W1D-LC
DK
507
.A2
P72
x

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

WID-LC

DK
508
.A2
P72
x

BIND AS TIED

VOL. NO. 17 IS CORRECT

Digitized by Google

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА

РОЧНИК 1892.

ТОМ XII. - XV. — ВИПУСК XXXV.—XLVI.

Видавець і редактор:

Антін Березинський.

У ЛЬВОВІ 1892.

З друкарні товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського

Digitized by Google

WID-2C
DK
508
.A2
P72
x
rich. 17
vyp. 35-46
1892

PRAVDA
HARVARD UNIVERSITY
LIBRARY
JAN 8 1979

78x2

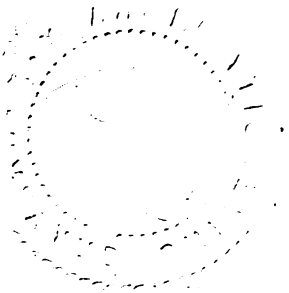

Digitized by Google

ЗМІСТ.

Рочник 1892. Том XII.—XV. Випуск XXXV.—XLVI.

I. Повісти, оповідання і картини:

		сторона
1.	Ідейний чоловік, гумореска Сивенького	5—9
2.	Моншер козаче, гуморист. оповіданнє Т. Зіньківського	65—78, 385—398, 502—511
3.	Непримиренна, оповіданнє з записок сільської учительки на Україні О. К.	129—146 193—213, 257—281
4.	Спроба, з записів про минулі пригоди, В. Чайченка	321—332
5.	На віру, повість М. Коцюбинського	449—467, 529—545, 593—609
6.	Многая лїта! образок з життя руських буршів, Лавріна	636—640
7.	Правдивий. оповіданнє П. Голоти	675—680
8.	Кнайпа, образок з життя руських буршів, Лавріна	711—718
9.	Де та правда, ескиз з натури, П-ця	719—724
10.	Злодїй, оповіданнє з салдацького життя, М. Школиченка	749—763
11.	Прогулька, образок з життя руських буршів, Лавріна	800—805

II. Поезиї і драми:

1.	Божественна комедия, Дантова поема в перекладї Сивенького, І. Пекло	31—34 152—157, 219—223, 774—779
2.	Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпечка-Карого	103—112 161—170 229—241, 306—311, 338—343
3.	В Шевченкові роковини, вірш Л С.	101—102
4.	Нові приказки (1—10) С. Руданського	289—292
5.	Дяїпрові скарги, М. Школиченка	351—353
6.	В честь і память М. Шашкевича, П. Думки	360—363
7.	Лаврін Костер, В. Чайченка	429 432
8.	Павло Полуботок, історична трагедия Осипа Барвінського	475—484, 551—559 616—623, 694—704 764—774
9.	До сестер-Україночок, Загірньої	499—500
10.	Переклади з Гейне, В. Чайченка	500—501
11.	Журба, голос з України, Деркача	566—568
12.	З віршів Хейяма, переклад з перського, Х. Кримського	624—626
13.	Одинока могила, з сербських посьпівів, М. Школиченка	635
14.	Ворогам М. Школиченка	635—636
15.	Ярина, В. Чайченка	710—711
16	Рідний край, М. Школиченка	796—797

III. Розвідки літературні, історичні, етнографічні:

1.	Українські гумористи і штукарі, етнографічна студия Івана Нечуя-Левіцького	10—18, 85—91, 354—360
2.	Місто Городище, історично етнограф. розвідка Миколи Чорноморця	26—31, 96—99
3.	З подорожи по Україні, Чуб-а	333—338
4.	Весїлле в Ковалївці, етнографічні записки Н. Колцупяка	339—406 467—474
5.	Сучасний Українець у весїльних звичаях і піснях, С. Юрковиця	651—658 711—718, 785—796

IV. Розвідки політичні, статистичні, економічні і суспільні.

1.	З новим роком	1—5
2.	Огляд на рік 1891	19—25
3.	Політична блукапица	39—53
4.	Безвиглядність соціальної демократиї Дра Е. А. Шефле	58—63, 112—117 243—249, 298—303, 371—377, 432—440 511—521, 581—583, 640—651, 780—785
5.	З ради державної	58—63, 312—314, 441—444, 810—812
6.	Поступові придбання Росиї за останні 10 лїт	79 84
7.	Віщування про XX. вік	92—95, 281—288

Digitized by Google

сторона

8. Москвофільське фарисейство . . . . . 118—125
9. Перед соймом . . . . . 125—127
10. Моральність народна на Україні, статистичний еснз Журмана . 146—152
11. Сойм краєвий . . . . . 182—184
12. До історії штунди на Україні . . . . . 214—219
13. Новий сойм буковинський . . . . . 241—242
14. По соймі . . . . . 249—253
15. Народна програма . . . . . 344—348
16. Рішуче заявленіе в раді державній в українсько-руській справі . 522 - 526
17. Літопись про земських начальників в Росії . 545—552, 610 615
18. Два роки самостійної політики Русинів-народовців . . . 583—591
19. З соймів галицького і буковинського 659 670
20. Видатнійші реформи російські . . . . . 675—680
21. Листи з Черниговщини. Лист перший Черниговця . . . 704—709
22. Еміграція галицьких селян . . . . . 741—744
23. Фінанси Росії . . . . . 745—749

V. Розвідки, вісти і материяли до історії українсько-руського життя і письменства:

1. Нові придбання в музеї В. В. Тарновського . . . 157—158
2. Діяльність руських товариств і інститутів 171—179, 318—320, 378—379, 444—446 576—581
3. Сьвяткованіе XXXI. роковин смерти Т. Шевченка . . . 180—182
4. Неподрукований лист М. Костомарова . . . . 303—305
5. Шкільна правопись . . . . 363—370, 809—810
6. Споминки семінарицькі Самовидця . . . 485—492
7. Українсько-руське письменство і М. Костомарів (відповідь М. Драгоманову (Черниговця) . . . . . 559—568
8. Листи Володимира Барвінського до пані Ольги Гузарівни (Володимирової Левицької) . . . . . 568—574
9. Нова руська катедра в львівськім університеті . . . 574—576

VI. Сучасна хроніка 315—318, 380—384, 447—448, 526—528, 599, 806—809

VII. Вісти:

З Золочева 223; з країни Словінців 631; з Катеринославщини 226, 293; з Київа 35, 100, 242, 294; зі Львова 160; з Москви 297; з Поділля 499; з Стирії 427, 492, з Станіславова 798; з Теребовлі 496; з Тернополя 158, 407; з України правобережної 36, 626; з Харькова 348.

VIII. Критичні і бібліографічні замітки і огляди:

1. Нова розправа про українську шляхту, Хлопця . . 64—64, 185—192
2. Кобза, Бандура, Торбан, Я. Крутіня . . . . 253—256
3. Серед газет і журналів . . . . 670 673, 729—740

IX. Некрольоґи:

Дамян Гладилович 123

В додатку Гомерової Одиссеї II. ч. від стор. 113—157.

Переписка редакції і оповіщення на окладці.

Digitized by Google

Bind 17 1035-46 1892

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.
ТОМ XII. — ВИПУСК XXXV.
за місяць сїчень 1892.
Рочник 1892.
Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. З новим роком стор. 1—5.
II. Ідейний чоловік, гумореска Сивенького, стор. 5—9.
III. Українські гумористи та штукарі, етноґрафічна студия Івана Нечуя-Левіцького, стор. 10—18.
IV. Огляд на рік 1891. стор. 19—25.
V. Місто Городище, (в Полтавщинї) розвідка Миколи Чорноморця стор. 26—31.
VI. Божественна комедия, Дантова поема в перекладї Сивенького. Пекло. Пісьня перша. стор. 31—34.
VII. Вісті: З Київа, З правобережної України, Чуб-а стор. 35—39.
VIII. Полїтична блуканина стор. 39—53.
IX. Безвиглядність социяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е А. Шефле, стор. 53—58.
X. З ради державної стор. 58—63.
XI. Критичні і біблїоґрафічні замітки: Нова розправа про українську шляхту (заднїпрянську) Хлопця (Конець буде) стор. 63—64.
XI. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршовав Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., (друкуєть ся і небавом вийде) ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозський депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

10. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Ко го, ціна 10 кр.

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

1226 77-8

Digitized by Google

Випуск XXXV. СІЧЕНЬ. Том XII.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачитися що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберегаються не дальш як 3 місяцї.

З Новим Роком!

Розпочинаємо четвертий рік нашого видання.

Не нам судити, як наш вістник справив минулі три роки; не нам говорити, скілько він відповідав головній задачі тої роботи, про котру ми заснували єго. Нехай про те судять та говорять інші люди, ті люди, що перечитали єго за увесь час з початку до кінця.

Чим ширше та глибше судити муть нас, тим лїпше і для нас і для нашої громадської роботи, аби тілько суд був безсторонний, не перепутаний павутиннєм особистих відносин. Безсторонний суд — се єдино певний покажчик помилок і прогалин, неминучий при кожній роботї в такій справі, як наша народна українсько-руська справа. Хто-б не взяв ся до такої роботи, яку справляв три роки наш вістник, він не встеріг ся-б від помилок і прогалин, що часто-густо наше видавництво добре добачає, та не від него залежать вони. На життє та на єго обставини не можна не рахувати, коли ми дійсне бажаємо позитивної працї й практичних добутків, а не доктринерствуємо. От з якої криниці і випадає часом те, в чому наші супротивники спостерегали велику, на їх думку, „противоріч“ головним принципам нашого видання.

Тут зберегаючи увагу на те, що-б нїхто нам закидів не робив, мусимо вимовити докладно, яку працю ми вважаємо за позитивну. Кладучи

Digitized by Google

на метї своєї працї не які небудь далекі, предалекі ідеали, такі, що до них можна досягти тілько за сотнї або й тисячі рокiв, а такі, що саме сучасне життє становить нам на стежку і каже: як досягти їх — то жити, а як нї — то нїкчемнїти і на останку зовсїм зникнути такому життю — отака праця буде позитивною, буде вжиточною, як для чоловіка особисто, так і для цїлого гурту людий, для цїлого народу. Відповівши на питаннє, чого па Вкраїнї-Руси, починаючи від особистости і кінчаючи цїлим народом, потребують у с ї в н а ш ч а с, ми дамо відповідь, з чого складати меть ся ота позитивна праця, яку переважно поклало собі на метї наше виданнє. Насамперед ми не гадаємо, що наші сили, сили нашого народу спроміжні нинї вже до перероблювання полїтичного або суспільного устрою нашого народу і єго долї, бо така мета, окрім марної трати часу, не відомо, чим скінчить ся і скінчила ся-б.

Нарід наш і в Галичинї і на Українї не тілько відносно до інтелїґенції, але й до простого люду з давних вже часів опинив ся в такому становищі, що коли й на дальш він зістанеть ся в нему, то народови загрожує страта індивідуального істнования як народу, страта усїх тих відмітних ознак, які відрізняють єго від інших народів і здолали-б дати дещо з свого добра, внести в скарбницю всесьвітного поступу. Ото-ж там, де народови з усїх боків загрожують — не тілько з боку сусїдних национальностий, але й власна інтелїґенция — такі небезпечности, як небезпечність винародовлення, де з усїх боків напирають на него ворожі елєменти, де нарід ще майже тілько інстинктовно утримує своє национальне добро, там праця на сему ґрунтї, не тілько на ґрунтї підтримання таких інстинктів, але самосьвідомої национальної боротьби, не самої тілько осьвіченої частини, але усього народу складає переважно позитивну працю. З такої причини головною задачею свого видания ми становили розповсюжуваннє осьвіти і национальної сьвідомости, а з н и м и в к у п і дбаннє про розвиток культури, економічного й морального добробиту краю. Єдино певною стежкою до такої мети ми вказували і вказуємо: просьвітно-культурну самосьвідомість Русинів, а до неї може довести тілько позитивна думка та позитивна праця на национальному ґрунтї всїх громадських сил.

Від нас далека думка, що ми цїлком добре виконали свою задачу. Ми, одначе, сьмілпво, з повною сьвідомостю кажемо, що ми сумлїнно, з доброю волею і щирою охотою працювали, скілько спроміжні були на стежцї до свого народно-национального ідеалу. Нїхто лїпше за нас не бачить і не знає недостачі в нашому виданнї; але й найзапекліший наш ворог ледве чи відважить ся дорікати, що нам бракувало доброї волї, охоти і прихильности до дїла і жадания працювати на користь рідному

Digitized by Google

краю. Певна річ, що виданнє наше було-б і ширше, і глибше, і повнійше, і рівностайнійше, як би виконали були своє слово ті наші люди, що надавали нам обіцянок три роки тому назад. Не безбач узяли ся ми до видання: ми були забезпечені, що мати мемо багато дечого з праці письменної по всїх головнійших сферах духового, морального та матеріяльного життя на Україні-Руси. На превеликий жаль ні однїсенька з тих обіцянок не виконана. Кому-ж за те сором?... Сказав би хто, що обіцяних статий не прислано тому, що автори не погодили ся з нашими поглядами. Добре, як би так було, а то ні! Чимало людей з тих, що запевняли нас обіцянками, писали до нас листи, дякували за виданнє, знов запевняли в своїх обіцянках і знов забували про них... А то трапляло ся й таке, що статті написані на теми, від нашої редакції подані, ми небавом читали в московських виданнях та навіть таких, що виходять не на Україні! Такі вчинки характерні, хоч і прикрі, хоча й стають, і не нам самим тілько, наукою, як і коли треба няти віри обіцянкам. Не вважаючи на такі не вельми культурні пригоди, не вважаючи так само на осуди нашого видання, ми йшли наміченою собі стежкою і перейшли три роки. За сей час ми надрукували праці більш як 70 авторів, коли не рахувати праць посмертних, то все-ж було у нас більш як 50 робітників і превелика більшість їх такі люди, про яких ми, починаючи виданнє, й не відали. Сей факт, на нашу думку, має велику вагу: він доводить, що серед публики була й є потреба такого видання, як наше. З другого боку сей факт нехай візьмуть собі за відповідь ті наші „приятелї“, що дорікали, ніби то виданнє наше провадить „ґрунка людий 3—4 чоловіка“. — Та про останнє змаганнє не варто й нагадувати.

В усякому раві відозва нових сил письменних надавала й надає нам енергії і надії, надає сили працювати далї. Багацько довело ся нам за отсї три роки зазнати й нережити ще й іншого лиха, поклїпу, ворогования і т. ін. невластивих дійсне культурним людям заходів; але довело ся таки зазнати й сьвідомости, що наша праця не марна і що ми повинні й далї виконувати свій обовязок патріотичний, як зуміємо, як спроможемо ся! Ачей же й на далї не порідшає, а, певна річ, погустїйшає в нашому таборі людий прихильних до нашого видання. Переявшись такою думкою і тримаючись народної приказки: „Не вважай на врожай, сій жито, хлїб буде“, ми виступаємо на роботу і в четвертий рік. І в сему році ми ні в чому не змінимо нашої програми, нашої думки про українсько-руський ідеал і про стежку до него.

Стоячи на ґрунтї національному в найширшому значінню сего слова, цураючись однаково, як вузкого розуміння націоналїзму так і широкого космополїтизму, ми кличемо до роботи позитивної на сему ґрунтї

Digitized by Google

всіх наших людий, що серцем і душею бажають реально працювати на користь українсько-руського народу! Нива до такої праці вельми широка, починаючи з народної школи і читальні, з сільского шпихлїра, з усякої найдрібнійшої асоцияції, з усякого користного народови і нації колєктивізму. Гляньте тілько на сю ниву, яка вона велика і як занадто обмаль на нїй робітників. Тим часом і у нас і по Украіні не мала сила осьвічених людий никає без роботи, шукаючи собі „посади“. І люди з боку дивлячись кажуть, що се факт „гіперпродукції“, се-б то, бачте що у нас більш би то осьвічених людий, нї-ж скілько дійсно треба їх для роботи!! Отже коли брати на рахунок самі лишень урядові посади, то й тоді буде неправда, бо ми відаємо, що не на всіх посадах отих сидять люди з висшою осьвітою. Та хиба наша праця тілько на ниві бюрократизму і всякого урядництва. Чому? молодій людині з університетською осьвітою не сїсти вчителем елєментарної школи, громадським писарем, адвокатом на селї, бухгальтером в сільскому товариству позичковому і т. д. Чому? От тут то й буде і повинна бути справдї позитивна робота інтелїґентної молодежи руської на користь народови. От тут то й повинні з-єднати ся чесні робітники.

Що до нашого погляду взагалї на нові ідеї людського поступу, так чи й треба про се говорити. Ми були і є прихильниками поступу людскости, ми бажали і бажаємо, що-б наша громада, яко мога більш, переймала ся поступовими думками, але до практичного життя заводила їх не інакше, як пересадивши їх на ґрунт народно-национальний. Та інакше воно й не може бути, коли ми не хочемо асімілювати, обезличувати свій нарід і тим самим служити вже на ділї тому насильству і антігуманїзму, з якими так жваво боремо ся словами. Ми певні, що до поступу єдина стежка осьвіта і осьвіту треба вести национальним, дійсно поступовим шляхом. На нашу думку — і сю думку ми розповсюжували і розповсюжувати мемо, що сили є — будуччина кожного народу не може бути безкорінна, а коріннє її може міцнїти і зростати тілько на ґрунтї історичної минувшини; іншого ґрунту нема, бо нема тут середини, де-б могло зростати коріннє.

Таким чином кажемо ще раз, ми пересьвідчені, що до полїпшення добробиту загального в нашому краю, як і в усякому іншому, нема іншої стежки опріч широкої осьвіти маси людности. Без осьвіти людність не може добре й сьвідомо користувати ся з жадної найлїпшої реформи і завсїгди підлягати ме екплюатації яких небудь шахраїв.

Тому то ми налягали й будемо налягати, що б і уряд і громада взагалї одностайне пильнували про найширшу осьвіту краю: побільшенне і полїпшенне орґанів просьвіти, починаючи з елєментарної школи і кінчаючи університетом і академією; заснованне орґанів про середню і висшу

Digitized by Google

осьвіту жіпоцтва єсть найперша потреба нашого краю. Вкупі з тим, відповідно ступню осьвіти мас, повинні йти і інші реформи полїтичного і суспільного життя нашого, прибираючи для него такі форми, що найбільш відповідають гуманности, справедливости і взагалї людській свободї.

На останку кажемо, хоч і не вперше вже, що виданнє нашого вістника вважаємо за дїло громадське і чим більш запомагати ме єму громада, чим хто спроможеть ся, тим буде лїпший він і тим більше буде з него впливу і добутків для добра усеї людности цїлої України-Руси.

ІДЕЙНИЙ ЧОЛОВІК.

ГУМОРЕСКА СИВЕНЬКОГО.

I.

Петро Петрович тільки що скінчив університет і ще не мав ні посади, ні сталої роботи. Тим часом він займав ся балачками. А займав ся він балачками тому, що був ідейний чоловік. Кожний ідейний чоловік повинен ними займатись. Що-ж більше й робити ідейному чоловікови? Дїла жадного немає, та з признання самих ідейних людий і не може бути жадного дїла в сучасних сутужних обставинах. А балачкою можна займатись кожного часу скрізь, де зійшлось двоє або троє ідейних людий.

І Петро Петрович працювов не покладаючи рук, чи то пак, язика. В своїй роботї він уже дійшов до такого поступу, що міг не зупиняючись говорити в товаристві з цїлого десятка людий про аґрарний рух в Ірляндиї, або робоче питаннє в Белґії. І тільки коли переходив до поступования урядників в українських селах, то вельми обачно озирав ся на двери, чи не йде жандарм, дух потруситель.

Але окрім таланту балачки, спільного більшости ідейного люду, Петро Петрович мав ще особливий талан Власне: в його балачцї була велика обєктивність, котра виявлялась у тому, що він у кожному питанню, вирікши свою думку pro, і виголосивши з великим запалом найпевнїйші арґументи, по недовгім міркованню переходив до арґументів contra, і виголошував їх з неменшим запалом. І се не була коротка память, але найвища обєктивність.

II.

Петро Петрович тільки що прочитав у ґазетї про нову інституцию земських начальників і горяче говорив проти сїєї міри. Вона на його

Digitized by Google

думку прямо перечила тій демократичній політиці, якій ніби мала служити. Та й відсунувши на бік демократичну політику, ся інституция була непотрібною, зайвою, невідповідною і ні трохи не користною. Петро Петрович горяче був у тому переконаний. Ті, що слухали Петра Петровича і сами проймали ся тією-ж думкою. Справді, арґументи були такі дужі, незломні.

Вернувшись з балачки Петро Петрович сїв до столу і тяжко замислив ся. Нові думки обгорнули його голову. Він тепер міркував, чи не дуже взяв через край, говорючи про земських начальників. Розваживши добре, він знайшов, що справді взяв через край. Він тепер бачив виразно, що земські начальники можуть бути користними народови яко власть міцна і скора. Поміркувавши ще трохи, Петро Петрович дійшов до думки, що власне тепер земські начальники мають найбільшу місию культурну й політичну; а лягаючи вже зовсїм спати, він був міцно переконаний, що кожний ідейний чоловік повинен стати земським начальником і тодї буде рай на землї.

III.

І Петро Петрович став земським начальником. Він ні трохи не відмінив ся в своїх ідейних поглядах, тільки змінив деякі слова в лєксіконї своєї балачки. Так, замісць слова свобода поставив слово порядок; замісць народ — поважанне власти.

Петро Петрович був фільозоф. Заглибившись думкою в будову держави, він знайшов, що вона зовсїм анальоґічна орґанїзмови людини. Як тут, так і там суцїлок складаєть ся з орґанів, ріжних своїми функциями і своїм значінням, і тут і там править усїма орґан центральний, і всї другі чинять своє в своїй сферї, що разом творить високу гармонію.

Але Петро Петрович бачив і ріжницю ту саме, що в людському орґанїзмови всї нижчі орґани виконують свої функциї несьвідомо, фатально, а в орґанїзмови держави кожний орґан сьвідомо чинить волю центрального орґану. Справді, коли інтелєктуальний орґан каже руцї: положи книгу на стіл — рука бере й кладе, але сама не знає, що робить. А коли більше начальство каже меншому: посади Івана в кутузку — менше начальство бере, садить і знає, що чинить вищу волю і в тій сьвідомости знаходить велике задовольненнє.

І Петро Петрович був гордий тією думкою, що він один з сих сьвідомих орґанів у великому орґанїзмови, а бувши чоловіком льоґічним, він рішив непохитно виконувати свою ролю сьвідомого орґану.

Digitized by Google

IV.

Петро Петрович одержав циркуляр від ґубернатора — ось деякі пункти з того циркуляру.

„Земські начальники покликані в державі ширити в народі інстинкти культурности, страху Божого і начальственного.“

„Задля тої ціли вони повинні бути енерґічними і мати поважний імпонуючий вид, бо нарід не став би їх слухатись без такої поважности.“

„Позаяк нарід любить, що б його начальство було добре вигодоване і сяяло пишностю, кожний земський начальник повинен жити в розкоші, їздити не менш як трьома кіньми, вставати о півдня і пити „ачіщену“ тільки найвищої ціни“.

„Земські начальники повинні бороти ся з ширеннєм у народі розпусти, а для сего всіх хлопців винних у порушенні семої заповіди беруть під свою опіку, на перший раз обмежуючись тільки легенькою пересторогою різками, а коли згрішать знову, карають їх карою по заслузї.“

„Винних же дівчат начальники усовіщують на самотї.“

„Земські начальники творять суд скорий і непідкупний. Всїх винних вони карають власною рукою, а невинних тільки тодї, коли не знайдуть винуватих.“

„В розмові з народом земські начальники поводять ся, шануючи свою гідність і до народа говорять: „ти, мужик“, а до вищого начальства: „ви, ваша вельможність“, шануючи ще вищу гідність.“

„Пояснення: Вживанне двох заіменників виявляє багацтво мови, а одностороннє вживанне того або другого однаково шкодливе. Римляне вживали тільки *ти*, і Римська імперія впала. Англичане вживають тільки *ви*, і дійшли до найбільшої політичної розпусти сиріч конституції.“

V.

Лежачи на канапі, Петро Петрович уважно перечитував наведений вище циркуляр. Він йому дуже вподобав ся. Він читав його, смакуючи кожне слово і здавалось, що навіть прирожденна його обєктивність зникала.

Перечитавши двічі для естетичного вдоволення, він почав читати в третє, спиняючись над кожним пунктом і питаючи себе, як він його виконає. Зробивши собі іспит, він знайшов, що майже все він робити ме як раз так, як того бажає його вельможність. Він буде прищепляти в народї страх божий і начальственний, бо се-ж початок премудрости, він буде мати поважний, імпонуючий вид, бо такий вид тільки оздобляти ме ідейного чоловіка та ще й начальника; він пити ме „ачіщену“ вищої проби, бо вона-ж далеко смачніша від простої сивухи, яку вживає му-

Digitized by Google

жицтво; він дбати ме про захованнє в народї семої заповіди, давати ме пересторогу різками і усовіщувати ме на самотї. Перспектива усовіщування на самотї навіть примусила його прижмурити очи й осьміхнутись. Від фільольоґічно-полїтичної уваги про заіменники він аж не тямив ся. Одно тільки його клопотало: він ще не вмів карати власними руками. А буде треба, і дуже швидко, бо начальник ґубернії ось-ось приїде на ревізию і конечна річ показати йому свою кебету.

Петро Петрович був у великому клопотї. Гм! як його так ударити чоловіка по пищї. Ну, а як ще на злість не буде нїкого винуватого?

VI.

Але Петро Петрович не дурно розумний чоловік. Не пройшло й пяти хвилин, як він уже вдарив себе пальцем у лоба й скрикнув: геврека! та зараз же й послав по Гершка, старого шинкаря. Той хутко з-явився і став на порозї вклонившись, як велить страх начальственний.

— „Ось що, Гершку, менї конечно треба мазнути тебе по пищї раз-другий. Та чого ти жахаєш ся? Я на тебе не сердитий і не за провину яку хочу тебе бити. А дїло ось у чому. На сїм тижнї приїде ґубернатор; треба буде показати перед ним суд і розправу, а в мене як на біду немає нїкого винуватого. Та й нїяково дати по пищї хрещеному чоловікови, так нї защо. Ну а тобі інша рїч, тобі можна.

— Ой, ой, вельможний пане! хіба в мене пика не така, як у людий? За що-ж вона одвічати ме за других?

— „Ну, ну, не фільозофуй у мене. Ти знаєш, що я як начальник міг би й не питаючись тебе побити, але гуманність примушує мене, питатись у тебе загодя. Та ти не знаєш, що воно й за слово таке гуманність, Гуманним може бути тільки начальник такий, як я. Так гляди-ж підставляй пику; другий раз я тобі й за провину спущу, і ще й карбованця за сей раз дам.

— „Ну, коли пан можуть мене й не питаючись вибити, то нехай воно лучче буде з мого бажання, для кумедиї.“

Випровадивши Гершка, Петро Петрович з радощів, що таку розумну рїч вигадав, хильнув „ачіщеної“ і простяг ся на канапі, марючи про нагороди, які він має дістати за енергічну працю по „ввіреній йому части.“

VII.

Він приїхав, вельможний ґубернатор! він з-явився власною своєю вельможною особою! він прибув, джерело милости і немилости.

Петро Петрович не знав, як приймати вельможного гостя, яким вином поїти, якою стравою годувати, на якім кріслї садовити. Випили,

Digitized by Google

закусили і знову випили, а тоді пішли оглядати ввірені інституції. Зайшли в волость і там Петро Петрович напав ся на сторожа, чому в його один чобіт скривлений.

Заглянули до школи і там він накинув ся на вчителя, чому вкраїнські дїти погано вимовляють московські слова.

У судову камеру не заходили, бо Петро Петрович не думав показувати суду процесуального а тільки скорий, вважаючи на короткість часу. Для сего ще заранї вся громада була скликана на майдан, і Петро Петрович вийшов туди з ґубернатором і батюшкою, що пішов з ними з школи. На майданї ґубернатор вияснив перед народом у невеличкій промові значінне начальства для добробуту народного і вимовив бажанне, що-б громада все пильнувала про справність проїжих доріг.

Тодї дійшла черга Петру Петровичу показати скорий суд. — „Вони всї ледарі, анахтеми, ваша вельможність, падло, ваша вельможність. А ти, Гершку, менї давно в-ївся, ходи лишень сюди.

Гершко підступив.

— „Ти довго ще будеш менї!...“ і Петро Петрович, не доказавши, розмахнув ся та... лусь по пицї, але ту-ж мить одскочив і в його з носа заюшила кров. Що таке сталось? А ось що! У Петра Петровича шуміло в голові по обідї; він дуже спішив угодити начальству і тому влучив з маху не Гершка, а отця протопопа, що виткнув ся вперед, що-б побачити торжество християнської віри. Ображений *особисте* пан-отець з несподіванки забув страх начальственний разом з заповіддю про ланиту і дав здачі.

З того часу Петро Петрович не любить циркулярів і студиює „Розвиток політичної свободи в Анґлії“.

Digitized by Google

Українські гумористи та штукарі.*)

Етноґрафічна студия Івана Нечуя-Левіцького.

Антін Радивилівський любить жартувати і з жидами, але його жарти з жидами мають інчий характер. Антін знає, що жиди великі страхополохи. Він експлуатує їх боязкість і полохливість для своїх жартів.

Раз зайшов в нашу пекарню жид, скупщик пшениці та усякого хліба. Жид був чоловік вже в літах, заможний і, як чесний крамар і фактор в порівнанні з другими жидами, був чоловік поважаний і жидами й панами. В пекарні в кутку стояла стара іржава рушниця, котра стала вже іграшкою для моїх менчих братів. Ся рушниця була, говорячи Антоновою мовою, відставної мазниці квачем. Антін несподівано хапає в руки рушницю, націляєть ся нею на жида та ще в самісінькі груди і несамовито кричить: бах!

Жид захолитав ся на ногах, відкинув голову назад, зблїд, пустив перелякані очи під лоб і трохи-трохи не впав на діл.

Наймички зареготались.

— Вже застрелив! Нема Мошка на сьому сьвітї: пішов на той сьвіт! каже Антін.

Мошко опамятував ся і почув, що він ще на сім сьвітї. Він зрозумів, що Антін пожартував, вийшов з становища одубілости і... зразу розсердив ся, навіть спахнув та й кинув ся з кулаками до Антона. Але в Антона так легко потрапити кулаком, як в летючого горобця. Мошко махне кулаком, Антін крутнеть ся, як вюн і вже стоїть назад Мошка. Мошків кулак лупить повітря. Мошко обертаєть ся і замахуєть ся кулаком на Антона; Антін присїдає і знов опиняєть ся за спиною в Мошка, а Мошко знов бє кулаком воздух. Бідний Мошко вертів ся, крутив ся на всї боки, як муха в окроші, і в кінець усього втомив ся, бючись з воздухом. Засапавшись, він сїдає на лаві і відсапує. Антін сїдає на ослонї і так само відсапує, неначе-б то він дуже втомив ся, ще й спину собі чухає то однією рукою то другою.

— Ото побив мене Мошко кулаками! аж спина щемить! каже Антін.

— Потривай-же! Я тебе буду позивати в суд, що ти на мене стреляв! на силу вимовляє, задихавшись, Мошко.

— А я тебе буду позивати в суд за те, що ти мінї кулаками бебехи надсадив. От подивись! В мене уся спина в синяках! обзиваєть ся Антін підробляним нїби грізним та сердитим голосом.

*) Див. „Правда“ 1891, вип. XII. стор. 313 - 326.

Digitized by Google

Раз прийшла до моєї матері жидівка по якомусь ділу. Моя мати була тоді в хижці. Двери з тієї комірчини чи хижки виходили в сіни. Жидівка стала на порозі дверий в комірчину і розмавляє собі з матірю, взявшись рукою за клямку і заглядаючи в комірчину. Антін йшов через сіни і вглядів жидівку. Несподівано в його майнула думка, налякати жидівку. Він стає рачки, закрадається ся до жидівки і зразу починає скажено гавкати, хапає зубами поділ жидівчиної спідниці, гарчить зовсім по собачому і рве та тріпає поділ зубами.

— Ой ґвалт! Ой вей! ой тателе! крикпула жидівка і з нереляку вскочила в комірку, ще й двери причинила за собою. Бідна жидівка аж збліднла з переляку, але, обернувшись, вона нігде не бачить собаки, тільки Антін схопив ся на ноги і регочеть ся.

— А бодай тебе, як ти мене настрахав та злякав! Навіщо тобі мене лякати? Хіба ти не знаєш, що я боюсь „собаку“? каже жидівка і каже по правді: жиди, здаєть ся, нічого в сьвітї не боять ся так, як собак; бо ся річ страшніша для їх од усякої поліції: її не можна ні підкупити, ні обійти, як вміють вони обходити усякі закони в сьвітї.

Раз в осені до мого панотця прийшов жид купувати кулї. Кулї сторгували. Жид приїхав по кулї своїм возом і заїхав в клуню, де кулї були складені в засторо́нку. Жид взяв ся сам скласти кулї на свій віз само по собі задля того, що б на самотї вибрати собі найбільші. Антін чув усю ту розмову про кулї. Ще жид не заїхав в клуню, а Антін вже побіг туди, виліз на засторопок, врив ся в кулї та й лежить там на споді, затаївши дух. Жид виліз по драбині на засторонок і починає скидати кулї в віз. Піднимає він одного куля, звідтіль несподівано вискакує Антін. Він підскочив трохи не під крокви, замахав руками, задриґав ногами, крикнув скаженим диким голосом і знов врив ся в кулї. Жид переляка ся на смерть, спо́тання скакає з засторонка на віз, з воза на тік і дременув з клунї в двір, не озираючись. Прибігає він в сіни, бліґий та переляканий і починає кричати.

— Ой вей мір! Ой ґвулт! там в кулях сидить чорт.

— Який там чорт? Де там той чорт узяв ся та ще й у день? Ти мабуть сьогодня трохи випив, кажуть слуги до жида.

— Я сам бачив на свої очи, каже жид: я підняв куля, а звідтіль як вискочить чорт, як підскочить аж під самісінькі крокви! крикнув та й десь дів ся.

Коли се з клунї виходить Антін і регочеть ся на все горло.

— Та то може сей чорт вискочив з кулів! кажуть жидови дівчата, показуючи на Антона.

— Ні, не сей. Де там сей! То був зовсім не такий, був страшний. Заверніть мині коні з клунї в двір, бо я туди не піду. Не хочу я й тих

Digitized by Google

кулів брати. Ой, ой, ой! стогне жидок, хапаючись однією рукою за сухі груди: ой, ой! Там у клуні щось є! Не хочу я тих кулів брати.

І сиравді він не схотів брати кулів. Як не вговорювали його, що те була Антонова штука, жид не пересьвідчив ся в тому і зістав ся при своїй гадці, що в кулях заплодив ся чорт і що кулі — нечисті.

Одного року літом жиди кравці шили для нас одежу в нашій пекарні. Кравці були не стеблівські, а з недалечкого місточка Лисянки. Жидів було чотирі: три молоді, а один старий. Вони сиділи кругом стола і робили свою роботу. В пекарню увійшов Антін Радивилівський. Лисянські жидки зовсім його не знали і бачили його перший раз. Антонови несподівано прийшла фантазия налякати жидів, а його фантазия в вигадуванні штук просто невичерпана, як безодня.

Антін, поздоровкавшись з жидами, починає з ними балакати і провадить балачку спокійним тоном чоловіка не домашнього, а ніби то стороннього, прийшовшого чогось по ділу.

— А звідкіль ви? чи стеблівські, чи може богуславські? питає Антін в жидів, стоячи серед пекарні.

— Ні, ми лисянські; шили в сахарні панам одежу та отсе й до батюшки зайшли, каже старий кравець.

— Що-ж се ви шиєте? чи паничам сіртуки, чи що? питає Антін зовсім байдужним тоном.

— Се ми шиємо для паничів сіртуки, а потім може будемо шити і для панотця, каже старий кравець.

Коли се Антін в одну міть бух на землю навзнак! Він звалив ся, як сніп, ще й покотив ся та давай дриґати руками та ногами! Сопе храпе, важко дише, неначе ним кинула об землю чорна хвороба. З ним ніби стали ся дрижаки та корчі. Він відкинув голову, стукає головою об землю, страшно вивертає очі, пускає їх під лоб; руки й ноги ні-би корчить, як в конвульсиях.

Жиди спереляку неначе здеревніли; вони сидять нерушимо, витріщивши очи на Антона.

Антін починає вдавати умираючого в конвульсиях чоловіка, як вдають його артисти на сценї. Корчі стають не такі страшні. Антін розкидав руки й ноги по землї: ним вже не кидає об землю. Він тільки конвульсийно стискає пальці на руках і стягує колїна, то страшно кривить рота, то роззявляє його, скільки сили; язик висолоплює з рота аж на бороду; очи зовсім пустив під лоб, тільки блимає білками. Починаєть ся передсмертне хропіннє. Антін от-от дійде через хвилю, через дві...

Жиди сидять ні живі, ні мертві; вони не можуть поворушитись. Закон чи звичай забороняє їм дивитись на лице вмираючого чоловіка, і вони в останню годину аґонії вмираючого вкривають його з головою

Digitized by Google

простирядном і виходять з хати. Кравцям треба було втїкати з хати, але вираючий Антін розкидав руки й ноги впоперек пекарнї і заступив їм стежку до дверий.

Старий жид якось опамятав ся. Він вилїз на лаву, по лаві дійшов до дверий і вискочив на двір.

— Ой чоловік в пекарни вмер! репетує жид.

— Який чоловік? Де віп вмер? питають в кравця слуги.

— От-там в пекарнї. Скажіть панотцеви, якийсь чоловік прийшов в пекарню, говорив, говорив з нами а потім нї з сего, нї з того на його напали дрижаки та корчі, впав навзнак та й вмер! каже кравець, а сам ледві зводить дух.

Звістка про смерть якогось чоловіка в пекарнї, і смерть наглу, стревожила всїх. Усї кинулись в пекарню. Антін лежить серед дому, і здаєть ся, вже зовсїм доходить: от-от Богу душу віддасть: він тільки в корчах дриґає колїнами, піднимаючи навперемін то одно, то друге колїно. Голову звело на бік, чоловічки пішли під лоб.

Коли се Антін несподївано як скочить на ноги та давай регогатись на всю пекарню. Нещасливі жидки, що сидїли за столом, і бачили удавану аґонію, тільки повитріщали з дива очи. Усї, хто був в пекарнї, почали й собі реготатись.

Що думали та гадали жиди в час тієї сцени, се трудно вгадати. Ім вже потім розказали, що всї ті страшні Антонові муки були жартами, і ми скажемо від себе, так добре вдаваними, що їм позавидував би перворядний артист.

З своїми близькими родичами Антін Радивилівський не в великому приятельстві, і все-таки через свою непереможну нахильність до жартів. Старша Антонова сестра була замужем за дяком в одному маленькому селї за верстов сїм від Стеблева. Менчий Антонів брат, Іван, живе в сестри, як робітник. Сестра не поважає й не любить Антона, вважаючи на його, як на вітрогона. Менчий брат зненавидїв Антона і не може зносити самої присутности його. Антонові про все байдуже. По своїй вдачі Антонова сестра — нравдивий його контраст. Вона практична людина, хазяйновита. В неї багато дітий; вона завсїгди клопочеть ся, все то за роботою, то морочить ся з дітьми. Вона все нарікає на свою долю, все охає, бідкаєть ся, стогне, часто навіть, бідкаючись, плаче і при тому хапаєть ся обома руками за голову. Природа неначе пожартувала з сієї сїмї: неоднаково і дуже однобачно розділила між братами та сестрою свої дари: Антін — ввесь-сьміх, жарти та легкодушність; сестра — уся сльози, бідканнє та поважність. А що-ж може бути спільного між сьміхом та сльозами?

Digitized by Google

Не вважаючи на недостачу симпатії до своєї сестри, Антін все таки часом бував у неї в гостях. Сестра по своєму звичаю бувало зараз починає здихати, охати, нарікати на свою важку долю, на своє вбожество, а потім починає чеплятись до Антона та говорити йому нотації. Антонові не подобалась така забавка в гостях: він не любить охкання та бідкання, не зносить слїз. Сестра починає проповідувати йому мораль, Антін ненавидить морали, та ще заправляної сльозами, неначе перцем. Він мовчить та кривить своє лице.

— Господи милостивий та милосердний! і що ти за людина? починає свою проповідь сестра: тобі все сьмішки, все жарти. Ти-ж уже не маленький, не хлопець, а дорослий чоловік. Хіба-ж таки не час тобі до розуму дійти? Он другі люди твоїх лїт вже поженились, а ти й досї тиняєш ся, й досї бáйдики бєш.

— Підсипай, підсипай перцю в горілку! Буде смачнїша, жартує Антін.

— Господи! що-б то сказав наш покійний батько, якби отсе встав з домовини, тягне далї сестра.

— Нїчогісїнько-б не сказав! а ти от, так наговориш три мішки гречаної вовни, вже трохи сердито обзиваєть ся Антін.

Сестру трудно спинити: вона почуває направу до слїз та до читання морали.

— Кожного тобі зачепить, з кожного насьмієть ся! Не минає ні старого, ні малого. Нема тобі ні сорому, ні гріха. Чепляєть ся до дївчат, зачінає молодиць... Господи! в кого ти вдав ся? І що ти за людина? говорить далї сестра.

В Антона вже не стає терпіння. Він підступає до сестри і підставляє полу свого жупана! неначе хоче зібрати в полу перли морали, розсипані сестрою.

— Сип жару в полу, сип! каже Антін, не то сердито, не то жартуючи.

— Взяв би дочку в щербашинського дяка та й жив би, як живуть люди, тягне далї сестра.

— Оту птаху з поливяним носом? Ще колись виклює мінї очи своїм носом, іронічно відповідає Антін.

— Нїчого-те що в неї гострий ніс, за те-ж у її батька і воли, й корови, й коні і багато всякого добра. Помре старий, станеш на його місцї за дяка. А ти все тиняєш ся по сьвіту, як від гіллї відірваний. Де ті гроші, що береш за службу? За вітром пускаєш... Господи милостивий та милосердний! вже не говорить, а якось пищить сестра, хапаючись обома руками за голову. В її маленьких карих очах показують ся сльози.

Digitized by Google

— Сип, сип жару! От уже повний припіл насипала. Сип ще в халяву! каже Антін і руками розставляє перед сестрою халяву.

— А Боже мій! Що з тебе буде? Доки ти будеш так волочитись по сьвіту та бурлакувати? Он швидко посивієш. Подивись лишень на себе в дзеркало! Он на голові вже сивий волос пробиваєть ся! каже сестра вже крізь сльози.

Сестрині сльози зовсім роздражнюють Антона. Він присїдає перед сестрою і відставляє комір сорочки на нотилиці.

— Насипай ще жару за сорочку, що-б гірше дошкуляло! Оттак буде дошкульніше.

На лавці сидить мовчки менчий Антонів брат Іван. Натура дуже не одномірно розділила свої дари між братами та сестрою. На сестрину частку випали сльози та практичний розум; Антін загарбав собі сьміх та жарти; менчому братови не припало нїчого: він трохи не ідиот і вродок, і як більша половина ідиотів, невимовно самолюбний та гордий. Його доля надарувала його охотно до фізичної праці. З його вийшов дуже добрий робітник, готовий робити роботу з раннього ранку до пізного вечера. Менчий брат зненавидїв Антона за його жарти та сьмішки з його. Іван зненавидїв саме Антонове обличче і не видержує самої присутности Антона. Антонове комедиянство з сестрою, сестрині сльози — все се доходить до самого Іванового серця. Він почав заступатись за сестру.

— Оттак він усе! Оттак він усе! починає Іван, сидячи на лаві: в його все жарти та сьмішки. Нїкого не слухає. Сестра говорить, він не слухає; я говорю, він і вухом не веде.

— Ще й сей починає! На тобі припіл! Сип жару ще в другий припіл, бо вже один повний! каже Антін і підставляє другу полу свого жупана під самісїнький Іванів ніс.

— Де ти гроші дїваєш? тягне далї сестра: скільки ти тих грошей дістаєш, а в кишені нїчого нема та й нема. Ой Господи милосердний! Тобі-ж треба таки колись оженитись. Підуть дїти. Як ти будеш на сьвітї жити? пищить сестра крізь сльози і знов на щось хапаєть ся обома руками за виски і давить їх, неначе на їх згонить злість.

— Оттак він усе! Оттак він усе, що-б хто ни говорив йому! притакує Іван сестрї: своє товче та й годї.

Антін не витерпів. Він у відповідь на нападаючу на його з двох боків мораль, встругнув штуку. Антін почав грати роль чоловіка, котрому насипали жару в халяви та за комір сорочки.

— Ой пече, пече, пече! Ой насипали-ж мінї отсе жару за сорочку. Ой, ой, ой, пече, пече, пече! Ой вей мір, тателе, мамеле! кричить Антін, скакаючи по хатї: він дриґає ногами, підскакує, як плітка на сковороді, неначе йому й справдї насипали в халяву жару; крутить спиною, неначе

Digitized by Google

вона і справді в його шкварчить од жару; корчить ся, пищить, сичить, як від великого болю. Антін до завершеньства вдає муки сьвятого Лаврентія на розпеченій решітці.

Сестра дивить ся на се артистичне граннє і задивившись, перестає читати мораль. На її жалібних устах показуєть ся щось схоже на осьміх. Вона з розпуки тільки махнула на Антона рукою: пропав, мов, чоловік ні защо, ні про що! Але для самолюбного брата незрозуміла усолода артизмом: він тягне далі свою лекцию.

— Оттак він усе! Сестра навчає, а він і вухом не веде! Я говорю, говорю, а він і мене не слухає, а він скаче. Я навчаю, а він дуріє, а він скаче. Се якась проява, а не чоловік, говорить Іван.

— Ще-б пак такого дурня слухав! обзиваєть ся Антін: он гляди лишень своїх дзвонів. Дав тобі батюшка посторонки в руки, то й дзвони. А то ти й дзвонити гаразд нездарний.

Іван спахнув і скочив з лавки.

— Хто! Я не вмію дзвонити? Я дурний? не кричав а шипів сипким голосом Іван.

— А вже-ж не вмієш. Дурно тебе батюшка настановив ґенералом над дзвонами, дразнить ся Антін.

— Брешеш ти! Он люде кажуть, що ніхто не дзвонив так гарно, як я! От що! гордовито обзиваєть ся Іван.

— Он подивись лишень на свої дзвони. Голуби та горобці так їх побілили, що вони стали такі гарні, як глиняники; а ти й не догадаєш ся пообмивати їх. Ти думаєш, що ти дзвониш в дзвони? Ти дзвониш в глиняники, от що! допікає Антін братови.

— Я! я дзвоню в глиняники? Хто? Я! я! аж прискає Іван, зачепляний за саме серце. Він показує Антонови свій здоровий жилавий кулак, зовсім не пропорциональний його невеликій фіґурі.

— Що не вмієш, то не вмієш; нігде правди діти. Создав тебе Господь та й каєть ся, кидає Антін ще одні сьмішки по адресу брата.

Іван тричі плює на бік і оступаєть ся в далекий куток хати, аж до полу, сїдає на полу, повертає своє сумне лице до стіни, як роблять маленькі сердиті дїти.

— Дзвонити гаразд не вміє, а ще й чванить ся: надів на палець мідну каблучку, зачіпає Антін брата, примітивши на його пальці перстень.

Сими словами Антін неначе вщипнув Івана гарячими обценьками. Іван не видержав: скочив з місця і прибіг до Антона.

— Мідну каблучку? В мене мідна каблучка? Брешеш ти! се золота каблучка. Сама матушка казала, що се золота каблучка. Оттак він уже! аж пищить Іван.

— Та то матушка з тебе сьміялась, спокійно говорить Антін.

Digitized by Google

— Еге... сьміялась... Оттак він усе! Я-ж кажу, оттак він усе. Матушка казала, що перстень золотий, а він каже — мідний; неначе він розумнійший за матушку. Оттак він усе, та й годі: хоч сядь та й плач. Я кажу — образи, а він каже — лубя, пищить Іван, розмахуючи кулаком.

— Іване! яка-б то знайшлась така дурна дівка, що-б дала тобі золоту каблучку? дражнить ся Антін.

— Пху на тебе, сатано! плює Іван на середину хати і знов сідає як найдалі од Антона, в далекому кутку хати. Антонова сестра, безмовно дивлячись на сю сцену, з розпуки тільки махнула рукою.

Антонів зять чув сю усю розмову з кімнати через одчиняні двери. Він знав, що в його господі зібрались докупи непомирні елєменти, щось таке, як, приміром, вода, огонь і ще третє, щось невловне́, невагове́. Зять зрозумів, що вже настав час вмішатись в ту тяганину і як небудь хоч для форми помирити те, що між собою ніяк не ми́рить.

— Та годі вже вам жартувати! Давайте ще будемо діло робити! говорить зять, прямуючи до шафи, вробляної в кутку кімнати в сьтіни, як трикутник, помальований зеленою фарбою.

Він відчиняє шафу і бере з полички синю пляшку з горілкою, вробляну, як ведмідь, стоячий на задних лапах.

— А ходіть лишень до сього ведмедя! Може він змилосердить ся та дасть нам меду, каже зять, наливаючи по чарці горілки, настояної на стрючкові перчиці.

Антін та сестра приступають до ведме́дя. Чарка очевидячки зводить їх докупи. Але Іван невблаганий і непомирний. Він не слухає запросин зятя, плює ще раз на бік і виходить на двір, гуркнувши дверима.

Через кільки тижнів після того в неділю Іван пішов в Стеблів до крамниць по усякі закунки. Він думав набрати собі дечого на костюм. Сестра доручила йому купити соли, сьвічок, олії та мяса. Іван, прийшовши до Стеблева, попереду усього зайшов до крамниці, щоб набрати собі матерії на жупан. Жид розгорнув перед ним кільки шматків матерії. Іван вибрав матерію і почав торгуватись. Коли се несподівано в крамницю входить Антін. Не поздоровкавшись з братом, Антін обертаєть ся до жида.

— А се що за чоловік в тебе в лавці? питає Антін жида.

— А хіба-ж ви не знаєте? Се-ж ваш брат, обзиваєть ся крамар, само по собі знаючи, що Антін любить жартувати.

— Який мій брат! Се якийсь волоцюга, бродяга! А пашпорт в його є? На що ти приймаєш в свою крамницю людий без пашпорту? каже Антін до жида.

Digitized by Google

— А мінї яке дїло до того? Мінї однаково, кому продавати крам, чи має він білєт, чи не має, каже жид.

— А пашпорт, чоловіче, маєш? А коли нема білєта, то в тюрму його, в кайдани! А чого ти, чоловіче, прийшов аж за пять верстов до Стеблева без білєта? обертаєть ся Антін до брата.

Іван витріщив очи і тільки мовчки дивить ся на Антона.

— Може се який збіжáлий москаль; може се якийсь волоцюга приблукав зза гряниці. Ого-го! Всяково буває на сьвітї. В волость його та в холодну, що-б не бродив по сьвіту та ще й без пашпорта. Чи то мало в Стеблеві вештаєть ся на фабриках усяких приблуд! репетує з поважною начальницькою міною Антін.

Се збурило Іванову душу до самісїнького дна. Він дивить ся на Антона, не мовлячи й слова, потім плює, вибігає з крамницї та й дремнув просто за царину до свого села. Він забув навіть і про сестрину дорученість купити соли, олїї, сьвічок.

Вертаєть ся Іван до сестри.

— А де-ж сіль, олїя, сьвічки та мясо? питає сестра в Івана.

— Не купив! Не дав купити отой навіжений шибеник, кричить Іван: в лавку вбіг отой Антін та чогось причепив ся до мене, що я прийшов в Стеблів без пашпорту. Така мене досада взяла, така досада, так отсе перепечалив ся, що вже не знаю, що й робити, що й почати з тим Антоном. Я плюнув та з досади до дому втїк від його. Оттак він усе! Я-ж кажу, він мене колись зсїсть без соли.

Сестра починає сваритись та гримати, а потім по своєму звичаю бідкаєть ся й плаче. Вона виходить з хати, махнувши рукою: пропащі ви обидва навіки вічні! неначе хоче вона виявити сїм махом руки свою пота́єну думку.

(Далї буде).

Digitized by Google

Огляд на рік 1891.

Провівши в могилу старий рік не тілько варто уваги, але й потрібно і користно озирнути ся на єго роботу і згуртувати, хоч видатнійші єго вчинки, якими він вславив себе на тій стежці, що веде, мовляв, поступово до загально-людського добробиту і щастя.

Великої спадщини рік 1890 своєму синови не лишив; але-ж і зіставив єго не голоруч. Від року 1890 лишили ся, хоч і дуже дрібненькі зернятка того, на цілий сьвіт бажаного дерева, що колись коло него запонадливо піклували ся, берегли і, вміючи доглядали, то, певна річ, воно-б могло зростити людям „мир і благословеніе на землї“. Так-же, на превеликий жаль, ті зернятка занедбані, навіть розтоптані в році 1891 і розтоптані ногою тої держави, що в Европі звикли надавати їй імя держави „в височезною культурою“: — розуміємо Францию. Правду мовити, ми особисто не признаємо за величезну культуру держави, коли добачаємо, що там маса народна бідує, и де злидні та голодованіе маси головних трудовників тяжкої працї раз-по-раз викликують змови робітників, а тимчасом промислова буржуазія усїм орудує і панує як нїгде в сьвітї! Не вельми ще височезна культура там, де людність виснажуєть ся, вирожується, де шовінїзм зустрічаєш трохи що не на кожному ступню, де централїзация висисає житєві соки з провінції і т. ін.

Відаємо, що цїсар нїмецький Вільгельм II., людина молода, шпарка і занадто перенятлива, усївшись на тронї пращурів, заходив ся працювати на ниві згоди Нїмцїв з Французами і доволї вміло топтав ту стежку, що повинна-б довести обидва народи — ворожі собі вже 20 рр. — до згоди і приязних відносин. Він був досяг вже до того в сферї науковій і соціяльній: так-от Французи не відмовили прибути до Берлїна на международний лїкарський з-їзд і на раду про поліпшеніе побиту робітників. Нарештї вирядив цїсар до Парижа неню і сестру, закликати французських малярів з їх творами на виставу художницьку в Берлїн. Пісьля війни р. 1870 се вперше Гогенцолєрни завитали до Французів. Була чутка, що коли усе обійдеть ся гаразд по людськи, так пісьля виставы сам цїсар, що-б показати Франції свою приязнь і пошанованіе, ноїде до Парижа. Але ледві вдова-імператриця, перебувши кілька день в Парижі, побажала подивити ся в Версалї на ту саллю, де була оголошена під війну 1870/1 р. нїмецька імперія, як Французи зараз спалахнули, перенялися шовінїзмом, котрий на всї боки, не мов з цебра, лив — великий приятель росийського панславізму — Поль Дерулєд!... Французи забули навіть що перед ними, в їх столицї — женщина; забули навіть простий обовязок гостинности і в своїй хатї образили гостю, що

Digitized by Google

привезла до них оливкову гильку! Непристойні похвалки паризьких часописий, недостойні прикрости, майже скандали примусили імператрицю швидче покинути столицю нації „з височезною культурою!“

Отсе й був ступінь, де Французи затоптали в шовінізм зернятко терпимости і згоди і зараз-же заняло ся ще більше ворогованнє і ростич. Правда, що і перенятливість цїсаря потроху тому сприяла. Заступивши ся за зневагу і образу нені, він, під впливом першого обурення, зробив геть не тактовний вчинок — виданнєм наказу про пашпорти у переїзжих через Ельзас і Льотаринґію. З того часу і по нинї не брало ся вже до згоди, а стояло і стоїть на великому ворогованню. Нїколи ще Европа не чула з уст керманичів стілько запевнення, що миру Европи нї хто не загрожує і нїколи ще вона не робила таких великих видатків з народної кишенї на військові заздроювання і лякання, як в роцї 1891!

І тут не можна не сказати правди, що знов таки нїхто більш, як Франция не захожував ся так лякати Европу. Давно вже, здаєть ся з року ще 1887 ширяє сьвітом чутка про спілку Франції з Росиєю: були звістки, що отсї два уряди зложили конвенцию про случай війни і Франция взяла на себе обовязок дати Росиї під війну „необмежований фінансовий кредит“. Одначе до 1891 року спілка ся нїчим реальним не показувала себе; лишень в роцї минулому вона показала середнїй Европі кулака. Братаннє Франції з Росиєю почало ся спорудою в Москві французької виставы мануфактурної; се був перший ступінь тої полїтичної демонстрації, що так гучно та бучно справили з ескадрою адмірала Жерве. Звістно, що приводом до такого гучного обяву спілки західної культури і цивілїзації з східною були й інчі ще причини. Скоро поза торік Бісмарк покинув канцлєрство нїмецької імперії, стало певним, що і в Італії неминуча переміна мінїстерства і дїйсне замісць Кріспі сїв в Римі маркіз де-Рудінї. Французький уряд сподївав ся: чи не поведе Італію де Рудінї до виступу з троїстої снілки, але небавом нове мінїстерство дало знати, що в справі спілки воно цїлком прихильне до обовязків Італії, наложених на неї мінїстерством Кріспі. Тимчасом до троїстої спілки (Австрия, Італія, Нїмеччина) пристала і Анґлія, хоч і без формально підписаної умови. Потім Вільгельм II. з-їздив в Швецию, Голяндию і в Анґлію: скрізь єго витали, скрізь преса балакала, що не згірш-би було усїм отим нациям пристати до троїстої спілки. Мабуть так воно і стало ся. Нарештї — останньою іскрою, що скоїла пожежу було завитаннє анґлійської ескадри броненосців до Фіюме, де її з незвичайною шаною повитали власти австрийські, навіть сам цїсар Франц-Йосиф. Отодї то Франция і Росия спорудили відому демонстрацию, аби показати Европі свою дружбу, приязнь і спілку. Велику силу грошей проковтнула отся манїфестация, за те-ж і виявила вона незвичайно богацько

Digitized by Google

французського шовінїзму і поривання без бач!! Вже пак — нема чому дивувати ся, коли інтереси полїтики примушують братати ся республиканїзм з деспотизмом. Ще менше можна дивувати ся тим „народним овациям“, що справляли Французам в Росії тай навпаки. Темна маса російська, коли що й відає про Французів, так не більш того,, що колись то Французи спалили Москву і через те по церквах річно правлять в Росії подяку Богові „за избавленіе отъ нашествія Галовъ и съ ними двадесятъ языкъ“. Отже воля і приказ начальства зроблять хоч які овації. Темна маса народу французського ще менше знає Росию: хиба відає те, що в Росії є страшна, холодна Сібір, що Росия — край „хижого і варварського народу“. Але ж хоч яка безодня розділяє полїтичний устрій Франції і Росії, а про те між обома державами є досить і спільного і обом їм властивого. Перш за все і там і там однаково панує тяжкий централїзм і протекціонїзм, хоч убраннє на нему й не однакове. Национальна нетерпимість, шовінїзм — однаково властиві і Французам і Москалям; і в Росії і в Франції убожество, злидні і темнота однаково давлять народну масу; однаково панують над масою буржуазия з бюрократиєю. Народна маса хлїборобів однаково — обідрана, гола, боса, голодна! Груба сила однаково утихомирує голодних і там і там: досить згадати як на весні в Росії стреляли на людей на Кубані, як справляли „розверстаніе угодій“ різками на спинах Микуличських крестян*); а про Францию — хиба хто забув, як французський уряд 1 Мая в маленькому місточку Фурми пробував на голоручному натовпі Лебелеві рушниці і стреляв, не вважаючи ні на жіноцтво, ні на дітей, тай забив на смерть 9 чоловіка! Фактів такої анальоґії можна-б нанизати цїлу низку, не минаючи навіть сфери релїгійної!

Братанню і спілці Франції з Росиєю ми не надаємо одначе великої добродійної ваги і не віщуємо їй довгого віку. В основі сего братання нема тай бути не може якого духового, морально-соціяльного, культурного змісту: основа єго лежить — єдино тілько ворогования Французів з Нїмцями, ідея реванжу; нехай завтра Франция погодить ся з Нїмцями за Ельзас і Лотарингію — і братаннє з Росиєю вітер рознесе безсьлїдно; Росия любісенько братати меть ся з Нїмеччиною і під годину „потреби“ Французи залюбки бомбардувати муть той же самий Кронштад. Самі Французи добре се тямлять, бо тамлять, що сучасна Росия — край вельми мало культурний, з східне-деспотичними звичаями; край, де нині панує тілько велика грубіянська материяльна сила, котру добре вжити на реванж проти Нїмців, але саме теоретичне побратимство з нею не варто того, що-б про него й говорити!... Доки хмарить ся на війну

*) Днв. „Правду“ за Червень 1891.

Digitized by Google

Франция на користь сего братання вдіє хиба таку дурницю, як от з початку грудня: взяла тай порвала з Болгариєю дипльоматичні зносини єдине за те, що Болгария не пустила вдруге до себе, вигнаного вже раз француза Шадурна, що зневажив і знехтував елєментарні умови межинародної гостинности. На малосилій Болгарії не велика штука показати так плятонично „дружбу“ до Росії, але коли довело ся Французам посьвідчити свою прихильність до Росії — чим будь реальним, вони зараз на узбіч. І от як довело ся Росії реалїзувати пожичку 500 міл. франків, так французський уряд мусив усовіщувати паризьких банкирів, що-б реалїзували сю пожичку, а міністер фінансів Рувє в промові прямо налягав на те, що-б французські капіталїсти зробили пожичкою грошеву запомогу Росії. Варто уваги — яку моральну і полїтичну репутацию Росії виявила отака приязнь і позичка? Тай материяльно вийшла з тої позички не вельми велика запомога: Французські банкирі, найпаче Госкє, підписавшись на росийську позичку по 78 за 100, зараз же скинули з неї по 10—15 фр. і післали на Берлинську біржу і наробили були такого щелесту, що через те в кінці жовтня трохи-трохи не скоїв ся в Петербурзї страшенний крах.

Другим залякуваннєм европейськими державами одна одну — були маневри армії, що знов таки більш за всїх справляла Франция. Маневри ще більш проковтнули народних грошей і показали лишень народам, як низько стоїть в народї осьвіта і сьвідоміст коли народ — бідуючи і голодуючи, видає таку силу грошей на забавки керманичів!... Маневри і інчі озброєння показали, що уряди, лаштуючись до війни, що-б „убезпечити мир“, довели озброєннє армії і видатки на него вже до зеніту, а народне напруженнє дійшло до того, що можна мовити: „Хоч яке велике лихо війна; але давайте їй швидче, лїпшє раз пропасти ніж цїлий вік мордувати ся“.

Обгорнені туманом „убезпечити мир“ — держави середньої Европи поновили в р. 1891 троїсту спілку. Таким чином можна сподївати ся, що підчас війни сили військові будуть майже рівні у противників: з одного боку стане Німеччина, Австрия, Італія, Англія з Румунією, Болгариєю, Бельґією, Голяндиєю і Швецией; з другого Росия і Франция з Данією, Сербією і Чорногорою; численностю війська може останнї й переважать, але що до фінансів, — то вже-ж — де Англія, там і фінансова перевага. Фінанси Росії стоять гірш зо всїх в Европі і численні заграничні і внутрішнї позички торішнї не тільки не полагодили їх, а ще гірше попсували: курс паперового рубля з 262 як упав в осени до 190, то вже й не спроміг ся піднести ся навіть до 200! Становище Росії найлїпше, хоч і вельми ввічливо, схарактеризував старенький проводир поступу Ґлядстон в промові 2. жовтня в Новому-Кестлї. Говорячи про

Digitized by Google

репутацию Росиї, він виразно відкинув ту, яку надають їй самі Росияне і мовив, що поміж культурними сусїдами Росиї репутация її геть невисока, а далї виходило так, що становище Росиї занадто лихе! а що до фінансів Росиї, так годї про се й казати! Говорячи найделїкатнїйшими словами, про фінанси Росиї — хиба тілько й скажем словами Лондонського Times у, що вони „в усякому разї сьвідчать, що державна господарка в Росиї ведеть ся зовсїм не доладу і гроші позичають у чужинцїв зовсїм не задля продуктивних видатків, а на те, що-б швидче скінчити зазброєння армії і побільшити запас золота про случай війни.“

Хмара зазброєння і війни не давала торік европейським державам брати ся до поступових реформ про добробит власного народу так жваво, як би сего треба, і як би се можна було, коли б не треба було озирати ся на сусїдові гармати. В справі внутрішніх реформ Росия торік зробила менш за всїх: єдиний поступовий закон: про нешлюбних дїтий! а цїле лїто і осїнь спершу маніфестациї, а потім голод — не дали урядови думати про реформи. Не диво, що голод забив памороки: він постиг 12 ґуберній з 25—30 мілїонами людности і вираховано, що на запомогу голодним до нового хлїба, треба 250—300 мілїонів руб. Голод показав, що в Росиї бракує шляхів; бракує по залїзницях вагонів і що наостанку, заборона вивозити за кордон збіже посприяла лишень більшому вивозу его.

Що до Австриї то й тут нема чим хвалити ся: минулий рік був занадто скупим на реформи в загалї, а найпаче на реформи економічного характеру. Тронова річ, котрою відкрито на весні рада державна, заповіла значні економічні реформи, одначе дотеперішні дві сесії ухвалили тілько буджет, а до інших справ і не було коли взяти ся. Так само далеко ще до тої рівноправности народів, яка єдине може Австрию зробити могучою і потужною державою, а найпаче нам Русинам. Та про наші обставини поговоримо в іншій статті.

Вже в грудні оголошено умову нашої імперії з Італією і Нїмеччиною зложену про таможенне цло. Умова ся, до котрої небавом пристануть і менчі держави, як Болгария, Румунія, може й Сербия і інчі, варта пильної уваги. Австрия вимовила собі поменшанне на 15—20% цла на такі важні речи як збіже, мясо, масло, яйця, лїс і т. ін., хоча і сама скинула чимало цла на нїмецьку продукцию. Та головна річ не тут, а в тому, що держави середньої Европи зробили перший і доволї значний ступінь по стежці скасования протекционїзму, котрий завсїгди есть гнобителем економічного добробиту народних мас. Держави врозумілн, що межинародна політика економічна неминуче повинна перемінити стежку і навіть канцлер Капріві дорікав Франциї, Росиї і Північній Аме-

Digitized by Google

риці за страшенний протекціонїзм. Звістно, від нових умов далеко ще до повного знівечення межинародних рогаток і до вольного торгу; але перший ступінь зроблено і з політики отих держав за минулий рік ми найбільше витаємо названі умови! До життя вони будуть заведені в лютому сего року і матимуть силу до кінця року 1903.

Тут дослова додати, що і в французському парляментї торік на весні були дебати про торгову політику і на превеликий сором з уст президента парламентської тарифної комісиї, колишнього сенатора Меліна, сьвіт довідав ся, що на те, що-б піднести з лихого стану сїльску господарку Французів, треба наложити велике цло на привізне збіже і т. і. Комісия висловила свою прихильність протекціонїзму. Марне Леон Сей змагав ся проти протекціонїзму! Тай що змагати ся, коли більшість парляменту Паризького чисті протекціоністи.

Таким чином Нїмеччина не вперше вже попередила Францию на стежцї соціяльно-економічного поступу з реформами, що мають значну вагу про робочий і в загалї про вбогий люд. Так і треба було сподївати ся кожному, хто відає дїяльність нїмецьких радикалів, консерваторів і інчих партій.

Нї до сучасного нїмецького режіма, нї до прямования Нїмців обнїмечити інчі народи — у нас нема і не може бути симпатій, але се не перешкожує нам говорити і про Нїмців правду. Перш за все ми бачимо, що маса нїмецького народу не відає культу непроходимої темноти, рабської покірливости і безправя. Тим то по Нїмеччинї ми бачимо силу міцної культури, в життю громадському бачимо сьвідому енергїю, вільний розвиток народного духа і сили; бачимо, що індустрия, штука, письменство, наука пишають ся і ростуть! Бачимо, що Нїмцї не нарікають на долю, не продають ся нїкому, нї до кого не носять на продаж національних сьвятощів, а йдуть бадьоро, сьміливо, поступово шляхом національного і загально людського розвитку. Тим то вони дїйсне „нїкого не боять ся опріч Бога". Тим то у Нїмців навіть консерватори не спиняють, а помагають провадити поступові соціяльно-економічні реформи. Торік мінїстер фінансів Мікель перевів через Пруський парлямент два вельми важні закони в інтересї убогих людей працї. Податковий тягар в Прусах давно вже був розложений більш справедливо нїж де інде, а тепер єго знов зреформовано на полегкість убогих і менше спроміжних. Другий новий закон про сїльскі громади — теж не на руку великим панам. Нова орґанїзация по селах, проведена мінїстром вн. справ Гарфуртом, скасувала значні стародавні привилеї великих властників землі і завела в життє крестян виборну сїльску власть. Отже хоч як голосувала реакцийна преса і табор реакционерів проти Мікеля і Гарфурта, одначе більшість парляменту пристала до нових законів; бо тямила, що такого поступу вимагає

Digitized by Google

час і інтереси селян. Таким чином бачимо, що у Нїмців ні консерватори, ні радикали не стають муром проти реформ за те єдине, що і ініціятива реформи вийшла з того, а не з сего табору. Нїмецькі радикали ведуть свою справу трохи не так, як се роблять інчі їх собрати: вони не вдають ся в баламутство, в похвалки без змісту, в галас, не випинають поверх всего гучливого самолюбства, а працюють позитивно на користь народу, домагаючись справедливих, але відповідних часу, обставинам і життю народному, реформ економічних і культурних. От в чому їх велика сила і успіх і от чому де-інде все топчуть ся на одному місці ті „проводирі", що ради власних еґоістичних спонукань пильнують всякими крутарствами перевернути в головах людий основні розуміння політичні, социяльні і моральні.

В Англії не можна не зауважити на торішню дбалість уряду про безплатну науку в народних школах, повертаючи на сю річ останки з буджету; а позаторік таких останків було в Англії трохи що не два мілїони фунт. штер. Се думка не нова, вона належить і була висловлена колишнїм лїберальним міністерством, Ґлядстона, але виконати її взяло ся міністерство консервативне. От ще один новий доказ того, що у народів дійсне культурних і осьвічених поступові люде не вважають в справі реформ на те, до якого табору належить ініціятор реформи. І бачимо ми, що й торік і по заторік консервативне міністерство Сольсбери провело богацько таких реформ, які колись входили в проґраму міністерства лїберального! Торішнїй напр. біль про запомогу ірляндським орандарям купувати на власність земли — єсть ні що більш, як частина тих заходів, що колись виставив прихильник Ірляндиї — Ґлядстон. Одно слово, бачимо, що консервативне міністерство чинить в істоті те-ж, коло чого захожувало ся і міністерство поступове. Та як же інакше воно й може бути! таких консерваторів, що-б пильнували стояти нерухомо на нестеменному status quo — ледві чи знайдемо де, опріч хиба в нашій Галичині!

Кожен Англічанин добре тямить, що слова: свобода думки і життя, поважанне особи чоловіка — не пуста забавка, а такі духово-моральні потреби, без котрих людині сьвідомій жити не можна. Кожен Англічанин тямить, що першим его обовязком єсть реальна, спроможна про него праця, на користь рідного краю!

З наведеного огляду кожен сам зрозуміє, чого більш народам Европи принїс минулий рік: чи лихого, чи доброго і чого треба сподївати ся від року нового?

Digitized by Google

Місто Городище (в Полтавщині)

розвідка *Миколи Чорномора.*

Великий обшар заняла наша рідна Вкраїна, далеко простяглась вона від Сходу до Заходу, скупивши незлічену силу смуг народного життя під загальною теплою блакіттю. Багато тих смуг людських, велика душа вкраїнська, як степи Вкраїни, чула, як струна бандури й сьпівуча, як соловейко в гаю...

Не дурно-ж усе те істнує у нас: і блакіть, і тепле соняшне промінне, і соловейко... все отсе скупила в собі вкраїнська людина, виробила в чудові пластичні форми, додала гармонії й пустила скрізь по селах, степах та долинах лунати на заздрість сусідам. І буде вона лунати до віку, не спинять її нїкчемні заходи ворогів.

Таке пересьвідченне складає кожен, хто побачив на свої очи стан сучасного життя нашої людини, кому пощастило зазирнути, хоч на мить, у саму безодню душі її. У сій невеличкий статті я зроблю по змозі нарис стану людського життя одного куточка Вкраїни, невеличкого міста Полтавщини.

Річ — про Городище, місто Кременчуцького повіту з цїкавою історією, а надто цїкавим сучасним станом. Невеличкий, але досить добрий нарис сего міста написав міський парох Олександер Матченко.*) Завдячаючи сему творови, ми маємо можливість зазирнути в минуле життє сего міста; довідатись про єго колишнїй стан і значінне й порівняти з сучасностю.

У початку XVII. віку замісць сего міста був тількі невеликий монастир, що розкинув ся на високій горі, званій „Пивихою", понад Днїпром на лївому його боцї. Місцевість справді чарівна, як оповідає автор згаданої брошури: висока гора з трома спадами грандіозно підносить ся серед розлогої рівної днїпрової долини, з неї далеко надоколо видко й Днїпро, і річка Солонця, і озера околишні, а навіть місто Кременчук, Чигирин і інчі. З погляду того неспокійного часу, коли оселяв ся манастир, вона також була дуже придатна, бо забезпечувала істнованнє, даючи можливість заратувати на деякий час від лихої години: хижого набігу, штурму і т. ін. Так воно дійсно й було. Пивогорський монастир, через увесь XVII. і майже ввесь XVIII. віки був осередком ваги політичних крівавих подій, то безпосередне причиняючись до їх, то допомогаючи козацтву на час пригоди. Які то були часи, кожен добре знає з історії.

*) Историко-археологическій очеркъ бывшаго Пивогорскаго монастиря въ Градижскѣ (у Городищі). Кременчукъ 1891.

Digitized by Google

Втрата віри в правду, втрата любови до людей, а навпаки, пекольна ненависть, невпинне змаганнє зруйнувати сьлїд істнования ворога своєї волї — ось смуги того часу; і морально-релїгійні справи, і материяльні обставини і навіть социальна перівновага — усе вкупі витворило той тяжкий час, що лишив на довго відбиток великого непорозуміння народів.

Майже кожен рух национальний на Вкраїні мав свій відгомін у життю монастиря. Що-б познаємити читача з істориєю сего міста, я перекладу де-що з названного твору.

„З історичних подій, каже автор, що зазначили в їх участь монастиря, відомі ось які. Року 1635 вибухнуло повстаннє козаків під проводом Сулеми. До сего повстання причинили ся околишні села, що належали до Пивогорського монастиря: Нива, Воронівка, Бужин. Підпираючи монастир, вони виявили великий опір польскому війску, але оден польский старшина одолїв їх, зруйнував і зрабував монастир. Року 1637 повстав Павлюк. Ставши кошем просто монастиря, він видав універсал, де підмовляв до повстання всю Вкраїну. На його слово найохочїй відгукнули ся монастирські селяне і своїм прикладом залучали до себе й околишніх мешканців. Монастир не встигав перевозити через Днїпро борців, поспішаючих до коша Павлюка. Польский гетьман Потоцький рушив на повстанців. Перевезши до монастиря через Днїпро своє війско, він розставив його по монастирських селах і хотїв був чисто зруйнувати монастир, маючи його за кодло бурми; але року 1638 вийшов з Запорожа гетьман Остряниця і простував Днїпром і суходолом на Потоцького. Що-б зупинити Остряницю, Потоцький пішов йому на зустріч і під монастирем, на зарічку Днїпра „Старику“ зїйшов ся з ним. За славне повстаннє Хмельницького, монастир, яко належачий своїми хлопами до полку Чигиринського, також причиняв ся до повстання, виряжав і перевозив на лївий бік охотників. Коли Хмельницький побідив на Жовтих Водах, до його перевезено було біля монастиря над 2000 козаків з монастирських і околишніх хуторів... По Хмельницькому за гетьманования Виговського, Брюховецького й Дорошенка, монастир не вгавав причиняти ся до повстання. Гетьман Виговський раз-у-раз переїздив тут з правого боку на лївий і навпаки.“

Далї автор оповідає про руїну за час гетьманования Дорошенка і стислі відносини Пивогорського монастиря до полїтичних подій. Той час був найгіршим за все життє згаданого монастиря, тут почалась і скінчилась крівава драма, що назнаменувала цїлу епоку руїни. Боротьба Дорошенка з Брюховецьким, відтак Дорошенка за підмогою Турків з Самойловичем та з Москалями, мала своїм осередком ваги Пивогорський монастир. Причина тому криєть ся в тому, що монастир мав свій перевіз через Днїпро, а другого перевозу далеко на обідва боки не було. Чимало

Digitized by Google

лиха зазнав він; не раз його зрабовано, а один раз навіть зруйновано його до нащадку. Тількі в кінець XVII. віку, тоді, як Дорошенко вступив з політичного кону, монастиреви стало знов можливо відродити ся з руїн і почати нову добу життя.

XVIII. віку монастиреви знову довелось пристати до народного руху Вкраїни, — я розумію гайдамацтво. Ось як оповідає про се автор історичної розвідки:

„У початку XVIII. віку на зміну козацтву, на правобічній Україні з-явилось гайдамацтво, а сій допомагала й лівобічна. Гайдамаки переважно купкувались по степах, на південь від Тясьмина. Монастир Пивогорський, що розкинув ся недалеко від осередка гайдамацтва, також приймав дійальну участь в гайдамацькому руху; на його величезних майнах купкувались самостійні громади, а за час пригоди, по його густих лісах, як наприклад у Ботковім лісі, вони мали певний захист. В кількох кільометрах від монастиря є й досі майно „Майборода“, — то єсть назвисько одного з гайдамацьких ватажків; тут, теж недалеко від монастиря єсть майно „Ведмедя“, також ватажка гайдамаків. Про істнованнє гайдамаків і досі нагадують три могили на „Пивисі“: одна поміж їх зветь ся „Гайдамачка“, дві другі „Близнята“. Про сі могили йде чутка, буцім то гайдамаки заховали в їх великі скарби, буцім то під Близнятами є просторий льох, що тягнеть ся від однієї могили до другої; вздовж його протягнений залізний ланцюг, а на йому висять дві бочки, одна — з грошима, друга — з зброєю.“

Пивогорський монастир майже через увесь час істнования (тепер замісць монастиря лишилась тількі невеличка церквиця св. Миколи) був один з найбільш вподобаних місць Запорозцями; тут вони збирались на раду й відсіля нераз починали вояцький рух. Шануючи монастир, вони щедро обдарювали його з власних добутків; в церкві монастирській й досі ще є образ козацької Божої Матері, що привезли Запорозці з Кодака; далі в помянику монастирському записані імення де-кого з Запорозців, що дарували на монастир: Микола Литвиненко, куріня Сергієвського, Іван Передряга, куріня Брюховецького, Влас. Ведмідь і Мартин Невеселий, куріня Каневського і ін. Перекази, козацькі пісні, що сьпівають деколи старі мешканці Городища, а також дві гармати, закопані в землю біля однієї церкви, — що сьвідчать про колишнє значінне Запорозців і в загалі козацтва для тогочасних мешканців. Така історія Городища. Подивившись тенер на його з погляду того часу, ми побачимо чималий контраст. Колись осередок історичних подій, тепер — маленьке тихе місточко, що істнує тількі для себе, ледве встигаючи завоювати власною працею право на істнованнє. Ролі змінили ся: замісць бучного, рухомого місця, осередка страстей людських, став тихий, живучий

Digitized by Google

поволі своїм духовим життєм куток, де праця суспільної думки консеквентно оберталась, не ворушена вже більш незвичайними випадками, — в сталу національну форму. В загалї кажучи се місто наче заснуло в сучасному руху поступовому, жадних верстов поступових увага не зверталась на його, жадного кроку не зроблено в напрямку піднесення стану, яко наукового та морального, так і материяльного. Нарід сам, простий громадянин-хлїбороб, сам підносивсь, сам працював і дбав о розвиток під власною системою і власною льоґікою. Та й не одне отсе місто стоїть в таких обставинах, навпаки, усї міста, що їх ще не дотикнулась московська „псевдо-культура“, що, завдячаючи ґеоґрафічному стану, опинились далеко від бучних шляхів і желїзниць, всї вони лишили на собі трівале национальне народне обличчє. Інтелїґенция, кажу-ж, ані трошки не причинила ся до сего орґанїчного росту його, інтелїґенция, що лїчить себе одиницями, навіть невідома громадянам Городища. Сумний се фактъ, але-ж істнує, і в ним треба числити ся. Брак інтелїґенції, яко проводиря непросьвічених людий на национальному ґрунтї, викликає те з-явище, що громадяне сами мусили складати форми життя, відповідні до обставин того часу й виробляти свій сьвітогляд, власні відносини до нових форм його. Треба дивуватись а разом і подякувати силї та розвою душі вкраїнської, що серед всеруйнуючого руху московщини лишили ся в тому чарівному станї, який був завсїгди властивою смугою Вкраїнця.

Підступаючи до змальования сучасного життя, насамперед зроблю по змозї малюнок економічного побуту, відтак стан осьвіти народної а на останку скажу де-що про етноґрафічні смуги сего часу. Материяльний стан Городища, те найпекуче питаннє життя, жерело істнування, — єсть дуже лихий. Се-ж бо найчутливійші струни, що відгукають ся від що найменшого дотика в жалібних звуках.

Завдячаючи посадї, я мав можливість на ґрунтї материяльних питань дійти яко мога ближче до простого хлїбороба и з постеретти деякі смуги, які при звичайних обставинах годї сподївatись побачити, бо лежать вони заховані десь далеко під мовчазною запоною, що виробила довгим часом українська натура.

Городище містить у собі переважно козаків, міщан і колишнїх кріпаків, не всї названі купки людий у такому безнадїйному материяльному станї зрівнялись в одноманїшну масу, бо загальна для всїх безґрунтовість змусила їх до того соціяльного кроку. Ґрунту в полї нема за виємкою деяких мешканців, але-ж годї й сим сподївatись поліпшення свого стану, бо того ґрунту не вистарчає навіть на виконаннє громадських обовязків, се-б то податків. Саме місто не має в собі жадного жерела заробку, а бідолашні громадяни, змушені голодом, мандрують далеко на південь, на Крим, шукати собі кращого. Таким побитом счиняєть ся

Digitized by Google

сталий рух на далекий край; ідуть і старі і малі, а навіть і дівчата; за час літної доби все місто спорожняєть ся за виємком жіноцтва та дітий. Там на їх чекають не менчі злидні, бо сила робучих рук, а часом недорід, — викликають незвичайне зменьшенне плати, а відтак голод і т. ін. Раз-у-раз трапляєть ся, що бідолага-мешканець, промандрувавши дурно, прогаявши час, вертаєть ся без грошей до дому, де на його чекає голодна родина, холодна зима й конешний обовязок — податки до скарбу. Поліпшення такого лихого стану нема, надії на ню теж нема. Нарід, мов та ґума, що раз-у-раз змепьшує свій обсяг під тиском сили, — все корчить ся, жметь ся і все терпить з чудовою тревалостю. Ось як вони сами обявляють стан свого духу під вплівом сучасних обставин:

— Одна вода не купована, кажуть вони, а то все куповано, а гроший — дасть Біг, або

— Бог так нас держить, як пісок на вилах.

Ся остання приказка — найкраща ілюстрация до материяльного стану, яку могла зробити щира народна фантазия, що в жартовливій формі виявляє всю силу життєвого траґізму. Ось ще приклад такого-ж жарту. — Хоч яке лихо, а вареники їж... До всего додає ще смаку безжалістна експльоатация з боку заможних верстов та жидів. У їх власних руках тримаєть ся жерело зарібку, а також, пожиточні продукти; до того-ж вони ще дають гроші на позичку. Хто з їх більше зашкуляє народови, пани, чи жиди, не можна сказати через те, що способи, яких вони разом уживають, занадто переходять межу сумління й правди. Ось виразний приклад мійського здирства: за 100 карбованців позички вони побирають 40—60 карбованців росту, під заставу певних річий, додаючи до сего ще умови, що їх ніяк не можна виконати, ось наприклад: віддати капітал разом з відсотками в загаданий час; коли-ж через брак грошей, або яки інчі причини, довжник не віддасть на часі, мусить подвоїти капітал. Був навіть такий випадок, що глитай зумисне не взяв гроші, коли до него в умовлений час приходив винник, а другого дня, на підставі умови, забрав підвійну купу. Робучий чоловік, що стає до такого глитая жати збіжа, побирає собі семий, або восьмий сніп, та ще мусить „відбувати панщину“ се-б-то по 1 добі на 1 морґ праці без гроша. Багато, за надто багато фактів подібних до попереду згаданих істнує в історії життя міського, але ані час, ані характер дописі не дає можливости зробити сего вповні. Через се я обмежу себе сими фактами, додавши по кільки слів для порозуміння в економічних справах краю нашого. Невеликий приклад Городища змушує звернути увагу на пень сучасного зла, на той абсолютизм, що їсть нас до нащадку, руйнує фізичну разом з духовою істотою. Заказ слова, руху вільного без попередньої цензури, а до того невблаганий розвиток капіталізму, важким

Digitized by Google

тягарем лягає на шию зневаженого люду вкраїнського, а „земські начальники“, та найкраща ознака сего часу, найлїпша інституция нашого уряду, з невпинною лютостю кидаєть ся на той нарід, лишаючи по собі великий сьлїд руїни. А нарід, той самий нарід, що колись грудиною боронив волю Украіни від нападів ворожих, — тепер мовчить, наче зовсїм згубив почуттє болести.

Нї, не згубив він, а чує так, як нїколи мабуть не чув, з тяжким стогіном відбиваєть ся кожен тиск власти й сили, і розтинаєть ся глухо в душі зневаженого народу. Нарід лишивсь той самий, бракує тількі інтелїґенції, яка-б в безпосереднїм дотику з нїм, дала певну форму сучасному настрою і посунула-б нарід у найкористнїйшому напрямку.

(Конець буде).

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДИЯ.

ДАНТОВА ПОЕМА В ПЕРЕКЛАДЇ СИВЕНЬКОГО.

П е к л о.

Пісьня перша.

1 В середині путй життя людськóго
Я в темнім лїсї якось опинивсь,
Бо загубив свою пряму дорогу.
4 Який же дикий був той лїс, суворий
Та непролазний, тяжко те сказати;
Згадать його, то страшно знов стає.
7 Так страшно, що хиба ще смерть страшнїша.
Але я там і добре теж знайшов
І тим скажу про все, що там побачив.
10 Не знаю сам, як я туди зайшов,
Так був я сном знеможений в ту пору,
Як загубив свою правдиву путь.
13 А потім як під гору підійшов я
Туди, де вже кінчалась та долина,
Що жахом душу всю мою пройшла,
16 Зирнув я вгору й бачу, що боки
Їй вдяглись промінням від планети,

Digitized by Google

Що певно водить нас по всїх стежках.
Тодї мій жах потроху заспокоївсь,
Що був захований у мене в серцї
Тієї ночи, як я так страждав.
І наче той, що вихопивсь на берег
Із моря ледве дишучи й до його
Повернеть ся й огляне згубні води,
То так душа моя, ще невпокійна,
Оглянулась, що-б той побачить шлях,
Відкіль нїхто живим не повертав ся.
А як спочило втомленеє тїло,
Пішов я далї по пустинї, так
Що дужчая нога ступала низче.
І от як став я сходити на взгіря —
Якась легка й вельми прудка пантера,
Що мала на собі крапнасту шкуру.
Вона не йшла зперед моїх очей
І так менї дорогу заступала,
Що я нераз хотїв уже вернутись.
Був час, як саме починав ся ранок
І сонце йшло в гуртї тих самих зір,
Що з ним були, як божеська любов,
У перше двигнула красу творіння.
І ранній час і року люба пора
Надїю добру все менї давало,
Що я здобуду гарну шкуру звіря.
Але не так ще дужче я злякав ся
Коли побачив, що з-явив ся лев.
З-явив ся він і йшов до мене просто,
Задравши голову, голодний люто,
І від страху́ повітря затремтїло.
За ним вовчиха, що була така
Худа, немов за всїх була голодна.
Багато вже нещасних через неї.
Вона здалась менї така страшна,
Такого стра́ху завдала очима,
Що я надїї збувсь зійти на гору.
І наче той, що любу річ добуде
Та згубить знов її як прийде час,
І плаче й журить ся всїма думками
Та так той звір мій спокій одібрав,

Digitized by Google

Йдучи на мене він мене помалу
Спихав туди, де сонце вже мовчить.
І я зовсім на низину спускав ся,
Аж ось з-явивсь передо мною хтось,
Немов захрипший з довгого мовчання.
Побачивши його в страшній пустині,
„Спаси мене!“ до його я гукнув,
„Хто-б ти не був, чи тінь ти, чи людина.“
Одрік мені: „Колись я був людина,
Тепер же ні. Батьки мої Льомбардці
І родом з Мантуї були обоє.
Sub Julio родився я в пізних роках
І в Римі жив за Авґуста благого,
В часи богів фалшивих та брехливих.
Я був поет; Анхизового сина
Правдивого сьпівав що вийшов з Трої
Тоді, як гордий Іліон згорів.
А ти чому в лиху вернувсь долину,
Чому не зійдеш на прекрасну гору,
Що є почин усякої потїхи?‘
І я йому промовив соромливо:
„Так ти Вірґілій, джерело, з якого
Широкі хвилї мовности лили ся!
О сьвітло й честь усїх других поетів,
За довгі студії й кохання щире,
Що до книжок твоїх мене тягло —
Бо ти один учитель мій і автор,
Один єси, від кого я придбав
Хороший стиль, що честь мою становить
Дивись, он зьвір що геть мене спихає
Рятуй від його, мудрецю славетний,
Бо жах мені трясе і пульс і жили“.
„Повинен ти держати инший шлях“,
Одрік мені, уздрівши в мене сльози,
„Як хочеш вийти з диких сих містин.
Звірина, що кричиш ти через неї,
Нїкому не дає пройти повз себе,
Але перешкожає, доки вбє.
І ма таку лиху натуру й дику,
Що не вгашає ввік жаги своєї,
Й піоьля їжі стає ще більш голодна.

Digitized by Google

Багато звірів з нею парувалось
І буде їх ще більш, аж поки прийде
Той хорт, що смерть їй люту принесе.
Він не з землі й металу буде жити,
Але з чесноти, мудрости й кохання,
А вродить ся між Фельтром він і Фельтром
І визволить Італію нещасну,
За котру вмерла дівчина Каміля,
Погибли Турн, і Евриял, і Ніз.
По всіх містах він звіра буде гнати,
Аж поки зажене в самеє пекло
Відкіль його на сьвіт з-явила заздрість.
Тепер же для твого добра я раджу
Іди за мною; я твій ватажок
І поведу тебе по вічнім містї
Ти там почуєш безнадійні крики
Тих давніх душ нещасних, що з них кожний
Даремно смерть до себе кличе вдруге.
Побачиш далї й тих, що хоч в огнї,
Але веселі, бо надію мають
Колись пристати до блаженних хорів.
До тих як схочеш ти зійти, другая
Душа достойнїша тебе вести ме:
Тебе лишу я з нею на відході:
Бо вічний цар, що там в горі панує,
Не волить, що-б я вів в його оселю,
Бо я його закону не приняв.
Повсюди він царює, й там він править,
Там має город свій і трон високий.
Щасливий той, кого він там витає".
І я сказав: „Прошу тебе, поете,
Для того Бога, що його не взнав ти,
Веди мене, куди єси казав.
І визволь з сего лиха й других гірших,
Аж поки вздрю Петра сьвятого двері
І душ отих, що тугу їх згадав ти."
І він пішов, а я за ним подав ся.

Digitized by Google

ВІСТІ.

З Київа.

(Голод. Вистава „Чорноморців“. Скандал в 5-ій ґімназиї. Промова проф. Завітневича).

Якийсь фелєтонист часописї „Неділя“ обвинувачував російську суспільність, що вона в такім ділї, як голод, виявила якусь незвичайну нежвавість, якусь духову мертвоту, нїкчемність і т. д. Сей присуд російського фелєтониста вповнї можна прикласти до Киян. Бо вже коли хто, то наші городяне зовсїм не дбають про голод. Їм наче байдуже, що в ту саму пору, як вони їдять та пють, є люди, що може вже днїв зо-два, як не їли. От вам фактъ. Професори київського унївєрсітету згодились читати відчити, що б кошти зібрані таким чином пішли на користь голодним. Добре дїло, з добрими пориваннями! І що-ж би ви гадали, великі бувають збори? Рублїв 40, а то й — 8 інколи трапляєть ся. Сьмішно, коли-б не було сумно? А як би на яку пікантну виставу, то ті ж самі городяне знесли б не 40, а 20 раз по 40 рублїв!

Із других фактів київського життя, що можуть цїкавити, наведемо два: поставу в міському театрі української оперети Миколи Лисенка „Чорноморцї“ і бійку, яку вчинено в 5-ій ґімназиї.

„Чорноморцї“ були поставлені під проводом самого Миколи Лисенка. Грали аматори. Гра, як гра охотників, нїчим не відзначалась, за те сьпіви вельми вдались, найпаче жіночі. От вже що-що, а хор студентський нїкуди не годив ся. Театр був повнїсїнький. Київська публика занадто, знати, вже скучила за „рідною їжою“, а через те приймала і радісно витала хоча і убогеньку музу.

Що-ж до другого фактa, що ми навели в горі, то істота його така. Ґімназист 7-ого клясу в 5-ій ґімназиї, Бакуменко, син заможнього шляхтича, списав у колеґи математичну задачу, і коли учитель заставив його приробити її на дощцї в клясї, він не міг. Тодї учитель, Сорокін, котрого Бакуменко запевняв, немов би те він сам рішив, назвав се „мошенничествомъ“. Бакуменко не видержав, дав кілька ляпасів учителеві і пішов до дому. Директор 5-ої ґімназиї Петр, людина відома Галичанам, покликав поліциянта і списав протокол. Ґімназиста посаджено було в каземат, але батько поступив ся закладом і Бакуменка випущено. Судити будуть його при зачинених дверях. Фактъ за надто і поганий і смутний. Погадайте тільки, що то буде, як ґімназисти або студенти битимуть в клясї своїх учителїв або професорів.

Ми повинні були-б зупинитись на промові професора Академії Завітневича, котру він держав на актї, що про неї ми мали на увазї побалакати („Правда“, Грудень). Але мусимо сказати, що перечитавши, ми запевнились, що не варто того, що-б на неї тратити паперу. Промова, що носить заголовок: „Значеніе первыхъ славянофиловъ въ дѣлѣ уясненія идей народности і самобытности“, присьвячена оборонї перших славянофілів од обвинованія за їх напади на западників і реформи Петра В. Вся оборона є в тім, що, мов, славянофіли вельми заслугува-

*

Digitized by Google

лись, відкривши ґрунтові принципи русского життя: православіє і самодержавіє. От і все. Се стара пісьня панславізму і про неї не варто і балакати.

Чуб.

З правобережної України.

(Голод і темнота. Цукорний промисл. Винниці).

Економічне питанне се корінне питанне людського життя; найпаче тепер воно повинно звертати нашу увагу, коли в Росиї, де живемо ми, панує голод. Маючи се на увазї, подаємо кілька відомостий, що відносять ся до становища сего питання на нашій правобережній Україні.

Урожай на збіжже 1891-го року на правобережній Українї, взагалї, вийшов низче середнього. Ось докази тому. На Поділлю, на пр., жита вродило тілько $4^1/_2$ рази більш нїж засїяно („сам“ $4^1/_2$), озимої пшениці $4^3/_4$, ярової $4^1/_2$, ячменю $5^1/_2$, вівса $6^3/_5$, гречки $4^1/_2$, проса $8^2/_3$, кукурудзи $13^1/_2$; урожай картоплї зовсїм лихий $7^1/_2$. Ми взяли пересічні цифри і, певне, вони яскраво вказують, що сего року на Поділлю не було навіть середнього урожаю.

Самий недорід хлїба повинен був піднести в гору цїни, а тут ще став ся по багатьох ґуберніях Росиї голод. Цїни підіймались і росли, неначе молоді парости. В Грудні 1891 р. вони, напр., по Київщині стояли ось як: пуд жита коштував від 95 копійок (Богуслав — Канів. повіту) і 1 карб. до 1 карб. 10 коп. (Умань — желїзниц. станция) і 1 карб. 20 к. (Біла Церков — желїзн. ст.), а позаторік було тілько 40 коп.; пуд пшениці від 1 карб. (Київ) до 1 к. 10 к. (Умань) і 1 карб. 16 к. (Біла Церков.); проса од 60 коп. за пуд (Липовецьк. повіт) до 70 коп. (Умань); овес від 57 коп. до 60 (Умань); ячмінь від 60 коп. (Київ) до 70 коп (Умань); гречка доходила до 80 коп. (Липов. повіт). Майже що такі самі цїни стояли на Поділлю і по Волинї. Указами в Липцї і Жовтвї заборонено, як звісно, вивозити збіжже з Росиї за кордон. Се викликало незвичайне простанне експльоатациї. Шахраї скуповуючи хлїб у селян, примушених податками спродувати його і т. інч., перепродували його тим же селянам тілько по геть вищій цїнї. А все ж треба мовити ся заборона трохи причинилась до зменчення цїн. У кожнім разї, як бачимо з повищого, вони, найпаче для нашої місцевости, зовсїм незвичайні.

Окрім недороду і голоду, до піднесення їх в гору, властиво у нас, на Правобережній Україні, причинились ще дві речи: раз те, що мало було надїй на будучий урожай задля недобрих взходів од бездощицї (хоча озим полїпшала отсе за ті ясні і теплі днї, як стояли у нас в Листопадї і навіть з початку Грудня), а вдруге — забиранне хлїба урядом. Хлїб сей заберав ся із селянських шпіхлєрів нїби-то в позичку. Так, принаймні, було казано селянам, хоч вони трохи скептично відповідали на се: „Нехай, мов, „казна“ бере хлїб і віддає голодним, а ми позичати не хочемо, бо їх й не знаємо“. Хлїба було забрано багато. Але потім, як стало добре знати, що і у нас за-для лихих взходів теж можна сподївати ся голоду, уряд схаменув ся і припинив забиранне.

Digitized by Google

Але було вже пізно, бо хліб майже весь було забрано. Покористувалась з того одна хіба Подільщина, звідки не встигли всього вивезти. Таким чином виходить, що когось бють, а на нас се відгукується ся: десь голод а ми страждаємо від него.

Забалакавши про голод, не можемо не висловити того, що головнійшою причиною його, окрім недостачі землї і атмосферичних з-явищ є — темнота. І справді, скілько не надайте чоловікові землї, а як не додати до неї доброї культури, то мало буде користи. А як його, в сьвітї Божому, рахувати про яку небудь господарську культуру, коли у нас зовсім бракує сїльско-господарських шкіл? 40 лїт тому, як ґрафинею Браницькою покладено було 250 тисяч на орґанїзацию в нашій краївї сїльско-господарських шкіл, а про те вони не заводять ся; що-ж з грішми стало ся, про те Бог знає. Отсе торік Балашовою заведено першу на Київщинї сїльско-господарську школу в місточку Городищі.

А треба признатись, що господарство на Вкраїнї, властиво культура стоїть вельми низко. Так кажемо про дїдичів. А що-ж треба мовити про бідолаху селянина, про його господарку? А тим часом год за годом недороду вельми лихо відбиваєть ся на його добробитї. І справді з чого його жити? Хлїб не вродив, випасу для худоби нема, — що тут, горенько, подїеш? Зостаєть ся, правда, одна підмога — заробітки. Але які були сего року заробітки? Он, напр., всї що ходили в лїтку на „Бассарабию“ з Київщини, повинні були вернутись до дому нї з чим, бо як де і можна було заробити, то хіба в південній Таврії. А тут ще задля голоду навернуло на Україну багато великоросів, що понизили заробітню плату до minimum'а, що, певне викликає проти їх ворожість наших Українцїв, як проти шкодливих зайд. Є, правда, поміж ними і такі, що з-явившись, напр, в Київ, вельми вередують з заріботною платою; та се-б було ще нїчого. А то деякі, маючи на умі, що уряд повинен їх прихарчувати, нехотять нїчогісінько робити, хоча роботу їм дають. О скілько се лихо велике, знати з того, що навіть наш „Київлянин“ огризаєть ся проти них.

Так то тепер приходить ся бідному людові. А що-ж то буде, спитаємо до слова, з бідолахами-Мікулічанами, що майже нїчого не сїяли? Справді, щось монструозно лихе!

Окрім заробітків, що відносять ся безпосередно до хлїборобської справи, є для нашого люду ще один спосіб заробітків — на цукрових фабриках і по винницях.

Цукорний промисл на нашій країнї, се одна з головних віток продукциї і тим має велике економічне значінне. Не маючи на увазї балакати про него, ми завважимо тілько на те, що від сієї індустриї в значній мірі залежить і заробітна плата робітникови. Задля великого значіння для Правобережної України цукорної продукциї, варто сказати дещо про становище її тут. Отже завважимо, скілько зібрано буряків і скілько заводів функціонувало 1891-го року на Київщинї, Волинї і Поділлю.

Не можна сказати з певностю, скілько берковців буряків зібрано сего року, бо ще нема докладних відомостий. Але на підставі цифр

Digitized by Google

оголошених фінансовим міністерством, що вказують на який можна було сподіватись урожай, більш-менш певно можна про те рахувати.

Отже бачимо, що на Київщині було засіяно буряками більш 75 тисяч. десятин, з котрих сподівались зібрати більше 8 міл. берковців (берк. — 13 пуд.) Як порівняти з торішнім 1890 роком, то буде знати, що, зібрано буряків на 368 тисяч. бер. менче, але за те з кожної десятини на 2 берк. більше (108¾ бер.). Отсї 8 міл. берков, перероблені на 62 заводах Київщини, мають дати 8 міл. пудів цукру, а то й більше, бо % вміст цукру в буряках сего року вельми великий (до 17%). А так як тепер на Правобережній Україні заведено так звану нормировку, задля котрої на внутрішнїй ринок не може бути пущено цукру більше норми, то не всї 8 міл. пуд. розійдуть ся на внутрішню потребу, а тілько 6 міл. 900 тисяч. пуд.

На Поділлю засіяно було буряками більш 52 тис. десятин, на котрих вродило 5 м. 800 тисяч. берковців. Рівняючи до торішнього року, бачимо, що всего вродило більше на 519 тис. берк., а на десятинї — на 5 бер. (103 бер.). Сї 5 м. 800 т. бер. перероблять на 44 цукрових фабриках Поділля і з їх вийде більше 5 міл. пудів цукру.

Обшир під буряками на Волинщинї становить більш 15 тис. д., на котрих сего року повинно було вродити 1½ м. берк., — менче проти торішнього на 130 тис. берк., хоча на десятинї одним берковцем більше (97½). Сї буряки повинно переробити на 10 цукрових фабриках Волинї і добути 1 м. 700 тис. пуд. цукру.

Оттакі маємо цифри про урожай буряків і цукрову продукцию 1891 року на правобережній Україні. Завважимо, що сей рік був вельми користний для власників цукрових фабрик через те, що % вміст цукру в буряковім соку доходив до 17%, але мусимо додати, що жадної користи з сего не було для плянтаторів, котрим платять від берковця, а тим часом сегорішнього урожаю, напр., по Київщині нїяким чином не можна вважати добрим. Цїни на цукор в Києвї стоять ось які: пуд піску от 3 р. 90 коп. до 4 руб. 10 коп. і пуд рафінаду 4 руб. 80 коп. і 5 руб.

Друге джерело для заробітків — винниці, що про їх ми згадували вище, — підупали і продукция зменчилась через недорід хлїба, через що і потреба на робітників теж зменчилась. Урожай на хлїб 1890 року, як порівняти до 1889, був для хлїба на 41 8% менче, а для картоплї 14,4% менче. Гнаннє горілки через те зменчилось із хлїба на 29,8%. 1891 року урожай на хлїб був ще більш лихий, а тим і винницька продукция ще більш підупала. Всїх винниць на Правобережній Україні є 264. На сїх винницях перегнано на горілку 5 міл. пуд. хлїба, 3¼ міл. пуд. картоплї, та патоки 2½ міл. пуд.

Балакаючи про винниці не можемо не додати, що перше їх було вельми багато і все маленькі — сїльско-господарські. Се мало велику вагу, бо селяне могли брати барду для годівлї своєї худоби, а окрім сего вони мали можливість збувати свій хлїб. Якже-ж урядом маленькі винницї були скасовані, а заведено великі, то, певне, пропали ті вигоди, що мала ся справа для нашого селянства, бо не їхати-ж їм за кілька десять верстов за бардою, або не вести туди волів.

Digitized by Google

На решті скажемо, що рік 1891 був тяжкий для нашого краю і для Росиї взагалї: крізіс скрізь. Як він розрішить ся, не можна сказати. Побачимо!

Чуб.

Полїтична блуканина.

Десять раз змір — раз втни!
Приповідка народна.

Грудневий випуск нашого вістника був уже зовсїм зложений, коли у Львові появила ся маленька брошурка на 14 сторін п. з. „Прибудь розумъ — щастя буде! — Розмова Русина зъ Турчаньского повѣту зъ посломъ Константиномъ Телишевскимъ въ справѣ угоды, выдавъ М. Павликъ“ з мотом: Errare humanum est, sed in errore perseverare diabolicum“.

Ся брошура єсть вельми характеристична для обставин полїтичних поміж Русинами в Галичинї і тому ми хочемо присьвятити їй кілька слів, хоча вже її обговорили мало-що не всї часописі руські і польскі, кожна з свого становища. А позаяк на повітовім вічу, скликанім полїтичним товариством в Турцї „Народна Рада“ 30. н. ст. грудня 1891 п. Телїшевський подав деякі вияснення в сїй справі і обради та постанови вічеві осьвічують також сю справу, то ми подамо тут наші замітки і про Турчанське віче.

Перед усїм мусимо сконстатувати фактa, що сю брошуру видав п. Павлик з „поручення“ (очевидно того „Русина зъ Турчаньского повѣту“), але без відомости і порозуміння з п. Телїшевським, позаяк сей останнїй на інтерпеляцию Дра Даниловича на вічу виразно заявив лише то, що „розмова така мала мѣсце и годить ся въ найважнѣйшихъ точкахъ зъ моими словами“. Дальше мусимо сконстатувати, що п. Телїшевський мав сю розмову, котра послужила основою тій брошурі, „передъ выѣздомъ его до Вѣдня въ паздернику“ (жовтнї), отже погляди свої на полїтичну ситуацию в новій радї державній міг оперти хиба на справозданнях парляментарних і ґазетних, позаяк задля слабости в родинї сам у весняній сесиї не брав майже участи, був рідким гостем в парляментї, та анї разу не промовляв.

Брошура містить в собі XI питань і відповідий. Перше питанне „чи радо і зъ великою надѣєю па добрый успѣхъ для Русинôвъ ѣдете до Вѣдня“ і „якій плянъ мали Вы при інавґурованю полїтичнои акциі 25 падолиста н. ст. 1890 р.?“ заповняє з відповіддю половину брошури. На

Digitized by Google

се питаннє відповів п. Т., що їде „не радо і без надії на успіх“, а відтак пояснює акцію з 25. падолиста 1890 р.

Пісьля слів, вложених в уста п. Т-му, Русини насьлїдком пересьлїдования з усїх боків розбили ся „просто в атоми“, князї церкви під натиском єзуїтів почали цурати ся руської справи і пішли для руського народу непевними дорогами, сьвященство стало апатичним, інтелїґенция сьвітська индиферентною, про народ сам і єго потреби майже не думано, а „львівська громада завела боротьбу фракційну, личну“. П. Т-ий нагадав собі отже „аксіомат, що лучше буде, єсли 10 добрих стають до дїла і признають ся отверто і щиро до рускости, як буде нас 100 трутів-шкаралупників, бо між тими 100 трутами і тих 10 добрих знидїє“. Він думав, що серед такого розладу зміна системи правительственної поможе людям доброї волї сконсолїдувати ся, зібрати під свій стяг здорову і тверезо мислячу часть нашої суспільности провінціональної і заснувати одну партию полїтичну, бо пісьля єго думки „доси нема властиво жадного зорґанїзованого сторонництва полїтичного“. П. Т-ий думає, що коли-б повстало таке сторонництво полїтичне і поставило проґраму хоч би консервативну, але полїтичну — попхнуло би справу народу руського наперед, ввело би єго в фазу полїтичного життя і не казало виснувати марева, чи то на тему одної великої матушки Москви, чи на тему неясно неактуально поставленого через наших провідників питання про самостійність України-Руси, бо бесїдуючи про полїтику, треба мати на думцї не лїтературно-етноґрафічно-романтичну, а полїтичну самостійність. У него отже наша полїтична самостійність стоїть на першому пляні і, не закриваючи правди, хоче п. Т. бачити Україну-Русь полїтично незалежною нї від Поляків, нї від держави росийської, хоче бачити руський нарід одиницею сполученою в одну цїлість полїтичну. То „єго ідеал, єго віра, єго проґрама полїтична і се мусить бути ідеалом кождого правого і правдивого Русина, хоч державна самостійність України-Руси ще дуже далека і тепер неактуальна. Ґімназия, школа вправ і т. ін. не в силї справу нашу полагодити, бо концесиї менші „для мого мужика“, як думає п. Т., без всякого хісна, а у него було на першім пляні, виєднати зміну системи правительственної супроти Русинів і се була найважнїйша причина, що він вступив в акцию, бо з тої зміни можуть вийти інші концесиї, а коли ми того не осягнемо, то він уважає акцию неудалою.

Дальше заявляє п. Т., що й се спонукало єго вступити в акцию, позаяк до 1890 істнуючі дві фракциї руські (москвофільска і народовців) доводили, на єго думку, боротьбу ad absurdum, „бо чи ultima ratio Москва, чи Україна — обі сї девізи супроти теперішнїх порядків не тілько що неактуальні, але яко такі в кождій полїтицї байдужні. П. Т-ий

Digitized by Google

думав отже, що коли серед змінених обставин стане сторонництво, котре ті екстремні питання з програми своєї усуне, тоді стане перед тим сторонництвом політичним сама собою ціль і дорога ясна і певна: „Народ наш і его потреби, а з тим і его програма.“ З тої девізи виходить програма, обіймаюча багато річей, про котрі багато вже наговорено і написано з того часу, як появила ся партия радикальна, одна по думці п. Т-го межи нами політична партия і се вважає він дуже великою її заслугою.

На останку подав п. Т. ще одну причину, що спонукала его взяти участь в відомій акциї політичній, а именно він бояв ся слушно (!!), що між Русинами найдуть ся політики, котрі приняли-б на себе ролю політично помирених за ціну одержання управи Народного Дому, введеня фонетики (де? Ред.) і передання накладу шкільних книжок товариству Шевченка, що-б лише побити „москалїв“. Він уважає справу Народного Дому чисто внутрішньою, до котрої нїхто не має права мішати ся, введеннє фонет. правописи яко річ науки а не політики, а наклад шкільних книжок яко справу інтересу чисто конкуренційного. Тому війшов п. Т. в акцию, що-б дискусию над тими предметами усунути, бо введеннє цїлого табору народовців до Н. Дому приняв би загал Русинів яко зруйнованнє автономії тої інституції; фонетика на разї неможлива, бо загал Русинів їй неприхильний.

II. Т-ий думав, що позисканнє нової руської ґімназиї, катедри істориї руської, повних шкіл вправ і ін. концесий і наші крайні шовіністи утихомирять ся і будуть мати час для справ культурного і економічного значіння. В цїлій акциї покладав він надію не на львівських, а на провінціональних Русинів, неприступних для всякого радикалїзму, чи то национального, чи економічного, котрим так само крайна ідея обєдиненя, як ідея самостійнои України.

Що так не стало ся, як сподївав ся п. Т., принисує він вину тим людям, котрі в своїм шовінізмі завели борбу злощасну і втягнули в то часть суспільности провінциональної, топчучи все, що не відповідало їх партийним поглядам.

Ми старали ся подати тут зміст відповіди вложеної автором брошури в уста п. Т-го, скілько було спроможно, власними словами брошури, задержуючи навіть звороти несхідні з духом руської мови, що-б зміст вийшов як найвірнїйший. Прочитавши лише першу відповідь, кожний мусить замітити сю сумішку думок і поглядів з собою суперечних, в значній части несхідних з фактичними обставинами. П. Т-ий заявив на Турчанськім вічу, що ся друкована розмова згоджуєть ся „в найважнїйших точках“ з его словами, одначе розібравши сей нельоґічний конґльомерат поглядів і думок, суперечних між собою і з поглядами в дальши

Digitized by Google

відповідях, не можемо допустити, що-б вони були виразом здоровомислячої голови, а просто мусимо приняти, що до поглядів п. Т-го примішав тут і свої думки повітовий політик Турчанський, котрий бажав би не тілько суспільність українсько-руську і наш край, але й цілу державу нашу перестроїти на такий лад сьвітовий, який єму розкриваєть ся з повітового віконця Турчанського. Хоча п. Т-ий запевнює кілька раз, що він „дуже докладно знає наш розвій национальний“, що „з дитиньства знає нашу провінціональну суспільність“, і ми зовсім того знання єму відмовляти не хочемо, стрічаємо в брошурі деякі такі погляди, які міг би висловити хиба політик, котрий не виходив по за турчанські гори і не знає, що поміж Русинами в Галичині діяло ся і діє ть ся. Задля того, здаєть ся, що автор брошури глядів скрізь свою повітову призму, дістали львівські Русини такого облизня, мов би то справді львівські народовці — „незнатищо“, що самі не знають, чого хотять і до чого прямують та ведуть якусь чисто фракцийну боротьбу, (на стор. 9-ій навіть впевняє, що народовці поза тезу „ми окремішні від москалів“, на ніяку позитивну програму політичну здобути ся не могли!!), а лише провінціональна суспільність виходить єдино спосібною і зрілою до політичної роботи і акції. Уся руська суспільність зображаєть ся в брошурі розбитою в атоми, і серед того політичного хаосу передпотового треба глядіти хоч би 10 добрих людий, котрі стали-б до діла, витворили одно велике сторонництво політичне, поставили програму політичну і так попхнули справу руського народу внеред, бо досі снують усі лише марева, то на тему матушки Москви, то на тему літературно-етнографічно-романтичної самостійности України-Руси, або дурять самих себе тим, наче-б то ґімназия або школа вправ і т. ін. були в силі полагодити нашу справу.

Серед тої дезорґанізації і безпрограмности Русинів так досадно зображеної в брошурі, каже її автор виступати п. Т-му, поставити свій ідеал і виголосити свою політичну віру і програму, ось яку: наша політична самостійність на першому плані, незалежність політична України-Руси, і се мусить бути ідеалом кождого правого і правдивого Русина, бо інакше мусить він стати ся або Поляком або Москалем!

Зображеннє політичної ситуації Русинів галицьких перед акцією 25. падолиста 1891 р. мусимо назвати що найменше невірним. Вже-ж бо не треба відкликувати ся до історії, але в непомраченій тямці кожного Русина-народовця стоїть живо весь розвій сторонництва народовського, званого давнійше українофільским. Всякому відомо, як Русини-народовці обмежувались спершу справами літературними, а коли проводирі старо-руської партиї відцурались програми руських патриотів з 1848 р. — самостійности национальної Русинів і проголосили в 1866 р. програму обєдинительну Русинів з Москалями, котру о. Саламон на Турчанськім

Digitized by Google

вічу справедливо назвав причиною „роздору“ між Русинами, тоді Русини-народовці станули при кермі політичній а попри них згуртувались останки щирих Русинів старших, як Іван Борисикевич, Осип Заячківський, Качала і ін. Так Русини-народовці стали насьлідниками програми, поставленої в 1868 р. і почали дїло дальше вести і розвивати. Політичне банкротство староруської партиї, викликане по части переворотностю, по части нездібностю її проводирів, спонукало Русинів-народовців заснувати свій орган „Дѣло“, під котрого прапором стали громадитись також здорові елємента з староруської партиї. Моральне банкротство староруської партиї, викликане „коммерческими сдѣлками Рольничо-кредитного Заведенія“, спонукало Русинів-народовців подумати про окрему орґанізацию народно-політичну і так повстала 1885 р. у Львові „Народна Рада“, що мала вести справи політичні галицьких Русинів. Молоде товариство політичне не почувало в собі ще стілько сили, що-б виступити самостійно до акциї політичної і вступила спершу на дорогу компромісів з „Русскою Радою“, одначе Русини-народовці мусїли ошсьля споживати терпкі овочі з тернистого дерева тої славної „ніби-солїдарности“, бо кліка москвофільска, котра що-раз вигіднїйше розживала ся під покришкою тої солїдарности, розвела акцию в своїм дусї навіть поміж селянством, а всї її погані вчинки вписувало правительство на спільний рахунок (н. пр. процеси Наумовича, Книша і ін.). Се було головним спонуканнєм до акциї 25. падолиста 1890 р. Отже не розходилось тут о витвореннє якоїсь нової партиї серед загальної ніби дезорґанізациї і безпрограмовости Русинів. Засновки орґанізациї були готові, програма задач і дїяльности Русинів-народовців була зложена і на всенародних вічах (почавши від першого в 1880 р.) і на перших зборах „Народної Ради“ у Львові і в народно-руських часописях, далеко раньше нїм п. Т. виступив на арену політичну, ба навіть єдиниці як н. пр. пок. Качала і ін. в своїх писанях вказували дороги до економічної і культурної роботи. Були і починки національно-політичної, просьвітно-культурної і економічної роботи. Досить нагадати політичні товариства і віча в перших роках 1880-их років, (котрі, мимоходом кажучи, поважнїйше трактували справи, як теперішні), дїяльність „Просьвіти“ і її філій та засновуваннє читалень, заснованнє „Народної Торговлї“ з її філіями і господарсько-промислового товариства в Станіславі, кас пожичкових і задаткових на лад „Закомарської Правди“ і т. ін.

По при всї ті змагання Русини поступали в своїм розвитку національно-політичнім і культурнім вельми помалу вперед, стрічали всїлякі трудности і перепони, а причин тих трудностий, тих перепон мусимо в значній части глядїти в нас самих. Неясність поступования була одною з головних перепон і трудностий. І не дивниця, що заступник корони

Digitized by Google

на промови пп. Теліщевського і Романкука, виголошені 25. падолиста 1890 в галицькім соймі, заявивши, що правительство бажає, що би кожна народність розвивалась свобідно в границях конституції, і, згадавши про неясність в поступованню Русинів, вимагав, що потрібно рішучо отрясти ся і увільнитись від усего, що розвоєви руської народности на основі чисто австрийськиї перешкаджає, що потрібно охоти до спільного сожиття і праці обох народностий для добра краю і держави, а осудження і еліминовання зпосеред себе всего, що хоч би лише позірно тому не сприяло.

Посли-народовці Теліщевський, Романчук і ін. вказали ті основи, на яких думають вести дальший розвиток руської народности в Галичині, а провокаторські виступлення пп. Антоневича і Окуневського і оповіщенне повоутвореної партиї радикальної русько-української показали, що не одна нам з ними дорога. Збори „Народної Ради“ 14 (26) грудня 1890 р. дали санкцию заявленню послів-народовців в соймі, а промова Дра Костя Левицького вказала виразно задачу нової акциї: „Хто єсть і хоче бути Русином — той стане під хоругву народну, а хто не єсть і не хоче бути Русином, той не може творити анї партиї анї фракциї руської“.

Розходило ся отже о те, що-б на вказаних основах з-єднити „здорову і тверезо мислячу часть нашої суспільности“ (як каже в брошурі п. Т.) або інакше кажучи, сконсолїдувати всї конструктивні елємента руські до народної роботи, а виділити все деструктивне і так усунути ті трудности в розвитку національнім Русинів, на які вказав заступник корони. Не розходило ся о те, що-б до тої роботи пристала ціла маса, бо справедливо каже п. Т., що „лучше, коли 10 добрих стає до діла, як 100 трутів-шкаралупників“.

Справдї вже сама акция соймових послів-народовців попхнула справу народу руського вперед (говорячи словами вложеними в уста п. Т-му), ввела єго в фазу дїйстного життя політичного — бо вивела справу руську на чисту воду. Акция ведена дальше послами в радї державній весною, а ще більше в осени почала користно впливати на сконсолїдованнє руських елєментів конструктивних, сьліпим навіть противникам цілої нової акциї не ставало вже материялу до дальших видумок і інсинуаций, котрими, сповняючи своє ремесло, баламутили значну частину легковірної суспільности, необзнакомленої з фактичними обставинами.

Тимчасом замість дальше вести розпочате консолїдованнє конструктивних елєментів руської суспільности, маємо полишити розпочату роботу, а іти за новою програмою політичною п. Т-го, на першім пляні ставити політичну самостійність України-Руси. Сю високопарну програму

Digitized by Google

поставлену на стор. 5-ій, (котрої оригінальність не можемо признати п. Т-му, позаяк такі погляди були вже проголошені далеко раньше, бо вже в 1864 р.) нехтує одначе чи сам п. Т-ий, чи може автор брошури, бо на стор. 6-ій каже, що нове сторонництво, про котре він думав, усунуло би екстремні питання з своєї програми, бо обі девізи — Москва чи Україна — неактуальні і яко такі в кождій політиці байдужні! З одного боку ставить п. Т. свій ідеал політичний, свою віру і програму — самостійність політична України-Руси, покладає в цілій акції надію не на львівських, а на провінціональних Русинів, а відтак констатує, що знає докладно нашу провінціональну суспільність яко неприступну так само для крайних ідей обєдиненія, як і крайних ідей самостійної України! Чи не значить се — будувати воздушні замки?! З одного боку бажає витворити п. Т. велике сторонництво, котре би усунуло з програми екстремні питання, але на тій же самій стороні виходить партия радикальна яко одна по єго думці політична! Чи-ж максимальна і мінімальна програма радикальної партиї не переповнена такими екстремними питаннями, котрі не то що в Галичині, але навіть в краях західної Европи не мають потрібних підвалин?! П. Т-ий здобув ся, як він думає, перший на сьміле проголошеннє свого ідеалу, своєї віри і програми політичної (політична самостійність України-Руси), і вимагає, що-б се було ідеалом кождого правого і правдивого Русина, котрий не хоче попасти в Москалї або Поляки, а сам, чи автор брошури величає (на стор. 6) горстку радикальних загорільців єдиною політичною партиєю між Русинами! Хиба-ж не знає п. Т., котрий на вічу турчанськім заманіфестував ся яко „скрайний националˮ, що ті радикали вяжуть ся у нас з москвофільскою клїкою, а в Росиї з московськими нїби-демократами, котрі також нехтують українську народність і мову, що в програмовій статтї свого орґану наші радикали заявляють зовсім щиро, що їм байдуже, що витворить ся з Русинів і їх мови, що национальність вважають зужитою формою, котру поки що лише треба на собі задержати, що-б не зражувати руської суспільности, перенятої засадою націоналїзму.

Одначе і сам п. Т., чи може автор брошури, веде нас дальше своїм програмовим лябіринтом і там бачимо наче в калєйдоскопї що раз нову переміну декораций. Замісць політичної самостійности України виступає вже на перший плян потреба виєдначня зміни правительственної системи супроти Русинів (власні слова брошури на стор. 6), утворення нового політичного сторонництва з виключеннєм екстремних питань з програми, а дальше висуває ся „сама собою ціль і дорога ясна і певна: Народ і єго потреби а з тим і єго програмаˮ (між тими є і плеканнє рідного язика — се треба добре затямити!). Так отже ся високо-

Digitized by Google

парна політична програма п. Т-го приберає тепер тїсну форму лише економічну, а з націоналїзму остає хиба лише „плеканнє язика.“

Ідучи дальше сим лябіринтом, стрічаємо нову сцену, (на стор. 9 оцїнка програми п. Романчука), як п. Т-ий сокрушає партию старорускую, котра політично пережила ся, відтак народовців, що на нїяку позитивну програму здобути ся не могли, а на останку віщує розбиттє радикальної партиї, котру назвав (на стор. 6) єдиною політичною партиєю, коли „провідники її з дороги самих мрій суспільних не зійдуть на дорогу тверезих гадок, коли не помудрійшають життєм політичним.“

Розбивши таким способом всї партиї „на атоми“, заходжуєть ся п. Т-ий, чи єго сповідник, з того політичного хаосу витворити якийсь новий орґанїзм (на стор. 11. і 12. у відповіди на питаннє: який плян акциї уважає на будуче за найлучший для Русинів в їх політичних і економічних жаданнях супроти правительства і польскої суспільности?). Яко conditio sine qua non поступу наперед вважає п. Т. сконсолїдованнє всїх наших сил і утвореннє одного сторонництва політичного, в цїлій повни народного, з ясною, певною, цїлому народови спільною програмою, котра би відповідала всїм теперішним обставинам єго життя політичного, числила ся з єго потребами і ідеалами і не операла ся на поглядах поодиноких партий.

Наші читачі певно цїкаві, як розвяже п. Т. се трудне питаннє, як запряже разом до спільної роботи москвофільску кліку, народовців і радикалів, котрі в сїй ситуациї вельми нагадували-б байку „Птах, щупак і рак“. П. Т-ий дуже легко справив ся з розвязкою тої задачї; він усуває вже з першого пляну свою віру і програму політичної самостійности України-Руси, називає просто фразами ідеї про велику Росию і Україну-Русь, а проголошує нову свою засаду: „Киньте на бік чужі нашому народови ідеї панросийські, панукраїнські і всякі інші того рода народови незрозумілі ідеї комуністичні, котрих ні ви, ні хто з нас не в силї в дїло замінити, а станьте на ґрунтї неутральнім і справа готова. — Хлїб і добробит повинно бути нашою програмою!“

Ось до якої програми дійшли ми по довшій вандрівцї в сім брошуровім лябіринтї! Одначе велике питаннє, чи в дійстности була-б „справа так готова“, як се п. Т-ому здаєть ся, чи можна справдї в однім горшку змішати москвофілів, народовців і радикалів і чи з того вийшло-б одно політичне сторонництво? Чи можна подумати, що-б москвофіли зрекли ся своїх обрусительних і обєдинительних ідей, а радикали своїх бодай мінімальних аспірацій, бо вже-ж найлекша була-б справа з народовцями, між котрими нїхто не відкрив досї панукраїнських змаганьї На

Digitized by Google

останку, не кажемо про загал інтеліґенції руської, перенятої змаганнями культурними і национальними, але питаємо ся, чи навіть всї селяне вдоволили-б ся такою тїсною програмою?! Заспокоєннє потреб тїлесних (хлїб і добробит) могло-б вдоволити хиба тих „незрячих братів“, до котрих ще не дійшла нїяка наука! П. Т-ий, котрий запевняє, що дуже добре знає наш розвиток национальний і нашу суспільність, вельми низько цїнить наше селянство і міщанство, поміж котрим нинї вже вельми багато найдемо таких, що бажають трохи більше окрім хлїба. Він забув, що нарід, котрий не хоче остати лише дикою ордою, має окрім потреб економічних, матеріяльних, також свої потреби духові, культурні!

Таким побитом в цїлім сїм змаганню, що би поставити якусь нову програму полїтичну, котра би вдоволила всїх і всїх згорнула в оден полїтичний орґанізм, бачимо не просту, промощену дорогу, а блуканину без початку і кінця, похожу хиба на заячу стежку, а не дорогу для Русинів, котру п. Т-ий після заявлення на вічу Турчанськім бажав показати.

Як неясні, баламутні і невірні були думки висловлені в брошурі про полїтичну акцию, так само безосновні суть інсинуації, в горі наведені, про Народний Дім, фонетичну правопись і наклад шкільних книжок. Кореспондент „Гал. Руси“ сей час прийшов на здогад, що „кромѣ сочевицы изъ мандатовъ, была еще сочевица въ формѣ насилія на „Народ. Домъ“ и на русское письмо (фонетика) и наконецъ въ формѣ нечестной конкуренціи вымѣреной противъ Ставропигіи яко издателя школьныхъ учебниковъ.“

П. Т-ий непотрібно тревожив ся, що межи Русинами найдуть ся полїтики, котрі приняли-б на себе ролю полїтично помирених за цїну одержання управи Нар. Дому, введеня фонетики і передання накладу шкільних книжок товариству ім. Шевченка. Тревога п. Т-го була викликана простим незнанєм справ, про котрі заговорив. Вже-ж бо се зовсїм відома річ (позаяк сї справи були обговорювані прилюдно і надруковані в справозданнях дотичних товариств і в часописях), що товариство ім. Шевченка ще в марци 1890 р. внесло оферту зовсїм чесним способом в справі накладу шк. книжок, отже далеко ще перед акциєю руських послів. Так само загально відома річ (оповіщена в справозданню) про меморіял руського тов. педаґоґічного далеко ще перед акциєю руських послів в соймі в справі управильнення правописи шкільної (бо в дома може кожний собі писати після вподоби) на основі постанов фахової анкети. Обидві справи були трактовані прилюдно, зовсїм незалежно від виступлення руських послів соймових 25. падолиста 1890 р. і не мають нїякого дїла з полїтикою, як се признає і п. Т. в брошурі, хоч москальофіли силкують ся при кожній нагоді до того примішувати полїтику і торочити руській суспільности нечувані видумки, що-б лише кала-

Digitized by Google

мутити воду і в ній ловити для себе рибу. Одначе і при сій нагоді не устеріг ся п. Т., чи єго сповідник, неконсеквенції, бо раз голосить засаду, що введеннє фонетичної правописи — річ науки, а не політики, (і пісьля тої засади діяло товариство педаґоґічне), а відтак знов каже, що „намітованнє правописи неможливе, бо загал їй противний.“ Отже хто має рішати, якою правописю в школі мають писати, чи загал, чи учені і педаґоґи?! Не народовці, а москвофіли втягали справу правописи в дискусию політичну, їх посли виступали свого часу і в раді державній проти теперішньої шкільної правописи, називаючи її какоґрафією, проти язика руських учебників шкільних, називаючи єго спольщеним, попсованим (Ковальский, Павликов, Наумович). Те саме чинила і до нині чинить москвофільска преса. Так само підносили подібні закиди проти народовців на зборах общ. Качковского такі фільольоґи з Телячого (Фялковскі, Ткачуки і ін.), що самі ледви вміли лихо читати і писати, з такими закидами виступав і референт шкільних справ (sit venia verbo!) Третяк па вічу в Бродах, автор вірша поміщеного в Ставропигийським Временнику, що пишучі фонетикою не будуть оглядати лиця Господнього!

Так само хибні інформациї п. Т-го що до „Народ. Дому“ і єго погляд на сю справу може лише баламутити руську суспільність і давати тему до таких байок, яку недавно зложив кореспондент „Гал. Руси“ про „сочевицу въ формѣ насилія на „Нар. Домъ“. П. Т-ий міг і від синдика тої інституциї дізнати ся, що справа ся юридично не полагоджена і що полагодженнє її належить до компетентних властий, отже не єсть так, що „ніхто не має права мішати ся“, як впевняє п. Т. Впрочім і ся справа не має і не мала ніякого звязку ані з акциєю послів соймових, ані з так зв. „угодою.“

В дальших відповідях на питання свого сповідника виявляє п. Т. не менш суперечні погляди і думки, як в горі. Він впевняє, що особа намістника, яко вірного слуги корони єсть найліпшою порукою для Русинів, що пісьля виразного заявлення свого становища устами послів соймових могуть Русини сподівати ся зреалізованя концесий, дотикаючих найконечнійших потреб руського народу. Дальше п. Т-ий заявляє, що симпатизує з економічною програмою ґр. Тафого, але відтак знов хитаєть ся, що немає надії на заспокоєннє потреб руського народу і не вірить, що би правительство ґр. Тафе додержало програми, і задля того Русини, на єго думку, не повинні уступити з опозиційного становища. Так само про відносини до Поляків каже, що поступованнє їх для нас не було і не єсть щире, що праса польска заняла вороже становище до нас, отже виходить з того, що Поляки ще нічого не научились і ним прийдуть до голови по розум, то вже буде за пізно.

Digitized by Google

На Турчанськім вічу однакож виявив п. Т. значно відмінні погляди. „Правительство заповіло великі реформи, дуже важні для населення і така програма єсть для руського народу дуже добра, бо ми все домагаємо ся тих реформ, які правительство заповідає. Таке правительство не заслугує на безоглядну опозицию і для того предложення правительства треба розважити серіозно, бо не можна єму утрудняти користні реформи. Отже перехід в опозицію треба полишити послам, їх добромнінню, бо вони за те одвічальні перед вами.“ Так само признав п. Т-ий, що й з Поляками, може прийти до згоди.

Зовсім хибне дав пояснение п. Т-ий про становище руського клюбу до інших партий в раді державній, заявивши свому сповідникови, що становище руського клюбу індиферентне, просто нїяке, нескристалїзоване. Сей хибний погляд можна хиба тим пояснити, що п. Т., як ми в горі сконстатували, бувши весною лише деколи гостем в раді державній, не міг зорієнтувати ся в таких справах і суд єго задля того не може бути міродайним. А вже-ж інакше пояснив сю справу п. Т. на вічу і сконстатував, що становище клюбу руського до правительства в раді державній єсть свобідне, независиме, вижидаюче, а від інших клюбів також независиме — а повинен би додати приязне.

Суд п. Т-го про Синод гр. кат. у Львові також безосновний, опертий лише на здогадах, бо сам признає, що не знає докладно предмету нарад синодальних.

Найцїкавійша однак відповідь п. Т-го на X питанне: „Чи можлива спільна акция обох, а властиво всїх трех партий руських в соймі?“ П. Т-ий вважає спільну дїяльність можливою, коли будуть держатись реального ґрунту, а не мрій і для того думає, що треба ще перед зібранем краєвого сойму скликати з-їзд нотаблїв зі всїх трех сторонництв руських до Львова. Перед тими „нотаблями“ мають явити ся всї посли соймові і ради державної, а посли, що інавґурували акцию мали би отверто все висказати, а відтак мають бути готові поскладати мандати, або вступити на дорогу „нотаблями“ вказану.

Такий погляд висловив п. Т-ий також на вічу Турчанськім, котре ухвалило відповідну резолюцию а видїл Турчанської „Народної Ради“ видав відозву до соймового клюбу руських послів, що-б скликали такий з-їзд і що би „всї Русини без ріжницї поглядів сконсолїдували ся до спільної працї.“

Не будемо розбирати питання, о скілько Турчаньска Рада компетентна в сїй справі, і чи які небудь нотаблї компетентні рішати про мандати, не будемо також розводити ся над тим, чи двох-трех радикалів в Коломийщинї або двох-трех у Львові становлять партию, але передо-

Digitized by Google

всїм насуваєть ся непорішене анї п. Т-им анї вічем питанне, пісьля якого критериюм маємо оцїняти, хто єсть „нотаблем руським“, а хто нї. Коли-б подумати собі такий з-їзд, в котрім зійшли-б ся люде такого покрою, як Антоневич, Сїрко, Добрянський, Саламон, Марков, Мончаловський et tutti quanti, з другого боку Данилович, Трильовський, Франко, Павлик etc. а між ними також Романчуки, Телїшевський, Сїчинський, Др. Савчак, Барвінський і їх товариші, то всякий хоч би троха осьвідомлений з нашими справами чоловік мусить признати, що не тілько нїяка спільна акция, але навіть дискусия була-б неможлива. Такий з-їзд се проста утопія, котра не може довести до нїякого позитивного резултату. П: Т-ий, мавши хоч троха нагоди приглянути ся зблизька арені полїтичний, видав про справи полїтичні такі баламутні і суперечні погляди, а якого-ж суду можна сподївати ся від людий, стоячих далеко від тїл законодавчих, а часто баламучених несовістною пресою москвофільскою або радикальною, котра просто все перекручує або видумує! Акция розночата послами-народовцями має вытичену ясну і просту дорогу і всяка акция, коли має принести які здобутки позитивні для руського народу, може операти ся на елєментах конструктивних. Заявленне заступника корони в соймі доволї було ясне і рішуче і воно дає нам поруку, що на ґрунтї народнім зможе руська народність тут свобідно розвивати ся, а перепони, які ще сей розвиток стрічає, мусять усунути ся, коли ми йти мемо простою дорогою і коли поступованне наше буде ясне. Русини-народовцї стоять на традициях национальної самостійности і окремішности патриотів руських 1848-их років і бажають руську народність розвивати яко таку культурно і економічно.

Ледви минув рік, як Русини-народовцї вступили раз на дорогу самостійної дїяльности полїтичної, мало-що більш як півроку, як посли народовцї почали свою дїяльність в радї державній, а кожний обєктивний чоловік мусить признати, що справи складають ся для розвитку руської народности що раз користнїйше, дарма, що москвофільска клїка і в своїй пресї і через своїх аґентів силкуєть ся баламутити і ворушити руську суспільність проти сеї полїтики, та й радикалів бере собі до того у підмогу. Неперечно, що тут і там ще лучаєть ся нарушенне або непошанованне прав руської народности, що треба поборювати трудности, але всяка ідея стрічає їх і правда мусить побідити. Одначе в міру прояснення ситуациї і консолїдованя руських елєментів конструктивних мусять устати такі пригоди, трудности мусять усунути ся. З достовірного жерела зачуваємо, що бажання руських послів поставлені в справах шкільних в радї державній недалекі вже зреалїзованя, бо вже з сьлїдуючим роком шкільним мають бути переведені в житте. Так само приготовляють ся, як нас звіщають, деякі розпорядженя адміністрацийні,

Digitized by Google

котрі будуть дальшим ступнем до переведення рівноправности руської народности в Галичині. Певно, що то все не дасть ще повної сили і значіння руській народности поміж іншими австрийськими народами. Однак не забуваймо ніколи, що зовсім хибний був поклик давнійше голошений: „Wir brauchen Nichts zu thun, die Regierung wird selbst für uns sorgen!“ Отже і ми мусимо рук приложити до консолїдования елєментів конструктивних і з ними вести працю для добра народу а віча і збори народні, як се дальше скажемо, повинні би звернути свою бачність на інші справи, як се по більшій части останніми лїтами дієть ся. В полїтичнім дїланню потреба нам передовсім терпеливости, витревалости, розваги і поміркования і тому радимо Турчанському полїтикови-сповідникови п. Т-го не забувати народної приповідки: Десять раз змір — раз втни!

Розбір суперечностий в брошурі про ровмову з п. Т-им мусить кожного впевнити, що п. Т-ий зовсім не осягнув сеї цїли, задля якої появила ся та брошура — се-б то, „що би показати дорогу, куди Русинам іти“. Та й проєкт з-їзду нотаблів всїх трех сторонництв не буде лїком для хорого орґанізму руського*). Ми дожили вельми сумного досьвіду тої прославленої „солїдарности“, що-б можна пісьля такого з-їзду сподївати ся подужання руського орґанізму. Тут не поможе нїяке бандажованнє — нездорові частини треба ампутувати, хоч як се може бути болюча операция, а тодї наступить виздоровленнє і скріпленнє цїлого орґанізму!

Та сама неясність і хитість, та сама блуканина полїтична, яка характеризує в горі обговорену брошуру, пробивала ся і в нарадах двох останніх віч повітових, скликаних в Бродах 24-го, і в Турцї 30-го н. ст. грудня 1891, хоч були там піднесені і деякі розумні і користні гадки. Задля того хочемо тут сказати про них кілька слїв, позаяк в тїсних рамах нашого вістника не можемо подати основного справоздання.

На обидвох вічах висказували деякі селяне вельми розумні думки про потреби економічні, а в Турцї подав Русин народовець о. Зубрицький з Мшанця дуже основний реферат економічний і тим зазначив не в перший раз, що і Русини-народовцї дбали і дбають про економічні потреби руського народу. Одначе мусимо тут зазначити, що і найкращі

---

*) „Русская Рада“ скликує на день 2. н. ст. лютого с. р. до „Народного Дому“ всенародне віче задля сполученнія всїх руських партий в одну „народну“ (!) партию, а на маніфестї підписані: Др. Антоневич, Барабаш, Др. Добрянський, Роман Бачинський, Денис Кулачковський (посол сойму), Сїрко, Павликів, Богдан Дїдицький, Романковський. Можна наперед знати, яке то буде сполученнє!!

Digitized by Google

реферати і резолюції нїчого ще не вдїють, не поправлять долї і економічного биту народу. Тут треба не слів, а дїл. Отже практичнїйше зробили-б були обидва віча, коли-б були поручили чи екзекутивним комітетам, чи (як в Турцї) тов. „Народна Рада“, що-б вони на дїлї заняли ся такими практичними справами (н. пр. каси задаткові, шпихлїрі гром., спілки рільничі і т. ін.), котрі можуть причинити ся до поліпшення долї селянства. Так н. пр. нїчого не поможе нарїканнє, що в Турчанськім повітї на 64 громад єсть всего 23 школи, а треба дбати, що-б їх було більше, а тут передовсїм руське духовенство повинно впливати на громади, що-б засновували школи; тодї і посли зможуть в соймі підпирати домаганнє о субвенциї на будову шкіл. Так само нїчого не поможе резолюция, що-б руській церкві признано більший вплив на школи народні, позаяк закон шкільний признає рівний вплив на школи народні так костелеви, як і церкві. Рїжниця тілько в тім, що латинське духовенство не позбуваєть ся добровільно впливу єму признаного, при всїх своїх заняттях парафіяльних заглядає до шкіл, а наше духовенство, з жалем се мусимо признати, в значній части не пильнує шкіл і відданої єму науки релїгії, як се можна бачити з справоздань про стан народних шкіл, і тому й не має того впливу, який єму признано законом. Ми могли-б вказати дуже багато місць, де руський сьвященик пильнує школи і там яко катехит і голова ради шкільної місцевої має вплив і на науку і на сьпів церковний, а сим здобуває собі велике значінне в громадї. Отже від самого духовенства залежить „гармонія в вихованню молодого поколїння, се-б то, що-б школа і церква спомагали ся спільно і що-б дїтям дати вихованнє релїгійне“, як того домагав ся о. Борис в Турцї.

Не можемо також промовчати і сеї обставини, що наші радикали силкують ся здобути собі симпатиї селянства дешевими обіцянками таких пільг, котрих переведенне при нинїшних обставинах державних і суспільних показуєть ся реально думаючому чоловікови просто грушками на вербі! Се проявило ся на вічу Коломийськім, про котре була згадка у випусках нашого вістника за падолист і грудень 1891 р., па вічу в Карлові, де розведено аґітацию, що-б за треби духовні плачено пісьля патенту, виданого цїсарем Йосифом II. більш як сто лїт тому назад; та й на вічє в Бродах приїхав п. Павлик, а до Турки Др. Данилович, що-б і там виступити з своїми ідеями. Неперечно, що порушуванне на вічах економічних справ відповідно обставинам нашого народу і краю може причинитись до практичного переведення неодної користної реформи, до поліпшення долї нашого селянства і маломіщанства. Одначе нашим радикалам за мало постепенних реформ, відповідних обставинам і таких, котрих зреалїзованнє було-б можливе; вони висувають на перший плян такі домагання, як загальне тайне голосованнє з знесеннєм виборових курий,

Digitized by Google

дискусією над такими проєктами відривають увагу загалу від справ реальних, практичних, а тим ослабляють голос, повагу і значінне віча. Так н. пр. на вічу в Бродах показало ся, що референт сам не розумів ріжниці безпосередних і загальних виборів і не знав, чи має обставати за внесеннєм вічевого комітету, чи за дальше сягаючою поправкою п. Павлика (комітет Бродського віча мабуть задля зле зрозумілого демократизму поручив реферат виборової реформи селянинови Чернякови, а шкільний реферат бувшому дяко-учителеви Третякови). На вічу Турчанськім удержалась поправка Дра Даниловича про загальне тайне голосованнє, а голосуючі певно не здавали собі як сьлід справи, чому за сим внесеннєм голосують. Що радикалам таке поступованнє припадає до вподоби, се нїчого дивного, бо-ж н. пр. на Коломийськім вічу п. Трильовський вимагав, що-б устроювати демонстрації, хоч добре знають, що се не веде до цїли. В методї вони сходять ся зовсїм на тій самій дорозї з москвофілами і ми можемо їм сказати лише: щасливої дороги! одначе полїтична робота мусить лїчити ся з реальними обставинами і фактами і тому Русини-народовцї не можуть і не повинні ганятись за неосяжними мріями а держатись в своїх змаганнях реального ґрунту.

Поправка: на стор. 43, рядок 5 з гори треба замість 1868 р. читати 1848 р.

Безвиглядність социяльної демократії*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Другий лист.

Критика социяльної демокрації.

Зміст.

I. Социяльна демокрация в народнім господарстві. 1) Демократична орґанізация народного господарства. 2) Елїмінованнє приватної власности і нерівного вивінобання природного з роздїлу приходів. Твореннє колективного капіталу. 3) Колективістичне замкненнє всїх галузей продукциї. 4) Нїби-то підвисшенне продуктивности народної роботи. 5) Докладне пропорциональне придїленне дібр, котре відпо-

*) див. „Правда“ 1891. вип. XII. стор. 344—350.

Digitized by Google

відало-б цїнї приходу індивідуальному вкладови роботи. 6) Менша-більша розмірність поміж вкладом, а розділом дібр. 7) Роздїл „пісьля розумних потреб“. 8) Нові форми загальної експльоатациї при демократичній продукциї колєктивній. 9) Нїби то обезпеченнє проти всяких кріз. 10) „Наємнича неволя і неволя народна“.

Сяка-така реґулация пропорционального колєктивізму пісьля „нормального часу“ Родбертуса (нормалїзуючий соціялїзм). Фальшивий абсолютизм чисто материяльно-економічного погляду суспільности. Головні добутки економічної критики.

II. Соціяльна демократия в державі. — „Народна держава“ і „свобідна держава“. Весь нарід державою, вседержава (демократична панполїтея). Визискуваннє сили в народній державі. Перецїнюваннє загального права голосования. Еманципация жіноцтва і право голосования жіноцтва. Добутки.

III. Соціяльна демократия у відносинах до життя родинного і вихованнія. — Культурно-історично постепенне віддалюваннє від спілки жінок і мужчин комуністичного правіку. Міцне подруже одної пари яко підвалина бажаного руху залюднення. — „Свобідна любов“ у відносинах до щастя подружного, задовольнення народного, проституциї. — Вихованнє державне. Дїти родинні і дїти народні. Неможливість особистого зрівнання. — Аристократизм „свобідної любови“. — Злишність державного вихованнія для демократичної продукциї колєктивної.

IV. Соціяльна демократия у відносинах до життя розумового, научного і артистичного суспільности.

V. Соціяльна демократия у відносинах до етики, метафізики, віри і церкви.

VI. Добутки критики у відносинах до справдешньої свободи і рівности. Примус соціяльно-демократичної небезпечности до позитивної полїтики соціяльної і праводавчої.

Просите мене, що-б я пояснив, скілько спроможно основно, етично-релїґійну сторону питання, іменно же становище соціялїзму до християнства. Зроблю се на скілько спроможу ся моїми слабими (в теольоґії) силами. Поки що прошу о терпеливість. Мусимо з економічної сторони соціялїзму вступити на дорогу — передовсїм критики, котрій присьвячую сей лист.

Соціяльна демократия, се партия „пролєтарияту“. Цїла наука і аґїтация її приладжена до економічних бажань і наклонностий пролєтарияту. Колєктивна продукция має вдоволити всїм задушевним бажанням

Digitized by Google

пролєтарияту, позбути ся капіталіста, усунути застою в заробкованню і „наємничу неволю“. Социяльна демократия не розсьліджує, чи лихо безмежно свобідної продукції капіталістичної не дало-б ся вилїчити також без знесення приватного капіталу. Вона не вважає потрібним розібрати, чи, і доказати, що кожний рід продукції і кожна продукция дала-б ся зовсїм стягнути в одиницю. І сего не розберає, чи — коли-б се було можливе — не потерпіла-б тяжко при тім продуктивність, отже чи не зубожіли-б усї. А тим менше розберає, чи інші рівно важні інтереси суспільні неекономічної натури не виключають колєктивної продукції. Зиск капіталу, непевність заробкования, „наємнича неволя“ мусїли-б уступити, отже демократична продукция колєктивна! Капіталістичний лад продукційний єсть невилїчимо лихий, отже колєктивістичний лад принесе загальне земське щастє!

Я навпаки сподївaю ся в однім листї Вам подати несхитний доказ, що социяльна демократия яко демократия і радикалїзм не зможе додержати анї одної з своїх обіцянок і що окрім того кожде з згаданих попереду питань, котрі вони обходять в своїм фанатизмі, при правильнім рішенню покаже демократичний колєктивізм неможливим.

Се перша злуда, думати, що колєктивна продукция дала би ся взагалї орґанізувати і управляти в демократичній републицї від ї підвалини аж до вершка социяльної піраміди. Таке говореннє вправдї невірне, мов би то колєктивна продукция або навіть колєктивне господарство було неможливе і мусїло-б розбити ся о централїстичне переладованнє політичного одновластя, я сам відпер сей закид. Тимчасом се зовсїм певно, що без певного авторитету і сили корпоративних орґанів управи з долини аж до центральних місць колєктивної продукції — сей загальний лїк социяльної демократії був би просто неможливий. Не можна анї з долини, анї з осередка безнастанно трясти, зміняти, ворушити, експериментувати. Коли не має так бути, тодї потреба міцної в собі опертої власти центральної і всюди такої самої управи заводу. Обидві сї інституції могли би вічно операти ся лише на вельми широких квадрах міцно умірковaних елєментів. Коли-ж однак се має бути, то де-ж остає демократична република з гори аж до долини і з долини аж в гору? Де рівність і вільність? Де неможливість надуживання власти і „визискування“? Демократична продукция колєктивна єсть неможлива. „Авторитарна“ продукция, котра єсть можлива і в части дїйстна, єсть недемократична без всякої принади для пролєтарияту.

Колєктивізм виключає вдруге з проблєму творення приходу рішучий вплив приватного посїдання і природи, позаяк переносить власність засобів продукційних зовсїм на громаду, і бажає

Digitized by Google

всї однородні продукцийні заводи злучити в одну „социяльну“ галузь продукцийну — з рівно високим зазначеннєм рівно великого вкладу часу робочого, хоч як нерівний був би природний вплив політичних засобів в поодиноких секциях заводових. Се виключенне двох з поміж трех продукцийних факторів було-б практично можливе, може навіть справедливе, коли-б колєктивна продукция була „авторитарно“ досить зорґанїзована; бодай досьвід поучає, що держава може придбати і удержати без трудностий потрібні предмети всего свого господарства колєктивного і уміє перевести одноцїльний статус платний для цїлої сїти урядів. При зовсїм демократичній орґанїзациї однако-ж не дадуть ся нїколи перевести заманчиво поєдинчі виключення; материялїстично жадібну масу незалежних, все підлещуваних індівідуів дуже трудно наклонити до жертв для великих уступок в інтересї помноження засобів продукцийних. Тим менше схотять приналежні до таких секций продукцийних, озброєних природно найуспішнїйшими засобами продукцийними, віддати надвишку своєї працї за недобір працї других. З того мусїли-б вийти безконечні суперечки і замішання. Такі виключення, котрі крім того просто зносять вельми інтересовні управи продукцийні і економічно плодовитий чар капіталїстичного зиску, як і прихід ґрунту, взагалї пріоритетів, рент, не можуть практично нїколи вдати ся іменно социяльно-демократичній продукциї колєктивній і подїлови доходу. Коли-ж вони будуть переведені більш-менш „авторитарно“, тодї нема демократиї.

Социяльна демократия обіцяє втретє щось неможливого, коли думає, що стягне всї галузи продукцийні, а в кожній галузи продукцийній всї поодинокі інтереси і продуцентів в одно одноцїльне тїло з рівномірним вписаннєм і обрахованнєм участи робочого часу без загроженя успіху продукцийного. Вона виходить при тім від того припущення, що цїла продукция прямує до ведення на великий розмір і то льокально замкненого фабричного ведення. Тимчасом се єсть лише довільне припущенне. Навіть в промислї остане ще цїла маса розсїяної дрібної роботи, котру трудно сконтролювати, артистичних робіт, особистої служби, направок. В господарстві сїльскім єсть виключене що до річи замкнене веденне фабричне на великі розміри. Велике господарство на лятифундиях єсть тим труднїйше і некористнїйше, чим інтензивнїйше і штучнїйше буде загосподарованнє землї. Се може бути, що щораз більше будуть втискати ся в сїльске господарство будуччини колєктивні уладженя переносин сил, привозу і відвозу, наводненя і осушення, спільного уживання машин, наладовування і розсилки. Господарство у великих розмірах однакож, як на фермі Дальримплє в области Редрівер, або на Ґлєнфермі в Калїфорнії єсть неможливе яко загальна форма господарства. Всї прихильники противної думки будуть з великим хїсном

Digitized by Google

читати найновійший (1880) цензус Сполучених Держав, бо там дізнають ся, що без виїмки десяток літ за десятком зменшали ся лятифундия, збільшав ся селянський лад господарства, а зменшали ся ферми після того, як господарство ставало інтензивнійше а людність густїшала. Там також дуже добре пояснені обставини, які надають сїльскому господарству напрям ведення господарства середнього і дрібного, зовсїм суперечний з промислом. Чим густїйшає людність, тим більш обезпечують вижившенє людности середні і дрібні господарства підпомагані колєктивними уладженнями. Добутки Бернардого в клясичнім дїлї „Про велику і малу власність ґрунтову“, про сирий і чистий дохід, не розпадуть ся від голосу труб социяльно-демократичного раю земського. Як же-ж хотять вони взагалї без орґанів авторитарних контрольних і вписових одноцїльно стягнути роздроблений подїл роботи в господарстві і зредукувати всю роботу на середнїй социяльний час робочий? Колєктивна продукция в господарстві сїльскім, була-б бодай щє можлива з авторитарною орґанізацією, хоч була-б вельми непродуктивна і тому́ непригожа. При демократичній орґанізації колєктивна продукция єсть неможлива. Цїла величезна сума індивідуального щастя житейського, яке дає найчисленнїйшій клясї народу свобідне посїданнє власного, по батькови унасьлїдуваного ґрунту, процидрила-б социяльна демократия задля промислового пролєтарияту; рівність то гарна річ! Селянство буде збережене, к о л и звалить ся скелю непродуктивного задовження надмірного з єго грудий, — о єго антиколєктивістичну чашку, о єго мундурованих синів розібєть ся социяльна демократия по найпобіднїйшій революції!

Социяльна демократия приобіцює в ч е т в е р т е промисловому пролєтариятови баєчне піднесеннє доходу национальної продукциї, отже збільшеннє дивіденди від приходу, а тим самим і з а г а л ь н е п і д в и с ш е н н є п р и х о д у з р о б о т и в с ї х. Піднесеннє продуктивности промислу було-б хиба можливе, коли-б повело ся колєктивній продукції надати несхитну управу, а також кожному спільникови-продуцентови натхнути найвисший інтерес так для зменшення коштів, як і піднесення доходу. Одначе социяльна демократия яко така відкидає потрібний для своєї управи „авторитет“ і не може перевести системи преміования заслуги й кари для ґрупи в цїлости, а для поодиноких посеред кождої продукцийної ґрупи, хоч то єсть умова багатого доходу. Інакше не була-б се свобода і рівність! Також що до п р о д у к т и в н о с т и безпідставні всї високопарні обіцянки здібности і можливости демократичної продукциї колєктивної. Без індивідуального і н т е р е с о в а н н я к о ж н о г о у п р а в и т е л я і к о ж н о г о о р у д а р я і д е а л ь н и м и і м а т е р и я л ь н и м и к о р и с т я м и, взглядно ш к о д а м и, не можна зовсїм сподївати ся навіть такої продуктивности национальної роботи, яку може видобути капі-

Digitized by Google

талїстична продукция з каніталїстичного зиску, з ризика і наємничої скалї. Приложенне рівно міцних, навіть перевисшаючих ґаранций найзагальнїйшого господарованя в частковій продукциї колєктивній могло-б колись не здавати ся неможливим, як я се вияснив в III. томі „Bau und Leben des socialen Körpers“. Однак успіх неможливий, коли не хочемо або не можемо ужити одинокого средства, се-б то повної і безусловної участи аристократиї заслуги з відличними удїлами в материальних і ідеальних добрах. Без доволї міцної примани заплати за всяку значну роботу ґрунта індивідуів, без відстрашаючо значних потручень і зобовязань до відшкодованя за злі роботи продукцийні, єсть колєктивна продукция неможлива, зовсїм така, що може тілько приближно зрівняти ся в доході з каніталїстичною продукциєю. Одначе демократична рівність не допускає таких значних премій заслуги і кари. Навіть преміованнє найлїпших відзнаками в управі і проводї єсть суперечне з сим демократизмом. Скалю заплати істнуючого сьвітського і військового господарства колєктивного зніс би социяльний демократизм вже першого дня, і „принциніяльно“ справедливо. Демократична продукция колєктивна не може додержати своєї обіцянки, позаяк не терпить особливо для неї у великій силї потрібних средств примани і пострахy індивідуального і ґрупового господарованя — як довго люди хоч приближно не стали ангелами, а до того ще досить далеко.

(Далї буде).

З ради державної.

Рада державна ухвалила буджет на р. 1892 перед Різдвяними фериями по довших дебатах, як насьлїдком так званого скороченого поступованя можна було сподївати ся. Підчас дебати буджетової выступили з одного боку прояви, котрі вказували, що успішна парляментарна робота вимагає конечно певної більшости, хоч не сконсолїдованої, то бодай картельної, з другого боку проявились спонукання до прояснення ситуациї парляментарної в тім напрямі. Именно лїберальна лївиця нїмецька розпочала дрібну акцию, котрою хотїла спонукати ґр. Тафе, що-б нїмецькій лївиці забезпечив вливове становище полїтичне. Приводом до того ужила нїмецька лївиця внесенне свого провідника Дра Плєнера про знесенне надзвичайного додатку до податку заробкового в найнизших катеґориях, котре мало зміцнити захитану популярність лївиці поміж дрібними промисловцями. Руський клюб принциніяльно був прихильний сему внесенню, хоч воно лише мало дотикало руське маломіщанство, і се

Digitized by Google

зазначив устами п. Романчука. Одначе міністер скарбу, побоюючись захитання рівноваги фінансової через переведеннє такої часткової реформи податкової, виступив проти внесення Дра Плєнера і приобіцяв в лютім с. р. внести проєкт загальної реформи податків. Але й се заявленнє міністра скарбу не заспокоіло більшости парляменту, котра бажала хоч би дрібної пільги податкової. Німецька лівиця, німецькі націонали, Молодочехи, антисеміти і клюб Коронінього при іменнім голосованню приняли внесеннє Дра Плєнера. Одначе через ніч змінилась ситуация, бо при спеціяльній дебаті ухвалено відіслати се внесеннє до комісиї податкової з поправкою Дра Патая, що би евентуальний недобір через опуст додатків дрібним промисловцям покрити підвисшеннєм додатку в висших категоріях. При другім голосованню побідило правліннє з підмогою кола польского, руського клюбу (котрий вважає загальну реформу податків користнійшою для селянства і маломіщанства), антисемітів, німецьких націоналів і Гогенвартівців (частина Молодочехів усунулась від голосования). Доля Плєнерового внесення виявила слабість домінуючої на перший погляд лівиці німецької. Коло польске вважало сю хвилю пригідною, що-б заявити, що воно могло-б приступити до більшости зложеної з клюбу консервативного і лівиці, де були-б забезпечені єго національні традиції і автономістичні засади. Очевидно розходило ся польскому колу о те, що-б не втратити своєго рішаючого становища і не стати меншостю посеред евентуальної нової більшости. Одначе лівиця лібералька не хотіла ніяк лучити ся з осоружним їй клюбом консервативним і таким побитом сконсолідована більшість в парляменті показалась неможливою.

Трудність комбінациї парляментарної більшости збільшує ще становище Молодочеського клюбу. Хоч він числово невеликий, однак яко дійсна тепер репрезентация чеського народу займає видне становище в краю, а воно ще зміцнило-б ся, коли-б Старочехи зложили соймові мандати, а на їх місце війшли-б до сойму самі Молодочехи. Тоді клюб молодочеський став би і формально одинокою репрезентациєю народу чеського в раді державній.

Скрайне становище, на якім станув в буджетовій дебаті Молодочех Др. Ґреґр, викликало незадоволеннє навіть між умірковаными Молодочехами і спонукало Дра Герольда злагоджувати вражіннє Ґреґрової промови. Скрайна опозиция чеська розвіяла отже всї надії на реконструкцию давної правиці.

З другого боку виявило ся, що найзавзятійших суперечників має лівиця не між Поляками, Чехами або консерватистами, а поміж німецькими націоналами і антисемітами. Отже що би не остати зізольованою при такій навіть числовій потужности свого клюбу, мусїла лівиця німецька супроти консервативного клюбу ґр. Гогенварта покинути непримиримe

Digitized by Google

становище і стати приступнійшою для переговорів з правліннєм. Давнійші переговори відновлено з лївицею, бо вже заздалегідь ґр. Тафе освоював ся з думкою, що до свого кабінету мусить впустити заступника лївиці. Одначе спершу вимагала лівиця, що би там війшов оден з їх проводирів: Др. Плєнер або Хлюмецький, котрого голос міг би виразно зазначити зміну ситуації політичної. Але ґр. Тафе знав дуже добре, що се довело-б єго до капітуляції а позаяк таке правліннє не могло-б довго удержатись, операв ся рішучо такому бажанню лівиці і обіцяв зробити їй таку уступку наколи-б вона вдоволила ся покликанням до кабінету якого уміркованого Німця-ліберала. Насьлідком сих переговорів став д. 23. н. ст. грудня м. р. міністром без теки совітник краєвого суду ґр. Кінбурґ.

Відгомон боротьби, яка вела ся посеред ліберальної партиї перед іменованнєм німецького „Landsmann-міністра, відбив ся в ліберальній пресі. Саме іменованнє повитали ліберали дуже холодно, відмовляючи значіння і самому фактови і особистости міністра. Навіть в урядовім комунікатї лівиці не привязувано до сего факту більшої ваги, а зазначено лише, що лівиця серед так трудних обставин мусїла вдоволити ся такою уступкою правління, однак не заключила з ним нїякого картелю і має до акциї вільну руку. Лівиця заняла таке становище, що-б не втратити стілько популярности, скілько зискала на впливі в міродайних сферах.

Зробивши таку уступку нїмецькій лівиці, котра зближила ся до правління за ціну пожертвования міністра Дунаєвського минувшого року, мусїв ґр. Тафе подумати про се, що-б ослаблений вплив польского кола підняти в кабінетї до рівноваги. Насьлідком того покликано Дра Біліньского з польского кола на ґенерального директора державних желїзниць, котра посада нині у нас заступає неістнуюче міністерство комунікацій.

Таким способом, хоч нема дійстного картелю поміж головними парляментарними ґрупами, однак всї більші ґрупи заступлені в кабінетї і всї партийні суперечности будуть неутралїзувати ся, а парляментови будуть предкладати лише такі справи, на котрі згодять ся принципіяльно всї більші партиї. Міністер лівиці забезпечить собі заздалегідь нідмогу своєї партиї, міністер для Галичини приєднає Поляків, а о те саме дбатимуть ґр. Шенборн і Фалькенгайн між консерватистами.

Вже в сій сесиї проявило ся спільне діланнє трех головних партий і се вистарчить для полагодження найважнійших справ парляментарних. Таким способом, хоч не було картелю, зложила ся більшість наче би картельна. Очевидно картельні більшости нетревалі, однак єсть всяка надія, що обставини не змінять ся так скоро, і парлямент вспіє полагодити найважнійші внесені вже проєкта законів.

Digitized by Google

Про становище, яке заняли руські посли в дебаті буджетовій в парляментї супроти правлїння, згадували ми вже в „Правдї“ за падолист м. р. Там було зазначено, що двічи промовляв п. Підляшецький (при етатї мінїст. внутр. про визискуваннє селян чужосторонними аґентами і оборони краєвої про упосьлїдженнє Русинів у війську), двічи п. Телїшевський (при ет. мінїст. оборони кр. про пільги для резервістів і підводи і над проєктом реформи закона прасового), тричі п. Барвінський (при центральній управі мінїст. просьвіти — про надзір шкільний, опісля про школи промислові і про школи народні та семінарії учит. і ґімназиї), раз п. Брилинський (при етатї мінїст. ісповідань про потреби руського духовенства), а буковинський посол Др. Волян раз про потреби руської ґімназиї в Чернівцях.

В дальшій дебатї буджетовій промовляли при етатї міністерства скарбу п. Телїшевський над позицією „сіль“, п. Підляшецький над поз. „штемплї“, такси, належитости, а п. Мандичевський про потребу реформи податкової і т. ін., тричі п. Романчук в справі реформи виборової, внесеня Дра Плєнера (згаданого в горі), і при законї фінансовім, п. Брилинський над етатом мінїстерства торговлї. Окрім того ще були вписані до голосу п. Романчук (до позициї школи середнї), пп. Телїшевський, Підляшецький і Мандичевський (до етату мінїст. рільництва), а п. Підляшецький (над мінїст. судівництва), одначе не могли задля замкненя дискусиї промовляти і тому п. Мандичевський поставив лише три резолюциї до правлїння в справі годівлї коней і товару, реґуляциї гірських рік і зубоженя селянства, котрі палата підперла.

Таким способом руські посли з Галичини виголосили в осїнній сесиї ради державної 15 більших промов (окрім кількох поменших), а буковинсько-руський посол одну промову. Опріч того працювали і промовляли руські посли в ріжних комісиях. Се мабуть вистарчить, що-б показати, скілько правди в таких енунцияциях москвофільских і радикальних, що руські посли зобовязались мовчати, або „сплять“ (радикальне віче в Коломиї).

Так само вже в недалекій будуччинї покажеть ся безосновність балакання москвофільского і радикального, наче-б то посли-народовцї задля особистих користий вступили на дорогу самостійної політики, котра лише ослабить силу руського народу, а не доведе до нїяких добутків. Вже й тепер в прояви прихильного звороту правлїння для Русинів. Віденський кореспондент „Дѣла“ в ч. 4 з 7 (19) січня с. р. згадує, що ще в минувшім роцї мінїстер справедливости видав розпорядженнє, призволяюче робити вписи до книг ґрунтових руською мовою, а мінїстерство внутр. справ призволило на основанє руського товариства асекураций-

Digitized by Google

ного огневого „Дністер“, о що Русини доси безуспішно добивали ся. Се вельми важна справа для руського селянства і міщанства.

„Тепер можу Вам з певного жерела донести, пише дальше кореспондент „Дѣла“, що запали деякі дальші рішення. І так з початком найблизшого року шкільного (1893) мають руські кляси вправ при семінаріях учительских в Тернополі і Станіславі перемінити ся на чотироклясові школи, а при женській семінарії у Львові має заложити ся чотироклясова женська школа вправ — о що сего літа подавала львівська „Народна Рада“. (Досі Русини не мають ані одної чотироклясової школи женської. *Ред. Пр.*). В Самборі має заложити ся нова семінария учительска (мужеська *Ред. Пр.*), котра при утраквістичнім устрою буде мати руський характер. На заложенне нової ґімназиї руської міністерство також годить ся і вижидає в тій справі прихильного предложения сойму. (Сойми краєві мають бути скликані на день 5-го н. ст. марця с. р. *Ред. Пр*.) Рівно-жь годить ся міністерство в засаді на основанне катедри руської історії в львівськім університеті.“

„Що до руського язика в урядах і судах Галичини, то намістництво львівське фактично вже відступило від звістного розпорядження Ґолуховського з р. 1873, після котрого уряди в руських переписках до сторін мали уживати польских букв. Намістництво тепер уживає звичайно руських букв і перестало також з руськими консисторіями переписувати ся по нїмецьки, а кореспондує з ними по руськи. На урядових будинках мають завести ся постепенно і руські написи; нові орли для староств у східній Галичинї з польскими і руськими написями вже виготовлені.“

„Одним з найважнїйших, коли не найважнїйшим дїлом єсть зміна дотеперішньої системи супроти Русинів, залишенне нерівного і упосльїджуючого трактования Русинів, секатур проти руських товариств, урядників, учителїв і т. д. На таку зміну системи руські посли при всякій нагоді именно наставали. Отже видимим знаком, і, так сказати-б, запорукою зміни системи має бути поворот тих руських урядників, котрі проти своєї волї і чисто з політичних мотивів перенесені були до західної Галичини, назад на Русь. Два такі урядники вже повернули і поворот кількох інших має в найблизшім часі наступити.“

„Се все очевидно дуже мало, кінчить кореспондент „Дѣла“, се все зовсїм недостаточне не то до того, що би Русинам надати становище, хоч трохи відповідаюче упривилейованому становищу Поляків в Галичинї, але відповідаюче головним засадам рівноправности взагалї. Однако-ж ми уважаємо ті міри правительства за перший початок нової політики супроти Русинів, за завдаток нам даний, а не перестанемо добивати ся всїх тих прав, які конституция австрийська признала всїм народам держави. Осягненне тих прав і відповідного нашому народному достоїнству становища в державі буде зависїти найбільш від розважного, консеквентного і дїяльного поступованнія цїлої руської суспільности, а передовсїм руських послів.“

Ми навмисне підзначили сї останнї слова віденського кореспондента „Дѣла“, що-б тим вказати, де глядїти головного ключа до розвязки сего трудного питання. Ми не раз вже від часу відновлення нашого видав-

Digitized by Google

ництва вказували на потребу ясного, розважного, консеквентного і дїяльного поступования руської суспільности, на потребу елїмінования з посеред руської суспільности елєментів, котрі вносять в ню лише деструкцию і тим спиняють розвиток руської народности на основах австрийської конституції. Мало що більш року минуло з того часу, як Русини-народовцї вступили на сю ясну і просту дорогу самостійної полїтики, а вже можна просьлїдити прояви, котрі заповідають Русинам успіхи, яких безвиглядно добивали ся дайнїйше; вже можна просьлїдити важні і користні для Русинів змінн і в кругах правительственних і почини консолїдования посеред руської суспільности „на народних основах“, як се вказували ще руські патриоти 48-их років. Не з чванливости скажемо, що дрібна пайка осягнення сих користних змін єсть заслугою також нашого видавництва і ми й дальше нісьля слабих сил наших не перестанемо сповняти і в будуччинї наш патриотичний обовязок. Сей обовязок спонукує нас відкликнути ся до руської суспільности і її провідників, руських послів-народовців, що не досить ще — вступити на ясну і просту дорогу самостійної, розважної, консеквентної полїтики; але що-б дїйстно дїйти до становища відповідаючого нашому народному достоїнству, треба на тій дорозї витревати і не дати збитись з неї на манівцї нїякими напастями, видумками і фаєрверками москвофільскої і радикальної кліки, а йти та йти своєю дорогою.

Не треба також забувати і сеї обставини, котрої нїякий реальний полїтик з ока не може спустити, що ми в Галичинї живемо поруч і поміж другою народностю — польскою. Отже коли бажаємо осягнути повну рівноправність в краю з сею другою народностю, мусимо також змагати до того, що-б відповідно потребам обох народів руського і польского уладити спільне пожитте, довести до modus vivendi і тим забезпечити свобідний розвиток обох народів. Та про се поговоримо в сьлїдуючому випуску нашого вістника.

Критичні і бібліографічні замітки.

Нова розправа про українську шляхту (задніпрянську). В IX. книжцї петербурської часописі „Вѣстникъ Европы“ за 1891 рік надруковано розправу панї Ефименкової „Українська шляхта й її доля (Малорусское дворянство и его судьба). Імя п. Ефименкової добре відомо усякому, кому цїкава сучасна українська історіографія: вона належить до тієї школи українських істориків, що працюють коло економічної й громадської історії Гетьманщини, й між ними має по-

Digitized by Google

важне місце. Остання її розправа написана дуже талановито (на мій погляд, дуже варто було-б подати переклад її в якійсь українській часописі*) й звернула зараз на себе увагу часописий і громади — української й московської. Зміст сієї розправи, що-б виложити, більш-менш буде такий:

Хмельниччина скасувала шляхту й шляхоцький устрій на Україні (лівобічній). Хоча кілько шляхти й пристали до козацтва (таких лічать коло 300 чоловіка), й шляхоцькі привилеї ствердив і Хмельницький і цар Олексій, одначе в тогочасних громадських обставинах сіх привилеїв не можна було зовсім зреалізувати, й ся шляхта мусіла розлити ся в козацькому морі. Не вона була ферментом нової української шляхти — се-б то шляхти лівобічної, гетьманської, XVII. й XVIII. в. Ся шляхта вийшла з межи козацької старшини, а на формованнє її впливали: з одного боку, традиції польської шляхоцької культури, в якій виховалась початкова козацька старшина, в якій виховувались верхні верстви української громади й у другій половині XVII. й у початку XVIII. в., а друге — під впливом громадського устрою Московщини, де теж був стан шляхоцький широко розвинений, з привилеями, з підданим людом; до того — що мало чималу вагу — се було шляхоцтво здебільшого вислужене, а не природжене. Під сіми впливами вироблялось українське (заднїпрянське) панство; основою-ж єго були потяги старшини до власної користи. В тогочасному козацькому устрої старшина, хоч була наче-б виборна й стояла під доглядом громади, одначе мала велику силу, бо в одних руках тут єднали ся компетенції й військові, й адміністраційні, й судові, й скарбові; уряд давав і привилейоване становище у козацькій громаді, і значний вплив, і приводи до збогачення. Отже всякий громадянин силкував ся протиснутись на уряд, межи козацьку старшину. Старшина-ж, — як то завсїгди буває — дбала про те, що-б привилеї й вигоди сього уряду заховати не тільки що при своїх особах, але й при сьому родї. (Конець буде).

*) Ми готові дати місце сій статті і просимо о її переклад. *Ред.*

Спростованнє.

Вп. П-ї Кобринська просить нас у відповідь кореспондентови з Стрийщини (див. вип. за жовтень і грудень 1891) подати отсе заявленнє:

„Будучи одинокою аранжеркою збирання підписів на жіночу петицию до ради державної і збираючи тоті лично у Львові — в Стрию і інших містах, уважаю моїм обовязком заявити, що дїйстно много з стрийських жінок заявилось ясним зрозуміннєм справи, що жадна не виручалась з них рукою своїх дїтей а вість про стампілю мужа проста видумка.“ *Наталія Кобринська*

Digitized by Google

Переписка редакциї.

Вп. Іл. Голов. в Черн. Вибачайте за неправильности в пересилці, вони неминучі при тамошних обставинах. Недостатки поповнимо. Пренумерату на Одиссею впишемо на рахунок „Правди“.

Вп. Чуб. в К. Подорож по Україні дістали, спасибі Вам.

Вп. Сивенький. Спасибі Вам сердешно за присланє. Просимо й про дальше.

Вп. Жук. Не все можливо подати статті в такому порядку як бажаєте.

Вп. Хлопець. Спасибі Вам за Вашу щирість. Може були-б ласкаві прислати нам переклад цілої статті, про котру написали. Обставини так зложились, що ми не могли цілу подати в сему випуску.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, улиця Театральна ч. 21. Вхід від улиці Скарбківської.

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всїлякі информациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XXXV-им випуском (рахуючи з початку відновлення) починаємо четвертий річник нашого видавництва. „Правда“ виходитиме в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду“ за 10 р. річно, 5 р. півріч но, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статті „Безвиглядність соціяльної демократії“. Просимо о скоре надсиланне пренумерати і залеглостей, позаяк висилатимемо „Правду“ лише тим, що прислали пренумерату. Цілорічні пренумеранти дістануть яко премію 7 видрукованих досі аркушів II-го тому „Гомерової Одиссеї“, інші пренумеранти за доплатою 60 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди“ можна ще дістати по цїні 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовлення, позаяк вже не багато лишилось комплєтів.

В теці редакційній маємо пок. Т. Зїньківського: Моншер козаче, гумористичне оповіданне і „Історична казка“, М. Школиченка Злодій, оповіданне з салдацького життя, і Хлопчик Нагадай, казка, дальше научні статті: Гуменного Лїтопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. і лист про Словінщину, Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З сим випуском починаємо друкувати Дантову Божественну Комедию в перекладі Сивенького. Пісьля Одиссеї, котрої друк скінчить ся в марці, станемо друкувати Гомерову Іліяду в перекладі П. Байди. Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України Русі подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакції, а зараз вишлеть ся.

Місцевим пренумерантам видивати мають ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XII. — ВИПУСК XXXVI.

за місяць лютий 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Моншер-козаче, гумористичне оповіданне Т. Зіньківського, сторона 65—78.

II. Поступові придбання Росиї за останнї десять лїт, стор. 79—84.

III. Українські гумористи та штукарі, етноґрафічна студия Івана Нечуя-Левицького, стор. 85—91.

IV. Віщованнія про XX. вік, стор. 92—95.

V. Місто Городище, (в Полтавщинї) розвідка Миколи Чорноморця, стор. 96—99.

VI. Вісті: З Киівa, Чуб-а стор. 100—101

VII. В Шевченкові роковини, вірш, сторона 101—102.

VIII. Що було, то мохом поросло, драма в 5 діях Карпенка-Карого, стор. 103—112.

IX. Безвиглядність социяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е. А. Шефле, стор. 112—117.

X. Москвофільське фарисейство, сторона 118—125.

XI. Перед соймом, стор 125—127.

XII. Некрольоґи, ст. 128

XIII. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, І. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршував Петро Байда., ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., (друкуеть ся і небавом вийде) ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещагина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

10. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Ко-го, ціна 10 кр.

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Випуск XXXVI. ЛЮТИЙ. Том XII.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачитися що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статті не надруковані зберегаються не дальш як 3 місяці.

МОНШЕР-КОЗАЧЕ

ГУМОРИСТИЧНЕ ОПОВІДАННЄ

ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО.

I.

В наші працьовиті, сухо-нудні часи, як всїм очи пориває на самі достатки, коли кожен бачить в життї самий материяльний бік і все важить і цїнує на карбованцї та на шаги, — коли нїхто не хоче виграти менш, як 200 тисяч, навіть ті, що в їх і білєта виграшного дасть Біг, коли словозбір людської мови так зубожів, що здебільшого чуєте самі чувственники, і тілько словниця лайки поширшала, — дак в такі часи, як наші, людина з високими, ідеальними думка́ми та пориваннями мусить страшенно часом сумувати та нудити сьвітом. Де оком не скинь — все грошозаплоди та нїгілїсти, що їм увесь сьвіт, усе життє широке, ясне́ та глибоке мрієть ся в одній мизерній цяточцї-копійцї, за котру купуєть ся життє ще мизерніше, і опріч — а нїчогісїнько більше — чистісїньке нїгіль! Сим я не хочу себе виставляти, буцїм я от, справдї вже, так кохав ся в високих думках, що притьмом мусив себе завжди почувати в нїгілїстичнім товариствї зовсїм чуженицею та нещасним. Нї та й знов нї! Я робив те-ж, що й усї: пив, гуляв, в карти грав, муштрував і му-

Digitized by Google

штрував ся, часом не памятаючи ні про які думки в сьвітї, — тут усякі думки геть повискакують з голови. Ну, скажіть на Бога, чи не мусить вам здавати ся дуростю яка вичитана думка про яке там fraternité, або що, коли тілько й чуєш: ляп! лясь! лусь! Ото мяєте, — брат брата частує. А намірсь тут пару з рота пустити, що мов усе-ж таки fraternité... „Що? що?!“ — визвірить ся Убийвовк: — „хвра-тєр-нї-те!... відкіля се ви такі вискочили?“ Та й в рéчи: „Га-га-га! хвра-тер-нї-те... га-га!“ — і уся громада за ним, і мусиш теж усьміхати ся падлюшним усьміхом... Я навіть, як і всї, страшенно бажав 200 тисяч виграти і не тілько в мріях їх вигравав, а навіть почав на виплату білєта купувати... правда, я не купив його і таким робом не зашморгнув себе налигачем в кормигу мрій щоденних про 200 тисяч, що от-от з неба тобі упадуть. Хвалити Бога „аґент“ перші-ж 20 рублїв випла́ти прихерив собі, забувши прислати мінї квітка, і я занедбав справу, вигоївшись так дешево від сріблолюбства. Кепський з мене, як бачця, був ідеалїста, — я тільки й знав, що шкереберть падав з високости своїх мрій. Про те, хоч кого обниме нудьга, живши усе в товаристві з Убийвовком: і сьогодні він, і завтра він, і без краю все він, Убийвовк... Я став сумувати і самотно жити. Дїло було влїтку, „в лагеря́х“, і спека лїтня, здаєть ся, додавала гарту моїй нудзї. Не знаю, як довго-б я міг стерплювати свою самоту і чи не довело ся-б мінї через се геть до решти зопсувати своєї вдачи, коли-б доля та не послала мінї, скоро я одлюдьком зробив ся, товариша — ідеалїсту чистої води. Ми зараз зрозуміли одно одного і стали незабаром найщирші дру́зї і побратими. На ймення звали його звичайно Ясем, а на прізвище Моншер-козаче. Прізвище — то правда єсть — химерненьке трошки і вельми тяжко зрозуміти, за що йому його дано. Як бачця, складаєть ся воно з двох частин і до того зовсїм не однакових. Частина друга — „козаче“ — могла походити ось від чого. Хоч усї наші товариші говорили „амуниця“, „хранцюзький“ замісць „ф р а н ц у з с к о й“ і таке інше, а про те сього зовсїм не постерегали і вважали себе до решти вишарованими й виколїрованими в найсправжнїй підпанковий колїр, в одно слово, уважали себе людьми осьвіченими і навіть до такого оптимізму доходили, що мали за свій виключний привілей полїтичний звичай осьвіченої громади руки подавати, здоровкаючись.

— Я не можу, — було каже Убийвовк, — без злости і сьміху дивитись, як сї камчадали (показуючи на яких сїрошинельників) здоровкаючись руку подають одно одному — скоро вже, падлюки, по хранцюзькому заговорять...

Дак не вважаючи на те все, що помилки в мові у наших товаришів часом переступали міру звичайну, непостерегаючи того, фільольоґія у мого друга вже переходила навіть міру несьвідомости у наших това-

Digitized by Google

ришів, він говорив: „бэлый, бэдный, копэйка, ребъйонокъ, овъйосъ“ і таке інше, так що навіть і Убийвовк не міг не зауважити на се, і вбачаючи тут, може несьвідомо, вплив місцевий, вплив буцім то козацької землї — Убийвовк (се він напевне) — приточив до першого „моншер“ другу частку „козаче“... звідкіль пішла перша частина — Моншер — лехко мінї було догадатись: мій друг вчив ся французької мови і вмів між іншими говорити: „моншер“ — слово, що він його вельми часто вживав у розмові. Се було перше слово, що я почув від його. Ну, та про се потім; тепер же мінї, треба оповідати шановним читачам, що́ було ідеалїстичного в моєму другові.

Річ се досить важкенька, бо моїх читачів призвичаєно вже так, що від ідеалїсти вони сподївають ся ходячого Прометея — се раз; потім що-б він носив завжде (зауважте се завжде) нерозважний вельтшмерц в росшарпаному серцї; що-б їв і пив за горобеня́ та й ще що-б визначив собі в життю яку химерну і недосяжну мету — на приклад там — виробити штати європейської речи посполитої, або що. А „дївиці“ (не панії самі) ще сподївають ся, що-б він був на вроду коли не Апольон, то хоч Адонїс, блїдий що-б був і при місяцї сто́я (а то хоч і сидя) умів би „дївиці“ солодко вірші промовляти про чулі та тендітні речі. Коли роздивлятись на мого друга з сього трошки пристарілого погляду, то чимало чого недостачатиме. Друг мій і до Адонїса навіть анї кришки не був підхожий, навіть не був високий на зріст, блїдости і в заводї не було, а навпаки — обличчя у мого друга було, як мідниця з темно-червоної міди; уха йому були більші, ніж треба; ріт те-ж широченний і їв він навдивовижу добре і смашно (сим вславив ся ще бувши в „корпусї“) і на шлунок не страждав, (хоч про те, думав, що́ саме таку хворобу мав) і що дивнїшого з пристарілого звишрече́ного погляду, — була се людина зовсїм таки веселої вдачі. Сьміяв ся друг мій ще більш, ніж їв. Правда, в потрібних випадках і особливо в чужих людях, друг мій прибирав поважну і горду постять, як у Римляна, і тільки часом забувшись, несамохіть, своїй веселій вдачі оддавав ся. Мушу додати ще: його голові не були чужі і химерні недосяжні думки (про що потім буде річ), навіть вірші любив говорити — здебільшого власного скоростижного натхнення, наприклад:

„О зо́рі, зо́рі, сьвідки наших вчи́нків,
Коли́, коли́ вас я побачу?“

Або:

„Моя дружино-смерте, тебе я призиваю:
Прийди, прийди, вгамуй стражденну душу!“

Але що найважливіше — умів він прибирати всякі колїри — і Чайльд-Гарольда міг удавати з себе, і що хочте — і все те щиро, без

Digitized by Google

хитрощей та єхидзтва, а так, с порпвання своєї багатої ідеалїстичньої патури.

На й сам перед Ясь завоював мою прихильність своєю щирою простосердностю. Жадної інтересової мети не мав він у житті і з усїм палом серця віддавав ся чистій науці — він пильнував біольоґію. На столї у його завжди можна було бачити казюк усяких, поганенького микроскопа, фотоґрафию Дарвіпову та якісь виписи з „Происхожденія видовъ.“ Треба зауважити, якого гарту душі вимагала усяка паукова праця, маючи сусїдою Убийвовка. Прийде отсе до нас у намета (ми як друзї жили вкупі), сяде та й слу́ха пашу розмову — вона його зараз дратувати починає:

— А на мою думку, — в кінцї промовить, — дак усе отсе чорт батька зна що! мінї аби рота добре ходила та стріляла — начальству сього тільки й треба, а всї отсї бивольоґії — дак вони нашому братовї чиста роспуста! Я прийшовши з стріляння візьму та й прочитаю що з „ротнього“, або що, — воно мінї на вечір і здасть ся, а ваша бивольоґія на́що? Дома бивольоґія, а на вченнї не второпаєте що й до чого, — як учора — пів годпни шукав свого місця!... — кивнувши оком на мене, урічливо додасть Убийвовк та й вийде геть.

Але з твердостю непорушною идейних людей ми на його не вважали.

А то ще було прийде ад-ютант нашого (4) батальйону — Шумицький. Сей, правда, не докоряв нам, але набридав страшенно. Він тверезий бував в незвичайних хиба випадках свого життя. Невідомо чому йому подобалось говорити раз по раз яку дурницю, а на́дто — польські ви́слови: „пшеклента душо“ і „чеґо ти кшичиш“. Як і з усїма зато́го поводив ся він з Ясем за панї-брата. Прийде отсе у памета, мовчки сяде на постїль біля Яся. Ясь свого там Олендорфа коло столу мимрить, або що, сидючи боком або задом до Шумицького; я, на другому ліжкові лежу — чи теж читаю. Нїхто не звертає на Шумицького увагп. Тодї він:

— Ясю! Ясю!

Ясь поверне голову.

— Чого тобі?

Тодї Шумицький з веселим сьміхом, приграваючи пальцями на губах, присьпівує йому двадцятого разу на день:

„Жеби Ясьо бил Моска́лем —
За нїц не позвалям!“

або яку іншу нїсенїтницю. Мій Ясь усьміхнеть ся та й знову до книгп. І в друге так саме, і втретє, — мій друг що-разу повертає голову і хоче бути супокійним, за жарт все приймаючи. [Він виробляв свою вдачу по Смайльсу і мусїв дійти до незвичайної супокійности і влади над собою.]

Digitized by Google

Потім Шумицький з іншого боку починає:

— Ясю, а Ясю! — кличе.

Ясь не вважає.

— Ясю, маю щось сказати!

Ясь врешті мовчки повертає голову з суворо-допитливим поглядом,— набрид бо вже.

— І чеґо ти кшичиш?! — витріщаєть ся на його Шумицький.

Ясь знову очи до книжки.

— Ну, чеґо он кшичи?! — вдаєть ся до мене Шумицький з комічним здивуванням і знову починає кликати мого друга. Той ні за що вже голови не зведе. Тоді Шумицький бере Яся обома руками за голову і силоміць повернувши її в свій бік, репетує:

— А, пшеклента дýшо, ну чéґо ти кшичиш? Ну, скажи міні, чеґо ти кшичиш?

Мій Ясь тут губить свою поважність, котрóю думав дошкулити настирного „отютанта“ і примусити його тим вийти, — регочеть ся сам і виштовхує геть з намету гостя, котрого ще довгенько чути:

— Я зайшов до його, а он кшичи, а он кшичи! І чеґо он кшичи?... Пшеклента душа, одно знай кшичи та й кшичи!

Здихавшись і Убийвовка і „отютанта“ друг мій частенько по обіді, замість читати рідну муштру, брав свого погапенького мікроскопа і велично проходив у близький луг, що рясно оточав лівий беріг Тетерева (стояли ми „лагерями“ в Житомирі). Твердість душевна у мого друга була така велика, що він ніколи не ховав ся з тим, що біольоґією пильнує, як то роблять де які страхополохи вчені, лякаючись сьміху та огуди од якого Убийвовка-невігласа. Ні, його мікроскоп та записна книжка завжде блищали йому в руках, — він їх не ховав по кишенях. Як хто спитає: „куди йдете?“ або: „де се ви були?“ то він зараз:

— Та отсе в луг (або: з лугу) йду — знаєте, я біольоґічні питання деякі розрішаю.

І мікроскопа в руках повертає, що аж грає на сонці.

В лузі-ж він усяких казюк розглядав через мікроскопа і все щось записував, записував. Міні, як другові, він признав ся, що зáписів таких уже на чималу книгу набрало ся, і він їх обробляє, — обіцяв ся прочитати міні де що, але я бояв ся незрозуміти провідної думки в необробленім ще материялї. Я прохав мого друга швидче впорядкувати сю дорогу працю, — тоді-б і я міг цікавість свою вдовольнити. Праця та мусила мати титло: „Додатки та справки до Дарвінової теорії“. І мій друг, як усякий ідеаліста, кохав ся у далекосяжних і на перший погляд буцім би то й химерних думках, хоч найсправдї вони мали підставу в тих записах біольоґічних на цілу книгу. Як кожна людина з думкою

Digitized by Google

великою, — друг мій випережав події, зазираючи в будучність. Ось буцім уже він написав книгу свою; прочитує мині, — я не стямлюсь з дивовижі перед таким науковим придбанням. Тоді друг мій посилає рукописа в Академію десіянс, але академія присилає йому рукописа назад з при́писом, що як автор зовсім невідома ще людина у вченому сьвіті, то вона не зважуєть ся друковати його книги, що-б своєї вченої поваги не зопсувати. Удар смертельний дрібненький натурі, душі хисткій, але друг мій являє твердість душі. Він 10 років відкладa в особливу скриньку грошенята, не доїдаючи, не допиваючи, сам стає як кістяк, тільки очи блищать вогнем натхне́нним і врешті збирає потрібні кошти — друкує книгу вже в двох томах (через десять років мусило-ж щось додатись) з багатьма малюнками перш під псевдонімом „Невідомий Академіям“. Праця ся робить величезне вражінне в ученім сьвіті (за два місяці усе виданнє випродано).

— Хто автор сеї праці? Хто він?

Ніхто не зна! Сам Дарвін оголошає по часописьмах, що він вельми бажав би побачитись і познайомитись з автором книги, що стільки сьвітла пролила на де-які „темні місця“ в його теорії, і прохав автора неодмінно прибути до Парижу, де вони мали-б змогу побачити ся. Друг мій не забарив ся поїхати до Парижу — стрівається ся з Дарвіном — моме́нт, що його несила й описати!

— Ви, — каже Дарвін, — зміцнили мою теорию на віки: то вона мовляв стояла на двох ногах, а ви їй наче ще й третю приставили. Дякую вам, дякую!...

Увесь вчений Париж його знає... скрізь його запрошують, скрізь вітають... Академія десіянс схаменулась була і піднесла йому дипльома на свого члена, але він гордо тепер нагадав їй припис і не схотів дипльому... Найкращі парижанки шукають його товариства: прохожуєть ся він там собі де-небудь в Булопському лїсї, — маркиза божественної вроди пізнає його (по фотоґрафії):

— А, мосьё Дарвіне Другий, яка я рада вас бачити — все шукала випадку з вами познайомитись, та до вас не дотовпиш ся... Парлё ву франсе́?

— Уй, мадам, сіль ву пле́, — відказує друг мій, страшенно гугнявлючи за кожним словом, — того, як на його думку, вимагає французька мова...

Прокидаючись після сеї будучої подорожі до Парижу і вертаючись до сучасного стану річей, друг мій щиріш брав ся за Олєндорфа і завзято вчив вокабули з його. Олєндорф — се була чорна пляма на ясних плесах в житті у мого друга, бо французька мова якось не вчила ся йому: над самими правилами ви́мови французьких слів він сидів два роки...

Digitized by Google

Ну що, як до того часу, як їхати в Париж, та він ще не вивчить ся так, що-б з маркизою гаразд розмовляти міг? Ся чорна думка як шашель точила йому серце, і ясне чоло іноді йому захмарювалось, — тільки все се було не надовго: надія зараз же верталась в душу до мого друга і він щиро брав ся за працю.

— Ну, як, моншер, — вдавав ся він до мене, — чи поступаю я хоч трохи наперед в французькій мові?

— О, та поступ сей, можна сказать, що дня помітити можно; та з такою працьовитою натурою, як твоя, не то що французьку, — китайську мову можно проковтнути.

Потїшений сим, друг мій весело усьміхав ся з серцем, повним гордих радощей и надій.

II.

Як всї досьлїдачі природи, друг мій любив її і розумів ся на її красї. Звідсї консеквентно випливало незмірне, чисто природознавче поклоненнє в мого друга ідеалови краси, живим, найкращим виразом котрої, як відомо всїм, є прекрасна половина людської породи, — се-б то жіноцтво. Та і життє жіноцьке, як на його думку, належало неодмінно до біольогії — так широко розумів свою науку друг мій. І жива краса жіноча незмірно більш порушала серце в мого друга, ніж навіть сама біольогія — і се лехко зрозуміти. Жінка — се було божество у мого друга і він йому служив з запалом лицарського серця. Панночцї або панії у його не було слів: „не можу“, „нема“, то що. Увесь той тяжар, що вимагає від людини служба паничівська і лицарська, — він ніс, як нїхто, без усяких вивертів, з щирою хіттю. Чого-б не забажала панночка чи панія, — увесь він тут: „сільвупле“! Одно-однїсїньке слівце, а скільки воно значить! Все одно, що сказать: „в руцї твої предаю дух мій.“

Чим більш можна догодити жінкам? Певна річ, що танцями і більш щирого танцюристи, як мій друг, може й сьвіт не бачив. Правда, спершу він таки поганенько танцював, але чого не дійде чоловік, як що в голові у його цьвяшком засїла яка ідея? Друг мій швидко сю науку осягнув: було хоче вивчити якого лепського викрутаса, візьме стільця за даму і гайда гасать по їдальнї (в „лагерах“ є їдальня офіцерська) та так шпарко та щиро гаса, що до вечора й второпа все...

Чарувати і чаруватись, служити всїм жінцї, яко носительці краси одвічньої, намагатись яко мога краще видатись перед нею, яко мога більш бути „емабль“ (як друг мій говорив) — се ідеал найчистїший, чистий, як кришталь, без жадної інтересової плями. Навпаки, — служачи йому, друг мій приносив багацько жертв моральних і матеріяльних.

Digitized by Google

Але як і скрізь в справах людських не часто вельми бува, що-б усе було гаразд, так і в мого друга в справах лицарсько паничівських не все було до ладу. Все йому випадало за для його незвичайно щирої служби: тисячі мерсі, тисячі стискань руки і чулих поглядів були йому нагородою, так що мій друг не без раціи мислив, що на вроду він мало чим не Адоніс. Але душа його страждала. Друг мій чув і знав, що що-б цілком причарувати кожну жіночу душу йому одного недостача: ад-ютантських ексельбантів. Було по суботах, як у нас танці бували, друг мій користував ся з повної уваги жіночої тільки доти, доки не пришелепає ся отютант який — тоді все пішло шкереберть, хоч друг мій — можна сказати — роспинав свою душу задля жінок, а скоро отютант блиснув ексельбантом, — і очи їх, і думки не для мого друга вже, і йому врешті зостають ся які поки́дьки, що без того просиділи-б увесь вечір прикипівши до стільця і разпиночки ногою не дриґнувши. Лехко звідси зрозуміти, що ексельбанти стали метою таємним бажанням у мого друга. Хай на се ніхто не здивує, що така поважна людина вчена, як мій друг, дбала про такі речи, що до науки зовсім не стосують ся. Річ види́ма. Вже одно те, що друг мій мав приставити третю ногу до теориї, що вважає за прабатьків наших між іншими і мавпу, — вже се одно досить сьвідчить, який радикальний розум був друг мій. І певна річ, що коли дивитись на його змагання осягти ексельбанти з погляду ідеального, з погляду безінтересового нослугування жіночій красі, вагу котрого самохіть підняв на свої плечи друг мій єдино з поклику своєї ідеалїстичної душі, — як я дивив ся на сю річ, — то сї змагання мусять здаватись зовсім льоґічні і ні на кришку не суперечні радикальним поглядам. Отже можуть бути люде, що не дошукують ся в речі до само́го са́ма, а судять по верхах. Друг мій, не знавши ще мене, як сьлїд, мав рацію думати, що я й можу бачити в дїлї тільки мовляв гичку саму і не догадуючись, що в гички од путящої якої рослини мусить бути корінь — найголовніша річ! Тому то друг мій, не маючи вже снаґи́ носити довше таємницю у себе в серці і бажаючи зі мною поділити ся, не сказав от же усієї правди, а де що прикрив:

— Знаєш що, друже — говорить якось, — баталїйоновий міні натякнув отсе, чи не захотів би я за отютанта стати пісьля Шумицького. Воно сї всї цяцьки, ексельбанти там, то що, страшенно міні не до вподоби... Серіозній людині се якось ніяково, не ли́чить... Але мене одно клопоче, що ти на се скажеш? Раз, що бувши отютантом баталїйоновим, я матиму двічи, тричі більш часу вільного на свою працю, бо яка там робота у баталїйонового ад-ютанта сам здоров знаєш! Мої „Додатки“ може на два, на три роки раніш побачили-б сьвіту... Се раз. Тепер ще от що. Я готуюсь, як ти знаєш, в Академію... Знаєш, буцім ніхто не дає

Digitized by Google

ваги формі там, або що, а справді придивись, то й побачиш, що ексельбанти де-що — і не мало часом — і тут заважуть... людське серце вже я знаю — скільки вже літ працюю над сим... Все таки шанс!

Я цілком згодив ся з другом моїм... Правда, для серця моєму другови не сї два доводи стояли на переднїм місці. Читательки мої шановні мусять догадатись, що перше місце, найважливішу причину в сім ділї треба дати культови краси, що йому віддалась ся ідеальна душа. От сієї головної причини друг мій і не сказав мінї, — але я й не судив його за се: я знав, що високі душі (а ви-ж бачите, що в мого друга висока душа!) мають рацію боятись, що їх можуть не зрозуміти і найближчі до їх люде. Хиба мало таких прикладів в історії. До того-ж друг мій ще добре мене не знав. Рацію мав, що й казати!

III.

Золоті днї нашого друзяцтва текли нам непомітно. Друг мій через свою добрість та простодушність швидко признав мою зверхність і повагу й слухав ся мене. З усїма своїми біольоґічними та іншими непорозуміннями він радив ся мене, і мій присуд, мій погляд велику вагу задля його мав. Я підбадьорював його до біольоґічної працї, розважав його в журбі, що йому часом завдавав Олєндорф і помагав видержувати непохитно зневагу та глузування Убийвовчі. Я був наче старший брат, а друг мій — молодчий. І таке побратимство, таке щире друзяцтво розбилось від дурнїсїнької дурницї! Боже, Боже! яке все крихке на сім крихкім сьвітї!

Навчаючи историю нашого розраяння мушу розказати, не ховаючи нїчого.

Друг мій затого нї з чим од мене не ховав ся — не було у його, здаєть ся, жадної таємницї від мене. Тільки з однїєю — однїсїнькою річчу!...

Друг мій мав звичку не зовсїм звичайну — до самого себе листи любовні писати. Напише од тієї, од другої, од третьої, підпише за їх, віднесе на почту, адресуючи собі, та й дожидає, як того-ж або другого дня йому приносять купу листів, що він сам їх написав. Але про те друг мій чита їх так саме залюбки, з таким саме тремтїннєм сердешним, як би і справді не він сам їх писав, а ті, що їх імя там поніджисувані. Се найбільш може сьвідчити про ідеалїстичну натуру в мого друга: він міг щасливий бути від любовного листа, сам же його написавши! Тепер я не можу без слїз згадувати сеї порушаючої душу чистости ідеалїстичного натхнення... Де ти тепер, друже мій? Чи не вивітрило чверсте життя і с твоєї душі сю ознаку вищої натури і ти тепер читаєш тільки певні, автентичні листи і навіть без тремтїння сердешного?!...

Digitized by Google

Прихожу якось з муштри. На столику у мого друга, постерегаю, купка листів між Олєндорфом та „Происхожденіемъ видовъ“. Друг мій мабуть думав, що я того не бачу і поспішив ся звернути на їх мою увагу:

— Се маєш! — показуючи на листи каже: — все сьогодні тільки прислано.

— Не вже? — дивуюсь — яка в тебе одначе кореспонденция!

— Подивись на штемпель — листи все мійські.

Дивом дивую — що се мусить значити?

— А читай, коли маєш охоту — від тебе не ховати мусь, — се все любовні...

— Любовні? — аж мов опекло мене? Розгортаю одного, дивлюсь на кінець, підпису попереду шукаю: Наталя Ш. Догадуюсь, знаю хто — одна з рожевих квіточок з житомирського садка. Жадібно читаю:

„Мій коханий Ясю, як нужусь я, не бачивши вас від суботи! Коли забудете мене, хвилї Тетерева будуть свідки останніх моїх страждань і зради вашої... Посилаю вам на спомин, як ви прохали, пару панчішок з моєї ноги“ (кинувши очима по столу пильніше, — бачу справді панчішок пару жіночих) „бережіть їх і нікому не показуйте — вони частина мене і свідки нїмі пашому коханню. Листа, крий Боже, нікому не читайте... Ваша і в домовинї Наталя Ш.“

— Видко, що закохана до дурости писала — кажу. Не сподївав ся бра', що так вона в тебе втелющить ся...

Друг мій сидїв і сяв сяєвом з раю:

— А справді — любить мене до загину!

Він узяв у мене листа і став перечитувати все ще с сяйвом на виду. Я взяв другого листа, читаю:

„Шановний Йосипе Павловичу, я довго думала про все те, що ви мінї з Дарвіна розказували... Пісьля нашої останньої розмови над Тетеревом я все зрозуміла і думаю, що ми тепер з вами згідні в найважливіших думках та принципах. Ми можемо бути щирими друзями. N'est ce pas? Як би нам ще побачитись... Чи не роздобули-б мінї Бокля? Ви-ж якось обіцялись. Щиро прихильна до вас Мотря Л.“

Мене аж у бік шпигнуло!

— Мотря Л.... щось не вгадаю... став я удавати нєзная.

— Луцикова! — допоміг мінї вгадати друг мій.

— Маєш тобі! і Луцикова!... Листа написано видимо вперше... Ну, ну, та ти братіку справжній Дон Жуан... забалакав я, що-б невиявити своєї стурбованости. Що́ більш я вражав ся та дивував ся, то більш сяв мій друг ідеалїстичним щастям. Листа од Мотрі Луцикової я буцім ненароком поклав собі в кишеню. Лиця мінї горіли, я чув легеньке трем-

Digitized by Google

тіння у всім тілї. Се була пропасниця з зараженого кохання. До Мотрі Луцикової лицяв ся я вже чималий час і не без надії. А тут такий лист!...

— То правда єсть, друг мій хиба трошки кращий від Отелльо, але-ж ся жінота!... Сам кат не вгадає, який у їх смак. Адже покохала Дездемона пана Отелльо за одну розмову. Чому-ж Мотрі Луциковій не здуріти пісьля того, як мій друг перебрехав їй Дарвіна. Хиба-ж вона тямить, що він не тямить того, що їй розказував?

Такі несправедливі думки снували ся в роспаленій голові у роздратованого коханця.

— Щось я не памятаю, — почав я знову, — що-б в тебе так багато відразу закохувалось і ніколи я не бачив у тебе листів таких.... Хиба ти ховав ся?

— Бувало, голубчику, і раніш, — вдоволено промовив друг мій, але не такими оберемками — так, на тиждень листів два-три: не було чим і хвалитись тобі. А тепер, ти хиба не розчовпав в чім річ? Адже баталїйоновий обіцяв ся мене взяти за ад-ютанта ну, знаєш, ексельбанти, остроги — уся ся дурниця за для пашочки... Ось на, прочитай сього ще листа!

Розгортаю, читаю з середини:

...„Найбільш цікава я знати, коли то вас зовсім отютантом зроблять. Чого ви ховаєтесь від мене і навіть зовсім про се не говорите — адже я все знаю... Як до лиця будуть вам ексельбанти:

Всї вродливі отютанти
Носять гарні ексельбанти —
Втїхонько моя!...“

— Чорт батька зна що! — аж крикнув я з пересердя, недочитавши до краю. — Не вже можуть бути і такі ексельбантичні дури?

— Усякі є, — відказав фільозофічно друг мій... (В розмовах зо мною про жінок він часом вольнодумствував.)

IV.

Нудьга, досада, злість — отак було в мене на серцї того дня. Блукаючи по „лагерях“ я крутив у руках нещасливого листа од Мотрі Луцикової до мого друга і думав гіркії думи. Господи, як одміняють ся погляди людські під впливом того чи іншого почування! Досї я дивив ся на жінок через що-найрожевіші окулярп.

— Я поклоняюсь тільки двом божествам, говорив я палко панії над моїм серцем, — се жінцї і сонцеві — вони бо єдині живодавчі джерела на землї — без їх не було-б пїякого життя.

Digitized by Google

Бувши тоді, яко ідеалїста, палким прихильником одвічньої згоди, я покладав, що нїхто сього не доконає, як тільки жінота.

— Жінки, — говорив я Мотрі та іншим, — зауважте тільки, завжде луччі за нашого братчика, вищої пак натури. Візьміть письменство, подивітесь на сї постаті, на Антиґону, Офелїю, Дездемону, Марґариту й безлїч інших — всї вони чистїші душею і вищі за чоловіків. Жіноцтво одверне сьвіт од війни, крови й неправди — аби дали йому осьвіти хоч трошки.

І багато дечого такого говорив я. Мотря Луцукова по свойому розуміла, що вона носителька найкращій частинї натури людської і не була мінї невдячна за такі щирі погляди. Так прихильно дививсь я на жіноцтво до того фатального листа, — тепер один сей нїкчемний клаптик паперу геть чисто виятрив рожевий колїр з моїх поглядів і вони в зовсїм, зовсїм одмінний попяли ся. Намісць Антиґон, Офелїй та Джульєт мінї стали ввижати ся Клїтемнестра, Фульвія, Ксантипа (кара Сократова), лєді Макбетова, Далида і навіть амазонки дагомейські. Згадка про сї останнї геть у край розвіяла мої мрії, буцїм жіноцтво обрятує сьвіт од війни.

З такими думками неприязними дожидав ся я вечора, що-б піти до церкви, де завжде можна бачити ту, чи того, кого тобі треба. Я мав на думцї рішуче побалакати з Мотрею.

Прийшов я саме до шмиґи — вечірня тільки скінчилась і з церкви виходили квітки житомирські, що колись мають нашу планету поновити. Тепер я дивив ся на їх іншим оком... Кожна підходила до якого крученого панича або той до неї підходив і вони парами розходились, куди кому було треба. Здибав і я свою Мотрю. Ми пішли у захистний куточок, яких так багацько у славнім місті Житомиру. Я йшов мовчки, похнюпившись, насупившись і не тільки не ховав ся з своєю нудьгою, але навпаки, — бажав, що-б Мотря постерегла її швидче і дала-б мінї змогу наговорити їй гіркої правди — самому почати якось не було в мене зважливости. Лист муляв мінї в кишенї. Мотря справдї незабаром побачила, що я страшенно намурмосив ся.

— Що се с вами таке? чого се ви такі, наче гнївaєтесь? Недобрий, — і слова ласкавого не промовите! — докірливо почала вона.

— Так, нїчого, щось не здужаю трошки... А скажіть мінї на ласку, — раптом обернув ся я до неї, — ви цїкаві читати Бокля або Дарвіна?

— Бокля... Я його читала... Але дуже давно, тим тепер би залюбки перечитала, коли-б ви мінї роздобули, — там такі високі ідеї!...

— Ви читали Бокля?! Ви про ідеї говорите? — глузливо-злобно промовив я, наче нїколи дотї не чув од неї нїчого такого. — Нїколи

Digitized by Google

ви його не читали і не читати мете і коли про се базікаєте, дак через те, що усї ви Кукшини!...*) Ідеї! хиба їх про вашого брата писано?...

Тут я зовсїм дав волю своїй злости.

— Вашого брата, — вже криком крпчав я, — ніколи не цікавить яка суха материя, що вимагає осьвіти і сякого-такого, а не пташиного, мозку. І все те, що зрушує увесь сьвіт, що задля ваших братів, чоловіків, батьків — дїло життя, за що вони бють ся, страждають, — все те вашому братові, жіноті — річ незрозуміла, дурниця, сьміховина... У жінок нема жадних ідей! Мужчина навіть лилипутського розуму може мати хоч оттакісїньку ідею (тут я показав на кінчик нігтя), але жіночій натурі... 0,999999. усїх жінок на сьвітї ідея — чужа чужаниця. Не обдуриш нїкого тим, що у нас є так звані „розвитыи“, панночки, що часом палають просто усякими наймодніїшими ідеями. Багацько я бачив таких дівиць ідейних (хоч справдї, тодї я ще дуже мало бачив усяких „дівиць“), але скоро вони налигають на ідею якого, хоч поганенького, чоловіка, — всї їх ідеї, що полумям жахтїли, в один мент згасають першого-ж дня по шлюбі!...

Тут я спинив ся, бо с турботи й пересердя довше вже снаги не ставало говорити. Доказавши свою филиппику, я почув, що втратив за того увесь гнів, і злість моя зникла. Я прибрав умисне — насупленнй вираз і в траґічній постати, відхиливши трохи голову назад і виставивши праву ногу наперед, дожидав ся, що вона мінї відкаже. Бідолашня Мотря Луцикова, вона не сподївала ся від мене нїколи нїчого такого і сидїла наче приголомшена. Я й до сього часу знав, що їй байдуже усякі Боклї на сьвітї, а цікава вона була на самих — кручених і всякої іншої породи — паничів і не задля кого-ж, як не задля їх вона вивчила йменя Боклеве, Дарвінове та ще яке з славетних та модних мужів, бо-ж були між ними (між панчами) й такі, що неодмінно, після першої цікавої та щирої розмови, й втелющать їй яку науково-поважну книжку і починають сим робом панночку „розвивати“. Мусїла-ж вона, небога, брати таку нудьгу і навіть вивчити заголовка в книжцї, і навіть казати, що прочитала розумну книжку і дуже їй вона подобалась і чи не можно ще таких книжок здобути, — і все такеє мусила вона говорити, що вимагали обставини.

Знав усе отсе я й дотї, але благодушно дивив ся на таку природну й малюсїньку ваду.

---

*) Кукшина — се один з персонажів з повісти Тургенева „Батьки й дїти.“ В їй автор намалював тип московської панїйки, що силуєть ся вдавати з себе вчену поступову жінку — тип неґативний. — Ред.

Digitized by Google

— З заголовку починають люде читати, — міркував я. — Хай лишень перше призвичаєть ся до заголовку, а там, коли небудь може й далї піде... і напевне піде!...

Так я доти благодушно дивив ся на речи, а тут на тобі, мов Пилип з конопель! Ледві очуняла Мотря Луцикова.

— Та-ж я... та-ж що се ви... Та хиба я вам що сказала?...

— Ви нїчого мінї не сказали, але гірш того: ви дещо вчинили, чого робити не годить ся... Ви-б краще мінї сказали, то я-б і не ремствував.

Тут я витяг з кишенї зібганого листа і подав Мотрі. Та стала його читати здивована й стурбована.

— Що се за надлюшність якась? — крикнула. — Хто се Йосип Павлович, що я його й не знаю?

— Кажіть, говоріть кому іншому, що не знаєте! отсе зараз так і пойму вам віри!

— Та що се за лиха година?! Подивітесь, адже й писання не моє!...

— Велике дїло — писання не ваше! Та давайте, я вам хоч під чортяка писання підпишу ся, не то що.

Тут Мотря Луцикова ужила останнього доказу жіночого — вона заплакала, далї заридала і заголосила вже, а нарештї й зомлїла. Хиба-ж я міг в сім разї встояти на своєму запеклому жорстокосердю, не похитнувшись. Панич я тодї був на сльози жіночі вельми чулий — я навіть каяв ся в своїм грубіянстві, поспішив ся дати Мотрі першу елементарну поміч і розважити її трошки. Розійшлись ми помирившись, але червоточина, проїдена у мене в серцї була чимала: я не няв уже повної вірп присяганням та палким речам Мотриним.

(Далї буде).

Digitized by Google

Поступові придбання Росії за останні 10 літ.*)

Історія друкарського станка в Росії, каже історик письменства російського д. Скабичевський, зовсім не походить на історію сего станка в західній Европі. Друкования книжок в Европі зустріли з великою прихильностю і привітом усіми людьми. Навпаки було в Московщині. Темні, на половину дикі Москалї не тілько не виявляли найменшого інтересу до якого будь сьвітського знания, а навіть в самому лишень натяканню на такі знания вбачали щось єретичне, диявольске. А коли цар завів в Москві друкарню, так перші друкарі, і між ними відомий Іван Федоров мусили втїкати з Московщини, бо їх стали обвиновачувати в єресах.**) Таким чином друкованиє книжок, будучи справою урядовою, натурально й не могло викликати проти себе жадного заходу урядового. Інакше стало ся скоро з урядовим друкованиєм показало ся і інче. А стало ся се зараз — скоро Україна з'єднала ся з Московщиною. На Українї давно були друкарнї; тут опріч книжок церковних друковано і сьвітські. І от перші заходи уряду московського проти преси української помічаємо ще в другій половині XVII. в. а цар Петро I. видає пряму заборону 1720 року проти українських книжок і заводить першу в Росії цензуру. В указї його 5. жовтня сказано, що-б в друкарнях Чернигівського і Київо-Печерського монастирів, нїяких нових книжок не друкувати, опріч прежнїх церковних, але і ті „для совершеннаго согласія съ великороссійскими да такими же церковными книгами сравнивать прежде печати, дабы никакой розни и особаго нарѣчія небыло." Указ той твердо забороняє друкувати усякі нові книжки без дозволу „духовної колеґії."

Коли ми згадаємо, що Україна пів віку тому назад в Гадяцьких статтях — становила умову вольної преси, так легко зрозуміємо на скільки отой Петрів указ відповідав інтересам України. Але мусимо признати, що цар Петро, видаючи той указ, чинив зовсім консеквентно і відповідно інтересам власної політики. Ту політику в відносинах до України можна висловити так: забірати з України — скільки можна більш і переводити до Московщини осьвіту і осьвічених Українців, а Україну держати в темноті. За увесь час з Петра і до нині уряд московський не покидав сієї політики; навпаки чим дальше, чим більше зростала і ширила ся по Росії осьвіта і сьвідомість потреби її для народу, тим міцнійше уряд налягав на заборону українського слова. Указ 1720 року набіраючись поступу,

*) див. „Правда" 1891. вип. III. стор. 151—159.

**) див. От. Зап. 1882. кн. 3. ст. 145 і далї.

Digitized by Google

дійшов до „славних“ на цілий сьвіт заборон українського слова, висловлених в потайних царських приказах 1863 і 1876, і наресті в заборонї надрукованого ві Львові перекладу Гомерової Одиссеї.

Заборону привозити в Росию книжки надруковані в Галичинї зустрічаємо, мабуть чи не вперше, в указї царицї Ганни р. 1738.

Якийсь львівський міщанин привіз був до Київа 150 примірників календаря на рік 1739, виданого астрономом Невіским. В тому календарі знайшли московські цензори „прогностику“ про Росию найпаче про Україну і якісь „непристойные пасажи.“ Велено календар той спалити, а замісць іого в Київі і по Українї вживати росийський календар. Минуло 150 рр. і бачимо, що майже така сама доля постигла календар товариства „Просьвіти“, хоча в сему календарі нїколи не було й нема жадної „прогностики“, або „пасажу“. Поступ значить, тай годї!

Ще більший поступ в відносинах росийської цензури до Українї можна спостерегти на малюнках. Року 1743 сінод вимагав архієрейської цензури на всї малюнки духовного змісту, а р. 1889 „Главное управленіе по дѣламъ печати“ заборонило в Петербургї надрукувати малюнки: Шевченко в домовинї і Шевченкова могила.

Фактів такого „поступу“ в відносинах цензури до українського слова, сцени, пісьнї і музики можна-б нанизати цілу низку, але досить і сїх, хиба додати ще, заким скажемо про дїяльність київської цензури за останнї 6—7 лїт, про найголовнїйший поступ цензури. Главное управленіе дозволило одному Московському друкареві надрукувати якийсь пісенник українських пісень під назвою „Чумак“. Не доводило ся нам бачити сю книжечку, але гадаємо, що якийсь інтерес вона має; бо торік книгар заходив ся друкувати її вдруге одначе, дозволу іому не дано.

Певна річ, що у відносинах до власного, великоруського слова цензура нїколи так не лютувала, одначе й тут коли-б ми перейшли усю історію цензури, так вельми-б мало зустріли такого часу, що самовласттє цензури над людською думкою трохи, зупиняєть ся: такими часами були перші роки царювання Катерини II., Олександра I. і за царя Олександра II. — рр. 1856—61 і рік 1880. Зате увесь останнїй час — показує нам страшенну боротьбу темної цензурної сили з сьвітом думки і слова.

Вчинки з Новиковим, Радищевим, Кольчугиним і інчими гадаємо відомі усїм осьвіченим людям, ми не будемо про їх згадувати, скажемо тілько, що від них на царюваннє Катерини лягає чи не більша хмара темноти, нїж дають сьвіту перші роки її царювання.

За цілий час царювання Павла не можна знайти пяти хвилин, що б не катовано цензорами думки і слова. Характеризувати відносини уряду того часу до преси можна словами нїмецького драматурга Коцебу, котрий перебував в Росії, „кожен раз, каже Коцебу, як в театрі ішла моя пієса,

Digitized by Google

я тремтів усїм тїлом і ждав, що от-от полїция, або потайна експедиция знайде там що небудь призднього, або образливого.“ Письменники під той час стали людьми, котрих просто ненавидїв уряд.

Не вельми лїпше була й друга половина царювання Олександра I. і увесь час царя Миколи. Царювання Олександра II. почало ся ясною зорею для преси, але не довго стояла та зоря; вже р. 1861 вона почала темнїти, а небавом і зовсїм закотила ся, як цензура з рук мінїстра осьвіти перейшла до рук мінїстра вн. справ. 1865 р. вийшов новий закон про пресу і цензуру; вперше заведено для столиць карну лишень цензуру. Здавало ся, що сей невеличкий ступінь по дорозї до вільної преси хоч с проквола ширшатиме; одначе не минуло й року, як цар звелїв заборонити двох лїпших журналів „Современникъ“ і „Русское Слово; потім того статути 1865 почали потроху обчпкрижувати і за десять лїт пісьля їх видання росийська преса, знов опинила ся в цензурних лабетах; так було, доки не став мінїстром вн. справ Лорис-Меліков, а начальником Глав. управ. по дѣламъ печати Микола Савич Абаза. І тодї — рік 1880 і перші два місяцї 1881 — справдї близило ся до того, що-б скасувати цензуру, дати друкованому слову — волю і визволити українське слово з лабетів 1876, скованих Толстим, Тимашевим, Потаповим, Юзефовичем і Терцїем Филиповьем. При мінїстрі була орґанїзована комісія, що повинна була переглянути статути про пресу і спроєктувати нові. Знаємо що до сїєї комісії кликали видатнїйших тодї редакторів — Краєвського, Стасюлєвича і Салтикова. Відаємо знов, що про знесенпє закону 1876 пішли були до мінїстра внутр. справ петиції від Чернигівського і інч. земств, і навіть від Київського ґенерал-ґубернатора Черткова. Була повна надія, що от-от блисне зоря волї для преси і в Росиї!

Перший день марта р. 1881 зпївечив усї ті надії!

Ґраф Микола Ігнатьев, сївши мінїстром замісць ґрафа Лориса, почав потроху спиняти пресу і небавом вийшов новий закон, що надав право мінїстрови вн. справ, за порадою з мінїстром осьвіти та обер-прокурором синоду нївечити періодичні видання самовласно. Се право, укупі з інчими новими законами проти преси стало занадто користним для прихильників реакції: великий урожай зібрала з його преса найпаче тодї, поки замісць Ігнатьева став мінїстром ґраф Дмитро Толстой. Не треба зупиняти ся тут коло подробиць, досить буде назвати тілько головнїйші періодичні видання, які проковтпула цензурна пелька, користуючись новим законом. За недовгий час — зовсїм знївечено: — щоденні часописі або тижневі: Голосъ — Краєвського; Порядокъ — Стасюлєвича; Молву — Полетики; Московскій Телеграфъ — Родзевича; Новую Газету — Можестова; Русскій Курьеръ — Ланина; Страну — Полонского; Свѣточъ — Родзевича; Земство — Скалона; Зем-

Digitized by Google

ский Обзоръ (в Полтаві), Зарю і Трудъ (в Київі), Таврическій Вѣстникъ (в Симферополі), Фалангу, Кавказскій Курьеръ; і т. ін. З місячних вістників скасовано Отечеств. Записки — Салтикова, Дѣло і Семью й Школу. Одно слово — уся лїпша частина журналїстики — погибла; а ту, яка ще лишила ся (Вѣст. Европы, Русская Мысль, Сѣверный Вѣстникъ) доведено до того, що вона зовсїм згубила характер керманича громадської думки і проводиря по шляху осьвіти і поступу. Журнали стали якимись альманахами; принципіяльні питання — зникли, і нинї російська преса в загалї, а журналїстика тим паче — служить хиба сьвідком того, як глибоко підупали в Росиї духові інтереси! За те велике сьвято на улицї тїєї преси, що гукає про російську „національність“, про православіє і інчі такі речи.

Вже-ж с підупадом преси, жадним чином не може ширшати і осьвіта; але простанню темноти сприяли ще й інчим робом: забороною читати книжки і журнали, що виходили не що давно. Так напр. заборонено видавати с книгарень для читання твори Білинського, Добролюбова, Златовратського і т. ін. Ґімназистам заборонено читати моноґрафії Костомарова. В забороні книжок виданих не що давно „съ дозволенія цензури“ найбільше попрацював і працює Св. Синод під проводом Побідоносцева. Можна назвати цїлі сотнї таких книжок; але досить вказати на один тілько факт, відомий нам з циркуляря синода 24. серпня р. 1884. Року 1876 уряд затвердив статути товариства „поощренія духовно-нравственнаго чтенія“. Усї свої книжечки товариство видавало з дозволу духовної цензури і видання ті були в дусї православія і швидче можна назвати їх клерикальними, нїж лїберальними. Отже в р. 1884 Побідоносцев, а за ним і увесь синод спостерегли в тих виданнях щось не певне, і з 39 книжечок одним махом пера заборонили 32, між ними напр. Життє Ісуса Христа. Перегодом знов заборонено 50 книжечок і разом заборонено видавати їх в друге, а на друге видання незаборонених прохати дозволу синода.

Звідсїль знати, що синод не йме вже вірн власним цензорам! Знати знов, що реакція проти книжки в кінцї XIX. віку ледві чи багацько відрізняєть ся чим від реакції кінця XVIII. в. за царювання Павла Петровича!

Що до української преси (коли можна назвати пресою ту мізерію, яку дозволяють друкувати в Росиї) так тут як кажуть і Бог відступив ся. Головним гнобителем її був київський цензор Василь Рафальский: стоячи вельми блнзько до славянського комітету і до жандармів, Рафальский посилаючи на перегляд до Глав. Упр. по д. печати який будь український твір завжди додав атестацію і про автора, добуваючи її у жандармів. Опріч того він завів був зносини з головами львівських москальо-

Digitized by Google

філів і в кожній атестації про галицько-руські твори або видання кермував ся ябедами зі Львова. На підставі отих ябед він склопотав заборону виписувати з Галичини Дїло і Історичну бібліотеку. Під кінець свого віку, на його, не мов якийсь психоз напав, він став забороняти всяку книжку видану в Галичині українсько-руською мовою, аби тілько видавником її був не твердий москальофіл. Манія заборони так оборудувала його, що напр. в листопадї р. 1888 за його приводом заборонено більш 20 книжок, між ними такі, що перше були дозволені, напр. Старий Єфрем, дозволену ще в червнї р. 1880, або й такі, що десятки лїт друкували ся в Росиї напр. Квітчине „Добре роби“; М. Вовчкова „Сестра“ і т. і.

Не можна сказати, що-б і наступник Рафальского професор університету Ромер ішов кращою стежкою: за його вже заборонено львівські видання: Оповідання Конїського, Рідна мова Могильницького і т. і. Одно слово: за час від року 1882 до року 1889 російська цензура заборонила 173 книжки, виданих у Львові українсько-руською мовою. А що до заборон манускриптів — так ледві чи можна їх і зрахувати! нам відома заборона 14 самих тілько альманахів — в протязї 5 лїт!!!

Очевидно, що в Росиї цупко тримають ся стародавної думки, що хоч невеличка свобода преси і слова в загалї річ не можлива про абсолютню монархію і скручуючи пресу цензурними цурками, не хочуть зрозуміти, що їсторія цензури в Росиї за останнї 10 років буде видатнїйшою темною плямою на царюваннї Олександра III. А вже-ж без вільної преси, — дїйсне річ не можлива і загальна, та навіть і шкільна осьвіта, а без осьвіти неможливо підняти і культуру на ступінь висший над тим, на якому вона нинї перебуває в Росиї. Низьку культуру в Росиї бачиш що кроку усюди і на всему. Найвиразнїйшим покажчиком вельми низької культури, за те вельми високої темноти і убожества народного в Росиї — служить занадто велика сила недугів в народї і недовговічність людей. Що-б не далеко ходити та не довго шукати звернїч увагу тілько на цифри людей, що переживають 60 лїтнїй вік. З усїєї людности держави Франція має 11,5% таких людей, що пережили 60 лїт; Бельґія 10%, Італія 9,1%, Нїмеччина 8,3%, Австрия 7,5%, навіть Гішпанія 5,3% а Росия ледві 4,5%. Певна річ в отсій сумній статистиці великий вплив має — деспотизм над словом.

Свобода — слова, котрою не геть-то вельми може похвалити ся і Австрия — се повітря, чи воздух для душі; а вже-ж в хатї на глухо забитій, замурованій, як Росия — не може бути сьвіжого, чистого воздуху; так само і в духовому життї людей не може бути сьвіжого воздуху духового там, де бракує свобідного слова.

Digitized by Google

Думка що абсолютна монархія не може істнувати без цензури — думка зовсїм не певна. Самодержавним монархам свобідне слово далеко більш потрібне ніж монархам по державах с конституцією. Монарха с парляментом завждї має, опріч преси, інчий орґан, котрий, єсть посередником між ним, а народом: від його — монарха завждї може чути голос народу і довідати ся про народні нужди. У монархів абсолютних такого джерела нема; між ним а народом — ціла безодня, котра хоч і повна урядників, але не в їх інтересї — подавати монархові певні звістки про те, чого бракує народові. Таким чином абсолютний монарха походить на керманича, що править човном без стерна: вже-ж який-б дотепний не був той керманич, — а з веслом самим, без стерна — не далеко він попливе і завждї плутатиметь ся так як крутитиме човен течія. Таким стерном і повинна бути преса.

Хоч як там нехай не замазують кронштадськими демонстраціями внутрішніх болячок, але кожен з боку добре бачить і тямить, що процес роспаду абсолютизма потроху в Росиї йде, та йде. Певна річ, що до берега іому ще вельми превельми далеко; але сей процес сьвідчить, що хоч яка-б не була здоровенна реакція — вона може тілько припинити поступ, а нї во віки не спинить його.

Міць Росиї і сила — нї в чому більш, як в полїтичній волї: доки Росия не матиме волї духа і життя, доти вона йтиме на роспад. А вже-ж — що таке як не докази підупаду і роспаду — хоч би раз-у-разне банкротования довжників не тілько дворянського, або й крестянського банку; або ще гірше — великий недорід сего року на збіже!? Очевидно, що шашель поступу точить потроху самовласттє Росийське — і проточить його. Але-ж Українцям треба добре думати, гадати і дбати, що-б самовласттє коллеґіяльне, самовласттє національної нетерпимости сусїдної темноти не зробило ся гіршим ніж самовласттє одної особи, і доки ще що спожити час і усї свої сили нате, що-б спекавшись „кулька“ не попасти — „в рогожу“.

Б. Журман.

Digitized by Google

Українські гумористи та штукарі.*)

Етноґрафічна студия Івана Нечуя-Левіцького.

Довго ще жартував Антін з дівчатами та молодицями; довго залицяв ся до їх, коли й сам не счув ся, як опинив ся в кайданах гіменея. Раз Антін відвіз мене й брата в Київ пісьля Великодня і, вертаючись до дому порожняком, встрів на дорозі молоду удову Настю. Настя верталась з Київа з прощі додому в Стеблів і попросила Антона підвезти її. Антін посадив її на віз і завіз до самого Стеблева. Настя була московка. Її чоловік десь пропав пісьля війни, і про його ніякої чутки й вістки не було. Од того часу між Антоном та Настею почало ся велике приятельство. Настя без сорома залицяла ся до Антона. Вона була недуже й гарна, але дуже добра й симпатична своїми невеличкими ясними карими очима, тонкими деліkatними устами та ласкавим осьміхом. На кутку круглику, зараз за жидівськими хатами вона мала свою хатину з городом, була робоча, поважна, не гуляча й тихої вдачі. Настя любила людий веселої вдачі, а в Стеблеві не було чоловіка, веселїшого за Антона. Що-вечора Настя було робить Антонови візити за нашим двором; було пере йому плаття, приносить вечерю в станю: вареники з сметаною, млинці, мнишики, коржі. Антін не встояв проти такої принади і однїєї неділї несподївано повінчав ся з Настею і справив своє весїлле. Він покинув в нас службу і перейшов на житте в Настину хату. Мій панотець дав Насті до рук половину Антонової плати за ввесь час його служби: він ніколи не давав Антонови усїх грошей, знаючи про його ростратливість. Половину грошей він давав Антонови до рук, а половину приховував на чорний день.

Тепер Антонови довелось вибирати для себе спосіб зайнятку. Мій панотець порадив йому стати на роботу в стеблівській суконній фабриці і післав його з листом до директора фабрики. Директор добре знав про Антонів характер і був в великому клопоті, не знаючи, до якої-б то роботи приставити Антона. Він добре знав, що як поставить Антона коло машини, то трапилось би так, що або Антін пожартує з машиною і попсує її, або машина пожартує з Антоном, вхопивши зубами його за руку або за ногу. Директор таки дібрав йому місце: посадив Антона з бабами скубти вовну, се-б то розскубувати руками випрані й висушені руна вовни.

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXV. стор. 10 18

Digitized by Google

Антін сів за сю бабську роботу, як Геркулєс за кужіль в Омфалї, і почав скубти вовну. Така робота при його веселому ворушливому темпераментї була для його незвичайно нудна. Антін почав по своєму звичаю розважати себе жартами, бо його без жартів брала нудьга.

— Був я колись чоловік, а тепер, горенько моє, між бабами і сам став бабою. Прийдеть ся мінї зовсїм побабитись. Ой, бабки! Чи нема в котрої зайвого очіпка? казав Антін, обертаючись до бабів.

— А де-ж знайдеть ся той зайвий очіпок, коли в кожної баби по одному очіпку на голові, а не по два, обзиваєть ся одна баба.

— Глядїть-же, що-б завтра котра небудь принесла мінї очіпок та хустку. Завяжу ся, то люде подумають, що й я баба. А то якось тут виходить, нї-би повний хлїбець овець, а між ними один барапець.

Антін повертає свій картуз на голові козирком на потилицю. Виходить щось схоже на жіночий очіпок. Антін з своїм кирпатим носом, з вусами, з неголеною бруснатою бородою, з здоровим козирком на потилиці виходить і справдї сьмішний. Він передражнює одну дуже стару стеблївську бабу, роззявляє рота, його спідня губа звішуєть ся й трясеть ся.

Баби, задивившись на таку комедію, само по собі кидають роботу і регочуть ся. Антонові жарти тягнуть ся один за другим, як безконешник. В бабів і в Антона робота йде, як „мокре горить“. Результат роботи ввечері показуєть ся багато менчий од нормального. Директор мусїв одставити Антона од сїєї роботи Геркулєса в Омфалї і приставив його до роботи в місцї фабрики більше ізольованому. Але Антін недовго служив в фабрицї: робота фабрицька була для його дуже скучна. Він покинув службу на фабрицї і став до роботи мужицької, більше для його цїкавої. Але здаєть ся для його доброго ґенїя Настї часто приходилось працювати за двох. Не до такої працї наважив ся Антін. Не для такої працї призначила Антона натура. Життє вчинило велику помилку, повернувши його на таку стежку працї.

Багато втекло води в Росі: багато минуло часу й вилилось в безодню вічности, як Антін оженив ся. Мінї часто доводилось пробувати лїтними канікулами в Стеблеві і бачитись з Антоном. Антін зістав ся таким, яким був і попереду: незмінним штукарем та гумористом. Сїмяне життє ні кришки не змінило його веселої жвавої вдачі, не змінило його потягу до штукарства. Антін був по-давньому жвавий, ворушкий, веселий, по-давньому говорив комплїменти дївчатам, жартував з молодицями, чоловіками, з жидами. Гумор його, як і попереду, був невичерпний, вигадливість в штукарстві безконешна. В його ворушливій жвавій натурі неначе бє якесь невисохле життєве джерело веселости, сьміха та жартів, джерело, бризкаюче дужою цївкою, багате на воду, вічно шумливе, пінявє,

Digitized by Google

як сама натура, котра має в своєму життєвому суттї вічне джерело життя й поновлїння. І здаєть ся, в натурі Антоновій криєть ся не наша природа, заміраюча зімою й поновляюча себе весною; в йому криєть ся природа тропічна, завсїди молода, завсїди цьвітуча, що осьміхаєть ся завсїди і синїм небом, і невянучими квітками, і горячим духом вітру.

Років з тридцять прожив Антін з Настею в Круглику, що потонув в долинї між крутими горбами серед густих садків на горах, серед зелених верб на левадах. Його старший син вивчив ся шевцювати, став добрим майстром і жив при батькови, займаючись своїм ремеслом. Менчий син вже вчив ся в стеблівській школї: Настя несподївано застудилась, заслабла горячкою й померла. Антін зістав ся без хазяйки з двома синами.

— А де, Антоне, ваша Настя? спитав я раз в Антона, стрівши його в Круглику.

— О! уви! вмерла! каже Антін, склавши навхрест на грудях руки і підвівши очі до неба на взорець прикаянної Магдалини.

Ся Антонова поза була робляно — комічна. До інчих поз Антін був нездатний, хоч би на його найшло велике горе. З грудей його одначе вирвалось дуже придавляне зітхання.

— Теперички як не оженю ся, то в Росї втоплю ся, жартував Антін по-давньому.

— Де-ж ви тепер знайдете собі жінку? питаю я в його.

— В цїлому Стеблеві нема такої Мелеґерії Султанівни, якої мінї треба. Мабуть прийдеть ся виписувати зза гряницї якусь Милекрису Кирбітовну, каже Антін.

— А хто-ж вам тепер варить обід та вечерю?

— А хто-ж варить. Я та син: варимо вдвох, каже Антін.

— Як же ви варите в двох один борщ?

— А так: син чоботи шиє, а я борщ варю, одповідає Антін.

Проти волї пригадалась мінї гірка доля одставних акторів та артистів, доля сїєї богеми пісьля довгого недбайного циганського життя та тиняння. Антін безперечно підходив своєю вдачею під сю категорію людий.

Минуло ще кілька років. В 1889 році я пробував лїтнїми канїкулами в Стеблеві. Я знов стрів ся з Антоном при оригінальних обставинах.

В Стеблеві збирались ставити нову дзвінницю. Верх старої дзвінницї вже був зруйнований, зламаний! Треба було знимати великого дзвона. Не вважаючи на жнива, на гарячий робочий час, на цвинтарі зібрала ся сила народа. Старі та дїти прийшли для цїкавости; чоловіки та парубки прийшли, що-б помогти знимати стопудового дзвона. Прийшов і Антін

Digitized by Google

Радивилівський само по собі більше од цікавости, ніж од бажання стати до помочі майстрам. Зняли поміст в середніх етажах і на блоках спустили дзвона в найнижчий етаж і поставили його на дві товсті гладенькі колодки, направляні через двері на двір. Колодки, покладені горізонтально, підвели з одного кінця, нахиляючи їх до дверей. Дзвін помалесеньку й поважно посунув ся по колодках через двері надвір.

— Як поважно їде, неначе стара княгиня сунеть ся в кареті, що-б часом її кісток не розтрусило, примічає Антін.

Дзвін скотив ся помаленьку на траву. „Тпру!“ кричить Антін: „вже приїхали!“

Дзвона обліпили люде, як мухи, і звалили його на бік. До вух дзвона привязали товсті вірьовки і почали котити його по землї до вкопаних в землю двох стовпів з бантиною зверху, на котрій треба було почепити дзвона. Люде гуртом кинулись до дзвона. За дві вірьовки вхопила ся сотня рук. Коло самого дзвона, вхопившись за вірьовки, стояли чоловіки, спереду начеплялись хлопчики як раки. Підняв ся шум, крик. „Ну разом! ну разом!“ командував майстер. Все, що було живого на цвинтарі, заворушилось, зашуміло.

Антін вхопив прездорового дрючка, став позад дзвона за стовпищем народа, підняв дрючка і почав поганяти. Стовпище нагадувало маси Єгиптянів, котрі перевозили прездорові камінюки для будованя пірамід, як се малюють на картинках.

— Гей, сїрий! Цабе, безрогий! А чого ти отягаєш ся? Соб, соб, соб! повертай! кричить Антін махаючи дрючком і граючи роль фараонового пригонича та приставника коло пірамід.

— Що-ж ти нас поганяєш, а сам не везеш? А запрягай ся лишень і сам! обзиваєть ся староста.

Антін забігає вперед, вмішуєть ся в нáтовп, хапаєть ся руками за вірьовку і напружуєть ся з усієї сили. Несподївано вірьовка лиснула й перервалась. Цілий довгий рядок людей, як од команди, звалив ся на землю. Антін звалив ся й собі разом з другими.

— Почув ся невдержаний голосний регіт. Усї схопились і стали на ноги, а регіт не перестає. Я наблизив ся до місця катастрофи. Дивлюсь, Антін лежить на спинї і дриґає ногами й руками, як гуска, перекинута на спину.

— Гей, киктар (титар)! давай доктора! Ой вбив ся-ж я на смерть! Ой рятуйте мерщій, бо от-от вмру! З дзвона впав, репетує Антін, дриґаючи ногами та руками.

— Хіба-ж ти з дзвінницї впав, чи що, що до тебе треба ще й доктора приставляти? Ось я тобі дам лїків, що й сам схопиш ся та не

Digitized by Google

потрапиш, куди і втїкати, каже титар, замахуючись на Антона здоровим дрючком.

Антїн схопив ся на ноги, як жвавий хлопчик, на котрого замахнулись різкою. А тим часом Антонови в той час стукнуло 63 роки! Антїн вже значно поменчав в обсягу тїла, таки добре всох ся. На його жилавій шиї стали примітні сухі жили, неначе шнурки: уся його шия стала схожа на пучок шнурків, обтягнутих тонкою шкіркою. На голові сьвітить ся невеличка лисина. Руки й ноги стали сухі, жилаві; білі зуби пожовкли. Але не вважаючи на сї прикмети старости, Антїн по-давньому виявляє жвавість, меткість, проворність молодого жвавого школяра. Очі в його сьвітять ся й блищать. Волося на голові ледві, ледві починає сивіти. Він жартує й сьмішить по-давньому, але вигадливість жартів в його вже не така. Він вже гасне: з дївчатами зовсїм не жартує; колчан його гострих стріл очевидячки став порожний. До молодиць він пристає рідко. Часто він повторяє давні свої жарти, неначе твердо вивчені лекциї, але огонь його гумористичної творчости далеко ще не згас зовсїм і якась комашина жвавість та ворушливість ще кипить в його натурі. Він зовсім не скидаєть ся ще на старого дїда.

Того таки лїта в тихий та ясний вечір в місяцї липнї я пішов гуляти в садовий куток Стеблева, в Круглик. Походивши стежками по зелених левадах в долинї та по садках, я вертав ся назад Я помаленьку йшов улицею до вихода з Круглика коло поетичної оселї старого Терешка, коло його зеленої левади, котра од дороги була обставляна рядком столїтнїх верб. Сї верби були вже старі престарі та здорові ще годів сорок до того, коли я ще малим хлопцем гуляв під ними. Зрубані зверху вже нераз, сї верби стали схожі на ряд високих бочок або кадовбів, багато ширших вгорі, нїж внизу; зверху їх обхоплювали вінками та кружалами товсті, стовбурі, самі вже такі товсті, як справдешні дерева, що виросли з густих паростків старих пнїв. Між сїми верхнїми стовбурами на кожній старій вербі сьміливо можна лягти чоловікови, тільки трохи підобгавши ноги та колїна. На зрубаних місцях вгорі зеленїв мох, як на скелях, росло зелене бадилле, як на землї. За сїми чорними старими вербами блищала зелена левада в нешироκій долинї, неначе застеляна ясно-зеленим сукном. По другий бік попід крутими горбами левада обрамована довгою ґірляндою калини. Калинова ґірлянда вється ся звивчасто, як гадцюка, і неначе уся горить, вкрита пучками червоних китяхів. Серед левади в низенькій, при самій землї, криниці блищить вода, як сьвітле очко левади. На горбах за калиною, як зелена хмара, виступає старий садок, а в садка виглядали колонки ґанку коло білої гарної Терешкової хати. Хата неначе дивить ся на леваду ясними блискучими вікнами та зеленими віконицями.

Digitized by Google

Тихою ходою я йшов сією чудовою вербовою алеєю, вдихаючи в себе повними грудьми вохкий чистий воздух, усолоджуючи душу тишою та спокоєм в сьому пишному закуточку. Згадки про дитячі давні мої літа роєм пролїтали передо мною, неначе веселі ластівки вили ся та грали в зеленому вербовому листї. Я ввесь оддав ся згадкам про минувше й задумав ся... Передо мною майнули картини давнього минувшого часу, то сутиніли, то виринали в памяти, неначе виходили з сизого туману. От я ніби гуляю над вечір в неділю маленьким хлопцем під сими самими вербами з своєю матїрю. Через леваду мині видно на пригорку чистенький Терешків ґанок. На лавцї в ґанку сидить старий сухорлявий Терешко з здоровою книжкою в руках. Він читає „житія святих“ поважно наморщивши чоло, очі прикриті здоровими окулярами. Сї окуляри здають ся мині, ніби витріщені й випнуті наверх власні Терешкові здорові очі. Терешко з такими жабячими очима показав ся мині дуже чудним і сьмішним. Я починаю реготатись без сорома голосно. Мій сьміх аж лящить попід вербами, а мати мене вдержує, спиняє, що-б Терешко часом не почув та не обідив ся. Коло Терешка, сього стеблівського аскета, сидить Терещиха, висока, рівна станом, повна й румяна, як півонія. На шиї в неї разки товстого різаного доброго намиста з трьома золотими дукачами; червона з чорними квітками шовкова хустка на голові сяє через гілля, як букет червоних зірок; сорочка біла, вишивана серед зелені аж лиснить. Терещиха вглядїла нас і просить до себе. Ми входимо в садок і стежечкою йдемо вгору до ґанка попід старими грушами та черешнями. Ми сїдаємо на лавцї в ґанку. Терешко починає розмову з матїрю про сьвятих. Мене цікавлять більше здорові груші, що облили рясно, прерясно зелене гілля, аж гнуть його додолу. Терещиха, хоч сама бездїтна, вгадала мої затаєні думки: пішла в садок, нарвала повний полумисок здорових груш, ще й поклала зверху троє червоних яблук...

І тепер я викликав в памяти ту картину давнього минувшого часу. Вже давно помер Терешко, померла й Терещиха, вже давно інчі люде сидять на тому ґанку з повирізуваними штучно колонками, а я все ніби бачу слабовитого Терешка з книжкою в руках, неначе якого аскета ченця в зеленій дикій пущі, а рядом з ним червоновиду та повновиду Терещиху в червоних сапянцях, котра мині привиджуєть ся, як та Афродіта або Гера давньої Еллади серед роскішних ґаїв Олїмпа. Натура неначе встругнула Антонів жарт, звівши до парі ченця аскета й Афродіту.

Вже й той кругликівський чернець давно помер, вже й пишної кругликівської Гери давно нема на сьвітї; а їх левада зеленіє по давньому, а їх верби стали ще густїші, ще більші і може переживуть і ще не одну кругликівську Геру. Якась тиха задума найшла на мою душу серед глибокого вечірнього спокою. Тїнь од садка посовувалась на зелену

Digitized by Google

леваду. Впало сонце за гори, впала тінь на усю леваду; впала задума й тиха жалість на мою душу, що на сьвітї неначе нема стійного буття, а тільки плине щось текуче, змінне, якась швидко минаюча буваємість, якесь тільки мигаюче бування, схоже на мигаючі й швидко гаснучі іскри огню.

Коли се несподївано бачу, в кінцї алеї на голому горбку над маленьким ставочком стоїть якась постать в оригінальній позї монумента: одна нога штучно одставляна вперед; одна рука по-козацький взялась в бік, друга піднялась вище од голови і неначе обтінює її. Проти червоного фона заходу фігура здавалась чорним сілюетом якогось монумента, випадково поставляного в сьому пишному закутку. Монумент пречудово підходив до виходу з тієї столітньої алеї патріярхів — верб.

— Що за оказия! думаю я: ні мужикови, ні жидови і в голову не прийде стати в такій чудній позї, а пяний так само незугарний зробити в рук та з ніг таких ефектних закарлючок.

Я спинив ся й стояв в недомислї.

Прихожу я близче до тієї фігури: вона ворушить ся і оддає мінї честь під козирок по салдацькому. Я зараз догадав ся, що то стоїть Антін. Він, стрічаючись зо мною, все витає мене сим знаком. Монументальну позитуру Антін мабуть вкрав з обкладок московського календаря, де намальований монумент Мінїна та Пожарського. Я проти волї осьміхнув ся.

— Добри-вечір вам! обзиваєть ся Антін.

— Доброго здоровя! Кажу я: чи се ви? А я вас здалеки та ще в такій премудрій позитурі й не впізнав.

— От скільки разів гулбєте в Круглику, а в мою хатину й не вступите, каже Антін, показуючи на перелаз в свій двір: воріт у двір не було, як не було коло хати й самого двору.

Ми переступили через низенький перелаз. Селитьба Антонова була невеличка. Увесь огород було видко, як на долонї; нїгде було й оком зачепитись. Хата була стара, низька; кругом хати пусто, тільки скрізь зеленїв густий, як руно, зелений шпориш. Тільки за хатою стреміло кільки старих вишень та проти хати в кутку коло тину стояла невеличка повіточка. Як соловейкова пісьня, промайнула молодість, промайнуло й усе життя сього оригінального чоловіка. Він не авив собі доброго міцного гнїзда за ввесь свій довгий вік.

(Конець буде.)

Digitized by Google

Віщування про XX. вік.

Живучи впереддень XX. віку, стоячи так мовити під дверми єго, зовсїм натурально гадати: що буде в XX. в.? що він дасть людям? Достоменно певної відповіди на такі питання нїхто дати не спроможен; але можна дати відповідь більш, чи менш близьку до правди і на те не треба бути пророком; треба тілько, віщуючи про XX. вік, стати на ґрунтї науковому. Віщування про життє народів, якого вони досягнуть через сотню лїт, зовсїм не буде чудним, коли воно буде виведене в безсторонного суду над минулим, з суду, зробленого пісьля безсторонної розваги.

Такі віщування пильнує зробити професор Рише, редактор журнала „Revue scientifique“ в статтї „Dans cent ans“, застерегаючи перш за все читачів, що в гадках про будущину неминуче треба уважати на такі обставини, яких заздалегідь не можна вгадати. З тих гіпотез, що виводить Рише, ми зупинимо ся тілько на віщованнях єго национального і полїтичного змісту. Взявши сучасні статистичні дати людности проф. Рише віщує, що через сотню лїт людність Европи з 375 мілїонів побільшає до 778 і більш за все зросте вона в Росиї, намножившись з сучасних 110 мілїонів до 340. В Нїмеччинї замісць 49 мілїонів буде 115. Отся гіпотеза нам здаєть ся трохи великою. Беручи останнї 20—25 лїт, час здаєть ся такий, коли за єго Росия найменш зазнала того, що не сприяє побільшанню людности (таких епідемій як 31 і 48 р., такого голоду як сучасний, такої війни як кримська) спостерегаємо, що за maximum побільшання людности в Росиї можна брати 1,5% річно. Інчі статистики беруть єго ще менше — 1,4; тай такий зріст не скрізь по Росиї однаковий, інде тілько 0,98; навіть по ґуберніях південної Украіни річне побільшанне людности не досягає до $2^1/_2$%, ледві 2,43%. З якої-ж речи воно на цїлу Росию зросте так вельми, як віщує проф. Рише? Що-б побільшав % зросту людности, треба що-б перемінили ся ті обставини, що не сприяють єму, задержують єго; між інчим, як відомо кожному, тут велику вагу має і полїтичний устрій, а сам д. Рише не віщує такої переміни; навпаки він каже, що через сотню лїт імовірно, що і в Нїмеччинї буде республика, але останнїми монархіями будуть англїйська і росийська!... Англїйська монархія в Европі, як знаємо, монархія майже тілько по формі; коронована особа в Англії тілько царствує, а не править життєм держави, а через те форма англїйської монархії не має того впливу на життє і розвиток людности і її добробиту, який має форма монархії росийської. В усякому разї — сума усїх обставин полїтичного,

Digitized by Google

економічного і соціяльного життя в Німеччині непомірно більш сприяє побільшанню людности там, ніж в Росиї. Тим то віщованнє пр. Рише, що до Росиї не можна вважати зовсім безсторонним. Далі побачимо, що і в інчих питаннях суд єго і віщования про Росию ледві чи можна признати безсторонними; а коли вони безсторонні, так треба думати, що вп. професор не гаразд добре ознаємлений з Росиєю.

Що до відносин державних, так п. Рише, признає, що політика більш за все інче підлягає перемінам, одначе, по єго думці, імовірно, що державні межі і через сотню літ лишать ся майже такими, якими вони є нині в Европі. Отсе „майже“ перш за все припадає до Ельзаса і Льотарингії. Чи суд третчиків, чи революция в Німеччині, чи, імовірнійше завсе — війна, а рішать питаннє про Ельзас і Льотарингію; питаннє, котре наш автор зовсім справедливо називає „сумною несправедливостю“. Але подібної сумної несправедливости — в Европі чимало є і опріч Ельзаса і Льотарингії. Як же з нею буде по думці п. Рише? Він каже, що до Ельзаса і Льотарингії так річ неможлива, що-б і далі стояло сучасне їх становище. „Двадцять два роки тиранії не перемінили почуття Ельзасців і Льотаринців. Можна гадати, що, не вважаючи на страшенний деспотизм моральний і через сотню років симпатиї наших унуків лишать ся такими, якими вони є нині. Який довгий час цїсарі німецькі орудували Льомбардиєю, але-ж не прихилили до себе Італіянців. Греки кілько віків носили турецьке ярмо, а таки скинули єго. Чи рано, чи пізно, а воля народів досягне панования і низькоокі політики, що досї нехтують народною волею, роздїляючи нациї, не мов баранів на ярмарцї, будуть примушені признати отсю велику силу, що з кожним днем міцніє і зростає. І Ельзас і Льотарингія наостанку будуть вольними.“

„Може вони орґанізують вільну державу на лад Бельгії, або Швайцарії, але в усякому разї вони не будуть в неволї. (?) Єдина Німеччина — факт, що став ся і мало імовірного, що-б Німеччина роспала ся. Єдина Німеччина — єсть історична потреба, але се ще не значить, що-б Німеччина була деспотичною. (?) Сучасна Німеччина з невольниками (?) — Даньцями на Півночі, з невольниками в Померанії, з невольниками – Ельзасцями на заході — видовище не вельми благородне, але-ж коли зникне шкодливе простованнє до воєнної геґемонії, так істованнє на осередку Европи великого ґерманського народу буде не бідованнєм, а добродійним фактом.“

Наведені бажання автора і єго віщования такі честні, справедливі і симпатичні, що не можна не побажати їм швидчого успіху! Хто справдї може не зичити швидче визволити ся з неволї і Ельзасу і Льотарингії і Голштинови і Поморю! хто не зичити ме їм орґанізовати ся на основі

Digitized by Google

народної волї, висловленої вільним голосом цїлого народу! Одначе найпростїйша справедливість загадує нам, говорячи про тих невольників, памятувати і інчих гірше за їх зрабованих! Справедливість і безсторонність повинна нагадати нам і про фінляндських невільників, а ще більш про невільників в Познанщинї, або про дїйсне вже зневолених і зрабованих невільників по берегах Висли, Днїпра, Дону, Кубанї; на Кавказї, в Македонії і інч. Хиба про їх не все те можна сказати, що й про Ельзасців, та ще й додати богацько де чого гіршого! У Нїмеччинї нема невільників таких, що-б їм заборонена була воля вживати рідної мови, плекати рідною мовою письменство і науку і осьвічувати масу! Що-ж віщує таким невольникам проф. Рише? „Усе, каже він, примушує гадати, що Австрия не встоїть проти першої війни европейської. Угорщина вже й нині майже незалежна, а року 1992 вона буде цїлком незалежною. Те-ж треба мовити і про Чехів, а може й про Австрийських Поляків.“ Нехай! але-ж, що станеть ся по думцї п. Рише з Русинами і з інчими в Угорщинї (опріч Русинів — є там і Серби і Словенцї і Румуни і інчі народи.) Про них він мовчить; виходить нїби то і через сотню лїт вони будуть „невольниками“; поталанить визволити ся тілько Чехам, та може „австрійським Полякам“. Чудно трохи! коли Поляки в Австрії, що користують ся геть більшою волею национальною нїж рідиїсеньки брати їх в Познанщинї і в Конґресівцї — мають надію, по думцї Рише, визволити ся з „неволї“ так інчі Поляки і через сотню лїт, перебувати муть в гіршій неволї. Чи може Нїмцї і Москалї примусять Поляків і Русинів „полюбити їх“, полюбити неволю і гнобительство? Чи в сему раазї нї Поляки по за Австриєю, нї Русини, нї Словенцї, нї Серби не наділені з природи тим почуттєм — яке жило у Льомбардців, яке живе у Ельзасців?!

„Що до народів балканських, каже далї проф. Рише, і до тих що сидять по берегах Дуная, так певна річ, що вони зложать конфедерацию, під протекторством австрийського цїсаря, а може перейдуть і до республиканської форми. Межі Італії, Іспанії, Бельґії, Голяндиї, Швайцарії і Швеції, ледві чи перемінять ся; принаймнї мало на те імовірности“. Виходить і тут, що невольники в Финляндиї не з-єдинають ся з Швециєю; Скандинавцї не орґанізують конфедерації і скандинавські народи і через сотню лїт будуть такими роз-єднаними, які зробили їх такі-ж низькоокі політики і такаж материяльна грубіянська сила, які зневолили Ельзас і Льотаринґію!

Нїмецькі провінції в Росиї, віщує Рише, імовірно лишать ся при Роснї і через сотню лїт між Росиєю і Нїмеччиною межі не перемінять ся.

Digitized by Google

Імовірно, по думці нашого автора, що Росия забере собі Царгород але можлива річ, що в Туреччині лишить ся сучасне status quo... Росії пр. Риме віщує велику будущину в Азиї, де вона що року рушає далї і далї. „Кавказ мовляв в її руках; вона на порозї в Малу Азию; в Авґаністанї, Гератї і в Персиї вплив Росиї все більшає, та більшає.“

Не будемо звертати уваги на ту велику противоріч автора самому собі, яку легко спостерегти в наведених словах єго. Нагадаємо тілько от-що. Певна річ, що з початком XIX. віку народи Европи були подїлені без їх волї гірше ніж тепер. Певна річ, що ні Наполеон I., ні віденський конґрес, межуючи Европу, не звертали жадної уваги на волю народів, котра за нашого вже часу починає набірати ся сили і певна річ в XX. в. вона о п а н у є і буде торжествувати над волею і заходами тих полїтиків, що заходили ся-б дїлити народи „наче баранів“. Отже чого так, що по думці пр. Риме отся народна воля — є д и н о п р а в н а в устрою народів, мати ме вагу на одному кінцї Европи, і не матиме на другому? Чи можлива річ, що-б „австрийська Польща“ ставши державою незалежною, стерпіла яремну неволю братів своїх по берегах Висли і ін. і не перемінила сучасної межі між Росиєю і Нїмеччиною?

Ми не змагаємо ся, що материяльні сили Росії величезні, що вплив її зростає в Азиї, але ми не певні, що-б таку-ж вагу мала і моральна її сила: хоч яка-б велика не була остання. Сотнї років ледві чи стане на те, що-б вона так зросла і так перемінила ся, що-б вабила до себе хоч би напр. народи Кавказа! Ледві чи богато на Кавказї — Грузинів, Осетинів і т. ін. що-б симпатиї їх до сучасного режиму Росиї — були лїпші ніж симпатиї Ельзасців до Нїмеччини! більшість Кавказської людности, не минаючи й Вірмен, не позбули ся ні национальности ні надії і віри в незалежне национальне житте!

Вік XIX. хоч і є віком — социяльних теорій, але практично пильнував він коло национального устрою народів; одначе справи национальні ще не всюди порішені. Для того перш за все треба скінчити питання национальні і завести скрізь по Европі пановання полїтичної свободи і народної волї.

Отже певнїйше, що XX. вік геть чисто перемінить державні межі і орґанізує не тілько на Балканах, але поміж Окою, Волгою, Дунаєм нові вільні держави, відповідно н а р о д н і й волї, а ті держави — і се певна річ, складуть конфедерацию. На нашу думку навіть на Пиринейському півострові XX. вік поробить нові державні межі.

О. В.

Digitized by Google

Місто Городище (в Полтавщині)

розвідка *Миколи Чорноморця.*

Звертаючись тепер до стану просьвіти мушу заявити, що я цілком не хочу оповідати про шкільну просьвіту під зарядом московського уряду, що змагаєть ся знищити нацию до повної асиміляції, навпаки, скажу декільки слів про самостійний орґанічний розвиток нації, без примусової педаґоґічної системи, про розвиток народної самосьвідомости, що виробляв ся без підмоги проводирів інтеліґентів. Сей розвиток не має нічого спільного з московською школою, бо вона, або виробляє перевертнів, що відрікають ся своєї мови й народа, та йдуть служити на користь московщини — так не варто й числити, яко членів нації, або занадто мало впливає, що не в силах асимілювати, — і він знов вертаєть ся до своєї родини. Згаданий брак інтеліґенції відкликаєть ся в сіх справах також, через що розвиток народний посуваєть ся дуже поволі. Завдячаючи сему, не можна занотувати дрібні смуги руху просьвітного, можна лише зробити загальний малюнок єго, що я по змозі й виконаю.

Коли взяти чоловіка, яко члена родини й придивитись до їх відносин, постережеш конче, що названі відносини поліпшали в порівнанню з колишніми. Жінка стала тепер рівним подружем, товаришем чоловікові, бо рівноважно запобігає лихови, працюючи на користь собі й родині; за час мандрівки чоловіка на заробки, вона лишаєть ся єдиним вартівником дітий і всієї худоби, на ню падає ще великий обовязок — виховати та, що найголовнійше, годувати дітий, заробляючи що дня мізерні гроші 15—20 копійок (се-б то 20 крейцарів) для злиденного істнования. Те пекуче лихо, що не дає можливости підняти голову від праці, зрівняло членів родини, піднесло жінку в очах чоловіка до стану співробітника й виробило почуте правди, шани жіночої праці й признанне права жінці на овочи власної праці; майже в кожній хаті на запитанне: чия хата? ви почуєте відповідь — спільна, — чоловікова й моя!... Те-ж можна повідати й про дорослих дітий.

Не вважаючи на такий розвиток родинного права, Городище виглядає дуже патриярхальним містом: сини, що вирастають на самостійних вже господарів, не відділяють ся від батьківщини, а навпаки, замешкують поруч; за який час, завдячаючи такому звичаю, у різних кутках міста скуповують ся кревні господарі, з одним навіть назвиськом, як наприклад: Пшеничний, Сирота, Курило і інчі.

---

*) див. „Правда“ 1892. вип. I. стор. 26—31.

Digitized by Google

Родина, то єсть єдине місце, де Українець-господар заховує і розгортає свій моральний і розумовий баляст, бо громада, що зложена на засадах московського абсолютизму, нівечить тільки в людях нормальні функції духа, денаціоналїзуючи їх на користь собі; тільки родина, а найголовнїйше, жіноцтво суть головні захисти Вкраїни від Московщини, бо школи власні не істнують через заказ, а інтелїґенції занадто мало.

„Недавно я по-за Уралом
„Блукав і Господа благав,
„Що-б наша правда не пропала,
„Що-б паша мова не вмірала....

Так, батьку Тарасе, справдилась твоя молитва, не вмерла наша мова, а живе ще й досї в тому чарівному станї, в якому була й попереду; не вмерла, не перевелась через те, що багато містить у собі жвавости змісту, гармонії та яскравости форми. Відповідно до мови й сама натура вкраїнська стоїть надто високо, геть вище над московську, що визнаєть ся нїбито дотепнїйшою до розвитку. Як придивитись пильнїйше до неї, здаєть ся, що то орел-велетень, що за хмари полетїв — ба, підняв ся вище над усї орли-брати, коли-б... не підборкані крила!... Великий сум і жаль обгортає душу, коли згадаєш, що той нарід, в якому, мов у скарбницї, містить ся така духова міць — лежить закутий кайданами неволї під ногами Москви...

Мова народня, яко в розмовах, так і в пісьнях заховалась дуже добре. Справдї, деякий вплив московщини робить ся за підмогою (жовнїрів (москалїв), що замешкують на який час, або стало по ріжних містах; їх пісьня, з незвичайними вигуками, з циничними московськими словами, без жадної музикальности, вражає переважно молодїж, бо вона вбачає в сему щось невідоме ще, дивно, а, головне, — вбачає пісьню пануючої нації, що підпираєть ся урядом і суспільностю. Коли пануюча нация, пануюча й мова, звичайно й пісьня на пануючій мові, бо „коли й пани вживають таку мову й пісьню, то нам — селянам коньче треба таку пісьню вживати“ — се думка одного хлїбороба про національні справи.

Але під сим шаром московщини ховаєть ся щира вкраїнська пісьня, треба тількі її викликати з душі на верх; коли-ж Вам не пощастить сего, мусите справдї слухати пісьню знївечену на московський взірець. Пригадую я собі тепер слова одного поважного етноґрафа-Українця, що на підставі певних нїбито дат, казав: „сучасна мова вкраїнська дуже знївечена, об чому сьвідчать зібрані за підпомогою де-кого пісьні; мінї навіть здаєть ся, що за 50 років мова Шевченкова буде незрозуміла Вкраїнцю-хлїборобу“. Не маю жадної причини сумнївати ся в нехибности льоґіки поважного етноґрафа, — мушу тількп додати, що ґрунтовна по-

Digitized by Google

милка такого пересьвідченя криеть ся в ненормальних способах збирання пісень. Той спосіб, котрий уживають етноґрафи, так званий „офіцияльний спосіб“, не має жадної вартости, позаяк він дає тільки поверховні сьвідоцтва, дає пісьню складену під впливом жовнірів (москалів).

Мені довелось чути так багато пісень, що загубив їм лїчбу і можливість запотувати хоч частину; всї вони мали характер чисто вкраїнський, з приємною мельодією і з розумним змістом. Пісьні переважно з народного побуту (жіночі й чоловічі), траплялись те-ж часто й козацькі. Для взірця додам до сїєї дописї де-кільки пісень переважно з козацького побуту.

I.

Боже наш милосердий, Боже наш милостивий,
Яки ми вродились на білий сьвіт нещасливі. 2 рази.
Ой хоча ми породились хлїба, соли робити,
Тепер нас забрали цареві служити. 2 рази.
Служили ми кіньми, служили й піхотою,
Вислужили в царя землю своєю охотою. 2 рази.
Дарувала Катерина Дунай річку й два Лимани:
„Та ловіть, хлопцї, рибку, та справляйте жупани“. 2 рази.
„Ой, уже нам, Катерино, та в жупанах не ходити,
Ой, колиб нам, Катерино, сїрих свит не погубити.“ 2 рази.
Дарувала, дарувала, тай назад одібрала,
Над Кубанню річкою, там слобід насажала. 2 рази.
А та Кубань річка та на рибку багата,
Нашим хлопцям, Запорозцям превелика досада. 2 рази.
— „Ой, устаньмо, хлопцї, та помолимось Богу,
Чи не дасть нам Господь-Бог та за Дунай дорогу?“ 2 рази.
Як устали хлопцї, та важенько зітхнули,
Та підняли паруси та й за Дунай махнули. 2 рази.
Як послала Катерина до їх білиї листи:
— „Ой вернїть ся, Запорозці, та назад рибу їсти.“ 2 рази.
— „Ой спасибі, Катерино, за твою добру ласку,
Що ми їли на Велик-день та гречаную паску.“

II.

Як був старий, та як був сивий, на прізвище Чалий,
Вигодував сина Саву козакам на славу.
Та як був старий, та був сивий в Ляха на обідї,
І не знає й не відає про свою обиду.

Digitized by Google

Як приїхав та пан Сава, а до свого дому (двору),
Питаєть ся малих дїтий: „Чи все гаразд дома?“
„За все гаразд, за все гаразд, а за одне страшно:
Виглядають гайдамаки ой з-за гори часто“.
— „А нехай вони виглядають, я їх не бою ся,
А з своєю вельможною мед-вина напю ся“.
Ой сидить, сидить пан Сава та листоньки пише;
А Савиха у зачінку дитину колише.
Ой сидить, сидить пан Сава та листоньки читає,
А Павлина з Ґирдиною*) на поріг ступає.
— „Ой здоров, здоров, пане Саво чим будеш вітати?“
— „Спородила жінка сина, буду в кумп брати.“,
— „Ми не прийшли, пане Саво, к тобі кумувати,
А ми прийшли, пане Саво, з плїч головку стяти.“
Ой як кинув ся пан Сава до ясної зброї,
Та й підняли пана Саву на три списи в гору.

III.

Ой гаю мій, гаю,
Та густий, та зелений;
А край не веселий.
І вітер не віє;
Й листу не колише,
А брат до сестриці,
Часті листи пише:
— „Сестро моя, сестро,
Сестро дорогая!
Чи привикла, сестро,
На чужині сама?“
— „Не привикла, брате,
Треба привикати,
На чужині, брате,
Нїде й неньки взяти.
Її не купити,
А не заслужити;
Малярів паняти, —
Неньку змалювати.
Ой малярики мої
Неньку змалювали,
І гроші забрали.
Не так змалювали:
Не білеє личко,
Не чорнії брови, —
Говорю до неньки,
Вона й не промове
— „Ой ненько, моя ненько,
Пора говорити,
Порадь мене, ненько,
Як у сьвітї жити!“
На покуття гляну,
Та й неньку згадаю,
Назад оберну ся,
Слезами заллю ся.

*) Мабуть вигадані ймення якихсь гайдамаків.

Digitized by Google

ВІСТІ.

З Києва.

(„Інформациї“ зі Львова. „Русская общественная библіотека“. Заборона видавання „Уманского Вѣстника“. Арештовання).

В кінці грудня торік прийшла в Київ зі Львова від одного „честного“ Русина занадто цїкава і характерна, яко ілюстрация боротьби партийної, „інформация“. Автор, чи може певнїйше сказати — автори, вказуючи на одну повість, надруковану в цензурній (по нашому, бо цензурою вона не заборонена) часописї, „інформує“ попросту — пише донос, на лад того, який був написаний сюди р. 1885*), що буцїм то „Дїло“ має 600 пренумерантів, з котрих в Галичинї тілько 150; значить, як буде заборонено „Дїло“ в Росию — так воно мусить погибнути“. Про сю „інформацию“ — я подам подробицю тодї, як сам її перечитаю; а тепер подаю звістку з чужого, хоч і зовсїм певного голосу.

Торік наша „русская библіотека“ перейшла до рук міської думи: була повна надія, що тепер скинуть з бібліотеки тенденцийний характер обрусенія і вона одержувати ме усї лїпші російські видання періодичні, не вважаючи на їх прямованнє, та і з славянських часописів не буде обмежовати ся тілько тими, що сьпівають на голос „адінъ языкъ, адпа вера“. Отже не так стало ся. Украïнський письменник Конїський вдав ся до бібліотеки, просячи запренумерувати на р. 1892 хоч одну польску часопись, з тих що видають ся в Росиї, напр. Кгај або Głos і з галицько-руських — хоч одну Зорю або Батьківщину. На предиво — бібліотечна комісия відмовила! ще більше дивно те, що проти виписки сїх часописів найбільш обізвав ся гостро член комісиї — чоловік осьвічений і навіть чоловік „з радикальним“ поглядом. По єго словам се-б значило „подъ маскою хахломаніи покровительствовать польской интригѣ“. — Тим часом треба уважати, що бібліотека зоветь ся „общественною“, удержуєть ся коштом міста; кошти міста складає „общество“ (громада), а общество складаєть ся не з самих же Великоросів! Найпростїйша справедливість вимагає, що-б були в бібліотецї часописї і такі, що задовольняють хоч трохи, хоч з погляду мови национально-духову потребу і Украïнців і Поляків. Змагати ся проти сего — значить іменно під маскою „радикалїзма“ провадити інтриґу обрусенія.

Священик з села Дашева забажав видавати в Уману російську тиждневу часопись „Уманскій Вѣстникъ“ і вдав ся за дозволом до „Главн. Управл. по дѣламъ печати“. „Управленіе“ запитало обер-прокурора Святѣйшого Синоду Побѣдоносцева: чи можна вволити попо-

*) Тодї саме пішла від львівського „Русина“ М. „інформация“ в Петербург, що в Тернополї виходити ме за гроші князя Сапіги „Руска Истор. Бібліотека“, котра подавати ме революцийні писання проти Росиї! Про се була свого часу подана звістка і в Дїлї. — Ред.

Digitized by Google

вому бажаню". Скінчило ся на тому, що дозволу не дано, та се ще дарма, а важно те, що попа покарала духовна адміністрация за те, що він осьмілив ся задумати таке діло!... он воно що!! а се значить що він „впалъ въ самообольщеніе"...

На тім тиждні скоїли ся у нас арешти: арештовано було шістьох студентів і двох панночок, — за якусь чи „общерусскую", чи що справу. Кажуть, се просто пользованіе за якусь книжку; знати, що якась дурниця. Двох студентів і одну панночку на третій день випущено на волю.

Ч—б.

В Шевченкові роковини.

(Читано на Тарасових роковинах року 1891.).

Тарасе, Тарасе, наш любий поето,
Ось встань та послухай, як плаче народ...
Як кожен в Украйні кляне свої літа
Від гірких Мовсковських „законних" щедрот!...
Не хмари на небі похмурним лютують,
Не грім зворушає пещасних людий, —
Катковські підпаски в Украйні катують
Руйнують кубло „соціяльних" ідей...
Там пан Анастасев*) Чернигів рятує
Від злої болячки, як сам він мовляв, —
Там жид обруситель на земство ґвалтує,
Що-б цар незабаром єго скасував...
Книжки українські, найпаче ґазети,
„Дурацким, хахлацьким" посміттєм зовуть...
У школах малюють московські потрети:
Отакечки люде в Украйні живуть!...
Ось глянь-бо, як в Умані, в школі духовній
Пан ректор спиняє український рух.
„В Галичині, каже, Москаль живе кревний
„Які там Русини?... Я викурю дух!...
„У книжці Смірнова — помилка друкарні...
„Учитель повинен її виправлять!..
„Я плевели вибю всі з вас лїберальні!!!

*) Анастасев — ґубернатор чернігівської ґубернії — лютий адмінїстратор, про котрого нераз були вісти у „Правді" подані.

Digitized by Google

І ректор почав тут Москву прославлять.
Але не спиняєть ся рух „соціяльний“,
Ще більше читають вкраїнських книжок,
Ще більше зворушив ся Чернигів опальний,
Ще більш протоптали Вкраїнці стежок...
Тодї налетїла поліциї хмара:
Ревізию роблять, як цар повелїв,
Лютує московська „законная кара“: —
В Сибір засилають „опасних“ хахлів!
Чи бачиш, Тарасе, ті сльози народні,
Що кровію ллють ся зпід темних очий?...
Чи чуєш тюремниї стіни холодні,
Де й сам ти проводив чимало ночий?..
От-там-то, закований в тяжких кайданах,
Згніва Укрaїнець на радість катам!...
Там жінка голосить, побитая в ранах,
Дївча молодеє катуєть ся там...
Там кат похміляєть ся кровю дитини,
Там гимни сьпівають московським царям,
Там схована доля всїеї Вкраїни...
Там рай лиш нїмотї... „сьвятим сподарям“!..
Чи бачиш, Тарасе, як деспоти „земські“*)
(Торішня реформа Московських панів)
Бенькети над людом чинять Вифлеємські, —
Деруть, розпинають Вкраїни синів!..
Ой, встань, наш Апостол, ой встянь наш єдиний!
Дай раду замученим дїтям твоїм...
І словом правдивим спаси Україну,
Як перше спасав ти прикладом своїм...
І ми тебе, друже, Апостол народний,
Як рідного батька обіймем тепер...
І сьвіт твій проллєть ся на вік наш холодний,
Бо ще Українець між нами не вмер!...

Л. С.

*) Земські начальники, що заступили „мировых судїв“.

Digitized by Google

ЩО БУЛО, ТЕ МОХОМ ПОРОСЛО.*)

Драма в 5-ти діях Карпенка-Карого.

ДІЯ II.

(Пуста хата. Лежать дві великі колоди. По серединї стовп. До стовпа і до колоди приробленї залїзнї ланцюги. В кутку солома, на соломі лежить дїд Аврам)

ЯВА І.

(Входить Корнюшка).

КОРНЮШКА.

Здрастуйте, дїду!

АВРАМ (приглядаеть ся).

Здрастуй. А хто се?

КОРНЮШКА.

Та я. Корнїй з двору.

АВРАМ.

Ага.

КОРНЮШКА.

І охота вам дїду, по добрій волї сидїть у темницї?

АВРАМ.

Кому, сину, темниця, а менї сьвітлиця.

КОРНЮШКА.

Ідїть у людську.

АВРАМ.

Менї й тут добре.

КОРНЮШКА.

Сюди, бачите, приведуть одного розбишаку, посадять на цеп, так Пилип Сидорович велїв, що-б ви йшли у людську.

АВРАМ.

Де вже менї між людьми сидїть. Може від мене який дух іде, та будуть сердить ся. (Піднимаеть ся. Корнюшка помага). Я піду у кузнї переночую... Отак доживи, сину, на старість. Був вільний — закрепостили. Утїк. Що-ж? Пока молодий був, ховав ся від облав, а лїта насунулись, піймали з дітками малими, як вільну птицю с пташенятами, приборкали і привели у село. Тілько-ж недовго дїти тут нудили ся: крилця

*) див. „Правда“ 1890. вип. V и VI. Хто тих випусків не мае, зволить звістити редакцию.

Digitized by Google

підросли і вони порозлїтали ся на широкі степи, де я їх вивів — шукати волї... стара померла, хата розвалилась, мене-ж люде боять ся принять, бо вже землею тхне від мене, та ще, кажуть, накладаю з нечистим і нема де притулить ся, нїкому й їсти зварить — сижу отут в арештарнї, мов той сич у пустцї, та смерті виглядаю, а вона й нейде. Давить купців багатих, панів роскішних, дїтей малих, а за мене й забула. Чи вона боїть ся пощербить свою гострую косу об мою жилаву, суху шию, чи не знайде мене в сїй сьвітлицї, а вже й дожидать надоїло, остогидло.

КОРНЮШКА.

Либонь ведуть, ходїм, дїду.

АВРАМ.

А кого-ж тут посадять?

КОРНЮШКА.

Я й сам не знаю. (Входить Атаман і Микола).

Я В А II.

(Атаман, Микола, Аврам і Корнюшка).

КОРНЮШКА.

Ходїм дїду мерщій.

АВРАМ (приглядаєть ся.)

Здаєть ся Микола Ковалїв! За віщо-ж се? Диво. Казали, сегодня звінчав ся.

АТАМАН.

Ідїть, ідїть! Чого там розглядать? Ідїть з Богом.

АВРАМ (про себе.)

Піду на село, роспитаю, що він зробив. (Вийшов.)

КОРНЮШКА.

Казав Пилип Сидорович, що-б ви зайшли до него.

АТАМАН.

Я зараз. (Корнюшка вийшов.)

Я В А III.

(Микола і Атаман.)

МИКОЛА.

Дядьку! Ви-ж повинні знать, від чого така напасть на мене звалила ся? Скажіть менї! Може я пенароком в чім провинив ся? Хоч знати му, легче менї буде!

АТАМАН.

Я нїчого не знаю. Велено взять тебе і припнуть.

МИКОЛА.

І прямо з весїлля, від молодої.

Digitized by Google

АТАМАН.

Як бачиш.

МИКОЛА.

Так за що-ж така напасть, за що? Що я кому лихохо зробив? Чи я пяниця, чи я злодій, чи ледар, що мене хотять з сьвіта звести у москалї віддать? О, Боже, милостивий! Чим-же я согрішив перед тобою? Здаєть ся, старших слухав, батька матїр почитував, нїкого не скривдив, за що-ж ти мене караєш так тяжко?

АТАМАН.

Та не вбивай ся! Я пошуткував, що тебе у москалї віддадуть. Може тілько переночуєш, а завтра й випустять. От і минеть ся твоє горе, побачиш!

МИКОЛА.

Так що-ж ми по вашому щенята, чи котенята, що ви знущаєтесь над нами, закон ламаєте? Ще не видано і не чувано, що-б молодих на потїху, силоміць розрізняли в такий час!... Гріх вам, дядьку, сьміяти ся! Ми-ж не на сьмітнику а в Божім храмі вінчались.

АТАМАН.

Та хіба я по своїй волї?... Чудний!

МИКОЛА.

Правда, правда... У мене розум одбило, я не тямлю, що й балакаю... Я знаю, що ви не винні тут... простїть мене, дядьку, за такі речі і згляньтесь над нами: се у вашій волї, пустить мене хоч на сегодня до дому!

АТАМАН.

Схаменись! Ти зовсїм божевільний! Чого ти від мене хочеш? Тебе пустить, то й самому треба тїкать сьвіт за очі!

МИКОЛА.

Та я-ж не втїчу, нехай мене зараз земля проглине, коли сам вранцї не прийду сюди!... І тодї робіть, що хочете зо мною, а сегодня дайте нам скінчить весїлля по закону — пустїть мене, — нїхто не буде знать опріч людей, а люде панові не скажуть.

АТАМАН.

Молодий ти ще мене вчить! Тебе кортить до жінки, — се я розумію — і ти не знаєш, що балакаєш, а мене не кортить завтра на конюшнї підставить спину! Що звелїли, то й роблю... не моя воля!... Сїдай лише, я тебе припну за ногу до колоди...

МИКОЛА.

Я собі смерть заподію!

Digitized by Google

АТАМАН.

Не видумуй, біси-батька, зна́ чого — сїдай! (Микола сїдає на колоду — атаман накладає залїзо на одну ногу і замикає.) Як би всї ті люде, що тут сидїли, умерали, то досї половина села була-б на кладовищі.

МИКОЛА.

Прямо з весїлля, від молодої у колоду! Так нї пад ким ще не знущались!

АТАМАН.

Говори! Кожний чоловік ду́ма, що він найбільше мучить ся! Ти думаєш, менї легко тебе припинать! Що-ж маю робить — не моя воля! У вечері сторожа прийде, що-б ти не сумував один! (На бік.) Що-б і справдї з дуру ще чого собі не заподїяв...

МИКОЛА.

Дядьку! Ще раз молю вас, пустїть! На вашу душу ляже гріх — поки сторожа прийде. Я задавлюсь!

АТАМАН.

Ну, ну, не вигадуй! Я тобі кажу, що завтра тебе випустять... сиди смирно, не вбивай ся даремно — чуєш? (Виходить.)

ЯВА IV.

МИКОЛА (один.)

Завтра випустять!... О, будь ти проклят, с такою утїхою!... І на що ти, Боже, даєш таке коротке щастя?! Краще-б єго весь вік і на хвилину не давав, коли так скоро однимаєш! Вчора був щасливий, сегодня в церкві і пісьля вінця не переставало радістю бить ся моє серце і не сподївалось воно для себе такого горя. А тепер? З живого чоловіка, живе серце обценгами витягли! Розлучили з милою і замісць білої постелї, дали соломи, замісць милої, колоду і кайдани на ноги. (Входить Карпо).

ЯВА V.

(Микола і Карпо.)

КАРПО.

Ти тут, Миколо, і нїкого нема?

МИКОЛА.

Карпо! Тебе за сторожа прислали?

КАРПО.

Нї. Я прокрав ся сюди нарошне, що-б тебе побачить і довідать ся, що тут с тобою роблять...

Digitized by Google

МИКОЛА.

О, спасибі тобі, брате! Ти звідтіль, з весілля?... Боже... з весілля... с похорон скорій! Що там робить ся, кажи, що Ярина?

КАРПО.

Прямо, як на похоронах: люде з дебільшого росходять ся... декотрі ждуть... Ярина плаче!

МИКОЛА.

Горличка моя! А я — диви! На цепу, як злодій і сам не знаю, за що? Скажи, ти не чув, що люде балакають, яка сему причина?

КАРПО.

Жінка у тебе дуже гарна.

МИКОЛА.

Жінка дуже гарна?! Так що?

КАРПО.

А хиба ти не знаєш, що с того часу, як наш пан приїхав у село, хто хоче мать чесну жінку, нехай бере погану дівку.

МИКОЛА.

Я знаю одно, що Ярина чесна дівчина

КАРПО.

Отсе-ж то й єсть твоє й її горе.

МИКОЛА.

Та не рви ти по кусочку мого серця, ростопчи єго разом, не жалій мене, висошуй з мене душу до останку. Що ти хочеш сказать?

КАРПО.

А то, що сегодня, як ви стояли під вінцем, пан бачив Ярину і роспалив ся до неї, от тебе і взяли з весілля, що-б не суперечив.

МИКОЛА.

Так Ярину у двір взяли, до пана? договорюй, ти не все сказав! Чого-ж мовчиш? Кажи! Так взяли?

КАРПО.

Ще рано. Може у ночі й візьмуть, а може й сама піде, хто жінку розгада!

МИКОЛА.

О... (Сїда на колоду.) Нї... Ярина не піде... не піде, а силою не поведуть.

КАРПО.

А як не піде, то ти тут довго будеш на цепу сидіть, а може й у москалї здадуть.

МИКОЛА.

Менї однаково, хоч і на каторгу, аби Ярина не зрадила... а вона не піде на гріх.., я знаю.

Digitized by Google

КАРПО.

О, ще ти не знаєш каторги, тим так і балакаєш! І я, брат, лютував: хотів пана вилами проткнуть і над жінкою знущав ся, та як почали що дня хворостить, тоді тілько побачив, що проти гори піском не посипеш, а тепер бачу, що й жінка не винна! От хоч би й твоя Ярина, ну чим вона буде винна, коли захоче викупить тебе на волю?

МИКОЛА (зскакує.)

Цить! Бодай тобі заціпило! Не говори менї сего! Я не хочу ні волі, ні житя не хочу за таку ціну.

КАРПО.

Не хоче коза на торг, та ведуть!

МИКОЛА.

Змовкни, нечиста сило! Чого ти прийшов сюди? Кепкувать над моїм горем прийшов? Сатана ти, не чоловік, коли можеш сьміять ся над тим, від чого серце кровю обливаєть ся... Геть, звідсїля, луципер!

КАРПО.

Ага! Не любиш? А як ти сьміяв ся надомною, в такім самім припадці!

МИКОЛА.

А-а... правда, правда твоя! Се мене Бог наказує... Прости! я знаю що і в тебе серце наболїло так саме, як і в мене тепер болить — прости менї, я винен перед тобою... (стає на вколїшки). Не докоряй, не сьмій ся, пожалїй мене! Не кажи нїчого більше, не будь моїм ворогом — стань моїм братом — прости!

КАРПО (поднимає єго).

Бог тебе простить, я вже не сердюсь, я забув свою зневагу. Прийшов посьміять ся над тобою, що-б зірвать серце, та тілько своє зворушив дивлячись на твоє горе.

МИКОЛА (обнимає єго).

Порадь-же тепер мене, порадь, мій брате, бо я не переживу безчестя! Я повішусь... я запалю горлиці, убю пана... убю Ярину... Карпо! він і над тобою наругав ся... поможи-ж менї вирвать ся з відсїля, ми убємо єго сегодня, що-б більше вже нїкому він не шкодив...

КАРПО.

Та годї тобі! З одної біди хочеш у другу більшу скочить.

МИКОЛА.

Що-ж робить? Що? Кажи, бо я з ума зійду!

КАРПО.

А що єго зробиш? Я вже давно і сам збирав ся у мандри, та не було товариша... Так от, коли охота є, будемо тїкать тепер у двох в не-

Digitized by Google

ісходимі степи, в пущі на Бесарабію, до моря... Там росказували дїд Аврам і воля і приволля, а шлях я знаю — дїд росказав.

МИКОЛА.

Слухаю тебе і серце замерло... тїкать хоч на край сьвіта я готов, аби на волю!... Тілько як с цепу зірвать ся?

КАРПО.

Я зараз принесу долото і пец у двох ми перервем.

МИКОЛА.

Мерщій-же, мерщій, поки сторожа не прийшла.

КАРПО.

Не спіши. Треба, що-б добре стемнїло, бо по видному тїкать небеспешно; а за сторожу не турбуй ся — прийде пізно — я тут нераз сидїв, знаю.

МИКОЛА.

Забіжи-ж зараз до Ярини і їй шепни, нехай збіраєть ся...

КАРПО.

От ще хотїв тобі сказать: покинь ти думку про Ярину, утїчемо попереду самі, бо з бабою нас зараз зловлять... Ярину потім візьмеш.

МИКОЛА.

Нї за що на сьвітї я без Ярину не втечу! Менї без неї воля важча буде нїж неволя...

КАРПО.

Та ти послухай, наприклад, що дїд Аврам росказує. Іде чоловік, чи й два — нїхто на них і не гляне, а йде баба молода, та хороша, як твоя Ярина, або хоч і моя Соломія, зараз собача порода гультаїв і поглядá і облизуєть ся і підморгує і зачіпа! Ти заступиш ся за жінку, а хто ти сам? Бурлака, і бурлака зараз на ланцюг і до дому.

МИКОЛА.

Що буде те й буде, а Ярини непокипу! Не одговорюй мене, не трать даремне часу, іди мерщій за долотом бо мене мов пропасниця бє — я бою ся, що скоро сторожа прийде... вже сонце зайшло. Іди.

КАРПО.

Ну роби, як знаєш. (Вийшов.)

ЯВА VI.

МИКОЛА (сам.)

Утїчемо на волю!... о, як забилось серце і наче теплом обвіяло мене всего... Душа вже чує волю і серце радісно тремтить у грудях!... Степ... степ... Там десь далеко, на чужинї, над морем, в пущі, в яру

Digitized by Google

глибокім, куди і ворон кости нїчиєї не заносе, збудуємо собі з Яриною хатину і будемо жить там до смерти; нїхто не знайде нас, бо тілько вітер знати ме, де ми!... А може Карпо тілько посьміяв ся надомною, і не прийде? От-от сторожа буде... вже смеркає, а єго нема. Може він тілько поманив мене волею, що-б тим зробить ще тяжчою неволю? Душа холоне!... Нї, я вирву ся на волю сам! (Обмотує руки шапкою і крутить ланцюг. Через хвилину ізнеможенно опускає руки) Не подаєть ся! а на дворі темнїє, а Карпа нема... О, нїме і глухе залїзо! Ти не знаєш і не чуєш, яку ти муку людям робиш! А коли-б знало, давно-б тебе від жалю і ржа поточила, як людей прикованих до тебе сльози точать! Пусти, пусти мене! (Бере знов ланцюг.) Зглянь ся-ж нїме залїзо, порвись від мого горя тяжкого, бо до тебе ще не приковали на таку муку, як моя, пусти мене на волю! (Крутить) Не має-ж сили! Не вже-ж Карпо обмане? Не вже мої мрії про волю розсиплять ся як пиль?! Боже, не ховай ся-ж від мене, прийди і вирятуй з неволї... Зглянь ся Боже! З високого неба тобі все видко. Подивись на нас, яке ми горе терпимо, що з нами роблять! Ми, як малі перепилята, у котрих матїр вбито і гнїздо дощем змито. Рятуйже нас безпомощних! Дивись, мене заперли в клїтку, а Ярина на своїм весїллї ридає, як на похоронах... А може... нї... страшно подумать! Не хочу думать!... Щось терхнуло... сторожа!... Пропали всї заміри! (Входе Карпо.)

Я В А VII.

(Карпо і Микола)

КАРПО.

От і я!

МИКОЛА.

Слава Богу! Давай мерщій долото!

КАРПО.

Я шворинь принїс. Міцнїще.

МИКОЛА.

Я трохи вже росхустав залїзо.. (у двох одкручують — залїзо тріснуло.) Тепер тілько треба з ноги збить... А Ярину бачив?

КАРПО.

Ходїм на двір. Тут зараз буряни і рів. Там ми єго здіймемо с чоботом. Закрути добре біля ноги, що-б не бражчало.

МИКОЛА (підбирає.)

Чом-же ти не кажеш... Ярину бачив?

КАРПО.

Я не заходив, нїколи було — побачиш сам.

Digitized by Google

МИКОЛА (обкрутивши ланцюг біля ноги.)

Ходім! (Ідуть.)

ГОЛОС АТАМАНА (за коном.)

Та мерщій! Ми тут підождемо.

МИКОЛА.

Стрівай! Чуєш? Голос атамана і люде з ним — се сторожа... попались... Карпо! Мені однаково... давай шворинь, я прокладу собі шлях на волю, хто-б на нему тепер не стояв.

КАРПО.

Цить! На біса тут шворинь? Ти балакаєш, як божевільний! Тут розуму треба, а не запалу, в запалі нічого путнього не зробиш! Мовчи!

МИКОЛА.

Я упаду... у мене серце розривається ся. Чого-ж стоїш?

КАРПО.

Вони балакають на однім місці. Іди за мною, тільки тихо, не брязни.

МИКОЛА.

Куди-ж ти мене ведеш? Хочеш віддати атаманові прямо в руки?

КАРПО.

Та не в руки, а в сїни ходім. Слухай мене, бо ти дурний сегодня! Присядемо в сїнях, там темно, вони сюда, а ми на двір. (зникають.)

Я В А VIII.

(Атаман і сторожа.)

АТАМАН (за коном.)

Там у стані візьми лихтар! А я потім звелю принести сьвітла, а лихтар тоді однесеш. (Входять) Бач, як темно, ще коли-б лоба не набить! Здоров Миколо! От я й людей тобі привів, а що-б не так скучно було, зараз принесуть сьвітло... Миколо! Не чуть щось єго... Ти спиш, Миколо? Що, борони Боже, удавив ся!... Крикни лише, що-б ніс мерщій сьвітло. (Іде тихо.) Здаєть ся тут колода... Миколо! Може ти їсти хочеш? (Впосять лихтар.) Де-ж він? Нема! Хлопці, чи я сліпий, чи єго нема?

ГАВРИЛО.

Опріч двох колод, та стовпа, нема тут нікого.

АТАМАН.

Не вже втік? (кидаєть ся до колоди.) Сьвіти! (Сьвітять) Одкрутив Ірод ланцюг! От і встеріг Ярину! Тепер він певно справить весілля, буде-ж мені! Біжи, Петро, візьми ще трьох чоловік, бач, залізо ломає, то з ним не справиш ся аби як! А ти, Гаврило, зайди до управителя,

Digitized by Google

скажи, що арештант утік; а я забіжу до Пилипа Сидоровича на хвилину, а потім зберемо ся всї біля Сидорової хати, та не ґвалтуйте, ми єго піймаєм біля жінки.

ҐАВРИЛО.

Та на біса тобі здав ся Микола? Утік — утік! Мало їх повтікало. Що тобі пан брат, чи батько рідний?

АТАМАН.

Балакала покійна... Ти за мене спини не підставиш, а з моєї дві шкури злїзе! хто-б єго хотїв чужої біди? Ходїм! Ну й прокляте житя атаманське! Краще чортам табаку молоть, ніж атаманувать!

Завіса.

Безвиглядність социяльної демократиї*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Пята, односторонно індивідуалїстична обіцянка Айзенахської програми (1869), именно докладне обдїлення кожного члена продукцийної спілки повною відповідною вартостю доходу з участи єго суспільної роботи — се також чиста мана́, як я вже виказав у „Quintessenz des Socialismus“. Сю обіцянку проповідували социяльно-демократичні вандрівні проповідники з криши домів, а все-ж вона єсть або простим забобоном, або навіть сьвідомою принадою. І социяліям не найшов неможливої формули „справедливого“ приходу, се-б то такого, котрий загально і докладно рівняв ся-б з доходом участи робітничої кожної одиниці. Відносин споводования продукцийної вартости не можна взагалї облїчити при спілковій продукциї, не можна також сего розібрати в капіталїстичнім способі продукциї, ані в социялістичнім, котрий мав би виперти приватний капітал. Се не дасть ся ніколи і ніяк висьлїдити, скілько причиняєть ся робота, а скілько капітал до вартости і скількости спільного продукту; продукт єсть ненодільним добутком роботи, капіталу і безплатно ділаючої природи. Социяліям усуває виправдї двома сьмілими секциями капітал і природні чинники з поміж питань про дохід; капітал переносить він до загальної власности, з ко-

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXV. стор. 53 58

Digitized by Google

трої не може бути вже ніякого зиску а всї однородні інтереси продукцийні — знаряджені найнекористнїйшими і найкористнїйшими чинниками природними — стягає в одну спілку обрахункову з рівним записом рівного вкладу робочого часу. Я не входжу вже в згадані вгорі трудности демократичного переведення того подвійного виключення. Чи-ж навіть тоді буде всїм запевнений „справедливий“ побір з доходу власної працї, коли поперед возьметь ся для спілки відповідну потребу, а остапок доходу продукцийного розділить ся pro rata вложеної скількости часу робочого? (оцїненого пісьля спожитої масами дібр скількости социяльзованого часу робочого). Се зовсїм не стало-б ся. Навпаки був би кожний в тім самім часї більше працюючий робітник социяльний вже при попереднім відобранню публичних потреб замаскованим способом нерозмірно оподаткований. Відтак були би і при розділї доходу всї ті покривджені, котрих пересїчна година робоча більше продукує, як робоча година інших. Той, що доводить до дійстно цінної і хосенної продукциї дібр, той, що прийде на техничну думку єдино користну для висшої продуктивности, той, що дбалостю і обережностю не занапастив доходу — усї ті не були-б також при робітничо-часовім поділї подільного останку продукцийного не тілько докладно наділені, але навіть приближно в порівнанню до вартости їх вкладу продукцийного. Не кажу вже про те, що робітники були-б найпоганїйше визискувані не тілько капіталістами, підприємниками і рентовниками, але й тими демагогами, котрі висунули-б ся з підмогою простої маси, підсоблюваннем підхлїбників, упосьлїджуваннем здібних і лїнивством маси. А також і поміж самими робітниками зовсїм неможливе докладне обчисленнє вартости продукцийної пісьля розміру вартости доходу продукцийних вкладів робітничих. Частини робочого часу зливають ся в неподільну вартість продукцийну у робітників разом занятих і не мають рівної, а тим менше докладно означеної участи в розмірі до скількости і до вартости продукту. Социяльістична теория коштів роботи, котра могла-б бути правдива лише на случай вічної рівноваги поміж усїма социяльними засобами і всїма потребами социяльними, так само не найшла ключа „справедливого“ розділу доходу продукцийного, як се не повело ся і Генрихови з Тінен, котрий признає робітникови геометричне средство ($\sqrt{ap}$) з потреби до життя (a) і вартости продукцийної (p). Так само се не повелось в найновійших часах австрийському монахови Вайсови. Спонуканий папою на основі Томістичних студій моральних добачає Вайс справедливе твореннє доходу в тім, що би капіталїст передовсїм наємному робітникови і собі подав конечний прожиток; останок чистого доходу понад потреби прожитку мав би бути розділений пісьля розміру вложеного капіталу підприємника і неамортизова-

Digitized by Google

ного видатку на вихованнє наємних робітників.*) Годі висьлїдити докладний розмір, після котрого причиняють ся „капітал“ і „праця“ і „природа“, або кожний з дїяльних оден по другім капіталїстів, або кожна з робочих сил дїяльних поруч себе і одна по другій — до скількости, именно же до теперішньої вартости замінної або до можливої колєктивістичної вартости таксальної продукту. Фанатизм, з яким перше прикладувано критицизм Марксівської соціяльно-часової теорії вартостної до всеущасливляючої і визволяючої справедливости розділу, основуєть ся на забобонно поверховнім нехтованню подій. Ціла соціяльно-демократична література доказує лише се одно, що єсть можливе часткове обниженнє доходової участи роботи аж до голодової плати і що перевишаюче потребу обділеннє роботи єсть зовсїм справедливим і відповідним бажаннєм. Однак се зовсїм не доказано і не дасть ся доказати, що обділеннє кожного після вкладу соціяльно-робітничого часу довело-б до докладного обділення після розміру причинку до вартости продукту.

Треба осьмілитись назвати дитину по імени: справедливість участи робітників в продукційнім доході не основуєть ся зовсїм на індівідуально докладній згоді поміж їх приходом а добутком робітничої участи, лише на тім, що всї дістають стілько в прикладї до вкладу, що би не лише сяк-так істнувати, але для потреб суспільности причиняти ся добрими силами і мати добрий прожиток без наємничого почуття. Сего не забезпечував би соціяльно-часовий дохід робітничий навіть на стілько, як се осягнено в капіталїстичнім господарстві приватною боротьбою ціни, плати і рент і ще в більшій мірі можна-б осягнути при відповідно орґанізованім проводї в боротьбі о умовленнє плати.*) Не для того, що-б необмежений капіталїзм видав довершений лад приходу; але навіть при демократичнім уладженню колєктивної продукції було-б непевне а навіть неімовірне записаннє робітничого часу без упослїдження пильних, без протеґованя лїнивих. Ужиткова вартість роботи, її соціяльна заслуженина, була-б загалом наперед занедбана при винагородї лише теорії про накладову вартість.

Соціяльно-демократична критика піддержує вправдї по части „желїзний закон платничий“, після котрого платний робітник має діставати лише (відповідно станови?) потрібний прожиток, коли тимчасом „вартостну надвишку“ продукту єго роботи, — „вартостну надвишку“ робочого доходу жадібно виписає підприємник в капіталїстичнім зиску. Я маю Вам зараз виказати, що ціла та розбишацька історія про захоплюваннє вартостної надвишки немає нїякої основи. При сьвітлї показуєть ся вона

*) формула Вайса див. „Tüb. Zeitschr. f. d. ges. Staatsw. 1885, 1 вип.
**) див. 3-їй лист.

Digitized by Google

страшно пересадною, дивоглядною критикою, яку незрівнано перевів Аристотель на **визискуючім** надуживанню рухомого майна. Сам Маркс наводить сего найстаршого критика визискуючого капіталу або як сам Аристотель єго називає — „хрематистики“*).

Соціяльна критика не тілько не найшла математичної формули обділюючої справедливости; вона не сповняє **по шесте** і не може сповнити домагання **розміру між соціяльною вартостю вкладу** індивідуума і вартостю єго доходів з спілки, що було-б конечним в безпосереднім інтересї індивідуума і суспільности і давало-б поруку господарности в службі для загалу. Се приблизно, але екзактно непереводиме домаганнє єсть „вічно“ правдивим і то чисто соціяльним а не індивідуалїстичним принципом; бо коли той возьме верх, котрий робить більше для суспільности, тоді виходять в користь цїлому народови добутки пильности, оглядности, вірности, честноти, господарности всїх знатнїйших індивідуів. Загал і єдиниці між загалом осягнуть розміром материяльної і ідеальної винагороди взагалї можливу міру добробиту; одним словом: висьлїдок єсть то **участь мас в добутках лїпшої роботи, достаток практичного вирівнанпя**. Одначе хоч так загально користний єсть такий розмір і хоч нїякий історичний ступінь цивілїзації не може обійти ся без него, то неперечно єсть се принцип в найвисшім і найлїпшім розумінню слова **аристократичний**. Се означає аристократию заслуги, більшу увагу, материяльне і ідеальне користованнє в більшій мірі і відзначенне тих, що більше дїлають в інтересї цїлости. Сей розмір зовсїм не годить ся з односторонною демократичною рівностю. Соціяльна демократия, котра зовсїм була-б справедлива що до розміру, перестала-б бути демократиєю пісьля погляду мас. Соціяльна демократия не може в дійстности справедливо відповісти сему основному домаганню кожної продуктивної орґанізації суспільної. Соціяльна демократия хоче розділювати дохід продукційний або пісьля розміру вкладу робочого **часу**, як домагали ся, або комуністично „пісьля розумних потреб“ (Ґотайська програма), але зовсїм не пісьля заслуги і продуктивности вкладу одиниць. До того іменно вже приложена вартостна теория соціяльного накладу, відперта вже в „Quintessenz“. При „авторитарно“ орґанізованій продукції колєктивній не можна-б і подумати про установленнє і оживленнє аристократичних спонукань і приман; при демократичній продукції колєктивній не можна-б їх навіть завести, а тим менше у відповідній силї піддержати і витворити.

Се веде **в семе до несповнимости** дальшої і важної обіцянки соціяльної демократії, обіцянки **братнього роздїлу доходу**

*) див. мою аналїзу в „Bau u. Leben des socialen Körpers“ I. 254 і д.

Digitized by Google

продукційного в першій лїнії пісьля розміру розумних потреб. Навіть коли-б соціяльна демократия могла довести, чого не може довести, що кожному заручає вартість доходу єго роботи яко прихід, то все-ж її система приходова була-б зовсїм недостаточна, була-б облизнем для „властивого“ комунїзму. Консеквентний рівноправник і практичне брацтво вимагають обдїлення також немічних в міру їх потреби. В дійсности відбуваєть ся в теперішній суспільности таке обдїленнє; за першим „капіталїстичним придїленнем приходу слїдує друге, третє і четверте через обдїленнє свояків і приятелїв, через взаїмність в обезпеченню, через добродійність для нещасних і потрібних та плеканнє хорих, через розклад тягарів державних пісьля спроможности. В кожнім економічнім уладженню суспільности мусить ся зважати більше або менше на потрібність; се релятивна правда „властивого“ комунїзму. Колєктивна продукция з обдїлюваннєм пісьля скількости робочої вартости (Айзенах. програма з 1869) не постановляє взагалї нїчого для сеї потреби. Ще гірше се, що соціяльна демократия не може виповнити сеї прогалини і також в Ґотайській програмі (1875) не могла сего полагодити. Коли-б при демократичнім колєктивізмі з гори лише розпочато з обдїлюваннєм, коли-б обдїлювано не пісьля вкладу роботи, але загально пісьля потреби, тодї кожна частина незалежного народу була-б і здавала-б ся вельми потрібною. Все тодї розпало-б ся і оголошенє повної рівнї що до потрібности довело-б до єдино практично можливого, одначе страшно несправедливого, розлїпивляючого і скучного кінця. Демократичний колєктивізм не може справедливійше полагодити не тілько розмірної винагороди роботи, але й брацького обдїлення пісьля розміру „розумної“ потрібности одиниць, як сучасна суспільність.

Демократичний колєктивізм подає дальшу важну обіцянку, розкриваючи в осьме безумовно певні вигляди на повне знївеченнє всякого „визиску“ або як Маркс каже всякого виссання „надвишки робочої вартости“. Не перечу, що при безмежній свободї капіталїстичного заробітку лучаєть ся дійстно багато визиску і може дїяти ся визиск наємних робітників аж до голодової порциї. Тим однако-ж зовсїм ще не доказано, що при капіталїстичній продукциї не можна-б запобігти визискови роботи. Тим менше доказано, що цїлий зиск з капіталу в скількости перевисшаючій нагороду робочий час підприємства єсть присвоєнєм „украденої“ робітникам частини з дійстного доходу платної роботи. Як вже доказано, відповідна вартість робочого вкладу не дасть ся взагалї висьлїдити при подїлї роботи; так само не дасть ся доказати в „народній державі“ виключенє всякого визиску, як в капіталїстичній державі „присвоєнє надвишки вартости“, а зиск з капіталу не єсть доведеним присвоєнєм надвишки вартости. Власне в соціяльній державі,

Digitized by Google

позаяк не було-б вже нїякої продукції домашної індивідуума, не могло-б наступити обдїленнє цїлим доходом робочим або єго повною відповідною вартостю. Колєктивізм розтягає арену можливого визиску дальше, як всяка дотеперішня система продукційна; комунїзм єсть вже сам про себе величезним і принципіяльним присвоюваннєм надвишки доходу. Вмовлене давнїйше пролєтириятови односторонно індивідуалїстичне виображенне докладного покриття приходу і вартости доходу з роботи єсть просто неможливе. Найбільший зиск з капіталу може бути добре заслужений, коли підприємець осягне великий успіх продукційний вкладом свого капіталу і своєї праці або лише самого капіталу. Годі конечно вислїдити, як вже в горі виказано, скілько з вартости спільного продукту належить приписати впливови капіталу, а скілько впливови робіт наємних. Означенне цїлого зиску з капіталу яко „робленне надвишки" (довершене присвоєнням „надвишки вартости" з робочого доходу наємної праці) єсть робленнєм надвишки гіперкритичної льоґіки. Се зовсїм пуста мана́, що в ідеальній державі демократичної продукції колєктивної будуть зачинені ворота всякому „визискови", і що буде виключений упадок доходів робочих аж до голодової порції. Приватний капіталїста не міг би вже очевидно визискувати наємної роботи, бо всякий приватний капітал не істнував-би. Одначе дуже добре міг би визискувати робітник робітника, верховодний веденого, лїнивий пильного, зухвалий чемного співпродуцента, демаґоґ суперечника. Се найтруднїйше спинити демократичній продукції колєктивній. Була-б се продукційна система, котру найбільше визискували-б, позаяк не могла-б оперти ся практичній демаґоґії упосьлїдження продуктивнїйшої і вартнїйшої роботи. При квантитативній контролї робочого часу, при установленню „нормальної ремісничої роботи", при переминї інтензивної на екстензивну роботу могло-б таке дїяти ся, що Марксівський капіталїстичний „вампір" в супротивности до соціяльно-демократичного дармоїда, обманця і лїнивця був би ще поважною фіґурою. Головним вампіром була-б нова держава, котра мала-б дбати про приємности для народу, і про заспокоєнне найвисшої вигоди земської кожної єдинициї.*)

---

*) Також через загарбанне всеї власности ґрунтової на державний пахт або через податково-технічне виссане усеї ренти земельної, як се думає Генрі Жорж в „Націоналїзованню" ґрунтової власности, не був би зовсїм виключений визиск в формі державного марнотравства для любої черпи. Див. „Incorporation des Hypothekarkredits".

Digitized by Google

Москвофільске фарисейство.

З самого почину людскости вже так ведеть ся, що всяка нова ідея, нова думка, нове змаганнє стрічають серед людської суспільности перепони і трудности і звичайно мусять вести довгу і завзяту боротьбу з супротивностями, поки промостять собі отверту і широку дорогу до своєї мети. Живуща вода, видобувшись з жерела, мусить довго глядіти пролому, поки очистить ся з мулу і попливе чистою і бистрою струєю. Отак воно зовсім і з национальною ідеєю українсько-руського народу, з єго змаганнями до окремішного, самостійного розвитку національно-культурного. Боротьба з супротивностями окремішного і самостійного розвитку нашого народу тягнеть ся довгим пасмом нашого історичного життя, не покінчена й тепер і довго ще потрясати ме орґанізмом нашим. Именно в нашім століттю консолідації национальностий, коли дух нової ідеї пробудив і Русинів з тяжкого просоння, розгорілась та боротьба о национальну окремішність і самостійність Русинів з двома сусідами: з Поляками з одного, а з Москалями з другого боку. На щастє політично-национальний виднокруг з одного боку на стілько вже прояснив ся, що між Поляками перевелись вже політичні дїячі, котрі бажали ущасливляти польский нарід під паролею: Niema Rusi! А хоч взаїмні відносини між Русинами і Поляками ще не уладжені, як би треба (про що скажемо на іншому місці), одначе вже й оден з епіґонів пеґації Русинів, ґраф Ґолеєвський, на останній сесії галицького сойму опустив той стяг супроти Русинів-народовців.

З другого боку політично-национальний виднокруг не тілько не проясняєть ся, а навпаки затягаєть ся темними хмарами, що від часу до часу сиплять блискавки і громи на бідолашну народність українсько-руську. Московська держава не тілько не дає свобідно розвивати ся українсько-руській мові і национальности, не тілько одно і друге неґує, не тілько силкуєть ся всякими способами, почавши від указу 1876 р. забороняючого українську літературу, пригнобити і стерти з лиця землї українсько-руську народність, але й именно з часу режіму Побєдоносцевих з паролею: обрусеніє, православіє і єдинодержавіє простягає наче той морський поліп свої сторукі рамена, що-б проглинути всїх Славян в своїм неситім череві. Се зовсім легко зрозуміти, для чого именно українсько-руський нарід має бути першою стравою для неситого північного велитня: бо-ж тілько прилученнєм України став він велитнем, простягнувшись аж по Чорне море, а обпершись міцно о Карпати, може безпечно простягнути своє загребуще рамя на Царгород. Нїчого отже див-

Digitized by Google

ного, що на цїлім тім обширі силкуєть ся Побѣдоносцев з підмогою „обрусѣнія і православія“ промостити дорогу до своєї мети „єдинодержавія“, і що змагання єго сягають і до нашого краю. Тут іменно, в Галичинї і Буковинї, приєднує він собі підніжки, на котрих хоче обперти свою систему, тут з підмогою послушних орудий силкують ся усунути всї перепони, які стають в дорозї єго обѣединительним і обрусительним змаганням.

Заходи Побѣдоносцевські задля „обѣединѣнія і обрусѣнія русскіх Галїчан“ так само не нові, як і не нове змаганнє Русинів до окремішного і самостійного розвитку национального. Ми вже нераз на основі документів автентичних, виданих таки в Росиї (отже се анї видумка, анї денунциация — як хотять се виставити наші москвофільскі орґани — а факт неперечний), виказували, як у нас від часу відродженя галицьких Русинів, з часів Маркияна Шашкевича, национальна ідея українсько-руська стрічала противників з боку московських аґентів приєднаних Поґодином, котрі утворили у Львові „Галичско-русскую колонію Поґодинскую“ з „отаманомъ Денисомъ Зубрицкимъ“ на чолї. Та кольонія не тілько не перевелась, але розширилась і має свої філиї у Відни, Чернівцях та поодиноких аґентів, розкиненних спорадично поміж цїлою суспільностю рускою і захопила в свої руки провід т. зв. „староруської партиї“. Те ворогованнє обѣединительно-обрусительних аґентів проти национальної окремішности і самостійности Русинів тягнеть ся як червона нитка в нашім полїтично-національнім розвитку. Се й зовсїм зрозумїло, що в останнїх часах те ворогованнє мусїло яскравійше виступити, як давнїйше. Заявленнє руськнх послів-народовців 25. н. ст. падолиста 1890 р. в галицькім соймі заворушили аґентів Поґодинської кольонії мов би гнїздо шершунів. Москвофільска преса виточила цїлу батерию проти Русинів-народовців і в статтях та ілюстрациях обсипала передових народовців таким засобом лайливих компліментів, що могли-б їй того богацтва лексикального позавидувати корепно-кацапські звощики і сидухи. А хоч наші москвофіли так люблять притворяти ся і видавати себе за підпору церкви і віри, не надумували ся зробити спілку з радикалами, котрі з другого боку кинулись з цїлим засобом лайки і напастованя на Русинів-народовців Одначе та солїдарність москвофілів і радикалів проти Русинів-народовців проявила ся не тілько в їх пресї, але перенесено аґітацию поміж темний народ. З підмогою Книшів, Мурнів, Карчемних, Черняків і т. ін. розпочала ся завзятїйше як передтим деструктивна робота між нашим селянством. Віча, котрі досї у нас мали характер спокійного і поважного зборища народного для нарад над потребами руського селянства і міщанства як в рр. 1880 і 1883, стали тепер ареною пустих і крикливих демонстраций, а замість фахових і обєктивних референтів,

Digitized by Google

почали накидатись на менторів народних крикливі демаґоґи. Віча: коломийське, турчанське, бродське звели на нїнащо значіннє народних зборів і брехливим зображеннєм політичних і суспільних обставин, крутаниною і баламуцтвом кинули деморалїзацию в маси народні.

Вінцем сеї деструктивної роботи, екзаміном тих деструктивних елєментів було так зване „всепародное вѣче въ Львовѣ“ дня 2. н. ст. лютого с. р., скликане комітетом москвофільского політичного товариства „Русская Рада“ в салї „Народного Дому“, про котре ми натякнули вже в сїчневому випуску. Се віче було в цілій повнї москвофільскою маніфестациєю, хитро прилизаною на всїх кінцях фарисейством. Що-б згромадити як найбільше селян і тим показати, що „за нами мілїони“, як мовляв посол Антонович, хопили ся аранжери вічеві вельми хитрої тактики. Urbi et orbi голошено, через аґентів по селах, що се має бути всенародне віче, що призначеннєм сего віча єсполученнє всїх руських партий в одну партию народну, що на тім вічу будуть всї посли, а до того ще і день віча назначено на 2-го н. ст. лютого, на котрий були вже давнїйше заповіджені загальні збори товариства „Просьвіта“.*) Книші і інші апостоли москвофільства вештали ся на два тижнї перед вічем по селах і вговорювали народ їхати на кошт комітету до Львова, бо там зробить ся „згода між всїма Русинами“. Для більшої реклями оповістила „Гал. Русь“, що п. Барвінський приїхав до Львова що би вимогти у намістника і митрополита заборону їзди на вічу, що-б жандарми вздержували селян а начальники стацій не видавали білєтів їзди!! „Русская Рада“ пильно заходила ся коло того, що-б сему вічу надати як найповажнїйшу фірму, а іменно поставити на єго чолї поважні особи з єрархії духовної і з кругів політичних. Одначе ті заходи не зовсїм були щасливі. З духовної єрархії повелось приєднати до підпису на маніфестї вічевім лише крил. Павликова, котрий рад би повернути Русинів в ті часи, коли ще не знали „нїякої Украіни“ (на вічу взяли участь лише крил. Петрушевич і Комарницький — крил. Малиновський і Др. Дельґевич, голова „Нар. Дому“ відказали підпису). З послів соймових не хотїли підписати вічевого маніфесту анї Др. Король, анї судія Герасимович, отже з политичних кругів дав фірму маніфестови Др. Антоневич і Др. Деннс Кулачковський, великий політик Барабаш і о. Сїрко, котрий тою самою рукою підписав адресу довірія митрополїтови за те, що підпер заявленнє п. Романчука та п. Рожанковський, котрий з гори „на все годить ся“. Окрім тих підписали ще маніфест москвофільский емерит Дїдицький, Др. Добрянський бувший директор „Заведенія“ і Др Павенцький, директор „Заведенія в лїквидациї“.

*) Збори „Просьвіти“ відложено відтак на 25 н. ст. марця.

Digitized by Google

Справдї повелось такими хитрощами і підмогами стягнути до Львова около 2000 людий, майже самих селян і троха сьвящеників (москвофільский орґан нарахував „с в ы ш е 5000!“) Одначе много селян почало з самого разу орієнтувати ся, що їм пустили тумана і багато розійшлось зараз по відкриттю віча, блукаючись по місті; інших же треба було удержати і використати під відомою командою. В тій ціли розставлено по салї „Народного Дому“ членів „Академического Кружка“ і „многоуважаемыхъ“ Карчемних, Білоруських, Третяків і ін., котрі мали з одного боку за собою тягнути нарід і своїми окликами виявляти vocem populi, а з другого боку повнити службу орґанів безпеченства, що-б часом не проявив ся який народовський голос супротивний і такого сей час викидали з салї. Така пригода довелась народовцеви Дмитеркови, котрий став дорікати аранжерів віча за деморалїзацию селянства і кільком іншим, а Будзиновському, котрий виступив в імени „ґрупи віденьских радикалів“ відібрано голос, коли став критикувати безпроґрамовість москвофілів і бажав проголосити радикальну проґраму. Допервa при кінци віча, коли в єго користь зрік ся голосу п. Франко (мабуть мав говорити в імени „ґрупи львівських радикалів“), почав знов промовляти Будзиновський, одначе так довго єго слухали, поки побивав народовців. Коли-ж виступив проти предсїдателя віча в оборонї свободи слова, не тільки стягнув на себе докір того-ж, але й Дра Дудикевича проводиря віденських москвофілів. Се факта, котрі доволї яскраво ілюструють свободу слова і „всенароднїй“ характер віча.

Головною ціхою віча було завзяттє, доведене до кульмінацийного пункту, з яким всї бесїдники і референт накидались на народовців, зазначуючи зовсїм ясно свою обєдинительну теорию про „адінъ русскій языкъ и народъ“. Сї всї обєдинительні енунцияції силкувались аранжери віча по фарисейськи замаскувати. Так Б. А. Дїдицький, відкриваючи віче, заявив, що „г о л о в н о ю ц ѣ л і ю“ того-ж єсть, щоби „завладѣлъ м и р ъ желаемый всѣми добрыми р у с и н а м и“. Вибраний ad hoc предсїдатель віча крил. Павликов зазначив також потребу „помиренія и соглашенія партій и консолидациі“ та „спокойного и безпристрастного совѣщанія“, запевняв о льояльности і привязанню для Австриї „старой исторической партіи австрійскихъ русиновъ“ (таку тепер скували собі назву проводирі „Русской Рады“!), заявив, що о угодї якій небудь з правительством і бесїди бути не може, а з Поляками і без угоди можно би прожити лїта і віки. Звернувшись до партий руських висказав він, що призначеннєм зібраних єсть „не дразнити а гоити, не поднимати и єще дальше заострять спор, но и бывшій въ б р а т с к о й л ю б в ѣ уладити“. Однак опісьля показало ся, що предсїдатель, хоча сьвященик, не дбав зовсїм про ту заповідану б р а т с ь к у л ю б о в а позволяв зовсїм

Digitized by Google

безкарно проголошувати такі промови і оклики, котрі не тілько не лицювали з єго духовним достоїнством, але й з новагою т в е р е з о г о зібрання! Якої то б р а т с ь к о ї л ю б о в и міг научити ся хитро обдурений і заманений на віче народ під проводом крилошанина Павликова, може собі кожний читач легко досьпівати, коли прочитає вірний спис окликів (пісьля автентичного справоздання москвофільского орґану „Галицкая Русь“). Підчас промов Дра Ів. Добрянського, о. Красицького з Дернова, Давидяка з Тухлї, Крушинського з Селиск, котрих слова були звернені головно против послів Романчука і Барвінського та митрополїти, розлягались ось які оклики москвофільских культуртреґерів: „мачихи сынъ! (Ром.) Отступники! Измѣнникъ! Окаянный! Погибель имъ! Здрадники! Юды! Вѣроломники! Соромъ Поганчуку! Бездушники! Продались за сочевицу, за лободу, въ губерніи, въ панскихъ передпокояхъ! Соромъ владикамъ! Запродались, пошли въ локаи, то не наши послы, вонъ съ ними! Новая эра въ кутъ, старіи да живутъ! Діявольская робота! Мамелюки! Лицемѣри, Злодушаки, Запродапцы! Файный професоръ (Барв.), кандидатъ на инспектора онъ хулитъ вѣрѣ! Прослѣпитель парода“ і так in dolce infinitum! Отсе „благовонная китиця“ зібрана на пиві „всенародного вѣча“ під предсїдательством крилошанина Павликова, котрий все те дуже добре чув (а митрополїтови заявив перед вічем, що бере участь, що-б боронити єго від напастий), а не узнав потрібним звернути увагу тих крикупів, що се не лицює з новагою зібраного народу, з новагою духовних там присутних, а навпаки солїдаризував ся з тим усїм, бо виразно заявив ось що: „Сстли же и отзывались рѣзкіи голосы надъ извѣстнымъ адресомъ (Романчука, Барвінського і Митрополїти та владик), то были они необходимымъ и неизбѣжнымъ явленіемъ. Тѣ именно рѣзкіи голосы не были положительно розсчитаны на дразненье, лишь на в с к р ѣ п л е н ь е (!) нашихъ силъ (очевидно деструкцією скріпляєть ся москвофільство *Ред.*) и образумленіе заблудших, которыи должны сегодня убѣдитись, что состоятъ генералами безъ арміи.“

Інший сьвященик о. Крушинський з Селиск висказав „сожалѣніе, що именно наши владыки не знаютъ, не наблюдатъ **воочію** народного настроенія“, а о. Д. навіть не соромив ся н а в і ч у у д а р и т и в лице одного з політичних противників.

Таким поступованнєм очевидно зведено повагу віча на нїнащо, сьвященики яко пастирі народу підорвали також свою повагу духовну, а селяне з обуреннєм висказались про цїле аранжованнє віча: „Ми їхали далеку дорогу, думали, що там буде згода, як нас запевняли, а там тілько корчемна лайка! Людий, що хотїли промовити про згоду, викидали за двері або не допускали до слова! Яких хитрощів допускали ся аранжери віча, характеризують найкраще слова Гуцулів, що з Косівщини

Digitized by Google

прибули на віче: „Нам казали, що той адвокат (Др. Добр.) подасть 40 пунктів ухвалених на вічу до цїсаря, а резолюция прийде на ґрунт кождому“.

Головним речником сего віча був Др. Іван Добрянський, бувший директор відомого „Заведенія“, котрий три години говорив про політичне положеннє Русинів галицьких. Реферат сей був взорцевим продуктом адвокатської крутанини і перекручування історичних фактів і видумок та інсинуаций. Так н. пр. перечив наче-б то в програмі „Головної Ради Руської“ з 1848 р. не було зазначено самостійности і окремішности руського народу від московського, а з другого боку впевняв, що теперішня „Русская Рада“ есть „преемницею“ Головної Ради Руської і дальше веде її програму, що була згода, поки народовцї не виступили з „Русской Рады“ (коли тим часом 1879 р. громадно зголошених н е п р и н я т о!), що руські посли, вступаючи в раду державну, обовязались не підносити справ национальних, що накликували на противників політичних жандармів і послуговались доносами (але не подав ні одного факту!), що їздили в депутациї до ґр. Кальнокі і т. ін. Запевняючи о льояльности для Австрії, лишив собі Др. Добрянський дуже зручно відчинену фірточку для своїх обєдинительних поглядів, а о. Давидяк з Тухлї так прямо виступив в оборонї тих поглядів і ще ужив ось якого арґументу для їх підпори: „Цк. правительство, видно, хорошо знаетъ, въ чемъ крыются вещи опасныи, если такого апологета единства мало- и великоруского языковъ, якъ п р о ф. Я г и ч ъ, призвало на университетскую катедру въ Вѣдень, а въ додатокъ препоручило его коронѣ на члена палаты пановъ. Если ученыи другихъ славянскихъ народовъ заговорили о исторіи нашего народа и его языка, не удивлятись, що между г а л и ц к и м и р у с с к и м и у ч е н ы м и мнѣнія що до того вопроса о є д и н с т в ѣ Р у с и н о в ъ а В е л и к о р о с о в ъ б ы л и р о з д ѣ л е н и. Съ тѣмъ не было причины крытися“. При сїм роздавались в салї оклики: „Такъ мы общеруссы, мы тымъ гордимось!“

Того очевидно не можемо вам перечити, свобідна вам дорога, але тоді не маєте права промовляти в імени народу нашого руського, про его мову і літературу, правопись і т. ін. Се вже справи, до котрих ви таким заявленнєм втратили всяку компетенцию.

Адвокатську крутанину Дра Добрянського про політичну ситуацію галицьких Русинів піддержував патетичною промовою о. Красицький з Дернова. Він напав на систему виховання і звернув особливо цїле своє завзяттє проти п. Барвінського. За основу своїх виводів взяв о. К. статтю*)

*) „Народна Часопись“ виказала цїлу безосновність і напастливість виводів „Галицкой Руси“ про читанку п. Б-го. — Ред.

Digitized by Google

„Галицької Руси“ про „Читанку Барвінського для вищої ґімназії“ і на підставі поперекручуваних, повідриваних а навіть повидумуваних цитатів з тої читанки силкувавсь доказати, що така лєктура деморалізує молодіж і доводить до безвірія. Так само і о. Красицький і о. Давидяк витягнули справу фонетичної правописи, котру „заводять на глумъ здоровому розуму и на стыдъ церкви“, уважаючи віче відповідним до того ареопаґом, хоч Др. Добрянський н. пр. рішеннє питання про самостійність руського народу або єдинство єго з московським бажав полишити ученим та історикам. Можна справді лише жалкувати, що о. К. так мало виявив здорового розуму і справді приніс „стыдъ церкви“ яко сьвященик, операючи свої виводи на брехливих основах.

Реферати п. Ром. Бачинського в справі загального голосования і о. Билинкевича в справах економічних не подали нїчого нового, а москвофільский мінїстер просьвіти п. Марков в своїм рефератї про шкільні справи перемелював виводи о. Красицького „о религійности и нравственности въ образованію молодежи и межи народомъ“ и „о предложенію, щобы наши школы еще больше отдалити отъ церкви“ через заведеннє фонетичної правописи. Одначе справу цїлу представив п. М. зовсїм невірно і силкувавсь видвигнути її до значіння „насилія“ на руське письмо зо сторони властий. Тим часом справа зовсїм не так стоїть. Фонетичну правопись старались у нас в письменстві завести іменно сьвященики, писали нею Маркіян Шашкевич і Як. Головацький в „Русалцї Дністровій“ Н. Устиянович у „Вістнику“ і промовляли за нею на з-їздї руських ученых 1848 р.; перед кількома лїтами підняв сю справу проф. Черновецького університету Др. Стоцький, а перед двома роками внесло руське товариство педаґ. меморандум до мінїстерства з опінією фахової анкети, а сего року товариство ім. Шевченка о заведеннє фонетичної правописи в школї для улекшення науки руської мови. Мінїстерство вислало се меморандум Радї шк. кр., а тая запитала о опінію всїх учителів руської мови в школах середнїх і семінариях учительских. Коли-б учителї узнали потребу зміни теперішної правописи шкільної етимольоґічної (котру „Гал. Русь“ і так називає какоґрафією) на фонетичну, тодї-б рада шк. кр. покликала фахову анкету з руських фільольоґів і педаґоґів, котрі-б сю справу мали рішити. Однак хоч о. Красицький, Марков & comp. дуже добре знають, що давно в руській азбуцї не вживають ся букви ѯ, ѱ, ѳ, ѵ, ѹ, а молодіж шкільна все-ж таки в школї познакомляєть ся з кирильскою азбукою і вміє читати церковні книги, хоч і се знають, що і в будуччинї на случай заведення фонетики в школї учили-б і церковного письма, хоч знають, що н. пр. Серби здавна вже пишуть фонетикою, а не відорвались від своєї церкви, — пускають тумана народови несьвідомому ні етимольоґії ні фонетики, що народовцям розходить ся о від-

Digitized by Google

чуженнє школи від церкви! Вони надягли на себе овечу шкіру невинности і вірности церкві і тисячелїтній азбуцї, а самі відцурались в своїх „изданіяхъ“ всїляких не тілько тої тисячелїтної азбуки, але й своєї рідної мови, замінивши її на московщину. В цівілїзованім сьвітї рішають такі справи учені, фільольоґи, педаґоґи, академії наук, а наші москвофіли взивають до того соборчики, громади і т. ін. Та не о азбуку, не о правопись їм розходить ся, а о баламученнє руської суспільности, а в каламутній воді вони так вигідно уміють ловити рибку для себе!

Мусїли-б ми ще багато місця пожертвувати, що-б розправитись з усїма нїсенїтницями, які виводжено на вічу „всенародномъ“, що-б хоч зареєструвати сю крутанину і путанину. Одначе се не стоїть труду. Нарід, простоявши тілько годин серед москвофільского чаду, протративши чимало часу дорогого, викинувши кервавий гріш безцїльно, очуняв, покинувши салю „Народного Дому“ і тодї певно прийшла єму на думку приповідка, котрою і ми кінчимо наші замітки про се москвофільске фарисейство: „Правда всюди нївечить ся, а все таки визначить ся!“

Перед соймом.*)

Живемо в часах реалїзму, котрий проявляєть ся і в лїтературі і в штуцї, так що й поети й артисти силкують ся зобразити дійстне життє людське й прояви єго красй. Коли-ж поет або артист мусить реально зображати життє людське, єго прояви і обставини, що-б єго твір мав тревалу вартість, то не менше й в полїтичнім життю мусимо зважати на реальні обставини. Легковаженнє або несьвідомість реальних обставин доводило в полїтицї не тілько до великих помилок, але й до вельми сумних насьлїдків. Істория Украіни-Руси і Польщі чимало виказує таких помилок полїтичних з обох боків, і насьлїдком тих помилок „Польща впала та й нас роздавила“, як каже Шевченко. Однак сим разом не хочемо розводити ся над історичною минувшиною народу українсько-руського і польского, а звернемось до сучасних взаємин обох сих народів, маючи перед усїм на тямці наш край, Галичину. Тут побіч себе і поміж собою живуть від вікув Русини і Поляки, а хоч так близько сусїдують з собою, знають себе менше, як би можна сподївати ся. Само про себе з сего незнання реальних обставин, з несьвідомости обопільних справ і потреб повстають значні непорозуміння і викликують суперечки межинародні, які виповняють новійшу історию обох братніх народів.

*) Палата послів ради державної закінчила свої засїдання д. 20. н. ст. лютого с. р. Палата панів обрадувала до д. 25. почім відрочено раду державну аж до кінця цьвітня. Дня 3. н. ст. марця зберають ся сойми краєві.

Digitized by Google

Упередження, пересуди, нещирість а навіть і гірші прояви, викликані історичними обставинами і подіями, кермували і кермують звичайно головними дїячами обох народів. А вже-ж історична доля, до якої доборолась і Польща і Україна-Русь, повинна отверезити суспільність і польску і руську, довести їх до сьвідомости, що дальше так бути не може, коли за упадком державним не має посьлїдувати упадок обох народів.

З жалем одначе сказати мусимо, що і руська і польска суспільність не так скоро дійдуть до того розуміння, що неґативні спонукання не можуть нїколи довести до позитивних результатів, а мусять споводувати лише ослабленнє і розстрій. Неґацию Русинів або заперечуваннє приналежних їм прав, маловаженнє їх змагань просьвітних і літературних, погорду для руської віри, мови і письма уважає чимало навіть осьвічених Поляків цїлою підвалиною свого патриотизму. З другого боку і се признати мусимо, що чимало стрічаємо таких людий в руській суспільности осьвічений, котрі весь свій патриотизм опирають на ненависти або погорді польскої суспільности, а яке небудь зближенне або обопільне осьвідомленнє обох народностий уважають просто зрадою, не тямлячи того, що ми Поляків анї не випремо з східної части краю (хоч би навіть єго розділено, як деякі бажають), анї не можемо так відмежитись, що-б зірвати всякі взаємини суспільні і полїтичні. З одного боку манять себе Поляки і думають, що такими відносинами до Русинів роблять як найлїпшу прислугу польскому народови, з другого боку думають многі Русини найкрасше зберегти і розвинути свою національність відчуженнєм від Поляків, зірваннєм всїх взаємин між обома народами. Одні і другі не тямлять, що тим способом пхають оба народи в страшну пронасть. Забуваємо, що живемо в часах суспільних змагань, що на черзї стає соціяльне питанне. Що-ж у нас робить ся, що-б приладити щасливе і спокійне розвязанне сего питання і обминути страшні перевертні і катастрофи? Ми забуваємо зовсїм про економічні справи обох народів і нашого краю, як би у нас зовсїм не потреба було поправи биту економічно-народного. Навпаки що раз збільшаємо тягарі краєві, повітові і громадські, а вельми мало робимо для справдешньої просьвіти, котра-б видобувала оба народи з нужди, забезпечувала проти визиску, отвирала нові жерела зарібку і прожитку. Мало що не всї сили звертають ся до „борби“ і ненависти двох братних народів, до боротьби задля взаїмного нївечення на полї національнім, а навіть релігійнім. Се ще окруховини тої давної історичної полїтики, що не вміла числити ся з реальними обставинами, а замість черпати з історичного життя хоч терпку але правдиву науку, манила провідників полїтичних похвальними гимнами великопанської сьвітлости. Се принципи тої полїтики, що, знївечивши автономію українсько-руського народу, занапастила самостійність Польщі і допомогла Росиї стати державою европейською, коли вона оперлась о Русь а силою Руси о побереже Чорного моря, Дунаю і австрийської державы. Росия дуже добре розуміє цїлу вагу сеї переміни полїтичної. Маючи практичне розумінне, Росия знає і чує се добре, що коли-б не мала України-Руси, не мала би і Польщі, та перестала би бути державою европейською. З того почуття і з сеї сьвідомости своєї найслабшої сторони дасть ся пояснити сей нечуваний гнет в Росиї усего того, що хоч би маленькою іскрою проявляє духа самостійної Руси, духа так званого

Digitized by Google

сепаратизму україноφільского. Звідтіля походять ті укази явні і тайні проти української літератури, пісні, проти костюмів национальних українських і те справдї варварське нївеченнє навіть найслабшої тїни українсько-руської самостійности.

Чи-ж Поляки призадумали ся коли небудь поважно над тим, що тут єсть ся точка Архімедова, з котрої можна подвигнути і поліпшити долю обох народів, що Галичина єсть тим полем, з котрого сьвітло нового життя може і повинно засияти на цїлу обшир обох народів, що коли-б руський елемент в Галичичї розвинув ся в цїлій повнї, мусїв би своїм сьвітлом нробити і найбезпечнїйші кордони.

Поляки повинні вже раз у власнім своїм інтересї освоїти ся з тою думкою, що справа польска не вимагає знївечення Русинів, а навіть що для тої справи за мало лише толєрувати Русинів, але що ся справа вимагає, що-б Русини в цїлій повнї розвинули ся яко народність самостійна і могли оперти ся всяким заходам і покусам обєдинительним і обрусительним. Певно, що не легко прийдеть ся Полякам вступити на сю нову і трудну дорогу, бо се дорога невсипучої працї, пожертвования, поправи своїх давних помилок і недостатків.

Події, які зайшли під конець останньої сесиї краєвого сойму, торжественне зазначеннє устами послів-народовців і митрополіти становища руської народности і підвалин, на яких Русини бажають розвивати ся, відчинило Полякам ворота до тої нової дороги. Поляки, яко елемент верховодячий в краю, повинні тепер супроти слабших, менше управнених Русинів заняти таке становище, котре би положило конець дотеперішним межинародним упередженням, пересудам, суперечкам і вороганню, а мало-помалу довело до мирного пожиття і спільної працї обох елементів для добра краю, для добра обох братних народів. Се була би дорога особистої абнеґациї і пожертвования для дїйстного добра обох народів і краю, дорога вельми трудної консолїдациї наших розлюзованих обставин суспільних і економічних. Туди поведена праця була би заразом першою підвалиною і зародом самостійного життя обох народів. В такій працї показало би ся практично, які суть найвідповідніїші форми суспільного життя для спільного, федеративного пожиття обох народів і взагалї, як таке пожитте в нашім краю дасть ся уладити.

Публїцистика з одного і другого боку може підготовити уладженнє сеї справи, може і повинна успокоювати обопільні пристрасти і роз-ярення, спонукати суспільність, поважно думати про сю справу і взяти ся до працї позитивної. Однак властивим полем полагодження сеї справи єсть цїле наше життє автономічне в краю, а іменно властивою ареною тої справи єсть сойм краєвий. Тут повинна справа польско-руська прибрати наглядні, конкретні форми, а не голословні. Буде се залежати від політичного розуму верховодячих політиків, повести справу так, що-б уможливити мирне її полагодженнє. Політична констеляция теперішня не повинна сходити з тямки верховодячих політиків і пагадувати їм, що усупенне або ігнорованнє сеї справи, маловаженнє, або несправедливе полагодженнє було-б помилкою, котра не дала-б ся вже направити. Отже caveant consules...

Digitized by Google

Дамян Гладилович

Мусимо з нашими родимцями поділити ся вельми сумною вісткою. Дня 16 (28) сїчня с. р. помер по довгій і тяжкій недузї в 47-ім роцї життя Дамян Гладилович, професор руської ґімназиї у Львові, голова товариства ім. Шевченка, і член видїлів а взглядно товариств „Просьвіта“, „Народна Рада“, „Руська Бесїда“, „Руське товариство педаґ.“, „Народна Торговля“ і ін. Хоч покійник не працював пером на ниві нашого письменства, одначе майже у всїх значнїйших наших институциях і виданнях брав він живу участь, порадою і працею, що не була так видна, як праця лїтературна але за те вельми важна для Її розвитку і орґанїзациї. Покійник зарівно брав живу участь в справах полїтичних і народної орґанїзациї, як і в справах лїтературних і наукових і всюди сповняв свій патриотичний обовязок совістно і з справдешним пожертвованнєм, достойним насьлїдования. Єго орґанїзацийному і адмінїстраторському талантови завдячує в значній части свій розвиток „Дїло“ і товариство ім. Шевченка, а в полїтичних справах був він усе рішучим прихильником ясного, сьвідомого, самостійного поступованя, без огляду на каламутні елємента нашої суспільности. Львівська громада оцїняючи сї велики заслуги покійника постановила похоронити єго мощі коштом народних товариств. При великім здвизї народа відбулись похорони дня 18 (30) сїчня, а іменем львівської громади попращав покійника пос. Барвінський теплим, щирим словом. Відтак відвезено домовину до Хирова і похоронено в родиннім гробі. При найблизшій нагодї подамо дещо більше з власних листів покійника для характеристики єго дїяльности, а тепер кидаючи грудку землї на сю могилу пращаємо покійника: Нехай єму земля пером, котру так горячо любив і для котрої так щиро трудив ся!

Справоздання з дїяльности руських товариств і деякі інші статтї мусили ми відложити до марцевого випуску.

Digitized by Google

Сей-ото перший узявся до лука з стрілою прудкою,
Став на порозї й почав той лук пробувать, що б натягнути
Та не натяг, тільки дуже стомив, натягаючи руки
Білі незвикші, і потім почав женихам говорити:
„Нї не натягну я, браття, нехай лишень візьме хто інший;
„Лук сей багато таки людей знатно славетних зажурить
„С поводу серця й життя; бо й справдї воно таки лучче
„Вмерти, нїж жить ошукавшися в тому, зза чого ми завше
„Тутки збиралися і що день божий в надїї кохались.
„Правда й тепер ще декотрі з нас мають надїю і хочуть
„Шлюб с Пенелопою взяти, жоною царя Одиссея,
„Але не перш, чим попробує лука і слави докаже;
„Потім яку небудь іншую із Ахеянок хороших
„Сватати стане й посагу ще більш добиватись, а ся-от
„Вийде за того, хто вдасть їй найбільше і прийде до мисли".
Так-от сказавши, він лук опустив біля себе на землю,
До гарно тесаних, к дверам прибитих, дошок прислонивши,
Тут-же і бистру стрілу притулив до замочної ручки,
І зараз пішов та і сїв на тім самім стільцї, звідки встав перш.
Тут Антиной став ёму дорікати та гримать на него:
„Ех, Леодисе! яке отсе слово крізь зуби ти мовив?
„Страшне й важке, — ёго чуючи дуже я гнїваюсь серцем.
Лук сей, ти кажеш, багато людей вельми знатних зажурить
„С поводу серця й життя, що не можеш ти лук натягнути?
„Нї не таким тебе мати шановна на сьвіт породила,
„Що б натягати тугії луки та пускати з них стріли,
„Отже-ж другії усї женихи браві зараз натягнуть."
Так він сказав і звелїв козоводу Мелантію встати:
„Встань лиш, Мелантіє, та розпали нам вогню тут в палатах,
„Добрий великий ослін постав, смушком ёго застеливши,
„Та принеси нам великее кружало сала с комори,
„Що б ото ми, розтопивши те сало і лук намастивши,
„Всї натягнули, та разом скінчили б сперечу почесну."
Вчувши се, зараз Мелантій вогонь розпалив на кабицї,
Потім поставив великий ослін і покрив ёго смушком,
Далї принїс і великее кружало сала с комори,
І молодїж розтопляючи сало, ним лук розмягчали,
Що б натягнути, а все таки й жаден нїчого не вдїяв.
Лиш Антиной ще не пробував та Евримах боговидий,
Самі найстарші і самі найдужчі проміж женихами.
Двоє-ж один по одному і нищечком вийшли з сьвітлицї.

Digitized by Google

То був Филитій скотар з свинопасом Евмеєм укупі
А всьлїд за ними теж вийшов і сам Одиссей богорівний.
Вийшовши, за ворітьми повстрічались вони усї троє,
І Одиссей їм почав говорити словами мягкими:
„Слухай-но, стадниче, й ти, свинопасе! чи можна сказать вам,
„Чи то змовчати? а серце аж нудиться, що б розказати.
„Що б ви зробили, як би Одиссей, ваш хазяїн приїхав
„Знов сюди, як би ёго несподївано бог припровадив?
„Чи ви б стояли от за женихів, чи пак за Одиссея!
„Нуте-ж, скажіть тільки так, як велить вам і серце і розум".
І у одвіт ёму стадник Филитій на сеє промовив:
„Батьку Зевесе! коли б ти нам сповнив отсеє бажанне,
„Що б нам хазяїн прибув уже, що б ёго бог припровадив.
„Бачив би ти, яка сила у мене есть та й кулаки теж!"
Тою-ж молитвою і свинопас помолився богам всїм,
Що б Одиссей вельми мудрий вернувся скорійше до дому.
І як ото Одиссей визнав певнії думки обох їх,
Зараз почав у одвіт їм крилатії речи казати:
„Та се-ж я сам, Одиссей таки, бід натерпівшись, вернувся
„Аж на двадцятому році у милую рідную землю.
„Знаю, що ви тільки двоє бажаєте мого приїзду,
„Двоє з моїх всїх рабів; а із других не чув нї од кого,
„Що б хто бажав із них, що б повернувся я знову до дому,
„Вам тільки двом я і скажу всю правду, що станеться потім.
„Як менї бог допоможе скарать женихів тих чванливих,
„Дам я обом вам по жінці і всякого майна в придачу,
„Хати вам вистрою близько палат моїх, і аж до смерти
„Будете ви Телемаху товаришами і братами.
„Ке лиш погляньте: я вам ще і другу признаку покажу,
„Що б ви очима побачивши пісьля повірили й серцем,
„Шрам, що колись то вкусив мене дикий кабан білим зубом,
„Як я ходив на Парнас із синами таки Автолика".
Кінчивши він заголив убрання на нозї аж до шраму,
І ті обоє, побачивши шрам той, їм здавна знакомий,
Плакати стали, обнявши руками свого Одиссея:
І милували ёго й цїлували у голову в плечі
Поцїлував теж і їм Одиссей обом голову й руки.
І вони б плакали та голосили б до сонця заходу,
Як би то сам Одиссей не спинив їх такими словами:
„Та перестаньте вже плакать ридати, що б хто не побачив.
„Вийшовши часом з сьвітлицї, і піде та скаже усїм там.

Digitized by Google

„Йдіть лиш назад та один по одному, а не заразом всі:
„Перш піду я, а ви потім; а знак в нас такий нехай буде:
„Скільки-от там у сьвітлиці сидить женихів загордящих,
„Всі вони не дозволятимуть лука менї натягнути;
„Ти-ж, богорівний Евмею, візьмеш зараз лук з сагайдаком
„Тай подаси менї в руки, а потім жінкам ти прикажеш,
„Що б зачинили в жіночих покоях всі двері прицільно;
„І коли хто з них чи стогн який-небудь, чи геп но почує
„Між чоловіками в нашій запертій сьвітлиці, то в двері
„Що б не виглядували, а робили б роботу всі мовчки.
„Ну, а тобі, богорівний Филитіе, припоручаю
„Брами заперти на ключ і в засови пропхнути „сирицю."
Так-от сказавши, пішов в свої пишні тіняві палати,
А незабаром ввійшли і обидва єго челядинці
І увійшовши, сїв знов на тім самім стільці, звідки встав перш.
Перед вогнем Еврімах держав лука в руках і вертїв ним
Так, потім сяк, пригрівав на вогні, але все було марно:
Лука не зміг натягнути, і дуже стогнало в нім серце.
От він розсердившись лаятись став і кричав мов скажений:
„Хай ёму біс! мене жаль бере і за самого й за вас всїх.
„Тай не за шлюбом я стільки вбиваюсь, хочай пак і то жаль:
„Єсть-же і других богато Ахеянок гарних як в самій
„Нашій Ітацї, так і по другим городам нетутешним,
„Але мене бере злість, що ми всі мізерні і немощні
„Супроти сили царя Одиссея, що навіть не можем
„Лук натягнути, і сором нам буде в нащадках, як взнають."
Знов Еврімаху почав говорить Антиной Евпитенко:
„Ні, Еврімаче, не буде сего; ти і сам добре знаєш.
„Ниньки у нас на Ітацї бач празник стрілецького бога,
„Празник великий: хто-ж сьміє натягнути лука? Сховайте
„Лук, а прути нехай с кільцями так і стоять, бо нїхто їх
„Тут зачіпати не буде нї защо, як я собі мислю,
„Хоч би й прийшов хто в сей дім Лаертенка, царя Одиссея.
„Лучче нехай виночерпій вином обнесе нас в килїшках,
„А ми, створивши офіру, запрем се загнуте оружжя.
„Завтра-ж у ранцї скажіть козоводу Мелантію знову
„Кіз нам пригнати, котрі у кошарі єсть самі найлуччі,
„Що б, сріболукому ми Аполлону їх стегна спаливши,
„Лук натягнули та разом скінчили б сперечу почесну."
Так говорив Антиной, і вподобалось всїм ёго слово
І почали-ото джури їм воду на руки зливати,

Digitized by Google

Слуги проворні вина у килїшки до верху налляли
І частували по черзї усїх, зачерпнувши із кухви.
І, як створили офіру і випили, скільки хотїв хто,
То Одиссей хитромудрий сказав, замишляючи зло їм:
„Слухайте-но, женихи браві, славної вельми царицї!
(„Що б я сказав, що велить менї серце у грудях сказати)
„Я Евримаха прошу й боговидого теж Антиноя
„Більш од усїх, бо отсеє він слово сказав нам до ладу:
„Ниньки нехай лука кине та припоручить усе богам;
„Завтра-ж у ранцї бог силу дарує, кому сам захоче.
„Дайте лишень і менї той лук тесаний, що б з вами вкупі
„Снаги в руках і я спробував, чи ще у мене зосталась
„Сила, якая колись-то була у хвіястих суставах
„Чи її вже загубили у мене блуканнє й нестаток".
Так-от сказав Одиссей, і всї згорда розсердились дуже,
Перелякавшись, що б часом він не натягнув лука й справдї.
А Антиной став ёму вимовлять, дорікати й промовив:
„Ах, волоцюго нїкчемний! нема в голові в тебе клепки;
„Мало тобі, що спокійно сидиш між вельможними нами
„І бенькетуєш з всїма на рівнї і що слухаєш вільно
„Всї наші речі і оповідання? а другий і жаден
„Жебрак, нищук речей наших і слухати навіть не сьміє.
„Смачне вино тобі баки забило, которе і других
„Надвережає, хто заздро ёго й без пуття уживає.
„Тож пак вино і Кентавра славетного Евритіенка
„В халепу вбгало в палатах могучного десь Пиритоя,
„Як до Лапитів прийшов він; вином собі баки забивши,
„Кручений бешкету доброго там наробив в Пиритоя:
„Лицарів злість узяла, і вони повскакавши за двері
„Виволокли ёго, вуха ёму окарнали косою
„Й носа одрізали, і наш Кентавр отуманений трунком,
„В ноги ударивсь, свій сором оплакуючи і безпутство.
„С тої пори у Кентаврів з Лапитами ремста повстала,
„І самого ёго самперед лихо од пянства спіткало.
„Так і тобі я велику пророчу біду, коли справдї
„Лука натягнеш; бо жалощів ти нї од кого не встрінеш
„В нашім народї, а візьмем тебе та на чорному човнї
„Одвеземо до Ехета царя, що людей всїх страчає,
„Тай продамо, звідтіля уже ти не спасесся; сиди-ж пак,
„Пий от вино і з молодшими ти не заходь у сперечу."
Тут знов ёму почала говорить Пенелопа премудра:

Digitized by Google

„Ні, Антиною: не гоже і кривда була б занедбати
„Котрого небудь з гостей Телемаха в ёго-ж таки домі;
„Думаєш ти, що як би сей старий натягнув Одиссеїв
„Лук величезний, на руки свої понадіявшись й силу,
„Взяв би мене у свій дім і я вийшла би заміж за него.
„Ні, сеї справи ні сам він ніколи не мислив влучити,
„Тай ніхто з вас ізза сего нехай свого серця не вялить,
„Тут бенькетуючи: се не пристало, зовсім не пристало.“
Знов у одвіт їй почав говорить Евримах Полибенко:
„Ікаріївно шановна, премудра жено Пенелопо!
„Ми і не думаєм овсім, що б він тебе взяв: не пристало;
„Ми боїмось поговорів людських, а найбільше жіночих,
„Що б не сказав хто-небудь зовсім худший по роду з Ахейців
„Дрантя, а все таки жінку вельми непорочного мужа
„Свата, а лука гнучкого зовсім натягнути не вміє,
„А якийсь другий там жебрак, нищук, волоцюга прийшовши,
„Легко і лук натятнув отой та і всї кільця прострелив.“
„Так говоритимуть, і всї ті речі нам соромом стануть.“
І Пенелопа премудра на се ёму от-що сказала:
„Ні, Евримаче, не можно серед людей в славі вітати
„Тим, котрі марне псують чоловіка славетного майно
„Та і господу безчестять ёго, — отсе сором, так сором!
„Сей вже от странник і ростом високий і тїлом здоровий
„Та і не простого роду: вельможного батька дитина;
„Дайте попробувать тесаний лук і ёму, хай побачим.
„Я пак і то ще скажу, — і воно таки сповниться певне:
„Як що старий, Аполлона вмоливши, натягне нам лука,
„Я ёму дам і хітон і бекешу, одежу все пишну,
„Дам і загострений спис, од собак і злодіїв заслону,
„Дам ёму гострую шаблю, сандали хороші під ноги,
„В рештї-ж с почотом ёго одвезуть, куди серце бажає.“
Їй у одвіт Телемах вельми мудрий почав говорити:
„Мати шановна! не має ніхто права більше од мене,
„Як лука дати, кому сам захочу, так і не давати,
„Ні тії, котрі на нашій гористій Ітації панують,
„Ні ті, що мешкають по островах в хлїбородній Елїдї,
„Жаден із них приневолить не зможе мене, як захочу,
„Хоч би й зовсім сему страннику подарувать і всю броню.
„Лучче ти, нене, іди у сьвітлицю свою, і за кросна
„Сївши справляй с покоєвками всю свою певну роботу.

Digitized by Google

„А що до луків — то річ не жіноча, але чоловіча
„І перш од других моє, бо я єсть тут у домі господар.“
Дуже вона здивувалась, почувши од сина такую
Сьміливу річ і розумну, і вийшла повагом з сьвітлиці.
Вийшли за нею й рабині, і там вона довго і гірко
Плакала за Одиссеєм, своїм чоловіком, аж поки
Сна не наслала на ню синёока богиня Аѳина.
Взяв свинопас на оружжя гнучке і хотів було нести,
Та женихи, те побачивши, стали всї разом кричати,
А хтось із них молодий та зухвалий сказав свинопасу:
„Ге! а куди се несеш ти оружжя отсї, свинопасе,
„Дурбасе! скоро тебе розірве собачня та свинарська,
„Котру ти вигодував сам, як тільки нам милостив буде
„І Аполлон таки та і всї другі безсмертнії боги.“
Перелякавсь свинопас і оружжя на тім самім місці
Знов положив, бо всї галас великий підняли в покоях,
А Телемах теж собі почав гримати на свинопаса:
„Дїду! вперед неси лука й не дуже то так потурай всїм,
„Що б я тебе, хоч молодший, назад відтіля не спровадив
„В поле каміннєм, бо єсть я пак силою дужчий од тебе.
„О як би то і од всїх женихів, котрі суть у палатах,
„Був я руками і силою луччий і дужчий на стільки-ж,
„Я б ото зараз заставив усїх вибиратись негайно
„З нашого дому, бо дуже великі безпутства вчиняють.“
Так він сказав, і на сїм ёго слові теж зареготали
Всї женихи, але-ж сердитись з сеї пори перестали
На Телемаха. І впять свинопас, те оружжя забравши
Та підступивши з ним до Одиссея, подав ёму в руки.
Потім позвавши окрім Евриклею, сказав їй тихенько:
„Сам Телемах велить зараз тобі, Евриклеє премудра,
„Двері в жіночих покоях усї зачинити прицїльно,
„І коли хто з вас чи стогн який-небудь чи гупання вчує
„Між чоловіками в нашій замкнутій сьвітлиці, то в двері
„Що б не виглядували, а сидїли б всї мовчки при дїлї.“
Так от сказав він, і стало безкрилим для неї се слово*)
Зараз пішла і в сьвітлицях усїх двері позачиняла,
Нищечком миттю з сьвітлиці шморгнув і Филитій за двері
Та спонад двору і позамикав усї брами міцнії

*) Див. XVII. 57.

Digitized by Google

Там під повіткою здавна лежала човенна кодола
Личана; нею засов завязав і вернувсь до сьвітлиці.
А увійшовши, сїв знов на тім самім стільці звідки встав перш
Все позираючи на Одиссея; а той уже лука
Скрізь оглядав, повертав і сюди і туди, може черви
Ріг поточили де-небудь, як він на чужині тинявся.
А з женихів хтось промовив, зиркнувши на свого сусїду:
„Бачите, як огляда: потайний він мастак у оружжу.
„Може і в него єсть в дома теж саме оружже, а може
„Лиш придивляється, що б і собі таке сооружити:
„Справно ним вертить сюди і туди волоцюга негідний."
Другий-же хтось, молодий та зухвалий додав ще глумливо:
„Хай собі завше він має в дїлах своїх вдачі на стільки,
„Як-от тепер ёму вдасться сей лук роговий натягнути."
Так женихи насьміхалися; а Одиссей хитромудрий,
Тільки лиш лука свого оглядав на всї боки вважливо,
Як-ото лїрник; сьпівака дотепний, перш нїж засьпівати,
Легко і справно натягує струни на лїрні кілочки
Та із обох боків мацає скручену кишку овечу,
Так без труда натягнув Одиссей лук тугий та великий
Та і смикнув задля проби одним тільки пальцем за кишку;
І зацьвірінкала кишка зовсїм нїби ластівка тая.
Перелякалися дуже усї женихи, так що збліднли
Навіть з лиця; а Зевес почав страшно греміти в признаку,
І бідолах Одиссей богорівний зрадив дуже-дуже,
Що ёму чудо послав тее син хитромудрого Крона,
Взяв він прудкую стрілу, що була на столї недалеко
Винята з сагайдака, де лежали поховані другі
Стріли усї, котрих мали попробувать скоро Ахейці,
Держачи лука в руках, притягнув до зарубини кишку,
І, наложивши стрілу та прицїлившись, так і торохнув.
Прямо з стільця, де сидїв, і влучив, не схибнувши у кільця
В саму середину, і стріла мідна, наскрізь пролетївши,
В стінці застрягла; тогдї Телемахови так він промовив:
„Бач, Телемаче, тебе я нищук, хоч сижу тут в палатах,
„Не осоромив, попав добре в цїль, та не дуже то й лука
„Я турбувавсь натягати: знать сила ще добра у мене,
„І не така, що б оті женихи глузували так з мене."
„Ну а тепер уже час зготувать і вечеру Ахейцям
„Поки ще видко, а послї інако почнем забавлятись

Digitized by Google

Сьпівами й лїрою, бо без музики і бенкет — не бенкет.
Так от сказавши, моргнув Телемаху; а той зараз шаблю
Гостру до боку вчепив, як догадливий син свого батька;
Взяв в руки спис з наконешником мідним тай постановився
Біля стільця пан-отцевого, взброєний мідним оружжом.

Digitized by Google

Одиссеї X.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ-ДРУГА.

Вбивство женихів.

А Одиссей хитромудрий узяв скинув з себе лахмани,
Скочив у крок на високий поріг з своїм луком роговим
Та с повним стріл сайдаком; потім висипав стріли прудкії
Долу, під ноги собі і сказав женихам загордящим:
„Ну, вже як бачите, ся суперечка почесна скінчилась:
„Іншу тепер я мету, у якую нїхто ще не мітив,
„Виберу, може і влучу, як бог Аполлон допоможе.“
Так-от сказавши, він гірку стрілу в Антиноя направив,
Сей-же тогдї саме опорожнити збірався золотую
Чарку дводонну і вже доторкався до неї губами,
Що б ото випити з разу, про смерть-же у него і гадки
Навіть не було, та й хто б таки думав, що б межи гостями
Стількома хтось там один, хоч і був би од всїх найсильнїщий,
Лютую смерть заподїв ёму та вготув і чорну недолю.
От Одиссей Антиною, примірившись, стрельнув в горлянку,
І кінцем гострим стріли пробив наскрізь ёму товсту шию.
Навзніч подавсь Антиной, золотая з рук випала чарка,
Сам повалився, і зараз струмень чоловічої крови
Ринув здоровий із носа; той штуркнув ногою од себе,
Стіл перекинув і страви розсипались геть по підлозї.
Хлїб і печеня піском закалялися. Тут женихи всї
Галас підняли, побачивши вбитим товариша свого.
Зараз з стільцїв повскакали, забігали скрізь по сьвітлицї
Та поглядали кругом на широкії стїни міцнії,
Чи не знайдеться де-небудь щита, або списа важного.
І почали Одиссея корити гнївними словами:

Digitized by Google

„Странниче! зле ти стреляєш в людей; але в друге
„Вже ти не будеш стреляти: амінь тобі зараз тут певний,
„Бо ти убив чоловіка, що між усїма паробками
„Єсть що найлуччий в Ітацї: склюють тебе хижії круки.“
Так говорили вони, бо гадали, що він ненаро́ком
Вбив Антиноя, а того дурнії не відали овсїм,
Що й задля них ото всїх уже певна погибель настала.
От Одиссей хитромудрий, спід лоба зиркнувши, гукнув їм:
„А, пси! ви думали, що я уже не вернуся до дому
„С Трої, що нищили так безпутя мою власну худобу,
„Та де с котрими рабинями спати вкладались насильно,
„І як я жив ще, ви сватаєте і мою пак дружину,
„Не побоявшись нї богів, що небом широким владїють,
„А нїже помсти людської, котора прийде незабаром, —
„От-же тепер задля всїх вас погибель вже певна настала.“
Так він сказав, і напав всїх блїдий страх великий.
(Всяк позирав, що б втїкти куди-небудь й позбутися смерти).
Тільки один Евримах у одвіт ёму так-от промовив:
„Як що і справдї ти єсть Одиссей, що в Ітаку вернувся,
„То справедлива грізьба твоя, бо виробляли Ахейцї
„По́гани вельми багато в палатах а також й на полї.
„Але отой вже лежить мертвяком, хто причиною всёму:
„Се-ж Антиной, натякнувши, нас всїх підустив на сю справу;
„Не доконечне він шлюбу бажав того і добивався,
„Інше на думцї він мав, але того не сповнив Корнїон,
„Що б на Ітацї багатій над всїми людьми царювати
„Тільки самому, а сина твого хотїв вбити засївши
„Ну, і за се він спіткав свою долю, а ти над народом
„Змилуйсь твоїм: ми громадою послї за все тобі сплатим,
„Скільки і випито в тебе і з'їджено тут у палатах, —
„Кожний за все тобі в двадцятеро більш заплатить: волами,
„Золотом, міддю виплачувать будемо, поки аж серця
„Не заспокоїм тобі, а до того — не сердься, будь ласкав.“
І позиркнувши спід лоба, сказав Одиссей хитромудрий:
„Нї, Евримаче, хоч би ви і батьківщину віддали всю,
„Скільки її тепер єсть у вас та приложили б ще стільки,
„То і тогдї теж своїх я не вдержав би рук од убивства
„Поки б за кривду свою не помстивсь над всїма женихами,
„Вам зостається одно тепер з двох: або стятись зо мною,
„Або тїкати, коли хто од смерти втече і недолї;
„Отже шкода: не втече з вас і жаден од певної смерти.“

Digitized by Google

Так він сказав; в тих стремтїли колїна і тёхнуло серце
І Евримах знов у-друге почав женихам говорити:
„Браття! не здержить отсей чоловік своїх рук смертоносних,
„А коли взяв в руки тесаний лук та сайдак із стрілами,
„То вже і буде с порога стреляти, аж поки усїх нас
„Не перебє: треба нам доконешне подумать об сїчі.
„Шаблї виймайте із піхов, столи у-перед виставляйте
„Супроти стріл смертоносних, та кинемось всї ми на нёго
„Раптом, то може с порога зібєм ёго й випхнем за двері.
„Потім по гóроду підем та скрізь геть наробимо крику,
„І вже тогдї, як от стрельнув сей раз, то в останнє вже стрельнув."
Так-от сказавши, він вийняв із піхов свою мідну шаблю
Гостру з обох боків, та і накинувся на Одиссея
С криком та гуком, а в той самий крок Одиссей богорівний,
З лука спустивши стрілу, влучив в груди як раз біля цицьки,
І стріла бистра встромилась в печінках; у того-ж і шабля
Випала з рук: захитавшися він через стіл перекинувсь
Й гепнув до-долу, й розсипались страви геть скрізь по підлозї,
Впала і чарка дводонна; і бився той лобом об землю
З болещів в серцї, і в корчах страшенних ногами обома
Бив об стілець, а тим часом і очі заплющив на віки.
Вискочив тут Амфином і накинувся на Одиссея
В сїчах славетного, вийняв свою шаблю гостру і думав,
Чи не одступиться той од дверей; але тут Телемах вже,
Ззаду до ёго підбігши, ударив своїм мідним списом
В плечі промежи лопатки і геть пристромив ёму груди,
Той як колода бебехнув і тріснувся лобом об землю.
Зараз одскочив назад Телемах, навіть спис довгий кинув
У Амфиномовій спинї, боявся, бач, що б хто з Ахейцїв,
Як він вийматиме списа, наскочивши раптом на него,
Гострої шаблї ёму не встромив або в бік, або в спину.
Зараз ото дременув до дверей, де стояв милий батько,
І ставши близенько почав ёму речі крилаті казати:
„Батеньку! я от піду, принесу тобі щит і два списи
„Й мідний шишак, прилаштований добре до лоба твоєго;
„Сам уберуся у броню, звелю й свинопасови вбратись
„Тай скотареві, бо всїм нам узброїтись буде безпечнїйш."
І Телемахові так Одиссей хитромудрий одвітив:
„Гайда, біжи та принось, поки єсть ще менї чим стреляти,
„Що б не зіпхнути мене од дверей, як один я зостанусь."
Так він сказав, Телемах-же послухався милого батька,

Digitized by Google

Взяв тай побіг у сьвітлицю, де славная броня лежала;
Вибрав він там межи зброєю штири щити, вісїм списів
Та шишаків штири мідних с хвостами із кінської гриви,
І поприносив все те до дверей, де стояв милий батько.
Насамперед він тут сим зодягнувся, у мідную зброю
Та повдягалися теж і обидва єго челядинцї,
І поставали всї в ряд з Одиссеєм своїм хитромудрим.
А Одиссей-ото, поки ще в нёго було чим стреляти,
Знай все стреляв та вбивав женихів одного по одному,
Добре мету беручи, і ті падали мов снопи рядом;
А як не стало вже стріл і не було чим більше стреляти,
Зараз він лук притулив до стовпа, підперав що пак стелю
Біля блискучих дверий, що з сьвітлицї виходили в сїни
А сам на плечі надїв собі щит, с чотирёх шкур волових
Зроблений, лоба-ж закрив шишаком із собачої шкури,
С кінським хвостом, що́-то страшно поверх шишака розвивався,
І взяв у руки два списи здорові, загострені міддю;
Тут-же в стїнї, од дверей недалеко, були й потайнії
Двері з високим порогом; виходили тими дверима
Просто на двір; як лучалася інколи в тому потреба.
Отсї то двері звелїв Одиссей свинопасу замкнути
І вартувати, а виходу другого більше не було.
Тут Агелей, обертаючись до женихів так сказав їм:
„Браття! а може б хто з нас потайними отсїми дверима
„Вийшов, що б крикнуть, нехай би зібрались сюди громадяне?
„Вже-ж пак отсей чоловік розстреляв свої стрїли останнї.“
Знов козовід що-найстарший Мелантій на се ёму мовив:
„Е, нї, не так, Агелеє, родино Зевеса; сї двері
„Просто ведуть на подвірє, і трудно пробратись тудою:
„Там і один чоловік всїх задержить, коли трохи сильний,
„Лучче давайте, я вам принесу із сьвітлицї всїм зброю
„Й ви уберетесь, бо там, як я думаю, а не де-інде,
„Зброю усю поховали вони, Одиссей з своїм сином.“
Так от сказавши пішов козовід що-найстарший, Мелантій,
Через віконце потайне полїз у ванькір Одиссеїв,
Вибрав дванадцять щитів у ванькирі, й дванадцять теж списїв
Тай шишаків мідних стільки-ж с хвостами із кінської гриви
Все те забравши принїс і почав женихам роздавати.
Тёхнуло серце тогдї в Одиссея, стремтїли й колїна,
Як він побачив, що ті узброїлись і страшно махали
Довгими списами: дїло ёму показалось недобре,

Digitized by Google

Й зараз почав Телемахові речі крилаті казати:
„Ну, Телемаче, напевне хто небудь з жінок там в сьвітлиці
„Їх наущає, що б билися з нами, а може й Мелантій."
І у одвіт ёму от-що сказав Телемах вельми мудрий:
„Ні, тату, я таки сам виноват, не хто другий в сій справі,
„Через недбалість я двері в ванькір в біганині замкнути
„Овсім забув, а вони-от хитрійші од мене вдалися.
„Ке, лиш, Евмею, піди та замкни у ванькірі ті двері
„Й нишком довідайся, чи то з жінок хто все те виробляє,
„Чи Долієнко Мелантій; ёго се, я думаю, штуки.
Так-ото нищечком в трёх між собою вони розмовляли.
Знов із сьвітлиці Мелантій шмигнув у ванькір кріз віконце
Зброї принести ще більш; постеріг свинопас тую справу
Й ставши біля Одиссея, сказав ёму нишком на вухо:
„О Лаертенку, родино богів Одиссею премудрий,
„Онде-ж і зрадник той самий, на кого і ми натякали,
„Крадеться знов у ванькір він по зброю; скажи-ж менї просто
„Чи ёго вбити, коли менї вдасться ёго побороти,
„Чи пак до тебе привести, нехай накладе головою
„За все те зло і ті кривди, що тут виробляв в твоїм домі."
І у одвіт ёму знов так сказав Одиссей хитромудрий:
„Ми с Телемахом у-двох будем вдержувать тут у сьвітлиці
„Других усіх женихів, хай пручаються, скільки там хочуть;
„А ви с Филитієм вдвох тому зраднику руки і ноги
„Цупко скрутіть; привяжіть ёго задом до дошки, а потім
„Добрий просуньте мотуз і повісьте з дошкою на сволок
„Там-же таки в ванькірі, підопріть і колодами двері,
„Хай так і висить живим, поки здохне у муках пекельних."
Так він сказав, і ті сповнили зараз хозяйскеє слово.
Зараз обидва пішли у ванькір і сховались за двері
Стали один з них по правую руку, а другий по лїву і ждали,
Поки той нишпорив скрізь по кутках, набіраючи зброї.
Тільки ото появився Мелантій і став на порозї,
Держачи в правій руцї шишака с трома верхами з гриви,
А в лївій плетений щит здоровенний і пилом припалий
Лаерта ветхого, що завш носив ёго за молодих лїт,
А тепер щит той давно вже лежав, що й ремінє порвалось,
Зараз на нёго наскочили й, за чуб обидва вхопивши,
Гепнули так ним об землю, що навіть кістки захрумтїли.
Ноги звязали і руки скрутили цупким постронком,
І, як звелїв Одиссей Лаертенко, їх цар богорівний,

Digitized by Google

Так і зробили; просунули добрий мотуз межи руки
Та і повісили там-же таки у ванькірі на сволок
Вкупі із дошкою; двері-ж колодами попідпирали;
І ти, Евмею, глузуючи з нёго, ёму так промовив:
„Ну вже теперки, Мелантіє, будеш всю ніч вартувати,
„На сій легенькій постелі, яку ти давно заслужив сам,
„І не проспиш вже зірниці рожевої, як злототронна
„Буде зіходить вона з Океана ріки, і погониш
„Знов женихам на обід козенят, як і перше пригонив.“
Так і зостався Мелантій там висіти й муки терпіти;
А ті обидва, убравшись у зброю і двері замкнувши,
Вийшли назад у сьвітлицю, де був Одиссей с Телемахом.
Стали у гніві великім вони в чотирёх на порозі,
А женихи всі юрбою тинялися скрізь по сьвітлицях.
От підійшла до них Зевса дочка синёока Аѳина,
Станом і голосом, постаттю всею на Ментора схожа;
Дуже зрадів Одиссей, увидавши її і промовив:
„Менторе! визволь з біди, не забудь ти приятеля свого,
„Що-то не раз тобі стільки добра робив, ми-ж однолітки.“
Так він сказав, бо почув своїм серцем, що бачить Аѳину.
А женихи те-ж собі почали усі разом кричати,
Й першим із них Агелай сказав слово їй, Домасторенко:
„Менторе! не вговорив би тебе Одиссей, отсей — хитрий
„Битися з нами всіма женихами й ёму помагати.
„Справа така буде в нас, як ми всі собі розміркували:
„Скоро лиш вбѣмо отсих непотрібних і батька і сина,
„То з ними будеш убитий і ти, за те саме, що́ мислиш
„Нам тут в палатах робить: накладеш головою своєю.
„А як поборемо вас та побѣм усіх гострою міддю,
„То усе майно, яке в тебе є, чи то в домі, чи в полі,
„Геть заберемо з добром Одиссеєвим вкупі, і навіть
„Анї синів не зоставим живими твоїх, анї дочок,
„А нїже жінки шановної, що б тут жила на Ітації.“
Так він сказав, і Аѳина ще гірш розгнівилася в серці,
Та й почала дорікать Одиссеєві сими словами:
„Нї, вже шкода, Одиссею, нема в тобі сили й одваги,
„Що колись мав єси, як за Єлену оту білоруку
„Бив ся с Трояньцями безперестанно під ряд девять років;
„Скільки людей положив ти у сїчах крівавих; твоїми
„Хитрощами полонили Ахейці і город Приямів
„Як-же тепер отсе ти в своїм домі, в своїм господарстві,

Digitized by Google

„Плачеш перед женихами, що сили ніби б то не маєш?
„Йди-но, мій милий, сюди, біля мене тут стань та дивися,
„Як буде сьміливо Ментор Алкимид отсим супостатам
„Мститись за кривди тобі для твоїх добродійств ради давних."
Так-от сказала, та тільки не зараз дала перемогу,
Перше дізнатись хотїла вона про відвагу і силу
Як Одиссеєву, та те-ж і сина ёго Телемаха.
І перекинувшись в ластівку, миттю шугнула тай сїла
На почорнїлому сволоку тут-же в сїй самій сьвітлицї.
А женихів підущав Агелай таки Домасторенко,
І Еврином з Амфимедоном й Димоптолемом
Полїкторенко Писандр і Полиб, забияка завзятий,
Бо вони силою й хистом од всїх женихїв визначались,
Котрі живі ще були і за душі свої потерпали.
А усїх інчих давно вже здолїли смертельнії стріли.
От і почав Агелай женихам усїм так викладати:
„Браття! вже скоро притомить отсей чоловік свої руки;
„Та вже і Ментор десь щез, наторочивши похвалок грізних,
„І зостаються вони в чотирёх тільки в дверях надвірних.
„І ви тепер не всї разом пускайте свої списи довгі,
„Перше пустїть тільки шість невеличких, то може Зевес нам
„І допоможе убить Одиссея і слави зажити.
„А про останнїх байдуже, лиш тільки отой уже здохне."
Так він сказав, і ті разом пошпурили кожний по спису;
Але даремною всю ту їх працю зробила Аѳина:
Бо із шістёх отих списів то інший улучив в одвірок,
Інший у лутцї віконній встромився або в дверях високо,
Іншї-ж знов таки позастромлялись де-інде по стїнах.
І як-ото вони з ласки Аѳини спаслись так від списів,
То Одиссей богорівний до них так почав говорити:
„Браття! тепер, як я думаю, черга настала вже наша
„Списами кинуть в юрбу женихів, котрим хочеться дуже
„Нас повбивать, пісьля того, як стільки нам кривди вчинили."
Так він сказав і всї разом метнули по довгому спису,
Добре примірившись: і Одиссей в Димоптолема влучив,
А Телемах в Евріяда, Евмей свинопас у Елета,
А гуртоправ повалив своїм списом Писандра од-разу.
Всї вони раптом на діл повалились, зацїпивши зуби
А женихи всї останнї в окремний куток заховались.
Тїї-ж, підбігши с порога з мерцїв списи повитягали.
От женихи в них метнули знов кожний по гострому спису,

Digitized by Google

Й марною знову їх працю зробила богиня Аѳина:
Інший із списів тих гострих в одвірок улучив й зоставсь там.
Інший у лутцї, як перш опинивсь, а той в дверях високо,
Іншії-ж знов таки позастромлялись де-інде по стїнах.
Але тепер Амфімедон попав Телемаха у руку
Вище долонї і мідь ёму шкуру поранила злегка;
Тай свинопасові Ктисип поверх щита плече подряпав
Списом, котрий просвистїв через голову і впав на землю.
Знов Одиссей хитромудрий з своїм товариством голїнним
Раптом шпурнули в юрбу женихів свої гострії списи:
Й Евридаманта убив Одиссей, городів розоритель,
Амфімедонта вразив Телемах, а Евмей вбив Колиба,
А що-найстаршій скотар попав Ктисипа як раз у груди,
І таким вдатним прицїлом пишаючись, став говорити:
„Политерсенку, з усїх глузувати охочий! Тепер ти,
„Дурі своїй потураючи, більш гордувати не будеш.
„Лучче богам покорпся, вони над усїх бо сильнїйші.
„Се за воловую ногу гостинець тобі, що́ ти кинув
„Ізза стола Одиссеєві і старчуку і волоцузї".
От-що́ сказав старий стадник биків крутороrих;
Домасторенка убив Одиссей довгим списом на місцї,
А Телемах знов Леокрита Евиноренка вбиває,
Списом улучивши в крижі і гострая мідь пространила їх наскрізь.
Сторч головою беркицьнув Леокрит й торохнувся лобом об землю.
От спід високої стелї Аѳина егиду спустила,
Пагубу смертних, і розум у всїх женихів помутився,
Бігали з-ляку геть скрізь по сьвїтлицї, мов ті-от корови
Бігають в спасівку по черед'ї, як їх ґедзї укусять,
Або й весною, як спека тай днї такі довгі бувають,
Або, як-от пазюристії кобцї з закрученим дзюбом,
З гір налетївши високих, на зграю пташину наскочать,
Й птаство сполохане с хмар по долинї ховається в ростїч,
Кобцї-ж їх дзюбом вбивають і бідним нема нї захисту,
Анї способу втїкти і втїшаються люде такими
Вловами; так-ото били вони женихів у сьвітлицї
Де влучать; сто́гін та галас тодї тут здійнявсь незвичайний,
Бризкав скрізь мізок і крівю підлога уся заюшилась.
Тут Лаодис к Одиссею підбіг і обнявши колїна,
Став ёго слїзно благати й крилатії речі промовив:
„О, Одиссею, твої обіймаю колїна: ах, змилуйсь,
„Не убивай мене: не наущав я твоїх челядинок,

Digitized by Google

Переписка редакції.

Хв. Редакция Київск. Старини. За лютий дістали, спасибі, просимо о присилку сучневого випуску.

Вп. Голот. в Бук. „Правду“ висилати мемо Вам правильно. Сподіваємо ся обіцяного.

Вп. О. Цурк. в Наст. Допись дістали ми за пізно, подамо в марції. Просимо частійше подавати нам вісти з Поділля.

Вп. Сивенький. Другу пісню дістали ми так пізно, що не могли вже її подати в сему випуску. Помістимо в марції. Просимо о дальші.

Вп. Жук. Оповіданне „Непримирена“ дістали. Спасибі.

Вп. Хлопець. Вибачайте, що конець Вашої статті подамо в марцевому випуску. Технічні обставини так зложились, що ми не могли її подати в сему випуску.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публіки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, улиця Театральна ч. 21. Вхід від улиці Скарбківської.

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всілякі інформациї на жаданне залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди".

З XXXV-им випуском (рахуючи з початку відновлення) почали ми четвертий річник нашого видавництва. „Правда" виходити ме в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду" за 10 р. річно, 5 р. піврічно, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статті „Безвиглядність соціяльної демократії". Просимо о скоре надсиланнє пренумерати і залеглостий, позаяк висилати мемо „Правду" лише тим, що прислали пренумерату. Цілорічні пренумеранти дістануть яко премію 7 видрукованих досі аркушів II-го тому „Гомерової Одиссеї", інші пренумеранти за доплатою 60 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди" можна ще дістати по цїні 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовлення, позаяк вже не багато лишилось комплєтів.

В теці редакційній маємо пок. Т. Зїньківського: „Історична казка", М. Школиченка Злодій, оповіданнє з салдацького життя, Сирова, оповіданнє Чайченка, дальше научні статті: Гуменного Літопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. і лист про Словінщину, Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З І им випуском почали ми друкувати Дантову Божественну Комедію в перекладї Сивенького і подавати мемо її й дальше. Після Одиссеї, котрої друк скінчить ся в цьвітні, станемо друкувати Гомерову Іліяду в перекладї П. Байди. Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України Русі подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що б наш вістник був як найповнїйшою сучасною літописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

☛ **Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди" зволить написати до редакції, а зараз вишлеть ся.**

☛ **Місцевим пренумерантам видивати мають ся „Правда" лише на картку пренумерацийну.**

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XII. — ВИПУСК XXXVII.

за місяць марець 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Непримирена (з записок сільської учительки на Україні) О. К. (Далі буде) стор. 129—146.

II. Моральність народна на Україні статистичний ескиз Журмана стор. 146—152.

III. Божественна комедия, Дантова поема в перекладі Сивенького. Пекло. Пісьня друга, з поясненнями до I. і II. пісень стор. 152—157.

IV. Нові придбання в музеї В. В. Тарновського стор. 157—158.

V. Вісті: З Тернополя, Зі Львова стор. 158—160.

VI. Що було, те мохом поросло, драма в 5 діях Карпенка-Карого, стор. 161—170.

VII. Діяльність руських товариств і інстітутів стор. 171—179.

VIII. Сьвяткованне XXXI. роковин смерти Тараса Шевченка стор. 180—182.

IX. Сойм краєвий ст. 182—184.

X. Критичні і бібліоґрафічні замітки: Нова розправа про українську шляхту (заднїпрянську) Хлопця (Конець) стор. 185—192.

XI. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладці.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Накладом редакциї „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, цїна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, цїна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебендї) цїна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть I., Гексаметром на мову українсько руську перевіршовав Петро Байда, цїна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. II., (друкуєть ся і небавом вийде) цїна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, цїна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозський депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьнї Головатого. Цїна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовинї (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому видї (картина). Цїна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.

В Адміністрациї „Правди“ можна дістати:

10. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Ко-го, цїна 10 кр.

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Випуск XXXVII. МАРЕЦЬ. Том XII.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачитися що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберегаються не дальш як 3 місяцї.

НЕПРИМИРЕНА.

(З записок сїльської учительки на Українї.)

I.

У батьків у моїх була велика семя: два брати і сестра — старійші за мене, та ще підо мною — три сестри. Достатки наші були тілько що на прожиток, — з батьківських мозолїв. Може з тих єго заріботків і дало ся-б що приберегти про чорну годину коли-б у нені у нашої інча вдача була, а то!... ой, ой, тай годї!... Що було тато замозолює — те вона пробенкетує: любила вона весело пожити, хороше походити, смачно з-їсти, солодко — спити. От як тепер собі пригадую, так на заробітках доля тата не омалила: найпаче доки вони при здоровї були. Живучи ощадно можна-б було і оґрунтовати ся і власним дімком окукобити ся... На лихо — татусь були людина сумирна, хоч і всприсклива. Але-ж наче ті сухі стружки смолові: пальне, шугне, тай згасне... за хвилину було відійде, тодї з єго хоч мички мич! Ще й те: дуже-вельми кохали тато маму і богацько де в чому були про неї омиленим.

Як занепали тато на здоровє, так цїлу зиму пролежали, на весні одужали, та вже годї було колишню роботу правити, по тиждню день і ніч з воза не злазити: мусїли вони взяти якусь незначну службу в судї;

Digitized by Google

тай то не на довго... прогнали єго ні за що, ні про що!.. як я тобі Господи! Три роки служив — нічого; приїхав новий голова того суду, та й пристав до тата:

— „Ви, каже до єго, латинської віри; є такий закон, що латинянам не можна служити на коронній службі. Або службу лишіть, або віру переміність".

Чоловікові на шестім десятку свого віку перейти на другу віру — трудна річ! тато й не перейшли: чимало з сієї причини ми лиха зазнали, одначе-ж, на мою думку, тато честно вчинили, що не зрекли ся віри батьків. Біг про всіх людей один; що про се й казати, але зрадою, чимсь огидливим морально відгонить переміна віри. Я сама чула, як мама і дехто з чужих людий радили татові не вважати, поступити ся вірою; „Се, кажуть, не з доброї волі, а з примусу, так ніхто за се й не ганьбити ме тебе". А татусь не послухали ся і добре вчинили. Вже коли й можна переходити з віри на другу, то вже-ж не інак, як з доброї волі, з переконання, а по неволі — тим паче не сьлїд, не годить ся; бо коли вже не сила й не спромога змагати ся і бороти ся реально проти неволення, так не треба принаймні мовчки нести шию в ярмо, не треба без жадного протесту підлягати і корити ся усякому неволенню; найпаче неволенню духа. Один Біг знає, чия віра лучча, і народ не марне каже — говорить: „віра — Божа міра".

Мусив татусь брати ся знов до старого; до свого адвокатства, та вже не те! не ті года, не те здоровє, не та сила.

II.

Себе і наше життя я виразно зазнаю ледві з десятого року мого віку, а як воно жило ся раніїше сама не зазнаю, паче раніїше я й не жила! Що відаю про те відаю тілько від сестри, да від ненї. Мабуть хмарно і тьмяно ішов мій дитинний вік, бо з єго я нічогісенько собі не пригадаю; не памятаю навіть, чи були у мене ляльки, або які інчі іграшки. Що перш за все сидить у мене в памяті, так книжка з малюнками. Хто, коли і як навчив мене читати — не скажу. Не скажу й того, де я добула оту книжку „Мальчикъ съ пальчикъ". Вельми я любила її читати; читаю було цїлий день, на ніч в голови під подушку і коли в ночі не спить ся, я читаю собі з голови. Спала я окриме від усїх: молодші сестри спали з старшою, а я з старою нянькою і з покоївкою в кімнатці біля пекарні. Нянька знала силу казок і ото було аби смеркло (вона була така стара, що її у вечері нїчим вже, жадною якою роботою не займали і не мішали їй лежати), так вона приляже, а я біля неї на ослінчику сяду та пильно препильно слухаю її казки. Охоча я була до казок! і тепер ще знаю їх силу і, бачу добре тепер, яку велику вагу

Digitized by Google

мають казки не тілько для пізнання мови, але і в школї. Скоро помічу я отепер в школї, що мала дітвора вже притомила ся і треба їй спочити, я зараз казку їм. Лишити їх на волю не можна, зараз пустувати муть, на те-ж вони дїти; піднимуть галас, не давати муть старшим ґрупам учити ся; от я їм казку. І як же вони тоді уважно слухають; аж ротенята пороззявляють.

Другою моєю книжкою була Кулїшова „Граматка“; нянька її десь добула і подарувала мінї: я її всю по памяті і тепер прокажу, вивчила я її читаючи няньцї. І нянька і куховарка наша Марина страх як любили слухати „Граматку“, — властиво — історію. А неня моя не вподобали „Граматки“, „мужича, хлопська книжка“, кажуть було; інколи було з рук у мене видеруть її і закинуть під ліжко!... Неня моя була, хоч і з оголїлого, та колись великого і піндючного роду, з Рильського повіту, а тато мій був Поляк; як тепер думаю, так властиво ополячений тілько Українець. Тим то, мабуть, він любив мужика і не піндючив ся з слугами, а з нянькою був просто „за пане брата“. А коли трапляло ся в лїтку жити де на селї татусь і сам ходив в гості до мужиків і мене брав і не боронив менї грати ся з „мужиченятами“, тілько було пильнує, що-б неня того не встерегла. Чудна вона була: аби сама не бачила, так з ким хоч бав ся і водись, а на очах — ні! будь „панною“. І татусь при нені не той був що без неї, без нені — простий, ласкавий, говіркий, та веселий; аби-ж неня на очи — де те все й дінеть ся! зараз — дивить ся строго, гордовито, пана вдає.

III.

Скілько себе памятаю — до книжки, до науки у мене змалку велика охота була, та нїкому було вчити мене так, як треба. Татусь ряди в годи, як транить ся єму вільна година, той прокаже було де що з книжки, і писати загадає, а неня нїколи, аби я була „до лиця“ прибрана от їй і досить. Мало вона про мене піклувала ся; а як роспустую ся було вельми, - я таки пустотлива була, — так вона мене в куток і ткне книжку в руки; чи читаю я, чи нї, — їй про те байдуже; аби я сидїла мовчки та не пустувала. За те на старшу сестру уся її увага; мінї малій тоді, аж завдро ставало.

Сестра Тася на шість років старійша за мене: їй віддали до пенсіону однієї Нїмкені, звідтіль вона ходила до ґімназиї, а до дому брали її що суботи у вечері, та на кожні вакациї. Великих коштів брав той пенсіон, але тато з останнього тягли та платили.

Панське вихованнє давали в тому пенсіонї; перша річ — „манєри“ (поводження) далї французька мова, музика на роялї, танцї. У батьків, мабуть така думка з сестрою: хоч її осьвіта і вихованнє і дорого кошту-

Digitized by Google

вати муть, за те, як вийде вона з ґімназиї, так працювати ме коло осьвіти усїх менших сестер, значить — наша осьвіта — не брати ме коштів. Воно-б і добре було, коли-б так стало ся: шкільна осьвіта має і добрі і лихі сторони і не вгадати — яких більш. В школї — дитина швидче розвиваєть ся, сьвітлогляд ії ширшає; гурт надає товариського духу; школа стирає нерівність достатків економічних; зближає — убогих до заможних; за те не легко для здоровя дитини висидїти що дня в школї 4—6 годин, часом в непростірному клясї, найпаче коли набереть ся 45—50 дїтей в клясї. А вентиляция по наших школах така, що хоч би ії й зовсїм не було.

Ото-ж що суботи й неділї і на вакациях сестра було й муштрує нас, виганяючи з нас, часом і духопеликами, „мужичі звичаї“ і навчаючи „сьвітським“, панським „манєрам“.

Раз якось стала я прохати ії, що-б вона вчила мене наукам, вона на те:

— „Коли там я тебе вчити му; он мамі скажи нехай що дня тебе учить“.

Я до мами, а мама мінї:

— „Мінї не до твого вчення; у мене й без того бракує часу на що інче. Тривай: Тася скінчить ґімназию; заберемо ії тодї вона тебе і вчити ме“.

І почала я з того часу дожидати, наче Божого сонця, того щасливого дня, коли Тася скінчить ґімназию...

IV.

Нарештї діждала ся!...

Тася вчила ся добре і скінчила ґімназию з нагородою золотою медалею.

Вже-ж і бенкет справили батьки в той день, як привезли Тасю до дому! гучний та бучний і не сказати! цїлїсеньку ніч — до сходу сонця танцювали. Та нїхто так не радїв, як я!

Другого дня по бенкетї зараз я першим словом до Тасї: „Сестричченько моя мила! коли почнеш мене учити?“

А вона дивовижно глянула на мене і каже:

— „Гляньте ся, яка швидка! другої такої чи й видано де! не дала мінї поріг переступити — зараз і вчи ії. Нїби за сїм лїт не остогидло мінї і вченнє і книжки! Дай хоч трохи видихати їх, нехай хоч вакациї минуть“.

Мама потягла руку за Тасею; тато не змагали ся. „Не журись, дочко, Титано! мовили до мене: твоє не втече. По вакациях Тася доло-

Digitized by Google

жить праці; з твоєю охотою та з твоїм хистом вона тебе за рік навчить тому, чому в ґімназії й за два роки не навчать."

А мама додали:

— „Поспіємо з козами на торг; дощ за шию не капле."

Я й присїла. Цїлі вакації байдикувала, а Тася з мамою — що дня, або де по людях, на гулянках, або люди у нас. Я й мала була, а добре бачила — як тато мовчки кривлять ся було на ті гулянки і тямила я, чого вони кривлять ся. Отсе було вранцї посходимо ся до чаю, мама й кажуть до тата:

— „Сегодні в лагерах танцювальний вечір, Тася запрошена; гроший треба на убранне". Або: „сегодні у нас гості будуть; молодіж військова, вечеру, вина треба, гроший дай..."

Змагати ся татови годї; бо вийшла-б така буча, така колотнеча, що й не сказати!

Отак минали і минули вакації. Тася й не гадала про мою науку. По вакациях у неї вже дїйсне бракувало часу: з ранку до глупої ночи у нас гості, все офіцери, а вона з офіцерами. Раз якось відважила ся я нагадати Тасї про мою науку. Вона як кинеть ся до мене; я злякала ся, думала бити ме мене, а вона мене до лоня, як притисне, як почне мене цїлувати і каже:

— „Ой Таню, Тапю! яка ти дурненька".

Я зумила ся, питаю ся: хиба що?

— „Те що ти мене заріж тепер, так я ні до якої роботи не візьму ся, а вчити тебе і поготів... от що".

— „Чому?

— „Тому що, кажу тобі: дурненька ти! не вже ти не помічаєш, що я закохана?... Небавом і шлюб візьму. Ну чи мінї-ж тепер пікловати ся про твоє вченнє".

Мене наче хто в саме тімя довбешкою! Я припала до Тасї на груди та як заголошу.

— „Чого, чого? дурненька! втїшала вона мене. Як поберемо ся, ми переїдемо жити в Ж. і тебе візьмемо; там є ґімназия, от ти й ходити меш! не плачь! а доки що я дам тобі усї мої книжки, ти з них сама вчити меш ся".

А тут і мама прийшли, роспитали ся, чого я румсаю і авелїли зараз вгамувати ся... я мовчки ковтала слези і сама не тамлю, чому прийшла до мене в голову думка, що Тася не візьме мене до себе, що не бачити мінї ґімназії.

Отак поняла ся хмарою перша моя надїя на осьвіту в ґімназії.

Digitized by Google

V.

Весілле призначили справити в жовтні. А вже-ж справити гучно; а справити без гроший не можна. Гроший у тата тоді не було, треба було десь позичити. Не далеко верстов за десять в селі Баклаївці — велике людяне село, — жив піп отець Ігнат, він роздавав гроші в позичку: про се усі знали. Тато вдали ся до єго і мама з ними і мене взяли: у от. Ігната була дочя Саня — моя ровесниця, вона інколи навідувала ся, звістно з батьками — до нас, а ми до неї.

Доки батьки наші балакали там про Тасіне весілле, та про позичку грошей, ми з Санею пішли гуляти по селу. День виняв ся на пречудо; зовсім не осінний, а весняний, ясний, теплий, годинний. Ми дійшли аж до школи. Була саме година відпочинку, дітвора висипала з школи, бігала, гайсала і гула не мов ті бжоли. Учителька сиділа на рундуці і позирала на свого роя. Побачивши нас, вона покликала до себе; а коли прийшла година вчити ся дітям і ми з Санею пішли в школу і сиділи, аж доки не прийшла пора іти дітям на обід.

Отут вперше народила ся у мене думка зробити ся учителькою в сільській школі, так вона мене обгорнула, так уся я переняла ся єю, що ні про ще вже більш не спроможна була й думати. Певна річ, що думку ту сплодило у мене те вражінне, яке зробило на мою перенятливу вдачу поводженне з дітьми учительки. Цілу годину бачила я і чула, як вона любовно, ласкаво вчила дітей, розмовляла з ними, проказувала, росповідала, а діти горнули ся до неї сердечно, щиро, наче до рідної ненї коханої. З роду вперше ото я була в сільській школі і вперше спізнала яка вона дійсне є. До того часу я тілько чула про „мужичі“ школи і, не тамлю гаразд чому, гадала собі, що в тій школі учитель, чи учителька — строгі, суворі, до дітей не привітні; сварять ся на їх, бють їх, а тут побачила, що інче.

— „От коли-б мене віддали хоч в сю школу“, подумала я і повідала свою думку Санї.

— „Фу! Таню!... що се ти вигадала! відповіла менї попівна, як се можна! та твої батьки нї за що в сьвітї не віддали-б тебе!“

— „Чому?

— „Та як же можна! благородну дитину да в мужицьку школу, наче ґімназиї нема; нивідь що приверзло ся тобі ти й не хвались про се нїкому, а то тобі очи висьміють“.

Я замовкла, бо не тямила, що відповідати. Справді я була „панського роду“; „панночка“, а школа була про „мужиченят“, але думала я собі: хиба я погіршаю з того що посижу на одній лавці з „мужиченятами?“ а се-ж кілько то я грала ся з ними та не зробила ся-ж з того

Digitized by Google

„мужичкою“, а ну, скажу про се татови. Але зразу не відважила ся, все збірала ся улучити таку годину, що-б ми були тілько в двох, що-б ніхто нас не почув. Така година не випадала: тато перед весіллєм Тасї були вельми заклопотані, а тим часом прийшло і весілле те...

VI.

Справили весілле і за тиждень молоді мусіли їхати в Ж. там квартерував той полк, в якому служив сестрин чоловік. Тато взяли ся провести їх до самого Ж. Вертати до господи довело ся на простому возї. Старій людинї, та ще в осенї переїхати на тряському возї 120 верстов не легко; а тут не мов на лихо підскочила негодь; в ночі линув великий, холодний дощ, доки доплентали ся до села, тато промокли до сорочки. Приїхали до господи, — жар у їх такий, що аж паше; злягли; за тиждень не пізнати; так перемінили ся; на що вже я молоде, не досьвідне було, але й менї виразно було знати, що тато не чоловік, а трупань... Привезли лїкаря. „Тіф, каже, які тут лїки! винесе сама природа, так добре“. Через день як почали вони заговорувати ся, так вже й не приходили до памяти... ще три днї — і Богу душу віддали...

Отож — небіжчик з хати, а лихо до нас в хату!... Отодї спізнали ми, найпаче я горопашна, чим був для нас тато! Так менї стало тяжко да сумно! хата здавала ся мині могилою... Але я не пишу своєї життєписі, нема на що згадувати подробицї; я тілько помічаю ті стежки, колючим терном порослі, які судило ся менї перейти, доки дійшла я до своєї бажаної мети, доки зробила ся учителькою сїльської школи.

Трохи чи не цілий рік перебивали ся ми, тяжко бідуючи, та не виючи заробити. Мама що було — усе потроху спродували, з того тілько й жили. Я вже й сама добре тямила, що годї менї маріти ґімназиєю! яка вже там ґімназия, коли їсти нїчого... Нарештї й продавати нїчого вже... Приїхав зять і впрядив маму і сестер до братів у В. — вони там служили за якусь маленьку платню. Мама прирадили собі з зятем, що у В. можна віддати сестер у науку до модниць, там бачте, чуже місто, нїхто нас не знає, нїхто не відає, як ми жили панами, нїхто не дивуватиметь ся і „панночкам“ не соромно буде зробити ся швачками. А про мене кажуть: „ти Титаню! вже велика, їдь до сестри, дякуй її і мужа її за те що беруть тебе, да моли за їх Бога; вони тебе, якось, доведуть до пуття.“ Я охоче поїхала до сестри; я не забула її обіцянки і знов ожила у мене надїя на осьвіту, на ґімназию!

Тася зустріла мене якось холодно, гороїжливо: то була вона дударка, а то двичі побільшала. Бачу я, що і в неї, як і в менї, здержливости нема: аби чого замапуло ся — зараз того їй і постачай, а муж її, не дати, не взяти — як і небіжчик тато — потурає усїм її вередованням!

Digitized by Google

VII.

Минув тиждень, другий, минув і третій, про ґімназию й речи нема; мовчить моя Тася, може-б і досї мовчала, коли-б я сама була не нагадала. Зняла я річ, вибравши таку сумирну годину, коли Тася була в доброму дусї, вона й каже:

— „Що-ж! тепер не зручно, півроку шкільного за того мине, та ще й те: переросла ти трохи: по твоїм лїтам тобі треба йти до шестої, або принаймні до пятої кляси; а по тому що ти знаєш ледві чи приймуть тебе й до другої".

Я так і похолола вся! мабуть твар моя занадто перемінила ся; бо сестра мовила:

— „Чого ти так крейдою взяла ся? нема тут великої журби, нема чого вбивати ся: доки що я тебе вчитиму, скінчать ся вакациї, тодї спробуємо: може я встигну приготовити тебе хоч до четвертої кляси, от і підем на іспит; здаси, тай гаразд буде."

І справдї Тася пильно взяла ся вчити, а я ще пильнїйше вчити ся! То був, мабуть, чи не найщасливїйший час в життю моєму! Молодість та енерґія богато надавали минї сили. Вранцї було Тася ще спить, а я встану, на базар з куховаркою збігаю, верну ся — все поприбираю в сьвітлицї, приготую і убраннє для Тасї і чай; аби вона очи росплющила, я до неї; наче малу дитину ту умию, одягну, приберу, чаєм напою, тодї з нею вчити ся; до самого обіду, а по обідї — вона спочиває, а я за книжкою. У вечері — коли траплять ся гостї, — вже не чиє, як моє дїло про все піклувати ся; аби-ж виняла ся вольна година, я знов, хоч і за північ, сижу за книжкою і доти не ляжу спати, доки не вивчу того, що поклала вивчити.

Отак любо та мило ішов мій час! ішов та не довго. Перед великодними сьвятами Тася повила сина і з ним зник той мій соняшний промінь ясний, що так огрійливо сьвітив менї! Звістно — сестрі стало не до мене: сама вона годувала сина, і перші три місяцї було від колиски нї одступу, а менї — коли там не коли уділить годинку.

Саме перед вакациями пішла я до начальниці ґімназиї розпитати ся, що треба знати, на те, що-б вступити до пятої кляси? Вона, спасибі їй на віки! так ласкаво повитала мене, все менї розповіла... Як почула я її розмову — так і не стямила ся! Побачила я тодї, що двері ґімназиї про мене на віки зачинені... „Переросла!" Що-ж менї почати, що чинити!... Начальниця, довідавшись подробиць, сумно покивала головою і порадила менї вступити хоч до двох клясової школи, що-б відтіль дістати сьвідоцтво, то все-ж таки не буду я голоруч ходити, а може з тим сьвідоцтвом поталанить де-не-будь стати в певеличкій школї сїльській, хоч за помічницю учительки.

Digitized by Google

Пішла я до старшого учителя тієї школи. Вийшов до мене молодий, тілистий і доволі красивий мужчина. Вислухав мене, подивився в метрику і каже; так лукаво всьміхаючись:

— „Де-ж таки дівчині такого віку да ходити до 2 клясової школи! у нас найстаріїшій не буде 14 літ; а тут на 17 береть ся, тут не школа вже, а женихи на думці... Ви з швачок?“

— „Ні, кажу і ледві ледві не заплачу.

— „Шкода, а то-б я вам роботу дав“ і знов всьміхаєть ся. І таким він показав ся мені осоружним, оприкливим, що й тепер гидко згадати!

Я вже й не тямила куди йти! що діяти. До господи не пішла, до самого вечера вештала ся понад річкою... думки такі не гарні коїли ся в голові... цур їх, і згадувати прикро, не то що!...

VIII.

Безрадісно ішов у мене день за день; взяла мене гризота така, що нігде від неї не сховаю ся; ні як не відкараскую ся найпаче в ночі: в день коло чого будь працюю, або за няньку, або за прачку, а прийде ніч — сон від мене тікає, не сплю, думаю та сама свою болячку колупаю; що за день заживе, те за ніч роз-ятріє.

Мабуть і з себе я вельми звела ся, бо раз якось зять обняв мою голову, поцїлував в чоло і каже: „Чого, Таню, ти так марнієш? була як нупянок, звелась на скіпку: які тебе скорботи гризуть?“

Я єму поправдї по щирій все розповіла, а він на те: „Дурниця залізла в твою зелену голову; треба помирити ся з життєм; треба жити, як усї люди живуть, а то зробиш ся непримиреною; — сама своє життє отруїш. Покинь оту думку про учительство, та берись до того, до чого і всї дівчата твого віку беруть ся. Розумієш?“

— „Се-б то до чого?“ питаю ся я, дивлячись на єго нетямливими великими очима. Він гладить мене по голові і каже:

— „Не вдавай, що не тямишь, до чого я річ веду. Дівчині твого віку властиво — на думці жених... тому і ти так змарніла. А з твоєю вродою — аби охота“.

На мене наче хто приском сипнув, уся я спалахнула, чую аж уши горять... Справдї досї мені й на думку ні разу не впало про замужство. Зять усьміхаєть ся, ласкаво, але лукаво дивить ся мені в вічи, знати що не йме мені віри.

— „Он, каже, полковник... як ти про єго?“

Я ще гірше почервоніла. Полковник той старий, сивий, за батька-б мені годив ся. Зять далї: „Ти єму вельми подобаєш ся... він прохав і мене і Тасю посватати тебе, що-ж єму сказати?“

Я замість відповіди в слези... така з мене тонкосдїзка вдала ся.

Digitized by Google

— „Ми тебе не неволимо, озвав ся знов зять, коли я трохи вгамувала свої нерви; а щиро добра тобі бажаючи, радимо не цурати ся полковника; він людина з великими достатками, самої землї дві тисячі десятин; він бере тебе єдине за красу, за серце твоє... Голубити ме тебе як батько дитину! поміркуй, свій хліб — який не є, а смачнійший — хоч би й від сестриного".

Мовчу я та думаю собі: що тут міркувати, коли той полковник менї осоружний. А тут і сестра надійшла і вона теж сьвяте; у двох усовіщують мене; говорять, що не вік менї дівувати; що я собі дурними мріями голову забила і сама свого щастя цураю ся; а про матїр і про сестер менї й байдуже. „Друга, кажуть, обіруч би; не пішла-б, а побігла прожохом, та забрала-б до себе неню і сестер". Далї та далї — все більш дорікає сестра, що я безлюдько, цураю ся людий, бо звикла готове їсти; слово по слові дійшла моя Тася до того, що ну попрікати мене своїм хлїбом. „Ти, каже на мене: дармоїдка, об-їдаєш нас". І так вона своїма попріками збентежила мене, так отим своїм „хлїбом" в саме серце вколола мене, що тут вже і я не спромогла ся більш мовчати; дала волю язику і висловила усе: як я у неї і горшки банила, і пелюшки прала, шматтє лужила і митель носила і підлогу шарувала. „А ви менї що за те? сорочки навіть не справили, стежку менї до сьвіту застунили, та ще й хлїбом своїм допікаєте тепер".

З сїм словом в двері, на двір, на улицю, в чому сиділа, в тому і пішла. Просто на берег, до Тетерева; зять за мною; дігнав, за руку мене, та назад.

— „Схаменись, кричить: а не то, я тебе в шпиталь до божевільних" і потяг мене до господи. „Ще добре, каже, що вечер, нїхто не бачить, не чує, а що коли-б у день ти таке скоїла! якого-б ти нам сорому наробила!"

Я-ж ще й виноватою стала! За моє жито, та мене-ж і побито!...

IX.

Не стало менї життя в сестри: все вони менї з тим полковником: „Іди та йди". „Піду, кажу я, та тілько не за єго, а хиба сьвіт за очи. Пустїть мене у Київ".

— „Іди, каже сестра, в чому стоїш, в тому і йди; дорога тобі не загорожена; а я свого нїчого не дам".

З чим же було йти, коли у мене й копійки за душею не було і добути нї в кого; місто чуже, знаємих нї духа. Заробити? Ба! коли-б то я вміла! мене нї чому не навчено; голку до ладу в руках держати нїхто не навчив; панчоху, як сьлїд заштопати не вмію. Нїкчемна була, тілько що вродлива. Доглупалась я: піду за наймичку куди, або до швачки;

Digitized by Google

стану у неї на годи, доки вивчусь шити. Сестра й зять, як дочули ся про се, так на мене мокрим рядном:

— „Мало тобі того клопоту і сорому, що досї нам заподіяла! більше хочеш накоїти! Що про нас люди скажуть, що про нас подумають, коли ти станешь у нашому місті за няньку, або до швачки підеш! Йди з нашого міста на всї чотири вітрі, та там собі й роби по вподобі, аби наші уши не чули, очи не бачили".

Написала я до матері: Христом-Богом благаю її, де дістати, та дістати пять карбованців і переслати менї; що-б було менї спроможно дістати ся до Київа. За тиждень, чи що, прийшли грошї та не пять а тілько три рублї, і не на мої руки, а на сестринї з наказом, що-б зараз „оту непримирену" вирядили до неї, до мами. Сестра дає менї ті грошї і каже:

— „От тобі й подорожня хоч завтра".

Загадала ся я: тямила я, що й до ненї не на добро поїду. Сїла собі біля сестриного столика і міркую-гадаю, розкидаю думками всяково, та якось несьвідомо взяла зі столу маленьку пляшечку, що хтось подарував сестрі з пахощами. Пляшечка така прегарна: по голубому полю золоті везерунки і найпаче прехороше було заткальце: зверху два голубки цїлують ся. Кручу собі в руках пляшечку ту і так собі замислилась, а сестра неназнимки як гукне на мене: „На що займаєшь на столї мої речї!" я так уся і здригнула, пляшечку ту упустила, вона об долївку — брязь! та в шматочки... сестра як кинеть ся до мене; наче навїжена та, забула власну повагу, вхопила мене за руки, сїпає; бити мене сїкаєть ся; а я її за руки, борсаю ся, не даю ся! Обідві так заюшили ся, наче обідві стеряли ся... вовтузимо ся по хатї, аж тут зять на поріг, розборонив нас... Не памятаю вже, що він казав: чи я забула те, чи не чула тодї. Не памятаю навіть і того, яким чином я опинила ся в жидівській балаґулї, поміж цїлої зграї жидів і жиденят, що поспішали на шабас. Се було в пятницю. Памятаю тілько, що балаґула приїхала до залїзницї, стала біля вокзала; жид фірман і каже до мене:

— „Тут злазить вам, швидче беріт білєт, за того поїзд рушить... ось ваш клуночок".

— „Який клуночок? у мене нїчого не було".

— „Ну, як не було! ваш зять самі менї віддали єго до рук; беріть та йдіть швидче".

Швидче!... а я наче в туманї, наче з просоння. Починаю собі пригадувати, починаю думати: чи все те справдї було, чи то був сон? ой нї! не сон! он на руках у мене синяки; звідкіль би їм взяти ся; коли-б то був сон!... то була дійстність! невимовно гірка і тяжка... коли-б її забути; так же на неї Біг і забуття не дав!

Digitized by Google

Їду я в ваґоні і знов сама собі не йму віри: чи справдї я вирвала ся на волю, чи може я тілько омилена? На волї! на волї я! але що-ж робитиму з тією волею? Мигнула у мене думка. Де я безпритульна подїну ся? Де навіть я перепочую? „Е! якось воно буде!“ підбадьорував мене на вухо хтось незримий. І оті думки не лякали мене. Сама не тямлю з відкіль набірала ся в моїх жилах відвага і надїя не знати на кого й на що.

X.

Недовго я вештала ся по Київу, знайшла таку швачку, що взяла мене на виучку: умовили ся так: перший рік я вчити мусь шити і робитиму їй усе по хазяйству, на другий рік тілько шитиму; на трейтїй вона положить менї плату „якої заслужу“.

Швачка наймала дві сьвітлички з прихожею да пекарню, в одній сьвітлиці шили, — приходило щодня дві швачки, — да приймали роботу, в другій спала моя хазяйка з дитиною; а в прихожній менї казали спати на долївці. Перші два тиждні я й голки в руки не брала, тілько „привчала ся“; встала вранцї — зараз в сьвітлиці приберу; самовар постановлю, проснеть ся дитина — дївчинка була немовлятко ще, зараз до неї, на руки її: така та дитинка втїшна була, тілько — недобре, призвичаїна: з рук було не сходить; та все її хитай доки й не засне; і так воно звикло до хитання, що аби на годиночку перестала зараз і репетує. Аж руки було оніміють хитаючи. Спить дитина — менї інче дїло знайдеть ся; тілько було й спочину, як поляжемо спати, тай то коли Агафон Павлович — чоловік шваччин — вернеть ся до господи тверезим. Він був коваль, служив при залїзниці і вельми любив чарку, найпаче було під настаттє місяця. Прийде, зараз єму — самовар; сяде на злогах біля столу і почне коверзувати. Усе тодї не по єго, усе не так; сердить ся, сварить ся, та на лихо ще недоріка був: як зупинить ся було на якому слові, та почне — дихати, так аж посиніє, доки вимовить „я ваш дбаха!“ Страх, як любив він ужпвати сю фразу, вельми подобало ся єму то слово „дбаха“, а воно саме й не давало ся єму зразу вимовити; аби дійшов до єго, так єму наче язик до піднебіпня прилип, тілько д-д-д! Напручуєть ся бідолага так, що аж ікати почне — тодї в постїль; але ікавка та така була голосна, що, чуючи її, не заснешь.

Трейтього тиждня Анна Устинівна дала менї шитво, лишту зарубити. Подивила ся на мою роботу і каже:

— „Горобців насадила, треба роспороти та се вже на завтра нехай. іди до дитини“.

Отак я трохи не цїлий місяць ту саму листву — сегодні рубила, а завтра порола. Трудний був перший той місяць! потім оговталась, при-

Digitized by Google

звичаїла ся і до ікавки Агафона Павловича і до сварки єго з жінкою; не могла тілько призвичаїти ся до причінок Анни Устинівни: за все й про все було вона причепить ся і гризе мою голову та вже й очий не зводить, що-б не була я без діла. Через таку її вдачу — швачки довго не жили у неї: як вибуде яка три місяці, — то сей й багацько. Найбільш лиха зазнавала я у неї в осени та зимою, коли вечері великі і робота йде при сьвітлї. Анна Устинівна була скупа і пильнувала, що-б яко мога менш виходило керосину*), хоча він тоді був вельми дешевий 60 копієк за пуд. Тому то вона покупила невеличкі лямпи. Трудно було швачкам з таким мізерним сьвітлом, та ще як трапить ся шити, що темне, або чорне! от вони поневолї мусять підкрутити на більше сьвітло; лямпа й почне сяготїти. Анна Устинівна, аби взріла, що огонь не по лямпі, зараз до мене:

— „Чого лямпа сяготить! се твоя вина! не чистишь; гніт не обрізаний“.

Знаючи її вдачу, я мовчу вже.

Ото-ж сяк-так минув рік. Радію я: думка: тепер по хозяйству не робити му; тілько над шитьом сидїтиму; лїпше і легче буде; у вечері мати му вільну годину, може й на себе що пошию; хоч би облатати ся трохи, а то одежа на менї самі порванцї. Нової справити нї за що. Одначе не геть то полегшало і поліпшало менї: Анна Устинівна не вважала на нашу умову і що дня загадувала менї зробити по хазяйству то се, то те: звістно через те мусїла я відривати ся від шитва; а прийде вечір, вона подивить ся, скілько я нашила і почне сварити ся, що мало я зробила. Я змовчувала; бо затяла ся: видержати умову і вижити три роки. І вижила-б була, коли-б не стала ся одна вельми чудна, нелюдська просто, пригода. Якась селючка здалека віддала до Анни Устинівни свою пасербицю-сирітку лїт 10, учити ся, віддала її аж на шість років. Сирітка та, Онисею звали її, була така пригноблена, худа, захорчава і полохлива: тїни своєї бояла ся. Вперше, як привели її до нас — я й питаю у неї:

— „Чи маєш охоту вчити ся шитву?“

Вона мовчить; я вдруге до неї, — мовчить: я її по голівці глажу, любенько так до неї, а вона мовчить, та з підлоба оченятами навкруги кидає.

— „Що у неї питати ся: обизвала ся мачуха: чи хоче, не хоче, а мусить учити ся; коли-ж лїнувати меть ся, або не слухняна буде, так на те є батіг, або лозина. Я прошу моєю рукою, нїчого їй не спонукати, не давати їй зледащіти“.

---

*) керосин = нафта.

Digitized by Google

Як стала у нас Онися, я й подумала:

— „Отепер менї полекшає справдї; треба тілько швидче привчити дївча і взяла ся до неї: усе їй любенько розкажу, що треба, гарненько покажу. Да отак за місяць і привикла вона до мене; не бояла ся мене і навстеж менї відчиняла своє молоде серце... я бачила, що там холодно: не зазнало воно ні матчиного голубіння, ні батьківської ласки теплої і я пильнувала хоч краплю яку тепла пустити в серце до Ониськи. Я помічала, що мої ласки не марне йдуть, що вони розворушують Онищине серце. Я помічала, що Ониська зо мною не така вже понура, як була, не така німа — як з Анпою Устинівною; не така злюча, як з мачихою. І моє серце що дня близшало до Ониськи, що дня більше ставала вона менї милійшою і дорожшою. І я-ж була така сирота, така пригноблена, така безпритульна, як і вона; або ще гірше.

Ото-ж на трейтій місяць Онищиного життя у нас, якось у вечері хватали ся ми скінчити на ранок комусь вінчальну білу сукню. Я та ще дві швачки сиділи біля неї; опівночі сукня була готова; швачки розійшли ся; я прилягла відпочити на канапці, а Анна Устинівна лаштувала ся випрасувати сукню; розіслала її на дошці і гукала на Онисю, що-б швидче несла залізко. Та принесла; та з нетямки швидче залізко на стіл і прямісенько на рукав сукні... На рукаві аж зашкворчало! так і вигоріло пів рукава, залізко було занадто нагріте!...

Ну вже-ж і бучу скоїла Анна Устинівна!! що тут, справдї чинити? шкода то не вельми велика, та вся халепа в тому, що раптом треба роботу віднести; а тут ніч на дворі; усї крамниці позамикані! Лютує моя Анна Устинівна; а я заспокоюю її, запевняю, що я встигну завтра купити і вшити такий точнісенько новий рукав... Вгамувала ся вона трохи, тодї до Ониськи:

— „Сего тобі не можна так простити“.

Ониська мовчить...

— „Я з тебе шкуру спущу“.

Мовчить Ониська не просить ся.

Анна Устинівна прожогом в другу сьвітлицю, за ширму; чую — будить свого Агафона:

— „Встань менї зараз“.

А той до неї: „Чого там?“

— „Діло є“.

— „Яке там серед ночи дїло?“

— „Вставай кажу тобі зараз! піди різок принеси з дровітні та висїчи Ониську“.

— „Нехай вранці...“

Digitized by Google

Пішло у них змаганнє. А Ониська як стояла обпершись об одвірок так і стоїть і не стенеть ся і тілько очи горять у неї, та сорочка тремтить.

Я заступила ся за Ониську, стала благати Анну Устинівну, що-б вибачила нетямущій дитині: вона як гукопе до мене, як запутотить, я й присїла, злякала ся так; думала, що-б вона зо зла не кинула ся і мене бити...

Потроху вгамували ся на тому, що завтра у вечері по роботї Агафон висїче Ониську... Полягали спати; я й очий не зводила, усе Ониську вкривала; вона біля мене спала! ледви погасили сьвітло, чую я, Ониська аж підскакує, так її трясця бє; я її вкрила, пригорнула до себе, умовляю її, се й те кажу їй, а вона — буцїм заніміла; хоч би одно словечко; тілько обнимає мене, цїлує да трясеть ся уся!

XI.

Ледві почало днїти; я до міста, до знаємої крамарки; розбудила, що треба, куппла, а коли підвела ся Анна Устинівна — сукня була зовсїм готова. Понесла вона її; а Ониська тодї до мене; припала до лоня (більш нїкого в сьвітлицї не було, швачки ще не приходили) да тихесенько й питаєть ся:

— „Чи вельми боляче, як різками бють?“

— „Запевне не скажу; мабуть що дуже боляче“.

— „Хиба вас нїколи не сїкли?“

— „Біг милував“.

— А мене у вечері сїкти муть; не знаю, як воно буде... мачуха хоч часто мене била, вельми била, та все було лозиною, але різками, по плечах було нахвискає, так що аж сорочка до тїла прилипне, а різками не сїкла... Різками мабуть ще гірше... „Ух! матїнко-ж моя рідна, як я бою ся!...“

Ониська знов почала трусити ся, так як і в почі трусила ся. Як спромогла ся я її заспокоювала, казала, що прохати му Анну Устинівну, вона змилосердить ся, вибачить.

— „Тай ти сама попроси у неї; от як вернеть ся, ти зараз і попроси“.

— „Нї, каже, Ониська, я не попрошу“.

— „Чому? сором же бути такою упертою; коли нашкодила, то й повинись“.

— „Нї, не повинюсь, не вмію... Вже було як мачуха мене бє, та приговорує: „Просись минї!“ а я не прошусь, і рада-б я просити ся та не вмію“.

Прийшов вечір. Я здалека знов до Анни Устинівни за Ониську.

Digitized by Google

— „Не ваше діло! відповіла вона: не можна не висїкти; прости їй раз, вона і вдруге буде такою необачною".

По роботї я пішла з швачками погуляти, що-б не бачити сїкуції. Агафон Павлович виготовив пучок різок і поклав єго на вікні, на видоцї. Ой, як тяжко менї було тодї за Ониську! але я бачила, що нїчого я не поможу їй і зійшла з дому. Обгорнена сумом — годин зо дві вештали ся я по місту. Вертаю до господи і думаю: певне-ж доки не було мене, сїкуцию ту справили... і гадаю далї — чим і як менї втїшити Ониську? Аж дивлю ся — очи у неї не заплакані. Полягали спати, — Ониська до мене тихенько:

— „Чому-ж отсе мене не сїкли?"

— „Вибачила Анна Устинівна, відповіла я радїючи".

— „Е, нї! мабуть тілько відложили; бо різки й досї на вікнї... Коли-б вже швидче вони мене били, а то — так страшно сподївати ся".

Другого дня Ониська була спокійнїйшою, але сподївала ся, що у вечері таки прийде вона на чергу. Такої думки і я була і знов по роботї зійшла з дому... Біг милував, не били. Трейтього дня те саме: стала я певна, що минуло Ониську лихо і дякую Богові. Отже четвертого дня помічаю, що Ониська трохи не та: ще більше понура; на мене навіть дивить ся так, як дивила ся першого дня, — коли її приведено; нїчого не хоче їсти, тілько воду пє.

— „Що отсе з тобою? питаю я: чому не їш? чого така хмарна? кажи?"

— „Так! нудно менї, страшно! коли-б вже швидче вибили мене! От ви — будьте ласкаві: попросіть за мене хазяйку: нехай швидче сїчуть мене".

Слухаю я і власним ушам не йму віри: чи се Ониська говорить? а вона — ну цїлувати мене в руку та просить, що-б її швидче під різки.

— „Та що се ти, Онисю! сказила ся, чи що?"

— „Нї, я не сказила ся, а більш не спроможна вже ждати різок... як би я їх коштувала коли, то-б сїлькись, а то не тямлю, як воно буде, нехай вже сїчуть! раз переболить і більш не дрочити ме мене сподївання; а то — аби я глянула на оті різки, що на вікнї; зараз згадаю що вони про мене; так мене в жар і кине, аж затрушу ся! або нехай бють, або різки викинуть, занудила ся вже я ждучи..."

Я начала мовити Онисцї, — яка гидота бійка, та ще різками, який сором, зневага. Як уміла силкувала ся вияснити їй моральну сторону, нарештї кажу їй, що довідала ся від людей, що хазяйцї не можна бити наймички.

— „Мене, каже Ониська, можна, я їй не наймичка; вона менї — за мачуху стала; а мачусї можна було мене бити, аби її воля, от вона

Digitized by Google

свою волю віддала зо мною Анні Устинівні; тепер її воля надо мною... Та дарма! нехай бє, аби швидче; знати му, як там воно під різками..."

В суботу завжді роботу кінчили ми — зараз як стемніє. Було се в пилипівку. Ледві в суботу пішли швачки, Описька в ноги до Анни Устинівни:

— „Панїйко, матїнко! висїчіть вже мене сегодні! годі менї ждати".

Та як зарегочеть ся! „От, каже, чудасія — так чудасія! зроду вперше чую! сама просить ся що-б її висїкти!... тривай не втече твоє".

А Описька руки їй цїлує.

— „Сегодні висїчете?"

— „Нї".

— „А коли-ж? хоч скажіть?"

— „Коли захочу".

— „Панїйко-голубонько! хоч різки з вікна прийміть; нехай я їх небачити му; нехай вони мене не гризуть, не мучать. Згляньте ся: другий вже тиждень що дня сподіваю ся!... Викиньте їх — викинете?"

Де там! не послухала ся Анна Устинівна, та ще на другий день, аж тричі: покличе Опиську, візьме різки, та під ніс їй і питає:

— „Чим вони пахнуть?

А Описька знов в ноги: „висїчіть мене вже швидче, не мучте".

— „Добре, каже, сегодні у вечері".

У вечері, ще до сьвітла прийшла Описька, стала перед Анни Устинівни і каже:

— „Бийте".

Та за різки. Я хотїла з хати і не могла з стільця рушити; наче прикипіла; чую тілько, що ніг у мене нема; одняли ся і вся тремчу.

— „Лягай!" каже Анна Устинівна.

Описька мовчки лягла на долівку, а мене так і рве кинути ся на Анну Устинівну та не здужаю я встати. Лютую тілько аж зубами скрегочу.

Анна Устинівна постояла хвилиночку і знов на Опиську:

— „Вставай!"

Не била її; „нехай каже завтра". Знов різки на вікно. Описька як припаде їй до ніг, як заголосить: „панїйко-матїнко! не відкладайте на завтра; бийте сегодні! сили не має в мене ждати, не мучте мене, а то я більш не витерплю; сама на себе руки наложу".

Чи те голосїннє так вразило мене, чи що інче надало менї сили, що я прожогом кинула ся до вікна, вхопила різки і не мов навіжена, стала їх ламати на шматочки.

— „Се ще що? гукнула на мене хазяйка".

— „Годї вам мордувати бідну дївчину!" несамовито крикнула і я.

Digitized by Google

— „Ти що за заступниця! звідкіль взяла ся! Вон з моєї хати! вон зараз! що-б і духу твого тут не було! бач яка баламутка! Вон!“

А я таки різки поломала, викинула їх за двері, одним духом зібрала свої манатки і з того часу вже ніколи не стрічала ся з Анною Устинівною... Не довело ся і Ониську бачити.

(Далї буде).

Моральність народна на Україні.*)

(Статистичний ескиз.)

Про визначуваннє моральности народної досї не прибрано певної міри: звичайно визначують її, беручи кількість дїтий нешлюбних, та цифрами статистики карної. На мою думку — се міра непевна: народня моральність не така річ, що-б можна було обміряти її урядовими мірами: цифри нешлюбних дїтий і в загалї цифри карної статистики, коли вважати їх певними, так геть більше придатні на те, що-б визначити социяльно-економічні добутки того, чи інчого державно-полїтичного устрою; бо вони вказують, тому, хто вміє їх читати, чого бракує в полїтичному, социяльному і економічному устрою. Але доки не маємо певнїйшої міри, мусимо тримати ся тої, яка є.

Обміруючи на сю міру народну моральність на Україні, перш за все треба звернути увагу на те, що статистика карна гуртує усїх обвинованих судами за вчинки злочинні і провинности, се-б то за такі вчинки, які заборонено законом під острахом кари, значить за зрушеннє закону. А чи всяке-ж зрушеннє закону, — чи всякий вчинок, за який карає закон — єсть вчинок неморальний і навпаки: чи все те моральне, що наказує чинити карний закон? Певна річ, що не так воно є! Треба бажати і пильнувати, що б закон і моральність не розходили ся, що-б одно одному не суперечили, що-б закон забороняв і карав вчинки дїйсне неморальні; але-ж не так воно є дїйсне: часто-густо бачимо, що закон карає за такі вчинки, що в основі їх лежить глибока моральність і навпаки — заохочує і навіть неволить до вчинків противних умовам найпростїйшої моральности

Нагадаймо собі, кілько таких випадків. Перша річ — так звані злочинства проти релігії. За нашого часу скрізь по сьвітах, де панує хоч невеличка воля сумлїння — таких злочинств майже що нема: люди зрозуміли — що релїгія єсть справа особиста кожної людини і урядови

*) див. „Україна в цифрах“, „Правда“ 1891. вип. VI. стор. 353—357.

Digitized by Google

жадного дїла не може бути до того, хто, як і якому Богови молить ся. Таким чином — свободи совісти вимагає найпростїйша моральність, а урядове неволеннє совісти есть найгрубійша неморальність. Тим часом бачимо, що російський закон неволить Україну до православія і тяжко карає кожного хто відважить ся з „православія“ пристати до другої хоч би й християнської віри. Через се до карної статистики заведено силу злочинств і злочинців, що не вдїяли нїчого неморального; от напр. штундові!

Так само не можна брати до визначування народної моральности велику силу вчинків („злочинств“) так званих полїтичних, вчинків проти законів, що забороняють свободу слова і т. інч. Хто-ж не тямить, що велика сила отсїх злочинств — жадного зерна неморальности не мають в собї і по своїй вдачі нї що більш — як зрушенне закона, в основі котрого лежить глибока неморальність: гнобительство волї життя і духа людського. Інакше треба-б і Ґарибальдія і Косцюшку і Шевченка і Чернишевського згуртувати до людий неморальних, а Метерніха, Наполеона III. і т. ін. вважати за людий високої моральности, хоча останнїй трохи не 20 років труїв Французів грубою деморалїзацією, плодив сущих злочинців для народу.

Возьмім ще закон про паспорти і волоцюг. Скрізь — по сьвітах — де істнує закон про паспорти — закон сей нї що більше, як зайве путо на людську волю. Кожен чоловік волен жити там, де ёму придатнїйше, де ёму більше подобаєть ся, аби він через те не шкодив нїкому другому. З людьми заможними що спроможні купити в уряду волю, се-б то паспорт, так воно і ё, а людина не спроможна часто-густо сидить без хлїба і без роботи, єдине через те, що не має коштів купити паспорту! — аби-ж чоловік рушив на заробітки, не взявши паспорту, — зараз він волоцюга! принаймнїй так на Українї, де закон російський забороняє відлучати ся без паспорту далї як за 4—5 миль з міста сталого перебування. Таких злочинців в Росиї буває річно пересїчно більш семи тисячів і, варто уваги, що з кожним роком не меншає їх, а більшає; напр. року 1838 було 4948, а через двайцять лїт р. 1858 вже стало 9211! Де хто з криміналїстів пильнує закони про паспорти і волоцюг виправдити піклованнєм держави про безпечність людности з погляду полїтичного і социяльного; кажуть: маса „перехожого люду“, що не має власної оселї і навіть професиї, вельми небезпечна і може накоїти великої шкоди. Певна річ, що людина голодна небезпечна, але-ж не паспортами треба вгамувати її. Та яка-б там не була небезпечність, але право держави на людську волю — повинно мати свої межи геть вузші, нїж вони є в Росиї. Таким чином бачимо знов велику силу таких „злочинців“, заведених до карної статистики, що не можна їх рахувати, міряючи народну моральність

*

Digitized by Google

ність; маса таких „злочинців“ сьвідчить лишень про неморальність закону, який вони зрушили.

На останку помітимо до слова ще один випадок, де закон державний йде вростич з елєментарним законом моральности. Кожна хоч трохи моральна людина тямить, що донос, в яку-б форму він не прибрав ся, єсть річ глибоко неморальна, занадто огидлива, донос велике лихо одно з найбільших, що не дають людям спокою і безпечности. Отже в Росії се тяжке лихо з давних давен квітчаєть ся і можна мовити, що в Росії донос доведено до культу. Ще за Івана IV., ще за царя Бориса доносчики були тою болячкою, що кожного кидали в жах; але Великий Петро завів донос до закону і видав указ, що-б навіть ноні доносили цивільній власти скоро хто на сповіди признаєть ся, що вчинив щось антиурядове, або хоч на думці мав таке вчинити. Варто уваги, що хоч би який не був брехливий донос, закон не карає доносчика, скоро він написав, що він чинить не донос, а тілько „извѣщеніе“.

Треба ще й те додати, що в Росії цифри карної статистики вельми убогі: колись було суди оголошують свої справоздання, але давно вже міністер правосудія звелів покинути сей звичай і само міністерство не друкує докладного справоздання.

Перш за все візьмемо кількість нажираних дітий. Бачимо, що з таких дітий по цілій Україні припадає одна дитина на 45 шлюбних, а по ґуберніях так: в Таврії одна нешлюбна дитина на 77 шлюбних, на Волині на 60, в Харьківщині на 56, Чернигівщині на 52, на Поділлю на 48, в Полтавщині і Катеринославщині на 45, в Київщині на 33 і в Херсонщині на 31. Таким чином жіноча моральність, та моральність, що стоїть в найтіснійшому звязку з моральностею мужчини — найгірше стоїть низько по Київщині та по Херсонщині: се залежить від того, що тут — великі міста Київ і Одеса, в котрих завсігди сила війська і всякої деморалізації і убожества. Одначе Київщині і Херсонщині геть далеко ще до столичних ґуберній, котрі попередили, здаєть ся і Баварію! Але-ж беручи столичні ґубернії, бачимо, що навіть по таких великоруських краінах, як ґубернії Ярославська, Вологодська, Вятська жіноча моральність гірша, ніж по Херсонщині і двічі гірша ніж на Волині, а тим паче по Таврії.

Поруч з нешлюбними дітьми постановім душогубство матірками дітий. Се злочинство — єсть одно з найгірших злочинств властивих жіноцтву, і воно доволі значне по Україні, — на рік трапляєть ся 350; значить з усіх таких злочинств в Росії, — на Україну припадає 38% і виходить, що по великоруських ґуберніях хоч більше родить ся нешлюбних дітий, але там менше їх замордовують матірки і з першого погляду наче-б то й моральність матірок там більша Але справді останнього виводу

Digitized by Google

зробити не можна. Що доводить матїрок перш за все до замордования нажированих дїтий? Вже-ж нїщо більш — як сором і злидні. Значить де більше в жіноцтві сорому; сорому дійсного, а не формального, там завсїгди буде менше нажированих дїтий і з них буде більше замордовано. Те саме і бачимо ми по Московщині і по Украіні. Далї спостерегаємо, що з нажированих дїтий найбільший процент замордованих матїрками припадає на Полтавщину — річно 87, потім на Черниговщину, саме на такі країни де народна маса занадто злиденна і тяжко бідує. Найменше душогубства власних дїтий бачимо на Подїллю і по Таврії, де народній масї жити хоч трохи лїпше.

Душогубств в загалї на Украіні р. 1886 було (беручи і душогубства дїтий) 933; се-б то менше 30% тої суми, яка припадає на Росию. Найменше душогубства і в загалї процент обвиновачених судами за ріжні злочинства і провинности припадає на Таврию. На тисячу людности обвиновачено судами р. 1886 в Таврії 0,7; Катеринославщині, Полтавщині, Черниговщині і Харьковщині 0,8; на Подїллю і в Херсонщині 0,9; на Волині 1,0 і по Київщині 1,1. З відсїль більш чи менш запевне знати ту істину, що де більші видатки на народну осьвіту, де більш в народї осьвіти, там менше і злочинности. Запевнити ся в сему можна і на Украіні, звернувши увагу ось на яку табличку за рік 1886.

	Скілько на кожну особу людности було видатків на школи	Із сотні некрутів скілько письменних	З кожної тисячі людности		
			ходило до школи	сидїло в арештї	осуджено на кару
	копієк				
Волинь . . .	?	18%	42	4,1	1,0
Катеринославщина .	8	26%	37	6,1	0,8
Київщина . . .	?	17%	42	5,8	1,1
Подїлле . . .	?	14%	51	5,2	0,9
Полтавщина . .	12	23%	48	2,7	0,8
Таврия . . .	22	36%	20	2,5	0,7
Харьківщина . .	10	21%	25	7,9	0,8
Херсонщина . .	13	30%	45	5,2	0,9
Черниговщина . .	11	25%	31	4,2	0,8

Digitized by Google

Перше ніж робити з сеї таблички ті виводи, які вона дає; подаємо цифри, що ясують як з пристанням осьвіти меншає сума злочинности. Беру самі тілько земські ґубернії, бо відомости про школи в неземських ґуберніях непевні і суперечні самі собі за рік 1871, котрий я рівняю до року 1886.

	На яку людність припадає одна школа		Скілько обвинованчено за злочинство на 1000 людности	
	1871	1886	1871	1886
Катеринославщина . .	4390	3370	0,9	0,8
Полтавщина	3939	2800	0,9	0,8
Таврия	1350	1200	0,9	0,7
Харьківщина . . .	4780	3900	1,3	0,8
Херсонщина	3190	2350	1,1	0,9
Чернигівщина . . .	4728	3250	1,1	0,8

Звідсїля знати, що і видатками на осьвіту і осьвітою і найменшою злочинностю — на перешому місці стоїть Таврия, на останньому Харьківщина і Катеринославщина; але-ж як порівняти видатки сїх ґуберній на осьвіту до видатків великоруських ґуб., так буде знати, що вельми небогацько там таких, що-б стояли в рівень з українськими: одна Пермська трошки, на 1—2 коп. переважає Таврию, а низше Катеринославщини стоять такі навіть заміжні ґубернії, як Тамбовська, Симбірська, Орловська, даючи на народну осьвіту 5—7 коп. з особи.

Певна річ, що читач мій зауважить на велику силу людей, що сидїли р. 1886 в арештї; не промине він і ріжниці, що бє в вічи між арештованими і осудженими! Справдї — аж страшно сказати, що за рік будо в арештї на Украïнї 101.364 чоловіка. Се двичі більше, ніж ходило до середніх шкіл! Ще страшнїйше покажеть ся, коли скажемо, що арештовані просидїли в неволї 4,570.910 день; виходить на рік пересїчно на кожного узника: 73 днї неволї на мужчину і 51 день на женщину! Ще-ж то сюди не заведено узників, що сидїли по специяльних тюрмах: військових, морських, монастирських і ін.

Ріжниця між арештованими і осудженими характеризує перш за все „свободу личности“ і самовласттє полїцiї і адміпїстрацiї, а далї сьвідчить вплив законів про паспорти і волоцюг і жадним чином не служить

Digitized by Google

і не може служити покажчиком народної моральности. Бачимо на пр. що в усіх арештованих в Таврії — суди осудили на кару 20%, в Херсонщині ще менше — тілько 17%. Причина тому та, що в Херсонщину і Таврію, котрі вельми мало залюднені, завсігди в лїтку приходить сила людий на заробітки: що-б менше тратити коштів на паспорти прихожі робітники беруть паспорти на короткий час, — звичайно на місяць; отже аби у кого минув термін паспорту — такого поліція зараз і бере в арешт яко волоцюгу.

Гляньмо ще, якої великої шкоди економічної зазнає і край і уряд через таке арештованнє людий: Кладучи кожен робочий день на чоловіка хоч по 50 коп., а жіночий 25 к. побачимо — що ті узники заробили-б на волї найменше 22 мілїони руб. На таку силу гроший можна-б спорудити і утримати 4500 шкіл, се-б то дати осьвіту 180 тисячам дїтий.

Зупинимо ся ще на одній категорії тих статистичних датків, що більш, чи менш стосують ся до жерел, якими міряють народну моральність. Я розумію датки померших з горілки за два роки 1886 і 1887. Бачимо що з сего лиха наложило головами на Українї:

	1886 р.	1887 р.	усїх
На Волинї	22	22	44
„ Катеринославщинї	44	20	64
„ Київщинї	56	29	85
„ Поділлю	35	28	63
„ Полтавщинї	26	26	52
„ Таврії	39	31	70
„ Харьківщинї	30	34	64
„ Херсонщинї	29	31	60
„ Чернигівщинї	35	18	53
Разом	316	229	545

Певна річ, що вживанне горілки через край не стає доказом моральної здержливости; на сей недуг більш зовсїм хорує на Українї Київщина та Таврия, де найбільш буває захожого робочого люду з великорусів. Та нехай буде, що усї оті пияки були Українцї. Прирівняймо тепер се народне лихо до ґубернїй великоруських. Тут зустрінемо такі ґубернії, що кожна з них сумою померших з горілки переважає цїлу Україну: напр. в ґуб. Вятській за рік обпило ся на смерть 368 м. і 37 женщ., а всїх 405; се-б то трохи не двичі більше того, скілько було таких випадків по цїлій Українї. В ґуб. Московській вмерло з горілки за рік 325, в Пермській 269, в Самарській 280, в Тамбовській 234. З останнїх ґубернїй помічаємо 20 таких що переважують Київщину. Цї-

Digitized by Google

каво помітити, що кількість нешлюбних дітий майже сходить ся з кількостю наглої смерти з горілки: се знати і у нас і на Московщині.

В загалї порівнявши ті статистичні джерела що біль-менш визначають стан народної моральности, а вже-ж і культури духово моральної, не можна не побачити, що з сего боку, як і з боку народної осьвіти Україна стоїть геть висше над Московщиною.

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДИЯ.

ДАНТОВА ПОЕМА В ПЕРЕКЛАДІ СИВЕНЬКОГО.

П е к л о.

Пісьня друга.

Вже день був на відході й темний вечір
Від працї відривав усяку душу,
Що на землї, а я ж то сам один
Готовив ся на боротьбу велику
І з трудним шляхом і з чуттєм жалю,
Що намалює память необлудна.
О, музи! вищий ґенью! поможіте
О память, що списала все що вздрів я,
З-явй ся тут в величности своїй.
Я так почав: поете ватажку мій
Довідайсь перш, чи дух мій досить сьмілий,
Тодї довір менї високе дїло
Ти говорив, що Сильвіїв отець,
Ще бувши тлїнним ізійти насьмілився
У вічне місто й був там власним тїлом
Але як ворог злу до його був
Прихильним, то згадавши про високі
Плоди, які він дав і хто й який він
Розумний всяк назве його достойним.
Бо в небі вищому його обрано
За батька Римові й його державі.
І той і та збудовані були
На те, що-б місцем буть сьвятим, де сяде
Наступовець великого Петра

Digitized by Google

В мандарівці тій, що ти її прославив,
Пізнав він речи, що були початком
Його побіди й мантії папської.
Туди ж зіходив і сосуд обрання,
Що-б звідти принести зміцнення вірі,
Що є почин дороги до снасіння.
А я чого піду і хто дозволить?
Я не Еней, я не Петро, мене
Ні я, ні другий не назве достойним.
Нащó? як я відважусь у дорогу,
Боюсь безумности її; ти мудрий
І зрозумієш більш ніж я скажу.
І наче той, що хоче й знов не хоче
Та па нові думки міня свій задум.
Не можучи нічого розпочати,
Так я на темному столв узгірї
Міркуючи та нищучи свій замір,
Що був на його спершу так готовий.
Коли я добре втямив річ твою —
Тінь благородного рекла до мене —
Твоя душа в нїкчемний страх упала.
Не рідко він обхоплює людий
І з благородного шляху звертає.
Так тінь звіринї за мару здаєть ся.
Що-б визволивсь ти від сього страху́,
Скажу тобі чого прийшов я, й що я
Гадав як пожалїв тебе ще вперше.
Я був між тими, що в непевній долї
Як кли́кнула мене краса небесна,
Така, що я сказав: орудуй мною.
Її очицї сяли більш ніж Зóря
І мовила вона любенько й тихо
Із янголиним голосом у мові.
„О ти душе́ лицарська мантованська
Якої слава в сьвітї ще не вмерла
І вічно жити ме, аж поки сьвіта
Мій друг, хоча не милий у фортуни,
В пустій долинї стрінув перепону
В своїй пути й від страху повернув ся.
Боюсь, що він зблудив ся вже так дуже,
Що я спізню ся з поміччю своєю.

Digitized by Google

Бо так про його чула я на небі.
Іди-ж і гарною твоєю річчю
І всїм, що треба для його спасїння,
Рятуй його і тим утїш мене.
Я Беатриче, що тебе благаю
Прийшла з тих місць, куди вернутись прагну
Кохання-ж змушує мене до мови.
Коли я перед Господом зявлю ся,
Тебе я перед ним хвалити буду".
Вона замовкла, я-ж почав казати:
О ти дївчино чесноти, якою
Рід людський вищий на дусї, що є
Під небом сим, що круг найменший має
Менї так любо наказ твій чинити
Що я бою ся тільки, що спізню ся
Не маєш більш твою ясити волю.
Але скажи, яка була причина,
Що ти зійшла сюди до сего центру
З безкрайности, куди вернутись прагнеш.
„Коли ти в серцї прагнеш теє знати,
Рекла вона, скажу я коротенько,
Чом не боюсь у сю зійти безодню.
Боятись треба тільки тих речий,
Що мають силу зло чинити другим,
А інших нї, бо інші не страшні.
Я стала з ласки Божої такою,
Що ваше горе взять мене не сьміє
Й огонь пожежі те-ж не доторкнеть ся.
Є в небі панна люба; жаль їй стало
На ті припони, що ти зняти мусишь,
І твéрдий присуд зламано для неї.
Вона просила Лючію й благала
Казавши: вірний твій від тебе жде
Ратунку; я тобі його звіряю.
І Лючія, ворожа проти злого,
Устала й прибула в те саме місце
Де я сидїла з давньою Рахиллю.
І каже: „Беатриче, Божа славо!
Рятуй того, що так тебе кохав,
Що над юрбу людську тобою зпїс ся.
Не чуєш ти його плачу смутного?

Digitized by Google

Не бачиш, як він бореть ся зі смертю
На річці тій, що й море не вгамує.
Ні хто на сьвітї не хапав ся швидче
За здóбиччу і не тїкав від лиха,
Як я, почувши сказані слова,
Прийшла сюди, блаженний трон лишивши.
Бо вповнилась на річ твою премудру,
Що честь тобі і тим, що пю вчували".
Скінчивши мовити, вона до мене
Ясні очиці плачучи звернула,
Немов благаючи, що-б швидче йшов я.
І я до тебе, як вона бажала,
Прибув і захистив тебе від звіра,
Що не давав зійти на пишну гору.
Тепер же що? чому, чому спинивсь ти?
Чому така на серцї легкодушність?
Чому відваги й сьмілости не маєш?
Коли такі три жінки благодатні
Про тебе дбають на небеснім дворі,
А річ моя тобі віщує добре.
І як квітки поникліï зівялі
В ночі 'д морозу, скоро сонце гляне
Розправлять ся й розкриють ся на стеблах,
Так і в менї прибитий дух ожив
І в серце прибула така відвага,
Що я забувши страх почав казати:
„О, ти блага, що помогла менї!
О ти прихильний, що послухав швидко
Правдивих слів, що чув єси від неї.
В моєму серцї мовою своєю
Ти вповнив так бажання йти з тобою,
Що я звернувсь до першого заміру.
Іди-ж; нехай одна в нас буде воля,
Мій ватажку, мій пане, мій посте!"
Так я сказав, і як він рушив далї,
Пішли ми в путь глибоку лїсовую.

Digitized by Google

Пояснення до І-ої пісьні Пекла.

1 В середині путті життя людського.

Се-б то на 35 році життя. Данте родив ся в р. 1265, значить 35 років він мав у р. 1300. Далї з поеми видно, що Данте почав свою подорож у 1300 році і всї пригоди, що були пізнїш, подають ся яко віщування.

2 Я в темнім лїсї ..

Темним лїсом, як вписняють загально коментатори, Данте вважає життє людське повне гріхів і заблудів.

13 А потім як під гору підійшов я.

Гора по коментаторам визначає чесноту; по вписненню других піднесенне до найвищого блага.

17 ...Промінем від планети.

Планетою тут Данте зве сонце.

30 Дужчая нога ступала нижче.

Коли дужчою ногою вважати праву, то значить Данте зіходив на гору ухиляючись на правий бік гори.

33 Пантера.

Пісьля давних коментаторів пантера визначає залассє, лев — пиху, вовчиха скнарість. Новіші коментатори надають політичне значіннє сим фіґурам і кажуть, що пантера, то Флоренция і Ґвельфи, Лев — Франция і власне Карл Валюа, Вовчиха Римська Курия.

По Канеґісеру, пантера, лев і вовчиха се три ступінї сенсуальної гріховности.

38 І сонце йшло в гуртї тих самих зір...

Се-б то в тій самій констеляциї як за часу сотворення сьвіту.

63 Немов захриплий з довгого мовчання.

Тут Данте хоче дати до зрозуміння, що за його часу Виргіліева мова на довго замовкла, се-б то, що його лїнують ся студіовати.

105 ...Між Фельтром і Фельтром.

Туть розуміють Кана Великого і володіннє його між містом Фельтром і горою Фельтром се-б то вся Льомбардия.

118 ... Тут річ про душі в purgatorium.

122 Душа достойнїша.

Тут розумієть ся Беатриче.

Пояснення до 2-ої пісьні.

52 ...Я був між тими, що в неневній долї.

Доля душ в чистилищі неневна; їх ще не присужено ні до раю ні до пекла. В чистилищі сидять усї язичники до страшного суду.

Digitized by Google

55 Більш ніж зоря.

Данте так назвав сонце, що есть неначе зоря над зорі.

78 Під небом сим, що круг найменший має.

Тут розуміють ся небо місяця в Птольомеєвій сістемі. Се небо обертаєть ся найблищче до землі.

83 „До сього центру".

Пісьля Птоломеєвої сістеми центр сьвіту — земля. Данте хоче сказати: зійшла на землю.

105 .... Коханнєм до Беатриче Данте зніс ся над юрбу людську як віддавшись поезиї, так і вникаючи в теольоґію, що її сімволом є Беатриче.

108 Річка тут визначає бурі і напасть життя людського, що більші над бурі океану.

Нові придбання в музеї В. В. Тарновського в Києві.

Шановний Василь Василевич Тарновський*) для свого Шевченківського музею придбав сего року нові скарби, власноручні манускрипти Тарасових творів. Перший зшиток в аркуш звичайного паперу, переплетеного в добрі палїтурки, тут містить ся перш за все „Дневникъ" поета; де-які вірши єго, напр. Сон (на панщині пшеницю жала) Муза і інчі, далї писання і інчих людий, напр. власноручні вірши Антонія Сови. На самому кінці зшитку, невідомо чиєю рукою, але не Шевченковою, написано, що сей зшиток Тарас подарував Лазаревському на іменини. Хоча сей „Дневникъ" і друковано в „Основі", але друковано таким обчикриженим і неповним, що вельми-б варто було надрукувати єго знов, проминувши лишень ту дрібненьку дещицю, котра, на мою думку, ніколи не повинна бути друкованою. В „Дневнику", певна річ, знайдуть ся нові указки і для життєписи Шевченка. 2-ий зшиток в чвертку простого звичайного паперу: тут первотвір віршів „Во Іудеї во дни они" і поеми „Марія". На третій сторонї червоним олівцем рукою поета датовано „24 октября". Таким чином тепер Марія може бути надрукована цїлком по первотвору. 3-ий зшиток, теж в чвертку простого паперу без палїтурок, розірваний, початку і кінця бракує. Починаєть ся, здаєть ся з 62 сторони; перенумерований атраментом масякової барви; тут містить ся

*) В. В. Тарновський есть поважаним товаришем „Просьвіти" і товариства ім. Шевченка. *Ред.*

Digitized by Google

частина первотвору поеми „Невольник“. Нарешті — чвертка паперу, на котрій власною рукою Тараса написана частина поеми „Іван Гус“; починаєть ся словами „Розбійники людоїди“ і кінчить ся на другому боці словами: „Пішов молить ся щирий Гус“. Слово „щирий“ замазано і поверх єго рукою Тараса, червоним олівцем написано „певний“. (Цікаво-б знати, з якої речи в Пражському виданню, замісць сего слова, надруковано „вірний“?) З отсего шматочка можна запевне вже вгадувати час коли Тарас писав „Івана Гуса“. Що ся чвертка паперу одірвана з того зшитку, де написаний „Невольник“, і що се первотвір Гуса, так се найпевнїйша річ! бо той самісенький папер, формат і атрамент, опріч того й на сій чвертці стоїть нумер сторони — здаєть ся 92, написаний тим самим атраментом як і нумерация „Невольника“. Очевидно значить, що з 78 до 92 бракує сторін; вони, як і кінець зшитку, де був кінець Гуса, десь повинні бути, коли не пропали. Знаємо, що „Невольника“ написав Тарас р. 1845, значить Гуса писав пізнїйше вже; але ще до арешту і до заслання. Звідсїль можна гадати, що зшиток з „Невольником“, „Гусом“ і інчими не відомо тілько якими творами Шевченка, не міг бути з поетом під час заслання; значить лишив ся у когось на Україні!

Може чи не пощастить по отсій коротенькій ниточці дійти і знайти всего „Івана Гуса“. Як би то добре було. — *О. К.*

ВІСТІ.

З Тернополя.

(Про загальні збори „Брацтва міщанського).

Збори відбули ся дня 21. н. ст. сїчня 1892 р. Перед зборами відправлено пісьля програми о годинї 9-ій рано Службу божу в церкві мійській середнїй, котру відслужив місцевий парох о. Фортуна. По Службі божій зібрались члени брацтва в комнатї просторій своєї читальнї, що містить ся в гарній будівлї заведення князя Осторожского. Зборам проводив п. Сатурський, голова уступаючого виділу, поважний міщанин тернопільский. Секретар уступаючого виділу відчитав справоздание з дїяльности виділу. З справоздання того ми дізнали ся, що Читальня брацтва міщанського була членом „Просьвіти“ і яко така мала всї видания „Просьвіти“, що на р. 1891 заперестала предплачувати видания „Общества ім. Качковского“, що мала в читальнї своїй „Дїло“, „Батьківщину“, „Посланника“ і „Зорю“. Під взглядом касовим ми дізнали ся, що читальня з днем зборів має 125 злр. в. а. готівки. Повисші дати дають нам пізнати духа, яким єсть оживление в справі

Digitized by Google

просьвітній і почуття, яким есть переняте в справі обивательскій міщанське брацтво. В справі просьвітній бачимо, що брацтво стоїть на ґрунтї чисто народнім з цїлою консеквенциею, не хотячи знати а ще менче підтримувати такі видання або часописи, що будьто явно будь скрито замахують ся на нашу народність. Сподїємо ся, що и. брацтво схоче на сей рік записати собі нашу „Правду“, котра стоїть на ґрунтї чисто народнім нашім і дає нам пізнати ширшу родину нашу, позаяк есть присьвячена яко вістник для всеї України-Руси. З боку просьвітного есть се проява, котрою можна потїшити ся, котра сьвідчить, що брацтво есть сьвідоме уже себе, знає, чиї ми дїти? Справозданне касове дає нам пізнати, що члени брацтва з вкладками своїми членскими не залягають, що датки свої несуть радо на престіл просьвіти. Проява се також гарна, бо сьвідчить про розвиток почуття обивательского, що до жертв для справи загальної само уже почуває ся. По відчитаню справоздання сьлїдував з черги вибір нового видїлу на рік 1892. Видїл новий лишив ся майже той самий, що був переднїйше, до котрого з інтелїґенциї мійської входить лише один о. Я. Вацик, катехит при школї видїловій женській. При нагодї тій згадаємо, що з інтелїґенциї місцевої інтересувались брацтвом лише три особи, а то Вп. о. Вацик і пп. Навроцький і Гарасимів. А вже-ж без диву згадати не можемо, що місцевий парох о. Фортуна не зволив в члени брацтва бодай записатись і тим показати свою прихильність для брацтва в справі просьвітній, що здаєть ся нам обовязкам душпастирським не тілько не противорічним, але думаємо, що було би і пригожим відповідно до мисли послання Архиереїв австрийських і Голови церкви св. Отця. Бдите о стадї своїм, говорить ся з натиском. А парохіяне як на тоєж, не такі то невдячні, як показуєть ся з останньої дїяльности зборів, котра сьвідчить, що знають вони добре яка на кім шкура. На внесеннє видїлу іменував загальний збір отсих добродїїв своїми почетними членами: пп. Стахуру, Дра Лучаковського і о. Евстахія Цурковского. Пана Стахуру іменував збір своїм почетним членом за для сеї заслуги: П. Стахурі бувшому конципієнтови адвокатському в Тернополї завдячує брацтво міщанське своє істнованнє, єго то есть заслуга виключна, що читальня, котра була завязалась і нїякои ознаки життя довші лїта не заявляла, що віджила і гарно уже тепер розвиваєть ся. Др. Лучаковський адвокат краєвий в Тернополї заслужив ся для брацтва тим, що яко синдик Заведення кн. Острожського відступив комнату для читальнї брацтва, що дуже много до розвитку брацтва причиняєть ся. Ту не тільки, що могуть відбувати ся численнїйші збори і члени в найповнїйшім числї могуть з добродїйства просьвіти користати, але ту обучують ся в сьпіві, де голос не есть притлумлений і гарно по салї розходить ся і голоси належито поґруповані бути можуть а хор на певне число сьпіваків обмежатись не потребує. О. Е. Цурковский парох з Настасова заслужив ся дня Брацтва своїми відчитами, котрі одинокий для Брацтва читає і долею ширшої просьвіти брацтва щиро інтересуєть ся.

Відущий.

Digitized by Google

Зі Львова.

(Роковини Шевченка в руській ґімназиї).

Як щорічно, так і сего року спомянула молодіж руської ґімназиї у Львові одного з героїв нашого народного відродження, сим разом Тараса Шевченка, вечерницями в великій сали „Народного Дому". Велика саля наповнилась ученикамн й запрошеними ґістьми. Коли се вже підносило духа відрадою і надією, то надії перевисшила богата проґрама й її виконанне. Зараз точка перша, промова ученика VII кл. Ц-ого звернула на себе увагу так змістом, як особливо повагою, що нею вся була проникнута. Бесїдник звеличав великого кобзаря як всесьвітного горячого борця за права рідного народу, що підніс рідне слово до всесьвітного значіння, а тим величнїйшого борця, що могили єго не вкривають мармор, золото й пишні пантеони, але як вийшов з свого люду єдино з богацтвом слова, такий і станув — визволений з заслання салдат — в рідній землицї. Посьлідували хори, ґра на фортепянї, скрипцї, цитрі й деклямациї. Хори були знаменито приготовані й управлювані. Кождий нумер був виконаний прегарно — аж до найдрібнїйших подробиць, голоси сильні, чисті й гарні, що не повстидалась би їх пїяка концертова кімната. Уч. Б. виголосив відтак з огнем „Вітчинї" Корнила Устияновича, а уч. К. виразно, з чуттєм і зрозумінням траґедию людського серця висьпівану великим Кобзарем в Москалевій криниці. В ґрі на фортепянї, скрипцї і цитрі показались молоді екзекутори як справжні артисти, не тілько що до техніки виконання, але й що до відчуття й зрозуміння виконуваних творів. Уч. Р. виконав з великою вправою ноктурну Лисенка, а хотя „соловій" Листа не лунав так звінко-переливаючись, як безперечно мусїв колись виходити з під пальців самого автора, так се зовсїм нїчо не уймає таланови й вправі п. Р а. Вправу над сподіванне виказали й уч. У., Ш. й Г.

Грімкі оплески товаришів і ґостий були нагородою трудів сердечної молодїжи й на всїх було замітне глибоке вражіннє суботнїшних поминок. Закінчив їх гарно обдуманою промовою Заступник хорого о. Директора ВП. сов. о. катех. Ол. Торонський. Вказав значінне Тараса як великого народного дїяча і заохотив до насьлїдування сего великого взору до науки, працї для рідного народа й честного життя. До сего треба науки. Не кожда наука заслугує вправдї однаково, що б перейматись нею, а правдиву науку пізнати легко й відразу по тім, що проповідує любов. Є Руспни й на Україні, та там не вільно споминати їм памяти Тараса, вільно лише тут, де і ідеали Тараса почали осуществитись скорше. Бесїдник згадав скорше знесенне панщини й значну вже свободу нашого слова в школах — і внїс оклик в честь Найяснїйшого Монарха. Понеслось грімке „Многая лїта" а опісля залунала салею пїсьня „Ще не вмерла Україна".

Честь нашій надїї, нашій молодїжи сердечній. І праця для неї стократ лекша — коли вона з своєго боку заявлює такий поважний погляд на народне дїло й виступає з такими гарними добутками власних трудів.

Digitized by Google

ЩО БУЛО, ТЕ МОХОМ ПОРОСЛО.*)

Драма в 5-ти діях Карпенка-Карого.

ДІЯ III.

У Домахи на подвірї. Хата виступає причілком до половини на кон, Двері видно зрітелю. До хатних дверий треба йти в ворота.

ЯВА I.

З хати виходять люди: і дівчата і молодиці і чоловіки і розходять ся у різні боки.

ЧОЛОВІК 1.

То вже певно, що Миколу не випустять сегодня. Ходім! Ждали, ждали, вже й вечер, а єго нема. І скучно стало: молода з матірю плаче. всї сумують, Бог з ним, з таким весїллям.

ЧОЛОВІК 2.

Яке вже там весїлля без молодого.

ЧОЛОВІК 1.

А сказано! І то ти подумай: яка напасть на бідного парубка.... і так нї з сего, нї з того.

ЧОЛОВІК 2.

Кажуть панови Ярина уподобалась так, що-б не суперечив Микола, єго посадили!

ЧОЛОВІК 1.

Чоловіка на цеп, а жінку під бік. То нехай би дав хоч закон сповнити, а то прямо з весїлля...

ЧОЛОВІК 2.

Чудний ти! І пан любе сметану, а кисле молоко у него є (зникли).

ЯВА II.

(Домаха, Соломія і Ярина.)

ДОМАХА.

Та хоч не плач вже дочко...

ЯРИНА.

Ох мамо, мамо. Як єго не плакать, коли самі слези ллють ся?

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXVI. стор. 103 - 112

Digitized by Google

Здаєть ся, як би можна було Миколу зараз вирятовать, я-б пів віку свого віддала.

СОЛОМІЯ.

Щось і Карпа нема, а він давненько пішов провідать, що там робить ся з Миколою... Ви-б тітко самі пішли у двір, упали панови в ноги, може він змилуєть ся, випустить Миколу.

ЯРИНА.

Ідіть, мамо, ідіть зараз!

ДОМАХА.

Та коли-б же мене допустили до пана, буду просить єго, у ногах лазити му, що б не сиротив нас! Не сумуй тілько так тяжко, дитино моя, не суши себе! Соломіє, остань ся хоч ти біля неї, бач усї розійшли ся, а я піду у двір, попробую щастя.. (пішла.)

ЯВА III.

(Ярина і Соломія.)

СОЛОМІЯ (на бік.)

Пішла, менї сего тількн й треба! Розкажу Яринї, як вирятувать Миколу. (до Яринн) Ох, сестро, я знаю, що мати не вблагає пана, а от, коли-б ти сама пішла...

ЯРИНА.

Так чом же ти не сказала? Я дожену матїр, вони не далеко і підемо разом.

СОЛОМІЯ.

Ну, сестро, так нїчого не поможе.

ЯРИНА.

Що-ж ти мене морочиш.

СОЛОМІЯ.

Стрівай. Ти слухай, що я тобі казати му. Зараз не треба йти, а пізнїще, як усї ляжуть спать, за тобою прийде Корнюшка... Менї сам Пилип Сидорович казав і велїв тобі переказать. Тебе проведуть до пана, так, що-б нїхто не бачив, розумієш? Коли любиш сестро, Миколу, то не спритчай ся, іди і завтра єго випустять. А я зараз побіжу у двір, скажу, що ти згожуєш ся. Добре? Ти не бій ся нїчого, побачиш, а Микола, ще й подякує тобі, що вирятуєш єго з біди!

ЯРИНА.

І де твій сором Соломіє? І як ти не подавилась такими речами? Менї гидко тебе слухать, менї соромно і в вічі тобі глянуть пісьля сего!

СОЛОМІЯ (на бік.)

І! Яка не доторка! (до Яринн) Ну, як собі знаєш, я сказала те, що менї звелїли. Не від мене, не від Пилипа, через яку хвилину почуєш

Digitized by Google

те саме... Прощай. Вже темно, Карпо і досї дома, що-б ще не бив, він і до неньки мене ревнує! (На відходї про себе.) Побіжу у двір, скажу, що й на мову не дається ся... Яка принцеса! Як губи закопилила! Не краща ти від мене, побачимо, що з твоєї пихи буде! (Пішла.)

ЯВА IV.

(Ярина одна а потім Микола.)

ЯРИНА.

І у неї язик повернув ся таке казать. Я так люблю Миколу, а вона... Праведний Боже!!! Вона! Посилає мене на такий гріх великий, на таке безчестє! Та я скорій умру, ніж тебе послухаю!... Нехай приходе хоч і сам пан, а я утїчу зараз до Миколиного батька, або заховаюсь де небудь, і поки не випустять Миколи, ніхто мене не побаче. (Іде на зустріч їй Микола.) Микола! (Кидаєть ся до него.) Тебе пустили?

МИКОЛА.

Я ланцуг одірвав і прибіг до тебе, моя голубко!

ЯРИНА.

То тебе тут знайдуть, піймають. Тїкаймо відсїль мерщій!

МИКОЛА.

Я-ж тілько за тим і прибіг, що-б взять тебе, та хлїба скілько є, та в мандрівку! Ходїм мерщій збирать ся, а двері замкнемо з середини. (Хутко пішли у хату.)

ЯВА V.

(Карпко з клунком за плечима.)

КАРПО.

В хатї темно... Не вже він розмонижив ся біля жінки? (Підходить до вікна.) Миколо, ти дома? Се я! Карпо! Нечуть. (Іде хутко в двір до хатних дверий) Заперто з середини. От навіжений, одчай голова! Зрадїв, що біля жінки і за все забув! Ох жінки, жінки, краще-б ви цілий вік були дівчатами, а ми парубками! Чуєте! Чи ви померли? Миколо! Годї тобі з жінкою милуватись!

ГОЛОС МИКОЛИ.

Ми зараз.

КАРПО.

Почув слава Богу! Поспішайте, бо атаман збирає людий, от-от сюди прийдуть, і прощай тобї воля на вікн! (Вибігає за ворота, виглядає на улицю.) Темно хоч око виколи! Нїкого не видко! Стій... гомо-

Digitized by Google

нять! Так і є се атаман з людьми! Що ти будеш з ним робить. Попадеш ся знову в лапи катам. (Іде хутко у двір) Та швидче збирайте ся.

ГОЛОС АТАМАНА ЗА КОНОМ.

Ну-ж, ну-ж! Лїзете, як три днї не їли.

КАРПО.

Миколо! Ідуть сюда вже недалеко, не виходь у двері, що-б не стрів ся, лїзь крізь стріху, або крізь верх, та памятай, що з того боку не далеко причілка борона — гляди, не окопич ся, як будеш скакать! Коли-б ще й самому не влапать ся! Куди-ж єго сховать ся? У хлїв. Ну в хлївї ще застукають і візьмуть, як курку на сїдалї. Перебіжу на другий бік вулицї. (Зникає.)

ЯВА VI.

(Атаман і люде з дрючками, з веревкою.)

АТАМАН.

Гаврило! Іди ти по переду, клич Домаху, прийшов мов за старою, що-б ішла бабувать...

ГАВРИЛО.

Нї вже іди ти! Зацьковувать не штука. Я в сїни, а він тьопне чим по голові то й со духи праведнї — я ще не сповідав ся.

АТАМАН.

Чорт зна, що вигадує! Ти тілько спитай, бо менї не приходить ся, пізнає по голосу.

ГАВРИЛО.

Спитать я спитаю, а піти не піду. (Підходить до вікна.) Домахо, а Домахо, ти дома? (До Атамана) Мовчать. Домаха! Мовчать.

АТАМАН.

Чи не змандрував? Ідїть сюди. (Ідуть в ворота. Підходить до дверий.) Відчиняй хто небудь двері.

ЧОЛОВІК 1.

Моторошно.

АТАМАН.

Так що-ж ми будем стояти тут два днї?

ГАВРИЛО.

Про мене, хоч і тиждень, або за паньщину! Так той відчиняй! Вже коли ти зібрав на одного чоловіка стілько людий, то мабуть і сам добре знаєш, на якого звіря ідеш. Може він там жде тебе, а я в добра-дива підставлю свою голову.

Digitized by Google

АТАМАН.

Яке менї дїло! У тебе нїчого нема свого — все панське і голова паиська. Пан звелїв і голову підставляй.

ГАВРИЛО.

Нї, вибачай на сїм слові, панови я підставлю не голову, а вже звісно, що панови треба підставлять, коли розгнівається ся, то єго власність — нехай хоч куса!...

АТАМАН.

От зараз прийде управитель, нехай він з тобою побалака... Гей, хлопцї! Хто сьміливий на кварту заробе?!

ЧОЛОВІК 1.

Нема щось охоти за кварту помірать.

ЯВА VII.

(Тіж і Управитель з лїхтарчиком.)

УПРАВИТЕЛЬ.

Іфан!

АТАМАН (підбігає.)

Слухаю.

УПРАВИТЕЛЬ.

Свина мужицька! Пошему ти эти... эти разбоника Миколу випускаль а-а? Пошему ти не ухватил єго сам, зашем розтривожил усо моя семійство? Королина лякалась, Генрик лякалась, Фриц лякалась! Я... эти... хладнокровий і тому подобіє, але я можу розсердит ся, і тогда будіть виходіть чево нібудь полюче! Давай Миколку сюда, ми єму будем брить гольова.

АТАМАН.

Нїхто не хоче йти в хату.

УПРАВИТЕЛЬ.

Зашем не хочіт? Хто не хочіт? пошел сам!

АТАМАН.

Бовтан Бовтанович! Страшно.

УПРАВИТЕЛЬ.

Зашем страшно? Я не боюсь. (Іде до дверий.) Ну одшиняй!

ГАВРИЛО.

Очиняйте ви Бовтан Бовтановпч, ви сьміливіщі, а ми боїм ся, може у него коса в руках.

УПРАВИТЕЛЬ.

О-о! Ти зашем мене лякаєш?

ГАВРИЛО.

Та ви ж не боїтесь.

Digitized by Google

УПРАВИТЕЛЬ.

Я не боюсь, але я лякаюсь! Ти не шути, потому... эти... я хладнокровний і тому подобіє, але я можу розсердит ся і тогда будіт (бє ногою у двері) виходить (бє) што нибудь полюче. (Люди підважують дрючками, двері відчиняють ся, з другого боку на причілку хати піднимаєть ся солома на покрівлї і вилазить Мыкола.)

Я В А VIII.

(Ті-ж і Микола на хатї).

МИКОЛА.

Ярино, мерщій! візьми веревку... (прислухаєть ся.)

УПРАВИТЕЛЬ.

Давай сюди эти... разбойник, будем єго форостить!

АТАМАН (до 1 чоловіка).

Іди.

ЧОЛОВІК 1 (до Гаврила).

Ідїть.

ГАВРИЛО.

Іди!

УПРАВИТЕЛЬ.

(Штовхає в шию атамана.) Іти! (Від штовхання атаман опинив ся в сїнях; штовхає так само ще двох, приговорюючи кожен раз „іти“ останнї люди йдуть самі, за ними управитель.) Я эти хладнокровний і тому подобіє... (Зникає за дверима.)

МИКОЛА (зскакує з хати, Карпо підбігає до него.)

Що нам робить! Щабель в драбинї зламав ся, Ярина не поспіла вилїзти за мною.

КАРПО.

Перш усего заховаймось.

МИКОЛА.

Вони її візьмуть у двір.

КАРПО (тягне єго на другий бік улицї).

Та цить — не гомони — побачимо, що далї буде. (Зникають.)

Я В А IX.

(Атаман, люди, а потім Управитель і Ярина.)

АТАМАН.

Він тут десь, только що вискочив, сам чув як гупнуло, шукайте.

ГАВРИЛО.

Де-ж ти єго будеш шукать? Бач як на дворі темно, хоч око ви-

Digitized by Google

коли! То-ж не мішок, що упав з воза, та й лежить на тім самім місці, а живий чоловік.

АТАМАН.

І то правда... Добре хоч Ярину успів захопить, а то й вона лізла вже на горище. (Виходять Управитель і Ярина.)

Я В А X.

(Тіж, управитель і Ярина.)

ЯРИНА.

Миколо, мій голубе сизий, рятуй мене, пропала я на віки.

УПРАВИТЕЛЬ.

Така хорошенька малядичка плачіть за грубим мушиком! Фу! (бере її за бороду.) Зашим плачіш? Ти будіш єго скоро забивайт... (на бік) Эт мужичка, як персик... жаль што Королїна дома (до Ярини) За шим не говориш де эти... твой мушик Миколика? Плячиш? Ну (бере її під руку) будем дїлать пріятного прогулка.

Я В А XI.

(Ті-ж і Домаха вбігає.)

ЯРИНА (вириваєть ся і біжить до матери.)

Мамо, заховайте мене, не віддавайте мене на поталу!...

ДОМАХА.

Змилуйтесь над нами! Буде вже з вас Миколи, на що-ж ще й її сердешну мордуєте! Заспокій ся, доню, бо я й сама умліваю від горя і ноги мене ледви держать, вже з сили вибилась... Згляньтесь хоч над моєю старостю! (Обнимає Ярину і утїшає її.)

УПРАВИТЕЛЬ (до Атамана.)

Ну?

АТАМАН.

Слухаю.

УПРАВИТЕЛЬ.

Больван! І тому подобіє... Миколка уходил, она плячіть, бабка плячіть а ти слухаль! Эти... эти... слушно. Бери зічас малядичку, потому я будіт тебє дїлаль гозен спанен.

АТАМАН (відводить єго і тихо.)

А знаєте, Бовтан Бовтанович, що отсе я пригадав? Не будемо брать Ярини, бо й Пилип Сидорович не велїли, вона гвалтувати ме і потревожить паню. Нехай востанеть ся при матери, то Микола сегодня у ночи прийде до неї безпріменно, бо він тут десь недалеко; а я

Digitized by Google

з людьми засяду у Сидорову клуню, і тілько він у хату й ми у хату, та й на веревку єго. Отак краще буде.

УПРАВИТЕЛЬ.

Когда ти лякаєш ся у тебя весь мозок ідеть у гольова! (до Ярини) Ну будіть плячіть, я тебя не будіть забирайт. А ти бабка, гляди свого дочка... а будіть... эти уходіть, будім у тебя, бабка, на старов місто мушку приставлять... і тому подобіє... слиш? (Іде атаман і люди за ним.) Я хладнокровий і тому подобіє... (зникають.)

Я В А XII.

(Домаха і Ярина.)

ДОМАХА.

Слава Господеви, що хоч Микола утік! він і тебе викраде, та й будете жить де небудь до смертн. Отже дідові Аврамові дїти всї порозбігали ся і вже десятий рік про них і чутки немає.

ЯРИНА.

Ох, мамо, мамо! А поки то мене Микола викраде, люте горе задавить нас своєю вагою. Чи знаєте ви мамо, від чого така біда Миколї скоїлась? Менї Соломія казала таке, що сором і переказувати...

ДОМАХА.

І не переказуй, дитино моя; ти чи знаєш, а я богато бачила лиха — від разу догадалась. У горницї мене не допустили, — там Хвилька всему голова, бодай на него Господня кара лягла за наші муки, се все він, дочко. (Тимчасом як Ярина з Домахою балакали, Микола і Карпо крадучись підійшли до них.)

Я В А XIII.

(Ті-ж, Микола і Карпо.)

МИКОЛА.

Не лякайтесь, цитьте! Се ми...

ЯРИНА (тихо.)

Миколо серденько, милий! Ходім же мерщій у хату, що-б хто не побачив (ідуть) не почув гомону.

КАРПО (тихо.)

Та нїчого бавить ся, за клунок і гайда! (Іде за ними в хату.)

Digitized by Google

Я В А XIV.

(З поза хати Атаман виводить людий, розставляє деяких, що-б стерегли, а чоловіка чотири з Атаманом мовчки ідуть в хату)

ЧОЛОВІК 1.

От коли-б там бісового сина приглушив Микола.

ГАВРИЛО.

Якого бісового сина?

ЧОЛОВІК 1.

Та атамана! І лїзе анахтема і копає, наче ему буде яка користь — вже й жаль сердешного Миколу!...

ГАВРИЛО.

А ти ж хиба не така сама анахтема, як і атаман?

ЧОЛОВІК 1.

А я завіщо?

ГАВРИЛО.

А за те, що прийшов помагать ему.

ЧОЛОВІК 1 (чухає голову.)

Сказано... велять...

ГАВРИЛО.

Ну той мовчи! роби, що велять... і ему велено... Сегодня, я тебе держу, як бють, а завтра ти мене...

Я В А XV.

(З хати виводять Миколу і Карпа звязаних.)

КАРПО.

Піймали, як курий на сїдалї, а все через тебе! Тїкали-б самі, нї, жінки замануло ся.

(Атаман, Домаха і Ярина.)

АТАМАН (до Карпа.)

Ти-ж чого сюди вилушав ся?

КАРПО.

Одна біда — людий єдна!

ЯРИНА (вибігає.)

Не пущу, не пущу тебе від себе! (обнима Миколу, тулить ся до него.)

АТАМАН.

Іди, іди в хату! Ну-ж! Стара, візьми її... От життя атаманське!

Digitized by Google

ДОМАХА.

Ярино, дочко...

ЯРИНА.

Мовчіть мамо! Я нїкуди не піду від чоловіка, я хочу разом з ним мучить ся! Нехай нас у купі звяжуть, і мучать обох...

МИКОЛА.

Пусти мене Ярино, нехай роблять зо мною, що хотять... а ти моли ся Богу і памятай одно, одно памятай, що менї нї волї, нї життя не треба, коли тебе, мою квітку, мою долю здопче ногами безчесник! Ну, годї, не розривай мого серця своїм плачом, я вже не бачу нїчого перед собою... Прощай!

ЯРИНА.

Я за тобою піду, менї страшно без тебе.

МИКОЛА.

Візьміть її мамо, бо я здаєть ся тут зомлїю, так мене вимучили. Ходїм! (Домаха бере Ярину, Микола йде, Ярина поривається ся за ним; мати її не пускає.)

АТАМАН.

І я так натомив ся, що ледви ноги переставляю (всї вийшли)

ЯВА XII.

(Домаха і Ярина.)

ЯРИНА (падає матері на плечі ридає.)

Відірвали, відірвали єго від мого серця! Краще-б ви, мамо, похорони надо мною справили, нїж таке весілля.

Завіса.

(Далї буде).

Digitized by Google

Діяльність руських товариств і інстітутів.)*

Ми вже в минувшому році, заводячи до нашої хроніки справозданнє про діяльність деяких руських товариств, згадали і про інститут сьв. Миколая у Львові, заснований руським товариством педаґоґічним. Тепер приходить ся нам промовити дещо і про діяльність самого-ж товариства і ми бажали-б, що-б нашим товариством педаґоґічним заінтересувались також учителї народні на Україні та підпомагали єго своїми працями.

Руське товариство педаґоґічне відбуло загальні збори до 8. н. ст. грудня 1891. Пісьля служби Божої і парастасу за померших членів товариства, зібралось в кімнатах „Руської Бесїди“ около 80 участників. Зібраних повитав найстарший віком член виділу п. Врецьона (позаяк голова товариства о. Чапельский виїхав до недужої матери, а заступник голови проф. Барвінський був тоді на сесиї ради державної у Відні). Відтак вибрано провідником зборів катехита руської ґімназиї о. сов. Ол. Торонського, а секретарями пп. Ярему і Рихвицького.

З справоздання секретаря бачимо, що товариство за час свого істнования від 1881—1890 р. вислало 33 петиції до всяких властий і тїл законодавчих в справах руського шкільництва. Декотрі з тих петицій полагоджені користно.

Товариство видало своїм накладом 26 книжочок для дїтий (між тими 7 ілюстрованих) а від 3-х лїт видає часопись педаґоґічну „Учитель“ двічи в місяць.

Виділ товариства постановив видавати бібліотеку українсько-руських письменників (Шевченка, Вовчка, Федьковича, Кулїша, Квітку і ін.), приладжену для потреби середнїх шкіл та задля недостатку фондів не спроміг ся сего зробити. — В р. 1890/91 видало товариство 8 книжочок для дїтий, між тими Кобзаря Шевченка.

Що-б улекшити науку руської мови в школах, покликав виділ з початком 1890 р. анкету задля управильнення правописи в напрямі фонетичнім. В склад анкети увійшли: Др. Ом. Огоновський, проф. Д. Гладилович, К. Лучаківський, Т. Грушкевич, Ом. Партицький, Ол. Барвінський і учителї К. Червинський, Гр. Врецьона, Р. Заклинський, Ів. Ґамота і Ос. Танчаківський. Анкета виробила фаховий реферат, котрий виділ предложив міністерству просьвіти і раді шк. кр. (див. „Правда“, 1892, XXXVI., стор. 192).

Заходом виділу відбувались в неділї і сьвята в кімнатах „Руської Бесїди“ виклади з історії України-Руси (проф. Барвінського) і літератури (проф. Грушкевича і Коцовського) для женщин.

З початком 1890 р. мало товариство 275 членів, а в році 1890/91 прибуло нових членів 104, отже всїх разом 379, (між тими 119 учителїв). В році 1890/91 було в Галичинї самих народних учителїв і учительок (вчисляючи заступників і практикантів) 5677. Коли-б лише 2000 почислити на Русинів, то мусимо прийти до такого сумного висьліду, що вони вельми мало інтересують ся руським товариством педаґоґічним, бо

*) див. „Правда“ 1891. вип. IX, XI. і XII.

Digitized by Google

вже-ж річна вкладка 50 кр. ав. така низька, що й найбіднійший зміг би вписати ся до товариства

З справоздання касового і маґазинового бачимо, що в р. 1890/91 вплинуло до каси 598 р. 05 кр. (між тим з вкладок 117·34 зр., з розпродажи книжок 241·38 зр.) Книжки накладу товариства в маґазині мають вартість 3058 р. „Учитель“ мав в 1890/91 р. 396 пренумерантів.

В дискусиї над справозданнєм секретаря і касієра промовляли учителї Дмитерко, Корецький, Гавдияк докоряючи виділ товариства, що мало проявляє життя та що „Учитель“ слабо редаґований, одначе по поясненіях пп. Паньківського, Лучаківського, Кирчова, Врецьони і оо. Лепкого та Торонського, що виділ усе робив, що́ міг серед даних обставин вдіяти, збори ухвалили одноголосно абсолюторию уступаючому виділови.

Опісьля сьлїдували внесення членів. О. Ол. Стефанович, катехит семінарії учит., виказував в довшій промові слабі сторони руського шкільництва. Головну вину добачає бесїдник в тім, що окружні інспектори по більшій части неприхильно відносять ся до руських шкіл і руської мови, визначують теми для конференций учительских майже виключно в польскій мові, а коли і визначена одна тема в руській мові, то інспектори не позволяють на конференциї вести дискусиї в руській мові. Учителї і учительки не мають отже потрібної вправи в руській мові, що замітила також львівська комісия екзамінацийна і звернула ся до ради шк. кр. з відповідним представленнєм. Рада шк. кр. опісьля видала вправдї приписс, що би на конференциях більше звертали бачности на руську мову. Одначе таке загальне розпорядженіе не помогло, позак полишає рїшеннє справи інспекторам окружним. Задля того внїс о. Стефанович, що би товариство педаґоґічне вислало меморіял до ради шк. кр., а евентуально до мінїстерства просьвіти і вимагало ясної і виразної постанови: що би на конференциї що найменше половину тем учителї вирабляли і відчитували в руській мові та що-б дискусию над сими темами ведено в мові руській. Також вимагав о. Стефанович, що би товариство педаґоґічне виєдинало в раді шк. кр. а евентуально в мінїстерстві просьвіти розпорядженіе, що-б у школах народних, в котрих є руська мова викладова, в дневниках, повідомленнях і сьвідоцтвах шкільних уживано руської мови.

Опісьля промовляли ще пп. Дмитерко і Сальо, почім висказано бажанне, що би учителї і інші інтересовані люди подавали до відомости товариства факти про руське шкільництво оперті на автентичних вістях, а тодї товариство зможе в таких справах зробити потрібні представлення властям шкільним.

Учитель п. Петришин вказував на потребу унравильнення шкільної правописи в напрямі фонетичнім і інтерпелював, що виділ зробив в сій справі. По поясненю з сторони виділу, що ще в р. 1890 вислано мемориял з рефератом фахової анкети до мінїстерства просьвіти і ради шк. кр. вивязалась дискусия над сею справою, в котрій учителї виказували з своєї практики неможливість дотеперішної правописи етимольоґічної в школї. Опісьля голова зборів о. совітник Ол. Торонський зреасумував сї виводи і піддав під голосованіе: „Загальні збори признають,

Digitized by Google

що етимольоґічна правопись утрудняє науку руської мови в школах і не доводить до ціли; тому поручаєть ся виділови товариства педаґоґічного, що би поуґував сю справу в розпочатім вже напрямі. Се внесенне принято всїма голосами окрім чотирьох.

Збори ухвалили також яко директиву виділови, що-б сьлїдуючі загальні збори товариства скликав на провінциї (н. пр. в Коломиї або Дрогобичи) і так розбуджував більше житте і інтерес між учителями, а також що-б засновано інститут для руських дївчат у Львові на такий лад, як есть інститут сьв. Миколая для хлопців.

На останку о. Навроцький оповістив результат вибору виділу. На 44 голосуючих вибрано головою товариства проф. Ол. Барвінського 43-ма голосами. До виділу вийшли: проф Сальо, Др. Олеськів, п-па Федаківна, п. Лисецька і пп. Паньківський, Витошинський, П. Кирчів, Дмитерко, Корецький і Малицький. Заступниками виділових вибрані: о. Навроцький, о. Гірняк і проф. Грушкевич. До комісиї контрольної вибрані: пп. Чиж, Гриневич і о. Стефанович. (Виділ уконституував ся, вибравши заступником голови проф. Л. Саля, секретарем Дра Олескова, каспєром К. Паньківського, магазинєром П. Кірчова). Збори закрив о. Торонський окликом в честь цїсаря „многая лїта“, котрий збори тричі повторили.

Новий виділ товариства педаґоґічного постановив сего року ще більшу бачність звернути на руське жіноцтво львівське і оповістив, що устроїть до шкільних вакацій около 40 відчитів. Головну основу сих відчитів творити ме, як і вторік, істория і література України-Руси а коло того ґрупувати муть ся відчити: про фотоґрафію (1), про домашний промисл і народну орнаментику (1), з життя звірят (1), представленне різнородних видів (фотоґрамів) з підмогою сцпоптикона (1), з гиґієни (2), з фізиольоґії рослин (1), з огороднпцтва вазонового і зїльникового (1), з ґеольоґії (1), з астрономії (1), з естетики (1), з нїмецької літератури (3), з педаґоґії (1), про жіноче питанне (1), з фізики експериментальної про телєфон, фоноґраф Едісона (2), з ботанїки, зоольоґії і т. ін. Лєкциї сї читати муть пп. проф. В. Шухевич, лїкар Др. Хомин, проф. Др. Олеськів, проф. Др. Калитовський, проф. Сальо, проф. Барвінський, проф. Др. Савицький, проф. Верхратський, Коцовський, проф. Др. Целєвич і ін. Чергу відчитів розпочав уже проф. Шухевич дня 11. н. ст. лютого, а за ним проф. Коцовський.

Нещо давно заснувало ся у Львові товариство академічне Русинів-народовців „Ватра“. Ми вже в падолистї 1891 р. подали в „Правдї“*) звістку про те, як поступив собі радикальний виділ „Академічного Брацтва“, не принявши 19 студентів, що зголосили ся яко члени, тому лише, що вони були народовцї. Отже сей терорпзм радикальний, перенятий від наших москвофілів, довів до того, що непринятї в члени „Акад. Брацтва“, постановили заснувати окреме товариство, позаяк не могли глядїти для себе пристановища анї в „Академическомъ Кружку“, анї в „Czytelni“. Отже 24. н. ст. сїчня с. р. відбули ся перші загальні збори

*) „Правда“ 1891. вип. XI. стор. 304—306.

Digitized by Google

„Ватри“, на котрих явилось 31 членів*). Голова зборів п. Чайківський, на котрих явив ся яко гість проф. Ом. Огоновський, оповів ґенезу нового товариства а відтак приступлено до вибору виділу. Головою товариства став тов. І. Франчук, заступником голови т. Р. Чайківський, писарем т. С. Яричевський, бібліотекарем т. О. Макарушка, касиєром т. К. Кульчицький. Окрім тих війшли до виділу І. Масляк, М. Вашкевич, Володимир Олександрів Барвінський, М. Левіцький, а яко заступники: В. Винар, Лежогубський, Н. Пшепюрський і О. Маковей. Опісьля закрито збори, позаяк під ту пору мали відбувати ся збори сьнівацького товариства „Боян“, котрого членами єсть також багато Ватран.

Вечером по 8-ій годинї зібрались Ватране на комерс в комнатах „Народної Торговлї“, на котрий прибули із старших народовців пос. Барвінський і Др. Савчак, Др. К. Левицький, о. Стефанович, проф. Шухевич, Іл. Огоновський, Коцовський, Врецьона, Др. Ол. Кулачковський, п-нї Шухевичева, Озаркевичева і ін. Голова товариства повитав гостий і подякував за їх прихильність до молодого товариства та висказав надїю, що „Ватра“ займе поважне становище в життю руської академічної молодежи. Пішли відтак тоасти і промови старших народовців на розвиток „Ватри“, в котрих висказувано бажанне, що-б молодїж, дбаючи про свою осьвіту пісьля вимог поступу, не покидала анї легковажила своєї национальности та поруч з старшими братами і батьками трудилась і дбала про розвиток і поступ руського народу. Проф. Шухевич висказав бажанне, що-б „Ватра“ з-єднинила в собі всю щиро і здорово мислячу молодїж а здобуде собі таку славу, що батьки, посилаючи своїх синів до висших шкіл, вкажуть їм „Ватру“ як товариство, в котрім зможуть навчити ся і утвердити в патріотизмі і национальній працї. Проф. Ол. Барвінський заохочував молодїж академічну до витревалої і щирої працї наукової, бо наспіває пора, коли Русинам прийдеть ся користуватись деякими здобутками, отже що-б не бракло сил між Русинами, обсадити деякі важні становища суспільні. От уже й нинї не має учителїв руської мови стілько, як би треба. В імени послів соймових промовив Др. Савчак, опісьля промовляли ще о. Стефанович, панї Озаркевичева, проф. Коцовський, Врецьона і ін. Всї народовцї щиро витали нове товариство, котре єсть певним доказом, що молодїж з национальними ідеалами не перевела ся, як се голосили перед сьвітом противники народної справи. На тоасти старших народовців відповідали Ватране, а з їх промов проявляла ся щира симпатия до товариств народовських та горяче бажанне невсипучої працї для добра народу. Окрім тоастів і промов гомонїли також пісьнї, виконувані „Боянами“, між котрими було чимало членів „Ватри“. На останку п. Врецьона вказав на потреби матеріяльні молодого товариства, а зібрані гостї скинули на перше загосподарованне „Ватри“ трийцять кілька злр. Можна сподївати ся, що наші земляки при всякій нагодї не залишать придбати для „Ватри“ хоч би й дрібну складчину і тим допоможуть молодому товариству сповнити свою велику

*) Тепер „Ватра“ має 46 членів позаяк до неї перейшли також студенти-народовцї з „Акад. Брацтва“, в котрому осталось ще 19 членів з більш-менш радикальним поглядом. Москвофільский „Акад. Кружокъ“ має около 30 членів.

Digitized by Google

задачу. Деякі письменники, видавці і редакції жертвували для бібліотеки „Ватри“ свої видання і ми на сім місці відкликуємось до наших земляків, що-б не забували запомагати і бібліотеку „Ватри“, котра неминуче потрібна товариству, що-б могло плекати науку.

Ватране справді вже в самих починах показали, що слова їх промов на комерсі не були пустими фразами. Досі у „Ватрі“ було пять відчитів: т. Чайковського про антропоморфізм в народних пісьнях руських і про відносини монетарні та реформу валюти в Австрії; т. Макарушки про відносини „Ватри“ до руської суспільности; т. Володимира Барвінського про руське право карне в княжім періоді; т. Маковея про вояцькі пісьні найновійшої доби в Австрії.

Кінчаючи сю звістку про „Ватру“, бажаємо молодому товариству, що-б воно як найкрасше розвивалось, та що-б при сій Ватрі загрівались молоді серця щирою любовю до свого рідного, до невсипучої реальної роботи народної.

Живійший рух між львівськими Русинами розбудило сьпівацьке товариство „Львівський Боян“, засноване перед роковинами Шевченковими 1891 р. Товариство поклало собі метою, плекати передовсім руську национальну музику, і задля того устроює часті сходини членів для вправи, вечерниці, прогулки і має також дбати про піддержуваннє сьпівацьких хорів в краю і з-їзди сьпіваків.

Дня 25. н. ст. сїчня с. р. відбулись в „Руській Бесїдї“ загальні збори товариства, на котрі зібралось около 60 членів дїйсних і спомагаючих. Голова товариства проф. В. Шухевич подав огляд з цїлорічної дїяльности. Хоча недовго істнує „Львівський Боян“, одначе вспів він заявити житте і живу дїяльність. Хори товариства виступали на вечерницях Тарасових у Львові, на вечерницях в Станиславові, Стрию і Празї і з-єднали собі загальне признанне, а чеський музик Сметана заявив, що „Боян“ гарнїйше виконав свої продукції, як польска „Лютня“. Бистрий розвиток молоде товариство завдячує рухливости свого голови, а успіхи в концертах дириґентови проф. Вахнянинови і дириґентці п-ні Евгенії Барвінській. Сьпівацькі проби і продукції товариства стягають до „Руської Бесїди“ громадні сходини львівських і позальвівських Русинів, так що комнати „Руської Бесїди“ показались вельми тїсними. Великі успіхи товариства проявились именно на першім великім концертї, устроєнім в салї „Народного Дому“ дня 10. н. ст. марця с. р. Між іншими виконано там з великою прецизиєю кантату Лисенкову „Бють пороги“ і хор парубків та дівчат з опери Лисенкової „Утоплена“ та III. акт з опери „Купало“ проф. Вахнянина. Рівно-ж гарно випали сольові продукції і дуети, так що й дириґент „Лютні“, присутний на концертї, мусив заявити повне признанне „Львівському Боянови“. Можна-б лише бажати, що-б „Львівський Боян“ звернув свою бачність і на хори, засновані по краю в багатьох селах та містах і устроїв коли-небудь громадне віче руських сьпіваків.

Не так користний стан материяльний товариства. В р. 1891 вплинуло до каси товариства 1165 зр. 20 кр. (з концертів і вкладок), одначе сей дохід не вистарчив, що би покрити видатки, які мав „Боян“, на інвентар і подорож до Праги, так що остав ся недобір 219 зр. 90 кр.

Digitized by Google

До виділу на р. 1892 вибрано головою: проф. Шухевича, заступником голови Дра Федака, діриґентом проф. Вахнянина, діриґенткою п-ню Евг. Барвінську, заступником діриґента п. Крушельницького, виділовими пп. Ярчевського, Рихвицького і Хандериса, а заступниками виділових п-ню Озаркевичеву і п-ну Вахнянинівну. Годить ся ще й се зазначити, що „Львівський Боян“ має характер народовський, позаяк кількох членів з русофілів усунулись з товариства насьлїдком аґітації піднятої у Відні підчас побуту „Бояна“ Дудикевичами et tutti quanti. Се однак зовсїм не спинило розвитку „Бояна“ і показало, що нам треба стояти і трудитись своїми силами та йти своєю дорогою, не оглядаючись на деструктивні елєменти нашої суспільности.

Дня 18. н. ст. марця с. р. відбулись надзвичайні збори товариства „Львівський Боян“, на котрих іменовано славного музика Миколу Лисенка почетним членом товариства з нагоди єго пятьдесятьлїтних уродин (10 [22] марця) і постановлено день сей щорічно сьвяткувати концертом.

Товариство ім. Шевченка скликало загальні збори членів дня 1 (13) марця с. р., котрі мати муть велике значінне для дальшого розвитку товариства. На збори прибуло 27 членів, а опісля 5 новоприйнятих. Участь була отже живійша, як давнїйшими роками. Збори відкрив заступник голови проф. Шухевич і присьвятив сердешну споминку вельми дїяльному голові пок. Д. Гладиловичу, вказуючи на велику втрату для товариства. Збори пошанували память незабутного голови і товариша, повставши з місць. Покликавши відтак п. Белея на секретаря, удїлив голосу п. Коцовському а відтак п. Паньківському, що-б здали справу з дїяльности виділу в р. 1891 і стану майна товариства.

З сего справоздання бачимо, що товариство мало в 1891 р. 81 членів (29 у Львові, а 19 поза Львовом). Окрім справ адмінїстрацийних (друкарні) займав ся виділ видавництвом „Зорі“ і підготовлював видавництво „Записок“, наукового збірника товариства. В „Зорі“, котрої редакцию поручив виділ п. Василеви Лукичови, заведено важні зміни, а іменно ілюстрації і правопись фонетичну, окрім істориї літератури руської Дра Ом. Огоновського, позаяк ся праця передруковуєть ся окремими книжками, а попередні томи почались правописею етимольоґічною. Звернено бачність і на те, що-б зміст „Зорі“ був лїпший і інтересовнїйший, і задля того збільшилось число пренумерантів. А все-ж таки видавництво виказало 1000 зр. недобору, позаяк чимало накладу мусїло дати на кліші і премію „Остап Вересай“. Се не спиняє товариство робити дальші наклади і полїпшуватп видавництво в надії, що число пренумерантів буде збільшуватись і покриє з часом сї наклади.

„Записок“, котрих редакцию поручено Дру Целевичу, не могло товариство в р. 1891 видати, позаяк наукові працї обіцяні для того збірники не були ще покінчені. За те видало товариство своїм накладом в р. 1891: „Без працї“ оповіданнє І. Франка, „Навіжена“ повістку Ів. Нечуя, а тепер друкують ся „Оповідання Чайченка“ в двох томах і „Збігцї в Новоросиї“ повість Данилевського в перекладї на українсько-руську мову. На наклад сеї останньої книжки зложив оден патриот 330 зр.

Digitized by Google

Товариство взяло участь в вечерницях Шевченкових і похоронах пок. Д. Гладиловича і покрило частину коштів похоронних.

Видїл упросив проф. Дра Ом. Огоновського, що-б запяв ся повним виданнєм творів Шевченка. Виданнє розложене на 4 томи формату давного видання, вийде на гарнім папері і обіймати ме до 50 аркушів друку. Ціна всїх 4-х томів оправних на взір нїмецьких класиків поставлена на 3—4 зр.

Справа заосновання літографії при друкарні, як і оферта товариства на наклад руських книжок для шкіл народних ще не полагоджені. Видїл внїс до сойму оферту на видавництво книжок руських для шкіл середнїх і подав о дозвіл відкрити свою книгарню.

Касове справозданнє виказує актива на зр. 22.465·61 (між тим доволї висока цифра дебіторів зр. 9354·65, а вартість інвентаря на зр. 10.112·67), пасива зр. 8·675·57, так що майно товариства представляє суму зр. 13.790·04.

На внесенне проф. Громницького, яко референта контрольної комісиї, удїлено уступаючому видїлови абсолюторию.

Опісьля подав видїл зборам шість кандидатів, що зголосили ся в члени товариства (позаяк членів приймають пісьля статута загальні збори) а именно: проф. Василя Тисовського, Дра Осипа Олескова, о. Евґенія Гузара, кандидата адвокатури Дра Олександра Кулачковського і редактора „Народа“ та помічника „Kurjera Lwowskiego“ Івана Франка. Пісьля статута відбувалось голосованнє картками і на 22 голосуючих дістали названі кандидати всї голоси, п. І. Фрачко лише 5 голосів, отже не принятий в члени.

Відтак приступлено до вибору видїлу і голови товариства також картками. На 27 голосувавших вибрані майже всїми голосами до видїлу: проф. Др. Целевич, Ол. Барвінський, Сидор Громницький, Кость Паньківський і Др. Ол. Кулачковський; Заступниками: проф. Петро Огоновський і Іван Верхратський. Проф. Шухевич випросив ся від вибору до видїлу, позаяк яко голова „Львівського Бояна“ має доволї роботи. Головою товариства майже усїма голосами вибрано проф. Дра Целевича. (Др. Целевич промовляв, що-б збори вибрали головою проф. Барвінського, одначе сей заявив, що яко голова товариства педаґоґічного і посол до ради державної не міг би стільки часу присьвятити товариству Шевченковому, як сего буде потрібно именно задля того, що товариство має вступити тепер на нову дорогу наукової праці).

По виборі контрольної комісиї подав проф. Шухевич до відомости зборів, що 10 (22) марця с. р. припадають 25-лїтні роковини композиторства славного нашого музика М. Лисенка і 50-лїтні роковини его уродин. (Першу свою композицию „Заповіт“ написав М. Лисенко на просьбу редакциї „Правди“ в 1868 р., що-б її відсьпівано на роковинах Тарасових). Збори з одушевленнєм заявились за сьвятковання сего ювилею і на внесенне редактора Ів. Белея постановили: іменувати М. Лисенка почетним членом товариства ім. Шевченка (се й вчинили збори на тім-же засїданню) а в орґані товариства „Зоря“ зазначити сей ювилей відповідним способом. Окрім того звернулись збори до „Руської Бесїди“ о рудуючої театром, що-б в день 10 (22) марця у виставі виступив хор

Digitized by Google

„Бояна“ задля пошанування славного артиста музика. Хор „Бояна“ відсьпівав композицию „Іван Гус“, а пані Кліщевська і п. Карпинський, артисти руського театру відсьпівали дует з оперп „Різдвяна ніч“: „О ні, я хороша“. Годить ся нагадати, що минувшого року товариство „Руська Бесїда“ у Львові іменувало д. М. Лисенка почетним членом, а сего року (як ми вже в горі згадали) вчинив се і „Львівський Боян“.

Найважнїйша справа, яку полагодили загальні збори, се зміна статутів товариства. Потребу сеї зміни вказували ми вже давнїйше*). Тодї-ж оден з українських патриотів подав проєкт нового статуту, над котрим робили свої помічення пп. Ол. Барвінський і І. Франко. Одначе сей проєкт показав ся невідповідним ані з огляду на наш закон про товариства, ані з огляду на орґанїзацию наукового устрою. Тому в 1890 р. виробив проф. Ол. Барвінський новий проєкт статута і реґуляміну, взявши яко основу статут і реґуляміи Краківської академії наук і наукових товариств в Познанї і Торунї та „Ученог Друштва“ в Білоградї. Над сим проєктом статута з дрібними поправками Дра Дїдошака і пок. Д. Гладиловича зробленими в 1891 р., вели дискусию загальні збори.**) Пісьля сего проєкту товариство має назву: Наукове товариство ім. Шевченка, а яко цїль кладе собі плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, збирати і зберегати всякі памятки, старинности і предмети наукові України-Руси. До сеї мети мають вести 1) наукові досьлїди: а) з фільольоґії руської і славянської; з істориї українсько-руського письменства і штуки; б) з істориї і археольоґії України-Руси, а також з наук фільозофічних, полїтичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природних з ґеоґрафією і лїкарських; 2) відчити, розправи і розмови наукові; 3) з-їзди учених, літератів і артистів; 4) видаваннє наукових Записок товариства і інших творів наукових; 5) збираннє материялів до музея і бібліотеки; 6) премії і підмоги ученим і літератам; 7) удержуваннє власної друкарнї. Пісьля головних дїлів наукових може товариство поділити ся на три секциї: а) фільольоґічну, б) історично-фільософічну, в) математично-природничо-лїкарську. Для деяких специяльних справ наукових з обсягу кожної секциї може бути вибрана окрема комісия наукова. Засїдання секций відбувати муть ся щомісячно, а загальні збори товариства щорічно. Товариство складаєть ся з членів дїйстних, котрі платять вписове 2 р., а відтак щорічно 3 р., з основателїв, котрі плятять одноразово 50 зр. і з почетних. Виділ має складати ся пісьля нового статута з голови і 5 членів (заступника голови, бібліотекаря, секретаря, редактора видань товариства і адміністратора майна) і двох заступників, вибраних з львівських членів загальними зборами, а крім того мають входити до виділу директори 3-х секций або замісць них вибрані секциєю референти секцийні.

---

*) див. Правда, 1889, V. випуск, стор. 305—308.

**) Kurjer Lwowski в п-рї 78 подав отже невірно, що zarys statutu ułożony został przez pp. A. Barwińskiego і Iw. Franko. Як в горі сказано, проєкт вийшов від одного укр. патриота, а позаяк показавсь невідповідним, треба було зовсїм новий проєкт уложити і сей виробив проф. Ол. Барвінський

Digitized by Google

Се головнїйші постанови проєкту нового статута, котрий приняли збори і для остаточного зредаґования передали анкетї зложенїй з Дра Целєвича, Дра К. Левицького, редактора Ів. Белея і Дра Ол. Кулачковського, потім статут сей буде висланий до намісництва.

З наведених постанов нового статута всякий впрозуміє, що товариство ім. Шевченка вступає в нову фазу свого розвитку і ся переміна мати ме далеко сягаюче значінне в культурнім становищі українсько-руського народу. Сю звістку приймуть певно з великою втїхою усї патриоти українсько-руські і ми не сумнїваємось, що на запросини видїлу поспішать громадно вписуватись в члени товариства і тим допоможуть не тільки розпочати наукову роботу але й материяльно підпоможуть товариство, що-б могло сповнити свою велику і трудну задачу.

Тепер можемо подїлитись ще з нашими земляками милою звісткою, що приобіцяні материяли до наукових Записок товариства в значній части в руках видїлу і в сих днях почнеть ся друкувати сей науковий збірник та до вакаций мабуть вийде перший том.

Факт, що п. Франка не приняли загальні збори товариства імени Шевченка в члени, дав єму привід накинутись на се товариство з властивим єму завзяттєм в Kurjer-i Lwowsk-im і назвати загальні збори „produkcyą humorystyczną!“ Чи-ж думає п. Ф., що лише там, де він би зволив засїсти може бути поважна робота, а там де єго нема, то вже хиба produkcya humorystyczna?! Чи-ж се так чудно п-ну Франкови, що Русини-народовцї прийшли до того погляду, „iż praca ludzi innych partyj nawet na neutralnym gruncie nauki archeologii i etnografii z nimi razem nie jest możliwą?“ Не припускаємо, що-б п. Ф. думав, що праця наукова можлива в спільцї з тими, що неґують нашу мову, нашу історию, нашу культуру. А коли відносить се до людий свого табору, то він вже найлїпше тямить, чи з ним була можлива спільна робота над виданнєм творів Шевченкових в анкетї, до якої запросили єго народовцї. Мабуть же не забув тих безосновних напастий та інсинуаций, якими обсипував анкету Шевченкову в „Kurjer-i“ і „Народї“, або і тої наукової (sic!) статтї про ґенезу партиї народовців, викликаної ніби то Сьвєнціцьким! Збори загальні товариства ім. Шевченка волїли отже зревиґнувати на такий набуток задля спільної працї на неутральнім ґрунтї науковім, що-б полишити п. Франкови повну свободу трудитись на тім полї дотеперішнїм способом. Збори очевидно були тої думки, що й слабші сили наукові вспіють осягнути скорше означену статутом мету, коли будуть змагати до сеї мети мирно, бо лїпша соломяна згода, як золота звада і на нашу думку не зробили шкоди товариству ім. Шевченка.

Дня 13 (25) марця с. р. відбулись загальні збори товариства „Просьвіта“. На збори прибуло більш 500 членів і около 200 гостий. По зборах зібрались усї на вечерницї Тарасові, які устроїли у великій салї „Народного Дому“ руско-народні товариства: Просьвіта, тов. ім. Шевченка, Руська Бесїда, товариство педаґоґічне, Львівський Боян, Зоря і Ватра. Про сї збори подамо ширше звістку в цьвітневому випуску „Правди“.

Digitized by Google

Сьвяткованнє XXXI. роковин смерти Тараса Шевченка.

Як кожного року, так і тепер сьвято Тарасове обходжено по цїлій Українї-Руси торжественно. Сьвяткували сї роковини Русини Віденські в „Сїчи“, в Теребовлї, русько-народні товариства у Львові 13 (25) марця (та про се в цьвітневому випускові) і молодїж шкільна руської ґімназиї (див. в горі Вісти зі Львова). Вельми відрадна була для нас вістка, що руська молодїж ґімназияльна в Тернополї і Коломиї в перший раз прилюдно обходила Тарасове сьвято при участи своїх учителїв. На Вкраїнї, як звичайно, земляки наші в Київі, Одессї, Чернигові і ін. містах помянули потай миру великого батька незлим, тихим словом. І в Слободщинї обходжено велике народнє сьвято, про котре сповіщено нас в надісланій звідтам дописї, котру подаємо понизше Сьвяткованнє се було тим замітнїйше, що в нїм взяли участь Поляки і інші народности.

З Слободської України. 26. лютого відбулось у нас Тарасове сьвято. Інїциятива і заряджуваннє сьвяткованнєм належало до української молодїжи, а старі громадяне були нею запрошені. Треба додати, що сї роковини були першим випадком спільного сьвяткуваня Тарасових сьвят старими і молодими громадянами. Окрім того на зібраннє були запрошені Поляки, Жиди, Грузини і Москалї-украйнолюбцї. Зібраннє було численне. Порядок вечірка був такий. Насамперед хор молодїжи засьпівав „Заповіт“ Тараса, далї один з громадян продеклямував „Кавказ“, потім знов хор засьпівав „Ще не вмерла Україна“.

Сьпіви відбулись досить добре, а до того зміст пісень, відповідний характеру вечірка, викликали сердешний ентузиязм. По сьпівах один з Поляків виступив з промовою по польски, а далї другий. Поляк прочитав короткий реферат, перекладений на вкраїнську мову. Як промова, так і реферат містили в собі богато щирого співчуття до Шевченка, єго думок, до вкраїнського народу і змагань української інтелїґенциї; в обох їх виразно підносив ся правовзір демократичний, яко прапор молодих сил, „Молодої Польщі“, що будуєть ся на руїнах колишньої старої.

Оповідавши про колишнї відносини Польщі до Вкраїни з сумними насьлїдками для обох боків, вони вказують на пень того лиха, на социяльну нерівновагу, на гнобителїв, експльоататорів, що однаково панували на Вкраїнї, як і в Польщі в ті часи; отже виголосивши свою ненависть до факторів сих народнього лиха, вони звертають ся до Вкраїнцїв з бажаннєм єднання, яко народів рівних а рідних по крови і сусїдів по териториї, додаючи нарештї слова Тараса:

„Подай же руку козакові,
І серце чистеє подай!

Одностайні оклики „Слава, спасибі“, а далї гучний оплеск довго лунали в салї, витаючи Поляків. По другому реферату з серед присутних виступив один з молодих Українцїв з словами: „Українська молодїж радісно витає „Молоду Польщу“, котра бажає поступати іншими дорогами, як се робила тепер, і складає сердешну подяку за слова любови й брацтва, з якими вона обернулась до неї в час її духовного єднання. Не співчувати, не згоджуватись з думками тільки виголошеними з боку Поляків ми

Digitized by Google

не можемо вже через те, що ті-ж самі бажання й думки виголосив ще той, шануваті память котрого ми зібрались сюди; отже покличемось до братів наших Поляків словами нашого Кобзаря; далі були продеклямовані вірші Шевченкові „Ляхам".

По короткому спочинку хор сьпівав „Ой гаю мій гаю", а потім один з молодих громадян деклямував власні вірші „До праці". Останніми точками вечерниць були два реферати, що прочитали д. І. С. і український письменник д. О. К. Перший реферат був на тему „Літературно-науковий рух національний на Слободській Україні", де референт, почавши з найдавнійших часів, з Котляревського, простежив рух національний геть аж до наших днів. Всіх дїячів-письменників він подїлив на три купки, а то: перша купка містила в собі письменників, викликавших український літературний рух через те тільки, що вони по своїй суто вкраїнській вдачі не могли не бути Українцями, московської мови гаразд не знали, а до того й культура московська тоді була не надто висока; друга купка складаєть ся з людий, які під впливом славянського відродження і любови до свого народу витворили гурт украйнофілів, що на підставах наукових довели окремість і живучість української нації. На останку третя купка письменників, що по вдачі суть Українці і до того підпирають свої орґанічні потреби не тільки принципом правди, але й наукою. Весь реферат взагалї дуже корисний, бо з-являє перед очима цїлу картину руху национального на Слободській Україні, що колись була жерелом наших здобутків сучасних. Другий реферат був на взірець поклика до громадян — працювати для свого зубожілого і занедбаного всїма люду. Яко правовзір він радив взяти Тараса, котрого ґеній завсіди служив на користь ідеї народного добробиту, не зраджував анї на мить сїєї мети. Ось як він малює Тараса яко чоловіка. „Тарас навіть при найважчих обставинах анї краплиночки не схибив своєї ідеї, анї на йоту не повернув свого ґенія на користь своїм добродіям, як їм того хотїло ся. Не ґеній верховодив єго ідеєю, а ідея була старша над ґеніем. Не захотїв він анї ласки добродіїв, анї їх золота, срібла, анї їх медового життя. Наостанку сей добродій склав 25 карбованців на виданнє народних українських книжок. За се єму велике спасибі!

Обидва реферати викликали по собі розмови серед присутних на теми, стисло дотикаючі сучасних справ українських. По останньому реферату вечерниці закінчили ся спільною вечерею.

Микола Чорноморець.

Останнї вісти.

Відкладаючи справозданнє з загальних зборів „Просьвіти" до цьвітневого випуска, зазначуємо лише, що радикальна фракцийка інсценувала акцию, що-б перевести свій виділ і перший раз пустила в курс свою лісту, до котрої вставила для замаскования і деяких народовців. При голосованню деякі радикали хотїли викликати скандал, кипувшись між селян, одначе дістали відповідну відправу. На лїстї радикальній стояли Др. Ом. Огоновський, Волод. Шухевич, Др. Ант. Горбачевський, Мария Лисецька, Др. Ос. Олеськів, Волод. Лаврівський, о. Ом. Ваньо, Ольга

Digitized by Google

Франко, Мик. Лагодинський, Мик. Шухевич, Єроним Калитовський, Др. Ярослав. Кулачковський, Павло Кирчів. Заступники: Др. Андрій Кос, Людвик Сальо, о. Гр. Гірняк, Андрій Занько, Волод. Витошинський.

Лїста народовців поставила таких кандидатів: Др. Ом Огоновський, Ол. Барвінський, Ал. Торонський, Антін Дольницький, Ів. Белей, Ів. Чапельский, Іл. Огоновський, Др. К. Левицький, Ів. Ґуляй, Кость Паньківський, Др. Ос. Олеськів, Др. Ап. Хомин, Евгеній Барвінський, акад. Заступники: Василь Нагірний, Ів. Верхратський, о. Сид. Зельский, Григ. Врецьона, Ос. Маковей, о. Дамян Лопатинський.

До скрутинії запрошено для контролї п. Франчиху, що-б відтак не було сплетень, що народовці пошахрували. Скрутинія виказала, що народовська лїста одержала 256 голосів а радикальна 18.

Телєґрафічний привіт, присланий на збори „Просьвіти“ почетними членами товариства, викликав великий ентузиязм.

Вечерниці Тарасові випали сьвітло і величаво. Саля „Народного Дому“ була битком наповнена. На комерсї у Штадмілєря зібрались багато гостий. Одушевленнє було велике.

Сойм краєвий.

Дня 3-го н. ст. марця с. р. зібрав ся сойм галицький. Сесиї галицького сойму вижидали всї з великим інтересом, позаяк минувшого року краєвих соймів зовсїм не скликувано, а тим більш нетерпеливо ждали єго Русини, вижидаючи осущення надій, зроблених в останній сесиї пісьля відомого заявлення послів народовців. В справах загально-краєвих одначе заявили посли соймові мало інтересу, позаяк на засїдання збираєть ся ледви конечно потрібний комплєт послів 76—80. Для Русинів відбуваєть ся теперішня сесия серед незвичайних обставин. Позаяк п. Романчук пісьля операції карбункула все ще не подужав і не може брати участи в соймових засїданнях, опинив ся руський клюб соймовий у винятковій ситуації. Заступником голови клюбу в давнїйших сесиях був Др. Антоневич, відомий з своїх обєдинительних і обрусительних змагань (у відповіди на минувшій сесиї на заявленнє п. Романчука і в конфіскованій брошурі сегорічній „Галицко-русская политика“). Посли-народовці не хотїли отже й піти під єго провід. Коли Др. Антоневич по торжественній Службі Божій перед відкриттєм сесиї пішов з товаришами повитати митрополїту і в привітній речи згадав „про несогласіе“ в клюбі та виразив надію на „согласіе“, відповів митрополїта, що радо приймає до відомости сю охоту до згоди, одначе може се стати ся тільки на основі заявлення п. Романчука. По такій невдалій акциї Дра Антоневича, приняли на себе Др. Кулачковський, Др. Король і Рожанковський ролю примирителїв і заходились коло реконструкциї клюбу на давних основах, одначе дістали рішучу відповідь від послів народовців, що вони готові до того, коли Др. Антоневич і прихильники єго змагань заявлять рішучо, що стають на основі национальної окремішности і самостійности українсько-руського народу. Сего не вчинили посли-обєдинителї і тому не реконструовано клюбу, хоч фактично істнує клюб народовський, котрому дає духовий привід і напрям п. Романчук, а виручає єго в усїх справах на зверх Др. Савчак.

Digitized by Google

Сегорічна сесия зазначилась в загалї з обох боків польської і руської приязнїйшим духом і обі сторони зробили оден крок вперед для уладження мирної спільної роботи. Коли більшість соймова переймати меть ся що раз більш приязним настроєм до руської суспільности, коли переймати меть ся що раз більш тим поглядом, що признанне приналежних прав руському народови не тілько не обмежує народности польскої, а навпаки зміцняє становище польского народу, тодї зможе уладити ся modus vixendi обох народностий так конечно потрібний для економічного подвигнення краю.

Краєвий маршал, відкриваючи сесию соймову, виголосив промову польскою мовою, а відтак промовив руською мовою отсі слова: „Поважаних панів руської народности витаю, як що року, в їх мові. З лав ваших роздали ся під конець попереднього сойму слова вірности для Церкви і Монархи а чувств згідливости для другої народности, замешкуючої край від віків спільно з нами. Словам тим мусїв приплеснути кождий, що має на цїли добро краю. Се не була програма полїтична, але се може лїпше, анїж програма полїтична, коли буде служити за основу і підставу до акциї не лише полїтичної, але також і в життю щоденнім. Тодї можуть ті слова, перемінені в дїло віддїлати хоселно на відносини в краю".

Сею промовою признав краєвий маршал велику доносимість заявлення п. Романчука в останнїй сесиї соймовій і зазначив, що заявленне се може вплинути хосенно на відносини в краю, коли вона станеть ся підставою і основою не тілько полїтичної акциї, але і в життю щоденнім.

Зараз на першим засїданню поставив Др. Савчак іменем послів-народовців і владик внесенне о заснованне самостійної руської ґімназиї в полуднево-східній части краю (на пр. в Бучачи, Чорткові або в Коломиї), котре мотивував ширшою промовою на 3-тім засїданню д. 7 н. ст. марця с. р. Промова Дра Савчака вельми обєктивна була з руського боку маніфестацією змагання Русинів до мирного пожиття з другою народностею і відгомін сеї промови відбив ся в дневникарстві і більшости соймовій з належним признанням. Внесенне відослано до шкільної комісиї, котра вибрала справоздавцем ґр. Войтїха Дїдушицького. В комісиї по оживленій дебатї заявили ся ґр. Ст. Баденї, кн. Ю. Чарторийський, о. Ковальский, Др. Пілят, Щепановський і ґр. Стан. Тарновський за самостійною ґімназиєю руською з постепенним доповнюванєм по одній клясї щорічно. Лише ректор університету львівського Др. Balasits і демократ (!) п Райський ставили внесенне, що-б перейти до порядку дневного, а коли воно упало, прилучивсь Др. Балясич до більшости і Райський остав ся сам противником. Як з одного боку відрадний сей факт, що з внесенєм Дра Савчака поступила собі комісия з таким розумом полїтичним, так з другого боку незатартими буквами буде записаний в лїтописях вельми сумний факт, що представитель львівського (польско-руського) університету заявив ся таким узкоглядним шовінїстом і тим ствердив, що в тій найвисшій інституциї, котра повинна бути розсадником правдивої, нелукавої науки і просьвіти, загнїздив ся дух шовінїзму. П. Ректор або забув на свою інавґураційну промову, в котрій вказував на потребу згідного пожиття обох народностий або уважав се лише фразами оказіональними. На всякий спосіб се сумний доказ упадку нашого університету.

Digitized by Google

Можна сподівати ся, що й більшість соймова піде за голосом шкільної комісії, в котрій і президент ради шк. кр. Др. М. Бобжинський з педагоґічних взглядів заявив ся за заснованнєм самостійної руської ґімназиї (а не кляс паралєльних). Позаяк рада повітова коломийська одноголосною ухвалою заявила ся за заснованнєм самостійної руської ґімназиї в Коломиї, проте і комісия шкільна рефлектує на се місто. Прихильне полагодженнє сеї справи викличе неперечно в руській суспільности щире вдоволенє і причинить ся чимало до промощення дороги, котрою можна буде мало помалу дійти до мирної і спільної праці для добра краю і обох народностий братніх. Можна-б лише бажати, що-б соймова більшість так само прихильно віднеслась до культурних і просьвітних потреб руських товариств, інститутів і видавництв, виявлених в петиціях внесених до сойму і тим показала, що станула вже раз на становище признання cuique suum, та що бажає жертвами з фондів краєвих допомогти і руській народности розвивати ся культурно на основі щиро народній.

Не можемо однак промовчати і діссонансу, який виявив ся в сеґорічній сесиї, а іменно при нагоді внесення п. Телішевського в справі безпосередних виборів, котре більшість соймова відкинула в непрактикований спосіб a limine, не відославши навіть до комісиї. (Внесенє подібне Дра Антоневича було лише популярним коником без змісту).

На останку мусимо ще згадати, що статтю нашу „Перед соймом“ з попереднього випуска повторила „Reforma“ під заголовком „Głos pojednawczy“ а також „Gazeta Narodowa“. Ся остання однак вимагає від нас доказів, że Polacy negują Rusinów, że im praw przynależnych zaprzeczają, że wiarą ruską i ruskim językiem pogardzają. że na tym cały patryotyzm budują, iż wymagają zniweczenia Rusinów, a nie mogąc ich zniweczyć, tylko tolerować ich raczą — і каже Prawda dowodów nie postawi... Jest to wymysł“. Передовсїм констатуємо, що тих тверджень не відносили ми до загалу Поляків, а виразно (на стор. 126) ми сказали, що **чимало** навіть осьвічених Поляків так відносить ся до Русинів. Коли Gaz. Narod. жадає доказів, то ми-б могли їй виписати цїлий Sündenregister, одначе, се не було нашою інтенциєю, а лише сконстатувавши факт неперечний, вказали ми на потребу обосторонної зміни поступованя і Поляків і Русинів. Але що-б Gaz. Nar. не стояла при своїм, то ми вкажемо на найновійший факт, на поступок ректора львівського університету вгорі згаданий. Чи наукові, чи педагоґічні, чи полїтичні, чи може які небудь розумні причини спонукали єго ставити внесенє переходу до порядку дневного над руською ґімназиєю. Нїчого більш, як засьлїпленє і шовінїзм, котрий соромом вкрив так поважну інстутуцию!

Gaz. Nar. питаєть ся: „z kim mają mówić Polacy, z narodowcami, moskalofilami, starą partyą, czy z radykałami?“ Се звичайний викрут шовінїстичних орґанів. Однак на те ми скажемо, що Русини-народовці мають своїх заступників соймових і державних, мають свою полїтичну репрезентацию „Народна Рада“ у Львові, а коли Поляки схотять з ними говорити, то знайдуть їх адресу, так само як і Русини не шукали-б Gazety Nar. або інших подібних орґанів, коли-б їм припішлось говорити з Поляками. Треба вже раз покинути становище, на якім польска суспільність стояла в 40-их рóках, а воно певно вплине користно і на зміну обставин серед руської суспільности і доведе до ладу в краю.

Digitized by Google

Критичні і бібліографічні замітки.*)

Та солідарність (так дивна в українській громаді), такт і снага, з якими українська старшина простує до своєї мети — стати природженим панством, задивляють поважного автора, так що роздивляючись у сему процесї, питає себе — чи можливо, що б така чи інша окрема купа громадська мала свої окремі потяги, які-б кермували дїяльностю поодиноких її членів? Сей процес добування природжених панських прав автор означає так: Панству in spe поперед усего треба було збагатитись і добути землї — й от „уся громадська енергія, яку збудила Хмельниччина, в дальших поколїннях розійшла ся на те, що-б гарбати й добувати". Збагачали ся з урядових доходів, праведних і неправедних, збагачали ся з усяких припадків, збагачали ся господарством і торговлею. Навпаки польським шляхоцьким традициям, „бачимо жадібну погоню за торговельною користю"; українське панство дуже заходилось коло тогочасних промислів — коло хлїборобства і скотарства, млинів, винниць і шинків, рудень, буд і гут. Далеко за границю виправлялись гурти волів, транспорти хлїба, льну і коноплї, горілки, поташу і т. ін. Сї грошї йшли на те, що-б придобувати ґрунти і підданство.

Земля з початку була усїм вільна, й її вільно було займати усякому „заимкою". Але як не було неоселого люду, робітницьких рук до наймів, то ся земля з початку не давала користи. Та навіть і право народне уважало за власність тільки такий ґрунт, що властитель розробив своєю власною працею — а хто-б над те розробив чужими руками, або має ґрунти нерозроблені і порожні, то се зовсїм касуєть ся, й кожний може такий ґрунт посїдати, — як то оголошує один цїкавий полковничий універсал, поданий у п. Ефименкової. Одначе старшина все таки, гадаючи на будуче й користуючись своєю силою, розберала й привлащала землї, так що швидко вільних ґрунтів не зосталось зовсїм: вони були або за громадами сїльськими й міськими, або в особистім посїданню. Тим часом земля набувала цїни, бо намножало ся люду. Тодї починають добувати ґрунти всякими правдами й неправдами: скупляють ґрунти у посполитих і козаків, користуючись їх нещастями або недбальством, обдераючи землю за позички, за шинковий набір; купують вільні землї у громад, привлащають маєтности т. зв. ранґові, се-б то такі, що належали до уряду й давали ся урядникам за для вибирання доходів, доки їх уряду. Ся „скупля" давала ся не легко, з великими заходами й неправдами. Й поодинокі обивателї, й громади не радо збували ся своїх ґрунтів; де не можна було підійти з хигрощами, скористуватись нещастєм більш менш лєґально, обертали ся до примусу, що-б скупити, а то часом і голою силою посїдали ґрунти. Окрім того перешкоди сїм скуплям і привлащенням ставив уряд — і краєвий і московський; скуплю було формально заборонено: тра було

*) див. „Правда" 1892. вип. XXXV. стор. 63—64.

Digitized by Google

обминути як небудь сї заборони чи харабами, чи заступництвом патронів, і добути санкцию на добуті ґрунта — унїверсал гетьмана, або — ще краще — царську грамоту. Про се клопотались — і не даремне.

Але з самою землею було ще не досить. Тра було добути до неї піддянства, робітників. До сего було два головні приводи: вільних посполитих та козаків обертати на піддяних, а на вільних землях осажувати людий прихожих, неосїлих. До привлащення і кріпощення посполитих дуже здатні були ранґові маєтности: тутейші мешканцї й так за обовязок мали відбувати деякі (дуже легкі з початку) роботи на урядника, треба було тільки помалу побільшувати сї обовязкові роботи, а там, за запомогою якогось патрона, або за які небудь вислуги перед урядом російським сї маєтности ставали власностю дїдичною. Козаків привлащували різно: купували, наприклад, у козака ґрунт й віддавали потім сей ґрунт ёму-ж, але вже яко „підсусїдку", з обовязками роботи і т. ін. Вільних людий осажували „на слободи", се-б то на кілько років давали волю від усяких податків і робіт, але пісьля сїх вільних років (або ще й за їх) помалу побільшували усякі обовязки й заводили „слободян" у справжнє кріпацтво, а там далї — забороняли й переходи, що-б не тїкали люди від панщини. Сей останнїй привід — з людьми прихожими — був найменший, що-б кріпостити людий, і через се іноді властитель, добувши осїлу маєтність, зумисне примушував мешканцїв усякими втисками, що-б вони розбіглись і полишили ґрунти, а потім на сїх порожних ґрунтах оселяв слободян. Тай взагалї увесь сей процес кріпощення, вільних людий, так само, як і процес привлащення ґрунтів, має дуже сумну історию втисків, насильств, шахрайства і т. ін.

Таким робом були вже положені економічні підвалини до будівлї українського заднїпрянського панства. Процес одначе тим не кінчив ся. Кандидатам до панства тра було одрізнити ся від своєї народної маси, закрити ті звязки, що вязали їх з народом. З великою енерґією кидаєть ся панство до осьвіти, що-б здобути полїтуру шляхоцьку, европейську. З початку, з старої традициї, обертають ся за осьвітою до своїх шкіл латинських, до польських, далї, під виливом громади московської, їздять в Ґерманию й Францию, дбають про вихованнє на французський лад. Свою мову, хоч уже й досить оброблену лїтературно й здатну до культурного вжитку, покинено, „що-б забути свій простонародній родовід", панство похвалялось як попереду польскою, так пізнїще — московською мовою, порвавши таким робом найтїсвіщий звязок з народом — звязок мови. „На щастя чи на лихо додає автор, украïнське панство не бачило й не могло бачити в той час, яке злочинство вчинило воно перед тим своєму народови. Воно єго обдерло до решта з погляду духового, бо як тільки мова народної маси з пациональної стала простою, мужичою, — ся мова перестала провадити в масу культуру, й народ упадав з погляду духового". Разом з мовою переміняли ся й обставини життя, побит; перемінило ся право. Панство добило ся того, що в Гетьманщинї заведено було, як офіциальний кодекс, Литовський статут, той самий кодекс шляхоцький, що так недавно народ скасував був шаблею козацькою. Коли порвали ся моральні і правні звязки панства з народом, — не стало жадних моральних перешкод у відносинах до народу, не стало моральних принципів і поміж самого панства.

Digitized by Google

„Давно вже український пан, каже автор, почував, що не просто-народня, але справжня шляхоцька кров тече по его жилах, — і все таки не тільки що польський маґнат, але навіть звичайний московський „дворанин“ не хотів уважати его за рівню“. Московський уряд, не вважаючи на всі докази українського панства, встоював за те, що на Вкраїні нема шляхти, а есть тільки старшина. В таких обставинах панство заднїпрянське мусило з шкури вилазити, що-б доказати, що воно „не тутейщої простонародної малоросійської“, а шляхоцькоі заграничної породи. Найчастїще для сего польонїзували свої прозвища й виводили себе з Польщи, а то, не задовляючись тим, видумували собі за предків волоських, венґерських, італіянських і всяких ївших маґнатів. Що до документів, то попереду панство признавалось сумирно, що дипломи їх попропадали, й самі прозвища попереміновались за часів військових чвар, але потім на допомогу прийшли фабрикапти всяких дипльомів, так що коли заведено було комісию для висьліджування шляхоцьких прав, то на Вкраїні знайшли ся вже коло 100 тис. панів з дипльомами.

Не дипльоми однак властиве одчинили двери панству заднїпрянському до справжнього, санкционованого шляхоцтва. Царица Катерина II., дбаючи про централїзацию росийську і знищення краєвих привилеїв та одмін, не могла обминути необмежованого такого та відмінного становища заднїпрянського панства. 1782 р. лївобічне панство узнано за „дворян“; 1783 р. посполитим заборонено переходити від пана до пана, зроблено з них кріпаків, а 1785 р. коли надано було привилеї росийському „дворянству“, надано їх і вкраїнському панству. Українські гетьманські уряди порівняно було з росийськими, й постановлено, які уряди дають шляхоцтво природжене, а які — особисте. Українське панство таким робом заведено цїлком в рями росийського „дворянства“.

Як-же показала себе ся нова шляхта? питаєть ся нарештї автор. Що до відносин її до підданства, автор здаєть ся на проф. Романовича-Славатинського, що в своїй істориї росийського шляхоцтва узнає, що в Великоросиї частїще траплялись добрі, патриярхальні відносини між дїдичів і кріпаків, нїж на Вкраїні. Що до громадської сьвідомости панства, автор, передпивишись загальні петициї української (лївобічної) шляхти (петиция Катеринї на початку її царювання, петициї в „Комиссию уложенія“ 1776 р. й петиция Олександру I., теж на початку его царювання), доводить, що разом з тим, як українське панство ставало „дворянством“ й одбувало ся в сему становиску, — его громадська сьвідомість наче-б не ширшала, а менчала: все більше панство обмежовуєть ся в своїх шляхоцьких інтересах; навіть за просьвіту, за яку так встоювало панство українське в перших петициях, ледве згадує воно в останнїй.

„Чи були в українського (лївобічного-ж таки) панства які полїтичні ідеали? У народної, більш осьвіченої частини напевне були; але вони з-явили ся не плодом роботи, студійованнї, знаття різних форм життя, а тільки результатом історичної традициї. Панство доволї добре знало історию свого краю, тїшилось нею, бо та дуже добре підходила під її шляхоцький смак, і з неї добувало собі готові социяльно-полїтичні ідеї (автор очевидячки має тут на оцї польско-шляхоцький гро-

Digitized by Google

мадський устрій). Але й тут „реформи Катерини дали панству таке status quo, що задля него воно раде зрікало ся старих історичних традицій і в масї бажало тільки того, що-б нїякі припадкові перешкоди, на лад тієї, яка трапилась за царя Павла, не перебранчали тихомирно процьвітати великим реформам великої царицї".

II.

Оттакий зміст цїкавої й талановитої розправи п-ні Ефименкової. Скажемо тепер кілька слів з поводу сеї розправи й тих питань, які вона зачіпає.

Факт витвореня своєнародної шляхти в Заднїпрянщинї за часів Гетьманщини — факт великої цїкавости, великої ваги, наукової і громадської, й не тільки для нас самих. Нам же Українцям у сему фактї істория дала таку науку громадського життя, що її треба завсїгди мати на оцї. Отже дуже мило, що останнїми часами цїла школа Українцїв, з д. Олександром Лазаревським в головах, заходила ся коло істориї заднїпрянської шляхти, вкупі з істориєю громадського устрою Гетьманщини.

За часів вийн козацьких скасовано було шляхоцький устрій в лївобічній частинї Украіни-Руси. Заведено було найдемократичнїйший громадський устрій, без привилеїв, без природжених прав, без певних границь станів; відповідно тому і під економічні відносини положено було підвалини яко мога правдиві, демократичні; ми бачили, що право народне уважало за власність тілько такий шмат землї який хто може обробити власною працею. І от не минуло й віку, як народ украінський вибив ся з „іга лядського египетського", а вже на Вкраїні знаходимо знову панство, свсє вже рідне, що гнобить, зневажає народ „простий" і основою своїх відносин до него кладе кодекс польского шляхоцького права; ще кількадесять рік — і таке становище вже санкционовано, легалїзовано, й украінський народ стоїть у ярмі анї на гич не меншому, як лядське.

Де причина сему? Одкинувши причини загальні, такі, що бувають завсїгди, в усяких обставинах в услякі часи — як користні потяги „людий можнїщих", як зле уживанне сили й богацтва, головнїщою причиною мусимо признати те, що бракувало народови громадського й политичного виховання, осьвіти й сьвідомости. Руйнуючи шляхоцький устрій, народ не мав за собою нїчого окрім неясних, невиразних потягів до рівности, до демократичного устрою. Прикрости й неправди шляхоцького ладу він добре чув тай нищив усе, де тілько бачив сьлїд того устрою, але коли приспів час будувати натомісць новий устрій громадський — народ знасовав! Потягів було для сего не досить, треба було сьвідомости, осьвіти — їх не було. За будівлю узялась була більш осьвічена частина украінської громади, але ся інтеліґенция була вихована в принципах шляхоцьких, і не маючи часом навіть (як деякі її заступники) на метї власної користи, дбаючи щиро про добробит народний, не могла вона зрозуміти бажань народних, не могла збудувати, не могла навіть узяти собі у тямки нічого громадського устрою, як тільки устрою з привилеями станів, з шляхтою, на останку — копію

Digitized by Google

Речи Посполитої. Але се було боляче місце народу; все, що нагадувало шляхоцтво, було ему противне; він одвертав ся од своїх заступників, скоро бачив у їх симпатиї до польских порядків. Але сам народ все таки своїх ідеалів не міг виявити в конкретних формах через брак сьвідомости й даремно міняв заступників, шукаючи зовсім відповідних, солїдарних собі. Сим руйнованнєм, нищеннєм шляхоцтва не можна було того зробити й тим часом, як народ марно крутив ся, доневняючись форм життя, відповідних своїм ідеалам, і стояв в непорозумінню, ба навіть у ворожнечі з кращими, більш менч безкористними заступниками своїми, віддавав їх на поталу ворогам за їх шляхоцькі симпатиї, — ті люди, котрі зовсім не гадали про добробит народний, але добре вміли на власну руку користуватись з усякої полїтичної пригоди, скористувались таким безголовєм народу. Зрозумівши добре сучасну ситуацию, вони загнуздали добре сей народ і дали дуже ясний доказ єго потомкам, що одним касованнєм, одною силою, механічним приводом, без відповідного духового й морального виховання, осьвіти й сьвідомости соціяльні реформи, полїпшення робити не можна.

Вся істория козачого периоду взагалї дає страшенно сумне вражінне. Украïнський народ попав у тяжку колїзию, з якої так і не здолїв вибитись. Полїтична ситуация другої половини XVII. в була більш менч така: Украïна стояла між трома державами, на котрі вказував Хмельницький у своїй преславній переславській промові — Польщею, Московщиною й Туреччиною. На своїх ногах Украïні було трудно встояти з причин ріжниць культурних та полїтичних в її громадї, ще головнїйше — за для браку полїтичної сьвідомости в її проводирів. З погляду полїтичного, для захованнія автономії, национальности найбезпечнїщою була протекция турецька; але союзники турецькі — Татаре своїми загонами відбили у народа всяку прихильність до сїєї протекциї, й справа Дорошенка пропала. Таку сяку автономію могла дати Польща; до неї тягло старшину й її культурне вихованнє; але народ жахав ся Польщі. Московщина з погляду полїтичного була найгіршим союзником, але вона вміла за те часами грати на демократичних потягах народу... З погляду полїтичного народ украïнський був, можна запевнити, взагалї солїдарний із своєю старшиною: й він і вона бажали автономії й ненавиділи московську централїзацию; але старшина й народ стикали ся в сферї економічній — тут їх інтереси були зовсім противні; через се неможлива була між ними міцна солїдарність. Жахаючись шляхоцьких ідеалів старшини, народ під проводом пройдисьвітів та карієристів (бо щирих прихильників у Москви не було тай не могло бути) нераз видавав Москві головою свого старшину, більш осьвічену частину своєї громади, й сам лїз в пащу Москві. Він хтів від неї запомоги до демократизациї свого устрою, але Москва демократизациї тієї давала на пробитий шаг, за те централїзацию, котра народові була противна, як і старшинї, провадила обіруч, користуючись усякими такими часами, коли народ украïнський удавав ся до царя, — доки не допікала ему сею централїзациєю до живих печінок. Опікши ся всякий раз від такого обертання до Москви, народ повертав назад та й розпочинав під проводом старшини реакцию против московських порядків — до нового непорозуміння з старшиною .. Таке вагання, такі

Digitized by Google

переміни тільки тіснїще завязували путо московської централїзациї й нищили українську автономію. Московський уряд зрозумів, яке користне становище приналo єму, й пожиткував з єго: свою централїзаційну политику він приберав у форми наче б демократичні; мов би сприяючи народній масї, він побивав, дискредитував старшину в сферї економічній, а з старшиною побивав разом і найбільш дотепних оборонців автономії. Касуючи, наприклад, гетьманський уряд і натомісць заводячи „малороссійскую коллегію“, цар Петро зараз же став на сей ґрунт: колеґія мала боронити народ від утисків старшини, приймати апеляциї на її неправий суд і т. ін. І старшина в своїй боротьбі за автономію зіставалась без ґрунту. Ріжниця народу й старшина була властиве та ахілєсова пята України, в яку улучали її вороги, а ріжниця ся, що головнїще, заходила з причини шляхоцького прямования старшини; ся шляхоцька вдача загубила справу: народ зоставав ся без заступників, бо неміг погодитись з їх громадськими ідеалами, народні ватаги зіставали ся без війська, бо не могли зречи ся своїх шляхоцьких ідеалів...

Одначе се не була тільки сама нещаслива колізия. Тут була й вина — вина старшини. Хоч шляхоцьке прямованнє її залежало від культурного вихованя, але як се прямуваннє дуже сприяло еґоїстичним потягам вищих, пануючих верств, то воно мало в собі в значній частцї й елємснти еґоїзму, користи. Той загальний шляхоцький сьвітогляд, з яким в той час жила не сама тільки українська громада, здіймає через се тільки по части ту вину, яку накидають на старшину економічні основи єго дїяльности. Бо як стати на ґрунтї економічнім, то українські патрпоти здадуть ся не героями народного дїла, а єго губителями. Горе тій ідеї, яку проводять брудні, заплямлені руки — вони заялозять, закаляють і саму ідею!... Економічні, еґоїстичні потяги української старшини — оборонців национальної і политичної народної справи страшенно перешкодили сїй самій справі й самих заступників її посадили на лїд. Їм приходилось гинути, встоюючи за политичні свої прінціпи — бо економічною своєю дїяльностю відвернули від себе народ. За те приховавши свої политичні бажання можно було безпечно дбати про свою користь та провадити свої шляхоцькі бажання за протекциєю російського уряду: сїм останнім шляхом і пішла нерештї більшість.

Отут ми дотикаємось питань, у яких не можна, мині здаєть ся погодитись із деякими ученими вишмененої історичної школи — між ними й із п. Ефименковою. Политичні ідеали старшини ся школа взагалї важить дуже легко; з переконання нашого автора, ті ідеали не йшли далї за історичну традицию, і ся традиция держалась, скільки сприяла шляхоцьким бажанням, а як єї бажання справдились — ідеали зникли. Таке легковаженнє знаходимо ми й у деяких інчих ученых. Під сїм взглядом дуже цїкавий епізод з Полуботком — один з характернїщих епізодів історії Гетьманщини, він і в історноґрафії викликав характерні погляди. Костомарів обробив сей епізод з погляду политичного: Полуботок вийшов у єго политичним заступником краю, патриотою; докори за втиски народу й таке їнче автор уважає тільки за московські підходці, зачінки, що-б на ґрунтї економічнім побити ворожого патриоту. На сю розправу відповів д. Ол. Лазаревський своєю

Digitized by Google

розправою: тут на першому місці стоять економічні неправди, заходи Полуботка до власного збогачення, й з тим разом, доволі голословно, виводить ся, що Полуботок взагалі дбав тільки про особисті пляни; на останку учений автор признає, що Полуботок як і був героєм, то героєм хіба самого тільки шляхоцтва, а героєм народним він не був і бути не міг. В сій суперечці правда здаєть ся лежить по середині (в середньому напрямку єсть про Полуботка монографія д. Я. Шульгіна) і навіть чи не ближче до Костомарова. Полуботок не може назвати ся народним героєм тим, що народ не прийняв би усієї его програми: заходила ріжниця з причини поглядів панських, шляхоцьких; але з такою міркою чи багато ми знайдемо народних героїв взагалі, не в нас тільки? В Польщі, наприклад, тоді чи багато знайдемо ми героїв народних? Треба признати, що Полуботком кермували не тільки потяги до власної користи, але й політичні ідеали, вдача до рідного краю й его самостійности; коли він силкуєть ся якось полагодити неправди українського устрою громадського, поліпшити суди, зменшити кривди, що-б не дати зачіпки російському уряду мішатись в українські справи, — тут, мині здаєть ся, було б уже дуже сторонничим уважати Полуботка тільки за еґоїста й кар'єриста. І певне, що політичні его ідеали, змагання, що-б заховати автономію, поліпшити устрій громадський похвалив би й народ, коли-б не заходила загальна економічна ворожнеча між народом та старшиною, ближчим заступником котрої був Полуботок.

Я зупинив ся на сему епізоді, яко на більш характерному. Взагалі мині здаєть ся, що політичні ідеали старшини не можна вложити в рамці самих еґоїстичних змагань. Старшина була дуже здеморалізована в більшій частці, еґоїстичні, економічні елєменти брали велику участь в его політичних змаганнях — се правда; але вони не були джерелом, з котрого витекали сі політичні змагання; політичні ідеали, надані культурним вихованнєм тогочасної старшини, сприяли еґоїстичним змаганням, але не виходили з них. Тогочасний український громадський устрій був дуже здатний до запровадження шляхоцьких ідеалів, але не самі тільки користні потяги вабили старшину боронити его від московської централізації, хоч через се доводилось збувати ся й урядів і маєтностей і навіть життя. Коли-б ішло тільки о власну користь, то для сего була далеко прямійша й безпечнійша стежка: зречи ся всяких політичних змагань і стати „найнижчим підніжком его царського Пресьвітлого Величества. І коли замісць того ті їнчі заступники української старшини ставали в опозицию, то тут, очевидячки, було щось більше, як еґоїстичні потяги.

Д. Ефименкова в розправі своїй провадить думку, що на формованнє українського панства впливав московський елємент тільки пенароком, самим своїм устроєм, уряд же російський навпаки провадив напрямок демократичний, з своїх власних поводів боров ся, забороняв „скуплю“ ґрунтів, привлащення козаків і т. і., так що кріпацтво в Задніпрянщині формувалось само собою, й закон 1783 р. „від якого починають кріпацтво на Вкраїні, дав тільки санкцию разом з тим — і більшу становитість факту вже істнуючому, не більш того“. Одже й на сім не можу я погодитись. Перш усего — демократизм московський був дуже непевний; уряд московський грав тільки на демокра-

Digitized by Google

тичну дудочку, бо народна маса українська була союзником Москви в боротьбі її з старшиною й треба було сього союзника якось придержувати за собою. Іноді й урядові фіскальні інтереси теж згоджувались з таким нач-б демократичним напрямком; але разом з тим, коли треба було подякувати або запобігти чи що кого з поміж старшини, то тут надавали ся маєтности повною рукою. Згадаємо тільки надання Кочубеям, Полуботку, Разумовському! Самий уряд утворяв таке можновладство, яке навряд чи вдало ся-б кому придбати скуплями ґрунтів та гарбаннєм рангових маєтностий. Не треба також легковажити шляхоцьких закопів, виданих Катериною, як то робить п. Ефименкова. Санкция, коли виходить вона од інстанциї дужої, завсїгди має велику силу. Відносини старшини до народу в Задніпрянщинї, хоч і формували ся на лад крінацтва, були одначе ще неневні, не виразні; народ протестував і боров ся по змозї з новим панським устроєм. В таких обставинах відрізати народу дорогу до боротьби, до протесту, вивершити все недороблене, нескінчене, невияснене в панській працї й за новонародженим українським папом поставити „воїнську команду“ за для „усмиренія“ — се такий важний факт, така значна підпора панській справї, що її неможна жадним побитом легковажити, викидати з рахунків.

Так само менї здаєть ся, що поважний автор не доволї обєктивно важить потяги українського панства до осьвіти, до західної культури. Що панству хтїло ся відріжнити ся від „простого“ народу, се певне, хоч се змаганнє навряд чи було таке самосьвідоме; але зо змагання до осьвіти вдавати тільки певний провід до такого відріжнення — се вже, здаєть ся, буде занадто. Сам автор признає, що в своїх звичаях панство заднїпрянське заховувало багато своєнародного; хто б примусив заховати се своєнародне, коли-б у панства було таке самосьвідоме змаганнє, що-б відріжнити ся від своєго народа й его ознак! Вдачу до чужих культурних форм, здаєть ся, більш справедливо буде уважати за звичайну ознаку мало культурної, мало сьвідомої громади, що кидаєть ся на всяку чужу цяцьку й легко підлегає культурному впливові, аніж мати за прояву певної громадської полїтики.

От кілька тих пунктів, на які менї хтїло ся звернути увагу читача. Не маючи думки бути апольоґетом українського панства, сеї історичної болячки народу — болячки тим більше прикрої, що вона й досї ще не зовсїм минула ся, — й ознаки старосьвіцького панства живуть і досї меж панством нашим сегочасним — я хотїв зробити тільки кілька поправок в сучасних поглядах до правдивого вияснення его істориї й ролї історичної, о кільки я їх розумію.

Хлопець.

Digitized by Google

Переписка редакції.

Хв. Редакция Київск. Старини. Січневий випуск дістали, спасибі.

Вп. Голот. в Бук. Ваше оповіданнє дістали, спасибі, перегодом надрукуємо.

Вп. Сивенький. Просимо о дальші пісьні Дантового Пекла.

Вп. Чайченко. Вашого „Макогона“ не дістали. Мабуть пропав десь в дорозї.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, улиця Театральна ч. 21. Вхід від улиці Скарбківської.

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XXXV-им випуском (рахуючи з початку відновлення) почали ми четвертий річник нашого видавництва. „Правда“ виходити ме в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду“ за 10 р. річно, 5 р. піврічно, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статті „Безвиглядність соціяльної демократиї“. Просимо о скоре надсиланнє пренумерати і залеглостий, позаяк висилати мемо „Правду“ лише тим, що прислали пренумерату. Цїлорічні пренумеранти дістануть яко премію 7 видрукованих досї аркушів II-го тому „Гомерової Одиссеї“, інші пренумеранти за доплатою 60 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди“ можна ще дістати по цїні 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовлення, позаяк вже не багато лишилось комплетів.

В теці редакційній маємо пок. Т. Зїньківського: „Історична казка“, М. Школиченка Злодій, оповіданнє з салдацького життя, Спрова, оповіданнє Чайченка, дальше наЛчні статті: Гуменного Лїтопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. і лист про Словінщину, Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З I-им випуском почали ми друкувати Дантову Божественну Комедию в перекладї Сивенького і подавати мемо її й дальше. Пісьля Одиссеї, котрої друк скінчить ся в цьвітнї, станемо друкувати Гомерову Іліяду в перекладї П. Байди. Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України Русі подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакції, а зараз вишлеть ся.

Місцевим пренумерантам видавати мають ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XIII. — ВИПУСК XXXVIII.

за місяць цьвітень 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцию відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Непримирена (з записок сільської учительки на Україні) О К. (Конець буде) стор. 193—213.

II. До істориї штунди на Україні стор. 214—219.

III. Божественна комедия, Дантова поема в перекладі Сивенького. Пекло. Пісьня третя, з поясненнями стор. 219—223.

IV. Вісті: З Золочева, З Катеринославщини, З Києва стор. 223—229 і стор. 242—243.

V. Що було, те мохом поросло, драма в 5 діях Карпенка-Карого, стор. 229—241.

VI. Новий сойм буковинський стор. 241—242.

VII. Безвиглядність социяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е А. Шефле, (Далї буде) стор. 243—249.

VIII. По соймі сторона 249—253.

IX. Кобза, Бандура, Торбан. (Бібліоґрафічна замітка стор. 253—256.

X. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладці.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Накладом редакциї „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршував Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., (друкуєть ся і небавом вийде) ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозський депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовинї (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому видї (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.

В Адміністрациї „Правди“ можна дістати:

10. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Кого, ціна 10 кр.

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Випуск XXXVIII. ЦЬВІТЕНЬ. Том XIII.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрація і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ ·50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачитися що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберігаються не дальш як 3 місяцї.

НЕПРИМИРЕНА.*)

(З записок сїльської учительки на Українї.)

XII.

Наняла я собі кватиру у шевця, майже на самісенькому краю міста: платня „рубль съ четвертью", що місяця. Що я кажу: „кватиру", властиво куточок у невеличкій кімнатцї, де містить ся ще дві таких як і я горопахи. Тай де-ж таки видано, що-б за 1 руб. 25 кон. можна було наняти кватиру!... Куточок той потрібен був мені, аби тілько переспати ніч. Рано в семій годинї я йшла на роботу в „Магазинъ"; шила там цїлїсенький день; там і обідала, а в годинї девятій у вечері вертала до свого куточка: прийду, швидче впаду на ліжко, не счую ся, як і засну! за 12 годин наробила ся досить... Плата мені йшла від роботи, скілько встигну за день пошити, стілько й зароблю. За день, було, хоч як пильную, а більш однієї сорочки не вистачу: за сорочку хазяйка брала 80 кон. а з кого й рубля; мені давала з того половину: не мені одній, усїм швачкам опріч майстериць так платила вона і не вона одна так платить; скрізь такий звичай. Прикро було: бачиш, що не на себе

*) „Правда" 1892. вип. III. стор. 129—136.

Digitized by Google

робиш, а нїчого не вдїєш; сама без хазяйки не розживеш ся на роботу, а коли й роздобудеш який заказ, так зробиш єго, та й ждеш цїлий тиждень другого. Не обійдеш ся без посередництва. Господи, думаю я собі тепер, скілько людий говорять у нас про отаку і інчу експльоатацию, скілько вболївають над нашими мозолями, що йдуть другим, жмикруткам на користь, а чим досї не знайдеть ся такої жвавої, заповзятої душі, що-б стала реально на дорозї проти жмикрутства і спорудила яку таку спілку, що-б запомогала бідним рукодїльницям діставати роботу з перших рук і заробляти на себе! Скілько і якої-б великої користи надбала така орґанїзация великій силї робітниць!... Скілько-б робітниць визволила вона з тієї неволї, що заганяє їх часто-густо в невилазне багно!... Є-ж усякі товариства; чому-б не бути товариству швачок!...

За перший місяць я заробила 9 рублїв! Се були для мене такі великі грошї, яких я до того і в руках не держала! але що-ж лишило ся у мене з тих „великих“ гроший, коли я, ходячи що дня так далеко, за місяць стоптала черевики!... Да не в тому була сила!! я тепер знала, що я живу з власної працї, що нїхто не докоряти ме мене „хлїбом“, що я живу на волї, ляжу не лаяна, встану не гужена, як роблю так і зароблю... Одно, що найбільш за все вражало менї не добре, — так моя „кватира“; властиво — товаришки мої; не спокійні вони були, сварили ся часто. Гірш за все те, що у нас на всїх трох був один тілько стіл: товаришки мої — як посядуть було біля єго чай пити, то й „чаюють“ до півночі, а менї й нїгде примостити ся. А то трапляло ся, ще й гостий наведуть, та цїлу нїч і гомонять, не дають спати...

В тому самому дворі жила молода акушерка; дївчина лїт може 22, та така-ж жвава, говірка, весела; бідувала і вона, заробітку не вельми було і у неї, та на те вона не вважала. Тато що місяця посилав їй на прожиток 10 карб. Готовила ся вона на фершалку і думала потім — дістати собі службу в земстві, жити на селї: запомагати народови. Не знаю, що з її думок вийшло, а дійсне по наших селах велика потреба на лїкарську запомогу, найпаче бідує по селах жіноцтво; до лїкарів жінки вдають ся не охочо і то хиба вже вельми прикрутить недуг, так тодї.

Ото й познаємили ся ми з нею: вона сама шити не вміла; а треба було їй щось пошити; довідавшись, що в дворі живе швачка, вона й принесла до мене роботу. Тут ми й спізнали ся і одна одній припали до вподоби... Бідування єднає людий.

І нїколи так добре не спізнаєш чоловіка, як в недолї, в годину нещастя: вже-ж не марне говорять люди: до щасливого всяк лине, а нещасного й рідний брат покине.

Стала та акушерка — Оленою її звали — а на прозвище Бабен-

Digitized by Google

ківна, давати менї потроху книжки читати, та все заохочує мене до читання. Я й кажу їй:

— „Коли-б у мене було стілько вільного часу, скілько охоти читати, — я-б усї книжки перечитала: тілько-б те й робила, що читала.“

Слово по слові вона й розпитала у мене про моє минуле, про змагання мої й каже:

— „Ваш вік ще за водою не втїк і ваша надія не в ірей полетїла, а тут вона біля вас. От приставайте до нашого гурту, то якось дамо гуртом ради і поможемо вам вибити ся на свою бажану стежку“.

Тай розповіла менї, який у них гурт: все, каже, сама тілько молодіж: є і студенти, є і гімназистки є і швачки; тричі що тиждня вони сходять ся, учать ся, читають книжки, розмовляють; коли треба, запомогають один одному, чи порадою, чи грішми, чи знайдуть роботу, або службу. І так славно вона розповідає менї про їх гурт, що я чую, як з кождим словом її наливаєть ся в мої жили жвавість, як знов оживає у мене охота до просьвіти, як знов воскресає моя надія — на учительку.

— „Що-ж? каже вона: приставайте! самі знаєте: більша громада, як одна баба: пристаєте?“

Ще-б не пристала!! Вона обіцяла через тиждень ввести мене в кружок той; а я за той тиждень землї не чула під собою!... Менї здавало ся, що мене виведено з темного льоху на сьвіт Божий і бачу я — сонечко прекрасне, бачу день ясний, чую на собі якесь нове тепле почуттє і від людий і до людий! Серце моє якось не так било ся увесь той тиждень, якось лїпше. Усе і всї, — навіть мої сусїдки в хатинї нашій, стали менї не тими прикрими, якими досї були. Не тямлю, де подїла ся моя скорбота, котра затемнювала часом мою сьвідомість, мій нерозважний сум, котрий густою хмарою огортав мене. Все те розвіяло ся наче туман і, мов ті хвилї на морі, одна на одну налїтали в моїй голові нові думки, та все такі ясні, веселі, надійні.

XIII.

Минув той довгий тиждень ждання; прийшов сподіваний вечер. Олена повела мене. Кружок збирав ся в кватирі другої акушерки. Кватира та — одна невеличка сьвітлиця, а друга малесенька, зовсім темна, і така сира, що цьвіллю з неї пахло і в другій хатї. Людий хоч і не богацько було в тому кружку: нять дівчат, я шеста, да чоловіка девять студентів; одначе було, як випаде такий вечер, що зійдеть ся більш десяти, так в хатї й повернути ся нїгде; то душно так, а ще було, як надимлять з папірос, в інчого попадеть ся тютюн пянкуватий, так просто — дихати трудно.

Digitized by Google

Та ми на те не геть-то вважали. Знов же при мені не завжді усі й сходили ся; може тричі й були всі, а то почало рідшати: той не прийде тому, що в оперу ходив, а та — де-інде була запрошена; трейтій — заспав; у четвертої — голова боліла... Тілько ми з Оленою ні однісенького вечера не пропустили.

Не великої одначе користи придбала я з тих вечерів: і ті книжки, що там читала і ті балачки, що чула я там — не про мене були; найпаче перші два-три місяці: — я сиділа там наче в темному лісі. Звістно — людина з більшою осьвітою винесла-б з відтіль користь, а для мене — неука трапляло ся таке чути, що наче я де між Французами, або між Німцями. Звичайно балакали мішаниною; тим жарґоном, який російська школа спровадила поміж інтеліґенциєю на Україні: одно слово російське, — два українських; або навпаки! Коли-ж діло доходило до якої ученої книжки, або розмови про неї, так тут уживали таку силу доти не відомих мені слів, що я нічого не розуміла: сижу було, ушима хлопаю, а твар моя наче перед подумям, аж паше!... Другого вечера, як стала я ходити, почали читати книжку Бокля „Исторія цивилизаціи въ Англіи". Я сиділа, да тілько очима лупала! З трейтього вечера Олена порадила мені записувати ті слова, яких я не тямлю; я цілий аркуш списала: обєктивізм, індівідуалізм, функция, соціялізм, націоналізация, ряціоналізм, індустрия, абсолютизм, еволюция і т. ін. Не всі ті слова і Олена вміла мені виясувати, а вона вже другий рік ходила по таких вечерках... Якось перегодом вже читали, не памятаю тепер, яку книжку, пересипану отакими незрозумілими мені словами; я знов записувала. Підходить до мене один з студентів, побачив і дивуєть ся:

— „Хиба ви сїх слів не тямите?"

— „Вперше чую їх. От скажіть мені, будьте ласкаві, що отсе за слово „сенсимонізм"?

— „Се така наука одного чоловіка, що звав ся Сен Сімоном."

— „Чому-ж він научає?"

— „Ба! про се довго треба говорити."

— „А отсе що за слова: культура, еволюция?"

— „Господи! ви й сего не знаєте! се-ж звичайні слова, азбука."

— „Коли-ж я її не знаю."

— „Гм! що-ж ви досї читали?"

— „Коли правду сказати, так трохи що нічого."

— „А з белєтристики? Толстого — читали?"

— „Ні."

— „А Короленка?"

— „Лѣсъ шумитъ" — читала."

— „А Гончарова? Тургенева? Достоєвського?"

Digitized by Google

— „Не читала.“

Дивуєть ся чоловік!! Тут вмішала ся Олена і розказала єму усе про мене. А він і каже:

— „Коли так — так треба запомогти лиху: треба вам систематично читати. Хочете, я тричи на тиждень ходити му учити вас?“

— „Ще-б не хотїти сего!“

— „Де ви живете? питає. Відповіла.

— „У вас окрема кімнатка?“

— „Де там окрема! у трох в одній.“

— „Ну, се не зручно. Ви-б наняли окремо?“

— „Рада-б душа в рай, так гріхи не пускають.“

Олена, спасибі їй, сама подала думку, що-б я учила ся у неї в кімнаті.

Почав той студент учити мене тому, з чого повинно здавати іспит на учительку. Добре, щиро він брав ся, та не довго; бо часу у мене зовсїм бракувало: верну ся було а роботи істомлена; прийде він; годину поучить мене; піде, а сама вже я з утоми сили не маю повчити ся; на другий день в „кружок“ — треба; а на трейтїй половину вже ся й забуло з того, що він менї проказував.

Гадала я лишити оті вечері в кружку і кажу до свого вчителя:

— „Чи не користнїйше буде — як я дома сидїтиму той час, та вчити му що з книжки?“

— „Е, нї каже! жива розмова — велика річ; з неї більше користи про розвиток! Да от тепер читати мемо — вельми цїкаву річ „Крейцерову Сонату“.

— „Що-ж коли я її не розуміти му?“

— „Зрозумієте; там не буде отих, як ви кажете „чудних“ слів; там звичайна річ — про кохання, та про шлюб!“

Ну вже-ж і попоспорили ся, доки читали ту „Сонату“! Та знов шкода менї була: не тямила я: де правда? кому няти віри, чи тим, що стояли за Толстого, чи тим що змагали ся з ними? Довго предовго ще пісьля того — я крутила своїм жіночим мозком — шукаючи правди; шукаючи собі відповіди на ті питання, які сплодила у моїй голові „Соната“ і балачки про неї нашого кружка: що таке кохання? яка єго сила? і т. ін. З одного кінця було чую „коханнем держить ся сьвіт“, з другого - „кохання задля мужчини — женщина; задля женщини — мужчина!... О! не скоро знайшла я собі відповідь на ті питання!! Не скажу — як для кого, а для мене та відповідь зробила ся істиною, в котру я вірую і котру ісповідую і ісповідувати му до віку!...

Digitized by Google

XIV.

Не судило ся менї і на сей раз довго повчити ся: одна з моїх сусїдок занепала на тиф: я — доглядала її, тай собі єго придбала. Отут то наш кружок став менї в великій пригодї! без єго може-б давно мої кістки в землї тлїли!...

Скоро я занедужала, Олена з моїм учителем неревезли мене до міського шпиталю; гроший у мене, звістно, не було; нїчим було заплатити; хоч і платня невелика: що дня 30 коп. Кружок скинув ся; зібрав десять рублїв. Отож як лежала я в шпиталї, — вони, спасибі їм, умовили ся, що-б по черзї хто не будь провідував мене. Як нрийшла я до памяти, стала потроху одужувати, отут то я і почула і зрозуміла, яку велику силу і вагу моральну має для мене кружок, єго товариські відносини до мене і єго запомога!! Не зміряти тієї сили, не зважити тієї ваги!! Кружок вернув менї життє! і таки нїхто як кружок той — пустив мене на ту стежку, що привела мене учителькою в школу. Ну от хоч би й те: куди-б я дїла ся, вийшовши з шпиталя, коли б не приняла до себе Олена? що-б я їла, коли-б кружок не дав менї позики?

Вийшовши з шпиталю, я за вітром хилила ся; про роботу яку — годї було й гадати! я так виснажила ся, що не було у мене сили повернути колесо швацької машини! куди-ж менї було йти на роботу до швачки!

Повагом набирала ся я сили: правду сказано, що здоровє летом вилїтає, а по воловому — вертає.

— „Вам би, каже раз студент-медик з останнього вже курсу, той що пісьля шпиталю доглядав мене, неминуче треба перебути лїто де на селї. От батьки товариша нашого шукають собі бонну до трохлїтньої дївчинки, чи не пішли-б ви?“

Я спершу не відважувала ся: раз — бояла ся, чи справлю ся я за бонну; а в друге батьки того студента — судячи по єму (він належав до нашого гурту), здавали ся менї панами. Син їх вельми не подобав ся менї, через те, що чудна в єго вдача була: усїх він ганьбив; в розмові пильнував уколоти, знайти у кожного боляче місце і сипнути туди приском. Отсе було почне балакати зо мною, да розпитувати про моє минуле, так нема у єго того, що-б заспокоїти! нї! він бє на те, що-б більше ще роз-ятрити болячку, більше підготовити, більше обурити мене проти людий. Товариші єму за те вельми дорікали, та він не вважав. Усьміхнеть ся було і каже:

— „Годї вже перебивати ся „бо-мондними“ фразами да сантиментальничати; коли ми хочемо спекати ся болячки, треба гоїти її радикально; або вирізати її, або огнем випекти.“

Digitized by Google

Легко так говорити, а попробував би на собі те справдити! не йму я і до віку не пійму віри, що-б огнем та ножем можна вигоїти людське лихо!...

Умовили мене їхати за боину. Найбільше таки за всіх послухала ся я свого учителя.

— „У вас казав він, досить буде вільного часу: дитина ляже спати, а ви собі за книжку і вчити мете ся; а книжок, які треба, я вам постачу. Буде у вас своя осібна кімнатка, ніхто вам не перешкожати ме; ні що вам голови не турбувати ме; знати мете, що у вас є що і їсти і пити.“

— „З панами, змагаю ся я, з роду я не жила; не знаю, як з ними поводити ся; часом не вгожу на їх.“

— „Мої батьки — тілько слава що пани, а дійсне вони сущі демократи, а сестра моя — мати тієї дитини, до якої вас беруть — тим паче демократка і охоче помагати ме вам учити ся; вона людина добра, молода; чотири роки як скінчила ґімназию... їдьте безпечно! ручу я вам, що добре буде, дякувати мете.“

Послухала ся, поїхала.

XV.

Хутор мого принципала стояв серед степу. Стояв одиноко: опріч панського будинку та кількох хаток для робітників — ніякого людського житла! найблизше село від хутора верстов за десять. З першого разу Глобина-Балка не подобала ся менї: ні річки, ні дерева нема! правда, біля будинку був „сад“, але що то за сад! десяток абрикосових дерев, та кілька білих акацій!... Без дерева, без гаю — якось сумно було менї. Я людина лїсова: родила ся, зросла і жила я досї в країні лїсовій біля Днїпра, та біля Тетерева; звикла я до лїсу, до єго ріжностайного гомону, а тут на вкруги тілько степ, степ і степ! І степ має свою невимовно-гарну красу, свої чари, та тілько на весні; отак вкінцї квітня, з початку мая, доки не скосять єго; а вже як пустять на єго отари овечі, як зібє єго вівця, також в липнї вже степ здаєть ся сумною мертвою пустинею. А лїс!... Лїс не знає такого часу, коли-б він не причаровував до себе чоловіка! Згадайте, яка чарівнича картина, коли пісьля зими весна починає повагом одягати лїс в нове убрання, в одежу нового життя молодого! згадаймо, як тодї оживає, молодїє, пишаєть ся старезний дуб! А в лїтку! коли дерева одягнені в роскішну зелену одежу, тихенько розмовляють, нїби не хочуть голосним гомоном своїм, перебивати пташини пісьнї!... А в прогалини поміж густої листви зазирає небесна блакіть!... В осени знов що інче, коли природа роздягає лїс, укладуючи

Digitized by Google

єго на зиму спати! он стоїть осика і вся тремтить, листя на ній почервонїло, чи з тремтїння, чи може від змагання з природою! природа каже їй: „роздягай ся! час спати!“ а вона не хоче, змагаєть ся, шкода їй покидати лїтечко сьвяте. А береза вже не змагаєть ся: вона покірливо спустила до долу свої віти, хилить ся і мовчки плаче! І хиба-ж вона, як і ота осика не нагадують вам життя людий і боротьби їх проти дужшого? А клени оті розлогі, густо-листі! З яким високим почуттєм власної поваги скидають вони свої листясті-золоті шати!... Тілько дуб не піддаєть ся і зимує в одежі. Нашле на єго природа вітер; сердито він біжить поміж дерев; шумить, кричить, гукає; силоміць зриває з дерев одежу, усї дерева — опріч дубів — хилять ся, корять ся, а дуби — велетнї — байдуже! не дадуть свого, не попустять і скинуть свою стару, зношену одежу — тодї лишень, коли весна красна справить їм нову.

В степу, найпаче в липнї — жадної боротьби не помітить: висмалена сонцем та вітром, витоптана отарами, порудїла земля, лежить немов мрець... жадного живого руху та такої години в степу нема; навіть метеликів не видко; мухи не помітиш було.

Вийду я було на белебень, дивлю ся на вкруги і бачу мертву пустиню без краю; скілько оком сягнеш скрізь однаково: щось скаменїле, пустинне округи. Тиша — наче в могилї, повітря не колихнеть ся. Ота тиша так було впливає на мене, що аж жах мене візьме; тремчу було уся і нехотя переймаю ся думкою не про життє, а про смерть! Здаєть ся було, що й з землї виходить, і з неба спускаєть ся на мене тілько недуга та сум, туга і так вони мене обгорнуть, стиснуть, приголомшать мене якоюсь невідомою тревогою. Степові люди не зазнають такого почуття; людям гаєвим в степу і сумно і страшно! сама не тямиш, чого боїш ся, чого жахаєш ся і чудна річ! сподіваєш ся чогось лютого і нїчого благого! Земля і небо в південну спеку в липнї в степу, здають ся було менї жорстокими, неублаганими і та жорстокість так дрочить первн, що нажене на мене розпуку! і диво менї! чую я себе так пригнїченою, що не спроможу ся з місця рушити. Рада-б я радїсенька впасти на вколїшки, зняти руки до неба, благати милосердя, так же й на те нема сили; щось недовідоме запевняє тебе, що усї твої молитви марне підуть, не вблагаєш. Утомленою, розбитою вертаю було до господи, а вернувшись швидче в „сад“ і що сили є пильную спекати ся того степового враження; вгамувати нерви, прийти до спокою, до розуму, вставлю очи в посмалені сонцем акациї; довго-довго не відриваю погляду, аж доки не почую, що я трохи вгамувала ся... Навіть у вечері лїтом, коли заходить сонце і рожево-золотим колїром обілле навкруги землю, так і тодї не надавав менї степ того ласкавого привіту, тієї спокійної нїжноти і бажання жити, які почувала я дивлячись, як заходить сонечко

Digitized by Google

за лїс! В степу в лїтку і оксамитовий-мягкий промінь вечірнього сонця не помякшить, не зменшує дняного впливу жорстокости.

Трохи не рік перебула я в Глобиній-Балці, а не призвичаїлась до степу і певна річ, що степове вражіння чимало сприяло тому, що я покинула Глобину Балку, не добувши року.

XVI.

Господар хутора Гордій Глоба — людина літ 50, був чоловік добрий, сердечний, невсипущий хозяїн, але чоловік без характеру, без сили волї. Жінка Марта Семенівна верховодила над ним, як хотїла. Вона була років на десять молодша за єго; інститутка, жвава, любила молодити ся; страх як бояла ся старости; а старість нагадувала про себе: візьме тай вибілить на голові у Марти Семенівни то там, то сям волосину. Марта Семенівна що-дня було, скоро проснеть ся — першим дїлом до зеркала і шукає на голові в косах: чи нема де срібної волосини? аби знайшла — зараз її і вискубне. Не хотїла вона відставати від молодїжі і думками; читала одначе мало, тай то — через пяте, да в десяте; пильнувала більш за все уживати в розмові нових „модних“ слів. На слова — як і на жіночі сукнї і капелюхи — є своя мода! Тим то такі слова, як: культура, загально людскість і т. ін. були у розмові Марти Семенівни чи не трейтїм словом. Часом трапляло ся — ужиє яке нове слово і не до ладу... Сусїди не любили її за се і продражнили її „культурою“, та ще на глум і слово нове вигадали „обкультурить“; значило воно, зробити що-будь недобре. Кажуть було: „жид обкультурив отам того, або сего на вовнї“ се значило: жид обшахрував.

Свого чоловіка Глобиха, кажу я, так держала в руках, що він — сердешний було без її волї зайвої шклянки чаю не випє, зайвої ложки борщу не з-їсть. Випе він дві шклянки чаю і сидить мовчки, жде, що скаже Марта Семенівна? А вона, коли в доброму дусї, тай спитає: може-б ти ще випив?“

— „Та й сам не знаю: випив би, да коли-б не пошкодило; як ти скажеш?“

Іноді вона ласкаво відповість єму:

— „Пий на здоровє! що там вода зашкодить.“ — А інколи навпаки; скаже:

— „Сам добре тямиш, що твоєму здоровю — трейтя шклянка для тебе трута.“

За обідом було ще гірш: скілько якої страви положить жінка Глобі на тарілку, тим він і повинен вдовольняти ся, та ще мусить і хвалити страву; а коли яка страва трапить ся така, що її їсти не можна, пови-

Digitized by Google

нен мовчати. Ні на хвалу, ні на мовчання Глоба не скупив ся. Отсе було з-їсть свій борщ, а їсти єму ще хочеть ся, він і почне: „Ну, тай борщ же сегодні! зроду ще такого смачного не їв... мабуть сама ти, Мартуню, заправляла?“

— „Тілько постояла, доки при менї Вивдя заправила.“

— „От бач! а який же був би той борщ, коли-б ти сама зварила! на смерть би об-їв ся!“

— „Може-б ти ще з-їв?“

— „Коли ласка! та чи не пошкодить!“

Верховодила Марта Семенівна над чоловіком, а над нею верховодила — доня їх Палажка, жінка молодого лїкаря Сельчука. Палажка, скінчивши ґімназию в Х. — недовго дївувала, але побравшись, не довго жила з чоловіком; за рік — покинула єго і перебрала ся до батьків. Якось під годину щирости вона розповіла менї, через що вона покинула свого чоловіка. „Беручись з ним, казала вона, я була певнїсенька, що він дїйсне такий моральний, яким видавав себе на словах; а скоро житє показало менї, що у єго жадних моральних принципів нема, що він перш за все невимовно великий еґоїста, я й розцурала ся з ним. Ще як дївувала я, був у мене закоханий оден студент, була і в мене до єго симпатия; хотїв він вже сватати ся, аж тут взяли єго та за щось і заслали. Я доти не відала, та й не скоро потім довідала ся, що тодї саме і Сельчук кохав вже мене; але не признавав ся менї, гадаючи, що я закохана в єго товариша Юрченка. Як заслали Юрченка, він почав тодї вже не манівцями, а прямо лицяти ся. Побрались ми, а за рік довідала ся я, що він, аби спекати ся конкурента, написав анонїмний донос на Юрченка. Вже й сего досить би було, що-б я покинула єго; а тут довідала ся ще більш: що так само він зробив донос і на другого свого конкурента, що одночасне з ним пильнував добути посаду земського лїкаря... Я тодї, не кажучи єму ні слова, зібрала свої манатки та до батьків.“

В батьків уже повила вона дївчинку Інну. Звістно — вона над усе кохала свою первісточку: одначе Інна не була занадто вродлива: дитина була слухняна, щира; я її вельми кохала і з щирого серця піклувала ся доглядаючи її.

На лихо Іннина мати сама не вміла нїчого для неї зробити; голки не вміла в руки взяти; через те — скоро я приїхала, зараз мене за роботу і зараз з бонни зробили швачку. Перший місяць я мовчала і шила з ранку — доки спати, а далї — бачу і сутяжно і для себе часу зовсїм нема — у мене. Я й стала казати, яка у мене була умова з Глобенком: ляже дитина спати — я собі вільна людина. Стара Глобиха, а ще більше Палажка, скривили ся, одначе не відмовили.

— „Коли, кажуть, така умова була — нехай так і буде.“

Digitized by Google

XVI.

Другого дня пісьля такої розмови, скоро Інна лягла спати, — вона була призвичаєна лягати завжді в 9 годині — зараз я до скриньки, взяла історию і сїла учити ся. Палажка до мене. Глянула на книжку і каже:

— „Нївідь, на що ви час переводите: вже коли читати, так читати що путяще, а не Іловайського дурницю.“

— „Я, кажу, відаю, що ся історія не добра, але по ній я здавати му екзамен.“

Палажка моя зумила ся, дивить ся на мене, наче віри не йме: чи правду я кажу.

— „Який екзамен?“ питаєть ся.

— „На учительку.“

— „На яку учительку?“

Відповіла. Тодї вона до мене з іронією:

— „От воно що! з швачки на учительку! і там не легкий хлїб!.. Що там у тому учительстві так вас до себе вабить?“

Я розповіла їй усе щиро, а вона глумливо усьміхнула ся і каже:

— „Ох-ох! се все самі мрії! знати, що вам той ваш кружок набив голову мріями, та отими модними фразами: „служеніе народу“, „жизнь для общественной пользы“ і т. ін. А я вам скажу, що се все, коли не нїсенїтниця, так тілько слова, гарні, принадливі, але все одно, що та трута, що повагом труїть людий!... Я й собі запевнила ся: сама колись такої-ж сьпівала. І в нас у Х. були кружки і я до одного з них належала, та тепер, як нагадаю собі, так жаль живий бере за змарнований час... З сорому й тепер лице горить, як нагадаю: які у нас були замірн, які ми будували заходи, які давали обіцянки, а де те все! де та наша праця для народа? де подїли ся ті енергічні борцї за правду, за волю? де вони? сьлїду нема! от один з них — Сельчук — лишив на менї сьлїд.“

Я стала змагати ся, доводити, що вона помиляєть ся, осуждуючи кружки в загалї. Коли одна людина в кружку трапить ся лиходїйна — то не значить ще, що й цїлий кружок такий; коли навіть був би один який кружок — лихий, так не виходить, кажу, з того, що всї вони такі.“

— „А я вам кажу з досьвіду, що то дурниця оті кружки і їх балачки; тілько заморочують недосьвідних людий. Тепер мене, кажу вам, жаль за їх бере. Я чую глибоке до їх вболївання; не обвиновачую їх, але-ж і не таю правди, що ті кружки, які я знаю, не вносили в житє навіть зерна того, що зоветь ся гуманїзмом; навпаки — вони несьвідомо сїяли люте оьвірення... Вони в тому не виноваті: практичне житє

Digitized by Google

виплекало в них заздрість; школа, коли можна так мовити, захарчувала їх морально, знесилила. Ні життє, ні школа не давали їм певного кодексу гуманности і моральности, а з книжок вони вихоплювали уривки; переймали ся тим, що більш вражало, дратувало, обурювало... І йшли потім ті збентежені, обурені люди в життє; запевняли ся, що вони цілком не відають життя практичного і часто-густо опускали руки... а вітер, чи інколи і лихо, — розносили ті сили без жадної користи для народу... От коли-б у них, у отих „кружковців“ — властиво у ватажків їх — був спокій власної душі, вони-б єго і другим надавали. А то що було чуєш по тих кружках? чуєш, як з наболїлого серця плине сама тілько ганьба, докір, і інче таке, що труїть молоде серце... Може у вас там у Київі і не так було; але ледві, чи не так: я свого брата добре знаю, а він же там за ватажка.“

Я почала енергічно заступати ся за кружки, доводила, як зуміла, їх користь, хоча тямила, що в словах Палажки не без зерна правди. Переспорити її, звістно, я не спроможна була: вона геть більш за мене знала, а до того ще й промовиста була. Одначе й вона мене не переконала в тій думці, що кожен чоловік повинен примирити ся з життєм і брати з єго те, що можна взяти; через що-б то і я повинна не кидати ся з однієї професиї до другої...

— „Ні вже, кажу я, хоч ви менї що, а я, що сили є, братимусь до учительства“, а „з професиєю швачки, або пяньки ні во вік не примирю ся“.

— „Бачу я, мовила вона, що ви непримирена; але колись, як змарнуєте свої сили — так згадаєте, що я добре вам радила і правду казала.“

— „А от ще що, кажу я, чи не забороните ви менї брати з вашої шахви книжки читати? у вас їх багато?“

— „Читайте, коли мати мете час, але треба про те спитати ся вам у мати; бо то властиво книжки не мої, а батьків. Да певна річ — вони не боронити муть“.

І дійсне не заборонили.

XVIII.

У мене дві повнісеньких шахви книжок! чуєте!! та я з роду-віку стілько й не бачила їх! а тепер усї вони у моїх у руках: орудуй їми, скілько хоч! Е! ні! не скілько хоч! наймичці, людинї підневольній так не можна!

Більша частина книжок були непереплетені, доволї й не розрізаних, значить і не читаних. І яка-ж тут була мішанина! Тілько за три роки

Digitized by Google

1871. З журнали „Вѣстникъ Европы“, „Отечеств. Записки“ да за один рік „Знаніе“ були переплетені. Потім нема нічого до року 1878 а далі ідуть книжки й журнали без переплету, мішанина: тут і Спенсер, і Міль і Вундт і один том Дренера і Ґаборіо, і Самарин і т. ін., але велику більшість займали журнали і перекладові романи. Я не тямила, з чого почати читати? В одній шахві цїла полиця в горі стояли усе в палїтурках ріжноманїтні книжки по величині, починаючи з доволї грубих і кінчаючи дрібнесенькими. Я взяла першу з краю: розгорнула, читаю: „Основа“... Досї я й не чула про неї... Усї книжки, що були на сїй полиці — були українські — новина для мене така несподївана і така цїкава!

З книжок українською мовою я досї читала тілько „Кобзаря“, про інчі які, — навіть не чула, що вони є на сьвітї! З ґеоґрафії відала, що в Австриї єсть „провинція Галиція, населенная русскими, главный городъ Лембергъ, съ 70 тысячами жителей“ і більш нїчогісенько! Менї й на думку не впадало, що Галиція, русскіе і Лембергъ се ті самі Галичина, Русини і Львів, про котрих потім я довідала ся стілько цїкавого, котрі просьвітили мене і сприяли менї зробити ся дїйсне вже непримиреною, на вікн непримиреною!...

Читаючи „Основу“, я закмітила на аркушах багацько приписок олївцем: вони ще більш мене зацїкавили. Між ними були такі питання, що усю збентежували; інодї цїлими годинами думала я над ними і нї до чого не додумувала ся; бачила тілько свою темноту, да тямила, що треба шукати, чи не трапить ся такої видющої людини, що-б дала відповідь на ті питання. Де-ж тут в хуторі взяти такої людини?... Глобенко не приїздив на вакації. Палажка, сама не тямлю, чому стала проти мене гороїжлива, а стара й поготів; з нею я й не відважувала ся зняти бесїду про ті питання. Тай стала я помічати, що з того часу, як дозволили менї брати з їх бібліотеки книжки, обідві вони день-за день ставали до мене не такими, якими були: чимсь сухим, холодним стало віяти від них на мене; а часом було тхнé таким панським духом, що у мене аж слези навернуть ся.

Тим часом жадоба відповіді на оті питання зростала в моїй голові все більше. Вдача у мене чутка і вельми перенятлива: скоро що вдїє на мене глибоке враження, я довго буду під тим вражінням; розбуджене бажання доти невгамуєть ся, доти не давати ме менї спокою, доки я або вдовольню єго, або перебє єго друге яке враження. Так було й тут: між інчими питаннями, спложеними читанням українських книжок — на першому місцї стояло і бентежило мою голову питання: що то таке „українофільство“? Як треба д ї й с н е розуміти єго теоретично і практично?

Digitized by Google

куди і до чого воно веде? Мій інстинкт, не більш як інстинкт давав менї відповідь, але я не тямила, чи певна та відповідь?

Я стала на тому, що-б спершу при добрій нагоді спитати у Палажки: чи-ж відає вона, хто робив оті замітки в „Основі“? Спитала. А вона менї так неввічливо:

— „Я вже казала вам, що то книжки не мої, а батькові, у єго й питайте, а я їх не читала. Та лїпше-б ви пильнували більш біля свого дїла, ніж біля „Основи“.

Я нїчого на те: так менї прикро стало! Чи я-ж не пильнувала догодити їм!? мовчу, та слези ковтаю і сама себе приміла б ущипнула за те, що вдала ся до Палажки з таким питанням „не відповідним няньцї“.

Палажка далї й каже:

— „Придивляючись до того, чого няньцї можна й не займати, ви не бачите, що в Інни усї панчохи подірявіли: чиє-ж дїло поштопати їх?“

І пішла собі геть, а я дурна в слези. Справдї на двох панчішках були дірки і я забула їх позаштопувати, а Палажка й догледїлась.

Через кілька хвилин прийшла стара і звелїла менї одягти Інну в гостї: і вона кілька разів докірливо вказала менї на ті панчошки. А там коло тих панчошок і дїла того було на пів години; ну, та бачте недогляд! я й сама тямила свою вину, та хиба-ж той недогляд став ся з того, що я книжки читала? Просто — забула тай годї!

XIX.

Палажка з ненею і донею рушили з двору в гостї; мене не взяли; я тому й раднїйша була: зараз кинула ся і поштопала панчошки; а тодї „Кобзаря“, з шахви і ну читати. Читаю і сама чую, як з того читання розхожують ся більш та більш мої нерви! чую як слези випливають з самого серця, як вони підіймають ся все вгору!... Нарештї — як стала читати „Доле! де ти?“ ледві промовила: „коли доброї жаль Боже! так дай злої“, та з сїм словом, як заголошу на цїлий будинок!... Старий Глоба, що був тодї саме у своєму кабінетї, прожогом у сьвітлицю, де я сидїла! швидче дає менї води пити, та питаєть ся:

— „Чого? чого?“

А я й слова промовити не спроможу ся, тілько голошу, наче по мертвому, та чую, що в мене наче клубок котить ся з під серця до горла. Глоба менї воду дає пити, порскає єю менї в лице; строго загадує менї замовчати, втихомиритись, а я й сама-б раднїйша єго послухати ся, так коли-ж отой клубок не дає менї! Голошу... Да оттак може з годину, або що!

Digitized by Google

Нарешті вгамувала ся, вийшла на ґанок, повітря чисте, пахнуло на мене і так наче усе оте збентеження — хто єго зна, де й ділось ся, наче хто взяв та рукою єго з мене зняв.

Тоді Глоба знов до мене розпитувати. Я єму усієї правди за панчішки не сказала; думка така: помогти він не поможе, а ще, як часом скаже жінці, або дочці, — так гірше вийде. Збрехала: так кажу, сама не тямлю, з чого воно стало ся; зроду вперше зо мною таке.

— „Ви, перед тим, питаєть ся, „Кобзаря“ читали?“

Ну, от з сего і зняла ся у нас бесїда про українські книжки; перейшла вона на „Основу“, на оті номітки олівцем і т. д. Глоба так приязно розповідає менї, а я так цїкаво слухаю, так уважно; приміла-б в душу до єго заліэла. Потім того він розпитував у мене, мої думки; я не таїла ся, розказала єму щиро усе, наче батькови, як і про що я думаю: далї він каже до мене:

— „А нуте, прочитайте менї що не будь з „Кобзаря“ і принїс книжку.

Я єму з голови прочитала спершу „І молодої й золотої“, потім „Долю“, далї „Доле де ти“. Не скажу, чому так, але й досї, як і завждї, читаючи оті вірші, а переймаю ся кожним словом поета і чую в душі і в серцї у себе те саме, що читаю. Жадні вірші ні Шевченка, ні Лермонтова, ні Пушкина нїколи не робили на мене такого глибокого враження, як оті три: щось трохи похоже на те враження викликають у мене тілько вірші Мицкевича — деякі сонети єго та „Do Matki Polki“.

Глоба став хвалити моє читання і каже:

— „От про ваші думки і ваше читання, як довідаєть ся Борис Несторовнч, то-то радїти ме. Єму й на думку зроду не впадало, яка ви патриотка! Тай не диво! коли я що дня вас бачу, а не спостеріг.“

Глоба встав і почав ходити по ґанку. Потім розгорнув „Кобзаря“ і каже: „а слухайте, я вам прочитаю і прочитав:

„На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полї!...“

Як він читав!! такого читання нїколи вдруге не довело ся менї чути! чи може воно таке враження на мене зробило через те, що я у ту годину — уся переняла ся чуттєм і думками про Україну! Не скажу! але от і зараз бачу, як стоїть Глоба серед ґанку; у лївші у єї книжка; очи горять, сива борода тремтить... чую як він, буцїм зубами скрегоче, виповляючи: „А коли тебе забуду
Ієрусалиме!
Забвен нехай во вік буду.“

Від єго голосу, інтонациї, найпаче від того: „забвен нехай буду“ у мене аж тїло усе затремтїло!... комашня по єму забігала...

Digitized by Google

„І язик мій оніміє“

читає Глоба і я чую, що у мене ніби язик німіє, прирастає до піднебіння. Мені здається ся, що на саму мене сходить кара Божа за те, що я „забула помянути нашу славу“... за те, що я не розпізнавала досі „дітий Єдомських“...

...Треба неодмінно, мовив нарешті Глоба, що-б ви спізнали ся з Борисом Несторовичем, та побалакали з ним: отой вам „усе розкаже і прокаже“; а я що!... „був голосок, та позички з-їли...“ зарив ся в хазяйство, наче Рябко в солому. Е-ех!“

Глоба махнув розпачливо рукою і пішов. А я уся так і потонула в тому, що чула від єго, та в тих думках, в тому почуттю, які сплодила наша розмова. Так потонула, що й не спостерегла, як наші вернули ся! Коли чую Палажка гукає!

— „Таню! де вона, що не чує... Таню!...“

Я схопила ся та прожогом до неї.

— „Ви вже так приросли до книжок, що й не чуєте, коли вас кличуть“; кольнула мене Палажка. „Дитину спати положіть“.

XX.

Борис Нестерович Гало — був найблизшим сусїдою Глоби. Село Улянівка, де він жив — верстов за десять від Глобиного хутора, село чимале, але смутне якесь, невеселе, як і всї степові села: дерев бракує.

Що тиждня, а то іноді і двічі на тиждень Гало приїздив до Глоби; двічі за мене приїздила з ним і сестра єго Юлія Несторівна, бездітна вдова, літ на 10 старійша за брата; а Борисові було вже під 50, бо борода була вже посріблена.

З ним я двох слів не промовила; таким він менї здавав ся суворим, не підступним. Чи за обідом, чи за вечерою більше було мовчить, а коли й балакає, так переважно з старшим Глобою про хазяйство, про урожай, про земство. [Глоба був гласним*) ґуберньским.] Глобиха і Палажка заводили з ним річ про культуру то що, але він якось не охоче балакав з ними: отсе дасть коротку відповідь тай замовкне; знов жде, доки спитають єго. Коли-ж було Палажка почне промовисто просторікувати, він складе руки перехрестєм, да тілько слухає. Нїколи я не чула, що-б він змагав ся; правда, що я ряди-в-годи була при тих розмовах; звістно, моє дїло з дитиною, де Інна там і я.

Раз якось під кінець серпня Глобиха з донею поїхала до повітового міста на ярмарок аж на три днї. У вечері приїхав Гало. Сидимо

*) Гласний = радний.

Digitized by Google

за часом, я мовчки наливаю, а вони балакають, та слово по слові і звели річ на українську ідею. Потім Глоба пішов, приніс книжку і каже до мене:

— „А ну те, Титяно Олександрівно! утіште Бориса! прочитайте єму „Доле де ти“. Нехай він запевнить ся власними ушима в тому, що чув від мене.“

І Гало став прохати.

Я засоромилась, а ще більше бояла ся.

Прочитала. Чи справді я так добре прочитала, чи Гало хотів тілько похвалити мене, але він став запевняти, що з роду ще не чув такого читання.

— „Та коли-б отут був сам автор додав Гало, він би задушив вас, притискаючи до лоня та дякуючи за таке читання.“

Успіх завжді підіймає первн, надає сьміливости і я вже не прохана стала читати інчі вірші. І сама не відаю, не тямлю й тепер, чому я кожен раз здригну було усім тїлом, як тілько Гало протягне руку і візьме мою, що-б подякувати за читання! так у мене наче громовина по тїлу побіжить! і скілько я не силкувала ся, — жадним усплованням волї не спроможна була спинити або вгамувати отаке почуттє.

До білого сьвіту просиділи ми в трох балакаючи: звістно більше говорили Глоба з Галом, а я все слухала: але як слухала! дух притаївши, боячись, що-б ніже єдине слово не пролетїло повз мою память! Та чи й можна-ж було менї не вслухувати ся, коли я чула тепер, як Глоба, найпаче Гало доводили розумом, фактами те, що я досї чула тілько серцем! Я слухала і сидячи нерухомо, раювала: я чула в собі щось нове; досї невідоме, бадьоре!... чула себе веселою наче дитина! та що про мене казати, коли старий Глоба так розвеселив ся, розгорів ся, наче то був зовсїм не той звичайний, сивобородий Глоба, приголомшений, а молодий жвавий — парубок повний віри в свою ідею; повний надії на її велику міць і торжество!

Отодї, того до віку незабутнього вечера, я вперше впрозуміла, що таке українська ідея, яка вона широчезна, яка її велика вага! зрозуміла я силу і вагу народної осьвіти народною мовою! зрозуміла я, що народна осьвіта — всему голова і знов з невимовно великою силою заняло ся у мене старе бажання, стати учителькою в сїльській школї...

Другого дня знов приїхав Борис Несторович, ще до обіду і сидїв у нас до глупої ночи, та все розпитував у мене, як я жила, що я знаю, що читала і до чого прямую?

— „Добре-ж, мовив він прощаючись, будемо пильнувати; може й допливемо до берега“.

Digitized by Google

XXI.

Почав Гало привозити менї книжки все такі, яких не було у Глоби: або по українськи, або про Україну і дав менї пораду, якої системи тримати ся, читаючи книжки.

Настали довгі осїнні вечері. Отут-то думала я, часу у мене буде багацько; буде коли і читати і вчити ся. От же не так стало ся, як ждало ся.

Того року пшениця не добре вродила, а лен побив град: се були головні речи Глобиних доходів. Поменшали доходи, значить, натурально, треба поменшити і видатки. Глобиха почала з того, що поменшала менї платню на карбованця що місяця. Хоч умовляли ся на рік, на рік була і платня умовлена — сотня рублїв, та я вже не стояла за того карбованця, думаю: не далеко до року; думатиму, що тих 6 руб. загубила... Далї зовсїм відпустила Глобиха покоївку, а мого карбованця накинула куховарцї за те, що-б вона прибирала в покоях. Звістно — куховарка не встигала, а я мусїла їй помагати. На отсю запомогу ішло у мене чимало часу, найпаче у вечері: треба послати усїм постелї; а куховарцї треба вечеру варити; от і мушу слати. Перепоповинили і челядь; так що на цїлий хутір у Глоби лишило ся дві молодицї, та три паробки. Як стало на холодї, ще більше погіршало менї. Опріч пекарнї усї шість груб в домі топили соломою: як не пильнуй, а топлячи соломою, не можна одного часу топити більш двох груб; бо треба раз-у-раз стояти біля груби: напхаєш в одну соломи, доки вона, горить, ідеш мішати кочергою в другій, та отак і ходи від груби до груби. Утомиш ся було так, що нї рук, нї ніг не чуєш. Все-б те дарма було, коли-б Глобиха не відбирала у мене спроможности читати і вчити ся хоч тодї, як у вечері, коли вже зовсїм оброблю ся, усе попораю: а то ледві отсе сяду у своїй кімнатцї, вона зараз до мене:

— „Ідіть до одного сьвітла, що-б друге не горіло за цапову душу! тепер не такі у нас доходи, що-б марнувати грошї.“

Мушу слухати ся. Сяду з книжкою біля того столу, де вони всї сидїли. Сам Глоба сидить мовчки, Глобиха пасиянс розкладає, Палажка плете що небудь з гарусу. Чи прочитаю сторонку, чи дві, Палажка зараз до мене:

— „Підїть, будьте ласкаві — гляньте, як спить Інна, чи не розкрила ся? може одїяло зсунуло ся з неї.“

Верну ся, сяду, за книжку, а Глобиха:

— „Таню! дайте менї води.“

Або: „Яку то ви книжку читаєте?“

Digitized by Google

Та отак раз-у-раз і перебивають. А ляжеш спати, крий Боже! що-б лежачи дала що прочитати! — „Ви заснете, каже, забудете сьвітло потушити, та ще пожежи наробите: і дім піде прахом і всї ми душами наложимо“. Навіть і сам Глоба ремствував, побачивши раз, що я лїгши спати, читала книжку.

Сутяжно ставало менї: почала Глобиха загадувати менї таку роботу, до якої я зовсїм не призвичаїна була і через те не дотепна була справити її до ладу.

Було раз таке: Гало запросив усїх нас до себе заговляти на Пилипівку. Довідала ся про се куховарка і собі випросила ся на село заговляти. Пустили її, а друга молодиця, що на людий варила і корів доїла, пішла не питаючись. Як пішли — так цїлих пять день і очий не показували. Нїкому у нас на хутор ні страви зварити, ні хлїба спекти. Перший день перебили ся, а на другий загадує менї Глобиха обід варити і хлїба напекти. Я не відказувала ся, але, кажу, зроду дїжи не місила, і певне не зумію гаразд вимісити, тілько борошно поніпечу.

— „Дурниця! не сьвяті горшки лїплять, мовила Глобиха: печіть.“

Напекла, та такого удопила, що закалець на цїлий палець, за те обід зварила до смаку. У вечері нова робота:

— „Клим — скотар, каже Глобиха до мене, запедужав; а опріч єго нїхто не вміє доїти корів! не можна-ж їх лишити недоїними. Будьте ласкаві підїть подоїть.“

Пішла. Теплої одежини у мене не було, доки в одній кофточцї подоїла в холодному загонї чотирох корів, так змерзла, така дрижа проняла у мене усї кістки, що з роду я так не змерзла, з роду так не дрижала. От як не то що подяки не чула я за свою працю, а стала помічати, що Глобиха і Палажка не ті до мене, якими перше були: якимсь холодом дишуть на мене. Далї а далї спостерегаю, що Палажка нї за що, нї про що в-їдаєть ся; пїчим на неї не вгодиш, за все ганьбить, напосїдаєть ся. І почула я, що в душі у мене прокидаєть ся якась, досї невідома менї, злість. Забирає мене думка, швидче покинути їх. Найбільш лютувала я в ті години, коли вони наумисне не давали менї побалакати з Галом! Він почав частїйше приїздити. Приїде — зараз до мене:

— „Чи перечитала я ту, або інчу книжку, що він давав менї? яка думка моя про неї? Здїйме розмову любу для мене, та милу; приміла-б я не їла, не пила, не спала та все єго слухала; Глобиха-ж, а ще більш Палажка зараз на мене:

— „Заберіть Іину та йдіть погрийте ся з нею у неї в сьвітличцї.“

Або що інче таке вигадає, аби не сидїла я з ними. Мушу я слухати ся, але-ж як менї прикро, як гірко! Мене так і тягне розмовляти

Digitized by Google

з Галом, або хоч слухати поблизу єго, як він говорить!... Злість все зростала, часом було аж клекотить і довела мене до думки: аби тілько стало на весну — зараз відійду від Глобихи: тямлю, що погано не додержати умови, не дожити до року, та коли-ж сили не стає більше так терпіти.

XXII.

Виняла ся раз така зручна година, що-б побалакати щиро з Галом: уся сем'я поїхала до церкви, Інну теж взяли, а Гало тоді саме й приїхав. Я невимовно зрадїла, розповіла єму все, прошу поради у єго, що дїяти з собою.

— „Інколи, кажу, такі поривання находять на мене, що я отій Палажці приміла-б голову скрутила.“

— „Поривання, відповів Борис Несторович, треба здержувати, треба правити їми так, як вмілий візник править кіньми.“

— „Коли-ж снаги моєї не стає... Така вже я безталанна вродила ся! Усї і скрізь, де я була — охристили мене непримиреною. І сама я бачу, що справдї така я: нїяк не вмію примирити ся з тим, що округ мене; усе мене тягне кудись до чогось інчого... Навчіть мене, що я мушу робити, яким побитом повинна себе приневолити, що-б примирити ся з тим, що дає доля, що-б не бути непримиреною?“

— „Ба! а чи міркували ви: що то значить примирити ся? Се не мала річ! можна так примирити ся, що — лїпше в ополонку, або як інак померти... Примирити ся — на мою думку, не значить зробити ся байдужим до всего лихого і доброго! Таке „примиренне“ — достойно не чоловіка, а хиба годованого кабана. Люди з хистом думати і жити думаючи, повинні гидувати таким „примиреннєм“. Є інче примиренне. Я і дух затаїла та слухала Гала, а він говорив далї:

— „На сьвітї лихих людий більш нїж добрих. Янголів нема між людьми... На лихо людям, як завждї і скрізь бачимо — чоловік більш хилить ся до вчинків лихих, нїж до добрих. От тут і лежить головне зерно роботи кожного чоловіка, що бажає щастя людям, хоче по спромозї працювати, що-б поменшити лихе, побільшати добре; що хоче підсобляти, дійти до ідеала. Роботи сила і про всїх їх стане, не треба тілько гнати ся за великою, видатною роботою; не треба і від других вимагати більше за те, що вони спроможні дати і зробити. Нехай кожен робить що вміє, як уміє і як спроможно єму, аби робив він, аби робив честно, з переконання... Не треба сподївати ся, що-б з тієї роботи зараз же були й добутки відповідні; не треба злити ся і лютувати за те, що праця не зараз дає плоди, не треба через те переймати ся сумом.

Digitized by Google

Нехай — хоч що! нехай злюки клеплють; нехай недовірки в ідеал глумлять ся, наливають вам в серце трути, а ви на те не вважайте... „Да не смущаєть ся серце ваше!“ Робіть і робіть; лишайте ся собою і бережіть власну повагу — переходячи через терни, через заздрість і клевету ворогів; через огонь брехень самолюбів і страхополохів. От засвоїти сьвідомо отсї думки, переняти ся їми, і не вважаючи на гірку труту, робити те, що наказує серце і розум; віра в ідею, надія на її міць і повага до себе, — от се, на мою думку і значить примирити ся. Чи так?“

Я не тямила, що відповідати! Менї так мило так любо було усе те почути, що я трохи не кинула ся обняти і поцїлувати Бориса Несторовича! А він жваво ходив по сьвітлиці: его очи, уся твар его, его рухи, усе говорило менї, що висловленими зараз думками він переняв ся з голови до ніг!

— „Що-ж мовчите? спитав ся він.

— „Не знаю, що казати... Он у Шевченка, впало менї на думку, сказано „серцеви не потурай“. І так кілько разів серед молодїжі трапляло ся менї чути, що треба жити не серцем, а розумом; що сантиментальність...“

— „Брехня! перебив мене Гало: жити треба усїм, що властиве чоловікови; тілько божевільний пильнуватиме атрофировати серце. Жити треба так, що-б усї вчинки наші, праця, робота відповідали гармонії серця, розуму і сумінню.“

— „Трудна річ.“

— „Не так то! для людий щирих, правдивих не трудна: для них така гармонія — те саме що повітря, вони ею дишуть, вона стихія їх життя...“

Ми так забалакали ся, що й не помітили, як мої пани вернули ся з церкви і я знов не встигла вийти на зустріч Інни. Палажка і Марта Семенівна, побачивши Гала, зумили ся і надули губи. Я закмітила, яким ворожим поглядом Палажка кинула на мене.

Гало просидїв до глупої ночи, але не трапило ся вже такої зручної години, що-б можна було довести нам до кінця перервану розмову і почути менї від его пораду, що дїяти далї, як полагодити оті прикрі відносини до мене Палажки і її ненї.

(Конець буде).

Digitized by Google

До історії штундизму на Україні.

Боротьба адміністрації з штундою в Київщині.

I.

Відомо, що останніми часами і сьвітська і духовна адміністрация зняли і провадять завзяту боротьбу з штундою. Опріч таких заходів проти штундизму як місионерська проповідь, як осьвіта народної маси, адміністрация уживає проти штундових усяких інчих заходів, починаючи з тюрми, шпиталя про божевільних і кінчаючи засланнями на східній Сібір і за Кавказ. Тим часом штундизм не меншає, а зростяє: от хоч би і по Київщині! хоч яких гострих заходів торік і позаторік уживали проти штундових, але штундових, як знати з урядової відомости, не поменшало, а побільшало: р. 1890 консисторія київська рахувала усіх штундових в Київщині 4093; а року 1891 рахує вона вже 4670! Значить на рік прибуло трохи не шість сотень!

Нема у мене на думці — віщувати про будущину штундизму: мені здаєть ся з тих фактів, які мені відомі, штундизм ще не сказала свого останнього слова; вона не виробила собі ще навіть певної форми і часом схилаєть ся то на сей бік, що на той; вона ще, коли можна так мовити, грає і не можна вгадати до чого вона прийде і на чому зупинить ся. Будущина її здаєть ся мені о стілько певною, скілько певна в загалі воля духу і суміння, будущина її, гадаю я, залежати ме від міці і сили віри в свою ідею.

Я хочу тілько переказати самі лишень нестеменні вчинки з історії відносин до Київської штундизму сьвітської і духовної власти; беручи самі тілько урядові відомости про сі відносини.

Занесено штундизм на Київщину з Херсонщини. Перш за все показала ся вона в Таращанському повіті, в селі Плоскому, а небавом прокинула ся і по інших селах: в Рожках, Чаплинці і Косяківці. Занесли штундизм від німців-анабаптистів (кажу те, що читав в урядових відомостях) ще р. 1868 селяне Яків і Павло Цибульські, Тишкевич і Богдашевський: першою неофіткою з жіноцтва була сестра останнього Фекла; вона завзято простала між жіноцтвом нову віру. Перші зборища штундових на молитву і пораду відбували ся в хаті у Павла Цибульського. Про нову віру довідав ся в вересні р. 1869, значить більш ніж через рік після того, як показала ся штундизм, піп Руткевич і доніс своєму начальству, а в січні р. 1870 Таращанський протопопа Пухальський доніс Митрополиті Арсенію (Москвину). Звістна річ зараз почало ся слідство

Digitized by Google

і зараз же Цибульського Павла і Тишкевича закинули в острїг; небавом арештовано ще одного селянина Флоринського. Невідомо — як їх там усовіщували, але в серпнї того-ж року, вони „покаяли ся“ і згодили ся знов вернути ся до православія. Се так було в Плоскому і тодї-ж саме, як Цибульський з товаришами вертали ся „в лоно православної церкви“, показала ся штунда в селї Чаплинцї; заніс її з Одеського повіту селянин Герасим Балабан. (Балабана привернув до штунди селянин з села Основи, Одеського повіту Михайло Ратушний. Простав Балабан в Чаплинцї нову віру найбільше на зборищах в шинку та в волостній розправі: першим учеником і прихильником єго пропаґанди став волостний писар Іван Лясоцький. В сїчнї р. 1871 Балабан і Лясоцький, не таячись, а прилюдно стали вчити Чаплинцїв, що-б вони не поклоняли ся хресту і образам; не тримали ся постів і т. ін. Небавом Балабанова наука показала свій вплив. Не відомо що до Мая місяця робило чаплинське духовенство; не відати про нову віру воно не могло: тілько в Маї, коли Балабан почав прилюдно докоряти православне духовенство і прилюдно зневечив образ сьв. Миколая, тодї тілько духовенство виступило на боротьбу: в липнї Балабана закинули в острїг в Київі. Київська консистория заходила ся вимогати, що-б сьвітська власть прислала до неї Балабана на усовіщування. Невідомо, як і хто з консисторських попів усовіщував Балабана, але 21. серпня він підписав в консисторії обіцянку що „каєть ся і знов пристає до православія“ і пісьля сего Балабана сьлїдчий випустив на волю.

Вернувшись до Чаплинки Балабан з Лясоцьким взяли ся ще з більшою енерґією простати нову віру. Поміж прихильниками їх був в Чаплинцї селянин з Косяківки, кравець Опанас Курка, жвавий парубіка 21 року. Курка зробив ся найенерґічнїйшим розповсюдником штунди в Косяківцї і по сусїдних селах. Як шпарко Балабан, Лясоцький і Курка простали нову віру, знати з того, що на Водохрища [6 (18) сїчня] р. 1872 на збори зійшли ся до хати селянки Швидкої 60 чоловіка штундових, — заступників з рїжних сел. Се була чисто рада штундових проте, якою стежкою, якими заходами простати далї нову віру в народї? Ватажкував на радї Балабан: єго 9. сїчня арештовали і закинули до острогу. Перегодом накинули ся на Лясоцького і на брата на єго Гаврила. Їх укупі з інчими (Яків Коваль, Клим Терещук, Ганка Мужчиха, Текла Богдашевська і інчих 12 чоловіка віддали на суд. Суд судив їх 22 сїчня, але не спостеріг за Балабаном простання єресі, а обвинувативши єго і засудив єго на рік в тюрму за ганьбу православної віри і церкви; а Івгу Цимбалисту на два місяцї; останніх усїх виправдав.

Кара не спинила Балабана і не привернула єго до православія. Відбувши кару, він повернув до Чаплинки і ще завзятїйше взяв ся до

Digitized by Google

пропаґанди. Під осінь він поїхав в Одеський повіт, що-б там нарадити ся з своїми одновірцями; але 13. жовтня 1873 єго знов арештували. І знов суд (в Одессї) виправдив єго. Тоді Балабан осїв ся в селї Ігнатівцї Одеського повіту і з відтіль правив простанєм штундизму по Таращанському повіту Київщини. Пропаґанда йшла добре; се знати з того, що вже р. 1874 показало ся доволї штундових по селах: Попружній, Великому-Кутї, Березонцї і Жидівській греблї і по селах Звенигородського повіту Вотилівцї, Виноградї і Боярцї; та в Сквирському повітї по селах Скибинцях і Брилівцї. — За рік нова віра поширилась і показала ся по інчих ще селах: в Шубиних Ставках, Моринцях, Ріпках, Каменному Бродї, Яблунівцї, Гиживцї, Красногородцї і інчих. Р. 1877 — нова віра була вже в Васильківському і Черкаському повітах а р. 1880 в Київському повітї, в самому Київі, в повітах Канівському і Чигиринському.

Тимчасом обер-прокуром сьв. Синоду постановлено Побѣдоносцева. Він взяв ся викоренити штунду. В осени р. 1880 він приїздив до Київа, що-б запевнити ся, чи велика сила штундових і яких треба відповідних заходів ужити проти штунди? На запитанє своє він одержав консисторії відповідь, що штундових, відомих консисторії — тілько — три, тай ті перебувають „па увѣщаніи". — Одначе з урядових відомостий, які тепер добре відомі, знати що інче. Зріст штундизму знати з цифер, зібраних сьвітською і духовною адмінїстрацією і поліцією. Певна річ, що ті цифри невірні, зменшені; бо ні попи, ні поліция не мають жадної спроможности *запевне* знати — хто штундовий, а хто православний. Одначе-ж і отсї урядові цифри сьвідчать, що штунда зростає. До року 1874 штундових по Київщинї було буцїм би тілько 250 чоловіка; р. 1875 — стало їх 261, а за рік вже — 706! досї щорічно цифри йдуть в гору так: 1877 — 946; 1878 — 1100; 1879 — 1196; 1880 — 1380; 1881 — 1394; 1882 — 1540; 1883 — 1946; 1884 — 2006; 1885 — 2530; 1886 — 3200; 1887 — 3800; 1888 — 3883; 1889 — 4093 і р. 1890 — 4670 чоловіка.

Таким чином ми з урядових відомостий бачимо, що за десять лїт, з р. 1881 штундових побільшало в Київщинї на *235%*!! Цїкаво звернути увагу, як штундизм розкинув ся по повітах. За рік 1889 показано єго найбільш в Таращанському повітї в 30 селах — 1633 чоловіка (в Чаплинцї 219 і в Косяківцї 200 чоловіка). Далї: в повітї Васильківському в 24 селах 956 чоловіка (найбільше в Хропачах 126 і в Ольшанцї 112); в Чигиринському в 5 селах 493, з них трохи не дві третини, бо аж 301 припадає на село Тополївку; в Звенигородському повітї 635 чол. в 17 селах; найбільше в Камінному Бродї 150 чолов. В Канівському по-

Digitized by Google

віті в 9 селах 142; і т. д. В самому Київі 70 чоловіка. Одно слово — нема ні одного повіту в Київщині, що-б не було там штундових.

По думці небіжчика митрополіти Платона простанню і зросту штундизма найбільше помогають: „пашківці, чужоземні баптисти і (як запевняє місіонер Леонов) книгоноши Британського, біблійного товариства.

А от коротесенький нарис боротьби православія з штундизмом.

Першим заходом Київської духовної власти було „увѣщаніе“: консисторія покликавши через поліцію видатнійших ватажків штундових 12 чоловіка, між ними жінок Ковалиху, Дзюменчиху і Мужчиху, довгий час держала їх в неволі по монастирах у Київі, та жадної користи з того не вийшло, так само, як і з місионерства відомого Володимира Терлецького. — Певну стежку до боротьби з штундою вказував тілько раз Могилівський архієпископ Евґеній: він радив вживати тілько осьвіти в школі і проповіди народною мовою. Але єго не послухали ся і духовна власть вдала ся до сьвітської, просячи у неї запомоги проти штундизму карами.

Ще митрополіта Арсеній почав з паущування Терлецького вимагати, що-б ватажків штунди закидати адмінїстративною стежкою на заслання. До сїєї думки пристав і Київський єнерал-ґубернатор князь Дундуков-Корсаков і вдавав ся до мінїстра вн. справ. Року 1875 мінїстер відповів, що „перепоною розповсюжуванню штундизма може служити єдино пастирське запопадливе пікованнє духовенства, просьвіта пастви словом євангельської істини і повсякчасна готовість вияснювати релїгійні непорозуміння, а заслання швидче стане приводом простати єресь.“

Тодї-ж таки Арсеній (Москвин) і Дундуков вимагали, що-б уряд признав штунду „особенно вредною (занадто шкідливою) сектою“. Мінїстер вн. справ 12. червня р. 1878 відписав Дундукову, „що попереду треба з усїх боків добре вистежити, в чому лежить і яка істота штунди; бо з того що нинї про неї відомо, не можна ще оцїнювати її з певностю“.

З фактів знати, що з початку р. р. 70-х сьвітська власть відносила ся до штунди більш-менш толєрантно і не приставала до негуманних думок духовної адмінїстрації. Напр. коли йшло сьлїдство над Балабаном, так товариш прокуратора, котрий доглядав се сьлїдство, повідав Балабанови — як проводить ся сьлїдство і яка може постигти доля Балабана. Єпископ чигиринський Порфирій, довідавшись про се, скаржив ся на товариша прокуратора до мінїстра правосудія. Мінїстер відповів, що „прокуратор і повинен був так вчинити, бо єму не можна таїти перед обвинувачуємим — того, за що і по якому закону єго обвиновачують.“

На підставі доносів Терлецького — єпископ Порфирій — силкував ся надати штундизму антидержавної і соціяльної вдачі і писав про те до Київського прокуратора Капнїста (родом Полтавця; що тепер ку-

Digitized by Google

ратором Московської учебної округи). Антидержавність штундизму Терлецький доводив з того, що „в §. 9 своєї науки штундові кажуть, що треба корити ся висшій власти, постановленій від Бога, де се не стоїть в суперічці з заповідями царя царів. Здаючись на сей §. штундові, по думці Терлецького, будуть казати, що той, чи сей наказ висшої власти суперечить заповіди царя царів, зроблять ся судцями нашої державної власти, спорудять таким чином державу в державі.“

Капніст відписав до єпископа Порфирія, що досі сьвітська власть ще ні разу не заявляла, що-б хто з штундових не корив ся властям; а навпаки запевняли єго, що штундові геть акуратнійше за православних виконують обовязки горожанські, справляють відбутки і виплачують податки. Соціялїзм же штундових Терлецький виводить з того, що штундові запомогають один одному і ратують родини таких, що позакидано їх в остроги; але який же се соціялїзм? Се ні що більш як звичайне спочуттє до своїх одновірків, властиве усім релїгійним корпорациям; і за се не можна карати — як би за державне злочинство. Вказує ще Терлецький, яко на ознаку соціялїзму, на те, що штундові спільно орудують землею, так і се-ж не злочинство. Спільне володіння землею — признає і закон і є єго доволї і по великоруських країнах і вже-ж воно не доводить того, що-б штундові відкидали право приватної власности і загальні завязи державні. Нарештї прокуратор Капніст додав, що він згожуєть ся з Терлецьким, та се відомо єму і з інчих урядових відомостий, що між штундовими взагалї моральність висше і злочинних вчинків менш ніж між православними. — Ще більше згодив ся з Терлецьким Капніст, що „головною причиною народження штундизму народна темнота і грубіянство, брак шкіл і жадного релїгійного виховання; а поміж інчим сприяє штундизму нїкчемний вплив на народ православного духовенства, котре інколи роздратовує народ легковажними д о н о с а м и і не добрими вчинками своїми.“

Тим часом прибув новий митрополїта Филатей, він став на ті-ж самі підвалини, що й Порфирій і 27. квітня р. 1877 вдав ся через Синод до мінїстра вн. справ, що-б Лясоцького запровадити в тюрму Суздальского Монастира. Мінїстер, не звернув одначе з ґрунту льояльного і відписав, що в Суздальський острог не можна без царської волї закидати Лясоцького, та й нема за що, а коли Лясоцький заподіяв - яке злочинство, так нехай єго судить суд.

Митрополїта, одержавши таку відповідь вдав ся 5. грудня 1880 р. до Синоду, питаючи у єго поради, що робити з Лясоцьким і з Ковалем? бо мінїстер -- каже віддати їх суду, а прокуратор — каже, що нї за що їх судити?

Digitized by Google

Певна річ, що й синод не тямив, яку єму дати пораду митрополіті і відповів, що питання єго „принято къ свѣдѣнію".

На сему кінчать ся звістки про ті заходи, які брала проти штунди духовна і сьвітська адмінїстрація в Київщині до р. 1881. Звістки сї цілком певні і вельми характерні. Інчого вже характеру набірають ся заходи сьвітської адмінїстрації проти штунди, починаючи з року 1881. Про них другим разом.

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДИЯ.

ДАНТОВА ПОЕМА В ПЕРЕКЛАДІ СИВЕНЬКОГО.

Пекло.

Пісьня третя.

Зміст.

Поет приходить до пекельної брами і читає страшний напис над нею. Ввіходить туди за добрим учителем і бачить у сїнях пекельних кару полохливих, що на землї не проявляли життя. Прибуває до Ахерону, де пекельний поромщик перевозить прокляті душі і там ударений блиском страшенного сьвітла, падає в глибокім снї.

„Крізь мене йдуть до городу скорботи;
„Крізь мене йдуть до вічного плачу;
„Крізь мене йдуть межи народ пропащий.
„Моє настання вирік Божий суд;
„Мене створила дивная могутність
„І вищий розум з першою любовю.
„До мене створених речий нема,
„Крім тих що вічні, й я до віку буду.
„Лишіть надїю, хто сюди ввіходить".
Такі слова, що мали чорний колїр,
Над ворітьми написанїї вздрів я
Й сказав: „учителю! страшна в їх думка".
І він тодї менї прихильно мовив:
„Тут треба всяке кинути вагання
І всякий страх повинен тут умерти.

Digitized by Google

Дійшли ми вже туди, де, як казав я,
Побачиш ти нещасну ту громаду,
Що загубила благо розуміння".
Тодї мене рукою взяв за руку,
І любим поглядом мій дух піднявши,
Увів мене до місця таємни́ць.
А там зітхання, стогін, крики, муки
В беззоря́нім просторі розтинались;
І те почувши я з жалю́ заплакав.
Всїлякі мови, дикїї прокльони,
Слова скорботи викрики скажені,
Хрипкі та гострі гла́си, рук плескання,
В одній змішались неустанній бучі,
Що не вгаває в вічнім тім туманї
І крутить ся як той пісок од бурі.
І я, що мав обнятий жахом мозок,
Сказав: „Учителю! що се я чую?
Що се за люд таким побитий горем?"
І він менї: „Таку мізерну долю
Дістали бідолашні душі тих,
Що прожили без ганьби та й без слави.
Вони в однім гуртї з ледачим хором
Тих анголів, що не були противні,
Ні вірні Богу, а були для себе.
Їх небо вигнало, що-б не сплями́тись,
Глибоке-ж пекло їх не приняло,
Бо винуваті там би ще й пишались."
І я: „Учителю! що є для них
Таке тяжке, що так ридають дуже?"
Одрік: „Скажу тобі зовсїм коротко:
Вони не мають сподївання смерти,
А їх сьлїпе життя таке гидке,
Що заздро їм на всяку іншу долю.
Про їх на сьвітї не зісталось слави,
А милосердя й правда їх гидує.
Не говорім про їх; а глянь і йди."
І я поглянувши побачив прапор,
Що несено і кручено так хутко,
Неначе вже нема йому спочину.
За ним така велика низка бігла
Людий, що я ніколи-б не подумав,

Digitized by Google

Що-б смерть могла їх стільки загубити.
Між ними декого пізнав я зараз,
А придивившись тінь пізнав того,
Що полохливо зрік ся в важній справі.
Я зрозумів туж мить і в тому впевнивсь,
Яка то есть ватага тих ледачих,
Противних Богу й ворогам своїм
Мізерні сї, що не жили й до смерти
Були всї голі, й дуже їх кусали
Великі мухи й оси, що були там.
Вони їм кро́вю заливали вид,
Що падала з сльозами їм під ноги,
І хробаки гидкі живились нею.
І потім, як я став дивитись далї
Уздрів широку річку й люд над нею
І запитав: „Учителю я хочу
Довідатись, що то за душі й що́
Велить їм хутко так переправлятись,
Як розібрав я в сїм непевнім сьвітлї“.
І він менї: „Про сї дізнаеш речи
Тодї, як ми свою ходу зупиним
На бе́резї смутному Ахеронту.“
Тодї, спустивши соромливо очи
І боячи́сь словами докучати,
Пішов я мовчки до тієї річки.
І от побачив: їде на човнї
До нас старий та давний дїд, аж бїлий,
Гукаючи: „Біда вам грішні душі!
Не сподївайтесь більш побачить небо.
Я вас перевезу на другий берег
У тьму довічну, в по́лумя та в холод.
А ти що там, жива людино, ти
Геть відлучись од сих, що вже померли.“
А бачивши, що геть я не відходжу,
Сказав: другим шляхом, у інші двері
На берег прийдеш ти, але не тут,
Бо треба легшого човна на тебе.“
А мій привідця: „Не лютуй, Хароне,
Бо воля є на те того, що може
Усе, що хоче. Більше й не роспитуй.“
Тодї в поромщика сього болота

Digitized by Google

Зарослі щоки стали нерухомі,
А вкруг очий огненні стали кола.
Але ті душі змучені та голі
Пополотнїли й клацали зубами,
Почувши дїдові жорсткі слова.
І проклинали Бога, батька й неньку,
І рід людський, і місце й час і сїмя
Свого почаття і своїх дїтий.
Потому всї гуртом вони побігли
Голосячи до берегу лихого,
Що жде всїх тих, що не боять ся Бога.
Харон же чорт з очима як багаття,
Махаючи на них, збирав до куни
І бив веслом таких що зіставались.
Неначе в осени спадають листя
Одно по одному, аж поки гілька
Віддасть землї усю свою одежу,
То так Адамове погане сїмя
Кидалось з берега одно по 'дному
На гасло, наче птатство на свистїння.
І так переїздили темну воду.
Та перш ніж од-їздили відтіля,
Вже набиралась їх нова ватага.
„Мій сину, мовив мій прихильний Майстро:
Оті що в гнївi Божому вмирають,
Всї сходять ся сюди з усїх країв,
І поспішають переплинуть річку.
Бо суд небесний прискоря' їм ходу,
Так що їх страх зміняєть ся в бажання.
Тут праві душі зроду не приходять;
Тепер ти зрозумієш, чом Харон
Лихий на тебе й що та мова значить.“
Заледве мовив він, як темне поле
Стрялось так страшно, що менї й тепер,
Як згадую, виходить піт од жаху.
Земля плаклива бурею дмухнула
Й червона блискавка блиснула з неї,
Що всяке почуття в менї прибила.
Я впав, як сном знеможена людина.

Digitized by Google

Пояснення до 3-ої пісьні Пекла.

18. Благо розуміння, — се-б то благо зріння і почування Бога.

60. Дословно: що вчинив через полохливість велике зречення.

Догадують ся, що тут річ про папу Целестина V., що був раніш бідним пустельником. Обраний у 1292 році, що-б заступив Миколая IV. Трохи згодом він дав себе намовити кардиналови Бенедикту Каєтанови зректи ся тиари на його користь. Сей кардинал унасьлїдував йому під імям Бонифатия VIII. Так пояснює Grangier. Справдї се зречення наробило багато лиха Італиї. Другі коментаторі бачать тут Ісава, що зрік ся права первородства, Діоклетіяна, що зрік ся царства і т. ін.

121. Тут словом Майстро перекладено слово maestro, яке в других місцях переложено словом учитель. Дант називає maestro Вирґілия, вчителя свого в поезиї. У нас на Вкраїні слово майстро теж має і таке значіння, як у Данта: ученики кобзарські, що готують ся стати кобзарями, звуть своїх учителїв теж м а й с т р о.

В І С Т І.

З Золочева.

(Про науку руської мови в ґімназиї.)

Ледви чи найдеть ся друге місто в цїлій Галичинї, що-б могло повеличати ся таким просьвітителем-народолюбцем, як наш глихий Золочів своїм професором істориї а до недавна і руської мови п. С. Як гарні погляди на історию свого народу і его лїтературу вщіпляв він в серця своїх вихованцїв, переконуємо ся розгорнувши шкільний підручник руської мови, власність ґімназияльної бібліотеки ч. 696, призначений отже для шкільного ужитку всїх, котрі би в ґімназиї сеї мови учили. Чи годило ся про се на книжцї публичній робити приватні і дишучі духом ненависти до всього, що рідне, нотатки, мішати сим здорову оцїнку питомих словесних творів кождочасному учителеви руської словесности, оставляю розсудови самих читачів, а наводжу тоті цїнні виписки на вікопомну память цинїзму, неуцтва і злоби згаданого учителя, в пересторогу дотичним властям, що би науку руської мови лише людям доброї волї повіряли і над принадлежним трактованнєм того предмету чували; тоді не виростати муть з наших дїтий „обєдинителї“ і „інтернационали“. Згаданий учебник єсть то „Читанка Руска п. О. Барвіньского Ч. III. призначена для кляси VIII.“, що містить словесні твори писателїв так галицьких як украïньских найновійшої доби. Пан С. старає ся систематично кождого украïньского писателя яко сепаратиста і зрадника руського народу представити. В доказ наводжу при-

Digitized by Google

мітки зроблені чорнилом отже „на вічну память“ при біографії П. Кулїша сторона 160, де читаємо: „На Великдень написалъ П. Кулишъ поезію „Крашанка“, о т к р ы в ъ (sic) въ ней властивіи тенденціи, укрываны перше старанно, за що отъ найзавзятѣйшихъ украиномановъ зосталъ покиненый. Украински тенденціи стали отъ того часу ясни т. є. же суть ворожи Руси а спріяючи отбудованю Польщи!“ Чи не гарний погляд на українську лїтературу?! На стор. 243 пише П. Куліш в листї хуторянина між іншим таке: „Широкимъ ходомъ пішло наше народнє дѣло“, на що на боцї примітка нашого славетного професора — „д о В а р ш а в ы“. На стор. 245, де подана „История Украіни“ П. Куліша примічає п. С. „Для новооткрытого“ (sic) народу треба конечно исторіи, для того П. Кулишъ сію исторію написалъ.“ Чи не славні науки?! На стор. 334 при біографії Евгенія Згарского находимо сю дописку: „Змѣнилъ пересвѣдченье дозрѣвши. Г. 1882 былъ арештованъ и засуспендованый въ службѣ“. Чи годило ся молодежи згадувати про 1882, се-б то про процес Ольги Грабар, що був і остане вічною темною стороною в духовім відродженню Руси, нехай сам безсторонний читач осудить! На стор. 482 при біографії Івана Нечуя, безперечно передового нашого письменника, стрічаємо дописку про стійність его творів: „Вѣє зъ нихъ духъ чистый Духиньского. Историчнї писаня составленї въ мысль угоды Гадяцкои (вертать къ Польщи а здраджає Русь св.)“ Що се за св. Р у с ь легко догадати ся. На стор. 82 при біографії Марка Вовчка стрічаємо дописку: NB. к о̂ л ь к а (?) повѣстей Марка Вовчка г. 1886 при способности пересмотру библіотеки для молодежи в и к и н е н о (sic) зъ тоиже библіотеки яко с о ц і я л і с т и ч н і и.“ Цїль сеї дописки така, що українські писателї — се самі соціялїсти. Як велику любов проявляє п. С. до України, видно з сього, що вже саме слово „Україна“ разить его обединительні нерви і рад би его з лиця землї змести, бо-ж дійсно на стор. 447 в „Турецьких бранцях“ Данила Млаки слово „на Україні“ перечеркнув а на боцї написав „на Руси“. З тої самої причини гнїває пана С. Др. Омелян Огоновський, що в своїй інавґурацийній мові робить ріжницю між М о с к а л я м и а Р у с и н а м и і тому на стор. 365 слово „Россіянъ“ перечеркнув а лише лишив „Русинів“ — виходить „м ы в с ѣ р у с с к і є“. З сеї самої причини гнївається ся п. С. на п. О. Барвіньского, що написав в оцїнці творів Духновича, що в его писаннях перемагає звичайно язик церковний і росийський та дописує з боку „NB. Угорскї Русины заховали языкъ чистѣйшій, не оскверняютъ полонизмами як Галицкіи“. Чи не гарний знавець язика?!! За се не залишає п. С. всякого кадила своїм обединительним другам, як Дїдицкому, Наумовичу і ін.; в доказ на стор. 260 дописка при біографії Наумовича „незрѣвнаный и неумученый писатель популярный народа“. — Як підготовляв п. С. своїх вихованців, що-б описьля вписували ся на виклади унїверситетськоі „рідної словесности“ видно з дописок в Хрестоматиї Дра Омеляна Огоновского, де пр. на стор. 104 до слів памятника, наведеного Вп. о. професором. „И начаста владѣти польскою землею“ находить ся дописка: „а що? яка цѣль писаня отця Огоновского?“ Так виражаєть ся ученик про свого колишнього професора! Гарний приклад для власних вихованцїв! Гарна душа! Се тілько подав я дописки з більшого, їх бо на-

Digitized by Google

дибуеть ся повно на кождій сторонї. Що п. С. не любить руського слова, зове его хлопським і то прилюдно, се і причиною, що не уміє его краси як сьлїд оцїнити і старає ся его всюди обсьмішити, як се вчинив останнїми часами в своїй вступній статтї „Галицької Руси“, котра з під его пера вийшла. Треба бо знати, що наш педаґоґ належить до сих підземних кертиць, що то лише у потемках люблять борикати а боять ся і то „страх як боять ся“ сьвітла денного, з тої то причини і він представляєть ся на зверх найспокійнїйшим чоловіком, що готов з кождим і усїм погодити ся а веде свою роботу лише потайно. Однако се річ загально звісна, що дім нашого педаґоґа-обєдинителя се головне „обєдинительное убѣжище“, де писали ся в своїм часї „програмові статтї до небіжки „Червоної Руси“ і дописи обругуючі щирих патриотів-народовців ба навіть „Исторія Руси“, котру задля ії різкого обєдинительного тону навіть „Общество Качковского“ під іменем „Дуди“ печатати не осьмілило ся а з „найбольшим благодаренієм“ єму звернути мало; де в часі виборів в думу державну запрошувало ся деяких хиботливих людий „на нѣсколько словъ“, де одним словом ковало ся всякого рода оруже на сих ненавистних „сепаратистовъ-народовцевъ“. Одно єще заслугує на увагу, а то его велика естетична вразливість, про яку він робить ось такі примітки: Так на стор. 20 в „Кôндратѣ Бубненку“ Стороженка пише: „Естетика правдоподôбно що скаже“, не може знести виразу бреше, тому его всюди підчеркує. як пр. на стор. 21 тої-ж читанки, хотя сам на стор. 179 в „Хрестоматіи Дра Омеляна Огоновского на его поясненне земля Трояня примѣчає па боцѣ „брехня“, гіршить ся що в „Институтцї“ розкриває Марко Вовчок скривлене вихованне по московських інститутах, тому то ся повість найшла в нїм такого ворога і радби її за всяку цїну позбути ся, то-жь по боках стільки викличників, підсування цинїзму де его зовсїм нема як пр. стор. 120 „почули духомъ (се-б то скоро провідали) паничі, куди потягло“ — а на боцї дописка „Чи смердитъ“. Чи не естетична примітка?! стор. 123 „Бабуня нам Дубцї“ (писане ще до того великою буквою, і кождий розумний на перший погляд видить і знає, що се село, тим більше, що о нім в горі мовить ся) — а з боку дописка „Хороше! неправда?“ В загалї пан С. дуже часто найневиннїйшим висказанням підсуває цинїчне значіння, так що ми переглянувши їх прийшли до сього непохитного пересьвідчення „що голодній кумі хлїб на умі“... В сїм пересьвідченню утверджають нас его дописки як на 103 „в Сестрі“ Марка Вовчка в „Турецьких бранцях“ Данила Млаки, де Івга, почувши рідну пісьню свого давного коханця велить его до себе покликати. Він не може стерпіти слова „гарем“, як би воно в інших словесних творах, не приходило і запитує саркастично, „чи має се молодежи пояснятн, що се єсть“ і таке інше, що шкода підносити. Неменше гнївається п. С., що в творах деяких писателїв подибує провінціоналїзми або і кілька польонізмів, особливо в творах записаних з уст народа Стороженком. За се неможна виноватити спорудника Читанки, він бо подав сї твори вірно і дословно, як вийшли з під пера дотичного писателя, що би подати вірний образ розвою рідної словесности, що повинно було дати пану педаґоґовп нагоду, ученикам показати, як лїпше сей вираз „одвітнїйшим“ заступити,

Digitized by Google

але не управняло єго цїлий словесний твір ба і цїлу словесність осуджувати та ще висьмівати.

Тепер зможуть ш. читачі собі пояснити, для чого нині у нас так багато народних ренеґатів, скоро цїлі покоління під такими або їм подібними педаґоґами виростали, що своїми ароґантними претенсиями учености всяку іскорку любовч до всього, що рідне, що своє, погашали. Час би і крайна пора не вже-ж в інтересї добра руського народу але вже-ж самої науки, що би власти подібні експерименти в научуванню руської мови раз на все і то по всїх ґімназиях рішучо усунули.

Свій.

З Катеринославщини.

(Економічний побит.)

I.

Нї до одної з наших країн, чи як кажуть: ґубернїй не прикладеш так добре, як до Катеринославщини, лїтописного речення: „земля наша велика і обильна, та ладу у неї нема“. Гляньте ся тілько: обшир Катеринославщини — геть більший за кілько держав европейських; земля глибокий родючий чорнозем. Усїеї людности трохи що не два мілїони. Коли-б роскинув поміж неї усю землю як сьлїд по Божому, по справедливому, так на кожну людину стару й малу припало-б трохи що не по три десятини, такої землї, що за добрими умовами однїй людинї можна прожити з однїєї десятини!!

Гляньте ся знов: чим тілько природа не наділила нашу країну? опріч хиба так званих „благородних металїв“, у нас усе є. Не ма золота, за те у нас страшенна сила того золота, що кермує цивілїзациею: я розумію залїзо і камяний вуголь. Глибокий чорнозем, безкраї степи, море і ріки повні риби, сіль, залїзо, камяне вуголле!! Та усего того така достач, що дїйсне сам собі віри не йметь, коли бачиш навкруги себе і в народї, і серед шляхти (звістно не беручи на рахунок таких великих властників землї як Канкрини, Фальц-Фейни, Миларадович, Миклашевські і інчі) велике убожество; і в загалї бачиш, що економічний побит Катеринославської маси — стоїть зовсїм низько, зовсїм не відповідно тим дарам природи, якими вона наділила нашу країну.

Звістно на доказ сего, я не списувати му побиту економічного Катеринославщини з усїх боків і в усїх подробицях. Досить з мене — показати одну, певне найголовнїйшу сторону про ознаку побиту економічного.

Коли викинемо землї, що належать крестянам, державі і царській родинї, так бачимо, з усїх останнїх земель, позакладувано в ріжні позичкові банки 65%. Річно за позичені гроші треба платити в банки самих лишень процентів більш трох мілїонів руб Се значить з кожної десятини 1 р. 50 коп.! Чи можна-ж більше ще підбанкувати ся? Вже й за такої умови добре знати, що тут один ступінь до повного банкротства. Певні ознаки банкротства визначили ся вже й з того, що сам тілько „дворянський банк“ повинен був пустити в продаж за не-

Digitized by Google

сплату на термін процентів на март сего року більш тридцяти маєтностий! А прикиньмо сюди інчі банки до яких наші властники земель позалазили в ярмо!!

Нарікали колись ми, що господарка йде у нас погано препогано тому, що ми не маємо кредиту під землю. Отже явив ся й кредит: спершу в кінці рр. 60 прийшли до нас з своїми позичковими скринями Херсонський і Харьківський земельні банки, потім того інчі і нарешті з незвичайно дешевим кредитом „Державный дворянскій банкъ". Гроший набрали ми в позику велику силу, одначе господарка не поліпшала у нас, а побит економічний ще погіршав. Найбільше тому сприяв кредит з дворянського банку!... Гроший, кажу я, набрали ми досить, а де діли їх? Вже-ж пак не на господарку їх повернули, а протранжирили — безбач!

Яка-ж тому причина, що ми не владнаємо свого побиту економічного, а тілько гірше руйнуємо єго, та більше зашлячуємо ся?

Причин тому чимало, але я зверну увагу тілько на дві, і на мою думку — вони в головах усего лиха. Перша річ наша непросьвітна темнота; у нас зовсім нема ніже єдиного потрібного хліборобській країні, спеціяльної аґрономічної школи. Властники землї, добувають осьвіту тілько загальну — середню, дехто й вишу, але з нею не втнеш провадити добре сільску господарку: через те вони самі або зовсім не хозяйнують, а здають ся на управителїв — теж людий спеціяльно не осьвічених, або хозяйнують „як уміють"; зовсім недотепно. Частійше-ж за все вони пильнують іти на яку будь службу, переважно царську і тоді звістно не живуть у себе на селї; хозяйство здають в аренду, або провадить єго сякий-такий оконом і маєтність стає ім лишень за підмогу до платнї за царську службу. Росийська культура і цивілїзация давно стали сіяти у нас ту болячку — якою хорує з покон віку московщина і якої у нас на Украйні колись не було, а тепер все більшає та більшає. Шляхта (а вона-ж переважно і володіє землями) почала лізти в „служилыхъ людей государевыхъ", се-б то в урядники. Через се більш та більш відбивала ся від господи, від хазяйства, часом і від рідного краю; більш та більш занедбовувала сільске господарство і житте, відбивала ся від народу і лізла в урядники, стаючи тими „общерусами", для котрих скрізь добре — куди пішле уряд на службу.

Не згадуючи вже про моральну сторону отсієї „культури", не можна не помітити як вона руйнувала і руйнує економічний побит краю!...

Ледві чи можна знайти з тридцяти хоч одного такого Катеринославця, що-б добувши собі осьвіту на унїверситетї, вернув ся до рідного села, та хозяйнував, служив краю, а не уряду, піклував ся про народ, ставав єму добрим приводом. Нї! кожен студент, ще на унїверситетській лавці і спить та думає, як би єму швидче зробити ся урядником (сьлїдчим, ісправником і т. ін. і т. ін.) Я вже не кажу про людий вбогих, що мусять ради насущного йти на урядову службу. Одно слово: серед властників середньої руки нам зовсім бракує осьвічених людий не „служилыхъ". А у людей „служилыхъ" непомітно їм

Digitized by Google

самим і без їх волї запливає чернилом усяке соціяльне і національне почуттє: зістаєть ся тілько почуттє еґоістичне, та почуттє інтересів урядника.

Гр. Антоненко.

З Київа 28. ст. ст. марця.

(Арешти.)

З половини сего місяця почали ся у нас і от вже два тижні провадять ся арешти: майже що дня ранковий поїзд залїзниці привозить до Київа двох-трех нових вязнїв, привозить з Поділля, Волинї, Холмщини і навіть з Варшави. По місту кружає чутка, що по київських тюрмах закинено 250 чоловіка. Мабуть се цифра значно збільшена. Запевне нїхто з людий приватних не відає скілько увязнено; одначе менше пів сотнї нїхто не називає. Між арештованими є всякі люди: і дївчата, і молодиці, і підлїтки-хлопці і люди старого віку. Є робітники, ремісники, військові, писарі, офіцер і навіть один піп, кажуть з Холщини, колишнїй галицький унїята. Є Українці, Подяки, Чехи, Нїмці (кольоністи з Волинї) і т. д. З якої причини прокинула ся отся шура-буря? де її причина?

А вже-ж дїйсна причина і привід відомі запевне тілько жандармериї та прокураториї, а по місту, між людьми приватними всяково говорять, ходить кілька редакций. Я не скажу, яка з їх певна, але перекажу те, що трапило ся чути. Перш за все стали говорити про арешти в Київі 16 дня; говорили що в переддень арештовано пятьох чоловіка: одного офіцера, двох писарів військових, студента і робітника і столяра. Стали говорити, що їх арештовано за приводом крадїжки з почтового ваґону десь на залїзниці 200 тисячів руб. Ледві чи багацько знайшло ся таких, що-б поняли віри сій нїсенїтниці; більшість тямила, що се причина вигадана полїцією. Дїйстне на другий вже день про сю вигадку забули і стала кружати інша редакция: що арешти в Київі рефлєкс арештів парижських анархістів: що у когось там в Парижі при ревізиї знайдені папері, з котрих знати про якусь умову анархістів на царя підчас его пробування в Данії, що ті папери виразно показують причину катастрофи з царським поїздом на залїзниці біля Борок в жовтнї 1888, і що до сієї катастрофи причеплюєть ся і торічний арешт якогось Луцького в Туреччинї.

Може стати ся, що парижські ревізиї і відбили ся у Київі, але нехай би одним-двома арештами, а не такою силою і трудно згодити ся, що-б 70-лїтнїй богатир столяр (як кажуть австрийський підданок) належав до табору анархістів.

Трейтя редакция розказує, що причиною арештів — „австрійское шпіонство“, а приводом до арештів став ся донос з Австриї від „русской“ полїциї. Міська гутірка повідає, нї би то кілька лїт тому назад у Відні. Кракові і у Львові орґанізована і орґанізована вельми добре „русская“ потайна полїция. Називають навіть поіменно людий, що правлять сією полїцією у Відні і у Львові. Отся-б то полїция, орудуючи великими грошима, встигла довідати ся і вистежити, що Австрия має

Digitized by Google

в Росиї велику силу шпігунів, котрі і передають в Австрию усї потрібні інформациї переважно військові... Далї нїби то „русской“ полїциї пощастилось украсти у когось у Відні чи у Львові якісь певні документи, в котрих визначено поіменно кількох шпігунів у Росиї і навіть ті нагороди, які вони мають з Австриї. Сей документ з інчими інформациями „русская“ полїция не відважила ся пересилати по почті, що-б не пропав, а знайшла якогось селянина, чи дяка Книша, переправила єго без паспорту через кордон і тодї він сьміливо вже повіз в Київ інформациї. — Далї кажуть: скоро аґент „русской“ полїциї подав до жандарма ті інформациї, зараз же кинули ся і злапали „на мѣстѣ преступленія“ офіцера, двох писарів і ще когось там. Ревізия усїх дала материял про всї останнї арешти.

Як звичайно буває за таких випадків, міська гутірка принизує багато нїсенїтниць: н. пр. говорять, що з канцеляриї київського коменданта пропали пляни київської фортеци, що під фортецою у Рівному найшли міну, заряжену трохи не цїлою бочкою динаміту, що вибух в Охтенському заводї дня 24. марця, де зірвало 400 пудів бездимного пороху, єсть в звязку з паризькими зривами і т. ін. без кінця. Певне тілько одно, що арештів зроблено вельми багацько, що публїка вельми збентежена і що більше про се нїчого певного довідати ся не можна

Ор-цкий.

ЩО БУЛО, ТЕ МОХОМ ПОРОСЛО.*)

Драма в 5-ти дїях Карпенка-Карого.

ДЇЯ IV.

У Домахи в хатї.

ЯВА I.

(Домаха одна.)

ДОМАХА (біля вікна.)

Пішла сердешна дитина. Чи допустять же її хоч побачить ся з Миколою? (входить Аврам).

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXVII. стор. 161 - 170

Digitized by Google

Я В А II.

(Аврам і Домаха.)

АВРАМ.

Здрастуй! На силу додибав... Вже й ходити важко, а їсти вже-ж таки хочеть ся. Днїв два не їм, а на третїй хочеть ся. Отсе прийшов до тебе, дай будь ласка, хлїба да водиці... розмочу, то може проковтну.

ДОМАХА.

У мене є кваша.

АВРАМ.

Кваша? Голубко моя! давай... Кваша, се сама їда наша!

ДОМАХА (подає квашу, на бік.)

Може він що порадить, він ворожбит, характерник.

АВРАМ (їсть.)

Ну й кваша! Ну й кваша! Давно такого добра не їв... пошли тобі, Боже, здоровля.

ДОМАХА.

Ох дїду, вимотало з мене і те здоровля, що було — тепер ледво хожу. Чули, що тут трапилось?

АВРАМ.

Еге! чув... чув.. Я вже глухий і нїчого не бачу, а твоє горе голосне — почув і я. Все то Хвилька орудує.

ДОМАХА.

Думала дочку віддам заміж, заспокою свою старість, то замість радощів і спочивку, тілько горя собі придбала.

АВРАМ.

На віку горя — море, а радощі і в ложку забереш! Та й де ті радощі возьмуть ся, коли волї нема? От і підживив ся днїв на два.

ДОМАХА.

Заходьте завжді до мене, чим Бог послав поділю ся.

АВРАМ.

Спасибі тобі! Ну й кваша важна, прямо як Бесарабске вино.

ДОМАХА.

Дїду, ви чоловік тямущий, ви скрізь по сьвіту побували, все знаєте, будьте ласкаві, чи не можна довідати ся, яка доля жде мою Ярину, порайте, що нам робити? Одверніть від нас лиху напасть, нашліть її на ворога нашого.

АВРАМ.

Не можу. Рад би, та не можу.

ДОМАХА.

Ви-ж, кажуть, до всего знаєте...

Digitized by Google

АВРАМ.

Бою ся!.. Чогось розсердив ся на мене, коли-б ще й самого не скрутив!

ДОМАХА.

Хто? пан чи Хвилька?

АВРАМ.

Хе, хе! Хвилька, тілько другий, не наш... розсердив ся... бою ся! Ото якось ходив під лотоки, хотів про дітий своїх розпитати, так штовхнув — мало не впав в ковбаню... штовхнув і засмердів смолою — не злюбив... я почав у церкву ходити і табаку покинув нюхати а він і не злюбив.

ДОМАХА (про себе.)

Ох, менї лихо, як страшно! Мов жаром посипало по спинї... То він і справдї наклада з нечистим.

АВРАМ.

Я тебе так люблю, за твою ласку до мене, що зробив би все, коли-ж і гріх і страшно, що-б у ковбаню не вихнув. А ось, яку я тобі дам пораду. Ти знаєш Явдоху, покоївку панину Дуняшку?

ДОМАХА.

Знаю, як не знати!

АВРАМ.

От же слухай. Вона ненавидить Хвильку, а Хвилька її: одно другого ненавидять і наперехід і гризуть ся, як два коти в однім мішку: кожному, бач, хочеть ся бути старшим і за старшиньство готові одно другого в ложцї води утопити. Він паном крутить як хоче, а вона панею... Про твоє горе я наслухав ся доволї: зо всего видко, що Хвилька хоче прислужити ся панови гарною дівчиною, а пан до сего з давна ласий. От і треба Явдосї сказати, що мов Хвилька так і так зробив, то Явдоха, аби нашкодити своєму ворогови Хвильцї, зараз прибавить в десятеро і розкаже панї, а та, як звісно, знає, що такі діла водили ся, зразу повірить, приревнує і піде колотнеча. Може з сего що й буде, може й випустять твого зятя! Осе тобі моя порада, а ворожити бою ся.

ДОМАХА.

Як же єго зробити, що-б побачити Дуняшку? У двір до пана, чи й так у горницї, мимо Хвильки ніхто не пройде, а він мене не пустив і на поріг, я вже ходила, і тепер не пустить...

АВРАМ.

Еге... А ти підн до паламарки, вони товаришують з Дуняшкою, то паламарка доступить до неї, позве Дуняшку до себе і там все їй розкажеш. Тілько нехай паламарка шепне Явдосї, що про Хвильку є не-

Digitized by Google

добрі перекази, то вона прибіжить зараз, та що й казати, як би на ланцюгу сидїла — ланцюг — би перегризла, що-б тільки Хвильку утопити.

ДОМАХА (кланяєть ся у ноги.)

Спасибі-ж вам дїду! по вік вічний не забуду вашої поради! Не знаю, чим я вам і оддячу?

АВРАМ.

Квашею нагодуєш, та й годї! Іди-ж зараз не гай ся! Прощай! (уходить.)

ДОМАХА (у сьлїд.)

Благослови вас, Боже, дїду, Ви мене з труни підняли своєю порадою! (Сама.) Що то, Господи, чоловічий, та ще старий розум, до смерти би не придумала того, що дїд порадив. Піду-ж зараз до паламарки, я у неї бабувала, вона для мене повинна зробити ласку.

Я В А III.

(Ярина і Домаха, а потім Соломія.)

ДОМАХА.

А що, дитино моя, бачила Миколу.

ЯРИНА.

Не допустили...

ДОМАХА.

Не сумуй, не смути себе... Може се лихо піде за водою... Не вік же будуть держати Миколу на ланцузї. О, Боже! скарай наших ворогів, пошли на них тяжку хворобу, одними від них дїтей, як вони одинмають долю у мого єдиного дитяти! (Входить Соломія.) От і спасибі, що зайшла — може чим розважиш Ярину! Розважай її голубочко, розважай, а я піду до паламарки, чогось присилала за мною. (Вийшла.)

СОЛОМІЯ.

Ач, яке видумали — тїкати! Нас видають, а самі тїкають, других жінок захотїлось пошукати.

ЯРИНА.

Від такої муки і крізь землю-б провалив ся і в пекло-б тїкав!... Я й сама хотїла тїкати, та горе моє, не поспіла вилїзти, через мене й попались.

СОЛОМІЯ.

І ти тїкала? Ха, ха! Не знаєш ти ще бурлацького життя, от послухала-б що тїтка Горпина розказує. Та слава Богу, що піймали. Сегодня кажуть, парили обох на всї боки — не будуть тїкати.

ЯРИНА.

Били?!

Digitized by Google

СОЛОМІЯ.

А то-ж.

ЯРИНА.

Боже мій! Ще й били!! І ти так про се балакаєш легко і радісно?! У мене твоя звістка вогнем біля серця запекла! Бодай так ворогів моїх пекло до смерти, а ти смієш ся! Не знаю, що ти за людина? Господь тобі судія!

СОЛОМІЯ.

Сама всему виною — се-ж все через тебе; мене дивує твій дурний розум і чого-б то є репенити ся? Наче ти цяця така? Кращі за тебе були, тай то...

ЯРИНА.

Годі, годі! Не кажи менї нїчого! я вже тебе знаю, і твою погану мову відгадаю... Краще мовчи, не муч хоч ти мене (входить Атаман.)

Я В А IV.

(Атаман, Соломія і Ярина.)

АТАМАН.

Ага! Обидві в купі. Здраствуйте молодії вдови! Об чім рада?

ЯРИНА (на бік.)

І сей прийшов мучити.

СОЛОМІЯ.

Утїшаю її, розважаю, а вона й слухати не хоче.

АТАМАН.

Твого Карпа вже випустили — іди лиш до дому, витай єго.

СОЛОМІЯ.

На мою голову випустили! Поки єго не бачу, доти й кістки одпочивають.

АТАМАН.

Хиба й досї бє?

СОЛОМІЯ.

Ще й привязує, що-б не втїкала.

АТАМАН.

Ач, який вередливий іродів син! Два місяцї бідну жінку бє і досї серця не зірвав... Нїяк не вгамує ся, що єго жінка дївчиною панові уподобала ся. Халява, а вередує! Іди-ж, іди... Пожалїй єго, приголуби, то й бити не буде...

СОЛОМІЯ (на бік.)

Випроважає, крюють ся від мене. Ярина не хоче, що-б я знала...

Digitized by Google

АТАМАН.

Бач, як любить чоловіка! Не дурно-ж він тебе бє... Чого стоїш? Може він сердешний їсти хоче, а ти циндриш!...

СОЛОМІЯ.

І справді треба йти! (на бік.) В мене не сховаєтесь, я й потім довідаюсь про все (на відходї.) Прощавайте!

ЯВА V.

(Ярина і Атаман.)

АТАМАН.

На силу випер! (до Ярини.) А я тобі приніс весільний подарунок. Пан прислав... Ой глянь, бач, яка хустка — на!

ЯРИНА.

Цур їй.

АТАМАН.

Чого-ж ти цураєш ся від подарунку? Пан єго дарує тобі від щирости... від доброти своєї... Весільного подарунку не взяти гріх — всї-ж беруть... Не взяти — обидиш пана... Візьми...

ЯРИНА (з коса поглядає.)

Шовкова, аж очи в себе вбірає! Не хочу... зараз усї подумають...

АТАМАН.

Дурна. Ей Богу дурна. Хиба хто до тебе в скриню заглядав? Хто знає, що там у тебе є? Та нарештї, коли боїсся, що-б не подумали чого, я матери накажу то й вона завірить... А ось глянь, яке добре намисто, червоне мов калина. І це все пан тобі дарує на весілля, як то звичайно, завше пан робить, носи на здоровя. Чого-ж тобі ще? А мати скаже, що дїдівщина і всякий повірить, хто її дїда знає, вас перегнали з Полтавщини.

ЯРИНА (бере в руки і розглядає)

Яке гарне... І де воно таке хороше зроблено? Мабуть дороге?

АТАМАН.

Звісно не дешеве. (на бік.) Подаєть ся! (до Ярини.) У київського крамаря куплене... Ще й перстень ось і сережки, диви!

ЯРИНА.

Ох які блискучі! Аж сяють.

АТАМАН (на бік).

Клює! Що то жіноча порода — ну й зна їх Пилип Сидорович. (до Ярини.) Та ти як убересся в се убрання, то в двоє будеш краща! Та в сїм убраннї тебе ще більше любити ме Микола.

Digitized by Google

ЯРИНА.

Микола? Ох Боже мій! що-ж се я роблю? Цур ему! цур... (кидає хустку і намисто на лаву.)

АТАМАН (на бік.)

Зірвалось.

ЯРИНА.

Одведи мене Господи! Се сатана засьліпив менї очі спокушає мене! Не хочу, нїчого не хочу! Заріжте мене, дядьку, не візьму! Ви Миколу мучите, а менї подарунки несете! Не діждете, що-б їх узяла, поки не випустите Миколу!... Сегодня не пустили мене й глянути на него.

АТАМАН.

Та не Микола тут причина, а ти! Я-ж тобі казав.

ЯРИНА.

Я?! Дядьку! У вас же свої дочки є і ви Бога не боїтесь так балакати зо мною? Я хочу від вас ради, як од рідного батька, а ви глузуєтесь надо мною.

АТАМАН.

Ну й чудна ти, якої-ж тобі ще ради? Наче тут моя воля. Бога не бою ся... Що-ж я подію, коли твоя врода уподобала ся? Бог простить і тобі і менї... Ми не по добрій волї. А будеш спритчати ся, будуть мордувати Миколу через твою упертість то на твою душу і гріх ляже! Та менї так жаль Миколу, їй правду кажу, що коли довше будеш спричати ся — силою поведу тебе.

ЯРИНА.

Беріть, беріть... Ведіть мене, тягніть мене! ріжте мене! Я буду кричати на все село, на ввесь двір, на всї горницї! О краще-б я вродила ся калїкою, безокою, горбатою, кривою, краще-б віспа скалїчила мій вид, нїж мала уродити ся хорошою на муку собі!... (з розпукою.) Не треба менї моєї вроди, не треба! Чуєте? Я собі весь вид подряпаю, я окалїчу себе! (плаче.)

АТАМАН (на бік.)

А лиха година! Умов, каже, що-б сама прийшла по добрій волї, без лементу, та ще, що б не плакала, бо змарніє... От умовив! (до Ярини.) Ну годї тобі не плач, а то личко змарніє.

ЯРИНА (плаче дужче, а потім помалу стихає зовсїм.)

Не треба менї мого лиця, не треба! Я нїчого не хочу, я не піду, не піду!... Одчепіть ся від мене!

АТАМАН.

Та чого ти? Хиба я тебе веду, чи що! Ото! я так тілько сказав шутками, що поведу... Заспокій ся, не плач! Я зараз піду собі. (на бік.)

Digitized by Google

Треба діло круто повернуть, бо нїчого з сего не буде. Треба налякати. Піду до Пилипа Сидоровича за приказаніями, у него певно вже є на поготові новий гачок, на котрий безпремінно піймаєть ся рибка. (до Ярини.) Я тебе не силую, нї до чого, роби, як знаєш... (на бік) І що він такого гарного у ній побачив? Одна примха! Пані стократь краща, нї таки давай єму Ярину, а ти мороч ся з дурною молодицею, бери гріх на свою душу. І їх жаль, і себе жаль... А що маю робити? Не моя воля! Охо-хо-хо! Ну, життя атаманське! Прощай, Ярино. (Іде. Ярина встає, витерає очи рукавом, іде за атаманом. Провівши атамана у сїни — вертаєть ся.)

ЯВА VI.

ЯРИНА (одна.)

Пішов. Наче камінь з мене зсунув ся. Чого-ж се матери нема так довго, самій сумно. (углядїла на лавї хустку і намисто.) Диво, на що-ж се він покинув тут хустку і намисто? Тьфу на него, тьфу! Ще хто побачить, спитає, що я скажу? Що з ним робити? Викину зараз в огород до баби Сидорихи, нехай воно там потлїє! (бере хустку і намисто жужмом, іде хутко до дверий і відчиняє вже їх, а далї стає, помалу причиняє двери, обертаєть ся лицем до публики, подумавши усьміхаєть ся.) Стривай, дома нема нїкого, поміряю, подивлю ся, чи гарно менї, а потім закину. (повязуєть ся.) До лиця! (чіпляє намисто.) і не пізнав би Микола! ач, яке гарне: червоне, червоне, та блескуче... Як убрання красить чоловіка! (зітхає.) Піду-ж закину єго к бісовому батькови, що-б воно мене не спокушало! Гляну ще раз на себе і закину... (заглядає у дзеркало, котре повинно бути вмазане в стїну.) І справдї я красива: Очи блищать і вид веселий, ясний!... От, як би своє таке було! На що-ж єго викидати? Віддам дядькови Самійлови, а то ще найде дехто небудь і буде носити, буде красувати, або ще яка біда з того вийде. (Входить Соломія.) Ох, Боже мій, Соломія! А я в такім убраннї.

ЯВА VII.

(Соломія і Ярина.)

СОЛОМІЯ.

А де дядько Самійло, пішов уже? Ах, який чмут! Чи ти знаєш, що він обманив мене! Карпа зовсїм і не випускали.

ЯРИНА.

Не випускали? (На бік.) Що менї робити, скидати?

СОЛОМІЯ.

Тілько даремно прибігалась. І на що він протурив мене відсїля?

Digitized by Google

ЯРИНА.

Не знаю. (на бік) Не буду скидати убрання, може вона не примітить.

СОЛОМІЯ.

Бач, як вивязалась, що се за знак? Та яка гарна в тебе хустка...

ЯРИНА (на бік.)

Що їй сказати. (до Соломії.) Се ще бабина.

СОЛОМІЯ.

І новшенька! А намисто, намисто, яке хороше мов жар горить! Ти кого ждеш, чи куди підеш?

ЯРИНА.

І нїкого не жду і нїкуди не піду! Так, примірила бабине убрання. (скидає хустку і ховає у скриню.)

СОЛОМІЯ (на бік.)

Бреше! се атаман приніс від пана, не дурно-ж він випровадив мене. Виходить, згодилась, коли подарунок прийняла. (входить атаман.)

Я В А VIII.

(Атаман, Соломія і Ярина.)

АТАМАН (до Соломії.)

Ну, тебе де не посій, там і вродисся!

ЯРИНА (на бік.)

Боже мій, атаман! (хутко повязує свою хустку а потім хоче розвязати намисто, поспішає і нїяк не може.)

СОЛОМІЯ.

Хиба я вам шкоджу, що ви мене викурюєте звідсїля? То й раз парошне витурили Карпом, а тепер знову...

АТАМАН.

Та противно менї й дивити ся, що ти завше цяндриш! Що в тебе роботи нема? Ішла-б собі, та сидїла дома! (до Яринн). Не скидай, Ярино, зараз прийде Микола, нехай побачить тебе у гарному намистї.

ЯРИНА.

Микола! (рве намисто, воно посипалось.)

СОЛОМІЯ (на бік.)

Боїть ся, що-б Микола не побачив подарунку. (підбирає намисто.)

ЯРИНА.

Ох, Господи, як серце забилось! Его випустили? Кажіть же, дядьку, випустили Миколу?

Digitized by Google

АТАМАН.

Де там відпросив ся... зайде попращать ся — велено завтра у приєм везти, здати у москалї. (тихо.) От, до чого ти єго довела!

ЯРИНА.

У приєм... У москалї...

СОЛОМІЯ (підбираючи намисто.)

Еге-ге! Подарунки прийняла, а чоловіка у москалї — розумію. Ах, яке намисто, як горох, а ще й бреше, що бабине. (входить Микола.)

ЯВА IX.

(Ті-ж, Микола в кайданах і сторожа.)

ЯРИНА (почувши брязк залїза опамяталась. Біжить на зустріч, в дверех кидаеть ся Миколї на шию. Ридає.)

На кого-ж ти мене покидаєш?...

МИКОЛА (веде єї наперед кону до лїжка.)

Годї, Ярино, годї моя мила — не плач! Така вже наша доля, так Богу знати угодно... сядь... (садовить її і сам сїдає)

АТАМАН.

Не бав ся-ж, Миколо, мерщій балакай. А ми братцї ходїм у сїни, нехай собі побалакають на самотї. (до Соломії) А ти віялко, чого стоїш. Іди! (Всї виходять. На відходї:) Ну життя атаманське!

ЯВА X.

(Микола і Ярина.)

МИКОЛА.

Дай на тебе надивити ся! Ти моє життє, а вони хотїли відняти тебе у мене. Я вчора цїлу ніч не спав і тепер тремтю — мов пропасниця бє.., думав, збожеволїю! То отсе бачу тебе перед собою, чую нїби ти біля мене... Серце то як не вискочить, то мов замре... Затаю диханнє... прислухаюсь і знов все перевернеть ся у голові: здаєть ся менї... тебе... повели у двір!! Я зривав ся, хотїв бігти у горницї, вскочити у вікно, задушити пана... тебе... ланцуг не пускав!... Я бив колоду, в котрої прикований, гриз залїзо зубами, плакав і знов запевняв себе, що ти сама не підеш, а силою не поведуть — побоять ся панї. О, я сїї ночи до смерти не забуду! Ярино, зоре моя! Тепер я щасливий!... Мене віддають у москалї з пімсти за те, що ти не зрадила менї, і я тебе за се безмірно кохаю! Я рад, радїй же і ти і муки наші скінчать ся скоро. Ти будеш московка, будеш вільна, а я буду служити вірою і правдою Богу, государю і в службі нїхто не посьміє мене да-

Digitized by Google

ремно обижати, як тут обижають... Спершу, я сам сумував, мені тяжко було покидати тебе, рідне село, батька, матір, а сегодня зайшов дід Аврам — він все знає і спасибі єму, розказав, що я й тебе можу взяти з собою, хоч і на Кавказ (голубить її.) Глянь, ми самі, тілько в двох, усьміхнись мені кохана, пригрій мене своїм поглядом чарівним! Я всї муки забув, так мені зараз любо, так мені весело біля тебе.

ЯРИНА.

Милий мій! (обнимають ся.)

Я В А XI.

(Ті-ж, атаман, сторожа і Соломія)

АТАМАН.

А ну ходїм хлопче!

МИКОЛА.

Зараз, дядьку! Піди-ж скажи батькови і збери на завтра всю одежу, свою й мою. Де що продамо, та батько дасть і гроші будуть на дорогу.

СОЛОМІЯ.

Та ось цїла жменя доброго намиста і ще й хустка шовкова є — гроший буде, як за пару волів.

АТАМАН (шарпа Соломію.)

Не вязни, бо по потилиці виштовхаю! Люди прощають ся, а вона з вихилясами.

МИКОЛА.

Яке намисто?

АТАМАН.

Та плюнь їй межи очи — отак! Тьфу! Хиба не знаєш? Сказано, іду собі — підскакую! Кіньчай! кіньчай! приказуй, що там треба, та й ходїм, нема часу, а все сказав, так гайда, бо на хвилину зайшов — годину сидиш.

МИКОЛА (про себе.)

Що то за намисто? (Махнув рукою до Ярини.) Помолись же Богу і збирай ся зо всїм — може й тебе дозволить начальство взяти, а поки що — пісьля присяги — я буду вільний і ти будеш зо мною, чого-ж нам треба: де я, там і ти! Я зовсїм на сьвіт народив ся; не сумуй-же, а радїй!

АТАМАН (на бік.)

От і привів на свою голову! (Досадливо до Миколи.) Та годї вже тобі варнякать! Яка там радість на чужій чужині? Тут з боку, диви ся — серце болить, а він радїє! (на бік.) Треба було ще днїв три подержать, може-б Ярина здала ся? (до Миколи.) Гайда, гайда, нема часу!

Digitized by Google

МИКОЛА.

Ну прощай, Ярино! (обнимає і цїлує її.) Не сумуй же.

АТАМАН (на бік.)

Надбав їй духу, вражий син!

МИКОЛА.

Тепер я тілько одного бою я; бою ся, що-б не забракували, що-б не прийшло ся сюда знову вертати ся на муку! Та Бог милостивий! (Виходить, за ним Ярина і сторожа,)

АТАМАН.

Проведу троха і верну ся, побачу, що Ярина скаже. Здаєть ся, вона вже так радїє, як Микола... (побачив Соломію, показує їй кулак.) Гляди менї! (вийшов.)

Я В А XII.

СОЛОМІЯ (одна.)

Тепер зовсїм переконала ся, що намисто і хустка панський подарунок... Як-би бабине, кинулась-би збирати, і атаман так би не розсердив ся на мене... (кладе намисто на столї.) Певно згодила ся, що-б перше здихати ся Миколи, а він радїє з дуру... Як би єму шепнути про се. А-ж ось коли Карпо не буде мене більше бити, помирить ся зо мною... (Іде на зустріч їй Ярина, замисливщись.) Прощай сестро! (Вийшла.)

Я В А XIII.

ЯРИНА (одна.)

Московка! Покинуть матір, село і все, що серцю любо, і цїлий вік скитати ся по сьвіту між чужими людьми!... Та ще чи й візьме він мене? Чи дозволять. Ох, багато бачила я московок: живуть, старіють і умирають в самотинї. Чом же їх чоловіки не беруть, коли можна взяти? Нї він утїшав тілько мене, що-б не журилась... Микола у Москалї! Боже, та се все одно, що він умре і я єго поховаю, живого поховаю хорошого, молодого поховаю і нїколи не побачу, а сама то-ж молодая, вчора від шлюбу, зостанусь розмовляти з нїмими стїнами і в самотинї буду вянути! О, рятуй мене, Господи, бо я живою ляжу в домовину! Хиба піти?... Я не переживу свого сорому!... А що-ж менї робити? Що? Милий через мене погибає, а я питаю що?... Серце не мовчить, серце шепче менї: рятуй, рятуй мерщій! А я думаю, гадаю, чи ратувати єго?! Було-ж рятувати! Піду! Тепер я не боюсь нїчого, я перед Богом присягала, я люблю тебе, Миколо, і не зраджу тобі поки жива! Я упаду панови в ноги, буду єго просити, буду плакати крівавими слезами, він сам заплаче, стїни нїмі заплачуть зо мною разом.. Я розтоплю єго своїм

Digitized by Google

горем, хоч би він був з заліза — він змилується ся над нами, він сам не захоче мого нещастя!

Піду (входить Атаман.) От і поводар! Дядьку! (здержує ридання.) Ходім... Хо... дім... до... па... на!...

Я В А XIV.

(Атаман і Ярина.)

АТАМАН.

Отак би й давно! Нехай же пізніще...

ЯРИНА.

Зараз... зараз... ходім!...

З а в і с а.

(Далї буде).

Новий сойм буковинський.

Особисті непорозуміння, які викликала бута румунських бояр між краєвим президентом гр. Паче і маршалком краєвим бар. Васильком, довели до розвязання краєвого сойму дня 27. лютого н. ст. При нових виборах, розписаних на 4. н. ст. цвітня, поставила Черновецька Рада Руська 6 руських кандидатів, одначе вспіла перевести вибір лише 4-ох кандидатів, а іменно вибрані: Др. Василь Волян в окрузї Черновецькім, проф. Єротей Пигуляк в окрузї Кіцманецькім, комісар скарбу Іван Тиминський в окрузї Заставницькім (сї три вже засїдали в попереднім соймі) і проф. університету Др. Стефан Смаль Стоцький в окрузї Садагурськім. (В соймі буковинськім засїдає всїх послів 31).

Давнїйшими часами, коли Русинами верховодила москвофільска кліка обрусителїв і завдяки їх обрусительним змаганням маси руського народу були зовсїм темні і несьвідомі своєї национальности і своїх прав, не мали Русини ані одного заступника в соймі краєвім. З того часу одначе, як руські товариства черновецькі „Руська Бесїда“, „Руська Рада“ і „Народний Дім“ перейшли в руки Русинів-народовців, як рух просьвітний став займати щораз ширші маси народу, як сьвідомість национальна почала що раз більше розбуджувати ся, здобували собі буковинські Русини більше значінне і вплив в краю і у правлїнню. В розвязанім недавно соймі засїдало вже трех руських послів, а оден з них (Др. В. Волян) був навіть віцемаршалком краєвим. При останніх виборах дня 4. н. ст. не тільки удержались три давнїйші посли руські, але Русинам повелось

Digitized by Google

здобути ще оден мандат, котрий дістав ся Дру Ст. Стоцькому. Ся побіда єсть явною познакою поступу наших братів на Буковинї і се певно втїшить кожного щирого Русина-народовця, тим більш, що новий мандат дістав ся проф. Дру Стоцькому, відомому не тілько на полї науки, але й невсипучому і многозаслуженому орґанізаторови буковинських Русинів. Отже витаючи нових послів руських буковинського сойму, бажаємо їм як найлїпших успіхів і маємо повну надію, що ступаючи дальше вибраною дорогою дібють ся мало-помало повної рівноправности.

Коли новий сойм буде скликаний, ще годї знати, мабуть аж у вересні. Тепер ведуть ся переговори між сторонництвами соймовими про вибір виділу. Румунські вельможі раді-б запевнити собі більшість в краєвім виділї і тим самим і повну власть в краєвій господарцї і бажають краєвим маршалком мати знов бар. Василька. Се занепокоїло і Русинів і Вірмено-Поляків, бо тим способом лишилась би знов отверта дорога ромунїзаторським змаганням, котрі не тілько не можуть вийти в користь Русинів і інших народностий в краю, але не можуть навіть відповідати інтересам державним. По енерґії краєвого президента ґр. Паче, котрий виїхав до Відня, що-б порозуміти ся з центральним правлїннєм, можна сподївати ся, що перевага Румунів буде усунена і на чолї сойму і виділу краєвого стане уміркований маршалок.

В І С Т І.

З Київа 8 (20) квітня.

II. (Про арешти.)*)

Пісьля того, як ніслав я до Вас лист про арешти, поталанило менї добути більш певних відомостий про сю справу. Звісно і нові вісти ідуть з міської гутірки і вже-ж не можна і сподївати ся, що-б пощастило роздобути певні урядові звістки, бо слїдство ведеть ся з великою тайною. З нових відомостий Ви помітите, що між звістками в першому листї є такі, що й тепер вже показали ся непевними; але Ви згодитесь, що в таких справах годї сподївати ся на самі лишень цїлком певні звістки.

Арешти розпочали ся з половини марта і не вгамовували ся більш двох тижнїв. Приводом стала ся інформация з Галичини, що нїби то по правобережній Українї і Конґресівцї орґанізовано і істнує потайне

*) Сю вість дістали ми, коли вже випуск був на докінченню, тому поміщаємо її на сім місци. — Див. стор. 228. Ред.

Digitized by Google

товариство австрийських шпігунів; що воно розпадаєть ся на три відділи зъ осередками в Луцьку, в Минську, і ще десь на Литві. Через те-б то не всіх арештованих замикали в Київські тюрми а декотрих повідвозили до Бобруйска. Скілько арештовано всіх, не можна знати і зблизька; в самому Київі було увязнено 64 особи, між ними 8 жінок; увязнені люди ріжного віку, починаючи з 19 і переходячи за 60 років. Чимало вже з них випущено на волю і декого з австрийських підданків вивезено за кордон. Останній фактъ запевне доводить, що сьлїдчим бракувало доказів довести істнования потайного товариства; бо інакше-б вони не видаляли причастних до товариства за границю. Сьлїдство веде київська жандармерия за підмогою полковника Толмачова, того, що кілька разів їздив до Відня, Львова, Праги і інч. міст Австриї орґанизїзувати потайну поліцию росийську. Ходить чутка, що сьлїдчі вельми пильнували довести істнования потайного товариства через те, що велика ріжниця в карах за шпігунство і за участь в потайному товаристві.

Одного студента (Цеховського здаєть ся) арештовано и виряжено до Варшави, але се з інчої вже причини; кажуть, в Варшаві поліция вистежила велике товариство польских анархістів і там-би то увязнено велику силу молодїжі; коли няти віри, так більш би то трох сотень. Одначе я чував від людий певних, що Цеховський зовсїм не належить до табору анархістів.

Розповідають ще, буцїм то захоплена де в кого з арештованих переписка, уся чеською мовою і шифрована, але шифр такий примітивний, що єго з першого разу сльїдчі зрозуміли.

Грин—цкий.

Безвиглядність социяльної демократиї*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Так само неможливе додержати в девяте дальшої обіцянки демократичного колєктивізму: запобіганнє всякій застої зарібковій.

Злидні безвинного безробіття се найбільший острах для життя трудящого злидаря. Социяльно-демократична критика приписує недолю великих застій зарібкових капіталїстичному ладови продукцийному і лишає єму. Дві прикмети сего ладу доводять ніби то конечно до застій зарібкових: непогамована суспільностю перевага конюнктур і неспроможність маси до купования при винагороді низшій робочого доходу. З безліч конкуруючих інтересів продукує кожний ніби то несьвідомо без знання

*) „Правда“ 1892. вип. II. стор. 112—117.

Digitized by Google

потреби, без знання обсягу продукції інших. Таким способом в капіталістичній суспільности здобуває перевагу „конюнктура“ або сила непоборимих соціяльних звязків, так дотепно розібраних іменно Ляссалем. Потреба і попит попадають периодично в різну нерозмірність; захитана рівновага може бути вирівнана лише зарібковими застоями. Інший чинник застої зарібкової у великій продукції промисловій — так впевняють дальше — єсть сей, що плата робітнича не поступає в порівнанню до збільшення продуктивности праці і капіталу. З сего виходить продукция, для котрої нема попиту спроможного до заплати, отже гіперпродукция, а відтак застоя зарібкова, бідованнє посеред достатків, безробіттє при охоті до роботи і при спроможности продукційній бідних мас робітничих. Колєктивізм обіцює усунути обі невигоди. Одноцільно замкнена, на докладнім розсьлідженню попиту і потреби основана продукция колєктивна має удержувати безнастанну рівновагу між засобами всякими і всякими потребами; робітники, котрі в приході з робочого часу мають придїлений ніби то цілий дохід з роботи, остають в цілім обсягу скількости продукційної неспроможні до виплати і консуму; в „соціяльній державі“ не буде отже пїякої застої зарібкової. Се менше-більше соціяльно-демократична наука. Не можна досить вдіяти, що-б запобігти злидням застої робітничої і їх побороти. Як меч Дамокля висять вони навіть в рухливих часах над головою злиденної роботи, наповняють горем кожного мислячого і дбалого про родину „пролєтария“. Тілько не треба думати, що-б замкнена продукция колєктивна, навіть демократична, зовсім виключала перевагу конюнктури і що-б зменшеннє плати було головною причиною застої зарібкової і великого захитання рівноваги між попитом а потребою. Конюнктура єсть не тілько силою соціяльних але й природних звязків а також „народна держава“ не могла-б заволодїти над великою частиною обох сих потужних звязків. Змінний добуток жнив, зміна теплих і холодних зим, переверти з техніці, неправильности в руху людности, недостача орґанізації виходців і виказу роботи, свобода в виборі заводу і побуту, свобода означення потреби і т. ін. причиняють ся чимало і наглядно до такого захитування рівноваги. Навіть „держава будуччини“ не могла-б легко опанувати сих причин, але в сучасній державі єсть доволї міцних і відповідних охорон можливих на основі позитивної полїтики соціяльної і економічної.*) Авторитарний колєктивізм міг би може в значній мірі одолїти се лихо, очевидно лише строгим управильненнєм потреб коштом індивідуальної свободи в виборі продукційного заводу, строгими популяційно-полїтичними приписами; одначе можна сумнївати ся, чи ті способи разом, не довели-б до більшого нещастя іншого роду.

*) див. 3-їй лист.

Digitized by Google

Демократичний колєктивізм не повинен і не може — задля свободи — підняти ся розвязки сеї великої задачі; вічний несупокій і перешкоди в ході продукційної управи вкупі з примховатою зміною потреб незалежного народу, ще збільшило-б силу, з якою впадає „фатум“ застої зарібкової. Безнастанне забираннє „надвишки доходу з роботи“ через капітал, на чім мають дальше основувати ся кризи, не дасть ся доказати, як вгорі зазначено і се треба поборювати, о скілько дість ся визиск, не колєктивною продукцією, але іншими способами. Коли-ж би обнижуваннє аж до голодової плати було правилом, доводило-б висисаннє вартости робочого доходу лише до надпродукції капіталїстами бажаних дібр продукційних і ужиткових, а не до застої.

Демократичний колєктивізм приобіцює — в десяте — знесеннє приватної служби наємної, котра зображає безнастанну неволю пролєтарияту. „Наємну неволю має заступити в безпосереднім інтересї загалу робота загальна; вся продуктивна робота перейшла-б в стан платного урядництва демократичної републики. Нема сумніву, що приватна служба для робітника з висшою сьвідомостю і особистою перевагою над принципалом єсть вельми пригноблюча. Одначе не доказано сего, що для маси нинїшних наємних робітників не можна-б відносин приватно-службових зробити зносніїшими іншим способом. Також не виказано, що елїта робітників посеред і поза капіталїстичною сферою народного господарства не могла-б найти видних становищ, які могли би вдоволити навіть високому почуттю власному. Але се певна річ, що взагалї нема ладу суспільного, в котрім нїхто не мусїв би слухати, а кожний міг би панувати, і що-б лише панованнє було пустою втїхою і вдоволеннєм. Власне в господарстві державнім, громадськім, корпорацийнім істнуючого ладу суспільного здобуває собі маса уряднича великі користи безпосередної і неперервно вживляючої роботи в службі для загалу великим послухом часто проти доволї незначних і шиханучих дїтий протекцийних і з дуже великими непевностями що до рівного і справедливого авансованнія по драбинї урядничої єрархії. Свобода єдиниці втратила-б в такій мірі, якої не могла-б демократия навіть перенести. Демократичний колєктивізм сам найміцнїйше дражнив би в масах найнїжнїйші чуття, позаяк народоправство переходить легко в панованнє черни, а воно все єсть прихильнїйше простим і незнатним, як шляхотним і видним, а тим часом не повело-б ся удержати отвором дороги довільної зміни панів, місця і заводу. Лише та мала би бути рівність, що-б жаден в чім небудь незалежний, отже що би кожний був зовсїм невільником більшости; демократичний колєктивізм мусїв би на тім розбити ся і не міг би зовсїм в тій справі додержати обіцянки лїпшим робітникам, котрих почуттє тепер ворушить ся.

Digitized by Google

Поки ще розпрощаю ся з економічною критикою соціяльної демократиї, позволю собі зробити два помічення, які насувають ся яко відповіди на два питання. Найперш можна спитати, чи не дав би ся хоч пропорциональний колєктивізм сформолувати так розумно, що можна-б практично про него дискутувати і єго приняти? На відворот можна також і таке питанне задати, чи радикальний колєктивізм і тоді не мусів би уступити іншим суспільним інтересам, коли-б він був так сформулований, що лекше можна-б єго перевести? Обидва сї питання мусимо задати і відповісти пісьля поданої мною методи можливо найлїпшого і найпрактичнїйшого пояснення.

Перед усїм до можливости практичнїйшого сформулования пронорционального социялїзму і до критики такого формулования!

Ще й до нинї не має социяльна демократия визнання духових і полїтичних проводирів пролєтарияту про позитивні основи придїлення дібр, котре вповнї вирівняло би інтерес суспільности в найможливійшій продуктивности национальної роботи з інтересом розмірної участи кождої одиниці пісьля розміру єго дїлання. При рішучім звороті до Марксівського комунїзму нема для них такого питання. Та й пропорциональний социяльїзм був так радикальний і утопічний, що не задавав такого питання.

Для орієнтования хочу прогалину сего визнання поповнити на основі позісталих писань по Родбертусї. Сей великий мислитель, хоч не був социяльним демократом, своїми виводами про нормальний день часовий і нормальний день робочий, відтак про нормальне таксованнє, а на останку про нормальний поділ між продукцийною управою а робітниками — найяснїйше в тім напрямі виложив, яким побитом на єго лад мусїв би брати ся до того також социяльний демократизм при першій пробі практичного здїйснення.

О скільо розумію Родбертуса, можна єго основні думки ось як зібрати: що-б перевести участь всїх робітників в чистім доходї национальної продукциї в розмірі їх вкладу в сю продукцию, отже без покривдження лїпших робітників гіршими і без загрози продуктивности, потреба по думцї Родбертуса спровадити цехово і індивідуально так ріжнородні роботи поодиноких робітників на спільну нормальну міру. Ту міру мав би видати „нормальний робочий день часовий, о скільо се тикаєть ся одностійного виміру роботи в ріжних промислах або віддїлах робітничих, а „нормальний робітничий будень“, о скільо се тикаєть ся спровадження до ґенерального іменника при рівнім робітничім часї все ж таки нерівних вкладів роботи.

Digitized by Google

Астрономічно рівний час робочий не означає в ріжних промислах рівної скількости годин праці і рівної скількости пожертвования відданого суспільности. Треба отже промислові дні робочі спровадити на середній суспільний час робочий, на нормальний робочий день часовий. Коли він має 10 годин, то 6 годин роботи за дня мало би єму рівняти ся, як 12 годин прядної або ткацької роботи. Або се виходило-б на одно, нормальний робочий день часовий мав би в гірництві 6, в ткацтві 12 годин; часова година гірничої роботи рівняла-б ся $^{12}/_{3}$ годині, година ткацької роботи $^{5}/_{6}$ години часу нормального. Нормальний робочий день часовий мав би служити до того, що-б фахово ріжним способом обтяжених робітників спровадити поміж собою периодично в якусь розмірність, що би кожному родови промислу і кожному способови заняття в нормальній мірі часу вписати розмірний (нормальний) заробок з їх вкладу праці, а взглядно сей вклад праці розмірно винагородити. Також індивідуально дійшло би до правильного признання заплати; бо коли хтось в копальнях вугля робив би замісць 6 лише 3, а в прядільні і ткацтві замісць 12 лише 6 годин, записали-б єму і заплатили лише за пів нормального робочого дня часового.

Нормальний день часовий не вистарчив би до правильного вирівнання між вкладом роботи а винагородою, бо в тій самій годині промислового часу зробить одно індивідуум менше, а друге більше. Спільний інтерес народу і справедливість винагороджування в розмірности поодиноких робітників між собою вимагають установи нормального вкладу в певнім означенім часі робочім, словом установи „нормального виміру промислового.“

Отже треба і після промислу і виробу нормувати. Се діяло-б ся ось як! Позаяк нормальний робочий день часовий в кожнім промислі був би установлений по 6, 8, 10 або 12 годин часових (після трудности роботи і т. д.) треба-б ще установити в кожнім промислі нормальний виріб робітничий такого робочого дня часового, се-б то треба би сю скількість виробу або вкладу унормувати, яку зможе дати середній робітник, при середній зручности і середній пильности в такім робітничім дні часовім в своїм промислі. Скількість виробу або вкладу репрезентувала би тоді в кожнім промислі рівний нормальний виріб робітничий нормального робочого дня часового. Тим самим установило-б ся в усякім промислі „нормальний робочий день“, котрий рівняв би ся тому, що кожний робітник якогось промислу може дати в своїм нормальнім робочім дні часовім, що-б дістав заплату за цілий день робочий, се-б то нормальний день. Коли-б отже робітник дав в цілім робочім дні часовім нормальнім або $1^{1}/_{2}$ або $^{1}/_{2}$ виробу нормального, то єму-б записано н. пр. при 6-ти годиннім нормальнім дні часовім в ко-

Digitized by Google

пальнях вугля за 6 годин роботи $1^1/_2$ взглядно $^1/_2$ дня нормального часу, а в прядільні або ткацтві при попередних услівях за 12 годин часу $1^1/_2$ взглядно $^1/_2$ нормального дня часового.

Тоді вложений час робочий можна би суспільно (одностійно) виміряти і вирівняти не тілько поміж всякими родами промислових і заводових віддїлів, але й поміж ріжними ступнями індивідуальної спроможности до роботи. Наємні робітники могли-б розмірно мати участь в тій частині національного продукту, який мав би бути виділений національній наємній роботї. Коли-б отже та участь мала підняти ся через дальше управильненнє, про котре тут зараз скажемо, то підняла-б ся розмірно також участь поодинокого робітника в зростаючім доходї з національної продукциї. Таким способом можна-б осягнути основу для індивідуалїзуючо справедливої „соціяльної системи наємничої“, для системи, котра лїпшого робітника також лїпше винагороджує, отже й вирівнує поміж собою право і інтерес робітників. Та система окрім того забезпечує продуктивність національної роботи ріжною заплатою добрих і злих робітників, отже й довела-б право і інтерес суспільности до признання а на останку спонукала-б розмірне піднесеннє плати робітничої з зростаючою продуктивностю національної роботи.

Справедливе розділеннє наємної роботи було-б одначе лише недокладне, коли-б не наступило також докладнїйше суспільне наданнє вартости продуктам в грошах нормальної роботи, замісць в грошах металевих.

Родбертус бажав би в дїйсности піднести свій „нормальний день робітничий“ (рівний 10-ти годинам) також до загальної вартостної міри робітничих продуктів як і вкладів. До всїх інших установ треба ще додати найдальше посунену: нормальний день робочий треба зробити нормальним часом і пісьля такого нормального часу — пісьля такої в собі вирівнаної роботи — мала би бути не тілько 1) вартість продукту кожного промислу нормована, але також мала би бути виплачувана 2) заплата в кожнім промислї.

Обі ті умовн можна би виконати в дїйсности. Що насамперед тикаєть ся нормованнє вартости продуктів пісьля нормального часу або нормальної роботи, то треба би для осягненнє того приняти нормальний день робочий яко нормальну роботу і в усїх промислах поділити на рівне число (10) робочих годин. Нормальний день робочий рівняєть ся в кожнім промислї = 1 дневи (хоч би в ріжних промислах містив у собі як найріжнїйше число годин) і репрезентує скількість продукту, рівну нормальній роботї дневній. Пісьля такого робочого часу вимірювало-б ся продукт в усїх промислах. Скількість продукту, котра була-б рівна повній нормальній роботї дневній, чи се був би продукт половини нормаль-

Digitized by Google

ного робітничого дня часового або двох нормальних днів, репрезентував би або був би варт за 1 день робочий (10 робочих годин); скількість продукту, котра рівняла-б ся половині нормального дня робочого, чи була-б продуктом якогось нормального часу робочого або ні, репрезентувала би або рівнялась би $^1/_2$ робочого дня або 5 робочим годинам і т. д. Продукт промислу, на котрім тяжила би одна година робоча, був би після тої міри рівний в усіх інших промислах тому продуктови, на котрім тяжила би одна робоча година або загальнійше сказавши: продукти рівного часу робочого були-б собі рівні що до вартости. — Так менше більше Родбертус.

(Далї буде).

По соймі.

Дня 9-го н. ст. цьвітня закінчили ся засїдання галицького сойму і сойм зачинено мабуть аж до осени. Минувша сесия галицького сойму буде одною з сьвітлїйших картин в істориї национально-полїтичних відносин руського і польского народу в Галичині і мати ме неперечно великий вплив на дальше і тревалїйше уладженнє сих відносин і утреваленнє мирної полїтики і спільної працї обох краєвих народностий для їх добра, для потреб краю і держави. В сїй сесиї виразнїйше зарисувалось при ріжних нагодах национально-полїтичне становище не тілько руських соймових послів-народовців, але й зо сторони польскої більшости соймової вийшли яснїйші заявлення, на яких основах може опирати ся спільна робота обох краєвих народностий і якими дорогами може поступати. Також і краєве правлїннє зазначило виразнїйше, як в попередній сесиї, своє становище до национально-полїтичних потреб і змагань Русинів. Тим способом витворила ся підстава до дальшого постепенного уладження межинародних відносин в Галичині, що може мало-помалу довести до modus vivendi обох в краю поселених народностий.

Акция розпочата москвофільскими послами задля реконструкциї руського клюбу соймового, про котру ми згадали в попередному випуску „Правди“ (стор. 182), поставила ситуацию руського клюбу виразнїйше і прояснила недвозначно основи, на яких руські посли обертають ся. Посли москвофіли заходились именно, що-б на чолї руського клюбу замість давної президиї (Романчук — голова, Др. Антоневич — заступник голови) поставити нову (п. Рожанковський — голова, о. Сїчинський — заступник голови). Усуненнє п. Романчука з проводу клюбу мало бути сатисфакциєю зо сторони послів-народовців для москвофільскої кліки, а п. Рожанковський мав послужити помостом для сконсолїдованя руського клюбу на давних невиразних і неясних основах, котрі показали ся так вигідними і користними для москвофільскої полїтики в Галичині і в Австриї. Одначе посли-народовці не могли пожертвувати того, що визволив полїтичну роботу Русинів з обрусительної неволї, а станути під проводом

Digitized by Google

того, котрому байдуже, чим ми є або чим ми маємо бути. На конференції руських послів соймових, котра відбувала ся під проводом найстаршого віком о. Гаморака, зложили посли-народовці торжественне заявленіе, що: 1) стоять рішучо на основі национальної самостійности і окремішности українсько-руського народу і на тій тілько основі вважають працю для добра того народу можливою і хосенною, 2) приняту насьлїдком зміни ситуації політичної по 25-ім падолисті 1890 р. тактику послів-народовців в соймі і раді державній уважають відповідною і не узнають поки що потреби переходити на становище опозицийне. Насьлїдком того заявлення відокремились з руського клюбу соймового: пп. Др. Антоневич, Барабаш, Герасимович, Др. Король, Рожанковський і о. Сїрко, одначе окремого клюбу до кінця сесії не заснували, хоч своїм поступком ясно зазначили свої переконання політичні і за се кожний Русин мусить їм бути вдячний, бо вже нема сумніву, чим вони є і куди веде їх дорога.

Се ясне становище послів-народовців в клюбі проявилось і в їх промовах в повній палаті, а іменно річ о. Сїчиньского, виголошена в ґенеральній дебаті буджетовій д. 7. н. ст. цьвітня мала цїху програмово-політичну, бо в ній окрім становища Русинів в загалї доторкнув ся речник зовсїм виразно також відносин Русинів до Поляків і до правлїння.

О. Сїчинський заявив, що з своїми однодумцями стоїть несхитно на становищі принципіяльнім і що девізою послів-народовців не опортунїзм, але консеквентне змаганіе до рішення питання: бути або не бути. Дальше заявив, що в імени руського народу мають промовляти ті, що почувають ся Русинами, стоять на ґрунті єго традицій, не меґують підстав єго розвитку і будують для него свою хату, де буде місце для всїх єго сьвятощів та ідеалів. Згадавши про памятний рік 1890, промовив дальше о. Сїчипський: „Ми поставили принцип национальної індивідуальности. Принцип сей є передовсїм етноґрафічною тезою, але він є й тезою социольоґії і політики, а для нас вихідною точкою акциї політичної. Індивідуалїзм то ґеній в нашій історії, то-ж і в політиці мусить бути фундаментом, від котрого мусить зачинати ся, забираючи ся до будови, хоч би і для найдальшої будуччини“. (Тим зазначив о. С. виразно становище Русинів не тілько супроти обєдинительно-обрусительних змагань наших москвофілів, але супроти комунїстично-колєктивістичних мрій радикалів.)

„Знаєте, хто ми, то-ж знайте, чого хочемо, куди йдемо і де наша мета. Хочемо жити, хочемо свобідного розвитку на всїх полях економічного, культурного й політичного життя. Ідемо і йти хочемо за Европою під її стягом. Мета наша там, де мета кожного народу, котрий живе, котрий вірить в свою будуччину і у велику місию історичну“.

Звернувшись до правлїння, зазначив о. С., що воно спізнившись з акциєю в напрямі увзгляднення пекучих потреб руського народу по 25-ім падолиста 1890, „ослабило нашу позицию а противникам дало в руки оружіе проти нас на шкоду справи руської, а навіть не без шкоди інтересів держави“. Натякнувши, що правлїннє мусїло тут оглядатись на трудности з сторони польскої суспільности, про-

Digitized by Google

мовив о. С. до польскої більшости: „Ви чули, чого хочемо, отже зрозумійте, що і в нашім і в вашім інтересї єсть, що-б ми мали те, що ви вже посїдаєте, тодї спільність інтересів зміцнить вас і нас до оборони тих інтересів. Ожидаємо отже звороту від суспільности польскої.— Ми бажаємо рівноправности, хочемо шанувати ваші права, почесть маємо для ваших сьвятощів і ідеалів, однак домагаємо ся признання і шанования наших народних прав та змагань, жадаємо пошанования рівного для наших сьвятощів та ідеалів. На тім обопільнім зобовязанню дасть ся заснувати згідна мирна праця культурна і спільна боротьба для забезпечення і розширення прав краю і народів. Будьте певні, що допускаючи нас до повної рівноправности в життю щоденнім і публичнім робите тілько місце, щоби і ми сїли. Зискаєте на тім, бо ущербку в правах не потерпите, а розширить ся підстава тих прав, а тим самим праця культурно-економічна і політична зискає робітників і свобідним для неї стане широке поле до роботи без перепон. В р. 1890 заанґажувало ся було тілько правлїннє, але вже й тодї ми звернули ся були до вас; однак відгомін найшли ми тілько в тих, котрі й давнїйше були нашими прихильниками. Однак ми-б раді, що-б і цїла суспільність польска в краю зичливо відносила ся до наших змагань і що-б крім репрезентанта корони також і найвисший начальник автономічної власти підмагав і підпирав наші управнені змагання. А іменно теперішнього маршалка мусимо з многих взглядів уважати найвідповіднїйшим до уладження відносин польско-руських і сподіваємо ся, що тої так важної і високої місиї не відкажеть ся. Від правлїння домагаємо ся консеквентного і рішучого дїлання, а передовсїм, що би на всїх точках адміністрациї державної рішучо зірвало з дотеперішною системою, і що би і руську справу трактувало яко справу державну. Вдоволеннє всїх народів то найпевнїйша підпора династиї і ідеї державної. Задоволеннє і привязаннє Русинів то найсильнїйший атут в руках Австриї.“

Ясне і виразне становище руських послів-народовців спонукало і польску більшість покинути дотеперішню резерву і недовірє, а зазначити яснїйше своє становище супроти Русинів. Нагодою до того послужило в соймі внесеннє послів-народовців о заснованнє нової самостійної ґімназиї руської (див. Правда, марець 1892, стор. 183). Внесеннє се, приняте шкільною комісиєю, ухвалила соймова палата дня 30 н. ст. марця однодушно без дебати. Факт сей стає певним доказом, що хоч може ще й не перевелись між соймовою більшостю неґатори руського народу, одначе мовчки піддались більшости, котра зрозуміла ситуацию політичну і поступила відповідно інтересам руського і польского народу та інтересам держави. Сей зворот в політичних поглядах польскої більшости в руській справі найшов виразну ілюстрацию в річи ґенерального референта буджетового ґр. Стан. Баденї у відповіди на промову Дра Антоневича, котрий зробив докор, будьто би супроти руського народу вводило ся засаду divide et impera. Ґр. Ст. Баденї заявив, що закид сей неправдивий, бо Поляки сеї засади не придержують ся супроти руського народу, але мусять держатись засади distinguo. „Так розуміючи річ, Поляки не будуть мішати ся нї до руської церкви, нї мови, нї правописи, але судити муть пісьля дїл, як вони представлять ся. В партийних

Digitized by Google

суперечках руських єсть тенденция політична. З одного боку стоять ті, котрі підносять і хочуть підперати інтереси руської церкви і рідну мову, а з другої сторони — стоять вороги. З ними зможемо стати до боротьби і не боїмо ся поразки. В тій квестії рішає інтерес церкви та спільний інтерес обох народів, а противники тих інтересів се також наші противники."

Погляд сей, проголошений з так поважної сторони, стає певним доказом, що більшість соймова приходить до пересьвідчення, що признанє прав руському народови не обмежує народности польскої, що розвиток руського народу лежить також в інтересї Поляків і що се може вийти лише в користь обох народностий в краю і в користь держави, та що інтерес обох народів вимагає, поборювати противників самостійного розвитку руського народу.

На остатку мусимо згадати, що й правлїннє ясно і виразно зазначило своє становище супроти змагань Русинів, і то не тільки в комісії шкільній про основанінє окремої руської ґімназиї в Коломиї, але й у відповіди на інтерпеляцию п. Рожанковського в справі кривд руської мови в ц. к. урядах і судах на засїданню дня 24. н. ст. марця. Відповідь була так ясна і рішуча, що всї руські посли повитали її живими оплесками, чого ще пїколи не бувало. Правительственний комісар заявив, що намісництво видало обіжник до всїх староств східної Галичини д. 14 н. ст. марця с. р., котрим приказало зважати на всї постанови міністерські, забезпечуючі права руської мови в урядах, а при тім додав, що похибки, які декуди ще лучали ся, не мали наміру упосьлїдженія руської мови, а всякі оправдані в сїй справі скарги оцїнить правлїннє з всякою прихильностю.

Майже рівночасно з сими фактами характеризуючими становище правлїння в руській справі наспів рескрипт міністерства просьвіти, котрий на предложенінє ради шкільної кр. постановляє з сьлїдуючим роком шкільним завести у Львові 4-клясову руську школу для дївчат при женській семінарії (се буде перша 4-кл. школа женська в Галичині) і 4-клясові руські школи для хлопців при мужеських школах в Станіславі і Тернополї (се будуть перші руські 4-кл. школи мужеські на провінциї, бо досї були дві лише у Львові). Коли до того ще нагадаємо, що в минувшім році міністерство справедливости видало розпорядженнє, зобовязуюче суди в східній Галичині містити в книгах гіпотечних вписи руською мовою; що на урядах в східній Галичині правлїннє почало вводити побіч польских написів також руські (досї зроблено се на староствах, а президент державних желїзниць заявив „Народній Радї", що заведе руські написи на всїх державних желїзницях у східній Галичині); що Русинам удїлено важну концесию на товариство убезпечень від огню „Днїстер", о котре давнїйше довгі лїта безуспішно Русини старали ся; що руських урядників починають з Мазурщини назад переносити до східної Галичини, то впевнимо ся, що правлїннє супроти Русинів заняло прихильне становище, а се тілько насьлїдком зміни ситуациї споводованої відомим заявленнєм в соймі 25 падолиста 1890 р. і становища послів-народовців.

При роздїлї гроша призначеного на цїли просьвітні і научні сойм краєвий звернув свою бачність і на потреби Русинів. А именно ухвалив:

Digitized by Google

на видавництво руських книжок шкільних 4180 р. (до розпорядимости кр. ради шкільної. Петицию товариства ім. Шевченка о 4000 р. на таку саму ціль переказав раді шкільній), для часописи „Учитель“ 500 зр., для товариства „Просьвіта“ 1500 зр., на „Руську Історичну Бібліотеку“ 500 зр., на „Дзвінок“ 100 зр., для товариства „Шкільна Поміч“ 100 зр., для тов. „Львівський Боян“ 200 зр., для руського театру 7250 зр. а на премії драматичні 250 зр. Окрім того сойм поручив видїлови краєвому наділити підмогами руські бурси в Перемишлї, Тернополї, Станіславі, Стрию, Бережанах, Дрогобичи і інститут св. Миколая у Львові та академічне товариство „Ватра“.

Се все, що досї стало ся і в соймі і по за соймом в Галичині в користь Русинів, се лише почини на тій дорозї, на яку вступило правлїннє і польска суспільність, а почини сї дають нам надію, що сей зворот в користь Русинів утревалить ся і поступати ме що раз дальше та доведе до мирного полагодження польско-руського питання.

Кобза — Бандура — Торбан.

(Бібліоґрафічна замітка.)

А. Фаминцынъ „Домра и сродные ей музыкальные инструменты русскаго народа. СПбургъ 1891. 4-ка, стор. 218. „Съ многочисленными (!) рысунками и потными примѣрами.“ Ціна 3 руб.

Не можна сказати, що-б про нашу музику, найпаче про народню пісьню — з її посьпівами було мало написано; а про те й досї нема у нас суцільної певної моноґрафії історично-критичної про українсько-руську музику. Ще більш бракує нам критичного огляду творів наших сучасних музик. Така недостача не може сприяти розвитку музичної осьвіти і смаку, через ту-ж причину — і публїка наша часто-густо не відає — який твір — варто хвали і уваги; який — ганьби. Треба сподївати ся, що не за горами той час, коли й наша музика мати ме певного критика.

Доки що не можна не звернути уваги на моноґрафію д. Фаминцина, що назву її виписано в горі. Ми не беремо ся критично роздивити ся працю Фаминцина; се дїло спецыялїстів; ми хочемо взяти лишень з книжки д. Фаминцина те, що належить до української музики. Автор моноґрафії списуючи історию музичних струментів, почав її з домри і скінчив ґітарою, а в середину до них згуртував і наші народні струменти: кобзу, бандуру і торбан. І треба мовити правду: історию наших струментів автор вистежив лїпше і ширше ніж історию домри, балабайки і ґітари.

Про нас цїкава не сама лишень історія кобзи, бандури і торбана, а ще більш цїкаво знати характер тієї музики, задля котрої уживано сїх струментів. Знаємо, що кобза й бандура найбільше служили нашому

Digitized by Google

народному епосу, нашій народній думі, але з сего боку й не знайдемо у автора певної відповіди.

Перекажемо те, що є в книжці.

По стародавніх памятниках — славянських і неславянських, каже автор, можна висьліджувати назву струпного струменту — кобза, кобоз кобуз і т. д. Ся назва була відома Половцям принаймні близько 1300 р. В латино-персько куманському словарі, скомпонованому р. 1303 слово — cobuxei — переложене на слово — зопалоч, се-б то — грач, музика, кобзар. Автор гадає, що Половці принесли в Европу кобзу з Азиї. Далї автор доводить, що кобзу вживали татаре, турки, угри, румуни, чехи, поляки, литовці і нарештї українцї. Найранійшу звістку про уживанне кобзи українцями автор знаходить у польских письменників, напр. у Папроцького (р. 1584) сказано, що козаки на кобзах грали. Зиморович (р. 1648) згадує про кобзаря (kobeżnik) Данила Подольського і т. д. Кобза була струментом, під котрий козаки сьпівали переважно думи, в котрих переходить вже дух християнства, а се відріжняє їх від билин великоруських, зложених переважно на ґрунтї дохристиянському". „В українських пісьнях кобза (а потім замісць її — бандура) згадуєть ся яко один з головних атрибутрів козака, він не розлучаєть ся з нею і в дорозї, навіть у походї військовому. Козаки могли переняти собі кобзу у своїх сусїдів татар — що в XV. столїттї жили на побережі Чорного моря.

Яка була на вид стародавня українська кобза, певних звісток, каже автор, ми не маємо: про се можна гадати лишень з того, що зберегло ся про кобзу у споминках в народних пісьнях. Що кобза була струнним струментом, так се річ певна; бо українські пісьні промовляють про струни на кобзї. Між іншими доказами автор вказуе ще й на те, що у румунів і досї задержав ся струнний струмент, похожий на лютню і зоветь ся він — кобзою.

Перегодом кобза на Українї — вивела ся, а на то місце пішла до ужитку — бандура; ще під кінець XVIII. була на Українї якась ріжниця між кобзою а бандурою, але нинї тямок про кобзу зовсїм злив ся з тямком про бандуру. Закревський в своєму словарі каже, що — кобза єсть бандура, стародавний струмент на 8 струн, а бандура — нїби то ґітара на 9, 20 а інколи і більш струн." Одначе, по думцї автора, ледві чи була отся ріжниця в р. 60 нашого віку (підчас видання Закревським словаря.)

Слово — бандура походить на назву стародавнього струмента, „pandura", котрий, як повідає Поллукс, — вигадали Ассирийцї; але з сего не можна виводити тожсамости сего струменту з нашою бандурою. Бандуру вигадано в Анґлїї, р. 1561. Сей струмент, обійшовши

Digitized by Google

з Анґлії усю Европу, швидко там зник і став народнім струментом на Україні. Вже-ж пак сучасна наша бандура вельми відрізняєть ся від первістної англійської, але сама назва, майже одночасний ужиток її в західній Европі і на Україні, найпаче де-котрі назви специяльних частин бандури і струн — запевняють що українська бандура не єсть спадщина стародавної клясичної pandur-и. З західної Европи перейшла бандура на Україну, по думці Фамінцина, через Польщу. „Під час, каже автор, панованя Польщи, на Україну хлинула течія західнои европейської осьвіти, котра глибоко запала в українсько-руський народ. Отся хвиля осьвіти приняла з заходу і ріжні струменти музичні і між ними бандуру і торбан. Тожсамість української бандури з західно-европейською пандорою, автор доводить сьвідченнем нїмецьких письменників. (Берхгольц, Георги, Штеллин, Беллерман), що писали про українську бандуру і бандуристів. Автор гадає що на Україну бандура перейшла під кінець XVI. віку. (Стор. 124—126).

Коли Україна пристала до держави Московської вплив на останню української осьвіти становить ся виразнїйшим і міцнїйшим, а вже за Петра I. київські учені мають в Московщинї велику вагу; українці несуть в Москву осьвіту і культуру. „Починаючи з 50 рр. XVII. в. приїздить в Москву велика сила учителїв з Київа і півців. Отодї-ж з Польщи і з України переходить на Московщину і музика. Тодї-ж завітали в Московщину і бандуристи з України; їх держали навіть при царському дворі (стор. 130). От що каже Штелин про бандуру і про бандуристів. „Бандура відома і в Нїмеччинї, — своїм строєм і музикою похожа на лютню, тілько шийка у неї коротша і звичайно — струн менше. Вийшла вона з Польщи, чи з України (на Московщину) з відтіль і більшість лїпших бандуристів. В загалї Україна, як порівняти її з інчими частинами Московської держави, так наче Прованс поміж інчих провінций Франциї. Усї тут сьпівають, грають, танцюють. Найбільш вживають — бандуру, на нїй українці грають лїпші танці і звуками її супроводять свої вельми нїжні пісьнї. Через те, що богато людий з української молодїжі учать ся грати на бандурі, на Україні з давних давен велика сила бандуристів (ст. 133). Я знав кількох бандуристів таких, що граючи й сьпіваючи, прегарно танцювали по українськи; не спиняючи гри, вони підносять до свого рота і випивають повну шклянку вина постановлену на бандуру. Се було писано р. 1769. Але через 20 рр. Георги помітив вже, що бандуристів по Московщинї меншає (134).

В XIX стол. бандура починає виводити ся ще більше і стає переважно вжитком сьлїпих перехожих старців (137). За зруйнованнем Сїчи Запорожської починає падати і оригінальне житте українського

Digitized by Google

козацтва; український — епос не ширшає, а перебиваєть ся лишень стародавніми пїсьнями про славні події минулого часу. Зберегають сей епос і розносять его по Украйні вже не козаки, а слїпі старцї-бандуристи. Мабуть чи не останнїм з таких бандуристів — був Остап Вересай. Сьлїші бандуристи — здаєть ся зовсїм вивели ся на Украйні, додамо від себе. Скілько нам відомо — уряд росийський ще з початку 30 рр. сего віку, а найпаче між 1845—53 р. спостерігши, що сьлїші бандуристи сьпівають козацькі думи про славні часи українського вольного життя, заборонив пускати таких старцїв на ярмарки; навіть лїрникам наказано, що-б не відважували ся по ярмарках і по шинках сьпівати думи, або які інчі пісьнї опріч духовних та жартовливих. Кілька разів менї самому трапило ся спостерегати на ярмарках як урядники гнали лїрників, як останнї стерегли ся, що-б який урядник не підслухав, як вони сьпівають яку думу. На що вже Вересай — і в Петербурзї его слухали, а на Украйні не всюди і не при всїх відважував ся він сьпівати свої думи історичні.

Частини бандури д. Фаминцин описує так: Зверхи „кузова“ (по нашому клїтка-верхняк або дейка, посеред дейки — прорізана кругла дірка — голосняк; далї ручка, на котрій де-инде зустрічали ся лади; лади показували ті місця, де треба було пучками лївши придавлювати струни. Опріч струн — на бандурі були ще приструнки; (у Вересая було шість струн) вони йшли по ручцї і в кінцї її прикручували ся до кілочків. Бувало на бандурі і 8 і навіть 30 струн. Приструнки — вигадали вже украйнцї і, мабуть, вже в другій половинї нашого віку (стор. 164). Струни на бандурі були ріжні — що з кишок, а що з мідї (дротяні).

І торбан, по думцї д. Фаминцина, зайшов до нас з Польщи. В Московщинї не вживали торбана до половини XIX. в. Що до Украйни, так в першій половинї нашого вїку, говорять про торбан, яко про струмент специяльно український. От, що писав р. 1838 Воронов: „Украйнцї загарливо охочі до музики. Бандуристів і торбанистів незвичайно шанують по селах. Торбан походить на ґітару, струн на ему 25, буває і більш: вони натягують ся так само, як і на бандурі; від бандури він відрізняєть ся тим, що на ему нема ладів і грають обома руками.

В загалї книжка Фаминцина цїкава, та на превеликий жаль вельми дорога.

Я. Крутінь.

Digitized by Google

„Що б говорили, або що б робили яку небудь капость;
„Я й женихів зупиняв завжде, що б непотрібств не чинили.
„Що-ж? не послухали дурні і рук не вдержали од кривди,
„От і спостигла їх праведна кара за їх дурний розум.
„Я був у них віщуном тільки і не вчинивши нїчого
„Те-ж ляжу мертвим? так де-ж пісьля сёго і правда на сьвітї?“
І позиркнувши спідлоба на него, сказав Одиссей хитромудрий:
„Ге, коли так, коли хвалився ти, що у них віщуном був,
„То вже напевне не раз ти молився оттут у палатах,
„Що б повороту моёго кінець за для тебе був любий,
„Що б мою жінку узять та що б з нею і дїток придбати.
„От за се саме тепер не втечеш ти од лютої смерти“.
Так-от сказав, і рукою важкою підняв гостру шаблю,
Що́ недалеко лежала і випала з рук в Агелая
Вбитого, сёю-то він і рубнув ёго посеред шиї
І голова на підлогу скотилася, забелькотавши.
Спасся одначе од чорної смерти сьпівець Терпієнко,
Фимій, що то на бенькетах сьпівав женихам із принуки.
Боязько, мавши кітару в руках голосную, стояв він
Біля потайних дверий, і на двоє були ёго думки:
Чи вийти нишком з сьвітлиці і біля жертовника сїсти,
Що́ був збудований Зевсу заступнику, де-ото часто
Сам Одиссей Лаертенко пік стегна бичачі в офіру,
Чи, підступивши, обняти колїна й молить Одиссея.
Думав він, думав і ось-що ёму за найкраще здалося —
Впасти до ніг і колїна обнявши, молить Лаертенка.
То-ж він кітару свою голосную поклавши до долу
Межи виновою кухвою і цьвяхованим креселком,
А сам підскочивши до Одиссея й колїна обнявши,
Слїзно благав ёго і говорив ёму речі крилаті:
„О, Одиссею, молю тебе, зглянься на мене й помилуй
„Потім ти й сам пожалкуєш і каятись будеш, убивши.
„Так-от нї за що, сьпіваку, богам що́ і людям сьпіває
„Я самоучка-сьпівець і боги менї й в мислі і в серцї
„Всякії пісні вкладають, я буду й тебе прославляти
„В піснях як бога, а ти не стинай голови менї с карку.
„Може сказати тобі й Телемах, любий син твій про мене,
„Що я по волї своїй не приходив в твій дім, не бажав теж
„І з женихами приходити, що б їм сьпівать на бенькетах,
„Брали мене вони силою, яко вельможні й заможні“.
Так він сказав, ёго вчула сьвята Телемахова сила

Digitized by Google

І почала говорить зараз батькові, що був близенько:
„Тату, стрівай! не вбивай ти мечем неповинного сёго;
„Треба спасти нам і Медонта джуру, що бач піклувався
„Завш об менї в нашім домі таки, як я був ще маленьким.
„Але пак де-ж він? не вбив ёго часом Евмей, чи Филитій,
„Чи, мо', як ти лютував, він під шаблю тобі підвернувся".
Так він сказав, і почув-ото Медонт се слово ласкаве;
Бо він, скоцюбившись з ляку, лежав під стільцем, загорнувшись
В здерту недавно воловую шкуру, що б збутися смерти.
Зараз-от він спід стільця вилїзав, скида з себе шкуру,
Потім, підскочивши до Телемаха й колїна обнявши,
Слїзно благав ёго і говорив ёму речі крилаті:
„Друже! я осьде; а ти пострівай, та скажи й панотцеві,
„Що б він могутний не страшив мене тепер гострою міддю,
„З ремства великого на женихів, що́ то марно псували
„Стільки в палатах добра ёму, та і тебе зневажали".
І Одиссей хитромудрий всьміхнувшись промовив до него:
„Ну, ти, Медонте, не бійсь, а спасибі скажи Телемаху.
„Він тебе спас; памятай-же і сам та скажи і другому,
„Як-ото завш для людей добродїйство придатнїш злочинства.
„Йдїть-же собі ви обидва з сьвітлицї на двір та й сидїть там
„Дальше од смерти й убивства, і ти, і сьпівець наш славута,
„Поки тут в домі я впораюсь с тим, що менї іще треба".
Так він сказав і ті вийшли обидва з сьвітлицї повагом
Та при жертовнику Зевса, заступника странників, сїли,
Завш навкруги озираючись, та оглядаючи вбивства.
І Одисей озирався у сьвітлицї, чи не заховався
Може де-небудь, живим хто тїкаючи чорної смерти?
І постеріг він, що всї до одного упавши лежали,
Крівю зогижені й пилом мов риби, як витягнуть їх от
На піскуватий пак беріг рибаки, із пінного моря
Неводом часто-петельчатим, і без води всїх на сонцї
Та на гарячім піску скрізь по березї пороскидають,
Й Гелїос, сонце пекучее, виперло дух з них останнїй;
Так-ото і женихи всї один на одному лежали.
От Одиссей хитромудрий тогдї Телемахові й каже:
Ти, Телемаче, тепер менї мамку поклич Евриклею,
„Маю я їй одно дуже цїкавее слово сказати".
Так він сказав, і послухався син свого любого батька,
Й двері навстяж одчинивши, гукнув Евриклеї шановній;
„Йди лиш сюди, Евриклее, бабуню старезна, котора

Digitized by Google

„За челядинками всїма в палатах отсих назираєш.
„Йди, панотець тебе кличе, щось має тобі він сказати".
Так от сказав він, і сказано слово се їй не на дарма;
Двері усї вона поодчиняла в сьвітлицях жіночих
Й до Одиссея пустилась; ішов Телемах попереду.
Потім знайшли Одиссея посеред побитого трупу:
Кривю закаляний ввесь і мазкою стояв він, мов лев той,
Що-от вола гуртового строщивши, іде собі ситий веселий:
Все в нёго — груди і паща с того так і з другого боку,
Всюди заюшено кривю, що й глянути страшно на нёго.
Так в Одиссея було все заюшене — ноги і руки.
Як увидала вона тії трупи і крови потоки,
Хтїла була заридати, бо дїло великеє вздріла
Та Одиссей зупинив, хоч її пак і дуже кортїло,
Потім до неї почав говорити крилатії речі:
„С тиха радїй собі в серцї, стара, й не роби нам тут крику;
„Гріх бо над трупами вбитих свою виявляти пак радість,
„Хоч їх здолїли і божая кара й дїла непотрібні:
„Не поважали нїкого вони із людей, хто б не був він,
„Чи сїромаха бездомний, чи хто і господар заможний;
„От, через розум дурний свій вони й таку долю спіткали.
„Ну, а тепер назови ти менї челядинок по йменню,
„Й тих, що безчестять мене, та і тих, які єсть неповинні".
І у одвіт ёму так почала говорить Евриклея:
„Я тобі скажу, мій синочку любий, всю щирую правду.
„Єсть тут у тебе в палатах жінок пятьдесять челядинок;
„З них призвичаїли ми де-которих на всї рукодїлля,
„Вовну чесати і всяку роботу важкую справляти;
„А що дванадцять із них то притьмом ледащицї вдалися,
„І зневажають вони і мене і саму Пенелопу.
„От Телемах вже давненько пак в лїта ввійшов, але мати
„Не дозволяла ёму над жінками що б порядкувати.
„Ну, так піду-ж я у верхню сьвїтлицю про все розказати
„Жінцї твоїй; вона спить і не чує, яка в нас тут радість".
І у одвіт їй на сеє сказав Одиссей хитромудрий:
„Нї не буди ти її; а скажи, що б прийшли сюди зараз
„Всї ті жінки, які тут непотрібства такії вчиняли".
Так от сказав він і вийшла стара Евриклея з сьвітлицї

*) Див. XVII. 57. XXI. 386.

Digitized by Google

Волю сказати пак панську жінкам, що б скорійш всї зібрались.
А Телемах, гуртоправа покликавши і свинопаса,
Став їм обом, як ввійшли вони, речі крилаті казати:
„Трупи тепер повиносьте, кликнувши жінок челядинок;
„Потім стільцї і тесові столи всї гарненько водою
„Пообливайте і губками добре з піском пошуруйте
„Потім, як все в домі повимиваєте та спорядите,
„Виведїть всїх заразом челядинок на двір із сьвітлицї
„Та межи кругдою шопою і барканом їх поставте,
„Що б їх мечами з обох боків гострими всїх заколоти;
„Вийміть із них їх негіднії душі за блуд той, через що
„Дім оганьбили наш, із женихами лягаючи спати".
Так він сказав, і жінки челядинки зібрались всї разом,
Тай почали голосити і слёзи гіркі проливати.
Спершу ото повиносили трупи побитих з сьвітлицї
І поскидали всїх серед двора під повіткою в купу
Наче снопи або дрова; орудував справою тою
Сам Одиссей, підганяючи кожну, й та мусила слухать.
Потім стільцї і тесові столи всї пісочком з водою
Пошарували і губками до суха повитерали.
От Телемах з гуртоправом Филитієм та свинопасом,
Заступи взявши й лопати, долївку в сьвітлицї зстругали,
Землю-ж рабинї виносили та на подвірї зсипали.
І як упорались — вимили, позамітали, прибрали,
Вивели всїх заразом челядинок на двір із сьвітлицї
Та межи шопою і барканом у ряд постановили,
В тїсному дуже кутку, звідки трудно було вже спастися.
От і почав Телемах непотрібним жінкам говорити:
„Чесною смертю що б вмерти — вам, суки, того не діждати,
„Бо всте блудом своїм, беззаконним спанням з женихами
„Соромом голову вкрили менї й моїй неньцї шановній".
Так він сказав, і кодолу товсту з синеносого човна,
В шопі на крюк зачепивши одним кінцем і, натягнувши
Цупко та туго, другим привязав до стовпа камяного
Високо так, що б і жадної ноги к землї не торкались
От на кодолї тій він і повішав усїх челядинок.
І як дрозди довгокрилі, або сизокрилі голубки,
З лету попавши в сїльце тріпотять; так ото й челядинки
Затріпотали, як їм запморгнули на шиї всїм петлї,
Тільки недовго: ногами подриґали трішки тай вмшкли.
Потім з сьвітлицї й Мелантія вивели теж на подвіря

Digitized by Google

Носа одрізали й шаблею вуха ёму одтяли теж,
Вирвали і срамоту чоловічу, а далї відтяли
Руки і ноги і все тее повикидали собакам.
Потім усї собі мителем руки і ноги обмивши,
В дім Одиссеїв вернулись, бо справа уся вже скінчилась,
І Одиссей своїй мамцї, старій Евриклеї, промовив:
„Сїрки, стара, принеси нам тепер та внеси і багаття.
„Що б покурити в сьвітлицї; а потім скажи Пенелопі,
„Що б вона зараз спустилась сюди, покоёвок забравши,
„Та і другиї рабинї, що б тут були всї безпремінно".
І у одвіт ёму мамка стара Евриклея сказала:
„Отсе то так, любий синочку: слово до ладу ти мовив;
„Але я перш принесу тобі чисту і луччу одежу,
„Бо не пристало тобі носить дрантя на плечах широких
„Се б то господарю власного дому — есть гріх та і сором".
І у одвіт їй на сее сказав Одиссей хитромудрий:
„Насамперед що б багаття тут зараз було у сьвітлицї".
Так він сказав, і шановная мамка, стара Евриклея,
Зараз принесла вогню і пахнючої грудочку сїрки;
І розпочав Одиссей скрізь курити, в сьвітлицї й на дворі.
А Евриклея стара почвалала в жіночі покої,
Що б поззивати мерщій пак до гурту жінок челядинок.
І незабаром ввійшли челядинки, с каганчиком кожна,
Та і накинулись на Одиссея, що б то привітати:
Руки обидві ёму цїлували, і голову й плечі,
І Одиссея великий взяв жаль од такого привіту:
Гірко сердешний заплакав, пізнавши усю свою челядь.

Digitized by Google

Одиссеї Ѱ.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ-ТРЕТЯ.

Одиссея пізнає Пенелопа.

З радощів мамка стара, мов дівча молоденьке метнулась
В верхню сьвітлицю, сказать господинї про дивну новину,
Про чоловіка; колїна подужчали, ноги аж скачуть.
Стала ото в головах Пенелопи і так їй сказала:
„Встань, Пенелопо, дитя моє миле, устань подивися,
„Власним своїм таки оком на те, чого довго бажала.
„Там Одиссей, хоч пізненько, а все-ж пак вернувся, приїхав;
„Поубивав геть до гáспида чисто усїх женихів, щó
„Нищили дім ёго й марне, на злість ёго сину псували".
І у одвіт їй на се Пенелопа премудра сказала:
„Мамко! мабуть тобі розуму отсе боги вкоротили,
„А вони можуть й найрозумнїйшого дурнем зробити,
„Й ёлопа певного розумом нагородити та хистом.
„То-ж і тебе зверединли, а досї була ти розумна.
„На що жалю завдаєш ти менї небилицею сею,
„На що збудила, на що менї сон перервала солодкий.
„Що от склепив менї віка, що я вже давно не стуляла
„С тої доби, як поплив Одиссей у ту капосну Трою,
„Що навіть доброго слова не варта, не те що б ще славить.
„Йди собі знову на низ й не баламуть мене задаремне,
„Як би яка-небудь інча з жінок, що менї услугують,
„Сю небилицю сплела та що б так, як от ти, розбудила,
„Я б їй дала прочухана такого, що б тямила по вік
„Ну, а тебе, Евриклеє, спасла твоя старість шановна".
Знов їй на сее в одвіт Евриклея старезна сказала:
„Я не жалю завдаю небилицями, я кажу правду,

Digitized by Google

„Що Одиссей вже приїхав, сидить там в сьвітлиці, як кажу,
„Він то й есть чужесторонець, котрого так всї зневажали.
„І Телемах знав про нього давно вже, що він пак приїхав,
„Але розумно таїв він од всїх, що то есть його батько,
„Доки б помстився Одиссей над препишними пак женихами".
Так Евриклея сказала, та-ж радісно скокнула з ліжка,
Шию руками старій обняла, і закапали слёзи
І почала їй крізь слёзи крилатії речі казати:
„Мамко голубко! скажи менї серце, всю щирую правду.
„Чи то і справдї вернувсь Одиссей, як отсе ти говориш?
„Як-же з юрбою безстидних отих женихів він упоравсь
„Сам один? їх-же пак сходилось завше в палатї багато".
І Евриклея шановна на се Пенелопі сказала:
„Я і не знаю й не бачила, тільки лиш чула стогнання,
„Кого вбивали; сидїли ми всї у окремній сьвітлицї
„В самім кутку, і були попідпирані дошками двері,
„Поки ото Телемах, любий син твій мене із сьвітлицї
„Та не кликнув, а покликать мене повелїв ёму батько.
„От я прихожу і бачу: стоїть Одиссей серед трупу
„Вбитих: лежали вони наче б дрова, один на одному.
„Скрізь по підлозї; его я побачивши, дуже зрадїла,
(А він увесь, мов пустельний той лев, був заюшений крівю)
„Але тепер уже всї ті побиті лежать на подвірї
„Купою. А Одиссей, розпаливши огонь у сьвітлицї,
„Сморід викурює сїркою й се пак прислав він по тебе.
„Йди-ж но мерщій, та порадуйтесь вдвох собі досить
„Та заспокойте і серце, бо лиха ви вельми зазнали.
„Сповнилось вже і твоє і его кількалїтнє жадання:
„Він повернувся живий та здоровий до власного дому,
„Сина й тебе при здоровю знайшов, женихам же злочиньцям
„Пімсту принїс і за кривду наклали вони головою".
Знов їй на се премудра жона Пенелопа сказала:
„Мамко голубко! не дуже лиш заздалегідь ти і радуйсь;
„Правда, ти знаєш, який він жаданий для всїх, а найбільше
„То за для мене і сина, що есьмо із ним породили,
„Все-ж таки віри не йму я тому, що отсе ти говориш;
„Мабуть хто небудь з безсмертних побив женихів тих чванливих,
„Капости їх не стерпівши, пихи та і дїл соромицьких.
„Не поважали нїкого вони із людей, хто б не був він,
„Чи то нетяга бездомний, чи то і господар заможний;
„От через розум дурний свій і кару вони претерпіли.

Digitized by Google

„А Одиссей вже не вернеться, бо на чужині загинув".
І у одвіт їй на сеє стара Евриклея сказала:
„Доню моя! Яке слово тобі пролетїло крізь зуби?
„Ти бач змагаєсся, буцїм от муж твій що́ там у сьвітлиці,
„По вік не вернеться. Ну, коли в сїм ти не ймеш менї віри,
„То я тобі скажу другу якусь і вже певну признаку,
„Шрам, що́ колись укусив єго дикий кабан білим зубом.
„Я, ему ноги вмиваючи, постерегла і хотїла
„Зараз сказать тобі, отже він, рота менї затуливши,
„Навіть і писнуть не дав і тогдї-ж наказав, що б мовчала.
„Йди-ж лишень: я у заклад свою голову ставлю що правда,
„А коли збрешу тобі, то скарай мене лютою смертю".
Знов їй на сеє сказала в одвіт Пенелопа премудра:
„Любая мамко! не можно тобі розгадати на певне
„Замисли богів безсмертних, хоч будь ти од всїх наймудрійша.
„Але ходїм лиш з тобою до сина, нехай я побачу
„Мертвих отих женихів та і того, который їх стратив".
Так-от сказавши, спустилась по сходах, міркуючи в серцї,
Що їй зробить: чи то здалека ставши, єго запитати,
Чи підійти та у руку і в голову поцїлувати.
От увійшла, камяний поріг переступивши високий,
Та супроти Одиссея і сїла, вогнем осьвічена,
Біля другої стїни; до стовпа притулившись і очи
Вниз опустивши, сидїв Одиссей і чекав, що́ то скаже
Жінка славетна ему, увидавши своїми очима.
Та-ж анї пари із уст, тільки в серцї давалася диву:
То ему просто і сьміливо гляне у вічи, то знову
Не пізнавала, що драная дуже на нему свитина.
От Телемах, по іменню назвавши, промовив до неї:
„Що се ти, мамо, мов мачуха так поглядаєш із пильна,
„Чом так далеко од батька сидиш, а не сядеш близенько,
„Не заговориш до нёго прихильно? Тобі чом байдуже?
„Інча то вже б не цуралася серцем таким не прихильним
„Свого таки чоловіка, що от, натерпівшися горя,
„Аж на двадцятому роцї вернувся у рідную землю.
„А в тебе серце й тепер іще пак од каменю твердїйше".
Знову на сеє ему Пенелопа премудра сказала:
„Сину мій! серце у грудях у мене здивоване вельми,
„І я не можу нї слова сказать ему, нї розпитати,
„Навіть і глянути в вічи не можу. А що коли справдї
„Він Одиссей, що́ вернувся до дому, то зараз пізнаєм

Digitized by Google

„Ми один одного легко, бо есть у обох нас признака,
„Що ми у двох тільки знаєм, а другий хто інший не знає".
Так-от сказала вона; усьміхнувсь Одиссей богорівний
І Телемахові став говорити крилатії речі:
„Хай, Телемаче, отсе твоя мати мене у палатах
„Пробує добре, а скоро вона заговорить щось лїпше.
„Я тепер брудно зодягнений, драна свитина на плечах,
„От через те-ж то вона мене не поважає і каже,
„Що се не я, поміркуєм-но, як би найлучче все сталось.
„Ти-ж таки знаєш, що хто і одного убє чоловіка,
„Хоч би той вбитий і жадного местника в себе не мав би,
„Вбивця тїкає, і родичів кида і рідную землю;
„Ми-ж повбивали с тобою отсе юнаків що-найкращих,
„Що на Ітацї; так-от нам і треба об сёму подумать".
І у одвіт ёму так Телемах вельмимудрий промовив:
„Ну, вже об сїм, милий тату, подумай ти сам: ти-ж говориш,
„Що нема в сьвітї, що б хистом й кебетою був хто над тебе,
„Що сперечатись с тобою нїхто у сїй справі не зможе
(„Ми будем тее робить, що велить нам і серце і розум;
„Нам нїякої не треба підмоги, в нас сили єсть досить").
„І у одвіт ёму так Одиссей хитромудрий промовив:
„Я тобі, сину, скажу, як здається менї саме лучче;
„Перше над всее обмийтеся та повдягайте хитони,
„Та і рабинї нехай зодягнуться в хорошії сукнї:
„А богорівний сьпівець хай кітару візьме голосную
„Та хай до скоку веселого всїм тут танка вигравае,
„Що б і прохожий по вулиці та де-которі з сусїдів,
„Як спонадвору почуе, подумав, що тут у нас грище.
„Треба, що б сумная звістка про смерть женихів загордящих
„Не розійшла ся по городу перше, нїж всї ми підемо
„Звідсїль на нашее поле лїсисте, а там вже побачим,
„Там поміркуємо, що то нам Зевс Олимпійський дарує".
Так-от сказав Одиссей і вподобалось всїм ёго слово;
От вони пообмивались й в хитони хороші вдяглися,
Поодягалися те-ж і жінки, а сьпівець богорівний
Взяв голосную кітару й почав на нїй так вигравати,
Що всїм забаглось пісень засьпівати і потанцювати.
І почали забавлятись усї — і жінки й чоловіки,
Й так вибивали ногами, що скрізь у палатах гудїло.
От хтось знадвору почувши почав собі так говорити:
„Певне уже оженився хто-небудь на нашій царицї:

Digitized by Google

„Ох пустотлива! не хтїла діждатись законного мужа,
„Поки приїде та в домі великому порядкувати".
Так говорили сусїди, не відали, бач, що вчинилось.
А Евриклея тим часом взяла Одиссея до лазнї,
Мителем гарно обмила і маслом пахучим натерла,
В хитон тоненький його одягнула і в гарну хламиду
А синёока Атина його оздобила красою.
[Став він і вищий на зріст і товстїйший, як квіт гіяцинту,
Довгеє та кучеряве волосся спускалось на плечи.
Так як-от золото сріблом красить й вимережує штучно
Майстер мастак, що навчився в Гефеста й Паллади Атини
Штукам усяким, і гарнїї дуже роботи майструє;
Так Одиссея Атина красою всёго оздобила].
Вийшов із лазнї він, станом до богів безсмертних подібний.
І зараз сїв на тім самім стільці, звідкіля і піднявся
Супроти жінки своєї, і так їй почав говорити:
„Дивна ти дуже: тебе лиш одну межи всїма жінками
„Серцем таким камяним наділили Олимпськії боги:
„Інча то вже б не цуралася серцем таким неприхильним
„Свого-ж таки чоловіка, що-то, натерпівшися горя,
„Аж на двадцятому році вернувся у рідную землю.
„Ну, що-ж робити? ти, мамко, стели менї постїль; я ляжу
„Спати один, бо у неї у грудях залїзнеє серце".
Тут знов на сеє ёму Пенелопа премудра сказала:
„Дивний і ти, що так кажеш: не чваню ся я й не гордую
„Та і не дуже дивуюсь: я ще памятаю, яким ти
„Був, як поїхав з Ітаки на довговесельному човнї.
„Ну, так іди-ж, Евриклеє, постїль постели ёму гарну,
„Тільки не в тому ванькірі, що він сам зробив, а де-інде:
„Там ёму ліжко міцнеє постав, поклади і перину,
„Та кожушанок мняких і жупанів і ковдру тоненьку".
Так говорила вона, чоловіка дратуючи; той же
Вельми розсердивсь на жінку і так їй почав говорити:
„Жоно! ти слово велике і дуже вразливе сказала.
„Хто-ж винїс ліжко з ванькіра моє? ба і дужій людинї
„Трудно було б ёго здвигнути, як би не бог сам прийшовши
„Ліжка не винїс де-інде, лиш богу то легко зробити,
„А чоловікові, хоч би він був молодній і найдужчий,
„Трудно було б ёго здвигнути: була в тім ліжку потайна
„Зроблена штука, й ту штуку я сам змайстрував, не хто інчий.
„В нас на подвірї росла перш маслина рясная, висока

Digitized by Google

„Й товста така, що обнять не могли б її й трох чоловіка;
„Тую маслину я муром обів із тесаних каменїв,
„І, що б зробити ванькір, деревяним покрив її зверху
„Дахом, і двері дощаті зробив на залїзних завісах.
„Потім сокиру узявши, зрубав тую рясну маслину,
„А пень від самого кореню міддю навкруг обтесав бач
„Гладко і вміючи, далї і шнуром ще вирівняв добре,
„Й пень основою ліжку зробивсь; просвердлив в нёму свердлом
„Дірки, і став собі ліжко витесувать, поки не скінчив,
„Золотом, сріблом і кісттю слоновою все помережив,
„Й рампу ліжкову червоним ремінням пригнав до основи.
„От тобі ліжка мого всї признаки; але-ж пак не знаю,
„Чи теє ліжко стоїть, як і перше на місцї, чи може
„Вже ёго винїс хто, пилкою пень розпиливши маслинний".
Так він сказав, а у тої колїна стремтїли і серце
Тёхнуло, бо Одиссей розказав всї ліжкові признаки.
Ринули слёзи з очей, вона кинулась до Одиссея,
Поцїлувала, обнявши, у голову й так-от сказала:
„Ох, Одиссею, не ремствуй на мене: ти завше був добрий
„І над усїх розумнїйший; нам халепу боги послали:
„Заздрили на наші бач молодощі, і от їм не хтїлось,
„Що б дожили ми до старости в згодї і чесній любові.
„Ну, так не сердься-ж і не дорікай менї ниньки за теє,
„Що я не зараз, побачивши вперше, к тобі прихилилась.
„Завше, бач, серце в моїх білих грудях тремтїло й боялось,
„Що б який-небудь пройдисьвіт словами мене та не збавив,
„А есть багато по сьвіту людей тих злодїїв зрадливих.
„От же і тая, Зевеса дочка, Аргівянка Єлена
„Не полюбила б того чужоземця і з ним не тїкала б,
„Як би то знала, що славні Ахейцї за нею приїдуть,
„Силою візьмуть і знов привезуть її в милу отчизну.
„Демон якийсь її зрадив вчинить непутящеє дїло:
„Раньше і в голову їй не приходила халепа сяя
„Й тая біда, зза котрої і нас таке горе спостигло.
„Ну, а коли ти отсе розказав менї ясні признаки
„Нашого ліжка, котрого нїхто із людей і не бачив,
„Тільки с тобою ми в двох і одним лиш одна покоёвка,
„Наша таки Акторівна, котру дарував менї батько,
„Як я йшла заміж, вона в ванькірі сторожила нам двері;
„То вже тепер ти впевняєш моє невгамуче серце".
Так-от сказала і туги ёму завдала іще більше;

Digitized by Google

Гірко ридаючи, голову звісив бідака на груди
Любої, вірної жінки; і як-от побачивши беріг,
Радії есть мореплавці, котрим Посидон серед моря
Човна строщив, і гойдають ёго вітри буйні на хвилях,
І не багато отих мореплавців втече од хвортуни,
Й тванню солоного моря покриті по білому тїлу,
Раді виходять на беріг утїкши од певної смерти;
Так і вона була рада, ввидавши свого чоловіка
І не могла нїже-нї білих рук одірвати од нёго;
Так би с плачем вони і повстрічали рожеву зірницю,
Як би щось інше не вигадала синёока Атина:
Ніч задержала у небі надовше вона тай зірницю
Золототронную теж на ріцї Океанї і коней
Бистрих впрягать не дозволила, щó сьвіт на землю привозять
Се б Фаетона і Лампа, що служать за коней в зірницї.
От і почав говорить Одиссей хитромудрий до жінки:
„Жінко! та ми пак іще не дійшли до кінця наших бід всїх
„Й нашого горя: багато ще буде труда і роботи
Трудної, котру усю доконешне повинен я сповнить.
„Так, бач, менї вже душа й тїнь Тиресія спророкувала
„В той самий день, як ото я спустився колись до Аіда,
„Що б і про свій поворіт там провідати тай товариства.
„Але давай лишень, жінко, підемо та ляжем на ліжко
„Та сном солодким заснувши, сустави свої заспокоїм".
І ёму знов на се так Пенелопа премудра сказала:
„Буде готова тобі біла постїль, коли твому серцю
„Буде завгодно, як що уже боги тебе повернули
„Знову в палати роскішні твої і в твою рідну землю;
„А коли раз уже заговорив ти про божий рішинець,
„То розкажи про останню напасть; я, то правда, провідать,
„Можу і послї, але-ж тепер знать воно все таки лучче".
І у одвіт їй на сеє сказав Одиссей хитромудрий:
„Та і чудна-ж ти; кортить тебе пак про се знать доконешне?
„Ну, то і добре: скажу тобі все, не втаю нїже йоти.
„Тілько не радістно буде воно твому серцю, бо й сам я
„Тому не радий. Тиресій казав менї взяти у руки
„Довге весло і обходити з ним городів як найбільше,
„Поки-ото не прийду до людей, котрі моря не знають
„Тих людей, щó навіть завше і страву без соли вживають
„Котрі нїколи нї червонобоких не бачили човнів,
„Нї гнучких весел та довгих, щó крилами служать для човнів.

Digitized by Google

„Він менї ясну признаку сказав, — не втаю ї од тебе:
„Як що тобі повстрічається другий який подорожний
„Та запитає – яку се лопату несеш ти на плечах".
„То застроми тогдї в землю весло — говорив так Тиресій, —
„І Посидону владицї створивши сьвятую офіру
„І барана і вола і свиней розплодителя кнура,
„Вже повертайся до дому, а вдома вчини гекатомбу
„Богам безсмертним, которії в небі широкім панують,
„Всїм по порядку і смерть твоя прийде до тебе із моря
„Тихая і супокійная вельми вона то тебе і здолає,
„Як ти вже будеш лїтами старезний, народ же увесь твій
„Буде щасливий". Таке то менї напророчив Тиресій
І на се знов ёму так Пенелопа премудра сказала:
„О, коли старість хорошу такую пошлють тобі боги,
„То й есть надїя, що буде визвіл од тих бід і напастей".
Так-ото в двох проміж себе вони розмовляли любенько.
Тою порою пішла Еврінома із мамкою вкупі,
Постїль мнякую стелити при сьвітлї палких каганцїв їм
І як обидві вони зготували постїль проворненько,
То Евриклея пішла собі спати в жіночу сьвітлицю
А Еврінома, стара покоївка, узявши каганчик
В руки, пішла провести у ванькір їх на ліжко мняконьке,
А проводивши пішла собі спати, а тії обоє
В любощах та по старому звичаю лягли теж на ліжку.
Тут Телемах з гуртоправом Филитієм та з свинопасом
Всїм челядинцям звелїли, що б ті танцювать перестали
Та і самі б ішли спати в роскішні палати тїняві.
Ті-же обоє, як нацїлувались та намилувались,
Любую бесїду стали вести проміж себе тихенько.
І богорівна жона говорила от, скільки вона перенесла,
Дивлячись на непотрібну юрбу женихів загордящих,
Що із за неї багато биків і дрібного товару
Різали, та і вина було випито кухов чимало.
А Одиссей богорівний розказував, скілько зробив він
Людям напастей, та скільки і сам претерпів по чужинї.
Все розказав він і жінцї було ёму слухати любо,
Навіть не брав її сон, поки той скінчив оповідання.
Він почав с того, як перше Киконьцїв побив і як потім,
Він с товариством приїхав у землю людей Лотофагів,
Що ёму Киклоп зробив і як він над ним добре помстився
За всїх товаришів, що пожер Киклоп безмилосердно

Digitized by Google

Як він прибув до Еола й як той повитав ёго гречне
Й випровадив, але ба, не судилось ёму ще доїхать
В рідную землю, бо буря ёго підхопила страшенна
Та і носила, хоч він убивався, по рибному морю;
Як в Тилепил він приїхав, у город землї Лестригонів,
Котрі і човни побили ёму і товаришів славних
[Всїх, Одиссей лиш один тільки й спасся на чорному човнї]
Та розказав і про зраду Цирцеї, про всї її чари,
Потім сказав, як спускався він в темнеє царство Аіда
В чорному човнї, що б душу Тиресія там запитати
Про поворіт; як він душі усїх там товаришів стрінув
Й матїр, що пак породила ёго й годувала маленьким;
Як довелось ёму чути й Сиренів чарівнї сьпіви,
Як проїздив поуз скелї блудящі — страшної Харибди
Й Скилли, помимо котрих ще нїхто не проїхав безпешно;
Як товариство ёго бога-сонця корів повбивало
І як за сеє стрілою грімничою човна прудкого
Зевс потрощив їм в тріски, як пропали й товариші браві
Всї до одного, а сам він утїк од біди і од смерти;
Як він приїхав на острів Огигію к нимфі Калипсо,
Котра держала ёго, все силкуючи, що б був їй мужем
В гарних печерах і як годувала і як говорила,
Що ёго зробить безсмертним, що він не зстаріє нїколи,
Але дарма все те; перемогти не змогла ёго серця;
Як після того, біди натерпівшись, дістався до Феаків,
Котрі од щирого серця ёго поважали як бога
Й випроводили на бистрому човнї у рідную землю,
Обдарувавши одежею всякою, міддю і злотом.
Оповіданнє було се останнє: ёму сон солодкий
Віка склепив після сёго й сустави ёму заспокоїв.
А синёока Атина знов іншеє що загадала:
Тільки ото Одиссей мав надїю у серцї на ліжку
З жінкою вкупі полежать і сном підкрепиться солодким,
Як з океяна піднялася золототронна зірниця,
Що б людям сьвіт принести: Одиссей тогдї мусїв устати
З ліжка мнякого і так любій жінцї почав говорити:
„Жоно! уже ми с тобою наситились надто
„Всяких напастей: ти тут об менї об моїм поворотї
„Плакала, а мене боги, найбільше-ж Зевес на чужинї
„В путах держали далеко од рідного милого краю.
„Ну а тепер, як с тобою ми знов на жаданому ліжку,

Digitized by Google

„Ти доглядай менї всего багацтва, що тут у палатах,
„А про худобу, що збавили нам женихи загордящі,
„Я попіклуюсь: одно возьму сам я, а друге Ахейцї
„Будуть вертати, аж поки хлївів менї всїх не наповнять.
„Я от вдягнувся тай піду на наше лїсистеє поле
„Милого батька побачить, по менї що дуже сумує;
„Ти-ж, як розумпая жінка, роби тут, що́ я тобі скажу:
„Тільки лиш сонечко встане, то зараз розійдеться чутка
„Про женихів, що ми їх повбивали оттут у палатах.
„Ти с покоївками підеш собі в свою верхню сьвітлицю,
„Там і сиди, не виглядуй в вікню й не розпитуй нїкого".
Так він сказав і на плечі надїв свою славную броню
Та розбудив Телемаха, Филитія і свинопаса;
Всїм їм звелїв в руки зброю узяти і в броню вдягнутись.
Ті ёго слова послухались, в мідную броню вдягнулись
Й вийшли з сьвітлицї крізь двері; ішов Одиссей поперед їх.
А вже сьвітало на дворі; і от синёока Атина,
Темною ніччю прикривши, їх вивела хутко за город.

Digitized by Google

Одиссеї Ω.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ-ЧЕТВЕРТА.

Офіри.

От і почав тут Киллинський Єрмис визивать к собі душі
Всїх женихів; він держав у руках золоту патерицю,
Гарну, котрою бувало всїм людям він очи счаруе:
Зараз ото і приспить, а хто спить, того зразу розбудить.
Нею махнувши, він душі побитих повів за собою,
І тії, наче б то ті кажани, що літають у темній печері,
Та скриготять, ненароком, як хто одірве їх од скелї,
Де от сидять вони й держать ся цупко один за одного, —
Так скриготїли і душі убитих, йдучи за Єрмисом;
Він же собі супокійний, їх вів по смердячій дорозї.
От вже пройшли вони і Океан ріку й скелю Левкаду,
Вже й Гелїоса ворота минули і Сонів господу,
І опинилися всї заразом на латтачному лузї,
Де ото душі померших тиняються завше як мари.
Тут саперед вони душу найшли Пелїєнка Ахилла
Вкупі з душею Патрокла, затім непорочного тїнь Антилоха,
Та і Аякса, що був самий кращий і вродою й станом
Межи Данайцями всїма, окрім тільки лиш Пелїєнка;
Всї Одиссея кругом обступили вони; трохи-ж згодом
Смутная вельми до них надійшла і душа Атрієнка
Агамемнона; за нею йшли душі усїх тих, которі
В домі Егіста сконали, там долю гіркую спіткавши.
Першою заговорила до нёго душа Пелїєнка:
„О, Атрієнку! здавалося нам, що ти завш був Зевесу,
„Котрий кохається в громах, над мужів усїх найлюбійший,
„Бо царював ти над всїма славетними, навіть царями,

Digitized by Google

Переписка редакциї.

Вп. Журман. Одиссею скінчимо з маєвим випуском. Похибок К. П. не дістав. Чи не пропали? Може-б вдруге зволили вислати.

Вп. Сивенький. Просимо о дальші пісьні Дантового Пекла.

Вп. А. Б. в С-о. Одиссеї І. ч. вислали рекомендовано під опаскою. Мабуть не дійшло до Вас.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Полїси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській. Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XXXV-им випуском (рахуючи з початку відновлення) почали ми четвертий річник нашого видавництва. „Правда“ виходить в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду“ за 10 р. річно, 5 р. піврічно, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статті „Безвиглядність соціяльної демократії“. Просимо о скоре надсиланнє пренумерати і залеглостий, позаяк висилати мемо „Правду“ лише тим, що прислали пренумерату. Цілорічні пренумеранти дістануть яко премію 7 видрукованих досі аркушів II-го тому „Гомерової Одиссеї“, інші пренумеранти за доплатою 60 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди“ можна ще дістати по ціні 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовлення, позаяк вже не багато лишилось комплєтів.

В теці редакційній маємо пок. Т. Зіньківського: „Історична казка“, М. Школиченка Злодій, оповіданнє з салдацького життя, Спроба, оповіданнє Чайченка, дальше научні статті: Гуменного Літопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. і лист про Словінщину, Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З I-им випуском почали ми друкувати Дантову Божественну Комедию в перекладі Сивенького і подавати мемо її й дальше. Пісьля Одиссеї, котрої друк скінчить ся в маю, станемо друкувати Гомерову Ілїяду в перекладі П. Байди. Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України Русі подавали вісті про побут, національно-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого національно-культурного і суспільного життя.

Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакції, а зараз вишлеть ся.

Місцевим пренумерантам видивати мають ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XIII. — ВИПУСК XXXIX.

за місяць май 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцию відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Непримирена (з записок сільської учительки на Україні) О. К. (Конець) стор. 257—281.

II. Віщованнія про XX. вік стор. 281—288.

III. Нові приказки С. Руданського стор. 289—292.

IV. Вісті: З Катеринославщини, З Київа, З Москви стор. 293—297.

V. Безвиглядність соціяльної демократиї, стаття з пімецького Дра Е. А. Шефле, (Далї буде) стор. 298—303.

VI. Ненадрукований лист М. Костомарова стор. 303—305.

VII. Що було, те мохом поросло, драма в 5 дїях Карпенка-Карого, (Конець буде) ст. 306—311.

VIII. З Ради державної стор. 312—314.

IX. Сучасна хронїка стор. 315—318.

X. Дїяльність руських товариств і інстітутів стор. 318—320.

XI. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько-руську перевіршував Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

10. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Ко-го, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Переписка редакції.

Вп. Мик. Яковенко в Харькові. Вісти з Харькова дістали, спасибі Вам, подамо в червні. Просимо й на дальше про нас не забувати.

Вп. Сивенький. Просимо о дальші пісьні Дантового Пекла.

Вп. Уманець. Спасибі Вам за присланє, просимо, коли ласка, обіцяні лекциї історичні і вісти надіслати.

Digitized by Google

Випуск XXXIX. **МАЙ.** **Том XIII.**

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберегають ся не дальш як 3 місяцї.

НЕПРИМИРЕНА.*)

(З записок сїльської учительки на Українї.)

XXIII.

Був кінець лютого; пахло вже весною. Старого Глоби не було в господї; був він на зборах земства в ґуберському містї. Я стояла біля вікна і дивила ся на шлях — як він увесь почорнїв; дивила ся, як проміння весняного сонця проганяє снїг... Душа поривала ся з хати, захотїло ся вийти на двір та, ставши проти сонця, дихнути сьвіжим повітрям. Я накинула на себе хустку і вийшла. Ледві ступила я на сходи до ґанку, аж чую, кінь тупотить; глянула на ворота — аж Борис Несторович верхи. Він більш тиждня вже не був у нас. Я так зрадїла, що прожогом кинула ся до єго на зустріч. Повітали ся. Гало привязує коня до рундука, доки прийде Глобин візник та забере до стайнї, а я стою біля коня, глажу єго по шиї, а сама дивлю ся на Бориса: перекидаємо ся з ним словами і так менї весело, що й не сказати.

Скоро війшли ми в сьвітлицю, скоро Палажка привітала ся з Галом, зараз казала менї взяти Інну і йти з нею геть з гостинної. По

*) див. „Правда“ 1892. вип. XXXVIII. стор. 193—213.

Digitized by Google

обіді і цілий вечер теж саме. Бачу я, що Палажка притьмом жене мене в тієї сьвітлиці, де вона сиділа з Галом, та я вже не вийшла туди і тоді, як Інна лягла спати. Душа моя рвала ся туди, але я памятувала Галові слова, що пориваннями треба правити так, як вмілий візник править кіньми.

Снжу собі в темноті, аж чую, Гало кличе мене попрощати ся, я вилетїла, наче громовиною мене викинуло.

Гало так стис мою руку, що я трохи не крикнула, аж пальці злипли ся — боляче — але я хотїла, що-б той біль не минав; я бажала, що-б я раз-у-раз чула єго і маріла собі, що то Борис Несторович стискає мою руку... Швидче я лягла спати; доки й заснула, все чула той біль, все Гало стояв перед мене. І так спокійно, радісно якось, проспала я до самого ранку; а в ранці встала такою сьвіжою та веселою, якою давно-предавно не чула я себе.

Прихожу з Інною до чаю. Біля столу сидить Палажка.

— „Добрий день вам!“ витаю її так сердечно, весело.

А вона надула ся, немов сова та й відвернула ся; руки менї не подає.

Що отсе з нею, думаю собі: з якої речи вона зїдзкала ся натще?

Думаю так і сїдаю собі поплїч з Інною, до столу. Палажка подивила ся на мене, наче пятака дала і каже:

— „Ви забули ся найпростїйшої ввічливости“.

Озирнула ся я навкруги, не тямлю, до чого вона річ веде.

— „Де се видано, що-б нянька сїдала, доки господиня не скаже їй сїсти!“ мовила Палажка.

— „Досї, відповіла я, сего не було.“

— „Бо досї і я і мама змовчували вам; думали: самі ви догадаєте ся; а ви, замісць того починаєте таке витворяти, що непристойно і згадати.“

— „Та що таке?! мовила я, дивуючись і все таки не тямлячи, за що Палажка сїкаєть ся дома.

— „Ви ще сьміете питати: що таке? буцїм справдї не тямите, про що я кажу.

— „Далебі не тямлю“...

— „А вчора?“

— „Що?“

— „Ще не тямите!... ой ви, бачу, продзигневана“ і так погано дивить ся, так докірливо хитає головою, так зневажно усьміхаєть ся. „Та сором людям сказати: молода дївчина прожогом летить стрічати нежонатого мужчину!.. Фу! гидота. Нехай би ще на самотї, а то при-

Digitized by Google

людно! Не вже у вас сорому нема? не вже ви не тямите, що ви порочите наш дім!"

Так от воно що! подумала я. З роду-віку я не сподівала ся на таке від Палажки!! Я вся спалахнула, скочила з стільця підбігла до Палажки і несамовито скрикнула:

— „За що ви мене так ображаєте!" А вона на те:

— „Ха, ха, ха! яка тут образа! тут тілько правда!... коли вам Гало до вподоби, хоч на шию єму вішайте ся, тілько не в нашому домі."

— „Як ви сьміете так говорити!" знов крикнула я і чую, що вся кров кинула ся менї в лице.

Палажка як скочить з місця, як тупне проти мене погою, як крикне:

— „Ах ти ледащо! ще й вона сьміє отак зо мною говорити!! та я тебе..."

Тут де взяла ся стара; я думала, вона заступить ся за мене, а вона стала між нами, показує на двері рукою та до мене:

— „Геть! вон з мого дому! зараз вон! що-б твого й духу тут не було!"

І випхала мене в прихожу.

І злість, і горе і почуттє такої тяжкої ні за що, ні про що образи — усю мене обгорнули і чорними кругами впили ся до мене в серце! Я сама себе не тямила. І тепер не пригадаю собі, що було далї, що вони менї говорили, а що я їм! Очуняла я тілько тодї, як була вже серед поля і почула, що вітер свище в мої уши, що я уся дрижу! Я зупинила ся, озирнула ся і тодї тілько розібрала, що я на дорозї в село, де жив Гало; що на менї, опріч легенької хустки на голові — нїчого нема. Горячка, що досї гнала мене без моєї волї втихомирила ся трохи; в памороках посьвітлїйшало. Я стояла серед шляху наче божевільна, я не спроможна ще була виразно з-ясувати самій собі усе те, що скоїло ся! Не тямила, куди і чого я бігла? Одначе село вже маячило! я рушила і знов почала бігти. Бігла, аж доки не прибігла в двір до Гала і війшовши в пекарню снопом упала на долївку...

XXIV.

Очунявши, прийшовши до памяти, я побачила, що лежу на постелї Бориса Несторовича, біля мене сидїла сестра єго. Вона менї розповіла, що Гало учора вранцї рано поїхав до когось знаємих і верпеть ся хиба завтра. Я стала прохати, що-б вибачила менї за те, що я наробила їй такого клопоту.

— „Годї про се, перебила вона, клопоту жадного нема, а розкажіть менї, що отсе у вас з Глобами скоїло ся? я, посилала до них на

Digitized by Google*

хутор, що-б там довідали ся; та звідтіль привезли таку звістку, що годї й казати про неї."

— „Яку-ж?"

— „Ат! бачу сама, що сплели нїсенїтницю і не доглупаю ся, з чого се все? потроху догадую ся, та коли-б не вклепати ся."

Я розповіла усе до чиста — як воно було. Тодї вона й каже:

— „Ну, так, на моє й виходить; я давно помітила, що Палажка... а Борис не няв менї віри!"

Більш нїчого не схотїла сказати.

Споминки вчорашньої пригоди — знов викликали в моєму серцї гірке почуттє тяжкої образи. Юлїя Несторівна се помітила і зараз звела річ на інче, почала розповідати власне життє.

Під вечер вернув ся Борис Несторович. Я лежала і не мала сили встати. Він зайшов, розпитав ся тілько про моє здоровє, а про вчинок зі мною на хуторі нї слова не промовив. Він силкував ся вдавати з себе веселого, навіть жартливо розповідав про свою поїздку, але по тварі у єго ходили такі густі, та темні сутїнї, що легко було спостерегти, що дїєть ся у єго на душі.

Небавом він попрощав ся зі мною, сказавши, що йде спати; а Юлїя Несторівна не відходила від мене, доки я не заснула.

За тиждень я зовсїм поправила ся, тілько кашель лишив ся. Стала я міркувати, куди менї рушити? Довідавшись, що Глоба, вернувшись до господи, сам привіз до Гала — мої манатки і всї грошї, які я заслужила, я гадала їхати зараз до Київа. Та Борис, а ще більш єго сестра і слухати про те не хотїли!

— „Нї вже, мовив Гало: коли лиха доля закинула вас от сюди до мене, так я не випущу вас доти, доки не споживу усїх заходів на те, що-б запомогти вам дійти до своєї мети... Здоровє ваше ще не таке, що-б можна було рушити в таку далеку дорогу, як до Київа; але здоровє ваше, каже він: не таке лихе, що-б не можна було вчити ся. От ми з сего й покористуємось. Живіть у нас, та будемо вчити ся, а тодї поїдемо до Х., там станете на іспит."

Де-ж менї було не згодити ся на се! Одначе менї неяково було опинити ся у Гала дармідкою? з якої речи я їсти му єго хлїб? чим я віддячу єму? Я сказала про се Борисови. Він усьміхнув ся і каже:

— „Друг друга тяготу носїть... Я нїколи не видавав себе за социяльїста, навіть не думав про се; одначе завждї уважав за свій обовязок по спромозї йти стежкою тієї науки, що каже: у кого дві свитки — віддай одну тому, у кого нема нї одної. А от хиба друге лихо: певна річ, що Палажка з нєнею і інчі сусїдні Палажки пустять гомін про вас, що ви живете у чоловіка нежонатого...

Digitized by Google

— „Се дурниця, дурниця і ще двічі дурниця! перебила Юлія Несторівна братню річ: яке нам діло до того...“

- „Не нам; нам байдуже; а от що думає про се Тетяна Олександрівна? се її діло.“

. Я відповіла, що на пащикованнє жадної уваги не звертаю; аби я була певна, що власної поваги до самої себе не зрушила, не знехтувала, аби власне суміння було у мене спокійне, не докоряло мене.

Таким чином лишила ся я в Улянівці. Що дня я працювала над власною осьвітою. Часу було доволї. І нїколи ще доти я не почувала себе такою спокійною, вільною і беркою до вчення, як тепер! Борис Несторович що дня працював — учив мене. Юлія Несторівна так полюбила мене і так вона сподобала ся менї, так припала менї до серця, що й не вимовити того. Жила я в Улянівці наче, мовляв, у Бога за пазухою... Глоби ремствували на Гала, за те, що захистив мене і не приїздили: Борис Несторович і собі не їздив до них.

Минув місяць. Борис Несторович дістав з Х. програму іспиту: з неї ми запевнили ся, що я знаю вже більше нїж треба по тій програмі. Прирадили ми зараз по проводах їхати менї на іспит. Одначе я не кидала вчити ся: хоч як запевняв мене Борис Несторович, що я здам екзамен, але я бояла ся; нї єму, нї собі не няла віри: все здавало ся менї, що я чогось ще не знаю і я знов брала підручники і знов вчила їх... здавало ся менї, що ледві я стану на іспит, так переполох обгорне мене, що я й слова не відповім. Часом такий острах находив на мене, що я дрижала немов з пропасниці.

І не счула ся я, коли минув той піст і прийшов Великдень! і за увесь той час не пригадаю собі нїже єдиної смутної тяжкої днини! Так менї гарно було жити! Борис Несторович за увесь той час нїкуди з господи в гості ні разу не їздив, усе дома. Вранці по хазяйству, по обіді зо мною, — учить мене; у вечері усї ми в трох сидимо, то розмовляємо, або чи я, чи Борис Несторович читаємо в голос!... Гарно було! А все-ж думка: чим я їх віддячу? не виходила у мене з голови; але марне; бо нїчого я не могла собі й пригадати, тілько встаючи й лягаючи благала Создателя, що-б він за мене сторицею віддячив моїм добродіям!

XXV.

На перший день Великодних сьвят старий Глоба заїхав до Гала зараз з церкви. Я привітала ся і похристусовала ся з ним, не маючи проти єго нїчого лихого й на думцї. Дійсне менї нї за що було на єго ремствувати. Борис Несторович зараз сьлїдом за Глобою поїхав до єго на хутір. Ми лишили ся в двох з Юлїєю і натурально стали балакати про Глобу: отут я довідала ся, що причиною в-їдання Палажки, а потім

Digitized by Google

і тієї образи, яку вона менї заподіяла, було те, про що я й не гадала собі. Юлія Несторівна розповіла менї, що Палажка закохана в Бориса і спостерігши, що Борис стосується ся до мене уважно і часом привітнійше ніж до неї, заняла ся ревностю. Вона гадала, що я стою їй на дорозї, що коли-б не я, так Гало відповідав би коханнєм на її кохання.

Я не тямила тодї, чому менї прикро було довідати ся, що Палажка кохає Бориса і чому та прикрість зникла зараз, як я почула від Юлії Несторівни, що Борис не кохає Палажки! Юлія Несторівна, мабуть, спостерегла моє серце; та я таки нїколи не вміла двоїти, не вміла ховати того, що почувала: що почувало моє серце, те завждї лунало у мене і по тварі і в очах. Юлія взяла альбом фотоґрафій і стала перегортувати. Розгорнувши одну жіночу фотоґрафію і вказуючи на неї, вона спитала у мене:

— „Подобаєть ся вона вам?“

Гляпула я на фотоґрафію: лице молоде, розумом тхне воно; очи великі, чоло високе, але вираз якийсь строгий, наче холодний, не симпатичний.

— „Трохи, трохи не стала моєю братовою“, мовила Юлія Несторівна. Борис вельми кохав її, та не судило ся їм побрати ся...“

— „Чому? не вдержала ся я, що-б не спитати і сама почервонїла за свою цїкавість.

— „Не було значить на те волї Божої“, відповіла Юлія Несторівна. Борис тяжко вбивав ся, а я, грішна людина, хоч і шкода була дивити ся на єго тугу, я радїла, що вони не побрали ся. Не такої треба єму жінки, а менї братової... серце у неї якесь деревяне було...“

— „Так вона не кохала Бориса Несторовича?“ Знов зацїкавило мене і знов соромно менї стало за таке питання.

— „Вона казала, що кохає; Борис — няв віри, а я — нї; я бачила, що Ганна Миколаївна і не може кохати, так як треба кохати. Тай нїкого вона не могла кохати; безсердечна вона була. Ну, правда: з себе вродлива і розумна і вчена... та що з тої вчености! не з нею, а з серцем треба жити. Було вона все каже менї: „Я всїх людий однаково люблю.“ Я нїколи не змагала ся з нею, хоч дуже добре тямила, що се пїсенїтниця! як єго в сьвітї усїх людий однаково любити...

— „Можна“, кажу я.

„Де таки!... отже хоч би й ви: не однаково ви любите і мене і Палажку?“

— „А вже-ж не однаково...“

— „І знов не однаково вам, що жид, що наш чоловік християнин.“

Digitized by Google

Я хотїла висловити, що се не та любов, яку мабуть розуміла Ганна Миколаївна, але в передню війшли попи і перебили нашу розмову.

Скоро я зачинила за попами двері, Юлїя Несторівна знов за своє:

— „Нї, нї! не було у неї, у тієї Ганни Миколаївни серця. Раз якось у Х-і йдемо ми у трох в театр. Кватирували ми на одній глухій улиці; часом було перейдем ту улицю з кінця до кінця — живої душі не стрінеш: ідемо, аж серед улиці чоловік лежить. Борис до него: бачить — пяний такий, що й язика не поверне. Борис — ну митикувати, як би єму запомогти? „Коли-б, каже, кликнути ізвожчика, або поліцияпта, нехай би єго забрали, а то ще наїде хто на єго в ночі.“ А лихтарів на тій улиці не було. Стоїмо. Ганна Миколаївна і каже: „Годї нам стояти, ходїм, все одно — нїчим не поможемо, а в театр спізнимо ся.“ „Так не можна, кажу я: театр нїгде не дїнеть ся, не втече, а чоловікови хто ноги переїде, шкода велика.“ — „Вже-ж не стерегти нам єго“, мовила Ганна Миколаївна таким голосом, що мене наче хто серпом по серцю різнув. — „Ви йдїть собі вдвох, каже Борис, а як стрінете „Ваньку“*) або поліцияпта, так пошліть сюди, а я тим часом постережу; а може хто йти ме, так поможе менї перенести єго до кого в близшій двір.“ Ганна Миколаївна, як фиркне!... Ну, та годї про неї! земля їй пером! а кажу вам: не такої жінки треба Борисови...

— „А якої-ж?“ спитала я.

— „Сердечної, щирої, доброї, отакої, як ви... отаку-б братову я голубила.“

Я почула, що у мене не тілько уся твар, уши, а навіть шия огнем горять і мовчки спустила я очи на долївку. А Юлїя Несторівна встала, обняла мене, цїлує в голову і каже:

— „Серденько, Таню! коли-б ти стала моєю братовою! то то-б була я і рада і щаслива. Станеш?“

Я мовчала! а була така для мене несподіванка, що я не тямила, що й казати.

— „Чого-ж мовчиш? допитувала ся Юлїя Несторівна: хиба Борис тобі не по мисли, не по серцю? Ось подумай, тай скажи“.

— „Нехай, подумаю...“ відповіла я несьвідомо і побігла з хати на рундук.

XXVI.

Минуло більш тиждня. Юлїя Несторівна не здіймала більш речи про свою думку, зробити мене своєю братовою; а я тому була й рада; бо я не доміркувала, що менї відповідати? Вже-ж без любови не брати

*) Ванька = фіякр в однокінь.

Digitized by Google

ся, а чи кохає мене Борис Несторович? чи кохаю я єго? Коли-б він мене кохав, то-б признав ся менї самій, або хоч би дав яку ознаку; отож нїколи нїчим він не дав знати, що кохає мене. А я єго? Я так шанувала єго, так була вдячна єму, що чого-б він від мене не побажав — я-б усе — усе зробила; життє-б єму своє віддала; але я не почувала, що кохаю єго, так як, на мою думку, треба кохати того, з ким стаєш у парі на рушнику!... Одначе, коли я подумала, що завтра повинна їхати в Х. на іспит, і, на віки може, лишити Гала і єго любу сестру, я почула, наче щось здавило моє серце. „Чого-ж менї шкода, чого єго жаль? вирвало ся у мене з грудий і я унала лицем на подушку і змочила її теплими слїзми...

У вечері за чаєм чую, що й Борис Несторович їде зо мною.

— „Не можна, каже, пустити вас саму: місто для вас нове, велике, трудно вам було-б без помочі, і дорога не близька; та головна річ у мене в Х. є і свої особисті справи.“

Я зрадїла, що Гало їде зо мною; та не на довго: зараз мою радість повила смутна думка: Значить, він не кохає мене!... кохав би, то-б не сказав: „Головна річ поїздки — мої особисті справи“ значить: не про мене він їде.“

Рано треба було виїхати, що-б постигти на парохід: я й не роздягала ся; прилягла, як була в одежі; але й очий не зводила: недалекий іспит — тревожив мене, а ще більш не покидала мене думка про відносини до Бориса Несторовича, властиво: бентежило мене питання: чи я кохаю єго. Замість відповіди вирнало друге питання: та з якої речи — думала я, питаю я сама себе про те кохання? Хиба Гало хоч натякнув чим будь, що кохає мене?... Годї про се... Так годї! Але через хвилину — дві — знов та сама думка, те саме питання — і на відповідь — нїчого певного...

Прощаючись з Юлїєю Несторівною, я за слїзми не спроможна була слова промовити... І вона про „братову“ нї слова...

От ми й на параходї. Днїпро! як забило ся у мене серце. Днїпро! у мене в памяти воскресли і живими стояли перед мене — мій на віки дорогий Київ, моя семя, мої дитинні лїта, моє горе; мій київський кружок... Спомники перекинули ся на Глобу, на Палажку, на її образу!... я так здригнула, що трохи не впала, коли-б Борис Несторович не піддержав мене під плече.

— „Вам не добре? питаєть ся він, усажуючи мене на лавцї: мабуть занудило від плавби? Так?“

І він впив ся в мене своїми добрими і ясними очима так, що я не мала снаги відповісти не по правдї.

Digitized by Google

— „Викиньте, радить він усе те з голови, лїпше гляньте на Днїпер. Дивіть ся: який ясноблакитний він! он! як шпарко пливуть човни... вода блищить, ледві колишеть ся, тече наче спокійне життя подружа... гляньте! он як невеличкі хвилї цїлують берег, а він простягає до їх старі губи...

Пароход тихо повагом плив повз острів; з острова понахиляли ся в воду широкі яворі. Упав на воду листочок і закрутив ся, заколихав ся: де не взяв ся метелик, за ним другий, сїли на той листочок, наче на човен, а вода погнала єго десь — далеко... Де він пристане? що буде з тими метеликами? чи не так і зо мною? де я пристану? що мене жде, що зустріне? чи донливу я до свого берега? отаке роїло ся у мене в голові...

Мимо волї викотили ся у мене з очий слези.

— „Чого ви плачете?“ спитав ся Гало, помітивши ті слези.

Відповіла.

- Е! слїзми не поможете; не плакать треба нам, а жити і працювати! Бадьорість духа і енергія! от стерно і підойма життя! Про се ми вже балакали колись з вами: памятаєте, яку обіцянку ви тоді дали? Тримайте ся-ж її. Хоч би що не зустріло ся вам: головна річ: не падайте духом; не підлягайте впливу розчарования і нудьги“.

Не памятаю, що я промовила на те. Але наче тепер чую єго слова:

— „Не шукаймо в життю величезної, якої видатної праці! життє складаєть ся з дрібних вчинків і вимагає дрібної, але невсипущої праці. Отся праця і стане вам довічною утїхою. Серце, розум і власне суміння — от єдино певні судці вашого життя і праці, на яку спроможетесь...“

— „А люди?“

— „Люди!... люди, я казав вам колись!.. люди більш тягнуть до лихого! прислухати ся до людського суду — не вадить, але слухати єго — треба тоді тілько, коли він не стає в ростич з совістними потребами вашого серця, розуму, суміння і ідеалу!... От скажу вам про себе: що коли-б я послухав ся був людського суду і осуду! ба! мусив би цїлий вік нїчого не робити опріч того, що робить кожен звичайний хлїбороб!... Заздрість, мстивість і лихосердіє людий — чого не клепали на мене, якої неслави не розносили про мене, прикро і тяжко було менї!... От же не кинув я своєї стежки і наміченої роботи. Під дощем брехень, під градом покліпу, під полумям інсинуації — я проводив свою працю — як умів і як спроможен був. Дрібна була моя робота, але я діждав з неї добутків швидче більших ніж сподівав ся! Я знав один батьківський заповіт: не вважай на врожай, сій жито хлїб буде...“ я сіяв, що

Digitized by Google

мав, сіяв як умів... і бачу, ще за мого віку — жито посіло і жнуть єго люде, жнуть ті, що й не відають: — хто єго сіяв!...

Зачарована спокійною, теплою і сьвідомою власної поваги і власної праці, розмовою Бориса, я не счула ся, як швидко прилили ми до заліжниці; пересіли в ваґон і в 10-ій годині вечера були в Х.

XXVII.

Як я уся тремтіла їдучи у вечері о 5-ій годині до іспитового комітету! і тепер морозом проймає мене, як згадаю той острах! ні, не острах, а сущий жах, що обгорнув усю мене, як взяла ся я за клямку дверий тієї салї, де був іспит!! по салї ходило вже два молодих паробки, що те-ж прийшли на іспит. Я сіла біля вікна; чула я, що ноги мої дрижать, що пучки на руках і на ногах холонуть, наче з морозу. В голові — стояла нерухомо, немов примерзла до мозку, одна думка: чи здам я іспит? Здавало ся — ледві стану до іспиту, ледві почнуть у мене питати, так у мене й вилетять з голови усї знання мої, не дам я ні одної дотепної відповіди, язик стане руба і певне — не промовить ні єдиного слова... Ажь ось двері з бокової сьвітлиці відчинено з таким скрипом, що я аж стенула ся: ввійшов комітет — аж пять чоловіка, сіли біля столу і зараз покликали мене. Я якось нервово стрепенула ся і підійшла до столу.

— „Сідайте!“ промовив президент комітету, вказуючи мені на стілець, що стояв саме проти єго:

Сіла і чую: диво дивнеє! наче я не та стала, наче переродила ся! жадної полохливости в собі не чую; навпаки — чую сьміливість, певність...

Першим почав питати сьвященик: ні на одному питанні я навіть і на хвилиночку не запинила ся. Бойко, виразно і наче з книжки читала я, даючи відповіди.

— „Прекрасно! прекрасно! хвалить мене піп. Досить з вас! ви знаєте геть більше, ніж треба по програмі. На селї думаєте учителювати?“

— „На селї.“

— „Да благословить вас Бог.“

Далї задали мені на письмі задачу з арітметики... Ледві чи минула й година, як моєму екзамену був кінець.

— „Досить!“ мовив президент.

— „Здала?“ відважила ся я спитати.

— „Посидьте отам на стільцї з пів години, відповів президент, тоді довідаєтесь.“

Почали екзаменувати других.

Digitized by Google

Як довго тепер тягли ся оті півгодини!... Якось знов потроху виходила з мене сьміливість і приходила непевність! чи здала, чи не здала. Що як скажуть: — ні! пропало все тоді!... погибли тоді усї мої надії!... знов або до швачки, або за няньку. І одним духом обхопили мене спомини про Палажчину образу... я стисла губи...

— „Титяно Олександрівно! кликнув мене президент.

— „От ваш дипльом, візьміть! дай Боже вам успіху.“

Я простягла руку, а вона так тремтїла, що ледві змогла ухопити єго. Не знаю, чи я поклонила ся комітету, чи ні; з радощів в очах у мене потемнїло, голова крутила ся, я сама не няла віри, що дипльом у мене в руках.. Прожогом вилетїла я на улицю. Іти — не було у мене сили, я швидче сїла на першого ізвожчика і казала єму швидче їхати... Дипльом я держала обіруч і що сили було притискала єго до грудий; я бояла ся, що-б він не випав у мене з рук. Кожен раз — де трапляло ся на нерівній брукованій улиці підскочити дрожкам, кожен такий раз менї здавало ся, що стряснувшись я упустила з рук дипльом і я, з жахом мацала кінчиками пучок грубий напір мого дипльому, що-б запевнити ся, чи держу я єго! Не диво! я держала в руках те, що здавало ся менї схованкою мого щастя...

Трудно, не можливо переказати словами те становище мого духа, яке тоді обгорнуло мене! Я чула, що в душі моїй ясні радощі грають так безпечно і весело, наче підлїтки на муражку в ясний веспяний день, грають радїючи і новеньким лялькам і новенькій одежі! Я чула, що в серцї моєму не поміщаєть ся і ллєть ся через край почуттє вдячности до Бориса Несторовича! „Усе отсе він, думала я, коли-б не він, — не дістала-б я так швидко дипльому, один він і більш нїхто. Боже мій! — як невимовно я тоді радїла! Коли-б стріла ся менї тієї години Палажка, я і її обняла-б і поцїлувала!...

Прийшовши в сьвітличку, що займав Борис Несторович я кинула ся єму на шию, з усієї сили притисла єго до лоня і обсипала єго палкими поцїлунками живої, щирої подяки! Він догадав ся, чого я така рада, нїчого не розпитував, а мовчки цїлував мене! Отодї я зроду вперше зазнала ласки мужчини. Досї нїхто, нїхто так не цїлував мене, нїхто мене не голубив; досї я не відала навіть нїчиєї ласки... Я припала лицем до Борисової шиї і чула, як з моїх очий капають слези, слези щирої подяки. Борис Несторович обвив руками мій стан і каже:

— „Таню! серце моє! поберімо ся.“

У мене не було сили слово вимовити, губи мої буцїм приросли до шиї Бориса Несторовича, а він все допитував ся:

— „Що-ж? що-ж? поберемо ся?

— „Бою ся я“, відповіла я якось невиразно.

Digitized by Google

— „Чого ти боїш ся?“

— „Що-б не онянїти, не збожеволїти з такого щастя, якого я тепер зазнаю... що-б потім не потонути в своєму щастю.“

— „Ти, Таню! кохаєш мене?“

— „Кохаю, та не тямлю, чи стілько, скілько треба на те, що-б ти був щасливий зо мною? чим дам я тобі хоч частину того щастя, яким ти мене наділив вже і хочеш ще наділити... От чого я бою ся.“

— „Не бій ся сего! ми будемо щасливими.“

— „А з учительством моїм як буде?“ промовила я.

Борис трошки задумав ся: по тварі єго мигнула якась сутїнь досадлива; але тілько мигнула і зараз зникла.

— „Дамо ради: відповів він: і вчителькою будеш.“

Ми стали на тому, що-б зараз не брати ся. Я знайду посаду учительки на селї; утителювати му цїлий рік, а тодї побачимо: коли за рік не перемінить ся почуттє нашого кохання і обопільної поваги, тодї ми поберемо ся.

XXVIII.

Не довго довело ся менї шукати учительства: дякуючи Борисовим знаємим, мене взяли учителькою земської школи в селї Корчоватому.

Село Корчовате — чимале село; тут і волость і земський лїкар; але з панів ні духа; і не було їх нїколи. З покон віку село було козаче; потім якось повернули були єго на „военное поселеніе“, але ще з самого початку 60-их рр. скасовано те „поселеніе“ і „поселенців“ охрестили „казенными крестянами“. Не видко було в селї великої заміжности, але й злиднї великі нїгде не визирали: хатки доволї чепурні, звичайно в садках; церква невеличка, але мурована. Місцевість доволї гарна; ще не ввійшла в межу справжнього степу, хоча вийшла з межі гаєвої. Інде транляли ся гарненькі, хоч і невеличкі гайки молоденькі: знати, що вони не споконвічні, а понасаджувані.

Я прибула до Корчоватого ще до Спаса: хотїла, що-б заздалегідь спізнати село і потроху звичаї тієї людности, дїтий котрої тепер зробила ся я учителькою. Науку в школї я гадала розпочати на Семена.

Шкільна будівля була простора, під школу — одна велика сьвітлиця, з чотирма вікнами на південь; але в сьвітлиці не було деревяного помосту, а головна річ — не було другої хати, де-б дїтям роздягати ся зимою; мусїли вони роздягати ся в сїнях, а сїни холодні. Про учителя знати, що будовничі більш піклували ся, ніж про школярів: глуха стїна віддїляла школу від кватири учительки: тут було дві просторих, обклеєних шпалєрами сьвітлиці і невеличка пекарня; в пекарнї-ж містив ся і сторож.

Digitized by Google

Першим ділом, звістна річ, пішла я до попа. Молодий літ не більш 32 ніп, отець Макарий, повітав мене ввічливо, але якось холодно, немов який начальник: одначе не скажу, що-б винесла я з єго хати недобре враження; він показав ся менї чоловіком байдужним тілько.

Земський лїкар — зовсїм молодий чоловік, три роки, як скінчив університет в Київї — з першого разу відтрутив мене від себе своєю іронїєю до всего: і школа і в загалї піклования земства про осьвіту народа уважав він нїчим більш, як „забавкою модною“. На мої змаганпя він промовив:

— „Ат! про мене нехай собі! чим би дїти не забавляли ся, аби не плакали.“

Я більш не змагала ся. Молода жінка єго опріч свого первісточка Василька нї про що більш не хотїла й думати! Вона була доволї осьвічена, скінчила ґімназию. Обоє вони і чоловік і жінка не були людьми лихими; були тілько тими еґоїстами, яких тепер багацько постачає нам і школа і життє, одягаючи їх в одежу пошиту з лїберальних фраз.

Сторож остеріг мене, що груба в шкільній сьвітлицї вельми димить і першим ділом треба її полагодити. Я велїла єму затопити ту грубу: справдї дим так і шугає на сьвітлицю. Вдала ся я до старшини. Пристарковатий чоловік Панько Маркович — старшинував на селї ще не давно і знати було, що він ще не оговтав ся і ходить наче у когось на поводї. Він обіцяв ся „одним духом“ полагодити грубу. Одначе минуло більш тиждня, хоча двічі я нагадувала Паньку Марковичу про єго обіцянку, але ділo не рушало. Пішла до єго втрейтє.

— „Отсе-ж яка бо ви марудна, мовив він до мене! і чого вам ота груба так кортить... Зробимо, полагодимо, не втече...“

— „Та отже небавом розпічнеть ся наука в школї, а потім холод прийде.“

— „Коли то ще той холод буде. Ще люди другої Пречистої не бачили, а вам вже холод вважаєть ся... Зробимо не турбуйтесь. Крильщика нема, а то-б я зараз... По хуторах десь заробляє; нехай тілько вернеть ся, ми зараз...“

— „Тут, кажу, не крильщика, а печника треба.“

— „Та він же у нас і печник, і крильщик і маляр, на всї руки майстер.“

— „Коли-ж то він вернеть ся! Може-б ви дали менї підвідчину до міста, я поїду і привезу печника.“

— „Та що-ж той печник вдїє, коли у нас ще й цегли нема.“

Сторож знов радить мене вдати ся до писаря; він, каже, у нас всему голова; без писаря нїчого не буде.

Digitized by Google

Писарував в Корчеватому Степан Антонович Боркун, паробок літ 30 і чоловік, як він сам казав — „інтеліґентний“. Дійсне він учив ся в ґімназії, дійшов до шестої кляси; зачепив ся був за один процес соціялістів, єго держали цілий місяць в карцері, потім випустили і вигнали з ґімназії з „вовчим білєтом“. Яко син козака, він трохи трохи не покоштував різок. В тому процесї він ставав потім за сьвідка. Далї був в військовій службі і вийшовши з неї, став писарем в Корчоватому.

Степан Антонович зараз же прийшов до школи, як тілько я до єго написала лист, обдивив ся скрізь і через два днї взяли ся лагодити грубу, а за тиждень усе в школї було полагожено, навіть стїни були вибілені.

XXIX.

З другого дня пісьля Семена почала я вчити: до Покрови ходило до школи тілько тридцятеро дїтий і то більш дївчат; а пісьля Покрови як вже не було в полї жадної роботи, прибуло ще 20 хлопців. Працювати з 50 дїтьми річ не легка! Найпаче на перших порах трудно менї було, доки і сама я не оговтала ся, не призвичаїлась до дїтий та не завела сякої-такої дисциплїни.

Релїгії і молитвам — учив, звичайно сьвященик; але він з під руки контролював і мене і те, як і чому я учу. Він вважав себе моїм „начальством“.

„Начальства“ того, опріч попа, була велика сила: волостний писар, старшина, урядник, становий, ісправник, маршал повітовий, благочинний, земська управа, шкільний інспектор... Кожен з них вважав себе такою особою, що повинна доглядати школу, а, головна річ, спостерегати учительку. Та все те, коли в учителя, чи в учительки є добра воля, не шкодить вести школу, стежкою просьвіти, а не забивання памороків дїтям. Звістно, не легка річ раз-у-раз почувати і знати, що стоїть під доглядом темного, часто-густо пяного писаря, або урядника, але не треба тілько давати їм спостерегати, що помічаєш їх. Учителю лїпше в селї; до учительки на селї стосують ся люди якось неприємно ще; дивлять ся на неї, яко „на панночку, недотепну заробити собі хлїба в містї. От вона і знайшла нас дурнїв...“ Найгірше шкода і школї і учительці, коли доводить ся часто переходити з однієї школи до другої. Не дадуть ні тобі, ні людям, як треба, спізнати ся. Ледві почнеш спізнавати людий, а люди тебе — дивись виходить приказ — перебирати ся до другого села, інколи се трапляєть ся серед шкільного року. От як і зо мною було.

Степан Антонович став заходити спершу до школи, а потім і до мене в хату. От се було прийде, сяде собі, висидить цілу годину, слу-

Digitized by Google

хаючи, як я учу; а потім і почне мене хвалити-розхвалювати, яка то я дотепна учителька. А менї було аж гидко те слухати.

Я завела у себе так, що в 10-їй годинї вже спати лягала; а вставала о 6-їй. Доки зберуть ся дїти в школу я й приберу у себе в хатї і печ протоплю; усе, що треба на обід виготовлю, тодї в школу.

Степан Антонович — довідав ся у сторожа про мої звичаї і став заходити до мене рано, іноді зараз по обідї. Менї не подобало ся се, але я не тямила, як спекати ся такого гостя. Нехай би він приходив у неділю, в сьвято, а то в будень — марнував мій час; не давав читати. Книжок Борис Несторович надавав менї доволї. Хоча між ними були й такі, що я їх вже читала раз, як була у Київі „в кружку", напр. де що з творів Спенсера, але тепер, коли я їх читала вдруге вони були про мене цїлком новими! зовсїм інакше я розуміла тепер їх зміст і ідеї і навертали вони мої думки зовсїм вже не на ту стежку, на яку навертали тодї, коли я, читаючи їх, — мало розуміла і думки мої йшли на поводї „проводирів" кружка Інакше й не могло бути.

Раз якось Степан Антонович, зайшовши до мене, побачив на столї одну книжечку хоч і социяльїстичного змісту, але надруковану „съ дозволенія цензуры".

— „Не радив би я вам, каже, читати отакі книжки; вони баламутять голови, з пантелику збивають, лиха багато коять."

Я стала змагати ся, говорячи, що книжка ніколи не збаламутить тієї голови, яка спроможна їй розуміти хоч трохи критично. „Звістно, кажу, не можна малій дитинї дати на іграшку ножа".

– „Ото-то воно саме й есть, перебив мене Боркун: а хіба оті наші баламути, оті „аґітатори", що з під поли дають книжки, уважають на те, кому вони дають? Та от про себе скажу вам: хто заїв мій вік? хто скрутив, зломав моє житте? хто? — нїхто, як оті социяльїсти..."

У Степана Антоновича загоріла ся в очах люта злість, я мовчала, а він вдаривши кулаком по книжцї і каже:

— „Повішать би усїх отих аґітаторів, що баламутять, найпаче тих, що підбурюють молодїж! І!... коли-б тепер попав ся менї в руки який социяльїсть! Я-б его зараз в путо, та до ісправника...

Менї стало погано якось, я не тямила, що сказати, хоча тямила тепер, про що треба мовчати...

— „Еге! так от кажу я про себе! говорив далї писар: за що мене вигнали з ґімназиї? за що трохи-трохи не вибили різками? за книжки! Де-ж таки се видано: хлопцям в V—VI. клясї ґімназиї давати читати Маркса! або ще й гірше що. Ну і поробили ся ми „социяльїстами", а потім що з нас повиходило? Половина кляси шестої усе були социяльїсти; де-ж вони поділи ся? ватажок їх перед вами!... готовив ся

Digitized by Google

на професора, марів про катедру і опинив ся писарем на селї... ще й то гаразд! добре, що хоть не в Сибір попав. Другі скінчили і університет, а що з них, з тих моїх соціялїстів? Он — один за товариша прокурора служить та і вкупі з жандармами стежить „неблагонадежныхъ“... другий — пішов до війська, був в одній роті зо мною, звістно — я простим солдатом був, а він офіцер; через его руки йшли усї гроші, що присилали родичі салдатам... він покрав ті гроші: сказав би: багацько, а то чи не гроші-ж! 53 руб. — довідалось начальство, перевело его в Ташкент, тепер він там баталїоном орудує“.

Я тямила, що Боркунови є за що ворогувати на тих, що справдї скрутили єму життє; тямила, що соціялїзм яко наукова річ — тут неповинен, але тямила й те, що марна річ змагати ся менї! він ще й мене вважати ме за соціялїстку... З того часу я пильнувала, що-б жадної книжки не було у моїй „гостинній“ на видноцї.

XXX.

Боркун все частїйше заходив до мене. Раз з початку листопаду я спостерегла, що від его тхне горільчаним духом, очи сьвітять ся не так, як звичайно у его і рухи его якісь сьміливі. Перегодом починає він річ про асоциациї. Хвалить він асоциациї, а я не розберу про які асоциациї і до чого веде він річ.

— „Що, каже, може бути краще в сьвітї над асоциациєю двох душ? правда моя?“

— „А вже правда!“

— „Вельми рад, що й ви такої думки. Та не тілько з моральної сторони, а і з материяльної. От приміром: одна людина має заробітку 300 р. а друга 400 — як от ви і я. Кожній сутяжно прожити на свій заробіток; а склавши его до купи, залюбки прожити двом на селї. Чи так?“

— „Так!“ відповіла я і чую, що мій Боркун щось пепевне гадає.

— „А коли так, каже він, так чом би і нам з вами не скласти асоциациї?“

Я зумила ся: дивлю ся на его і питаю:

— „Якої асоциациї?“

— „Гм... якої... звичайно якої!... чом би нам не побрати ся?“

Кілько хвилин я мовчала: питанпя Боркунове було таке для мене несподіване і так здивувало мене, що я не зразу спромогла ся на відповідь.

— „Що-ж ви скажете?“

— „Я заручена вже.“

Digitized by Google

Я гадала, що така проста і правдива відповідь зразу скінчить розмову, немов ножем відріже. Де там! Боркун — почав розпитувати: хто і де мій наречений, коли наше весілля? чи дуже я кохаю Бориса? Питання отсї дрочили мене; я сидїла наче на голках і не тямила, як менї спекати ся свого гостя. А Боркун не хотїв нїчого того помічати і правив своє. Нарештї й каже:

— „Чи знаєте, що я вам скажу? нїчому тому, що ви говорили, я не йму віри. Сказали-б просто: не хочу, не піду, тай годї, а то вигадали: заручена!“

Я почервонїла з серця, що вїн задає менї брехню і хотїла строго вимовити Боркунови єго занадто чудну неввічливість. Вїн не дав менї говорити і мовив:

— „Ви на мене не сердьте ся; я по щирости: подобаєтесь ви менї, от і все! Ось поміркуйте гарненько; та пісьля Різдва і під вінець.“

Терпіння моє пропало! я встала і хоч чула, що у мене в горлї наче горошина бігає, одначе зібравши силу, промовила:

— „Прошу вас, Степан Антонович! ідїть з моєї хати.“

— „Хата не ваша, а громадська.“

— „Вон з відсїль!!“ гукнула я так несамовито, що аж сторож прибіг з пекарнї...

Боркун пішов, а я давай румсати.

XXXI.

Другого дня суне в школу старшина. Сїв на лавцї, слухає, як я дїтий учу, нїчого не тямить, тілько очима блимає. Як пішли дїти на обід, старшина й каже до мене:

— „А я отсе, не во гнїв вам, прийшов до вас сказати... тее... не гаразд щось у нас іде дїло в школї.“

— „Що таке?“

— „Та бачте усї люди ремствують на вас.“

— „За що?“

— „Кажуть дїтий ви вельми розпустили: і сам я бачу, що се правда: при вас стали дїти і неслухані і пустотливі такі, що крий Боже! як розпустуєть ся — так не можна єго і вгамувати: от і мої вчора — Павло з Оленкою! як підняли в хатї сутанїю, так аж дїжку з рощиною перекинули... от що!“

— „Моєї-ж вини тут нема.“

— „Ото-то й воно, що є! Страху не наганяєте ви, от де вся сила; а сказано: де страх, там і Бог. Не бєте ви їх, от що погано; і мало загадуєте їм учити дома.“

— „Бити не можна, тай не сьлїд.“

Digitized by Google

— „Кажіть ви, говоріть: не можна! ми се чули і знаємо. От же й тому, що перед вами був за вчителя, нехай єму легко ікнеть ся, не можна було, а він на те не вважав; коли треба, так поведе до себе в пекарню тай тее... звістно не вельми, а по батьківськи похвиська, покропить так, що-б за тиждень струп не спав, от воно саме і в пору: закортить дитині попустувати, а струп у неї засвербить і нагадає, що пустувати не можна... воно й принишкне... Отак і вам треба.“

Я мовила, що ні за що і ніколи не бити му дітий і стала доводити огидливість різок. Старшина згожував ся, що різки „погань“ про дорослих, а „в школі без різки не можна.“

— „Вже-ж як знаєте, я не бити му.“

— „Значить — ви нам невгодна, не хочете з нами по нашому... Се ваше діло...“

Намагання старшини, що-б я била дітий — не здавало ся менї чудним: я відала, що в народі між старшими людьми є ще де інде віра в різку. Гидуючи в загалї бійкою і карою по тїлу, інчі люди, найпаче з поміж тих, що зросли ще за крепацтва, що зазнають сїльські школи „вѣдомства государственныхъ имуществъ“, совістно певні, що в „школі без різки не можна“. Знала я й те, що є в народі люди, що люблять, що-б школа виховувала „острах“ у дітий; але я ні разу не зустрічала ся в школі з таким вчинком, що-б збудив у мене думку про уживання різки. Правда в школі у мене було чимало дітий пустотливих, були між ними і голїнні, але не було таких, що-б одного слова мого не послухали ся і не вгамували ся: дітвора інстинктом чула, що я люблю їх і вони слухали ся мене! хоч би що було, а досить менї сказати: „Візьми шапку, та йди собі до господи, бо ти не даєш другим вчити ся“ і зараз дитина принишкне, повинить ся і сидить наче шовкова.

У вечері того-ж дня сидїв у мене лїкар з жінкою: я їм розповіла яко жарт, про візит старшини. Лїкар і каже:

— „В загалї тут в селї звичаї грубіянські, та менї здаєть ся се візит не з проста. Се мабуть чи не Боркун єго підстроїв... Глядїть лишень, чи не розгнївав ся на вас він за що...“

Я розповіла їм про „асоциящю“.

— „Еге! коли так — то не ждїть собі добра! він вас доїде! стережіть ся.“

Сидимо, жартуємо з тієї ‚асоциящї‘, аж чуємо на улицї саме під моїми вікнами сьпіває:

„Її чорні очі, її біла грудь
Цїлої ночи спать не дають.“

— „О! чуєте! озвав ся лїкар: се-ж Боркунів голос, я єго добре знаю... От же кажу вам, що він щось коїть проти вас: вже не дурно

Digitized by Google

він саме під вашими вікнами висьпівує. Скілько я живу в Корчоватому, не доводило ся чути, що-б Боркун коли сьпівав на нашій вулиці."

Прийшла субота. Звичайно по суботам отець Макарий не приходив до школи; а то ледві стало підходити к кінцю вчення — сусїль він в школу.

— „Менї треба, каже до мене, як повиходили дїти з школи, побалакати з вами сам на сам."

— „Добре", кажу я і прошу єго до себе.

— „Вибачте, каже отець Макарий, може вам і прикро буде слухати те, що почуєте, та не можна менї не сказати. Я пастир, я повинен доглядати і оберегати і паству і школу."

— „Я слухаю вас", відповіла я і чую, що чогось паче комашня у мене по ногах і по спинї лазить.

— „От бачте — люди на вас ремствують, нарікають, що ви дїтий розпустили."

— „Се я чула вже від старшини: він вимагає, що-б я била дїтий, а я сего нї во вік не зроблю."

— „Бити не треба; можна й не бивши держати їх в страсї; не то що-б наганяти на їх жах, нї! а так... що-б тямили вони „благонамѣренный" страх... Ну знов от дасте їм читати нивідь які книжки, та ще й заборонені..."

Я аж не всидїла на місцї!

— „Які такі книжки я їм даю?"

— „Та от хоч би „Сїра Кобила."

— „Такої книжки я не могла павіть давати, бо у мене її нема; а хоч би була то-б не дала, бо не вважаю її змісту відповідним."

— „Годї, годї! перебив мене піп, утихомиртесь, се певна річ, що давали; бо „Сїру Кобилу" Степан Антонович сам у когось з школярів відібрав."

— „Так сам же він і набрехав на мене; а я не давала. „Тополю" дїйсне давала."

— „Ну, от бачте, от бачте! перебив мене піп, паче радїючи: значить давали."

— „Се книжечка цензурна, незаборонена."

— „Усї українські книжки в школї заборонено читати: се знаєте? спитав піп вже строгим голосом.

— „Сего я не знаю; та все одно; я в школї українських книжок дїтям не читала."

— „Гм! а говорите з дїтьми по якому?"

— „По такому, по якому вони розуміють: звичайно: скоро спостережу, що чого по росийськи не розуміють, так по неволї мушу вияснити

Digitized by Google

їм те народною мовою. Як же інакше робити? навчіть мене? Коли дїти не розуміють напр. слова „перисться облака“, чи повинна я їм сказати що то „молоді?“

— „А вже-ж треба сказати; інакше й не можна і я так роблю; се і в мене раз-у-раз трапляєть ся. От і вчора: виясняю в школї заповіди блаженства; читаю: „блаженні алчущія...“ питаю: чи тямите, що значить „алкать“? усї мовчать. Я вдруге питаю: Гиренко і Сало встали: „ми знаємо.“ А кажіть — коли знаєте? — „От як нападе на кого іківка — чоловік ікає, ото і є „алкати“. Я з реготу, аж присїв... Ну, добре-ж, що я догадав ся спитати, а то-б вони і затямили собі — „блаженні ікающі.“

— „Ну, от бачте, отець Макарий“, мовила я. От. Макарий швидче перебив мене:

— „Без коментаріїв сїльською мовою обійтись не можна, але говорити з дїтьми треба „русскимъ языкомъ“.

— „Я так і роблю в школї“.

— „І за школою так треба; треба учити народ — говорити „благороднымъ языкомъ“, треба що-б люди розуміли нїкчемність мужицької мови... Та се ще не все, а от що погано, так вже зовсїм погано.“

Я насторочила уши.

— „Чого отсе, з якого приводу у вас під вікнами паробки сьпівають, та ще таких, як би єго сказати... не зовсїм добрих пісень?“

Піп пильно вставив на мене свої очи. Я ледві-ледві здержала слези, але не спромогла ся на здержливу відповідь і скочивши з стільця скрикнула:

— „Се чиста брехня! Се набрехав вам той хто сьпівав!“ і розповіла попові, як Боркун сьпівав.

Піп трохи почервонїв; мугикнув:

— „Чудно трохи.“

— „Що-б не було вам чудно, мовила я, послухайте, що я розповім вам про „асоциацию.“

— „Гм. От воно що... промовив піп, як я скінчила: се інча річ; але все-ж таки пораджу вам — не давати дїтям українських книжок.“

XXXII.

Тепер вже я бачила, де зерно всего лиха і тямила, що в Корчоватому довго я не пробуду, що Боркун не лишить допікати мене всячиною. „Але-ж добуду, думала я до кінця шкільного року, хоч би там що!“

А що-б знати було лїпше мою працю, я ще пильнїйше взяла ся

Digitized by Google

до школи; загадала дітям приходити і по обіді і думала, що тепер і старшина заспокоїть ся, не дорікати ме, що „мало учу“.

В половині грудня приїхав шкільний інспектор; чоловік молодий; другий рік, як з університету. Родом з Полтавщини; чоловік заміжний з великою протекцією; вона й зробила єго так швидко інспектором. Властиво кажучи — метунець він був.

Цілих три години екзаменував він моїх школярів. Діти відповідали добре, інспектор хвалив.

— „А сьпівати вони уміють у вас?“ спитав ся він.

— „Я не вчила, бо й сама не вмію“.

— „Отсе не гаразд; ще гірше те, що вони вимовляють слова по хохлацькому. З першого слова чуєш, що ти в хохлаччині... Треба що-б вони вміли говорити чисто „по русски“.

— „Коли-ж їм, кажу, було навчити ся за три місяці“.

— „Треба пильнувати... треба, що-б у них не було хахлацького акценту“.

— „Се вже неможлива річ... візьміть інтеліґенцию; візьміть панських дітий: вісім літ в ґімназиї, та чотири в університеті не чують вони рідного слова, а все таки за 12 років — акцент... не стираєть ся.“

Інспектор суворо глянув на мене і мовив:

— „Повинен стирати ся! а от же у мене, хиба скажете, що я з пирятинського повіту?“

— „З першої фрази се знати“, відповіла я наівно, а він, як розсердить ся, як крикне:

— „Знати нічого не хочу! от вам пів року: приїду пісьля Великодня; що-б я не чув хохлацької вимови“.

— „Я не берусь за се і не обіцяю.“

— „Не беретесь — значить треба кого такого, що-б взяв ся і такого, що-б не читав Спенсера та Маркса... Розумієте?“

Він допитливо впив ся своїм поглядом в мої очи, не мов сподівав ся прочитати там мою відповідь. Я ні слова.

— „От і Шевченка не радив би я читати тим, хто береть ся за школу... Вам треба добре над своєю вимовою попрацювати, що-б засвоїти неминуче потрібний учительці „русскій“ акцент. — А що до вчення — школа стоїть у вас дуже добре; знати, що працюєте... коли-б не „украінофільствували“ — я прохав би у земства нагороди вам...“

З тим і поїхав.

Саме під новий рік — сусіль до мене в хату старшина!

Привітав ся і каже:

— „Велика отсе нам шкода, що кидаєте нас; хоч і тее... а ми до вас призвичаїли ся.“

Digitized by Google

— „Як кидаю! промовила я дивуючись; у мене й думки не було.“

— „Еге!... ось вам бумага; перечитайте та розпишіть ся, що читали.“

Читаю... Овва!... приказ, що-б я перебирала ся учителькою в друге село, на самому кінці повіту, верстов за шістьдесять від Корчоватого, а на моє місце буде учителька з того села.

Балакати з старшиною було ні про що! я все зрозуміла... Кров запекла ся у мене біля серця... чула я і несправедливість і образу і пановання покліпу і доноса! Нервово схопила я перо, розписала ся і мовчки вернула старшині приказ... Він єго сховає за пазуху і каже:

— „Погано! велика вам труднация буде: така далека дорога і в літку не медом пахне, а зимою і поготів; та ще під таку зиму як тепер: холодна та забійна... До того-ж і люди там чужі, не наші; я знаю те село, бував: самі чисті старовіри — кацапня... А воно-б можна се все лихо полагодити; аби ваша охота та воля на те“.

Я слухала стілько-ж з увагою, скілько і з дивованнєм, нарешті питаю:

— „Як же єго полагодити? приказ же прийшов?“

— „Дарма, що прийшов, а Степан Антонович поїде до міста — так прийде і другий приказ... у єго там велика рука є. Ось послухайте Титяпо Олександрівно моєї ради розкиньте головою, у вас вона не аби яка... зараз би по водосьвятю і теє... нехай би отець Макарий. „Ісайя ликуй“.

Я не тямила, що відповісти: чи сердити ся, та прогнати свата з хати, чи повернути єго сватання на жарт? Ні, подумала собі: жартувати гидко, але-ж і сварити ся на старшину не випадає. Замісць прямої відповіди я спитала:

— „Коли-ж ви менї підводу вистачите?“

— „Се вже не наше дїло; самі наймете собі... та — от вам хрест сьвятий! завтра новий рік: нехай я до єго не доживу, коли не вигідпійше буде вам не зривати ся з Корчоватого, а такп... знаєте.“

— „Прошу вас про се більш до мене ні слова! Чуєте?“ промовила я строго.

— „Воля ваша!... я що-ж... я нїчого... післанця не бють, не сїчуть... Коли ви така непримирена, то й на здоровя вам, прощавайте“.

XXXIII.

Що дїяти? чи їхати до нової школи, чи зовсїм кинути вчительство і їхати до Бориса? спершу ображене самолюбство шептало менї, що-б я покинула зовсїм вчительство, принаймні в сему повіті. Одпаче повагом

Digitized by Google

нерви втихомирували ся і я починала думати, що достойнійше буде їхати до тієї школи, куди мене виправляли тепер.

— „Не поїду, думала я, а що-ж, як через те школа та лишить ся, може й по самі вакації без учителя? То-ж буде шкода дітям і я буду тому причиною... Але-ж хиба можна ні з сего, ні з того так перекидати серед зими учителів з одного села в друге?! Я не хотїла порадити ся ні з попом, ні з лїкарем — як менї лїпше зробити і сама собі прирадила — їхати до нової школи.

Я написала про все отсе до Бориса, додавши, що маю на думцї виїхати з Корчоватого на другий день Водохрещ. Ранїйш і не можна було наняти підводу: Корчоватівцї справляли сьвята до 8 сїчня і хиба по неволї хто, примушений поїхав би підводою, а з доброї волї кожен вважав „за великий гріх“ взяти ся до якого будь заробітку, доки не минуть сьвята.

XVXVI.

Хоч як я не силкувала ся розважити себе, не подати й виду того, що вчинок інспектора і вразив і образив мене, та не можна було сховати своєї журби; найпаче-ж у ночі проймали мене і сум і злість. Усе минуле лихе якось без моєї волї оживало, ставало перед очима моїми і допікало мене... і сестра, і полковник, і Ганна Устинівна і Палажка і нарештї Боркун з інспектором, немов та густолиста грона стояли надо мною і примушували мене знов переживати, — знов чути усе те, що моє серце перечуло, й пережило! старі виразки — не зажили, тілько заструпіли і досить було нової пригоди, що-б під струпом прокинув ся старий біль і проняв собою усю душу наболїлу, усе серце покарбоване життєм...

І піп і лїкар, найпаче жінки їх розважали мене, вимовляли до мене свій жаль, своє вболївання; ганьбили інспектора, але ні на крихітку менї з того не лекшало: серце моє чуло, що те їх спочування не щире, роблене, сама тілько формальна ввічливість.

На голодну кутю поєднала я підводу і думала: захожу ся на другий день пакувати ся. Але ось вертаю ся з „Іордані“ і очом своїм не йму віри! в хатї у мене Борис з сестрою!...

Що було слїз, що було радощів - годї про те сказати!!

Борис, одержавши мій лист, замість відповіди, взяв сестру і того-ж дня виїхав, що-б забрати мене з Корчоватого...

Скоро спочили і викормили ся коні, ми зараз рушили з Корчоватого. Гірко менї було кидати школу. Не вже так швидко скінчило ся моє вчительство? думала я собі: чи на те-ж я стілько пильнувала, стілько била ся, що-б, досягши права бути вчителькою, і повчителювавши пів року спочити? Я не повідала Борисови своїх думок і не дала

Digitized by Google

єму знати про ту боротьбу, що буяла в моїй душі... Переважало пошанованнія, вдячність і кохання до Бориса! значить еґоїзм, думала я, взяв гору, значить задовольненнія потреб власного *я* і в мене переважає потребу служити народови!... Вимовити отсї думки Борисови — я не відважувала ся і покорила ся єго волї і пориванню власного серця, в котрому через край било глубоке кохання до Бориса.

Зупинили ся ми на три днї в повітовому містї та тут і звінчали ся.

Серед ночи приїхали ми в Улянівку...

Ох, коли-б хто знав-відав, яким чуттєм переняла ся я ввійшовши в Борисів дім, ввійшовши до того кабінету Борисового, де я лежала хора пісьля Палажчиної образи!! чи давно я була нянька, наймичка, чи давно мене Глобиха з Палажкою вигнали з дому? чи давно я бігла з їх хутора по степу наче божевільна? А тепер? Я панї, у мене власний притулок та ще який!! у мене дипльом на вчительку! у мене є кохана сестра; я маю дорогшого за все на сьвітї друга, мужа!! І чи вже-ж все отсе не сон, не мара, а дійсність!?

XXXV.

Так! дійсність, найреальнїйша дійсність, та тілько ще не вся вона. Другого дня вранцї вона ще побільшала, ще більше налила до мене в душу радощів.

Глянула я в вікно на улицю. Проти наших воріт на Борисовому городї бачу стоїть новий дім, ще без вікон, не викінчений, не вкритий а тілько прикиданий кулями соломи. Питаю у Юлї:

— „Що то за дім? хто то будує?“

Юлія всьміхнула ся і каже:

— „А ти не знаєш? Борис тобі не хвалив ся хиба?“

— „Чим?“

— „То-ж він будує дім під школу... З осени школа буде у нас, а ти учителькою.“

Я наче стеряла ся! ну бігати з радощів, танцювати та в долонї плескати; потім до Бориса в кабінет, обняла єго та цїлую, цїлую; а з радощів і слова не вимовлю.

— „То каже Борис, на те школу я хочу завести, що-б твоя праця не пропала, що-б не було у тебе й на думцї, що одружившись зо мною ти мусїла покинути те, до чого у тебе найбільше рветь ся душа. От на весні добудуємо, а з серпня і відчинимо власну школу.“

— „Ти її земству віддаси?“

— „Нї за що... церковно-приходською вона буде, з умовою, що-б ти учителювала, доки захочеш... так лїпше і безпечнїйше: у церковної школи менше і начальства і бюрократизму; а що до назви, так се дур-

Digitized by Google

ниця, самі забубони. Фіялку як не назови, вона буде фіялкою, а кропива — хоч ти й називати меш лелією, вона з того не перемінить ся: смердїти ме і пекти ме, як смердїла і пекла. Душу і вагу школи становить не вивіска, а вчитель! тут вже справдї — яка пані, такі й сані...

І от третій рік вчителюю я в нашій школї і добре бачу, як богацько можна зробити доброго в школї, аби тілько була власна добра воля на те та охота... І за увесь отсей час ні разу не зазнала я жадної перешкоди в своїй роботї; ні разу не зазнала я якої прикрости, що-б хмарою заступила сонце мого щастя!

Я працюю, я раюю; я щаслива, але... Але бачу що я все таки непримирена. Сьвітогляд мій поширив, ідеал побільшав; бажання мої стали глубшими, але се не шкодить менї робити сегодні те що сегодні можна і треба робити на рідній ниві, на користь народови. Працюю, роблю, сьвідомо, що й номру вже непримиреною — та тілько не з людьми а з тим лихом якого така велика сила у нас скрізь по Україні...

Віщування про XX. вік.*)

Переказуючи далї віщування професора Рише, мусимо збочити трохи з стежки тої системи, якою йде автор і проминувши, доки що, питання змісту економічного, зупинити ся біля питання: чи через сотню лїт народи удержувати муть стале військо? Певної відповіди на се питання у професора Рише нема, але він висловлює надію на великий поступ і успіх ідеї згоди між народами. „Коли, каже він, р. 1992 не буде ще знївеченим воєнне питанне, коли не будуть скасовані сталі армії, не будуть ще заведені до життя межинародні суди третчиків, то, все-ж таки, питанне отсе буде питаннєм тілько часу і р. 1992 люди пильнувати муть більше рішити єго ніж тепер.“

На нашу думку — питанне про удержуванне сталих армій рішає цілком друге — ґрунтовне — питанне: чи під кінець XX. віку можливою буде війна між народами Европи? А вже-ж, коли вона буде можлива, так неминуче потрібні будуть і армії і навпаки: на що-ж військо, коли люди не мати муть причини бити ся і замісць шабель, рушниць і гармат — уживати муть зброю розуму, зброю справедливости. Значить: річ сходить на те: чи за сотню лїт — народи Европи дійдуть до того духового і морального розвою, що знївечать сучасні причини що стають приводом до війни?

*) Див. „Правда“ 1892. вип. XXXVI. стор. 92—95.

Digitized by Google

Европа переживала страшенні війни релїгійні, але вже й за нашого часу релїгійна причина не може викликати війни; тим паче ся причина стане нїкчемною через сотню лїт. Свобода совісти вже й тепер панує скрізь по Европі опріч самої лишень імперії росийської. Не можна не сподївати ся, що через сотню лїт і в Росиї не засилати муть на Сібір штундових, не закидати муть по острогах пашківців; не гнати муть за релїгію жидів. Нарештї і скрізь по Европі релїгія через сотню лїт не мати ме того впливу на житє народів, який вона має за нашого часу навіть у Франциї. Професор Рише питаєть ся навіть: чи через сотню лїт буде у народів релїгія? і відповідає: „ідеї релїгійні не погибають; вони, як і мова национальна, вдатні видержувати спротивленнє майже неодолїнне. По краях з релїгією латинською народи зберегуть невиразне релїгійне почуттє. Яко одна з ознак сего почуття зберегуть ся і релїгійні процесиї похоронні, в них йти ме натовп людий зовсїм байдужих до релїгії, а буде де-кілько лишень людий, що зберегли віру з віків минулих. По країнах протестантських, віщує далї д. Рише, релїгія буде менш доктринальна, вільною від обрядовости і буде вона тим більш міцною, чим менш буде у неї елєментів надприродних. Се буде релїгія рациональна і мати ме, найпаче в Англії, мілїони прихильників...“ В усякому разї, каже пр. Рише, і, на нашу думку, се вже цїлком певна річ, що альтруїстична доктрина моралї дійде в народів до високого розвитку; вона навчати ме шанувати волю і права других; шанувати і корити ся законам свого краю“ і т. д.

Виписуючи оті слова п. Рише, ми не маємо на думцї зупиняти ся біля питання релїгійного. Ми бажали тілько сказати, що в XX. в. за певне причини релїгійні не викликати муть війни між народами.

С причини геть більшої ваги.

Коли глибше поміркувати біля причин, що дїйсне сприяли і викликали головнїйші війни за останнї три віки, так не можна не спостерегти, що причини були ті самісенькі, які й тепер сприяють ворогованню межинародному і можуть викликати війну, та ще може й не одну. Правда: давнїйше причини ті називали ся не тим іменням, яке їм дають за нашого часу, та через те в істотї нема жадної рїжниці. Головним коренем війни була і є за нашого часу неволя і темнота народів! Певна річ, що коли усї нації стануть вільними — то й війна стане не можливою; звістно: вкупі з волею — ітиме шнарко і осьвіта, така осьвіта, що-б хоча більшість тямила, що війна есть найгрубійший, найбільше варварський прояв хижого насильства і що нї від кого більш, як від волї самого народу повинно залежати провадженнє чи не провадженнє війни.

Digitized by Google

Не тілько за нашого часу, але й геть попереду у кожної нації були видатнїйші люди на стілько осьвічені, що розуміли, що задля успіхів поступу, зовсїм не треба, що б люди справляли бенькети крови та слїз; оперуючи оливом та порохом; тямили передові люди, що добутків цивілїзації не треба купувати за цїну крови і вкорочування мілїонам людий віку. Були люди і давнїйше ще, що вельми добре тямили, що війна сама по собі нїкому не може дати добрих добутків. Війна в загалї, на чому-б вона не скінчила ся, дає ті, чи інчі, одному милі, другому нїби то й добрі добутки — тілько на час, іноді на вельми короткий.

Але-ж таких людий скрізь по сьвітах було на омаль; більшість була повита темнотою, а через те і безправєм і часто-густо лила свою і чужу кров, не тямлячи, за що, про яку користь; а лишень підлягаючи волї одного якого-будь деспоти, часом просто авантуриста. Запевнити ся в сему дуже лєгко, звернувши увагу наприклад па історию Франції за останнїй вік. Французька конституция р. 1791 оголосила, що „французька нация відрікаєть ся здіймати які-б там не було війни, маючи на метї завойовування і що вона нїколи не споживати ме власних сил проти свободи, якого будь народу.“ Бачимо, одначе, що протягом цїлого віку Французи не вельми тримали ся сего славетного принципу. Вже р. 1792 национальний парлямент в квітнї оголосив війну проти „короля Угорщини і Чех“. Парлямент виправдував себе тим, що він здіймає війну на те, що-б оборонити власну свободу і незалежність; що се не буде війна нації проти нації і т. д. Але-ж! чия лила ся кров? Згадаймо далї Наполєона І., а найпаче Наполєона-авантуристу і єго війни з Росиєю, Австриєю, з Італїєю (проти Гарибальді) і нарештї війну р. 1870! Р. 1792 французький конвент оголошує, спершу обіцянку запомоги усїм народам, які захочуть придбати собі свободу; а перегодом „іменем французького народу“ конвент запевняє, що він жадним чином не втручатиметь ся в управу інчих народів; тим часом через якихсь 50—60 р. Наполєон втручаєть ся в справи Австрії і Італії і посилає Французів бити Італьянців за те, що вони захотїли придбати собі свободу... Тіж самі Французи пливуть за океан неволити Мексику і накидають Мексиканцям королем небіжчика Максимилїяна!... Волею народа, єго голосованнєм Луї-Бонапарт стає президентом французької республики; не минуло й шести років, як той самий Бонапарт знов таки „волею народа“ стає імператором! Республика знївечена, узурпатора-шахрая витають окликами: „Нехай живе імператор!“ єго витають крестяне! єму молоді дівчата-селянки підносять в Сен-Клю квітки! і от трохи не цілих 20 років він без упину деморалїзує Францию, шахруючи обіруч на всї боки великими принципами р. 1789! Новому Наполєону, ошахрувавши

Digitized by Google

Францію, поталанило ошахрувати і Европу: Англія, Австрия, Пруси і Росия, переполошені попередніми революціями в Австрії і ін. краях, признали єго імператором Франції а нову форму управи „заведенною бажаннєм і волею народа". І майже цілих 20 р. і Франция і Европа чули і бачили, як нова імперия „з воїї народа", глумила ся і топтала причципи р. 89! А глумив ся він з тих принципів так жорстоко, що навіть не посоромив ся здати ся на їх в універсалї, оголошуючи війну р. 1870!

Проти мене можна закинути, те, що, мовляв, війни, які справляла Франция, наперекір принципам оголошеним р. 91 и 92, справляли властиво імператори та королї, а не республика. Але-ж!... А нагадаймо собі про війну сучасної Франції в Азиї!... Нагадаймо собі, чи не втручаєть ся й сучасна французська республика в справи Болгарії!!

Нарештї поміркуймо, чи не з Франції і нині йде найбільша погроза миру Европи? Але про се буде річ трохи згодом. Тепер же ми хотїли навести такі лишень факти з історії Франції, що стоять в суперечі з принципами проти війни, оголошеними Францією першої республики. Таких фактів можна навести і тричи ще більше, тай наведених досить буде па те, що-б згодити ся з думкою, висловленою нами в горі, що саме оголошуваннє найлїпших, найгуманнїйших принципів, не має і не мати ме великої реальної ваги доти, доки більшість нації не переняла ся тими принципами, не засвоїла їх, не втїлила в себе. Одно слово: доки маса буде темною, доти вона буде стілько безправною, що не спроможна буде знївечити в межинародних відносинах політику хитрощів, лукавнования, омани і шахрайства, і завести натомісць правду, справедливість і гуманність і таким чином знївечити війну.

От же з кореня отсеї головної причини усяких межинародних воїн і ворогования, ростуть, немов те паростє, інчі причини! З кореня неволї і темноти народів зрієе шовінїзм, протекционїзм, а з ними мілїтаризм і вони то загрожують, яко причини загальні, миру Европи.

Легко спостерегти, що де більше зневолена, зубожена, зграбована і темна маса, там найбільш панує шовінїзм і протекционїзм і звідтіль же насовуєть ся страшенна хмара пекельної війни.

Нам не треба згадувати про ту „свободу" життя і духу яка панує в Росиї. Ледві чи треба говорити і про ту безпросьвітну темноту, яка густою хмарою огортає масу людности в Росиї, але не завадить нагадати про економічний побит народної маси в Росиї і Франції. На лихо цифри наші трохи давні, але, певна річ, що за якихсь 10 -15 років економічний добробит маси не міг вельми переминити ся. Перш за все знаємо, що з усеї людности Франції і Росиї власників землї тілько у першої — менш 50%, а в останньої майже 70%. З першого погляду, найпаче як

Digitized by Google

прирівняти до Англії, де власників тілько 5,5% з усеї людности, так здаєть ся, що діло стоїть добре, але-ж не так воно дійсне: 52% французьких „власників“ не мають спроможности прожити в своєї землї; обшир пересічного господарства в Франциї 8,4 гектарів; але-ж пересічна цифра жадного значіння в життю реальному не має. — Беручи продуктивність держави в загалї знаємо, що на кожну душу припадало

В Англії 683 ф. і з них на податки $7^1/_2$%
В Росиї 161 „ „ „ „ „ $9^1/_4$%

Найбільший тягар податків в Росиї становлять так звані „прямые“, се-б то податки перш за все з землї, а вони то, як з податків бокових — горільчаний, усею своєю силою падають на народню масу. Напр. р. 1889 усїх „прямих“ податків на 50 ґуберній призначено було і зібрано 167 мілїонів руб. і з них упало на крестян $129^1/_2$ мілїонів.

Тим часом у крестян нема й половини обширу тої землї, що припадає на власність інчих станів людности.

Ледві хто не згодить ся і з тим, що з поміж держав европейських шовінїзм найбільш опанував Францию і Росию. В Росиї він зоветь ся правда „націоналїзмом“. Але чи треба доводити, що сей „націоналїзм“ — стілько похожий на націоналїзм дійсний, розумний, скілько державний устрій Росиї на устрій Швайцариї. „Націоналїзм“ в Росиї — єсть, по просту кажучи, варварське гнобительство усїх не великоросів під ярмо „обрусєнія.“

Російський „націоналїзм“ істнувати ме і гнобити ме народи доти доки істнувати ме деспотизм і напованнє великоруського народу над усїми інчими, які є в імперії. Коли наступить кінець сему панованню, кінець обрусєнію? коли настане в Росиї рівноправність народів? Годї про се й гадати! Минувшина Росиї і її сучасне життє не дають на те відповіди, або дають занадто смутну. От же доки істнувати ме російський „націоналїзм“, доки жити ме інстинкт „обрусєнія“, доти істнувати муть і поривання забрати („обєдинити“) і Галичину і Буковину і Закарпатську Русь; бо все то „русскія земли“. І таке „обєдиненіє“ ще не вдовольнить інстинктів „обрусителїв“, бо далї ще є Балканський півострів, на котрий блимають очи „обєдинителїв“, ще з часу Петра І.

Таким чином бачимо, що на першому ступню, де починаєть ся перешкода знівечити варварський дикий принцип війни і замість єго завести в межинародні відносини суд третчиків і скасувати сталї армії — стоять сегодні Франция і Росия. У першої болять печінки за Ельзас і Льотарингїю, а останню тягне панславізм; властиво „обрусєніє“ усїх Славян.

Питанне Ельзас-Льотарингїї не таке то вже тяжко-трудне, що-б єго не можна було задовольнити без пороху і крови і не таке воно важне,

Digitized by Google

що-б за єго здіймати війну. Та коли говорити без пристрастя, коли говорити правду, коли не вважати за право — „право реванжу“, так ледві чи можна за Францією признати дійспе право втручати ся до Німеччини за Ельзас-Льотарингію; а тим паче, коли сучасна французська республика не хоче нехтувати гуманних принципів, висловлених іменем народа першою республикою. Коли-ж допустити право реванжа, — тут, так чом же не допустити єго і де інде; напр. в Фінляндиї, в Польщі, на Кавказі і т. д. І тодї честь і достоїнство французської нациї не повинні-б давати її кивнути навіть пучкою, проти таких реванжів! навпаки: честь, достоїнство її і пошанованнє принципу запомоги, висловленого конвентом, обовязували-б її вступити ся за визволенне і Фінляндців, і Поляків, і Гольштинців і ін. зневолених народів. Питанне про Ельзас-Льотарингію єсть питанне самої людности сїх країн і тілько голос сеї людности, тілько воля її може розсудити се питанне. Але в усякому разї, коли навіть і признати за Францією право здіймати се питанне, то воно буде питанням, спіркою тілько між двома державами і єго все таки легко вдовольнити, навіть без суду третчиків, аби тілько кермувала ідея справедливости, добро Европи, а головнїйша річ, потреби і бажання самої людности Ельзас-Льотарингії; бажання висловлені осьвіченими і честними заступниками народної масп. Нам здаєть ся, що такі заступники не потягли-б нї до Франциї, ні до Німеччини, а висловили-б бажання бути самими-собою; бути неутральними, або вступити до швайцарської спілки.

Треба сподївати ся, що неутралїзация Ельзас-Льотарингії вдовольнила-б французьку нацию і хто знає: чи не виступила-б тодї Франция з ініциятивою розброєння Европи? Бо очевидна річ, що тодї ледві чи знайшов би французький уряд і парлямент такий привід, що-б виправдував річні видатки з народної кишені Французів мілїярда франків на удержанне армії і фльоти.

Інакше стоїть балканське, властиво славянське, питанне: з одного боку до єго уряд росийський припаяв Росию, з другого — воно зачіплює інтереси не тілько сусїдних держав, як от Туреччина, Італія, Австрия, але й держав не сусїдних, як Англія, Пруси. Нехай буде, що в найлїпшому разї заінтересовані держави, і більш за всїх Росия відцурають ся своїх негуманних думок, відцурають ся того що на мові політиків і дипльоматів, зоветь ся „впливом“, а з погляду справедливости єсть політичне неволенне, економічне рабованне і деморалїзация балканських народів; нехай заінтересовані сегодні держави дадуть народам балканськии вільно жити, улаштувати ся відповідно власним потребам і розвивати свій добробит, не питаючи дозволу ні з Відня ні з Петербургу. Так хиба-б се знівечило приводи до війни? Гадаємо, що ні! Балканські народи, визволені з опіки своїх „добродіїв“, на нашу думку, склали-б собі ні що

Digitized by Google

більш як конфедерацию на лад З-єднаних держав Північ. Америки; ініціяторкою сеї орґанізації, здаєть ся, стала-б Сербія, бо вона і нині, як і підчас недолїтства Міляна (про що була у нас річ ще на весні р. 1889) єсть ні що більш як республика. Конфедерация балканських народів притягла-б до себе неминуче і Румунів; до неї-б тягли і не могли-б не тягти славянські народности Угорщини і Румуни з Буковини і таким чином Австро-Угорщина мусїла-б, або ворогувати з новою спілкою вільних держав, або й самій пристати до неї. На нашу думку вона-б потягла руку за останнє; бо інакше-б ішла-б на перекір власних інтересів.

Австрия, певна річ, легко-б зрозуміла, що балканська конфедерация єсть перший ступінь не тілько до федерації південно-західних Славян, але й ступінь до зреалїзования ідеї з-єднаних держав середньої і південно-східної Европи. Австрия не може не тямити, що її самої будущина лежить тілько в отсїй конфедерації і більш нїгде і ні в якій іншій формї. Опріч того Австрия не може не розуміти, що питанне славянської федерації, як і питанне з-єднаних держав середньої Европи не може рішити ся без розвязания питання руського і польского!... Таким чином тут знов справа чепляєть ся за інтереси Прус і Росії. І знов встає нове питання: як тут буде? чи схочуть Пруси і Росия з доброї волї згодити ся, що-б їх підданки висловили так само, як і Ельзас-Льотаринґці свою волю і відповідно останнїй — або пристали до конфедерації, або лишили ся і на далї, хто під Росиею, хто під Прусами? Запевне можна сказати, що Росия — доки Росия — не піде на такі умови; бо вони стали-б смертю для неї! Росия роспалась би а лишила ся-б замісць сучасної Европейської Росії, хиба допетровська Московщина! Росия могла-б, одначе, паралїзовати таку конфедерацию, орґанїзувавши з своїх европейських і кавказських народів — федерацию народів східної Европи! але-ж віщувати таку надію в XX. віці ми не відважимо ся! Сотні лїт мало на те, що-б в народї великоруському при найлїпших умовах виховала ся до такого ступня ідея і почуттє справедливости.

А коли Росия не згодить ся, що-б руське і польске питання, як саме і питання национальні і інчих росийських народів, — опріч великоруського — рішив голос самих народів, то вже-ж не стане вона і на суд третчиків. Таким чином не може не виникти тут такого конфлїкту, котрий розрубає тілько війна і треба сподївати ся, що се буде остання межинародна війна в Европі.

Чи станеть ся ся війна ще в XX. в.?

Уважаючи на ті страшенні видатки на армії і фльоту що річно уряди витягують з убогої кишені народів, можна сподївати ся, що европейські народи не довго вже спроможні будуть переносити страшенне

Digitized by Google

бідованнє економічне ради удержування сталих армій. Треба сподівати ся, що і самі народи і державні уряди — небавом схаменуть ся і чи так, чи інак, а знівечать ту ненаситну пельку, що руйнує побит економічний, держить народи в атмосфері не тілько щоденного злидарства, але і щоденного остраху. Ся пелька — мілїтаризм! Станеть ся се тим швидче, чим швидче зростати ме в народї осьвіта і сьвідомість своїх прав і великої — єдиноправної волї народу.

З сего ясно і виразно знати, який великий і значний обовязок лежить на інтелїґенції! кожна інтелїґентна людина повинна простати в народї осьвіту і ідею межинародної згоди, сїючи в народї і розвиваючи почуттє справедливости, почуттє огидливости до війни і сьвідомість тої страшенної руїни, що заподіває війна і удержуваннє війська.

Що до нас — до інтелїґенції українсько-руської в межах Австро-Угорської монархії, так задача наша двичі ще значнїйша; двичі ще більші наші обовязки і перед усїм українсько-руським народом і перед людьми в загалї. З двадцятипяти мілїонів нашого народу — досї тілько Русинам Австриї судила ся спроміжність плекати, культивуючи розвивати национальні ознаки нашого народу, піклувати ся про єго осьвіту і добробит в загалї і стояти на вартї нашої народно-национальної чести і достоїнства. Натуральна річ, що, не вважаючи на наші лихі обставини життя материяльного, ми повинні попередити на всїх шляхах розвій наших братів закордонних, повинні стати їх проводирями і працюючи — працювати і на їх і про їх! Не їх вина, що вони йтимуть де в чому за нами; ні одна безсторонна людина не має права дорікати їм за те. Навпаки кожен українець мав би право дорікати нам, коли-б ми не йшли поперед Українців! але-ж і нам нїчим тут пиндючитись: ми тілько виконуємо той обовязок, який саме життє поклало на нас і будемо виконувати єго аж до того сьвітлого дня, доки обставини переминять ся, доки нині сонні сили українські прокинуть ся до вільної прилюдної працї народно-национальної і своєю сьвіжою жвавою працею заплатять нам за нашу працю.

Одначе ми збочили. Вернїмо ся до віщования про XX. вік.

Бачили ми, що ключ до війни в руках Росиї і, як нам здаєть ся, вона не поступить ся і не захоче закинути той ключ в безодню і взяти ключ до храму межинародної згоди! Одно слово: нам здаєть ся, що XX. вік бачити ме ще неминуче калюжи крови людської і гори трупів. Але, певна річ, що то буде остання межинародна війна і за сотню лїт більшість народних мас зросте до сьвідомости своїх прав, прав своєї волї і тодї не буде потрібним війна - ergo і військо. От тодї і візьмуть ся народи лаштувати, кожен власними силами, — свій социяльно-економічний побит.

Digitized by Google

Нові приказки С. Руданського.

З поетичних творів С. Руданського досї надруковано дуже мало. Тим часом писав він багато і частенько трапляють ся звістки про нові рукописи Руданського. Недавно ж прийшла чутка, що на Україні лагодять ся до повного видання всїх творів Руданського, які тільки можна провести через росийську цензуру. Звичайно, що се виданнє буде далеко не повне. То-ж добре було-б, коли-б кожний, в чиїх руках єсть рукописї С. Руданського, пересилав в галицькі видання всї ненадруковані досї пієси Руданського, котрих не можна сподївати ся провести через росийську цензуру, як от пієси історичного змісту або пієси про відносини Укрзїнців і Поляків до Москалїв та про деякі громадські стани, як от про духовенство православне, урядників росийських і т. д. З такою думкою засилаю в редакцию „Правди“ кілька пієс Руданського, досї ще недрукованих, котрі я на перший раз вибрав з власноручного збірника Руданського, впорядкованого ним в 1860 роцї, як видно, для подачі в цензуру. Всї сї пієси названі в збірнику „приказками“ і така назва справдї більше відповідає, пїж чудна назва „співомовки“, яку до сього часу прикладали навіть до всїх дрібних пієс Руданського.

М. Уманець.

1.

Козаки і Москалї.

Було тїсно під Москвою*)
Просять Козаків:
„Поможіте Запорозцї
Збити ворогів!“

— „Заплатїте добрі люди!
Кажуть козаки,
То вибємо Москву вашу
З вражої руки!“

„Так вы бєтесь за капєйки“,
Кажуть Москалї,
„А мы бьемся изъ за честя,
Какъ законъ велитъ“.

— „Та кому чого бракує,
Кажуть козаки —
Знати в вас на честь посуха,
В нас па копійки“.

2.

Московська справа.

Звісно призвиська в Ляхів
На ський та па овський,
Але Москаль що діпне,
Верне по московський.

Ото колись Москалї
Перепис складають,

Питають ся двох Ляшків:
„Какъ васъ называютъ?“

Ото й каже з них один:
„— Ja Pawlin Gruszecki!
— А ja, другий підхопив,
Marianek Klecki!“

*) В 1612 роцї, коли Поляки напосїли на Москву.

Digitized by Google

„Піші жъ єво, кажуть ті,
Адінъ — Павелъ Ґрушкінъ!
А другóй... другóй.. другóй...
Ну! Міронъ Ґалушкінъ!“

Ті бідниї і кричать:
— „Dla Boga! co chcecie?
Familią na co nam
I imię psujecie?“

А ті тілько: „пашлі вонъ!
Што тутъ за расправа?“
Оттака-то, коли хоч,
З Москалями справа!

3.

Варвара.

Перепродав раз кацап*)
Усе серед Бару
І на продаж тілько мав
Їдную Варвару.

Аж приходить наш мужик,
Шапку поправляє.
„Чи є у вас Миколай?“
Кацапа питає.

— Нѣту, братєцъ, каже той,
Только сейчасъ будетъ!
І Варвару живо зняв,
Тай до халабуди!

І кісткою раз мазнув —
І чаша закрилась,
Мазнув іще кілько раз —
І мітра вродилась.

Мазнув ще раз — і обруч
Обвів на окóло,
І бігцем до мужика:
„Вотъ тебѣ Мікола!“

Але мужик собі став,
Під боки узяв ся,
Як поглянув на лице,
Так і засьміяв ся.

„Що Микола, то Микола,
Правдива Микола!
Хоч би тобі волосок,
Вся борода гола!“

„Нѣшто хочеш барады?
И барада будетъ!“
І з Варварою мерщій
Знов до халабуди.

Вибігає — кругом зирк —
Мужика й нї пари,
А тут баба, як на злість,
Питає Варвари.

Прокляв кацап мужика,
І бабу до лиха,
Ставить образ на стілець,
Тай промовив стиха:

„Не требуй онъ барады,
Энтакая харя!
И єщо бы бы́ла раз
Съ Міколы Варвара!“

4.

Кацапський струмент.

Не на щó-ж той кацап
На коршомцї й грав
Лиш сидїв бісів син,
Та на губу свистав.

---

*) Богомаз, що продає образи.

Digitized by Google

Але наш мужичок,
Знать натура така,
Лиш зачув голосок,
Так і тне тропака!

Так і тне та кричить:
„Таку матїр твою!
Грай, кацапе, не то
І струмента побю“.

5

Нѣшто лгу.

Сидить Москаль на стільцї,
Аж курить ся, бреше,
А ляхва кругом стоїть —
Тільки вогню креше.

„Вотъ, прибріхує Москаль,
Разъ была патѣха —
Въ адпѣ сутки пятьсотъ віорстъ
Я верхомъ праѣхалъ!“

„Ale to nie może być!
Якийсь обізвав ся.
„Какъ не можетъ? нѣшто лгу?“
Москаль обізвав ся.

„Да знаетє ль, что въ Москвѣ
Адінъ мнѣ не вѣрілъ,
Такъ за это я ему
Рожу перемѣрілъ!“

Тодї Ляшок вже назад:
„A powiedz mi panie!
Czy tym koniem jechał pan,
Że stoi na stajnie?“

— Этімъ самымъ, что теперь!
„Niech że pan przebaczy!
Bo ten koń nie to pięć set
A tysiąc przeskacze!“

6.

Рубль мѣдью.

Серед лїса два кацапи
Дїда запинили,
Не питали й не гадали,
Взяли тай убили.

Оглядїли — лиш копійка,
Їден спамятав ся:

„Эхъ дасада! за капѣйку
Вбили!“ обізвав ся.

— Эхъ, мой братецъ! другий каже.
Что тутъ за дасада,
Вѣдь подумай па рубль мѣдью
Толька сто душъ нада.“

7.

То-та любо.

Завів кацап чоловіка,
Зарізати хоче,
Звязав йому на зад руки.
Ніж широкий точить.

А кацапчук семилїток
Мало не брикає,

Кругом вѣть ся коло тата,
Та все примовляє:

„Да полно ужъ тачіть, батька!
Будетъ съ нево, будетъ!
Рѣжъ-те, батька! то та любо!
Какъ трѣпать ся будетъ!“

Digitized by Google

8.

Кацап з гребінцями.

Стоїть кацап з гребінцями,
Патли закидає...
Коло нього молодиця
Гребінь оглядає.

Оглядає, тай питає:
„А що то за нього?“
— Грівенічек ґалубушка!
Діошево — съ, єй Богу!

„А чи ж буде він чесати?“
— Ахъ ты мая мать!
Та раді Бохъ толька вші,
Ушъ будетъ чесать!

9.

Добрый человѣкъ.

Здибали ся два кацапи:
„Здоровъ, братъ!“ — Здорово!
„А гдѣ батько?“ — Павѣсили!
„Не ужъ то?“ — Єй Богу!

„За што ж єво навѣсили?
Нѣшто онъ напался?“
— Въ хахладскую багамольню
Какъ-та разъ забрался.

Да взялъ толька адну різу,
Шапку съ Мікалая
И ту чашу, што пастомъ попъ
Людей напаваетъ!

„Ахъ сукіны-жъ апі дѣті!
Бога не імѣлі!
Вішъ добраво человѣка
И то не жалѣлі!“

10.

Запорозці у Сенатї.

Раз московські сенатóри
Змовились мовчати,
Щоби нашим Запорозцям
Відвіту не дати.

Ото входять Запорозцї,
Москалїв вітають,
А ті сидять бованами,
Не відповідають.

Запорозці ідуть ближе,
Стали коло стóла,
А ті сидять, як сидїли,
Жаден анї слова.

Тодї старий Запорожець
До своїх озвав ся:
„Чи не в пустку, мої дїти,
Я з вами забрав ся?“

— В пустку! в пустку загукали.
„То що ж мої дїти?
Коли в пустку ми забрались,
То можна й . . . . . ти?

— А заневне, дядьку, можна!
Грімнули по разу,
Тай пішли до дому ждати
Другого указу.

Digitized by Google

ВІСТІ.

З Катеринославщини.

(Економічний побит.)

II.

Побит економічний народної маси, звістна річ, стоїть геть ще гірше ніж побит інчих станів. І тут так само усе лихо звертали колись на недостачу дешевого кредиту про крестян-хліборобів. Ще з початку рр. 1870 і наше земство звернуло на се увагу. Тоді у моді, та ще й у великій було, заводити по селах позичкові товариства. Катеринославська ґуберська земська управа так переняла ся була думкою про велику запомогу масі хліборобів — позичковими товариствами, що запевняла, що сільський кредит вельми сприятиме не тілько крестянам, але й панам: крестяне, мовляв, мати муть спроміжність більше купувати і наймати земель, заведуть машини, держати муть більше робочої худоби, а через те у великих властників землї „буде спроміжність з великою вигодою віддавати в пайми свої землі, а свій хист і знанне придбані осьвітою віддавати муть на користь земських і мирових закладів“. Як бачите управа гадала позичковими товариствами розвинути систему орендованя мужиками земель у панів, завести наче б то українську Ірляндию; але не про те річ... Земство взяло ся давати запомогу (в позику) фонди на орґанізацию позичкових товариств Таким чином воно роздало щось чи не цілих 40 тисячів рублів і орґанізовало по цїлій ґубериї 32 позичкових товариств.

Одначе кредит сей в безодній крестянських злиднїв — був ні що більш, як крапля в морі! Економічний побит мужика все гіршав і гіршав зовсім натурально, бо у мужика не було ні осьвіти, ні осьвічених проводирів, а до того і землї було в обмаль... Недорід ішов за недородом; а податки зростали не відповідно що найпростїйшій справедливости. От вам на показ хоч один факт справедливих відносин уряду до нашого мужика: з цїлої нашої ґубериї торік призначено було в державний буджет самого тілько „окладного сбору“ 2,315.876 р.; з них на самих селян призначено 2,060.371 р, а на великих властників і на усї міста — останні 255 тисячів. Зведіть тілько рахунок в процентових відносинах і ви жахнете ся сій „справедливости“. До слова додати: що отсї податки не становлять і половини усїх податків з мужика; але і з сїх тілько на рік 1892 лишили ся недоплати більш половини — 1,341.864 р.! Вже сама отся недоплата стає за певного свідка економічного побиту нашого мужика.

Ото-ж після позичкових товариств пішла нова думка гуляти по Росиї, що треба дати крестянам кредиту під землю, на довгі літа. Тоді крестяне з запомогою сего кредиту купувати муть землї. Таким чином з-явив ся крестянський земельний банк і наробив крестянському побиту ще гіршої руїни. За увесь час істнованя сего банку — 1884, катери-

*) Див. „Правда“ 1892. вип. XXXVIII. стор. 226—228.

Digitized by Google

нославські мужики не спіткали жадної душі з „народолюбців“, що-б взяла ся да добре вияснити крестянам, яким тяжким лихом станеть ся їм новий банк! темна маса кинула ся купувати землї, закладаючи їх в банк. Тай докупували ся до того, що хоч з мосту та в воду. От що знаємо з певних урядових звісток. Будучи не спроможними виплачувати банку проценти, крестяне почали покидати куплені землї. Але треба знати, що банк не давав в позику усієї суми, яку треба було на купівлю: банк давав 60—70%, а останню мусїли крестяне самі зібрати чи з власної кишеві, чи позичити де инде. Не розжувавши через свою темноту добре дїло, крестяне гадали, що банк стане їм наче те Ельдорадо і з усієї сили пильнували збирати гроші на доплату того, чого не ставало до позички з банку.

Накупили тай сїли наче на леду! Показала ся така неспроможність сплачувати банку проценти, що крестяне цурають ся і кидають такі куплені землї, на купівлю котрих вони доложили з власної кишеві великі суми! До 1. сїчня сего року таких земель крестяне покинули з банковою позикою на 227 тисячів. Уважайте, що опріч сїєї позики крестяне з власної кишені виняли 77.785 р. і отсї останнї на віки пропали! До 1. сїчня сего року банк мусїв лїцитувати по Катеринославщинї більш 25 тисячів десятин землї, що купили були крестяне. Але й на лїцитацию мало було охочих і банк мусїв лишити за собою 18.316 десятин землї! На цїлу Росию відповідно землї, якої відцурали ся крестяне, Катеринославщина займає друге місце; бо перше взяла Полтавщина.

Зведїть рахунок та зауважте: чого стоїть крестянам отой банковий кредит? Легко сказати відцурати ся від власних 77.785 руб! А хто тут перш за всїх винен?? Е! про се треба довго говорити, що-б добре вияснити ті хибні стежки, якими пішов був банк і своїм радикалїзмом занутав силу мужиків і зруйнував їх побит! Банкові голови, сидячи в Петербурзї, не знаючи нашого краю, не маючи за собою жадного досьвіду, гадали, що не вельми трудно буде свої книжкові теорії завести до життя темного мужика... От же не так воно легко! труднїйше ніж переложити гроші з однієї скринї в другу!... Еге! перше за всїх винною руїни побиту нашого мужика банкові ватажки. Про се другим разом.

Гр. Антоненко

З Київа.

(Доцентура фільософії Гілярова-Платонова і Кареєв. — Відчит Гілярова. — Гостина українських артистів.)

Раз їдучи на залїзниці, нам довелось, з приводу одної зовсїм приватної справи, чути від одного студента таку фразу: Коли ми, мов, студенти, не будемо боронити сього (ходило об одно змагание, де студент вступав ся за принцип справедливости), та на кого покладатись?“ І справдї, у нас завжде привикли дивитись на професора унїверситету, студенти, з великими надіями, як на людий, що не попустять пїякій кривдї, не причинять ся нї до чого неморального і високо піднесуть

Digitized by Google

сьвітло правди і любови, що жевріє у багатьох людий і тілько задля лихих обставин життя і духу часу все більш і більш згасає. Але частенько трапляють ся факти, котрі сьвідчать, що і межи сих людий почуттє моральности і справедливости мало розвинуто. Ми, певне, стоїмо далеко від того, що-б ставити тут точку і казати, що далї нї ві що вірити, а все-ж сумно, вельми сумно за таке з-явище.

В нашій дописи ми маємо на увазї розповісти про один з таких фактів, що трапив ся не що-давно у нас на унїверситетї, — він вельми яскраво ілюструє вище наведену думку нашу.

Років шість тому, як до нашого унїверситету на катедру фільософії призначено доцента Гілярова-Платонова. Що-б здобутись на екстраординарного професора сей добродїй написав сього року фільософічну студію про Платона і поїхав до Петербурга прилюдно боронити її тези.

Чудний се звичай, що професор їде до інчого унїверситету, де його не знають, боронити тези своєї працї, але його з давних-давен запроваджено до життя. На диспутї межи інчими опонував Гілярову професор історії Карєєв Він, як знати з телєґрами „Русскихъ Вѣдомостей“, зауваживши, що систему Платонову в дисертації викладано на підставі таких діяльоґів, що ще на двоє бабка ворожила, чи вони належать до Платона, чи може тілько прикладають ся до його, підніс питанє, чи можна на таких хитких підвалинах будувати працю наукову. Гіляров би то відповів, що „не лишилось звісток, що й євангелія належить до Христа, однак не вже-ж треба вирвати її з рук вірних?“ В кожнім разї закид Карєєва офіціяльно усунено, бо декан відділу признав, що він не на часї, і по диспутї, Гілярова признано за маґістра фільософії, на що згодив ся і Карєєв.

Здаєть ся все скінчилось на доброму для Гілярова і не було, de quoi fouetter un chat, як кажуть Французи. Але не так склало ся, як жадалось би. Гіляров уже пакинув оком на Карєєва на тому закидї, який він зробив йому і, що-б віддячити, вжив таких огидливих інсинуацій, та ще з унїверситетської катедри, таких поганих вчинків, що набув собі великого сорому не тілько як професор, а й як чоловік.

Прибувши до Київа він на першому-ж відчитї почав хвалити свою наукову працю, сказав, що вона мусить зробити великий переворот в фільософії, вказав на ті похвальні відозви на його працю, яких висловлено опонентами, а далї доторкнув ся і закидів Карєєва. Але тут він, певне, забув про своє і чуже моральне достоїнство, бо почав так ганьбити Карєєва, так глузувати з його, що треба тілько дивувати ся, о скілько підупало моральне почуттє у слухачів, коли вони не покинули авдиторії. Для більшої арґументації (!) він поклікував ся на вуличну ґазетку „Московскій Листокъ“, де йому, Гілярову, висьпівано панеґірик, як „самостійному“ „русскому“ вченому (зараз знати, звідкіль вітер віє!), а Карєєва закидано ґразю, бо „він, мовляв, вважає себе за провідника „західно европейської“ науки в Росії, — як же-ж йому було не боронити її від нападів Київського вченого?“ Оттаке поклікуванє, додамо до слова, на „М. Л.“ дає підставу гадати, що грядуть часи, коли поруч з Ньютоном, Фарадеєм, Дарвіном, як авторитети будуть стояти „Московскі Листки“ et tutti quanti (!).

Digitized by Google

Отже Гіляров, почавши з сієї інсинуації, як з засади, став лаяти Карєєва на чім сьвіт стоїть, що він сякий-такий. „Подумайте, з апльомбом вимовив він, Карєєв зараз же по диспутї послав телєґраму до „Русскихъ Вѣдомостей", де сказав принаймні (!), що він вичівець привів мою працю і що тільки на великі потуги я осягнув „степень" магістра! (Такої телєґрами не було, а була та, що ми її павели вище). „Які ви виводи могли зробити?" Звернув ся він на решті до студентів: „що і межи професорів бувають"... (лайка)

Так „словутне" закінчив свою промову Гіляров, виїдивши на Карєєва всю гущу лайливих слів, яких тільки було в його словницї. Читач ремствує проти такого огидливого вчинку і жде, що слухачі чим-небудь виявлять свій протест, але... марна надія!

Одну міть в авдиторії була велика тиша, знати студенти і морально і естетично смакували осолоду „мудрої" речи Гілярова, а потім саля задрізжала від гучних оплесків, якими слухачі нагорожали свого коханого професора. Під грядом оплесків він вийшов з авдиторії. Оттакий протест!...

Коли студенти не сказали нїчого проти інсинуацій „Московского Листка", вжитих Гіляровим з катедри, коли вони дозволили самому Гілярову ганити, а теж і базарно лаяти його колеґу задля якихсь-там ворожих відносин (та й яка тут ворожнеча!?!) коли, кажу, вони не запротестували проти сього, а навпаки гучно плескали з великого задоволення, то розповідати, що було далї, — здаєть ся, зайва річ. Чого, справдї, сподіватись від чоловіка, що не тільки не обурюєть ся, а навіть виявляє задоволенне, чуючи, що лають на чім сьвіт стоїть його батька, дядька — зовсїм невинного чоловіка? Але над усе те ми докажемо кінець сієї „історії": він є фактом дуже великої цїкавости. Бо все те, що сталось опісля, з боку студентів було нїзкою неконсеквентностий, — правда, добрих, які сьвідчили, що „іскра Божа", іскра почуття справедливости у їх десь там глибоко ще жевріє, а з боку Гілярова — випливало з бажання як-небудь вилутатись з того становища, в якому він опинив ся своїм відчитом, — бажання, що й далї привело його до недостойних вчинків.

Мусимо переказати такі подробиці.

По місту незабаром залупали чутки про той відчит, яким на завжде забезсмертив своє йменя Гіляров. Довідав ся про його і Карєєв. Він зараз подав до київського університету формальне запитанне, скілько є правди в сїй „історії" з відчитом. На питанне декана Гіляров одхрещував ся, що він буцїм то нїчого не казав поганого для Карєєва (хоча відчит стеноґрафічно занотовано). Коли про таку відповідь його, довідались студенти, один з їх Т. прилюдно звернув ся до Гілярова і спитав, чи правда тому, що він відрекаєть ся від своїх слів. „Іскра Божа", як бачимо, сналахнула! Гіляров Марсом подивився на його і сказав: „не ваше дѣло!" а потім доніс на Т., що він прилюдно образив його і сьому зроблено публично „выговоръ". Студенти хотїли спершу вчинити яку-небудь демонстрацию, але „волненіе умовъ" улягло і „історию" забуто, тим більш, що підосніла мясниця.

Справу з запитаннем Карєєва університетська старшина уладнала

Digitized by Google

як не можна лїпше. Просто сказали, що нїчого не було такого, що все се дурниця, хоча нїяким чином не змогли відкараскатись від того факта, що професор з катедри покликував ся на „Московскій Листокъ“ і він так і лишив ся голісїнький, нїчим не виправданий офіцияльно, на спомин і поученне грядущим поколїнням...

У нас гостять славетні гості: вп. артисти Заньковецька і Садовський. За їх участю має бути відіграні два спектаклї в міському театрі. Про їх ще буде у нас раз річ. *Ч.*

З Москви.

(Ревізиї і арештованпя.)

Послухайте-но що в нас робить ся:

„Марця 30-го і 31-го через увесь день і нїч були в нас страшенні труси і арештованпя. Як нам здаєть ся по де яких фактах жандармерия вишукує „групу народовольцевъ“ і їх друкарню. Се заклавшее ся знову товариство в сїчнї розіслало скрізь дві проклямациї, де воно повертаєть ся до суспільности росийської, а стисліїше до революцийної молодїжи й викликає їх на боротьбу з росийським урядом. Радить швидче скупкувати ся всїм революционерам попереду мийські товариства, далї з-орґанїзувати ся яко найшвидче в центральне, що-б не згубити такого слушного часу, як сей голодний рік і захопити в свої руки всю урядову власть, а відтак зібрати народню раду. Зараз по розісланню сїх листів вибухли труси й арештованпя сливе по всїх великих містах, як от Петербург, Москва, Київ, Харьків і інші. Але небагато довело ся ряду поживити ся, хоч і заарештовано було сила неповинного нї в чому люду. У марцї було випущено знов дві проклямациї. У одній сї народовольцї виголосили свою програму. Нового в сїй програмі годї що небудь знайти. Се стара пісьня 70-их років з усїма тогочаснпми хибами й помилками; навіть терор вживаєть ся. От по сїх проклямацпях і збила ся у нас в Москві буча. Трусів було дуже богато, і заарештовано 16 чоловіка слухачів університету, 4 жінки курсистки, 1 книгар Прянишникова книгарнї. Сю книгарню надсабно, цїлком по московському, трусили жандарми з 2-ої годпни дня до 12-ої ночи, навіть стїни геть чисто всї пообдірано. Потрусили також і книгарню Готье. Про те нї в першій, нї в другій нїчогісенько не знайдено. Далї, заарештовано письменника Астирева з жінкою і братом. Тут трус почав ся з 12-ої годпни до 2-ої дня. Здибали тут жандарми 4 их гостий, слухачів університета й забрали їх з собою. У одного товариша Астирева знайдено 3 пуда проклямацпй, що мав він їх розіслати селянам по селах. Уже все було налагоджепо: покладено проклямациї в куверти, попадписувано адреси. Лишило ся тільки покидати їх у листові скриньки, але замісць сього вони опинили ся зовсїм у небажапих руках. Решта бадьорпть ся й веде своє дїло далї, не вважаючи на труси й арештованпя. І вопи, як кожен Росиянин, бачуть сучасне варварство московського уряду й сумні обставини життя, теж мають надїю на кращу будуччину і борють ся за сю будуччину, як вважають для себе потрібним і кращим. *І. Ст ик.*

Digitized by Google

Безвиглядність соціяльної демократії*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Справдешній нормальний день робочий — день часу і промислової роботи — був би вельми бажаний для всякої системи економічної, котра різким вмішуванєм держави хотіла-б докладно вирівняти, з одного боку розділюючи в наймі „право і інтерес робітників поміж собою“, з другого боку задля продуктивности „право і інтерес робітників з правом і інтересом цілого народу“. Отже справдешній день нормальний був би бажаний не тілько для державно нормованого капіталізму з приватною власностю продукційних засобів, як се думав би перевести Родбертус в потужнім королівстві, але й для всякого, именно-же для демократичного соціялізму, коли-б сей останній, вертаючи до принципу Айзенахської програми, хотів би зробити пропорціональним для кожного вклад роботи і користь, замість придїлювати комуністично (Ґотайська програма) після „розумних потреб“. Ріжниця була-б лише та, що всяка соціялістична система мусїла-б весь дохід продукційний — по відшкоді прилюдних потреб — pro rata вложеного часу нормального розділювати і заспокоїти участь усїх в ціннх продуктах після нормальних коштів промислових, коли тимчасом Родбертус, прихильник приватної власности, бажав би мати до згаданих вже „установ“ ще дальшу установу, періодичне нормованє цїн платнї в усякім промислї.

Родбертус і се останнє розуміє зовсїм ясно: під авторитетом держави мусїла-б ще бути установлена в усякім промислї ціна платнї для нормального дня робітничого, взглядно умовлена між наймаючими а наємниками, і сї установи мали-б періодично відбувати ся і підвишшати ся після підвишшення продуктивности працї. Родбертус дуже добре розуміє ріжницю поміж нормованим капіталїзмом і нормованим (не комуністичним, не анархістичним) соціялїзмом. Коли-б робітники були самі — так він виводить — управнені до участи в національній вартости продукту, то кожному робітникови дали би посьвідченнє на цілу роботу нормальну ним довершену і вся національна вартість продукту припала-б самим лише робітникам. Нпр. як би робітник дав $1\frac{1}{2}$ нормальної роботи дневної в своїм нормальнім робочім днї, то ему записано-б в его наймі 15 годин робочих; коли б дав лише $\frac{1}{2}$ нормальної роботи дневної в своїм цілім нормальнім днї робочім, то записано-б 5 годин робочих.

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXVIII. стор. 243 249

Digitized by Google

Весь національний прихід, котрий стояв би x нормальної роботи, пішов би на робітничу платню, котра рівняла-б ся x робітничої платні. Одначе такий стан, про який може маячить не один проводир робітничий, годі осягнути по думці Родбертуса: робітник не міг би серед ніякого суспільного ладу осягнути весь продукт своєї нормальної роботи, ніколи не міг би в своїй платні дістати посьвідчение на всю ним вложену роботу нормальну; при всіх обставинах треба би відшибнути се, що нині виступає яко ґрунтова рента і зиск капіталу. Ґрунтова рента і зиск капіталу се у Родбертуса нагорода за „посередну“ роботу, за економічну функцию продукцийної управи: коли-б отже робітник дійсно в своїм нормальнім дни робочім дав 10 годин нормальної роботи, то єму можна-б на єго плату може лише 3 години робочі вписати, іншими словами, мусив би вдоволити ся 3 годинами вартости продукту; позаяк одна година вартости продукту репрезентувала би може єго вклад на потреби державні (податок), а по три години пішло би на те, що нині називаємо ґрунтовою рентою і зиском капіталу.

По знесенню приватної власности засобів продукцийних се-б то, коли-б капіталістичну управу продукцийну заступлено колективістичною, було-б се нормованье у ч а с т и просто злишне; без нормального дня робочого, без нормального часу, нормальних гроший, нормального ціновання товарів і якости робіт не міг би обійти ся ніякий п р а к т и ч н и й колєктивізм. Нормалїзуючий соціялїзм не міг би ще може обійти ся й без дальших доповнень, через те, що вартість нормальна з м і н я є т ь с я п і с ь л я з м і н н о ї в а р т о с т и у ж и т к о в о ї д і б р і р о б і т н и ч и х п р а ц ь; інакше не можна-б в рівновазї удержати потреб і засобів і кожночасний розділ сил робочих не дав би ся перевести свобідно на ріжнородні промисли.

Допустім отже, що-б те загальне нормованье було переведене д е м о к р а т и ч н о: чи-ж тоді певно осягнено-б ціль? Коли, відповідаючи на се питанье, допущу, що управу господарства ведено би після найлїпшої волї і відомости, то все-ж таки се не може мене переконати. У всіх напрямах, в яких треба би переводити нормованье, мусїло-б воно стрітити практично майже неодолимі трудности і опріч мас, як се в капіталістичнім господарстві навіть в столїттю змов (страйків) більше не могло би бути. Як можна довести між промислами до порозуміння про всесторонно справедливу редукцию окремого дня робочого, на нормальний день робочий ч а с у? Як можна винайти для поодиноких перівно користно розвинених промислів тої самої галузи промислової справедливий пересічний день нормальний часу і як можна осягнути всесторонно признану нормальну міру промислову поміж ріжними промислами і посеред кождого промислу поміж поодинокими галузями? Як можна перевести

Digitized by Google

досьлїд *якости* нормального промислу і відшиб за гірші достави? Яким способом можливе підношеннє і спаданнє нормальної скалї вартностної пісьля зміни потреби, що-б всї були вдоволені? Як можлива нормальна оцїнка робіт, які складають ся на оден продукт, а не представляють ся яко частини поодиноких робітників? Також при найлїпшій орґанїзації мусїло би в *середніх величинах* нормованнї се *індивідуально нормальне*, та участь кожного поодинокого роздробити ся докладно пісьля єго заслуги, а окрім того єго підмога в означенню вартости. Таким способом пропало-б *індивідуалїзуюче* і всесторонно *свобідне* означуваннє вартости продуктів і вкладів. Не вірю отже, що-б *демократичний* социяльїзм нормуючий міг се взагалї або лїпше зробити, що нинї бодай приближно може вдїяти зорґанїзована пісьля станового і торгового ладу боротьба о цїни в нинїшнїм господарстві.

А як же було би, коли-б демократична управа не вийшла розумна, чесна, справедлива, досьвідна і постійна?! Яке становище заняло би тодї чисто социяльїстичне придїлюваннє дібр супроти розділу дібр, веденого становим і торговим ладом, супроти боротьби обмеженої правом позитивної полїтики социяльної о плату, чинш і цїну капіталїстичного господарства?! Певно некористне. Яка була би тодї порука, що би безмежно всевладна воля маси і більшости все робила так, як сьлїд, що-б отже при демократичнім колєктивізмі в загалї менше було кривди, як при правно уладженім капіталїзмі! Нема найменшої!

Таким способом не остояв би ся радикальний колєктивізм і в тій практично найможливійшій формі, яку доси для него можна було найти.

Сими критичними поясненнями вичерпані мабуть *економічні* точки кардинальні можливо найлїпшої програми социяльної демократиї і виказана з підмогою предметово обдуманого розуміння неможливість сего пляну. Очевидно зовсїм ударемнює обіцянки социяльної демократиї именно скрайний індивідуалїзм, котрим так само пересяк социяльїзм, як і капіталїзм. Демократичний колєктивізм неможливий і ні в однім напрямі навіть економічно не може додержати того, що обіцює. Коли-б хотїв стати ся можливим, перейшов би в практиці в авторитарний социяльїзм, котрий сам про себе був би понятний, одначе довідно не перевисшив би теперішнього суспільного ладу, котрий дав би ся позитивно поправити. Не мали-б ми отже довго ще загального дому примусового працї, як заневняє одна за багато — отже нїчого не доказуюча критика, але певно не мали-б ми тої вільности і рівности всїх, про яку пролєтарият „думає“, а социяльний демократизм обіцює. Задля мрачної імпровізациї, котра так виразно напятнована немилучою злудою обіцянок, хоче социяльна демократия цїлий теперішний лад суспільний зневечити а з ним і щастє усеї

Digitized by Google

заможної людности і викорінити національний ґрунт історичний. Неможливо, безвиглядно!

Двічи неможливо, позаяк також рівноважкі а навіть переважаючі неекономічні інтереси націй виключають безуслівно економічний соціялїзм демократичний! З демократичною продукцією колєктивною не дасть ся погодити підпора внутрішньої і зверхної безпечности, підвалина всякої сили і авторитету, потужне військо. З нею зовсім не дасть ся погодити той авторитет в державі, в церкві, у вихованню, в родині, на останку і в самім господарстві, без котрого колєктивна продукция сама розплила-б ся в багні анархії, без котрої не можна-б удержати спасенного ладу; демократичний колєктивізм нищить іменно ті услівя; серед яких „авторитарний“ колєктивізм все ще понятний, але ніколи не може бути пожаданий. Се дальша велика похибка многих соціяльних демократів, в яку самі критики їх впадали і тому її не добачували: колєктивна продукция ставляє чисто економічні питання про реформу і то такі, що досі показували ся яко домагання розмірно малої частини народу — пролєтарияту промислового понад всі інші інтереси всего життя народного. Енерґічна поправа становища промислового пролєтарияту се зовсім управнене домагание високого значіння, одначе воно не має того суверенного значіння, що-б задля того знівечити історичне господарство народне і пожертвувати все інше. Коли се розважимо, тоді і в сучаснім господарстві народнім покажеть ся не одно повноправним, що для абстрактної конструкції ідеальної найлїпшого ладу продукційного і доходового не істнує або видаєть ся навіть супротивним. Господарство народне повинно бути в злагоді з усїма іншими сторонами народного життя, бо воно єсть его підмагаючим і вживляючим орґанїзмом науково уладженим або вимагаючим уладження. Воно повинно підчинити ся безуслівним потребам також релїґійного, державного, правного, виховуючого, артистичного як і родинного життя — громади як і одиниці. Коли сї інші інтереси, як і економічні інтереси частин народу неприналежних до промислових заводів, вимагають удержання капіталїстичної продукції в обсягу її економічно найлїпшої придатности; коли вони вимагають дальшого істнования нерівного доходу (що не єсть продукційним доходом) яко основи ладу, державного авторитету виховання, дальшого піддержання родини; — коли вони потребують такого доходу для добре платного урядничого стану, для шляхти, що не може істнувати без побору ренти ґрунтової, для підприємців, що не істнують без капіталїстичної ренти; коли домагають ся ренти для загально хосенних інститутів, для взаїмних товариств, для вдів і сиріт, — то всї ті головні частини народного господарства треба удержати в цїлости. Одначе треба сї частини господарства в подробицях так поправити, що-б і наємний

Digitized by Google

робітник міг при тім жити по людськи, що-б він обережений і піднесений загалом заступник свого заводу міг жити для суспільности і найти щастє для чоловіка можливе. Критика соціяльної демократії позбула ся одначе тепер найлїпших основ і найміцнїйшої зброї, бо й вона не зняла сеї обвязки, яка засьлїплює наше століттє; занадто багато волї полишено абсолютизмови матеріяльно-економічного сьвітогляду суспільного самовільних адвокатів промислового пролєтаріяту. Коли визволимо ся з того обмеження ославленої осьвіти „століття матеріяльних інтересів“, тоді упадає скрайна демократия соціяльна яко безмірна чванливість. Сей засуд не єсть перепоною в признанню, що критично-науковим заступникам демократичного колєктивізму належить ся заслуга критики всїх недостач лїберально-капіталїстичного століття, яка викликує й вимушує позитивну реформу; також не можна відмовити, що не одного аґітатора соціяльної демократії проникає дух щирого змагання, ідеалїзм, що́ може засоромити вдоволені кляси суспільности, ідеалїзм, посунений аж до мучепицтва.

Стілько до економічної критики соціяльної демократії! Остання ціль сеї партії єсть, як бачите, рівне зобовязанє до робітничої праці, як і попереміпно до всякого роду тої праці, в інтересї рівности і рівної участи всїх „пісьля розумних потреб“. Одно се питанє стоїть на черзї, анї більш анї менш заводово-поділове господарство колєктивне хоч би й під як популярно уладженою управою, анї навіть господарство з поділом доходу пісьля соціяльної вартости вкладу праці кожної одиниці в розуміню Родбертуса, лише виключна і демократична продукция колєктивна з робітничим обовязком усїх до рівного ужитку всїх і з виключенєм аристократичних потреб. Ґотайська програма з 1875 р. не лишає в сїй справі нїякого сумніву.

Здаєть ся, я доволї ясно показав, що радикальний колєктивізм єсть економічна неможливість, що він не може додержати своїх обіцянок, що він не дасть всїм анї вільности анї рівности, що він не може принести поступу загалу знаменитим ділапнєм одиниць і кожної одиниці на своїм місцї. Соціяльну демократию характеризує перемішуванє всїх з усїма і з усїм — певний рід повороту до господарства орд, що не знає нїяких ріжниць суспільних. Ординське господарство не може того осягнути навіть в матеріяльнім життю, що осягає теперішнє господарство народне. Хоч би й усї працювали в блюзї, то все таки нї оден не був би справдешнїм заводовим робітником. Більшого доходу не осягнемо, коли сї, що досї працювали поза продукциєю дібр, також приложать свої руки до продукциї, а за те в родинних відносинах, в службі шкільній, в управі державній і громадскій, у вихованню, в штуці і науці, в культї і душ-

Digitized by Google

пастирстві будуть робити тим менше і лише по дилєтантськи як блюзові робітники.

А що найменше прийшло-б до загального тригодинного дня або поки що лише до осьмигодинного, котрий в найліпшім случаю був би можливий лише на основі дальшого розвитку найбільш розвитої і економічно найбільш упорядкованої продукциї заводової, про що поговорю ще в дальшім листї. Найкоротший загальний день робітничий єсть основою, на якій будує социяльна демократия будівлю надій загальної рівности і вільности також в державі, в суспільности, в товаристві, у вихованню, в штуці і науці — а сій будівлї приглянемо ся опісля близше.

(Далї буде).

Ненадрукований лист М. Костомарова.*)

Недавно пощастило мінї добути дуже цїкавий лист нашого славного історика, вікопомного М. Костомарова. Лист сей, на мій погляд, має дуже велику вагу, показуючи нам відносини Костомарова до украïнської молодїжи, а ще більше — єго погляд на значінне народної мови не тільки для народної просьвіти, а в загалї і для цїлої украïнської справи. Любов до свого краю і до свого народу він суцїльно єднав з любовю до рідної мови. Вороги украïнства, а часом і де-хто з Украïнцїв в запалї партийної боротьби не раз здавали ся на те, що нїби-то Костомарів надавав вагу народній украïнській мові тільки в дїлї початкової народної осьвіти і зовсїм не дбав про широкий лїтературний розвиток мови, а навіть зупиняв своїх земляків, що б вони не тратили силу на те, що нїби-то вважав він зовсїм не потрібним для свого народу. Справдї, в своїх публїцистичних статтях, як от: Украинофильство (Рус. Старина 1881—2) и Задачи украинофильства (Вѣстникъ Европы 1882—2), Костомарів нїби-то сам дав повід до сього, виступаючи проти перекладів на украïнську мову з Шекспіра, Байрона і т. д Але-ж треба мати на увазї, що Костомарів, виступаючи тут як российський публїциста, мусив говорити не інакше, як озираючись на всї боки. Деякі Росияне часом, хоч і дуже рідко коли, подають свій голос за украïнську школу народню початкову, навіть і за письменство, призначене

*) Лист сей многоважний дістали ми за пізно, що б подати єго в цьвітневім випуску „Правди“, в часї коли іменно припадали семі роковини смерти незабутного украïнсько-руського історика М. Костомарова († 7 (19) цьвітня 1885 р), отже сповняємо тепер сей довг патриотичний. — Ред.

Digitized by Google

для простого люду, але досить поставити українське питання хоч трохи ширше, що-б навіть такі російські лібералі, як Пипін, Скабичевський та інші, зараз же обурились проти українства і вдарили на сполох. Все се добре тямив Костомарів і не дивно, що він, перестерегаючи своїх менше обережних земляків, бажав таким способом заспокоїти Росіян і уряд, що-б оберегти Україну від ще тяжчих утисків — нехай, мов, Росіяне і уряд бачуть, що проводирі українства тільки й дбають про народну школу та письменство для простого люду. Таким способом, здавалось ему, легше буде досягти коли не повної волї для української мови, то принаймні знесення лютого указу 1876 року, до якої мети прямував він дуже енергічно в останні роки свого життя, як се бачимо з цілого ряду его статей, друкованих в різних периодичних виданнях в оборону українства. Отже він не міг не розуміти того, що раз українство матиме волю в ділі народної осьвіти і письменства, воно не може зупинитись, що раз мова буде допущена в школи і матиме хоч яку небудь волю в письменстві — се само собою викличе потребу ширшого розвитку мови і письменства. Доволі передивитись поетичні твори Костомарова (Збірник творів Єремії Галки. Одесса 1875 р.), що-б бачити, як сам він пильно і уважно поводив ся з народною мовою і дбав про її розвиток, що найбільше виявляєть ся в перекладах Костомарова з інших мов, як от его жидівські сьпіванки Байрона або переклади з краледворської рукописи то-що. Таким побитом его власна праця краще всього доводить нам, як він дивив ся на народню мову, як він бажав їй найширшого розвитку, нічим не обмеженого. Теж саме доводить нам і сей лист Костомарова до київських семінаристів, котрих він умовляє „не кидати рідної мови“ і „стати кріпкою сторожею народній мові“ і тоді, каже він, „не зломить нашої народности ніяка в сьвіті ворожа сила“.

Лист сей зберіг ся у одного з бувших київських семінаристів Д-ра Ш. Як він каже, в 1863 році, коли Костомарів почав видавати початкові підручники для народних шкіл на українській мові, київські семінаристи дуже зацікавились сим ділом, збирали гроші, писали проповіди на українській мові, марили про те, що-б ставши сьвящениками, вести діло народної осьвіти і т. д. Оттоді-то вони цілою, доволі численною громадою удались з листом до Костомарова, посилаючи ему гроші і виявляючи ему щиру прихильність і готовість ширити українські книжки в народі і служити ділови народної осьвіти. На сей лист Костомарів відповідав їм листом з 19. Січня 1864 року, котрий переданий був на сховок товаришові Ш. Пісьля того, каже Ш., був ще один лист від Костомарова, при котрому прислані були по оказії і видані Костомаровим книжки: Оповідання з сьвятого писання Опатовича

Digitized by Google

і аритметика Коніського, але сей лист десь загубив ся. На сьому й закінчила ся переписка Костомарова з київськими семінаристами, бо незабаром настала заборона видання українських книжок і почалось таке гнобительство, що нїчого було й думати про яке небудь дїло на украïнському ґрунтї. Автоґраф листа Костомарова, яко цїнний памятник до істориї нашої культури, маю я передати на сховок до якого небудь музея нашого в Украïнї або в Галичинї*), а поки що друкую вірний до слова список того листа, зберегаючи в нїм всї особливості правописи і мови.

М. Уманець.

Ось сей лист:

„Генв. 19 -- 1864.

Шановна Громадо, Панове семинаристи!

Великі радощи мині сталисъ, коли я одібравъ листъ Вашъ, и нема въ мене кибети, шчобъ віддячити за ту ласку и увагу, шчо мені есте показали! Дай Боже Вамъ счастя — здоровья и шчоб ви росли духомъ и сердцемъ. А якъ постановлять Васъ пастирями, нехай кожний запечатае собі у сердці ту любовь до свого краю и до свого народу, шчо теперь маете; и будете ви світло людямъ вашимъ, и станете ви крїпкою сторожею народовій мові и народовій освіті.

И коли бъ то скрізь по семинаріяхъ бувъ такий духъ, якъ у васъ, не зломила бъ народности нашои шіяка въ світі ворожа сила во віки вічні. Памятайте, панове, про слівця: дай Боже, шчобъ любовь наша до рідноп мови не була похожа на те насіння, шчо було зійшло, та росту ему не було. Шчобъ люди васъ не звели, шчобъ а ні ради жінокъ і дітей, а ні ради омани світовои**), кваплючись на лакомство велике, а ні ради страха архіерейська, не покинули ви мови рідиён. Бо хто любить народъ, той річъ его любить, а хто каже: шчо любить народъ, а річь его ненáвидить, той бреше, якъ брешуть Гогоцькій та Кульжинскій***) и ті, шчо на ихъ похожи, шчо ихъ менá покриються соромомъ и поругаються в памятці у потомківъ. Да не смущаеться сердце Ваше: ідіть смілими и твердими погами до мети своеи.

Щиро прихильний

Н. Костомаровъ.

---

*) Ми-б щиро радили переслати в музей „Просьвіти". — Ред.

**) В оригіналї написано: свїтотовои, певно, що се описка.

***) З легкої руки жидівського „Сіона", „Московскихъ вѣдомостей" Каткова і славянофільского „Дня" Аксакова накинулись на українство і наші перевертні: И. Кулжинскій, що видав в Київі в 1862 році брошуру: „О зарождающейся такъ называемой малороссійской литературѣ" и професор С. Гогоцкій, котрий в 1863 році воював з українством в київських та інших ґазетах.

Digitized by Google

ЩО БУЛО, ТЕ МОХОМ ПОРОСЛО.*)

Драма в 5-ти дїях Карпенка-Карого.

ДЇЯ V.

Відміна перша.

Декорація 10-ої відміни 1 дії.

ЯВА І.

КОРНЮШКА (один — іде тихо на вспинячки до дверий.)

Що воно за оказия, нїяк не розтолопаю? Пані сердила ся на пана, а потім покликала Пилипа Сидоровича за управителем... (підслухує) Тепер пан кричить на Пилипа Сидоровича... не чути всего... О! наче щось про Ярину — не розбереш, а цїкавість все більше і більше росте! От, коли-б шапка невидимка, проскочив би туди, усе-б знав... Дуняшка щось балакає! Ну голосок наче пищик з болиголови.

(Входить управитель, Корнюшка відскакує від дверий.)

ЯВА ІІ.

(Корнюшка і управитель.)

УПРАВИТЕЛЬ.

Эти... эти и тому подобіе... ты шево тутъ дѣлаль?

КОРНЮШКА.

Я? Замок обтерав, Богдан Богданович.

УПРАВИТЕЛЬ.

Ну... эти... а Пилипушка гдѣ?

КОРНЮШКА.

Вони там у пана... і вас кликали зараз туди... до пана у горницї. Ідїт, Богдан Богданович, там вас ждуть.

УПРАВИТЕЛЬ.

Ты затымъ... эти... эти стршрошился.

КОРНЮШКА.

Пан сердить ся, кричать...

УПРАВИТЕЛЬ.

О-о! Я лякаюсь и тому подобіе! Я ни будить ходилъ эти... безъ доклада.

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXVIII. стор. 229 241.

Digitized by Google

КОРНЮШКА.

Як тілько прийдете — велено, що-б зараз йшли до пана.

УПРАВИТЕЛЬ.

А ты, голубушка, эти... Корнуха, не знаешь за чево каспадынъ сердился? а?

КОРНЮШКА.

Не знаю, Богдан Богданович! Зараз пісьля чаю, таке підняло ся у горницях, що страх, — я й сам бою ся, аж трусю ся увесь.

УПРАВИТЕЛЬ (іде на пальчиках до дверий. Перед дверима стає, береть ся за серце.)

О, майнъ ґотъ... и тому подобіе!... (пішов в покої.) (Корнюшка, як управитель одчинив двері, позад єго стає на вспинячки і заглядає.)

Я В А III.

КОРНЮШКА (сам.)

Так і є, що клята відьма Дуняшка заварила якусь кашу, бо й вона там стоїть. А Пилип Сидорович мовчить бідний і голову повісив. І що-б воно таке? (Ковиряє пальцем вухо) Чорт єго знає, що се з моїм вухом сталось, наче заклало, нїчого не чую. (слухає під дверима) Нїмець щось балакає, єго й так не розбереш, а через двері здаєть ся, що хто небудь у пустий глечик паличкою стукає! (В горницях чути ляск) Ой! (відхиляєть ся) Се так! Пан Пилипови у пику затопив! Ну, оказия! (знов підставляє до дверий вухо, Пилип одчиняє двері і натикаєть ся на Корнюшку.)

Я В А IV.

(Пилип і Корнюшка.)

ПИЛИП.

Ти зачим глядїв, іродів сину?

КОРНЮШКА (відступає.)

Я...

ПИЛИП (наступає.)

Зубоскал! Що я тобі наказував, га? Що?

КОРНЮШКА.

Я...

ПИЛИП.

Стань на місци кяменем! Чого рачкуєш?

КОРНЮШКА.

Я...

Digitized by Google

ПИЛИП (бє єго в лице.)

Юда! брехач! вертихвіст! Хто набрехав Дуняшці про Миколу, про Ярину? га? хто? Говори!...

КОРНЮШКА.

Єй Богу не знаю! Хрест мене...

ПИЛИП.

Не божись вуж, не божись гадюка! Ти один знав про все, Юда, не вдержав язик за зубами — розбовтав!

КОРНЮШКА.

Побий мене Бог не я! Нехай менї язик усохне! Бог мене накажи...

ПИЛИП.

Йолоп, гава! Тілько зуби умієш до дівчат скалити! Постой я до тебе прийму ся не так... Говори... хто був у Дуняшки, Домаха була?

КОРНЮШКА.

Нї кого не було, що-б я пропав, коли брешу, тілько паламарша була.

ПИЛИП.

Паламарша... коли?

КОРНЮШКА.

Зараз пісьля обіда. І Дуняшка до неї ходила.

ПИЛИП.

Довідалась чортовка на селї і зараз панї розказала... У — ябида! Чорт менї надав дозволити пропускати паламаршу.

ЯВА V.

(Тіж. Дуняшка переходить покій.)

ДУНЯШКА (на ходу.)

Спокійної ночи, Пилип Сидорович! (зникає у другі двері.)

ЯВА VI.

(Пилип і Корнюшка.)

ПИЛИП.

Голобля! Суха чухоня! Що-б тебе сю ніч домовий задавив! Сміється ся, бо її взяла!... Стрівай, ще й я посьмію ся. (до Корнюшки) На ключі, дай Матвієви, скажи, що-б зараз випустив Миколу і Карпа — нехай ідуть к чорту! Що-б їх і дух тут не пах.

КОРНЮШКА (на бік.)

Пан єго за дїло тріснув у пику, а він менї з добра дива, що-б тобі руку посудомило, і доси щемить. (Вийшов.)

Digitized by Google

ЯВА VII.

ПИЛИП (сам.)

Так наче хто цілий цебер помий вилив на мене! Десять літ пан пальцем не торкнув, а сегодня вдарив... Нехай би сам на сам, ще не так би було жалко, а то перед нїмцем, перед Дуняшкою... Тепер прямо тїкай з двору, сьвіт за очи. Яке тут буде життє менї, коли всї знати муть, що мене, мене, Пилипа Сидоровича, пан ударив по морді за моє розпоряженіє. Страху не буде, послухания не буде, поваженія не буде... Дуняшка верх візьме. Та краще задавити ся, пїж дійти до того, що Дуняшка буде командувати! Одно зосталось викупити ся на волю! Грошї є, слава Богу. Сго-ж грішми і відкуплю ся від него! А на волї аби грошї... ґільдию обявлю... шинки відкуплю... управляющим у відкуп... та що! На проценти буду грошї давати... Женю ся на чумаківнї, хоч і ряба, за те на кожну таранину батько покладе по червінцю... Коли-б тілько відпустив... (Входить управитель.)

ЯВА VIII.

(Управитель і Пилип.)

УПРАВИТЕЛЬ.

Хвилька! Пошель сюда.

ПИЛИП.

Помалу, Богдан Богданович, помалу — рано ще командувати!

УПРАВИТЕЛЬ.

О-о? Мальчать! Я не любитъ, когда мушикъ много говорайтъ и тому подобіе! Ты мене подводыль дєлать поскудново дѣло безъ зоглася каспадына! Ты... эти .. эти зводникъ! Каспажа не можить тебя видить. Зигодня передай усо Корпюшка и зафтра пошоль на панщина!

ПИЛИП.

Як?! Усе передати і на панщину?! Богдан Богданович, ви мабуть сонні, проснить ся, протріть очи...

УПРАВИТЕЛЬ.

У-у? Мальчать!! Я тебя будить загиналь у дуга, я тебье будить показивайтъ эти .. эти загранишного дизтиплина! Свина! Тебье позволили на стола, а ти на стола ноги кладыль?... Я хладнокровый и тому подобіе, але можу розсердится и тогда... ты понимаєш? Я зей часъ поужинайтъ и будить зъ тебья одчетъ полючать. Слишь? (Виходить.)

Digitized by Google

ЯВА IX.

ПИЛИП (сам.)

Он як колесо повернулось! І нїмець закомандував... вчора трусив ся передомною, а сегодня гримає, свинею називає. Всї зрадїють, що звалили Пилипа з єго стільця, особливо Дуняшка! Та менї не жаль так нї на кого, як на пана. Я для него трудив ся, я для него старав ся і він се добре знає, а що-б угодити панї, показати себе невинним, бє мене перед усїма в морду... Та ще єму мало сего, хоче знущати ся надо мною, вигнавши на панщину, на посьмішище перед усїма мужиками! На панщину мене! Бог з вами, Петр Петрович; се нагорода за тридцяти лїтню, вірную, безпорочную службу! Може, що-б угодити твоєму тїлу річку кровавих слїз пролито, без лїку прокляття лягло на мою душу, а ти мене так зневажив!! Бог з тобою .. гони з очей, гони на панщину вірного слугу — гони... Та ти сам будеш плакати, як побачиш свого вірного Хвильку у свитї засьмїяного, опльованого. Згадаєте, згадаєте мене, бо нїхто вам, Петр Петрович не угодить як мене не буде!... (Витирає слези.) Чого-ж се я хлипаю? Ото дурень! Та у мене гроший повна скринка, надбав доволї, та з грішми я все зроблю, та з грішми і втїкти можна... А як гроші віднимуть? Та нї, чорта лисого знайдуть, заховані добре, не віддам хоч би колесували! А може він погорячив ся, може він вже й кається ся? Та він же ступня не зробить без мене... я єго завжди в страху держав... Він усїх боїть ся, нїкому не вірить. Хто-ж єго буде брити, коли він боїть ся, що-б єго не зарізали?... Так... так! О, нї, вороги мої, рано радієте може ще й завтра Хвильцї у ніжки знову поклонитесь! А що-б панї угодити, та я женю ся на Дуняшцї! (Входить Корнюшка.)

ЯВА X.

(Корнюшка і Пилип.)

КОРНЮШКА.

Випустив вже Миколу і Карпа — нате ключі.

ПИЛИП.

Поклади там (дзвінок) Іди Корнюша ти, я не піду — Бог з ним. Коли за мене спитає, скажи: сидить і плаче! (Карнюшка пішов у горницї.) Плаче! Се добре видумав — жалю єму завдать. (В дверех показуєть ся атаман.)

ЯВА XI.

(Атаман і Пилип.)

АТАМАН (тихо.)

Пилип Сидорович!

Digitized by Google

ПИЛИП (кидаєть ся.)

Чого ти?

АТАМАН.

Привів Яринy!... Згодилась таки...

ПИЛИП.

Яринy?... Не треба, не треба!... Іди, іди, що-б хто не побачив... Нехай і вона йде собі до дому... Не зачіпай її, ну їй... Пані провідала... Миколу винустили — ціла баталія була — не знаю ще, на чім все окопить ся? Іди... Іди!

АТАМАН.

Пропала праця!... (Входить Корнюшка.)

ПИЛИП.

А що?

КОРНЮШКА.

Вас кличуть.

ПИЛИП.

Мене?... Ох!... (До атамана) Іди-ж, іди, веди її звідсїля, чого стоїш? (намочує очі слиною) Ану Хвилька! Рятуй себе сам, бо всї топлять тебе (пішов.)

Я В А XII.

(Корнюшка і Атаман.)

АТАМАН.

От оказия! Що тут вийшло?

КОРНЮШКА.

А, дядьку! Бодай не казати. Пан у морду вдарили Пилипа Сидоровича, а мене в морду вдарили Пилии Сидорович!

АТАМАН.

Ну?! Треба-ж тїкати, що-б і менї якого зуба не вибив! Ну, життя атаманське! Піду з Яриною кінчати весїлля, тепер по трудах і випити варт. (пішов.)

Я В А XIII.

КОРЮШКА (один.)

Всї розбігають ся, як малі курчата від шуліки... А я все думаю: за що мене Пилип Сидорович ляпнув по пицї? Не знаю, та він і сам не знає. (Входить Пилип.)

Я В А XIV.

(Пилип і Корнюшка.)

ПИЛИП.

Корнюшка, іди сюди! (Корнюшка підходить.) Я тебе обидив, не сердь ся на мене! (обнимає єго і цїлує.) Тепер, знов наша взяла: пан заплакав, я заплакав і помирили ся!

З а в і с а.

Digitized by Google

З ради державної.

По зачиненню краєвих соймів зібралась рада державна дня 26 н. ст. цьвітня с. р. на весняну сесию, котра мати ме важне значінне в дальшім уладженню внутрішних відносин австрийської держави, як і для зміцнення її становища сунроти заграниці. До того мають довести важні проекти законів переважно екопомічної патури, заповіджені вже у вторішній троновій речи. Одначе хоча ґр. Тафе силкуєть ся цілу політичну акцию повести тепер економічною дорогою, не може обійти ся, що-б від часу до часу не проявили ся змагання национальпо-політичні, які випливають зовсім природно з складу нашої держави і впливають дуже часто на услівя екопомічних потреб.

Зараз з самого почину теперішньої сесиї відограласъ бурлива прелюдия, виведена ґрупою молодочеських послів 4 і 5-го н. ст. мая. Приводом послужило заведенне повітового суду в Векельсдорфі, в Чехах, в чім чеські посли добачили нарушенне компетенциї краєвого сойму, котрого повинно правлінне запитати про єго опінію, а засягнувши її, видавати відповідне розпорядженне Міністерство вислало таке запитанне до сойму, одначе не виждавши відповіди, видало рішенне про утвореннє суду в Векельсдорфі. Чеські посли хватили за найтяжшу конституцийну збрую і виступили з внесеннєм, що би поставити міністра справедливости, ґр. Шенборна, в стан обжалования. Внесенне підписали посли молодочеські і кількох Хорватів з Дальмациї і Побережа (разом 41, отже лише 1 понад вимагане число підписів). В палаті послів викликало се внесенне завзяту дводневну дебату, котра оберталась около чесько-нїмецької угоди, яку розпочало було перед двома роками австрийське правлінне так званими віденськими пунктациями з заступниками старочеськими і февдальними, а нїмецькими. Міністер справедливости, заявивши, що поступав в сій справі в порозумінню з цілим правлінням, покликував ся в оборонї свого розпорядження на постанови чеського сойму з рр. 1874, 1877, 1878 і 1885 і доказував, що він був в праві установити суд у Векельсдорфі, хоч відповідь сойму сегорічного на запитанне правління в сій справі ще не наспіла. Становище міністра і цілого австрийського правління не вдоволило ані Чехів, ані не заспокоїло нїмецької лївиці. В дусї молодочеськім промовляв навіть старочеський посол Др. Цукер і вказував, що весь нарід чеський в тій справі єсть одної думки. З другого боку не заспокоїли ся виводами міністра нїмецькі лїберали, котрі сподівали ся, що правлінне не стане в половині дороги в розмежуванню чесько-нїмецьких територій судових і що за Векельсдорфом повстануть нові суди в Травтенав і Шляп, як се з початку весняної сесиї ради державної обіцяв міністер ґр. Кінбурґ в клюбі нїмецької лївиці.

Внесенне молодочеських послів перепало зараз при першім читанню в палаті посольскій (не підперло єго більше голосів, як було на нїм підписів), одначе ярким сьвітлом осьвітило воно відносини чесько-нїмецькі. Небавом пісьля того зложили чеські заступники в комісиї для розмежування свої мандати, а бувший проводир старочеський, Др. Ріґер, завізваний, що-б заіменував нових делеґатів на місце уступивших до сеї комісиї при висшім судї краєвім в Празї, видав вельми інтересне заявленне.

Digitized by Google

Він протестує проти такому розумінню віденських пунктацій, що-б розмежуваннє мало утворити замкнені німецькі території язикові і тим виключило чеську мову з школи і уряду в сих територіях. Так само вважає Др. Ріґер суперечним з пунктаціями, що-б така орґанізація мала бути переведена дорогою адміністративною проти волі народу чеського і більшости соймової, що-б таким розділом територияльним нарушено державно-правну єдність Чех. Заявляючи, що нині не може вже промовляти іменем цілого народу чеського, остерігає перед таким поступованнєм, котре може викликати ще більше роз-ярення між народностями і радить відрочити цілу справу угодову. Сим заявленнєм усуває ся бувший проводир старочеський зовсім від акції угодової, яку був підняв.

Після тих горячих дебат вернула палата до звичайного порядку дневного і ухвалила закон про стабілізацию окружних інспекторів для народних шкіл в Галичині після проєкту гр. Пінїнського дня 6 н. ст. мая. В дебаті над сим предметом промовляв п. Барвінський і поставив ось які вимоги до міністерства просьвіти: що би іменувало інспекторів лише в дорозі конкурсу, а іменно досьвідних педаґоґів, що мають відповідну кваліфікацию наукову і добре обзнакомлені з потребами народного шкільництва; що би інспектори були визволені з під впливу змінної політичної системи; що би іменовано людий свобідних від шовінїзму национального і конфесийного; що би для східної Галичини іменовано інспекторами передовсім учителїв Русинів і в загалї таких, що зовсім добре знають руську мову. Закон сей має вийти в житє з 1 січня 1893 р. Сподіваємо ся отже, що рада шк. кр., предкладаючи міністерству просьвіти кандидатів на сталі посади інспекторські, поправить ті хиби, які були заподіяні давнійшими роками на тім полї і вибирати ме педаґоґів, котрим лежав би на серці розвиток шкіл і поступ просьвіти між народом, котрі не обмежали-б прав руської мови в народних школах, на конференциях окружних, тямлячи сю давно признану правду педаґоґічну, що просьвіта найлекше і найтреваліше розповсюднюєть ся в материній мові. Нехай отже власти шкільні, переводячи сей закон дбають, що-б школа народна була у нас дійсно сьвятинею науки і просьвіти, а не ареною загопистих шовінїстів і фанатників. Народна школа, се також одно з болючих місць польско-руського питання национального; отже власти шкільні повинні при нагоді перемін інспекторів подбати, що-б і з відсіл усунути сю болячку, яка спиняє мирне уладженнє відносин польско-руських в Галичині, а сим зроблять велику прислугу не тілько обом народам і краєви, але цілій державі.

На черзі стоять тепер дві вельми важні справи в раді державній, именно реформа податкова і реформа валюти. Проєкт нового закона податкового вніс міністер Штайнбах в половині лютого с. р. а дня 3 н. ст. мая відбулось перше єго читанне і звичайна при тім ґенеральна дебата, в котрій забрав голос між іншими також п. Телїшевський Наміреною реформою податковою дотеперішній податок заробковий не тілько не буде підвисшений, але зменшить ся, як і всї інші роди податків приходових (ґрунтовий, домовий) а то насьлїдком заведення небувалого досї в австрийській податковій системі особисто-доходового податку. В проєктї правлїння отже зазначуєть ся перехід з теперішньої системи податків приходових до скомбінованої системи податків приходових і податку

Digitized by Google

особисто-доходового, а тим способом і можність переходу до особисто-доходового податку яко одинокого в державі. Бесїдник зазначив отже, що руський клюб відносить ся симпатично до тої реформи, в котрій пробиваєть ся змаганіе поправи нашої системи податкової, як і взагалї нї оден з бесїдників в палатї не виступив против тої реформи податкової. Так само симпатично повитав п. Телїшевський постанову §. 271 того проєкту, пісьля котрого в користь країв призначаєть ся 20% з доходу, який принесе особисто доходовий податок в дотичнім краю. Сим подаєть новий закон змогу автономічній господарцї визволитись з дотеперішньої системи накладання додатків до податків. Згадавши про замірену в проєктї пощаду і полекшу слабших елєментів і про постанови що до звільнень податкових, висказав п. Телїшевський потребу, що-б предприємства податкові, котрі річно не досягають певного означеного приходу і при котрих основний капітал не перевисшає певної суми, були вільні від податку, як се заведено пруським законом. Тодї дїйсно була-б полекша для економічно слабших. Також вимагав бесїдник, що-б комісії повітові для континґентования податку заробкового складались лише з вільно вибраних членів (а не вполовинї іменованих, як хоче проєкт), бо тодї доперва інтереси бідних податників будуть обережені. Тарифа податкова по думцї бесїдника повинна бути поєдинча, а не така скопліковання, що може дати повід до надужиття всякого. Що до особисто доходового податку замітив. н. Т., що вимір сего податку і степенованіе поодинокиx позицій за мало від себе відстають на найнизших ступнях. Про інші справи застеріг собі бесїдник голос в комісії податковій і при специяльній дебатї.

Дня 14 н. ст. мая вніс міністер Штайнбах проєкт закона реформи валюти, змагаючого до заведения валюти золотої. Пісьля того міністер в поодиноких клюбах подавав пояснення в сій справі, висказуючи при тім довірочно деякі мотива, які споводовують сю реформу. Дня 17. н. ст. зібрались посли з Галичини (на се зібранне запрошено і послів руських), а міністер скарбу в тригодинній майже бесїдї пояснив цїлу справу, і відповідав на задавані ему питання. Дня 21-го розпічнеть ся перше читанне, почім справа буде переказана окремій комісії. Рівночасно займаєть ся реформою валюти також сойм угорський і оба правлїння бажають, що би сей закон був конечно ще в тій сесиї ухвалений. Можна отже на певно сподївати ся, що рада державна потреває найменше до кінця червня н. ст.

Digitized by Google

СУЧАСНА ХРОНІКА.

(Радикальне фіяско в Станиславі. Посол Др. Окуневський про „нову еру“. Антисоціялїстичне товариство в Парижі. Відозва до Українцїв при нагоді ювилейного торжества єпископії Волинської. Радикальна „Січ“ і нове товариство віденських Русинів „Громада“).

Окружні віча в Коломиї і Снятинї, скликувані давнїйше радикальними проводирами коломийськими, на котрих вони несьвідомим селянам так приманливо розмальовували рай радикальний, викликали між радикальними проводирями бажанне, ущасливити й дальші околиці нашого краю своїми „файерверками“. Для більшого ефекту приготовив комітет, зложений з Дра Данилевича, Іл. Герасимовича і писаря Творовського, зовсїм потайно плян окружного віча селянського в Станиславі на д. 9. н. ст. цьвітня, не повідомивши про се анї місцевої і околичної інтелїґенції руської, анї селянського посла Станиславського п. Гурика. Kurjer Lw., котрий має інформациї радикалів наших з першої руки, привїз першу про се вістку, а відтак появилась відозва з програмою в коломийськім „Хлїборобі“, котру комітет розіслав громадам станиславського, богородчанського, надвірнянського, товмацького, калуського і ін. сусїдних повітів. Програма була зовсїм стереотипна, а окрім точок давнїйших програм радикальних про загальне голосованне, підмаганне „Хлїбороба“, складанне мандатів послів до ради держ., містила також справу jura stolae (требів церковних).

На віче явило ся около 150 людий (між тими і реміснпки з „Gwiazd-и“ й жиди), прибула вся старшина радикальна: пп. Павлик, Франко, Др. Данилович, Іл. Герасимович, не було лише ґенерального осаула радикалів п Трильовського. Явилось також трех сьвящеників і купець п. Коритовський з міщанами калуськими та посол Др. Окуневський, призначений комітетом на провідника віча. Одначе комітет вічевий забрав ся дуже незручно до сеї справи, бо поручив відкрите і уконституованне віча недосьвідному в таких справах селянинови Драганчукови, котрий сам „вибрав“ провідником віча Дра Окуневського. Піднялись оклики „Окуневський!“ а з другого боку „Коритовський!“ Заряджене голосованне не доводить до результату, шум не устає, доперва Коритовському повелось на хвилю втихомирити зібраних. Драганчук заряджує відтак голосованне за Дром Окуневським, котрий зараз заняв місце президияльне, одначе піднялись голоси: „Не вибраний! хочемо Коритовського!“ Комісар п. Ярош, візвавши двічи до супокою, розвязав віче задля роз ярення між зібраними. Селяне під проводом о. Струтинського з Ямниці засьпівали після розвязання віча „многая лїта“ цїсареви, а відтак, вислухавши промови о. С-го, щоби держали ся своєї віри і церкви, сьпівали „многая лїта“ папі римському і ін.

Радикали приписують се фіяско заходам народовцїв, як звичайно всяку свою неудачу. Тому порішили вони скликати на Зелені сьвята довірочне віче радикальне.

Дня 20. н. ст. цьвітня с. р. скликав Др. Окуневський віче посольске до Коломиї, що-б здати справу з своєї дїяльности. При сїй

Digitized by Google

нагоді виявив Др. Окуневський свій погляд на нову ситуацію політичну, споводовану відомим заявленнєм п. Романчука в соймі 25 н. ст. надолиста 1890 р., або як москвофіли і радикали називають „нову еру“. Заявленія Дра Окуневського про „нову еру“ цікаві з одного боку тим, що він, признаючись явно до радикальної партиї, побиває всї ті інсинуациї москвофільскі і радикальні, які так щедро від двох років сиплять ся в їх орґанах і на їх вічах на проводирів народовців і цїлу їх політику. Др. Окуневський називає заявленнє п. Романчука „неформальним“, але „рішучо і з переєьвідченія“ каже, що посли-народовці зробили се не задля личних взглядів, а хотїли зробити добре народови. Дальше вважає Др. О. відповідь рядового комісаря в соймі на інтерпеляцию п. Рожанковського (див. Правда, вип. XXXVIII. стор. 252) офіцияльним признанєм национальности руської, і сего, на єго думку, не повинні Русини легковажити, а лише в свою користь вихіснувати. Відтак признає Др. О., що „нова ера“ виступила проти переносин руських урядників у західну Галичину, придбала нову руську ґімназию і три руські школи вправ 4-клясові, що жадає катедр руських в львівскім університеті і що заявленнє п. Романчука має „відробити‘ (усунути) давне гноблення Русинів і т. д. „Коли отже Русини не вихіснують здобутків, які принесла „нова ера“, каже Др. О., то буде зле, буде ніж під власне горло — буде погань!“ Тут повинен був Др. О. ясно сказати проводирам своєї фракциї, що метода, якої хопились вони на всяких зборах своїх і в своїх орґанах, не веде до того, що-б парід поучити, користуватись сими здобутками, а навпаки учить єго марнувати час на безхосенні демонстрациї проти „нової ери“ і погапі інсинуациї проти її репрезептантів. Др. О. повинен був поучити своїх однодумців, що ухвалованнє шумних резолюций радикальних — се ще зовсім не „реальна робота для робітного люду“, від котрих тому робітному людови не стане лїпше. Одначе Дру Окуневському мабуть самому неясна дорога, якою він хоче простувати, він сам не поставив ясно методи, пісьля якої бажав би з своєю фракцийкою вести полїтичну акцию. Др. Окуневський, хоч кількалїтний парляментарист і обзнакомлений з тим, які то процедури урядові і парляментарні мусять перейти які небудь „концесиї“, не вірив в їх можливість, допускав, що „народовців обдурено“, а хоч тепер признає народовцям здобутки, заявляє однак, що „права і свободу хоче виборотн, а не просити о них“. Др. О узнає потребу вихіснования ситуациї, викликаної народовцями, але думає, що „опозициєю народовським послам треба вказати достоінство национальне, що-б вони діставши посади та ще деякі здобутки, не стали рабами. Полїтика народовців не може бути одиноким прапором і тому я не прилучив ся до того, бо я собі не легковажу чести народної.

Се не єсть програма, не єсть метода акциї полїтичної, а якась блукапина в лябиринтї радикальних фраз і окликів без всякого реального значіння. Ми похваляємо, що Др. О не легковажить народної чести і до сего обовязаний кожний чесний патріот, але чи може він вказати на один факт, котрим би проводирі народовців скаляли сю честь народну?! Нехай би був показав Др. О. чим нарушили народовці в своїй полїтицї достоінство национальне. Певно, коли-б був

Digitized by Google

хоч один такий факт, Др. О. не залишив би з ним виступити прилюдно, бо коли так сьміло і відважно Трильовські et tutti quanti виступали з безосновними інсінуациями, то Др. О. не соромивсь би навести який небудь факт, що-б ілюструвати „рабство“ народовців. Одначе такого факту не було, а Др. О. поступив з народовцями зовсім, як циган, що посилав дитину з збанком по воду. Що-б народовці не скаляли достоінства национального, що-б не стали рабами і не сплямили чести народної, треба проти них вести опозиційну політику!! Се на одно виходить, як би хтось гальмував навючений віз, замість єго підпрягати. Коли радикали не можуть здобути ся на розумнійшу політику супроти народовців, то народовці можуть полишити радикалам сю роботу перемелювання шумних фраз про виборюваннє прав і свободи, а самі повинні іти та йти своєю дорогою, придержуючись народної приповідки: не вважай на врожай, сій жито, жниво буде! Може в недалекій будучині схаменуть ся наші радикальні політики і може їм так зазоріє, як в центрі новочасних соціялістичних змагань в Парижі починають після досьвідів зроблених з Равашолем і такими іншими отверезуватись з радикальних мрій.

В Парижі засновуєть ся товариство, котре поклало собі метою, поборювати соціялістичні ідеї, плекати розуміннє приватної ініціятиви в продукції і приватної асоціяції, що-б визволити людність Парижа від верховодства незрозумілої фрази і навчити її, самостійно оцінювати з-явища економічного життя. Дня 21. н. ст. мая мали відбути ся перші збори сего товариства, котре має видавати популярні часописи і розповсюжувати здорові економічні ідеї, а в наукових виданнях розбирати критично економічні питання.

Перед двома тижнями розпочалось на Волині офіціяльне торжество ювилейне 900 літного заснованія єпископства у Володимирі, інсценоване оберпрокурором „Святѣйшого Синода“ Побідоносцевим, а єго метою приманнюваннє „Галицко русскихъ братушекъ“ до московського православія і обєдинепія з „великимъ русскимъ народомъ“. Дня 10 н. ст. мая розійшлась і по Галичині відозва до „Українців“, датована „Кіев 1 мая 1893“, котру дістала й наша редакция, одначе не з Києва. Натякнувши про знівеченє Москвою політичної самостійности України, національного духовенства, автономії церковної і накипенне „казенного православія“, взиває Українців, що-б не брали участи в сім сьвяткованню сего „поліцейського торжества“. „Свої церковні ювілеї, сказано на кінци відозви, ми будем сьвяткувати, коли, за Божою ласкою, удасть ся нам висвободити ся з під кнута Сибірського царя і знов установити нашу независиму Україну; тогди восторжествує і наше рідне духовенство і наша народна церков; тогди і основана нашими предками свята Кіево-Печерска Лавра, з еї дорогоцінностями і богацтвами знов перейде в наші руки, а дзвони ограбленого кацапами Чигиринского монастиря торжественно возвістять всему міру про независимість і свободу нашого двацять-трох міліонного Українського народа“.

Вже задля самої мови і стилізациї сеї відозви можна сумнівати ся про її автентичність, що вона не вийшла з Київа від Українців. Вони-ж і не потребували взивати українську суспільність, що-б не брала участи в „казеннім“ торжестві, до якого вони не можуть так

Digitized by Google

само одушевляти ся, як не одушевлялись відкриттєм памятника, котрий здвигнула „Богдану Хмельницкому єдиная недѣлимая Россія“, як не одушевлялись ювилеєм „крещенія Руси“, а полишили се офіцияльній Росиї, котрій служили яко декорация „Галицко-русскіи братушки“, нагороджені „дѣтами“ за свій труд і симпатиї. І тепер галицько-руський нарід не захитаєть ся у вірности своїй церкві і национальности, дарма, хоч би там і три сотнї, як доносить москвофільський орґан львівський, Книшів і Муринів вступило на службу Побідоносцевих.

Дня 14-го н. ст. мая с. р. по завзятій боротьбі віденська „Січ“ стала чисто-радикальним товариством, вибравши виділ радикальний. Народовцї предложені на виділових зреклись сеї чести засідати у виділї під проводом н. Евгенія Левицького, котрий зажив вже в львівськім „Академічвім Брацтві“ геростратовськоі слави. Русини-народовцї задумали мабуть полишити „Січ“ своїй долї, бо вже з початком червня заповідають засновини нового товариства „Громада“ у Відни, котрого статута вже затверджені.

Діяльність руських товариств і інстітутів.*)

Вже в марцевому випуску „Правди“ подали ми коротку вістку про XXIII. загальні збори товариства „Просьвіта“, що відбулись 25 н. ст. марця с. р. у Львові. Сегорічні збори зазначились тим, що радикальна фракция в перший раз поставила свою лїсту і силкувала перевести вибір виділу по своїй думцї, а що-б потягнути за собою маси зібраних селян, виступила з різкою критикою обрахованою на ефект проти уступаючого виділу. Характеристично, що всї майже невдоволені діяльностю „Просьвіти“ — се львівські члени, котрі бувають мало не щоденно в „Руській Бесїдї“, де є й канцелярия „Просьвіти“ і в протягу цїлого року не зволили звернути ся з своїми радами або й запитаннями про справи товариства, а виточили все аж на загальних зборах. Показалось одначе, що всї закиди і докори були неоправдані і тому й лїста радикальна здобула собі ледви 18 голосів!

Збори відкрив голова Др. Ом. Огоновський патріотичною промовою, в котрій зазначив, що „Просьвіта“ на основі нового статута стала товариством просьвітно-економічним, а єго дїяльність признають не тільки в Галичинї, але й на Вкраїнї, а на доказ того відчитав привітне письмо почетних членів з Київа, котре збори повитали грімкими оплесками. Згадавши відтак про померших членів: Івана Борщевкевича, Дра Олекс. Огоновського, Д. Гладиловича, М. Михаляка і ін., подав голова образ праці і успіхи товариства на полї просьвітнім, заохочував до спільного труду всїх Русинів, що дбають про добро народу. Сю промову переривали часто оплески зібраних. На предложеннє Дра Огоновського вибрали збори провідником нарад Дра Савчака, а єго заступниками о. Ол. Торонського і посла Гурика.

---

*) Див. „Правда“ 1892. вип. XXXVII. стор. 171—179 і 181—182.

Digitized by Google

Заким приступлено до дальших точок порядку дневного, ухвалили збори з великим ентузиязмом на внесенє селянина М. Дубкова вислати поздоровленє недужому членови п. Романчукови. Відтак розпочалась дискусия над справозданєм видїлу. Проф. В. Шухевич інтерпелював, для чого видїл не видав книжочки про асекурацию, про етноґрафію руського народу, чому не застановив ся над справою фонетичної правописи, задля чого на р. 1891 видав збільшений календар в обємі книжочок за сїм місяцїв, а на 1892 в обємі книжочок на пять місяцїв і чи придбав фонди на будову дому „Просьвіти“ та о скілько ся справа поступила вперед? Кандидат адв. п. Єронім Калитовський докоряв видїлови, що справозданє не уложене систематично і вимагав в нїм статистичного виказу і погляду на загальний стан просьвітний народу руського, нарікав, що „Просьвіта“ за мало видає книжочок, а дає гроші на бічні цїли, н. пр. на підмогу руського акад. товариства „Ватра“. П. Лаврівський, о. Кирчів та Мик. Шухевич виступили з закидом, що видїл нарушив корінний фонд, пожичивши товариству ім. Шевченка 2000 р., що вкладки зменшили ся, хоч більш членів прибуло, а крім того о. Кирчів, назвавши товариство партийним, жалував ся, що видїл видає гроші на похорони і вінцї, а не знає чи видїл підпоміг п. Величка, що поїхав до Петербурга працювати над етноґрафічною картою Украіни-Руси. П. Лагодинський інтерпелював, для чого видїл не приняв в члени товариства пп. Франка і Павлика?

Сї закиди відперли загально пп. Дмитерко і Др. Ол. Кулачковський, вказуючи на те, що уміємо критикувати, а не знаємо рук закотити до роботи, що інтерпелянти гонять за ефектом, замісць в протягу року прийти з своїми радами і подати свої услуги для видїлу. Члени видїлу Др. К. Левицький і Ил. Огоновський виказали специяльно безосновність сих закидів, а именно: видїл відносив ся до фахових людий, котрі обіцяли написати книжочку про асекурацию, але ще не надіслали, отже й видїл не міг видати. В справі фонетики нїхто не поставив видїлови нїякого внесенія, тому видїл нею не займав ся. Календарі видають ся не тілько для селян, але й для інтелїґенциї, тому й обемисті, та годї видавати книжку пісьля міри, а треба зважати й на зміст. До будови або купна дому для „Просьвіти“ можна буде тодї взяти ся, коли фонди товариства дійдуть бодай до половини вартости дому з такими вимогами, що-б там була і саля театральна. Справозданє уложене, як кождого року, хронольоґічно, а книжочки видає товариство пісьля пляну ухваленого на зборах в Станиславі 1889 р., так само і теперішній плян дїяльности товариства видрукований в I книжочцї на р. 1892. — Пісьля статуту видїл „може“, а не „мусить“ приймати членів, а видїл бажає, що-б між членами була гармонія, що-б усї забирались разом до працї, а не дїлали ворожо. — Виданє карти етноґрафічної проволїкаєть ся з вини п. Величка, котрий взяв на те завдаток і не здав досї справи, що зробив, так що видїл мусїв єго візвати під загрозою, що глядїти ме іншого чоловіка. — Фондом коренним признали збори в 1877 р. капітал 10.000 р. дарований п. Федоровичем, інших фондів корінних не має товариство, а 2000 р. пожичив видїл товариству Шевченка яко завдаток на роботу, котру друкарня вже відробила, випечатавши великий наклад молитвенника. — Просьвіта повинна підпома-

Digitized by Google

гати руських студентів і тому дає підмогу 10 р. місячно „Ватрі“; перше була та запомога призначена для „Академічного Брацтва“, котре тої запомоги зрекло ся. Кошти канцелярийні і адміністрацийні збільшили ся, бо розширились аґенди і розширено льокаль. Касієр Ів. Огоновський, заявив, що інтерпеляянти могли кожного дня заглянути до книг касових товариства. Майно товариства не зменшило ся, а загальна сума майна тому менша, бо подано меншу вартість книжок в маґазинах, а в дійсности закуплено лист заставний на 1000 р. Вкладки зменшились, бо в многих сторонах голод і члени многі просили, що-б їм вкладки відписати на сей рік. На друк видало товариство аж 4000 р. сего року, бо видруковало другим накладом кілька премійних книжочок. По тих поясненнях приняли збори одноголосно справозданнє виділу і уділили абсолюторию. Опісьля приступлено до вибору виділу. Склад виділу подали ми в „Правді“ за марець с. р. Головою вибраний через аклямацию знов Др. Ом. Огоновський, єго заступником проф. Ом. Барвінський. До комісиї контрольної вибрані: проф. Др. Целєвич, Сальо і Громницький. Почетними членами іменували збори па внесенне проф. Грушкевича яко референта виділу одноголосно: проф. Ол. Барвінського, Н. Вахнянина, Петра Огоновського і Дра Ю. Целєвича. П. Дмитерко виїс, що-б збори іменували також п. Тита Реваковича, отже що-б виділ новий над тим застановив ся і предложив сьлїдуючим зборам. Др. К. Левицький референтував про справу видавництва промислово-господарської часописи. Збори по переведеній дискусиї, в котрій брали участь о. Д. Лепкий і пос. Гурик, признали потребу такого видавництва, поручили се перевести новому виділови і уповажнили на се виданнє дати постійну значнійшу запомогу грошеву.

Відтак поодинокі члени виступали з внесеннями: Селянин Трач з Суботова вимагав видання книжочки, в котрій пояснено би, які права і обовязки мають предприємці (п. пр. при реґуляциї рік і ін.), що-б не визискувано селян. Також жадав поучения в справі фонетичної правописи, що б люди не мішались до песвого діла і не давали намавлятись до підписування протестів „Русской Рады“. Ся справа належить до людий учених, а аґітация против того єсть ділом непатриотичним. (Др. К. Левіцький заявив, що „Народна Рада“ видала пояснення в сій справі,) На останку взивав всіх, що-б все і всюди писали лише по руськи. П. Гр. Врецьона взивав селян до закладання читалень „Просьвіти“ і спілок економічних, селянин Воробець бажав видавання ґазети господарсько-промислової, а Др. Ст. Федак з поручення черновецьких Русинів зажадав від „Просьвіти“ пожички 1000 р. на кавцию для часописи „Буковина“, що збори й ухвалили з услівєм, що пожичка має бути відповідно запоручена. На останку старенький патриот Ос. Заячківський промовляв, що-б народовці старали ся лучити всї руські сили. Старі потроха переходять до нас, бо бачать правду по нашій сторонї, але в молодшими труднїйша справа, поки кров не вишумить. Для прикладу згадав про п. Франка, котрий служить чужим богам, але годило-б ся спробувати: може подавши єму кусник хлїба, удасть ся єго притягнути до спільної хосенної працї. (Таку пробу вже робила безуспішно „Просьвіта“, тов. Шевченка і редакция „Діла“). По сій промові Др. Ом. Огоновський, подякувавши зібраним за численну участь, зачинив збори. (Далї буде).

Digitized by Google

„В Трої широкій, де стільки біди ми, Ахейці, зазнали.
„Але й тобі, як я бачу, судилося теж пострічати
„Злую недолю; її не втече, хто на сьвіт раз родився.
„Так і тобі довелось-от, позбувшись великої чести,
„Серед Троянського люду і смерть і недолю спіткати;
„Але-ж тобі пак могилу насипали там Панахейці,
„Й синові свому здобув ти великої слави на віки;
„А от теперки і ти попав в полон до лютої смерти.“
І на сю річ ёму так-от сказала душа Атріенка:
„О, Пелієнку щасливий і рівний богам Ахиллесе!
„Вмер ти далеко од Аргоса в Трої; с тобою і інчих
„Вбито чимало синів як Троянських, так само й Ахейських
„Що воювали за тебе, а ти ввесь обсипаний пилом,
„На півстадії розтягся, забувши про коней і сїчу.
„Ми-ж то цїлїсенький день воювали й були б таки овсїм
„Битися не перестали, як би був Зевес хуртовиною й вихрем
„Нас не розняв; потім ми тебе з сїчі принесли на човнї,
„Тай положили на марах, обмивши твоє біле тїло
„Мителем теплим і маслом змастили; багато по тобі
„Слїз пролили ми Данайцї, аж рвали на собі волося,
„Вийшла із моря і мати твоя с панночками морськими,
„Вість сю почувши, і галас великий по морю піднявся
„Межи Ахейцями: острах усїх їх узяв превеликий;
„І вони б певне побігли і сїли б на бистрії човни,
„Як би один із мужів не втримав їх, розумний, дотепний,
„Нестор, которий і перше совітом над всїх визначався.
„Він то, добра всїм бажаючи, так їм почав говорити:
„Стійте, гей ви! не тїкайте, Аргівяне, і ви Ахейці!
„Ось ёго мати виходить з води с панночками морськими,
„Що б подивитись в останнє на свого померлого сина.“
„Так він сказав і забули ввесь страх свій Ахейці.
„Дочки-паняночки дїда морського кругом тебе стали
„І почали голосити, вдягнувши в нетлїнну одежу.
„Музи, всї дев'ять, по черзї, і ті своїм голосом дивним
„Плакали теж над тобою, і тут вже не міг слїз здержати
„Й жаден з Аргівців, — так голосно й жалібно плакали Музи.
„Так-от три тижнї усї, як один, і у день та і в ночі
„Гірко ридали безсмертнії боги і смертнії люде;
„А на четвертий поклали тебе на вогонь і с тобою
„Ми попалили багато овець і биків крутороґих.
„От і горів ти в одежі богів, ввесь намащений маслом

Digitized by Google

„Гарно пахучим і медом солодким; зібралось багато
„Мужів славетних Ахейських у бронях круг бурту твоєго,
„Піших і кінних і гомін великий носився по долині.
„І як в Гефестовім полумні тїло твоє все згоріло,
„То, Ахиллесе, ми вранцї, зібравши твої кістки білі
„Маслом облили й вином; твоя мати одначе
„Кухву дала золотую, Діонпса то подарунок, —
„Мати сама говорила, — й робота дотепи Гефеста.
„От, Ахиллесе, в неї то, в тій кухві й лежать твої білії кости
„Вкупі с костями Патрокля померлого, Менитієнка,
„Але опріч Антилоха, котрого любив ти найбільше
„Над всїх товаришів милих своїх пісьля смерти Патрокла.
„Потім над ними насипали чесну й високу могилу
„Ми всї загалом — преславнеє військо Аргівських вояків
„Серед шпилястого берега понад самим Геллеспонтом,
„Що б було видко могилу ту людям, по морю що їздять
„Й тим, що́ тепер-от живуть, та і тим, що народяться потім.
„Мати, богів упросивши, зробила нам грище вояцьке
„Добре, почесне, на супереч всїм що найлуччим Ахейцям.
„Бачив і ти не раз грища, що часто справлялись по вмерлих
„Мужах, коли-от наприклад бувало умре який-небудь
„Цар, то усеє юнацтво зброїться й справляються грища;
„Але як би ти побачив ті грища, що́ були по тобі,
„Ти б здивувався, яких дорогих нагород надавала
„Нам сріблонога Тетида, бо був ти богам дуже милий.
„Так що й померши ти ймення не втратив; тобі, Ахиллесе,
„Слава великая буде од всїх людей з віку й до віку,
„Ну, а менї-ж от за те, що я в сїчах тих натурбувався,
„Втїха яка? по приїздї судив менї гірку погибель
„Зевс од руки пак Егіста й моєї зрадливої жінки.“
От, як вони проміж себе у двох вели речи такії,
Близько до них підійшов божий посланець Аргусовбивця;
Душі провадив в Аід женихів, Одиссеєм здоланих,
І здивувавшись пішли вони просто до душ, їх ввидавши;
І Атрієнка душа Агамемнона зараз пізнала
Любого сина Меланея, славного Амфімедонта;
Був то приятель ёго й на Ітаці мав власну господу.
Першою заговорила до него душа Атрієнка:
„Що́ з вами сталося, Амфімедонте, що вас однолїтків
„Самих добірних багато так разом під землю спустилось?
„Та же юнацтва такого як ви, то і в цїлій окрузї

Digitized by Google

„Не набереш, хиба що доконав Посидон вас на човнах,
„Бурю страшенну вітрову піднявши і довгії хвилі?
„Чи може на суходолї вас стратили вороги злії,
„Як ви займали биків їх на полї та іншу худобу,
„Чи полягли ви, боронючи город, жінок і родину?
„Ну-ж бо кажи, говори: ми-ж с тобою приятелї здавна.
„Не памятаєш хиба, як до вас приїздив я колись-то,
„Що б вговорить Одиссея й білявого теж Менелая
„Їхати вкупі зо мною на човнах глибоких під Трою?
„Ми цїлий місяць проїздили всї по широкому морю,
„Поки вдалось-ото нам вговорить Одиссея, що-б їхав."
І у одвіт ёму знов душа Амфімедонта сказала:
„О, Агамемноне, сину Атрея, владико народів!
„Все отсе я памятаю, що́ ти, богорівний, говориш,
„І достоменно тобі та по правдї по щирій розкажу
„Нашої смерти кінець, яким побитом він учинився.
„Сваталисъ разом усї ми до жінки царя Одиссея,
„А Пенелопа не те що б не хтїла й не те що б хотїла
„Шлюбу: вона замишляла нам смерть всїм і чорну недолю;
„Хитрощі ось-які вигадала, що б то нас ошукати:
„Кросна великі в сьвітлицї поставивши, здумала ткати
„Довгу й тонкую намітку, а нам усїм от-що сказала:
„Хлопцї, мої женихи! вже помер Одиссей богорівний;
„Ви підождїть поспішати з весїллям, аж поки намітку
„Я поскінчаю, що б пряжа моя не пропала даремне;
„Сяя намітка — Лаерту старому на смерть покривало, —
„Смерть бо стоїть невгамуща над мужем славетним, —
„Що б Ахеянки по людях мене не змогли дорікати,
„Що от багатий ти без покривала поляг в домовину.
„От що вона нам сказала і ми їй повірили чесно.
„Що-ж с того вийшло? По дню вона ткала, в ночі-ж ту основу,
„Скалку собі засьвітивши, до нитки раз-в-раз розпускала.
„Цїлих три роки оттак облещала вона нас Ахейцїв;
„А як настав рік четвертий, одна із її-ж покоёвок
„Нам і одкрила ту тайність, — вона бач одна тілько й знала,
„Місяцїв досить минуло таки, а вже днїв, то ще більше.
„От ми й піймали її, як вона розпускала основу,
„Мусїла тут поневолї свою поскінчити роботу.
„Потім усїм нам вона показала ту дивну намітку,
„Виправши, білу й блискучу, мов сонечко ясне та місяць.
„А тут як раз якийсь дїдько й принїс Одиссея в Ітаку

Digitized by Google

„Просто на хутір в свинарню, де жив свинопас єго вірний.
„Та повернувся теж і Телемах, любий син Одиссея,
„Що́ був поїхав у Пилос пісчастий на чорному човні;
„От же вони то обидва, нам смерть замишляючи люту,
„І поприходили в город славетний на нашу погибель,
„Першим прийшов Телемах до нас, а Одиссей трохи згодом.
„І Одиссея привів свинопас у дрантивій одежі,
„Він старчуком пак нїкчемним здавався і згорбленим дїдом
(Дуже брудна та покаляна була на нёму одежа),
„Так що і жаден із нас не зумів єго зразу пізнати
„Навіть і ті, що́ і розумом були й лїтами нас старші.
„І почали ми єго допікати гіркими словами,
„Він-же, — який тобі хитрий, — в своїй-ото власній господї,
„Всї ті зневаги терпів, хоч було ёму й важко на серцї.
„А як єго додержавець Зевес ёму виправив розум,
„Він с Телемахом, у двох узяв батьківську мідну всю броню
„Та в ванькірі й поскладали і двері ключем всї замкнули.
„Потім і жінцї своїй, хитромудрий, сказав Пенелопі,
„Грище зробить женихам, що б у кільця стреляти із лука
„Нам сїромахам на гибель і що б був убивства початок.
„І нї один з нас не міг натягнуть на отім міцнім луцї
„Кишки, — не було у нас на сю справу потрібної сили.
„А як у руки великий той лук перейшов Одиссея,
„То й почали ми всї разом кричати та галасувати,
„Що б не давать ёму лука, хоч дуже об тому проспв би;
„Та Телемах нам на зло звелів сам ёму лука подати.
„От Одиссей богорівний узяв того лука у руки,
„Легко єго натягнув і прострелив залїзнії кільця;
„Потім пішов на високому постановився порозї
„Та і почав в нас стреляти і вбив нам царя Антиноя,
„Далї і в інчих почав смертоносні стріли пускати,
„Мету гаразд беручи й один по 'дному падали хлопцї.
„Видко було таки, що помагав ёму з богів хто-небудь.
„Бо як вони роздрочившись метнулись геть скрізь по сьвітлицях,
„То і вбивали геть всїх, де кого запопадуть; піднявся
„Стогін смертельний, і крівю була вся підлога залита.
„От, Агамемноне, як ми загинули; наші тїла всї
„Й досї лежать непоховані в домі таки Одиссея.
„Бо ще нїхто із приятелїв наших про те не провідав,
„Що б то прийти туди та з наших ран чорний порох позмити
„І поховати оплакавши, се-ж шана задля померлих.“

Digitized by Google

І ёму знов так на сеє сказала душа Атрієнка.
„О хитромудрий царю Одиссее! родився ти щасливим:
„Ти собі маєш такую статечную вельми дружину.
„Що за розумна й яка непорочна твоя Пенелопа
„Ікаріївна! як довго і чесно вона памятала
„Мужа законного; слава про неї до віку не згине
„За її чесність складуть сьпіваки їй і пісьню чарівну,
„Й будуть по людях сьпівать-прославлять Пенелопу премудру.
„Овеїм не те учинила зрадлива дочка Тиндарея, —
„Мужа законного вбила й поганії пісьні про неї
„Підуть по людях, і слава недобра про ню рознесеться
„Межи чесними жінками, що́ вірні були чоловікам.
Так-от воин і таке проміж себе у двох розмовляли,
Ходячи попід землею у темних оселах Ліда;
А Одиссей с Телемахом, з Евмеєм із го́рода вийшли
В поле на хутір Лаерта старого; той хутір був здавна
Лаертом куплений й їм же самим дуже гарно впоряжен.
Там і оселя була, барканом огорожена, були
Й інші селитьби, в которих сидїли раби і рабині,
Спали і їли й господарські всякі роботи справляли.
Там же жила й Сицилянка бабуня, котора старого
Пильно раз-в-раз доглядала, бо той вже й ходити не здужав.
Там Одиссей Телемахові та і рабам сказав от-що:
„Ну-те тепер ідїть всї ви у чесну господу Лаерта,
„Гарний обід там зготуйте, забивши найлуччого кнура,
„А я піду та провідаю свого старенького батька,
„Чи то пізнає мене, як побачить своїми очима,
„Чи не пізнає, бо дуже я довго в чужині барився.“
Так-от сказавши, віддав він рабам свою броню вояцьку;
Й тії не гаючись спішно пішли с Телемахом в оселю,
А Одиссей ще поспішнїйш пішов сад роскішний оглянуть;
Але ввійшовши в широкий садок, не знайшов там нїкого,
Ані садовника Долїя ані синів ёго славних,
Ані рабів: воин в гай всї ходили тернину збірати
Задля тина, і старий з ними, що б показать їм дорогу.
Тільки лиш батька старого й найшов у саду-винограду,
Що́ молодії деревця підсапував в брудним хитонї,
Зшитім не знати по якому, у постолах, у холошах
Зшитих із шкури волової од репяхів та будяччя,
А на руках рукавиці були од колючок ожини;
На голові-ж була шапка с козиної шкурки, потерта.

Digitized by Google

Лиш запримітив-ото неборак Одиссей богорівний
Батька й побачив, що той постарів так і був дуже сумний,
Став під гіллястою грушою та і почав слёзи лити,
І все пригадував та міркував, як то лучче зробити —
Чи то обняти старенького батька і поцїлувати,
Та розказати ёму, що вернувсь-ото в рідную землю,
Чи ще пак не признаватись, а випитать в нёго все чисто.
Думав він довго, і от-що ёму показалось найлуччим:
Перше речами жартливими трошки ёго подразнити.
Так порішивши, пішов Одиссей богорівний до батька,
Той нахилившись обсапував пильно якесь там деревце.
От підступивши близенько син славний почав говорити:
„Слухай, старий! як я бачу мастак ти в саду-винограду
„Поратись; в тебе садочок неначе той рай виглядає:
„Кожне деревце в нїм — і виноград, і смоквина, й маслина,
„Груша, і грядки с квітками підчищено гарно, уміло.
„Але я маю тобі щось сказати, та тільки не сердься.
„Дбаєш на сад, а про себе самого не думаєш овсїм:
„Ти вже старий і похилий, вдягаєсся-ж дуже погано.
„Вже-ж не за лїность твого твій господар не дбає про тебе,
„Тай придивитись до тебе, то ти не з рабів, не з робочих,
„Бо і лицем, та і станом зовсїм до царя ти подібний.
„Та із таких, котрі вимившись добре і в смак попоївши,
„Сплять на постелї мнякій, як то людям старим подобає.
„Але скажи лиш менї, дїдугане, по правдї по щирій —
„Чий еси раб і якого господаря сад доглядаєш?
„Я тебе прошу — скажи менї правду, нехай буду знати,
„Чи таки справдї отсе ми приїхали вже на Ітаку,
„Як то сказав чоловік якийсь, що менї стрінувсь недавно,
„Ти не привітний такий, що не хтїв менї й слова сказати
„І мене вислухать: мав я ёго розпитать про одного
„Мого приятеля давного, чи ще живе він на сьвітї
„Чи вже помер і спустився в обителї темні Аіда.
„Я тобї ось-що скажу, а ти річ мою вислухай вважно:
„Раз довелося приймати менї в моїй милій отчизнї
„Гостя одного, що в нашу господу прибув, а до того
„В нашому домі гостей чужоземцїв таких не бувало.
„Він то й хвалився, що родом він єсть із Ітаки; казав теж,
„Що єсть у него і батько Лаерт старий, Аркисієнко.
„От я заїзжого сёго узяв до господи своєї,
„Гарно ёго привітав і вгостив всїм, що було в господї,

Digitized by Google

„Дав і гостинців ёму, як то водить ся у товаристві.
„Золота кованого дарував я ёму сім талантів,
„Подарував срібну кухву ёму з золотими квітками,
„Дав ёму ковдр волохатих дванадцять і, стільки-ж хитонів,
„Та килимів й простирадел хороших тонких по дванадцять;
„Окрім того дав рабинь чотирох рукодільних, вродливих,
„Сих вже він сам собі вибрав, як мав виїзджати од мене."
І у одвіт ёму батько заплакавши став говорити:
„Ти таки й справді в тій самій землі, про котору питаєш;
„Люди вельми нерозумні і злії її населяють
„І задаремне ти стративсь на того заїзжого гостя,
„Бо як би був захопив ти в живих ёго тут на Ітаці,
„Певне тебе б він гостинцями теж дорогими оддячив
„Та і гостьбою почесною, звичай такий бач по людях.
„Ну, а тепер менї от-що скажи та по правді по щирій:
„Котрий тому буде рік, як приймав ти у себе отого
„Гостя, нещасного та безталанного сина моёго?
„Тож був він самий; ёго тепер може в далекій чужині
„Риби у морі пожерли, а може де на суходолі
„Став він здобичею лютого звіря і хижої птиці;
„Мати над ним не ридала, не плакав і я, ёго батько,
„Та і приданниця жінка ёго, Пенелопа премудра,
„Не голосила над мужем своїм, положивши на ліжко
„Й очі склепивши ёму, як то водить ся в людях на сьвітї.
„Ще-ж тебе прошу — скажи менї правду, нехай буду знати,
„Хто ти такий? звідкіля? де твій город, родителї милі?
„Де стоїть човен прудкий, на котрому прибув ти в Ітаку?
„Де твої славні товариші? Чи ти купець і приїхав
„Може на човнї чужому, котрий собі дальше поїхав?"
І у одвіт ёму от-що сказав Одиссей хитромудрий:
„Я тобі, дїду, скажу усю правду, не втаю нїчого.
„Родом я із Аливанта, де в мене есть славні палати,
„Син я найстаршій царя Афіданта Полипмоненка.
„Звусь я по йменню Епіритом; та, бач, мене якийсь демон
„Од Сиканії зблудив і прибуть у ваш край приневолив;
„Мій прудкий човен стоїть там за городом в полї далеко.
„А от, що про Одиссея, то буде вже певне пять років,
„Як він до нас приїздив і як виїхав з нашого краю
„Бідний! А як од-їзджав він, то добре лучилось знамено:
„Птиці по правую руку лїтали; ми були обоє
„Раді — і він од-їзджаючи, й я провожаючи; мали

Digitized by Google

„Ми з ним надїю ще бачитись і обмінятись гостинцем.“
Так-от сказав він, і жалощів чорная хмара
Вкрила старого: той пороху дрібного в руки набравши,
Голову ним свою білу посипав, зітхаючи важко.
Тёхнуло серце у сина і дух ёму сильний, могутний
Сперло в горлянцї, як він таку батькову тугу побачив.
Кпнувсь ёму він на шию та поцїлувавши, промовив:
„Таточку! гість мій отой, то я сам, про котрого питаєш,
„От на двадцятому роцї вернувсь я у рідную землю;
„Ну, перестань же, не плач і слїзьми не вяли собі серця.
„Єсть у нас пильнее дїло й з ним треба чим дуж поспішатись:
„Я повбивав отсе всїх женихів там у наших палатах,
„Що б їм віддячить за кривди великі, за їх дїла злії.“
І у одвіт ёму знову Лаерт так почав говорити:
„Як що ти справдї мій спн Одиссей, що вернувся з чужини,
„Іншу яснїйшу признаку скажи менї, що б я був певен.“
І Одиссей хитромудрий на сее Лаерту промовив:
„Сам-перед ти подивися на шрам мій своїми очима,
„Що на Парнасї зробив менї дикий кабан білим зубом,
„Як ви мене посилали, — і ти і шановная мати, —
„До Автолика, до дїда по матері, що б подарунки
„Взяти, щó дїд обіцяв менї, як приїздив до нас в гостї
„Та і деревця покажу тобі всї у сїм таки саду,
„Щó ти менї колись дав, бо вельми приставав я до тебе,
„Бувши ще хлопчиком, і за тобою все бігав по саду;
„Йшли ми повз тії деревця, і ти називав менї кожне.
„Груш менї подарував ти тринадцять та яблунь десяток,
„Сорок смоків, і казав, що даруєш менї й винограду
„Аж пятьдесять кущів і що усякий кущ родить що року,
„І на кущах тих усїх виноград ріс всїлякого сорту,
„Як ото лїтом їх зверху Зевеса дощі поливають.“
Так він сказав, і в Лаерта колїна зовсїм аж підтяло;
Бо Одиссей ёму ясно так виложив певні признаки.
Він положив свої руки на милого спна, заплакав
Тай і зомлїв, та піддержав ёго Одиссей богорівний.
От, як вернувсь він до памяти знову і став розуміти,
То і почав зараз речи такі Одиссею казати:
„Батьку Зевесе! ще праведні боги живуть на Олимпі,
„Як що і справдї за гордість й пиху женихів покарали.
„Все-ж таки дуже боюсь я, що б часом ото не надбігли
„Раптом усї Ітакійцї, що б певної звістки не дали

Digitized by Google

„Й по городах Кефалонців, що б швидче і ті йшли на поміч.“
І у одвіт ёму от-що сказав Одиссей богорівний:
„Будь супокоєн і овсїм, мій тату, об сїм не турбуйся.
„Лучче ходїмо в оселю, що тут недалеко від саду.
„Я Телемаха туди з гуртоправом та і з свинопасом
„Раніш послав, що б вони там обід нам скорійш зготували.“
Так-ото поговоривши обидва пішли до оселї.
Там у роскішній господї застали вони Телемаха
І гуртоправа Филитія та свинопаса Евмея,
Що розрізали печеню і в кухвах вино розбавляли.
Тут покоёвка стара Сицилянка Лаерта у лазнї
Мителем вимила гарно і маслом пахучим натерла,
Та в волохатий хитон одягнула ёго; а Аѳина,
Ставши потайно близенько, красою ёго надїлила:
Став він і ростом тепер уже вищий і тїлом товстїйший.
І як вернувсь-ото з лазнї, то син ёго любий аж ахнув,
Так ёго батько змінився і до богів безсмертних подібен.
От і почав син до батька крилатії речі казати:
„Певне тебе, тату, хтось із безсмертних зробив так зненацька
„Кращим з лиця й огрядніїшим по стану, нїж був ти недавно.“
І Одиссеєві знову Лаерт на се слово одвітив:
„О як би, батьку Зевесе, і ви, Аполлоне й Аѳіно!
„Знов я зробився таким, яким був, як взяв Нирекон-го́род,
„Що́ там на твердій землї, з славним військом моїм Кефалонським]
„Як би і вчора явився я таким там у наших палатах,
„В броні на плечах, та став би тобі помагать одбиватись
„Од женихів, то у них розгвинтились би геть всї сустави
„Й жили порвались би, а ти дивуючись тільки б но ахав.“
Так-от вони і таке проміж себе у двох говорили.
А як Евмей свинопас з гуртоправом обід зготували,
То посїдали всї в ряд то на дзиґликах, то на фотелях,
І почали вже обідати, як увійшов у оселю,
З лугу вернувши ся, Долїй старий і з своїми синами,
Дуже втомились вони од роботи; ходила їх звати
Баба стара Сицилянка, котора їх всїх годувала,
А за їх батьком вельми піклувалась, бо дуже вже зстарівсь;
І як побачили та як пізнали-ото Одиссея,
Од дивовижі як вкопані стали, та як і стояли.
От Одиссей став до них говорити ласкавим пак словом.
„Годї, старий, дивуватись, сїдайте-но лучче обідать,

Digitized by Google

„Бо вже давно, як то кажуть, пора й червяка заморити,
„Вас піджидаючи, ми таки добре тут проголодались."
Так він сказав і пішов зараз Долїй вперед, простягаючи
Руки обидві, тай поцїлував Одиссея у руку
А привітавшись, почав ёму речі крилаті казати:
„Любчику! ти вже вернувся, а ми тебе так виглядали,
„Що потеряли й надїю, а боги тебе от принесли.
„Будь здоров в радість нам, хай тобі боги дадуть як найлучче!
„Тільки скажи менї от-що по правдї, нехай буду знати,
„Чи то й премудра жона Пенелопа вже знає про тебе,
„Що ти вернувся, чи треба послати до неї дать знати?"
І у одвіт ёму так Одиссей хитромудрий промовив:
„Знає, старий; але на що тобі турбуватись про сее?"
Так він сказав і пішов ото Долїй, на тесанім гладко
Дзиглику сїв, і сини ёго стали вітать Одиссея,
Щиро од серця обнявши, прихильними дуже речами,
Потім за стіл сїли в ряд біля Долїя, батька своєго,
І почали всї в гостливій господї Лаерта обідать.
В городї-ж тим часом вже поусюдная звістка ходила,
Осса, й про лютую смерть женихів городянам трубила.
Стали-ото городяне збігатись хто звідси, хто звідти,
З галасом, с криком жалібним к палатам царя Одиссея.
Стали виносити трупи і кожного з них хоронити,
А котрі були з других городів, тих носили до моря
Тай одсилали у рідную землю на човнах рибальских.
Потім пустились усї на майдан, на загальную раду.
І як зібрались ото на майданї і в ряд поставали,
Виступив першим між ними Евпит і почав говорити,
Смертію сина свого Антиноя вельми засмучений,
Котрого першим із лука убив Одиссей богорівний;
Плачучи гірко над сином, Евпит городянам промовив:
„Браття! богато біди починив Одиссей Ахеянам;
„Скільки він славних людей підманув, що б плисти з ним під Трою,
„Скільки втонуло нам човнів і скільки пропало народу
„А се приїхавши, всїх перебив Кефалонцїв найлуччих...
„Слухайте-ж: поки ще він не надумав у Пилос тїкати
„Чи у Ілїду сьвященну, де мешкають славні Епії;
„Підем на нёго гуртом, бо вже потім нам соромно буде,
„Кривда велика то есть, будуть знати і наші нащадки,
„Що ми за наших дїтей та за рідних братів душегубцям
„Не повдячили; та після такої наруги немило

Digitized by Google

„Й жити на сьвітї; я лучче бажаю скорійше померти.
„Ну, так ходїм же, що б часом вони нас та не ошукали.“
Так він сказав, проливаючи слёзи, і жаль взяв великий
Всїх Ахеян: підступив тут Медон і сьпівець богорівний.
Що́ із палатів прийшли Одиссея, в котрих ночували,
Стали в серединї радчику кожному на вдивовижу
І їм Медон, над усїх розумнїйший, почав говорити:
„Слухайте лиш, Ітакійцї, тепер і мене, що́ вам скажу!
„Цар Одиссей не без волї безсмертних вчинив отсю справу
„Бачив своїми очима я бога безсмертного, котрий
„Завше стояв біля нёго, обличчем на Ментора схожий.
„Сей-то безсмертний бог то було стане біля Одиссея
„Тай наущає ёго, то займе женихів та і гонить
„Скрізь по сьвітлицї, і падають бідні неначе-от мухи!“
Так він сказав і од жаху великого всї аж поблїдли.
Тут знов почав говорити до них Алиторс Масторенко,
Муж вже старий, котрий відав усе — що́ було і що буде.
Він то, добра всїм бажаючи, став говорити й промовив:
„Вислухайте-ж і мене, Ітакійцї, що́ й я от вам скажу.
„Склалося лихо отсе все за вашу-ж таки незичливість;
„Бо ви й мене не послухали й Ментору віри не йняли,
„Що б зупиняти синів ваших од непотрібства й дурницї,
„Котрі великеє дїло вчинили з дурного розсудку:
„Нищили майно, безчестили й жінку, к тому-ж чоловіка
„Самого луччого, — думали бач, що він вже не приїде.
„Ну, так принамнїй тепер нехай буде все так, як скажу я.
„Лучче не підем, що б часом не склалось нам лихо ще гірше.“
Так він сказав, і громади піднялося с криком великим
Більш половини, останнї-ж усї зосталися на місцї.
Бо не вподобалось тим ёго слово, а були по серцю
Речі Евпита і кинулись зараз до зброї вдягатись.
І як ото повдягались усї в мідноковану броню,
Вийшли за город і стали збіратись та в шик шикуватись.
Ними Евпит верховодив, втерявши останнїй свій розум;
Помсти бажав він за сина, але вже ёму не судилось
Звідти назад повернутися: там він і встиг свою долю.
А на Олимпі тим часом Аѳіна Зевесу казала:
„О, Кронївнику паноче, владико й царю над царями!
„Маю тебе я спитати, які в тебе думки на серцї?
„Чи ти рішив їм уперту войну і крівавую сїчу,
„Чи може згоду й любов межи ними на вікн поставиш?“

Digitized by Google

І у одвіт їй на се Зевес хмари збіраючий мовив:
„Дивно менї, що ти, дочко, мене про се дїло питаєш.
„А не сама-ж ти хіба своїм розумом здавна рішила,
„Що Одиссей покара' женихів деконешне, вернувшись?
„Як собі знаєш, так зробиш; а я рішив, що б було от що:
„Вже коли над женихами помстивсь Одиссей богорівний,
„То, погодившись з громадою, хай собі знову царює;
„А що дїтей їх убито і рідних братів, ми сю справу
„На забуття оддамо, і вони хай помирять ся знову
„Й знов, як і перш, нехай буде між ними тиша при багатстві."
Так-от сказавши, надїю подав нетерплячцї Аѳинї,
І та пішла собі, скоком спустившись з верхівя Олимпа.
А на Ітацї тим часом уже пообідали добре,
І неборак Одиссей богорівний почав говорити:
„Вийдїть хто-небудь поглянути, чи ще не йдуть Ітакійцї."
Так він сказав, і пішов син Долїя на двір подивитись;
Став на високім порозї й побачив усїх уже близько;
І обернувшись сказав Одиссею крилатії речі:
„Вже вони близько; давайте скорійше, вберемось у броню!"
Так він сказав; і усї повскакали і стали зброїтись:
Штири було з Одиссеєм та шість молодих Долїєнків;
Став і Лаерт та і Долїй садівник у броню вдягатись,
Дарма, що сиві були і старі, а потрібні вояки.
От, як вдягнулись усї в мідноковану броню міцную,
То і метнулись в крок ока на двір Одиссей у самперед.
Тут надійшла до них Зевса дочка, синёока Аѳина,
Ментору уподобившися станом і голосом навіть.
Дуже зрадїв, увидавши її Одиссей богорівний,
Й зараз сказав Телемахові, любому синові свому:
„Ну, Телемаше, настав уже час і тобі зрозуміти,
„Що, коли люде воюють, то самі храбрійші повинні
„Буть на виду, а не соромом батькійський рід покривати.
„Сила й одвага була наша славна по всїх геть усюдах."
І Телемах ёму вельми розумний на сеє одвітив:
„Сам ти побачиш, як тільки захочеш, мій таточку любий,
„Що не покрию я соромом роду твого, як ти кажеш."
Так він сказав, і Лаерт, дуже радий, промовив:
„Боги мої милостиві! який менї день випав гарний!
„Син і унук один з одним спречають про хист воёвитий."
Тут підійшла синёока Аѳина й сказала Лаерту:
„Аркесієнку, з всёго товариства менї наймилїйший

Digitized by Google

„Ти, помоливши́сь Зевеса дочці́, синёокій Аѳинї́,
„Зараз пускай довгим спи́сом своїм у лихих супостатів.“
Так-от сказавши, велику одвагу вселила у нёго,
Він, помоливши́сь дочці́ синёокій великого Зевса,
Зараз пустив довгим списом своїм у лихих супостатів
І у Евпита улучив, в шишак ёго, кований міддю.
Не оборонив тут од списа й шишак, пролетів спис наскрізь;
Хропнувсь об землю Евпит, що аж брязнула броня на нему.
Вже полягли і передовики: Одиссей з своїм сином
Шаблями їх перебили та списами гострими дуже.
І непремінно усіх би вони положили на місці,
Як би Аѳина, дочка синёока великого Зевса,
Не закричала їм грізно, що б всі перестали вже битись.
„Годі вже вам воювать, Ітакійці! покиньте сю сїчу,
„Та розійдїться до дому скорійше любенько, без крови.“
Так їм сказала Аѳина, і ті аж поблїдли од жаху.
Повипадали із рук у них гострії шаблі і списи;
Все полетїло на землю, лишь голос богинї зачувся.
Раптом без оглядки в город пустились, бажаючи жити.
Страшно тогдї закричав неборак Одиссей богорівний,
Кинувсь вперед мов орел той, що́ в хмарах високо лїтає.
Та Кронієнко Зевес громовою стрілою торохнув
З неба, і впала стріла та під ноги дочці́ синёокій;
І от тогдї Одиссею богиня Аѳина сказала:
„Стій, Лаертенку, меткий, хитромудрий по вік Одиссее!
„Годї тобі вже кохатись у війнах, забудь тую сїчу,
„Що б Кронієнко Зевес всевидючий та вже й не розсердився.“
Так-от сказала Аѳина, і їй Одиссей покорився
З радістю. Потім і мир Одиссею з народом вчинила
Зевса дочка, синёока богиня Аѳина Паллада,
Ментору уподобившися видом і голосом навіть.

Кінець.

Digitized by Google

Важнійші помилки другої частини Одиссеї.

Пісьня XIII.

рядок	надруковано	треба	рядок	надруковано	треба
2	Вїх —	Всї —	162	набзизивсь	наблизивсь
15	дармувать	дарувать —	197	сгав	став
34	вік	він	200	у вемлю	у землю
77	Капат	капат —	230	130	230
85	Бивн	Вили	246	єї лїса	є і лїса
91	з зюдьми	з людьми	252	сноокоі	синеокоі
99	брехливих	бурхливих —	258	багатствами	багацтвами
146	почруситель	потруситель	374	реч	річ

XIV.

95	вона	вопи	426	ошмалили	осмалили
354	квиком	криком	429	ячменю	ячною

XV.

550	сина	списа			

XVI.

160	Сам же	Син же	218	не ще	ще не

XVII.

	в примітцї	стор. 59	606	стола	стало
	украінський	український			

XVIII.

150	вступуть	вступить	257	рідною	рідную
188	сина	сону	296	ненече	неначе

XIX.

61	приберати	прибїрати	489	те	то
231	Грузла	Гризла	507	обсихпуть	обсохнуть

XX.

213	проводить	приводить	350	боговпдний	боговидний
348	спрове	спрее	364	боговидний	боговидний

XXI.

236	прицїльно	прещільно	237	чи геп но	чи гомін

XXII.

93	пристромив	простромив	113	сим	сам
107	зіпхнути	зіпхнули	291	волоцузї	волоцюзї

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Поправки похибок.

В цьвітневому випуску в оповіданнї „Непримирена“ поправити

			замісць	треба
197	стор.,	19 ряд	ся й забула	я й забула
199	„	30 „	також в липнї	так от в липнї
200	„	8 „	листясті	листаті
„	„	16 „	та такої	за такої
„	„	24 „	педуга	пудота
201	„	28 „	тай спитає	то й спитає
204	„	30 „	у мати	у мами

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Полїси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській. Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XXXV-им випуском (рахуючи з початку відновлення) почали ми четвертий річник нашого видавництва. „Правда“ виходить в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду“ за 10 р. річно, 5 р. піврічно, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статті „Безвиглядність соціяльної демократиї“. Просимо о скоре надсиланнє пренумерати і залеглостий, позаяк висилати мемо „Правду“ лише тим, що прислали пренумерату. Новоприступаючі пренумеранти дістануть II-гий том „Гомерової Одиссеї“, за доплатою 80 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди“ можна ще дістати по ціні 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовлення, позаяк вже не багато лишилось комплетів.

В теці редакційній маємо пок. Т. Зіньківського: „Історична казка“, М. Шкоиченка Злодій, оповіданнє з салдацького життя, Спроба, оповіданнє Чайченка, На віру повість Захара Козуба, дальше научні статті: Гуменного Літопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. і лист про Словінщину, Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З I-им випуском почали ми друкувати Дантову Божественну Комедию в перекладі Сивенького і подавати мемо її й дальше.

Просимо всіх прихильників нашого вістника, що-б з усіх сторін України Русі подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнійшою сучасною літописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

☛ З сим випуском розсилаємо конець II-го тому Гомерової Одиссеї і заголовок.

☛ **Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакциї, а зараз вишлеть ся.**

☛ **Місцевим пренумерантам видивати мають ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.**

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XIII. — ВИПУСК XL.

за місяць червень 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Спроба (з записів про минулі пригоди) В. Чайченка стор. 321—332.

II. З подорожи по Україні, Чуб-а, сторона 333—338.

III. Що було, те мохом поросло, драма в 5 діях Карпенка-Карого, (Конець) стор. 338—343.

IV. Народна програма стор. 344—348.

V. Вісті: З Харькова стор. 348—351.

VI. Дніпрові скарги вірш Школиченка, стор. 351—353.

VII. Українські гумористи та штукарі, стопографічна студия Івана Нечуя-Левіцького (Конець) стор. 354—360.

VIII. В честь і в память М. Шашкевича, вірш П. Думки, сторона 360—363.

IX. Шкільна правопись стор. 363—370.

X. Безвиглядність соціяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е А. Шефле, (Далї буде) стор. 371—377.

XI. Дїяльність руських товариств і інстітутів стор. 378—379.

XII. Сучасна хронїка стор. 380—384.

XIII. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

☛ **Звертаємо бачність наших читачів на погляд ученого економісти Дра Шефлє в справі загального права голосования, еманципації жіноцтва і права голосования жіноцтва, про що останними часами у нас так багато пишуть і говорять — Ред**

Переписка редакциї.

Вп. Сивенький. Просимо о дальші пісьні Дантового Пекла.
Вп. Чуб в К-і. Просимо обіцяні вісти надсилати.

З липневим випуском починаємо друкувати історичну траґедию пок. Осипа Барвінського „ПАВЛО ПОЛУБОТОК“.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Випуск XI. ЧЕРВЕНЬ. Том XIII.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакція, адміністрація і експедиція ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австрії
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописі автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статті не падруковані зберегають ся не дальш як 3 місяці.

СПРОБА.

(З записів про минулі пригоди.)

— Ото-ж розумієте, — я поняв віри, що серед народу можно проповідувати революцию. І пішов... Боже мій!...

— Знаєте, так важко було жити, так хотїло ся іншого, кращого. Так хотїло ся зробити, що-б прийшло се інше, краще! Але як же його зробити? Ми вірили в народ, ми становили його на пєдестал, ми віддавали йому до рук сю справу: як він, визволившись, зробить, так і буде. О, він запевне краще від нас се зробить! Але що-б збудувати нову будівлю, треба розваляти стару. І ми пішли в народ, що-б довести йому, що він мусить сю стару будівлю розваляти.

Я тоді молодий був зовсїм, — тільки з університету. Я був самостойний — від батька мав спадщину, що давала мінї змогу жити, не вганяючи зараз пісьля університету за шматком хлїба; мати не мішалась ніколи до моїх справ, сестра те-ж. Я віддав ся сїй діяльности цїлком, се-б то: ходив на революцийні сходини, читав революцийні книжки та ґазети, балакав багато, багато. Се захопило мене, я тоді навіть не такий щирий зробивсь до української справи. Бачите, гуркот той, де ми революцию готували, був не терористичний, а народницький, — ми жахались червоного терору, а все покладали на пропаґованнє серед народу. Тим

Digitized by Google

в йому могло бути кільки людий з национальним українським колїром: мов до українського народу мусимо бути Вкраїнцями — от, де-що подібне до сьогочасних галицьких радикалів, тільки ще фантастичнїйше, ще більше від ґрунту відірване.

Так, — кажу, — балакали ми багато, ой багато! І читали. Були серед нас і дївчата. Так тим то бідолашним було горе! Вони їй Богу щиро дбали про революцию і за для того (одна мінї потім сама признавала ся) скільки праці приймали! Отсе було читаємо гуртом усякі полїтичні економії, социольоґії, то що вони читають. Скучно їм, бідолашним, бо мало розуміють. „Так ми“, — казала та дївчина, — „прийдемо з сходин до дому та знов до тії економії чи до социольоґії та давай вчити те, що читали, бо коли не вивчиш — не тямитимеш. Вчимо аж поки вивчимо, а тодї дивуємо вас (нас би то, парубків), що з такою ерудициєю про се балакаємо!“ Ну, отак воно й було. Погляди у нас високі були, було чесно, гарно, ідейно, — ну й порожньо, се-б то безрезультатно. А далї надумали ся: годї сидїти склавши руки, — треба-ж уже і в народ іти! Чи треба, то й треба! Постановили, що дївчата поки не підуть, а самі парубки. Було нас, парубків, у громадцї більш, як десяток, іти-ж постановлено, поки трьом тільки. Зараз три й знайшло ся, і я перший.

Думка була така, що скоро ми до народу, то так народ за нами й суне. Набрав я книжечок революцийних. Дали мінї листа до однієї людини. Людина та жила на селї, мала свою землю, і казано було, що від неї можна дізнати ся про те, як краще в тій місцевости дїло почати.

— Я просто до тієї людини поїхав. Приїзджу, даю листа, кажу. А та людина як підскочить:

— Якого вони ката до мене вязнуть?

Що таке? Виходить, що мої товариші знали сю людину за лїберальну, навіть за радикальну, де хто з їх навіть був з нею випадком знайомий — та й годї. Нїякого дїла та людина вкупі з нами не мала і навіть розсердилась, як я їй розказав про свою справу. Бо в листї про дїло не писано, тільки рекомендовано мене.

— Знаєте що? — каже та людина, — я з вашим братчиком дїла не маю і не хочу мати. А ваш братчик отсе вже третього добродія до мене присилає (я зрозумів, що се мабуть з другого якого гурта було). То чи не пішли-б ви від мене к чортовій матери або к чортовому батькови або ще куди хочете?

Отак він мене вилаяв і зовсім я хотїв уже був іти, сам не знаючи куди, але він змилосердив ся і пустив мене до себе переночувати, бо се дїло було проти ночі. А вранцї я, і не бачивши ся з їм, пішов. Був я у простій чумарчинї. Ще дома я навчивсь трохи столярувати і тепер

Digitized by Google

у мене була така думка, що-б ходити по селах, питати ся столярської роботи, робити де трапить ся, а тим часом пропаґувати. Що-б не було зачіпки, я взяв з собою фалшований роковий пашпорт і звавсь у йому Михайлом Колосовим, міщанином.

Пішов з того хутора стежкою поміж хлібом і не багато пройшов, бачу, — слобода недалечко. Я туди. Стрівається ся хлопець — пастух.

— Яка слобода? — питаю ся.

— Рилівка.

— Велика?

— Ні, мала.

— Пани є?

— Ні, нема.

— Церква є?

— Ні, нема.

Саме такої мині й треба, бо менш догляду було. Прийшов у слободу, питаю ся, чи нема де столярської роботи. Ніде і ні в кого нема, бо мужикам столярських виробів не дуже треба. Іти-б мині далі, так хочеть ся зостати ся побалакати з людьми. Хоча і буддень був, та вже була осінь, і всі люди були дома — хто гарманив, хто молотив. Та як же його зостати ся? Думав я, думав, а далі й надумавсь:

— Пустіть, — кажу, — люди добрі, переночувати!

Глянули на мене люди дивуючись та й кажуть:

— Десь тобі, братіку, нічого робити, що тільки сонце зійшло, а ти вже ночувати лагодиш ся.

Ну, бачу я й сам, що вклепав ся. Воно то се так склало ся, що я просто в сю мить згадав, як у одній повісти так саме подорожній казав, — та й собі так, забувши, що тепер уже день. Нічого робити, пішов я геть. Спитавсь тільки в крайній хаті, яка слобода поблизу та й гайда. Слобода була верстов за десять. Я не йду, а звернув у гайок — поблизу був — та і відпочиваю. Думка така, що-б на вечір прийти, бо може за столярську роботу не зачеплюсь, а за почування то вже певне зачеплюсь. Було в мене трохи їжі, попоїв я та й заснув під кущем, бо в ночи за того не спав — усе про своє нове діло думав, і ті думи спати не давали. Прокидаюсь, а сонце вже звертає на вечір — довго спав. Пішов я. На вечір приходю в слободу. Роботи, звісно, й тут нема. Прошусь ночувати — у однїй хаті не пустили, а в другій пустили. Сїмя в хаті чимала: батько та мати, двоє синів — один жонатий, другий парубок — та двоє дочок. Розбалакались. Я їм оповідаю, що я такий там міщанин, шукаю заробітку. Далі звернув на порядки, на землю та й почав проповідувати. Оповідаю їм про комуністичне володіннє і про республіку, і про інше, а далі кажу:

Digitized by Google

— Та ось я вам краще з книжки прочитаю, — тут усе лучче оповідано.

Витяг я книжку, почав читати. Читаю з запалом, сам чую, що добре. Чимало прочитав, — слухають, не перепиняють. Там щось шамотить, та я до того не дуже дослухаюсь. Коли гляну — ой Боже! Дочки вже давно сплять на полу і стара з їми. А синів нема — мабуть у другу хату пішли. Тільки старий батько — такий добродушний дїдок — сидить коло мене куняючи.

— Мабуть вам книжка незрозуміла? — кажу.

— Та ні, вона нїчого... Та треба вже спати лягати, бо завтра мінї вдосьвіта вставати треба.

Згорнув я свою книжку та й полягали ми спати. Мене положено на лаві. Спати з незвички було тверденько, воздух у хатї був важкий, — а я до сього не звик, бо раніше бував у мужичих хатах раз чи двічі на кільки хвилин - як на лїто до родича у село їздив, бо мій батько городянин був. Та ще й виспав ся я в день. Тим сю ніч я знову за того не снав і встав укупі з хазяями. Хотїв був їти, так не пустив мене господар до снїдання. Нагодували мене добре, а тодї господар ще каже, що він і випроводить мене, бо я, бач, питав ся дороги до другої слободи. Пішли ми. Вивів мене він за слободу, йде поруч мене та й каже:

— Є в мене одна думка, пане, та не знаю, чи сказати вам, чи нї?

— Чого ви мене паном звете, — кажу, — хиба я пан?

— Та, — каже, — вже-ж не прості люди. Так ото в мене одна думка...

— Кажіть! — відмовляю.

— А не розсердитесь?

— Чого-ж би я мав сердитись?

— Та бачите... Ви давно з дому?

Чи не шпігун? — помислив я сам собі та й кажу:

— Так собі...

— А довго ще ходити мете?

Воно й є, що шпігун! — думаю та вже суворіш кажу:

— А вам на що те знати?

— Та бачите... воно мінї його й не треба... Я тільки так... Бач, тут страшно довго ходити... Воно, звісно, не без начальства — то урядник, то писар...

Що се таке? — думаю собі, не розуміючи нїчого. А мій дїдок далї:

— Воно, звісно... тее... Воно, звісно, ви на добро кажете, пане,— настановляєте нас дурних, як краще, та тільки, бачите... ви-б краще не читали ті книжки та не все хоч би казали...

Digitized by Google

От тобі й на! — думаю собі. Що-ж се таке? І не шпігун, і не дурень, а щось особливе. Ідучи між народ, я собі в думках ділив його на три частини: таких, що розуміти муть мене та приймати муть мої думки, таких, що не розуміти муть моєї проповіди зовсім і таких, що ворогувати муть; від тих останніх я сподівав ся великої небезпешности. А цей і розуміє, і не приймає того, що розуміє, і не ворогує, а ще й прихильний. А дїдок мов того і не помічає, що я ні в сих, ні в тих.

— Бувайте, — каже, — здорові та гляніть же — оттуди шлях!

Повернувсь та й пішов до дому. Зостався я сам — і сором мині, і не знаю, що й думати. Одначе, проходячи одним хутірцем та не бачучи нікого у крайному дворі, я кинув дві книжки у двір. Поки дійшов до тієї слободи, що дїд мене направляв, то ноги з невички змуляв так, що й не підійду. Хоч і день був, прошусь, що-б пустили відпочити, кажу про своє лихо. Пустили. Перебув я там до вечора, а у вечері, як уся сїмя зібрала ся, я знов до проповіди. Тільки вже книжки не читаю, а кажу так. І поки я розпитувавсь їх, як їм жити, то що, охоче зо мною балакали; а як почав свою проповідь, то спершу слухали були уважно, а далї батько так таки й каже:

— Гарна казка, та як би під сьвято, а тепер давайте лиш спати!

Отсе й друга моя проповідь до спання привела. Заснув і я а вранцї, посьнїдавши, знов рушив. Сей господар уже не навчав мене, а тільки так мудро дививсь на мене!... Але не сказав нїчого. Пішов я далї...

Іду та й іду і так до півдня йшов шляхом. Трапилась одна слобода велика, та я туди не зайшов. За те стрів на шляху людей. Воии їхали з хурою — возів з пятнадцятеро і стали пообідати. Душ більш десятка в чумарках та свитках сидїло круг багаття, а над багаттям висїв казанок — то варив ся їм обід. Душі три щось робило біля возів та біля волів, що пасли ся осторонь. Підійшов я, поздоровкав ся.

— Пустїть, — кажу, — люди добрі, відпочити!

— Сїдай, — кажуть.

Я сїв.

А ви о т к о л я? — питаєть ся один добродій — виголений, з рудими вусами, в гору позакручуваними.

— Та я, — кажу, — іду шукаю роботи.

— К а к о ї?

— Та я столяр, — кажу, — Чую по мові, що сей добродій, що зо мною балака, не „з простих“ — мабуть салдат.

— Куди-ж ви й д ь о т е? — питаєть ся він.

— Та ось, — кажу, — шукаю роботи та й не знаю, де тут її

Digitized by Google

знайти можна. Раніше, — брешу, — я був у хазяїна у Коницького в наймах — у його артіль столярська та невигідно, так і кинув.

— Так, — говорить мій добродій, а другий чоловік промовляє:

— Хто-й-зна, де тут єсть робота — у нас по селах на се скрутно.

— А ви звідки? — питаю ся.

— Та ми з Переїздного.

— Що везете та куди? — питаю ся.

Виходить, що порядились економічний хліб везти ажь у місто. Питаю ся, — по чому порядились. Сказали вони якусь там ціну. Власне я не знав, чи добра ціна, чи погана але сказав:

— Не дуже дорого!

— Або й зовсім дешево! — каже один добродій, — чорний, похмурний, у великій шапці-капелюсі.

— А з чого економії дорого давати, — пошуткував ще один, — хиба ми їй родичі?

— Ну, мабуть мужик панови ніколи не був родичем та й не буде, хтось каже.

— Не туди закривилось! — каже похмурний добродій у капелюсі. Не так пани з нас шкуру деруть, що-б се було.

— Свою п о л з у бережуть! — каже салдат.

— Бодай їх кат беріг так, що скоро їсти нічого буде! — говорить один.

— А що хиба? — кажу.

— Та добре, — каже похмурний добродій, — треба-б гірше, та вже нікуди.

— Та в нас так, чоловіче добрий, — каже другий, — що землі обмаль, вироблена земля, як попіл, пасти товар ніде — ну економії й не минеш ніяк. А економія й рада — дере. І се хиба за гроші їдемо? Се відробіток за землю.

Ну, — думаю, — тут ґрунт здаєть ся добрий, та й кажу:

— Еге, у нас на Вкраїні так, що пан здавна сидить на шиї у мужика. І се буде доти, поки мужик не скине з себе пана.

— А як же його скинеш? — питаєть ся похмурний.

— А ось як! — говорю та й починаю їм оповідати, як по других краях се робило ся — зараз їм про французську революцію. Вони слухають, цікавлють ся. Слухали, слухали, а далі й каже один:

— Ось дивно тільки що: вони там заводились, — а як-же цар там? Хиба-ж він того не бачив? Чом же він не припинив панів?

— Та кажу-ж вам, — говорю, — що й король за панів був, — і знов починаю оповідати.

Розказав. Помовчали трохи мої слухачі, а далі й каже один:

Digitized by Google

— Чутка і в нас є, що цар землю на всіх нас поділить, та пани не дають.

— А звідки у вас ся чутка? — питаю ся.

— Та так, — люди балакають, то й ми за їми. — Та тільки пани не дають цареви того зробити.

— Еге, пани не дають, — каже другий. — Вони сього царя не люблять.

— Чому? — питаю ся.

— А тому, що людий на волю пустив. (Се — бачите — було ще за Олександра II.) От вони й устають проти царя і хочуть його вбити.

— Як хочуть убити? — здивувавсь я.

— А хиба ні? Адже вони хочуть знов нас у неволю повернути і вже скільки разів хотіли царя вбити — і стриляли і поїзди розбивали.

От тобі й на! — думаю. — Бач як тут розуміють терористичну діяльність революційної партії.

— Ні, — кажу, — люди добрі, — се не так. — Та й давай їм виясняти річ.

Вони слухають та мовчать.

Далі відразу добродій з рудими вусами як скочить:

— Што ви, хлопці його слушаєтєсь, — вяжіть його.

Та до мене та за плечі. Я був сіпнувсь, так не вирвусь.

— Ні, не уйдьош, — каже салдат. — Знаєм ми вас! Вяжіть його, хлопці.

Але люди сидять, мовчать. Тільки похмурний добродій каже:

— Ну чого ти до його причепив ся?

— Як чого? Хиба ти не чуєш, що він проти царя-государя каже?

— Чую.

— Так разлі не паніmаєш, што он з тих панів, що царя вбивали?

— Ну, — кажуть люди, — ми того не бачили, чи він убивав, чи ні. А що бреше здорово, так се правда.

— А бреше! — каже другий. — Не погано-б йому потилицю за брехню набити.

— А треба-б, треба поламати боки.

— Дамо йому, хлопці!

Ну, думаю, отсе буде лихо. Коли салдат починає.

— Какоє — боки! Тут не боки! Я Богу-государю служив — знаю, как з такими молодцами паступать.

— А як?

— А так — у острог, а тоді у Сібір!

— Ну, за віщо-ж у острог та аж у Сібір?

Digitized by Google

— А для чого он проти царя?

— Та він же нїчого не робить — тільки балакає.

— Балака! Понімаеш ти! Проти кого балака? Проти царя, — проти земного Бога! Вот што! Нєт, голубчик, ми тебя провчим! Вяжіть та до стапового!

— Не вигадуй ка'зна чого! — говорить похмурний чоловік, — де-ж таки видано, що-б за слова та в Сібір. Се коли так, так і всїх нас у Сібір, — чимало де-чого й ми балакаємо. Пусти його, Іване!

— Не пущу, — каже салдат, — проти Бога-государя! Не пущу!

— Та ну, чорт зна чого не вигадуй! — розсердив ся один високий кремезний чоловік, — чого розприндив ся? Пусти чоловіка! Який швидкий — зараз і в Сібір! Що він, чоловіка вбив, чи що? Ти до других причепливий по всяк час, а гляпув би на себе, який сам. За слово чоловіка на Сібір, а сам як пяний напєш ся, що робиш? Давно з батьком бився і лаявсь та серед вулиці пяний як свиня в барлозї лежав?

— Ну вас к чорту! — промовив салдат, плюнув, пустив мої плечі, відійшов від мене і сїв.

— А ти, чоловіче, — каже тодї високий добродїй, — іди собі, куди йдеш, та вдруге чорт-зна чого не бреши, бо іноді й боки полатаєм!

Нї слова я не сказав, повернув ся та й пішов. Ідучи я чув, як глузували з мене мужики, а мене гризла злість. Злий я був на мужиків, злий і на себе, що так злякав ся (я таки злякав ся здорово). Але все-ж з сього часу постановив оберегати ся і більш осьлїп у розмови не встрявати, а перш роздивити ся, які люди. Тим у вечері, ночуючи у одного мужика, я вже нїчого не казав, а тільки другого днї забув у їх революцийну книжку.

...Ну, так ото я й ходив.. проповідував усюди, де міг (обережнїший зробивсь) і мене слухано... доки спати схочеть ся. Книжок моїх не брали — я їх все покидав там, де почував. Не знаю вже, що там з їми, зробило ся — мабуть на цигарки подрали. Так я проходив тиждній зо два і — по правдї кажучи — докучало мінї те ходїння, бо результату з його я не бачив нїякогісїнького. Звісно, тепер я вже обережнїший був: релігії зовсім не займав (одного разу мене знову трохи не побито за мої раціоналїстичні думки), з царем поводив ся обережнїше. Про землю-ж, про революцию проти панів балакав сьміливо. Мінї спочували, хоча усього дожидали від царя. Здебільшого були цїлком певні, що колись таки воно буде, що він панські землї поділить на мужиків.

— Так воно й з волею було: балакали все, балакали, а далї й вийшла від царя воля. Так і з сим — вже не дурно балакають. Колись цар його таки зробить.

Щó було робити проти таких думок, проти такого напрямку в думках.

Digitized by Google

Перш, ніж проповідувати що, треба було знищити у їх у розумах віру в царизм. А сього проповідями такими не знищиш.

Коли тут місце мінї трапилось: найняв ся я таки столяром в одну окономію. Робота невелика й немудра — поробити та посклити рами на теплицю. Окономія велика, наймитів чимало товчеть ся, — та й так усякі люде ходять, — і я проміж люди на слободу ходжу. Рами роблю та й дїла свого не забуваю: потроху проповідую. Книжок у мене вже не було, опріче однієї. Ту я зоставив собі, що-б часом кому почитати. Але читати поки боявсь і тільки балакав. Та й то не дуже. Раз сего я тепер берiг ся, а друге — така в мене думка з-явила ся: а може се тим не слухано мене, що люди не знають хто́ я і що́ я. Я не був тим кому казав, авторитетною людиною. Ото-ж я й намислив — пожити тут довше тихо, що-б мене взнано, що-б люди звикли до мене, а тодї вже й балакатиму. Живу я так собі спокійно з місяць, взнаю народ. І що більш взнаю, то більш, знаєте, мінї моє дїло, моя проповідь, здаєть ся неможливою. Як казати мужикови — революция, коли він молитву „Прийдїте поклонїмо ся“ читає так: „Приндїте поклонїмо ся цареви і Богу нашому“, і каже, що молить ся тут і цареви і Богови, що се молитва і до царя і до Бога? Що ви тут зробите? А увесь склад народнього життя? Я нїколи не забуду, як я колись оповідав одному розумному парубкови, про той громадський лад, що має заснувати ся. Він слухав мої комунїстичні оповідання зацїкавлений, розпитувавсь — як і що. Але я від питання про землю, про власність перейшов до інших питань, забалакав про емансипацию жіночу і сказав:

— Се тепер не по правдї, що чоловіки так знущають ся з жінок. Тодї буде жінцї дано право: хочеш — живи з чоловіком, а хочеш — нї!

— Як то? — спитавсь, перепиняючи мене, парубок, — то се жінка куди схоче, туди й піде? А хазяйство? А дїти?

Я зрозумів, що „вбрехавсь“ і що уся моя довга проповідь пішла тут марно. І справдї, парубок з того часу почав систематично мене обминати.

Та й хиба саме се? Куди не гляньте, — скрізь наше інтелїґентне житте своїм складом цїлком відмінне від більш-менш патриярхального складу в життю народньому, а подекуди навіть ворожі сї два склади. А на підставі-ж самого нашого інтелїґентного життя ми й виробляли усї свої думки про той громадський лад, що має скласти ся! Як-же народ може їх прийняти? А фетіші: царі, попи? Яке-ж тут можливе швидке порозуміння за для такої небезпешної роботи, як революция? Нї, я впевнився, що за політичні права народ бунтувати ся не буде. Міг би він бунтувати ся тільки тодї, як би йому було нїчого їсти. Але його економічне становище хоч і яке погане, — все-ж погане на стільки, скільки

Digitized by Google

сього треба, що-б збунтувати ся. І я зрозумів, що нам, революціонерам, доведеть ся не революцію проповідувати, а спершу мати довгу та уперту борню з пародній сьвітоглядом. А чи-ж се можливо?

Отак-о прийшов я до пересьвідчення, що моє ділo шкандибає на всї ноги. Не знаю, що я далї робив би, та пособив один випадок. Зазнайомив ся з одним добродієм. Найнявсь він у економію, і я вже бачу, що щось не просте. Нї в чумарцї, а в „жакетцї“ і циґарки крутить, — та ще й не звичайні мужицькі кручені, — а „панські“ — зліплені, хоча й з того-ж таки ґазетного паперу. І балакає вже здебільшого по московському. Дізнавсь, що я письменний (я не ховав ся з своїм письменством, хоча, звісно, удавав його за письменство невелике, мужицьке), до мене горнеть ся і розказує, що він у школї вчивсь і екзамена здав; ще й з „похвальним листом“. Балакає про „мужичйо неабразованнайо“ та як те „мужичйо“ не може розуміти „образованних“ людий. А тим часом парубок не дурний. Я собі й думаю: А може з його що путяще буде? Однак нїчого не роблю — заходюсь коло його: і то добре буде, як що з перевертня людину зроблю. Заховав я собі де-які свої почування до його та наче й потоваришував з їм. Починаю балакати — спершу про те, що не годить ся носити ся з своєю осьвітою (я к а та осьвіта, сього ще не кажу йому), що треба й інших поважати. Дивлюсь, мій парубок трохи наче стих і вже не так часто вживає слова: „мужичйо“. Заходив ся я тодї коло його і так, і сяк! А він уже слухає і радий слухати. Правда, радий бував він і тодї як я заходив з їм до шинку випити чвертку (що-б не відрізняти ся від інших та не звертати на себе уваги, я часом робив і се), але я тодї на се не зважав.

Ну, ото так тиждній зо́ два з їм я морочивсь і бачу, що мій парубок зовсїм відмінив ся: про „абразованіє“ та „мужичйо“ уже нїяк не балакає і такий прихильний до мужиків зробив ся у розмовах зо мною.

Ну, — думка в мене, — треба далї починати. Почав я його осьвічувати. Забалакали ми якось про землю. Він і каже:

— Се правда, — люди балакають, що цар колись таки відніме землю у панів та на їх подїлить.

— Нї, — кажу, — цар запевне сього не зробить.

— А як же воно буде? питаєть ся.

— Та так, — кажу, — та й почав йому оповідати. Він усе слухає, усе слухає і очий не зведе з мене. Довго я балакав, а він слухав, а далї-верть:

— Треба мінї, — каже, — ще до волів піти, — їсти дати.

Пішов, а я сам собі зостався — саме тодї рами тиї робив. І увесь день я парубка мого не бачив. Коли трах, — другого дня до мене у сто-

Digitized by Google

лярню (я там і жив) урядник, старшина, писар — і мій парубок з їми та ще люди.

— А, — каже, — урядник, — ось де ти, голубчику! А ну трусїмо його, а ви, хлопці, держить.

Ухопили мене за руки, за плечі, держать. А урядник з писарем по всїх кутках пишпорять, перекидають мої манатки. Не довго і трусили, зараз ту книжечку і знайшли в мене.

Як визьвірить ся на мене урядник:

— Это што?

— Книга, — кажу.

— А в їй што?

— Прочитайте, коли цїкаво, — кажу.

Розгорнув, почав читати. Книжка була здорово революцийна і хоч який дурний був урядник, а зараз се помітив.

— А! — каже. — Он воно што! Проти царя! Вяжіть! Беріть!

Скрутили мінї руки назад, притягли у волость. Старшина пяний — так до мене й сїкаєть ся.

— Ти проти царя? ти проти царя?

Та мене кулаком по обличчу! Я так і залився кровю та й упав додолу.

— Ах, Григорій Алїксєєвіч, — каже урядник, — как таки можна так бить: так можно зувєчить человєка. Треба з осторожностїю — отак!

Та хвись мене, хвись нагаєм своїм!

— Ат там з осторожностю! — каже старшина та чоботом мінї в бік, бо я ще не встав.

Е! що там казати!... Збитого та закрівавленого вкинуто мене в „холодну". Проспдїв я там до вечора голодний, а на ніч мусїли везти мене до станового. Прийшла ніч — не спить ся мінї, думи мене обняли. Бо — самі здорові знаєте — справа Сібіром пахла. Навіть могли зробити з неї таке, що я зрівав бунт, то тодї й каторги не минеш. Кепська справа.

Спробував я свої руки, смикнув — заболїли ще дужче, а не розвязали ся. Хоча чую, що не дуже гарно завязано. Сцїпивши зуби (руки порозпухали, вірьовки в їх пов-їдали ся, — тим дуже боляче було), почав я торсати руками. З пів години мабуть морочив ся, поки витяг одну руку.

Ну, тодї вже мінї полекшало. Як трушено, то мене самого не займано, і в мене зостав ся великий ніж складаний. Я його зараз витяг та до стїни надвірньої. Долївка була земляна, — копать можна. Заходивсь я і моє щастя було, що хоч і зима вже почала ся та стояла велика від-

Digitized by Google

лига, сьнїгу не було і земля не мерзла була. За яку годину-дві я вже викопав під стїною таку норю, що міг вилїзти...

— Ну, що-ж тут довго розбалакувати?

Вилїз, а за волостю вигін невеличкий, а там лїс. Я в той лїс та з усїєї сили бігти. За ніч далеко став, а на вечір був у містї дома. Але довго ще я бояв ся, що-б мене не занято, та дяка Богови якось воно так і присохло, бо нїхто по селах не знав мого справжнього прізвища, а що мене дома не було, так се не могло особливу увагу звертати, бо я всїм казав, що їду в гостину до дядька. Мати, звісно, взнала і дядько той, бо треба було його перестерегти...

Так он як проповідував я революцию серед пароду!

І таких, як я, було тоді безлїч! Та не всїм так щастило, як мінї. Де хто з моїх товаришів та знайомих гинуть або загинули в Сібіру, на каторзі. І все се були сили, що могли-б користь велику зробити рідному краєви! А вони загинули, загинули без нїякого пуття і єдиним посьлїдком усїєї тієї революцийної дїяльности було тільки те, що з одного боку народ певний став, що пани царя вбили за 19. Лютого 1861 року; а з другого — терор державний побільшав, державна система зробилась поліцийною системою і сотнї, — ба — нї, більш! людий, борців тих, згинуло на шибеницї чи гине в Сібіру.

І сказати-б Москалї се так робили, а то ж і ми, Українцї. Ми не навчили ся з прикладу своїх козацьких революций того, що таким робом нїчого не досягнеш. Хиба не революция Хмельниччина? Скільки крови вона розлила! А довела до чого — до того, що ми не сьміємо навіть забалакать по своєму!

Нї, не в хвилях крівавих, як кажуть революционери, треба обмити наш край, що-б воскреснув до нового життя він, а в ясних погожих хвилях широкої української просьвіти, тоді й революция зробить ся без нїяких труднаций, але то буде революция нова, без крови і без пожарів — така революция, яка робить ся що ранку, як ясне сяєво прогонить чорну темряву і стає білий день...

В. Чайченко.

Digitized by Google

З подорожи по Україні.

Торік в осени довелось менї переїхати частину Київщини і зустрітись з такими фактами, набрати ся такого враженія, що може цїкаво буде переказати їх читачам.

* * *

Стояв гарний, погожий день. Сонце збіралось вже стати на вечірньому прузї. Я з візником на невеличкому візку виїхав із села С. Ми хапались, що-б на вечір бути в селї К., де в мене є знаємий піп; у єго ми збирались підночувати. Підвідчик мій, занадто вже прихильний і послуговий до тих, що можуть дати на „маленьку“, немилосердно хлїськав конячку, и вона бідна, що було сили, хапалась догодити свому господареви, котрий в мріях вбачав вже ті галушки, що мала дати єму на вечерю попова наймичка. Треба було переїздити через невеличке село Миколаївку. Живописно положена по-над Россю з її розкішними зеленими берегами, Миколаївка відзначалась своєю красою і робила гарне естетичне враженнє. Повагом стали ми спускатись з гори; я любував на вид, що стояв передо мною. Спустившись з гори, ми виїхали на греблю, що за нею починалось село. — На краю села, біля одного будинку стояв чималий гурт людий, котрі про щось змагались. Я зрозумів, що будинок був „сельский клюб“, або шинок. Мій підвідчик показав батога і конячка потюпала жвавіще, але добре знати призвичаялась до вдачі господаря, бо як раз коло самого шинку взяла тай стала. „Ото вража худоба“, ніби то з прикростю, а дїйсне з задоволеннєм вимовив підвідчик. „Хоч би й не хотїв, а треба вставати!“ Менї зараз стало відомим, чого то треба: він злїз і пішов до шинку. Поки „робилось возлїяніє Бахусу“, я розглядав громаду, що була коло шинку. Вона притихла і мовчала теж, розглядаючи чужого чоловіка. А далї один говіркий й питає мене: „звідки будете? — „З далека“, кажу. — „А як?“ — „Та, кажу, з Уманщини“.— „Далеко!“ — а далї слово-по-слову то ми й розбалакались. „Що у вас, як“, питаю. „А що-ж“, кажуть: „ось хлїб позабирали кудись“. — „Як те се так?“ „А так“, кажуть: „звелїли видати з шпіхлера, тай годї“.— „А ви-ж що?“ „Та нам, бачте, казано було, що хлїб береть ся нїби-то в позику, на голодних, але ми відповіли: нехай, каже, як хоче, то бере, а ми не будемо позичати для голодних, бо хто єго знає, що у нас буде; може прийдеть ся й собі позичати; хоча, хвалити Бога, отсе озим починає трохи лїпшати пісьля сьнїжку, що був випав і розтав“. — „А що ще в селї чути?“ питаю. — „А отсе з попом змагаємо ся про школу: вельми багато беруть з нас на неї, а толку мало. Сами-ж, гадаємо, знаєте, які наші податки“. І справдї, я знав се, добре знав, які великі

Digitized by Google

тягарі лежать на нашому бідному людови і як вони пригнічують єго. Щиро побалакавши з людьми, я розпрощав ся і виїхав із села, що-б на вечір встигти до К. Підвідчик мій, як і треба було сподіватись, під впливом „чарки“ почав сьпівати; я-ж під впливом почутого цілком переняв ся ріжноманітними думками і почуттєм. Спершу в мене був якийсь смуток на душі, відповідно, певне, моїм думкам про бідноту і злидарство нашого селянства, у котрого відбирають навіть єго власний хліб. Потім щось радісне, щось надійне заповнило серце: мабуть то вразила єго та щирість, з якою розповідали про своє горе Миколаївці. О, щирости в наші часи бракує, вельми бракує!...

Конячка помаленьку тюпала, підвідчик „піднившись“ уже не хапав ся і ми тілько о 7-ій годині були в К. у попа Д-ка. Піп привитав мене дуже радо і за чаркою почалась розмова. „Що тут у Вас цікавого?“ питаю. — „А от, каже, всї тепер бідкаємо ся над штундовою справою“.— „Що, як?‘ — „Хіба не чули? Тепер нам чиста біда з нею! Бо спершу було, як прокидалась в якому селї штунда, не доносили, боючись, що-б часом не обвинуватили за розповсюдженнє; а тепер як не донесеш, то сьвітський уряд донесе тай тобі не з маком прийдеть ся, що завчасно не дав знати“. — „З чого-ж се так стало ся?“ — „А отсе, каже Ігнатєв, ґенерал-ґубернатор Правобережа — доніс царю, що попівство Київщини таке неуважне до штунди, що нїби то сприяє їй. Той до Синода, Синод до митрополїти Платона — і старий, — царство єму небесне! — повинен був відписуватись. Все отсе, певне, примушує нас бути ревними в штундових справах“*) — „А бувають, питаю, заслання?“ — „Часто і густо!“ Отсе недавно заслали по суду на 8 лїт каторги крестянина села Половецького Глущенка; а то й без суду засилають — „адмінїстративним порядком“. У нас таки, правду мовити, не надто панькають ся з штундовими!“ І справдї — не надто, подумав я. Беруть і засилають без суду, без права... і коротає чоловік в тюрмі свій недовгий вік, як єму, мовляв, остогидїло жити на Божому сьвітї, вкупї з „мучениками російської культури“. Тай ще кажуть про свободу суминня! Пусте слово! У нас її нїколи не було! — „Та се все нїчого“, гуторив говірний піп, радий, що є з ким перекинутись словом: „а то он іде чутка, нїби то виїхав з Київа ґенерал-ґубернаторський чиновник, що має на увазї довідатись, скілько то дійсне є штундових на Київщинї**) і о скілько піклують ся попи про знївеченнє сего лиха. І як писав до мене один

*) А о скілько попівство справдї, ревне до доносів, знати з того, що один піп з села Борщагівки, Васильківського пов., доносив на учителя мінїстерської 2 класової школи, що нїби то він вольнодумець, розповсюджує штунду і т. ін.

**) Бо про се гадали перше на підставі попівських донесень.

Digitized by Google

знаємий піп, що він вже переїздить Чигиринщину; а за-того певне буде і до нас". „А ви боїтесь?" — „Та як би Вам мовити: бояти ся — я не боюсь, бо штунди в моєму селї, хвалити Бога, нема. Але один тут місіонер доніс на мене, немов би то я неуважно відношусь до обрядових справ, не вартую над православними, що на єго думку є пряма дорога до штунди. Хоча се брехня і він доніс розгніваний, що я назвав єго вартовим не над штундою, а над попами, але все-ж опаска не шкодить". „Та хіба справдї", питаю, „місіонерів у Вас для сего наставлено?" — „А ви-ж що гадали? Тим-то ми їх і жахаємось! Але, як бачу ми добре таки забалакались: ходїмо лишень спати", мовив позїхаючи господар. Ми розійшлись. Лїг я, але не спалось менї. Під впливом почутого, голова не хотїла спочивати — і мимо волї менї прийшли, лежачи, ось які думки: Богато вже, думав я, балакали про те, що першою ознакою культури народу є свобода суміння. І справдї воно так повинно бути. Та се ще мало: на мою думку — ні одного народу не можна назвати культурним, поки в єго нема сієї свободи. Бо коли вже де, думалось менї, людському присуду немає місця, так се в відносинах чоловіка до Вищої Істоти, що їх кожен собі витикає і кожен сам собі вартує. З погляду сієї міри культурности, Росия не зробила ані кроку вперед від головного насадителя „російської культури" Петра з єго дубинкою. Як сей гнав старовірів, так і тепер сьлїдкують того, хто вірить не так, як уряд. Як же після сего назвати Росию культурною державою, коли тут деспотизм сягає в такий навіть окремий куточок, як віра, суміння? А що-б запевнитись про се, варто звернути увагу на обставини оффіцияльної Росії (уряду і попівства) до штунди. Деспотизм, що виявляєть ся тут, нагадує, гадав я, ще ті часи, коли первістних хрістиян гнали за віру, розпинали на хрестї і т. д. І що найпаче здавалось менї якимсь чудним, так се те, що у нас завсїди вихваляють оффіцияльно сї часи, як приклади, справдї, великої стійкости, геройства, консеквентности пересьвідченнєм; завсїди ніклують ся збудити, як мога більшу огидливість до таких вчинків і ганьбу до гнобителїв, не почуваючи то, що ганьбити стеженнє — се значить вирікати присуд самому собі.

* * *

Проїхавши кілька станций по залїзницї, я знов повинен був пересїсти на підводу.

Стояв один з тих чудових днїв, теплих, соняшних, що рідко трапляють ся в жовтнї: природа занадто вже скупа на їх і дає, неначе які коштовні подарунки. В повітрі повно було якихсь чудових пахощів. Навкруги, куди кинь оком, розкинулись хоча не розкішні, а все-ж зелені, гарні ниви, що якоюсь незвичайною втїхою наповнила серце, надаючи

Digitized by Google

єму чогось радісного, спокійного, чогось такого, що відомо гільки сільському мешканцеві.

Підвідчик менї трапив ся говіркий, конячка в єго була добра і ми їхали хутко і весело. Конячка тюп-тюп..., а ми знай собі — ведемо розмову і про заліэницю, і про озим, і про голод, штунду, школу — й не воглядїлись, як були біля села М., звідки до П., де жив мій зять було тільки 12 верстов. Стали з-їздити з гори (вельми вже пощастило менї на ті гори!), коли се в возї вісь трісь — так і відскочила. Приходилось іти до села пішки. Воно й недалеко було, а все-ж пригода лиха трапилась. Поки підвідчик бідкав ся та приказував: „ото горе! отсе лихо! І хто єго сподївав ся?“ — я хутко махнув на село до стельмаха. „Так і так, — що візьмеш, кажу, за вісь?“ — „Та й не багато взяв би, але тепер її зробити зовсїм неможлива річ, бо я штундовий“, відповів стельмах. — „Так що-ж, що штундовий?“ — „Та, каже, отсе нас требують до школи, бо якийсь чиновник небавом має приїхати“. — „Може становий?“ — „Та де Вам становий! Чиновник з Київа, від самого ґубернатора! На лихо наше, знати, він приїде“. Зараз і майнула в мене думка, чи не се той чиновник, що про єго розповідував мій піп. Але в ту пору не о те менї ходило, який там чиновник приїхав, а треба було рахувати, як то ми достанем ся до П. Рахували ми про се з погоничом довго, а на останку згодили ся почекати, поки стельмахови вільно буде зробити вісь. Певно, що як справу з віссю було обраховано, я зараз вдарив ся до школи. Там стояло чоловіка з 40 штундових, як менї сказали, котрих зігнано до школи ще з ранку, так що де-які з їх й не сьнїдали. Тут же, тільки нарізно, стояли православні — все люди „благочестиві“, авторитетні. Вся отся, доволї численна, громада чекала приїзжого, що з-явив ся тілько о 4-ій годинї. Як він став наближатись до школи гомін стих і повстала велика тиша. Приїзжий урядник почав злазити, — коли я гульк — аж се Скворцов, мій знаємий учитель семінарії і місионер! „А, думаю, так отсе сей „просьвітитель“ попав в чиновники! Як же скоро се стало ся! Але для чоловіка без великих моральних засобів се зовсїм можлива річ“. Привитались ми, розпитав ся, куди я іду і присогласив послухати. Я згодив ся, бо хотїлось послухати, що воно то буде.

Спершу покликали в школу православних чоловіка з 50 і Скворцов почав з ними розмову. „Чи все, мов, люди у вас гаразд? — „Все, слава Богу“, відповіли єму. — „От же Ви кажете, що гаразд, и я бачу, що ні; як же гаразд коли у Вас штунда в селї?‘ Тут став він розпитувати, скілько штундових, чи бувають зібрання, хто проводирями; запитав, що викликало штунду, чи часом не брак землї (про се питав ся через те, що якийсь дурень подав росийському урядови ту думку, що ніби-то штундизм виник і утримуєть ся на підставі социяльізму, і що за тримання

Digitized by Google

штундизму штундові відбирають гроші — від кого се?) Цікаво відповіли єму на се питанне. „Ото, казали, як стала лунати гутірка, що стануть відбирати землю від попів і панів і будуть всї рівні, то тодї ще були „шалопути“, котрі навіть складались в таємні спілки з присягою для членів її; їх було похватано і розіслано по тюрмам. Потім, як їх було вертано до дому, то вони занадто взяли ся до читання євангелія і церковних книжок, про все отже довідались і попереходили в штунду. (!) Найбільше Скворцов палягав на мораль штундових, довідував ся, чи не лїниві — і на отсї питання самі ревні до „благочестия“ не змогли сказати лихого слова проти штунди, а казали тільки на користь їм. Питав Скворцов, як відносять ся православні до штундових. Єму відповіли: „Перше ми їх били, а потім перестали“. Де-які додали, що як би штундових позасилати куди-небудь, то було лїпше, а інчі сказали, що за се братись не можна, з чим, певне, тілько в теорії і „просьвітитель“ згодив ся.

Далї було покликано в школу і штундових і почала ся „міспонерська бесїда“. Треба було бачити, як боязко входили вони, що-б прочитати на лицях їх безсильну покірність мучителям... Вони боялись іти вперед, але тут піп М-й додав своєї ревности: „упорнѣйшихъ“ викликали вперед. „Ананія! куди ти ховаєш ся“, кричав піп з радісно-торжествуючим видом штундовому: „Не ховай ся, не ховай ся!“ — „Хто ви такі по вірі“, спитав штундових Скворцов. — „Баптісти“. — Далї почались „увѣщанія“ (!), що мов вони вороги царю, бо приймають віру від Нїмців і от те роблять ся однодумцями Нїмцям — і як станеть ся війна, то і воювати проти їх не будуть. „Які ви підданки Росиї, коли ви не тримаєтесь тієї віри, яку держить цар. Царю се й не подобаєть ся: от він і паказав ґубернатору: що-б штундів у мене в царстві не було! А мене отсе послав ґубернатор до Вас: схаменіть ся! Тут Скворцов почав читати ті параґрафи з „Уложенія о наказаніяхъ“, де призначуєть ся кара за „отпаденіе отъ православія“. Налякав він їх Сібіром і каторгою, а далї й каже: „от яких кар ви достойні; то ще цар добрий, коли не карає вас! Одумайтесь! Ви вороги царя, бо він православний і хоче, що-б і єго підданки були одної віри з ним. Та й хіба ви розумнїщі за царя. (!?!) Знайте, що цар вас не стерпить!“ А потім і питає у переляканих, „хто хоче пристати до православія?“ Зо троє сказали, що подумають, а решта й сего не сказали.

Піп М-ий додав гарту Скворцову, паказавши на штундових де-чого багато і просючи, що-б їх позасилали. Скворцов обіцяв вволити. Попи окружні були нестеменно раді. — „Бесїда“ скінчилась. Коли я вийшов з школи і доторкнув ся аналїзом того, що прийшлось почути, якийсь незвичайний сум огорнув душу. Так то, думав я, у нас гноблять і пригнїчують людий! Громада стала потроху розходитись. Я вдарив ся до

Digitized by Google

стельмаха і застав, що він уже кремсав вісь. Стельмах був смутний і задуманий. Почала ся розмова; я й питаю, чи будуть єго одновірці обертатись до православія. „Мусять, журливо відповів менї: що ви зробите? Так нас тепер гнїтять, що й дива тому нема нїякого, як хто обернеть ся. Чи ви-б повірили, що навіть дїтям заборонено ходити до школи!“ Які-ж з отсїх перевертнїв будуть православні? подумав я. Се індеферентисти, а то й просто безрелїгійні люди.

Вісь була готова; я вельми подякувавши стельмаха, розпрощав ся і поїхав далї. Ввечері я був у рідні і міг на свободї аналїзувати враженя, яких менї трапилось набратись.

* * *

Коли через місяць приїхав я до Київа, то почув, що і тут вже Скворцов занадто визначив ся в сферї „обертання до православія“. Він вистежив одного штундового Степанова, що служив на залїзницьких майстерських і занадто, знати, надопік єму, бо той ввічі назвав єго дурнем. Степанова мають заслати.

Чуб.

ЩО БУЛО, ТЕ МОХОМ ПОРОСЛО.*)

Драма в 5-ти дїях Карпенка-Карого.

(Конець).

ДЇЯ V.

Відміна друга.

(Горить сьвітло і нїкого немає).

ЯВА І.

(Входить Соломія.)

І матери нема. Ну, так і є. Хто-ж би більш пішов з атаманом у двір, як не Ярина. Вона — вона, більш нїкому. От і сьвята та Божа пійалась! Я на вирцї йшла за ними до самого двору, а потім як вони зникли у покоях, щось наче найшло на мене, наче шепнуло менї: а може не вона? І я бо пішла сюда довідатись. Дивлю ся ще з даля, огонь горить у хатї. Так і є, думаю, показалось. А може мати ще не сплять?

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXIX. стор. 306 311

Digitized by Google

Аж воно от як: і сьвітло горить і нїкого нема! Еге голубята, мудруєте! Сьвітло покинули, мов дома сидять, що-б людям відвести. А де-ж і справдї стара? Та що менї стара, як би менї вивести Ярину на чисту воду, що-б і Карпо знав, бо Микола не признаєть ся, покриє, що-б люди не сьміяли ся... Намисто ось, а де-ж хустка?... Скриня не заперта... (Відчиняє скриню) Тут щось треба придумать. (Вбігає Микола.)

Я В А II.

(Микола і Соломія.)

МИКОЛА (радісно).

Ярино! ма... мо... хто-ж се?...

СОЛОМІЯ (на бік.)

Ото як скоро єго випустили! Не вспіла Ярина панський поріг переступить, а він тут. Щось не так. Чи не втїк він буває знову?

МИКОЛА.

Се ти Соломія? Що ти тут сама робиш? А де-ж Ярина, де мати?

СОЛОМІЯ.

А ти знову втїк, чи як то сталось що ти на волї?

МИКОЛА.

Нас обох випустили. І Карпо пішов до дому. Бог зглянув ся над нами. Кажуть, пані якось довідалась про все і випустили.

СОЛОМІЯ.

Ха, ха, ха! Пані довідалась і випустили. А ти й повірив? Який же ти лехкодухний! В обід прощав ся, завтра мали тебе везти в приєм, здати у москалї, у вечері випустили, а ти й не догадуєш ся — радієш.

МИКОЛА.

Де Ярина, кажи прямо, не вилляй, бо я з тебе видавлю язик.

СОЛОМІЯ.

Чого ти так визвірив ся? Я тебе не боюсь.

МИКОЛА.

Де Ярина?

СОЛОМІЯ.

Де-ж більш твоя Ярина, як не в горницях!

МИКОЛА (хвата єї за плечі.)

Брешеш! Я задавлю тебе анахтема за такі брехнї! По чім ти знаєш? Кажи, сатана! Ти з завдрощів, що Ярина чесна, пускаєш поговір...

СОЛОМІЯ.

Та пусти, навіжений! Я тобі нїчого не скажу, коли будеш кричати,

Digitized by Google

та лаяти ся! Чесна! Знаєм ми! Я назирці ходила і знаю більш ні-ж ти, я не сьліпа і не мала дитина.

МИКОЛА.

Так не дражни-ж ти мене лукавими речами, бо кожне твоє слово, мов молот бє мене по голові — доказуй!! Доказуй-же, чого мовчиш?!

СОЛОМІЯ.

Слухай тихо, бо, єй Богу, піду з хати... Ти бачив сегодня намисто, що я тобі показувала?

МИКОЛА.

Бачив.

СОЛОМІЯ.

Дивись, ось воно! Де-ж у неї таке дороге намисто взяло ся? Як я в день приходила до неї, то вона була повязана шовковою хусткою і в сім намисті, а як почула, що ти йдеш, хустку заховала в скриню, а намисто не посьміла скинуть, перелякала ся, що би ти не побачив і розірвала. От заглянь у скриню, там певно єсть і хустка та.

МИКОЛА (відчиняє хутко скриню — бере хустку).

Шовкова!

СОЛОМІЯ.

І новісенька, а вона каже бабина...

МИКОЛА.

Так чия-ж вона, чия?

СОЛОМІЯ.

У-хома! Та подарунок панський. Пан прислав в обід, перед тим як тебе привели, а отсе вона пішла у двір — я сама бачила.

МИКОЛА.

Так се правда?! Пішла сама... по добрій волї... Так от через що мене випустили!...

СОЛОМІЯ.

Правда, єй Богу, правда!

МИКОЛА.

А в обід обнимала мене, плакала, цїлувала... О, Ярино! Що-ж ти наробила? Легче-б менї було, як би я побачив тебе на лаві, поклав у домовину і в землю на вікп закопав, ні-ж бачити тебе тепер що дня живу, покриту соромом!

СОЛОМІЯ.

Годї, не плач! От сердешний. Та вона-ж від кохання до тебе пішла, що-б викупити з москалїв. Угамуй ся! Ніч одну пробуде у дворі, за те до смерти будете в купї.

Digitized by Google

МИКОЛА.

Паскудниця! Ти загубила сором — мовчи. Ся ніч одна — усе її й моє життя! І вона, моя жінка, що два роки кохалась зо мною до шлюбу чесно, віддасть своє життя безчеснику? О, будь ти проклята за таку утіху і за твою звістку. Вона видавила разом з мого серця кохання до Ярини! Краще-б гора камяная упала на мою голову і видавила із неї разом увесь мозок — легче-б менї було, ніж тепер! О пече... пече мене отут!... (тре груди.)

СОЛОМІЯ.

Ну, я своє зробила, побіжу, Карпови розкажу. (Іде на зустріч їй Домаха). Прощайте тітко. (вийшла.)

ЯВА III.

Микола і Домаха.

ДОМАХА.

Микола! Тебе випустили? Як скоро, правду Дуняшка казала...

МИКОЛА.

Ви тілько вспіли провести дочку у двір, а тут і мене випустили? О мати, мати! Де твій сором? Сама відвела рідну дитину на поталу.

ДОМАХА.

Що ти балакаєш? Опамятай ся. Я сидїлу у паламарші, ждала звістки, що тебе випустять і тілько що...

МИКОЛА.

Годї! Не одуриш мене!... Кажи зараз, кажи: була у тебе отся хустка і намисто?

ДОМАХА.

Хустка... намисто... яке намисто?... Уперше бачу...

МИКОЛА.

Так з відкіля-ж воно попало до тебе в скриню?

ДОМАХА.

Я нїчого не знаю, і не розумію твоїх речий? Де-ж Ярина?

МИКОЛА.

Ще й питає: де Ярина? ха, ха! Вона не розуміє! Згинь з очий моїх зводня стара! Вона не знає? А люди знають вже! (балакає хутко вхопивши її за руку.) Іди зараз до панського покою! Зараз іди! І там під тином жди твою дочку, дочку!... Дочку твою жди, поки вийде з відтїля і в купі, разом на одній гіляцї задавіть ся! А сюди не йдїть! не йдїть сюди, бо я вас сам тут подавлю обох!!

ДОМАХА.

Боже милостивий! він божевільний! (вириває руку і тїкає з хати.)

Digitized by Google

ЯВА IV.

МИКОЛА (один.)

Не стій же тут перед очима, счезни! Нема нїкого... З ким же я балакав? У хатї пусто, як у моїй душі пусто... А там у горницях... Ярина сам на сам з папом... усьміхаєть ся єму... він її обнимає... цїлує і вона єго цїлує... Відійди, безчесник! Се моя жінка! Де я?... Боже, що зо мною робить ся? А в ранцї верпеть ся Ярина.. Не приходь, не шукай мене, геть з очий моїх, не підступай до мене! Тепер, ти менї противна, ти ворог мій, менї тебе не треба!... Не вість що ввижаєть ся менї, не вість що балакаю... дві ночі не спав... А вони будуть спати!... Ха!... спіть... спіть... Уголями підпалю горницї з чотирех боків, і вона і він згорять на угілля... полумям візьмуть ся... (бере з печи багато клоча, чи прядива, кладе на стіл.) Криця... а кремінь і губка. (Забірає з комина і ховає в кишеню.) Зайнялось... горить... А коли вискочать?... Далеко не втїчуть. (Бере ніж, пробує пальцем.) Гострий і кістку перетне... Обоїх поріжу і сам в огонь ускочу. Кров! Полумя обхватило всего! Пече мене... пече, голова горить... туманом очи застиляє... (Входить Ярина.)

ЯВА V.

Микола і Ярина.

ЯРИНА.

Миколо!

МИКОЛА.

Хто се? Відійдїть від мене, відійдїть! Не мучте моєї душі, не давіть мозку, я їх порізав... он кров...

ЯРИНА.

Що ти балакаєш? Се я Ярина?

МИКОЛА.

Ярина! вся в огнї... перерізане горло — кров! кров! кров! (падає.)

ЯРИНА (кидаєть ся до него, стає на вколїшки.)

Що з тобою? Я жива. (входить атаман і Домаха.) Миколо! Боже мій, він умер! рятуйте єго!

ЯВА VI.

Микола, Ярина, Домаха, Атаман, Карпо і Соломія. (Домаха бере воду і лле на голову Миколи.)

АТАМАН (піднимає єго за голову.)

Заспокій ся, заспокій ся! Дихание єсть. З ним причинна. Треба-б

Digitized by Google

кров відкрити. (Входить Карпо і Соломія.) Біжи лиш, Карпе, до дїда Аврама, що-б ішов кров відкрити... Стрівай, стрівай... либонь проходить...

МИКОЛА (тихо.)

Де я?

ЯРИНА.

Дома, дома. Глянь, тут всї: і я, і мати, люди... Що з тобою?

МИКОЛА.

Ти жива?... Ти вернулась звідтїля?... від пана... Ти зрадила менї?... (плаче)

ЯРИНА.

Я пана й не бачила. Вір менї, ти сам у моїй правдї переконаєш ся, тілько заспокїй ся. (підводить єго.)

КАРПО.

І я тобі, брате, сьвідчу, що вона не винна нї в чім, не муч себе...

МИКОЛА.

А хустка, а намисто?

АТАМАН.

То вже мій гріх: я їй підкинув, а вона не брала, хоч і присягнути.

ЯРИНА.

Тільки приміряла...

СОЛОМІЯ.

Тепер і я бачу, що се все правда.

МИКОЛА.

І ти менї не зрадила?

ЯРИНА.

Глянь, глянь — я плачу, бачиш? Така моя душа чиста перед тобою, як сї слези.

МИКОЛА (ридаючи.)

За що-ж нас мучили так тяжко.

З а в і с а.

Digitized by Google

Народна програма

Після відродження австрийської Руси виступила в 1848 році „Головна руська рада“ з першою політичною програмою, в котрій ясно зазначила окремішність і самостійність українсько-руського народу. На тих основах почала ся національно-політична і просьвітна робота Русинів австрийських, на тих підвалинах повстали руські інституції „Галицько-руська Матиця“, „Народний Дім“, відродив ся і „Ставропигийський Інститут“, основала ся „Руська Бесїда“ з народним театром. Одначе Поґодиновські аґенти звернули небавом своє око на ті просьвітні огнища галицьких Русинів і пильно почали заходитись, що-б їх обернути на аґентури обединительних і обрусительних ідей. Якийсь час обрусительно-обединительна пропаґанда скривалась, прибираючи всїлякі форми, то „обрядовщини“, то „общелитературного языка“, поки у відомім маніфесті, оповіщенім в „Словѣ“ 1866 р. не прибрала виразної форми національно-політичної програми. З того часу почала ся явна боротьба принципу национальної самостійности і окремішности з принципом обединительно-обрусительним — суспільність руська розпалась на два табори: Русинів-народовців і обединителїв-москвофілів. „Народный Домъ“, „Галицко-русская Матица“, „Ставропигійскій Институтъ“ починають заводити остракізм у відносинах до Русинів-народовців, приймають до себе лише здеклярованих обединителїв і стають мало-помалу огнищами москвофільскими. Товариство „Руська Бесїда“ викидає „Народный Домъ“ з своїх мурів, забороняє „народному театрови руському“ салї на вистави театральні, так що Русини-народовці, зберегаючи национально-політичну програму руських патріотів з 1848 р., мусять засновувати собі окремі огнища „Просьвіта“, „товариство ім. Шевченка“, „Народна Рада“, „Руське товариство педаґоґічне“ і ін., а побіч них і свої часописі, в котрих дальше розвивають национальну програму, дарма що радикальні мудрагелї силкувались руській суспільности торочити про „безпрограмовість народовців“. Перші загальні збори „Народної Ради“ в 1888 р. ширше розвинули відповідно часови і обставинам народну програму Русинів, а заявленнє послів-народовців в соймі 1890 р. і основана на тім програма послів ради державної з 1891 р. були дальшим лише викінченнєм розпочатої в 1848 р. будівлї, чого конечно вимагало утвореннє фракції радикальної. Задля переведення народної організації зібрались дня 24. н. ст. марця с. р. зборп мужів довіря львівського товариства „Народна Рада“ з усїх сторін нашого краю, а окрім сих відпоручників з духовної і сьвітської інтелїґенції, селян і міщан, явились і посли ради державної і соймові. Головним предметом нарад була справа поповного перегляду народної програми і, так сказати-б, її кодифікация, та спосіб її переведения. Добутком сих нарад есть „народна програма“, котру отут подаємо до прилюдної відомости:

„Ми Русини галицькі, часть народу українсько-руського, більш 20-мілїонового, маючого за собою тисячлїтну минувшість історичну, — народу, що утративши самодїльність державну боров ся віками за свої

Digitized by Google

права державно-політичні, а ніколи не зрік ся і не зрікаєть ся прав самостійного народу, — яко первістні жителї Руси галицької, котру по розборі Польщі прилучено до Австриї на основі давних претенсий корони угорської, найшовши в державі австрийській, перше з волї монархів австрийських а відтак силою конституциї, услівя до свобідного розвитку национального, — придержуючи ся серед теперішніх обставин державно-політичних заявлень програмових: „Ради народної руської“, з року 1848-го, перших загальних зборів „Народної Ради“ з року 1888-го, руських народних послів соймових з року 1890-го і руських послів ради державної з року 1891-го, — постановляємо:

I. Хочемо всесторонного і свобідного розвитку нашої руської народности, яко самостійної народности славянської, а сьвідомі своєї індівідуальности национальної і культурної, бажаємо успішного розвитку руської суспільности, в напрямах: просьвітнім, економічнім, культурнім і політичнім.

II. Хочемо просьвітою будити наш руський нарід до самосьвідомости горожанської, помагати єму до дальшого розвитку духового і піддержувати почуттє национальне, — уважаючи нарід підставою нашої сили.

III. Хочемо всїми законними средствами двигати наш руський нарід з упадку економічного, а передовсїм — стоячи на становищі власности індивідуальної — зміною законодавства в напрямах: рівномірного і справедливого розкладу податків і всїх тягарів публичних, піднесення рільництва і промислу з особлившим увзглядненнєм інтересів нашого селянства, міщанства а взагалї робітничих верств народу, і охорони визискуваних против сильнїйших, як також асоциациєю, опертою на самопомочи, — і довести всї верстви народу до добробиту яко підстави розвитку народного.

IV. Хочемо осьвідомляти наш руський нарід з всїми здобутками здорового поступу і науки, — стоячи на основі поступово-демократичній.

V. Хочемо образувати політично маси народу руського і довести їх до самосьвідомости політичної, щоби цїлий нарід був в сияї добувати і берегти повні свободи політичні, змагаючи до поправи свого биту політичного дорогою самоуправи.

VI. Бажаннєм нашим єсть: в державі австрийській, — поважній на вні а сильній у внутрі згодою і задоволенням всїх її народів, — на основі конституцийній, законними способами здобути народови руському таке становище політичне, яке єму належить ся межи народами сеї держави.

VII. Стоїмо при нашій вірі і обрядї, — і жадаємо для нашої церкви належних прав.

Digitized by Google

VIII. Стоячи на становищі самостійности народу руського, що-до інших сторонництв руських в краю заявляємо, що згода і спільне діланнє можуть наступити лише з тими, котрі своєю діяльностю не будуть виступати против інтересів справи руської.

IX. З народом польским хочемо жити в згоді, на основі повної рівноправности народу руського, — а тої рівноправности будемо добиватись всіми силами.

X. Від правительства жадаємо конституційної оборони прав і інтересів народу руського, і правительство, котре доложить заходів в цїли заспокоєння справедливих жадань народу руського — будемо підпирати".

В цїли переведення народної програми.

A.

Жадаємо під теперішню хвилю:

I. В справах просьвітних.

1. Що би в школах народних покинено систему польонїзацийну, то есть головно: що би в місцевостях з переважно руським населеннєм мовою викладовою була мова руська і дїловодство шкільне ведено в тійже мові; що би в місцевостях з переважно руським населеннєм були поставлені учителями лише такі кандидати, котрі мають повну кваліфікацию з язика руського; що би по більших містах закладано окремі руські школи народні, та що би інспекторами шкільними у всхідній части краю були поставлені лише такі кандидати, котрі викажуть ся докладним знанєм руської мови в слові і письмі. 2. Що би заложено у східній части краю потрібне число семинарій учительских з руським характером. 3. Що би заложено потрібне число самостійних руских ґімназий у східній части краю. 4. Що би при краєвій раді шкільній утворено руску секцию для справ руського шкільництва. 5. Що би на львівськім університеті системізовано постепенно рівнорядні катедри з язиком викладовим руським — на всїх виділах. 6. Що би школи мали устрій практичний, відповідаючий потребам народу. 7. Що би зрівнано тягарі закладання і удержування шкіл народних. 8. Що би наука у всїх школах була безплатна.

II. В справах економічних.

1. Що би заведено загальний податок прогресивно-доходовий, а вже в як найкоротшім часі знижено податки: ґрунтовий і домовий яко надмірно обтяжаючі найнизші верстви населення. 2. Що би зменшено видатки на цїли військові а збільшено видатки на цїли просьвітно-економічні. 3. Що би заведено устне і безпосередне поступованнє цивільне, а також, що би знижено належитости у всїх справах цивільних до висоти 500 зр. а. в. 4. Що би увільнено спадщини до висоти 500 зр. а. в. від оплати належитости спадкової. 5. Що би не обмежувано свободи дїлення ґрунтів. 6. Що би заложено потрібне число шкіл рільничих і промислових в краю, а в них увзгляднено практичну сторону образования. 7. Що би край

Digitized by Google

і держава взагалї приходили в поміч рільництву і промислови, увзглядняючи інтереси селяньства і міщаньства. 8. Що би в дорозї законодатній і адміністрацийній хоронено визискуваних против сильнїйших, з особливим увзглядненнєм інтересів робітничих верств народу. 9. Що би в можливо найкоротшім часї переведено регуляцию рік в краю. 10. Що би в як найкоротшім часї знижено цїни соли. 11. Що би при стяганню податків і взагалї дачок публичних в дорозї екзекуциї власти державні примінювали постанови новелї екзекуцийної з 10. червня 1887 р. що до річий увільнених з під права екзекуциї. 12. Що би товариства, спілки і стоваришеня, маючі на цїли просьвіту і піднесеннє добробиту народного, дізнавали від властий охорони і помочи.

III. В справах полїтичних.

1. Рішучої зміни дотеперішнього поступованя правительства супроти Русинів, а то в напрямі повної рівноправности, конституцийно запорученої народови руському, що би народність руська яко така мала дїйстну можність встесторочного і свобідного розвитку. 2. Видання розпорядженя що-до уживання мови руської яко краєвої в урядах Галичини, на взір розпорядження з дня 19. цьвітня 1880 р., виданого для Чех і Моравп, з увзглядненнєм тих засад, що під поняттєм мови руської розуміть ся і письмо питоме мові руській і що урядові письма, виходячі без жадания сторін — мають видавати ся в тій мові краєвій, котра єсть материньою бесїдою особи, для котрої призначене дотичне письмо. 3. Що би для східної части краю іменовано лише таких урядників, котрі викажуть ся докладним знанием руської мови в слові і письмі. 4. Що би при обсаджуваню всїх посад урядових руські кандидати були трактовані на-рівні з другими кандидатами. 5. Що би руським урядникам, против їх волї перенесеним до західної части краю, дано можність повороту до східної части краю. 6. Що би при міністерствах, найвисшім трибуналї судовім, трибуналї адміністрацийнім і трибуналї державнім були поставлені референти, знаючі докладно мову руську в слові і письмі. 7. Що би наш обряд, права нашої церкви і сьвящеників під кождим взглядом ставлено на рівні з другими обрядами. 8. Що би при виборах до всїх тїл репрезентацийних правительственні як також автономічні власти і орґани вели ся безсторонно. 9. Що би не укорочувано самоуправи громадської. 10. Що би знесено розпорядженнє з 20. цьвітня 1854 В. з. д. 96 яко противне духови законів конституцийних. 11. Що би видано новий закон про право товариств і право зборів — в дусї повної свободи. 12. Що би видано новий закон прасовий, узнаючий повну свободу праси, як також знесено стемпель ґазетний і календарський. 13. Що би видано закон о тайних безпосередних виборах до всїх тїл репрезентацийних, а як довго істнує система куриальна, збільшено число заступників народних з курії менших посїлостей. 14. Взагалї, що би правительство прислугуючими средствами, в дорозї конституцийній, хоронило права і інтереси народу руського.

Digitized by Google

Б.

Відзиваємо ся до руських послів в Соймі краєвім і в Раді державній, що би всїми законними способами, як в дорозї законодатній так і адмінїстрацийній старали ся о здїйстненнє засад народної програми.

В.

Відзиваємо ся до всїх добромислячих Русинів в краю:

1. Що би ставали на становищі самостійности народної і спільними силами витревало працювали над здїйстненнєм ідей народної програми. 2. Що би заховували безвзглядну солїдарність, як також карність в справах народних. 3. Що би по всїх місцевостях закладати: товариства і спілки о цїлях просьвітно-економічних, а по більших містах товариства полїтичні (котрі становили би осередок дїяльности полїтичної по повітах), а також докладали всїх заходів до успішного розвою всїх народних інституций. 4. Що би всякими законними средствами, а особливо на зборах довірочних, порозумівали ся що-до організації сил народних по повітах, а на публичних зборах (вічах) осьвідомляли маси народу зі всїми справами, дотикаючими інтересів і прав народу руського. 5. Що би подавали до прилюдної відомости всї кривди народу руського, а то або дорогою часописей або полїтичного товариства „Народна Рада“ у Львові. 6. Що би підпирали і як найбільше ширили в краю всї видавництва народні, як періодичні так і неперіодичні. 7. Що би до всякої акциї народної приєднували не лише людей з інтелїґенциї але також міщан і селян. 8. Що би як в життю публичнім так і приватнім уживали мови руської в слові і письмі, бережучи достоїньства і чистоти рідної мови руської. 9. Що би приєднували народному сторонництву як найбільше приклонників і ширили межи народом в як найдальших кругах засади народної програми. 10. Що би в кождім часї і на кождім місци, неустрашимо противдїлали всему, що вимірене на шкоду інтересів народу руського.

ВІСТІ.

З Харькова.

Треба, кажуть, тїльки придивитись до стану осьвіти якого народу, що-б не помиляючись сказати в якому становищі і при яких обставинах живе сей нарід. І правда, наші російські школи суть точнїсенький відбиток всего нашого сучасного стану. Не треба навіть дуже пильно придивлятись до їх, досить познайомитись трохи, що-б відразу побачити, яка тяжка зневага, яке тяжке, каламутяче до глубини душу, знасилле над особою панує в наших школах. Се навіть не школи, не місце, де людям дають осьвіту, розгортають їх в самосьвідомі одиниці з вищим почуттєм, з ширшими думками і замірами, се якісь філії полїциї, де

Digitized by Google

чоловіка пригноблюють, задурюють, виробляють з його істоту, немаючу нїчогісїнько свого, де з його не тільки не роблять людину розгорнену і самосьвідому, а навпаки віднімають всяку можливість зробитись коли небудь такою. В наших школах нема ні учителя, ні учня таких, як ми звикли уявляти собі при сїх словах, а єсть тільки замісць перших царські урядовцї, а замісць других понївечені хлопцї, що мусять, як машини тільки і дбати про те, що-б як сьлїд виконати точки статуту шкільного та вивчити урок (задану лєкцию) „від сього слова до сього“. Сумно, жалко, боляче-жалко дивитись на сїх учнїв і разом боляче-гидко дивитись на сїх учителїв. Усе, що єсть найкращого, морального в дитинї, силкують ся пригнїтити, знищити зовсїм, без сьлїду і викликати на се місце почуття користні тільки урядові — почуття, що з хлопця виробляють потім шпігуна. Тілько і чуєш, що вчора там учня трохи не вигнали з школи, сегодня тут зовсїм вигнали, завтра лагодять ся там вигнати — і здебільш се все робить ся за такі події, що при других обставинах їх не тілько не забороняли б, а ще-б підтримували та давали-б їм розвиток. Хлопець з самого першого дня свого шкільного життя мусить забути, що він чоловік, що в його єсть власте „я“. Йому все заборонено: він повинен робити тільки те, що велить статут, мислити про те, що каже учитель-урядовець, не тільки в клясї, а і на мешканнї, повинен читати тільки шкільні підручники — у його не повинно бути книжок не показаних в проґрамі шкільному; самі учителї ходять по мешканням учнїв, перетрушують навіть скриньки і лихо тому необачному хлопцеви, у котрого такий поважний учитель знайде приватну книжку! Не кажучи вже про все інче, заборонено учням до театру ходити, заборонено навіть мати знайомих, котрі не подобають ся чим-небудь урядові, котрі здадуть ся якому западто пильнуючому поліцаєви, а з ним разом і шкільному урядови за розповсюджувателя „вредних ідей“, бо все те: книжки, театри, знайомі і т. і. можуть вплывати на хлопця не на користь урядові, можуть навіть викликати у його критичний погляд, а се заборонено мівістерською проґрамою, се противно змаганням росийського уряду. Директори та інспектори повинні пильнувати, про виконанне учнями такого багато точок статуту, що здаєть ся нема фізичної можливості про все досьлїдити: треба до малих подробиць знати кожен крок учня, кожну його подію, кожне його слово, але хіба можна такою мализною спинити наших урядовців! Вони зараз зарадили сьому лихови — майже в кожній школї вони заводять цїлу орґанїзацию шпігунів між учнями і сї симпатичні дїячі стають у великій пригодї урядови, добре пильнують про виконанне статуту. Що б виробити з хлопцїв людий, яких вимагає сучасний стан росийський, що-б придушити в їх чоловіка, знищити поривання до чогось кращого, зробити з його безмовну іграшку в руках вищих, шкільному урядови дано безкрає право над молодїжю, він без всякої контролї може зробити з учнем, що йому тільки забажаєть ся, може попсувати чоловікови все життє, йому не заборонені ні фізичні, ні моральні утиски. І яких тільки способів не вживають наші просьвітителї. Такі способи вживають ся, що навіть росийська молодіж, котра майже з колиски ще звикає до всяких утисків і то часом не витримує і вибухне тодї який-небудь сумний насьлїдок такого знасилля над людьми.

Digitized by Google

Такі два випадки трапились отсе у нас один за одним середнїми датами березоля. Перший з їх зробив ся в сумській ґімназиї в Харьківщинї. Інспектор сїї ґімназиї д. Стєпанов по своїй щирости до виконання статуту і до задурювання молодіжі стояв і стоїть в перших лавах шкільних урядовцїв, яких тільки він способів не вживає, чого не пригадує, що-б осягнути свою мету! Люди, що вчили ся в сїй ґімназиї за кільки років не можуть не здрігнути і не сцїпивши зубів від злости і ненависти згадувати про його дїяльність. Як якийсь страшний тягар пригнїчує сей інспектор всю ґімназию і довго ще лишає пісьля себе якесь почуттє страху, огидливости і ненависти у кожного ґімназияста. Боронй-ж Боже, як хто з учнїв не подобаєть ся Стєпанову, такого він і з сьвіта зжене, як от і було в березолї сего року з учнем VI-ої кляси Кабишевим Сей бідолаха на лихо чогось прийшов ся не до вподоби інспекторови і от не минало ни одного дня, що-б Стєпанов не зробив чого Кабишеву, я не кажу про карцери, про ґулї на лобі, синяки — всї учнї були на се багаті, бідному Кабишеви він доїкав ще інакше, бувало на приклад так. Приведе інспектор сього сердегу у І. клясу, постановить посередині і кричить хлопчатам: „Скажіть, чи бачив хто з вас ще такого дурня, болванівська, як отсей верґилас? Дивіть ся, який здоровий а дурнїйший за всїх вас“. Хлопцї звичайно регочуть ся. „А йди ти сюди“, викликає Стєпанов найменчого з їх, бери, скуби сёго дурня за волося та за вуха, каже він, нахиляючи голову Кабишева, що-б можна було достати до неї хлопцеви. Хлопча, раде такому випадкови, що міць сїпає за волося, за вуха і вся кляса лягає з реготу. Або так: ідуть ґімназиясти до церкви; Стєпанов бере Кабишева, становить його на шляху і, як тільки ті ідуть поуз його, кричить: „Дивіть ся, дивіть ся, панночки, на сего осла, на сего дурня: другого такого не побачите — нема“. Ґімназиястки регочуть ся і Стєпанов дуже радий. І такі випадки трапляли ся не раз і не двічі, а раз у раз. Бідний Кабишев нарештї не витримав і 18 березоля застрелив ся, залишивши пісьля себе листа, де пише, що в такім моральнім станї, до якого довів його Стєпанов, він далї жити не може і сам собі заподїває смерть. Почувши про се де-котрі з харьківських слухачів, що ранїш вчили ся в сумській ґімназиї і добре знайомі з д. Стєпановим заслали йому листа, де кажуть, що всї вони, як що дїло про Кабишева підніметь ся на судї не захищати муть інспектора, а казати муть все, що про його знають. Але друга частина слухачів-Сумчан, частина на котру вихованнє Стєпанова мало бажаємий урядом вплив, підняла лайку, кажучи, що вони не згожують ся з засланим листом, що вони нїчого не хотять казати проти Стєпанова, що хоч він їм доїк, але ж такі листи засилати небезпечно. Як бачимо дд. Стєпанови вливають на молодіж так, що і пісьля ґімназиї багатьом з неї трудно вже повернути на справжню стежку. Другий випадок трапив ся в гірній школї на Лисичанських шахтах — на межі харьківської і катеринославської ґуб. Тут уже ми здибуєм ся з спільною пімстою учнїв, викликаною шкільним урядом. Учні сїї школи терпіли, терпіли всякі утиски свого уряду і дома, і в клясї, і на іспитах, усякі зневаги та знасилля і на решті не витримали. Як люди добре знайомі з дінамітом, бо кожному не раз мабуть доводилось в шахтї поратись біля його, вони поклали покори-

Digitized by Google

стуватись його силою і зруйнувати зовсім остогидлу їм будівлю школи. Негаючи марно часу, вони в одній із саль школи поклали після лекцій, скільки було треба динаміту, провели до його гніт і через одну міть від всего будинку лишив ся тільки шматок однієї стіни. Кажуть, що вибухом важко поранено одного учня, але певно не можна сказати. Таких як отсї два випадки у нас багато, не минає ні одного року, що б не трапилось кілько їх, ми так вже звикли до їх і вони так відповідають нашому всему станови, що загал навіть не дуже і збентежуєть ся ними: кажеш наприклад: „Чули в Сумах застрелив ся учень VI. кляси?“ — Застрелив ся? чого-ж, мабуть яке нещасливе кохання? „Ні, не кохання, а через інспектора; лишив після себе лист — пише, що інспектор довів його до того“. — Через інспектора! От бідний! І се тільки всего — більшість цікавить ся тільки, як новизною та й годі. Коли то воно у нас буде, як у людий! Коли то і в наше віконечко засяє сонце?!

Микола Яковенко.

ДНІПРОВІ СКАРГИ.

У блакитному небі, високо,
Мовчазливиї зірки стоять,
А обличчя їх дуже глибоко
У Дніпровій водиці тремтять.
Та Дніпро, дідуган наш могутний,
Не вітає гостий дорогих,
А у хвилях своїх каламутних
Він без жалости нехтує їх;
Та надувши ще й вуса сердито,
Рве високі свої береги
І на гори шумать гордовито:
„Розступіть ся мої вороги! —
Ви навіщо мене закували
У могутниї скелї свої,
Ви чого перепоною стали,
Міцно стиснувши хвилї мої?“
Тай бушує ще дужше старенький,
І летить його стогін та гвїв
Аж по всій Україні легенько,
Перелившись у жалібний сьпів:
„Закували мене у неволю
І коханую неньку мою,

Digitized by Google

І сьпіваю давно я журливу,
Невеселую пісьню свою...
Пробуди ся-ж, матусю кохана,
Та розвій мої думи смутні,
Заженн їх від мене найдалї,
Бо замучать серденько вони!
Глянь! — луги вже мої посушили,
Пожовтїла зелена трава,
І мов соромом тяжким покрилась
Моя сива, стара голова;
А колись же не сором, а славу
Тут знаходили дїтки твої,
Бо уміли боротись за волю,
За права чоловічі свої!
Чому-ж тепер твої дїти,
Украïно мати,
Не уміють собі волї,
Права добувати?
Чи може ти за мачуху
Дїтям своїм стала,
А широку свою славу
Людям понаймала?
Може дїток відцуралась,
Може з торбинка́ми
Пішли вони за долею
Степами, тернами? —
Нї, матусю, нї кохана,
Все, що ти придбала,
Усе, усе до крихотки
Дїтям п'оддавала! —
Усю правду, усю славу,
Усї своï сили,
Та твої погані дїти
Тебе затопили!
Покинули, відвернулись,
Та мачусї дбають,
А сором свій на прадїдів
Своїх повертають...
Чи діждеш ся ж ти, Вкраïно,
Покинута мати,

Digitized by Google

Що вернуть ся твої дїти
До твоєї хати?
Що проснуть ся недолюдки,
Соромом повиті,
Московською блекотою
При місяцї вмиті?
Чи спати муть, дрімати муть,
Поки час той буде,
Що з докорами та сьміхом
Глум підіймуть люди,
Що промовлять твоїм дїтям:
— „Гей, пора вставати!
Час вам, дурні, і матусю
Свою привітати!“
Ой не дай менї діждати
Сього, Боже милий, —
Суши скорій луги мої,
Суши мої хвилї!...
Соже — сину, Десно — дочко
І всї мої дїти!
Страшно менї, мої любі,
Страшно менї, квіти! —
Шуміть, гудїть, гомонїте,
Хвилї розганяйте,
Будїть дїтий, недолюдків,
На шлях навертайте!...“

І Днїпро застогнав між горами,
Зашумів, загудїв, заревів,
Обвалив величезную скелю,
Та і знов свою пісьню повів...

М. Школиченко.

Digitized by Google

Українські гумористи та штукарі.*)

Етноґрафічна студия Івана Нечуя-Левіцького.

(Конець)

Антін запросив мене до хати. Хата стара, низенька, але нетїсна. Чистість і порядність в хатї взорцева. В печі палав сухий трусок. Коло печі поралась Антонова невістка, невеличка на зріст, молоденька, завязана новою квітчастою хусткою. Вона красуня: обличчя клясичне; лице матове; очі пишні, чималі, темні, блискучі і трохи подовжасті, як у Молдаванок. Антонів смак в красї, його розуміння гарности виявилось і в його сина. Невістка пекла млинцї на сковородї, та висовувала її з печі, то присовувала до жару. Полумя пагріло її біло-матові делїкатні щоки і навело на їх румянцї.

Я сїв на лаві кінець стола і почав розмову з Антоном та з його невісткою то про се, то про те.

— От тепер я вже не варю сам борщу! Хвалить Бога, невістку маю, почав Антін: тільки шкода, що хата моя мала. Отсе думаю накликати бабів з усього круглика, куплю їм могорич та поставлю кругом печі; обіпруть ся руками об піч та й посупуть її трохи в сїни, а я тодї перегорожу хату, та й буде в мене кімната.

— Глядїть лишень, що-б баби часом не побились коло печі, бо піч — се якесь закляте місце для бабів, де вони доконче чогось посварять ся й полають ся, кажу я до Антона.

— Коли-б часом і справдї не вийшло так, як сьпівають в колядцї:

Ой пішли баби колядувати;
Наколядували кишок
Аж повний мішок.
А кишки дмуть ся,
А баби бють ся.
Рачкинди — динди!
Греч по колінця
Завши́нди!

просьпівав Антін жартовливу коляду, неначе комічні куплети, скоса поглядаючи на красую невістку і натякаючи на щось. Я зрозумів се натякання: молода невісточка, хоч і молоденька ще, була з таківських, що дмуть ся... Краще жило ся Антонові за покійної доброї Настї.

— На що-ж се ви печете млинцї? Сьогодня-ж, здаєть ся, не Меланки? спитав я в Антона.

---

*) див. „Правда“ 1892. вип. XXXVI. стор. 81—91.

Digitized by Google

— Хоч і не Мелапки, а було щось таке, як Меланки, обізвалась Антонова невістка, очевидячки не дуже вдоволяна імпровізованими Меланками, се-б то загаданою для неї роботою та тяганиною з млинцями. В її розмові, звичайній і ласкавій прохоплювалась роздражованість нервової сущости.

— Та то, бачте, до мене сьогодня зійшли ся гості, почав Антін: трапилась оказия: наша кішка ободинилась.

— Хто-ж се був у вас в гостях? спитав я Антона.

— Та було їх, хвалити Бога, чимало і з Стеблева, і звідусіль, каже Антін і, розчепіривши пять пальців лівої руки, почав лічити гостий по пальцах, нагинаючи палець за пальцем до долоні: був Ґеорґ аглицький мільорд, був Бова Королевич, був Єруслан Лазаревич, були рипиця й капиця з глеком макітровичом, була й немята шкура, був старий шкарбан з жінкою, був смердячий одуд з своєю посьмітюхою; була й Мелегерія Султанівна, була й Мелекриса Кирбишівна, була й Макітра Макогонівна, була й та, що ротом дише, а носом свистить, була недопечена перепічка, була й перепечена пампушка, була й птаха з поливяним червоним носом, була й одеська дрохва з відрубаним хвостом, була й та, що одним оком дивить ся на стелю, а другим в помийницю... Антін перелічував свою цікаву колекцию гостий, вже й не знаю, котрий раз пригинаючи до долоні пальцем правої руки навперемін пальці лівої руки.

— Де-ж вони помістились у вас в отсій хаті? питаю я в Антона.

— Одні на лавці, а як випили, то опинились під лавою; одні на полу, другі під полом, та й усім місця стало.

— А де-ж ви вже посадили ту особу, що ротом дише, а носом свистить? Мабуть на почестивому місці, за столом на покутї, питав я.

— Та сидїла-ж на покутї за столом, а потім чогось опинилась під столом, каже Антін.

— Чим же ви тепер живете? питаю я в Антона.

— Божим духом живу, каже Антін: тепер я служу в міщанській... чи то правда, в жидівській управі за 25 карбованців на рік за розсильщика. Якось живемо і хлїб жуємо ще й горілочку пємо, поки сторчака в сиру землю не дамо.

— Мабуть на вас ще не швидко прийде той сторчак; прийдеть ся ще довго кидати в рот чарку, як шапку, кажу я до Антона.

— Дай Господи! патетично викрикує Антін: а чи то правда, що кажуть: нїби то вже помер Теофан Гаврилович Лебединцев? несподївано спитав він у мене.

— Вмер. А хиба-ж ви його знали?

— Знав, бо я з ним вчив ся разом в першому класї в Богуславі, каже Антін.

Digitized by Google

— Що-ж, чи дружили ви з ним? Чи були близькими приятелями? спитав я в Антона.

— Були дуже близькі: він був першим учеником, а я останнім. Кажуть, він вийшов у великі пани, а от мині довелось коням хвости крутити, каже Антін.

Антонів жарт навів на мене смутні думи. На Україні багатьом, багатьом талантам часом трохи не доводить ся коням хвости крутити. Ще знаменитий маляр Айвазовський, сам родом з Криму, примітив в своїй автобіографії, що на південній Росії таланти трохи не валяють ся на улицях і... додамо ми, нема кому їх позбирати. Антін Андреєвич Радивилівський, безперечно дужий комічний талант самородній, самостійний. В його жартах, в його штукарстві неначе-б то багато школярництва, але треба пригадати, що Антін був в школі всього-на-всього може пів року і не встиг убгати в себе сієї премудрости школярівства. Йому вже стукнуло років з 20, як він появив ся в Стеблеві. До того часу він проживав то в батька, в селі Хильках, то в родичів десь коло Канева. 43 роки прожив він в Стеблеві; 43 роки він забавляв Стеблівців своїми жартами та штуками. Ся здатність в йому, сказати-б, доживотня, коли не погасла ще на 63-му року життя. Школярництво не буває таке живуче. Здатність й велика, невдержна охота до усякого комічного грання, здатність, викидати усякі штуки, вигадливість в жартах, виявляють затаєний в Антонові дужий комічний талант, загинувший в безвісности, в пущі, в тій самій пущі, пишній, затіненій багатими садами, з котрої випадком вилинув соловейком на широкий сьвіт божий Шевченків геній. Як би се трапилось і з Антоном, може-б не одні стеблівські дівчата й молодиці реготались до слїз, забавляючись його сьмішними жартами. Може-б від його заразливого сьміху засьміялись і „одеські дрохви“ і „петербургські корови“, і усякі „египецькі одуди“ і усякі „Мелегерії Султанівни“. Як би се трапилось, хто знає, може-б примітили і той веселий закуток в ярах, котрий виростив Антона і напоїв своїм повітрям сю оригінальну особість, може й примітили і ті чорні очі, котрі його чарували і натхнули його гумором та веселими жартами.

Чи садити Антона на Олїмп за стіл богів, чи ні? Се питанне покидаю відкритим. Олїмп сердитий на нас ще від часів Котляревського, від часів його Перелицьованої Енеїди. Ще Котляревський допік Олїмпийцям своїми жартами. А тут ще Антін, випивши за столом богів чарку нектару, як шапку, чого доброго встругне штуку якому небудь богови, назвавши його „одставним козобарабанщиком“, а яку небудь богиню продражнить тією птахою, що курята хапав. Цур їм, тим богам та богиням! Чого доброго, Антін, загрітий чорними очима волоських богинь, піде навприсядки, та й ще підкипе в гору прилавок з амброзією.

Digitized by Google

Боги та богині зістануть ся голодні. А голодні боги — се не жарти. Сї Молохи ще чого доброго з-їдять і самого Антона. Цур їм, пек їм єім богам! Я вернув би Антона не в таку давню давнину: посадив би його за писарський стіл в Запорожській Сїчі. Він не спасував би в жартах перед своїм попередником, написавшим знамениту грамоту до турецького султана, в котрій він потріпує його єрусалимським пивоваром, антіохійським свинопасом та нашого Бога дурнем. Антін потрапив би надряпати до султана таку грамоту, від котрої султан з своїм причтом чхав би та крутив носом до самої смерти.

Між сучасними Антонови штукарями мінї відомі ще два штукарі гумористи. Їх жарти, їх гумор мали таку саму прикметність, як і Антонові жарти. То були люди однакового з Антоном штукарського типа, були його двойчáтники, але обидва вони не мали такої незвичайної жвавости, ворушливости, такої вигадливости в штуках, якою видавав ся Антін. Один з їх був урядником в повітовому містї Василькові, а потім перейшов на урядову службу в Київ; другий був попереду на службі, здаєть ся, в місточку Корсунї і швидко так само перейшов в Київ. Їх жарти були направляні на всїх і на все: на селян, жидів, на провінціяльну інтелїґенцию, а найбільше на паннів, а в Київі — на міщанок та міщан. Але обидва сї штукарі пасують при порівнаннї їх з Антоном і через те ми про їх говорити не будемо.

Окрім штукарів в ті ще не так давні часи, се-б то в сорокових роках, в нашому краю видались ще люди інчого типа, не менче ориґінального: то були чуднарі, ставші відомими в околицї своїм чуднарством та чудернацтвом. Один з їх, наприклад, чоловік розумний і просьвічений, увесь свій вік прожив якимсь аскетом: їв завсїди за обідом в себе дома тільки одну потраву, борщ, в гості нїкуди не їздив і в себе гостий нїколи не приймав і не запрошував нїкого до себе в гості, любив жити в самотинї, замкнувшись в своїй кімнатї з книжками. Його кімната була схожа на кабінет вченого трудóвника або на келию ченця аскета. В кімнатї стояло тверде ліжко, стіл, один стілець і висїла на стїнї поличка з книжками. В його завсїди зачиняну кімнату не сьміли входити нї слуги, нї один і єдиний син, нї жінка. Вбірав ся він дуже просто, навіть убого, носив одну одежину, доки її зовсім не зношував, і тодї шив собі другу. В кімнатї й сьвітлицї висїло на стїнах тільки по одному образу в куточку. В покоях було голо, порожно, гірше, нїж в манастирських чернечих келиях. Ся порожнета та простота в кімнатах пригадувала простоту давних козаків, а найбільше Запорожцїв, від котрих він виводив по традициї свій родовід. В його нахильностях, в його смаку було так само примітне щось степове, або аскетичне, нагадуюче степи або пущі. Раз він десь дістав, собі вигудував і приручив орла. Орел виріс і хо-

Digitized by Google

дить собі по кімнатах та по двору, як індик. Хазяїнови втїха, але орел почав немилосердно вбивати кури, качки і навіть гуси, і швидко в хазяйському дворі не зосталось ні одної птиці. Повбивавши хазяйську птицю, орел кинув ся лущити кури та качки по сусідних дворах. На прохання своєї жінки, на жалобу й нахвалку сусід він не звертав ні найменшої ваги. Він був чоловік розумний і поміркований, але страшно упертий і закатований. Його не можна було ні за що в сьвітї ні випросити, ні вблагати. Як більше його просили та благали, він ставав ще упертїший. Усякі благання неначе тільки дразнили його завзяту натуру і тільки сердили його. Сусіди терпіли, терпіли, а далї взлились і кілками вбили того навіженого орла. Тодї чуднар, як той пустинник, дістав не таких хижих птиць, воронів і вигудував їх, але й ворони перехапали усї курчата і в хазяйському дворі і в сусід, за що їм мужики завдали таку саму кару, як і орлови. Чуднар одягав ся убого сам, не любив, що-б і жінка його гарно вбиралась: дошкав же він жінцї своїми примітками та сьмішками за кожну нову та ще й модну одежину!

Другий відомий мінї чуднар був правдивою супротилежностю першого. Сей був тихий, смирний, простодушний та добрий. Ніхто не памятав, що-б він коли сердив ся за увесь його довгий вік; ніхто не чув, що-б він за ввесь свій вік сказав комусь прикре слово, якусь неприємну фразу, що-б він когось налаяв; ніхто не бачив, що-б він коли був збуренний, сердитий, що-б він на кого навіть сердито гомонів, що-б він підняв голос на вищий гомонячий тон. Завсїди він був якось дуже вже рівний в темпераментї, в голосї, в розмові, в виявках усїх порушень своєї душі. Він не виносив самотности, любив товариство, любив провадити розмову тиху, неголосну, якусь монотонну, вномірняну, на спосіб рівного стукоту та цокання маятника коло годинника. Сей чуднар не любив сидїти дома. Самотність очевидячки пригноблювала його дух, неначе гребля задержувала тихий, але живий, текучий потік, і не давала вільно текти по гаях його чистим тихим хвилькам. Він все бувало сидить десь в гостях і приходить до дому неначе тільки задля того, що-б пообідати, повечеряти та переночувати. В своєму домі він був ніби тільки гостем, і не вважав на те, що його гостївство трохи вже обридло сусїдам. Ся непосидячість раз на його віку виявилась в йому в доволї широкій мірі. Ще в молодих лїтах, вже бувши жонатим, сей чуднар за якимсь дїлом пішов на Бесарабію і, зацїкавившись чужими краями, пішов на вандрівку, забувши навіть про жінку й дїтий. Він пройшов пішки, починаючи від гирла Дунаю, понад Чорним морем і дійшов до Дону й до калмицьких кочівок в Астраханській губернії чи, як він любив вживати вислов „дійшов до Каламуків“. Про сї свої вандрівки багаті й цїкаві усякими пригодами, а найбільше про „чудних Каламуків“ він любив роз-

Digitized by Google

казувати при кожній нагоді. На зайняток своїм господарством він не звертав ніякої уваги, неначе він був не господарем в своїй оселі, а так собі, якимсь часовим приставником або побічним наглядачем. В його все було не в ладу. Злодії крали в його коні трохи не що-року, і се очевидячки мало його тревожило. Було прийде вранці після такої катастрофи, гляне на підкопані й вивалені двері, почухає потилицю та тільки скаже: от тобі на! таки капосні злодії дібрались до коней! Подивить ся, постоїть та й спокійненькою ходою піде собі в хату, неначе коні крадено не в його, а в його сусіда. За те-ж він дуже любив голуби і розвів їх на подвірі цілі хмари ще й не дозволяв їх душити та вживати на печеню. Кожного великого посту він писав писанки і віддавав ся сьому зайнятку з невластивою йому енергією та терпеливостю: сам видумував або поліпшував народні взірці, квітки усякі, рожі, зорі, хрести, церкви, клинці, якісь безконешники. Писанки його виходили препишні: на білому або на чорному полї червоні з сутінками усякі троянди, мальви; на жовтому полї червоні та чорні церкви або византийські кучеряві хрести, в сяєві; на червоному або рожевому полї зелений широкий лист з чорними кетяхами винограду. Примітно було по єго посидячости за сим естетичним зайнятком, що воно йому дуже подобаєть ся, підходить до його естетичного природженого смаку. Як би йому доля судила випадком взяти в руки малярський пензель та палїтуру, з його безперечно вийшов би може знаменитий маляр художник. На 80-му року свого життя він задумав винайти машину perpetuum mobile, що-б її раз покрутити і вона крутилась би без перестанку. Він засів за се діло так само з невластивою для його посидячостю й енергією, що-дня щось стругав, пилив, точив, гиблював, робив колїсчата, стулював їх докупи шкурятяними пасами. От машина його вже ніби й готова. Він дає її попих. Колїсчата покрутять ся, покрутять ся та й стануть. Тодї він знов переробляє машину або починає робити зáново. Сією Сізіфовою роботою він займав ся до самої смерти, захопившої його за сією роботою на 91 року життя.

Многі чудернацтва сїх чуднарів, їх характер і смак нагадують чудернацтва відомого українського письменника XVIII. в. Григория Савича Сковороди і в кожному разї тянуть сковородинщиною. Безперечно, що чудернацтво властиве людській натурі; воно завсїди буває виявком однобачности людської вдачі; темперамента, смаку, почування, навіть самого напрямку розуму, психольогічного укладу натури сієї дуже складової здатности чоловіка. Бувають чудернацтва в людей, вдачі консервативної, котра не поступає вперед за гуртовим, масовим рухом розвитку, і час все опиняєть ся, отягуєть ся, пнеть ся навіть назад, зберегаючи в собі уперто й завзято інстинкти й напрямок давної давнини, давного масового

Digitized by Google

життя, котрі для сучасних новіших людий здають ся вже чудними, як ті стародавні форми ростин та звірів в Австралії та в Зеландиї. Ми вже не говоримо про чудернацтва придуркуватих та самодурів, чудернацтва котрих не можемо виправдати ніякими розумними причинами. Усякі чуднарі й мономани, котрі „доходять до Каламуків“ завсїди були й будуть, сутьнїють і в теперішні часи, але в добрі стародавні часи їх було далеко рясиїше, ніж тепер. Сучасна культурність далї й швидче розширюєть ся, захоплює маси глибше, обхоплює їх більше і якось вирівнює розвиток і прямованя просьвічених верстов. Тим то чуднарі в новіші часи все рідчають та рідчають, але за те й рідчає усяка оригінальність та типічність.

В ЧЕСТЬ І В ПАМЯТЬ

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

першого Вістуна нашої долї.

(Посьвячують сьвітлій Єго памяти члени читальнї в Купчинцях в роковини смерти.)

Не місяцю блїдолицу,
Ясне заступити,
Не лжі правду поконати,
Перед сьвітом скрити,
Не завмерти срібнозвучній
В великому родї,
Не лицарю слави скритись
В боєвім походї,
Не золоту перед людьми,
В землю закопати,
Живе слово не скувати,
В тюрму не загнати,
Не втихнути соловію
У зеленім гаю,
Не скрити ся зірцї ясній
У небеснім раю,
Звуку Твого не забути,
Сьпіваче наш милий,
Ти, що перший пізнав долю,
Вбогої родини.

Digitized by Google

Щось ударив в тую нуту,
Жалібного тону,
Занїс наші гіркі сльози
Великому Богу.
І за сьлїпих помолив ся,
Братів гречкосїїв,
Кинув для них сьвітле зерно,
Любви і надії.
Показав ти перед сьвітом
Не дикарів злючих
А за нарід, що́ щось чує,
На щось має очи,
Зближив єсь ся не убоявсь
Що-б не покусали,
Та пізнав єсь чи се зьвірі?
Чи зьвірство їх вело.
Вже пів віку проминуло,
Як у наші звони
Розлягли ся пісьні Твоїй
Милозвучні тони.
Курна стріха їх витає,
І серце колише
І на спомин Тобі, Батьку,
Сльози свої пише.

Що Ти перший повстав за долю, за волю братів
І приймив в обійми тих чорноробочихъ
І не відцурав ся їх сердечних слів
І кинув квіточку Русалки весняной
Між темную пітьму нужденої хати,
Щиро ї витала заплакана мати,
Зжахались, злякались, лукаві брати,
Що-б не розвивалась квіточка весїльна
На рідній землицї раю красотов,
Що-б не завладіла сьвітлая царица,
Не очарувала свойов добротов.
І марне всихала, нидїла та вяла
Квіточки-Русалки щербата судьба,
Тілько Тобі чашу тяжкої отруї
Вляла на серденько бідна сирота́.
Тяжко було, Батьку, ту цьвітку плекати,

Digitized by Google

Росити сльозами ї урочий твір,
Ні вказать ясному, що би не спалило,
Ні в темноті крити чаруючий взір,
Ні оказать людем, бо люди чужиї,
За що сльози лялись? На що їм те знать,
Ні серце глухеє, ніякого не вчує
Як душа сердешна зранена болить.
Не їм правду голосити,
Не для них се знати,
Не їм слова золотиї
До серця ховати,
Не їм Тебе було слухать,
Пісеньки сьвятої,
Не каміню сльози лити,
На звалищах Трої.
На руїнах Украіни,
Галича старого,
На згарищах недотлівших
Раю домового.
Не лукавим проливати
Та душу ранити,
Не лукавим для бідного
Милість сотворити.
Злякали ся Твої пісьні
Що-б сьлїзі не взріли,
Не пізнали дїл лукавих
Та не досьлїдили,
Що за зїльем на городї
Хатину квітчати.
Но милість Божа велика,
Тайни непоняті.
Той, що долев всїх кермує
Море наводняє;
Той, що з низин робить гори,
І все оживляє,
Той оживив Твоє слово,
Спас нас від заглади.
Прийми-ж наші слабі звуки,
Мученице правди.
Не пропали праці труди,
Твої, Батьку милий,

Digitized by Google

Не завмерло зерно сьвяте
Для Твої родини,
Росте нинї розростає,
На славу Вкраїни,
Запустїлі луги, поля,
Цьвіти оживили,
Взійшли слова Твої живі
Муза засияла
І родина вдячна Тобі,
На помин зібралась,
Що-б почтити дїло Твоє,
Працї дорогої,
Натїшитись Русалкою
Краси Днїстровоï.
Слово Твоє незабуте
В віки йме сияти,
Доки руський мір на сьвітї
Буде прозябати,
Й на могилу Твою, Батьку,
Будем йшли молитись
За покій Твій, а для рідної
Гаразду просити.

Павло Думка.

Шкільна правопись.

Урядова „Ґазета Львівська“ подала 29 н. ст. мая, справозданє з засїданя анкети скликаної для управильненя руської правописи в школах. Статтю сю подаємо в повній основі:

„Дня 25. мая с. р. відбуло ся в ц. к. краєвій раді шкільній під проводом віцепрезидента тої-ж ради [Дра М. Бобжинського] засїданє анкети в справі правописи руської в школах галицьких.

В засїданню тім окрім краєвих інспекторів шкільних Івана Левицького, Болеслава Барановского і д-ра Северина Днїстрянського взяли участь запрошені радою шкільною пп. д-р Омелян Огоновський, професор університету у Львові, д-р Стефан Смаль-Стоцький, професор університету в Чернівцях, о. Олексій Торонський, Наталь Вахнянин, Кость Лучаківський, Іван Верхратський і Ілярий Огоновський, професори ґімназії ака-

Digitized by Google

демічної у Львові, о. Онуфрій Лепкий, катехит ґімназиї Франц-Йосифа у Львові, Теофіль Грушкевич, професор II-ої ґімназиї у Львові, Омелян Партицький, професор мужеської семінариї учительської у Львові. Запрошений п. Олександер Барвінський, професор тої-ж семінариї, не міг прибути на засіданнє за-для занять посольских у Відни, однак надіслав письмо, в котрім заявляєть ся за заведеннєм правописи фонетичної.

Засіданнє відкрив п. віце-президент такими словами:

„Нинїшні наші збори присьвячені квестиї правописи руської. В кругї, зложенім зі знатоків, було би річію злишною, щоби я пригадував цїлу історию тої квестиї, що ведеть ся від так давна в науковім сьвітї і в руськім письменстві. Натомість годї менї не зазначити зараз на вступі становища, яке краєва рада шкільна заняла й займає супротив сеї справи.

„Для шкільної власти річ се не байдужна, чи якась правопись, уживана в школї, утрудняє або улекшує науку язика, тож власть шкільна мусить бажати, що би правопись була як найпростїйша і найлекша, — однак сей взгляд не єсть для неї рішаючим. В справі того рода не може шкільна власть брати ініціятиви і випереджувати письменства, — не можна наражуватись на те, що школї і молодежи накинеть ся правопись, а її не прийме письменство і лїтература. Длятого краєва рада шкільна приняла для руських шкіл правопись, яку собі в 1848 роцї уложили Русини, і длятого удержує її в школах досї, хоч ясно здає собі справу з її недогідности. І супротив частих домагань, виходячих з учительских кругів, щоби сю правопись зробити простїйшою в напрямі фонетичнім, краєва рада шкільна поводилась досї пасивно й майже відпірно, бо не мала поруки, що голоси ті і домагання суть виразом загалу або бодай переважної більшости осьвічених верств руської суспільности.

„І нинїшня анкета не вийшла з ініціятиви краєвої ради шкільної. Причину до неї дало письмо видїлу товариства імени Шевченка у Львові з дня 25 грудня 1891, внесене до мінїстерства просьвіти у Відни, а домагаюче ся заведення правописи фонетичної. Се письмо Є. Е. п. мінїстер рескриптом з дня 14 сїчня 1892 н-р 129 переслав краєвій радї шкільній, щоби здала справу. Рада шкільна, не хотячи забирати в тій справі голосу без поінформованя себе: як на се глядить загал учительства, — вислала до всїх учителїв шкіл середнїх і семінарий учительских, котрі учать язика руського або удїляють науки в руськім язицї викладовім, запитанне: „чи правопись руську, тепер в школах уживану, уважають за відповідну, чи може узнають зміну її в напрямі правописи фонетичної за пожадану?“ На се питанне дістала рада шкільна ряд опиній, з котрих переконала ся, що 63, т. є. три четвертини учителїв промовляє за

Digitized by Google

введеннєм фонетики, а 21, т. є. одна четвертина учителїв заявляєть ся за задержаннєм правописи дотеперішньої.

„Краєва рада шкільна, маючи перед собою голос так переважної части учительства шкіл середнїх, звернула ся до двох професорів язика і літератури руської в університетах у Львові і в Чернівцях, до о. д-ра Омеляна Огоновського і до д-ра Степана Смаль-Стоцького, з просьбою, щоби заявили свою фахову гадку: чи уважають дотеперішню правопись, уживану в школах наших за відповідну, чи може узнають за річ властиву — змінити її і в якій мірі. В такім випадку просила рада шкільна о виготовленнє і предложеннє подрібного проєкту тої зміни.

„Оба пп. професори заявили ся за заведеннєм правописи фонетичної, і предложили внесення, котрі її подрібно формулують. Внесення ті годять ся з собою, з виїмкою одної подробиці, і послужать за основу нинїшних наших нарад. Ухвали, які тут западуть, предложить рада шкільна Є. Е. п. мінїстрови просьвіти разом з протоколом засїдань, в котрім гадка кождого з Вас, панове, буде докладно зазначена.“

По тій промові приступила анкета до нарад над внесеннями і ухвалила їх, деякі одноголосно, другі переважною більшостю, ось-як:

1. Знак ъ, уживаний по согласних твердих, відкидаєть ся, отже треба писати: *дуб*, *хат* і т. п.

В словах зложених з приіменниками *в*, *з*, *над*, *об*, *під* треба в серединї замість ъ класти ’, щоби в вимові согласна приіменника не зливала ся з сьлїдуючою самогласною, — н. пр.: *в’орати ся*, *з’явити ся* і т. п.

[Ухвалено 10 голосами против 2.]

2. Знак ь писати там, де служить до мягчення согласних, — н. пр. *коваль*.

Всяке інше ь в окінченню відміни іменників і того, котре повстало з занидїння самогласної *і*, єсть злишне, бо тепер в звукословію не має значіння, — отже писати: *муж*, *кров*, *дам*, *пю* і т. п.

[Ухвалено 10 голосами против 2.]

3. Йотоване *е* треба виражати буквою є, — отже писати: *житє*, *здоровє*, *бє*, *пє* і т. п.

[Ухвалено одноголосно.]

4. Букви *я*, *є*, *ю* служать до означення йотованих самогласних *ja*, *je*, *ju* на початку слова, по самогласних і по таких согласних, котрі не можуть мягчитись, — н. пр. *ягня*, *мов*, *вяну*, *Жабє*, *здорову* і т. п.

По таких же согласних, котрі мягчать ся, *я*, *є*, *ю* означають властиво самогласну чисту з попередущим ь, котрим мягчить ся попередуща согласна, — н. пр. *зять*, *знанє*, *королю* і т. п.

[Ухвалено одноголосно.]

Digitized by Google

5. Для означення йотованого *о* писати *йо* на початку слів і по самогласних, — н. п. *Йосиф*, *майор* і т. п.

[Ухвалено 10 голосами против 2.]

По согласних же, котрі мягчать ся, писати *ьо* — н. пр. *сльоза*, *сього* і т. п.

[Ухвалено 11 голосами против 1.]

6. Букву *і* писати там, де чути чистий звук *і*, — н. пр. *дім*. *сіль*, *добрі*, *імя*, *іду*, — отже *і* писати там, де попередуща согласна не мягчить ся, н. пр. *віра*, *місто*, *ніс* gen. [*носа*], *мід*, *тобі* і т. п. З того виходить, що знаки *ѳ*, *ѣ*, *ъ* і *ѵ* усувають ся яко зайвині.

[Ухвалено 9 голосами против 3.]

7. Йотоване *і* [ji] треба писати знаком *ї* [з двома точками] — н. пр. *їду* [jidy] *мої*, *поїти*, *доброї* і т. п. Досі писано в таких випадках або *ѣ* [ѣду], або *и* [поити, доброи]. — Того-ж звуку *ї* уживати також тогді, коли самогласною *і* мягчить ся попередуща согласна, — н. пр. *лїс* [льіс], *лїд*, *в селї*, *менї*, *нїс* [нести], *лїтература*. Досі писано в таких випадках або *ъ*, або *ѣ* [ѣ], а навіть *и* [і].

[Ухвалено 9 голосами против 3.]

8. Знак *и* писати там, де чути звук *и* [польске *у*] — н. пр. *син*, *риби*, *добрий шия*, *лис*, *робити*, *бий*. Доси писано в таких словах або *ы* [сынъ рыбы] або *и* [лисъ, робити] або *і* [бій]. Тепер знак *ы* усуває ся.

[Ухвалено 11 голосами против 1.]

9. Звук *ґ* треба виражати знаком *г* — н. пр. *газда*, *ганок* і т. п.

[Ухвалено одноголосно.]

Наконець ухвалено одноголосно друкувати в книжках шкільних азбуку кирильску з відповідними текстами церковнославянськими, щоби ученики могли читати молитви і книги літургічні.

* * *

До сего урядового справоздання з засїдання анкети правописної додамо від себе кілька слів. Передовсїм констатуємо, що ц. к. рада шк. кр. і її віце-президент Др. М. Бобжинський, котрий проводив нарадам анкети, заняли зовсїм коректне і обективне становище. Позаяк тут розходило ся о управильненнє шкільної правописи, отже зовсїм природно, що рада шк. кр. віднеслась в сїй справі до Русинів-педаґоґів, учителїв руської мови, отже до фахових людий, котрі компетентні рішати в такій справі. З тих більш $^3/_4$ (63) заявило ся за зміною дотеперішньої правописи шкільної в напрямі фонетичнім, а менше $^1/_4$ (21) за задержаннєм дотеперішньої правописи. Констатуємо і сей факт, що 21 учителїв заявило ся проти зміни правописи шкільної в напрямі фонетичнім і се є

Digitized by Google

доказ, що тут не було ніякого насильства, ані накидування з гори, про котре тілько говорять москвофільскі орґани, а кождий мав вільну волю в сій справі виявити свою думку. Таке поважне число 63 за зміною правописи шкільної в напрямі фонетичнім спопукало раду шк. кр. віднестись до найкомпетентійших в сій справі авторитетів, професорів руської мови і літератури в університеті львівськім і черновецькім: Дра Ом. Огоновського і Дра Ст. Стоцького, що би вони подали свій погляд на сю справу а евентуально проєкт зміни правописи шкільної. Обидва професори університету заявили ся за зміною в напрямі фонетичнім і подали свої проєкти зовсім рівнозвучні (з виїмкою писання букви ї по змягчених співзвуках; одначе і в сій справі на засіданню анкети згодились обидва професори на одно). Реферат Дра Ом. Огоновського послужив основою нарад анкети, котра або одногосно або переважною більшостю рішила приняти проєкт нової правописи шкільної Дра Омеляна Огоновського.

Справа управильнення правописи шкільної дала привід львівській кліці москвофільскій, скувати з того збрую до аґітації для своїх змагань. Огнищем тої аґітації єсть „Русская Рада“ і її орґан „Галицкая Русь“. Заходом їх розіслано по краю літоґрафовані формуляри петицій до ради шк. кр. і міністерства просьвіти проти заведення заграничної (!!) правописи (пок. Ев. Желехівського з Станиславова). На сі петиції збирано всякими способами підписи, обдурюючи несьвідомих селян, що се протести проти заведення нової панщини, відобраня руської язбуки і т. п., а підписували їх малограмотні або й неграмотні селяне, міщане, школярі і школярки, що зовсім не тямили, що таке етимольоґія а що фонетика. Аранжери сеї аґітації дуже добре тямлять, що правопись — се річ науки, належна до педаґоґів і фільольоґів і що плєбісціт в такій справі не має місця, одначе їм розходилось о аґітацию, каламутити воду, що би і при такій нагоді зловити для себе рибку. До сеї аґітації вживали найпоганійших способів, накидуючись на всяких людий неналежних до їх кліки, і пускали в сьвіт всякі видумки ображованої на несьвідомість або легковірність загалу руської суспільности.

Нова правопись фонетична, плетуть наші москвофіли, має відчужити школу від церкви, бо молодіж не буде уміла читати церковних книг. Заведенне фонетики, кажуть вони, се ампутация тисячелітної азбуки, а пропущенне кількох злишних букв затре ціху руськости і послужить помостом до заведення польского абецадла і польонізації Русинів. Цілий сьвіт учений придержуєть ся етимольоґії, лише Русини мають приняти фонетику так як Серби, котрим не загрожуєть винародовленне, а й вони жалують, що приняли фонетику.

Digitized by Google

Се менше більше головні арґументи, подиктовані в части іґноранцією, а в части злобою наших москвофілів, за котрими повторяють й інші сьвідомо або несьвідомо сю путанину. Поперед усего чудно, що такими завзятими оборонцями етимольоґічної правописи явились наші москвофіли, котрі зовсім викинули в своїх писаннях букви ô, ê, а завели невідому в тисячелїтній азбуцї московську букву э і вживають її і в „Галицкой Руси“ і в „Временнику Ставропигійського Института“ і інших своїх виданнях; котрі зовсїм не друкують своїх видань тисячелїтною азбукою і понехали букви ѕ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ, ѹ, ѡ, ампутовані ще в 1848 р., а тепер проливають крокодилеві слези за буквами ô, ѧ, ê, (котрих зовсім не ма в тисячелїтній азбуцї) і за ы, ъ, котрих зовсїм не чути у вимові, і за ѣ, котре таким для них вигїдним містком до обрусѣнія. Наші москвофіли, ба навіть „Галицко-русская Матица“, покинули народну мову, а витворили собі „особый русскій языкъ“, що має довести до зливу з „общелитературнымъ русскимъ языкомъ“, вони покинули і правопись ухвалену з-їздом руських учених в 1848 роцї, а теперішню правопись шкільну пазивають „какоґрафією“, вони називають мову шкільних учебників „искаженымъ языкомъ“, „смѣсь малорусского нарѣчія съ польскимъ“, а нараз приймають на себе оборону руської мови і правописи проти атентату Ґолуховщини. Все те лише вигідний плащик до їх деструктивних змагань.

Відчуженнє від церкви се пуста, але злослива фраза тих, що самі раді-б кинути ся в обійми іншої церкви. Вже-ж постанова анкети, що в читанках шкільних, почавши з букварем, має бути церковна азбука і тексти церковним письмом, дає більшу поруку звязи школи з церквою, як дотеперішня етимольоґія навіть „Галицкой Руси“.

Ампутация тисячелїтної азбуки — се також вигідний коник для наших москвофілів. Вже-ж всякому відомо, що таку „ампутацию“, почали були сьвященики Маркіян Шашкевич, Як. Головацький і Ів. Ваґилевич в „Русалцї Днїстровій“, а певно не розходило ся їм о відірваннє школи і народу від церкви, лише о потреби руської мови і фільольоґічні вимоги. Дальшу ампутацию перевели відповідно потребам часу, руські учені в 1848 р., як в горі виказано і пропустили кілька букв, котрих і наші москвофіли не вживають. Через те зовсім не втратила наша мова і правопись цїхи руськости і не причинила ся анї улекшила польонїзациї Русинів. Руські учені постановили в 1848 р.: 1. „Маємо ся тримати того языка, якимъ нашь народъ говоритъ, и що всюда або по найбôльшôй части ôтъ него уживане, має бути правиломъ“. 2. Азбука кирилійска зôставляє ся въ цѣлости церковнымъ книгамъ і т. д. 3. Маємо приладити буквы гражданьскіи до звуку народнои мовы съ тымъ ôтнесеніемъ, абы кождый кто кирилицею въ ру-

Digitized by Google

скôмъ народнôмъ языцѣ писати хоче, до того застосовався. 4. За загальноє и головноє правило правописи постановляется: писати такъ, якъ бôльшôсть народа вымавляє, але при тôмъ уважати на етимологію, якъ того потреба зайде". (Истор. очеркъ основания Галицко-рускои Матицѣ стор. CI.). Сих постанов відцурала ся навіть „Гал. рус. Матиця", не кажучи вже про наших москвофілів-обрусителів і завела „язычіє", котре має бути містком до обрусѣнія на основі тези: „На Русі адінъ язикъ, а на нѣмъ два виґавора". Тимчасом руська комісия шкільна в 1869 р., придержуючись сих постанов руських учених в горі наведених, завела була нові зміни, щоби „приладити букви гражданьскіи до звуку народнои мовы". А що-ж постановила тепер анкета правописна? Пішла дальше тою стежкою, придержуючись сеї постанови, пропустила злишні букви ъ, ы, ô, ê, й, ѣ а не завела ні одної пової букви, лише приняла гражданьске і замісць ô, ê, й, ѣ, а кирильске ї на означеннє ѣ (= ji). І се має бути Ґолуховщина, місток до польского абецадла і т. д.

Пусте також і недорічне балаканнє про етимольоґію уживану в цілім ученім сьвітї і про затиранне коріня у фонетиці. Найлїпшим доказом клясичні мови латинська і грецька і тому справедливо сказав Шульц в передньому слові до латинської граматики: „Die Römer befolgten in ihrer Schreibart den einzig vernünftigen Grundsatz, jedes Wort so zu schreiben, wie es gesprochen werden muss". (Те саме приказує і наша фонетична правопись: „пиши, як правильно говорити треба".) Вельми славний лїнґвіст Шляйхер промовив: „Ich stehe nicht an, meine überzeugung dahin auszusprechen, dass wir vor der hand die etymologie nicht als die aufgabe der glottik zu betrachten haben, denn wer jetzt schon auf etymologie ausgeht, kann sicher sein, dass er sich in dilletantische willkür verlaufen wird". (Wurzel „Ak" im Indogerm v. Dr. I. Schmidt, Weimar 1865, VIII). „Русская Рада" і „Галицко-русская Матица" найкраще показали, як вони сю справу етимольоґії в „ученомъ мірѣ" розуміють, коли в своїх меморандах до мінїстерства просьвіти виїхали з такими арґументами, що пісьля фонетики треба би в нїмецькій мові писати Miter (зам. Mütter), Fi (зам. Vieh) і т. д. Risum teneatis!

На останку можна почути й таку нїсенїтницю, що нам не треба радикальної фонетики, яку приняли Серби, бо й вони нині жалують того. Наперед мусимо покликатись на відзив компетентного судді Срезневського, котрий назвав сербску правопись „образцовымъ правописаніемъ въ литературѣ славянской", а жалувати того, що в Сербії принялась фонетика Караджича могли хиба такі Серби (коли такі там можливі), як деякі наші „русскіе Галїчане", що не можуть „русскіе рѣки

Digitized by Google

соллять ся в адном русском море". Хто знає правопись сербську, а порівняє її з правописю Е. Желехівського, принятою анкетою, той впевнить ся, що се зовсїм консервативна, а не радикальна правопись, бо не вводить нових букв, а лише усуває зайві, „приладжуючи букви гражданські до звуку народної мови".

На останку мусимо і се сказати, що власть шкільна обовязана дбати, що-б правопись шкільна не утрудняла науки і тому вислухавши компетентних людий заводить відповідну правопись в школї; так стало ся з нїмецькою правописю шкільною, так і з польскою, хоч в одній і другій лїтературі загально уживана правопись відмінна від шкільної. Правопись Желехівського принялась в народній руській лїтературі і відповідає її потребам і вимогам школи, а „Русская Рада", „Гал. Русская Матица", „Временникъ", „Галицкая Русь" і т. ін., могуть і дальше писати змосковщеною мовою і правописю, та їм не о етимольоґію ходить! Вони добре тямлять, що москвофільско-обрусительні експерименти, які роблено по ґімназиях в Перемишлї, Золочеві, Львові (нїм. ґімназия) і декуди инде, що видавали такі добутки, якими може повеличати ся „Академическій Кружокъ" з своїми оповіщеннями на университетських таблицях, не будуть можливі по заведенню фонетики. Inde iгае!

Digitized by Google

Безвиглядність соціяльної демократії*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Полишім тепер соціяльний демократизм яко господарство народне а пригляньмо ся єму з основним о́судом, чим був би він передовсїм в державі?

Соціяльно-демократична держава? В перших програмах мала се бути „народна держава", „вільна держава". В дорозї з Ґоти (1875) до Галлї (1890) Марксівський комунїзм, під котрого клятьбою стоїть соціяльна демократия, полишив „державу" так само, як соціяльна демократия на тій дорозї відкинула останки пропорционального соціялїзму, участь кожного робітника в повнім доходї з роботи і заступила чистим комунїзмом відстави всїх продуктів рівного обовязку робітничого задля обдїлення „кожного після єго розумних потреб".

Соціяльна демократия впевняє, що „держава" визискує свою силу, отже не може погодити ся з загалом соціяльної демократиї. Коли се має значити: теперішня держава перестає істнувати, а з того часу були-б лише виборні орґани правлїння і управляючі колеґії задля екзекутиви і видїли задля підготівки постанов, державна, адмінїстрацийна і законодатна власть належала-б тодї до вибираючого і голосуючого народу, то се було-б відповідно. Одначе нїякий постійний лад суспільний не може обійти ся без держави взагалї яко вивінованого властею орґану одноцїльної волї і дїйства загалу. Державу в зародї стрічаємо в передкочовничім побутї ординськім, в пракомунїзмі передпатриярхального „матерньоправного часу". Всяка громада на кожнім ступни розвитку потребує і має державу в такім розумінню. І соціяльний демократизм потребує і мав би її доперва! Він потребував би і мав би державу з обсягом дїяльности і з всемогучостю, як єго не мав нїякий дотеперішній побут суспільний.

Соціяльна демократия потребує держави, бо більше, так сказати-б усе, з цїлости мусить бути кермоване, адмінїстроване і нормоване. Він потребує держави тим більше, що інші дотеперішні повновластники, як голова семї, управитель заводу, верховник церковний і військовий відпали-б, а їх мусїла-б тим більше заступити сьвітська власть все обіймаючого прилюдного життя народного. Навіть при вимаячепім знесенню міст і при уладженню рівнородних комун на лад шахівниці в цїлім краю

*) Див. „Правда" 1892. вип. XXXIX. стор. 293—303.

Digitized by Google

було-б правлїннє, законодавство і адмінїстрация конечно потрібні, потрібнїйші, як н. пр. в теперішнїм життю громадськім, що не основуєть ся на прилюдній продукциї дібр.

Социяльна демокрация має також державу пісьля своєї найпитомійшої програми. Весь нарід се власть державна, а виділи се повномочники повіреної їм власти державної і адмінїстрацийної. Весь нарід був би безнастанно реґентом і праводавцем, репрезентативною і безпосередною демокрациєю. Се була би вседержава („панполітея“) на ступни без порівнання ще висшім, як в Атенах на верхівю народоправства. Многоголовий народний суверен з своїми вибраними слугами державними був би всеуправляючою необмеженою силою.

Отже социяльна демокрация потребує і має державу. Її держава була би правлїннєм з усїх і з усего через усїх, праводавство в усїм через усїх, адмінїстрация з усего через усїх і через виборні виділи всїх. Само про себе, що ся держава не мала би правлїння, що́ забезпечило-б добру адмінїстрацию, не мала-б орґанїзму праводатного, котрий дав би поруку розумного уладження. Всї мали би і хотїли би правити, адмінїструвати, але пайшли-б ся в зовсїм неспосібнім до того побутї конституцийнім. Не була-б знесена держава яко така, але практично спосібна до дїяльности держава. Се була-б з усїми своїми орґанами і дїйствами все в собі розплинена держава, пізним, викрпвленим образом відповідним передпатриярхально-комунїстичній державі ординській, в котрій разом зливають ся всї орґани і функциї спільного ухвалювання і дїлання. Можна обминути або заборонити назву держава, одначе панованнє, правлїннє, праводавство, адмінїстрация все-ж таки були би, не можна-б виминути скритої держави.

Социяльна демокрация впевняє, що в сїй скритій державі не було-б визискування і надужывання власти, що всї були-б там вільні і рівні. Панованнє і неволя були-б тому неможливі, позаяк весь народ управляв би і давав би закони, адмінїстрацийні-ж виділи се були-б „робітники“, що не мали-б самостійної власти, не вживали-б окремих почестий і не побирали-б урядової плати. Одначе не „нарід“, а більшість панувала би в усїм. Хиба-ж все хитька партия більшости суверенного народу не могла-б допускати ся в загальних державних справах, як і в заводових віддїлах колєктивної продукциї найбільшого утиску проти меншости і одиниць — заразом і в правлїнню, в законодавстві і в адмінїстрациї?!

Чи се обезпечувало-б проти надуживанню передапої власти, що всякий вибраний виділовець адмінїстративний мусїв би бути також „робітником“, се-б то господарським або промисловим робітником в розумінню блюзового робітника? Се було би зовсїм певно, що адмінїстративні,

Digitized by Google

як і з голосования управляючі і праводатні „робітники“ були-б зовсїм обезпечені в своїй переважній більшости і не схотїли-б сего розуміти, що розуміти-б повинні. Се не тілько не є неможливе і не імовірне, але се майже певне, що сей загальний, урядовий, праводатний і адмінїстраційний ділєтантизм мав би свої примхи, нахил до кривди партийних суперечників і особистих ворогів, особливо видатних характерів і силкував би ся для себе придбати користи, навіть без ордеру на блюзї і без скиптра в руцї та без дієт в кишенї користуватись переданою властю задля гноблення і визискування. Дійстно управляли-б, надавали би закони і адмінїстрували лише чередні барани, за котрими йшла-б кожночасно новочасна отара народна, а сими провідними баранами не були-б імовірно найспосібнїйші і найлїпші, лише найзавзятїйші демаґоґи і облесники многоголового суверена. Не були-б зовсїм виключені і партийні дієти, а перегодом може і народні дієти за роботу голосования в годинах недільних і сьвяточних і за буденну роботу припорученої адмінїстрациї. Се річ ясна, що загальна держава ординська, зложена з блюзових мужчин і женщин, була-б вправдї неспосібна сповнити величезну задачу державну зовсїм прилюдного ладу суспільного у внутрі і поза життєм економічним. Одначе „народною державою“ колись названа держава социяльної демократиї була-б в необчисленій мірі і ступни виставлена на надуживанє власти і визискуванє сили. Приступленє до більш прилюдної продукциї, коли-б се мала перевести істория, вимагало-б дальшого видосконалення і розчленованя в усїх трех обсягах правлїння, адмінїстрациї і законодавства.

Коли спитаєте, як се можливо подумати про скриту державу комунїзму і на спроможність її до дїлання, то я зовсїм не клопочу ся, що би дати відповідну і прихильну відповідь. Усе розуминє виходить на посуненнй до крайности індивідуалїзм і що до держави, або політичний радикалїзм. Одиниці і кожда одиниця повинна управляти, закони давати, адмінїструвати, судити або хоч рівноправно вибирати адмінїстративні орґани і суди. Теперішнїй час не має вже розуміння на стілько для сего, що нарід треба не тілько яко суму его індивідуів, але й яко розчленованє его культурних і комунальних інституций і спілок втягати до орґанїзациї державної і життя державного, що державна дїяльність навіть в правлїнню, адмінїстрациї і законодавстві потребує окремого, виробленого орґанїзму, який не повинен вирінати одного тиждня з товпи народу, що-б другого тиждня знов щезнути в сїм мольоху; час теперішнїй загруз на політичному полї загалом в омані скрайного індивідуалїзму. Социяльна демократия переняла лише і степенувала чистий політичний індивідуалїзм і розтягнула практично на усе суспільне життє.

Digitized by Google

Сей політичний радикалїзм проявляєть ся у вірі в абсолютну досконалість чистого і необмеженого панования загального голосования. Політичний радикалїзм допускаєть ся того дивоглядного помішання хвилевої волї більшости, видобутої з загального права голосования з волею народу і позваляє собі зовсїм безосновно припускати, що постанови і вибрані з кожночасної більшости мас мусять видати найлїпшу „загальну“ волю, найдоскональшу державну волю народу, найлїпших заступників задля державної діяльности нації.

Я бажав би, що-б всї дорослі і бездоганні мужі мали участь також в державнім життю; думаю однак, що державна воля нації потребує ще інших заступників і підвалин, що досконалий орґанїзм державний не повинен виходити лише з хитких рішень більшости загального права голосования і без відновідної противваги, коли не має довести неминучо до найстрашнїйшого і найбурливішого з усїх деспотизмів, до панования черни. Я хочу тут лише натякнути, що-б дальше основнїйше се розвести і умотивувати, — загальне право голосования не треба ані маловажити, ані переціновати. При загальнім праві голосования, вибору і вибирання мусимо приняти або міцні підвалини старого авторитету монархії, війска, шляхти, капіталу, урядництва і духовеньства або міцні додатки корпоративної репрезентації, про що напишу в третьому листї. При таких умовах може на мою думку загальне право голосования лїпше, як всяка інша система виборова, сповнити свою задачу, яка має і може бути лише голосованнєм довершена: весь нарід заінтересувати державою, всї єго жалї і потреби подати державним орґанам, спільнорішаючий, не лише дорадний від урядової власти незалежний народний парлямент утворити побіч або і без сенату, народний парлямент, котрий би мав разом постановляти в праводавстві, впливати на адмінїстрацию призволюванням гроший, контролювати правлїннє, правлїнню додавати спонукання і ставити опору, одним словом усувати небезпеки абсолютизму. Тимчасом се зовсїм певно, що без тої „противваги“ загальне право голосования є небезпечне і може лише доводити до зруйнования в державі потребуючій так конечно авторитету, як ідеальна держава социяльної демократії. Неменше і се легко зрозуміти, що навіть загальне право голосования не заведе, ані не може завести рівну свободу всїх в державі, фамозну „суверенність народну“. До чого дійде ся прославлена свобода політичного бажания всїх, коли все на 3 роки 99.999 виборців поручать свою волю одному заступникови народному для зовсїм невідомих наперед рішень, а може 49.999 поміж 99.999 виборцями яко меншість проти волї мусять погодити ся на се? Що станеть ся з рівностю державного значіння, коли велика більшість — до чотирох пятих частин людности — задля полу і недостачи політичної зрілости віку одна третина виключена від вибору,

Digitized by Google

коли з останньої пятої частини одна третина правильно не може голосувати, коли з злишки — отже вже лише $^2/_{15}$ — знов одна третина буде в виборі переголосована, коли теперішня злишка — тепер чотири сорокпятих частин народу — свою волю передають 400 послам, коли між тими 300 правильно голосує, отже остаточно 151 людий рішати може? Се зовсім можливе при загальнім голосованню і менше-більше є так дійстно. Так отже на нїчо виходить здійсненнє „народної волї“ через загальне голосованнє, чиста, необмежена „вільність і рівність“ в мнимій „народній суверенности“. Є всїлякі державні бажання між народом при виборах, є рівнородні струї на бурливому морі виборового руху (справді з безчисленними вирами серед него), однак нема нїякої іншої одноцїльної волї народу, як воля покликаних державних властий, з котрих репрезентация народна єсть лише членом і частиною в конституційній державі. Можливо, що одна репрезентация народна може означити власть державну, коли при тім є порука. Чиста держава народна з колєктивною продукциєю не позваляє на те; вона не може здійснити полїтичну свободу і рівну участь власти всїх, вона може менше як всяка інша держава утворити чисто демократичну виключно і вусїм управляючу репрезентацию народну, позаяк найбільше потребує міцного — „авторитету“.

Бажаєте тепер, відповідно новій державі социяльної демократиї, пізнати мій погляд на право голосования жіноцтва. Тут мушу безуслівно признати, що социяльна демократия яко просто нївелюючий радикалїзм єсть лише консеквентна, коли всїм і для всего признає право голосования, вибору і вибирання. Держава социяльної демократиї не може обійти ся без необмеженого, так на працю, як і на державу розширеного права голосования жіноцтва, без повної полїтично-економічної „еманципациї“ женського рода взагалї. Коли кожна женщина як мужчини підлягає загальному обовязкови робочому — се-б то обовязкови економічної працї в колєктивній продукциї для цїлої суспільности до поділу пісьля розумних потреб, коли женщина обходити меть ся без правного міцного звязку подружного, коли віддасть дітий до народних охоронок і народних домів виховання, одним словом, коли також родина яко репрезентована батьком економічна, суспільна, виховуюча спілка розділить ся на атоми (індивідуа), коли індивідуалїзм буде посунений до крайности, тоді мусимо женщині як і мужчині признати в працї як і в державі повну рівноправність, найширшу еманципацию, отже іменно полїтичне право голосования, вибору і вибирання. Полїтична еманципация жіноцтва єсть необхідним насьлїдком радикального індивідуалїзму, отже передовсім социяльної демократиї, котра дійсно необмежено виснувала сей вивід для своєї державою неназваної скритої держави.

Digitized by Google

Справдї повинні би малолїтки також мати участь в державі через право голосования опікунів, бо їх вже добре не заступають батько і мати, а в загальнім домі сирітськім їм грозять загальні небезпеки. Одначе якось то не йде з „еманципацією дїтий“, навіть з винайденнєм полїтичної репрезентації для кожного дитячого індивідуума!

А вже-ж право голосования жіноцтва, для котрого я давнїйше з певними обмеженями дав приманити ся чаром дїла Др Шт. Мілля, можна буде безуслівно приняти лише на чисто індивідуалїстичній основі, розвязуючій міцну спілку родинну. Коли ми однак такої думки, що правильно нерозлучний звязок подружний і родинний може і повинен лишити ся, коли думаємо, що не кожда женщина мусить спільно продукувати поза родиною — велика частина женщин все-ж таки працювала — що женщина може пісьля своєї вільної волї спільно продукувати і взагалї спільно зарабляти, коли лише в сїм останнїм розумінню еманципуємо женщину, що було би зовсїм на місци і не може бути відказане серед даних обставин — то все-ж таки загальне право голосования для держави не тілко не є неминуче, але на мою думку держава зовсїм рішучо і прямо повинна відмовити.

Хоч би женщина в усяких товариствах, в спілках робітничих і т. ін. була управнена до голосования, як далеко вона іменно поза порогом родини виступає і веде самостійно громадою і державою обтяжені справи, — хоч би вона мала навіть участь при якім небудь заступстві робітників в орґанїзації робітничої охорони, — то все-ж таки ще довго не буде місця для полїтичної еманципації всїх дорослих женщин, для повного зрівнання становища з мужчиною в життю державнім і громадськім.

На мою думку — і я се зараз умотивую — призначений міцний звязок родинний поміж подружем, родителями і дїтьми не на загибель, а до дальшої досконалости; всяке розвязанє звязку провадило-б лише до „еманципації від женщин“, до втрати наймінїйшої підпори женського роду, до відчуження мужчин, довело-б до вельми некористного для жіночого достоїнства гетеризму. Коли-ж дїйстно міцний звязок родинний єсть найконечнїйший для найвисшої цивілїзації, тоді женщини в переважнім числї не є самі для себе стоячі „робітниці“ поза домом, на всякий спосіб не є вони такими в першій лїнії. Женщини є і остануть жінками і матерями, необхідними членами міцного звязку родинного, котрого оборонцем і заступником на зверх єсть мужчина яко голова доволї обмежений звичаями, приватним, карним, адмінїстрацийним і корпорацийним правом. Більшість мужчин не відмовить в державі охорони, яку винні жіночому родови; женщина єсть єдино достойним і найлїпшим способом репрезентована загалом чоловіків, батьків і братів. Також і вдови і дївчата, бо

Digitized by Google

в кожній родинї вони є або можуть остати! Коли-б мужчини були такі лихі, що пригноблювали-б і угнїтали через парлямент свої жінки, вдови і незамужні дївчата, відказували-б охорони в праві приватнім, державнім, родиннім, подружнім і просьвітнім, тодї і загальне право голосовання жіноцтва не помогло би нїчого.

Се однак лише одна сторона речи, іменно для індивідуалїстичного становища осуду. З тим вяжеть ся рівнозначний суспільний інтерес, питаннє, чи женщина має вдачу до безпосередної участи в життю державнім, чи не потерпіло би все життє родинне нациї через полїтику а вся полїтика через перфуми ґалянтериї і любощів, іменно коли-б женщина в усїм іншім життю суспільнім жила все поміж мужчинами, коли-б родину заміняла просто і всесторонно на прилюдне життє. Одному і другому можна лише притакнути. Вічна жіночість з додатком прилюдної жіночости посунена аж до держави не витягнула-б, але стягнула-б усе зовсїм певно! Через полїтичну еманципацию женщин було-б двічи неможливим управляти державою з демократичною продукциєю колєктивною. Анї з становища інтересу жіночого, анї з загального інтересу суспільного не можна одобрити рафінованого звороту до нїби бувшого „панования материнського“ в старовину, до дїйстної жіночої самовласти або жіночої співвласти в державі.

Коли ви собі зовсїм живо увобразили як небудь названу державу социяльної демокрациї з необмеженим значіннєм загального права голосовання, виключно з жіночим правом голосовання, то мусите менї признати, що вона зовсїм того не запоручує, що обіцює, і що не може зовсїм додержати того, що обіцює. Вона розкладає історично витворений орґанїзм правлїнний, законодатний і адмінїстративний і зводить єго на рафіновано дивоглядне життє ординське. Свобода і рівність зовсїм там не запоручені.

Що найкрасше і, коли-б се не було так поважне, мусїло би розсьмішити, що социяльна демокрация теперішньої держави потребує до одної дрібницї, іменно до „вивласнення“ давної суспільности, до заведення социяльної скритої держави. Між теперішню державу а тисячлїтну державу социяльної демокрациї має бути яко „остання дїя“ теперішньої держави вставлена доба добродушної „диктатури пролєтарияту“ се-б то проводирів пролєтарияту. Нїчо не йде поза історичну звязь радикалїзму для практичного відорвання від єго державної ідеї! І справдї ся диктатура певно дбала би о те, що-б не прийшла „народна держава“, та що-б теперішня держава була повернена на деспотичні форми, монархічне панованнє тиранів і жовнїрства.

(Далї буде).

Digitized by Google

Дїяльність руських товариств і інстітутів.*)

Задля доповненпя вїстий про загальні збори товариства „Просьвіта“ подамо ще дещо важнїйшого з справовдання головного виділу за р. 1891. Головний виділ в адміністрацийнім роцї 1891 відбув 34 засїдань і в тім часї приняв **909** нових членів (між тими 489 селян), та впорядкував бібліотеку даровану чеським письменником Ф. Ржегоржом, так що тепер бібліотека товариства числить 2968 творів в 3699 томах. (Бібліотека по бл. п. Е. Грушкевичу і Ів. Борисикевичу ще не впорядкована). Бібліотека товариства збогатила ся цінними книжками і рукописями, а музей рідкими старинностями, в части закупном, в части добровільними дарами патриотів і прихильників товариства. Виділ заходив ся, що б закупити відповідний дім для „Просьвіти“ і там розмістити вигідно бібліотеку і музей та зробити приступним для студій, однак не покінчив сеї справи задля недостачи потрібних фондів.

Зміна статуту в напрямі просьвітно-економічнім значно ожившла товариство і її членів, а сего доказом нові філії і читальні товариства „Просьвіта“, при котрих можуть основувати ся каси пожичкові і щадниці, крамниці, шпихлїрї, спілки господарско-промислові. Так повстали в р. 1891 філії в Самборі, Бродах, Рогатині і в Перемишли і чимало читалень.

Головний виділ зреалїзував в 1891. р. спадщину по бл. п. о. Івані Кизимі в скількости 1648 р. 57 кр. і по бл. п. Евз. Грушкевичу 10.000 р. (призначену на стипендиї єго імени і фонд емеритальний для артистів руського народного театру). Спадщина по бл. п. Ст. Качалї ще не зреалїзована, позаяк міністерство внутр. справ не рішило ще відклику товариства в сїй справі.

Виділ не розпорядив ще Михайловою премією (з кінцем 1891 р. 578 р. 39 кр.) за найлїпшу драму або траґедию з історії Україны-Руси, позаяк комітет вибраний до оцінки надісланих рукописий не справив ся з своєю роботою. До сего комітету вийшли: Др. Ом. Огоновський, Др. Ст. Стоцький, проф. В. Б. Антонович, Ол. Конїський, проф. А. Вахнянин і управитель руських паральельок при ґімназиї перемиській Гр. Целїнський.

З книжок виданих в р. 1891 почислено календар на р. 1891 яко книжки за місяцї сїчень і лютий, а календар на р. 1892 за місяцї серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень. За останнїх пять місяців видано: О управі рослин господарських Барти, Образи страстий Ісуса Христа о. Чернецького, Ів. Котляревський, житєписне оповіданнє Чайченка, Лїкар Ісаак опов. Загірньої, З життя хлїборобів, етноґр. образки Івана з Івановець. Вартість книжок розісланих членам в 1891 р. виносить: 3682 р. 52 кр. а. в.

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XXXIX. стор. 318 320.

Digitized by Google

Головний видїл „Просьвіти“ підпомагав і в 1891 році читальні, школи, брацтва церковні, громади, товариства і поодиноких людей, котрі звернулись до товариства, наділяючи їх даром книжками свого видання. Книжки даровані читальням, брацтвам і т. ін. представляють вартість 910 р. Видїл не відмавляв також і грошевих підмог бідним вдовам і ученикам, на скілько позваляли на се фонди товариства. Именно виплачує видїл вдові по бл. Маркіянї Шашкевичу 60 р. річно, товариству академічному „Ватра“ 10 р. місячно, а ученика Петра Войтовича з руських паральельок в Перемишлї наділив стипендиєю фундації Ф. Фронца 90 р.

Приходів в 1891 р. мало товариство „Просьвіта“ *9991* р. *23* кр. (між тими з вкладок членів 2396 р., з розпродажи книжок 3713 р. 31 кр., підмога соймова 1000 р. спадщина о. Кизими 1648 р. 57 кр. і ін. дрібні квоти). Розходу було стілько-ж, а именно друк книжок 4024 р. 60 кр., брошурованнє і оправа 802 р. 24 кр., ремунерації і коректа 495 р. 50 кр., кліші 76 р. 78 кр., оштемпльованнє календара 269 р., експедиция книжок і канцелярия 1364 р. 52 кр., чинш за канцелярию і маґазин 568 р., плата урядника 420 р., служачого 100 р. інвентар 89 р. 68 кр., закупно листу заст. на 1000 р. — 1006·50 зр. і інші поменші видатки.

Майно товариства з кінцем 1891 р. виносило *32.427* р. *10* кр. (між тим в цїнних папєрах 16.300 р., завдаток товариству ім. Шевченка на друки, вартість книжок в маґазинї за $^1/_2$ цїни 9295 р. 75 кр., претенсиї за книжки взяті в комісї ($^1/_2$ вартости) 2679 р. 07 кр., вартість бібліотеки 1000 р. і інші дрібні квоти.

Головний видїл товариства „Просьвіта“ орудує фондом стипендийним Ф. Фронца (сего року надав стипендию 90 р. див. в горі), фондом стипенд. ім. Т. Шевченка (з кінцем 1891 р. було 2018 р. 65 кр., так що коли-б ще вплинуло до 300 р. міг би видїл надати в сїм році стипендию 100 р. річно), фондом на будову або купно дому „Просьвіти“ 588 р. 77 кр. на будову руського театру 3414 р. 06 кр., Стефапа Дубравського 2000 р. на премії за лїтер. праці, фондом Леоніда (з таким призначеннєм) з кінцем 1891 р. 159 р. 49 кр., фондом стипенд. і памятниковим бл. п. Ол. Огоновського 281 р. 26 кр., стипендийним бл. п. Ст. Качали 39 р. 66 кр. Можна сподївати ся, що наші патриоти при всяких торжествах родинних і народних, при записах і ін. нагодах все мати муть на тямцї товариство „Просьвіта“ і допомагати муть єму до щораз кращого розвитку і процьвіту.

Digitized by Google

СУЧАСНА ХРОНІКА.

(Розвязанне довірочного віча радикального в Станиславі і москвофільского в Чернівцях. „Душпастир“ і „клєрикальна“ партия серед Русинів. Сокальске сьвято. Концерт „Бояна“ у Львові і в Чернівцях. Товариство руське „Сокіл“. Перше руське товариство асекурацийне „Дністер“. Ремісниче товариство руське у Відни „Громада“. Клюб Русинок у Львові.

В останньому випуску (стор. 315) згадували ми, що радикали по невдалім вічу Станиславівскім постановили скликати довірочне віче. І справді комітет, зложений з пп. Гриня Гуравського, Луця Драганчука, Івана Маланюка, Гаврила Дзєвінського, д-ра Сев. Даниловича, Ілляриона Герасимовича і Щасного Творовського, скликав се віче на день 7-го н. ст. червня до Станиславова з такою програмою: 1) загальне, безпосередне, тайне голосованне, 2) зміна закона працового, 3) народні школи, 4) дороги, 5) підводи, 6) громадська автономія і окружні війти, 7) зміна закона ловецького, 8) поступованне судове, справи табулярні, спадкові і опікунчі, 9) народні видавництва (розуміють ся „Народ“ і „Хліборобъ“ *Ред*), 10) становище селянських послів, 11) громади вірої сповідні, патронат церковний і треби (jura stolae) 12) внесення членів. На сей збір явило ся стокількадесять поіменно запрошених селян (після „Дѣла“, а 300 після „Народа“) найбільш покутських, а крім комітетових і львівські проводирі пп. Франко і Павлик. Збори мали відбути ся в салї Седельмаєра, одначе, як пише „Народ“, „якісь тихі та щирі приятелї освідомлюваня мас донесли“, що саля могла би завалити ся і тому магістрат зачинив салю, а радикали мусїли згромадити ся в лазнї. (Характеристично, що радикали всюди вітрять доноси і навіть в своїх одисеях по Україні силкують ся здобути прихильність для себе і своїх орґанів, наклепуючи всякі видумки на „жандармську партию“ — так називають Русинів народовців). Вибраний головою зборів посол Др. Т. Окуневський в промові вступній назвав церкву „мачухою“, позаяк виступає проти слушних (?!) змагань радикалів, а відтак промовляли в справі загального голосования Іван Сандуляк з Карлова і відомий п. Кирило Трильовський По $1^1/_2$-годинних нарадах вийшов комісар п. Ярош, а сконстатувавши, що Творовський, скликавший збори, не знав сих людий поіменно, розвязав збори. Радикали втїшають ся тим, що їх „другий штурм в Станиславові повів ся на половину, а за третим разом, кажуть вони, чей же заволодіємо тим доси „ново-еристами“ спасаємим повітом“. (Мимоходом мусимо занотувати звістку, що Русини-народовці з Станиславівщини скликують народне віче на день 17 (29) червня с. р.)

Рівночасно мало відбути ся в Чернівцях віче, скликане відомим обединителем і редактором „Русской Правды“ п. Купчанком, що прославлює „русскихъ патріотовъ“ як Побідоносцева і т. п. Одначе новий президент Буковини бар. Кравс заборонив віче, котре зібралось около 2000 (після москвофільских орґанів 4000) народу, а заборону мотивував президент невиразною точкою програми: „вільні внесення“. Нарід

Digitized by Google

зібрав ся так численно не для обєдинательних теорий п. Купчанка, котрі він певно був би розводив на вічу, але тому, що в запросинах обіцяв обговорювати кривди селян, які ему долягають. Соймові посли-народовці Др. Ст. Стоцький і проф. Пигуляк заходились, що-б президент відкликав заборону, думаючи на вічу пояснити селянам іншу від Купчанківської дорогу, якою добивати ся має народних прав, одначе президент обстав при своїм рішеню. Другого дня деякі участники віча під проводом проф. Пигуляка удались до митрополита Андреєвича-Морарію, що би домагатись рівноправности Русинів в церкві православній на Буковині, однак митрополита не приняв депутації. Не можна й дивуватись, що руський нарід на Буковині радо горнеть ся до руско-католицької церкви, в котрій бачить охорону своєї национальности проти румунизаторства.

У Львові виходить двотижднева часопись „Душпастирь“, присьвячена справам духовним, під редакциєю Дра Комарницького, крилошанина; професора теольогії. О скільо нам відомо, був головним помічником сеї часописі Др. Клим Ганкевич і катехит о. Онуфрий Лепкий. Спершу дійстно „Душпастирь“ займав ся лише справами духовними, одначе від півтора року щораз частійше виступає проти Русинів-народовців, їх товариств (н. пр. проти „Просьвіти“ з докорами нерелігійности книжочок нею видаваних) і часописей (н. пр. проти „Дѣла“, закидуючи ему нахил до радикалізму — ба й „Правді“ довелось, що „Душпастирь“ зачислив її до радикальних видань — хоч свого часу відомий сотрудник „Kurjera Lw.“ написав, що се organ najdalej idący w kierunku mameluctwa dla władzy duchownej i świeckiej!). По таких прелюдіях виступив на останку отець Рожанковський з Буковини, промавляючи за утвореннєм сторонництва руско католицького, до котрого мало вже зголосити ся 152 сьвящеників. Характеристично, що всї ті докори проти Русинів-народовців, їх товариств і видань проявляють ся іменно тепер в „Душпастирі“, котрий зовсїм не соблазняєть ся і не інтересуєть ся виданнями, як „Иллюстрованая Исторія Руси, сочиненная о. Рѣ-кимъ“, кольпортована навіть деякими офіціяльними особами на соборчиках, як відомі календарі з портретами і апотеозами апостатів, як відомі часописи москвофільскі, що ширять гниль по сільских читальнях і т. ін. Сю тенденцию легко зрозуміти, коли подумаємо, що вона переводить ся з часів, як настала т. зв. „нова ера“, ненавистна також деяким сотрудникам „Душпастиря“ і тому вони такими нападами старають ся ослабити Русинів-народовців і поборювати „нову еру“. Нам відомо, що Є. Е. Митрополїта заходив ся редакцию „Душпастиря“ віддати у відповідні руки, бо годї, що би сотрудниками руско-католицької часописи були такі Клими Ганкевичі, паломники на всякі „ювілейні торжества“ православно-панславістичні. І справді утворив ся був комітет редакцийний з руських сьвящеників-катехитів львівських, котрий мав повести „Душпастиря“ відповідно потребам руського духовенства. Одначе якісь „виливові“ люди з редакциї давнїйшої спаралїжували сї заходи Митрополїти і довели до того, що сьвященики народовці, між ними вельми поважаний катехит сов. Торонський, мусїли усунути ся від сотрудництва „Душпастиря“. Тут отже виразно зазначуєть ся боротьба напрямку народного з антинародним

Digitized by Google

і сей останній все ще удержує свою власть. Можна сподівати ся, що Є. Е. Митрополїта вгляне в сю справу і поверне редакцию на праву дорогу, що б вона вела „Душпастиря“ відповідно потребам і руско-католицької церкви і руської народности. Твореннє нової „клєрикальної партиї“, се тілько замасковані змагання до ослабленнія Русинів-народовців, а чи зміцненнє обєдинительно-обрусительної партиї вийшло би в користь руско-католицької церкви, се річ так ясна, що не потребуємо над нею розводити ся.

Підчас зелених сьвят гостювали у Львові чеські соколи, що прибули на 25-лїтний ювилей польского товариства ґімнастичного „Сокол“. Як небудь полїтичні змагання Вашатих і єго скрайних товаришів полїтичних не можуть рахувати на симпатиї анї Поляків анї Русинів (позаяк для Русинів обрусєніе так само пригнобляюче, як ґерманїзация для Чехів), одначе Поляки витали чеських гостий з великим ентузиязмом і, здавалось, на взаводи йшли, що-б Русини не подїлили ся з Чехами своїми симпатиями, яко для народу висококультурного і витревалого в боротьбі за национальну самостійність. Русини львівські, маючи в тямці щиру гостинність Чехів підчас проїздки львівського Бояна в минувшому роцї на виставу чеську, старались хоч малим за велике заявити чеським гостям свою прихильність. Задля того устроїв львівський „Боян“ в зелену недїлю концерт в салї „Народного Дому“, на котрий явило ся окрім численної руської публики (москвофіли зовсїм не показали ся) також до 50 чеських соколів. З польских соколів прибуло лише двох і кілька родин польских, хоч „Боян“ вручив комітетови сокольскому трийцять білєтів. Продукциї виконано дуже гарно. Між іншими хор мужеський відсьпівав композицию п. Нижанківського Quodlibet з славянських гимнів. Сьпіву „Ще не вмерла Украïна“ вислухали всї гості стоячи. Характеристично, що пісьню „Z dymem pożarów“ мусїв хор відсьпівати без слів задля заборони полїциї. Чимале вражінне зробив на Чехів живописний вид женщин, членів „Бояна“, котрі виступили в народних украïнських костюмах (молодиць і дївчат). По скінченню концерту заінтонувала цїла саля „Ще не вмерла Украïна“, почім загомонїли поклики Чехів „na zdar Rusinum“ а у відповідь їм „слава Чехам!“ В зелений понеділок прибуло кільканайцять чеських соколів на богослуженнє до церкви в семінариї духовній і любувались прегарним сьпівом церковним, а відтак оглянули новий будинок духовної семінариї, де питомцї повитали гостий сьпівами сьвітськими. В промовах славили Чехи красу чарівної пісьні украïнсько-руської і дякували за гостинність і щирість Русинів. Цїкаво, що побутом Чехів хотїв покористуватись одеп москвофільский меценас і почав перед деякими з них розводити жалї про сепаратистичні змагання народовців, про фонетику і т. ін., а що-б мати більш часу до такого поклїпу, запросив їх до себе на обід, одначе чеські соколи порозуміли інтенциї обединителя і не явились на приготовлений обід.

Дванайцятка, зложена з членів „львівського Бояна“ причинилась також до звеличення народного сьвята, яке обходили Черновецькі Русини 1 (13) червня с. р. в намять Т. Шевченка, М. Шашкевича і Ю. Федьковича. Черновецька „Gazeta polska“ хвалить не тілько оригінальність музики украïнсько-руської, але й артистичне виконанне композиций.

Digitized by Google

Останнїми часами розбудив ся між Русинами живійший рух товариський. Приїзд соколів до Львова приспішив лише давнїйше розпочаті заходи около заснованя руського „Сокола“, котрий небавом повстане у Львові. Можна сподївати ся, що се товариство зробить велику прислугу нашому селянству і міщанству, коли покладе собі метою, заводити по селах і місточках охотничі сторожи пожарні. Тим способом не тілько причинить ся до охорони селянського і міщанського майна, котре звичайно лїтною порою задля недостачи підмоги пожарної іде з огнем і димом, але великі прислуги робити ме новому товариству руському убезпечень від огню „Днїстер“. Се товариство, на котре Русини по довгих заходах на останку дістали концесию, почне небавом свою дїяльність. Комітет основателїв звіщає, що фонд основний вимаганий статутами в скількости 50.000 зложений вже удїлами 100-ґульденовими і запрошує, що би члени явили ся на перші конституючі збори дня 17 (29) червня. Ми з свого боку бажаємо сему хосенному і многоважному товариству в економічнім побутї нашого селянства і міщанства як найкращого розвитку і процьвіту і шлемо участникам перших загальних зборів щироруське помагайбі!

У Відни заснувало ся 12 н. ст. червня с. р. нове товариство руське „Громада“, котре поклало собі метою, зберегати руську народність Русинів-ремісників і робітників, проживаючих у Відни і подавати їм пісьля спрожности духову поживу і материяльну підмогу. Коло заснованя сего товариства найбільше заслужив ся и Кирило Студинський. Воно має зовсїм народний характер і стане з часом огнищем всїх Русинів-народовців у Відни, позаяк віденська „Буковина“ має цїху москвофільску а по зруйнованню старої „Січи“ теперішня нова „Січ“ стала товариством радикальним. На збори віденської „Громади“ зібралась майже сотня людий, між тими більша частина робітників. Головою громади вибраний ректор духовної семінарії Д. Т. Сембратович, заступником голови п. К. Студинський, студент унїверситету. Опісля відбув ся комерс, на котрім участники серед сьпівів і сердешних промов забавляли ся до пізної ночи. Бажаючи новому товариству як найширшого зросту, відкликуємо ся до наших земляків, що-б ішли в підмогу новому товариству хоч дрібними датками і присилкою часописей і книжок та помогли ему поселитись у власній хатї. Досї мало товариство 72 р. приходу, а 10 р. розходу, так що на перше загосподарованнє лишило ся в касї 62 р. Добровільні датки і письма належить посилати на адресу: Verein „Hromada“, Wien I., Universitätsplatz 1. zu Hause des H. Dr. Sembratowicz.

Завязанне нового товариства народного не могло обійти ся без напасти деструктивних елементів москвофільских, одначе заходи їх показались безуспішними, але се нехай буде наукою для видїлу „Громади“ в будуччинї, кого має приймати до своєї хати.

Львівські і околичні Русинки заходять ся коло заснованя товариства п. з. „клюб Русинок у Львові“. Се нове товариство поклало собі метою, „утворити огнище життя інтелєктуального, оживити духовий рух Русинок, скріпити і піднести у них духа народного і розбудити між ними товариське житте“. Як небудь ми як найщирше бажаємо всего того руському жіноцтву і вважаємо се конечною потребою, однак

Digitized by Google

не можемо добачити, що-б для сеї мети треба було творити при наших слабих і роздроблених силах нове товариство. Що-б скріпити і піднести духа народного і розбудити між руським жіноцтвом товариське житте, на се доволї місця і нагоди в двох істнуючих товариствах „львівський Боян“ і „Руська Бесїда“, бо-ж не можемо подумати, що б руські женщини могли розбудити товариське житте без участи мужчин. Досьвід останнїх двох лїт, відколи руське жіноцтво стало вчащати до кімнат „Руської Бесїди“ і на музикальні проби і продукциї „Бояна“, показав найкраще, що тут може розбудити ся товариске житте і при таких нагодах можна скріпити і піднести народного духа. А відома річ, що „Боян“ і так орудує слабими материяльними засобами. Коли-ж те саме жіноцтво утворить окреме товариство, то річ певна, що й воно не спроможеть ся двигнути і розвинути задля недостачи потрібних фондів. Отже лїпше скупити всї сили, замісць роздробляти. Коли знов розходить ся о огнище інтелектуального життя, то і з того погляду істнуючі товариства дають доволї нагоди руському жіноцтву розвинути дїяльність і дбати про свій інтелектуальний розвиток. Вже ж в „Руській Бесїдї“ устроювано відчити і заходом сего товариства і заходом руського товариства педаґоґічного, а оба товариства приняли би з великою охотою участь руських женщин в сїй роботї. У видїлї руського товариства педаґоґічного засїдає дві женщини, а можна-б лише бажати, що-б руське жіноцтво як найчисленнїйше вписувало ся до товариств „Просьвіта“, „Руська Бесїда“, до руського товариства педаґоґічного і ін. і брали живу участь в працях сих товариств. Се вийшло би в користь сих товариств і причинило би ся до национального і інтелектуального розвитку руського жіноцтва, бо не в числї товариств, а в інтензивности їх роботи і дїяльности лежить вся сила і користь для руського народу. Тому радимо щиро руським женщинам свою працю і охоту звернути до істнуючих товариств, бо окреме товариство нїби Бесїда жіноча на нашу думку може мати лише вельми слабий успіх. Нехай отже не рішають амбіциї особистї а добро загалу руського!

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебендї) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршував Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозський депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовинї (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому видї (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданне з записок сїльскої учительки на Українї Ціна 20 кр.

В Адміністрациї „Правди“ можна дістати:

11. Памятне видїннє, оповіданне О. Я. Ко го, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XL-им випуском скінчило ся перше півроче нашого видавництва. Просимо отже о вирівнаннє належитостей і відновленнє передплати. „Правда“ виходить в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду“ за 10 р. річно, 5 р. піврічно, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статтї „Безвиглядність социяльної демократиї“. Новоприступаючі пренумеранти дістануть II-гий том „Гомерової Одиссеї“, за доплатою 80 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди“ можна ще дістати по цїнї 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовлення, позаяк вже не багато лишилось комплєтів.

В тецї редакцийній маємо пок. Т. Зїньківського: „Історична казка“, М. Школиченка Злодїй, оповіданнє з салдацького життя, Спроба, оповіданнє Чайченка, Навіру повість Захара Козуба, дальше научні статтї: Гуменного Лїтопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. і лист про Словінщину, Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З I-им випуском почали ми друкувати Дантову Божественну Комедию в перекладї Сивенького і подавати мемо її й дальше.

Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України-Руси подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

☛ З сим випуском розсилаємо окладку і зміст II-го тому Гомерової Одиссеї.

☛ **Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакциї, а зараз вишлеть ся.**

☛ **Місцевим пренумерантам видивати маєть ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.**

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XIV. — ВИПУСК XLI.

за місяць липень 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Мопшер-козаче, гумористичне оповіданне Т. Зуньківського, (конець буде) стор. 385—398.

II. Весїлєв Ковалївцї, етноґрафічні записки Н. Колцуняка, ст. 399—406.

III. Павло Полуботок, історична траґедия Осипа Варвіньского, стор. 407—427.

IV. Вісті: З Стириї Х а (конець буде) ст. 427—429.

V. Лаврін Костер вірш Чайченка, сторона 429—432.

VI. Безвиглядність социяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е А. Шефле, (Далї буде) стор. 432—440.

VII. З Ради державної стор. 441—444.

VIII. Дїяльність руських товариств і інстітутів стор. 444—446.

IX. Сучасна хронїка стор. 447—448.

X. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

☛ **Звертаємо бачність наших читачів на погляд ученого економісти Дра Шефле в XL. випуску „Правди“ в справі загального права голосования, еманципації жіноцтва і права голосования жіноцтва, про що останними часами у нас так багато пишуть і говорять. — Ред.**

Переписка редакциї.

Вп. Сивенький. Просимо о дальші письні Дантового Пекла позаяк довша перерва не дуже мила для читачів вістника.

З липневим випуском починаємо друкувати історичну траґедию пок. Осипа Барвінського „ПАВЛО ПОЛУБОТОК“.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.,

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всїлякі информациї на жаданне залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Випуск XLI. ЛИПЕНЬ. Том XIV.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрація і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австрії
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберегають ся не дальш як 3 місяцї.

МОНШЕР-КОЗАЧЕ*)

ГУМОРИСТИЧНЕ ОПОВІДАННЄ

ТРОХИМА ЗЇНЬКІВСЬКОГО.

V.

Днїв два чи три потому прихожу я якось з міста опісьля обіднього часу. Підійшовши до намету (намет у нас був деревяна хатка, покрита полотном, з дверима), чую через відхилені двері з середини, як бачця, жваву розмову.

— З ким би то, — думаю, — Ясь мій так розгомонїв ся.

Прислухаюсь — один усього голос Ясїв — і за себе, і за когось іншого гомонить. Се мене вельми зацїкавило і я став коло дверий, що-б він мене не вадрів, а я-б міг бачити, що дїєть ся. Я став сьвідком вельми цїкавої розмови. Мій друг очевидячки мав за бесїдницю якусь поважну персону, якусь панїю високого коліна, бо в розмові величав її іноді грапинею. Друг мій робив пробу розмови з сїєю великою панїєю, готовою в його закохати ся і котра, звісно, істнувала тільки в мріях у його. Розмова пересипалась французськими словами — чулось усе: м о н ш е р,

*) див. „Правда“ 1892. вип. XXXVI. стор. 65—78.

Digitized by Google

мон жолї ґарсон і т. ін. Але що-б не робити мови перистою, я перекажу розмову без сеї окраси, хоч певне вона втратить на сьому чимало... Друг мій стояв перед дзеркалом в поставі стільки-ж лицарській, як і принадній; усьміх грав у його на устах. Керея спадала на одно плече, наче тоґа римська. Видимо, розмова була не в сьвітлиці, а в садку або де-інде. Друг мій промовляв солодким (скільки зміг) голосом:

— Моя пані безподобна, я боюсь, чи не завадить вам тут трошки вохке повітря.

— О нї, — уже найтончішим дишкантом відказує собі за панїю ґрапову, — нї, мій гарний хлопче (мон жолї ґарсон), зовсїм я не чую вохкости, — та й як би вона була, коли жвава і розумна розмова з вами розпалила моє серце, і моє тїло не чує вже нїчого...

— О, ґрапине, я не стрівав ще в моїм стражденнім життї кращої на вроду й розум людини, як ви, і моє найпалкіше, найсьвятіше бажання — мати спроможність хоч інколи, вряди-годи одну годиноньку побути вкупі з вами, що-б заспокоїти хвору душу в щирій, сьвятій розмові... Я щасливий би був стати вам за слугу останнього... аби з вами... аби бачити вас... — жалісним, порушаючим серце голосом додав мій друг, похнюпивши голову та спустивши руку мов злочинець, що чекає останнього собі прйсуду.

Я так собі міркую, що пісьля сього пані ґрапова схилила на лоня свою білу херувимську голівоньку і замислила ся трошки перш, нїж дати відповідь мойму другові, бо в наметї стало на яку годинку тихо, як у вусї. Видима річ, пані вагалась... Врештї стурбованим тихісїньким тендітненьким (я ледві міг дочути) голосочком, кращим, солодчим від усякої музики (так мусїло бути, хоча друг мій досить зле віддавав сю солоднечу) сказала:

— Мій гарний хлопче, будьте моїм лицарем, джурою, будьте моїм ад-ютантом (пильніш придивившись через дзеркало, я побачив, що друг мій справдї був в ад-ютантських ексельбантах). Бороніть мою честь, як стародавні лицарі... Я певна, що коли лицарство може воскреснути, то тільки в вашій лицарській персонї; я знаю, що у вас таке-ж лицарське і велике серце, як у того лицаря, що виїздив колись усю Нїмеччину, викликаючи кожного на герць, хто не згожував ся признати панїю його серця за найвродлившу в сьвітї. Сподіваю ся, що й ви будете таким моїм лицарем...

Тут друг мій спустив ся на одне колїно і схилив голову на руки. Я міг тепер зрозуміти, що пані ґрапова сидїла на ослонї в садку, а друг мій, ставши перед нею навколїшки, може навіть і голову поклав їй на колїна, бо таки досить низько її спустив.

Digitized by Google

Що було-б далї, не скажу, бо почувши, що Охрім („деньщик“) іде до намету, я мусїв перешкодити мойму другови на найцїкавішому місцї. Я став човгати чобітьми і, кахикнувши голосно, гукнув Охріма, що-б обітер мінї чоботи від нилу, буцїм я отсе тільки прийшов. Увійшовши до намету, бачу, друг мій метушить ся чогось уже в самій сорочцї біля ліжка, прихапцем згортаючи сурдута, але я постеріг, що з нього висить новісїнький ексельбант.

— Чого се в тебе ексельбанти на сурдутї? — питаю ся, — заздалегоди вже придбав?

— Та нї, турбуючись відказав друг мій, — отсе недавнечко був ад-ютант та забув сурдута свого — треба буде відіслати.

Але я бачив, що ексельбанти блищали блеском зовсїм новим — таких Шумицький запевне зроду не носив... Видимо, що друг мій купив ексельбанти собі. Я сїв, не сказавши більш нїчого про їх, і ми стали балакати про всякі цїкаві нам речи.

— А що, моншер, — говорить мінї друг мій, ти не охочий їхати „на храм“, 25 верстов звідси, у Теплицї? Се попович відтіля мене кликав, — заїде сьогоднї-ж, коли хоч, по нас. Просив ще кого покликати з нашого брата... от хиба Шумицького — він коли не зовсїм намокне, то танцювати ме.

Я згодив ся і ми постановили зараз же піти до Шумицького і поєднати його — се було не важко зробити: аби сказати, що горілка буде. Але друг мій став гаятись, все чогось тер ся, мняв ся, і то візьме купку листів зі столу й перекладе їх на інше місце, то почне буцїм до адреси придивляти ся — видимо, йому хотїло ся, що-б я звернув увагу на листи сї і прочитав їх — се йому була більша утїха, нїж навіть самому читаючи.

— Знов любовні? — питаюсь.

— А то-ж які! — буцїм байдуже відказує друг мій.

— Дозволишь подивитись?

— Ще-б пак, — нема чого й питати!

Перший, який попадаєть ся мінї підписано: Мотря Л. Знову Мотря!... Тут уже вона ступила на вищий щабель сього почуття: уже пишком сльози проливає з якоїсь невідомої нудьги та туги, розказує, що нїхто її не розуміє, що їй нема з ким слова промовити і що вона одинока духовно в сьвітї, мов сирота. Но при кінцї бажає як найшвидче побачити мого друга, розумне і тепле слово котрого проливає сцїлющі лїки на її розпанахане серце... Злість мене поняла невимовна.

— Ач, яка гадина! — думав я, — чи-ж давно присягалась — божилась, голубкою чулою зазирала в вічи!... І що вона знайшла в йому?

Мене проміняти на його.

Digitized by Google

Вражена гордість моя голосно заговорила.

— Ну, нехай твоя путь пропаде, чортове насіння! — вилаяв ся я сам собі, — начхати на тебе!

— Певне, — вдаюсь я до друга з злістю в голосі, — що в третім листі панна Мотря Луцикова вже просто тобі признаєть ся, що кохає тебе і все такеє... Чи вони всі тобі перш признають ся в своїх тендітних почуваннях.

— А всі, далебі! — Перш, поки ще я дурний був, так сам було признавав ся перший — разів, чотири-пять се зо мною траплялось, але тепер... жарти!... Доти бідолашну мучу, доки сама кинеть ся на шию. А, моншер, друже мій коханий, як се цікаво сьлідкувати що раз за розвитком любовного першого чуття жіночого, викликати його, розжеврювати його багаття і довести се невиннятко, се пташенятко до того, що воно все горить, тремтить і як божевільне вимовляє: „Мій коханий!“ і кидаєть ся тобі на шию... Се пак з психольоґічно-біольоґічного і навіть з соціяльного погляду вельми цікаво. Я не роблю з сього іграшки, а що-вечора роблю психольоґічно-біольоґічні записи — колись видам книжку... хочеш, прочитаю тобі де що з моїх записів...

Мінї на язик зривалось післати друга мого к чортовій матери з усїма його психо соціо-біольоґічними записами... Я лютував на все — і на жінок, і на друга навіть:

— Ач, яке одоробло!... манія тобі чиста, а бач як принажує усяких дурок — варт одні одного!... О жінки! до якої єсте кривди призводите нас!...

— Ну, годї базїкати, — не любязно обізвав ся я, — одягай ся швидче!

— Але, голубе, я попереду звелю Охрімови наготувати мінї переміни зо три хустя.

— Навіщо се?

— А хиба забув єси? — сьміючись відказав друг. — Тут я пригадав собі, що се була жертва материяльна і духовна на службі його ідеалови. Відомо всїм є, як жінки кохають ся в танцюристім життї і як вони страждають, коли нема або дуже мало паничів танцюристих. Бідолашні, вони тодї самі навіть гопцюють без кавалїрів, але які вже то танцї — поміркуйте, люди добрі, який вже з їх смак? Та се й робить ся лишень задля того, що чи не прокинеть ся ачей танцюристе сумлїннє у якого лїнивого кавалїра. Отже мабуть нїхто не відає, як кепсько стоїть ся справа по наших селянських закутках. Подивитесь часом на „храм“ який: попівен, дяківен, то що — квітом квітує, а де-ж кавалїри: здебільшого чорт-ма їх, а які й є з семінаристів, що в семінарії подовчались, то звичайно в картах кохають ся і се немала дивовижа, що-б такий

Digitized by Google

семінарист танцював або охочий був до того. Тим ніхто хай не здивує, що усякого танцюру витають як найдорожчого, наймилїшого гостя. І навіть я, що через десяте-пяте умів так-сяк прошкитильгати саму кадриль — був не зайвою людиною. То-ж нехай тепер зміркує й змірить хто ту жертву на вівтар жіноцького пантеону, яку клав друг мій, коли скажу, що на храмах він танцював цїлїсїньку ніч без угаву, обливаючись потом, як хлюща. Натанцювавшись до сьомого поту, що вже аж через сурдут течуть потоки, він прожогом ускакував у який закамарок і там передягавсь, а я йому пособляв. Мокру переміну ми гарненько викручували над помийницею і вішали або розстеляли просушуватись. Передягшись, друг мій знову поспішав до танців і знову впрівав страшенно і знову передягав ся... Ось на що бралось три переміни хустя!...

Так тепер і зміркуйте, що се значить, скількох матусь розважив він, таких, що їм було серце краєть ся, бачучи дочку як камінюка прикипілу до стільця, — бо ніхто до танців не брав! Скільком панночкам і непанночкам і скілько годин сумних, безтанцюристих він обернув на жваве, що дух захоплює, душу потішає, кружіннє та гопцюваннє — наймилїша річ в сьвітї пісьля любовної розмови! — та ще часом з додатком солодких поглядів офіцерських та стискань руки...

А ви думаєте, йому се було лехко? Нї, не лехко: се справдї була жертва незмірної ваги. Другого дня, приїхавши до дому, друг мій писав рапорти, що так і так, сього дня занедужав і „служби Його Императорського Величества нести не можу“. І справді, лежав колодою, випроставши руки й ноги цїлїсїнькі два днї, поки затпори танцюристі одійдуть. Та ще й тручи руки й ноги шпиґинарем!... О мої читательки, коли ви й тепер вагати метесь признати високість ідеалїстичну душі у мого друга, — я згубити мушу віру в людий і до решти зневіритись в жіноцькі доброчинности!...

VI.

Сказавши Охримові налагодити три переміни сорочок, то-що, ми пішли до Шумицького. Намет його був близько від нас. Там же була і баталїйонова канцелярия, — се-б то каламар з засохлим на днї чорнилом та мухами і печатка баталїйонова. Нас зустрів „вірний Личардо“ (так звав Шумицький свого „деньщика“) і лукаво з-ясував нам, що „їх благородиє в командировку поїхали“. Нам сього було досить: ми добре знали, що таке була се за командировка і повернули назад. Командировка-ж Шумицького була зовсїм відмінна і не схожа нї на яку в сьвітї іншу командировку. Ось яка вона була.

Одержавши 20 дня місяця щомісяцьову офіцерську плату та випивши добре в буфетї, приходить він до себе і каже постелити собі долї.

Digitized by Google

Тут же у головах становить ся добра сулія та дзвоник. Шумицький лягає і, вважаючи себе на поштарському візку, кричить швидче його везти (пильне, мовляв, службове діло) — і незабаром засне. Прокинувшись сіпає дзвоника — се значить, на станцию приїхав, а в такім разі кожна статечна людина каже собі чарку горілки подати. Увіходить Личардо, що його отютант в сім разі уважає за станционера і вони починають так розмовляти:

— Налий!

Налива.

— Яка станция?

Джура, вже призвичаєний до сеї комедиї, шпарко відмовляє:

— Випивайлівка, ваше благородиє!

— А!! — добра назва! Ну, ще налий за для того!... Та й змерзже я!... Ке ще чарку!... А коні є?

— Як не бути, ваше благородиє, є! За вашого благородия я отсе допіру посварив ся з полковником Н. (сей полковник звичайно мусів бути або баталійоновий або полковий командир, що частенько садовили нашого отютанта під арешт). Присікались до мене: давай коні та й годі! В одну шкуру: давай та й давай!

— Нема, кажу, ваше... теєчки...

— Як же ти сьмів!? ти знаєш, хто я?

— Ваше, кажу, — як там, — ви їдете не через службову потребу, а через свою, а в сім випадкови я маю право давати коні хоч би й простому прапорчикові, що зза служби їде, попереду, ніж вам... От прапорчика Шумицького сподіваюсь, він що-місяця в сей час їздить у командировку — йому мушу приховати пару...

— Добре, добре, їй-же Богу!... Ну, випий чарку за хвабрість та кажи коні швидче запрягати — я дуже поспішаю ся: командировку дали, знаєш, — та така пильна та важка, що чорт його знає, як під суд не попаду, то й добре...

Незабаром Шумицький в обіймах у Морфея знов їде до другої станциї і знову та-ж дія, і так з тиждень, доки вистачить грошей на оковиту. Після того мусить бідолаха в буфеті набір брати, сумуючи, що чортів жид більш як чарок пять на день не дає, боячись, що Шумицькому й того виплатити буде неспроможність.

VII.

Скоро ми вернулись від Шумицького, за нами заїхав звиш речений попович. Ми стали збирати ся, бо вже час був: було затого шість годин. Але друг мій почав щось мулятись та тупцяти коло мене — видно було,

Digitized by Google

що він хотів щось спитати, чи щось сказати, але якось не зважував ся, — річ видимо була не зовсім звичайна.

— Чого ти ханьки мнеш? — кажу йому з пересердя, — чого барити мемось по дурному? — одягайсь!

— Та, от що, друже, — порай мене... я хочу одягти ад-ютантів мундир...

Я витріщив ся:

— На якого гаспида?

— Та бач, — треба-ж мінї призвичаюватись носити ексельбанти та остроги — особливо в танцях знаєш, що се ціла наука — як острогами цокнути в якім *па*, коли і т. ін., що-б в такту знаєш... ексельбанти те-ж з незвички заважати муть у танцях, — ну, в такому товаристві, яке буде „на храму“, тільки й привчатись — хиба там тямлять?... От уже я на наші суботові вечори прийду, знаючи хоч так-сяк повернутись... Воно, знаєш, дрібязок, дурниця, з погляду ідейної людини, але ти розумна голова, поміркуй: їм (се-б то: іншим смертеним, опріч нас) сього треба! Вони-ж тільки хоч по тому, як ступиш, як затанцюєш, як одягнеш ся — можуть хоч трошечки нашому братови справедливости віддати...

Доводи сї були такі важкі, такі дебелі та непорушні, що я, не вважаючи на свій гумор кепський, — не міг нїчого супроти того сказати і мусїв згодитись... Поїхали. Наш приїзд хоч і не сподіваний викликав щиру радість.

— Два охвицері! два охвицері! шепотїли панночки з танцюристими надіями.

Нас привитано найласкавіше. Подали чай, а пісьля його вже мусїли бути танці. Ми швидко познайомились з панночками і стали базїкати з ними. Але друг мій відразу-ж посунув мене назад у темряву. Ексельбанти з острогами додавали його постати пишний і звабливий вигляд, та й сам мій друг, під впливом того щасливого і по правдї невимовного почуття, яке мусить бути тільки у людини, що вперше почепила на себе отютанські принади, — можна сказати переріс себе, перевищив. Він увесь сяв і — гадаю собі — те саме почувати мусїв у душі своїй, що Олександро Македонський почував перед боєм при Арбеллах, певний, що боги дадуть йому завтра повне і конешне подолїннє над ворогами. Але друг мій не вклав ся спати супокійно (се-б то: не був бездїяльним), як те зробив Македонський цар, а зараз же виявив усї дари своєї багатої натури. Я людина самолюбна й горда. Мене до печінок вразило те, що всї липнуть, всї горнуть ся до мого друга, а до мене й байдуженьки... З журби та з пересердя я сїв собі самотно і сидїв насупившись мовчки й непорушно. А друг мій, скупивши коло себе, жіноту, сьмішив її побрехéньками.

Digitized by Google

-- Є у мене, „деньщик“, — каже, — досить розумна шельма. Три роки він вже в мене, а спитаєш навіть: „що таке салдат?“ — він і се знає — не забув за три роки: „салдат“, — каже, — „есть званіе почотное, благородное, на могучих плечах которого лежить солодкая душі і тїлу обязаность сокрушать врагов внешніх і усовіщувать унутрішніх...“ таку, маєте, схоластику знав і все розуміє просто, без хитрощий, дасн йому товченика і скажеш: „Охріме, налий та принеси мінї стакан чаю та дивись, не впусти, держи цупко (в лаґерях через тїсноту самовар не уносять до намету). А він з щирости як стисне його в лабетах -- чуєш — трісь, дзень! — самі склянки приносить!... Або несе лямпу, тобі яке пильне дїло, крикнеш: кинь лямпу та подай мінї те або се! Він справдї, шельма, лямпу до долу шпуроне!... Лихо та й годї з таким!...

Справдї Охрім не був такий, а друг мій тільки десь чув сї брехеньки, приклав же до Охріма на те, що-б оповіданнє вийшло живішим, мальовничішим. Друг бо мій володав між іншим і хистом до оповідування справжнїм, — тим хоч на папері сї нїсенїтниці зовсїм не кумедні, але друг мій, отютант in spe, можна сказати, не розказував, а лицедїйствував — і за себе, і за джуру свого в лицях показував: і як Охрім тиснув бідолашного стакана, аж скривившись з силкування (що-б показати се, друг мій хапав зі столу стакана відбігав до дверий і звідти зігнувшись біг до столу, стискаючи стакана в руках); і як Охрім з переляканою пикою приносить йому самі склянки, і як лямпу шпурляє до долу... все, все показував. Ефект був незвичайний — панночки хуторянські і так швидкі до сьміху, а тут аж позакашлювались, пирскаючи чаєм. Як сьмішки трохи понишкли, де-які матрони і собі згадали сьміховинні випадки, але тут вже з мужиками і виставляли їх оповідаючи невимовними йолопами як вони пють чай, як що їм дати, наче горілку, нахильцї й печуть собі губи, рота й язика. І таке інше розказували... Під сей гомін другом моїм цїлком заволодала якась пишна, як пампушка мняка, як буханець смашна матрона, взяла його попід руки і вони стали прохожуватись поуз мене, досить голосно і шпарко розмовляючи. Боячись, чи не підслухаю я їх, матрона вдалась до мене:

— Що-ж ви, добродію, сидите, не розважаєте дам? Е, сором, сором!... А ще охвіцер! голову похнюпили — так, наче журба вас посїла яка...

— Де там не журба! — відказую жалісним голосом, — допіру отсе поховав брата... думав, що тут розважусь, чого й приїхав, — та де вже там!... безнадійно махнув я рукою і знову вдав ся в свої журливі спомини.

Певна, що людина така, що вдаєть ся в свої журливі спомини, більш нї на що не вважає і нїчогісїнько не чує, — матрона дала мінї

Digitized by Google

покій і не звертала вже жадної уваги на мою похнюплену сумну постать. Але я міг хоч уривками чути чудовиї квіти з красомови мого друга... Він солодким поглядом позирав на принади й ваби матроничні і очевидячки, розволоживши свою душу, вдавав ся в сантименти:

— Ось у вас на шиї червона хусточка має, — говорить він, — так червоніє моє серце і тріпочеть ся у мене в грудіх, як вспіймана пташка, від бурхливого приливу горячої крови... В такім разї Шіллєр сказав би:

О хустонько червона, — ти образ певний
Мого скрівавленого серця...

— Чого-ж воно тріпочеть ся й червоніє? — питаєть ся матрона, спустивши вії й сподіваючись почути чогось дуже втїшного.

— Чого?! — драматично вигукує друг, хапаючись лївицею за правий бік, мов би то за серце (правиця бо була невільна: на їй висїла матрона.) Хто-ж безсердешний, зашкарублий на серцї, байдуже може дивити ся на небесну вроду, хто в янголині очи не задивить ся на віки?... Чуле серце тим нещасне, що воно не може рівно бити ся, спокійним бути перед образом одвічньої краси...

Матрона на сї речи вся спахнула: любую мову таку чути — хто-ж не бажає? Але вона удала, буцїм се не про неї, а про якусь загальну вроду, і питаєть ся в мого друга:

— Ви певне палко покохали когось?... Сьвітова річ — молода людина...

— А знаєте, що таке закохана людина? — не слухаючи її, провадив друг мій. — До чого-б міг прирівняти її?... От вам пожежа в великім містї і що́ повіє, подме вітром — огонь жахтить пекельний і язиками вогняевими сягає вгору високо й аж неба достає... А набіжать люди, водою згасять — чи краще: піде злива, дощ великий і прибє огонь, загасить і зостанеть ся самий мокрий попіл на пожарищї... Оттак і серце, що палає полумням з кохання, — під милої поглядом горить, палає, веселість, втїху, щастя вливаючи у груди. А як суворий непривітний погляд зустрічає, вгасає огонь, холоне серце й вкриваєть ся мовляв би темрявою непрозірною на вік-віки...

Довго ще говорив друг мій: то прирівняє себе до дзвоника, — як дзвоник тільки тодї дзвонить, як його сїпне рука чия — так закохана душа в мого друга дзвенить і голос подає по волї й уподобі тиї, що... То прирівняє душу свою до скриньки замкненої, що ключа від неї має сама в о н а, мила — досить їй встромити того ключа в скриньку, повернути раз-другий — і скринька відімкнеть ся, поділена на всякі закапелки та прискринки; в одному закапелкові, обклеєному в червоний папір, вона знайде його палке кохання; у другому, в білому — чистість

Digitized by Google

його бажань та поривань; а в третьому, блакітному, — його сьвяті надії, і з їми вона може зробити, що їй припаде до вподоби: чи зібгавши жужмом в жменї, без жалю геть кинути на долівку, і ще й ногою придоптавши, а чи словом любим влити їм життя нового й дати розквітнути найкращим квітом...

Тут мойму другови несподівано перешкоджено, а він лагодив ся чудовими віршами закінчити сю пишну розмову. Паниочки притьмом стали намагати ся до танців і друг мій мусів вдовольняти їх. Мині було-б шкода, як би читачі мої так і не знали, що се мали бути за вірші (а я їх знав ще перш) і тому я їх подаю тут. Ось вони:

Як човен той одинокий
Я блукав по хвилях моря:
Був немилий сьвіт широкий —
Потопав я в пеклї горя...

А ти, зірко, посьвітила
З високостий з неба —
Тут душа моя зомлїла: —
Жити мінї треба!...

Жити, впити ся коханням,
Щастя взнати раю
І дізнати, що бажанням
Нема кінця й краю.

Шкода не мала, що мойму другови перешкоджено тими танцями висловити сей чудовий твір!...

Почались танці... А! що се були за чудові танці! Мій друг незрівняний танцював один за всїх кавалїрів, які бо й були, то завзято гуляли в карти, — та по правдї кажучи — їх і не треба було: друг мій заступав усїх кавалїрів за для десятка згако́м жіноцтва танцьовитого: він хапав по черзї кожну, гоцав як навіжений і мов блискавка блищав по всїх чотирьох кутках сьвітлиці, перекидаючи по дорозї стільці та тягаючи за собою бідолашню панночку, що вже не потрапляла за ним і ніжками перебирати, а волокла їх по помосту. Обкрутнувшись врешті як вихор та звінко острогами цокнувши, друг мій садовив, чи — краще мовити — шпурляв на стільця змордовану даму і хапав другу, потім трейтю і так усїх муштрував. Не встигне ще перша пота втерти та віддихати пісьля отютантського гасання, аж гульк! — уже знову її черга: невсипущий і невтомний друг мій вже простягав до неї руки і захекавшись вимовляв:

— Сільвупле!

Digitized by Google

Бідолашня хотіла-б відпочити, але ще більше бажанне жіночої натури — се танцювати-ж таки й танцювати.. Вона кидає жалібно-прохаючий погляд на друга мого, але раніш ще від того встає і подає йому руки... Тим — гадаю собі — сї так звані „лехкі танці“ були того дня і панночкам роботою і вельми таки важкенькою...

Тільки як до кадрилї дійшло, — тут тільки друг мій не міг би скрізь упоратись сам: мусїли витягти з-за карт усїх кавалїрів і навіть мене примушено очуняти з смутних моїх споминів і почовгати чобітьми по не вельми рівному помостови.

Вельми вже було пізно, чи пак уже вранці (була бо 6. година ранку другого дня), як ми до дому поїхали. Ми їхали досить мляво і мовчали. Я куняв страшенно і, спустившись на дно в брику, тільки й чув інколи, як її струсне здорово на грудцї. Друг же мій, під впливом такої турботної і любої йому ночі, не міг, звісно, і на мить заплющити ока,— він сидїв у поважній постати так, що-б з під киреї видко було ексельбанти (а може з жіноти хто стрінеть ся!) і часом то любо усьміхав ся, то насував брови, то молов губами — либонь з кимсь розмовляв. Вже ми під-їхали близько Житомиру (було за того 9 годин), як друг мій, штовхнувши мене, промовив:

— Подивись:

Я став протирати баньки і поки вилїз зі споду з брики міг бачити самого мого друга. Бачу, що друг мій перебірає поважно плечима, бадьорить ся, скоса зирнув на те місце, де мусять бути ексельбанти і надав своєму обличчу принадний та ласкавий вираз, буцїм стрівав найлюбішу й наймилїшу собі особу в сьвітї. Підвівшись я бачу, що з нами затого порівнялась купка (три чи чотири) амазонок — я пізнав між ними одну: відому житомирцям магнатську дитину, грапівну К., що про її вроду та богатство не раз доводилось чувати. Амазонки проїхали, і я нїчого особливого не постеріг і не побачив. От же я в сїм дїлї сьвідок вельми непевний: я встиг побачити грапівну К. на малу годинку та й дивив ся очима сонними і неохочими надто придивлятись та призиратись; друг же мій говорив мінї впевненим голосом і з запалом навіть, що шляхетна панна К. пильно так та ласкаво подивила ся на його, на друга мого, що навіть зробила рух рукою, наче-б то хотїла спинити коня за поводи, що навіть не тільки любо усьміхнулась до його, але що і в очах у неї блиснула благодать... Лишаю любим читателькам зміркувати, чи могло се бути і чи може бути, що така грапівна К. з першого так таки погляду не тільки-б закохалась хоч би то й в отютанта, але навіть тут же-б і дала ознаки своєї високої уваги й ласки при стількох ще сьвідках? Я знаю, що відразу, в один тобі мент можна до безглузда закохатись — про се давно і вельми хороше сказано у небіжчика Карамзина, але усї

Digitized by Google

обставини сього випадку... Як хочте, а я тоді не звернув жадної уваги на слова мого друга і одно думав, аби швидче ліжка дістатись і добре відіспатись.

— Та то тобі мабуть ввижало ся все, — не поняв я віри.

VIII.

Минув який час. Друг мій очевидячки сам поняв віри тому, що мінї розказував з надхненпя про зустріч з панною К. Він тепер, після „храму“, вважав свою особу невимовно принадною жіноті, а в отютантськім убраннї здавав ся сам собі таким молодцем, що перед чарами його мусить не встояти ні одна з жіноти, — хоч би то й грапівна К. Мушу тут додати: друг мій зовсім не був з тих, що всю вагу покладають на вродливе облича. Друг мій ділив свої ваби й принади на три частини: 1) урода не аби яка (так він думав про себе); 2) вченість та розум осьвічений, а як на Житомир, то може й незвичайний; 3) елеґанция і тонка поведенция, в чім рівняти ся з моїм другом. — я напевне се говорю й знаю, — не могла жадна паничівська душа з цілої ґубернії. Четверта жадана частина — мовляв би вінець будівлї — мусїли бути отютантської форми принади. Без їх друг мій здавав ся сам собі „храминою“ сказав би без покрівлї, відкритою дощеви, негоді й вітрам буйним. Боже, як налко бажав він швидче сїєї собі покрівлї... тепер, коли... Він нетерпляче ждав кінця отютантства Шумицького. Всї його думки опанував небеський образ панни К. Навіть листів любовних я уже не бачив. Ґрапівну К. можна було трохи не що-дня бачити шляхом бердичівським, кудою вона то конем вечорами або ранками скаче, то в колясї їздить. Але бідолашний друг мій! Він не міг тут прохожуватись у своїх ексельбантах, бо завсїгди зустрінеш там знайомих та товаришів (шлях бердичівський був і місцем на прохідку). Друг мій мусїв щільно вгортатись у свою кирею, що-б не було знати, чи є на йому ексельбанти, чи нема, і хоч так пройтись та позирнути на чарівну К. Листи любовні, як кажу, він покинув уже писати — часу не вистачало; не менш і біольотія страждала: здебільшого час свій він гаяв перед дзеркалом, приглядаючись красї своїй та готуючи ті розмови, що мають бути. Друг мій не забарив ся поділити ся зі мною усїма своїми турботами сердешними й сподіванками та надіями. Він росказав мінї, що страшенно, до божевільства, закохав ся в сю великородну панну К. і що коли бачить її на прохідцї, вона йому подає ті, що й вперше, ознаки своєї прихильности.

— Романтична незвичайно історія! говорив я: — ти, голубе, аж зблїд трошки — не сьлїд так вдавати ся в кохання те — воно сушить людину.

— Невже я зблїд?

Digitized by Google

— Та сього ти ще не лякай ся, — саме помірно: ти тепер навіть інтереснішим зробив ся — тобі се до лиця...

Друг мій по тому прохав мене висловити мою думку, як йому пристало в отютантськім уборі.

— Щиру правду кажучи, — відказав я, — ти мабуть і родив ся призначений на отютантство — хиба ти сам не постеріг, як на тебе „на храму“ всї очи жіночі видивляли ся (друг мій засяв) як горнулось жіноцтво до тебе й обсїло, наче мухи грудочку сахарю?

— Ет, се дурниця! — удаючи байдужого до моїх слів, справдї йому солодчих над усякий мед, відказав друг мій: — „на храму“ там якому — велике дїло зробити там сенсацию!

— Хоч багатому й чорти дитину колишуть, а нїколи неситість його не вконтентуєш!... Хиба тобі мало може й того, що панна К. либонь тебе й здумки не спускає? хиба я не бачив, як любязно вона на тебе вчора подивилась?...

— Невже подивилась?

— Ну, наче ти сам не знаєш?... не мінї тобі про се нагадувати.

Розмова така другови моєму була любійша над усе і ми любенько та щиро тут побалакали. Друг спершу ще вагав ся цїлком няти вірн в свою міць над серцем у панни К. одержати повне подолїннє:

— Скажи мінї, як щирий друг, чи можлива се річ? Може я помиляюсь, так розуміючи і тлумачучи погляди грапівни К.

— Голубчику! — кажу я, — се найможливіша річ на сьвітї! Таке хиба тільки буває? Часом королївни закохують ся в своїх челядників, в своїх служок, — а ти-ж офіцер, академію скінчиш, отютантат ось-ось уже... та й вона не королївна і навіть не князївна, а тільки що грапівпа... Ет, невіра!...

Така моя певність останню хмарку вагання вигонила геть з голови в мого друга.

— Ще тепер, — говорив він, — не промовивши зо мною єдиного слівця, — вона вже на половину, а може й більше — моя. А як ми побалакаємо та як вона дізнаєть ся, що в нас і тут є щось — і не дурниця (він показав пальцем на лоба) та що я пишу „Додатки“...

— Ну, — кажу, — всього їй сього не треба: грапівни, братіку, то що, менше за все цїкаві до наукових та мудéрних річий, — я, звісно, нїколи в життї не знав ся нї з князївнами, нї з грапівнами, але так якось — передчуття маю на се... От що скінчиш академію — інша річ — вони се розуміють.

— Може й твоя правда, — відказує друг, — може вона сама, знаєш, і не тає, але почну у їх бувати, у таких панів, — здибати ся можна і з якими там вченими чужоземцями, подорожними, з кореспонден-

Digitized by Google

тами з яких европейських часописів... любо-ж їй дивитись, що я й з ними не бевзем сижу, а можу провадити спеціяльну наукову розмову... Або як видам таку річ, як мої „Додатки“ — хиба се не лискотатиме, — думаєш, — її пихи? Е, ні, моншер, серце людскеє, а надто жіноче, я знаю добре... Скільки літ вже нильную...

Я не став сперечати ся...

Не дивна річ, що у мого друга, ще більш розпалило ся бажанне яко мога швидче познайомитись з панною К., що-б вона дізналась про всї його дотепности та кебети. Але-ж чи могло се бути перш, ніж він одержить право одягтись в отютантську форму? Нема що й казати, що річ се неможлива... без ексельбантів стати їй на очи!... Чи з-явитись в їх раніш, ніж стане отютантом? А як дізнають ся потім? Се не те, що „на храму“. Терпіти й ждати? Ждати! Шумицький мав бути на отютантстві ще більш як три місяцї. Три місяцї в справах кохання!... Як тільки сю річ ми собі вияснили, зараз же, не гаючи й годиночки малої, знялись і пішли до Шумицького. Думка була така, що-б умовити Шумицького передати отютантство другови мойму, не дожидаючи тих навісних трьох місяців. Одначе наші надії не зовсїм справдились.

На й сам перед — Шумицький ходив без шага в кишенї і се його таки здорово дошкуляло, бо ті чотири чарки, що йому давано на́бір в буфету що дня, були просто дурницею йому і тільки роздратовували дужче. Тим хоч Шумицький і повитав мого друга, як звичайно, весело, своїм „чеґо ти кшичеш пшеклєнта душо“, — однак зараз-же збагнув, що передати отютантство так-таки дурнїсїнько, за так гроший, не випадає при його скрутних обставинах в буфетї і заправив дати йому відчіпного 50 карбованців. Далї — не хотїв раніш передати, як за два тиждні с половиною, коли скінчацця „лагері“, бо „лагерна“ служба пайтяжча всїм, опріче, звісно, баталїйонових отютантів, і Шумицький на отютантстві міг тепер безпешно й вільно справляти свої „командировки“. Рахунок був такий беспомильний, що ми нїчого більш не могли виграти, як поєднати отютанта за 10 карб. за місць 50 і на 2 тиждні замість $2^1/_2$. Ясь мій мусїв зараз же й грошики йому віддати — без того отютант не схотїв би і говорити — його вже давно кортїло „у командировку“. Все таки Ясь мій мусїв дожидати два тиждні, два довгі, як вічність тиждні.

(Конець буде.)

Digitized by Google

ВЕСІЛЄ в КОВАЛЇВЦІ*)

(в повіті Коломийськім).

Етноґрафічні записки Николи Колцуняка.

XVIII. Молоду завивають.

В тій ціли виправляє тесть від себе людий так мужчин як і жінок з старостою. Не виправляє їх однакож голіруч, але з хлібом і напитком. Хліба і колачів беруть в бесаги по кілька, лише уважають що би не до пари, отже 3, 5, 7. Фляшку пиття бере староста, причім і чарки не забуває. Ціле се товариство має такі відзнаки як вчерашне молодого, а староста не то що закосичує фляшку, але і чарку навіть. Прийшовши перед хату свекра сьпівають:

104. Лежьи́ли берви́ черча́тійі.[41])
Ой по під гай зелене́нький, 2
Упа́в сніжо́к молоде́нький, 2
Там ку́ночка побродила, 2
Тай слїдочку наробила. 2
Пїшли за нев пани стрільці, 2
Тай панове та Стопчьи́нці,[42])
Та слїдочку наробили, 2
І куночку не зловили. 2

105. Л. б. ч.
Ой по під гай зелене́нький 2
Упав сніжо́к молоде́нький. 2
Там ку́ночка поблуди́ла, 2
Тай слїдо́чку наробила. 2
Пішли за нев каже стрільці, 2
Тай панове Коваліївці: 2
Хо́рточка вни іспусти́ли,
Тай ку́ночку ізловили. 2

---

*) див. Правда, 1891, XII. випуск, стор. 337—343.

[41]) чому від тепер зміняєть ся барвінко́війі на черча́тійі, годі пояснити, бо сего вїхто не знає, здаєть ся однакожь, що на то, що означаєть ся тим уже стан поважнїщий молодят, від тепер вже не можна жадному з них косичити ся, хоть би прийшлось і другий раз слюб брати; черча́тійі вимавляєть ся як найвиразнїще черча́кійі. Я значу від тепер се слово через ч.

[42]) Стопчатів = сусїдне село, до котрого церквою належить і Коваліївка.

Digitized by Google

106. Л. б. ч.

Ой по під гай зеленéнький, 2
Упáв снїжок молоденький, 2
Там молода походúла, 2
Тай слїдочку наробúла, 2
А ми за нев слїдóм, слїдом, 2
З колачьúми тай іс хлїбом, 2
Ой ми слїдóк загубúли 2
Тай до свáта заблудúли. 2

107. Л. б. ч.

День дóбрий, сватове, ми до вас, 2
Залетїло наше гýсьі мéжи вас, 2
Наше гýсьітко із значкóм 2
Злетїло до вас за гусачком. 2.

108. Л. б. ч.

Ой учéра, із вéчера 2
В нас кýночка уфачéна, 2
А ми за нев слїдом, слїдом 2
З колачьúми тай іс хлїбом, 2
Алем слїдóк загубили, 2
Тай до свата заблудúли. 2

74. Л. б. ч.

Що ти сваточку дїєш? 2
Чи золото вієш? 2 і т. д.

І тепер виходить д прийшовшим мущина перебраний нї би за дївчину, бо зпід сердака видко спідницю, але на голові шапка з старого кожуха а до неї пришита здорова цибуля, нї би вінок. Зпід шапки спадають пелехи навкруги голови бо навіть очий не видко зпід розпущеного повісма.

„Озде, кажуть, ваше гýсьі“.

„„Нї, відповідають, це ваше, наше мéнче, файпе““.

І карикатура вертаєть ся, а за хвилю знов виходить, але згорблена.

„От маєте менче, це вже аж ваше“.

„„Чекайте, каже котресь з прийшовших, наше має значки на вухáх, ану, ци в цéго є?““ І за сим словом один відси, другий відти лапає за повісмо, шапка і повісмо лишаєть ся в руках а тепер пізнають дружбу, котрий перекидав ся в гýсьітко.

Потім виходить свекор з напитком, котрим честує прийшовших почавши від старости і просить їх у хату, де зараз розпочинаєть ся танець

Digitized by Google

в котрий іде молода з сьвітилкою, але обі мають на голові капелюхи, одна молодого, друга дружби.

Молода має на голові таке убраніе як мала до слюбу а на плечах рубок, котрого кінцї спадають грудьми в долину. Сьвітилка заплетена в кіску. Прийшовших кладуть за стіл і дають їм їсти і пити. Староста виймає з дзюбеньки закосичену фляшку пиття і з такою-ж чаркою кладе перед себе і наливаючи напитку пе вперед до свекра, той до когось з партиї молодої і т. д. аж доки тої фляшки не стане, відтак вже свекор дає свій напій.

Незабавкóм стелять на середину ослона, що стоїть перед столом, верету, а верх неї кладуть одну з подушок молодої, на котру княгиня сїдає. Своячки молодої здіймають їй з голови вінок, вінки драшпанкові і крамскі і розчесавши волосє гребенем а відтак і щіткою чесальною (тою, що чешуть повісмо) роздїлюють волосє на дві части, з котрих заплїтають дві коси від половини повісмом, мішаючи по трохи косиць весїльних.

Так заплетені коси складають верх голови в колач, а потім кладуть на голову чепець; котрим свекруха 3 рази невістку хрестить. Тутецький чепець то ушита з тонкого папендеклю коробка, маюча дно овальне а побічниця з одного боку витята. Чепець обшитий кольоровим рантухом а на розпірцї чи витятім місци обшитий шнурок, котрим чепець стягаєть ся, що би на голові міцно тримав ся. Кладуть єго на голову так, що трохи чілки видко і побічницею спираєть ся на уха а розпірка приходить на потилицю. Довша вісь дна приходить в напрямі рівнобіжнім до рамен.

Верх чепця приходить ру́бок, завитє з материї білої а тонкої званої муль або крепліза. Рубок складаєть ся через цїлу довжину свою в четверо а потім зрьісóвує сьі (зфалдовуєть ся) напоперек дрібненько. При убиранню розкладаєть ся саму середину на дно чепця, де розтягаєть ся, що-б не сьлїдно рьйсів, тут волічкою в кількох місцях прищіпаєть ся, потім один довший конець складаєть ся в осьмеро і обводить по підбороду в так зване підборо́дє, не ширше 2 цалї і з другої сторони до верхної части знов прищіпаєть ся волічкою. Другий конець обводить ся навкруги побічниці чепця не натягаючи єго, що би були сьлїдні рьйси і прищіпляєть ся єго в кількох місцях до дна і до підбородя, а вкінци з другим кінцем, котрий має бути рівний першому перевязуєть ся на потилици і спускаєсь в долину по плечах. Кінцї рубка як і переміток називають ся цибий. Верх рубка понад чоло кладуть молодій вінок, котрого бинду пришпилюють а на потилици завязують.

Рубки носять лише молодиці, а старші жінки роблять собі з домового повісма перемітки, котрих кінцї звані забори, перетикані заполо-

Digitized by Google

чею в ріжні взори. В рубки і перемітки убирають ся женщини ідучі до церкви. На весїллє і похорони завязують па голови хустки, котрих перед кількадесять лїтами уживали лише дома, але як всюда, так і тут змінясть ся, бо значна часть жінок вже і до церкви завиває ся у хустки, під котрі не беруть ся чепці.

Жадна молодиця відкóли її завють, не показала би ся з розкритою головою а навіть в ночи не вільно жадній вийти простоволосою на двір. Молодиці носять коси але заплїтані, як ми бачили, повісмом і шнурками в того-ж під завиттєм але нїколи їх не утипають.

В часї, коли на молоду кладуть покриттє молодицьке, біла челяд сьпіває:

Ой кувала зазулечка
На дзвонї, на дзвонї,
Подиви сьі, Катеринко,
Ци кіски червоні. 2
Подиви сьі, Катеринко,
Ци вни́ червоненькі?
Бо вже бу́дут бай лелїти
Рубóчкі тонéнькі. 2

109. Л. б. ч.

Ой світе-ж мій, світе, 2
Як мáковий цвіте, 2
Тонкéє завитьи́чко, 2
Ві́чнеє укритьи́чко. 2
Кобúс знала, Катеринко,
Як не добре жінков,
Тóбис була походила
Хоть десьіть рік дївков. 2
Кобúс знала, Катеринко,
Як не дóбре з мужем,
Тобис була дївóчила
Процвитáла рýжев. 2

110. Л. б. ч.

Не плач, Катеринко по косї: 2
Крáща твоя́ голóвочка в рантусї. 2
Та не ходи́ понáд бéріг,
Бо з бéрега втóнеш,
Та не люби фáйне дївчьи́
Бо погáне óзмеш. 2

Digitized by Google

Ой кого я та любила,
Тому́м ухибила,
А кого́ я та не знала,
Тому́м сьі допала. 2

111. Л. б. ч.

Бі́ла па́ва лі́тала, 2
Всіх дівок обмина́ла, 2
На Катери́нку впа́ла. 2
Зза до́брого, ка́же, му́жьі
Все жінка як ру́жьі,
Зза ли́хого, ка́же, дра́ба
За рік, за два, ба́ба. 2.

Завивши молоду, сїдає одна молодиця з одного, друга з другого боку коло молодої і всїх трьох укривають хустков великов. Дві жінки, що княгиню завили, тримають тарелї над головами прикритих.

Тепер сьпівають:

Та хто хоче пива пити,
То най собі ку́пит,
А хто хоче жінку мати,
Най ёйї ві́купит. 2

Молодий відсьпівує:

Ой я хотів пива пити
Та я собі купи́в,
Та я хотїв жінку мати
Я ёйї вікупив. 2

І з кінцем пісьні мече він вперед старшій, потім молодшій завивали по кілька крейцарів, в наставлені тарелї; вони тепер уступають ся, заставляючи князя пізнати, де сидить єго жінка? Відкривши хустку в місци, де сидить молода, молодий пюлює її в лице, почім разом ідуть в танець, по котрім вона обирає ёму з капелюха всї косиці, котрих вже не вільно жадному з них носити. По забаві ідуть обоє молодята до комори, де в присутности родини молодий знимає своїй жінцї вінок з голови, а вона то само робить з вінком молодого. Оба вінки ховають ся разом, а по весїллю молода зашиває їх в подушку свою, як о тім сьпівають ся в пісьні 28.

По завиттю молодої забава в свекра треває ще зо дві години, почім партия від тестя вертаєть ся з тим самим хлїбом і колачами до дому, де очікують на

Digitized by Google

XIX. Пирожьини,

котрих свекор посилає до родичів молодої сего таки вечера за пирогами. До сегу уряду вибирає свекор мужчин, уважаючи, що би лише непаристе число, отже 7, 9, 11 і т. д. Пирожьи́ни обвязують ся червоними жіночими поясами по верхній одежи так, що пояси приходять з правого плеча по під лїворучну паху а з лівого плеча по під праву руку так, що на плечах і на грудях робить ся перехрестє.

Перед відходом пирожьин сьпівають:

112. Л. б. ч.

Пісьні пирожьи́нські списав Онуфрій Ясїнський.

Ой не роя́ сьі роя́, 2
Пирожьи́ни сьі строя́, 2
Ой за мід, за горівку, 2
Тай за хоро́шу дівку. 2

113. Л. б. ч.

Ой летїло по́тьіточко чі, чі, чі, 2
Ой несу́т сьі матїноцці колачі́, 2
Ой ци пшени́шні, ци я́чні,[43]) 2
Коли бу́дут матїноцці все вдя́чні. 2

Пирожьини беруть з собою і музику, бо від тестя пішов на сей день до дому і аж прийде завтра д вечеру на колачини. Прийшовши перед хату тестя п. сьпівають:

114. Л. б. ч.

А в нашого свата, 2
Яловая хата, 2
Черчиком[44]) украшена, 2
Кали́нков обсаджє́па 2

Тесть виходить проти сих гостий і просить їх у хату, де по привитанню кладуть їх за стіл.

Тут сьпівають:

115. Л. б. ч.

А в нашого свата 2
Калино́ва хата 2
І кідро́війі сі́ни 2
Що-б пирожьи́ни сїли. 2

---

[43]) ячмінні.

[44]) че́рчик = червона краска рослинна.

Digitized by Google

116. Л. б. ч.
Ростыга́й свату хату 2
Тай кідро́війі сіни, 2
Що-б пирожьини сіли. 2

117. Л. б. ч.
Сіли пирожьи́ни, сі́ли 2
Аж сьі здригну́ли сі́ни, 2
Аж іздригну́ли ха́ту, 2
Дава́й пирогів сва́ту. 2

Головна страва, якою приймають сих гостий то пироги, котрих мусять наробити гаразд, бо треба ними не тілько пирожьин гостити, але ще яко пригістне передати до свекра.

Пироги роблять звичайно з сиром, а в пістний день з рибою, повидлами, маком, або і капустою, але для пирожьин начиняють якусь часть мукою, вівсом, клочем і т. д.

При їджепню, коли хто на такий пиріг натрафить, то вже мають ся з чого сьміяти. По вечери ще бавлять ся танцем і розговорами, почім вибирають ся пирожьи́ни до дому молодого. Теща дає у миску пирогів для свекра а у другу для молодят і гостий.

При відбираню тих пирогів від тещі пирожьи́не сьпівають:

118. Л. б. ч.
Трьісут сьі горішкі, трьісу́т сьі 2
А масненькі пирожо́чкі несуть сьі, 2
Ой ци пшенишні, ци я́чні, 2
А нашому родови все вдячні. 2

119. Л. б. ч.
Трьісу́ть сьі горішкі, трьісуть сьі 2
Від матїнкі порожечкі несут сьі 2
Ой ц. п. ц. я. 2
А н. р. в. в. 2

120. Л. б. ч.
Т. с. г. т. с.
Від матїнкі порожечкі несуть сьі 2
Ой ц. п. ц. я. 2
Але нашим молоденьким все вдячні. 2

Але заяк пирожьини западто богато вимагають пирогів, то-ж свахи їм сьпівають:

121. Л. б. ч.
Старший пирожьи́н та як бовваний, 2
Вітріщив очи як баран, 2

Digitized by Google

Обручем му голова зшита 2
А мотузом сердак зшитий 2
А ли́чком вперезав сьі, 2
Тай в пирожьини зібрав сьі. 2

Дальше сьпівають ще дружбі і старості молодого, котрі звичайно суть в пирожьи́нах:

122. Л. б. ч.

Ой полем, полем, зво́рищем, 2
Зйіза́ли старосту вужищем, 2
Били старосту линва́ми, 2
Бо вкрав коробку з биндами. 2.

123. Л. б. ч.

Ой полем, полем, зво́рищем, 2
Зйізали дружбу вужищем, 2
Зйізали дружбу линвами, 2
Бо вкрав коробку з биндами. 2

Принїсши пироги до свекра, хвалять ся пирожьини один перед другим. Один каже: мойі пироги найсмачнїщі, бо їх сама теща давала, другий твердить що єго, бо їх сама теща робила, третий знов гудить перших, а себе хвалить, бо у них пироги ячмінні з попелом і трісками, а єго пшеничні з сиром.

(Конець буде.)

Digitized by Google

ПАВЛО ПОЛУБОТОК,*)

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.

Траґедия в 5-ти діях.

Написав

ОСИП БАРВІНЬСКИЙ.

„Слава не поляже,
„Не поляже, а роскаже,
„Що діялось в сьвіті,
„Чия правда, чия кривда,
„І чиї ми дїти".
Тарас Шевченко.

ОСОБИ:

Павло Полуботок, наказний гетьман України.
Ганна, єго жінка.
Маруся, їх дочка.
Мелася, стара пістунка Марусї.
Уляна Толстой, жінка ґрафа Толстоя, а дочка покійного гетьмана Івана Скоропадського.
Іван Чарниш, ґенеральний суддя.
Семен Савич, ґенеральний писар.
Микола Ханенко, канцелярист генеральної канцелярії
Григорий Граблянка, суддя гадяцького полку.
Іван Гнушкевич, полковий писар чернигівського полку.
Іван Рікша, козак чернигівського полку.
Петро Корецький, переяславський полковник.
Василь Биковський, військовий товариш.
Андрій Маркевич, лубенський полковник.
Яков Лизогуб, ґенеральний бунчучний.
Павло Апостол, миргородський полковник.
Хведор Лагович, чура Полуботка.
Петро великий, цар і імператор всеї Росиї.
Александер Данилович Меншиков, князь, ґенерал всеї Росиї і перший достойник.
Данило Александрович Меншиков, єго син в ступни майора царської ляйбґвардиї.

---

*) Сю працю присьвящує автор многоповажаній молодїжи руській в доказ узнання її патриотичних змагань.

Digitized by Google

Вельяминов, князь, бригадир Малоросийської колеґії.
Скорняко-Писарев, князь, ґенерал росийський і предсїдатель тайної канцелярії в Петербурзї.
Бутурлин, князь, властитель дому в Петербурзї.
Румянцев, майор прибочної ґвардії царя.
Артеміев-Максимович, ад-ютант царський.
О. Ниль, архимандрит єлецкий.
О. Самборич, ігумен общества святотроїцького.
Темничник петропавловської кріпости; *лїкар* придворний царя; *салдати-ляйбґвардисти*; *штабсофіцири* малоросийської колеґії; *московські бояри*; *чернець* надневського монастиря.

Дїєть ся в р. 1722—1724; перша і друга дія в Глухові на гетьманськім дворі; проче в Петербурзї.

Право виставляти в театрі задержує собі „Руська Бесїда“ у Львові.

ДЇЯ ПЕРША.

Передня побіч гетьманської сьвітлиці в Глухові з трема сиходами: головним проти глядачів, праворучним в сьвітлицю і лїворучним в канцелярию Малоросийської колеґії.

ЯВА І.

Полуботок, Чарниш, Савич, Ханенко, Апостол, Лизогуб, Янушкевич, Корецький і Грабянка.

ПОЛУБОТОК.

І знов вернули наші посли з Петербурга; та знов принесли лише надїю нам на вибір гетьмана. Кажуть ждати, поки в них найдеть ся час на те. А тут, тимчасом, роса нам очи виїдає: наші вольности нехтують ся, наші права козацькиї нївечать ся, наше козацтво гонять на чужину рови та канали копати по болотах і багнах!... Ще й вигадали якусь Малоросийську колеґію на нас з її бриґадиром! А він порядки наші давниї перемінює, ще й народ наш проти нас бунтує. Та ось, без відома нашого, унїверсал проти нас по всїй Україні розіслав, і народ наш проти старшини нашої визвав, що-б всякий на нашу старшину і власть козацьку жалоби до єго колеґії вносив.

САВИЧ.

Ще й надто, розіслав своїх офіцирів, підущати поспільство проти панів своїх і старшини.

Digitized by Google

АПОСТОЛ.

Се хитрий підступ Москви!

ХАНЕНКО.

Що-б бунт вчинити в народі!

ЛИЗОГУБ.

А козацтво знести!

ГОЛОСИ СТАРШИНИ.

І що-ж чинити нам, пане гетьмане?

ПОЛУБОТОК.

Гасити отсей огонь, що хитра Москва́ під нас підкладає! Як наказний гетьман, вислав я універсал до всього народа нашого на Україні, та приказав, що-б, під тяжкою карою, весь наш народ був послушний своїм властям козацьким, як то наше давне пра́во велить, та що-б ніякими на́шептами не уводили ся: бо, де два козаки, там третього судять. Малоросийська-ж колегія нічого іншого, тілько апеляцийний суд!

ГОЛОСИ СТАРШИНИ.

Так! так! Від сього універсалу гетьманського притихають бунти!

ХАНЕНКО.

Тілько-ж Москва́ свого не заспить!

ГРАБЯНКА.

Пане гетьмане, що-ж чинити нам дальше?

ПОЛУБОТОК (клопітливо.)

Тим то й ба, що ми гетьмана ще й досі не маємо!

ЧАРНИШ.

Так скличмо раду, й самі виберім гетьмана без Москви́!

ПОЛУБОТОК.

Не можна! — Се значило-б, Москві́ руки розвязати! Тоді заміпила-б нас силоміць в салдати́, силоміць позносила-б вольности наші!

ХАНЕНКО.

Силоміць?! — Проти сили і ми силою станьмо!

ПОЛУБОТОК.

А вже-ж! тілько в перше ми самі силою станьмо!

АПОСТОЛ.

Як то?

ПОЛУБОТОК.

Так: перше всього чим скорше ми самі з собою поєднаймось та всіх до себе приєднаймо, що-б у всіх був оден дух, одна гадка, і ми всі, як одностайна стіна стали за своє!

Digitized by Google

ВСІ.

Так! поєднаймось і одностайно станьмо за своє! (всі подають собі руки.)

ПОЛУБОТОК.

А надто, ще раз вишлїм послів наших в Петербург до самого царя. Подаймо єму чолобитню нашу, що-б приспішив вибір нового гетьмана! а Малоросийську колєґію зніс!

САВИЧ.

Вона-ж бо противна нашим договорам!

ЧАРНИШ.

Та що-б затвердив всї стародавні права наші і привилеї, як бувало за Богдана Хмельницького!

ПОЛУБОТОК.

Ось тодї станемо силою пróти Москви! А поки що, тепер віра наша у власну силу нехай піддасть нам нової сили до важкої борби!

ЯВА II.

Тиї-ж і Вельяминов входить з гетьманським унїверсалом в руках, за ним три штабсофіцири.

ВЕЛЬЯМИНОВ (приступаючи до Полуботка і підносячи унїверсал в гору.)

Пане гетьмане, се що? — (грізно) що воно значить?

ПОЛУБОТОК (холодно).

Унїверсал гетьманський! — що-ж ти, князю, так питаєш?

ВЕЛЬЯМИНОВ (розглядаючись по всїх.)

А ви чого́? (до Полуботка.) Яка рада? над чим?

ГОЛОСИ СТАРШИНИ.

Не з-обиджай нас, князю! Се рада ґенеральної старшини нашої, як бачиш!

ВЕЛЬЯМИНОВ (грубо).

Над чим?

ПОЛУБОТОК (поважно.)

Над тим, як погасити той огонь, що ти, князю, підложив нід нашу вольну хату!

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Огонь?... який?

ПОЛУБОТОК (живійше).

Хіба́-ж не ти, князю, розіслав унїверсали по всїй Україні, та визвав підданство наше проти старшини нашої і всякої власти нашої козацької?

Digitized by Google

ХАНЕНКО і САВИЧ.

Та ще розіслав офіцирів своїх підущувати підданих наших проти нас!

ПОЛУБОТОК.

Хіба́-ж не ти, князю, визвав наш народ, жалоби та клевети на нас нести до себе, в свою колеґію? Хіба́-ж не ти судив підвластних наших без нас?!

ЧАРНИШ.

Та ще й без розбору ділa!

ПОЛУБОТОК.

Та й ще питаєш, який огонь?!

ВЕЛЬЯМИНОВ (гордо).

Моя річ бідний народ проти вашого ґнету боронити! Моя річ за простий народ проти вашої бути́ стояти! Я суддя над вами! Я, і колеґія моя!

ПОЛУБОТОК (поважно, з притиском на кожде слово).

Ні воєводи, ні стольники, то-ж і князі, не мають пра́ва мішати ся в наші військові суди! Всі суда належать до ґенеральної старшини козацької: Де два козаки, там третього судять! Так сказано в Переяславськім договорі нашім з Москвою! А сей договор присягли нам бояри ваші сьвято держати; єго затвердив покійний цар Олексій, затвердили і єго достойні насьлїдники, зволив затвердити і єго імператорське величество цар Петро так при ґетьманї Мазепі, як і при покійнім Скоропадськім!

ГОЛОСИ СТАРШИНИ.

Не твоя-ж річ, князю, нашу сьвятиню руйнувати, та наш супокій в народї колотити!

ПОЛУБОТОК.

То-ж і універсал сей мій до народа мого на те, що-б завчасу огонь в народї потушити!

ВЕЛЬЯМИНОВ (горячково).

Не смієш висилати універсалів, та ще проти мене!

ПОЛУБОТОК (поважно).

Менї віддано лад і супокій в краю і народї держати! На те я ґетьман наказний України по указу єго імператорського величества! (кладе перед Вельяминова грамоту царську.)

ВЕЛЬЯМИНОВ (сердито).

Я бриґадир! Я президент! Я тобі указ! (посовує рукою по столї, аж стручує царську грамоту на землю.) А ти, що?... хахол!

ГОЛОСИ СТАРШИНИ.

Не з-обиджай, не зневажай, князю, власти нашої ґетьманської! Не

Digitized by Google

пробуй терпячки нашої! А то козак (вихоплюють мечі з піхов) мечем відповість тобі за сю обиду!

ПОЛУБОТОК (заступаючи собою Вельяминова, до старшини).

Стійте, панове лицарі, вгамуйте ся! Не дайте ся пóриву уводити! (до Вельяминова.) А ти, князю, поводись з повагою до того, що царська рука підписала (підносячи указ) поводись чемнійше з указом царським!

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Вы бунтовщики! Измѣнники! Мазепинцы!

ПОЛУБОТОК.

Князю! не зневажай лайкою тих, що вірно служать цареви!

ГОЛОСИ СТАРШИНИ.

Ми вольні козаки, що стоять за свої правá!

ВЕЛЬЯМИНОВ (звертаючись до відходу).

Дам я вам правá! хахлы! О, годї вам, суки сыны гору брать! Ужъ вы въ насъ въ мѣшку! (до офіцирів) Ступай! Въ Петербургъ доносъ о томъ послать! (до старшини) Потисну я вас, що всї ви лопнете! (виходить).

Я В А III.

Тиї ж крім Вельяминова і офіцирів.

ПОЛУБОТОК (по хвилї мовчання, коли тимчасом старшина радить ся ви з собою, з зáдумою мов про себе).

Ось так! вúдимо — нам в очи лає нас Москвá! Правá наші топче, нас поневіряє, а самá кричить та визиває нас проти себе! — А вже-ж мечем вони нас не взялú! Виборовшись зпід ляцької неволї, батьки наші єднались з ними добровільно як рівні з рівними, ради віри православної! Козацькими нашими грудьми ми заступали їх проти всякого ворога, — мечами нашими відбивали їх від Турків та Шведів! За те тепер ми — хахли! За вольности наші, за правá наші, — ми зрадники, бунтівники, Мазепинцї! — Страшні години страшного часу нас постигають! — Крепаками, невольниками хотять нас мати! — Очивúдячки важить ся: бути або пропасти! (по хвилці до Ханенка.) Пане Миколо! сїдай чолобитню списати до царя! (Ханенко береть ся до писання.) Спиши всьо, що сталось тепер через того Вельяминова, всьо, що чув і бачив, та додай, що ми всї — що весь народ наш, — просимо знести Малоросийську колєгію!

ВСЇ.

Так! знести Малоросийську колєгію!

Digitized by Google

ПОЛУБОТОК.

А лишити нас при давних порядках та правáх наших козацьких, як бувало за Богдана Хмельницького! А вже-ж цар верховник наш; правда повинна бути у него сьвятою річею. — А тепер ще, хоробрі лицарі, будьмо готові і на найгірший случай, і ще на більшу зневагу нашу, та бережім ся похопности палкої.

В С Ї.

Твого, гетьмане, зазиву ждати немо! ти-ж нам батько.

ПОЛУБОТОК.

Перемагаймо ся і гамуймо ся, та не даймо і малесенького поводу Москві, всісти на карки наші! Ось бачите, бунтівниками, зрадниками, Мазепинцями хочуть нас мати! Не попустїмо з прав наших, а й розриву не робімо!

ВСЇ (подаючи руки Полуботкови та виходячи).

І одної черти прав наших не попустимо!

Я В А IV.

Полуботок і Ханенко, відтак Рікша.

ХАНЕНКО (встає і подаючи письмо Полуботкови).

Уже, готово, ясновельможний пане гетьмане!

ПОЛУБОТОК (переглянувши письмо).

Так! гаразд!

ХАНЕНКО.

А все-ж не здаєть ся мінї, що-б ми у царя назад відзіскали те, чого Москвá нас позбавила!

ПОЛУБОТОК.

Хібá-ж ми вже позбавили ся наших прав?

ХАНЕНКО.

Позбавились, не позбавились! Але Москвá вже наважила ся; вона не терпить нас вольних при собі, — нас о своїх правáх та привилеях; о своїх старшинах та вольних гетьманах; не хоче нас мати народом в собі своїм. Вона змагає до того, що-б позбавити вольностий наших, згубити наше козацтво, зробйти нас хлопами-крепаками. А се її змаганнє, то змаганнє самого царя! Не пером же-ж то здобути нам від царя те, чого він наважив ся нас позбавити! Я стар чоловік, кажу тобі гетьмане: силу тілько силою відперти можна!

ПОЛУБОТОК.

Знаю, мій друже по зброї, знаю, що силу тілько силою відперти можна. Так, що-ж? Силу нашу розстроїли! Сїч — Орлик в розрізї з нами!

Digitized by Google

Турки і Татари, чи-ж стануть за нами в такую годину? А в нас, в дома, яка ж тепер сила? здесяткована на Ладогах та болотах!... Ох, рад би я всї наші сили, всїх синів України на ратунок матери з єднати. Та чи встигну? Ось, вислав я Івана Рікшу питати Орлика: за чим він сюди зайшов? чи він битись, чи миритись хоче? О, коли-б то Орлик став разом з нами! Тодї би Турки стали по нашій сторонї і Шведи помогли-б нам чимало. Та се-ж, мій друже, (кладе палець на уста в знак таємницї) лише сповідь з думок моїх, що-б ти мене зрозумів; нехай останеть ся таємницею вірного друга! Я-ж надто ще казав Апостолови та Лизогубови виступити з своїми полками і сьлїдити єго рухи! А поки-що, нам треба спробувати ось так! (вказує письмо).

ЛАГОВИЧ (входить).

Рікша, ясновельможний пане гетьмане!

ПОЛУБОТОК.

Нехай приходить сюди. (Лагович виходить) Що-ж то почуємо?! (входить Рікша) І що-ж Орлик? де він? з ким він? яку думку має, що замишляє?

РІКША.

Орлик під Васильковим розложив ся табором. В него 30.000 доброго війська, майже сама Орда. Наших та Запорожців в него мало!

ПОЛУБОТОК.

За чим же-ж він там стоїть?

РІКША.

Того́, каже, що в наших сторонах многолюдно, а повітря важке, то що-б не заразив ся.

ХАНЕНКО.

Ось бачиш, ясневельможний пане гетьмане! час і пора на силу силою вдарити! Знад Ладоги і знад перської границї вернули наші полки. Двайцять і два тисячі в боях загартованого лицарства знов в дома; свої домашні полки готові, народ за тобою як один дух, а там Орлик з своєю силою, як бачиш, послужив би не посьлїдною силою! Тілько одної ночи, одної години, а не стало-б у нас бриґадирів, князїв та салдатів!

ПОЛУБОТОК.

Миколо! не вводи́ мене во искушеніе! Що-б я богоодступником став? — Сьвятий обовязок козака, боронити прав України, але і те сьвятий обовязок: присягу предками нашими дану, цїлованнє креста на вірність сьвято держати! Поборюсь за права́ вольного мого народа, поборюсь за волю моєї України скілько сили, до посьлїднього духу, але зрадником не буду! Ще раз спробую отсим (показуючи папір в руцї). Ти, Савич і Рікша поїдете в Петербург до царя! Хіба́-ж би то вже

Digitized by Google

у царя не було нїчого сьвятого?! Га! тодї вже, прости Боже гріха! — сьвятий обовязок матїр ратувати!

ХАНЕНКО.

Коли-б тодї вже за пізно не було!

ЛАГОВИЧ (входячи).

Гості, ясневельможний пане гетьмане! Єго сьвітлость, князь Александер Меншиков з своїм сином!

ПОЛУБОТОК (встаючи).

Проси в сьвїтлицю! (Лагович, за ним Полуботок відходять).

ХАНЕНКО (збираючись до відходу).

Князь Меншиков! та ще і з своїм сином! Щось воно недобрим пахне, коли сї птахи до нас налетають! А вже-ж то він і указу на вибір гетьмана не привіз! Ходїм, пане брате, зібрати ся в далеку дорогу! (виходять головними дверима).

ЯВА V.

Кн. Александер Меншиков і Полуботок входять бічними дверима.

ПОЛУБОТОК (показуючи Меншикову сїсти).

Прошу!

АЛ. МЕНШИКОВ.

Ось так! На самотї, лицем в лице, ясневельможний пане гетьмане, бажав я передовсїм тобі віддати мій поклін (покланяючись сїдає) та деяку, може незлишню раду дати.

ПОЛУБОТОК (сїдаючи побіч)

Завчасу ще гетьманом звеш мене, мій князю! По царському указу я тілько гетьмана тїнь: булава гетьманська в козаків, — вони ще скажуть, хто гетьман.

АЛ. МЕНШИКОВ.

Козаки? Не в тім журба для тебе і для мене. Козаки вже заздалегідь на гетьмана тебе закликають. Але, чи знаєш, хто тобі гетьманство видирає? — Пригадай собі, коли то по царському указу булаву тобі відняли, та дряхлим рукам Скоропадського передали? Се цар! — цар не вірить тобі, цар боїть ся тебе ще гірш Мазепи.

ПОЛУБОТОК.

Чи-ж я був зрадником коли? Чи-ж я із Шведом не боров ся? (встає) Чи-ж не моя отся рука царя від смерти боронила, коли потуга Шведів Москву огнем палила, а Мазепа з Карлом на вас підняли ся?

АЛ. МЕНШИКОВ (встаючи).

Правда твоя, гетьмане! В тім тілько ще біда, що розум твій і сила та твоя найбільші вороги твої. Що розум може — Мазепа дав науку;

Digitized by Google

що розум і сила зможуть, того не хоче цар зазнати. Твій розум знаний єму вже не з нинїшнього дня. А власть тобі дати — гетьманську булаву, що-б козацтво знов підняло ся і в Українї Хмельнищина вернулась, — о! сього не жди ти від царя! Бери науку з покійного Скоропадського гетьмана: покора стелить дорóгу до булави! (сїдаючи) Лиши ти серце на Вкраїнї, а розум свій віддай цареви. Велика ласка у царя для тих, що вірно єму служать!

ПОЛУБОТОК (сїдаючи).

Хіба́-не вірний я цареви!

АЛ. МЕНШИКОВ (не зважаючи на слова Полуботка).

А вже-ж до серця цар тобі не вгляне. Але слава тая твоя, тая повага в козаків, і любов народу твого, — ось що страхає так царя.

ПОЛУБОТОК.

Так що-ж чинити маю? Забути братів? козацтво, Україну? і волю нашу козацьку знехтувати, права́ подоптати, та стати тим, чим Скоропадський був?

АЛ. МЕНШИКОВ (з притиском.)

Так, так! Овечу шкіру надягни́; покинь журитись про твій народ, про те козацтво, плюнь на волю ту дурну́ і ту Україну! Не дасть вона тобі булави!

ПОЛУБОТОК.

Чи се-ж на сьмїх ти, князю, так говориш? Не вже-ж для марної булави мав би я славу мою козацьку каляти?! Не так блискуща ся булава, не так марна́ для мене слава старого козака, не так пуста́ для мене воля та козацька, що-б я тепер її для гетьманства потоптав і вольний народ в крiпацтво завдавав! Чи чуєш важкий той зойк по Українї? Се зойк вольних дїтий козацької матери України, що гинуть по багнах ваших, по Ладогах та Каналах, — се плач волї нашої, крівавими боями виборотої у Ляхів! За дружбу нашу вірну ви тепер огнем нас оклали; гірше мору страшного салдатів та бриґадирів на нас наслали; права́ вольних козаків, права́ гетьманські, що всї царі їх сьвято присягли держати, ви тепер ногами потоптали. І я на все те глухим зробитись маю, закрити очи, серце вбити і на крепацтві народа своє гетьманство збудувати?

АЛ. МЕНШИКОВ.

Так і не так! ти добре кажеш! Україна в сльозах, вона в плачах! Та ще й мало того: вона в руїнах, мов те цвинтарище могилами вкрита! Не то Шведин із Татарвою, не то Ляхи ураз із Москво́ю, а то ще і рідниї сини на смерть її толочать! Ще й морова зараза до крихти кінчає знищення дїло та гайворонню жир готує. І на такій Українї бажаєть ся тобі гетьманства? — серед гробів, серед пожарищ та руїн ти

Digitized by Google

щастя свого дошукати ся хочеш, в роскоші зажити життя? Пробуй мертвого ка́міня збудити! пробуй, що-б серце з гробу до тебе обізвалось, що-б із могил козацтво встало, гетьманом тебе окричало та царство тобі збудувало! Тоді призна́ю мій блуд! Менї-ж здавалось, що ти бажаєш жити в отсім сьвітї, а не в тім, давно забутім, пропащім, небеснім — а може й чортівськім!

ПОЛУБОТОК.

О, нї, мій князю, нї! Хоч як тяжкиї злиднї постигли нашу Україну; хоч Запорожє пійшло в розріз з нами, хоч Сїч козацька Орлика держить ся, хоч вороги хмарами на нашу землю налягли, ще й божі злиднї мов за кару нас постигли, так ще не вмерла козацька мати! Ще вольне серце в наших грудях бє́ть ся, ще шабля наших рук держить ся, що-б волю ратувати.

АЛ. МЕНШИКОВ (про себе).

Твердий, завзятий! І вже-ж би то так пустити сю добру на́году для мене?... Маєтности!... богатства... не мали-б бути моїми?... Нї, нїзащо в сьвітї не попущу! (до Полуботка) Славний лицар, правий з тебе козак! За те-ж то й люблю тебе! І вже то моя буде в тім голова, що-б цар не став нам у пере́пинї, а булава в твоїх руках була. Тілько щирий будь зо мною ще в отсім!

ПОЛУБОТОК.

Хіба́-ж я був коли нещирий із тобою?

АЛ. МЕНШИКОВ (беручи Полуботка за руку).

Так, так! будь же щирий і в отсім! У тебе є́сть дочка одним одна, у мене-ж знову син один. Злучім їх разом на щасливе вікованнє; зведім в одно кубелечко родинне. Тим сполучать ся маєтности наші; і в тім буде порука щирости між нами: одна тобі буде і ціль у нас, одна і гадка, і мисль одна!

ПОЛУБОТОК.

Несподївано заскакуєш мене, князю, з сею справою. Я й не в силї тобі відповідь дати. Се справа дитини моєї, для мене не менше важна як і справа України. Не менї то рішати її; Маруся сама повинна свою долю рішити.

АЛ. МЕНШИКОВ.

Так гордиш, гетьмане, злукою сина мого з дочкою твоєю?

ПОЛУБОТОК.

Нї, князю! Як дочка моя твого, князю, сина вибере собі на вірну дружину, не стане моя воля її волї гамувати; і ся рука поблагословить їх на щасливе вікованнє!

АЛ. МЕНШИКОВ (беручись до відходу).

Диви ся-ж, гетьмане, що-б так воно було! Ти батько дитинї!

Digitized by Google

Відтак вже й про віно подумаємо. А тепер пора́ нам до військових діл! (виходять головними дверима).

ЯВА VI.

Маруся за нею Ганна і Мелася входять бічними дверима.

ГАННА.

Марусе, дитинко! та же-ж не годить ся перед людьми ховати ся.

МАРУСЯ (сїдаючи за стіл).

Ох, пенечко! лишіть мене тут, я не вийду до нього.

ГАННА.

До такого гостя? чи-ж можна? А як же-ж він тебе сватати схоче?

МАРУСЯ.

О, ненечко! сватати мене! Я не вийду до него; — кажіть, що я нездужаю!

ГАННА.

Не будь же дитиною, Марусечко! Може то твоя доля! (до Меласї) Меласю, розваж її, поправ волосячко, бач, як розсунуло ся, та виходьте! Я мушу іти: гетьман з князем, то-ж не годить ся такого гостя самого лишати (виходить).

МАРУСЯ (мов про себе).

Він сватати мене?! О, доле-ж моя нещасная, чого-ж так рано моє щастє морозом огортаєш? (плаче.)

МЕЛАСЯ (поправляючи волося Марусї).

Мої ви золоті, мої над дияменти дорогі. Перестаньте-ж плакати, перестаньте сумувати! Життя роскошею як квіткою стелить ся перед вами. Вже-ж бо вам шіснайцятий минув! І то-б то ваше серденько не чарувало ся на вид сих гарних молодців, на вид таких славних як отсей князевич Меншиков?!

МАРУСЯ.

Не муч бо мене, Меласю!

МЕЛАСЯ.

Чим же-ж бо він вам нелюбий?

МАРУСЯ.

Бо нелюбий, тай годї!

МЕЛАСЯ.

Ходїть же, подивіть ся, який він гарний, який богатий, який вбраний: весь в золотї та сріблї. І чи-ж рівня єму хто небудь другий?

МАРУСЯ.

Може він другим і не дорівнює!

Digitized by Google

МЕЛАСЯ.

О! що ні то ні! Ніхто у нас на Україні не дорівняє єму. А батько єго — старий князь — який могущий — перший по цареви!

МАРУСЯ.

Говорила-б про що інше!

МЕЛАСЯ (таємничо).

А тим висьвідчили-б ви і батечкови вашому велику прислугу, — не во гнїв вам кажучи.

МАРУСЯ.

Я, прислугу батечкови?

МЕЛАСЯ.

А вже-ж, батечко ваші тілько наказним, а вибір гетьмана ще буде.

МАРУСЯ.

Так що-ж?

МЕЛАСЯ.

Коли-б ви ручечку свою віддали князевичеви.

МАРУСЯ (перебиваючи).

Не зобиджай мене!

МЕЛАСЯ.

Тодї старий князь поміг би батечкови вашому гетьманом статп!

МАРУСЯ (гордо).

Не зобиджай же і батечка мого! До гетьманства не потребує він аж помочи Меншикова! Полуботок занадто славний лицарством у Козаків, добре знаний він і цареви й без Меншикових.

МЕЛАСЯ.

Марусечко, не відтручуйте так гордо князевича від себе! Чи-ж ви не знаєте, хто князь Меншиков такий? Чи-ж єсть в сьвітї щось такого, на що він наважив би ся, а не діпняв би? Ви-ж мабуть забули, що він доказував з Уляною, дочкою покійного Скоропадського, та і з самим покійним гетьманом! як то з Уляною важило ся, чи бути її за її Забілою, чи за ґрафом Толстоєм, і вона вже гарбуза підносила свому нелюбовиграфови; аж тут Меншиков в-їхав на сей гетьманський двір, ось як би й нинї! Покійник гетьман і всї служили та годили єму мов самому цареви, а він оттут таки, перед тими самими вікнами пять палїв вбити велїв — се-б то на здогад, що він і самого гетьмана і всю ґенеральну старшину на тії палї посадить, як тілько не по єго зроблять і Уляни за ґрафа Толстоя не дадуть. Не відтручуйте-ж князевича так гордо від себе, та виходьте там!

МАРУСЯ.

Таке ти менї говориш! О, красше було мене малою утопити, як тепер таким насильством лякати! Іди від мене! (входить Уляна, Маруся

Digitized by Google

кидаючись їй на шию) Уляночко! моя ти єдина! Як же-ж то добре, що ти тут! (до Меласі) Лиши нас самих, Меласю! (Мелася виходить).

Я В А VII.

Маруся і Уляна.

УЛЯНА.

Ти-ж не з гостем? — Ти плачеш? Що-ж такого стало ся?

МАРУСЯ.

Ох, Уляночко, я бою ся єго!

УЛЯНА.

Кого?

МАРУСЯ.

О, сей же Данило Меншиков вяжеть ся до мене!

УЛЯНА.

Князевич?

МАРУСЯ.

Ось бачиш, знов приїхав, та ще і з батьком своїм. А матінка каже, що він то може і сватати мене буде.

УЛЯНА.

А ти же-ж що?

МАРУСЯ.

Я-аа! і сама не знаю.

УЛЯНА.

О, Марусечко! стережись московського замужя! Дивп ся, що зо мною стало ся: завязали мінї сьвіт мій за нéлюба. — О, пильнуй ся, голубко:

„Лучше тиїй конопельці у болотї гнити
Та як мінї молоденькій за нéлюбом жити!“

МАРУСЯ.

Тóго-ж то й бою ся, що би мене не всилували! А Мелася, — ох! як же-ж вопа мене лякає, лякає...

УЛЯНА.

Як *ти* не схочеш, то і нїякий Меншиков не всилує тебе.

МАРУСЯ.

Як *я* не схочу? А батечко, а матінка?

УЛЯНА.

А як схочеш, то і будеш за тим, за ким сама схочеш.

МАРУСЯ (тулячись до Уляни — соромливо).

За Андрійком?

Digitized by Google

УЛЯНА.

Так!

МАРУСЯ.

Ох, та де-ж він, мій сокіл ясний?... Десь далеко на чужині, що й чутки й звісточки немаю!

УЛЯНА (виймаючи хусточку шовкову).

Єсть і звісточка!

МАРУСЯ.

О, се-ж моя хусточка! Та сама, що я єму на спомин дала при єго від-їзді на Ладогу! Нá що-ж він мінї її тепер вертає? — Боже-ж, мій Боже!

УЛАНА.

Се знак до тебе від него, — він вже вернув ся до Лубень!

МАРУСЯ.

Вернув ся! — щасливо — здоровий?

УЛЯНА.

Засилає тобі через мене свій поклін, та питає, чи прислати старостів?

МАРУСЯ.

Ще й питає! Хібá-ж він забув, як єго Марусечка єму божила ся, свого Андрійка любити більше всього сьвіта, по віки, до смерти! (Здіймаючи перстінь з руки.) Ось тобі знак від мене до него — сей перстінь, що дав мінї на спомин при від-їзді. Скажи єму, що єго Марусечка якою була вірною, такою і во віки останеть ся, хоч такий Меншиков насїдаєть ся на мене. Скажи єму про всьо моє горе без него, про мою тривогу; скажи, що жду єго з старостами як спасителя свого!

УЛЯНА.

Іду, і всьо єму розкажу про твоє з отсим ненавистним Меншиковим. Нехай поспішаєть ся тебе ратувати! (виходить)

МАРУСЯ.

Іди, моє серце, іди, моя голубко (зглянувши на образи) О, Боже! О, Пречиста Дїво-Мати! благословіть її святиї замисли, що-б справдились щасливо; нехай прибуває мій Андрійко любий! (сїдає за роботу) Надія на него підкріпить мої сили!...

Я В А VIII.

Маруся і князевич Данило Меншиков входить бічними дверима.

КНЧ. ДАНИЛО МЕН. (кланяючись).

Здраствуйте фрайлина, Марія Павловна!

Digitized by Google

МАРУСЯ (байдужно).

Будьте здорові, милостивий князевичу! (про себе) Боже мій, не опускай мене!

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Ви тут?... А я-ж то виглядав вас, сподївав ся — тай сюди зайшов до вас з просьбою.

МАРУСЯ.

До мене з просьбою?... І що-ж то за просьба така?

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

З того часу, як я побачив ваше личко рожеве, ваш стан гнучкий — я став мов очарований — і нема мінї спокою: днями і ночами стає ваш образ передомною. Сьвіт мінї раєм, коли вас бачу; без вас сьвіт менї гробом . . .

МАРУСЯ (з початку тривожить ся, відтак прибирає вид супокійний). Ви хорі! Чи не спристріту вам так?

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Ах нї!

МАРУСЯ (з іронїчним усьміхом).

Справді! Ви-б попросили старої Волощихи злизати вам пристріт!

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Ах нї! Вже не раз починав я вам те казати, так на ваш вид умикало менї мову. Нинї зібрав я всї мої сили, що-б вам сказати: люблю вас (падаючи на колїна перед нею), нема мінї життя без вас, та що-б просити у вас вашої ручки для себе.

МАРУСЯ (при вклякненню князевича встає. підносить руки, не даючи їх взяти князевичеви).

Встаньте вашеці! Не чля та неподоба вам шати дорогі в порох валяти, — вам, синови сьвітлїйшого генерала росийського Государства, синови славного та можного князя, першого достойника царя, — не годить ся на вколїшках стояти перед дочкою козацького полковника — не годить ся! встаньте!

КНЧ. ДАНИЛО МЕН. (заклопотаний встає).

Се-ж для вас, для вас! що-б серденько ваше з-єднати.

МАРУСЯ.

Того?! ви-ж мабуть забули, що я тілько полковниківна, — та більш нїчого!

КНЧ. ДАНИЛО МЕН. (з зарозумілостию).

Чим я родив ся, тим ви стати ся — дорівняти ся можете! Ваш батюшка, будучи полковником, став тепер наказним, але й гетьманом стати може; а ви-ж єго дочка!

Digitized by Google

МАРУСЯ.

Так що-ж?

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Чого-ж ще більше треба, як гетьманство України? Чи вже-ж гетьманство недорівнює ґенеральству та князівству батюшки мого?

МАРУСЯ.

Чи ви во снї?

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Мій батюшка могущий, як і ви самі кажете. Він много може у царя; много може і для батюшки вашого і для вас. Так, чи вже-ж менї — синови того могущого князя не можна просити руки у дочки наказного гетьмана України, що-б ущасливити її?

МАРУСЯ.

Ущасливити?!... Так, як ґраф Толстой ущасливив Уляну, Скоропадського дочку?

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Хіба́-ж то серце ваше не чує щастя в тім, що зовемо достоїнством високим, — достоїнством, що по́ряду стає з достоїнством царським, — що має силу і власть за собою понад другими високо стояти, над другими панувати та ними володіти? Чи вже-ж то серце ваше не чує роскоши в великих маєтках, в великих богацтвах, в пишній красі, що золотом та сріблом сіяє?

МАРУСЯ.

Серця не заспокоїти ні золотом, ні сріблом, ні достоїнствами, ні богацтвами. Хто хоче серце посісти, той мусить вдоволняти ся тим божим та сьвятим даром, що з серця випливає.

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

То-ж я прошу у вас вашого серця.

МАРУСЯ.

Моє серце вже не належить до мене; воно кому іншому віддало ся.

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Іншому віддалось?! — Полковникови мабуть тому, що там над Ладогою дубує?! (перейшовшись мовчки) А що-ж би ви на те сказали, як би батюшка ваш та велів вам вибір вашого серця змінити?

МАРУСЯ.

Чи-ж може хто не́будь приказувати серцю, хоч би навіть батько або мати? Як батько ваш для вас, так мій для мене тілько щастя прагне. (тривожно) Він не буде мусити мого серця! він не буде губити мене!

КНЧ. ДАНИЛО МЕН.

Чи так? (по хвилї мов про себе) Чи-ж мав би я полковникови уступати те, за чим я стілько побивав ся, стілько понижав ся? О, Мен-

Digitized by Google

шикови не навикли з свого уступати! Поки усьміху на лицю у них, поти й ласки єсть у них! Хто не хоче ласкою їм піддати ся, той мусить їх силї улягти! (Твердо з притиском) Так! їх силї улягти! Докажу я ще того, що будеш моєю... моєю мимо о́пору твого!... Строщу я твого полковника, — стратую як того хробака! Нехай не пхає палцї меже двері! А ти мусиш стати моєю, хіба́ що рука тая моя меч той вдержати не зможе! (виходить головними дверима).

Я В А IX.

МАРУСЯ (робить підчас тої розмови пару розначливих кроків, хотячи уходити, та бачучи роздратованого Д. Меншикова, дрожить, опадає на своє місце і мов омлїває, відтак мов з просоня розбуджуєть ся).

Чи се сон?... Чи то-ж то сватаннє?... (розглядаючись всюди) Нема! — пійшов!... Пек тобі! — осина тобі! — Мечем погрозив ся! — О, він убє єго, замордує мого сокола ясного! — Боже мій, Боже! І чи-ж може само пекло вигадати страшнїйші муки? — Діяволе, прибраний в шати небесного хирувима? — гайвороне чорний, що в голубиній по́статї спускаєш ся на живе тїло! Вже одна твоя мова напоїла моє серце страшною отрує́ю! (по хвилї) Змусить, всилує мене! — О, не доказати тобі того на вольній козачцї, на дочцї вольної Україны! Хіба́-ж я в батька-матери не рідна дитина, що-б вони мою долю та й занапащали?! О, пійду! відшукаю мою Уляночку, та разом з нею батечкови-ма́тері розкажу про се єго сватаннє, нехай знають, яких гостий в свій двір приймають! (виходить бічними дверима).

Я В А X.

ПОЛУБОТОК (входить головними дверима).

Гм! — чи-ж таки так? чи справдї-ж би то треба щастє-долю своєї єдиної дитини аж занапастити, та ще і пельку неситому князеви маєтностями залити? Чи вже-ж би то годї інакше? — Я-ж гетьман! — З ласки Москви́ н а к а з н и й гетьман! І сьміх і плач, і сором і страх, що-б сього дожив у Москви вольний козак! О, красше і не жити, як жити з ласки сих гордих князїв! — Не видержу! — Моя Україно! чи-ж справдї треба тепер аж ви́родом твоїм, — зрадником стати, що-б гетьманську булаву осягну́ти! Воле моя козацька, треба-ж тепер тебе занапастити і катом стати свого рідного народа, ще й рідну дитину в невістку князеви віддати? — Не бути сьому і не стати! — На волї я родив ся, з грудий материних я волю висисав, борючись за волю в по́чести вольного козака я сивого волоса діждав ся; а тепер мав би я тебе, моя славо, ногами здоптати? — Нї, князю, нї! За надто кров і кости волею пересякли,

Digitized by Google

занадто серце і душа моя до волї України прилягли, що-б я карк моєї України в ярмо князїв схиляв, та козацькі руки вольного народа в кайдани крепацтва кував, ще й свою єдину дитину твому синови на поталу давав і тим собі гетьманську булаву окупляв! (сїдає та оперши голову на руку, задумуєть ся) О, ні, ні! — — А що-ж, як Маруся сама на те згодить ся? Не дати її? не благословити її? — Я-ж дав єму свою руку, що тодї її поблагословлю! (задумуєть ся).

Я В А XI.

Той же, входить Ганна, відтак Маруся і Уляна.

ГАННА.

І що-ж? Покінчили?

ПОЛУБОТОК.

Або що?

ГАННА.

В важній справі приходжу до тебе.

ПОЛУБОТОК.

В важній справі?

ГАННА.

В справі нашої Марусї.

ПОЛУБОТОК.

Як то?

ГАННА.

Князевич Данило Меншиков хоче сватати Марусю.

ПОЛУБОТОК.

Сватати?

ГАННА.

Просив позволити єму поговорити о сїм з Марусею.

ПОЛУБОТОК.

Єму говорити о сїм з Марусею? Се-ж річ батька-матери.

ГАННА.

Чи-ж можна таким людям оттак відказувати?

ПОЛУБОТОК.

Ти повинна була сама спитати Марусю!

ГАННА.

Ти-ж легковажиш таких людий! Бій ся-ж Бога, чи-ж можна красших людей сподївати ся. Хіба-ж ти не бачиш, що з сим вяжеть ся і справа козацтва? Велиш, то й пійде за Меншикова, буде княгинею, буде їй добре!

Digitized by Google

ПОЛУБОТОК (мов до себе.)

О, чи вже-ж таки так низько упасти! щастям рідної дитини гетьманську булаву окупляти? Останнє жертвую! Забаглось князеви моїх грошей — дам єму їх; забаглось моїх маєтностей — і те я готов віддати. А тепер ще забагаєть ся єму мою єдину дитину своєю невісткою мати! Добре! коли вона так хоче!

МАРУСЯ (ввійшовши неспостережено, та завважавши посьлїдні слова батька, кидаєть ся єму в ноги).

Ох, таточку, таточку! не губіть мене!

ПОЛУБОТОК.

Що-ж се значить ся?

МАРУСЯ.

Не давайте мене за Меншикова, не губіть мене!

ПОЛУБОТОК (підводячи і цїлуючи Марусю).

Цить, дитинко! атже-ж ще нїчого не стало ся!

МАРУСЯ.

Нїчого? Спитайте Уляни, як визьвірив ся на мене, погрозив ся Вами, мене всилувати!

ПОЛУБОТОК.

Хто-ж буде тебе силувати?

УЛЯНА.

Ясневельможний пане гетьмане, і ви панї-матко, дайте ласкаво послух для мене. Маруся ненавидить Меншикова та боїть ся, що-б ви не всилували її за него. Вона єму відказала, бо її серце прилягло до пана Андрія Маркевича, лубенського полковника.

ПОЛУБОТОК (обіймаючи Марусю.)

Дитинно, моя люба, ти сама рішила свою долю!

ГАННА.

Потуряй дитинї! Чи-ж хочеш підняти Меншикових проти себе? Пропаде-ж гетьманство!

ПОЛУБОТОК.

Не на те я її ховав, не на те ростав, що-б тепер цїною її щастя гетьманство окупляв! Та й де-ж мінї порука на те? Глянь (вказує на Уляну) на тую, якої то долї для України придбав покійний Скоропадський цїною щастя рідної дитини! Нї, нї! Козак мусить собі сам, своїм лицарством волю виборoти, а не окупляти ся щастям своєї дитини. Не дам тебе, моя дитино, твому нелюбови!

МАРУСЯ (обіймаючи батька).

Таточку мої! Таточку!

Digitized by Google

ГАННА.

Роби, як сам знаєш, ти-ж батько дитині! Та тілько-ж, де пан Маркевич? На Ладогах!

МАРУСЯ.

Ні! Вже вернув ся!

УЛЯНА.

Як ваша ласка, ясневельможний пане гетьмане, і ви пані-матко позвольте-ж панови Андрієви Маркевичеви старостів прислати!

ПОЛУБОТОК.

Нехай єму Бог благословить, в щасливу годину прислати! Марусе, налади рушники. А ми з старою поблагословимо діточки наші. (Маруся падає їм до ніг).

УЛЯНА.

На щасливе вікованнє!

Завіса спадає.

(Далї буде).

ВІСТІ.

З Стирії.*)

(Суперечки між партиями в словінськім народї. Почин і розвиток партий і суперечок. Часописи словінські і їх становище. Суд часописи „Novice“ про партию клєрикальну. Давнїйше а теперішнє наше духовенство і єго патриотизм.)

Не велику вправдї територию заселяють Словінцї, одначе їх полїтичні події останнїх лїт так інтересні, що і більші народи не повинні їх поминути мовчки. Показуєть ся передовсїм, що також в маленькім народї може кількадесять людий завести непотрібні суперечки, котрі можуть розрости ся до великих розмірів і довести до розладу і незгоди цїлих станів в найширшім значінню слова. Одначе що-б писати обєктивно про сї суперечки, треба не тілько звернути бачність на нагі факта, але й згадати про почин, цїль і розвиток сеї суперечки, що справдї не честию, але соромом вкриває словінську землю. Але можна сподївати ся, що ся суперечка партийна скінчить ся побідою справдешньої народної партиї, бо тепер, на жаль, серед маленького народу словінського повстало аж три партиї. Се партиї: консервативна або радше клєрикальна, лїберальна або поступова і славянська.

*) Звертаємо бачність наших читачів на сю кореспонденцию патрмоти-Словінця. Містить вона в собі чимало інтересного і анальогічного та поучаючого і для наших обставин национальних і полїтичних. Ред.

Digitized by Google

Пісьля духового відродження в рр. 1848–49 стали Словінцї добивати ся своїх народних прав для мови словінської і національної просьвіти для своєї молодежи. Тодї не було між Словінцями партий, окрім одної народної, котра поклала собі метою, виборoти всї умови потрібні для национального істнования. Всяка верства суспільности була покликана до участи в сій боротьбі, всяка верства дала значне число борців, що визначали ся більшим або меншим завзяттєм в сій некрівавій боротьбі з противниками. Часописи, скілько їх там було, дихали лише любовю до народу і вітчини та дбали про розбудженнє сьвідомости национальної як і народного достоїнства, про що треба було ще научати словінську суспільність. Маленька громадка патриотів витала себе обопільно з найбільшою втїхою і справдї братньою любовю, що не знала ненависти, лише відраду, саможертву і заохоту. Хоч трудне, але вельми відрадне було духове розбудженнє маленького словінського народу і кожний патриота мав певну надію, що ся згода і щастє потревають до останку.

Та й не могло бути інакше. Словінцям засияло щастє особливе ще й тим, що їх полїтичний провідник був чоловік розумний, привітливий і побожний без поганої облестности. Він мав спроможність орудувати всїми своїми борцями, яких зібрав під прапор, на котрім був виписаний поклик: „Все для віри, вітчини і цїсаря!“ Віру поклав він на першому місцї, що би собі запевнити підмогу і прихильність духовенства, бо католицькій вірі не грозила між словінським народом нїяка небезпека; вітчину поклав він на другому місцї, що би нахилити до себе людий сьвітських, котрі що раз більше звертали бачности на нарід, национальність та індивідуальність словінського народу. Відтак поставлено і імя монархи, для котрого нарід словінський нїколи не захитав ся в вірности, а приносив для него всякі можливі і надмірні жертви. Під тим покликом: „Все для віри, вітчини і цїсаря“ зібрав провідник Словінцїв, Др. Іван Бляйвайс, своїх борцїв в оден табор, названий партиєю консервативною. Інакше й не могло бути. Несьвідомий нарід не розумів навіть, що се консервативне, лїберальне, чи клерикальне, а приняв сю назву тому, що її поручав єго провідник, єго батько, котрого він любив пристрастно. Всї тогочасні часописи: Novice, Danica, Slov. Gospodar, Slov. Prijatelj, Glasnik, і ін. були редаґовані в консервативнім дусї. Хоча се був лише почин, однак национальне розбудженнє поступало вельми скоро, бо в сїм таборі була згода.

Так було до р. 1872. Тимчасом оснували Словінцї нову, більшу часопись полїтичну під заголовком: Slov. Narod, що виходила спершу в Мариборі, а відтак розширена на щоденну, в Любляні. Того ж року виходив „Slov. Narod“ в Любляні під редакциєю відомого повістяря Осипа Юрчича. Тепер стали і Словінцї за приводом Чехів дїлити ся на два табори, на старих і молодих. Slov. Narod виступив рішучо проти полїтики Словінцїв-консерватистів і ставув на становищі більш лїберальнім, назвавши табор своїх прихильників Молодо Словінцями. Всего того зовсїм не сподївали ся наші старі, бо чимало було й таких між ними, що жертвували значні гроші на заснованнє сего орґану, котрий тепер змінив свій напрям або закраску полїтичну. В таборі молодих було поважне число спосібних полїтиків і послів, поміж котрими

Digitized by Google

займали перворядне місце Др. Рацляґ, Др. Зарнїк, Ос. Вошняк і редактор Юрчич. „Все для вітчини, просьвіти і свободи!“ — се був поклик, який на своїм прапорі виписали молоді. Сей поклик здав ся їх противникам не досить патріотичним, позаяк пропущено імя монархи, і не досить релїґійним, позаяк про релїґію не було згадки.

Що-ж було тепер дїяти? Лїберальний Slov. Narod виходив щоденно, коли тимчасом часописи старих, редаґовані в консервативнім напрямі, були тижневі. Партия молодословінська могла скорше розповсюджувати свої ідеї, як Старословінці, котрих часописи не мали спроможности відповідно відпирати зроблені їм закиди. До того ще поклик: „для вітчини, просьвіти і свободи!“ був принаднїйший, як поклик старої партиї, котрій докоряли, що вона все ще тримаєть ся давних традицій, а не поступає з часом. Усего того було за багато для наших клєрикалів. Вони зібрали поміж собою потрібні фонди і оснували для себе і своєї партиї в Любляні нову часопись Slovenec, щó виходила спершу тричі в тиждень. Се склало ся в 1873 р. Аж тепер почала ся війна на цїлій лїнїї. Окрім дневника Slov. Narod оснували собі Молодословінці ще часописи Slov. Tednik (тижневник) під редакциею Ос. Вошняка, до котрого ще прилучила ся Soča в Горицї. Всї останнї часописи редаґовано все ще в консервативнім напрямі.

Молодословенці, бажаючи розповсюджувати все ще свій вплив між народом, заходили ся кілька раз забрати з рук заслуженого провідника Дра Бляйвайса провід Словінцїв, зробивши єму багато несправедливих докорів, одначе сї заходи не довели нї до чого. Більшість народу лишила ся при улюбленім провіднику, а партия молодих могла найти собі прихильників лише поміж студентами. Тому всякий був певний, що партия молодих не побідить так довго своїх противників, поки живе сей провідник народний. Задля того боротьба поміж тими суперечниками не була все рівно завзята. Нераз, іменно підчас виборів була між ними найкраща згода. В хвилї сьвяткованя 70-лїтних роковин життя нашого провідника не залишили також Молодословенці зложити заявленя вдяки і поважання заслуженому провідникови і се було для него на склонї життя найбільшою відрадою. Се було в 1878 роцї. При сїй нагодї заявили Словінцї найкраще, що могли би вони вдїяти, коли-б між ними була згода. Але на жаль в три роки опісьля втратив наш нарід свого улюбленого провідника. Кожний патріота бачив, що тепер без достойного насьлїдника мусить між народом повстати ще більший розлад, ще завзятїйші суперечки, що опісьля справдї здїйснило ся.

(Конець буде).

Digitized by Google

ЛАВРІН КОСТЕР.

I.

Хата вбога й невеличка,
Ледві сьвітить ся віконце,
Догоряючи, проміння
Посила́ крізь його сонце,

Осяває вбогі стїни,
Стіл та ліжко у сьвітлиці
І запилені по стїнах
З фоліянтами полиці;

Біля столу молодеє
Теж обличча осяває —
Перед їм велика книга, —
Він не гляне, не читає:

Загадав ся, похилившись
Головою він на руки:
„Без Христового ученпя
Без широкої науки

„Люде бідниї блукають,
Розум темрява окрила, —
Розбудити-ж лю́дський розум
Є в науки тільки сила.

„О, як би умів я книги
Тисячáми розплоди́ти,
Заняло ся-б скоро всюди,
Сонце правди і просьвіти!...“

Так він думає-гадає,
А в душі зненáцька в його
Промайнуло наче сяння
Від обличча молодого.

Коси пи́шниї згадались,
Голубі згадались очи
І маненькі руки білі,
І топе́нький стан дївочий.

Він згадав її, він знає,
Що кохана буде ждати
І засяли о́чи в його
І виходить Ко́стер з хати.

II.

Серед неба сьвітять зорі,
Хилять низько верби віти, —
Він в садку із нею ходить
Сьвітом місяшним облитий.

І ясніють коси пишні,
Голубії сяють очи
Прихиляєть ся до його
Стан тонкий її дївочий.

Він до неї каже: „Мила!
Ясно зорі ті сияють,
Та міні ясніше в душу
Очи любі зазирають.

„У душі, кохана, в ме́не
За́дум є один великий —
Осягну́ його і щастя
Дам усїм на вішні віки!“

І її він пригортає
І цїлує в губи пишні
І цїлуючи, шепоче
Думи їй свої велишні.

А вона очима сяє
І говорить: — „Вірю, милий!
Бо в душі у тебе стане
На велике дїло сили.“

Digitized by Google

Сонце ще на небі сяє,
Низько хилять верби віти;
Похожа́ він одинокий
Сьвітом соняшним облитий

Ходить він, снуютъ ся думи.
Завтра тільки вздрить він милу,
І з верби лама́ зелену
Гілку з листями похилу.

Листя з гілки обірвавши
І зідравши ко́ру з неї,
Він на дереві карбує
Ймення милої своєї.

Сонце тихо погасає,
Осяває пів сьвітлиці
І запилені по стінах
З фоліянтами полиці.

Час Лаврінови надходить,
Скоро вздрить він любі очи
І згадав він про емблему
І на неї глянуть хоче.

Розгорнув і скрикнув з дива,
Щастя в о́чах засьвітилось:

Серед неба сьвітять зорі,
Хилять низько верби віти,
Він в садку із нею ходить
Сьвітом місяшним облитий.

І яснїють коси пишні,
Голубиї сяють очи,
Прихиляєть ся до його
Стан тонкий її дївочий.

Він до неї каже: „Мила!
„Ясно зорі тиї сяли,
Та не зорі — твої очи
В душу за́дум навівали.

III.

І з її ім'я́м коханим
Він своє сплїта й гадає:
„Вже серця́ злучи́лись наші,
Се-ж нехай ім'я́ з е́днає!...“

Штучно вирізав ознаку
Він коханнєви своєму:
„Понесу, — він каже, — милій,
Щастя нашого емблему!“

І в перґа́миновий клаптик
Деревинку загортає
І, задуманий, додому
Пізним вечором вертає.

IV.

Те, що вирізав учора,
На перґа́минї відбилось.

Ось де сила та велика,
Ось чим правду і просьвіту,
Тисячма́ книжка́ми можно
Розповсюдити по сьвіту!

І повитий пишним сяйня́м
Від великої ідеї,
Ясно-радісний іде він
До коханої своєї.

V.

„Подивись на сю емблему:
Задум мій справдивсь великий
Осягнув його — і щастя
Дам усїм на вічні віки...“

І її він пригортає
І цїлує в губи пишні
І, цїлуючи, шепоче
Думи їй свої велишні.

А вона очима сяє
І говорить: „Вірю, милий!
Знала я, що в тебе стане
На велике ді́ло сили...“

Digitized by Google

VI.

І засяло з того часу
Сонце правди і просьвіти,
І його нїщо й нїколи
Не здолає зупинити.

Дру́гий, Нїмець ґенїяльний,
Далї ще повів те дїло
Й перед силою сїєю
Все вже голову схилило.

Не Ваал бо, не Мамона
Батьком стали ся тій силї,
А її кохання щире,
Поцїлунки породили.

І як на́ сьвітї довішно
Панувати ме кохання,
Так довішно буде й книга
Нам нести науки сяння.

В. Чайченко.

Безвиглядність социяльної демократії*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Полїтичне питанє права голосования жіноцтва зближило вже нас до социяльно-демократичних думок про родинні обставини. Я хочу і в сїй справі дещо пояснити. Пишете менї, Вп. Друже, що ви останнїми часами чули зовсїм чудні погляди про свобідну любов і про вихованє в социяльно-демократичній суспільности.

Передовсїм мушу зазначити, що ні в одній програмі партиї нема нїчого певного про родинне житє в демократичній державі социяльній будуччини. Яркими красками мальованих образів романтиків, хоч би в сїй роботї мали участь і „проводирі“, неможна приписувати вже цїлій партиї. Я певний, що по доволї короткім часї проби подякують за такий подарок у великій більшости „робітники“, а іменно „робітниці“. Але сї домагания обдумані консеквентно.

При виправдуванню комунїстичного життя родинного і вихованя треба дати короткий погляд на історию культури. Прошу отже іти за мною, о скілько можу бути провідником.

Многоженьство кочуючої і рільничої доби патриярхальної мав випередити час „гетеризму“, се-б то жінок для всїх мужчин і мужчин для всїх жінок, так що вийшло спорідненнє жіночого поколїння, а не мужеського. Чимало про се написано з часу видання знаменитого дїла Бахофена. Я не почуваю ся компетентним, видавати рішучий суд про

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XL. стор. 371 377.

Digitized by Google

уладженнє сеї „праісторії“, однак можу стілько сказати, що на основі висьліджених мною жерел не мусимо вірити в ніби-бувше панованнє жінок в останній фазі комуністичної старовини. То однак не дає приводу перечити ладу родового мішання, супроти котрого було вже поступом многоженьство, позаяк в многоженьстві mater certa запевняла звязь жіночого покоління яко споріднєннє. Міг там панувати родовий як і господарський комуніїзм ординський.

До чого-ж довів з того часу розвиток родинного права? Без виімки і що раз більш рішучо від гетеризму і від споріднення материнського покоління через усякі ступні аж до новочасної родини (семї)!

Материнське покоління ішло історично перед вітцівським поколінням (tribus, gens, γένος) у відносинах родинних, а все-ж таки давно вже вітцівську рідню (патриярхію) заступила февдальна і цехова звязь родинна, а па останку також і сю заступила новочасна родина по визволенню однопарового подружя від залежности рідні. Історія родини віддаляла ся тепер що раз більше від гетеризму. В ордї, з котрої вийшов розвиток родини, було сяк-так можливе і згідне з ладом суспільним се дике, собаче мішанє родових індивідуів, як се виказує Еспінас*) на отарі, чередї, стадї, пригідне звірячому товаришуванню. Одначе на висотї великих культурних націй про такий лад ніяк і подумати не можна. Між усїма суспільно успосібленими істотами судило ся лише чоловікови завести лад суспільний з моногамією (однопаровим подружем) а з подружем основаним на дальшім родиннім поколїню злучити родителїв з дїтьми, родину і дбалість про родину в „капіталї“ зробити орґаном управи продукції, в дїдичній монархії орґапом управи державної, у відносинах всякого звання несьвідомо зробити єго орударем сповнювання соціяльних обовязків. Се справдешне „шляхоцтво“ цїлого роду людського утопив би консеквентний фанатизм зрівнюючий в найновійшім гетеризмі, котрий навіть не мав би користи Бахофенської праматерньої родини.

Розвиток родини поступає все ще дальше в тім самім напрямі Перед очима останніх ґенерацій зменшило ся значінне споріднення стрийних дїтий а також братів та сестер, а чимало функций привязаних виключно до родини, як вихованнє, просьвіта, наука ремесла, плеканнє хорих, домашний промисл, кухня, удержуваннє засобів і т. ін. нерейшло в обсяг школи, почавши від дитячих городців, в обсяг варстатів і доповняючих курсів, шпиталїв, промислової продукції, промислової роботи жіночої, спільних кухонь, консумових товариств і т. д. По містах сей процес поступив далеко вперед. Чи-ж в тім можна добачити розвязанє родини? Навпаки, бачимо в тім щораз більше видосконаленнє родини

*) Les sociétés animales.

Digitized by Google

для її власних задач тривалої спілки в життю поміж подружем, родителями а рідними дїтьми, для щораз чистїйшого і самостійнїйшого видосконалення спілки розплоду. І тепер не буде поступу в рафінованім поворотї до гетеризму!

На спілку розплоду життя родинного треба глядїти з двох боків, раз з того, як вона причиняєть ся для усего народу квантитативним і кваліїативним відновлюваннєм, помножуваннєм і поправою людности і з того, яку вона має вагу для індивідуального щастя в життю всїх одиниць. Основне питанне супроти соціялїзму єсть таке, чи на висотї нинїшньої цивілїзації може розвиток родини дальше поступати в дотеперішнїм напрямі і чи сей розвиток дальший єсть лїпший для здорового руху людности і для суми індивідуального щастя посеред усеї людности. Пісьля того, яка буде відповідь на се питанне, або притакнемо деяким скрайним поглядам родинним поодиноких соціяльних демократів, або станемо до них в суперечности. Під сими скрайними поглядами розумію раз усуненне тїсного звязку подружа через спілку паровання, котру можна виповісти або взагалї без тїсної звязи, через „свобідну любов“ в тім розумінню, а відтак більш або менш цїлковиту заміну вихованнє родинного вихованнєм державним.

Позвольте, що я наперед пригляну ся сїй справі з становища погляду суспільного, а відтак з становища здорового руху людности.

Найвисше становище полїтики залюднення єсть таке, що би підпомагати рух людности, котра силкуєть ся, дане місце вижившення все виповнити скілько спроможно доброю людностю, але й скілько спроможно запобігати перелюдненню понад обсяг і ступень засобів вижившення, отже запобігати вилюдненню і перелюдненню пісьля часових і місцевих даних обставин.

Се можна осягнути на рїжних ступнях розвитку найкрасше всякими системами родинного життя. На ступни допатриярхальної доби ординської була розмірно найлїпша для удержання людности спільність мужчин і женщин, на ступни кочовничої старовини многоженство, опісьля щораз більше рільничо-патриярхальне, февдальне, староміщанське, а на останку новочасне подруже. Не хочу вас дальше задержувати докладнїйшим мотивованнєм сего погляду, а лише вискажу, що для найблизшої будуччини істнованнє і дальше видосконаленнє тривалого подружа однопарового має найкрасші вигляди для суспільного руху елєментарного і людности.

Тривала спілка родинного подружа поміж собою і з дїтьми, чим більше вона одвічальна і повна змісту, спиняє з одного боку надмірне розплоджуваннє а тим самим і перелюдненнє. Коли чоловік і жінка належати муть до себе цїле життє і самі мають дбати про дїтий, замісць

Digitized by Google

хвилевого пожиття, що-б опісьля віддати дїти до загального дому виховання, тодї обережнїйше будуть вязати ся подружа, а обовязок забезпеки жінки і дїтий спиняє передчасний і безжурний розплід. Тривала спілка родинна спиняє також другу крайність небезпечного руху людности, недостаточного розплоду, малолюдности і значнїйшого вилюднення. Можливе до вижившення число дїтий буде все собі бажати і позволяти тривало сполучене подруже і забезпечене в спілцї з дїтьми. Се скорше спинить для істнования людности страшно небезпечне і погане самолюбство так званого „превентивного спілкования“, як пожитє лише на короткий час і як придбанє дїтий не для родителїв, а для суспільности. Коли одно і друге лише в части правдиве, тодї мусимо именно на сучасній і будучій висотї культурного розвитку признати первеньство тривалій родинній спілцї родителїв і дїтий, обезпеченій гігієною, полїцією мешкань, асекурацією, охороною робітників з погляду фундаментального питання удержання і приросту народів. З заведеннєм свобідної любови і державного лише вихованя дїтий мусїли-б ми, може, як я догадую ся, в Нїмеччинї і Австриї спершу сподївати ся дальшого приросту людности в низших верствах народу і в молодших клясах віку, опісьля же мусїли-б ми бороти ся, як в старинних часах і у Франциї, з застоєм в залюдненню і вилюдненнєм. При повнім спільнім і тривалім інтересї виховуючім родителїв для своїх дїтий користнїйше випаде поліпшеннє я к о с т и людности, як при с а м і м вихованню державнім.

Як небудь дальше видосконалювало-б ся житє родинне і находило-б підпору і захист в публичних уладженнях і управильненнях, все-ж таки нероздїльна спілка подружа між собою і з дїтьми єсть нинї певнїйшою порукою перед рафінованим гетеризмом вже для самого здорового руху людности. Се переконанє, здаєть ся, пояснив я бодай загально.

Однак „реформа“ родини в напрямі „свобідної любови“ і „рівного“ прилюдного вихованя має не тілько вагу задля удержання і відновленя людности, але як мало котра інша і для і н д и в і д у а л ь н о г о щастя всїх о д и н и ц ь. Пригляньмо-ж ся близше родинним обставинам социяльної демократиї також з сего боку, а именно передовсїм першій єго частинї „с в о б і д н і й л ю б о в и“!

Які були-б насьлїдки для народного щастя, коли-б не було тривалого подружа однопарового, коли-б подруже було умовою, котру кождого часу можна-б виповісти, і взагалї умовою необвязуючою? Слабшому полови була-б віднята в переважній більшости певна підпомога міцнїйшого полу, знесенне нерівности заробкования посеред тривалого однопарового подружа устало-б, хоч женщина не скористала-б нїчого більше з еманципациї як те, що нинї має через чоловіка і сама до того може

Digitized by Google

придбати. В любови між чоловіком і жінкою, родителями і дітьми пропав би великий скарб щастя, і то справдешній, лише людський, найшляхотнійший зміст спілки розросту, а що найменше було-б се щастє все загрожене а ніколи не забезпечене.

На те вправді замічають, що взагалі все лишнло-б ся по давному, а пожитте було-б найчастійше тривале; свобідна любов єсть лише потрібна, що-б розвести „нещасливі“ подружа. Чому-ж не має бути правилом тривале подруже з розводом для подружий, що́ стали морально і фізично неможливими? Чому не має бути менше більше дотеперішне право подружне протестантів? Однак ціле запевненне є безосновне, коли взагалі щиро маємо говорити.

Що-жь значить „нещасливе“ взглядно „щасливе“ подруже? Ніякий чоловік не є зовсім щасливий, отже й ні одно подруже не може бути вповні „щасливе“. Перше залюбленне уступає витвереженню, коли „хитрощі натури“ осягнули свою „мету задля удержання роду“. В нероздільній спілці житейській подружа повстають конечно задля безнастанного і щоденного пожиття з собою при немпнучій слабости обох сторін суперечки, котрі дуже легко давали би привід хвилевої пристрасти до нерозважної розлуки, коли-б розвід був свобідний. Тим більше діяло б ся так, чим більш одна сторона надоїла-б другій або припала-б до вподоби третій. В тім іменно спочиває головна вага тривалого звязку подружа, що забезпечує полагодженне безпічи неминучих суперечок, що не допускає до прилюдного життя безлічи незгоди і розстрою, що обом сторонам позваляє бути щирими а увільняє від облестности, що виховує до пожертвования для других, що забезпечує обопільність духової і тілесної дбалости для маси пар, одним словом, що бодай більшість може осягнути „релятивне“ щастє в подружу. Тому́ повинна нероздільність подружа остати правилом, а розвід повинен бути виїмкою, обмеженою до случаїв моральної неможливости. Се зовсім ясно, що тоді, коли-б жінка виступила через еманципацию правильно з дому в прилюдне житте і коли-б ще розірвала ся або ослабила звязь спільної любови і обовязку дбалости про дїти, стала-б зміна в пожиттю дуже легко правилом, а тривале подруже однопарове виїмкою. Вихованне до власти над самим собою, до лагідности, вирозуміння, справедливости, терпеливости, як се буває в тривалих відносинах подружних і родинних, змарнїло би для всїх також по за домом. Користь поодиноких індивідуїв з змислової утїхи через зміну пожиття зовсім не вирівняла би втрати ідеальних користей подружних, які може осягнути лише чоловік і людська суспільність.

„Свобідна любов“ навіть не уступила-б зовсім проституциї, хоч се запевняють. Пожадані як і непожадані індивідуа бажали-б навіть з „цертифікатами“ народної держави, що-б їм плачено за любов „сво-

Digitized by Google

бідно“ не удїлену. „Свобідне“ пожиттє само навіть взагалї, навіть без заплати, довело-б до того, що спілкованнє родове в широкім обсягу могло-б, а може і мусїло упасти низше необичайної змисловости проституції. Се отже зовсїм не уходить, вихісновувати питанне проституцийне задля знесення тривалого звязку подружного.

Певно, що істнуюче подружне право і життє подружне спосібні до дальшого розвитку, але проблєма особистого, морального, економічного, суспільного видосконалення одного і другого не в тім лежить, що-б подруже вчинити для всякого роздїльним, а навпаки в тім, що-б зверхні і моральні умови взагалї можливого щастя в тривалім подружи вчинити скільки спроможно загальними і все досконалими. Се можливе і без социяльного демократизму, а в социяльнім демократизмі годї се навіть осягнути. Новий гетеризм свобідної любови принижує чоловіка до рафінованого звіряти, суспільність до рафінованої отари, до юрби хитрих собак і малп, хоч би всї стали продукцийними робітниками і кілька годин ходили в блюзї.

Друга основна зміна з погляду індивідуального щастя, яка мала би наступити в родинних відносинах, се усуненнє родинного виховання через вихованнє прилюдне!

Я з розвагою кажу усуненнє! Прилюдне вихованнє взагалї побіч і для доповнення родинного виховання дійшло в наших часах вже до найширшого розвитку. Обидва ми на се згодимо ся, що прилюдна опіка виховання і осьвіти добре уладжена і повинна бути доведена до ще більшої доскопалости. Іменно там справедливо домагають ся охорони жінок і дївчат, де фабричний завід загрожує життю родинному. Також обезпека дїтий в притуловиськах і інших таких пристановищах, се лише почин дальше сягаючої прилюдної обезпеки родинної на рахунок национальних коштів продукцийних задля не вистарчаючого тут виїмково виховання домашного. Всего того не беремо тут на увагу.

Супроти скрайного демократизму социяльного стоїть се питанне так, чи вихованнє родинне має зовсїм уступити місця прилюдному вихованню, взглядно загальному домови сиріт, загальному домови покиданцїв, чи дїти мають стати новочасними дїтьми ординськими, чи родителї мають своїх дїтий в „многих свобідних хвилях“ социяльної держави лише бачити і чи можуть з ними лише грати ся, або чи родителї як досї повинні дїтей задержати у себе, берегти їх в товаришуванню з собою і відповідно впливати на їх вихованнє. Закриваймо сю справу як хочемо, то мусимо признати яко річ певну, що в социяльно-демократичній суспільности, котра бажає „загального і рівного“ виховання народного, мусїло би прилюдне вихованнє не лише доповнювати прислугу виховання

Digitized by Google

родинного, але й її виперти і ослабити. Дїти були-б вже від уродин і пеленок дїтьми народу а не дїтьми родини.

Таке уладженнє вихования, таке відорваннє другої частини від нероздїльної спілки в життю тїснїйшої і пайтїснїйшої родини відбирає переважній масї народу, що́ має бути тим ущасливлений, може найбільше і найчистїйше щастє, те щастє, в котрім ріжниця добробиту не витворює найменших ріжниць станових може аж до найнизших підвалин життя. Се щастє стало-б жертвою зависти. Таке уладженнє вельми ослабило би охоту родителїв, що-б багато працювати і багато полишити для будуччини в прилюдних і приватних достатках, отже принесло-б превелику шкоду колєктивістичному нагромаджуванню продукцийних засобів. Таке уладженнє довело-б дальше родителїв або до байдужности для долї своїх дїтий, а се нанесло-б шкоду доброму вихованню і щастю дїтий, або розізлило-б родителїв супроти орґанів прилюдного вихования і се викликало-б найбільші перепони в прилюднім вихованню. Рішучо проти прилюдного вихования промовляє та обставина, що воно нїяк не осягнуло би своєї комунїстичної цїли особистого зрівнання. Нерівність зверхних дібр можна знести, нерівність особистих дібр нїколи. Задля того також не устала би станова і особиста боротьба значних і незначних осіб поміж собою. Ся боротьба мусїла би хитро або нагально ще більш розгоріти ся. З знесеннєм приватної власности продукцийних засобів не можна осягнути цїли комунїзму, особисте зрівнаннє через народне вихованнє, котре мало-б бути заведене, не дасть ся нїколи осягнути.

Навіть, коли-б дїтий віддавано пісьля уродин до притуловиск державних, то все-ж таки не доведено би до рівности всїх людий. І. Якобі, міщанський демократ, сказав: „Все, що́ має людське обличе, єсть шляхотним родом“. Одначе люди рівномірно шляхотні лише супроти звірят; поміж собою вони вельми перівно шляхотні, кожний має інакше обличе і не кожному на тім самім обличу те саме виписано, а поза обличем находить ся ще вельми багато. Позаяк кожний по всяк час має лише одного батька і одну матїр з одної хвилї сплодженя, то і всяке вихованнє державне не доведе до рівности. Родителї втратили-б лише любов до дїтий, дїти любов до родителїв, вихованнє народне втратило-б найвідповіднїйший спосіб індивідуалїзуючого вихования через виновників всякої індивідуальности. Загальне заміщенне вихования родинного державним мамченнєм се просто нїсенїтниця. Навіть в пчільній державі суть бодай безполовними індивідуами ті „мамки“, котрі суть заразом робітницями, що́ закусують ґаляптних мужчин і виховують дїтий одинокої королївської ґенеральної матери. В „социяльній державі“ єсть сей лад фізично і принципіяльно неможливий, він не був би зовсїм зрівнюючим і демократичним.

Digitized by Google

Коли отже дїти також при свобідній любови неминучо родити муть ся нерівними, то мусіла-б именно при вихованню прилюднім що раз більше виробляти ся а навіть збільшати перівність осьвіти. Се не вдасть ся всїх зробити або знаменитими або мірними. Окрім того виключно прилюдне вихованнє ніколи не зможе того вдїяти, що спроможно осягнути вихованню родительскому вкупі з вихованнєм прилюдним. Основне вихованнє родительске дїтий се так само конечна як і незречима частина життя родинного, як і нероздїльне правильно подруже однопарове. Конечність родительского вихования основного єсть справдї другим фундаментальним приводом до виправдання того однопарового подружа.

Се одначе не є зовсїм анї конечне анї пожадане, що-б усї побирали однакову осьвіту і вихованнє, а навпаки, що би кожний своїм талантом, зроду єму даним, міг робити для свого вдоволення і для хісна загалу. Очевидно се має уможливити, що-б вирабляли ся ґенії, таланти і знаменитї сили з усїх кляс. Комунїстичне вихованнє спиняло-б се; але як позитивна полїтика социяльна могла-б вдоволити претенсиям всїх до осьвіти відповідної здібности, викажу в дальшому листї.

Се признаєте радо, гетеристично-комунїстична система розплоду і виховання консеквентної демократиї социяльної посунула-б нас далеко взад так що до основного суспільного питання найздоровшого руху людности, як і що до найвисшої суми індивідуального щастя випливаючого з розплодової спілки. Та ще й на те мушу звернути бачність, що рафінованого гетеризму і новочасної військової і ординської системи дитячої навіть не домагають ся з становища економічного колєктивізму, що сему останньому мусіла-б ся система класти лише перепони і що свобідна любов представляла-б страшний аристократизм. Позвольте менї сказати про се ще кілька слів.

„Свобідна любов“ зовсїм не забезпечує кожному рівне змислове вдоволенне, але найбуйнїйшим, найкрасшим, найздоровшим, найкокетнїйшим індивідуам далеко в більшій мірі, однак через те змислова сторона так само не поправила-б ся, не злагодила-б ся і не ублагородшила, як при однопаровім подружу. На становищі скрайного зрівнуючого індивідуалїзму належало би комунїстично консеквентно домагати ся не свобідної любови пісьля індивідуального вибору, але зрівнюючо уладженої любови по черзї, дїйстної готовости женщин для всїх бажаючих мужчин і на відворот, загального комунїзму мужчин і женщин, вправдї не на ординських основах, але „социяльно“ орґанїзованого гетеризму. Свобідна умова дає дїйстно „присвоюванне надвишки вартости“ одним, котрі бажане добро посядуть і осягнуть. Свобідна умова, котру виключають з господарства народного, не стане через те в родинних відносинах комунїстичнїйшою.

Digitized by Google

До того ще треба додати на останку цїлковиту злишність свобідної любови і прилюдного виховання з становища економічного колєктивізму.

Передовсїм очевидно при якійсь „авторитарній“ продукції колєктивній; коли-б усї були продукційними урядниками спілки, тодї могли-б вони вести взагалї добре життє приватне наших безчисленних слуг державних, громадських, церковних і шкільних. Однак навіть социяльний демократизм яко економічний колєктивізм не мав би потреби зносити новочасну родину в нїякій социяльній функції. З нравом власности в засобах продукційних було-б знесене право насьлїдства сих засобів, отже також дальше істнованнє приватної власности капіталу. Коли-ж демократичний колєктивізм справдї далеко більше робить як капіталїзм, тодї родина не заходити меть ся знов завести капіталїзм, тодї не треба знесення новочасної родини. Навпаки новочасна родина забезпечує социяльній державі, задля більшого інтересу родителїв для самих себе і для дїтий, більшу продуктивність, більшу міру кермованя продукційним процесом, старанпїйше вихованнє, більшу карність і більший послух супроти управи суспільної. Лише зависть супроти або тревога перед лїпшими родинами, лише утопійне змаганнє, витворити а радше звести одиниці до чистих істот товариських, до безіндивідуально рівних сотворінь ординських, може домагати ся знесення родини в імя колєктивізму, хоч через те цїль не буде осягнена. Справедливо мусїв би практичний колєктивізм полишити найтїснїйше життє родинне, що-б відкритим лишити потрібне поле для невигасимої потреби життя для себе побіч життя для всїх. Социяльна держава дала-б лекше кермувати ся, а специфічно колєктивістичні проступки зависти, жадоби панованя, інтриґи, хитрости і т. ін. мали-б противвагу.

Таким способом довели-б ми до кінця критику социяльних відносин родинних. Також родинні відносини социяльної демократії, як їх державні відносини ведуть очевидно до рафінованого володарства, силкують ся цивілїзовану суспільність повернути назад на великанське життє ординське. Для можливого колєктивізму не можна-б винайти неможливійшої системи родинної. А вже-ж „пролєтарият“ має аж надто багато усталеного розуміння родинного, що-б що раз більше і дальше дати ся гнати дорогою сих змагань. Практика могла-б тривало приманювати лише знїкчемнїлих людий і найпоганїйші індивідуа найнизших верств народних. Першим не зроблять жертви, а другим можна помогти лише зовсїм іншими способами, котрі і для них обезпечать моральне життє родинне і подадуть охорону супроти капіталїстичного занидїння того життя.

(Далї буде).

Digitized by Google

З ради державної.

Проєкт реформи валютн внесений міністром Штайнбахом д. 14. н. ст. мая в раді державній, про що ми вже згадували*), станув на першому пляні парляментарної роботи в лїтній сесиї і звернув на себе повну увагу не тілько парляменту (рівночасно й угорского), але й усеї суспільности в обидвох половинах австрийсько-угорської держави. Та поки сей проєкт передискутовано в комісиї валютовій, обрадувала рада державна над деякими дрібнійшими справами, між котрими дві доторкують ся інтересів нашого селяньства і міщаньства, а іменно: внесенне п. Діпавлї про відписуваннє податку ґрунтового задля шкід елєментарних і правительственний проєкт про управильненнє промислу будовельного. В дебатї над внесеннєм п. Діпавлї промовляв дня 31. н. ст. мая з руських послів п. Телїшевський, виказуючи хиби закона, виданого в сій справі 1888 р., а також невідповідне виконуваннє того закона. Податники не можуть звичайно осягнути того, що їм признає закон, бо се залежить від доброї волї податкового інспектора. Інтерес держави вимагає, що-б підпомогти рільників, а внесенне Діпавлї вважає бесїдник першим до того почином. Внесенне п. Діпавлї відіслано відтак до комісиї податкової.

В червни і з початком липня дебатувала палата послів над проєктом управильнення промислу будовельного, котрий правлїннє безуспішно силкувалось від десятка лїт перевести в раді державній. І сим разом проєкт сей найшов багато противників. На засіданню д. 10 н. ст. червня промовляв імепем руського клюбу п. Телїшевський і виказував, що закон пісьля сего проєкту мусїв би пошкодити будівництву, позаяк проєкт сей звертає бачність лише на краї високо розвиті і бажає вивисшити майстрів будівничих на пекористь і шкоду інших галузей промислу будовельного. Будівничий може обминути інших концесионованих промисловців і виконувати своїм персоналом помічничим всї роботи, які входять в обсяг того промислу. Такої необмеженої свободи промислової для будівничих, а на провінциї також для майстрів мулярских не можна нїяк виправдати. Відтак вказав, що від мулярів в Галичинї годї вимагати такого теоретичного приспосібленя, як подає проєкт закона. Проєкт сей мірить всї краї коронні однаковою мірою і не увзглядняє обставин поодиноких країв коронних. Що добре для Відня, не мусить конче бути добре для Галичини, де хиба в Кракові і у Львові можна би приложити міру сего закона. Именно промисл будовельний на селї, де єго виконують самі селяне яко побічну галузь господарства, буде неможливий насьлїдком сего закона. Бесїдник вимагає тому, що-б обмежити сей закон на місцевости з населеннєм більш 10.000 душ.

В спеціяльній дебатї над §. 22 сего закона, поставив ґр. Пінїньский, відповідно домаганням п. Дра Плажка в ґенеральній дебатї, поправку, яко додатковий §. 23 такого змісту: „Постанови сего закона не відносять ся до робіт будовельних, котрі сїльска людність яко по-

*) Див. „Правда“ 1892. вип. XXXIX. стор. 314.

Digitized by Google

бічне заняттє виконує при звичайних мешканнях і господарських будівлях без промислового персоналу помічничого, о скілько для дотичної будови пісьля істнуючих постанов будовельних не вимагаєть ся покликання управителя будівлї. Коли-б був сумнїв, чи в данім случаю розходить ся о таку будівлю, чи о промислову, має рішати політична власть краєва в порозумінню з виділом краєвим". Внесенне се приняла палата і тим забезпечила при ухваленню цїлого закона окремі потреби нашого селяньства відповідно вимогам п. Телїшевського.

Пісьля монотонної і предовгої дебати будовельної, котра не могла на довго піддержати уваги в палатї, сьлїдувала вельми жива дебата, викликана внесенєм Дра Пацака про відісланнє справи п. Спінчича до комісиї нетикаємости посольскої. Позаяк п. Спінчіч підчас краєвої выставы Загребської выголосив промову політичну, а підчас загальних выборів до ради державної в 1891 р. і підчас доповняючих выборів в жовтнї 1891 р. розвинув живу аґітацию в Горицiи, выточили ему власти шкільні яко професорови семінариї учительскої (хоч він яко посол дістав відпустку на цїлий период ради державної) сьлїдство дисциплїнарне і на тій основі усунули єго з служби учительскої. Рівночасно справою п. Спінчича займав ся трибунал державний, до котрого він вніс жалобу проти шкільних властий. Одначе трибунал признав себе некомпетентним. По довгій і вельми острій дебатї, звернений проти мінїстрови просьвіти і памістникови дальматинському, в котрій промовляли заступники всїх партий парляментарних, ухвалено одноголосно відослати внесенне Дра Пацака до згаданої комісиї.

Дня 11 н. ст. липня почала ся в посольскій палатї ґенеральна дебата валютова. Та поки подамо важнїйші її моменти, мусимо замітити, що в комісиї валютовій заступник руського клюбу п. Телїшевський зазначив підчас ґенеральної дебати дня 9 н. ст. червня своє становище, котре відтак клюб руський приняв до відомости. П. Телїшевський заявив ся яко рішучий противник паперової господарки грошевої і высказав, що на основі теперішних монетарних відносин неможливо розвивати наші економічні справи і поправити їх в будуччинї, що кождого дня можемо побоюватись, що наші економічні здобутки попливуть з водою. Яко монометаліст, а радше прихильник валюти опертої на золотї, котра нинї релятивно єсть найбільш постійною мірою вартости, не був би поки що за чистою валютою золотою, бо тепер ще не можна би підняти виплат готівкою, а бажав би, що би тепер заведено золото до нашої системи валютової. Яко виплату готівкою вважає бесїдник не стягненнє нот державних, а видаванне золота за курсуючі банкноти. П. Телїшевський зазначив дальше, що вважає проєкт валютовий правлїння яко перший почин до управильнення відносин монетарних і валютових і тому́ бажає, що-б І. артикул 1-го закона так змінити, що поки що має бути лише численнє після золота, а введенне золота, виплату готівкою лишити на пізнїйше, поки придбаємо золото. Бесїдник годить ся на реляцию (се-б то відношенне між теперішним ґульденом паперовим а будучим золотом), приняту в проєктї на основі пересїчного результату і заявляє, що управильненне валюти не повинно нарушити рівноваги буджетової і він не міг би згодити ся на те, що-б кошта потрібні до переведення реформи валютової покрито введеннєм нових посередних податків або підвисшенням істнуючих

Digitized by Google

податків доходових. Підвисшеннє податків посередних мусїло би вразити найбіднїйше населеннє, а сам міністер скарбу признав в дебаті буджетовій 1891 р., що з доходовими податками дійшли ми до найскрайнїйшої границі спроможности. Бесїдник вимагає також, що-б була дана законна порука, що угорське правлїннє не припеволить нас своїми заходами до виплат готівкою в хвилї, коли у нас не буде ще до того спроможности. На ті виводи п. Телїшевського заявив міністер скарбу, що думає придбати потрібні фонди з конверзиї деяких категорий довгу державного і з підвисшення податку цукрового.

Підчас дебати в комісиї валютовій склала ся несподівана пригода, характеристична для наших обставин парляментарних, котра описьля осьвітила цїлу ситуацию полїтичну. Коли в комісиї поставлено на чергу V-ий закон про пожичку на закупно золота, члени комісиї з клюбу нїмецької лївиці вийшли без усякого заявлення і тим здекомплєтували комісию. Описьля прояснилось, що приводом сеї абстиненциї вважає нїмецька лївиця: застою в дїяльности чеської комісиї для розмежування судових повітів, іменованнє словінського гофрата Аврама персопальним референтом в міністерстві справедливости, іменованнє деяких судових урядників в Моравї і Каринтиї, розпорядження що до кореспонденциї властий з словінськими сторонами в південній Стириї і т. ін. Хоча нїмецька лївиця була з гори вже рішучо прихильна реформі валютовій, однак сю важну для правлїння хвилю бажала вихіснувати на свою користь і натиснути на правлїннє, що-б воно, як виражались нїмецько-лїберальні часописи, дало *поруку забезпечення національно-нїмецьких займищ*. Як нїмецькі лїберали розуміють національно-нїмецькі займища, се найкрасше пояснив п. Форегер в дебатї валютовій в повній палатї, застерігаючись проти розпочатого австрийським правлїннєм *славянщення* південної Стириї (як відомо, заселеної Словінцями) і штучного витворювання словінської мови де на єго погляд находять ся національно-нїмецькі центри культурні! Ся абстиненция нїмецьких лїбералів так незручно приложена до справи чисто економічного характеру показала, що нїмецька лївиця, котра себе величала державним сторонництвом і головною підпорою правлїння, не має спроможности погамувати своїх культуртрегерських забагів і підчинити їх інтересам державним. Сей поступок нїмецької лївиці викликав невдоволенне навіть посеред польского кола, в котрім находять ся прихильники полїтики тїснїйшого сполучення з сею лївицею, а голова кола п. Яворський, що був також головою валютової комісиї, зробив острий докір лївиці в ґенеральній дебатї валютовій в повній палатї. Докір сей викликав заявленнє проводира нїмецької лївиці Дра Плєнера, котре виразно зазначує полїтично-національні тенденциї нїмецьких лїбералів. Він зазначив, що нїмецька лївиця не зрекла ся права, до всякого *предметового питання прикладати і полїтичне питаннє*, позаяк рада державна не єсть радою економічною, а полїтичною корпорациєю і кожна партия має право при всякій нагоді промовляти і про ситуацию полїтичну. Заявленнє Дра Плєнера показує, що нїмецька лївиця не хоче вдоволити ся програмою економічної праці, заповідженою в троновій речи з 1891 р., а бажає национальних здобутків. Тим однак станув Др. Плєнер в суперечности з становищем своєї партиї з початком 1891 р. і тими лекциями, які нераз

Digitized by Google

виголошував супроти национальних домагань Чехів. Геґемонїстичні забаги нїмецьких лїберальів відбили ся і на партийних зборах в Ґіцинґу, де проголошено поклик: треба знов здобити Відень! і в Стирії. Погроза нереходу нїмецької лївиці до рішучої опозиції показалась маневром, котрий не осягнув а бодай не вповнї осягнув витичену мету. Ґр. Тафе мусїв вправдї перервати свій випочинок лїтний в Елїшав і вдати ся в конференції з заступниками нїмецької лївиці в присутности нїмецького „мінїстра-земляка“ ґр. Кінбурґа. Однак не чутно про нїякі позитивні здобутки сих конференций, окрім запевнення, що язикові розпорядження в Стирії основують ся на acta-х і prioга-х і не мають на цїли нарушувати национальних інтересів нїмецьких так само, як і деякі именования урядників. Одно хиба скликанне чеської комісиї для розмежовання судових повітів на 20 с. м. можна би вважати позитивним кроком правлїння, коли-б та комісия повела справдї свою роботу, хоча чеські заступники з неї виступили. Так втихомирилась буря, викликана нїмецькими лїберальми, а посольска палата ухвалила більшостю 190 проти 91 голосів перехід до специяльної дебати валютової. Таким способом зовсїм забезпечена ухвала законів валютових, котрі палата висша прийме ще перед кінцем сего місяця, почім рада державна перевівши ще вибір до делеґаций буде відрочена до осени.

Дїяльність руських товариств і інститутів.*)

Товариство „Руська Бесїда“ у Львові відбуло 25 н. ст. мая і 14 н. ст. червня с. р. загальні збори, на котрих виділ здавав справу з своєї дїяльности товариской і з заряду руського народного театру. На внесенне голови Дра Д. Савчака, помянули зібрані, вставши з місць, заслуги довголїтного члена виділу пок. Д. Гладиловича, а відтак Др. Кос здав справу з дїяльности виділу, примітивши, що виказ обороту грошевого обіймає час від сїчня 1891 р. до 15 мая 1892 р. Виділ займавсь найбільше справами театральними, про котрі окремо говорив референт театральний, але й не понехував інших справ, які входять в обсяг дїяльности товариства. Именно устроював вечерниці товариські і закупив білярд, котрий тепер вже приносить дохід товариству, придбав більше часописий для читальні, сьвяткував артистичний ювилей М. Лисенка, вручив ювилятови-артистї руської сцени п. Стечинському срібний вінець, підпомагав сьпівацьке товариство „Боян“, відступаючи ему безплатно свої комнати на проби музичні і збори, а се чимало причинилось до оживленя „Руської Бесїди“. Також і число членів збільшилось і дійшло до 104. Виділ заходив ся, що-б вкупі з іншими народними товариствами найти простірнїйшу хату, однак задля недостачи відповідних фондів заходи сї не довели до резульґтату. За час від 1 сїчня до 31 грудня мало

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XL. стор. 378 - 379.

Digitized by Google

товариство з вкладок, карт, білярду, відпренумерати ґазет і ін. приходу 1521 р. 81 кр. а розходу 1374 р. 16 кр., так, що на рік 1892 лишилось 147 р. 65 кр. В 1892 р. до 15. мая було 748 р. 22 кр. приходу, а 687 р. 84 кр. розходу, так що в касі лишило ся 60 р. 38 кр.

Референт театральний Др. Ярослав Кулачковський зазначив, що з підвисшеннем субвенції краєвої для театру о 1200 р. річно показалась потреба збільшити персонал хоральний і доповнити орхестру. Персонал складав ся з 27 артистів і артисток, 10 музикантів і двох помічних сил технічних, разом 39 осіб. Театр гостив в 1892 до 15 мая в Станиславі, Львові, Калуши і Товмачи і виставив 45 оригінальних і 30 чужих творів (за великий процент чужих творів! *Ред.*). Через п. Костя Підвисоцького навязав видїл зносини з українськими трупами театральними, що-б придбати для руської сцени більше оригінальних творів. Конкурс, розписаний в такій цїли видїлом краєвим, був безуспішний, позаяк видїл „Руської Бесїди“ не признав відповідним ні одного з надісланих вісьмох творів, мабуть задля короткого речинця конкурсового і тому видїл краєвий на внесеннє „Руської Бесїди“ продовжив речинець конкурсовий до вересня с. р. Що-б подати артистам руської сцени спроможність до дальшої осьвіти артистичної, підпомагав видїл заходи артистів задля засновати ся маючої читальні, котрої статути небавом будуть потверджені. Також заняв ся видїл укладом статута фонду емеритального для руських артистів, що-б тим забезпечити їх долю і привязати їх тривалїйше до руської сцени. — З 1892 р. кінчить ся контракт з дирекцією, а видїл ухвалив розписати заздалегідь конкурс, що-б відтак заключити контракт на три роки. — Збори заявили подяку референтови за щиру дбалість для театру, а відтак розпочала ся дискусия над внесеннем проф. Шухевича, що-б „Руська Бесїда“ відлучила ся від „Просьвіти“ (що до приміщення) і вкупі з „Бояном“ і „Клюбом жінок“*) наняла собі простірнїйшу хату. Збори не поставили нїякої ухвали, але многі накликували до розваги, що значні видатки на простору хату можуть показати ся ризиковними і лише ослаблять товариство. Задля спізненої пори, відрочив Др. Савчак збори, позаяк скрутинїя для вибору нового видїлу не довела до результату задля неформальности, що на одній картцї голосовано на 8 видїлових, замісць 7. Задля того скликано надзвичайні загальні збори, котрі на внесеннє п. В. Лаврівського в імени комісиї контрольної удїлили абсолюторию уступаючому видїлови, а відтак перевели вибір нового видїлу, до котрого ввійшли: Др. Дамян Савчак (яко голова), Осип Ганінчак (ако заступник голови), проф. С. Громницький (яко касиєр), офіциял Ів. Ґуляй, проф. К. Лучаківський (яко референт театр.), проф. Ів. Огоновський (яко господар) і Др. Олекс. Кулачковський (яко секретар). Заступниками вибрані: о. Стефан Юрик, Іван Огоновський і о. Др. Ілляр. Вацик. До контрольної комісиї вибрані: проф. Ів. Бічай, В. Тисовський і Гр. Врецьона.

Дня 29 н. ст. червня ср. відбулись збори основателїв першого руського товариства убезпечень від огню „Днїстер“ у великій салї Народного Дому під проводом голови комітету сов. Т. Бережницького, в присутности комісаря правительственного сов. намістництва п. Гута.

---

*) див. Правда, 1892, XL. випуск, стор. 383—384.

Digitized by Google

На збори прибуло 148 членів-основателїв (між тими 37 з повномочіями, 11 представителїв товариств, отже разом було репрезентованих 196 голосів. Всїх членів-основателїв єсть 350).

Сов. Бережницький виказав велику економічну вагу товариства для руського народу, котрий через пожежи попадає в матеріяльну руїну, а се товариство може причинитись до добробиту наших селян і міщан. Має воно ще широке поле дїяльности, хоч в краю розвиває кілька інших товариств свою дїяльність в тім напрямі, однак статистика виказує ще великий процент неубезпечених. Товариство „Днїстер“ оперте на взаїмности, отже не має на оцї зисків, бо всякі зиски по заспокоєнню видатків на адмінїстрацию ідуть в користь убезпечених в товаристві. На фонд основний „Днїстра“ 50.000 р. зложили ся: 148 з сьвітської інтелїґенції, 137 з духовенства, 27 товариств і брацтв церковних, 9 селян і 29 женщин з 58 повітів в Галичинї і 4-х буковинських.

Збори вибрали відтак через аклямацию почестним головою „Днїстра“ Є. Е. митрополїту С. Сембратовича, а відтак приступили до вибору р а д и н а д з и р а ю ч о ї і р е в і з и й н о ї к о м і с і ї. До ради надзираючої війшли на 145 голосуючих: 145-ма голосами сов. Т. Бережницький, проф. Ан. Вахнянин, Др. К. Левицький, Др. Евг. Олесницький, адв. Л. Рожанковський, о. Алекс. Торонський, Др. Ст. Федак; Василь Нагірний (144), крил. о. М. Подолинський (143), крил. о. Л. Туркевич (142), Др. М. Король (141), пос. Ос. Гурик (140), нотар Ос. Онишкевич (139), Др. Д. Савчак (136), проф. В. Шухевич (135), купець Теод. Стахевич (133), крил. о. Ткачуник (132) і Др. Теоф. Кормош (96). Заступниками вибрані: Др. Ос. Олеськів, Др. Ом. Калитовський, Др. Щ. Сельский і о. Ев. Гузар. — До комісиї ревізийної вибрані на 131 голосуючих: пп. Волод. Ганкевич цк. совітник дирекциї скарбу, Мик. Маціїлинський, цк. ревідент рахунк. Осип Хлопецький цк. асистент рахунк., заступником Гр. Щирба директор тов. задатк. в Яворові.

Визначенє платнї директорів і членів ревізийної комісиї на внесенє Дра Короля відрочили збори до часу, коли товариство мати ме приходи, а також приняли яко директиву внесенє проф. Шухевича, що-б рада надзираюча видала брошуру про задачу і вагу „Днїстра“. Др. Савчак обнявши провід зборів підчас загальної дискусиї, закрив збори промовою, в котрій зазначив, що поліпшенє матеріяльного биту руського народу вплине також на зміну наших відносин політичних і суспільних.

Того-ж дня уконституовала ся рада надзираюча „Днїстра“, вибравши сов. Бережницького головою, о. Ал. Торонського заступником голови, директорами з посеред ради надзираючої Дра Савчака і Дра Федака, а третїй ключ від каси рішено віддати проф. Ан. Вахнянинови. Вибрано також комісию для підготовлення друків і книжок зложену з проф. Вахнянина, Шухевича і о. Торонського і комісию регулямінову з Дра Савчака, Дра Федака і Дра К Левицького.

На засїданню 15 п. ст. липня ср. вибрала надзираюча рада завідуючим директором Дра Ант. Горбачевського, а єго заступником п. Осипа Ярембецького. Обговорювано також орґанізацию бюра центр і аґентур в краю і єсть надія, що товариство війде в життє перед 1-им жовтня ср. *Бюро дирекциї* поки що *Львів, ул. Сикстуска ч. 38.*

Digitized by Google

СУЧАСНА ХРОНІКА.

(Реальна робота Русинів-народовців. Збори „Підгірської Ради“ в Стрию. Віче народне в Станиславові а „Галицкая Русь“ і Nowa Reforma).

Коли наша москвофільска кліка переводить свою деструктивну роботу, знеохочуючи нарід до всякої позитивної праці, коли москвофільскі орґани у стодесятий раз переливають з порожного в пусте свої хитрі видумки про „новоэристовъ“ і „новую эру“, та пережовують страхопудскі нісенїтницї про фонетику і шлють погані денунциациї з видїлів своїх товариств на Шевченка і Русинів-народовців до мінїстерств австрийських, Русини-народовцї, не зважаючи на сю погань, заходять ся невсипучо над реальною роботою коло просьвітного подвигнення і осьвідомлення народу руського. Проявом в напрямі сїм були загальні збори полїт. товариства „Підгірська Рада“ в Стрию 30 н. ст. червня ср., на котрих (вибраний опісьля головою сего товариства) Др. Евг. Олесницький пояснив основно найблизші задачі „Підгірської Ради“: стояти на сторожи прав горожанських, пояснити селянам важні для них закони і розпорядження, дбати про орґанїзацию самопомочи господарської і оберегати селян від усякої кривди і визискування.

Ще виразнїйший напрям проявив ся на народнім вічу в Станиславі, скликаним комітетом тамошних Русинів-народовцїв дня 4 н. ст. липня ср., на котре прибуло около тисяч людий, між тими около 80 сьвящеників. Віче відкрив короткою промовою посол Гурик і предложив на провідника нарад Дра Савчака, на що віче згодилось. Опісьля Др. Кость Левицький пояснив народну програму (див. „Правда“ 1892, вип. XL. стор. 344—348) Русинів. Про сей реферат хотїв промовляти п. Павлик, одначе збори ухвалили дискусию над тим предметом розпочати аж по скінченню всїх рефератів, а п. П. опісьля не жадав уже голосу. Опісьля реферував дуже основно Др. Е. Олесницький про справи економічні. Референт доторкнув ся потреби реформи законодавства судового, адмінїстрацийного і скарбового і економічної орґанїзациї народу. Третїй реферат мав п. В. Нагірний на тему: „який лад повинен бути в громадї, що-б можна її назвати взірцевою?“ Четвертий реферат п. Ів. Белея обняв жадання Русинів під теперішню хвилю в справах просьвітно-шкільних і полїтичних. Відтак п. Гурик реферував про потребу реформи ординациї виборчої і поставив резолюцию, що би з курії сїльских громад заведено безпосередні вибори при тайнім голосованню, що віче ухвалило. На останку шестий реферат мав судия п. К. Волянський в справі подїлу ґрунтів і заявив ся за необмежуванням подїлу. Опісьля наступила дискусия і внесення участників віча. Між іншими виступив відомий Василь Петрів з Підмихайля в Калущині з рекримінациями на „новую эру“, котрі відчитував з „Русского Слова“ і з жалями по причинї ревізий з нагоди волинських торжеств, одначе дістав належну відповідь від п. Гурика і селянина Бабяка. Віче ухвалило також вислати привітну телеґраму п. Романчукови, а потім участники віча зібрались на вечерницї в память Шевченка, устроєні Станиславівськими Русинами при участи „Львівського Бояна“.

Само про себе, що спокійний хід віча з позитивними рефератами не припав до вподоби „Галицкой Руси“, котра на вічах рада-б бачити лише дебютованнє таких Петровів et tutti quanti москвофільских прихвостнїв. Але й Nowa Reforma з 9 н. ст. липня с. р., котра звичайно обєктивно і з холодним розумом розбирає справи руські, виступила з різкими докорами проти Русинів-народовців. Именно докоряє, що про-

Digitized by Google

водирі руські, скликують часто віча і в ріжних порах, відтягають нарід від праці, що при всякій нагоді подбурюють нарід проти Ляхів, пригадуючи ему панщизняні часи неволї, що не було доси віча скликаного народовцями, на котрім би не вполювано селянам ненависти до всего що польске і що москвофільскі віча в десятій части не займають ся стілько справою польскою, як народовці що були віча москвофільскі, на котрих і згадки не було про Поляків, коли тимчасом на якім небудь вічу народовців можна бачити аґітацию незгоди, недовірства, хоч досить зручно стилїзованого, як от в Станиславі. Nowa Reforma наводить яко приклад збори Kółek rolniczych, де нїхто не виступає ненависно проти Русинів, і накликує, що-б народовці не допомагали до зросту партиї москвофільскої, та коли пісьля інтенций проголошеної п. Романчуком програми з 25 падолиста 1890 р. має бути згода, та не бурмо ТИ, а зміцняймо, всюди: серед інтелїґенциї обидвох народів, як і рільників, тої підвалини спільної нашої будуччини.

Привід до сих репримінаций дала N. Reform і вступна промова п. Гурика, котрий між іншими сказав: „Селяне покинули польну працю, а прибули на віче. Сьвідчить се о тім, що єсте добрими синами того народу, котрого не знищили напади Печенїгів, Половців і Татар, анї не винародовило пятьсотлїтне панованнє Польщі.“ На скілько нам тут місце позваляє, дамо хоч коротку відповідь N. Reform-і, застерігаючи собі повернути до сеї справи при іншій нагоді. Ми вже при іншій нагоді звертали бачність на хиби суспільности руської як і польскої, вказуючи на те, що на жаль єсть в руській суспільности люди, котрі весь свій патриотизм бачать в рекримінациях проти Поляків, а на відворот єсть багато Поляків, котрі патриотизм свій манїфестують лише неґациєю Русинів. Не дасть ся однак заперечити, і се признає N. Reforma, що тепер відносини починають лагодити ся, а коли N. Reforma так розсердилась по причинї віча Станиславського, то ми думаємо, що се операєть ся лише на непорозуміню і хибнім представленню фактів. Передовсїм мусимо скопстатувати, що з часу проголошення програми п. Романчуком Русини-народовцї не скликували нї одного віча, а Станиславівське було першим народовським вічем, отже тим самим упадає докір зроблений народовцям задля підбурювання проти Ляхів, сїяння ненависти і т. д. Неменше безпідставна похвала виставлена москвофільским арапжерам — досить як пригадаємо N. Reform-і справозданнє Przegląd-у про т. зв. всенародне віче у Львові, скликане в лютім ср. Приклад Kółek roln. невідповідний, позаяк і на наших зборах „Просьвіти“ не тикають справ полїтичних. На полїтичних зборах, якими є звичайно віча, з конечности виходять на перший плян справи полїтичні, котрі дають не раз привід до острійшої дискусиї, хоч на наш погляд непотрібно втягуєть ся в дискусию історична минувшість, позаяк полїтика повинна числити ся з сучасними даними і на тій основі переводити потрібні зміни і реформи. А вже ж і N. Reforma мусить признати, що не все, що роблять міродайні сфери польскі, може причинити ся до успокоєння Русинів. Польска суспільність повинна раз переняти ся тим поглядом, що признанне прав Русинам, не спинить анї не ослабить национально-полїтичного розвитку Поляків, а напротив заперечуванне прав Русинам, тамованне їх национального розвитку лише зміцняє москвофільство. Русини-народовцї бажають щирої згоди, а Поляки яко народність випосажена правами і впливом можуть причинити ся злагодити відносини доси не зовсїм приязні, підготовити справдешню, не соломяну згоду.

Digitized by Google

Накладом редакциї „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, І. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Неребенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршував Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Переспів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещагина Тарас Шевченко в домовинї (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому видї (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданнє з записок сїльскої учительки на Украївї. Ціна 20 кр.

В Адміністрациї „Правди“ можна дістати:

11. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Ко-го, ціна 10 кр.

☞ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XLI-им випуском почало ся друге півроче нашого видавництва. Просимо отже о вирівнанне належитостей і відновленне передплати. „Правда“ виходить в р. 1892 під тими самими умовами, як і минувшого року; тільки для заграничних пренумерантів задля великих коштів почтових висилати мемо „Правду“ за 10 р. річно, 5 р. піврічно, 2 р. 50 кр. чвертьрічно. Нові пренумеранти дістануть даром початок статті „Безвиглядність соціяльної демократиї“. Новоприступаючі пренумеранти дістануть II-гий том „Гомерової Одиссеї“, за доплатою 80 кр. (I. том Одиссеї за доплатою 1 зр. ав.).

Давні річники „Правди“ можна ще дістати по ціні 5 зр. за річник. Просимо о скорі замовленя, позаяк вже не багато лишилось комплєтів.

В теці редакцийній маємо пок. Т. Зїньківського: „Історична казка“, М. Школиченка Злодій, оповіданне з салдацького життя, На віру повість Захара Козуба, дальше научні статті: Гуменного Лїгопись земських начальників, Міклявця, Бунт селян словінських в 1573 р. Маркевича Україна за Петра В. і т. ін. З I-им випуском почали ми друкувати Дантову Божественну Комедию в перекладї Сивенького і подавати мемо її й дальше.

Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України-Руси подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїгописю нашого национально-культурного і суспільного жигтя.

Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакциї, а зараз вишлеть ся.

Місцевим пренумерантам видиватп маєть ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XIV. — ВИПУСК XLII.

за місяць серпень 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. На віру, повість М. Коцюбинського (з слівцем від редакції) (далї буде) стор. 449—467.

II. Весїлє в Ковалївцї, етноґрафічні записки Н. Колцуняка (конець) стор. 467—474.

III. Павло Полуботок, історична траґедия Осипа Барвіньского, стор. 475—484.

IV. Споминки семінарицькі, Самовидця (з слівцем від редакциї) ст. 485—492.

V. Вісті: З Стирії Х а (конець), з Теребовлї, з Поділля, з Тернополя сторона 492—499.

VI. До сестер-Украïнок, вірш Загірньої; Переклади з Гейне В. Чайченка, ст. 499—501.

VII. Моншер-козаче, гумористичне оповіданнє Т. Зїньківського, (конець) стор. 502—511.

VIII. Безвиглядність социяльної демократциї, стаття з нїмецького Дра Е А. Шефлє, (Далї буде) стор. 511—521.

IX. Рішуче заявленнє в радї державній в украïнсько-руській справі, стор. 522—526.

X. Сучасна хроніка стор. 526—528.

XI. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

☛ **Звертаємо бачність наших читачів на погляд ученого економісти Дра Шефлє в XL. винуску „Правди“ в справі загального права голосования, еманципациї жіноцтва і права голосования жіноцтва, про що останними часами у нас так багато пишуть і говорять. — Ред.**

Переписка редакциї.

Вп. Сивенький. Просимо о дальші пісьні Дантового Пекла, котрих ми досї не дістали, позаяк довша перерва не дуже мила для читачів вістника.

Вп. Гуменний в К. Лїтопись про земських начальників надрукуємо в вересневім і жовтневім винусках. Просимо й дальше про нас не забувати.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЄЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Випуск XLII. СЕРПЕНЬ. Том XIV.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австрії
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статті не надруковані зберегають ся не дальш як 3 місяцї.

Слівце від редакциї.

Нещодавно можна було в нашім москвофільскім моніторі подибати таку дивоглядну нїсенїтницю, що нїби-то релїгийний индиферентизм ширить ся у Сербів задля фонетичної правописи, котра „производитъ такіи ужасныя послѣдствія въ религійномъ отношеніи“, а дальше вказуеть ся там „на православный русскій народъ въ Россіи, гдѣ народъ въ высокой степени религійный“. Не хочемо на тім місци розводити ся над тим, о скільки в Сербиї розповсюджений релїгийний индиферентизм і де его жерело. Одначе скажемо прямо, що в Росиї не так-то дійсно, як сей москвофільский орґан представляє. Моральність в народї глибоко упала, а релїгийність чисто формальна, поверховна, хоч Москалї не пишуть фонетикою. Досить вказати на стілько ріжнородних, а навіть дивоглядних сект, на ту деморалїзацию суспільности росийської, яку виказав на основі друкованих московськихъ жерел Е. Б. Лянін в цілій сериї статий обєктивно написаних в английській Fortnightly Review, з котрими небавом познакомимо і наших читачів. Се добутки того деспотизму, тої темноти, що налягає важкою рукою і громадське житте і церкву. Як далеко дійшов упадок моральний і між нашим українсько руським народом, можуть пізнати наші читачі з реально зображених сумних відносин в повісти молодого талановитого письменика п. Коцюбинського з Волинської України, котру починаємо

Digitized by Google

з сим випуском в нашім вістнику. Отже не етимольоґічна правопись а справдешня просьвіта і наука, та щиро християнська проповідь зуміє двигнути нарід з упадку морального, защіпити в нїм справдї релїґийного духа, а не поверховне фарисейство.

НА ВІРУ.

ПОВІСТЬ **МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.**

I.

Гнат сидів в корчмї за столом, підперши голову рукою. На столї перед ним стояла пляшка з двома-трьома чарками недопитої мутної сивухи. Невелика чарка з грубого зеленого шкла лежала перекинута коло жидівського колача. Гнат частував сусїда Івана; але Івана хтось покликав, і Гнат лишився один.

В корчмі було мирно, як що неділї. В дверах раз-у-раз з-являлись постатї чоловіків в довгих свитах та високих шапках, парубків в коротких чугаїнах, гарних поясах та брилях. Молодиці, одягнені в червоні та синї спідницї гарячої барви, в коротенькі байові „ґвавтики“, маяли роскішними кінцями квітчастих хусток та побрязкували разками коралїв. Йшли пити до корчми, йшли і по горілку, ховаючи пляшки в рукав, чи за пазуху. Шинькар й не вилазив з свого заґратованого деревяними ґратками „ванькірчика“. Він все точив з барильця та подавав половинчики, кватирки, пів-ока, ока. Піт великими краплями котив ся на його руді вуса, і він обтирав його рукавом сорочки, поглядаючи на гостий хитрими сїрими очима.

В корчмі було душно і висїла імгла. По під стїною, за столом, сидїло кілька чоловіків та кругловида гладка жінка. Чарка кружляла по черзї, бесїда переходила в крик, рухи ставали жвавійшими, обличчя горіли. Гладка молодиця обмахувала червоне лице червоною хусточкою і приязно осьміхалась на всї боки. Де-котрі чоловіки смоктали люльки, і дим здіймав ся догори синїми струмочками. Запах горілки, змішавшись з важким духом бакуну, наскрізь прочадїв чорні стїни корчми. Несказанний гомін широкими хвилями вилїтав з корчми крізь відчинені двери та вибиту шибку в вікнї. І чого не було в тім гомонї? І гучна людська гутірка, і жалібний голос пісьні, і плач пяної баби, і писк жидівської дитини. Бадьористі згуки скрипки та цимбалів долїтали до корчми з-за стїни, де хлопцї наймали музики дївчатам, і змішувались з празниковим пяним галасом.

Digitized by Google

А Гнат сидів, підперши голову рукою і нічого не чув. Він дивився на стовп соняшного проміння, що, продершись крізь вікно, ляг на стіні чотирма золотими плямами. Соняшне проміння пригадало йому один щасливий день в його житті. Се було торік, в такий самий веселий майовий день. Він стояв в садку під яблунею, вкритою білим цьвітом і говорив з любою дівчиною. Вона осьміхалась до його, казала, що любить його... „пійду за тебе, присилай старостів...“ З радощів він мало не збожеволів. Тай як його не радіти, коли сьвіть зразу покращав: і сонце веселійше засяло, і пахощі з садків покотились хвилями, і озимина нічогенько показує на сей рік, і сусїда Іван справді добрящий чоловік, оттак, хрін його знає, за що й посварили ся... Щастя не зміщувалось в серці, щастя розривало груди! Та чи довго-ж тішив ся він тим щастєм? От, прийшло лихо і, мов корова язиком, злизало щастя!... Така вже його доля... щербата, мовляв. Кажуть — дїти щасливі; дитина не знає біди, не знає лиха. Пусте! Скільки сягає його память в час дитинства — усе не вбачає він себе щасливим. Вже на сьомому році почав він помагати батькові в господарстві. Далеко ще до сьвіта, а вже батько будить вставати, худобу пасти, чи в поле йти орати, за погонича. Господи, як не хочеть ся лишати нагрітого місця, як тяжко розлучатись з солодким раніщним сном! Та суворе батькове слово мов водою холодною обілле і прожене сон... А в полї добре, як сухо та тепло. Але у дощ, у негоду, в осїнній холод, змокне було, що й ниточки сухої не знайдеш на спинї, сяде десь під кущом, та клацає зубами з холоду, та морить ся голодом, бо що то за їжа-хлїб з цибулею! А мало його попобили й батько й мати, вернувшись з корчми пяні, або роз-ятрені гірким бідуванням? Та що про те згадувати! Найгірш зробили, що померли, лишивши його на девятому році сиротою... Віддали його до пана в економію товар пасти. Що вже тоді назнущали ся над ним до схочу́, що наштовхали ся! Правда — не довго пас він худобу: на зиму звелїв пан взяти хлопця до двора, в поміч льокайові. Було — забагнеть ся панам погожої води — льокай і посилає його до криниці. Тягне він здорову, важку бадю, повну води, а в очах аж позеленїє від великої натуги... Руки й ноги тремтять, духу з грудий не можна добути... А слухать треба, бо льокай як раз нагодує „товченниками“! І кожне мало право налаяти його, пехтувати їм, бо він сирота, мужичиня... Ще тоді, порівнюючи життя панів та мужиків, він глибоко переконав ся, що Бог не дав долї мужикам, що для мужиків нема щастя на землї. Ріс він, росло і дужчало в нім те пересьвідчення. І справді — де те мужицьке щастя, в чім воно? Не зазнаєш того щастя дитиною, не зазнаєш його й вирісши... Рано вставати, цїлий день працювати тяжко на спецї, в поросї, морити ся голодом на пісній страві, та лягати натомленному без вечери, бо не

Digitized by Google

було кому зварити, бо всї були на роботї — ото мужицька доля. А в головї — як завязано, поночї; нїчого мужик не знає, не знає, що дїєть ся на сьвітї, як запобігти своєму лихові, як заслужити кращу долю... Шукає він часом тої долї на днї чарки, тай там знаходить одно лишь лихо! А серце хоч бєть ся в мужицьких грудях, таки бажає щастя, таки рветь ся до кращого життя, живе надїєю!...

Раз — він вже парубкував тодї — йому здало ся, що він розвязав тую житьову загадку. От, як би мати вірну дружину, тиху, сумирну, що-б перед нею можна було розкрити своє серце, показати, що там наболїло, запекло ся, що труїть чоловіка; що-б вона пожалувала і своїм тихим, приязним словом, мов рукою, зняла всю вагу з серця. Тодї і сухар смачний, тодї і праця не важка! Шматок хлїба з водою, аби, серце, з тобою! Відтодї думка про вірну, тиху дружину скрашала його безталання. Одружить ся він, візьме жінку по думцї, і горе па віки потоне в хвилях родинного щастя! Аби дївчину наглядїти. І він наглянув дївчину зовсїм несподївано. Він косив ячмінь, вона плоскінь брала. Ниви їх були поруч. Дївчина сьпівала якусь пісню. Йому сподобав ся голос дївчини, і він подумав, що добре було-б слухати таку пісьню в хатї довгого зимового вечора. Вони розговорили ся. Вона розказала йому, що називаєть ся Настею, що сидить далеко від його на другому кутку з своєю старою матїрю Явдохою. Йому вподобались здорові сиві очи, що тихо сяли зпід довгих вій та широких, як покоси, русявих брів. І личко було гарне — трохи довгасте, але повне, з повними червонимп устами. Сьміялись лише очи та уста: підіймуть ся догори куточки червоних уст, і коло них набіжать дві коротенькі зморщки. Облича зоставалось спокійним та сумовитим. Настя якось зразу припала йому до серця. Він не почував вже себе таким самотним як перше, наче з-явилась у його яка близька родина. Він почав ходити за нею сьлїдком. Де Настя на роботї — там і Гнат. Жнуть на лану пшеницю, він поносить та поскладає в полукіпки її снопи. Копають в пана буряки — він своїми буряками досипає її мірницї. Йому так любо брати на себе її працю, попільжити їй чим змога. Усе частїйше постерегав він, що в серцї його ворушить ся кохання, тихе, приязне кохання, що воно обхоплює цїлу його істоту. І він не пручав ся від того нового чуття, він залюбки, охоче віддавав ся йому, радїв їм. Йому здавалось, що досї він не був цїлим чоловіком, іно половиною, що він знайшов другу половину свою і через тее починає жити новим, повним життем. Уявити собі життя без Настї він не міг, не вмів...

А Настя усе була добра, тиха, сумирна. Багато говорити вона не любила. Усе слухає, що говорять другі і всьміхаєть ся очима та куточками уст. Але як скаже слово, то так і влетить ластівкою те слово до

Digitized by Google

серця і мов крильцями розмає тугу. Тиха як ягниця, ніжна, як голубка. Гнат почав ходити до їх хати. Ходили і другі парубки. Межи ними був здоровий та веселий парубок Петро. Не раз стискало ся Гнатове серце, не розсували ся тонкі брови, коли безжурний Петро гнув всіляки жарти, вигадки, весело, по дитячи сьміявсь. Настя охоче слухала жартів говіркого Петра і часом навіть забувала на Гната. З природи мовчазна, вона залюбки слухала веселу та гарну мову. Досада брала Гната, що він не похопить ся бистрим словом, як Петро. З тої досади Гнат ставав ще мовчазнійшим. Тільки в серці збиралась ненависть до Петра та жаль до Насті. Але скаже Настя ласкаве слово, вийде до його під яблуню, — і він знов лине щасливою думкою в будуччину. Настя, здаєть ся, любила його, але якось не важилась сказати йому рішуче слово. Що було не спитає він: „Пійдеш за мене? присилати старостів?“ — вона в'одно: „а я знаю... я тебе й так люблю...“ Вже й подруга Насті — весела чорна Олександра, сьміючись, каже: „отсе, Господи! нявчить, наче кіцька замлїла! Та ти кажи, чи пійдеш за його, чи не пійдеш, а то водить парубка, ні собі, ні людям!...“ Аж ось одного майового веселого дня сказала Настя, стоячи під яблунею: „пійду за тебе, присилай старостів!“ Він не тямив ся з радощів. Третього дня після тої розмови Гнат з старостами йшов до Явдошиної хати.

Добре памятає він, як колотилось його серце, коли старости взяли ся за клямку і відчинили двери. В хаті стояв гомін. Петро з старостами сидїв на лаві. Стара Явдоха частувала гостий горілкою й бажала дочці і Петрові щасливої долї. Настя стояла коло печи, підперши голову рукою. Гнат зрозумів все і враз почув, що в серці в його щось лопнуло, кров попливла з тїла, і він похолов, як мрець. В голові путали ся питання: „як? що? завіщо?“ Старости щось говорили, він навіть не розібрав гаразд що, мабуть потїшали його, далї взяли під руки та, мов пяного, вивели з хати. Несподіване лихо приголомшило Гната. Йому все здавалось, що він спить, що йому приснив ся важкий сон, і він силкувавсь прокинутись. Холодний вечір трохи прохолодив Гната; перша його думка була побачити Настю, та дізнатись від неї, що се таке стало ся, що вона робить із їм. Він схопив ся і побіг до Явдошиної оселї. В Явдошиній хатї було темно. На білій стїні чорнїли маленькі вікна. Гнат став під вікном і почав висвистувати пісьню, на котру Настя завш виходила. Але двери не одчинялись, хата стояла нїма, як домовина. Гнат десять, сто разів висвистував тую-ж пісьню, що раз голосніще, думаючи, що Настя не чує. А хата все нїмувала та дивилась на його чорними вікнами, наче череп очима-ямами. Кілька разів здавалось йому, що він виразно чує, як заскрипіли двери, стукнув засув, засовгали по сїнях босі ноги. Серце тоді переставало битись і спинивши дух в грудях, Гнат весь

Digitized by Google

обертавсь в увагу... Але сінешні двери щільно приставали до одвірка, а навкруги була німа, мертва тиша. Гнат важко переводив дух, підходив до вікна, під котрим спала Настя та хтів стукати в вікно. Він спершу тихенько стукнув в шибку, далі дужче і дужче... Широко розкриті очи пильно дивились на двери, ухо пожадливо ловило кожний згук в нічній тиші і все одурювало сполохане та роз-ятрене серце. Двери невідчинялись. Нетерплячка брала Гната. Він гриз би вікно, гриз би шкло, ряму. Він головою висадив би вікно та вліз у хату, що-б хоч на хвилинку побачити Настю... Часом, серед такої горячки, вся енергія його спадала, і якийсь голос говорив в нім; „на віщо?... кінець!! Дійшов до краю!“ Але за хвилинку надія побачити Настю, почути від неї, що все, що його мучить — сон, мара, — обхоплювала цілу його істоту, і він знов уперто ходив під вікнами та чекав, чекав... Повний місяць осьвічував бліде облича з тонким чорним вусом, широко розкриті, блискучі очи та розкуйовджене волося. Як би хто глянув на його в ту пору, то певно подумав би, що то упир прийшов з того сьвіта і от-от счезне, лише засьпівають треті півні...

Вже над сьвітом, коли східний край неба спахнув полумям і сьвіже повітря виповнилось чудовою гармонією пташиного сьпіву, Гнат, коливаючись мов пяний, поплентавсь до дому.

В полудне прийшла до Гната його тітка Мотря. Вона вже все знала. Їй так було жаль бідного Гната! Скривдили бідного сироту вороженьки лихії, бодай їм долі не було. Дання якесь дали парубкові, зачарували, а тепер знущають ся! А все той циган — Олександра. Як взяла вговорювати Настю, як взяла: „а він сестрице, нероба, а він ледащо: змалечку служив у дворі за льокая, звик на легкім хлібі. Ти будеш бідувати з ним, сестрице, бо він не зугарен господарювати. До того ще сумовитий, не веселий... Ні поради, ні розваги. От Петро — богатир — хазяйська дитина, не тинявсь по наймах... Ще до того веселий, моторний і з лиця гарний, хоч води напий ся. За таким чоловіком не знатиме жінка біди. А ввійде до хати -- то й хату звеселить...“ А старе лубя Явдоха і собі за Петром тягне, тим що багатир. Так заморочили бідну Настю, що вона вже й каже: „хто перш пришле старостів, за того й пійду.“ А Олександра й переказала Петрови, що-б поспішав ся, коли хоче дівчину взяти... Про те Гнат не такий дурний, що-б журитись за Настею. Сього цьвіту по всьому сьвіту! Є! Він візьме ще кращу та багаччу!...

Кожне тітчине слово гострим ножем поверталось в серці Гната. То він — Гнат — нероба, він, що так тяжко працював в своїм житті, що за роботою не знав просьвітку! Він ледащо? Добре. Той нероба, той ледащо пішле старостів до Олександри. На злість Насті посватаєть ся.

Digitized by Google

Побачимо, з чим тая розлучниця відправить його старостів! Пожалуєш, Насте, та пізно! Годі каятись по смерті! І він заслав старостів до Олександри. Олександра подавала рушники. Одної неділі справляли весілля Настї та Петра, другої вінчали Гната.

Пісьля весілля Гнат став наче спокійнійшим. Він чув, що йому треба ратуватись, що-б не пропасти з туги, що весь його ратунок в праці. Йому легше ставало, коли він працював. За роботою — він менш був в хатї, рідше бачив жінку, менш говорив до неї. Вона була для його чужою людиною, заважала йому. Часом мине цїлий тиждень, а вони й словом не перекинуть ся, мов нїмі. Нетерплячка брала палку Олександру. Що се справдї за вигадки? Чи довго так буде? Вона не наймичка йому, що-б тїльки годити йому, а він і головою не кивне, і словом не обізветь ся, аж хата пусткою дише! Нї, годі! Вже в неї накипіло коло серця! І вона ставила обід перед Гнатом так, що миска аж гула і от-от не розлїталась на шматки, а ложка летїла під стіл. Вона шукала сварки. Гнат зсував тонкі брови і поглядав на жінку зпід лоба. З натури нечипурна, неохойна, Олександра зовсїм опустила руки. Хай все іде прахом! Хата по три днї стояла неметена, страва тхнула недоглядом, хлїб був глевкий, а на господиню гидко і глянути: сорочка чорна, спідниця задрїпана. Вони почали сваритись. В серцї Гната накипала ненависть до нелюбої жінки, нехіть до своєї хати. І на віщо він оженив ся! Так, він зробив злість, але не Настї, а собі. І отсе те мальоване щастя, котре мало скрасати його вбоге життя, котре пестив він у мріях парубочих?... Гнат почав вчащати до корчми. В корчмі за чаркою він забував своє лихо.

Раз він зустрів Настю. Чоловіка її взято у москалї, і вона лишилась московкою. Спершу Гнат хтїв втекти: йому було нїяково, наче соромно. Але якось зовсїм несподївано він з гірким жальом почав оповідати їй про своє життя, про свою недолю, дорікати їй, на що вона запропастила його вік молодий.

Вона плакала. Вона і досї не знає, як се стало ся. Так десь воно мало бути. Адже і їй жаль, що вони розлучились: вона не бідила-б так гірко без чоловіка, як тепер, коли Петра взяли у москалї.

Гнат виявив перед Настею все, що так довго гнїтило його серце, труїло його життя, і йому наче легше стало на серцї. Але те спіткання розбуркало в їм спомини давнього щастя, розжевріло вгамоване кохання. Гнат знов почав стежити за Настею.

Незабаром прийшла вістка, що Петро помер. Настя лишилась молодою удовою. Відтодї в неділю чи в сьвято, чи так видалась вільна година — Гнат щезав з хати, а куми-жалібницї, жалкуючи за Олександрою, плескали, що Гнат ходить до Настї. Олександра все знала і сварилась з чоловіком. У хатї в них було некло. Гнат втїкав до корчми.

Digitized by Google

От і тепер, сидить він в корчмі, підперши голову рукою, і цїле його безталання стає перед його очима...

З другої сьвітлиці почув ся пискливий плач дитини. Гнат потер чоло рукою, неначе прокинувсь з важкого сну і глянув у відхиляні до сьвітлиці двери. Груба Берчиха гойдала дитину в колисці і плела поньчоху. Розпатлана, в заялозеній сніднищі та засиненому шматтю жидівка нагадала Гнатови його нечипурну жінку. Гнат аж сплюнув з огидою. Достоту Берчиха! Нї, він не може жити з нею! Так йому вже остогидїло, так остогидїло, хоч з мосту та в воду! Тонкі брови Гната зсунулись, аж тїнь впала на очи. Важкий кулак рішучо стукнув по столї; чарка покотилась по столї, черкнулась об пляшку і жалібно задзвенїла. Гнат вийшов з корчми.

Вечоріло. Блакітне небо наче оперезалось широким рожевим поясом. Цьвіли яблуні; тихе повітря дихало чудовими нахощами. В останньому промінні сонця грала дрібненька мушва і мов сїтка мигтїла перед очима. Гули хрущі та лїтали як кулї. Висипала на вулицю дїтвора і збудила тишу криком та дзвінким сьміхом. Греблею йшла череда і, здіймаючи куряву, ревла та мекала. Курява стелилась по гладкому як дзеркало ставку і купалась в хвилях рожевого сьвітла.

Гнат перейшов греблю і подавсь в вуличку. В вуличцї було темно та вохко. Високі, крислаті верби зеленою баньою нависли над вуличкою. Від криниці, ровом, дзюрив струмочок. Коло воріт молодиці чекали на череду, що-б вилучити ягнят. Гнат постояв трохи з тїткою Мотрею, котра й собі вийшла проти череди. Тїтка Мотря оповідала, як їй було добре за покійником третїм чоловіком, і як вона тепер бідує, немаючи де голови прихилити на старости лїт... Смеркло. Гнат побачив сьвітло в своїй хатї і подав ся до воріт.

II.

Олександра давно вже зварила вечерю і чекала чоловіка. Бараболя з юшкою забуділа в холодній печі, а Гната не було. Олександра кипіла. Господи, що се за життя?! краще-б вона сивим волосом сьвітила, ніж мала втопити свою долю, віддаючись за Гната! Правда, якось не дуже хапались хлопцї сватати її, мабуть тим, що вона сама липла до їх, але може-б і посватав який людяний! А то є чоловік — і нема чоловіка. Ані заговорить любо, ані присунеть ся близько, як чоловік до жінки. Іно важким духом дихає. А ще тая гадина люта, розлучниця тая, Настя, колишня її подруга! Водить його за собою, мов теля на налигачи... Нї, годї терпіти! Терпцю не стяє! Вона кине чоловікови в вічи слово правди, а тодї — про неї, — нехай або вбє її, або вона сама кине його до лиха!

Digitized by Google

Олександра з нервовим посьпіхом бігала по хатї, сама не знаючи, що ро́бить. То вона разів кілька переставляла з місця на місце хлїб на столї, то брала віник, що-б замітати й кидала його серед хати; то, метнувшись до жердки, шукала чогось межи одежою. Довга тїнь від її високої, сухої як дошка постатї, лїтала по стїнах, лїзла аж на стелю. Чорне облича Олександри збілїло; зпід високих, веселкою, брів сьвітились гострі чорні очи; в очах мигтїла блискавка. Ніздри довгого тонкого носа хвилювались, тонкі уста нервово тремтїли. Вона була навіть гарна — палка, гпївна, енергічна...

Гнат увійшов в хату.

Олександра з призирством, наче зачіпаючи, глянула на чоловіка. Гнат не постеріг того зневажливого погляду. Він почепив на кілок шапку, роздяг ся й закинув на жердку свиту. Йому хтїлось їсти. Він сїв за стіл, відрізав скибку хлїба і грубо посолив її.

— Вечеряти!

Олександра з незвичайним посьпіхом вхопила з мисника миску, аж миска загула в руках, насипала холодної страви і поставила перед Гнатом так енергічно, що той аж глянув на неї зпід лоба. Він постеріг, що сорочка на ній була чорна, заялозена і здавалась ще чорнїйшою при новій празниковій спідниці. Гнат сворбнув страви. Юшка була холодна, бараболя тверда.

— Задубіла, промовив він крізь зуби, відсуваючи миску.

Олександра скочила мов опечена і блисонула на Гната очима.

— Задубіла! Бодай вже ти задубів, як маєш сидїти десь у чорта в зубах! Терпіла, терпіла, а далї й терпцю не стає!... Де се видано? Що се за чоловік? До хати його й псами не заженеш! Прийде неділя — він не сидить в дома, а вештаєть ся десь по шиньках з полюбовницею... а ти сиди, туманій, та чекай його з вечерою! Нї, не діждеш сього!... Годї!...

— Цить, Берчихо!...

Стіл аж йойкнув під кулаком Гната, миска плигнула по столї і хлюпнула на скатірку мутною юшкою.

— Ба не буду мовчати! Олександра прискочила до чоловіка, махаючи перед його лицем ложкою. Вона має право сказати йому слово правди! Вона йому жінка, а не наймичка. А він який їй чоловік? Він гірш ворога лютого! Йому не вгодиш: переступи — зле; не доступи — зле; все бісом дивить ся! Вона не чула ще від нього приязного слова, не мала поради! І так вже їй остогидїло, так остобісило, до живих печінок дійшло! Вона буде мовчати, а він бігати ме по чужих молодицях, а він буде любити ся з тою биркою, з тою слинявою Настею, бодай вони почезли равом до мари, може-б їй розвиднїло ся тодї хоч трохи!...

Digitized by Google

— Мовчи, бо битиму! Гнат крикнув і шибка задреньчала в вікні. Він вийшов зза стола. О, се вже чорт його зна', що таке! Се вже баба не аби як зноровила ся! То він не каже бісовій личині, що вона нехлюя, не хазяйка, що вона негодна страви зварити, хліба спекти! Хиба він не знає, хто розлучив його з Настею, набрехав на його? Хиба він не бачить, що вона ґзить ся з парубками, мов дівка розбещена? Він все знає! Хай же наважить ся сказати хоч слово, тоді знати ме, по чому в Тростянці гребінці! Ох, бити ме-ж він її, бити ме, як жиди гамана!

— Ба брешеш, ба не вдариш, побила-б тебе лиха година!

Олександра скочила до Гната і вдарила кулаком в кулак. Гната взяла злість. Він замахнув рукою і збив очіпок з голови жінки. Кічка розкрутилась, і роскішне чорне волося хвилею впало на плечи. Мягке, тепле волося роздратувало Гната. Він взяв косму волося, замотав його на руку і сіпнув. Олександра дико крикнула. Той крик ще більше розлютив Гната. Не тямлючи себе, кинув ся він на Олександру. За хвилину дві істоти злились в одну дивовижну, з чотирма руками, чотирма ногами. Істота та якось незвичайно, конвульсийно ворушалась і не можна було розібрати тих рухів при нерівнім, блимаючім сьвітлї керасинової лямпочки. Гнат кинув Олександру на землю, змісив її ногами. Вона зірвала ся з долівки і розкудлана, перелякана з плачом та криком вибігла в двери.

— Геть з моєї хати! дико крикнув Гнат.

Він стояв блїдий, з широко розкритими очима і важко дихав.

— Геть, що-б твого духу не було тут!...

Гнат метнувсь до жінчиної скринї. Він вхопив її за вухо, що-б викинути за Олександрою. Але скриня була важка. Гнат шарпнув за віко, і віко відскочило, аж залїзна клямка забрязчала. В роз-ятреню, не тямлючи себе, почав він викидати жінчине добро в відчинені до сіний двери. З свистом летїв сувій полотна і через всю хату стелив ся білою стежкою. Червона манїйова спідниця, блиснувши до сьвітла горячою барвою, лягла коло ослона. Летїли, мов змиї, рушники та чіплялись на дверах. Брязнуло до землї намисто і розкотилось по куточках. Здоровий клубок ниток скоро-скоро покотив ся по білій стежці полотна і переплигнув через поріг в сіни. Кукла льну, зачепившись за мисник, повисла там, мов волося русалки. Гнат кидав шмаття, одежу з такою силою, що по хатї віяв вітер, аж полумя лямпочки вигиналось довгим язиком та чадїло. Від нерівного сьвітла тїни на стїпах тремтїли. Випорожнивши скриню, він шарпонув її так, що вона аж загула. Гнат озирнувсь навкруги. В хатї було пусто і сумно. Олександри не було. Він плюнув з пересердя і вийшов з хати, не причинивши навіть дверий.

Digitized by Google

Була чудова майова ніч. В вуличці було темно, аж чорно. Крізь чорну баню верховіття де-не-де продер ся срібний промінь місяця і ляг на чорну землю срібною плямою. Вийшовши з вулички, Гнат неначе вперинув в море білого сьвітла. Те біле, трохи блакітне сьвітло тихо лилось з гори, а зачарована земля неначе куналась в фантастичному сяйві. Гнат подав ся до ставка й сїв під вербою на росяній траві. Він глянув на ставок і не пізнав його. Нї, то не ставок, то друге небо з місяцем, з зорями. Дві блакитні бані зіллялись в одну величезну кулю, оперезану чудовим поясом темно-зелених дерев, білих хат, чорних типів. Одна хата до гори стріхою — друга у низ; одно дерево до гори віттям, — друге у низ. Два місяцї неначе осьміхають ся один до одного. Зорі тихо тремтять в горі і долї... А в садках солодко дрімають окутані місячним сяйвом струнькі тополї, широковіті липи, кислаті яблунї, і лише інколи, немов крізь сон, тихесенько зітхне деревина молодим листом. По сріблястій землї лягли довгі чорні тїни... Тихо. І земля, і вода і повітря — все поснуло. Однак та нічна тиша повна всякими голосами. Рáзно цокотять жаби по тім боцї ставка. Тьохкає, аж розлягаєть ся в садку соловейко. Десь далеко в селї гавкають собаки... На левадї форкає коняка і брязкає залїзним путом...

Гнат сидїв на березї під вербою. Нічний холод трохи прохолодив його та втихомирив розбурхані нерви. Але на серцї в його було погано. Він інстинктово чув, що счинив не добре дїло, та думка не ставила сього перед ним ясно. На хвилинку йому жаль стало Олександри і промайнула думка про згоду, але набігла друга думка і мов дужча хвиля розбила першу. Нї, він не хоче жити з нею, він не може жити з нелюбою! Нехай роблять з ним, що хотять, нехай його судять, як знають, а він не пустить її до хати. Краще об стїну головою. Вона йому гидка, осоружна; вона отруїла його життя, розлучивши з милою, вона труїла його цїлий рік непокірливою вдачою, неохайностю, лїнощами... Відколи він оженив ся — і в господарстві йому не ведеть ся. Спроміг ся на конї, підгодував — думка продати та заробити — як раз втеряв. Купив другі, знов підгодував і знов втеряв, за сим разом ще більше. Купив двох кабанцїв, — доглядав, годував їх — такі ситі були. Та що? Зраня несхотїли їсти, а ввечері одубіли. Або з тим телям?! Яке там теля — таки добрий назімок був. Се було зимою. На дворі була страшенна хуртовина. Вітер вив, мов дикий звір і, змітаючи цїлі кучугу́ри снїгу, підіймав їх до гори, до білих хмар, що низко повисли над землею. Трудно було потрапити до воріт. Рвачкий вітер бив в лице, сьнігом заліплював очи, та, здавалось, хтїв підхопити до гори, що-б потому кинути в холодний сьніг. Гнат виніс телятї їсти. В хлївцї його не було. Гнат обійшов весь двір, заглядав по всїх кутках — теляти нема. Гната взяла трівога.

Digitized by Google

А ну-ж де замерзне, дурне, під тином? Він підперезав ся, насунув на очи шапку і, взявши в руки кийок, пійшов на вулицю. Ноги стрягли в сьнїгових заметах, вітер бив в лице з такою силою, що Гнат не міг дихнути. Він відвертав ся від вітру, що-б перевести дух. Гнат обійшов село — теляти не було. Змучений, впрілий, вернув ся він до дому без телички... На другий день казали люди, що вовки розірвали в лїсї якесь теля. Гната немов що торкнуло. Він пійшов в лїс і скоро знайшов в рові голову свого теляти з налигачом на шиї... Ах, він уявляє собі, він на свої очи бачить кріваву драму в лїсї. Холодний вітер свище межи голим, цупким деревом. Облїплене снїгом, стоїть по колїна в снїгу теля і, витягнувши морду, жалібно мукає проти вітру. Зза ярка, повного сьнїгу, дивлять ся на нього блискучими мов жарина, очима два вовки. Вони неначе змовились: один ляг в ярку до гори черевом, а другий, крадучись та присїдаючи до землї, обминув теля ззаду і погнав його на ярок. Теля жалібно мекнуло, задерло хвіст і, нерівно стрибаючи, побігло просто на вовка. Вовк лежав і чигав. Теля надбігло та з розгону скочило на вовка. Вовк вхопив його впоперек, і розпоров йому живіт. Теля впало. Надбіг другий вовк і з живого ще теляти вирвав шматок мяса. Вовки їли, гарчали та скалили один до другого зуби...

Гнатови аж мороз пійшов поза спину. А і справдї стало холодїйше в повітрі. Над ставком зняв ся білий туман та мов серпанком оповив краєвид. Пахло вохкостю. Гнат встав і пійшов до дому. З вікон лилось сьвітло, але двери були зачинені. В хатї було поприбирано, все стояло на своїм місцї. Гнат глянув в куток і догадавсь, хто зробив лад в хатї. На лаві під образами солодко спала тїтка Мотря, хропучи носом. Гнат погасив сьвітло і ляг спати.

Сонце вже зійшло; скісне проміння його, продершись крізь вікно до лави, розбудило Гната. Він глянув на тїтку, що поралась коло печи і сїв на лавку, протираючи очи. Він нїяк не міг второпати, звідки взялась тут тїтка, що вона тут робить. За хвилинку Гнат згадав вчорайший вечір. Тїтка кришила буряк і лише постерегла, що Гнат прокинув ся, голосно заторохтїла грубим голосом. Але-ж він і спить! Вона думала, що він вже не встане! Най він мовчить, нїчого не каже: вона вже все знає. Саме тодї, як зняла ся межи ними колотнеча, вона стояла на подвірі і все чула. Або-ж не варт бити? Там-то, матїнко, нечупара, там-то ледащо! Всї молодицї дивують, як він терпів їй, не вбив її досї до мари. Побігла до батька. Не бійсь, прибіжить! А як не вернеть ся, то чоловік потрапить на поясї привести до хати, як торік Клим свою Варвару! Повіялась, а посуда стоїть лоском немита. Вона, Мотря, своїми руками

Digitized by Google

мусїла всьому лад дати, хоч як було треба пійти на подене. Мотря довго говорила, жалїючись на своє гірке бідування. Її басовий голос грізно гучав в хатї, неначе там хто лаявсь.

Гнат слухав, чи не слухав. Йому якось нїяково було з тїткою і хтїлось зостатись на самотї. По обідї Гнат взяв сокиру та подався на подвіря лагодити пліт. На перелазї з-явилась низенька постать чоловіка з сивою колючою бородою. Гнат впізнав тестя і став, очікуючи. Старий підійшов ближче.

— Здоров, синку! Що там скоїло ся вчора межи вами, що Олександра прибігла до нас, мов несамовита?

— Та що скоїло ся... от, тату, дали мінї жінку, тепер візьміть її собі, бо я з нею не житиму...

— Овва! Не вихоплюй ся, синку, з нерозумним словом, бо назад нїяково вертати ся. Чому-ж се так?

— Бо вона мінї не до вподоби... я її не люблю!

— А ти-ж чом, синку, не розпитав стежки в свого серця, та заблукав до нашої хати? Хиба тебе хто силував? га? Нї, тепер вже годї! По смерти нема каяття!

— Як собі хочете, а ми в купі не будемо!...

Гнат розказав тестьові, як вони жили з Олександрою. Старого брала злість. Здурів зять, чи яке лихо! Не буду з нею жити, тай не буду... Ну, вдарив там жінку, повчив її трохи, тай годї! Дїло звичайне. А погнркались — помирити ся тай жити як сьлїд, як Бог приказав.

— Ви, тату, краще не втручайте ся в се дїло, бо нїчого з сього не вийде!...

Як то не втручати ся? Адже вона йому дочка! Може й його серце болить за своєю дитиною. Старий сердив ся. Він говорив скоро і прискав слиною, наче сукно мочив. А як би зять схотїв загубити свою жінку, то батько повинен ще колїном у яму пхати? Е, нї, вибачай! Дарма, що він старий, а ще нїкому не дасть на поталу дитини!... Показились десь дїти, чи який хрін. Одно затяло ся, каже, що не буде вкупі жити, а друге й собі тївї сьпіває... Межи ними й дїдько лисий не розбере справи!... Старий Максим плюнув з пересердя і подав ся до воріт, бубонячи щось під ніс.

Другого дня ввечері до Гнатової хати вступив Максим з кумом Гаврилом, старим, поважним чоловіком. Вони вговорювали Гната помиритись з жінкою та жити з нею в злагодї. Гнат і слухати не хтїв. „Я її не люблю“, твердив він в одно. Гнат не пив навіть горілки, котру принїс тесть. Максима брала нетерплячка. Йому аж руки свербіли до бійки, а слина так і летїла з рота за кожним словом. Але кум спинив його, зацитькував. Максим кричав на цїлу хату. О! він знайде спосіб на

Digitized by Google

упертість зятя! Він пійде до старшини, на суд!... най добрі люди розсудять, чи годить ся кидати жінку, ламати те, що пін звязав...

Гнат був спокійний. Про нього! Най йому голову стинають, не те що судять, а він не жити ме з жінкою...

Максим вилаяв ся, хрьопнув дверима і пійшов з хати. За ним поплентавсь й кум.

В середу рано Гнат найняв підводу і відіслав Олександрі її скриню.

В неділю смерком, коли Гнат вніс сухого ломача та заходився розпалювати на вечерю, в хату не вбіг, а просто влетів десятник. Ні вуси, ні борода не хтіли рости на його темному як юхт обличу. Замісць них висіли якісь клаптики темного волося. Вся невелика фіґура його була розтріпана, виявляла переляк, неначе він тільки що вирвав ся з рук якого страховища. Руда шапка не прикривала гаразд розкудланого волося, і воно лізло з під шапки та крізь дірки в шапці. Крізь рукава пошарпаної свитки сьвітились лікті. В руці тримав він на знак поваги довгий ціпок. Староста з шинку післав його до Гната, і він біг як навіжений, бо в корчмі чекав його чоловік з пів-оком.

Десятник забелькотав щось так скоро, що Гнат не зразу второпав.

— Прийшла бомага до шинку... той, до старости... загадують, що-б взавтра зраня безпремінно прийшли до корчми... той, як його... у волость... Діло єсть... Глядіть, не гайте ся...

Він на щось потрусив бородою і так швидко, як ввійшов — щез з хати.

— Мабуть на суд! Про мене, най судять, подумав Гнат.

Сонце вже високо стояло на небі, коли Гнат подавсь у дорогу. До волости було добрих вісім верстов. Гнат думав прийти туди на пізний обід. Вітер підпихав Гната в плечи, хвилював зелені ниви, збивав куряву по дорозі. Було трохи холодно. Гнат йшов і думав про суд. Він завдавав собі питання від старшини й відповідав на ті питання. Він думав, що казатимуть тесть, Олександра, лагодив їм свою відповідь. Гнат не постеріг, коли дійшов до ліса. Починав ся чагарник з кущами лісчини, а за ним, мов стіна, стояв густий грабовий ліс. Тут, на узлісі розкіш була вітрови. Орлом налітав він на зелену лісчину, обіймав її, мов козак дівчину, а лісчина, соромлячись, відхиляла від нього свої віти і мов шопотіла круглим мягким листом: „пусти! не чіпай, осоружний!“ Високі дерева на краю ліса махали до вітра віттям, немов зачіпали його. Гнат увійшов в ліс. Йому схотілось спочити; він ліг на траву і озирнув ся навкруги.

Темно в лісі. Молода струнька яворина, вкривши коріння оксамитовим мохом, високо сягає рябеньким стовбуром, що-б зеленим верховіттям всьміхнутись до блакітного неба, скупатись в золотому промінні,

Digitized by Google

цікавим оком спогляпути на широкий чудовий краєвид, розмовитись з вольним вітром.. Тихо в лісї: повітря не дихне, нїщо не шеберхне, жадна ростинка не схилить ся, не злякає маленької комашки. Мов все поснуло, мов зачароване. За те горою йде гучна розмова вітра з лїсовим верховіттєм. Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лїса, що синіє за горбочком. Здалека чутно глухий гомін; він наближаєть ся, дужчає, обхоплює верховіття, і здаєть ся, що кожне дерево кожним листочком шопотить якесь чарівне слово, а ті слова, зливаючись в чудову гармонїю лїсового шепотання, хвилею котять ся далї, завмираючи в просторі... За першою хвилею котить ся друга, третя...

Мельодійний шелест листя, чарівна краса молодого лїсу навіяли на Гната солодкий смуток. Він нагадав Настю. Йому навіть привидїлось зза зеленого віття лагідне обличчя милої з повними устами та великими сивими очима. Серце його знов забагло кохання, того тихого раю, про котрий він так довго марив. Гнат лежав, а солодкі мрії колихали його серце... Враз він схопивсь і сїв. В голові його, мов блискавка, промайнула нова думка. Думка та вразила його незвичайною простотою. Він так конечне зробить. Він вблагає Настю сидїти з ним на віру... Адже не він один сидїти не на віру! Адже в їх селї можна налїчити більш десяти хат, де чоловік та жінка не шлюбні! Аби вірно кохались!...

Лице в Гната розжеврілось, очи неначе побільшали і дивились кудись далеко, минаючи дерева, на устах під чорним вусом грала усьмішка. Згадавши, чого він тут, Гнат важко зітхнув. „Коли-б швидче кінець!“ голосно промовив він, рушаючи в дорогу. Цїлу дорогу Гнат думав про Настю. Розпалена уява малювала перед ним картини тихого, незакаламученого щастя...

Ще здалеку впізнав Гнат чималий будинок під зеленим залїзним дахом, з пообббиваними дощем стїнами. То була волость. Кілька молодих акацій цьвіли перед вікнами, кидали густу тїнь на ґанок. На східцях ґанку, в холодку, сидїли люди й про щось гомонїли. Осторонь стояв чийсь віз. Розпузданї коні, інколи форкаючи, тихо хрумали обрік.

Гнат наближив ся і вглядів тестя. Старий Максим щось розказував чоловікам. Олександра сидїла оддалека і скубла китицю білого цьвіту акації. В волости казали Гнатови почекати; він примостив ся під частоколом в холодку і закурив циґарку. Тесть розмовляв з людьми, а сам все поглядав, очікуючи, чи не підійде Гнат, не заговорить до його. Але Гнат і не дививсь в той бік, де сидїв тесть. Максим думав, як би зачепити зятя, як би зняти з ним розмову. Він глянув на свою люльку і підійшов до Гната.

— Здоров, синку! А дай-но вогню — люльку закурити.

Гнат мовчки подав свою циґарку.

Digitized by Google

— Ну, зятю, що-ж буде з нашою справою! почав Максим.

— А що буде?... Нїчого не буде!

— І нащо нам гризти ся та судити ся? Хата — покришка; навіщо виволїкати звідти сміття, навіщо показувати його прилюдне?

— Не я виволїкаю, не я показую, не мені й сором буде!

— От краще помиріть ся з Олександрою, та живіть як люди, у згоді! Не крайте мого серця на старість, не вкорочуйте мого віку, бо він і так не довгий... Старий мало не плакав.

— Отсе, Господи! вискочила зза ґанку Олександра. Нявчать до нього, як кіт до сала! Довго я вам казати му, що не хочу з ним жити? Не діжде він, що-б я ступила на його поріг! Я краще кози доїти му жидам, а не буду їсти його хлїба! Я йому не жінка!...

Олександра говорила з завзяттєм, наче сварила ся. Чоловіки замовкли і звернули увагу на ту сцену. Саме тоді вийшов з канцелярії десятник; він покликав Максима та Гната з жінкою до старшини.

В просторій кімнаті з чотирма вікнами стояв посередині стіл, застелений червоним сукном. Сукно було аж рябе від чорних плям з чорнила. На столї були розкидані папери; вони лежали малими й великими купами. Папери були скрізь: і на столї, і на полицях, і навіть стїни були обліплені ними. За столом три писарчуки, зігнувшись в дугу, скрипіли перами. На ослонах, по під стїною, сидїли чоловіки та жінки, очікуючи черги. Старшина, здоровий гарний чоловік, стояв біля стола та все засукував рукава своєї, защібнутої на ґаплики, свитки, неначе збираєсь до якоїсь роботи. Рудий писар в парусиновому куцику та вишиваній сорочці, стояв коло його і щось говорив, показуючи пальцем на папері. Старшина наглянув Максима; він зморщив ся, неначе чоловік, що з нетерплячкою відриваєть ся від дуже пильного дїла.

— А, се ви, куме Максиме! А де-ж ваші дїти?

Гнат і Олександра неспокійно порушились на одному місці.

Максим вклонив ся і з посьпіхом задроботів:

— От вони, старшино! Отсе зять, а то дочка... Я вже до вас, старшино, як до Бога! Розсудїть їх, як ваша ласка, по справедливости... Я вже здаю ся на ваше слово, як розсудите, так і буде...

Старшина засукав рукава, погладив довгого вуса і грізно глянув на Гната.

— Оттакеб-то дїло! Ти Гнат Музика?

— Я.

— То ти, голубе, виганяєш жінку з хати та чиниш сварку, забуваючи на закон та Бога? Га? Гнат мовчав і нервово теребив шапку. Він збілїв на виду.

Digitized by Google

— Чи тобі позакладало, голубе, що ти не відказуєш, коли тебе питає старшина? Чом ти не живеш з жінкою, кажу? Га?

— Я... я з нею не можу жити... вона мінї не до любови...

— О-го-го! Зможеш, голубе, як ми тобі піддамо охоти!... Нема такої статтї у зáконї, що-б чоловік жінку виганяв з хати. Такеє-то дїло!

Писарчуки, почувши цїкаву розмову, повскакували зза стола і позакладавши пера за вуха, стали за плечима старшини. Вони моргали один до другого та показували пальцями на Олександру. Погана усьмішка розповзалась по їх жовтих з остудою обличах.

Олександра подалась на два ступінї наперед і вклонилась старшинї, бгаючи в руках червону хусточку.

— Господин старшино! Краще мінї з мосту та в воду, нїж з ним жити!... Він мене побив, побила-б його сьвятая пятниця... Він любить ся з молодицями... я докажу, что він ходить до тої слинявої Настї...

Паничі захіхікали і що-б вдержатись позакривали роти кулаками.

— Цить! Заторохтїла, як порожняк по дорозї! Чуєш, зараз мінї погоди ся з жінкою, обернувсь старшина до Гната, що-б мінї не було межи вами незгоди! В мене нема довго! Раз-два і кінець! Такеє-то дїло!

— Як хочете, старшино, я з пею не буду жити! сказав Гнат.

— І я з ним! підхопила Олександра.

— Побачимо! Гей десятник!

На поклик старшини вбіг, розпихаючи людий, десятник.

— Дай но їм лопаткú, най в день лагодять окопи навколо волости, а ввечері зачиняти їх вкупі в холодну, може вони там скорійше поєднають ся! Та настелити соломи в холодній, що-б було їм мягенько!

Писарцї пхикнули в кулак, але не могли вдержатись, і гучний регіт залунав по хатї.

Збентежених Гната та Олександру повели з волости.

— Оттакеє-то дїло, куме! Обернув ся старшина до Максима, засукуючи рукава. В мене усе скоро! Побачиш, до завтра як голубки густимуть твої дїти. А в холодній, як в коморі, нїхто не перескажати ме.

Писарцї скалили жовті зуби та реготались, аж поки рудий писар не гримнув на них. Тодї вони метнулись до стола, повиймали зза вух пера і зашкрабали в паперах.

Максим дякував старшинї, але йому було трохи нїяково. Він не сподївав ся такого суду. „А може й справдї буде лучче“, подумав він; „може вони скорійше дійдуть до згоди, як їх звести до купи...“

Десятник завів Олександру та Гната на горóд і дав їм лопаткú. Вони зайняли постать і почали копати рів. Десятник, осьміхаючись під вусом, подавсь у волость. Олександра стала клясти чоловікови; вона плакала та примовляла крізь сльози: де та смерть її заподїла ся, що

Digitized by Google

не прийде до неї при лихій годині! Чом мати не втопила її малою, купаючи у ночвах, чом її грім не вбив, або земля не запала ся під нею, коли вона стояла під вінцем! Ні, заховала її від смерти якась мара, тай встромила чоловікови, тій загубі, що через його мусить вона нині таке терпіти!... Прибита, пригнічена пригодами енергія Гната вирвалась на волю, неначе річка, розірвавши греблю, і межи чоловіком та жінкою знов почалась би бійка, коли-б цікава писарка не покликала Олександру до пекарні — розпитати про її недолю.

Зоставшись на самоті, Гнат трохи втихомирив ся. Він скупчив свою розбурхану енергію і наважив ся мовчати. Він перебуде біду, він переможе її терпіжкою та завзятьом. Чорна земля шугала з Гнатової лопати на окіп, а він копав та копав, нерозгинаючись.

Олександра повернула з пекарні трохи веселійша. Вона також взялась до копання, але більше стояла та розглядалась. Вони мовчали.

Ввечері повів їх десятник у „холодну“. „Холодна“ була під волостю у землі. В „холодній“ було темно, вохко і холодно. Чорні стіни невеликої кімнатки були аж слизькі від цьвіли. Мокра глина де-не-де відвалилась, і липава заміть біліла, як ребра кістяка. В кутку коло дверий стояв кадіб з капусти; важкий дух гнилої капусти виповняв повітря. На цегляній долівці лежали кружки від кадіба та купа мокрої мерви. Гнат глянув навкруги з під лоба, вибрав сухійшу мерву і ляг на ній, відвернувшись до стіни. Олександра знайшла трепогого ослончика, приставила його до стіни і сіла. В „холодній“ стало тихо, як в домовині. Трохи згодом від вікна почула ся шептанина й тихий сьміх. Олександра глянула на вікно: зза ґрат, виглядали обличя писарчуків. Писарці показували пальцями на Олександру, шептали щось один до другого, сьміялись. Гнат лежав неповорушно, наче нічого не чув. Паничі подумали, що він спить і почали зачіпати Олександру масними жартами. Де-далі ставали вони сьміливійшими та реготались вже на голос, не зважаючи на Гната. Олександра спершу мовчала, а далі й собі вкидала до жартів слівце, скоса поглядуючи на Гната. Але Гнат лежав, як мертвий. Олександра присунулась до вікна. Коло вікна почались жарти, регіт, розмова...

Гнат все чув і кипів. Він силкував ся звернути свою увагу в інчий бік. „Чорт із нею!“ Хай ґзить ся стидка! Краще думати му про свою Настю... або хоч про хазяйство, що так лишилось без догляду... Але ухо мимохіть ловило якесь слово розмови і на серці в Гната ставало так погано, прикро, болізно... Він затулив вуха і так лежав, аж поки не заснув.

На другий день знов взяли їх до роботи, знов копати окопи. Вони копали, не обзиваючись й словом один до одного. В полудне приїхав

Digitized by Google

старшина. Він звелїв покликати Гната та Олександру. І Гнат і Олександра рішучо відповіли: ні, коли старшина спитав їх, чи жити муть вони тепер вкупі. Старшина розсердив ся. Вони затяли ся — і він не з клоча. Най же копають окопи, коли охота, та ночують в „холодній“. І окопи копали, і в „холодній“ ночували, а згоди не було між ними. Вони були неначе чужі. На третій день старшина покликав їх до себе. Вони стояли на своїм: їх ніхто не приспилує жити вкупі. Старшина пильно глянув на їх.

— А йдіть ви собі на всї чотири вітри, бо їй-же Богу бити му! крикнув він. Оттакеє-то дїло! Що ти вдієш з запеклим?...

Гнатови та Олександрі не треба було казати сего вдруге: вони вийшли з волости і подались різними шляхами до дому.

(Далї буде).

ВЕСЇЛЄ в КОВАЛЇВЦІ*)

(в повітї Коломийськім).

Етноґрафічні записки Николи Колцуняка.

(Конець).

XX. Колáчини,

се обряд, коли єго так мож назвати, що закінчує весїлле, а на котрий іде по селу просити осібний посéл. Ся дія відбуваєть ся нераз і в тиждень по весїллю, вечером в неділю, або зараз другого дня по завиттю молодої. Гості приходять тепер з таким самим приносом як на весїллє, але жінки кромі того приносять ще з собою: рубок, перемітку, кількоро повісем, котрі однак дають молодій аж при кінци акту при так званім пропою і роздїлюванню коровая. Колáчини відбувають ся в домі тестя і на них ідуть кромі молодят ще і отець і мати молодого, староста того-ж і дальші свояки. За цїлий свій дім несе приніс, складаючий ся з кількох колачів, свекор. Партия молодого йде разом і як прийдуть перед хату тестя сьпівають:

124. Л. б. ч.

Ой по під сади по під вишнéві
Бúстрі рíченькі ігрáют } 2

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XLI стор. 399 406

Digitized by Google

А я молода, та як ягода
Подивити сьі вíшла. } 2
Ой чейже прúйде, чей же прийíде
Моя мáтїнка в гостї. } 2

125. Л. б. ч.

Покла́ду-ж я мости
З калино́вої трости: } 2
Матїнка прийшла́ тай прийíхала
До до́нечкі в го́стї. } 2

126. Л. б. ч.

Ма́тїнка прийшла́ тай прийíхала
До до́нечкі в го́стї: } 2
Ой до́нько-ж моя донько 2
Ти суха́ сухото́нько 2
Тебе муж пібе́, менї жьиль буде́,
Бідна-ж ма головонько. } 2

127. Л. б. ч.

Ой мати-ж моя, мати, 2
Нїчого бапува́ти. 2
Хоть мньі раз побе́ сто раз мúлує 2
Нїчо жьúлувати. 2

128. Л. б. ч.

Ой то-ж бо то годúночка наста́ла, 2
Що молода до ба́течка післа́ла. 2
Післала-ж вна штúри конї пúйтий вíз, 2
Післа́ла вна вíзниче́нька, що-б привíз. 2

129. Л. б. ч.

Ой покла́ду-ж я мо́сти 2
З калино́вої трости; 2
Та чей же прúйде, чей же прийíде, 2
Мій ба́течко в го́стї: 2
„Ой йíдь, ба́течку, до мене 2
„Не маєш ти соромочку за мене, 2
„Ой хоть же я та по но́чех ходúла, 2
„При собíм сно́точку носúла, 2
„Носилам сно́точку на кілька рік 2
„Сво́єму ро́ду на прихíд.[45]) 2

[45]) може на го́нір?

Digitized by Google

Тесть виходить на привитанне як звичайно з фляшкою і чаркою і пе вперед до молодого, той до свого вітця і т. д. а теща убрана в кожу́х перевернений і таку-ж клепаню посинле з мищини вівсом прибувшим під ноги а відтак просять гостий до хати, причім музика вигравае на 'добрий день.

Гостий кладуть за стіл, уперед молодят, котрі сїдають на почесне місце а лїворуч молодого родичів єго, старосту а потім дальшу родину.

Рівночасно кладуть і всїх прочих гостий за другий стіл, коли за перший не містять ся.

Дружбі подають тепер колачі, котрі він кроїть, а господар дому розкладае перед всїх гостий. Від сего то відай і названо сей акт кола́чинами.

Сидячі за столом гості допоминають ся сьпівом так само як тодї, коли по молоду приїдуть, отже сьпівають:

Л. б. ч.

80. Казала нам сопілка
81. Далисте горівкі, дайте і міркі
82. Бийте ко́точкі в лаби
13. Поставлені тарілонькі
84. Ви нас не просїте.

Кромі тих сьпівають ще дружбі, здаєть ся тому, що не дають більше колачів, бо перед кождого впаде ся лише 3 або 4 кавалки колача а решту намагають хлїбом, бо в сїй околицї родить ся білого хлїба мало, все кукурудзи.

130. Л. б. ч.

Ой жьиль нам дру́жбочко на тебе, 2
Не маємо дозорочку від тебе, 2
Підсьи́демо ни́ще броду на тебе, 2
Та озмемо сив ко́ника від тебе. 2
Ой дружба, брате, дружба,
Гірка твоя служба,
А як прийде недїлечка,
Напа́де тьі пу́жда. 2.

Дальше сьпівають:

88. Научай мене, ненько...
103. Молоденька по лу́жечку ходила...
102. Питала сї ла́стівочка со́колочка...

131. Л. б. ч.

До ме́не ро́дочку до ме́не, 2
Не маєш ти со́ромочку зза ме́не, 2

Digitized by Google

В мене свекор не батечко, 2
Не ввíде до комори, не збудúти, 2
Хíбá піде до сусїди всудúти: 2
„Є в мéне невістка молодá, 2
„Що спит в комóрі до схóда, 2
„Є в мене невістка не ґаздинї, 2
„Спит вна до полýдньі в хаччúні.“ 2

Сьлїдуюча коломийка записана ще р. 1880 від пок. Петрихи Бойкової з Іспаса, котра сьпівала її на колачинах середущої сестри в лютім того-ж року:

Мамка мене породила, а батько пьі убрáв,
А я собі загадала, коби мене віддáв.
Весїлєчкó відограло, я прийшла за віном,
Сидúт бáтько на порозї з колéним[46]) полїпом.“
Я сьі мамкі запитала, ци тотó до рéчи?
Мамка менї віпускає котика з під пéчи.
Та я їду дорогою, кіточка лугáми,
Мене сýдьі суділúпцї, що їду з волáми.
Та я їдý дорогою, кіточка плотами,
Мене сýдьі суділничкúй, що йду з коровкáми,
Погадала ой свекруха, що веду теличку,
А вна пішла до керницї вімила діничку.
Вімила вна дінúчку, пішла в стéжір[47]) сїна,
Як уздріла моє віно, а вна собі сїла.
Як уздріла моє віно, вна заголосила:
„Ци таке ти в свойі мамкі віно заслужила?
„„Я в мáмкі не робила, лиш по вечірницьіх,
„„Та таке ми віно дала, що лїзе в полицї.
„А вставай же, невістице, бодайєс не встала,
„Та вíженн тото віно, що ти мамка дáла!
„„Менї мамка не давала, бо й сама не мала,
„„То па то ти свого сина у старости слала?
„Та я єго бай не слала, слали єго люде,
„Я гадала, що невістка без віна не буде.
„„Ой не дає мамко віно ні отéц, ні мати,
„„Але дає Господь віно, а хто може знати?

---

[46]) коленúй звичайний вираз але може і старославяньске каленúй значить те саме. — Н. К.

[47]) стéжір = місце огорожене, де складають пашу.

Digitized by Google

„„Віно, мамко, може здохне, тай віна не буде,
„„Та з ким же я, рідна мамко, піду межи люде?
„„Віно мамко, каже, здохне, піде по обо́чех;
„„Але сму́ча[48]) дружи́ночка все по пе́ред очи.

По вечери наступають танцї по котрих зачинаєть ся

Перепій і роздїлюваннє корогвая́.

Тесть приносить з комори вчера єму вручений корогва́й і подає дружбі, котрий кроїть по кавалкови з гори, уважаючи, що би спід лишив ся цїлий, бо він належить ся музикам молодої.

До корогваю́ сьпівають:

132. Л. б. ч.

Не знаєш ти краю, 2
Що в нас корогваю! 2
Пшени́цьі з Мамо́рниці[49])
А водицьі з Дуна́ю, 2
Штири фаскі ма́сла 2
Йіє́ц півтараста. 2

133. Л. б. ч.

До корогва́ю ро́де, 2
Ви корогва́й іззісте́, 2
Нам молоду віддасте́. 2

До перепою приготовляють ся так само, як до кождого честовання: на стіл перед молодих ставлять кружок вкритий платиною, на котру посипано троха пшеницї а на тій в самій серединї ставить ся чарку, котру кума доливає. Коло повницї стоїть фляшка з напитком.

Дальше сьпівають:

134. Л. б. ч.

Стану-ж я на били́нку, 2
Кли́кну-ж я на роди́нку:
„Ой роде-ж мій, роде! 2
Роде-ж мій богатий, 2
Перепивай товар рогатий, 2
Ой ви, бра́ччикі, та бара́нчикі, 2
А ви, сестрицї, тели́цї; 2

---

[48]) сму́чий = чортівський.

[49]) давнїще, нїм ще побудовано залїзницї їздили з сего кута за збіжєм аж до Бердичева а туди возили з Утороп сіль.

Digitized by Google

А ви, невісточкú, фусточкú, 2
А ви, теточки, переміточкí, 2
А ви, нанашечки, качечкí, 2
Що би сьі тотп качеиьйта множили 2
Що би сьі наші молодьйта любили.

До батька, що би розпочинав перепій звертають ся тою самою піснею, що до попереднїщого честования:

21. Л. б. ч.

Ой а де-ж сьі дїв, ба де-ж сьі подїв
Катеринин батечко? і т. д. } 2
Чом не дарує молоду па перепою?

Сю пісьню сьпівають і матери з приміненнєм тексту до неї.

56. Ой гадайте, Запорóжцї, гадайте!

Отець бере накритою платиною рукою повницю, з котрої пожелавши молодятам щастя, здоровя і мешкання доброго пє троха і мече 10 кр. або і більше; потім бере кавалок коргвая, котрий дружба подає з кружка, за котрий мечуть менче більше також по 1 кр. Мати не мече вже гроший до повничного кружка, але вкриває молодої плечі рантухом і цюлює її в твар, потім від дружби отримує кавалок коргвая, за котрий мече 1 кр. в сей кружок.

Так само приходять і родичі молодого і дальші кревняки так молодої, як молодого а в кінци і чужі. Староста молодого, що сидить коло отця князя пригадує мужчинам о перепою питанием: що перепива́єте? Маючий замір щось дати господар каже: як Бог даст, що люцькі маржьйта будут миром тай мойі, то я вам дам тиличку, від тойі... корови, прúйдéте, та собі óзмете.

Жінки, кинувши гріш на повничний кружок, дають молодій перемітку, котрою укривають їй плечі, або дають по парі повісем, котрі складають на стіл перед нею.

При кінци сего честования назбераєть ся перед молодою гарний кльоб повісма а на плечах кілька або кількапацять завоїв.

Гроші за коргвай бере дружба собі.

Спід коргвая дають музикам молодої.

На колачинах представляють і Гуцула, котрий приїздить нїби на кони за коргваєм.

Два мужчини стають до себе плечима, ловлять ся руками лікті за лікті, нагинають голови в противні сторони, і накривають ся перевернеными кожухами. Се кінь.

Digitized by Google

Їздець в вивернені клепани, ніби гуцульскій джумирі, в вивернені кожусї з канчуком в руках то ніби Гуцул, котрий в-їздить з сїний до хати, де зараз зробить ся тихо, бо слухають, як Гуцул говорить молитви: Оченаш заєс на басáх, — але кінь не стоїть тихо, зачинає хемерувати, отже Гуцул лагідними словами єго уговтує: ци ршьéна бих ти не заклыв. Кінь таки хемерує. „А фіст би ти вгпив, дай Гóспідку свитий!“ Кінь ніби вже йде, але їздець забув на чім молитву перервав. „На чїм варе сми став? Агій, бідо, через бóжу кобилу забув оченáш.“ Сьміх.

Гуцул молит ся дальше: „воскрéбшую скрадáвши припустивши три лáтї“ (воскрещого страдавшого при Понтийскім Пилатї). Знов сьміх.

Як вже зближить ся до стола, то їздець просить для коня напитку і закуски: „Дайте, браччикі, ці мерши якого питя, дивн єк гірко дише“. А твій кінь пє може горівку? „Ану дай му, вздриш, єк си врáдуєш“. Дають чарку коневи, котрий випивши з радости рже, але знов неспокійний.

„Умкни ко'му щє сїнця умкнув би ти Бóгонько щьистя та здорóвя“.

Коли горівку пє, то може ме і хліб їсти. „Бýде, брáччьику, буде.“

Гуцул звертає тепер увагу на коргвай. „А то шшьо у вас на столї? паска?“ Коргвáй. „Єк, єк? Шшьо то за коргвá?“ (У Гуцульщинї нема коровая).

Купіт та мете знати! „Єй, браччику, дай так, дав би ти Госпідкó щьистя та здорóвя! „Дають 'му кавалок коргвая, котрий їздець дуже смакує.

„Кобис шшє дав кавалок коржю, так бих смашьно з цев коргвóв стер, от єк з солонúнов.“

При відході ще ніби пізнає Гуцул котрогось з ґаздів, що ходить в гори за сїном, отже їздець питаєть ся: „ци бис, браччику не купив у мене тот стіг сїна, щос був коло него?“

Купив бим, відповідає запитаний, коби лиш стіг більший, а то фірчина сїна.

„А слухайте люде з більше єк 20 копúц фірчина сїна! Там буде більше єк 5 фір.“

Що-ж то за копиці, що їх аж 20 нарахував єс?

„Слухайте! Сїм копúц бичькóвих, сїм дручькóвих, а сїм сми шшье з стога вчесав, єк сми стіг клав.“ І знов сьміх.

Ролю такого Гуцула дуже добре грав Василь Левадинцький Кавацюк, що в Мишина пристав до Марусї Федорової, але перед кількома лїтами умер.

Digitized by Google

З наведеного представлення Гуцула видко, що тут на Підгірю страшно Гуцулів не навидять і то здаєть ся по тій причині, що з відси нападали нераз опришки на Підгірян і не одному топили смолу на грудях, що би признав ся, де гроші. З тих то часів лишилась та ненависть і Підгіряне поскладали богато анекдот та казок про Гуцулів. Іншим разом ми до них завернемо.

На сім кінчимо представленнє весілля в Коваліївці, бо воно звичайно так кінчить ся.

В кілька день пізнїще приходить зять з жінкою до тестя по віно. Тогдї забирає на фіру скриню з лудинням а жінка гонить корову, вівцї і бики перед собою.

За перепійщиною ідуть також обоє, але в педїлю або сьвято по полудню і до даруючого приходять з причістним: фляшкою напитку і пару колачами, що прийшовши без церемонії кладуть на стіл і коли їх приймають тут за гості, тодї пють сей напиток.

Часто трафляє ся, що весіллє роблять в ку́пі разом у молодої, тодї вибирають в відповідний час з поміж себе і бояр і свах і другого старосту молодого, котрий йде нїби по молоду і на дворі так само поступають, як се було вже описано. Сиротам сїдає за тата найстарший в родинї з своєю жінкою. До них і пісьнї приміпяють ся.

В Яворові дня 5. лютого 1890.

Digitized by Google

ПАВЛО ПОЛУБОТОК,*)

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.

Траґедия в 5-ти дїях.

Написав

ОСИП БАРВІНЬСКИЙ.

ДЇЯ ДРУГА.

Передня побіч гетьманської сьвітлиці, як в першій дії

ЯВА І.

Кнз. Александ. Меншиков і Вельяминов входять бічними дверима з канцелярії малоросийської колеґії.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Знаю, о все знаю! Ваш донос, пане бриґадирю, висланий гонцем, наспів саме в пору. Ось і писемце від царя до него (показує указ). Моя душа всьо причувала, то-ж я і вбезпечив ся. Змякне ваш гетьман, як пронюхає, чим воно пахне, а тоді вдасть ся і нам дещо в него выторгувати.

ВЕЛЬЯМИНОВ.

За твердий отсей хахол, сьвітлий ґенерале, що-б від указу мяк! Він догорі дном вивернув всї мої замисли одним своїм унїверсалом; всьо козацтво за ним, весь народ за ним; і тепер чує він силу за собою!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Сей указ заберe єму єго силу, — розлучить єго і від козаків і від єго народа.

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Єго-б на смерть засудити!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Такого, яким він тепер, годї. За що-ж би? Пісьля їх договорів правда по єго сторонї!

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Нема за́що? Хіба-ж він не выступає проти вашої княжої власти та проти указу царського. Хіба не він відберає у вашої милости Почепщину, не він домагаєть ся вибору гетьмана, а мою бриґадирску власть нехтує, та розсилає унїверсали проти мене?!

---

*) див. Правда, 1892, XLI. випуск, стор. 407—427.

Digitized by Google

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Розсилати універсали до свого народа наказний гетьман в праві; на нім залежить держати лад і супокій в народі. Цар за се єго не засудить! Ще-ж бо надто, він заступаєть ся вірностию цареви. Коли-б він був зрадником, а бодай замисляв о здраді! Се вже змінило-б все в нашу користь! А Почепщину не єму в мене видерти.

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Зрадником?! Коли треба, сьвітлий ґенерале, то доставить ся і о тім донос! Він зносить ся з Орликом!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

З Орликом? де-ж докази?

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Коли треба, то зложать ся і доклади на твої руки, князю!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Коли зложиш донос, то за се уступлю тобі Оболонне з ланами, млинами та угоддями всякими на твою власність!

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Оболонне-ж Полуботкові до́бра!!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (усьміхаючись).

Хіба-ж шкіра та мясо на волї вола, коли єго здохлого в рів тягнуть! Полуботок з своєю старшиною мусить тепер в Петербург; там при помочи твого доноса скрутимо єму головку. Марусю всилую стати жінкою мого сина; а тоді всї єго добра при Меншикових остануть ся.

ВЕЛЬЯМИНОВ.

Добре, сьвітлий ґенерале! Тілько-ж я сам не буду складати доноса на него. Зараз доставлю того, що́ донос зложить. (виходить)

ЯВА II.

Кнз. Александер Меншиков і Мелася, зазирнувши, входить.

МЕЛАСЯ (кланяючись до ніг).

О, простїть менї, сьвітлий князю, простїть!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Що-ж таке маю тобі прощати?

МЕЛАСЯ.

Маруся не дала ся намовити! Нинї прибув Маркевич з старостами. Старий Полуботок приймає їх тепер власне у себе.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Полуботок приймає старостів від Маркевича?... Ти-ж впевняла мене, що з Марусею всьо зробиш?! Він же-ж давав мінї руку, що...

Digitized by Google

МЕЛАСЯ.

Я робила, що було можна: мати за вашим сином, сьвітлий князю; вже і старий гетьман перехиляв ся на вашу сторону; але Маруся вперла ся: і ні, і ні так, що й говорити собі не дала про вашого сина.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (мов про себе).

І о тее-б то мало всьо розбити ся?

МЕЛАСЯ.

Чи-ж не в вашій змозі все те змінити в вашу користь? Запроторте Маркевича з відсїля чим скорше далеко, а старого налякайте чим не-будь, а всьо буде гаразд!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Запроторити Маркевича, — і сам те знаю! Але старого злякати? Не такий він лякливий!

МЕЛАСЯ.

Скажіть щонебудь цареви про него.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Що небудь! — Що-ж?

МЕЛАСЯ.

Та — — так, що-б налякати старого! — Вчера був у него отець Самборич на пращанню, — довго говорили щось з собою про якиїсь зміни; гетьман відтак писав цидулку до гетьманші. Ся цидулка і ще деякі писемця в моїх руках.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Достав менї сї писемця і цидулку, та дивись, що-б нїчого по тобі не зміркували. (подаючи її гроші) Ось тобі гостинець, а сьлїди кождий їх крок, і кожде слово.

МЕЛАСЯ (кланяючись і виходячи).

Спасибі! Все буде, як ваша милость приказуєте.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (сам).

Якось воно складаєть ся! І писемця може до чого придадуть ся. Та побачимо, якого доносчика доставить менї бригадир.

ЯВА III.

Кнз. Алекс. Меншиков і о. Ниль входить дверима від канцелярії малорос. колегії.

НИЛЬ (низько кланяючись).

Ось я, ваше сіятельство, до ваших приказів від пана бриґадиря!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (сїдаючи).

Передовсїм одно слово переосьвященний! Ти тепер архимандритом елецьким?

Digitized by Google

НИЛЬ (з поклоном).

Так, ваше сіятельство!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

А чи знаєш, кому ти маєш завдячувати своє архимандритство?

НИЛЬ (поважно).

Господу Богу передовсім і (з поклоном) вашому княжому сіятельству!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Так! А чи знаєш, на що виведено тебе в архимандрити та поставлено ще вписше виводити?

НИЛЬ (покірно).

Що-б послужити в славу Господню, єго імператорському величеству і вашому княжому сіятельству.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

А тепер же, мій преосьвященний, скажи менї, що́ ти за Полуботком примітив?

НИЛЬ.

За Полуботком примітив я багато-багато. Він заберає Почепщину, що ваше сіятельство від покійного Скоропадського держали, тепер на себе, і каже, що се принадежить до гетьманської булави.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Полуботок же-ж бо ще не держить гетьманської булави. А і Шафиров пійшов на шифоги за те, що хотів у мене Почепщину відобрати!

НИЛЬ.

Ще надто: він робить грошеві збори між народом, а ті гроші забирає для себе, і при тім чинить всякі насильства між народом; намовляє козаків вибірати сотниками Мазепинців, людий підозрілих — неприхильних єго імператорському величеству. Ба що більше, він іде супроти вашого сіятельства не тілько в тім, що забирає Почепщину, але і в тім, що вяжеть ся з полковником Маркевичем і хоче за него віддати свою дочку, що-б сполучити свої маєтности з єго маєтностями. Він іде і проти царя; — тайком зносить ся з Ордою і Орликом, і отець Самборич напімкнув, що-б ми тепер були готові на великі зміни в Україні, а тут тимчасом єднаєть ся і ку́пить ся з своєю старшиною; приєднує до себе народ, а той величає єго своїм батьком!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Но, і що-ж?

НИЛЬ.

Він загадує зраду!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Яку-ж?

Digitized by Google

НИЛЬ.

Він хоче відорвати Україну від царя, та зробити її самостійним царством!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Збери-ж про Полуботка все до купи, тілько про Почепщину пропусти. Спиши все про грошеві збори; додай, що Самборич писав тобі про ті зміни, які Полуботок загадує, і те, що тайного посла посилав до Орлика.

НИЛЬ.

Так! устно посилав до Орлика.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

І те незабудь дописати, що Полуботок підослав до Орлика Апостола і Лизогуба, що-б взяли ся Москву прогнати з України, а жде, що-б єго вибрати гетьманом!

НИЛЬ.

Так, ваше сіятельство!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Значить: Полуботок згортає Мазепинців воколо себе; зносить ся з ворогами царськими, і загадує відорвати Україну від царя, — стати другим Мазепою.

НИЛЬ.

Так, ваше сіятельство, він другий Мазепа тілько притаїв ся!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Іди-ж, мій преосьвящений, спиши все отсе про Полуботка з докладами.

НИЛЬ.

Добре, ваше сіятельство!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

І передай сей донос на руки єго преосьвященьства Теофана Прокоповича в Пекові! (подаючи єму мошонку з грішми). Ось тобі на завдаток!

НИЛЬ (беручи мошонку).

Спасибі! буде по волї вашого сіятельства; все буде, як кажете!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Памятай же, що-б так воно було, а то голова не твоя! (Нилъ поклонившись виходить).

Я В А IV.

Князь Алек. Меншиков сам, відтак Лагович.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (ходить, затираючи руки).

Га, га, га! А що тепер буде, ясновельможний гетьмане? Забереш у мене Почепщину? Де-ж тепер твоя гетьманська булава? Загортаєш

Digitized by Google

у мене Почепщину, не хотів єси по добрій волі віддати менї Любича з єго присілками та угоддями, так віддаси тепер всьо по неволї! Ти гадав собі, що осьто козаки піднесуть тобі гетьманську булаву і ти її захопиш в свої руки, та вже і дочку свою даєш за полковника, що-б, сполучивши свої маєтки, можнійшим стати проти мене і вже дулю тичеш менї під ніс?! О, не квап ся так, не квап ся! Не на таківського влучив! Ходи лише сюди, ясневельможний, заглянь та понюхай оттут! (показує грамоту царську). — Хитрий з тебе лис, але й я старий та битий! Ходи! ходи! Скирта жалоб твоїх таки піддапих жде там на тебе! Попогризеш собі отсї горішки, коли здужають старі та щербаті твої зуби! А може-б зятик твій допоміг тобі своїми молодими?! Поміг би, коли-б не мусїв в кріпость честного креста поспішати! А тут ще й архимандритський донос лопне тебе в старий твій лоб! Та коби менї хоч одного з єго слуг собі призискати! Закрутив би я тобою, що й не викрутив ся-б! (перейшовшись терпеливо, ухиляє головні двері і кричить) А гей же там! (Лаговпч вбігає) Чи довго-ж то ще вистоювати менї стійку у твого ясневельможного папа гетьмана?

ЛАГОВИЧ.

Звольте, всесьвітлий князю, зараз наспіє пан гетьман, тілько гостий проведе!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Хіба́-ж я не перші гості у твого гетьмапа? (лагодячись в голосї) Но, но! мій друже! ти чура гетьмана, ти знаєш всї єго входи і виходи. Скажи менї так щиро, що то гетьман замисляє?

ЛАГОВИЧ.

Не скажу, ваша сьвітлость!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Як? ти не скажеш? Чи ти знаєш, хто тебе питає?

ЛАГОВИЧ (сьміло).

Як же-ж не знати: Єго сьвітлость ґенерал всероспйського госуда́рства, князь Александер Данилович Меншиков.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Так, так! — той, що має власть „пустити тя і на смерть оддати тя".

ЛАГОВИЧ.

Вибачайте вашеці, козака тілько козаки на смерть віддати можуть.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Но, но! покинь вже те твоє козацтво, та послужи менї. Заплата буде до́бра! (побрязкуючи грішми в жменї).

ЛАГОВИЧ.

Спасибі, пресьвітлий князю! (всунувши руку в кишеню та побряз-

Digitized by Google

кующи грішми) У мене єсть свої, може не стілько, що у вас, так що-ж, чесно зароблені.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Возьми; здадуть ся!

ЛАГОВИЧ (здвигаючи плечима несьміливо).

Теплий кожух, тілько шкода не на мене шитий!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Га-га! хахол! Іди-ж до свого гетьмана, та скажи, що вже довше годі мені вистойкувати під єго порогом! У мене указ царський до него! (Лагович виходить) Який пан, такий крам! Та ходи, ходи тепер там, де цар тебе взиває! Покидай своїх гостий, покидай свою Україну, покидай і свої маєтности! Час тепер вже нам зробити місце! Час тепер нам оттут засісти та погосподарити на твоїй Україні, в твоїх маєтностях! А нам, о, як то любо, як весело буде на наші старі літа в гарних маєтностях! Нічого, що ти рад би молодого, богатого полковника собі за зятя мати! За далеко буде єму з кріпости честного креста аж сюди!

ЯВА V.

Кнз. Алек. Меншиков, а з сьвітлиці входять всї в сьвяточних одежах: Полуботок ведений попід руки Маркевичем, у котрого хустка за поясом, і Марусею, за ними Чарниш і Савич, оба переперезані сватівськими рушниками, за ними Ганна, Ханенко і Лагович.

ПОЛУБОТОК (злучивши руки Маркевича і Марусї перед Меншиковим).

Прости, сьвітлий князю, що так довго даю ждати на себе. Ось бачиш, (показуючи на Маркевича і Марусю) які гості у мене. Благослови-ж моїх дїточки на щасливе вікованнє!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (вздержуючи, мов відтручуючи їх обома руками від себе).

Постій, гетьмане, постій! Вперше треба в Петербурзї поблагословити ся. (подаючи царський указ) Ось тобі гостинець!

ВСЇ (тревожно).

В Петербурзї?!... гостинець?!...

ГАННА.

Князю, що се значить ся?

ПОЛУБОТОК (складаючи прочитане письмо).

О, се твоя штука, милостивий князю! І за що-ж ти колотиш нам супокій невинний? Чи се доказ твоєї, князю, дружби зо мною?

Digitized by Google

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

О, так, гетьмане, ти не забув єси на тую дружбу. А і я не забув на неї, як давав єси мині свою козацьку руку на те!

ПОЛУБОТОК.

Хіба́-ж *я* зірвав сю дружбу з тобою? Чим же-ж би то? Хіба́ тим, що моя Маруся повязала рушниками старостів любого її полковника, пана Андрія Маркевича, а не твого сина?!

ГАННА.

І чого-ж ти, князю, мокрим рядном на нас нападаєш?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (відходячи в сторону).

В Петербурзі поговоримо про те!

ПОЛУБОТОК.

А вже-ж! Коли-б тілько в Петербурзі на се часу старчило!

ХАНЕНКО.

Не їдь, ясневельможний пане гетьмане, в Петербург!

ПОЛУБОТОК.

Як же-ж можна? Царський указ взиває мене в військових справах в Петербург!

ХАНЕНКО.

Чи-ж не бачиш, чия се справа? Чи хочем самохіть віддати ся в пащу лютого звіря?

ПОЛУБОТОК.

Як то?

ХАНЕНКО.

Згадай Кочубея та Искру, згадай і інших! Не їдь, гетьмане; не на добро́ тебе там кличуть!

ПОЛУБОТОК (подаючи указ Ханенкови).

Чи-ж можна не поїхати?

ГАННА (коли Ханенко читає указ до Полуботка).

Бачиш! Чи я-ж тобі не казала? Роздратував єси князя на лихо собі та на біду! Марусечко, ти батечка губиш! — —

МАРУСЯ (до Полуботка).

Таточку! я?

МАРКЕВИЧ.

Ні, Марусечко! се за про мене стало таке лихо на вас, за про отсю хусточку, що ти мені дала! Можна її ще назад взяти — відчепити, а чей і лихо від вас відчепить ся!

ГАННА.

Затю мій любий, *ти* так кажеш?!

Digitized by Google

МАРУСЯ (кидаючись на шию Маркевичеви).

Андрійку мій любий! Радше зложи мене в домовину!

МАРКЕВИЧ (обіймаючи Марусю).

Мій сьвіте, моє житте! Ні, пїзáщо в сьвітї тебе не покину! Життя, голову свою за ваше щастя положу!

ПОЛУБОТОК.

Стійте дїти! цитьте! Не трівожте себе і других! Цар кличе мене в Петербург, та й не мене самого, а ще і всю нашу ґенеральну старшину. За волю нашу, за правá наші мусимо там стати. Князь з бриґадиром постелили нам сю далеку дорогу!

ХАНЕНКО (віддаючи указ Полуботкови).

Не їдь, гетьмане; се зáсїдка на тебе і на ґенеральну старшину!

ПОЛУБОТОК.

Нї, нам треба перед царем справдити ся! Наша воля, наші правá козацькі сїлю князям в оцї. Нам треба показати, що за нами нема і зерна неправди!

ХАНЕНКО.

Се зáсїдка на тебе, гетьмане! Не їдь!

ПОЛУБОТОК.

Як же-ж не їхати? Нас силою візьмуть!

ХАНЕНКО.

Проти сили і ми силою відбивати ся мемо!

ПОЛУБОТОК.

Така сила наша буде для них знаком нашої вини!

ХАНЕНКО.

А така покора закує нас невинних в кайдани, а може і на смерть виведе!

ПОЛУБОТОК.

Сего не сподїюсь! Правдою сьвіт перейдеш і назад вернеш! Поїдемо! Не нобою ся кайданів і смерти, де треба за волю нашу стати і правá обороняти! Поїдемо, браття в Петербург, сьміло станемо перед царем! (до Лаговича) Ладись, мій друже! сїдлай коні, лади берлин! (Лагович виходить) Бувай же здорова, моя Україно, прощай, мій рідний краю! Я виїзджаю в московську столицю за тебе рідная Мамо, за наші кривди, за наші зневаги стати, і всю неправду перед царем розкрити. Правдою сьвіт перейдемо!

Digitized by Google

САВИЧ і ЧАРНИШ (разом).

І ми, старі воїни, з тобою, ясновельможний пане гетьмане!

МАРКЕВИЧ.

І я разом з вами!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (приступивши до Маркевича).

О, ні! Ти з своїм полком (подаючи ему указ) в кріпость чесного креста, стерегти перьякої границі!

В С І.

В кріпость честного креста?

МАРУСЯ (до Маркевича).

Так і нас розлучають?

МАРКЕВИЧ.

Розлучають розлучники наші, та не видруть тебе у мене!

МАРУСЯ (кинувшись на шию Маркевичеви).

Не видруть! Хоч розлучають, так Бог нас сполучить! Прощай же, мій орле сизий! Твоя Маруся повіки вірною тобі остане!

Завіса спадає.

Digitized by Google

Споминки семінарицькі.

Слівце від редакциї.

Істория нашого национального відродженя новочасного і нашого розвитку народного так інтересна своїми подіями, поучаючими для молодшого покоління, не найшла ще вправної руки, котра-б їй писала. Та й не легка се річ, позаяк і материяли до такої трудної роботи ще не зібрані, не впорядковані, а в значній части не публиковані, що могли-б осьвітити не одну подію незрозумілу для теперішньої суспільности. А тимчасом дїячі або сьвідки тих подій сходять з сего сьвіта, а з ними і память про сї події. Не сягаючи давнїйших часів, нагадаємо лише про добу шістьдесятих років, так многоважну в нашім народнім життю. Кілько-ж то ще остало ся живих сьвідків з доби так званих „Вечерничників“ і „Метників“, як наші погодиновцї згірдно прозивали тодїшню молодіж народовську? На скілько нам відомо з тогочасних дїячів живуть ще проф. Остап Левіцький і Кость Горбаль та судия Титко Ревакович, з котрих два останнї почали списувати споминки своїх часів. А скілько-ж то вже з новійшої доби 70-их років зійшло в могилу, а з ними не одна важна тямка з історії нашого национального життя? Тому вважаємо се обовязком кожного, що мав яку небудь участь в подїях того часу або був їх самовидцем, що-б списував споминки своїх часів і всякі материяли, як листи, записки і таке інше, що може послужити жерелом для будучого історика нашого национального життя і розвитку, подавав до прилюдної відомости а бодай присилав до архіву товариства „Просьвіта“. Ми радо поміщувати мемо. такі материяли і тому з великою охотою даємо місце споминкам семінарицьким Самовидця, сподіваючись, що й сам автор не залишить дальше подавати нам того, що задержалось в его тямці і що й інші підуть за его приводом і допоможуть до того, що-б зложилась колись як найповнїйша істория нашого народного життя.

Як небудь в фейлетонї „Дѣла“ поміщений був свого часу цілий ряд згадок з життя семінарицького львівського, однак предмет не зовсїм вичерпаний, де очевидцї находять великі щербини, котрі на наш погляд найважнїйші, бо дотикають найцїкавійшої для нас сторони, як розвивалось межи молодежею семінарицькою житте політичне взглядно в поглядах

Digitized by Google

кардинальних народних.*) Полишаючи місце виповнити щербини попередні і пізнійші кому іншому, хочу тут доповнити згадки лише про рр. 1867—1871 яко їх самовидець. Час той хоча короткий єсть цїкавійший тим, що був часом переходовим обіймаючим три доби правління пок. Литвиновича, вікарияту о. Малиновського а відтак митрополії Йосифа Сембратовича. Що би взагалї схарактеризувати добу наведену нами під взглядом сказаним, так здаєть ся нам, що був се час найбільшого розгару борби партийної, сторонництва народного за мамелюками Погодиновими. Що до сеї боротьби то запримітити мушу, що не обійшов ся майже день оден, що би окрім поодиноких переговорок лід числами не стяли ся публично під каштанами на городах. Головні позитивні прояви життя партиї народної були на той час: Перше виданнє творів Шевченка, редагованнє „Правди", коли вона хилилась до упадку, по заложенню „Основы", видавництво новель „Чокого", „Розмови цьвітів" і на останку не мала підпомога у видавництві „Руского Сіона". Окрім того брали горячу участь в усїх нарадах, які на той час вели межи собою всї народовцї-Русини будьто яко їх ініциятори, будьто яко охочі участники. За приводом тодїшних питомців-народовців завязав ся „Дружний Лихвар", котрого основателем був Линиńський, бувший опісьля посол на сойм. Заходом питомців упала також Лаврівського „Основа", скоро стала вести політику ухибляючу чести народній і т. д. Що би зрозуміти вплив сей молодежи семінарицької на хід політики народної, зазначити мушу, що окрім ентузиязму творили питомцї народовцї важний чинник під взглядом материальним, позаяк видавництва народні числили між питомцями 85 передплатників.

Позаяк в споминках семінарицьких нема згадки про видавця творів Шевченкових, тому уважаю обовязком для віковічної памятки подати назвиско єго. Був ним о. Ігнатий Рожанський, знаний опісьля неутомимий патриота.**) Він то мозольним заходом своїм позбирав всї твори Шевченка і згадати треба, що за єго приводом видав Battaglia життєпись Шевченка.

---

*) Згадка ся нехай буде заразом відповідю для авторів брошури: „Де шукати Русинам спасенія?" і розправи широкої в Przeglądzie powszechnym, чи дійстно знайшов би щасте там де указує. Ті самі, котрих нам показує автор яко проводирів, були томителями справи народної руської. І Митрополїта Йосиф, хоч сам був безвинний показав ся яко найвинніїший. Нехай знає автор, що все від людий залежить, тому найлучше полишити все свобідному розвиткови а обставини покажуть самі, де шукати Русинам спасенія. — Ред.

**) Задля докладности мусимо додати, що помічником в тому виданню Рожанського був Олександер Барвінський, опісьля-ж при виданню П. тому замісць Ол Барвінського помагав семінарист Гаврило Бодпар, теперішній приходник в Свистільниках. — Ред.

Digitized by Google

Коли мова про Рожанського, так згадати ще мушу, поки зберу ся ширше щось про него розказати,*) що ему то завдячити маєм те, що Свєнціцкий доброго зробив для народовців-Русинів. Що на виданню Шевченка стоїть написаний Др. Сушкевич, то лише задля того, що питомцям яко такий не вільно займати ся нїякими видавництвами.

На тілько про духа між тодішньою молодежею семінарицькою а тепер про відносини настоятелїв до неї. В загалї сказавши, відносились настоятелї вибитнїйші ворожо насупротив молодежи з напрямом народним а з протекцією для мамелюків Погодиновських. Характеристичним есть, що молодїж народна перебувала в семінарії огонь чистилищний, з котрого вийшли як отроки вавилонські з славословієм для своєї вітчини. Найважнїйші події доказуючі сказане нами живо вбили ся в памяти всїх сучасників. Було се р. 1867, при кінци єго, коли одного дня розійшла ся вість по семінарії, будьто переводити ся буде ревізия по всїх украïнофільствуючих за творами Шевченка, на котру то чинність мав з-їхати достойник оден з гори, се-б то крилошанин з сьв. Юра і коли такі знайдуть ся то пійдуть публично на всесоженіе" а властителї їх по переведенню їндаґації прогнані будуть з семінарії. Поголоска та довела до того, що всї поупрятували ся з предметом інквізиції і були на ревізию вже приготовлені. Скінчилось однак на тім, що молодїж благонадежна порадувалась тим якийсь часок, перемовились згірдно, чуючи плечи за собою, з своїми товаришами і спалили Шевченка лише своїми язиками. Звідки однак взяв ся сей пострах? Опісьля оповідали собі, що причиною сего був оден достойник з сьв. Юра, котрий яко історик навідував тодішнього кустоса бібліотеки Осолинських історика Бєльовського. Заки однак розкажу ту історию, замітити мушу, що твори Шевченка печатала друкарня Осолинських, подавши услівія і дешевші і користнїйші, як друкарня Ставропигійська. Отже коли одного вечера прибув історик-крилошанин до Бєльовського, так той же по щирости своїй мав обізватись до о. крилошанина, що позавидувати вам можна молодежи вашої патріотичної і мав ему оповісти історию видавництва творів Шевченка молодежею семінарицькою. Почувши ту історию, мав о. крилошанин видати від себе розказаний нами повисше указ. Що однак до сего не прийшло, то приписати належить полїтиці пок. Литвиновича, котрий мав сказати: „Die Geschichte würde sich rächen an solchem Unbilde" і виразно мав відраджувати строгі міри. А що слово пок. Литвиновича щось значило, знає се кождий. На скілько правди в сій поголосці, не знаю, досить, що неєхибно утримуєть ся вона у всїх нас до сего дня. Сказати ще мушу, що

*) Ми просили-б, що-б Вп. Самовидець вчинив се як найскорше, а ми радо помістимо сї спомини в „Правді". — Ред.

Digitized by Google

за пок. Литвиновича, настоятелі хоч противні народному рухови, мусіли з болем серця приглядатись ненависному собі ділу народовців, не могучи допровадити до нічого. За часу же вікарияту о. Малиновського піднесли голови свої сміліше. „Правду“ инколи конфіскували вже, а властителі її підпадали „наставленію“ і в загалі офіціяльній наруві і оскорбляючому всілякому посудженню. З важнійших пригод сего часу можна записати прогнання питомців, Михайла Царя, Ореста Старомійського і Зарицького за те, що взяли участь в вечерницях Шевченка, що тоді торжественно у Львові обходжено. Сего то вечера переводжено дуже строгу інспекцию, що не задля ревности самої з уставу семінарицького, било аж за надто в очи, тим більше, що при нагодах таких іно масти іншої будо се невиданим. А що справді розходилось о масть, вносити можна з кінця, який постиг провинивших ся питомців. Зарицького небавом принято назад. Царя же яко напятнованого українофіла при великих заходах помиловано аж по році, стратив рік. Точки кульминаційної дійшла ненависть офіціяльна до народовців за ери Іосифа. Тут записати маємо три нагоді індаґациї за народне діло. Під конець р. 1870 індаґовано трох питомців з IV. року именно були се: Евстахий Цурковський, Николай Темницький і Климкович за то, що відважились написати проповіди по чисто народному і правописею фонетичною і подати їх до цензури тодішньому префектови о. Дру Ч. Крижановському. Перший з них був індаґований лише в ректораті, коли індаґация по переслуханню випала безуспішно — подано пізнійших двох уже до консисторії і цитовані були перед самого Архиєрея до толкования. Замітним при тім єсть те, що оскаржуючий о. Кр. оскаржував будьто під позором панрусизму по консеквенциї такій, що українофіл, тягне до України, а Україна під Росиєю, отже українофіл єсть як би такий, що тягне до Росиї. Політика фарисеїзму. Ректор тодішний о. Слимаковський, хоч чоловік сьвітлий, однак під взглядом політичним бувший найчистійшим Schwarzgelber-ом, відрубавшись від сьвіта і відчужений ходови справ руських, вислухавши оборону і переконавшись о що ходить, дав такий свій осуд: „сину, докись в семінари, роби як тобі кажуть, як вийдеш на волю, роби собі, як сам найліпше розуміти будеш, а тепер радив би я тобі читати ґазету руську віденську „Вѣстникъ“ і дуже немило вразило его, скоро довідав ся, що ґазета ся від кількох літ заперестала вже виходити. Замітним єсть також, що доба гоненя народовців припадає в еру митрополіти Іосифа, котрий сам не був противний народному ділу. Коли запустив ся я вже не мов в літопись, вибачать мені вп. читачі, коли наведу кілька подій, котрі вяжуть ся з тою добою і інґеренциєю Митрополіти Йосифа в справах семінарицьких. Що би запобічи шкартам і вчинити семінарию огнищем молодежи осьвіченої, позволив Митрополіта при першій віяитї

Digitized by Google

в семінарії завести читальню і вживати пів літри пива або чвертки вина, котру сторож семінарицький був обовязаний на жаданнє доставити. Що-б запобігти насьлїдкам довгів лихварських, казав оголосити в семінарії, що без взгляду на довги до ординації припускати буде.

Перше розпорядженнє війшло в житте і мало як найкрасші насьлїдки відповідаючі інтенціям законодавця, але не було се до вподоби настоятелїв; неохоту свою показували при кождій нагоді, з чого вивязувались непорозуміння, відтак демонстрації. Настоятелї представили справу сю яко революцийну і сей самий митрополїта, завіряючи лише настоятелям, не входячи нїяк в суть річи, прибувши з строгим „наставленієм“ для питомців, приложив немов руку до знївечення сего діла. Читальня небавом підупала. Настоятелї побачивши слїпе довірнє до себе Митрополїти, пошиваючись будьто в плащик сьвятости, давали пристрастям своїм повну свободу і доводили секатуру свою до крайної сьмішности, як пок. віцеректор Кордасевич.

Друге розпорядженнє не війшло нїколи в житте, що більше, наступили ще строгійші міри.

Що в семінарії не дійшло нїколи до значнїйших яких випадків, то лише завдяки двом особистостям, які тоді в семінарії хоч на найнизших посадах були, бо префектами на першім і другім році, а тепер на найвисших ступнях єрархії а то Др. Сильвестер Сембратович і Др. Юлїян Пелеш, котрі вміли собі приєднати молодїж і тїшились її найповнїйшим і найщирійшим поважанием і в даних разах приватно інтервенїювали.

Що би вже вірним бути літописи, не хочу поминути і сеї важної обставини, яка з-єднала високу пошану для Дра Сильвестра Сембратовича. Окрім симпатичного властивого єму обходження з молодежею і отвертої прихильности до партиї народної, що на той час було не без великого значіння, були ще розмови теольоґічні, які в музею своїм запровадив був Др. Сильвестер Сембратович. Розмови сї будили велику цїкавість і занимали з великим пожитком час вільний молодежи в виробах. Сам же провадив розмови ті з великим тактом. Др. Юлїян Пелеш занимаючи ся тоді вже студиями історичними, був більше приязний і прислугував ся молодежи семінарицькій тим, що щоденно голосив короткі проповіди в народній мові і був народовцем в цїлім того слова значенню.

Чого не могли доказати противники молодежи народної в семінарії, осягали опісьля при і по ординації — так, що доба Йосифа самого напротив народовців найневиннїйшого, єсть найвиннїйшою, зазначеною в лихолїтте.

Що би вже все сказати, так закінчити мушу згадку мою увагою, котра сама собою під перо підсуваєть ся, що мимо розгару боротьби, яку молодїж з собою ненастанно точила, полишили ся солодкі спомини не

Digitized by Google

сей час, бо одушевленнє для справи народної і та солідарність в добрій справі, котра давала все легко переносити, перемагати і в що раз твердшім ґрунті устоюватись, і то пошани, яку мав оден для другого яко доброго борця за справу загальну. Не було рабів, тому дружну долоню заховує оден другому до самої могили. На спомин часу того має кождий оден лише вираз: о золотий час, поверни хоч ще оден раз!

Бо-ж то були часи, де заведенне наше подобало на старинні школи фільософічні, де час вільний сходив на патріотичних розмовах і всіляких викладах сполучених з покликанием нашим яко колишних обивателів, вітців духовних і заступників народу, час, де ми розійшли ся з заведення яко одушевлені народовці, з щирою охотою до праці і саможертви для народу і своєї вітчини, де побаламучені мамелюками кольонії Погодиновської стопили ся до незначного процентy, котрий задля вірности літописної запримітити мушу. Сї мамелюки серед молодежи нашої представляли сумний вид як би замотиличених овець, позаяк мов би в почуттю власної вини тримали ся подалїк від нашого руху і тинялись самі немов духи тьми.

Боротьби же, які точились, про які я згадав, точились опісьля вже більше в справі правописній і язиковій, бо-ж був то час диктатури Кулїша, котрий письменство українське допровадив до ексцентризму, котрий визначив ся найбільше у виданім тоді ним перекладі сьв. письма.

Поминути не могу ту ще важної обставини, котра в літописи семінарицькій займає сьвітле місце, котра з рухом тим вяжеть ся і значно єго поясняє. Обставиною того єсть, що молодці семінарицькі могли користати з студій фільософічних яко слухачі надзвичайні. Користав про то з того, хто тілько міг, то єсть, хто тілько міг відповісти поставленим вимогам. Вимоги сї були: Мати безперервно добрий поступ в предметах теольоґічних, безпаганне поведенне і два кольоквія що курсу з предметів, які хто слухав, які ректорови семінарії що курсу мусїв предложити. Радуватись могло кожде руське серце бачивши ту молодїж, що то способилась на колишніх учителїв народу, як то запопадно засїдала вона будьто в лавки, що би слухати викладів професорських, будь в бібліотеці університетській, будь забираючи з відтам потрібні для себе книжки до дому, або інколи заходячи і до бібліотеки Осолинських. Ся обставина вплинула багато на той благородний рух, що користно вийшов для справи народної, дармо, що притлумлювали єго визначнїйші (настоятелї) зверхники семінарицькі і з укоса спозирали на него з площади сьв. Юра. Наука і праця довели до того, що сполучили молодїж семінарицьку до спільного ідеалу і згорнули її під прапор рідної своєї неньки України-Руси. З тої то доби маємо найгорячійших патріотів, з котрих визначи-

Digitized by Google

лись і публиці вже добре відомі: Йосиф Барвінський, Николай Січинський, Олександер Стефанович і багато інших.

Дайже то, Боже, що би наука і праця були нашим покликом, а єдинаніе і згода прийдуть самі з себе, як ми мали досьвід на представленій нами добі семінарицькій і як бачимо всюди на просьвічених народах.

Прото не без жалю на останку висказатись мусимо против заборони власти духовної ходити питомцям на виклади фільософічні. Темнота есть ачей же доказаним найгіршим ворогом людскости. Що могло спонукати власти до сеї заборони, не знаємо. Беремо на здогад. Може шкарти? Але-ж з досьвіду знаємо, що то не могло бути головним поводом, бо се були виїмки. А виїмки годі до норми підтягнути. На останку і ті виїмки, коли були, то не були так доганні. Коли ходилось, то як знаємо, ходилось десь до якихсь виднійших осіб, з котрими сьвітлійший чоловік з самої природи річи знакомости навязувати мусить. На останку і ті відвідини не були без ніякої цїли, або піддавалось часом комусь який материял або користалось самому. Що-ж могло бути поводом таким ще? Може непокірливість? Того в властивім розумінню слова припустити не можемо, позаяк устави семінарицькі уважаємо вистарчаючими до усунення непокірливости. Чи може з боязни, що би молодіж, способлячи ся до стану духовного, не насякала духом поступу? Але й то не здаєть ся промовляти за заказом, бо чей же найчільнійших людий виказала церква наша власне з тих, котрі то при студиях теольоґічних мали і студия фільософічні хоч би згадати б. крилошанина Гарасевича, Дра Криницького, Дра Яхимовича, Дра Литвиновича а тепер хоч би Дра Юліяна Пелеша епископа Перемиського, котрому хто знає чи без студий фільософічних могла би церква наша завдячити так цінне дїло єго яким есть: Geschichte der Union? Що-ж по наведенню нестійности в поставлених нами питаннях могло спонукати власти до заказу сего? По нашій гадці здаєть ся не що інше як то, що мабуть не до смаку припадало значнійшим нашим історикам-крилошанам, що молодіж при студиях фільософічних не уважала „сочиненія“ їх за своє альфа і омеґа, що навіть з молодежи тої знайшлись описьля такі, як приміром теперішній професор Партицький, що на основі науки поважились крилошан-істориків з „сочиненіями“ їх відослати в дураки, в Суздаль!

По нашому здавалось би повернути назад до призволення молодежи семінарицькій вчащати на виклади фильософичні, поводуючи ся тут менше взглядами, що би заощадити комусь псования крови, але більше взглядами на добро загальне. Що справдї взгляди на добро загальне домагають ся того, не потребуємо в тій порі доказувати того, позаяк ми так щасливі, що князем нашої церкви есть власне чоловік, котрий був колись пре-

Digitized by Google

фектом в семінарії і професором, тож знає найлучше ту молодіж, про котру ми згадали, знає, що з тих власне єсть найбільше таких, що суть окрасою духовеньства і нашого народу. До практики такої додамо з нашої сторони ще оден товчок більше, именно, що зо взгляду на брак інтелїґенції у нас, призволенне таке єсть конечним. Заборону таку вважаємо за рівну з мірами строгими правительства росийського взглядом нашого народу, що би тойже не розвинув ся а нидів. Наука, як то ми бачили, не зашкодить нїкому і ублагородняє і ми мали доказ в семінарії не з реляцій ректорату, а з опінії публичної, як високо вона цінила тодішню молодіж семінарицьку от хоч би слова пок. Бєльовського. Коли би що було не до ладу, то простіть, бо пишу се під вражінням того що видів і видить.

Самовидець.

В І С Т І.

З Стирії.*)

Партия консервативна, або радше клєрикальна нарікала безнастанно, що її орґан „Slovenec“ не заступає добре їй інтересів і насьлїдком того перемінила єго в 1883 р. в дневник під редакциєю о. Осипа Єрича. Тепер виходили у Словінців дві часописи щоденні, і се могло би лише втїшати патриотів словінських, коли б не відоме їх обопільне ворогованнє. Однак замісць служити загальній справі народній, вони дальше вели суперечки поміж собою Що хвалив оден, те гудив другий, коли именно розголошено ще поклик, що всї Молодословінцї противники віри, а насьлїдком того кожний Словінець повинен боронити правдивої віри. Кожний напад на полїтику старих або клєрикалів уважали рівночасно нападом на релїгію, а сей поклик міг в народї викликати найбільше замішанне. Назвиска „старі“ і „молоді“ небавом позабуто, а замісць них стали вживати назвиск клєрикалів і лїбералів. Однак нїхто з Словінців не міг вірити сим докорам, наче-б то у молодих або лїбералів не було віри. Вони довели до того, що партия консерватистів що раз меншала, а навпаки партия лїберальна все здобувала собі прихильників. Часописи словінські, що виходили в Стирії і Каринтії, були редаґовані все ще в консервативнім дусї, але часописи полїтичні, виходячі в Побережу, именно в Трієстї і Горициї, нахиляли ся безнастанно на сторону лїберальну. До сих останнїх треба зачислити двічи в тиждень видавану „Edinost“ в Трієстї і тижденник „Soča“ в Горициї. Однак головним орґаном сеї партиї був усе дневник „Slov. Narod“, зміняючи часто по смерти Юрчича своїх редакторів.

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XL. стор. 427 429.

Digitized by Google

Коли-ж „Slovenec“ перемінив ся в дневник, став „Narod“ що раз більше нахиляти ся на сторону панслявістів, що раз частїйше поміщувати кореспонденциї з Росиї, що для него стало майже погубним. В одній з тих кореспонденций було висловлено, що всї противники Славянства, чи вони звуть ся Crispi або Рессі, се шумовинне людности. Се вважав „Slovenec“ обидою папи і став ще більш нападати на лїберальну прасу, щó навіть Христового намістника відважаєть ся назвати покиданцем людскости. Ся пожежа скоро досягла стріхи, а табор молодих мусив її чим борше гасити. Редактора Железнікара усунено з служби задля недбалости, а в дневнику самім поміщено торжественне заявленне, що акционарі народної друкарнї не згоджують ся з поглядом сеї кореспонденциї і насьлїдком того в будуччинї навіть не будуть поміщувати кореспонденций з Росиї. Заявленя сего справдї додержали, позаяк новий редактор Ос. Вошняк не помістив нї одної кореспонденциї з Росиї. Загалом сей дневник через ніч перестав бути славянофілом. Одваче все те не могло спинити, що б не з-їхало ся кількох епископів словінських, котрі по короткій конференциї постановили оповістити у віденському „Vaterland-ї“ наче-б посланне, в котрому строго осудили лїберальну прасу словінську не тілько полїтичну, але й белетристичну, виплекану лїбералами.

Однак сей поступок осягнув супротивні насьлїдки. Не тілько лїберальний табор, але й сам нарід добачав в сему посланню неприязні відносини представителїв церкви до розвитку словінської народности, котра могла розвивати ся лише з підмогою белетристичної лїтератури, особливо поетичної, засудженої тепер разом з ідеєю взаімности слаьянської. Майже в тім самім часї заведено замісць словінського латинський сьпів церковний з підмогою цецилїянського товариства. Тодї й сам нарід почав протирати очи, додумуючись, що то, чого для відчуження словінської народности не могли вдїяти давнїще чужоземцї, Нїмцї та Італїяне, се тепер пісьля розбудженя национального бажає зробити церква впроваджуючи латинську мову. Се ще більше спонукувало нарід до оборони своєї рідної мови і відхиляло его від улюбленого давнїйше духовенства. Тимчасом однак клерикали заложили собі свій клерикальний табор з осередком в Люблянї і покликали там небавом єзуїтів. Сей табор розпочав боротьбу з лїбералами, а рівночасно з цїлим народом.

Що-б дальше вести справу розпочату владиками, засновано на останку задля оборони віри нову часопись „Rimski katolik“ під редакциєю релїгійного фанатика Дра Махнїка. Він став з поміж Словінців виганяти лїбералїзм такими аргументами, котрі можна було оповіщувати хиба в перших вікáх християнства; однак вони не могли припасти до вподоби молодому народови, котрого народність безнастанно загрожена. Спершу почав він критикувати видання наших авторів, именно поетів, і находив у них або просто атеістичні або соблазнюючі змагання, так що сї твори треба-б хиба кинути в огонь. Диво над дивами, нї одного з наших улюблених поетів, хоч був і духовним, не минув той суд, так що вкинувши сї твори в огонь, нїчого Словінцям не лишило-б ся. Поети Пшешери, Стрітар, Грегорчіч, Ашкерц (два останнї духовного стану), се любимцї народу, котрих він любить більш, як десять Махнїчів, з котрого не промовляє анї патриота, анї католик, а релїгійний

Digitized by Google

фанатик, а до того ще поганий лицемір. Єго часопись не викликала б стілько невдоволення, коли-б вона виходила латинською мовою, як єго вимагає заголовок, а не словінською; одначе Др. Махнїч сподіваєть ся дїйсно знайти собі прихильників поміж народом словінським, та се при сих умовах зовсїм неможливо. Опісьля став Др. Махнїч: нападати в свсїм орґанї товариства словінські, іменно товариство „Сокіл“, зложивши на него донос, що задумує зраду стану і т. ін. Всї часописи словінські, навіть клерикальні виступили против такого осуду, і се значно зменшило вплив Дра Махнїча, щó бажав реформи словінської суспільности, хоч дорога ним указана була зовсїм хибна. Однак усе те не спиняє єго дальше вести свої реформаторські замірн. В єго часописи поміщувано безнастанно статтї на адресу того або іншого лїберала, тої або іншої словінської часописи, так що справдї насуваєть ся питанне, чи повинен всїм тим займати ся орґан, що має назву „Rimski katolik“? А що найгірше при всїм тім, що ся часопись дістає підмогу від владик і з їх підмогою заходить ся не для супокою, а для колотнечи поміж малим народом.

Мов би у відповідь на таке поступованнє нашої єрархії зродила ся у Словінцїв третя партия, партия славянофільска, котрої метою, ширити поміж народом сьвідомість славянську з відомим покликом „опізнаймо ся!“ а рівночасно домагати ся заведення старословінської мови в лїтургиї в словінських церквах. Наші клерикалц вважають першою своєю задачею, супротивляти ся тим заходам. Орґаном славянофілів есть виходячий вже четвертий рік в Трієстї двотижднсвник „Slovanski Svet“ під редакцією Фр. Подґорніка, котрий немилосерно пятнує непатриотичне становище наших клерикалів або як він називає „лятинізаторів“, за що вони нападають на него, де тілько можуть.

Клерикальна партия заснувала перед кількома лїтами „католицке товариство полїтичне“, котре може скликувати збори в цїлій Країні. Ще перед тим заложила та партия побіч „Slovenca“ часопись „Domoljub“ (патриота), котра скоро розповсюдила ся задля вельми низької цїни. Кажуть, що вона виходить в 4500 примірниках. В хвилї виборів до теперішньої ради державної заложила собі також партия поступова товариство полїтичне „Slovensko društvo“, котрого метою: розповсюжувати сьвідомість народну поміж сїльским народом, а рівночасно виступати проти заходів клерикальних. Що-б лекше осягнути ску метy, заснувала партия поступова також побіч „Narodа“ популярну часопись „Rodoljub“ так що сили обох партий що до оружа менше більше рівноважать ся. Задля того і не можна наперед угадати, який буде конець сеї боротьби.

У Словінцїв виходять тепер редаґовані в духу консервативнім ось які часописи: Gospodar (в Мариборі), Mir (в Целовці), Danica, Slovenec, Domoljub і Učiteljski Tovariš в Любляні. На становищі лїберальнім стоять, як вже сказано: Slov. Narod, Rodoljub і Lubjanski Zvon в Любляні, Edinost в Трієстї, Nova Soča в Горицї, Popotnik в Мариборі. Безпартийні часописи є: Domovina в Целї, Doljenske Novice в Новім Місті і Novice (засновані Дром Бляйвайсом) в Любляні. Чудна зміна склала ся справдї останніми часами з Novic-ами. Ся часопись стояла все на становищі консервативно-клерикальнім і покладала

Digitized by Google

собі метою, плекати сільске господарство. Одначе при щораз більшім напорі з сторони клерикальної виповіла вона їм дальшу службу, а то в хвилї останньої суперечки, викликаної питанием: хто винен нинїшній колотнечі в словінськім народї? Кожна з названих в горі партий винуватила іншу, ні одна з них не хоче мати на сумлїнню тяжкої вини почину сеї колотнечі, аж тут на останку виступили „Novice“ і в поважно і тверезо написаній статті викрили провинника сеї колотнечі, котрого треба глядїти в клерикальнім таборі. Справдешня колотнеча і розлад повстали поміж Словінцями по думцї „Novic“ в хвилї переміни „Slovenca“ на дневник, котрий станув на становищі нїмецьких консерватистів, що мають справдї важку боротьбу не тілько з нїмецькими лїбералами але й з жидами. На тім то становищі забули однак наші консерватисти страдання, вимоги і права безталанного народу словінського і пасьлїдком того обкидувано денунциациями найщирійших патриотів словінських. Кожний дбав лише про інтереси своєї партиї, а нїхто не думав про нарід. Нехай наші клерикали покажуть хоч оден факт, що-б наша інтелїґенция словінська, се-б то наші посли і дневникарі показали-б ся противниками інтересів церкви або релїґиї! Однак того вони не викажуть, бо такого факту нема. Коли словінська інтелїґенция супротивляєть ся науцї Дра Махнїча, то вона мусить се робити, позаяк ще не втратила зовсїм здорового розуму. На що-ж відтак робити тілько крику, що вірі загрожує небезпека, що лїберальні Словінцї се люди безконфесийні, атеісти і т. д.? Справдї сей докір орґану, котрий вже від 1834 р. служив партиї консервативній, значить більше, як кількадесять статий лїберальних часописий, згірдно осуджуваних за їх становище. „Novice“ висловили зовсїм ясно, що фанатизм єсть все сьлїпий, а коли сей фанатизм починає відносити ся до релїґиї то може стати вельми небезпечним. Однак і для сьлїпого, може бути, засьвітить сонце пізнання, котрого він не хоче бачити, позаяк єго відвертає від того сьвітла сьлїпий фанатизм.

Колотнечі поміж словінськими партиями не так скоро ще покінчать ся, позаяк може се скінчити ся лише побідою одної партиї над другою. Що побіда не припаде партиї клерикальній з Дром Махнїчем на чолї, се більш як певно. Коли отже єрархія наша на свою шкоду піддержує сю колотнечу, то можна з сего додумувати ся, що вона взагалї глядить відради у війні, хоч та війна справдї зовсїм злишна. Низше духовенство однак повинно так думати або бодай так говорити, як єго єрархія, що-б не підпасти карі дисциплїнарній. Як засьлїплений сей релїґійний фанатизм, можна найкрасше бачити з того, що в Країнї попадав в дисциплїнарну індаґацию всякий сьвященик, котрий не хотїв підписувати вотумів довірия, посиланих редакторови „Rimskiego Katolika“ Дру Махнїчеви. Справдї став у нас Др. Махнїч наче другим папою. Тому також проти нему і єго науцї появив ся в народї такий опір, що було би зовсїм безуспішно єго зломити.

Сї колотнечі розбуджують сьвідомість национальну, одначе в інтересї віри і церкви було би користно, як би їх зовсїм не було. Словінцї і так не мають багато інтелїґенциї, отже тому потребують також підмоги сьвящеників. Але насьлїдком становища, яке тепер заняло наше духовенство, втратило воно своє значінне для народу і тому нарід не

Digitized by Google

може так легко повірювати духовним своєї будуччини. Наше духовенство може справдї мати заслуги в народнім розбудженю, але давнїйше духовенство любило свій нарід зовсїм інакше, як теперішне, що стоїть під прапором релїгійного фанатика Дра Махнїча. Воно само позбавило ся сеї величезної заслуги, позаяк воно відцурало ся справдешнього патріотизму. Що з того всего ще вийде, покаже будуччина.

X.

З Теребовлї.

Перші збори новозавязаного товариства „Руська Бібліотека“ відбули ся в Теребовлї дня 29 червня с. р. задля уконституованя товариства. Збори відбулись в присутности ц. к. комісаря правительственного при слабій участи членів, бо лише членів в числї, якого домагаеть ся статут конечно до правосильних ухвал. Збори відкрив о. Андрій Тимус з Гумниск яко член основатель, зазначуючи, що основателї мали на гадцї прислужитись тим інтелїґенциї нашій, котра покликана до проводу народа нашого, що би могла сама образуватись, як того висока її задача домагаеть ся. Потім покликано на провідника зборів о. Евстахия Цурковського з Настасова яко найстаршого віком. Той же обіймаючи провід, промовив менше більше так: Товариство „Руска Бібліотека“ есть на провінциї перше. Зваживши, що вже само заложенне бібліотеки есть річею многоважною, бо сьвідчить, що дорожимо силами своїми, зваживши, що інтелїґенция наша в осьвітї есть по більшій части запущена, зваживши, що головно жіноцтво наше росте без корму свого, а задля недостачи добірних книжок дістаеть ся в руки жадним читання перша ліпша книжка, що може подїлати шкідливо, тож мушу заявити прилюдно признанне членам-основателям, на яке вони собі з огляду на вказані мною обставини для інтелїґенциї Теребовлї і цїлої околиці заслужили. Я маю повну надію, що при обставинах наших, де цїль така осущити дасть ся при скуплених силах, може рахувати на успіх, бо-ж припадае вона до конечної потреби інтелїґенциї, котру вже члени-основателї проявили. По тій промові завізвав на секретаря п. С. з Теребовлї і приступив до полагодженя точок дотикаючих формальної сторони, іменно: вибору видїлу і директиви для видїлу що до заряду майном. По виборі видїлу, зложеного з місцевих і найблизших, опісьля по призволенню видїлови опустити вкладку з місячних 50 кр. на 25 кр. запитав опісьля збори, в який спосіб бібліотеку заводити гадають? Згоджено ся поки що купувати лише теперішні народні видання, як Бібліотеку „Дѣла“, „Зорю“, „Правду“ і її окремішні видання. Предсїдатель внїс, що би записати і „Кіевску Старину“, котра про наші справи пише, однак з браку фондів не порішено нїчого, полишаючи се видїлови до полагодженя пісьля спроможности.

Подаючи се справозданне до прилюдної відомости, не можемо закінчити его без кількох уваг, які при сїм справозданню насувають ся. Наперед сама гадка, завести бібліотеку для інтелїґенциї вельми важна. Коли поглянемо, як під тим взглядом стоять у нас Поляки, навіть Нїмцї, що в кождім з більших місточок книгарня має богату бібліотеку польску і нїмецьку, так насупротив того ми поставлені некористно, бо

Digitized by Google

книгарі мають лише шкільні руські книжки, котрі також не раз з трудом приходить ся набути. Розуміеть ся само собою, що про недостаток бібліотек руських ширять ся книжки всілякі інші а з ними і дух не наш, а через те вирабляеть ся байдужність до видань своїх, котрі через те не могуть в такім числі розходити ся, як би то сподівати ся належало. Задля того не може бистро розвивати ся словесність наша, як би того також можна сподівати ся. На кожний случай щиро витаємо нове товариство, котре поклало собі завести бібліотеку для Теребовлі і околиці.

Коли-ж зважимо постанову зборів, що би поки що виписувати белетристику теперішну, так сей факт говорить нам, що інтелігенция наша наперед не конче виписуе собі і ті немногі видання наші та що при заведенню бібліотеки мала на оці виключно белетристику. Що до першої точки жаль казати, що би аж бібліотека мала послужити до того — хоч бути може, що увзгляднювано ту інтелігенцию біднійшу а що до другого, так годі не сказати, чи відповість цілі, як їй зазначив о. Тимус? Поки що витаємо радо і таку постанову, бо бачимо в ній можливість особливо для сьвіта жіночого заступити лектуру іншу лектурою нашою. З того взгляду гадаємо, що жіноцтво наше повинно би пригорнутись численно до товариства того, а коли зроблять так і провідники народу, тоді зможе бібліотека відповісти витиченій цілі. Нехай початок сей розповсюднить ся по всіх повітових наших містах а заступить нам то книгарні і сполучені з ними випожичальні. При добрій охоті дасть ся осягнути все.

З Тернополя.

(Фундация князя Острогского).

Яко памятку по князях Острогских має Тернопіль церкву мурована в середині міста для того звану середньою, збудовану кріпостно з широкими мурами і 230 морґів поля яко фундацию для бідних, але честних, знемощілих міщан тернопільских, що не в силі заробити собі на хліб насущний. Фундация та була по недавні часи при церкві а взглядно при парафії Тернопільскій. Така-ж фундация Острогського есть і для міщан обр. римск. кат. і доси при парохиї тернопільскій латинській. Перед кількanайцяти літами відділилась фундация, що була при парафії руській від заряду церковного і утворила власний окремий заряд. Той же заряд поставив зараз камяничку о однім поверсі на притуловиско підупалих старців-міщан. І завдяки сій фундації має притуловиско 13 людий, а то 8 мужчин і 5 женщин, а окрім того есть один управитель-надзиратель, одна слуга і одна кухарка. Поле пускає заряд в наем по 10 зр. від морґа, отже має річного чистого доходу 2300 зр., то значить утриманне одного виносить річно 176 зр. 92½ кр. бруто т. е. з управою і услугою, або місячно коштуе утриманне одного 14 зр. 74 кр. Старці ведуть житте безжурне, мають готову ложку, миску, постіль, услугу, все на свій час, тілько їх і клопоту, що пильнувати мусять години. О одній годині встають і йдуть на молитву до

Digitized by Google

каплиці, котру мають у себе в заведенню, о одній годині йдуть їсти, о одній спати.

Вже сам будинок догоджує чувству руському; яко одинокий будинок публичний руський в місті руськім, представляє ся гарно. Стоїть в улиці Микулинецькій на виднім піднеслім місци з парком розкиненим на косогорі по за каменицею, огороджений зелїзними штакетами і з гарними сходами ведучими горі до будинку заведення. Виглядає він на княжу вілю, котра літом справді найкраще понад всї будинки тернопільскі відбиває і визначаєть ся здоровим воздухом. Будинком тим причинив ся заряд дуже до окраси міста і поставивши на каплиці, уміщеній посеред будинку камяний хрест трирамепний, виставив знак промавляючий і для несьвідомих, що то есть будинок руський і надав єму вид домінуючий як то пристало в місті руськім.

Як небудь вивязав ся заряд будовою сею з сторони естетичної зовсїм добре, однак звернїм ся до сторони практичної, чи вивязав ся відповідно до витиченої цїли. Одні, кажуть, що заряд був би лїпше цїль свою осягнув, коли би замісць коштовної гарної каменички поставив був дім партеровий з більше комнатами, котрі могли би примістити більше бідних, знемощілих старців. Як небудь здаєть ся, що гадка та має свою рацию, однак по нашій гадці вона мало що відступає від гадки первісної заряду, бо розходить ся лише о розширенне заведення. Однак ми хочемо запитати ся, чи заведенне для старців місцевих есть відповідне? Коли зважимо, що приходять там люди вікові, котрі опровадили весь вік на волї, мають свої родини, навикли до праці і дістають ся на склонї життя під ключ і до життя безчинного, котре само вже скуку їм наводить, опісля відсїкують ся від родини, з котрою зжили ся і конче їх до неї кортить, так по нашій гадці заведенне не есть відповідне. Заведенне таке по нашій думці значить тілько, що в неволї в скуці віку доживати. По нашій думцї знайшли б ми відповіднїйше, старців не брати до заведення а удїляти їм місячно запомоги. Старця з запомогою притулить родина яка небудь, а запомогою тою підпомагало-б ся біднїйшу родину, для якої при праці сяка-така запомога значить багато. При такім тілько складї річий осягнути дала би ся як найширше замірена цїль фундациї, прийти старцям в поміч. Замісць 13 старців могло би при запомозї свобідно віддихати 26 старців при радих їм родинах — бо припадала б річна запомога по 88 зр. 46 кр. — запомога княжа — а при запомозї низшій 60 зр. могло би жити спокійно ще більше.*)

По нашому не видимо про то хиби заряду в виставленню гарної каменички, але в самім подаванню підмоги старцям. Каменичкою зробив заряд все велику прислугу руській справі. Коли би схотів заряд пристати на нашу гадку, мали би Русини каменичку гарну для своїх всїляких товариств. Тут міг би містити ся „Руський Сокіл“, „Руський Боян“, „Читальня міщанська“.**) Як буде, так буде, даємо тим гадку

*) Заряд мусить держати ся статута фундацийного, котрий виразно каже утримувати старців в окремім будинку. — Ред

**) О скілько нам відомо, містить ся там читальня міщанська. — Ред.

Digitized by Google

нашу під розвагу Хвального Заряду а фундация кн. Острогського таким робом без нарушення цїли своєї стала би ся жерелом життя руського.

З Поділля.

(Мандрівні учителї господарства).

Пісьля постанови соймової оглядало Поділлє сеї весни учителя мандруючого для наукп господарства в особі п. Вішневського. Як небудь наука така ограничаєть ся лише на оден відчит годинний, однак не можна відмовити їй користи. В відчитї сїм переходить ся цїлу науку господарства, про гноєннє, роблепне гною, оранне, сїйби, про жнива і відтак про худібку і її значінне. Хоч правду сказати, що такий мандруючий учитель єсть винеченнем румянця на нашім лицї, позаяк до відчиту такого треба утворити аж умисну посаду на кошт краю, однак вглянувши близше в наші обставини єсть то malum necessarium. Найперше сьвідчить то про нашу байдужність в починах таких а як досьвід учить про ще більшу байдужність населення нашого до прелєґентів своїх, котрі видають ся єму яко люди буденні. Коли же поліцаї заповідають в кождій хатї пана, прибувшого з відчптом, має то свою силу, значить, що прибуває якийсь старший, що від цїсаря постановлений їздити і учити і слова єго мають свою вагу. Єсть то лихо така принука, але лучше з ним як без него, бо таки відчиняють ся очи. З признанпем приходить ся зазначити, що п. Вішневський викладає по руськи і можна сказати досить добре з малими хибами, як замісць бадиле, било, каже лодиґа, замісць пухка — пульхна і мало де чого іншого. При нагоді тій позволимо собі зробити увагу товариству „Просьвіта“, що би при теперішній орґанїзациї своїй постановило і зсилало з уряду люстраторів по читальнях своїх, що би занимали ся відчитами такими а буде се мати також значеннє так як відчити учителїв мандруючих.

ДО СЕСТЕР-УКРАЇНОК.

Чи чуєте, сестри-Вкраїнки,
Що каже нам рідний наш край:
„Зростив я дочок: тепер кожна
До спільного дїла ставай!“

Ви знаєте, сестри, те дїло.
Те дїло, що здавна над їм
Працюють брати-Українцї...
Чи-ж ми не пособимо їм?

Digitized by Google

Не вже-ж і тепер не пособим
Ми їм у тяжкиї сї днї,
І вкупі із їми не станем
За рідний наш край до борнї?

Завдання велике, сьвятеє
На нас накладає наш край
І кожна з нас щиро й охоче
До його береть ся пехай!

Ми мусим, що-б силу відняти
Із рук у своїх ворогів,
Зростити дочок-Українок
І щирих Вкраїнцїв-синів.

Отсе буде тая заплата,
Що з нас вимагає наш край.
Так нумо-ж до працї і кожна
Всю силу на неї віддай!

М. Загірня.

Переклади з Гейне.

1. Mag da draussen Schnee sich thürmen...

Хай на землю сьніг спадає,
Хуртовина завиває
І лютує край вікна!

Се́рця бу́рі не лякають:
Там живуть і розцьвітають
Образ ми́лої й весна.

2. Гейнрих.

Ніч холодна, дощ. В Каносї
У дворі стоїть край бра́ми
У поку́тницькій оде́жі
Імпера́тор Гейнрих бо́сий.

А вгорі з вікна чатують
Двоє хтось, і осяває
Місяць ли́сину у папи
І Матильду коло його.

Гейнрих зблїдлими губами,
„Pater noster“ промовляє,
А в глибокім серцї сти́ха
Проклинає він, і каже:

„Там, далеко в рідним кра́ї
Гір твердих стоїть багато
І лежить у кожній тихо́
Там залїзо на сокиру.

Digitized by Google

„Там, далеко в рідній краї
Ліс дубо́вий знявсь у гору,
І у лісї виростає
Топорище на сокиру.

„Краю мій! на сьвіт породиш
Ти того́, що́ зарубає
Мук моїх гадюку люту
Він сокирою тією!...“

3. Vergiftet sind meine Lieder...

О тру́тні пісьні мої, кажеш?
Чи бу́дуть же інші пісьні,
Коли́ у життя́ молоде́е
Влила́ ти отру́ту мінї?

Отру́тні пісьні мої, кажеш?
Чи інші ж сьпівати му я,
Коли в мене в се́рцї гадюка,
Ще й ти там кохана моя?!

4. Ein Jüngling liebt ein Mädchen...

Кохáв один хлопець дівчи́ну, —
Їй інший до серця припав;
А інший теж іншую лю́бить,
За се́бе її він узяв.

Дівчи́на пішла з пересе́рдя
За пе́ршого, хто́ їй зустрівсь..

Доводеть ся хлопцеви скру́тно,
На вік він тепер зажурився.

Стара́ се істория дуже,
Але-ж і довічно нова́,
Кому вона тра́пить ся тільки,
То се́рце тому́ розбива́.

5. Wie kannst du ruhig schlafen...

Як можеш ти спати спокійно
І знати, що я ще живу?
Старий знову гнїв запалає, —
Я пу́та свої розірву́.

Чи знаєш ти давнюю пісьню,
Як ме́ртвий один уставав

І милу, в ночі ухопивши,
З собою в труні поховав?

Чудово-вродлива дівчи́но!
Пойми бо ти віри мінї,
Що я ще живу, і я дужчий
Нїж мертві усї у труні.

В. Чайченко.

Digitized by Google

МОНШЕР-КОЗАЧЕ*)

ГУМОРИСТИЧНЕ ОПОВІДАННЄ

ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО.

(Конець)

IX.

Злість і заздрощі потроху гадиною закрадались у мою душу через увесь той час, починаючи з Мотриної сторії, росли все більш та більш і врешті зовсім опанували мою грішну душу. І бажав помститись трошки над моїм другом, насьміяти ся з його і віддячити таки за Мотрю. Але як помститись, чим віддячити. Я не міг прибрати поки нїякого способу.

Але пісьля умови з Шумицьким я зрозумів, чим міг дошкулити мого друга. Вихопити йому з під самісінького носа отютанство, як він того й не сподївати меть ся, до останнього часу лишаючи йому надію вразити панну К. ексельбантами, а тим часом ще зміцняти його думку, що та панна К. закохалась в його притьмом таки. Се все виконати не коштувало великої праці. Досить було мінї попрохати баталїйонового і той обіцяв мене, а не Яся взяти собі за отютанта. Що до панни К., то й тут справа мала бути не вельми мудрою — друг мій уже був і так певний в своїх правах на серце грапівни К. і міг поняти віри хоч чому.

Другого-ж дня я таємничо сповістив мого друга, що маю сказати вельми цїкаву і йому важливу новину, що стосуєть ся до його справ сердешних. Цїкавість моєму другови я не зараз же вдовольнив, що-б подратувати його трошки і надати більшої ваги своїй звістцї.

— Знаєш що, друже, — кажу йому, — панна К. розпитуєть ся за тебе нишком... Іду, маєш тобі, містом, а зза рога вулиці — не втямку-от тільки, якої — сусїль якась підстаркувата вже жінка, так чепурненько, навіть хорошо одягнена... та до мене... „Ви, — каже, — о-такий та такий?“ — Я, саме я, — одвітую, здивувавшись трошки, — чим маю служити вашій мосцї! — „Ви здаєть ся, друг і товариш того вродливого та моторного пана офіцера, що, кажуть, всїм кавалїрам жалю завдає?“ — І звідкіль ви се все знаєте? — здивував ся я.

— „Та вже знаю!... що-б то я та не знала!... — ласкаво усьміхнула ся старенька. — „Того, знаєте, офіцера, — каже знов, — що як пройде вулицею, то, здаєть ся, трава мусить вирости — так хороше, так принадно виступає... А як погляне!... то от я й підтопталась вже, а далебі — гроший не візьму замісць його погляду, — такий то вже ласкавий та любий та привітний...

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XL.I стор. 385 - 398.

Digitized by Google

— Так, — кажу, — се правда, і я друг перший і — сьміливо похвалю ся — найщирший друг сьому офіцерови. Але навіщо вам се знати?

— Та, — каже, — одна молода особа, чудової вроди, розумна, багата, великородна, — дуже, дуже бажає дізнатись про вашого друга де що певного. Як його звати, який „чинъ“ має, якої він вдачі і все, що можно знати, — що більше, то лїпше.

— Як звуть, який „чинъ“ має, — відказую я, — се я міг би вам і зараз сказати, але що до іншого... знаєте, не маю права, не порадившись самого мого друга. Я, знаєте, можу сказати або більш, або менш, ніж друг би того хотїв, або перекажу, або не докажу — однаково шкода! Краще дайте менї вашу адресу, то я вам про все напишу, порадившись друга.

— Адреси своєї я вам не можу дати, — відказала стара, — на се є особливі резони... а от так буде лучче: завтра сїєї години приходьте сюди і дайте мінї на папері написане все те, що може друг ваш дозволити про себе написати...

— Але скажіть, зробіте ласку, — кажу їй, — хто се ваша панї чи панна та?

— Можу вам сказати тілько, що вона молода панна і що прізвище її починаєть ся на лїтеру како. А більш нїчого не скажу, — першого разу і того досить.

З тим ми і розійшли ся; я-ж їй обіцяв завтра принести потрібні відомости... Нема що й казати, друже, що ся таємнича особа не хто, як „вона“... лїтера к а к о, — зверни на се увагу...

Друга мого се моє оповідання зрушило незвичайно. Аж сльоза покотилась з радощів та з вдячности до мене і він чуло стиснув руку мінї і ледві міг вимовити:

— Такого друга, як ти, у мене вже нїколи не буде... Ти щирий, справжнїй, єдиний друг мій... Хто-б інший з-умів так хороше, так ленсько таку справу полагодити? Інший зараз-же став би розказувати за друга свого що треба й що не треба, все, що знав, все-б те й розказав, а то нї: „треба, — кажеш, — порадитись друга самого“, „можу, — кажеш, — більш або менш сказати, ніж він того бажає...“ Нї вже, хоч яка ти мудра голова, а далебі, я навіть від тебе не сподївав ся такого... такого... (він хотїв сказати: розуму такого) такої обачности не сподївав ся...

І зрушений, аж сльози на очіх забренїли, друг мій обняв мене.. Хвилина була чудова... Висловити її словами — марна надія!... Я, ще не до решти тоді зопсована натура, теж попустив сльозину з правого ока, бачучи таку чулість, таку братерську віру в мене й мої слова. Сумлїння моє було заговорило — мене одну мить кортїло признатись мойму

Digitized by Google

другови в моїх чорних замірах, і я навіть уже вимовляв жалісно: „братіку“, але дух зла й темряви видимо не куняв у сю годину: він знову посів мене, і я закінчив досить твердим, хоч і ласкавим голосом так:

— Братіку, досить чулости та іншого, а ке лиш, заходімось зараз же компонувати відповідь бабусї — посередниці — діло се негайне: завтра-ж по обіді мушу віднести їй.

Пісьля того ми давай маглювати. Головним редактором був я, даючи другови на прогляд написане та роблючи виправки часом так, як він бажав. Зопсувавши десятка зо два аркушів паперу, ми погодились врешті на такій конешній редакції:

.Сяйво або китиця

зіткана з душевних, тілесних та інших доброчинностий та кебет друга мого.

Коли-б я мав час і хіть говорити про мого друга, я-б мусів написати величезну книгу, — отже, не маючи надії, що-б хто мав таку терпучість натури, що-б таку величезну книгу прочитати, — я коротко, але виразно і правдиво виложу все те, що може дати правдивий образ, правдиве і непохибне зрозуміння високої і лицарської душі у мого друга. Насамперед почну з матеріяльного боку і хоч все матеріяльне — „суєта суєт“, — про те душі людські виявляють себе в житті з сього боку, в матеріяльній, мовляв, формі, в подіях, вчинках... і сей матеріяльний бік буцім грунт той, земля та, що на їй родить що, або нічого не родить; що на їй росте те, чи інше зело: бурян, курай, кукіль, чи квіти запашні, чи фініки солодкі, чи лози виноградні...

Почну-ж з самого початку. Звуть мого друга в метриці Йосипом Павловичем; але про се мало кому й відомо єсть, бо іменують мого друга звичайно Ясем, Яськом. Се вже одно сьвідчить, яка незвичайна, сливе дитяча чистість душі, невинність і добрість відрізняють мого друга з поміж інших людий. Звуть його ще дитячим йменням і напевне звatимуть так до старощей його. Він, можна сказати, уподобив ся дитинці тій малюсінькій євангельскій, що гладивши її по голівці пророк наш Вчитель великий: „Аще хто не уподобить ся одному з малих сих, — не вніде в царство небесне“. Друг же мій запевне вніде... Літ йому тепер 31+4 місяці — вік найкращий з усякого погляду, саме квіт людського віку.

Тепер „чинъ“. Поки ще друг мій не досяг великого „чину“ — він зараз прапорчик Його Імператорського Величества (так друг мій сам себе величає: я прапорчик С. И. В.), але як на його літа, на 31 рік з гаком, се, я вам скажу, не аби що, не дурниця в усякім разї. Але ще от що: мало сказати: той он, чи той має такий і такий „чинъ“ — важливо тут ще де-чого знати. Друг мій, маєте, прапорчиком не з учорашнього, мовляв, дня, а пропорчикує він рівнісінько 6 років 9 місяців, і значить певна надія є, що він незабаром, років за три, за чотирі і підпоручика

Digitized by Google

може доскочити... Та мало й того: друг мій небезпремінно скінчить колись академію військову, а тоді вже „чини“ так і посиплють ся на голову, чи пак на рамена моєму другови — і вгору глянути не встигне, як в лямпаси ґенеральські вскочить. Он воно що! я ще певен, що сьвіт може побачити його й мінїстром... правду сказати, мій друг про мінїстерию не дума і мінї дорого коштувало лишити тут мою думку про се: він одно намагав ся — не казати про се ні слова. В усякім разї ґенеральство у мого друга річ така-ж певна, як і те, що йому колись таки повирастають вуси й борода, що їх досї, до 31 р. йому бракувало чомусь — анї волосиночки тобі. Трохи не забув ще про одну річ, незвичайної ваги: менш, нїж за 2 тиждні, са́ме — за 12 день, друг мій буде баталїйоновим отютантом у 4 баталїйонї!! Сподїваю ся, що лехко зрозуміти усю вагу сього факту!

На сьому я й можу покінчити з так сказати-б „суєтною“ частиною моєї „Китицї“ і хоч коротко ще розказати про душевні кебети мого друга: я вже нагадав про лагідну, дитячу натуру його, але мало того: лагідність ся природжена ще спираєть ся на наукові, теоретичні підстави, — друг бо мій людина ідейна і не тільки ідейна, а й наукової, сказав би цїни: друг мій пильнує біольоґію і пише з сього відділу...

В друзяцтві друг мій справжнїй Орест або Пиляд, чи, краще, Орест і Пиляд до-купи зібрані. В коханнї друга мого можу сьміливо прирівняти до славного Ромео. Одна тільки й є у його відміна від Ромео, але навіть ся відміна йому в хвалу, а не в докір. Коли-б його кохана Джульєта опиниласъ в такім станї, як Шекспірова, я ручусь, що він нїколи нї за що в сьвітї отрути не випив би. Таким побитом його роман любовний, не менш чулий та порушаючий усяке тендітне серце, нїж і роман справжнього Ромео, нїколи не закінчить ся траґічно, а зовсім навпаки — цїлуваннєм, обниманнєм... Амінь.

Так закінчив я свою „Китицю“, хоча мінї дуже хотїло ся розказати дещицю про те, яким хистом красно говорити і яким даром поетичного натхнення володіє богата натура у мого друга. Але я поскоряв ся дописувати, бо було вже пізно. Що-б же все-ж дати який образ поетичний мого друга, я, поміркувавши трошки, й кажу йому:

— В тебе напевне віршів написаних є оберемок цїлий — ке лиш їх сюди!

Друг мій справдї, понишпоривши в скриньцї, витяг товстенного зшитка з заголовком: „твори І. Душі моєї частка поетична“. Я видер звідти двоє віршів, що найбільш відповідали сьому випадкови і пришив їх до „Китицї“, зазначивши: „Додаток І.“, „Додаток ІІ.“, а на окладинцї зробив коротку примітку: „здри в „Додатках“ душі мого друга частку поетичну“, — се-б то, що і в поезиї він не меншим може хистом

Digitized by Google

володає, а ніж в коханні... І підписав ся під усім оттим: „Власною рукою найщирший друг мого друга Року Божого 188... липця 19“.

Другого дня „Китицю“ наче передано баєчній бабусі, і Ясь мій ходив, — самі можете уявити собі, яким щасливим він ходив — шепотів, усьміхав ся, поважний вираз раптом прибирав, махав руками, спинявсь, ідучи навіть містом. Опріч того друг мій гартував свою терплячість все читаючи Смайльса, де говорилось про терпіння. Але й Смайльс мало помагав: час минав і мого друга брала пекуча нетерплячка: він все дивив ся на календар і для більшої певности ліку загайливого часу він що дня робив особливий розпис дня на години і на правім і на лівім боці згори вниз ставляв числа від І. до XII., надписуючи вгорі: Д е н ь на правому, а н і ч на лівому боці. І скоро минула яка година, він затирав її, як ворога свого нищив.

Так минув тиждень. Друг мій вмирав з нетерплячки, та з усяких чорних думок та гадок, що обсіли вже були йому голову... Де-хто може собі погадати: а чому-ж се за такий не малий час, як тиждень, прекрасна панна К. та не надумалась на лад Мотрі Луцикової хоч невеличкого листа йому написати відповідно своїм почуванням та його надіям? Та се-б уже й мусіло давно стати ся, але листування мусіло йти через мої руки (бо я-ж з тією бабусею мав діло) — се була єдина причина, що друг мій мусів удовольняти пал свого серця, призираючись тільки до дзеркала та нововинайденим своїм способом, скорочуючи час, поділивши день та ніч на 24 частини. Врешті на восьмий день я міг потішити мого друга: через бабусю я одержав листа од „неї“, листа, що з його й сьліпий може побачити, що панна К. в неволі у мого друга. Ось сей лист чудовий з усіма його стилістичними відмінами:

14. Л ю т о г о 188... Шановний Добродію, пишу до Вас, як до товариша нашого спільного друга. Моє велике благання до Вас, на яке, сподіваюсь, згадуючи нашу знайомість з Вами, Ви звернете ласкаву свою увагу. Напишіть: чи здоровий і чи вийшов друг наш з шпиталю? Останнього листа від його, що писав він його з шпиталю, лежачи в постелі, я одержала. З того часу нічого нема. Тепер я турбую ся гадаючи: чи вичуняв він? Що з ним тепер? Через віщо він занедужав? Чи є надія, що одужа? Чи добре його лічать? Зробіть ласку, благаю Вас, напишіть мині все, все про його.

Не можу Вам тепер нічого писати! З страшенною нетерплячкою сподіватимусь тепер Вашого листа, — може він хоч трошечки розжене мої страхи і чорні думки!... До побачення! Бажаю Вам здоровя і всього доброго! Щиро шануючи Вас... (підпис зроблено такими карлючками, що жадним способом не можна й однісінької літери розібрати).

P. S. Мерщі-ж, мерщі відписуйте.

Digitized by Google

21. Лютого. Написала Вам 14., а шлю 21. Все сподівала ся від Вашого друга листа, але більш вже ждати — снаги не маю. Тепер пишу з зерном хвороби: мині здаєть ся, в мене починаєть ся тифус: страшенна біль в голові, пропасниця; то вся як огонь, то як крига холодна! Причина моєї хвороби, мині здаєть ся, та, що я дуже собою нехтую: цілими годинами стою перед відчиненою кватиркою, з розкритою головою, а холод як кригою мене проймає до кісток; але я навіть і не помічаю, доки татусь не відведе мене геть і не погримає на мене. В легенькій суконці з непокритою головою вибігаю я на подвіря по всяк час дня — хоч яка-б там була негода. Я звикла до холоду; але в сім разі моє загартовування погано мині достаєть ся... Напишу та мерщі на ліжко, хоч і Вербицький, наш близький теперішній приятель, сидить в гостях; але я не звертаю на се уваги, — надто, що він мині бридкий і що дня ходить. Сподівання листа і роз-яснення невідомого ще більш мене гнітить... Пишіть же швидче, заспокойте мене. — — Потім я ще можу написати, а тепер не здолаю... До побачення! Стискаю Вашу руку і зостаюсь вельми шануючи Вас (і знов підпис неможливими закарлючками)".

Такого листа я прочитав другови, буцім се писала до мене про його панна К. На словах я додав ще, що бабуся мині переказала, що панна како просить, благає мого друга, що-б першого-ж дня, як зробить ся отютантом, приїхав до їх у гостину і небезпремінно отютантом уже, не раніше... Вона сама, нема що й казати, бажала-б бачити мого друга хоч зараз, та її татусь і особливо матуся... Бундючуть ся вельми своїм грапівством, гордії з гордіїв, але отютантська форма зараз їх вгамує.

Друг мій був на небі: сьміяв ся з радощів, цілував листа, мене цілував та обнимав з усієї сили... Але пісьля першого бурхливого виливу щастя, перечитуючи в сотий дорогий клаптик паперу, друг мій все таки, зміркувавши трохи, усумнив ся:

— Одначе, мій коханий моншер, з листа я де чого не второпаю... Найперш — день і місяць Лютий, коли тепер Липець... Потім, здаєть ся, я не нездужав... і в шпиталі не був і все такеє, що вона там пише...

Тут тільки я схаменув ся, що зробив помилку, не виправивши сього листа. Річ в тім, що через лінощі не написавши потрібного листа і сподіваючись, що ачей друг мій і не постереже деяких недоладностий, я приніс мойму другови старе шпаргалля, відшукавши в себе: се був лист, що прислала мині колись одна панночка, що була закохана в колишнього одного мого товариша й друга. Тепер треба було запобігти лихови.

— Тю на тебе! — удав я с себе сердитого: — панна К. на тифус заслабла, огнем може голова горить, — тут уже й не самі дні та місяці поплутаєш, але й писатимеш, догори ногами літери становлючи... І вельми звичайна річ, мій друже коханий, що панна К. вважа тебе за хворого:

Digitized by Google

по собі судить. Чулим серцем жіноцьким вона прозирала, що ти мусиш страждати... і, звісно, занедужати з кохання. А то хіба не правда? Хіба ти й не страждав, — хіба в мене очий не було? І коли ти справді не впав на ліжко з недуги якої скоропостижно-смертельної, — так се дякуй своєму здоровю залізному та загартованій на крицю теперпучости... що ти знову дивного бачиш в тому, що панна К. про шпиталь згадує?... Вона, небоженька, гадає собі, що в нас тут як занедужав, так і в шпиталь. Хіба-ж вони тямлять ся на обставинах життя нашого? та що й казати! Ти бевзь справжній, коли від людини в тифусї жадної помилки в листї не сподіваєш ся. Я ще дивуюсь, що їх мало так!... От краще треба швидче їй відписувати, від тифуса рятувати, а ти сього не розумієш... докірливо закінчив я.

Друг мій чуло стиснув мене за обидві руки і з палом промовив:

— Правда твоя: я бевзь! я йолоп несмислений!... Як я сього сам не збагнув?...

Тепер треба було відписувати панні К.: побажати їй насамперед здоровячка, що-б видужала з хвороби своєї; потім заспокоїти що до мого друга стосуєть ся, відказавши „вдовольняюче“ на всї її питання; висловити перед нею з незвичайною звичайностю та елєґанцією хоч частину сердечних дум, бажань та мук мого друга, так, що-б вона на здогад буряків зрозуміла, який пал пекельний кохання посів його. Але се все висловити тонко, тендітно, по лицáрському і врешті додати, що, не знаючи більшого щастя — раю на сім сьвітї, як побачити її та розмовляти з нею, друг мій сподївав ся дня 5. Серпня, найкращого в його життї, коли він зможе перед її янголині очи появити свою персону персонально.

В такім дусї компонували ми сього листа — вдав ся чудовий-пречудовий! Його я мав передати через кого сьлїд (його писано вже просто від мого друга), як і перше, і нам ще зоставалось скомпонувати написа на візитові картки, що їх друг мій мусїв тепер собі придбати. Досї друг мій, як і я, нїколи не мав звички робити собі сї картки — сей, може хибний, погляд на речи походив, звісно, як кожен мусить догадатись, зовсїм не з наших скупощів, але з погляду радикальної думки картки здавались нам зовсїм непотрібною зайвиною, особливо при тих немудрих звичаях, які панували в доступнім нам товаристві. Але тепер... Друг мій мусїв бувати в такім товаристві, де людина без рукавичок навіть в сьвітлицї та без карток візитових зовсїм неможлива. Треба, як хочте! На рукавички друг мій і без того був багатий, — не достачило самих карток. Поміркувавши й порадившись добре, ми такого лепського написа утяли і таку форму: вгорі на картцї, серед рясного виноградового листя, мала бути печатка баталїйонова, обвита ексельбантом, кінець від котрого має стирчати вгору. Посеред картки напис:

Digitized by Google

Отютант 4 баталїйону Н. Н. пóвку
Єго Благородіє
Йосип Павлович Н. Н.
Прапорчик Є. И. В.
(офіцер колись ще Генерального Штабу)

Нам дуже ще хотїло ся внизу виписати яке мотто по французському або по латинському, але думали-думали, та так нїчого путнього й не вигадали. Я раяв був написати французське речення, що його так часто вживав друг мій в розмóвах з жінками, — його улюблене „s'il vous plaît“, але друг мій чомусь не згодив ся на се — може постеріг, що, кажучи про се, я не міг вдержати сьміху і, буцїм за дїлом, мусїв на який час вискочити з намету... Що-б не забути, скажу ще, що на колїр картки мали бути рожеві. Опріч мороки з картками, друг мій мав чого метушити ся по місту в сї останнї днї: то згадає, що йому мила якогось особливого пахнючого, що красу лиця зберегає, купити треба, то заманеть ся причепурити свою голову у кучері завивши і т. ін., — так що я його мало й бачив. Врештї прийшло 4 Серпня, — останнїй день нашого друзяцтва й братерства...

Лихого спомину незабутнїй день. Прийшовши з міста по обідї перед вечірньою муштрою і ввійшовши в намета — друг мій здивовано озирнув ся: нї мене, нї мого ліжка і нїчого з моїх річчий не було вже в наметї. Замісць того стояло ліжко Шумицького. Охрім, що його друг мій гукнув, сказав йому, що я перебрав ся в той намет, де був Шумицький: буду замісць його отютантом, а що їх благородиє, прапорчик Шумицький, перебірають ся сюди. Мойму другови се все здало ся яким ся сонним маревом, річчу зовсїм неймовірною. Врештї він подумав, що я жартую.

— Ну, моншер, що се ти витїваєш? — З помітно-турботним сьміхом увійшов він до мого отютантського намету. Одначе, побачивши, що я чепляв на себе ексельбанти, лагодячись їхати на муштру — друг мій зблїд страшенно, чого я нїколи не бачив з ним. Він сїв на стільця, бо не держали ноги, дивив ся зовсїм здурілими очима і не міг зібрати свої думки і що не будь сказати. Веселий Шумицький, що тут же був, удав ся до його з своїм звичайним: „чеґо ти кшичеш“, але друг мій на сей час зовсїм забув за Смайльса і так штурхонув Шумицького, що й той зрозумів, що з Ясем дїєть ся щось непевне і не чіпав його більш.

— Що-ж се таке? — врештї вдав ся Ясь до мене, — чи ти жартуєш, чи справдї?

— Далебі, справдї... — кажу.

Мінї стало нїякого, я почав виправляти ся.

— Ну, що-ж маєш дїяти, — кажу, — я далебі не винен вже так,

Digitized by Google

як ти думаєш: баталїйоновий казав, що-б я за отютанта був... воля начальницька!...

Я знав, що моя брехня виявить ся, що я сам, сам прохав ся на отютанта, але вже то така в мене натура поганенька: відразу правду сказати зваги не стало.

— Але-ж, — каже він, — ти-б міг відмовити ся для друга... Ти-ж знаєш, що мині завтра...

Тут я зважив ся вже йому правду сказати:

— Що-ж — завтра? — кажу, не глядючи йому в вічи, — аж нїчогісінько, що й сьогодні! Я жартував, буцїм бабуся приносила листа для тебе від панни К., або твої приймала: нїякої бабусї нема — все те я сам писав...

Друг мій, що був уже встав, трохи не впав назад поточившись, ноги йому підтяло, і він, держучи ся руками за стіл впав як камінюка на стільця і дивив ся як несамовитий збезглуздїлими очима. Я навіть не сподївав ся, що-б все се так його вразило — він наче язика збув ся і мовчки, мацаючи руками виходу, вийшов хитаючись з намету. Я бачив, визирнувши за ним, як він, здибавши баталїйонового, став з ним розмовляти, я бачив, як, пісьля короткої розмови з ним, друг мій, плутаючи ногами, почвалав до свого намету... На муштрі його не було, — він сказав, що нездужає...

Мене за серце ссало, мині невимовно стало жаль на себе... Я не міг тепер знайти в своєму серцї нїчого такого, чим можна було-б оправдити моє зрадецьке поводження з другом: така людина, така приязнь і друзяцтво — і задля чого-ж його було розбивати, - хиба що-б знов на самотї нудити сьвітом або Убийвовка слухати? Мині було гірко на себе, як нїколи. Тепер тільки мині стало в тямки, яку рану завдав я в серце мойму другови... Мало того: через мене-ж він чимало втратив ся на зайві речи: Шумицькому дав 10 карбованцїв — правда, він мав право їх назад узяти, але як і коли він їх виправить у Шумицького? Се в його виправляти хоч шага?! А вже-ж!... — А дві сотнї карток, що їх тепер викинути треба!... а всякий інший дрібязок!... Правда, всї сї материяльні втрати нїчогісінько не варті, справжня дурниця, креймашок перед величезною горою, — рівняючи до тиї „душевно-сердешної“ рани, що я її завдав йому.. Друг мій не був грошолюбом, але всї утрати були наочними, живими, в материяльній формі, сьвідками мого незмірного ехидзтва та нїкчемности душевної в друзяцтві. Всї сї сьвідки материяльні що разу про се нагадували, можна сказати несамохіть наводили думки на злучені з ними душевні болї... Я зрозумів, що між нами всьому край, і серце мині болїзно здавило... Як часто я мушу в своєму життї каятись і думати:

Digitized by Google

— Ох, як-би я міг вернутись на рік або на два назад!...

Але буде каяття, та не буде вороття!... І тепер я каяв ся, і тепер я бажав вернути назад хоч тиждень свого життя... Дарма! У вечері мінї принесено листа від мого друга. Лист був невимовно тужливий та сумний та розпачливий: друг мій казав, що він тепер до решти зневірив ся в людях, що він тепер не йме віри і в кохання навіть, а друзяцтво та братерство — слова самі, мана́ сама — їх ніколи не було, не буде і не мусить бути!... Вже бо Каін, перший друг і брат на сьвітї, з а з д р о щ і в (се слово було більше за інші підчеркнено) убив свого брата Авеля... Далї друг мій недавний додав на при кінцї, що він тільки нетерпляче сподіваєть ся війни, що-б самому загинути, або помстити ся над єхидним та злим родом людським, що отруїв йому життя, вже від колиски починаючи; що він не знати ме від сього часу радощів в життї, що він їх навіть зневажає і нехтує й не бажає. „Розчарованість моя сьвітом, — додав, — повна і конечна і єдино правдивим з фільозофів буде мінї тепер один на всїм сьвітї — Шопенгавер...“

Три чи чотирі сльозини пекучі з каяття та з гіркого почуття покотились тихо по моїх лицях... але-ж, чи досить їх, що-б змити мій тяжкий сей гріх, що я зробив таку людину, як мій друг колишнїй, мізантропом хоч на де-скілько годин?...

Потоки, 20. Липця 1890.

Безвиглядність социяльної демократиї*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

Чи скористало-б на тім що небудь житте научне і артистичне? І то ні!

Що до науки і штуки, то „суспільність будуччини“ має подати духову поживу для всїх, і кожному в рівній части. Сего не можна-б осягнути навіть тодї, коли-б тригодинний день був справдї так можливий, як він при демократичній продукциї колєктивній єсть зовсїм неможливим. Смак, здібність, пильність і любов штуки мусять конечно бути ріжнородні. Именно мітично довгий час свобідний помагав би визначати ся науково і артистично спосібним індивідуам пильним, хоч вони мусїли би

*) див. Правда, 1892, XLI. випуск, стор. 432—440.

Digitized by Google

разом три години денно ходити в блюзі. Але навпаки ні оден не міг би зовсім виключно посьвятити ся поступови досьлідів, винайденням і відкриттям, віртуозній осьвіті артистичній. Тоді був би забезпечений страшно скучний і мірний ділєтантизм великої більшости, однак не був би ніяк можливий найвисший розвиток найвидатнійших одиниць в інтересї винайдень, відкрить і розвеселення загалу. Ґенії, таланти і віртуози були-б більше спинені в розвитку, як тепер, і як будуть при дальшім придбанню часу і засобів для них посеред поступаючої теперішньої суспільности. Наука, штука, техніка, красні штуки стріли-б перепони і мали-б лише мірну публіку, неприхильну найдоскональшій роботі; научний, технічний і естетичний поступ тим більше опізнив би ся, що-б лише не витворила ся ніяка елїта просьвітна. Ціла обіцянка, що „приложена до життя наука“ забезпечила-б також тут земський рай, єсть не тілько тому миляною банькою, позаяк поступ науки, техніки і штуки, як і життєве вдоволенне, ними подаване, не тілько в розумі мають свою основу, а також у волї і дусї, але й тому, позаяк поступ сих трех галузий цивілїзациї основуєть ся на найбільшім розвитку індивідуальнім талантів і ґеніїв, а сему розвиткови наложено би справдешні пута в науково-естетичнім плеканню і володінню мірности. Про се вже й не згадувати, що загальна мірнота зовсім не давала би в приближенню добутків народного щастя, як се подав значіннє і визначність найвидатнійших для духового вдоволення всего народу і задля духового піднесення всіх. Також в житю науковім і артистичнім була би головним ядром загальна дїяльність, прилюдна ріжнородність, рафіноване життє поміж собою. Штука і наука ніколи не розвинули ся на тій дорозї, яку вказує комунїзм. Само про себе, моя думка не така, що-б держава, громади, товариства, засібні одиниці в будуччині не повинні ще більше вдіяти для штуки і науки, як се вже дієть ся. Однак се здаєть ся в найвисшім ступні неімовірним, коли не зовсім неможливим, чи загальний примус блюзовий на найменше три години був би користний для винайдень, відкрить і артистичного творивства, чи напрям смаку загалу блюзового був би спосібний до признання і нагороди найвисшого успіху в штуцї і науцї.

Дальше доторкну ся лише мимоходом широко обмеженої обширі прилюдної товарискости і впливу її на штуку. Дальша поправа народної товарискости лежить мині так само щиро на серцї, як кому іншому. Одначе можна в найвисшім ступні сумнівати ся, чи се в висшім ступні повело-б ся, мусїло-б або могло повести ся комунїзмови в порівнанню з поступаючою історичною суспільностю. Не вимагати мете від мене, що-б я мотивував сей сумнів; ви легко зрозумієте, що й тут політичному і родовому змішанню всіх рівнобіжна прилюдна товарискість

Digitized by Google

не може сего подати, що вже дає разом приватна, фамілїярна, політична, релїгійна і така інша товарискість і ще дальше може подати.

Зверну ся тепер до етики соціяльного демократизму. Соціяльний демократизм сподіваємо ся, що він вигубить всї еґоістичні спонукання а моральні доведе до повного розвитку.

Я все признавав, що безмежно володїючий капіталїзм подає широке і плїдне поле для плекання неморальности. Одначе пряму неморальність не можна єму самому так само приписувати, як чисту моральність соціяльній державі. Для обидвох приходить моральність, взглядно неморальність іменно не тілько з „продукцийної системи“, взглядно з приватного капіталу. І в капіталїстичній суспільности не бракне прилюдних і приватних чеснот; вона ще не зовсїм лишена патріотизму, саможертви для віри, любови ближнього всякого роду, вірности і правости. Навпаки есть се пересадою, що колєктивізм — особливо злучений з загальною безрелїгійностю — піддержував би і зміцняв лише спонукання саможертви для цїлости і братерства, а усунув би неморальне самолюбство. Зависти, поговорів, несправедливости, визискування сили, облестности, кокетериї, хабальства, понижування видатнїйших людий, визискування через загальне лїнивство, еґоїстичного впливу на колєктивістичне господарство в напрямі найменшої участи роботи при найвисшій участи в добрах не можна би виключити і поодиноко і громадно. Колєктивізм так само як і індивідуалїзм, демократизм так само як аристократизм не споводують чистої моральности або неморальности. Оден і другий зовсїм не має коріня лише в системі економічній і родинній. Чесноти і провини приняли-б в соціяльно-демократичній державі інші форми і напрями, одначе чистої держави чеснот не могла-б утворити навіть соціяльна демокрация.

Не вимагати мете, що-б я дальше розводив ся про сю легко зрозумілу справу!

Звернїм ся на останку до релїгійно-морального життя в суспільнім ладї соціяльної демократиї.

Церковне життє? Соціяльна демокрация каже, що релїгія була-б приватною справою, а „суспільність“ не потребувала-б нею турбувати ся. Хто хотїв би мати для себе релїгію, може її мати; однак вона вивітріла-б, скоро би і сьвященики стали „робітниками“, се-б то працювали денно найменше три години в блюзї. Всї бажали-б тодї бути лише „людьми з людьми“.

Не вірю в те, що би соціяльна демокрация дала волю в релїгійнім життю. Вона мусїла-б бути толєрантнїйша, як теперішня держава; паризька комуна зараз се доказала. Як довго релїгія була-б свобідна, була би загрожена вся суспільна система демократичного колєктивізму. Великі церкви не дали би з ним погодити ся. Істнуючі при-

Digitized by Google

людні уладження реліґійного життя з усїм, що з тим вяжеть ся з внутрішнього щастя і естетичного вдоволення для народу, мусїли би бути усунені, як теперішні аристократично вистачені корпорації та інститути штуки, науки і виховання. Демократичний соціялїзм єсть конечно смертним ворогом християнської церкви і єсть ним дїйстно. Знївечивши церкви, став би ся він при чисто туземній моралї народній тим більше непогамованим, хоч позбавив би нарід дальшої частини ідеального вдоволення життєвого. Реліґійне чуттє народне служило би в нескінченім сектярстві своїй вірі і метафізицї. Соціяльний демократизм не упорав би ся з християнською церквою, котра лучить всїх в Бозї і тому має в найвисшій мірі підвалини сили.

Соціяльна демокрация думає, що не потреба їй не тілько нїякої церкви, але й нїякої в і р и. Вона гордить ся своїм знанєм. Одначе віра таки найде місце і в соціяльній демокрациї, дух людський не може з неї визволити ся в нїякім положенню.

Але яка була-б се віра, якою переняла-б ся соціяльна демокрация? Її вяже віра до того сьвіта, іменно віра безмежного соціяльного оптимізму, її опанувала зовсїм безосновна метафізика що до річий недосьлїдимих, іменно материялїзм і атеїзм. Позвольте, що я ще поверну до того!

Соціяльний демократизм служить справдї го́ри перевертаючій вірі в будучу п о п р а в у с ь в і т а, котра стає ще дивогляднійша через песимізм єго критики всего істнуючого. Він допускаєть ся майже навіженої похибки, уважати проблему щастя головно економічним питанєм поділу, коли тимчасом кожна мінута родинного щастя, кожна година побожної молитви, кожна секунда творчої мисли, кожний вечер товариський, кожне слово веселої розмови, кожне змаганнє любови, приязни і поважання для людий, кожна година вдоволення з подужання, кожна відрада при смерти вказують на зовсїм противне і на зовсїм неекономічні основи фактичні щастя. Стародавний досьвід людскости каже, що земля нїколи не була небом анї пеклом, і тепер не є, анї стати ся не може.

Не менше безпідставний єсть колективізм в своїй натуралїстично-м а т е р и я л і с т и ч н і й фільозофії (метафізицї) і в своїй а т е і с т и ч н і й р е л і ґ і ї.

Обидва, натуралїстичний материялїзм і атеїзм, котрі я вже назвав останнїми наростями скрайно критичної фільософії, побиті вже фільософічно і яко найгрубші скрайности, яких собі позволила метафізика. Вони суть мішаниною найдикшого невірства і забобону, котрі не можуть нїчого вдїяти християнському теїзмови і великим церквам, що́ бережуть сего теїзму. Маса вкритих по́том продуцентів не дасть ся нїколи — нїяким побитом без нарушення свободи і рівности — довести до оптимізму

Digitized by Google

соціяльної демократиї в етиці, до її матеріялїзму в метафізиці, до її негациї Бога в релїгії. Нарід втратив би при тім найсьвятійшу частину свого ідеального скарбу щастя і нїякою державою не було-б так зовсім неможливо правити при найзагальнійшій поправі сьвіта, при загальнім невірстві народу, як именно „ідеальною державою“ соціяльної демократиї.

Материялїзм і атеїзм соціяльної демократиї онирають ся на нїби-то науковій, емпіричній певности. Перенесім ся на хвилю з цїлим супокоєм душевним на те поле, то побачимо, що суттє всякої фільософічної метафізики, як і позитивної релїгійної віри основуєть ся на тім, що її зміст виходить поза досьвід, позаяк сам досьвід находить всюди сьвіт втягнений в не зовсім досьлїдиму звязь, котрої нитки розбігають ся в безконечности.

Можна „скептично“ сказати, що сей і „можливий“ той сьвіт взагалї годї спізнати, для того безвірно остановляєть ся на кінци „емпіричної“ або „екзактної“ науки; лише не має нїчого ся скептична резиґнация такого, що́ порівало би до соціяльно-демократичного оптимізму. Однак не можна сказати, наче-б научно було доказано, що „тогобіч“ границь нашого досьвідного пізнання нема нїчого, навіть того, в чім би на останку нерозвязана сьвітова загадка найшла розвязку з духової і материяльної сторони, з сторони щастя і недолї. За тим припущеннєм не промавляє зверхній досьвід так само, як і внутрішній.

Коли-ж сягнемо поза круг досьвіду („метафізично“) і чуємо потребу віри, то мусимо задля того приняти три правила. Перше правило: на що не вказує нїякий факт досьвіду, ані материяльний, ані духовий, то се й метафізично єсть пустим уображеннєм, у вірі лише мрією. Друге правило: всяке метафізичне і релїгійне уображенне віри, що суперечить певному досьвідови, не є пригідне, позаяк всякий факт досьвіду повинен безсуперечно містити ся в звязи з речами тогосьвітними. Третє правило: метафізика і віра суть неповні і неправдиві, коли не втягнений в се всякий факт з досьвіду. Чи-ж сї три кардинальні правила подають може незаперечний доказ правди оптимізму, материялїзму і атеїзму, взглядно неправдивости теїзму? Зовсім ні!

Се не є емпірично повне знанне, навпаки „метафізичне“ припущенне суперечне всякому досьвідови, коли говорять, що сьвіт єсть непоправно злий, або що дасть ся нараз зробити досконалим.

Се не є емпірично певне знанне, навпаки неповна „метафізична“ віра є суперечна досьвідови, коли говорять, що все єсть материя і механїчний рух, не вийманчи з того навіть найвисшої події духової. Єдино певним єсть навпаки дух, котрим ми пізнаємо доперва материю, а може й вона сама натхнена духом. Навіть „монїстичне“ оповіщенне єдности духа і материї не має певної підвалини досьвіду, позаяк досьвід показує,

Digitized by Google

що дух єсть вправді без виїмки сплетений з матерією, однак не виказав „єдности“ чуття і механічного руху навіть на одній матеріяльній атомі.

Християнський теізм приймає до своєї метафізики і в повню свого розуміння про Бога хоч одно одноцїльне пояснення всїх сьвітових фактів — моральних, як і неморальних, добрих як і злих, духових як і матеріяльних. Християнський теізм єсть вільний від похибки, уважати в суперечности до високих моральних подій в історії і вищій духовій культурі весь хід природи і історії яко вічно рівну іграшку механічних рухів незначущої лїри сьвітової. Безладній („параномній“) появі зла на сьвіті противставить він надзвичайну появу обявлення і спасення, і то не „емпірично“ пустословно, а на основі історичних подій, передовсїм появи Ісуса Христа. Се єсть перекрученнє, коли говорять, що християнський теізм основно відсуває емпіричну підвалину, отже що научно теольоґія єсть неможлива; події обявлення, мова творів Божих в природі й історії дають хоч субєктивно досьвідноневну точку онори в християнській вірі. Навіть і се хибно, що віра в чудеса суперечить „правилам природи“; християнська наука нїде не учить, що Бог сам похибляє супротив ним самим даних правил природи, позаяк Бог в релїґійнім обявленню дїяв і дїє чудеса і так само в дальших появах нових ідей природоправно дїяв і дїє невисказані речи. Що-ж се „правила природи?“ Коли вони означають певне уображенне, то се формули для безперервних ланцюгів емпірично признаних н а м и причин і насьлїдків. Метафізично можуть вони лише яко безпосередні вічно собі бути рівними, а не аж викликаною „правилами“ дїяльностию Божою бути пояснені. Християнська віра в чудеса мала би справді метафізично прогалину, що Бог принагодно сам собі спроневірюєть ся і в чудесах дїє п р о т и природи (contra naturam). О скілько мінї відома християнська теольоґія, се не єсть зовсїм наука християн. Поза приступною н а ш о м у щоденному досьвідови дїяльностю (supra naturam) єсть — думає християнин — дїяльність Божа і сю треба метафізично тому приняти, позаяк для християнина на се вказують справді засьвідчені події з досьвіду; „чудеса на землї се для християнина природа в небі“, як висловлюєть ся Jean Paul. Одинока пісьля природописної міри непояснена чудесна подія — котра єсть засьвідчена — християньство уважає багато з них засьвідченими — доводить також метафізичне припущенне впливу Божого і вказує на іншу дїяльність як на виражену в так званих природних правилах. Нехай хто вірить в певність таких подій, або нї, то сей закид проти християньства єсть безосновний, що віра церкви в чудеса основуєть ся на запереченню правил природних і суперечить основно досьвідови.

Християнський теізм задає противне питанне: чи людський ум єсть сьвітовим зеркалом, в котрому все відосьвічуєть ся, а не самим „блеском

Digitized by Google

небесного сьвітла“? І на те відповідає: людський ум, найвисше в нас добро, не єсть центральним сонцем осьвічення сьвіта. Він нїяким побитом не є спосібним до суверенних і повних пояснень сьвітових. Се сьвіточ для чоловіка, ним обдарованого, се не є зеркало сьвіта, а „найлїпший дар Божий“, однак не „той“ Божий дух. Се побіч „природи“ друга і висша півкуля відомого і пізнаного нами сьвіта, так званого „досьвіду“ (емпірії). Однак людський ум і природа се частини і події невідомої і для людий нїколи зовсїм досьлїдимої звязи речий. Чим вони є „самі про себе“, що є поза досьвідом, нам невідомо. Сего не відперто, що вони можуть мати корінь в незнаємій (висшій) істоті, котра їх піддержує, котра посїдає тайну їх звязи і спонукує їх до дїяльности. Ся тогосьвітна істота, в видїленнем природи і духового сьвіта, дїяльна в них обидвох, щó єсть все-ж таки понад ними і не єсть причиною їх зіпсуття і недосконалости, се Бог християнський, а визнаваннє єго — се християнський теїзм.

Се неправда, що християнський теїзм побитий критичним або павіть атеїстичним „раціоналїзмом“. Чисто заперечний і конструуючий ум не знає всего, що дїяло ся або ще може дїяти ся, анї не знає всїх правил сьвітових або дїйств Божих „поза“ тим, що ми досьвідчаємо. Сотворений дух не проникає навіть внутрішньої природи се-б то чисто материального сьвіта. В духовім життю та в історії приключаєть ся щоденно, що навіть механїчними „правилами природи“ не дасть ся пояснити, але все єсть нове. Недостача вистарчаючої сили сьвітла людського ума не доказує ще нїчого проти невідомих нам, але не менше вічних дїйств, котрими непоясненї речи природного і морального сьвіта подій стають ся зрозумілими для надлюдського ума. Можна рішити ся, що-б відречи ся всякої метафізики, одначе перевагу материялїстично-атеїстичного забобону і невірства над теїзмом мусить відперти навіть зрезиґнована скептика. Метафізика материялїзму мала би на всякий случай передовсїм зачипити буду метафізики.

Теїзм єсть дальше не одинокою метафізичною системою, котрої правила нїколи не є буквально лише символїчно правдивими. Навіть „материялїзм“ єсть символїзуючою вірою; позаяк та „материя“ і „механїчне колибаннє“, що єсть усїм для материялїзму і означає все, що в собі містить і духа і історию, не єсть материєю досьлїджуваною мікроскопічно, не єсть „екзактним“ рухом, щó вимірюваний динамометром, порушує машини. Також материялїста, ставши метафізиком, промовляє несьвідомо цьвітами і може метафізичні твердження своєї віри розуміти не буквально, лише символїчно. Така вже доля нас усїх, що можемо виражати, а радше натякувати лише в образах закінченого на безконечне, на що вказує досьвід. Се не є особливо слабою стороною теїзму, що він не може своєї метафізичної науки представити без символїки, що єго правила не можуть

Digitized by Google

разом устояти ся в буквальнім розумінню. Сему правилу підлягає вся метафізика. Її архітектура увображення може бути лише символічна, так як і в поезиї. Християнська наука визначаєть ся від материялїзму двома невмірно висшими прикметами: вона визнає явно і щиро символїзуючу правду своєї метафізики; відтак подає в образах найвисшого і найліпшого, що лише може бути на землї, символічне, не буквальне увображеннє о Бозї і єго „царстві“. Що до щирости і взнеслости, як і докладности бодай зовсїм не уступає християнська символїка метафізиці материялїзму, котра високопарно допинаєть ся блеску екзактної науки.

Не хочу робити пропаґанди, лише даю кожному волю тої скептики і резиґнациї, яка задержуєть ся на границях науки і сьміло зрікаєть ся метафізичного пояснення досьвіду, лише досьвіду і то всякого досьвіду. Не можу однак не висловити сумнїву, чи маса народу коли небудь зречеть ся того і чи проповідуваний социяльною демократиєю материялїзм — метафізика і релїгія для просьвітного поземy фільозофуючих проводирів і подорожних орударів — зможе свобідно і загально прогнати християнську віру з душі народу. Сей забобон має так мало вигляду замістити християньство, що починає вже висихати поміж висшими справдї осьвіченими верствами суспільности, з поміж котрих єго каламутні води спливають в маси; але й в долинї помало просхне! Се зовсїм ясно, що та віра, а радше невірство і забобон социяльних демократів не ущасливлять анї народу, анї не улекшать управи демократичною „социяльною державою“.

Ось маєте колєктивізм социяльної демократиї з у с ї х єго боків. Єсть він неперечно консеквентною, усе суспільне життє обіймаючою системою найскрайнїйшої свободи і рівности всїх одиниць в господарстві народнім, державі, родинї, у вихованню, штуцї, науцї і релїгії. Се єсть до крайности посунений всесторонний радикалїзм. Він не любить висших орґанїзацій для кожної окрімної функциї основної в приватнім і спільнім життю, лише розвязує істнуючі вже прилюдні орґанїзациї і дико розкидує всї орґанїзациї пісьля свобідної вподоби і роботи всїх одиниць на всїх полях. Справдешнї людські прикмети, якими визначаємось яко єдиниці і суспільність від звірячої суспільности і комуністичних диких орд, що нас так підносить безконечно далеко понад звірята і дикі орди, именно поступаюче степенованнє спілки і індивідуальности з а р а з о м, не хоче або не може комунїзм дальше розвивати, лише назад повертати до того в рафінованім і космополїтичнім змішанню всїх социяльних та індивідуальних орґанїзацій і функцій.

Непошанованнє народної суспільности, пониженнє її лише до значіння средства, безмежна субєктивна с в о б о д а самоволї єдиниці і кожного поодинокого індивідуум, робота пісьля субєктивної примхи, переворот

Digitized by Google

всяких суспільних меж і розділів, се та фалшива свобода, чи нею користується визискуючий капіталіст, котрому держава потрібна лише замісць „нічного сторожа“, чи її обіцюють „народови“ соціяльної демократиї, „пролєтариятови“ в будучій державі. Така індивідуальна вільність своєвольна зовсім не ущасливлює.

Ся свобода витворює лише певдоволених, сумнівців, дураків і кокотів, ремісничих ворохобників і очайдухів, найбільше тоді, коли ся свобода або задля ледачого споживання доходів лякаєть ся всякої роботи, або в „соціяльній державі“ бажала би завести тригодинний день робочий — на щастє зовсім неможливий.

Справдешня свобода єсть необмеженим розвитком індивідуальности в безпосередній або посередній службі суспільности відповідно окремим здібностям, з охороною цілости, з розмірностю поміж роботою для суспільности а припливом материяльних та ідеальних дібр з поміж суспільности. Се становище повинно бути надане також промисловому пролєтариятови, котрий під управою капіталу служить цілости, а капітал повинен бути поставлений на становище орґану продукційного провідництва зобовязаного для суспільности. Се справдешня, ущасливляюча, загальна свобода, позитивне доповненє капіталїзму.

Така сама справа з рівностю. Що-б кожде індивідуум було точне, працювало, уживало, панувало і служило, як всяке інше, се нїсенїтниця скрайно субєктивістичного фанатизму зрівнуючого. Ціла істория людського роду дбала про те, що ми ставали ся щораз ріжнороднїйшими, нерівність утвердила ся в нас насьлїдно. Порциї дібр дали би ся остаточно зрівняти, як се вже зазначував Аристотель проти старинних комунїстів, але о те розходило-б ся, зрівняти натури, „жадоби всїх одиниць“. Сего не вспіє вдїяти навіть найскрайнїйший індивідуалїзм зрівнуючий. Тай на будуче подбано про се, що-б усї індивідуа нїколи не були рівні; з великим інтеґрацийним процесом скуплення і відокремлення народів і народних ґруп іде рівнобіжно так само міцне розріжнюваннє народних членів, урядів, інститутів, корпорацій, спілок, товариств, а іменно родин і індивідуїв. На наше щастє годі здержати сей біг сьвітовий. Справдешня рівність опираєть ся на управненню і спроможности кожного, що би проявити свою індивідуальність. В значінню і признанню кожної одиниці містить ся справдешня і єдино можлива рівність. Така рівність єсть рівноправностю до розвитку індивідуальности для відповідної їй служби заводової в громаді! Приступність всїх становищ для рівно уздібнених до всякого окремого становища, найможливійше усуненнє визискуючих прав власників і визискуваних службових робіт для всїх і супроти всїх, се творить зміст взагалї здїйснимої і справдешньої рівности. Ущасливляюча рівність не на тім основуєть ся, що-б усї все мали а відтак що-б нїхто

Digitized by Google

нїчого немав, що-б кожний панував, а нїхто не служив, лише що-б кожний для добра суспільности міг розвинути свої питомі здібности і що-б до того стілько єму приділено, як до сего потрібно. Се не виключає великих ріжниць в посїданню і приходах, навіть супротивність між посїданнєм а неносїданнєм продукцийних засобів. Се лише условлює, що видатнїйші також з поміж низших верств можуть добивати ся видатнїйших місць. Колєктивізм сего зовсїм не заневняє, як вже було виказано, але може се осягнути позитивна социяльна реформа, як се ще викажу. Справдешня рівність находить в позитивізмі социяльної реформи повне вдоволенне, о скілько се взагалї уможливляє історична доба.

Ми не хочемо нїколи бути просто зневажниками свободи і рівности, лише скрайної індивідуалїстичної рівноваги, котра стинає голови значним, а незначних повалює, свободи, котра не хоче нїякого социяльного ладу і рівности, що не терпить ріжнородности індивідуальностий. Рівна свобода і свобідна рівність кожного, в цїлости і для цїлости вживати своїх сил у відповіднім місцї і заводї, се социяльно взнеслий і підіймаючий принцип, який має зазначувати кожна доба в історично лише можливій мірі. Се справдї запоручає найвисшу міру взагалї можливого ущасливлення народного.

Але як же се було можливе, що комунїстичний плян суспільний, так наглядно неможливий, до позитивного розвитку неспосібний і в тім розумінню безвиглядний, міг вирости до страшної небезпеки? Неперечно є социяльна демокрация небезпечна задля страшного знищення, яким вона може закінчити, хоч вона яко тривала система суспільна в будуччинї є зовсїм безвиглядна. Бажану відповідь найшли ми вже в протягу критики. Шкоди безмежно лїберальної системи продукцийної визвали социяльний демократизм а полїтичний радикалїзм загального права голосованнія уможливив талановитим і одушевленим проводирям скупленнє пролєтарияту в одну партию з комунїстичною програмою.

Не забуваймо-ж сего, що вже перед сотнею лїт, коли вперше фалшива „свобода і рівність“ виступила кріваво на улицях, подоптали останки февдальної доби в звязку з абсолютизмом практично вже можливу свободу і більшість. Не забуваймо отже, як великі виступили шкоди пізнїйшої лїберальної доби, котрі виявили строгі критики демократичного колєктивізму. Опісьля ми не відмовимо історичної заслуги навіть скрайному індивідуалїзмови і критицизмови, котрого близнятами є радикалїзм і социяльна демокрация. Одна частина тої сили, „що все бажає лиха, а все добро́ лиш творить“, містила ся в них, однак індивідуа навіжені нею, не є просто дурними або злими дияволами. Вони мали поміж собою духових сьвіточів і шляхотних ідеалїстів.

Digitized by Google

Виконана критика социяльної демокрациї однак вказала взагалї також одиноку дорогу, що-б запобігти небезпецї. Се єсть позитивна справдї поступова і справдї новочасна полїтика социяльна і конституцийна в звязку з усїма оберегаючими силами. Се безупинна, ємка реформа, старанний розвиток історично даної суспільности також задля вдоволення теперішних бідних кляс.

Сему позитивному поборюванню присьвячу свій останнїй лист. Сегодня лише одно мушу наперед сказати про се поборюваннє: нове вино годї наливати в старі міхи! Форми потрібні для кожної позитивної доби історичної, але для кожної мусять бути відповідні і окрімні. Середньовічна корпорация н. пр. не може вдоволити позитивних потреб новочасних; тому́ не почуєте від мене нїчого про цехи. Індивідуальна свобода має тепер далеко ширше поле, користно проявити ся, так само свобідні товариства, спілки і звязки. Також потрібні спілки примусові новочасні не повинні індивідуум використувати своїм цїлим життєм в тїсних звязках. Я вже майже перед трема десятками лїт (1856 р.) висловив, що ріжнородні що до цїлий і розвітвлені стоваришення, підпомагаючі свобідне самоудержаннє з национальним розповсюдженнєм стали потребою часу. При тім має держава і громада проявити зовсїм іншу і ріжнороднїйшу дїяльність а публична осьвіта має се підпомагати багато живійше. Також в орґанїзацийних формах мусимо поборювати реакцийний позитивізм. Сей не може зовсїм обстати проти лїберального і социяльно демократичного критицизму, він зовсїм до нїчого.

Сподїваю ся, що я Вас переконав, що треба лише подумати над социяльно-демократичним індивідуалїзмом свободи і рівности, що-б він показав ся кожному незасьлїпленому партийним фанатизмом, судцеви пустим сном, і дати запевненнє, що для тих, котрим в повній вірі снить ся сей гарний сон, перше змаганнє здїйснення мусїло би принести пробудженнє повне розчаровання, оскарженнє самих себе і острах.

На нинї сего досить!

Конець другого листу.

Digitized by Google

Рішуче заявленнє в раді державній в українсько-руській справі.

Літна сесия ради державної при нагоді ухвалення нової валюти закінчила ся епізодом, котрий яскравим сьвітлом осьвітив відносини українсько-руські і становище Русинів-народовців в сій справі та звернув на ню увагу всеї австрийської праси.

Коли референт валютових проєктів п. Щепановський полемізував в москвофільскою промовою молодочеського посла Дра Вашатого, перебивав сей останній дуже часто референта, а в одним з таких покликів вступив ся і за Русинами. Се спонукало п. Барвінського до короткого, але рішучого заявлення, котрим він уважав потрібним спростувати хибні погляди молодочеського посла про великий гаразд росийської культури. Сю промову подаємо в вірнім перекладі з степоґрафічних протоколів ради державної.

„Висока Палато! При законї про позичку втягувано найбільш політичні обставини в дебату, котрих не можу лишити без відповіди з сього становища яко Русин. Пан посол Др. Вашатий, як я дочув ся, вступив ся підчас промови референта, вказуючи на Росию, також за Русинами. На те позволю собі відповісти, що ми Русини вже не малолїтні *(славно! славно!)* і красно дякуємо єму за єго опікуньство і протекцию (*оплески*) П. Дру Вашатому мабуть зовсїм невідомі обставини в Росиї *(потакуваннє)*, як се доволї стверджують єго виводи про Фінляндию *(славно!)*

Не хочу вдаватись в основне поясненнє відносин Русинів в Росиї, позаяк се не стоїть в нїякім звязку з трактованим тут законом. Я тілько констатую фактично, що відомий росийський указ з 1876 р. наложив українсько-руській мові і літературі справдешній каганець (*зовсїм справедливо!*), так що не можуть і не сьміють виходити ані українсько-руські часописи, ані українсько-руською мовою писані твори (*слухайте! слухайте!*). Українсько-руська мова прогнана в Росиї з прилюдного життя, з церкви і школи (*слухайте! слухайте!*), так що навіть в народних школах учать лише по московськи а в церквах проповідують лише по московськи (*слухайте! слухайте!*). Таке поступованнє може хиба такі події викликати, які проявили ся останніми часами в Астрахані (посол кн. Лїхтенштайн: *зовсїм справедливо!*) і я сумнїваю ся, чи се порадно, такі обставини захвалювати нашій монархії (*оплески*), в котрій ми Русини не одного ще бажати маємо, однак по нашім правлїнню і наших співземляках з повним довірієм сподіваємо ся, що вони свобідного розвитку нашої народности, нашої мови і літератури не тілько не будуть спиняти, але також підмагати в інтересї політичного мира в нашій монархії (*оплески*). Чи сї обставини, які нам п. Др. Вашатий так захвалював, для нас відповідні, се полишаю рішенню кожного об'єктивно думаючого чоловіка (*живі оплески, бесїдникови ґратулюють*)".

Коротке але ядренне і рішуче заявленнє п. Барвінського, висловлене в пригідній хвилї, відперло одним замахом пера в раді державній

Digitized by Google

перемелювані балакання Дра Вашатого про блага російської культури і викликало великий ефект. Що-б показати брехливість наших домородних москвофільських журналістів, мусимо сконстатувати на основі докладних інформацій, що всї у Відні виходячі нїмецькі часописі подали майже дослова промову п. Барвінського (лише в дечім недокладно — „Гал. Русь“, котра, як звичайно, брехню везе, брехнею їде і брехнею поганяє, пише, наче-б „большинство авст. печати не дало даже ея содержанія“), а Presse і Wien. Allg. Ztg. присьвятили передові статтї, неменше N. fr. Presse і Fremdenblatt згадали з признанєм про се заявленє. Мусимо і се сконстатувати, що бесїдникови ґратулювали не тільки галицькі посли, але багато нїмецьких як кн. Лїхтенштайн, Др. Менґер, ґр. Фріс і ін., а навіть умірковані молодочехи Др. Пацак, Сляма і ін. признавали справедливість нашому послови. З польских часописий галицьких не було нї одної, котра-б не присьвятила сїй промові окремої статтї (деякі по дві), очевидно кожна з свого становища, а вже-ж найбільше бачности звернула на се „Галицкая Русь“, подавши про сю промову сїм передових статнй!! (між тими одну за чеськими Narodni-ми List-ами). Се все стає певним доказом, що річ п. Барвінського мусїла і мусить мати велику вагу і значінє для державно-полїтичних обставин і становища Русинів і що вона відбилась широко і далеко.

Хто сю річ прочитав пісьля записок стеноґрафічних (а сї єдино подають зовсїм автентичний текст, який і ми навели), зрозуміє зараз, що се заявленнє мало метою визволити Русинів від опіки всяких непрошених протекторів, котрі тодї лише знають Русинів, як потреба їх вжити замісць клина для себе. Ми дуже добре тямимо, як Др. Ґреґр кореспондентови одного польского дневника заявив, що Чехи знають в Галичинї лише Поляків, а єго-ж орґан Narodni Listy черпаючи оборону свободи літературної в Росиї з „Славянского Обозрѣнія“, захвалює нам замісць своєї, питомої літератури українсько-руської — богату московську! Отже і Дру Вашатому, полїтичному близнюкови Дра Ґреґра, не міг інакше відповісти наш посол, як застеречи ся проти такого опікунства руської справи. Заявленнє се мало характер фактичного спростованнія і тому бесїдник міг навести лише нагі факти заборони українсько-руської мови і літератури в Росиї, а не міг вдавати ся в широкі виводи про значінє розвитку українсько-руського народу для Австриї, Славянщини і Европи, як сего бажає п. Ів. Франко в „L. Kurjer-i“. На останку сконстатував п. Барвінський, що Русини неодного ще мають бажати (розуміють ся в Галичинї), одначе сподївають ся з повним довірием від правлїння і своїх співземляків (Поляків), що не тільки не будуть спиняти свобідного розвитку нашої

Digitized by Google

народности, мови і літератури, але в інтересї політичного мира в монархиї будуть також підмагати.

Сим завначив п. Барвінський, що Русини бачать лише в Австриї місце для свобідного розвитку своєї национальности, своєї мови і літератури, але вказав і на те, що Русини не одного ще потребують, що-б могли осягнути повну рівноправність з своїми співземляками, Поляками, бо о се розходить ся, а не о kleinliche Nergelein, як думає W. Allg. Ztg. При тім висловив він довіріє, що і правлїннє австрийське і Поляки не тілько не спиняти муть сего розвитку Русинів, але й підмагати муть, позаяк тілько свобідний розвиток Русинів може довести до примирення обох поселених в нашім краю народностий руської і польскої і зможе удержати політичний мир в монархиї, а тим самим її зміцнити і піднести її повагу супроти заграници. Сим вказав бесїдник, що справедливі потреби і домагання Русинів в Галичинї ще не зовсїм полагоджені, а також, від кого се полагодженнє найбільш залежне. Задля того погляд Presse про erfreuliche Zustände in Galizien о стілько вірний, що передові заступники обох народностий в краю зближились приязно до себе, а краєве правлїннє старає ся підпирати і увзглядновати потреби і домагання Русинів. Насьлїдком того витворилась в двох останнїх роках ситуация, котру Presse назвала erfreuliche Zustände, а „Галицкая Русь“ зве „новою зрою“. Само про себе, що ся нова ситуация не може нараз перетворити обставин межинародних польско-руських, не може довести нараз до повної рівноправности Русинів в Галичинї, як сего напастливо вимагає „Галицкая Русь“ від ненавистних їй „новоэристовъ“. А вже-ж вона сама суперечить собі, нападаючи на новоеристів, коли її кореспондент п. Шавинський (що підписував ся перше псевдонїмом *вош.*, а тепер *во.*) в статтї вступній каже: „примиреніе можетъ водворити ся только медленно (помало), путемъ взаимного образумленія на основаніи справедливости и безвзглядного уваженія народныхъ правъ другъ друга“ (Ч. 163).

Gazeta Narodowa не зовсїм вдоволена промовою п. Барвінського, і інсинуує ємy, що antipolacyzm єсть для него pierwszem przykazaniem politycznem, narodowem a nawet społecznem. На се можемо сказати, що заповідию п. Барвінського і Русинів-народовців єсть: cuique suum! Не чужого ми бажаєм, а лише признання нам становища, яке нам в краю і державі належить ся на основі людських і Божих прав. Ми могли-б Gaz. Narodow-ій вказати мало що не в кождому числї її ґазети шовінїстичну ненависть до Русинів, але не хочемо вдавати ся з нею в полємїку, позаяк маємо переконаннє, що горбатого і могила не направить, а уладженнє відносин польско-руських піде своєю дорогою і мимо Gazety Narodow-ої.

Digitized by Google

З найбільшою напастию накинулась „Галицкая Русь“ на п. Барвінського за єго промову. В семи статтях, в котрих редакция і її сотрудники виточили з свого арсєналу весь засіб лайки, крутарства і брехливости, порівнує єго з „окаянымъ Мазепою“, виключає з поміж руського народу і пятнує польским шовінїстом, називає зрадником інтересів „галицкой Руси, а предовсѣмъ русского селянства“ і відмавляє єму „права говорити отъ имени русского или украинско-русского народа“ і за Narodni-ми List-ами передруковує статтю „Славянского Обозрѣнія“, в котрій заперечує наче-б українсько-руська мова і література в Росиї були заборонені, а навіть признаний европейською критикою перворядний ґеній Шевченка понижує до ряду „областного поэта“, а лише Залозецким, Хилякам, Петрушевичам і Наумовичам признає стійність літературну. При тім не залишає і сеї нагоди, що-б денунциювати українських письменників і учених яко політичних приятелїв п. Барвінського. Се певна річ, що коли-б не було п. Барвінського, (котрий по думцї „Гал. Руси“ — з а к о п а л с я, а все-ж таки в кожному числї присьвячує єму окрему статтю), коли-б не було „новой эры“, тодї „Гал. Русь“ навіть не знала-б про що писати, чим морочити свою легковірну публїку. Ми й не думаємо зовсїм займати ся сим конґльомератом лайки, брехнї і крутарства з арсеналу „Гал. Руси“, замітимо лише, що п. Барвінський не потребував аж просити мандату від „Гал. Руси“, що-б промовляти в справі українсько-руського народу, бо до того має повне право всякий, що почуває ся Русином. Навпаки-ж москвофільскі перевертнї, котрі москвофільских ворохобників в Болгариї вважають „патриотами“, котрі самі раді-б продати свою матїр, — ті позбулись права промавляти в імени народу, котрого вони не признають, котрий раді-б вони запрягти в московське ярмо. Коли-ж „Гал. Русь“ в нападах своїх на п. Барвінського покликує ся на проф. Драгоманова, то ми мусимо їй, Narodni-м List-ам і „Славянскому Обозрѣнію“ нагадати, що іменно проф. Драгоманов подав на літературному конґресї в Парижі 1878 р. справозданнє про л і т е р а т у р у у к р а ї н с ь к у п р о с к р и б о в а н у р о с и й с ь к и м п р а в л і н н є м (La littérature oukrainienne proscrite par le gouvernement russe, див. Правда, 1878 Ч. 18 і д.) а при тім і указ з 18/30 мая 1876 р., на котрім підписаний „Начальникъ главнаго управленія по дѣламъ печати Г р и ґ о р і е в ъ проф. университета“. Окрім того відсилаємо невірних і до „Секретнаго отношенія министра внутр. дѣлъ къ министру Народ. Просв. 8 юля N. 394, 18632.“ (див. Правда, 1889, IX. стор. 209 і 210), в котрому під конець сказано:

„Министръ внутр. дѣлъ призналъ необходимымъ, впредь до соглашенія съ министромъ народ. просвѣщенія, Оберъ-Прокуроромъ святѣйшого Синода и шефомъ жандармовъ относительно печатанія книгъ на

Digitized by Google

малор. языкѣ, сдѣлать по цензурному вѣдомству распоряженіе, что бы въ печати дозволялись только такія произведенія на этомъ языкѣ, которые принадлежатъ къ области изящной литературы; пропускомъ же книгъ на малоросс. языкѣ какъ духовного содержанія, такъ учебныхъ и вообще назначаемыхъ для первоначального чтенія народа пріостановится."

Примітити мусимо, що головна цензура не випускає з нових творів ні одного стійнійшого, а хиба кілька на рік найнужденнійших брошурок, нераз зовсім нїкчемних, що-б тим показати сьвітови: ось дивіть, на що спромогло ся 20 мілїонів Українців, чи можна се назвати лїтературою?!

Коли-ж Narodni Listy et comp. так думають, що в Росиї свобода українському слову, то просимо вказати нам, в котрій школї учать, або в якій церкві проповідують українсько-руською мовою? Ми-б мусїли навести на сім місці чимало статий і кореспонденций, поданих в нашому вістнику, де наведені факта про заборону поданих в цензуру рукописий, про вигнанне учителїв, що поважились заговорити українською мовою і т. ін. Всякий безсторонний мусить признати, що нема другого народу більш безталанного, окрім українсько-руського в Росиї, котрому-б заборонено було свої думки і чуття виявляти єму Богом даною мовою і задля сего Русини не перестануть при кожній нагодї протестувати перед лицем усеї Европи проти такого насилля і неволення!

СУЧАСНА ХРОНЇКА.

(Шкільна поміч в Коломиї і нова руська ґімназия. Нові руські школи вправ при муж. семінариях в Тернополї і Станиславі і нова дївоча школа вправ при женській семінариї у Львові. Посьвяченне митрополичої палати лїтної а „Гал. Русь". Дїяльність Русинів-народовцїв в Перемишлї. Артистична прогулька „Львівського Бояна" і памятник Т. Шевченка. Перенесенне тлїнних останків і памятник Маркияна Шашкевича. Приїзд Є. В. Цїсаря до Львова).

В Коломиї заснувало ся товариство „Шкільна поміч". Вже сама назва вказує мету товариства, нести моральну і материяльну поміч руській молодежи шкільній. Річна вкладка членська виносить 1 р. 20 кр. Заснованне сего товариства мусимо повитати з спрадешньою радостю, бо відома річ, з яким матеріальним недостатком мусить бороти ся руська шкільна молодїж, а вельми часто трапляєть ся, що талановиті хлопцї або дївчата марнїють без науки задля недостачи материяльних засобів. Заснованне сего товариства приходить в саму пору, позаяк з сим роком шкільним 1892/3 буде відкрита перша кляса руської ґімназиї в Коломиї, а вступ до першої кляси вимагає високих оплат, на які годї здобути ся убогій руській молодежи, задля того часто і фреквенция по руських школах єсть слаба. Маємо надїю, що наші земляки

Digitized by Google

і з подальших сторін допоможить новому товариству сповнити важну задачу, тому просимо у всяких справах товариства відносити ся до Вп. о. Клима Кульчицького в Коломиї і на его руки посилати всякі датки.

Позаяк з сим роком шкільним будуть заведені перші кляси руських шкіл вправ при мужеських семінариях учительских в Тернополї і Станиславі, а також перша кляса дівчат при женській семінариї у Львові (котрі будуть доповнені постепенно на 4 клясові школи), тому можна-б бажати, що-б тамошні патриоти оснували заздалегідь також коли не товариства „Шкільної помочи“ то поки що хоч комітети, що-б як найбільше дітий вписало ся до сих шкіл. Тут треба не тілько материяльної помочи, але й доброї інформациї і поученя, а наше міщаньство в тих містах не уміє користати з прав признаних Русинам дуже часто лише з несьвідомости. У Львові ся важна задача спадає на істнуюче товариство „Шкільна Поміч“, а руське жіноцтво сповнило би лише патриотичний обовязок, коли-б щиро заняло ся і заопікувало ся новою женською школою вправ, як і мішаною школою ім. Маркіяна Шашкевича. Не даймо ся засоромити, що не уміємо сими здобутками признаними в сїм роцї Русинам покористуватись!

В перших днях липня відбулось в Підлютім посьвященне літної палати кедрової, поставленої заходом Є. Е. Митрополїти, а на се торжество прибув і Є. Е. Намістник. „Галицкая Русь“ не могла поминути сеї нагоди, що-б не кинутись на митрополїту з запитанєм, чи вже заплачений довг за „Миръ“, позаяк і „Гал. Русь“ бажала би користуватись кредитом в друкарнї Ставропигійській. Шкода, що „Гал. Русь“ не довідалась в совітї Інститута Ставропигійського, чи п. Площанський покрив вже свій кількатисячний довг за „Слово“?! Бідні ті наші москвофільскі орґани без кредиту!

Перемишль, до недавна ще головна твердиня москвофільства, що раз більше проявляє життя руско-народного. „Руська Бесїда“, „Бурса“, „дївочий інститут“ перейшли задля імпотенциї неґативної клїки москвофільської в руки народовцїв і на всїх точках замісць мертвої закостенїлости починаєть ся жива робота, за котру належить ся честь народовцям перемиським. Там оснував ся „Перемиський Боян“, котрий недавно проявив житте першим концертом.

„Львівський Боян“ устроїв сего року в часї вакацийнім дві артистичні прогульки: західна під проводом пп. Ос. Партицького і відомого композитора Остапа Нижанківського має переїхати західну Галичину і Шлезк, а східна під проводом пп. теольоґів Іляр. Герасимовича і Петра Нижанківського — східну Галичину. Дохід з вечерниць устроюваних боянистами призначений на памятник Т. Шевченка у Львові. Досї устроїла західна прогулька вечерницї в Дрогобичі, Самборі, Устриках, Івоничі, Сяноцї, Риманові, Жеґестові і Криницї, а східна в Любіни, Золочеві, Бродах, Тернополї, Сокалї, Жовкві і Рогативі. Всюди витають щиро і сердешно наших боянистів, а руська пісьня здобуває собі серця і прихильність не тілько у Русинів, але й Поляків. Іменно з великим вдоволенем всюди приймає публика нову композицию „Славянські гимни“ п. Ост. Нижанківського, між котрими є з польских Z dymem pożarów а з руських „Ще не вмерла Україна“. Зазначити мусимо, що

Digitized by Google

окрім сего гимну польского боянисти в декотрих місцях сьпівали на загальне бажанне окрім руських і польскі пісьнї, а польска публика доволї численно гостить на вечерницях „Бояна“, хоч Gazeta Narod. а за нею і Dziennik pol. з ревностю гідною лїпшої справи виступає проти руських вечерниць, взиваючи польску публику до абстиненції! Gazeta Narod. все дорікає Русинам-народовцям antipolacyzmem. Ми спитаємо її, чи окрім давнїйших вечерниць Lutni (в котрій були найлїпші сили руські членами) сьпівано коли на польских вечерницях руські пісьнї, або наш гимн „Ще не вмерла Україна“? А поступованне Gaz. Nar. і Dziennika, чи то не antyrusinizm?! Не та дорога, панове редактори, веде до згоди і помиренія. Любіть своє, але й шануйте чуже!

Дохід на памятник Т. Шевченка буде мабуть досить поважний, а крім того до 60 руських женщин і дівчат патріотичних заповіли, що пришлють свої роботи, з котрих льотерия фантова дасть також гарний дохід на ту цїль. Сподіваємо ся, що наші земляки від Карпат аж до Есмані не поскуплять ся і допоможуть як найскорше здвигнути памятник безсмертному батькови Украіни-Руси у Львові.

За приводом „Львівського Бояна“ пустилась і академічна молодіж під проводом п. М. Сіяка по селах на Лисятичі, Синевідско нижне, Струтин вижний, Перегиньско, Пороги, Саджаву, Угринів, Залукву, Галич, Медведівці. Звипач, Угринь, Скалу, Кудринці, Кіцмань і Карлів, устроюючи сьпівні вечерницї з деклямациями і популярними відчитами по читальнях.

В 1893 р. припадають 50-ті роковини смерти незабутного. Маркіяна Шашкевича. При нагодї заснованя філії „Просьвіти“ в Камінцї Струмиловій підняв п. Ол. Барвінський, яко делеґат головного видїлу, що-б роковини сї звеличати переносом тлїнних останків Марк. Шашкевича, котрі спочивають в чужім гробі бувшого властителя Новосїлок лїских (в Каменецькім повітї) до окремого гробу і на нїм поставити відповідний памятник першому вістунови галицької Руси. При сїй нагодї зложено 20 р. ав. Дальші складки на ту цїль приймає або видїл „Просьвіти“ в Камінцї струмиловій або редакції руських народних часописий. Можна сподївати ся, що сї роковини будуть славною і величавою маніфестациею национальною всїх щирих Русинів.

Дня 30 н. ст. серпня с. р. завитає Є. В. Цїсар до Галичини і гостювати ме тут аж до 7 н. ст. вересня, а 30 серпня, 1 і 2-го вересня буде гостем у Львові. Весь нарід руський, як і всї мешканцї нашого краю, щиро і сердешно радїють приїздом і гостиною Дорогого Гостя на колишнїй землї Данила, свого Цїсаря і Короля, під котрого наймилостивійшою рукою нарід руський може свобідно розвивати ся. Отже староруським звичаєм нарід руський хлїбом-сіллю витає вступаючого на руську землю Монарха з покликом: Слава! Многая Лїта!

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршував Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданне з записок сільскої учительки на Україні. Ціна 20 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

11. Памятне видїннє, оповіданне О. Я. Ко-го, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XLI-им випуском почало ся друге півроче нашого видавництва. Просимо отже о вирівнанне належитостей і відновленне передплати.

Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України-Руси подавали вісті про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого национально-культурного і суспільного жиcтя.

З липневим випуском почали ми друкувати історичну траґедию пок. Осипа Барвінського „ПАВЛО ПОЛУБОТОК“.

Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакциї, а зараз вишлеть ся.

Місцевим пренумерантам видивати маєть ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XIV. — ВИПУСК XLIII.

за місяць вересень 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцію відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. На віру, повість М. Коцюбинського (конець буде) стор. 529—545.

II. Літопись про земських начальників в Росиї (конець буде) стор. 545—551.

III. Павло Полуботок, історична трагедия Осипа Барвінського, стор. 551—559.

IV. Українське письменство і М. І. Костомарів (відповідь М. П. Драгоманову) Чернигівця, стор. 559—568.

V. Журба, голос з України, вірш Деркача, стор 566—568.

VI. Материяли до істориї українсько-руського життя і письменства. Листи Волод. Барвінського до п-и Ольги Гузарівни (Володимирової Левицької) стор. 568—574.

VII. Нова руська катедра в львівськім университеті сторона 574—576.

VIII. Діяльність руських товариств і институтів стор. 576—581.

IX. Безвиглядність соціяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е А. Шефлє, (Далї буде) стор. 581—583.

X. Два роки самостійної полїтики Русинів-народовців сторона 583—591.

XI. Сучасна хронїка стор. 592.

XI. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Переписка редакциї.

Вп. П. М. в Рудольфсверт в Стирії. Ваше письмо з країни Словінців дістали, спасибі Вам, помістимо в жовтневім випуску. Лист окрімно вишлемо.

Вп. С. Юрковиця в К. Початок статті: „Сучасний Українець у весїльних звичаях і піснях“, дістали ми, спасибі Вам. Просимо о дальше. В жовтневім випуску подамо початок Вашої статті.

Вп. Гуменний в К. З лїтописи про земських начальників не могли ми зробити передруку, позаяк робить ся передрук Полуботка.

Вп. передплатники в Харькові. Згоджуємо ся з Вашим бажанєм. Одначе таку уступку можемо робити хиба незасібним студентам, позаяк кошта пересилки високі.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЄЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Полїси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській.

Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Випуск XLIII. ВЕРЕСЕНЬ. Том XIV.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК НОЛЇТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберегають ся не дальш як 3 місяцї.

НА ВІРУ.

ПОВІСТЬ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.

III.

Був чудовий ранок. Сьвіжа ростинність блищала під блакітним небом проти сонця. Зеленою левадою набігла стежечка аж до ставка. Стежкою йшов Семен Караташ. Він тільки що підголивсь шматком старої коси, і підголена борода білїла проти занеченого лиця. Семен йшов купатись.

Подихав сьвіжий вітрець; по ставку плигали маленькі хвильки і сріблом блищали на сонцї. Здавалось, що на днї ставка кипіло срібло, що горячі бризки розтопленого срібла підскакували до гори та продирали рівний поверх води. Ставок блищав, аж очи болїли глянути на його. Ластівки вились над ставком і от от не черкались крилом блискучої хвильки. Від берега, під вербами, вода була наче зеленаста. Маленькі хвилї рівно котили ся, ласкаво мили берег. Хлюп-хлюп!... хлюп-хлюп!... Семен почав роздягатись. Борода свербіла пісьля голеня, і він, мацнувши першаву бороду, згадав, чого сьогодні так чепурить ся. Адже він нині сватаєть ся в четверте! Так, в четверте. Він поховав три жінки. Коли вмерла перша жінка, він сказав собі, що не оженить ся, бо не знайде такої вірної та коханої дружини. Однак, хто його зна' як, одружив ся

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XLII. стор. 449—467.

Digitized by Google

вдруге. Вмерла друга, — і він закаяв ся женитись, що-б знов не взяти такої лихої на своє безголовя. Але оженився і в третє, бо треба було матери малій сирітці... Поховавши третю, писав він прошеніє до архирея, що-б йому позволено одружитись в четверте. Від архирея не було ніякої відповіди, а тим часом валилась необмазана хата, не було кому зварити ложки страви, не було до кого обізвати ся словом. Пійти до зятя на друге село не хотілось, бо зять — чужий чоловік, а чужий хліб гіркий; тай на що того чужого хліба, коли є свій, є й хата, є й город, і поле, мовляв, ціле хазяйство. Та що з того, коли хазяйство те аж плаче без господині! Вже й самому Семенови дійшло до плачу, та добрі люди нараяли жити на віру. Може й справді так буде краще. Бог простить, що без шлюбу, бо на думці нема нічого грішного, а погибати чоловікови марне не сьлід. Тай славну жінку наглянув собі! Мотрю Левкову. Не так то стара; хоч і поховала трьох чоловіків, літ сорок пять, — шість буде, а що роботяща, що запопадлива — то й сказати трудно. Правда, любить випити чарку... Та що? і се не біда, бо буде до кого випити, буде до кого й промовити: „Дай, Боже!“ Семен був веселий. Роздягнувшись, він підійшов до води і глянув в тиху воду маленького плеса, що заховалось межи зеленими рямами низенького верболозу. З плеса визирнуло до його невелике кругле облича з підстриженими сивими вусами, червоним носом та добрими сивими очима, що погоже дивились на сьвіт з під густих та довгих брів. Сиве волося спадало кружком, по козацьки. Семен осьміхнув ся до себе. „Чим не козак?“ сказав він голосно. Ух! яка холодна вода! Семен шубовснув у воду, і вода широкими кружками побігла від нього на зустріч хвилькам. Семен винлив на середину ставка. Сонце засипало промінням весь краєвид, грало на білому тілї Семена. На бе́резї купались дїти і збивали воду, аж піна стояла на ній. Семен одягнувшись сидів на бе́резі, коли з другого боку греблею надійшла молодиця. Семен закрився рукою від сонця. „Либонь Мотря“, подумав він. „Вона!“

— Добридень вам, Мотре! А куди йдете?

Молодиця спинилась. Якусь часинку вона придивлялась.

— Дай, Боже! До куми! відношу борщ, що позичала. Мотря показала Семенови чорний горщичок. А холодна вода?

— Зразу холодна, а опісьля нічого... Він хтів ще щось сказати, але не знав що і лиш дивився на Мотрю зпід долонї.

Мотря й собі стояла, неначе чекала чого. Далї обернулась і пішла дрібно, дрібно, наче молодї лїта ізгадала.

Коли Мотря повертала від куми з порожним горщичком, Семен сидів ще на березї та курив люльку.

Digitized by Google

— Почекайте, Мотре, щось маю казати, гукнув Семен. Він підійшов до окопу і спер ся на сухе ломача. Мотря стояла на улиці по той бік окопу.

— Не знати — переказувала вам Сохвія, перва сестра ваша, що я... що-б ви... Язик не слухавсь Семена.

— Вона переказувала... Мотря щільно стулила губи і спустила очи до-долу, на горщичок.

— Що-ж ви на се, Мотре? Чи запємо згоду, чи ні?

— А я знаю... Мотря знайшла на денці горщичка шматочок присохлої глини і почала його дуже уважно відколупувати нігтем.

— Справді надумайте ся, та йдіть до мене сидіти на віру. Адже самі знаєте, як погано, коли чоловік один як палець... Хиба я не знаю, що й ви бідуєте, тиняючись по чужих хатах. Що з того, що ви заробляєте, коли тими грішми не знати яку дірку залатати. За хату заплати, дров купи, купуй хліба і до хліба. А в мене все своє: і хата, і хліб, а господарювати мем, то й до хліба буде. А заробите яку копійку, зложите до купи, от і гріш буде про всякий случай... І веселійше буде: ви будете хазяйкою на своїм обійсті, а не вічною наймичкою. І чоловік буде, хоч не шлюбний, а все таки чоловік... Дітий ми не будемо мати, тай на що нам той клопіт, тепер і так тісно, поля обмаль, а людий як сарани... А як вже я поважати му вас, ніколи й пальцем не торкну, бо й мині та самота за три роки налила ся вухами! Так мині остогиділа хата-пустка, так докучило раз-у-раз німувати, що хоч бери, старий діду, та лізь живцем у землю...

Старий Семен говорив довго; його мова чим дальш пливла вільнійше та скорійше, як вода на лотоках і розмивала останні вагання Мотрі. Вона все стояла, стуливши щільно губи та обертаючи горщичок.

— А я знаю?... Ще люди сьміяти муть ся... промовила вона несьміливо.

Отсе але! Люди сьміяти муть ся! Адже кожне знає, що не любощі їм в голові, що не пусте що зводить їх до купи, а неминуча потреба. А що сидіти муть вони на віру, без шлюбу — се вже не їх вина! Адже він писав до архирея, що-б позволено йому оженитись в четверте! Архирей ні чичирк, а без жінки чоловікови не можна, без хазяйки не обійдеш ся...

— Може воно якось буде! зітхнула Мотря.

— А вже-ж! Чом не має бути! підхопив Семен.

Гладке, опасисте, з одвислими щоками лице Мотрі розжеврілось. З карих, трохи посоловілих очий визирали неспокій та задума, наче вона загубила моральну рівновагу нормальної людини. Маленький вид Семена теж почервонів, а червоний ніс аж горів проти сонця. Вони попрощались,

Digitized by Google

а Семен ще довго сьлїдкував очима за високою, міцною постаттю Мотрі. „Буде кому робити!“ подумав він і подавсь до господи. Семен був веселий. Проходячи проз похилену стару повітку, він подумав: „треба конче розкидати, та звести нову. Спроможеть ся чоловік на корову чи на овечат, то нїкуди буде й на ніч загнати...“ Три роки дививсь він на ту повітку, але ні разу не приходила до голови така думка. Хата стояла пусткою. Дощ пооббивав стїни, і жовта глина всюди покололась та пообсипалась. Лише вгорі, під стріхою, заховалась від дощу смуга білої стїни. По одній половинї хати не було в вікнах рям, і жовта стїна дивилась на задвірок двома чорними дірами. Двір заріс спорішом та зеленїв, неначе лука по весні. Семен виніс з хати сокиру і заходивсь коло повітки, мимрячи собі щось під ніс.

Ввечері того-ж таки дня Семен прийшов до Мотрі. Він застав в хатї Сохвію, перву сестру Мотрі, ще не стару, балакучу жінку. Бабн про щось радились. Семен вийняв зпід поли око горілки і поставив на столї. Зняли розмову про посуху, про господарство. Нема дощу тай нема. Ярина́ показує погано, на озимину мала надія. Бабам притьмом треба дощу на бараболю, на огирки. Вчора набігла хмара, мов чумацьке ряденце, та лише покропила суху землю... Розмова йшла мляво. Мотря щезла з хати й за часинку привела з собою Гната. Затопили в печі, приставили окріп на тїсто та горщичок з покладками. Мотря та Сохвія місили тїсто, порались коло печи. Двери рипнули; в хату вступила Явдоха, Настина мати. Семен скоса глянув на ї. „Отся богомільниця з другого кутка носом почула оказию“, подумав він. В невеличкій хатї стало ми́рно, аж тїсно. Бесіда пішла жвавійше. Всї вже знали, що Семен просить Мотрю сидїти на віру. Всї радили Мотрі йти до Семена. Він чоловік добрий, путящий, має своє поле, свою хату. Мотря згоджувалась, але не виказувала сього ясно, хоч їй самій хтїлось позбути ся самотнї та звов стати такою хазяйкою, якою була вона колись.

Вечеря посьпіла. Мотря насипала галушок в миску і поставила на столї коло таріочок з покладками та кришеним салом. Горяча пара від галушок знялась над мискою, стіл неначе повеселійшав. Гостї любенько поглядали на здорову зелену пляшку з горілкою.

— Прошу, частуйтесь! Сестро, кумо! Семене, Гнате, сїдайте, прошу вас, та пожийте, припрошувала Мотря.

Семен налив чарку і обернувсь до Мотрі:

— Дай же нам, Боже, дожити віку вкупі, любо, у згодї... Дай, Боже, почати се дїло у добру годину, а ще в кращу скінчити, що-б і нам добре жило ся, і хозяйствечко добре вело ся... Пошли вам, Боже, в моїй хатї тихую старість, як погожая вода в криниці...

Семен перехилив чарку і цїдив горілку поволї, немов прислухуючись,

Digitized by Google

як вона струмочком дзюрила з чарки в живіт. Вихиливши до краплї, він налив для Мотрі.

Мотря взяла чарку і скинула очима на гостий, не знаючи до кого пити.

— Пийте до куми Явдохи, рішила Сохвія.

Мотря ковтнула пів чарки, зібрала губи на шнурочок і обтерши їх рукавом, вкинула в рот друге пів чарки, вже не кривлячись. Чарка обійшла круг стола. Гості приказували, бажаючи Семенови та Мотрі і з води і з роси повну торбу всякого добра. Закусивши салом, присунулись гості до миски й почали носити страву з миски до рота, підкладуючи під ложку хлїб, що-б не закапати скатірки. На хвилину зробилось в хатї тихо, лише деревяні ложки цокали об глиняну миску, По другій чарцї розговорили ся. Говорили всї, перехоплюючи один другого.

— „Ідіть, сестро, до Семена, йдіть, любо! Вам буде краще, не будете так бідити гірко, як тепереньки...

— Думаєте ви, голубко! Не докучила мінї та біда! Встану вдосьвіта, запалю в печі, приставлю страву... Ет, яке там вариво! Знаєте — більш про людий: варити не варити, аби враз з людьми курити... Попоїм там чого, хапаючись, тай біжу на поденне, як на папщипу. Одно знаю, хоч не з-їм солодко і напрацюю ся гірепько, так нїхто мене не налає, нї від кого не почую докірливого слова, говорила Мотря на здогад буряків, поглядаючи на Семена.

— А, Боже-ж мій! Я не такий чоловік, кого хочте поспитайте, хвилював ся Семен.

— Нї, гріх сказати, загомонїли всї разом, Семен не такий! Він своїх жінок жалував, хоч покійниця друга жінка була така лиха, що часом аж вогню креше, як що не по їй.

Випили знов по чарцї.

— А як мене люди засьміють, як мінї кожне в очи цьвікати ме, що я живу на віру, сказала неначе до себе Мотря.

— І-гій на вас, що се ви вигадали! заторохтїли молодицї. Хто з вас сьміяти меть ся, з чого? Та-ж ви не повія яка, вибачайте на слові, адже вам не пусте в голові, не розпуста! Адже сидять на віру і Микола Ковачишин, і Іван Боднар, і Олена Сидоручка, а Андрій Муржак вже девятий рік сидить з Марією... і нїхто з їх не сьміють ся, всї поважають, як людий. Лучить ся оказия яка — запрошують, частують їх; вони в себе приймають, як Бог приказав. Тут кожне бачити ме, що звела вас до купи неминуча потреба, що живете ви на віру, бо піп не звінчає в четверте! Правда, єсть такі, що зіходять ся з розпусти, але ледачому ледачий і кінець: нажене через який там час чоловік, тай повість ся знов шукати чоловіка на два днї... А що вже наглузують ся,

Digitized by Google

накепкують ся та наганьблять ся — про те сама знає... Буває й так, що з великих любощів, з кохання того йдуть сидіти на віру, бо звінчати ся не можна: чи вона чоловіка має, чи він жінку покинув. І се погано, але все таки якось інче, все таки чоловік має вагу на теє кохання щире. Старі таки геть противлять ся сьому, бо перш сього не було, вони не звикли до сього; але молодіж інакше вже дивить ся на се діло: „Як сидить, каже, на віру, то чоловік жінку більш любить та жалує, бо вона його може по всяк час покинути"... або „Все одно, каже, чи звінчав піп чи не звінчав, аби вірно кохали ся"...

— Такий тепер сьвіт настав, любо! зітхнула Явдоха. Адже і в пісьні сьпівають:

Ой Господи милосердний,
Який тепер сьвіт настав:
Свою жінку покидає,
А в чужою жити став!...

Тай буде добро́! І — вже!... Не буде на сьвітї краще задля гріхів наших тяжких! плакала Явдоха. Вона була вже няненька, і пяні сльози текли по жалібно скривленому зморщеному обличу.

Гнат уважно слухав бесіди. Кожне слово глибоко западало йому в серце, болїзно торкало чутливі струни його серця. Він слухав та розважав, що доведеть ся йому витерпіти, коли він жити ме з Настею на віру. Правда, не варт всього переймати, що по водї пливе. Люди — Божі собаки — і брешуть і кусають. Йому ще байдуже, але бідна Настя навряд чи витріває. Серце в його щеміло, немов хто стискав його у жменї, однак він не міг спинити бажання хоч раз в життю зазнати того щастя.

На днї здорової пляшки мало що лишилось. Гості гомонїли, їм було весело. Богомільна Явдоха розказувала, як вона ходила на відпуст в Браїлів, що чула від черниць. Одна черниця розказувала, що скоро Бог покарає людий за гріхи. Настане страшне лихолїття, люди почнуть мерти, але не всї помруть від слабости. Випаде здоровий град, завбільшки з баранячу голову і побє тих, що не ходять на прощу, що сварять ся до служби Божої, не подають старцеви. Сохвія тяжко зітхала, але не дуже пильно слухала того оповідання, бо їй самій хтїлось розказати про недавну пригоду з кумою Одаркою; як вона посварилась з Одаркою, і що Одарка говорила на неї перед кумою Марією. Вони говорили разом, одна про те, а друга про інче, і їх бесїда зливалась в якусь кумедну мішму... Гнат підлащував ся до Явдохи, бо вона була матїрю його Настї.

Семен та Мотря сидїли близенько одно коло другого. Вони приязно вели розмову. Семен був веселий, трохи на підпитку. Його кирпатий ніс цьвів, як новная рожа. Горілка розігріла Мотрю, і вона наче покращала та помолодшала. Гладка, опасиста, здорова, вона здавалась

Digitized by Google

ще більшою поплїч з малим сухорлявим Семеном. Семен казав, що як тільки Мотря переберетъ ся до його хати, він полагодить стару повітку, бо треба купити коненята... Може-б там заробило ся який гріш хурманкою, а наспіє орати під озимину, не треба буде наймати худоби. Мотря казала, що повітку таки треба злагодити, але купити корову, бо за Петрівку можна скласти масла й сиру, все буде гріш, а там і самим буде чим харчуватись. Вони гуторили, не зважаючи на гостий. З їх розмови, що хвилина вихоплювалось: „Будуть бички — продамо... купимо кабанчика... зробити нову терницю... без корови не можна!...“

Умовились, що взавтра Мотря прийде на розглядини до Семена, а потому й зовсім забереть ся до його.

Було пізно. Гості почали прощатись.

– Ой я пяна в вас, кумо, пяна, аж мінї сьпівати хочеть ся!... Доленько-ж моя, як же я задибаю до хати? Доведеть ся десь під окопом ночувати! бідкалась Явдоха.

— Не журіть ся, тїтко, обізвав ся Гнат, я вас заведу.

Гості попрощались, порозходились. Сохвія лишилась почувати в сестри.

Другого дня сонце стояло вже на вечірньому прузї, коли Мотря з Сохвією ввіходила в Семеновий двір. Рябий пес з кудлатим хвостом кинув ся на них та аж до землї присїдав, гавкаючи. Семен рубав дрова коло повітки. Він відборонив гостий від Рябка і ввів у хату. Мотря дивилась на поколенї, пообббивані жовті стїни. „От-то здула ся глина, неначе худобина обпившись“, думала вона. „Треба буде геть пообвалювати та накидати сьвіжою глиною“... Долівка в хатї була чорна, з ямами, стеля покололась. В хатї було чорно, як в димарі. Чорна постїль зібгана лежала на полу. Купчаки за образами та хрести з ласкавцю були аж чорні від пилу. „Ой, буде муки на мої руки!“ подумала Мотря, але вона хоч би й зараз залюбки завдала тую муку своїм рукам, аби звити собі затишненьке, чепурненьке кубелечко. Семен просив вибачити, що немає чим приймати гостий. Вони самі гаразд знають, що хата без хазяйки — сирота. Най же самі потрудять ся щось зготувати, от і двери в комірчину, а він пійде по горілку.

Скоро Семен вийшов з хати, молодиці, цїкаві як всї молодиці, метнулись оглядати кожний куточок в хатї, кожний закапелочок. В комірчинї стояла дїжа з борошною, а біля неї горох в розколених почвах; в дїжечцї на споді кілька шматків сала; на жердцї висїла одежа. На дворі зозуласта квочка, надувшись та настовбурчившись рябеньким пірячком, водила шестеро курчат. Молодиці зварили вечеру. Семен привів з собою сусїду. Пішла бесїда, частованнє.

— А як я невгожу вам, а ви здурієте, набєте ся мене, і я мусити

Digitized by Google

му покинути вас, та іно сорому наберу ся від людий, журливо питала Мотря, підпершись рукою.

— Що се ви, Мотре, Господь із вами! Та я вас й пальцем не торкну, побила-б мене сьвята земля, коли брешу. При сьвідках присягаюсь...

Мотря поняла віри і легенько зітхнула.

На другий день перевезла Мотря скриню до Семена і розташувалась в Сьменовій хаті, як справжня господиня.

IV.

Гнат пудив сьвітом. Він ще й досі не говорив з Настею, все якось не міг зважитись просити її, жити з ним на віру, поки не втихомирить ся та нещасна пригода з жінкою. Неневність та трівога, мов вогонь, жерли Гнатове серце, він аж зблід від безперестанного зворушення. Молодий вус ще виразнійше зачорнів проти білого облича.

Раз теплого рожевого вечора зустрілись вони на улиці. Гнат йшов з косовиці, — Настя з буряків. Вони розминулись, віддавши один одному на добривечір. Але стало ся так, що вони разом озирнулись і стали. Настя осьміхнула ся до Гната куточками червоних уст. За останній час Настя покращала, погладшала. Мягкі делїкатні контури її лиця вирівнялись, стали ще лагіднійшими. Здорові сиві очи кидали цїлі снопи мягкого проміння. Вона була повна та сьвіжа, як ягода. Гнат задивив ся на неї.

— Щось маю тобі казати, Насте, наважив ся Гнат, підійшовши до неї блище.

— Кажи!

— Та тут якось нїяково, вештають ся скрізь. Вийди, як смеркнеть ся під яблуню, бо маю конче щось казати...

— Е, ще виходити! Кажи тут!

— Нї, не можна, виходь в садок, то скажу... Вийдеш?

— Побачу! Настя знялась з місця, неначе наважилась втїкати. — Вийду! сказала вона зробивши кілька ступінів і обсипала Гната ясним промінням з сивих очий.

В Гната аж коло серця залоскотало від того погляду.

Ніч була темна. На синїм небі густо зорїли зорі. В ставку голосно кректали жаби. Село спало. Гнат обережно перелїз через лїсу і опинивсь в густому садку. Він подавсь до кислатої яблуні, під котрою нераз стояв з Настею. Під яблунею було темно, аж чорно. Гнат вдивляв ся в темряву і нїчого не бачив. Настї не було. „Нема!“ тихо сказав Гнат, а те слово болїзною луною відгукнулось в його серцї. Вмить з-за стовбура почув ся тихий сьміх; хтось вдарив Гната легенько по плечах.

Digitized by Google

Гнат затремтів весь, як осика на вітрі. Він побачив Настю і взяв її за руку. Він тримав її за руку і мовчав.

— Оттак! ти будеш мовчати, а я буду слухати, обізвалась Настя.

— Ти знаєш, Насте, що мині нема життя без тебе... Без тебе я нужу сьвітом, без тебе я нещасний, промовив сумно Гнат.

— Що-ж я тобі поражу... Маєш жінку, чом з нею не живеш у згоді?

— Не печи мене жінкою, бо я вже й так опечений... Я її ненавижу, вона перевела мій вік молодий... Олександра не переступить мого порога, ми на віки розійшли ся... Насте, як не схочеш зо мною жити, то я собі смерть заподію!... краще мині в сирій землі гнити, ніж без тебе на сьвітї жити.

— Отсе сказав! Як же нам зійти ся, коли ти жіцку маєш? Як би я показалась тоді межи люди.

— А як живуть другі? Хіба вони будуть перші, чи останні? В селї більш десяти хат, де живуть па віру. І живуть же люди не гірш від шлюбних, хазяйнують, статок мають... Вона каже: „Поговір“... та хоч позабивай двери й вікна та сиди в хатї і не рипай ся і тоді не втїчеш від того поговору. Поговір — що? Пес бреше — вітер несе... Аби було щастя... А щастя буде: він її вірно любить, він її, як квітку на городї, посадить в хатї, він її жалувати ме, годити ме їй, як малій дитині... Нї вже-ж вона схоче, що-б він пропадав марне, нї за що, вкоротив собі віку молодого?

Настя слухала, притулившись до шершавого стовбура яблуні; їй жаль стало того тихого, щирого чоловіка, що так вірно її кохає, що гине за нею. Вона сама любила Гната і десь в далекому закуточку серця ворушилась згода на Гнатове жаданнє. Її вже турбували перешкоди, що неминуче мали стати на дорозї до щастя.

— А мати? Та же вони загризуть мене, бо й так лихі, що я дала гарбуза аж двом сватачам! промовила Настя наче до себе.

Е, мати — пусте! Можна впрохати тїтку Мотрю, вона се дїло облагодить. Кума з кумою побесїдує, кума з кумою порадить ся, то якось дїло й стане!..

Овіяні чарами лїтної ночи, заколисані любою розмовою, вони замовкли, але думи їх лїтали коло одного осередка.

Гнат мав надію, що Настя згодить ся жити з ним на віру.

— В нашім краю тихо! засьміялась Настя.

Той сьвіжий, сливе дитячий сьміх роздрятував Гната. Він обійняв Настю за стан, пригорнув її до себе. На нього тхнуло теплом молодого жіночого тїла. Настя не пручалась. Вона відхилила голову і блиснула білою шиєю зпід разків червоних коралїв. Гнат припав устами до білої теплої шиї...

Digitized by Google

Кислата яблуня розкинула над ними могутні гилля та лише інколи, наче крізь сон, тремтіла чорним листом. Під синім, зоряним шатром неба було тихо та, тепло... Пізно вертавсь Гнат до дому, пяний від щастя.

На другий день раненько забіг Гнат до тітки Мотрі. Мотря місила коло хати глину; її ноги, замазані жовтою глиною, здавалось, були взуті в жовті сапянці. Стіни були пошпаровані; шпарування здавалось величезним жовтим павутинням, котре заснував на стіні якийсь велит-павук. Мотря місила глину і слухала, що казав Гнат. Вона обіцяла поговорити з Явдохою про його діло, але не скорійш, як в неділю, бо тепер, як сам бачить, заходилась коло мазання — треба-ж довести його до ладу.

Гнат, подякувавши тітці, подавсь на роботу.

В неділю по обіді зібралась Мотря до Явдохи. Явдоха сиділа на призьбі і куняла на сонечку. Насті не було в дома.

— Добридень вам, кумо! Здорові будьте з неділею, гукнула Мотря від воріт.

Явдоха здрігнулась, липнула на куму очима і відказала:

— Дай, Боже, здоровя! Сідайте, кумо, за гостя будете. Як же вам ведеть ся на новім господарстві, кумо?

— Нічого, кумо, нічого... Старий мій так чепурить ся, що куди й молодому до його! Заходивсь пересипати повітку: пошити ще снішками та обмазати, то й готова буде. А я коло хати такого мазання мала, що ще й досі болять мене, любко, руки й ноги, а крижі, як перебиті, неначе хто бучком попер...

Мотря розказувала про свої клопоти в новій оселі, Явдоха про відпусти, черниць, про тяжкі кари Божі за гріхи...

— Кумо мої, любі та милі! що я маю казати вам?! почала Мотря.

— Кажіть, серце, буду чути...

— В пятницю рано, іно влізла я місити глину, прибігає мій небіж — Гнат. Глянула я на його й бачу, що чогось він не такий став, немов йому що пороблено... „Що тобі, сину?“ питаю. „Тітко мої любі та милі, відказує, як ви не схочете допомогти мині, то доведеть ся мині марне погибати“... А я аж заплакала гіренько, тай кажу: сину мій любий та милий! Як же мині не стати тобі у пригоді, коли ти в мене найближа родина. Адже в мене не поле засіяно родиною. А він, правда, поцілував мене в руку та й каже: „Самі ви, тітко, знаєте мою недолю... знаєте, як ми любились з Настею — се-б то дочкою вашою, кумо! — та розлучили, каже, нас вороженьки люті, не дали нам подружити ся. А тепер я хожу, сьвітом нужу, нема мині життя без Насті... Як не буду з нею жити, то буду в сирій землі гнити... Йдіть, каже, до тітки Явдохи, просіть їх, най пустять свою Настю зо мною на віру жити“... Так мині його жалко стало, кумо, так дуже жалко, що й не сказати... От я й прийшла

Digitized by Google

до вас, любко: еге, пустіть свою Настю до Гната, він чоловік тихий, трудовитий...

— Що се ви, кумо? Господь із вами! Моя дочка удовиця, їй люде трапляють ся, не сьогодні — завтра хтось посватає. На що-ж їй сидіти на віру?

— Коли-ж вони, кумцю, дуже люблять ся, Гнат з Настею! Як ви їх розлучите, то дочка плакати ме на вас, а в вас одна дитина, не годить ся їй сьвіт завязувати!

— Де там, кумо, де там! І не кажіть мині сього! Що-б я отсе потуряла дочці у такому ділі, що-б я підводила її на гріх? Та-ж би мене покарала Мати Божа, та-ж би я й не відпостила ся й не відмолила ся...

— Щирому коханню і Бог не противник, як кажуть люди, перепинила Мотря.

— Де там, серце, де там! Інче діло вам, ви вже жінка в літах, по третьому чоловіку, грішного і в думці не маєте, вам вже й Бог простить, а моя Настя ще двічі може віддатись, на що-ж їй грішити? І так Господь карає за гріхи наші тяжкиі...

Явдоха почала оповідати, яке чудо недавно стало ся в Горишківці. У тому селі жив один чоловік та мав четверо дітий; діти есть, а годувати їх нічим, бо звичайно у переднівок рідко хто має свій хліб, а у того чоловіка й скибочки не було. Ото як докучило йому, що діти пищать їсти, він вхопив ніж та хтів їх порізати з тої розпуки... А діти й просять ся: „Не ріжте нас, тату, ми будемо спати до нового хліба“... Полягали покотом на печі, тай заснули. Сплять день, ба сплять другий. Вже тому чоловікови й моторошно, вже й будить їх, а вони сплять, як мертві... Вже й острах взяв того чоловіка, почав він Богу молитись, а діти сплять. Пійшов до попа, найняв молебінь, нічого не помагає... Пораяв хтось тому чоловікови пійти у Київ, до сьвятих печер; от він і пійшов, а діти сплять і досі... Ох, Боже наш, Боже милосердний! Тяжкі гріхи наші пред Тобою!

Скільки Мотря не вговорювала Явдоху, пустити дочку на віру до Гната, скільки не прохала — нічого не помогло ся. Явдоха казала, що не пустить Насті. Вона справді боялась, що-б не випав здоровий град, завбільшки в баранячу голову та не вбив її за гріхи.

Так і розійшли ся куми, не скінчивши Гнатового діла.

Над вечір прийшла Настя з гостини. Мати почала розпитувати її про Гната. Вона хтіла дізнатись, чи знає дочка замір Гната, а як знає, то що скаже на те. Настя призналась матері, що любить Гната, що хоче жити з ним на віру. Стара напнула її мокрим рядном. Най вона вибє собі з голови і Гната і любощі, бо то дурниця! Поки мати жива, сього

Digitized by Google

не буде, бо вона не хоче сорому на старість, не хоче прогнівити Бога, що вже й так карає людий за гріхи! Настя сперечала ся, казала що втїче від матери. Вона, плачучи, дорікала матері, що мати гризе її, хоче занапастити її долю не боячись гріха, хоч і ходить по манастирах та відмолює гріхи цїлого сьвіта. Заплакана Настя вибігла з хати в садок під свою любиму яблуню. Крислата яблуня пригадала їй любу розмову з милим й ті щасливі хвилї життя, що перейшли тут, під сим розлогим гиллям. „Що буде — те буде. а піду до Гната“; подумала вона втихомирившись трохи. Вона не мала характеру. її можна було на все підмовити, але тихим, лагідним словом. Материне бурчання лише підживляло її мляву енергїю. Настя взяла розважати, як то коли перебратись їй до Гната. Е, що довго думати! Адже в пятницю йде мати на відпуст саме перед жнивами молитись, що-б внїс Господь хлїб у руки. Переказати лиш до Гната, що-б завіз її скриню, тай по всьому. Настя замарилась над картиною тихого раю в милого хатї... А як же кинути матїр одну, та ще в жнива? Ся думка мов серпом підтяла Настині мрії. Їй жаль стало матери... Нїчого, вони разом з Гнатом вижнуть материне жито, то може скорійше вблагають стару. не гнїватись. Настя аж повеселїйшала від щасливої думки.

В понедїлок зумисне вибігла Настя на зустріч Гнатови, як він вертавсь з роботи і переказала сподїватись її в пятницю.

В пятницю вдосьвіта взяла Явдоха цїпок в руки та торбинку з харчою і подалась з людьми на прощу. Трохи згодом, коли люди порозходились по роботах і не вештались по вулицях, заїхав Гнат возом до Явдошиної хати і виніс на віз Настину скриню. Настя засунула двери і поклала ключ під стріху.

Зараз таки заходилась Настя порядкувати в Гнатовій хатї. Їй хтїлось на сам перед вихаючити хату від порохів, що лишились пісьля Олександри. Вона позділмала з стїн образи. помила їх та заходилась мазати хату. Гнат метнувсь помагати їй; він так хапавсь до всього, що мало не побив образів. Настя покричала на його, що-б він не встрявав у бабську роботу та йшов собі геть з хати. Гнат хтїв її поцїлувати, але вона жартівливо обмазала його білою глиною ще й випхала в двери. Настя побілила стїни, підвела припічок червоною глиною, поцяцькувала синкою комин. Чорний сволок з вирізаним хрестом аж вилискував ся на білій стелї. Настя повішала на стїнах два ряди гарних образів від жердки аж до мисника, ще й позаквічувала їх купчаками та кучерявою м'ятою. Під богами повішала гарні вишивані рушнички, на жердцї почепила здоровий рушник з розкішно вишиваними кінцями. Вовняне рядно горіло на постелї жовтогорячою та зеленою барвами. Біла скатірка на столї та помиті лави аж сяли чистотою. Чималий мисник осьміхавсь здоровими

Digitized by Google

поливяними мисками, білими, зеленими, червоними. Настя глянула на чепурненьку хачу і осьміхнулась. В хатї було як в віночку. Ввечері зварила Настя вечерю й поставила перед Гнатом. Керосипова лямпочка весело осявала прибрану хату. В печі жеврів жар. Гнат дивив ся на свою хату і не пізнавав її. Хата неначе покращала, побільшала, з бідної хатини стала багатою сьвітлицею. Перед ним на ослонї сидїла його колишня мрія, сьвіжа та гарна, як квітка. Гнатови здало ся, що йому приснив ся гарний сон... На серцї в його було так радісно, так повно щастя... і він бояв ся прокинутись, що-б той чарівний сон не щез...

Гнат повеселїшав, немов на сьвіт народив ся. То було робота йому докучала, здавалась важкою. Робить, робить, а далї й спитає сам в себе: „На що?“ А тепер — не робота — іграшка, куди йде — усе пісьні сьпіває. В неділю пійшов Гнат в місто на ярмарок. На ярмарку накупив він Настї гостинців. Купив гарну рясну хустку з червоними рожами, ковтки з довгими золотими бульбашками та червону манійову снідницю в сїм пілок. Він зовсім не жалував тих гроший, що складав з зими ще собі на свиту. Ет, чи то конче потрібна йому нова свита! Старої ще не зносив гаразд. Як ще був він парубком — то гарно вбирав ся. Було - яку схоче шапку — вже й має!... А тепер минуло ся... от, купить яку небудь, аби голова не боса... Тай сьміють ся з тих чоловіків, що гарно одягають ся. Скоро оженивсь — називай чоботи здорові з халявами вище колїн; надягай свиту грубу та довгу, що-б поли черкались об землю; насувай аж на ніс високу шапку з довгим волосом — і скажуть: „Хазяїн!“ А як вдягнутись в коротеньку парубоцьку свитку, схочеш взути ся в делїкатні до ноги чоботи, підперезатись гарним поясом, зараз засьміють, скажуть: „Чванько! не буде з його хазяїна!“...

Настя зрадїла гостинцям, як дитина. Вона завязалась квітчастою хусткою, почепила довгі ковтки і вертїлась перед маленьким зеркальцем, вмазаним в стїні, обертаючись, що-б хоч одним оком заглянути довгий кінець гарної хустки. Гнат стояв оддалеки та всьміхавсь, дивлячись, як Настя примірювала червону як жар материю і бгала її в дрібненькі хвалди. Настя глянула на Гната чистими, щасливими очима, і в них побачив він втїху та вдячність...

В понеділок в обідну пору прийшла з відпусту Явдоха. Вона дуже стрівожилась, не заставши в хатї ні дочки, ні її скрині. Сусїда сказала Явдосї, що Настя пішла сидїти на віру до Гната. Явдоха отетеріла. Їй жаль було дочки, соромно, що дочка живе на віру. Явдосї здало ся, що от-от градові хмари обляжуть небо, випаде здоровий град і побє її, дочку, Гната та всїх грішників. Стара не знала, що подїяти: чи бігти до Настї та нагнати її до дому, чи поратись перш людий.

Явдоха побігла до Гнатової хати. Настя поралась коло печи. По-

Digitized by Google

бачивши матір, вона стала як стовп, ні в сих, ні в тих. Явдоха стояла на порозі блїда, гнївлива; сухі старечі губи тремтїли від великого гніву.

— Геть звідсїля! хрипливим голосом крикнула вона на Настю.

Настя й собі пополотнїла.

— Куди я пійду? Нема мінї куди йти з моєї хати...

— З твоєї хати, ледащо! То ти вже десь шлюб взяла у заячому холодку, побила-б тебе лиха година, як ти мене бєш на старість оттими словами! Геть мінї зараз до дому, бо як візьму отсю качалку, то побю тебе на капусту!... Явдоха вхопила з ослона качалка і приступила до Настї.

— От візьміть краще та вбийте мене... Настя заплакала. З подвіря надійшов Гнат. Він побачив ту сцену і зсунув тонкі брови. Він став проти Явдохи.

— Бийте мене, мамо, а не її...

— А я тобі яка мама, вражий сину! Дїдько звінчав вас на сьмітнику, а ти мене мамою звати меш? Та я не подивлюсь тобі в вічи, сякий не такий сину! Я на тебе знайду суд, я тобі покажу, як підмовляти жінок на гріх!... Де се видано? де се чувано? У мою перию не знали такого сорому... І мати твоя, і бабка твої були чесного роду, а ти стидом повила мою голову сиву! Геть до дому! кричала вона до Настї.

— Простїть нас, не гнївайтесь, прошу вас, обізвав ся Гнат. Так вже десь Бог нам дав... Самі знаєте, як ми вірпо любили ся, що й жити не можемо один без одного...

— Про мене, повіш ся, сину, на сухій гіляцї, а дочки мінї не каламуть! Йди зараз до дому! обізвалась вона до Настї.

Настя плакала. Стара хтїла вхопити її за руку, але Гнат заступив їй дорогу.

— Я не пущу Настї, понуро сказав він.

— Ба пустиш!

— Ба не пущу!

Явдоха приступила з качалкою до Гната, але Гнат глянув на неї так грізно, що стара побачила, що не її сила.

Коли так, вона знайде суд на них, вона ще дасть ся їм у знаки! Явдоха вилаялась, як вміла і з кочалкою в руках вибігла з хати. Вже коло воріт постерегла вона тую качалку і жбурнула її далеко від себе. Явдоха побігла жалїтись до попа.

Над вечір прибіг паламар кликати Гната та Настю до попа.

Довго сидїли вони в поповій пекарні, поки наймичка покликала їх в горницї. Вони поцїлували в руку батюшку й матушку і стали коло порога. В сьвітлицї на круглому столї парував самовар. За столом сидїла гладка, повновида попадя та пятеро дрібних дїтей. Всї вони видивились

Digitized by Google

на Гната та Настю. Панотець був чоловік не старий. Косми чорного волосся подекуди з білими нитками сивий просто спадали на плечі. Його довга фіґура в парусиновому підряснику була трохи зігнута наперед. Він обернув своє довгобразе лице з довгим носом та насьмішкуватими устами до Гната.

— Щось ти, Гнате, вступаєш на поганий шлях... Свою жінку прогнав від себе, зійшов ся з другого без шлюбу, а це гріх, сьвяте письмо забороняє жити на віру...

— Я, батюшко, нікого не обікрав, нікого не зарізав, озвав ся Гнат.

— Ихе! звідкіль ти такий розумний взяв ся? Хоч надягай на його рясу та висвящуй просто на архирея! Не обікрав!... Не зарізав!... Адже в сьвятім письмі сказано... витри ніс! гукнув панотець і грізно поглянув на маленького поповича, що сидів на стільчику коло Насті. Настя подумала, що батюшка крикнули на неї; вона спішно схилилась над поповичом і взяла його пальцями за ніс. Дитина заревіла на цілу кімнату.

— Візьми дитину! гримнув панотець на паніматку. Паніматка взяла дитину до другої кімнати і довго ще було чути зза дверий, як вона зацитькувала плаксивого поповича.

— Адже в сьвятім письмі сказано... Батюшка підійняв до гори брови і насторошив вуха.

Очевидячки не судило ся Гнатови дізнатись, що сказано в сьвятім письмі, бо в другій кімнаті почулась якась шамотня, і басовий голос поспитав: „а чи в дома отець Іполіт?“

Отець Іполіт зірвав ся і побіг на зустріч гостеви. Дітвора, підскакуючи, подалась за батьком. Панотець трічи поцілував ся з гостем і сказав: „просимо“. В дверах з-явив ся гладкий лисий піп, одною рукою поглажуючи черево, а другою сиву бороду. Через хату пройшла неначе процесия: попереду гість, за ним батюшка, а за батюшкою ціла низка дітий. Гнат з Настею лишились одні в сьвітлиці. Лише пикатий самовар клекотів на столі та, немов надувшись, випускав пару. Через якусь часинку отець Іполіт перебіг кімнату і лише майнув полами білого підрясника, не звернувши уваги на Настю та Гната. Вертаючись з пляшкою в руках, панотець побачив своїх парафіян.

— Ви ще тут? здивував ся він. Глядіть же мині розлучіть ся... Ти, Насте, перепроси матір... і живіть так, як сказано в сьвятім письмі... Гнат та Настя, поцілувавши батюшку в руку, вийшли з сьвітлиці.

Настали жнива. Настя вийшла на Гнатову ниву. Поруч з нею, на своїй ниві, зайняла постать Явдоха. Побачивши, що мати нездужає, Настя перейшла на Явдошину ниву і почала жати жито.

— Геть, не потрібую твоєї помочи! крикнула Явдоха.

Настя мусіла знов взятись за свій хліб. Але на другий день, коли

Digitized by Google

Явдоха, нездужаючи не вийшла жати, Настя підмовила Гната зайняти постать на материній ниві. Коли Явдоха побачила вижатий та посклада-ний в полукіпки хліб, їй жаль стало доброї дочки. Благання Мотрі і час — загоїли рану в серці Явдохи; вона погодилась з Настею, навіть обі-цяла пійти після жнив на відпуст відмолювати гріхи свої й доччині.

Була тепла, ясна осінь. Настя йшла садками до Мотрі. Осінне по-вітря було прозоре, тихе. На заході, під безхмарним небом стояло здо-рове золоте сонце. Під його скісним промінням зо́лотом сяло жовте листя лип та берез. Здавалось, що якийсь чарівник, як у казці, убрав дерева в щиро-золоті шати. Падало жовте листя, а здавалось, що то золото капає на землю з дорогих шат. Червоні, як у кров вмочені черешні по-лумям горіли на сонці. Земля під ними була вкрита червоним листом та червоніла, як помита сьвіжою кровю. Зеленіли темним листом крислаті яблуні, рожевіли делікатними сутінями грушки. На вербах листя поріджшало, поблідло і здавалось здалеку, що вони тепер лише розвивають ся, як на про́весні. Сухе листя дощем спадало з дерев, черкалось об гіллячки і шелестіло. Під ногами шелестіли цілі замети сухого покрученого листя. Настї вподобав ся той шелест, і вона зумисне розривала ногами купи сухого листя. Її вражала розкішна картина осінньої природи, обси-пана соняшним промінням під чистим блакітним небом. На серці в Настї було тихо та весело.

Мотря доїла корову. Відборонюючись від уїдливого Рябка, Настя привіталась до Мотрі. Вони розбалакались. Видоївши корову, Мотря за-несла дійво до хати і показала Настї своє хазяйство. Опріч рябої ко-рови було ще два перістих підсвинка та одинадцятеро зозулястих курий. На їх обійсті ведеть ся лишень худоба рябої масти. Ні чорної, ні білої, ні рудої — іно рябої. Була одна чорна курка, така несуща курка, та що! запіяла півнем і треба було голову втяти! А у Семена ще за другої жінки руда корова згинула на третій день, як з ярмарку привели. Оттак вона хазяйнує, хвалити Бога, і звикла вже до хати та до сього діда. Живеть ся та хліб жуєть ся... А Настї, чи добре у Гната? Чи жалує її Гнат? А чи пійде вона на сватання до Зіньки Василишиної, бо то-ж її близька родина? Настю щось стиснуло коло серця. Її не просили на сватання. „Мабуть тим, що я живу на віру“, подумала вона. Їй чогось зразу стало жалко на людий, на свою родину...

А чи чула вона, що Олександра нахваляєть ся вигнати її з Гна-тової хати? „Я, каже, тую розлучницю за коси витягну з хати! Буде вона знати, як розлучати чоловіка з жінкою!“... Настя прийшла до дому сумна і цілий вечір проплакала. Гнат помітив її заплакані очи. Він став питати, чого вона плаче. Настя довго не хтїла говорити, а далі, ридаючи,

Digitized by Google

розказала Гнатові, що Олександра нахваляєть ся за коси волочити її в його хати.

— Я задушив би її, як гадину! сказав Гнат, здвигнувши тонкі брови.

(Конець буде.)

Літопись про земських начальників в Росиї.

Ще тоді саме, як тілько пішла поголоска про заміну інституції мирового суду інституцією земських начальників, ся поголоска дуже вразила людий, що не були байдужими до блага людности свого краю; вже міркуючи а ргіогі з певностю можна було мовити, що впроваджувати таку інституцію означало ступати де кілька ступнів назад, що до адміністративного і судового ладу, який вже був заведений; сего ще мало, бо скасованіе права вибору мирових суддів, права ще з найдавнійших давен становило сливе головну відзнаку демократичних потягів українського народу і заміни сего права самовластєм ґубернаторів, — бо від сих останніх залежати мусив вибір земських начальників з лїчби осіб визначених для вибору в повіті предводителем дворянства, — се докладнісінько виясовувало на чий бік верне така установа, кому ковінька на руку оте „усиленіе и єдинство власти", яке повинні були довести до вчинку земські начальники. Який би там не був ґубернатор, а все-ж вибір, що залежить виметно від него нїяким робом не можна прирівняти до вибору, що робити ме громада вже через одно те, що громада вибирає для себе, ґубернатор же для того, що-б єму лїпше та лекше було догоджувати через вибраних центральній власти, від якої він сам цілком залежить — се одно; друге-ж те, що можна було з певностю сподіватись від людий поважних, від людий, які звикли вже хоть трохи шанувати власну вартість в кожному повіті ґубернії, що вони не схочуть підлегати під самовластє самої тілько особи ґубернатора, а паче, кажу, звикши залежати від громадського вибору, як то було за часів істнования институції мирової, і служити не громаді та її добробиту, а виметно потурати тому, що звелить робити центральна власть собі на користь та на потребу „столпамъ отечества" — дворянству. Так, скажу, вже саме апріорне міркованіе справляло сумне враженіе на тих людий, до кого б л и з ь к о л е ж а л а т а д у ж е б о л ї л а ота справа заміни начальниками мирових суддів. Однакже ті люди не покладаючись на абсолютну правдивість міркования а ргіогі схотїли справдити єго а posteriori, доглядаючись пильно до всего, що чинять та коять нові земські начальники від

Digitized by Google

того часу, як тілько вони зіпялись на ноги та почали мати вплив на громадське життє та громадські відносини одної верстви людности до другої. Само по собі таке доглядання не дотикало ся тілько єдино до тих справ, які входять в їх компетенцию, яко начальників, але й до морального їх облича, що дає тим паче право складати свій погляд ще більш справедливий на перше. Такі спостерегання земських начальників почато робити в самих первих часах осущения тої інституції по тих ґуберніях, в яких на сам перед довело ся їм вилупитись на сьвіт і се між іншими по ґуберніях Чернигівській та Полтавській, а по части й Харківській і перші відомости про них дійшли до нас від людий компетентних та вартих віри именно з Черниґівщини і відмітної тим, що вона вже швидко десять років стогне під урядом Анастасієва, відомого не тілько через свої лютування над простим людом, але й через свої відносини до всякої масти підлеглих єму урядників і найпаче за останніх часів через свій циркуляр, виданий до земських начальників. Коли сей циркуляр не змусив отих вибраних начальників спекатись і відцуратись зараз же від уряду, який вони вже взяли на себе, то від разу вже можна і повинно було спостерегти, з якими особами, з особами якої культури та осьвіти мати ме ділo людність в своїх справах життєвих, в своїх не кажу вчинках злочинних, але й щоденних, які при звичайному ході життя навіть не звернули-б на себе ніякої уваги, тепер же повинні були братись на рахунок, бо могли мати за насьлїдок, коли не кару тїлесну, то принайменше страту хоть на кілька днів свободи. Непритомність в циркулярі ґубернатора навіть первістних умів людського поступования і навпаки величанне грубиянською силою — сї яскраві відзнаки азіятської культури, сї відомі остатки в Роснї азіятської власти, сї найдорожші прикмети царственної великости росийських царів та їх підніжків — повинні-б були, здаєть ся, засьвідчити людям, що брали на себе місию доводити до вчинку лади нової інституції, до яких геркулесових стовпів мусить запровадити їх отой новий порядок поєднання та побільшання власти та яку ненависть мусять вони з-єднати собі серед людности, що вже скоштувала хоть трохи людських відносин до себе власти; але-ж ні — їм було байдуже хто і як про них судити ме, які спомини лишають вони пісьля себе, аби їм була добра плата, яка-б давала спроможність задовольнити власні бидлячи інстинкти, викохані росийською культурою. І справдї дуже швидко почали виходити на сьвіт ті темні боки морального облича земських начальників, яких можна було заздалегідь сподіватись від них при тих умовах, при яких вони взяли до рук власть „рѣшити и вязати“. Зараз же пісьля вводу інституції в Черниґівщинї з ріжних повітів почали доходити певні звістки про такі та інші події земських начальників і тепер, звівши їх до купи, ми хочемо подати

Digitized by Google

зі свого боку на спомин людям все, що відаємо про се лихоліття, яке довелось переживати нашій вже й так замученій людности. Зложимо звістки в хронольоґічному порядку, як вони доходили до нас. Перша звістка, яка розійшлась по місті в Чернигові була про земського начальника Городницького повіту Івана Ждановича, а ся звістка ось-яка: сей добродій, невно скоштувавши вже, як смачно прикладати в своїй, законом наданій єму, околиці власть схотів скоштувати, як воно буде, коли він скоштує сего і в іншому місці тим паче, що, мабуть, і звичай мав такий культурний, як то кажуть по росийськи „моєму праву не препятствуй". Ото приїхав він до Городні, та йдучи по місту схотів напитись та не води, а простої таки горілки, а тут як на те як раз опинив ся біля значного міста яке давало єму спроможність задовольнити оту потребу; се був склеп дуже заможного купця, де між іншими речами спродували й горілку та ще й не просту, а тую що звуть по росийськи „очищенною" в пляшках запечатаних. Увійшовши до крамниці, він зараз до крамаря: „Давай водки!" Сей, звикши швидко вдовольняти усякого, метнувсь до склепу і миттю виніс пляшку, завинув її в папірець і постановив перед Ждановичем, додавши скілько коштує пляшка горілки та спокійно й чекає гроший. Замісць гроший крамар почув від Ждановича „откупорь водку, я хочу пить'. Крамар, відаючи, що не має права нікому дозволяти пити в крамниці горілку, коли не оплатив скарбови за право спродувати горілку „распивочно", се-б то так, що-б її можна було тут же й випити, одвітував, що він не відіткне пляшки, бо закон на се не дозволяє та й стоїть собі склавши руки. Тоді Ждановичь: „Я земскій начальникъ, я приказую тобѣ откупорить — я пить хочу", а крамар все своє: „я не можу, бо закон не дозволяє. От хиба спитаю ховяїна, як він скаже; коли скаже відоткнути, то я відоткну"; і справді пішов питатись ховяїна, що був зараз за стіною в особнім покої. Певно ховяїн в поза стіни чув усе, як було, бо тільки що крамар до єго, ховяїн голосно й промовив: „Скажи земському начальникови, що коли я не маю права дозволяти пити в крамниці горілку, то не зламаю сего права, а як він хоче топтати закон, то нехай бере на себе одвічальність. Так єму й скажи." Вертаєть ся крамар до крамниці і каже так до начальника, як єму казано, а сей, не довго думаючи, торох єго по пиці. Спочатку остовпів крамар, а потім і собі так вже торохнув начальника, що сей ледве на ногах встояв. От і кінець і здаєть ся й додавати більше нічого!

Тепер переходимо до сусїдного Сосницького повіту і тут вже кои дії не в місті, а в селї. Село чималеньке бо в єму єсть волость, а значить і уся сїльска інтелїґенция, головні дїєві особи: земський начальник д. Домонтович, та один з тих сїльских адвокатів, яких по селах звуть

Digitized by Google

звичайно брехунцями. Брехунець сей чекає у волости, що от-от над-їде земський начальник та потішаєть ся скінчити яко мога швидче ту побреховеньку, що він умовив якогось сільского мешканця покласти на суд Соломонів; він і в голові собі не покладає, що єго самого жде така халепа, від якої він, брехунець, поли-б врізав та тікав сьвіт за очи. Тільки що скінчив брехунець своє писанне, аж рип двери і на порозї з-являєть ся земський начальник; сей зараз же зуздрів, що в тій хатї, в якій він сам повинен буде сидїти за столом та вергати юпітеровські громи, сидить коло столу якийсь плюгавенький брехунець і гадки не має собі. Правда, брехунець миттю скочив з неналежного єму місця, навіть звичайненько став к строцї, бо зараз же спостеріг, як брови у начальника морщать ся та дригають, як начальник ладкаєть ся коли не проглинути, то принамне дати ся втямку єму брехунцеви, що-б він і десятому заказав не псувати сільского люду, не напучувати єго на все лихе; добре бо памятав начальник, що все зле в селї вимотно йде від брехунців, що навіть уся та розпуста простого люду, від якої стогнуть можні люди теж від брехунців і особливо брехунців жидівського закону; памятав земський начальник добре, як напучував губернатор загально начальників високо тримати прапор власти, що головні прерогатива власти запрягати троє коний та ще й баских, говорити кожному т и,— годї вже мировим суддям в и к а т и та панькатись з народом. Оті всї образи блискавкою перейшли через мозок начальника, блиснули в єго очах, насупили єго брови й одно слово переробили єго з чоловіка на проводиря власти міцної, єдиної, власти такої що морди бє, кістки ламає, в тюрму запроторює, галасує, несамовито кричить — одно слово власти, яку виробила росийська культура починаючи від Івана III. аж до Олександра III. Повний всего того добра, перенятий правдою місяї, яку поклав на себе — підходить земський начальник до отого брехунця, що в одній руцї вже держав налагоджений папір; що-б тільки доручити єго громовержцеви, коли чує таку річ, якої зовсїм і не чекав. „Р у к и по ш в а м“, загаласував земський начальник, а брехунець так і остовпів та й міркує сам собі, що-б воно означало та що єму на се відказувати. Певно єму прийшло на думку, що начальник або дивить ся на єго, яко на москаля або на такого чоловіка, що тільки що був у москалях, так він не довго думаючи й відрікає начальникови: „Я не москаль“. Така відповідь ще гірше роздратувала начальника і він вдруге ще голоснїйше: „Руки по швам“, а сей знов єму на відсїч. „Я не москаль“. Тодї вже начальник зовсїм осатанїв, та раз, вдруге в ухо брехунцеви, додаючи: „О т т о б і, о т т о б і“. Само по собі, що сей начальник не одержав такої відповіди від брехунця, яку одержав начальник в містї Городнї, бо брехунець був жидок і зараз же вмкнув, що може скористувати з такого поступования

Digitized by Google

з ним власти; городнянський же крамар певно був чоловік палкий; не вмів здержуватись та рахувати. І справдї брехунець, міркуючи що жалїтись ґубернаторови на начальника — дурниця, не довго думаючи просто обернув ся до мінїстра внутрішнїх справ оповівши усе, як було і яку шану він заслужив від земського начальника. На чому і як зложив ся кінець, що відповів мінїстер — звістка про се не дійшла до нас, але здаєть ся, що ґубернатор, звернувши увагу на те, як добре прищепилась єго наука оступив ся за земського начальника перед мінїстром і начальник й досї царствує та несе прапор власти високо та з великою пихою.

Ото маєте два зразки одного зі способів безсторонного прикладання місцевої власти до людности нашого краю, що дбає, по указках зверхности, полїпшити нїби то попсований моральний стан та „сонце правди показати“ „сьлїпим, бачиш, людям‘. Як бачите, ті способи дуже первобутні і людий потребують не аби-яких вже розумних, і як би метнутись добре, то не то що по всему обшарі Росиї, але і в межах отаких не розлеглих, як Чернигівщина та Полтавщина, можна-б чимало надибати їх. Та чи варто більше відшукувати? Поздоров, Боже, кожен добре зрозуміє, що йде і до чого; людий же заспособлених до таких вчинків, як ото оповіли, хоть греблю їми гати по Росиї, варто тільки обізватись „где ви держиморди“ зараз їх назлїтаєть ся, мов того вороння; се все люди мало осьвічені, сьвідомі тільки в тому, що почувають силу ві власних руках та кулаччі і не гидують прикладати їх до гамаликів чужих та до зубів, як були міцні зуби, та тверді гамалики. Оті люди навіть і не дивно, що покладають надїю виметно на свій кулак та на свою силу — вони переважно одержали свою осьвіту в школї воєнній, де фізичну силу шанують яко найвижше й найкраще придбаннє осьвітне, а коли так, то вже так тому й бути. Ось лїпше подивимось на тих, що від власного кулака відійшли, а власть прикладають через чужі руки і вже тим способом гадають стати народови в великій пригодї; тим людям вже соромно каляти власні руки, бо їх з малечку вчили батьки, що людий бити не можна самому, а в унїверситетї казали, що можно тільки се робити по закону та на рештї й закон такий вигадала росийська культура, хоть єго й скасовано нїби то було за лїпших часів. Чи то пасьлїдком клясичної системи в ґімназиях, чи під впливом домового виховання батьків, що виросли ще за часів кріпацтва, чи піддаючись загальному режиму білого терору, який запанував за останнї роки в державі — почали з-являтись люди на погляд та з окола лїберальні нїби то, моральні, такі що дбають про суспільне благо, а в коренї такі-ж кріпаки, такі-ж жмикрути, такі-ж попсовані, якими була більшість попереднього царювання, що змусила повернути напрямок суспільности до білого терору, до заміни лїберальних інституций на стисло кріпацькі. З появою таким

Digitized by Google

чином інституції земських начальників знайшлось чимало людий такого пошибу і їх відразу випровадили на сьвіт Божий. Про чоловіка такого сорту, що з-явив ся в ролї земського начальника в Ніженському повітї і так взяв ся швидко доводити до краю всї ті прикмети, про які тільки що згадано, треба розказати по черзї. Се єсть якийсь Руссо-де-Живон, здавалось би, коли приймати на увагу прозвище, европейський чоловік, дійсно-же — самі побачите який, як почуєте оповіданнє про єго.

Сей добродій років всего три чи чотири скінчив університет у Київі на правному виділї, не довго думаючи одружив ся і взяв за жінкою чималий посаг в землї і таким чином к першому лютому 1890 р. надбав собі усї кваліфікації, що-б зробитись земським начальником в тому повітї, де одружив ся, бо хоть він і був чужим зовсїм чоловіком в повітї, але рекомендация предводителя, або може й нюх самого Анастасієва не постановили в сій справі ніяких перепон. Самі перші ступнї Руссо однакже виявили, що він plus royal que le roi і навіть сам Анастасієв не мав сьмілости на дальше тримати єго за земського начальника і відставивши від уряду, віддав під суд за злочинські вчинки. Особливо дві події д. Руссо відзначили єго на самому першому вступі дїяльности; а одна між ними малює єго вартість яко земського начальника, друга-ж — моральне облича і ті способи, які він важить все вживати в приватному життю, аби виявити себе білійшим та ні в чому неповинним ягнятком. Один мужик лїт 70-ти через щось не подобавсь Руссови, чи він не вдовольнив чим-небудь єго самого, чи хто інший нацькував — відомо тільки, що Руссо мав зуба на єго і тілько й чекав, що-б як небудь дошкулити сему чоловікови та вже-ж і дошкулив так, що аж пальцї знати. В селї, в якого був отой чоловік видалась якась загальна земська робота і ото Руссо, вважаючи, що робота була дуже важка особливо для чоловіка, що мав на плечах стільки років, почав всїми способами змушувати, що-б і він приняв удїл в сій роботї та як небудь не ввильнув від неї. Що дня Руссо приїздив наглядати, чи єсть на роботї отой 70-ти лїтний старець, чи ні. Вже тим, що працювали вкупі зі старим здалось ніяково якось дивитись, як старий гнеть ся, турбує через силу свої старі кістки. І ото дехто між ними й почали вмовляти старого, залишити роботу і обіцяли єму зробити замість єго те, що належало, тай справдї так зробили; се старий, здаєть ся, поступивсь їм квартою горілки, чи що. Аж приїздить Руссо й бачить, що старий не робить; а за єго роблять інші — він і напав на єго мокрим рядном. Що вже там між ними вийшло далїй, чи відрік як-небудь старий земському начальникови чи що інше, але земський начальник так нападив, що старого мусив судити волосний суд тай засудив відлїчити двадцять різок, земський же начальник змусив зараз же виконати отту кару над 70-лїтним старцем.

Digitized by Google

Що до другої події, то маючи на увазї гидоту поступованя Руссового з молодою дївчиною і заходів, які вїн чинив, що-б обезчестити її, дрібязково про все отсе не варто оповідати. Скажемо тілько, що Руссо, бажаючи виплутатись як небудь та обілити себе, як тільки ся дївчина утїкла від єго через вікно у ночи, важив ся обвинуватити її в крадїжі, чого єму не вдалось однакже, а навпаки самому довелось на собі скоштувати, чого варто єго поступованнє.

(Конець буде).

ПАВЛО ПОЛУБОТОК,*)

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.

Траґедия в 5-ти дїях.

Написав

ОСИП БАРВІНЬСКИЙ.

ДЇЯ ТРЕТЯ.

Царський кабінет при тайній канцелярії в Петербурзі. На столї, застеляним зеленим сукном, книжки, папері, гльоби і всякі моделї.

ЯВА І.

ЦАР ПЕТРО в шлїфах без шпади стоїть при великій картї Росиї, розводячи по ній пальцем.

Совершиша ся! — Тепер я могущий! — Моя Росия — імперия! Швед поконаний лежить у моїх стіп, а я твердою ногою став на отсїм значнім шматкови землї! — Турок, приголомшений, утих; а я і тут, на сїй надморській землї, стаю що раз твердшою ногою! — А там, за Уралом? — О, і там, на перзькій землї, став я тепер вже твердою ногою! (ступаючи гордо, кмітує) Те, колись маленьке, безсильне, никле князївство московське, — нинї — за моїми трудами — тепер велика, могуща, усїм страшна імперия Рóсїя — вéлико-дéржава, — а я її цар-імператор! Чого мої предки сотками лїт не змогли доконати, — те я — імператор Петр звершенив в протягу несповна двайцять пять лїт! І слава моя тепер велика, на ввесь сьвіт славна! Істория запише час мого па-

*) див. Правда, 1892, XLII. випуск, стор. 475—484.

Digitized by Google

нования — моєї слави, золотими буквами на своїх картинах, та перекаже потомству, — і од рода в род буде моя слава — велика — велика! Тепер тілько б припочити мені, втомленому імператорови, на лаврах своєї слави! — Спочити? — Будівля моя ще не спійко держить ся! Ще не стоїть вона одною твердою цілиною! — Тут, на півночи моя імперия як одноцїла скала! Перевернув я давну дряхлу старовину, а впровадив новий лад, кріпкі порядки, — і вже нічия вража сила їх не знівечить! Я цар, я імператор, і тут всякоє диханіє мовчки клонить ся та хилить ся моїй незломній волї!

Але там — на полудні — тая Малая Росия, моя Україна, з її гетьманами, вольностями та привилеями — з її проклятущим козацтвом — о! се друга держава в моїм царстві! — І, перед ким клонити ся підданому народови мому? Чи перед моєю імператорскою волею, — чи перед їх гетьманськими булавами? — Ні! — Сила над закон! — Виверну і їх давнину до гори дном! знесу гетьманство, знесу й козацтво! а моя малоросийська колєгія з бригадиром поки-що нехай буде верховною властию над ними! Бояр та князїв корящих моїй неугнутій волї понастановляю їх полковниками намість тих бутних та бунтівничих чубів! Відтак весь народ в кріпацтво заверну. — Тодї — і сей бутний народ стане твердою цілиною моєї імперії!

Добре, що Полуботок з своєю генеральною старшиною тут, в моїх руках! А з поспільством, з простим народом зроблю без шуму, без галасу одним указом своїм що хочу, — і царство моє стане кріпкою, одноцілою імперією! Отсе-ж буде великодержава! Одна віра, оден народ, оден цар! (сїдає в крісло і дзвонить в дзвінок).

Я В А II.

Тойже і Скорняков-Писарев, в повнім строю ґенерала.

СКОРНЯКОВ (низенько кланяючись).

До приказів вашого імператорського величества всепокорнїйший слуга.

Ц А Р.

На чім стала справа Полуботка і єго товаришів.

СКОРНЯКОВ.

Сьлїдство з Полуботком і єго товаришами покінчено.

Ц А Р.

Який же конець, який засуд?

СКОРНЯКОВ.

Пісьля переведеного сьлїдства годї який засуд видати на Полуботка і єго товаришів.

Digitized by Google

ЦАР.

Як то годї? по якій причинї? Коли я хочу, що би засуд був ви́данний!

СКОРНЯКОВ.

Сьлїдство ви́казало, що нї за Полуботком, нї за єго товаришами нема нїякої вини!

ЦАР.

Нїякої вини?! Ви сьлїдство зле перевели!

СКОРНЯКОВ.

Сьлїдство переведено точнїсенько пісьля допросів, поданих вашим імператорським величеством. Хто-ж би посьмїв, хто поважив би ся поступити проти волї вашого імператорського величества і на себе гнїв стягнути? Але де нема вини, там засуду бути не може. Хіба́ доносчиків засудити?

ЦАР.

Сьлїдчі акта! (Скорняков виходить) Чи-ж Вельяминов нїсенїтницї посписував? Хіба́-ж Меншиков поважив ся ввести мене в блуд? (Скорняков вертає з актами) Що-ж там стоїть?

СКОРНЯКОВ (читає з актів).

Перший допрос: ...для чого наказний гетьман вислав унїверсали до свого народа без відома Малороссийської колеґії, та візвав народ до по́слуху для себе?

ЦАР.

Так! — Що-ж відповіли?

СКОРНЯКОВ.

Відповіли всї згідно, що причиною того був Вельяминов; бо він розіслав своїх официрів і підущував народ не слухати гетьмана і старшини та своїх панів. А поспільство, і так палке проти панів, було вже підняло ся на своїх панів, і починало бунти, бійки та кровополитя. То-ж, що-б не допустити до революції, наказний гетьман мусїв розіслати унїверсали, що-б народ привернути до по́слуху для старшини і панів.

ЦАР.

Та вже-ж! За революцию в народї гетьман був би караний смертию.

СКОРНЯКОВ.

Отсим же-ж то вони й звиняли ся! — Так само і що до намовлї ви́бирати сотниками людей підозрінних, — виказали, що нїяких намов не робили, а тілько, пісьля давного їх звичаю, подавали трех людей до ви́бору, а старшин нїяких не назначували і завсїди лишали вольний ви́бір козакам. І се затвердили присяглими сьвідками.

Digitized by Google

Ц А Р.

Вельяминов зробив їм такий закон неоглядно! Се усьмілить їх зовсїм уневинити ся, а може ще й Вельяминова обвинити!

СКОРНЯКОВ.

Так само і інші зáкиди: що до грошевих зборів і що до насильства в народї, показали ся зовсїм несправедливими. Противно, пісьля їх зізнань і сьвідчень, Вельяминов і єго штабсофицири повинні бути винними за насильства над народом і козаками. Отже-ж, нема на Полуботкови і єго товаришах нїякої вини, то і який же засуд на них вúдати?

Ц А Р.

Що-ж з тими жалобами, що від їх таки підданних?

СКОРНЯКОВ.

Всї тії жалоби показали ся зовсїм безосновними, неправдивими і тілько пустими вúгадами Вельяминова і штабсофицирів, бо і самі жалобники від сих жалоб відступили.

ЦАР (в задумі мов про себе).

Хібá-ж на те послав я там Вельяминова, що-б він оттак псував менї всю справу? Хібá-ж Меншиков завзяв ся мою справу справедливого імператора багном несправедливости скаляти? Засудити Полуботка! Добре! Але за що? Нехай же він сам тепер розсьвітить сю справу! (дзвонить) Мешиков!

Я В А III.

Тїї-ж і князь Алек. Меншиков.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (кланяючись низько).

Вашого імператорського величества всепокорнїйший слуга!

Ц А Р.

А, Даниличу, бачишь і Полуботок невинний! Азъ нѣ єдиныя вины не обрѣтаю въ немъ!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Аще не бы былъ сей злодѣй, не быхомъ предали єго тебѣ, — він тілько притаїв ся в своїй винї!

Ц А Р.

І я-б так казав, коли-б був не бачив своїми очима цїлого сьлїдства та доказів на єго невинність! А чи-ж можна невинного засудити?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Хібá-ж можна єго пустити? Хіба-ж тобі, царю, незвісно, що Полуботок оден з найхитрійших Українців? Він другий Мазепа, і гірший Мазепи! Пусти єго, нехай їде в свою Україну, а побачиш, чи не стане

Digitized by Google

він на тебе! Чим Хмельницький був для Польщі, тим стане Полуботок для твоєї імперії, царю. — Невинний?! — Хіба́-ж не Полуботок розіслав універсали по Україні проти Вельяминова, а тим самим і проти тебе могущий царю, що заказав наказному гетьманови без відома бригадиря розсилати універсали? І він невинний? О, він небезпечний! За ним народ! він має силу одним словом весь народ потягнути за собою! Тож він ще гірший Мазепи! Коли єго пустиш, царю, весь твій довголітний, мозольний труд пійде в нівець!

СКОРНЯКОВ.

А все-ж так як нині стоїть єго справа перед людьми, засудити єго годї!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Воля ваша імператорська! Я-ж кажу, що він повинен смерти, — він зрадник!

Ц А Р.

Зрадник?! З сьлїдства сего не бачу!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (до Скорнякова).

Хіба́-ж псковський архиепископ Теофан Прокопович не вніс доноса на Полуботка в тайну канцелярию?

СКОРНЯКОВ.

Досї не вніс нїчого такого.

ЦАР (до Скорнякова).

Може в сій хвилї; — поглянь! (Скорняков виходить).

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

І на́года лучить ся вашому імператорському величеству, розговорити ся з самим Полуботком.

Ц А Р.

Коли? де лучить ся?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Ще й нині. Нові посли наспіли сюди з України до вашого імператорського величества з чолобитнею. Полуботка взяли собі за провідника і речника до тебе.

Ц А Р.

Знов з чолобитнею! — Проклятущий народ з своїми вольностями! Та вже, — розговорю ся з самим Полуботком!

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ (ввійшовши).

Посли з України від козаків просять вступу до вашого імператорського величества.

Digitized by Google

Ц А Р.

Нехай ввійдуть! (Артеміев-Максимович виходить, цар силуючись прибрати ласкавий вид) Га! терпеливости!

Я В А IV.

Тії-ж, входять Полуботок, Корецький, Биковський і Рікша в повнім строю пісьля свого чина, і тричі низенько кланяють ся цареви.

ПОЛУБОТОК.

У стіп вашого імператорського величества складаю всепокірнійший поклін так від всего козацтва і цілого мого народа, як і від себе. А заразом по причині найновійших сьвітлих побід над Перзами, висказую наші найщирші желаня, що-б Всевишний ціло і кріпко сохраняв здоровля вашого величества на премногі літа. При тім, осьмілені даною нам надією на вибір нового гетьмана, (приклякнувши) припадаємо до стіп вашого величества і просимо о ласкавий призвіл на вибір нового гетьмана вольними голосами пісьля давного нашого козацького звичаю (подає чолобитню цареви і встає).

ЦАР (кладучи чолобитню на столї).

За желаня ваші — спасибі! Дай Боже, що-б ви сї желаня ділом обявили! А що до вашої просьби, то вона безосновна і нам супротивна.

ПОЛУБОТОК.

Ми з нашою просьбою операємо ся на точках трактату з Богданом Хмельницьким; а сим, сподіємо ся, нїкому і нїчим не супротивляємо ся, бажаючи мати свого гетьмана так, як нам прислугують наші привилеї, затверджені і вашим імператорським величеством.

Ц А Р.

Всїм відомо, що від Богдана Хмельницького до Івана Скоропадського всї ваші гетьмани були зрадниками. Через те багато потерпіла наша імперия, ослабла і Україна. Для того тепер потреба би вибрати гетьманом чоловіка вірного та певного. А такого чоловіка на тепер у вас не знаходжу. Тож треба слухати нового правительства — Малоросийської колегії і її бригадиря — та не надокучувати нам вибором гетьмана!

ПОЛУБОТОК.

Бачу, великий царю, що отсею Малоросийською колегією та її бригадиром хочеш позбавити мій вольний народ привилей та знищити его волю без всякої причини, тілько задля злобних та безосновних помов злих людей і ворогів наших.

Ц А Р.

Заложенне Малоросийської колегії не нарушує точок вашого дого-

Digitized by Google

вору. Так встановлено договором Богдана Хмельницького, так і буде, що суди у вас мають держати воєводи московські.

ПОЛУБОТОК.

Такої точки в договорі Хмельницького нїхто не читав царю! В тобі-ж повинна бути улицетворена правда, суд і милость. Чи вже-ж і те стоїть в договорі Хмельницького, що-б засилати наш вольний народ на тяжкії роботи в чужину, що-б мýсити вольне лицарство наше канали копати по непереходимих багнах ваших?

Ц А Р.

Така моя імператорська воля!

ПОЛУБОТОК.

Така воля бувала і в Польщі з нами! А тепер же-ж у вас чи-ж ще гіршої сподївати ся? Хіба-ж бо не ви відбераєте нам права і привилеї, вибрати собі гетьмана та старшину нашу вольними нашими голосами; не ви-ж то не даєте нам судити ся після стародавних прав наших, а насилаєте на нас бригадирів та князїв, що не хотять знати прав та звичаїв наших, а кривдять наш народ, обертають козаків до своїх робіт, а нас — старшину зобиджають та глузують над нами.

Ц А Р.

Воля моя така, що-б завести у вас новий лад!

ПОЛУБОТОК.

Чи сей же новий лад не вимірений удар в саме серце лицарського козацтва, на знищеннє волї моєї України? Вгамуй ся, великий царю, а чи-ж буде тобі слава, коли знесеш лицарське козацтво та знищиш волю України? Чи-ж не Україна, не лицарське козацтво зробило твоє царство такою могущою імперією.

Ц А Р.

Ваше козацтво самовольне — тілько завадою в моїй імперії!

ПОЛУБОТОК.

Великий царю, згадай договор з Богданом Хмельницьким, що твої славні предки за себе і за тебе цїлованнєм креста сьвятого зобовязали ся держати! Ти же-ж сам признавав волю народа мого і вже нераз її затверджував! Хіба-ж би тепер вже злоба ворога і местника нашого (вказавши рукою на Меншикова) збила тебе з путя правди?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Що за зухвалість!

Ц А Р.

За се ждуть тебе кайдани!

Digitized by Google

ПОЛУБОТОК.

Знаю, царю, що кайдани для мене вже готові; але вступаючись за права моєї України, я не бою ся кайданів!

ЦАР (зірвавшись з кресла та тупнувши ногою).

Не то кайдани, смерть тебе чекає!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (вказуючи козакам рукою на двері).

Виходьте, швидше!

ПОЛУБОТОК.

Та поки жию, кажу правду, великий царю! Радше умерти, як в наруві жити та дивити ся, як вольне козацтво гине, як воля народа нївечить ся!

ЦАР (сердито).

Вон!... З очей! (Полуботок і козаки звернувшись до дверей, виходять).

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (ставши межи царем а козаками).

Виходьте! швидше виходьте.

Я В А V.

Цар, кнз. Алекс. Меншиков, відтак Скорняков, Артеміев-Максимович і Румянцев.

ЦАР (сердитий, перейшовшись мовчки, сильно ударяє в дзвінок).

СКОРНЯКОВ (ввійшовши з письмом в руках).

Єсть донос ваше імператорське величество!

ЦАР (беручи скватно письмо).

Донос! (переглядаючи єго) Се єлецький архимандрит Ниль!

СКОРНЯКОВ.

Так, ваше величество! Псковський архиепископ Теофан Прокопович тілько що доставив єго. Я ледво вспів переглянути. В доносї пишеть ся між іншим, що Полуботок зносить ся з Ордою та Орликом, загадує зраду і вже підослав до них полки з Апостолом та Лизогубом.

ЦАР (звернувшись до Меншикова).

Кажеш, що сей донос вірний! Чи такий, як і доноси Вельяминова?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Донос має бути вірний, коли єго Псковський архиепископ сюди прислав. Тут же і доклади. О, Полуботок повинен смерти!...

ЦАР (віддаючи донос Скорнякову).

Доклади бачу, а сьвїдки мусять бути доочно допрошувані. Я сам поведу сьлїдство! Час сій гидрі голову втяти! (сїдає і пише, відтак

Digitized by Google

дзвонить) Артеміев-Максимович! (коли той ввійшов) Ти і князь Меншиков оба вспільно разом зараз доконаєте порученого! (подає написане письмо).

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (з низьким поклоном беручи письмо від царя).

В сей час доконаємо! (виходить разом з Артеміем-Максимовичем).

ЦАР (задзвонивши).

Майор Румянцев! (сідає і пише, Румянцев входить, по скінченю писаня до Румянцева) Майор Румянцев, ти уже раз був мені ослужний в важкій справі мого одступного сина, послужиж ще і тепер мені так вірно в справі одступного Полуботка! Їдь в Київ з отсим моїм порученям до князя Трубецького, та разом з ним скличте козаків і всяких людей посполитих; роби з ними що хочеш та як сам розумієш, а достав мені сюди сьвідків, що-б сьвідчили доочно Полуботкови о єго зраді. Заразом возьми від козаків заявленнє, що ані вони, ані малороссийське поспільство зовсім нічого не знають про чолобитню, доставлену мені від їх імени про вибір гетьмана, — що сю чолобитню списала сама старшина козацька, відтак, що всї козаки і весь народ хотять мати намість гетьманів Малороссийську колегію, а полковниками князїв та бояр наших! Взавтра скоро сьвіт їдь, та справляй ся що можна краще, бо від сього залежати ме, чи утнемо раз на все голову сій гидрі! (Румянцев взявши письмо з поклоном, виходить) А ми, пане ґенерале, до дїла! до розбору доноса, що-б швидче покінчити! (виходять).

Українське письменство і М. І. Костомарів.

(Відповідь М. П. Драгоманову).

В орґані руссько-української радикальної партиї „Народ“ (13 юля 1892, ч. 13 і 14) надрукована стаття д. М. Драгоманова „Препарація М. І. Костомарова в Правдї“, де д. М. Драгоманів, розбираючи переднє слово д. М. Уманця, котре напечатано в „Правдї“ при листу Костомарова до київських семінаристів, указує, що те слово розходить ся з правдою і „дуже образливо для чести знаменитого історика; таку образу д. М. Драгоманів бачить в тім, що як каже д. М. Уманець, Костомарів, пишучи свої статтї „Объ украинофильствѣ“ в „Вѣстнику Европы“ і в „Рус. Старинѣ“, писав їх не щиро, а озираючись на всї боки, бажав таким способом заспокоїти Росиян і їх уряд; М. Драгоманів докоряє д. Уманця тим, наче-б то він „в запалї партийної боротьби;

Digitized by Google

пошив Костомарова „і в брехуни, і в дурні“. Далі М. Драгоманів запевняє, що в тих статтях Костомарів виявив свій щирий погляд на бажаний розвиток української мови і буцім-то зійшов ся з Ів. Аксаковим, даючи українському письменству ролю власне письменства для домашнього обходу.

Здаєть ся менї, що д. М. Драгоманів, докоряючи д. Уманця „в запалї партийної боротьби“, сам у такім запалї винен, бо без „партийного запалу“ не можна нїяк знайти в переднїм слові д. Уманця образи Костомарову, не можна те-ж запевняти, буцїм-то Костомарів і справдї давав українському письменству ролю власне письменства для домашнього обходу.

Погляд на українське письменство, на єго самостійність і на ті границї, до которих воно може розвитись такого справдї знаменитого історика і українолюбця, як Костомарів, має значний авторитет і може мати вплив на тих, що не виробили ще собі погляду на українське письменство і єго силу, а вже про тих, кого д. Уманець зове „ворогами українства“, і казати шкода: вони за такий погляд, що придає М. Драгоманів Костомарову, руками ухоплять ся, бо вже коли сам Костомарів зводив українське письменство до такої низкої ролї, то більш і говорити нїчого; от по всьому тому думаєть ся менї, що статтю М. Драгоманова більше, чим переднє слово Уманця, „обійти мовчки нїяк не можна“. Що Костомарів такого погляду, який придає єму М. Драгоманів не мав — можна допевнитись з тих же самих статий єго, на котрі указують дд. М. Драгоманів і М. Уманець, особливе коли розібрати їх вкупі з другими єго статтями, напечатаними в тім же „Вѣстнику Европы“; правда, що Костомарів мусив багато де об чім мовчати, і не міг виказати свій погляд таким, яким він був у єго, але робив він се задля того, що нема у нас ні свободи печати, ні ґарантий особистих, і нема нїякої образи Костомарову, що він, як каже д. Уманець, писав „озираючись на всї боки“, бажаючи заспокоїти Роснян і їх уряд, „що-б оберегти Україну від ще тяжчих утисків“. Треба взяти у приміту, в яких обставинах була печать і був сам Костомарів, пишучи свої статтї; чи справдї в тих статтях могло бути свобідне слово, чи можна було виявити щирий погляд? Для самої користи того дїла, котре Костомарів бажав вратувати, єму треба було багато дечого не-виявити, і нїякої образи Костомарову немає в тім, що д. М. Уманець се констатував у своїм переднім слові. Хто-ж не знає, що і в 71—82 року свободи речи у нас не було, як не було її нїколи, немає і тепер; хиба всї свої щирі погляди виявляв хоч би Шевченко, хиба виявляли їх Бїлинський, Добролюбов, Чернишевський, хиба міг виявити їх Щедрин? Хто-ж не знає, що при неволї печати частенько приходить ся читати „межи стрічками“, що добре і памятують і розу-

Digitized by Google

міють як письменники, так і читачі, що при такій неволї „езоповський язик“ виробляєть ся? Що-ж дивного, коли і Костомарів мусив був робити те-ж саме, що і другі, що робив, мабуть, і сам д. М. Драгоманов тодї, як писав в Роспї, а не за кордоном. Не вже-ж таки треба було Костомарови так і заявитись уряду: „Ось, дивіть ся, я Вам всї свої щирі думки виложу, і сього, й другого я бажаю“; та тодї певно і дописи єго не можна було-б печатати у росийських журналах, не можна було-б єму боронити українську мову хоч у тих тїсних межах, як він се робив: у нас свобода речи єсть тілько для темнолюбців, їм тілько можна свобідно друкувати всяку погань. В яких обставинах був тодї Костомарів, зсилаюсь на А. Н. Пипіна, замітка которого „Малорусско-Галицкія отношенія“ напечатана в тій самій книжці „Вѣстника Европы“, де і допись Костомарова „Малорусское Слово“ (Вѣст. Европы, Февраль, 1881, стр. 407—410); от що говорить Пипін*): „Съ обще-русской національной точки зрѣнія, если бы она была правильно сознаваема, или могла бы быть свободно высказываема, — надо бы желать утвержденіе тѣсной связи нашей южно-русской литературы съ такою же южнорусской литературой въ Галиціи“, і далї: „Литература была поставлена въ послѣдніе годы относительно этаго вопроса (українського) такъ, что не имѣла никакой возможности опровергать эты (на українське письменство) клеветы и выяснить настоящее положеніе дѣла: доносы творились келейно, обвиненія могли высказиваться въ печати, **защита — нѣтъ.** На мѣстѣ, опасно было обнаруживать даже особенную любовь къ своей мѣстной родинѣ и народности: исключительныя экстра-легальныя мѣры, въ послѣднее время примѣнявшіяся столь обильно, направлялись и противъ такъ называемаго украинофильства.“

Те-ж саме говорить і сам Костомарів в „Русской Старинѣ“ (1881, Февраль, Украинофильство), борючись проти „записки“ скомпонованої, вдається, Катковим, де усї українолюбцї вважались за зрадників росийської імперії; поминаючи об „доносничествї“ і об тім, яку віру дає єму уряд; він признає, що всї „такъ называемые украинофилы, по неволѣ, принуждены какъ улитки замкнуться въ своихъ скорлупахъ, и не показываться на свѣтъ съ какими бы то ни было проявленіями любви къ малорусской народности и къ малорусской рѣчи (стр. 331). „Добрі обставини для виявлення щирого погляду, і не вже-ж не знаємі д. М. Драгоманову? Єму-ж певне звісно, як відносивсь уряд до всього, де тілько

*) Усї цитати з росийських журналів умисне буду приводити по росийськи, не перекладаючи на нашу мову, що-б кожний читач бачив і розумів певний їх зміст.

Digitized by Google

бачив українське; звісно і те, що сільских учителїв вигоняли за те тілько, що вони розмовляли з учнями на рідній мові, що одного учителя (в Київській ґуб.) вигнали за те, що він перекладував, для учнів, по українськи, де-які місця з сьв. письма. Де-ж тут міг Костомарів виявити свій дійсний погляд?

Сам д. М. Драгоманов пише, що в статтях Костомарова в „Русской Старинѣ“ і в „Вѣст. Европы“ він думав добитись скасования legis Josephoviciae через ґр. Льорис Меликова або Ігнатєва; виходить, що ті статті мали зовсім особливу мету — треба було запевнити уряд, що українолюбці не дбають про широкий літературний розвиток своєї мови, що ся мова, по їх власній думці, потрібна тілько для лїпшої просьвіти і т. і., треба було заспокоїти тих, котрі думали, що сьлїдом за розвитком українського письменства іде страшний для їх „сепаратизм“. Задля того-то Костомарову і приходилось становити українську мову поруч з „нарѣчіями провансальскимъ, нижне-нѣмецкимъ“ і т. і, як се він і робить в замітці „Малорусское слово“ (Вѣст. Европы, 1881, Январь, стр. 401—407); для того, певне, Костомарів в тій же статті зове українську мову не „языкомъ“, а „нарѣчіемъ“. Так же само Костомарів в своїй відповіди на статті Де-Пуле (Вѣст. Европы, 1882, Май, стр. 434—437) пише, що „когда рѣчъ шла о малорусскомъ народномъ языкѣ, то при этомъ обращалось вниманіе только на простолюдиновъ, которыхъ языкъ и строй всей жизни и быта представляютъ черты совершенно самобытныя въ малорусскомъ краѣ отъ тѣхъ, какіи составляютъ качества простонародія великорусскаго“, ніби то все діло відносить ся тілько до „простонародія“.

Такі місця з статий Костомарова, однаково з тим, що він писав про рацию українського письменства для домашнього обходу, ніби-то дають, з першого погляду, підставу словам М. Драгоманова, але-ж зупинитись на сім було-б великою помилкою: для того, що-б зрозуміти дійсний погляд Костомарова, треба переглядїти єго дописи в їх спільности; — силкуючись заспокоїти уряд і таких, як Де-Пуле, а ще більше тих, хто мав їм віру, Костомарів багато чим мусив поступитись. Треба згадати, що в ті часи в росийській журналїстиці писали, що „за украинофилами, какъ за вредными раскольниками долженъ быть самый строгій контроль со стороны государства и общества; не книжки ихъ надобно преслѣдовать, не сочиненный ими языкъ, а дерзкіе попытки ихъ придать послѣднему не подобающее значеніе и провести его туда, гдѣ ему быть совсѣмъ не подобаетъ, гдѣ стоятъ не его сани, куда садиться онъ не долженъ и не смѣетъ“. (Де-Пуле у Русскому Вѣстнику). Правда, Костомарів, в кінці своєї статті добре відповідав, кажучи, що „если бы совѣтъ Де-Пуле былъ принятъ

Digitized by Google

властями, то малорусскія книжки оставались бы въ обращеніи, а ихъ сочинителей высылали бы въ мѣста не столь отдаленныя", але він добре знав, як і всім у нас відомо, що уряд прислухався до річий Де-Пуле, Каткова і С-о, і що робив так, як вони єму радили, відомо і те, що опинитись въ „мѣстахъ не столь отдаленныхъ", без суда і сьлїдства, у нас зовсїм легко всякому.

Тим більш мав раціи Костомарів дещо з свого погляду ховати, маючи тоді надію, що при переглядї законів про печать українському письменству дадуть хоч які-небудь права; для усякого, хто вміє читати межи стрічками, виявляв ся щирий погляд Костомарова і єго дїйсна мета, виявлялось і те, що він не міг усього сказати, хоч усе таки, де нї де, а зумів виявити те, що хотїв і що міг; для сього треба тілько пильно придивитись до того, що і як він писав; візьму ще єго власні речи: „желаніе сдѣлать намъ обще русскій языкъ литературный и образованнаго общества языкомъ народа на всѣмъ пространствѣ Имперіи раздѣляемъ и мы, такъ какъ сами съ дѣтства говорили и думали на этомъ языкѣ .... но это возможно только при совершенной свободѣ всѣхъ языковъ и нарѣчій Имперіи" (Малорусское слово). Єму треба було досягнути „свободы" для української мови і письменства, а далї, як він пише у тій же статтї „если малорусское нарѣчіе перестанетъ встрѣчать на пути своего развитія ограниченія, все таки оно не можетъ быть ничѣмъ, кромѣ того, чѣмъ придется ему быть по силѣ вещей", инакше — зніміть „ограниченіе", дайте „свободу", а „сила вещей" зробить остатнє; в таку силу Костомарів дуже вірував, і єму треба було тілько волї для українського письменства, а там і широкого єго розвитку не довго-б стрівати трапилось. „Общій русскій языкъ" нїчому-б не пошкодив, і як язик культурний тілько запоміг би розвитку українського. Річ іде тепер, що-б роспйська лїтературна мова була „обще-славянскою", але нїхто, опріч роспйських панславістів, і не гадає про се, що-б через се Славяне відцурались своїх мов, не дбали про їх розвиток і занехаяли їх; Костомарів міг бути і панславістом, але-ж і панславісти ріжні бувають, і не таким, звісно, панславістом він був, як Побідоносцев і С-о, але-ж він зіставав ся Українцем, бажав широкого і самостійного розвитку рідному краю, рідній мові, рідному письменству; не було-б сього, не казав би він, що „едва-ли на свѣтѣ есть языкъ, несчастнѣе малороссійскаго. Вѣка проходили одинъ за другимъ; всѣ признавали, что на свѣтѣ существуетъ малороссійскій народъ и говоритъ своею рѣчью; цари обращались къ народу съ своими грамотами и царское слово именовало его „малороссійскимъ народомъ", а для сношенія съ малороссіянами и уразумѣнія ихъ рѣчи, въ Москвѣ при посольскомъ приказѣ были особые

Digitized by Google

переводчики. Никому въ голову не приходило сомнѣваться въ томъ, что такой народъ съ своимъ языкомъ существуетъ. Но въ недавнее время книжные мудрецы, выдумали, будто малороссійскаго народа нѣтъ вовсе и никогда не было, а въ краѣ, называемомъ Малороссіей, живетъ все такой же народъ, какъ и въ Москвѣ, и въ Твери, и въ Нижнемъ — вездѣ во всемъ русскомъ государствѣ одинъ только народъ русскій" (Вѣст. Европы, 1882, Февраль, Задачи Украинофильства). — Може д. М. Драгоманів і в сім побачить, що Костомарів був „безспорный общеруссъ"?

В замітці „По поводу статьи Де-Пуле" (Вѣст. Европы, Май 1882), Костомарів, пишучи об „малорусскомъ нарѣчіи", між іншим вказує на Бодянського, Григоровича, Максимовича і ими підставляє свою річ, а з дописі Пипіна в тій же книжці Вѣст. Европы „Къ споламъ объ украинофильствѣ" (стр. 438—442) виявляєть ся, як дивив ся, на приклад, Бодянський на українську мову, той самий Бодянський, погляд котрого Костомарів виказує за вірний; Бодянський писав: „съ нѣкотораго времени на нашемъ русскомъ югѣ замѣтна особенная литературная дѣятельность . . . . Кто же теперь скажетъ, что Южная Русь коснѣетъ на пути просвѣщенія, небрежетъ о своей національной словесности... Одна часть ея зиждителей посвящаетъ свои труды собранію, объясненію и изданію всего народнаго, заботясь сколько можно сдѣлать оное доступнымъ всѣмъ и каждому; другая посвящаетъ свое время на знакомство съ прочими славянскими языками и ихъ литературою, изучаетъ оные и такимъ образомъ старается уяснити то отношеніе, въ какомъ должна находиться ихъ собственная словесность и языкъ къ прочимъ родственнымъ съ нимъ языкамъ славянскимъ".

Дійсний погляд Костомарова виявляєть ся і в обзорі особности інтеліґенциї від народу, який він робить в „Задачахъ Украинофильства" (Вѣст. Европы, Февраль 1882), пісьля чого він пише: „Малороссійское нарѣчіе имѣетъ право на существованіе уже потому одному, что оно существуетъ, а право выражать на немъ мысли основано на той простой аксіомѣ, что способность слова дана Богомъ человѣку для того, чтобъ выражать свои мысли."

В тій же статті Костомарів, правда, указує на помилку тих, котрі думають, що „при недостаточности способовъ для выраженія высшихъ понятій и предметовъ культурнаго міра надлежитъ, для успѣха родной словесности, вымышлять слова и обороты, и тѣмъ обогащать языкъ и литературу" . . . . „такое созданіе было всегда достояніемъ великихъ дарованій, какъ это можно прослѣдить на исторіи русской литературы." Можна подумати, що такі слова Костомарова дають підставу д. М. Дра-

Digitized by Google

гоманову, коли він пише, буцім-то за реальну працю для українських письменників Костомарів вважав елєментарну словесність для народу, а інше вважав літерацьким ділєтантизмом, але для того, що-б се опровергти, доволї дочитати до кінця „Задачи Украинофильства“, і тодї побачимо, що Костомарів тілько становив, для того часу, на первому місцї такі працї, як виданнє українського словаря і граматики, що-б дати українській мові міцну підставу, компонованнє популярних книжок про віру, сїльске господарство і закони; „обстоятельства впереди укажуть“, казав він, „что должно будетъ писать дальше“. (стр. 796). „Мы вполнѣ раздѣляемъ, пише він далї, желаніе видѣть малорусскій языкъ развитымъ до такой степени, чтобы на немъ безъ натяжки можно было передавать все, что составляетъ достояніе литературнаго языка, но на это нужно время и значительное поднятіе умственнаго горизонта въ народѣ“ (стр. 797); тут нема вже нїчого східного на те, що-б Костомарів всяку другу працю, окрім працї по елементарній словесности для народу, вважав літерацьким ділєтантизмом, як каже д. М. Драгоманів. Додамо ще, нехай дає відповідь сам Костомарів: „не зачѣмъ создавать языка, коли онъ уже есть. Надлежитъ только основательно и многосторонне изучить его въ живой народной рѣчи и владѣть дарованіемъ, чтобы выражать на немъ свои мысли“ (Рус. Старина, Февраль, 1881 г., стр. 327). „Малорусское нарѣчіе до такой степени отдалено отъ великорусскаго, что учебная книга, написанная самымъ удачнымъ складомъ въ примѣненіи живой народной рѣчи, будетъ непонятна и чужда малоруссамъ“ (стр. 326); „современные намъ малороссы не виноваты, что дѣды и отцы оставили имъ въ наслѣдство выработанную исторіей народность хотя русскую, но отмѣнную отъ великорусской. Жестоко, да и безполезно пытаться насильственными средствами уничтожить эту народность и ея главный признакъ — нарѣчіе, хотя бы съ цѣлью замѣнить это нарѣчіе общимъ русскимъ книжнымъ языкомъ“ (стр. 331). Хиба-ж у всїм сїм не виявив Костомарів, що він бажав широкого розвитку українського письменства, а „не одної елєментарної словесности для народу“, як пише д. Драгоманів, признавав окрімність українського народу і української мови, таку окрімність, яку „общеруссъ“ не признає, і кажучи про те, що було тодї найпотрібнїйше, знаходив, що на все єсть свій час, указував, що треба зараз робити, а з чим і пострівати не шкода, що можна відкласти до іншого часу.

Хоч і багато цитат зробили ми вже з статтї М. І. Костомарова, але для того, що-б скінчити сю замітку, не можу не процитувати ще одного місця з статтї „Задачи Украинофильства“, де Костомарів виявляє свій погляд на українську інтелїґенцию; як щиро вірував Костомарів

Digitized by Google

у широкий розвиток України, можна бачити з того, що він пише про будуччину української інтеліґенції, і яку надію він на неї покладає: „времена измѣнились, и теперь новая малорусская интелигенція едва-ли пойдетъ подобно прежнимъ по пути обезличенія: того взгляда, который руководилъ прежними, теперь по духу времени ожидать нельзя; пренебрегать роднымъ языкомъ на томъ основаніи, что онъ языкъ мужичій — образованный человѣкъ не станетъ, особенно тогда, когда еще его родители и родные употребляютъ этотъ языкъ въ домашнемъ быту“ .....

Кінчаючи сими словами М. І. Костомарова нашу замітку, і бажаючи від щирого серця, що-б єго надія справдилась, мушу ще сказати, що для такої надії у сей час ще більше підстави, ніж було її в 1881—82 роках; праці Українців, як у самій Україні, так ще більш за кордоном, у Галичині, де вони мають таку свободу, якої нема у нас, багато придбали матеріялу по тому спору про ширину української словесности, котрий д. М. Драгоманів вважає за пустіщий із пустих; не для того, що-б про се сперечатись, писали ми сю замітку: нам бажалось тілько докласти до того, що сказав д. М. Уманець і виявити дійсний погляд такого українолюбця, як М. І. Костомарів; задля того ми поприводили стілько цитат з єго статий, що-б єго власними словами вияснити, як дивив ся він на українську мову, які мети покладав він українолюбцям, і які надії мав на розвиток того письменства, для которого багато попрацював сам.

Черниговець.

ЖУРБА.*)

(Голос з України).

Я не хочу Гетьманщини,
Ні тієї долі,
Я не хочу кривавої —
Ні слави, ні волі;
Я не хочу синів моїх
У Січ виряжати,
Не хочу я Царград палить,
Скутар руйнувати...

*) Даємо місце сему голосови з України, котрий як раз ті самі думки виявляє про становище українсько-руської справи в Росиї, які висловив посол Ол. Барвінський в липні с. р. в раді державній. — Ред.

Digitized by Google

Непотрібна мінї тая
Нї доля, нї воля, —
Я не хочу трупом братів
Засївати поле.
Краще нехай на тім полї
Жита́ ростуть, спіють,
Нехай села красують ся,
Сади зеленїють.
А що-ж менї тепер робить
З моїми спнами?
Не вже учить торгувати
Сіллю, кавунами?
Бо в сї школи я не віддам
Не хочу їх знати, —
Не хочу їм язик ламать,
Неньку зневажати.
Що нам з того, що по селах
Школи в нас заводять, —
Коли ж рідну нашу мову
Знищують, виводять;
Замість свого та чуже
Притьмом накидають
Наші книжки й нашу мову
Нам забороняють.
Дїти наші над чужими
Морочать ся, пріють
Тілько дармо час марнують
А не розуміють.
У церкві теж ту проповідь,
Що́ піп завш читає,
Ніхто її не второпа́,
Стоїть, позїхає!
Стоїть як пень, а думкою,
Бог знає де бродить;
Був у церквї, настояв ся
Та з тим і виходить.
Як же-ж його, скажеш мінї,
За се не журить ся,
Як же-ж на се так спокійно
Й без жалю дивить ся?
На що мінї й моїм дїтям

Digitized by Google

Чуже накидати,
На що язик мій з прадїда
Крутить, зневажати?...
Та ще й хотять, що-б мовчати.
Як його мовчати,
Коли дїти нам не дїти
І мати не мати
А сказано, хто чим слабий,
То про те й говоре,
А нам навіть говорити
Боронять про горе.
Поневолї нишком-тишком
Мусиш гомонїти,
Поки серце не затихне
Й не буде болїти,
А затихне воно тодї,
Як рідная мати
Сама буде дїтий ростить
Й не буде стогнати.

П. Деркач.

Материяли до історії українсько-руського життя і письменства.*)

Листи Володимира Барвінського до панни Ольги Гузарівни (тепер пані Левицької).

I.

без дати (однак певно з року 1877).

Високоповажана Пані!

Вважаю моїм обовязком хоч коротко пояснити справу з альманахом „Руська Хата“, щоб ухилити можливе непорозуміне.

„Руська Хата“, як се почасті висказано в передному слові, має бути виразом письменної спільності и єдности буковиньскої Русі с цїлою

*) Подаємо тут вірні копії листів пок. Волод. Барвінського, котрих оригіналу зволила нам удїлити до відпису Вп. Пані Володимирова Левицька. З тих листів можуть допевнитись наші земляки, які погляди мав покійник про наші змагання літературні, про виховане національне, про значінне жіноцтва в національнім розвитку народу, погляди, котрим належало-б дати як найширшу ходу в нашій суспільности. Ред.

Digitized by Google

Русю-Україною. Щоб сей патріотичний оклик буковиньскої Русі знайшов щирий привіт хоч між галицькими Русинами, задумав я в порозуміню з видавцями відкликнутись до щирих сердець наших патріотів и патріоток на великий жаль ще так малочисленних. Най би під їх охороною та за їх приводом щиро привитала галицька Русь свою оживаючу сестру Буковину, найби не перегомонів без сьліду сей братній поклик над нашими головами. Не великої стійности твори поміщені в „Руській Хаті“ не потужна письменна сила буковиньских первоцьвітів, — та велика думка народного єднаня, що звела ріжних письменників з далеких сторін до Руської Хати. Ось чому требаб бажати, щоб ми Галичане холодом не збули сеї патріотичної волі наших братів до спільної письменної праці, щоб не перейшов сей факт непостережимо під нашими очима, як холодно проминули такі святкованя столітнёї річниці зруйнованя Січі и т. д. Нині навіть заказ рідної нашої мови в российській имперії не будить жалю, обуреня в грудях Русинів? Здавалосьби що заледоватіла руська грудь, колись так палка, повна горячої любови для свого народу, для волі и рідної землі. Ось с тих то причин здалося мені конечним прибігчи до патріотизму наших земляків, найби під покровом невеликого заступу патріоток и патріотів не тілько в часописях, але й в житю ширшала думка буковинських братів наших, а „Руська Хата“ була почином литературного єднаня литературного житя нашої Русі-України. Тож нездивуйте високоповажана Пані, що посьмів я переслати Вам оден екземпляр „Руської Хати“ не в иншій цілі, як щоб вона знайшла під Вашим покровом щирий привіт між Русинами Ваших сторін. Знаючи як радо витаєте всякій щирий прояв нашого житя народнёго и як великий може бути вплив патріотки на довершенє народнёго діла, маю переконанє, що вірно сповнив я волю видавців. Тепер ще прошу міні простити, що опізнивсь я разом с пересилкою „Хати“ передати сю просьбу о ласкаве ширенє думки знятої буковиньскими Русинами — між нашою интелігенцією. Не в ширеню „Руської Хати“ а в ширеню ii провідної мисли оживатиме наш дух народній. Маю надію, що не схочете за зле взяти моєї смілости и отвертости.

З високим поважанєм

Володимир Барвінський.

II.

Високоповажана Пані!

Велику почесть вчинили Ви, Високоповажана Пані, Буковиньскій Хаті Руській привітавши ii таким щиросердечним словом, уквітчавши ii таким гарним цвітом глубокого патріотизму. Як щиро жалую, що про

Digitized by Google

такий почесний привіт не може дізнатись наш світ широкий а приспаний злигоднями холодної обоятності. Може би він зрадів тою радостю та зворохнувся більше живим и надійним житем, почувши такий щиросердечний поклик дівочого серця патриотичного, можеб хоч засоромились старі, невірні і холодні перед дівочим серцем, перед дівочою вірою и надією! А и ті, що вірять, живуть и працюють окликнулиб: „ще невмерла козацька мати, неопустіла наша хата“! Так прийміть жеж Високоповажна Пані хоч тихе та щиросердечне Спасибіг за Ваш так почесний привіт Рускої хати и руско-української идеї нашої. Спасибіг Вам, що так ласкаво завитали Ви у ту безверху, неприбрану хату, Спасибіг Вам, що так сердечно пригорнули первоцвіти народнёго єднання, а в ту убогу хату внесли світило патриотизму дівочого. Чую усю неміч мого слова, щоб виповісти Вам всю подяку и від живої и не живої Русі. Живим додаєте Ви більш надії, а сопних прикликаєте до життя. Най же ж хоч немічне слово буде відблеском тої вдячності за Ваш щирий поклик. Простіть ласкаво, що при тій нагоді не можу поминути так важного питаня, котре Ви підійняли у Вашім ласкавім письмі. Сподію ся поблажливості Вашої для чоловіка невідомого що сміє надуживати Вашої терпіливості. Та я вважаю „жіноче питанє“, хоч не в значеню западного емансипаторства, для нас так важним, так жизненним, що гріхом булоб мовчки єго поминути та ще й перед таким щиропатриотичним зазивом. Хтож може запізнавати, що задля повного занедбаня сего питаня найбільше нидіє наше житє народне, счезають свіжі Русини в потопі чужого товариського життя, вянуть перші статочні виростки интелигенціи, а патриотизм и щира праця народна остаються тілько молодечими мріями, що безповоротно счезають с першим слюбним словом?

У сусідніх народів вже мало що не з материнським молоком впоюють ся патриотизм из материнських уст переймають ся слова щирої любови своєї землі, свого народу, пошанованя своєї бувальщини, віри у свою питому, народню будучність. В кругах родинних, загріваються и розпалюються патриотичні серця, знаходять свій привіт за доконане діло, заохоту до дальшої праці, нагороду за труди и прослідованя. И потужна сила тих народів, як могуче и потужне жіноче чутє, глубокий патриотизм як материнська любов, непохибна їх віра, здорове житє, бо воно повне а не одностороннє, родинне, товариське и справді народне.

Миж наче ті Січовики живемо за молоду якийсь час у тій патриотичній Січі, — правда часто мимо батьківських та материнських дорікань, як давні козаки мимо материнських проклонів, віримо якийсь час в нашу идею, запалюємось, до борби здіймаємось, та доробившись

Digitized by Google

чи розуму, чи посади без розуму, добившись пристані самостійного свого життя родинного, — промінюємо наш патріотизм на люльку, чи що там иншого и доживаємо нашого віку далеко гірше, як постарілі козаки у зімовиках. Аж тяжко пізнати тих колишніх горячих людей, що проповідували патріотизм, тих ідеалістів, що вірили колись в нове житє и божились жити новим житем.

А хоч єст троха и жонатих патріотів щирих, то вони тілько патріотами по за своєю родиною. Не кажу, щоб так мусіло бути усюди, але так бачу бодай у нас ві Львові. Давно вже не мав я спосібності придивлятись нашому провинціональному житю, то й не стану про се говорити. Алеж ту в осередку нашої галицької країни де преці маємо кількадесять руських домів, — якаж сумна илюстрация родинної безпідставності нашого истнованя! Коли хто пильно приглядав ся тим так званим „руським“ забавам, де сходились руські родини, — міг сміло спитати від чого ім надано сю назву, в чім шукати того характеру народнёго И міні здається, що так довго не можна буде доглянути того характеру, поки не матимемо руського жіноцтва, за котрим Ви, Високоповажна Пані, проговорили таке щире, горяче та праведне слово. Аж тоді, коли наш патріотизм буде мати родинну підставу, коли праця для добра народу знайде широкий приют в наших семях, а хоч „одна слёза з очей карих“ в нагороду за народній труд — не буде тілько поетичною мрією и нереальним бажанєм — тоді доніро будемо мати тверду підставу своєї рідної, надійної и живої интелигенциї, трівалу підставу нашого дальшого розвою.

Боюся дальше розводитись по тому предметі, бо й так вже може надужив границь ласкавої терпіливості. Позволю собі ще тілько хоч коротко згадати про публичне трактованє жіночого питаня у нас. Я тілько вповні можу притакнути Вашим ласкавим словам, що треба и в часописях и в брошурах частійше подавати оклики про руске жіноцтво и що в „Правді“ годить ся окрему часть посвятити сему так дуже важному питаню. Я жалую дуже, що „Друг“ вступив на таку дорогу, котра не веде до сеї цілі. „Друг“ позіскавши собі довірє галицької публики, що боіть ся вже одної фонетики, міг широко вплинути на наше жіноцтво. Та міні здається, що підійняти питанє жіноче и повести єго належитою дорогою, — річ аж надто тяжка не тілько для молодих голов, але й для людий обізнаних з житем родини и з вимогами поступу и розвою жіноцтва.

Втерявши значну часть галицької публики непотрібним а навіть не відповідним поступованем „Друг“ випустив из своих рук навіть ту єдину можливість хоч повістями розбуджувати замилуваня у жіноцтва до рідного слова. „Правда“, ще менше приступна для наших домів, що

Digitized by Google

лякають ся одної вже правописі. Та мимо того, я не думаю, щоб се могло бути перешкодою підійняти у „Правді“ питане про наше руське жіноцтво. Тілько я думаю, що через одні повісті и взагалі через одну белетристику не можна ще відповідно залагодити сёго питаня. Миж маємо мало повістярів власних, а переводи хочби клясичних повістей не все зможуть приспособити для женщин та виявити наш народній погляд на становиско женщини. Треба и наших женщин обзнакомити з тим, як глядять тепер у свічній Европі на питане жіноче, чого домагається саме жіноцтво — треба подати и відповідні науки и т. д. В той спосіб, здається міні, можеб розбудити у нас нове житє, и миб могли дожити тих часів, щоб Ваші погляди, Ваш патріотизм був наслідований в широкім крузі руських женщин.

Як повести се діло, — се річ дуже важна и треба до неї з великою розвагою братись. На тепер признаю ся, що не маю готового пляну про веденє сего питаня.

Та с цілою охотою приймаю Ваш зазив вітворити осібний відділ в „Правді“ для руського жіноцтва и буду старатись, щоб се по можності як найскорше наступило. У нас тепер дуже мало письменної праці, а про жіноче питанє таки ніякої. Тож піймете Високоповажана Пані, всі трудности и перепони які треба поконати. Був бим дуже щасливий у тім почитї, як бим міг упросити Вас Високоважана Пані, хоч о надсиланє дотичних уваг и порад про наше жіноцтво. Прошу прийняти ласкаво мою щиру подяку за так многоважне и цінне письмо Ваше.

З високим поважанєм

Володимир Барвінський.

Львів 5. Мая 1877.

II.

Високоповажана Пані!

Простіть що незнаний без призволу приходжу поклонитись перед Вами Високоповажана Пані и в присвяченю зложити під Вашу охорону недорікий твір моєї повістярської проби. Простіть ласкаво моій смілости, — бо се тілько сповненє патріотичного обовязку, не погордуйте и тим твором лучшої волі як сили, а приймітъ ласкаво яко доказ високої почести, з якою годить ся поклонитись кождому Русинови-громадянину перед так щирим патріотизмом жіночим, так світлим прикладом дівочої любові рідної Русі-Украіни, так щирою діяльностю високої душі молодечої в користь забутого власними синами занедбаного народу. У тяжких злигоднях, що наспіли на нашу Вкраіну, серед невідрадного застою нашого народнёго житя, серед могильної тишини и осталости,

Digitized by Google

що умертвляє наші сили, наше жите просвічує се нове дерево великого світла патріотичного мов зоря лучшого будучого світу.

Не вже ж буду осуджений за мій щирий поклін перед сим просвітом нового жита? А коли нині підіймаю мій слабий голос за стоптаним пошанованем нашого жіноцтва — чи ж не маю обовязку віддати підійняту справу під охорону щиро патріотичного серця дівочого? Бо скорше ніж за мертвими словами здійметь ся и повним цвітом процвіте наше жіноцтво за живим прикладом Вашим, набере сили и жита з живих уст, певної віри з живих діл, — а може бодай тоді усміхнеть ся заплакана мати и наша свята земля козацькою кровю напоїна не годуватиме московських перевертнів, а внуки славного козацтва не встидати муть ся свого слова, своєї бувальщини, свого народу, и минеться срамотня година, що на всій Галицькій Русі Русини вже з родинних домів виносять погорду для свого слова и народу, нехтуване власної честі супроти краю, де світ прозріли и викормились на сором свого краю. Так най би ся справа перейшла в живі руки, під властивий провід и так доспіла у житю в довершене діло!

Я бажав дати тілько вираз сему загальному бажанію всіх щирих людей наших, а тим самим віддати належну почесть за ті світлі заслуги тим більше почесні, що тихі, потай миру заховані і тілько народнёму добру присвячені. Най же велирічність сёго діла і добра воля усправедливлять мою сміліть лучше моіх слів невимовних и зискають прощене за мій поступок.

З високим поважанем

Володимир Барвінський.

У Львові 24. жовтня 1877.

IV.

Львів 7. Грудня 1877.

Високоповажана Пані!

Сповняючи ласкаве поручене почуваюсь до милого а безвинно зволіканого обовязку при тій нагоді зложити Вам Високоповажана Пані щиросердечну подяку за жичливий привіт, заким Ви були ласкаві прийняти Скошений Цвіт. Се була б найбільша нагорода навіть и для щасливого автора.

Не можу забути и тих щирих, правдивих слів хоч коротко а так глубоко досягаючих жіночого питаня у нас. Дуже жалую, що статя в тім згляді приготовлена для навалу роспочатих а недокінчених материялів печатаних в „Правді“ правдоподібно не буде могла найти місця в сім рочнику „Правди“, хоч щиро бажав я сповнити вже тепер Вашу и редакцийну волю. Маю однакож надію, що нова редакция

Digitized by Google

буде не менше дбати и про здвигненє сёго питаня до съвідому нашої публики.

З високим поважанем

Вол. Барвінський.

V.

У Львові 27. Грудня 1877.

Високоповажана Пані!

На ласкаве поручене пересилаю 10 екз. „Скошеного Цвіту“ с щирою подякою за так прихильне и патріотичне ширене сеї повістки.

Складаючи при тій нагоді щиросердечні жиченя Веселих Свят — зістаю

З високим поважанем

Вол Барвінський.

Нова руська катедра в львівськім університеті.

Є. Вел. Цїсар позволив установити другу звичайну катедру всесьвітної істориї в львівськім університеті. Професор, щó займе сю катедру, має викладати в руській мові і увзглядняти особливо історию східної Европи. — Ся вість викличе неперечно між українсько-руським народом щиру вдяку по причині сего нового доказу вітцівської дбалости нашого Монархи о самостійний розвиток культурний українсько-руського народа. В першій лїнії сим актом ласки монаршої зазначено наново, що на львівськім університеті, постепенно мають побіч катедр з польскою мовою викладовою повставати катедри руські і тим способом можуть Русини з часом діждати ся руського університету, а тим самим і міцної підвалини для розвитку науки в українсько-руській мові.

Пісьля цїсарської постанови професор, щó займе сю катедру, має викладати в руській мові і увзглядняти особливо історию східної Европи. Сею постановою зазначено, що професор сей викладати ме також історию України-Руси і її відносин до інших держав східної Европи: Польщі, Литви, Московщини, Туреччини і ін. держав східноєвропейських.

Ся катедра мати ме для культурного розвитку українсько-руського народу велике значінне. Передовсїм подана сим нашій молодежи спроможність слухати викладів істориї України-Руси у відносинах до інших держав східної Европи, а відтак і складати іспити історичні в рідній своїй мові. Утворенне сеї катедри дасть нагоду і привід до наукових

Digitized by Google

і критичних досьлїдів на полї нашої бувальщини, котрі пояснять нам неоден епізод затемнюваної в цензурних виданнях минувшини України-Руси. Ся катедра буде доповнювати задачу одинокої досї руської катедри на виділї фільософічнім (українсько-руської мови і лїтератури) і підперати її в змаганнях виховування нашої молодежи на національних основах. Однак ще й інше, глибше значіннє мати ме ся катедра, яке вказав посол Ол. Барвінський, вимагаючи утворення такої катедри в своїй промові з 20. червня 1891 р. на засїданню палати послів ради державної у Відні при буджетї міністерства просьвіти. „Живемо в часах, говорив між іншими посол Барвінський, де конечною потребою публїки сталась часописна лїтература, в котрій знаходить відгомін всяка пристрасть, всяка нововиступаюча злоба дня, всякий национальний і конфесийний пересуд. Супротив напору тої ніби-осьвіти, плеканої часописною лїтературою, доконче треба міцного заборола справдешньої науки. Таким заборолом супротив напору небезпечних фальшивих наук на українсько-руську народність була би зовсїм певно катедра історії України-Руси, вона була би покликана — опінїю публичну, опирану на посторонних інтересах і симпатиях здержувати, поправляти і зводити на праву дорогу. Через те утворено би силу, котра може не дїлала би так скоро і широко, але тревало, бо змогла би ставити на важку вискав ученого супротив легкої або фальшивої монети думок ґазетних — вона сталась би посередником для народу між минувшиною а теперішностю, орієнтувала-б єго про теперішність, показувала-б єму справедливе поєднаннє суперечностий, виступаючих конечно в кождім часї і помагала-б єму підготовляти собі будуччину. Українсько-руський нарід потребує конечно справдешних сьвящеників науки, справдешних учителїв молодежи, бо розуміннє історії висьвячує чоловіка на духовника науки, на учителя молодежи, як сказав Ґете: „Тілько той, хто в історії сьвіта живе, хто в часах роздивив ся і з ними іде, має право судити, що було й буде".

З наведених в горі слів дізнаємо ся, що ініціятива до сего важного для Русинів здобутку вийшла від наших послів, а іменно від п. Барвінського, котрий пильно дбав, що-б сю важну потребу национальну і культурну заспокоїло правлїннє. За сї заходи належить ся нашому послови від Русинів щире признаннє.

Приймаючи сей дар монарший з щирою вдякою, вважаємо нашим обовязком сказати слів кілька про обсаду сеї катедри, позаяк лише відповідна обсада дасть спроможність осягнути ту ціль, яку їй витичила найвисша постанова цїсарська, вдоволяючи бажанням заступників руського народу в раді державній. На полї українсько-руської історіоґрафії можна подибати чимало імен істориків, котрі науковими працями на тім полї здобули собі признаннє і повагу в науковім сьвітї. Сподіваємо ся отже,

Digitized by Google

що компетентні сфери найдуть між українсько-руськими істориками відповідну, авторитетну особистість, котра-б мала спроможність заняти сю катедру і вповні відповісти далекосяглій задачі, яку має ся катедра не тілько з наукового боку, але й для национально-культурного розвитку українсько-руського народу і межинародних єго відносин. Вибір відповідної особистости може причинити ся до того, що історія Сходу Европи, котрий в сучасних політичних обставинах відграє таку важну і видатну ролю, буде поставлена у відповіднім сьвітлї, що роз-яснить неодно питаннє нашої будуччини.

Дїяльність руських товариств і інститутів.*)

Руське товариство педагогічне зібралось сего року на VIII. загальні збори дня 29. н. ст. серпня в Перемишлї. Хоч пора се була ненаручна, позаяк в школах вже починали ся записи учеників і так учителї, як і родичі спішили вже до шкіл, а все-ж таки зібралось 70 членів, більш як коли небудь давнїйше. Між участниками бачили ми окрім учителїв шкіл народних і середних також около двайцять сьвящеників (між ними крилошанина перемиської капітули Впр. О. Чеховича), прибуло також кілька учительок а навіть і селяне. Збори випали вельми поважно а жива дискусия над фаховими педагогічними питаннями, котрою заінтересувались всї зібрані, показала наглядно, яку вагу прикладає руська суспільність до справ тикаючих виховання і осьвіти.

Передовсїм в катедральній церкві відправили Вп. оо. Гладилович, Кинть і Литинський богослуженне поминальне за покойних членів товариства при участи гармонїйного хору, зложеного з учителів, членів товариства. Опісьля зібрались участники зборів в салї „Руської Бесїди“ о год. 10-ій перед полуднем, а голова товариства п. Ол. Барвінський представивши правит. комісаря п. Лїндого, відкрив збори довшою промовою, в котрій зазначив, що і на тім полї „судилось нам посьлїдними бути“, по словам першого сьвіточа галицьких Русинів пок. Маркіяна Шашкевича, що поле виховання і осьвіти руської молодежи у нас лежало довго перелогом, так що й тут можна приложити гарну причту пок. владики Яхимовича про Русина, що довго заспав, висказану при нагоді национально-політичного пробудженя галицьких Русинів. Нова орґанїзация надана народній школї законом державним з 1869 і краєвими з р. 1873 звернула бачність також руської інтелїґенції і так повстало 1881 року руське товариство педагогічне у Львові. Задача сего товариства вельми трудна позаяк статутом обняло воно широке поле виховання домашного і публичного та всї категорії шкіл, від народних почавши аж до найвисших, а до того моральну і материяльну підмогу своїх членів. Сили-ж

*) див. Правда, 1892, XLI. випуск, стор. 444—446.

Digitized by Google

товариства були слабі (позаяк члени платять одноразову вкладку 50 кр. а відтак щорічно лише 50 кр. до каси товариства), а власти шкільні зовсїм не підперали єго, хочби лише морально. Всї справи виховання домашного і публичного має руське товариство педаґоґічне піддержувати на основі матїрної мови і тим способом станути на основі новійшої педаґоґії, котра вимагає, що-б вихованнє було национальне. Сим способом забезпечимо нашу молодїж, розбуджуючи в нїй национальну сьвідомість вже серед родинного огнища, перед всякими супротивними хвилями і бурями. Опісьля вказав голова, що на жаль наші шкільні обставини ще не зложились так щасливо, що-б уся руська молодїж мала нагоду учитись в школах в руській мові, а все-ж видно і в тім напрямі хоч повільний поступ. Іменно з сим роком шкільним входять в життє три руські школи вправ при учительских семінариях (дві школи хлопцїв в Тернополї і Станиславі і одна для дївчат у Львові), котрі будуть постепенно доповнені на школи 4-клясові. В семінариях учительских більше зважають на вправу кандидатів і кандидаток в руській мові, хоч утраквізм ще не всюди переведений відповідно потребам руського шкільництва народного. Годї промовчати і нехтованнє руської мови, позаяк в 1885 усунено з пляну наук шкіл видїлових женських у Львові науку руської мови, а на конференциї учительскі сего року многі ради шкільні окружні не визначили учителям анї одної теми до виробу і дискусиї в руській мові. В обидвох сих случаях робило товариство педаґоґічне відповідні заходи, однак результат сих заходів ще не зовсїм відповідає потребам руського шкільництва.

На полї середнїх шкіл згадав голова, що окрім руської ґімназиї у Львові маємо вже 5 кляс руських паралєльних в ґімназиї в Перемишлї, котрі будуть імовірно вже в сьлїдуючім роцї віддїлені яко окрімна руська ґімназия, скоро лише стане потрібний будинок, а в Коломиї повстане нова руська ґімназия. (Цїсарською постановою з 4-го вересня с. р. відкрито першу клясу і вписи до неї розпічнуть ся 15. вересня. *Ред.*). Новий плян науки руської мови і лїтератури, ухвалений для шкіл середнїх з інїциятиви ради шк. кр. руськими експертами дає поруку поважнїйшого трактовання сего предмету в школах, а нові видання учебників руських, що тепер виготовлять ся, поставлять науку руської мови і лїтератури відповідно вимогам педаґоґії і науковим досьлїдам сего предмету.

Голова товариства вказав також на велику вагу катедри істориї України-Руси в унїверситетї львівськім, котра в недалекій будуччинї буде відкрита (про се говоримо на іншому місцї в окрімній статтї. *Ред.*), позаяк вона дасть міцну підвалину национальному вихованню нашої молодежи і охоронить її від фальшивої осьвіти „современними огнями“. — Дальше зазначив бесїдник, що товариство педаґоґічне може мати лише посередний вплив на вихованнє руської молодежи з підмогою лїтературних видань. Педаґоґічна лїтература повинна обняти все вихованнє домашне і публичне, почавши від віку передшкільного аж до найвисших шкіл. Початок зробило вже наше товариство виданнями для дитячого віку, а коли-б лише знайшли ся потрібні на друге фонди, приступило би товариство і до більше обємистих і поважнїйших видань. Товариство заснувало свій орґан „Учитель“ (тепер видаваний фонетичною право-

Digitized by Google

цисю — річна препумерата 3 р. *Ред.*) і переняло на власність видавництво „Дзвінок“ (тепер виходить також фонетичною правописю — річна пренумерата 4 р.). Велику прислугу для національного виховання робить заснований при товаристві педагогічнім інститут сьв. Миколая у Львові для учеників вчащаючих до шкіл народних, середних і семінарий учительских, котрим дуже ревно займаєть ся управитель п. К. Паньківський, за що належить ся єму прилюдне признанне. Годить ся також заявити прилюдно подяку В. Соймови за щорічні підмоги для „Учителя“ і інститута сьв. Миколая. На останку зазначив голова, що руське товариство педагогічне вважає моральпо-релігійне виховання молодежи підвалиною просьвітною, а школу вважає помічницею церкви в морально-релігійнім вихованню молодежи. Інсинуації ширені часописями неприхильними вихованню руської молодежи на народних основах, наче-б то реформа правописи руської в напрямі фонетичнім мала відчужити і відорвати школу від церкви, обраховані на несьвідомість або легковірність нашої суспільности. Наше товариство в меморіялі на основі реферату фахової анкети, внесенім до властий шкільних в справі реформи правописи шкільної, виразно вимагало, щоби шкільній молодежи подано спроможність добре научити ся читати церковні книги і власти шкільні звернули бачність на се домаганне, а анкета правописна, покликана радою шк. кр., ухвалила відповідну постанову. „Отже ми стоїмо рішучо, говорив голова, не тілько за звязею між школою а церквою, але також бажаємо, що би та звязь проявлялась активною участію руської молодежи в церковних богослуженнях церковним сьпівом, котрий уважаємо важним чинником морально-релігійного виховання руської молодежи. Се наші принципи, оперті на справедливих потребах руського народу, на основах здорової педагогії і на шкільних законах“. Промову свою закінчив голова окликом в честь Є. В. Цісаря, котрий зібрані тричі повторили. Помянувши опісля покійних членів товариства проф. Даміяна Гладиловича, о. Якова Гудика, о. Теодора Паньківського, Івана Вашкевича купця, о. Евг. Грабовича, о. Льва Витошинського і директора Теодора Білоуса, візвав присутних заявити честь покійним через повстанне з місць.

На провідника зборів запросив голова управителя руських паралєльок при ґімназії в Перемишлї п. Гр. Цеглинського, котрий покликав на секретарів пп. Дмитра Дмитерка і Семена Кочиркевича, в довшій промові вказував на високу задачу товариства педагогічного і заохочував передовсїм плекати руську мову.

На внесенне проф. Бічая не відчитувано справоздання з дїяльности виділу (за час від 1. грудня 1891 до 30. липня 1892), позаяк було оповіщене в „Дїлї“. З того справоздання подамо дещо важнїйшого до відомости наших читачів. Заступником голови був в тім часї проф. Л. Сальо, котрий часто виручував голову товариства Ол. Барвінського в часї его побуту в радї державній. Редакцию „Учителя“ передав виділ і на сей рік проф. Т. Грушкевичеви. Виділ радив про заснованне інститута для руських дївчат у Львові, але рішив здержати ся ще з остаточною постановою в сїй справі, дізнавшись про реорґанїзацию дївочого інститута С. С. Василянок.

Виділ вніс пять петиций до сойму кр. (в справі підвисшення платы народним учителям, додатку задля дороговизни, зміни закона шкільного

Digitized by Google

з 1. сїчня 1889, підпомоги на видавництво „Учителя“ і на інститут сьв. Миколая). До кр. ради шкільної вніс видїл подання о апробату „Учителя“ для народ. шкіл і нововиданих товариством книжочок на премії, о знесеннє розпорядження львівського інспектора заміського в справі закупна премійних книжочок виключно у Сайфарта і Чайковського і в справі тем на окружні конференції учительскі, щоби половину задавано в руській мові і в тій мові над ними дискутовано. До мінїстерства внесено вдруге петицию в справі фонетичної правописи в школах і о підмогу на видавництва для шкільної молодежи. Видїл займав ся справою видавництва бібліотеки для шкільної молодежи, однак задля недостатку фондів не міг сего видавництва розпочати.

Видїл постарав ся, що-б і ширші круги особливо жіноцтва заінтересувати наукою і упросив до відчитів з рідної історії і літератури проф. Барвінського, Коцовського, Грушкевича, Саля і ін., котрі мали також відчити з інших наук. Від проф. Шухевича переняв видїл видавництво часописи для дїтий „Дзвінок“ і закупив деякі его видання та рішив обі часописи „Дзвінок“ і „Учитель“ видавати фонетичною правописю, окрім „Исторіи педагогіи“ давнїйше розпочатої, котру окрімно передруковуєть ся. Видїл брав участь в національних торжествах (роковини Т. Шевченка і Ол. Огоновського) і постановив придбати більшу фреквенцию в народних школах руських у Львові. За час від 1. грудня 1891 до 30. липня 1892 вписало ся до товариства 53 нових членів (між ними 34 стану учительского), так що товариство мало в сїм році 448 членів (Можна би бажати, що-б як найбільш членів нових приступало, позаяк тим способом піднесеть ся повага і значінне товариства, а вже-ж і найбідпїйший спроможеть ся на річну вкладку 50 кр. *Ред*).

Годить ся дещо подати і з 4-го справоздання з дїяльности інститута сьв. Миколая, котрим управляв окрімний комітет під проводом Вп. о. сов. Ол. Торонського, а директором того-ж був п. К. Паньківський. В інституті було в році шкільнім 1892 з початком 56, в другім півроці 47, позаяк 9 виступило або задля слабого здоровля або задля слабого поступу в науках. Загальний резульат клясификації був добрий. Комітет дбав про морально-релїгійне вихованнє і товариске пожиттє питомців. Домашну науку вели 4 студенти університету і між іншими подавали науку сьпіву і рідної історії. Старші ученики зладжували письменні працї, котрі відчитувано в свобідних хвилях і над ними дискутовано. Сим способом защіплювано любов до рідного слова і до рїдної землї. Ученики розширяли шкільні відомости домашною лектурою під доглядом директора. Устроювано також декляматорско-музикальні вечерниці і драматичну виставу. Заходом лїкаря Дра Хомина, котрий зовсім безінтересовно займав ся інститутом, заведено деякі гігієнічні полїпшення, а в свобідних хвилях пробувають ученики або в городї, де мають наряди ґімнастичні або ідуть на прохід з директором інститута.

Задля великої дороговизни мусїв комітет інститута сего року бороти ся з дефіцитом. Надвишка розходів споводована дороговизною дійшла до 400 р., а тимчасом субвенция соймова хоч признана, але ще не була виплачена, з добровільних же датків вплинуло всего 50 зр. 15 кр. і дещо натуралїями. До бібліотеки даровано 19 книжок, а закуплено 17. Приходу мав інститут 9025·58 р. (між тим оплата від учеників 8290·20 р.)

*

Digitized by Google

розходу 9680·27 р. (прожиток і хата для учеників), так що лишилось 654·69 р. недобору. На покритє сего недобору має інститут ось які актива: вартість інвентаря 282·99 р., фонд зелізний 300 р., фонд резервовий 200 р., сподівана запомога соймова 500 р. — разом 1282·99 р., так що майно товариства в сім році по потрученню недобору виносить 628·30 р.

Збори приняли до відомости сі справоздання і удїлили уступаючому виділови одноголосно абсолюторию.

Задля вибору нового виділу перервано засїданнє на чверть годинн. Серед грімких оплесків вніс п. Петришин, що би збори вислали п. Юл. Романчукови телєґраму ось яку: „Загальні збори руського товариства педаґоґічного в Перемишлї заявляють многозаслуженому послови Ю. Романчукови, яко своєму членови, сердечний привіт“.

Поки комісия скрутацийна покінчила скрутинїю, попрошено проф. Ол. Барвінського, що би виголосив свій відчит „Письменні вправи в народній школї“. В довшій розвідці виложив прелєґент значінє вправ письменних для науки материньої мови, вказав спосіб поступования методичного при вправах письменних а також обговорив коректуру задач письменних.

Опісля комісия скрутацийна оповістила результат виборів. Голосувало 53 членів. Вибрані: Олександер Барвінський одноголосно головою: виділовими: о. сов. Ал. Торонський, проф. Т. Грушкевич, проф. В. Тисовський, учитель Дм. Дмитерко, Кость Паньківський директор інститута, Ант. Березинський ред. „Правди“, о. Н. Гірняк, учителї: Ос. Гриневич, П. Банах і В. Витошинський; заступниками: Ів. Чиж, Ос. Танчаківський і Ів. Бічай. — До контрольної комісиї вибрані: Ів. Белей, Сид. Громницький і Др. Ю. Целєвич.

Нововибраний голова, обнявши нровід зборів, подякував за заявлене ему довірие, звертав однак бачність зборів, що обовязки посольскі вимагають від него мало що не три четвертини року пробувати поза Львовом. Задля того при найщиршій волї і охоті не має він спроможности се зробити для товариства, що бажав би. Тому просить товаришів виділових о щиру підмогу.

Опісля вивязалась жива дискусия над відчитом проф. Барвінського, в котрій брали участь пп. Петришин, Дмитерко, Витошинський і сам прелєґент.

Відтак на внесенне п. Дмитерка ухвалили збори одноголосно, що би сей відчит був поміщений в „Учителю“, позаяк може стати у великій пригоді учителям народним.

Голова товариства реферував опісля внесенне виділу, що би почестними членами руського товариства педаґоґічного іменувати: Дра Омеляна Огоновського, Юліяна Романчука і о. Івана Чапельского, що збори з одушевленнем одноголосно ухвалили.

Сьлїдували відтак внесення членів: проф. К. Горбаль вимагав, що би товариство видало хоч би невелику підручну карту етноґрафічну Украіни-Руси. Учитель п. Витошинський, що би товариство внесло петиції до сойму що до ремунерациї за доповняючу науку і в справі зниження літ служби народ. учителів з 40 літ на 30; учит. Петришин,

Digitized by Google

що би до укладу читанок руських для сільских шкіл покликала рада шк. кр. також сільских учителів.

О 2-ій год. закрив голова збори, подякувавши участникам і місцевому комітетови за їх труд і заохочував що-б весь загал Русинів більше інтересував ся товариством педаґоґічним і приступав в члени. На зборах вписало ся нових 32 члени. — На внесеннє п. Петришина подякували участники зборів проф. Барвінському за єго працю, відспівавши „многая лїта“. Збори закінчили ся відспіваннєм гимну „Ще не вмерла Україна“. На збори наспіли три телєґрами. По зборах оглядали участники зборів місто Перемишль і звалища старинного замку.

Безвиглядність социяльної демократиї*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

III. Лист: Про позитивне поборюванє социяльної демократиї.**)

Перше: Основні задачі: Небезпека социяльної демократиї яко партиї переверту. — Не потреба позитивного поборювання в розумінню давної держави полїцийної і давної науки полїцийної. — Позитивна реформа социяльна відповідними часу.

Пишете, високоповажаний друже, що мій другий лист заспокоїв мій давний довг з р. 1878. Не так воно є.

Велика вам честь за вдяку вашого серця, одначе я більш не зробив окрім „критичного“ доповнення „Quintessenz des Socialismus“. Я би вельми жалував, коли-б мої змагання довели до того, що червона мара щезла-б у консерватистів, поки-б її „позитивно“ на все не прогнано.

Науковою критикою доказана лише повна безвиглядність тривалого здїйснення социяльно-демократичної держави будуччини, а не подібне змаганнє її у великих замахах пролєтарияту. На пролєтарият мати ме тоді вплив критика, коли пролєтарият огляне „позитивні реформи“ і бачити ме, як вони входять в житє. До того часу остане пролєтарият при социяльній демократиї і при небезпеці переверту, котрою загрожувати ме все істнуюче в кожній великій крізї. Яко партию переверту треба її зробити безвиглядною!

Приступаю отже з цїлою повагою нині до „позитивного“ доповнення „квінтесенциї“, як се ви з почином теперішньої переписки між нами самі бажали.

---

*) див. Правда, 1892, XLII. випуск, стор. 511—521.

**) Задля лїпшого перегляду подавати мемо зміст кожного розділу сего листу на чолї розділу. Ред.

Digitized by Google

А при тім зовсім не бійте ся, що-б я не попав може в „поліційну державу“ або „поліційну науку“ долібералъної доби. Колишня „наука поліційна“ і наука державної економії держали вправді міцно хоругву активної ролї держави також супроти національної економії, в дійсности був се старий фіскалїзм і мала регляментация. Поліційна наука не найшла ані одної великої гадки нової позитивної будівлї і не єсть для нинїшньої соціяльної політики нїчим іншим, як макулятурою без вартости. Сей збірник рецепт тревожливої держави поліційної утискала вона радше робітника наємного, замісць єму позитивно дати лїпше становище супроти капіталу. Нею нїчого не вдіємо супроти соціяльної демократиї. Нехай вона спочиває з Богом!

Перше і найвисше правило відповідної часу реформової політики соціяльної є: держава повинна взагалї вести позитивну політику соціяльну! З державно-полохим, справдї нїгілїстичним Laissez faire, laissez aller ситих лїбералів треба так само зірвати, як з демократичним колєктивізмом!

Як далеко услівям загального добра підставлений капіталїстичний інтерес з особливих причин не може сповнити служби найвисшої продуктивности і доволї доброго розділу дібр — в неподільнім інтересї загалу народного і всїх єго членів, — так далеко, але не дальше треба приступати безпечно до позитивного господарства державного і громадського, іменно же корпорацийного і товариского. Навіть супротив дійсних продукцийних монополів, що виступають визискуючи, повинні би радше держава і громада виступити з конкуренциєю, нїм беруть на себе монополь. Прилюдна продукция лише з конечности! Дерева державної і громадської продукциї колєктивної не виростуть навіть в протягу столїтий до неба; я вже про се висловив доволї ясно свій погляд.

До того-ж даймо капіталїстичному способови продукцийному взагалї а також в інтересї пролетарияту в і д п о в і д н и й ч а с у л а д! Треба єго очистити від хиб! Поставмо супроти капіталїстичної самоволї і визиску охороняючі робітника наємного і розмірно наділюючі уладження!

Л ї б е р а л ї з м і к а п і т а л і з м з о в с і м н е м а ю т ь б у т и з н и щ е н і, а л и ш е с п р о в а д ж е н і н а з а д д о с л у ж б и з а г а л ь н о г о д о б р а. Капіталїстичне орудованнє має великі, але не невилїчимі шкоди, бодай не в цїлім обсягу; соціялїзм виявив сї шкоди. Капіталїзм має блискуче сьвітло, котрого не може закрити навіть соціяльно-демократична критика.

„Капітал“ відбирає загалови орґанїзацию і керму продукцийних заводів, запоручує під власною і виключною одвічальностю своїм цїлим істнованнєм материяльним господарність продукциї і обороту дібр; він думає про спроможно дешеве і найбільш хосенне роздобуванне дібр; він

Digitized by Google

клясує службові сили робочі, дисциплїнує їх і контролює; він поносить страти з перетворення техніки і з упадку цїн некористної кон-юнктури; він покриває заплату, задатки, податки і т. ін., зачисляючи наперед; він розвязує незвичайно замотаний процес роздобування, місцевої зміни, продажи і приділення доходу з дібр, розмірно поєдиначим способом, котрий мало спиняє інші соціяльні функції. З того має капітал зиск, коли оперує зручно і щасливо в інтересї цїлости. З повним правом. Сей зиск єсть в загалї так само успішною як добре заслуженою премією господарности в обсягу кермования процесом продукования і роздїлювання. Найпоганїйші поодинокі хиби безмежного і безладного виразно еґоістичного орудования капіталу далеко не вистарчають, що-б єго зовсїм усунути і заступити неможливою продукцийною демократиєю. Вони лише дають привід до того, що би впорядкувати користованнє власностю продукцийних засобів і поставити в відповідну часу рівновагу капіталїзм з істнуючими вже господарствами колєктивними і взаїмними.

Передовсїм єсть питанне: чи потрібно глибше сягати в приватноправну підвалину капіталїстичного ладу суспільного?

(Далї буде).

Два роки самостійної полїтики Русинів-народовців.

(Голос при нагоді склїканої сесиї краєвого сойму).

Два роки добігає, як в краєвім соймі галицькім склали ся події, що будуть мати далекосягле значінне в істориї национально-полїтичного розвитку галицьких Русинів, що будуть мати великий вплив на уладженнє мирних відносин межинародних між Русинами а Поляками, — події, що відбили ся голосною луною не тілько в краєвій прасї і викликали в краю завзяту аґітацию супротивну, але звернули на себе бачність заграници і споводували в сусїдній імперії наглядне зворушенне і занепокоєнне, висловлене тамошною офіцияльною прасою. Годить ся отже тепер, коли сойм краєвий зібрав ся на нову сесию, оглянути ся позад себе, оживити в памяти сї події, звести разом добутки сих подій і уявити собі на тій основі дальші вигляди на будуччину.

Ми нераз в нашім вістнику вказували на потребу, покинути полїтичну блуканину, шкідну для национального і культурного розвитку українсько-руського народу, дорадчували піти своєю, самостійною дорогою, лишивши на боці елємента, котрі зовсїм супротивні нашим национально-полїтичним і культурним змаганням і самостійному розвиткови на-

Digitized by Google

шого народу. Особливо-ж на основі історичного огляду нашого політичного життя в статті: „Теперішнє становище Русинів-народовців“ (Правда, 1890, жовтень, стор. 135—156) ми виказали, що в партиєю а радше клїкою, котра в 1866 проголосила національну єдність Русинів з Москалями, котра 1882 р. в процесї т. зв. Ольги Грабар recte Наумович-Добрянський і Марков-Площанський та у відомих „мошеничествах“ в „Рольничо-кредитномъ Заведенію“ політично і морально здебанкувала ся, неможлива дальша солїдарність, позаяк зовсїм справедливо в 1882 р. по сїм процесї писав пок. Володимир Барвінський: „Брататись з ними се вже нїяк не можна. Яка-ж тут може бути згода, коли вони (москвофіли) просто неґують нашу народність, а нас хотїли-б собі взяти лише в безусловну службу.“*) Так званий спільний комітет виборчий до теперішньої каденциї краєвого сойму в р. 1888, з-їзд т. зв. „нотаблїв“ з 25-го марця 1890 а ще більш збори „Народної Торговлї“ 1-го падолиста 1890 показали наглядно, що наші дороги зовсїм розхідні, що Русинам-народовцям треба іти своєю дорогою, коли не хотять знехтувати програми национальної окремішности руського народу від московського, проголошеної патриотами руськими в 1848 і „Народною Радою“ в 1885 р., коли не схотять занапастити национально-політичного і просьвітно-культурного розвитку руського народу в Галичинї.

Сї обставини, котрі наглядно показували неможливість дальшої солїдарности з москвофільскою клїкою, спонукали Русинів-народовців, залишити дотеперішню дорогу, а піти окремою дорогою своєю, що-б дальше не затемнювати народної справи руської і не спиняти свобідного розвитку руського народу в Галичинї.

Дорога ся була вже давно промощена передовими дїячами руськими. Принцип национальної самостійности і окремішности руського народу проявив ся в перших літературних змаганнях Маркіяна Шашкевича і его товаришів. Ще виразнїйше зазначили сей принцип передові Русини „Руської Народної Ради“ в 1848 р.; сей принцип підняли Русини-народовцї в 1860-их роках в своїх літературних виданнях і на зборах Галицько-руської Матиці в 1864 р., а по відомім маніфестї москвофілів в „Слові“ 1866 р. виразно почали консолїдувати ся Русини-народовцї на основі принципу национальної самостійности руського народу навіть в окремих товариствах літературно-наукових, економічних і політичних. До того-ж Русини-народовцї признали потрібним, сей принцип виявити і в політичнім життю, на видівні політичній, в краєвім соймі. З свого боку і краєве правлїннє вважало конечним зовсїм

*) див. „Правда“ 1889. IV. стор. 294. Листи Володимира Барвінського.

Digitized by Google

рішучо і виразно зазначити своє становище супроти Русинів устами Є. Е. Намістника дня 24. падолиста 1890 р. перед репрезентантами „Народної Ради“, політичного товариства Русинів-народовців, і деякими послами в присутности Митрополіти, що уряд австрийський може підпирати тілько таких Русинів, котрі бажають розвивати руську народність в Австрії яко таку в напрямі згіднім з ідеєю державною і рішучо отрясуть ся і визволять ся від усего, що спиняє розвиток руської народности на основі чисто австрийській. Заступники Русинів-народовців вневнили п. Намістника, що загал Русинів стояв і стоятн ме на „народних основах“ і змагає до розвитку руської народности в напрямі згіднім з австрийською ідеєю державною.

Пісьля того наступили на засіданню краєвого сойму 25-го падолиста 1890 відомі заявлення голови руського клюбу п. Романчука і промови пп. Телішевського, Січинського і Дра Савчака та Митрополіти, а з другого боку заявленне Намістника і промови пп. Дра Мадейського, Біліньского і Щепановського.

В заявленнях руських послів а именно п. Романчука були зазначені сї принципи, при котрих все стояли Русини-народовці, між іншими і розвиток руської народности на основі национальної самостійности і окремішности. Се був отже зворот принципіяльний, який зробили руські посли-народовці в соймі краєвім, зворот, якого вимагали від них принципи вироблені здавна і визнавані загалом Русинів-народовців, не для яких там хвилевих або особистих користий і виглядів, „за миску сочевицы“, як говорив Д. Антоневич, а для щораз ширшого, самостійного розвитку руської народности в Галичині.

Таке заявленне мусїло само про себе викликати протест в соймі, а відтак завязяту агітацию в краю з боку тих, котрі перечать национальну самостійність українсько-руського народу, а голосять национальну єдність Русинів з Москалями. Ся агітация москвофільска не тілько не устала до нині, але ведеть ся дальше фанатично з підмогою москвофільских орґанів „Галицкая Русь“, „Русское Слово“, „Русска Правда“, а відгомін того находимо в московській заграничній прасї. До сеї агітациї втягнено і полумертві товариства москвофільскі „Русская Рада“ и „Галицко-Русская Матиця“ та общество им. Качковского і всякі можливі віча і збори селян, що-б між несьвідомих справи засївати погорду до своєї матерньої мови і народности, що-б тим підготовлювати ґрунт обєдиненію і обрусенію, до котрого сї орґани так зітхають.

Орґанам москвофільским за цїлий час вторували на свій лад „Dziennik polski“ і „Kurjer Lwowski“ з радикальними товаришами „Народ“-ом і „Хлїбороб“-ом, а перед в тім концертї вела „Gazeta Na-

Digitized by Google

rodowa", взявшись за підбоки з москвофілами і радикалами. Замість віднестись прихильно до розпочатої акції, що би довести до мирного пожиття обох народностий в краю і з своєї сторони пояснити польскій суспільности, що таке помиреніе лежить також в інтересї народу польского, накидались сї псевдодемократичні дневники на краєвий уряд за ніби то закулїсові махінації і стали підбурювати польску суспільність проти Русинів, так що в сїй деструктивній роботї зовсїм опинили ся між помічниками москвофілів. Лише одна демократична „Nowa Reforma" і консервативні дневники „Przegląd" і „Czas" відносились до сеї справи тверезїйше і прихильнїйше, а „Czas" висказав слова, котрі повинні би Поляки все мати в живій тямцї: „Chwila jest dziejowego znaczenia. Baczyć nam należy, aby przez niewłaściwą nieufność nie ściągnąć na siebie odpowiedzialności, żeśmy się stali przeszkodą w procesie wewnętrznym, jaki się rozpoczął w obozie ruskim nie tylko w sejmie, ale i w kraju, a sięga dalej poza granice Galicyi!"

Ми з свого боку, пишучи про сї „Почини нової доби в національно-полїтичнім життю галицьких Русинів" (Правда, 1890, грудень, стор. 270—290) звернулись і до Поляків і вказали на те, що до успішного розвитку руської народности в Галичинї і уладженя мирних відносин між обидвома народностями в краю потреба окрім підмоги краєвого і центрального уряду також живої участи народности польскої і то не примусової участи, а щирої. Ми вказували на те, що тілько мирна, культурна праця і успішний розвиток обидвох народностий в Галичинї можуть і мусять вплинути на долю і будуччину остальних частин так польскої як і руської народности, що тут, в Галичинї, есть точка Архімеда, з котрої може успішно подвигнути Русин свою, а Поляк свою народність. Польска суспільність повинна перестати недовірчиво глядїти на Русинів, а йдучи за словами п. Дра Мадейського, нехай возьметь ся помагати Русинам побороти противників чистої ідеї, ворогів програми нашої. Яко елемент пануючий повинні Поляки подати руку тим Русинам, котрі отрясли ся від усего, що затемнювало руську справу, а тоді Русини, стоячи на основі своєї програми зможуть спільно з Поляками трудитись для добра краю.

Велику досяглість сего звороту оцінила також офіциальна праса австрийська, именно же Fremdenblatt зазначив, що „в хвилї, коли Русини признають ся отверто до виключно руської програми национальної, коли вони як раз через плеканіе українсько-руської мови і окремішности осягають тїсну опору і потрібну самосьвідомість, стають ся для польскої більшости соймової пожаданими союзниками, що би трудитись тілько для добра краю і брати участь в скріпленню і в усїх користях, які приносять мир в краю. Fremdenblatt припускав, що і дальше буде

Digitized by Google

плекати ся зближенне, котре в міру льокального розвитку з обидвох сторін проявить ся і на зверх в обявах політичного життя і запевняв, що Русини тим більші будуть могли підносити претенсії на заспокоєнне своїх законних бажань. На останку висловив, що в пасьлїдок того можна буде дати Русинам спроможність, брати відповідну своїй окремішности вдоволяючу участь політичну в життю публичнім і що та зміна в життю галицькім і політичній управі Галичини буде також і по за сим краєм коронним оцїнена з повною розвагою її значіння.

Русини-народовці, вступивши на дорогу самостійного розвитку своєї народности, проявляли се змаганне відповідно заявленій в краєвім соймі програмі на кождім полї прилюдного життя. По загальних зборах „Народної Торговлї“, в котрій Русини-народовці відперли щасливо замах москвофільскої кліки і звалили виключно з москвофілів зложену лїсту заряду, були загальні збори „Народної Ради“ 26. грудня 1890 р. виразною маніфестацією национальної окремішности Русинів а заразом почином до орґанїзації Русинів-народовців. При всїй ворожій аґітації москвофільскої кліки, котрій ішла в підмогу радикальна фракция, вспіли Русини-народовці заснувати з того часу 6 нових філій товариства „Просьвіта“ і багато читалень „Просьвіти“, великої досяглости економічної товариство убезпечень від огню „Днїстер“ (до котрого концесіонованя віднеслись прихильно і краєвий і центральний уряд), а принята зборомъ мужів довірия товариства політичного „Народна Рада“ у Львові д. 24. марця 1892 р. народна програма (оповіщена і в Правдї, червень 1891 р.) положила основу национально-політичній консолїдації, котрої першою проявою було віче сегорічне в Станиславі.

З виборів переведених в марції 1891 р. вийшло замість давнїйших пятьох — сїм послів, що станули на основі заявленя в 25. падолиста 1890 р. Яко заступники народу руського виказали наші посли найконечнїйші потреби і домаганя Русинів, конечні для самостійного розвитку национального руського народу і переведення рівноправности, так краєвому як і центральному урядови.

З вдоволенем мусимо зазначити, що деякі з тих домаганъ сповнив краєвий уряд, а заспокоєнне інших потреб внеднав у центрального уряду або у Монархи. Вгорі вже згадали ми про концесию на заснованне асекурацийного товариства „Днїстер“, котре вже тепер увійшло в житє і може стати розсадником дуже хосенних для руського народу інших інституцій фінансових і економічних.

На полї шкільництва в усїх категоріях шкіл уписали Русини в сих двох роках більш, як давнїйше в протягу десятків лїт, а именно при семінариях учительских в Тернополї і Станиславові основано 4-клясові школи вправ для хлопців, а при учит. семінарії женській у Львові таку-ж

Digitized by Google

школу для дівчат (сего року відкрито там перші кляси, котрі постепенно доповнять ся на 4 кл. школи), а в Самборі мужеску семінарию (сего року кляса приготовляюча і I. рік), котра має мати при утраквістичнім устрою руський характер, се значить: як дотепер існуючі семінарії утраквістичні є переважно польскі, так ся має бути переважно руська. Додати треба, що й в існуючих семінариях утраквістичних мужеських переведено утраквізм що до руської мови викладової на всіх 4-х роках, а в женьских семінариях у Львові і Перемишлї положено початок до зутраквізования їх на 4-ім роцї. Ухвалена одноголосно в цьвітнї с. р. кр. соймом резолюция про заснованнє окремої руської ґімназії в Коломиї введена в життє найвисшою постановою цїсарскою з д. 4-го вересня с. р. і насьлїдком того заведено там першу клясу (щорічно має доповняти ся одною висшою клясою). На львівскім університеті основана найвисшою постановою побіч істнуючої вже польскої звичайна руська катедра всесьвітної історії, котрої професор увзглядняти ме особливо історию східної Европи (див. про се окрему статтю вгорі). — Велику прислугу зробили власти шкільні руському шкільництву, піднявши на домаганнє товариства ім. Шевченка і руського товариства педаґоґічного реформу шкільної правописи на основі ухвал анкети, зложеної з руських учених і педаґоґів.

Зазначити треба, що краєвий уряд заспокоїв в части деякі домагання руських заступників в дорозї адмінїстрацийній, іменно зарядив, що-б на цк. староствах вивіски з орлами мали побіч польских написів і руські, і що би на руські письма власти відповідали руською мовою і руським письмом (хоч се, як низше скажемо, не всюди виконуєть ся). Окрім того дістали орґани адмінїстрацийні порученнє, що би не виступали неприязно супроти змагань Русинів (однак і се не всюди переводить ся, як низше скажемо). На домагання руських заступників перенесено деяких урядників Русинів з західної Галичини назад до східної, між іншими скарбових урядників Мишкевича і Заячківського і лїкаря ветеринарії Дра Крвавича до Львова. З урядників Русинів, котрі заняли висші посади, годить ся зазначити іменованнє старости п. Антона Левицького, котрий в Старім Містї з-єднав собі прихильність Русинів безсторонним і тактовним поступованнєм, совітником намісництва і референтом краєвої ради шкільної (для справ шкіл народних і семінарий учительских).

Окрім того краєвий уряд поробив відповідні представленнія, що-б і деякі інші домагання і потреби Русинів були в нашу користь полагоджені.

На останку годить ся спімнути і про одноголосну постанову найвисшої автономічної власти, виділу краєвого, з 28. грудня 1890 р., що

Digitized by Google

з руськими сторонами має переписувати ся руською мовою і руським письмом (фонетичною правописю).

Ми звели разом реєстровані в нашім вістнику від часу до часу здобутки нової ситуації, витвореної насьлїдком самостійного становища політичного Русинів-народовців, що-б безсторонні судиї могли оцїнити, чи тою дорогою, яку вибрали Русини-народовці, можна сподївати ся полїпшення долї руського народу, чи тою дорогою можуть Русини дійти до постепенного розвитку своєї национальности „на народних підставах“ і на основах своєї национальної самостійности і окремішности та чи зможуть діждати ся переведення рівноправности з народностию польскою в Галичинї.

Однак вказавши на сї здобутки Русинів з часу нової ситуації, вважаємо сьвятим обовязком виявити і деякі хиби, іменно на полї адміністрації, а позволимо собі звернути деякі замітки так до руської, як і польскої суспільности.

Одно з найважнїйших домагань заступників руських було, що би орґани адміністрацийні і шкільні змінили давнїйше поступованнє неприхильне Русинам, а поступали безсторонно. Сего домагали ся руські посли в тім переконанню, що „зміна системи“ давнїйшої, неприхильної Русинам причинить ся до уладження мирних відносин між обома народностями в краю, а також зміцнить довірие народу руського до австрийського уряду, а тим самим і становище австрийської держави. Признаємо радо, що краєвий уряд мав добрі інтенциї і видавав відповідні поручення підвладним орґанам адміністрацийним і шкільним, однак було би несумлїнностю з нашої сторони впевняти, що сї орґани точно і коректно сповняли волю зверхника краю. Коли-б лїкар затаював недугу або її легковажив, мусїв би стягнути на себе що найменше докір несумлїнности, коли не тяжшу одвічальність а лише виявленнє недуги може довести до вилїчення. Так само і ми з нашого дневникарського обовязку не можемо закривати рани нашого краєвого орґанїзму, бо се було-б поступованнє достойне хибá ворогів краю і держави а лише обєктивне виявленнє хиб може довести до направи. Отже мусимо щиро і отверто сказати, що поступованнє властий адміністрацийних з Русинами не все і не всюди єсть коректне, безсторонне. Ми могли-б навести доволї фактів, котрі доказують неприхильність сих орґанів до руської мови і руського письма в урядованню, фактів, котрі показують, що многі урядники адміністрацийні у відносинах своїх до громад, до читалень, духовенства руського і т. д. придержують ся ще давної системи. Так само бачимо в многих округах шкільних некоректне поступованнє інспекторів окружних в справах руського шкільництва. Досить згадати, що в многих школах народних деякі інспектори поручають учити по польски всїх предметів, хоч урядово

Digitized by Google

в тих школах признаний язик викладовий руський; що в школах руських кажуть вести всї записки польскою мовою, опираючись на тім, що се єсть урядовий язик, але не зважають на се, що при урядовім польскім язиці не годить ся усувати руського язика з внутрішнього урядованя в руських школах. Досить згадати, що при задаванню тем на окружні конференції учительскі многі ради окр. не задали анї одної теми руської, аж доперва пізнїйше додатково се вчинили.

Не будемо дальше розводити ся над таким поступованнєм підвладних орґанів адмінїстрацийних і шкільних, не будемо вичисляти специяльних фактів і наводити імен осіб, позаяк багато з того дійшло і до відомости Є. Е. Намістника. Коли дня 3. вересня ср. явилась у п. Намістника депутация зложена з послів Романчука, Барвінського, Дра Савчака і відпоручників „Народної Ради“ Дра К. Левицького і І. Белея, що би звернути увагу на кривди Русинів в останних часах, сказав п. Намістник виразно, що поручає при кождій нагоді підвладним орґанам поступати безсторонно, по закону. Коли-ж де дїєть ся інакше, то хиба для того, що нараз годї переломити давнїйше поступованнє, а треба на то лїт, тим більше, що декуди бувають і побічні спиняючі впливи.

Се признанне вельми важне для характеристики наших полїтичних відносин і задля того не можемо поминути єго без замітки. Передовсїм звернемо ся до нашої руської суспільности. Пишучи перед двома роками про події в соймі 25. падолиста 1890 р., сказали ми: „Се проясненнє нашої справи вважаємо почином нової доби в национально-полїтичнім життю Русинів, хоча зовсїм не манимо ся надїєю, що-б без труду і працї посипались для Русинів всякі здобутки. Не знеохочуймо ся хоч би навіть неудачами хвилевими, не теряймо духа, коли може навіть і серед нас проявлять ся деколи сумнївн, бо ідея правди вимагає великого труду, мусить собі промостити дорогу щирою, невсипучою працею“.

Задля того повинні передовсїм Русини-народовцї горнутись коло свого прапору национальної самостійности і під тим прапором вести дальше розпочату орґанїзацию і працю економічну і культурну між руським народом. Один з проводирів нїмецько-лїберальної партиї накликував своїх сторонників до: „терпеливости, уміркованя і розваги“. І нам годило-б ся затямити собі сї три чесноти, а коли зорґанїзуємо ся і міцно стояти немо при своїм прапорі национальної самостійности, то й дійдемо до признання нашої рівноправности.

Мусимо ще й се задержати в тямцї, що є ще й побічні впливи, котрі спиняють справу переведення рівноправности Русинів. Які-ж се можуть бути впливи? з якого боку? — Річ зовсїм ясна і зрозуміла, що п. Намісник мусїв мати на думцї суспільність польску. Ми се знаємо,

Digitized by Google

що в польскій суспільности ще закорінені глибоко упередження до Русинів, що ще дуже багато есть таких, котрі думають, що признати належні Русинам права, значить капітулювати з свого польского становища. Такі погляди черпає польска суспільність головно з своєї праси, а яким духом дихає значна частина польскої праси, як Gazeta Nar. et cons., бачимо з того, як з нагоди руської депутації у п. Намістника „Галицкая Русь“ зарядила зараз „ликвидацію новой эры“, а п. Платон Костецький затираючи руки з радости вже бажав би був звести разом Дра Антоневича з п. Романчуком! Поступованнє деяких польских орґанів супроти Русинів есть справді таке, що заслугувало-б на премію зо сторони благотворительного комітету, бо результати їх роботи зовсім ідентичні з роботою „Галицкой Руси“ et comp. Ми вже вгорі навели наші слова адресовані до польскої суспільности перед двома роками, а тут лише додамо, що так довго не зуміють Поляки визволити ся з своїх упереджень і зрозуміти велику досяглість руської справи для свого власного становища, поки не перестануть черпати інформацій про Русинів з артикулів фільтрованих Gazet-ою Nar. і cons., поки не стануть студиювати руське житте з самого жерела, поки не зближать ся до руської суспільности, що-б її зблизька пізнати і признати так само достойною розвитку культурного, як і самих себе. Cuique suum!

На останку обертаємось і до краєвого уряду з тими самими словами, які ми висказали перед двома роками. Ґ. Е. Намістник за свого урядованнія мав доволї нагоди приглянутись тим пристрастям национальним, які з одного і другого боку ворушать наш край. В останніх двох роках показало ся наглядно, що невдоволенне, викликуване поміж руським народом неоглядним поступованнєм деяких підвладних орґанів урядових і неполагодженне найконечнійших потреб руського народу в Галичинї, есть дуже добрим оружієм аґітацийним для москвофільскої кліки. Ми признаємо трудности, які насувають ся в переведенню нової системи, але позволимо собі додати, що нова система, нова ідея — а такою мусимо вважати ідею помиренння обох народностий в краю — вимагає і нових людий, котрі зрозуміли-б досяглість нової ситуациї для краю і держави австрийскої, вміли і схотїли в тім дусї дїлати. Так само і зпоміж Русинів треба до переведенння сеї ідеї добирати людий щирих, сьвідомих, бо Paraderuthen-ами не витворимо здорового орґанїзму. Коли отже краєвий уряд з всякою енерґією буде усувати побічні впливи, спиняючі справу рівноправности Русинів і тим підготовить помиренне обох народностий в краю, коли до того добирати ме собі відповідні і сьвідомі тої великої задачі сили, тоді втратять основу всякі ворожі аґітациї шкідні краєви і державі.

Digitized by Google

СУЧАСНА ХРОНІКА.

(Відклик цісарської гостини в Галичині. Рух еміґрацийний в Збаражчині і Скалатщині. Заснованне філії „Просьвіти“ і загальні збори „общества им. Качковского“ в Стрию. Прогулька „Академического Кружка“. „Школьное общество“ і Церковное общество мирских людей“. Тучапська справа).

Заповіджену на перші дні вересня гостину Є. В. Цісаря в Галичині при нагоді великих маневрів військових відкликано всьлїд по відклику великих маневрів з огляду на санїтарну безпечність краю, загроженого холерою.

В місяци серпні ср. в Збаражчині і Скалатщині проявив ся вельми живий рух еміґрацийний, так що кілька тисяч селян вийшло до Росиї, однак по недовгім побутї майже всї вернули розчаровані домів. Неперечно має ся поява економічно-суспільну основу: роздробленнє і обтяженнє ґрунтів, недостача зарібку, непорода і т. ін. були головними причинами сего руху. Однак не дасть ся заперечити і се також урядово признано, що найблизшим спонуканнєм до тої прояви була деморалїзация, яка звичайно проявляєть ся в пограничних смугах краю, викликувана несумлїнними дорадниками. Від довшого часу такі видавництва, як „Наука“ Наумовича, „Русское Слово“, „Русская Правда“ переповнені байками про рай під білим царем, викликали сю горячку еміґрацийну. Сего року курсували в тих повітах байки про безплатне роздаваннє широких ланів з хатами, ба навіть з засобами муки і омасти, так що бажати б ще хиба „печеного і вареного“. Ми певні, що селяне по так сумнім досьвідї прочумають ся з тої московської дурійки, якою їх підкурює наємнича праса москвофільска, але й „Просьвіта“ повинна більшу бачність звернути в сім напрямі, що-б викорнювати сей буряк засіваний на нашім полї.

Нещодавно в Стрию пішли навзаводи тов. „Просьвіта“, котре засновувало там свою 12-ту філію і „общество им. Качковского“, котре там відбувало загальні збори. Збори філії „Просьвіти“ згромадили більш 500 участників переважно селян і випали вельми поважно, а селяне чимало покористувались поучаючими рефератами про справи доторкуючі інтересів селянства. Збори общества Качковского хоч се були загальні, мало що більш згромадили участників як 700 (коли давнїйшими роками бувало по кілька тисячів) і, як звичайно, мали характер демонстрацийний і аґітацийний. Прибувші селяне, котрим вже огидло перемелюванне пустих пїсенїтниць на тему фонетичної правописи, висказували свій жаль, що нїчого такого не почули, як на зборах філії „Просьвіти“ і підносили рішучо вищу стійність видань „Просьвіти“.

За приводом студентів-народовців пустили ся і члени „Академического кружка“ на прогульку по Галичині і всюди манїфестували, що визнають „адінъ русскій языкъ“ і народъ так своїми оповіщеннями, як і на „вечеринкахъ“ і „пирахъ“. Що би того рода пропаґанду внести і на шкільне поле, заходять ся наші москвофіли коло заснованнє москвофільского Schulverein-у (Школьное общество), а на поле церковне бажали-б свої змаганнє перенести з підпомогою „Общества церковного въ мирских людей“, про котре від недавна клопочеть ся дуже пильно „Галицкая Русь“. Мало ще нам було Гнилички, з їх насьлїдками, то мабуть бажають наші москвофіли ще довести до того, що-б більше у нас було Тучап (село в Перемиській дпецезиї, що перейшло на латинський обряд, де конкурецийними тягарами покористувались противники нашого обряду).

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршовав Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Кулїша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещагина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданне з записок сільскої учительки на Україні. Ціна 20 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

11. Памятне видїннє, оповіданнє О. Я. Ко·го, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XLIV-им випуском починаєть ся останнє чвертьроче нашого видавництва. Просимо отже о вирівнанне належитостий і відновленне передплати.

Просимо всіх прихильників нашого вістника, що-б з усіх сторін України-Руси подавали вісти про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнійшою сучасною літописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

☛ Поручаємо нашим читачам часопись педагогічну „Учитель“ (річна передплата 3 р.) і часопись для дітий „Дзвінок“ (річна передплата 4 р.). Обидві редаґовані тепер фонетичною правописю.

☛ **Хто з пренумерантів не дістав якого аркуша Гомерової Одиссеї, або „Правди“ зволить написати до редакції, а зараз вишлеть ся.**

☛ **Місцевим пренумерантам видивати маєть ся „Правда“ лише на картку пренумерацийну.**

Digitized by Google

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XV. — ВИПУСК XLIV.

за місяць жовтень 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцию відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. На віру, повість М. Коцюбинського(конець) стор. 593—609.

II. Літопись про земських начальників в Росиї (конець), сторона 610—615.

III. Павло Полуботок, історична траґедия Осипа Барвінського, стор. 616—623.

IV. З віршів Хейяма, переклад з перського, Х. Кримського, сторона 624—626.

V. Вісті: З України, з країни Словінців П. М, стор. 626—634.

VI. Одинока могила (з сербських посьпівів) і Ворогам вірші М. Шкоиченка, стор. 635—636.

VII. Многая лїта! (Образок з життя руських буршів) Лавріна сторона 636—640.

VIII. Безвиглядність социяльної демократиї, стаття з нїмецького Дра Е. А. Шеффлє, (Далї буде) стор. 640—651.

IX. Сучасний Українець у весїльних звичаях і пісьнях, стаття С. Ю., стор. 651—658.

X. З соймів галицького і буковинського стор. 659—670.

XI. Середґазет і журналів стор. 670—673.

XII. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Переписка редакциї.

Вп. Сивенький. Просимо ще раз уклінно о дальші пісь Дантові.

Вп. Черниговець в Чернигові. Щиро дякуємо Вам і уклін просимо присилати і далї звістки про житте сучасної суспільност Лист Ваш надрукуємо в падолистї.

Вп. А-в і в Катеринославі. За Юзовську ворохобню ми не оде жали від Вас нїчого. Будьте ласкаві вдруге вислати рекомендовани

Вп. С. Хмара. Баба Кадубиха не придатна для нас. Може зволили які інші теми вибирати для своїх оповідань, бо снага у В єсть.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Поліси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській. Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Випуск XLIV. ЖОВТЕНЬ. Том XV.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австрії
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберігають ся не дальш як 3 місяцї.

НА ВІРУ.

ПОВІСТЬ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.

(Конець)

Розпечене повітря пашіло жаром і, здавалось, затаїло дух, не дихало: так було тихо. Великий лан буряків зеленів проти сонця молодою бутвиною. Здалеку здавалось, що межи зеленою бутвиною рядками процьвітають здорові червоні квітки. То червонїли, повязані квітчастими хустками, голови сапальниць. Коло кожного рядка молодиць стояв „наставник“. Він пантрував, що-б сапальниці не лїнувались та добре обгортали землею кожний буряк. В одному рядку межи молодицями була Олександра. Вона бігала на друге село сапати панські буряки, бо на буряках було весело. І справдї, молодицї жартували, сьміялись, сьпівали пісень, аж луна розлягалась по полю. Олександра перед вела. Вона зачіпала „наставника“, не старого ще чоловіка з довгими білими як лен вусами на червоному виду. „Наставник“ ходив вздовж рядків та все намагавсь, що-б скорійше сапали. Молодицї ще нижче похилились над сапами, одна лише Олександра стояла, спершись на сапу, рівна як сьвічка.

— Сапайте, молодицї, сапайте, передражнювала вона „наставника“,

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XLIII. стор. 529 -545

Digitized by Google

бо вже сонце високо, а зробили мало! а сама стояла рівно, як москаль на муштрі.

— Ти чого стала та задивилась, як теля на нові ворота? визьвірив ся до неї „наставник".

— Ой не кричи, чуєш, бо нас тут гурт бабів, а ти сам один, хоч і здоровий такий, як кицька насидячки: вмить закидаєм тебе бурячинням, іно ногами дриґати меш зпід купи. — Молодиці зареготались.

— Гляди, що-б я тебе не закидав! розсердив ся „наставник".

— Гир-гир! подражнилась Олександра, поглядуючи на його хитрими очима.

В нього плечи, як у баби,
В нього очи, як у жаби,

затягла вона високим голосом.

В нього вуса, як у рака,
Сам недобрий, як собака!

підхопили молодиці.

— Обголи, Йване, вуса, то ся пісьня буде не про тебе, засьміялась Олександра. Та не втни губи, як будеш голити, бо засьпівають:

Ще й без верхної губи,
Як цїлує — знати зуби!...

Молодиці реготались, а Іван відвернувшись, сїв на буряні набивати люльку.

Олександра нарвала липчиці і знéбачки кинула її Іванови на голову. Зелена липчиця ґірляндою повисла на голові, зачепилась за білий вус, за червону шию. Іван озирнувсь. Олександра пильно сапала буряки; її чорне лице стало якимсь кумедно-поважним, червоні губи віддули ся, неначе вона сердила ся. Іван зірвав ся і обмотав тою липчицею Олександрі шию, ще й притиснув до лиця колючу липчицю. Олександра заверещала не своїм голосом та затріпала чорними руками. Вирвавшись з його рук, вона вхопила цїлу купу буряну і обсипала Івана. Польова берізка повилась по плечах, по рукавах сорочки, звисала з крисів бриля; мокрець, подорожник та липчиця почеплялись до Іванової одежи, до довгих вусів. Іван стояв заквічений, як гільце на купайла. Олександра сьміялась, показуючи рівні зуби, що білїли проти чорного облича. Пішли жарти, сьміх. Іван не сердивсь більш: йому вподобалась весела, жартівлива Олександра, вподобались її чорні, палкі очи, густі, веселкою, брови. Він все поглядав на неї і залюбки відповідав жартами на жарти. Молодиці, нахилившись одна до другої, гомоніли. Вони розказали Олександрі історию Івана. Іван жонатий вже пять років, але його жінка, в рік пісьля шлюбу, повіялась десь з паничом, а Іван лишивсь ні парубком, ні жонатим. З пів року сидів він на віру з якоюсь покриткою,

Digitized by Google

але за-щось нагнав її. Йому добре служити в пана: і гроші має, і хліба перепадає йому чимало. Іван й собі розпитавсь про Олександру. Очевидячки-вона припала йому до вподоби, бо він просив її вийти на буряки й завтра.

— Не вийду, бо нема тут гарних „наставників“, сказала вона, моргнувши до його веселою бровою.

Другого дня вже й сонце підбилось високо, вже й сапальниці полишали за собою довгі рядки підсапаних буряків, а Олександра лише здалека манячила червоною хусткою, посьпішаючи на роботу. Вона наближилась і весело осьміхнулась до молодиць.

— Кланяєть ся вам голова з вухами, а потилиця й сама хилить ся, привіталась вона сьміючись здоровим сьміхом.

— Чого так опізнилась? загомоніли сапальниці.

— Заспала... пообідала пізно, тай подалась до вас раніш холодком коло полудня, що-б мухи не кусали... Чи приймаєте на роботу?

— Пізно вже, та що-ж ти вдієш з гарними молодицями! ставай та сапай!

– Тра ставати, бо що-ж ти вдієш з поганими чоловіками, коли вони так гарно просять, відрізала вона, займаючи постать.

Але Олександра ще довго стояла, спершись на сапу, та щось розказувала молодицям. Молодиці аж лягали від сьміху.

Сонце стояло серед неба і страшенне пекло. Над зеленими нивами тремтїло гаряче повітря, неначе хто тряс перед очима блискучим серпанком. Хвилї сьвітла лились з неба, і чорні тїни десь почезли, неначе соняшне сяйво загнало їх у землю. Гаряче сьвітло грало на запеченому, бронзовому виду Олександри, обливано темні, бронзові руки, блищало в тонесеньких золотих волосках, котрими поросли ті кремезні руки. Два рядки білих зубів блищали на сонцї, як дві низки добірних перлів, чорні очи лисились, як два аґати. В червоній хустцї, в червоній спідницї та білій сорочцї, рясно вишиваній козаками, Олександра здавалась велетом-квіткою, створіннєм тропічної природи. Золоте сонце пестило її, мов любе дитя гарячого півдня.

Опівдні виїхав на лан оконом. Взявшись за бік рукою, на котрій висїла нагайка, він гукнув:

— Гей, баби! на полудне!

— Бий його сила Божа! скрикнула Олександра і жартівливо, наче сердячись, кинула сапою об землю. — Ніколи людьми не назвуть: усе баби та баби! Нї, правда, два рази на день таки називають людьми: вранцї та ввечері. Вийде хто зраня на двір, той каже: „о, вже люди палять на обід!“ Ввечері знов кажуть, що люди палять на вечеру.

*

Digitized by Google

А цілий день усе баби тай баби! Стоять два чоловіки. А хто там стоїть? — Люди. — А буде бабів із десять — то все баби! От, порядки!

Олександра присьпівуючи та підтанцьовуючи побігла до своєї торбини і сіла полуднувати з сапальницями. Пополуднавши, деякі полягали спати, деякі посідали гурточками і гомоніли. Іван сів біля Олександри. Він задивив ся на її чорні очи, горяче лице.

— Чи всї у вас в Мовчанах такі гарні як ти? поспитав він.

— Всї. А в ваших Кругах всї такі погані, як ти? засьміялась Олександра.

— Хіба я вже такий поганий?

— Нї, не дуже: подивиш ся ззаду — хорошого складу; подивиш ся в очи — ригати ся хоче! зареготалась Олександра.

Іван вирвав буряк і пожбурнувши ним, влучив її просто в хустку, аж очіпок з-їхав трохи на бік.

— О, сього вже й за мірку цибулї не подарую! скрикнула Олександра і, вхопивши порожну торбинку, почала шмагати його по голові, аж порох хмарою звив ся над головою Івана.

Втихомирились.

— Скажи мінї, Олександро, де ти живеш? спитав Іван.

— А тобі на віщо? Третя хата від Кіндрата, де рябі ворота, а новий пес! засьміялась вона, блиснувши на Івана чорними очима та підсиненими білками.

— Та не пустуй бо! Мінї здаєть ся...

...Що тринадцятка снуєть ся, а то проста валовина, перехопила Олександра.

— Отсе веретено: дир... та дир... Мінї здаєть ся, що я бачив тебе в садку коло церкви, як їздив в ваше село загадувати на буряки... А як я прийду в ваш садок ввечері, чи ти вийдеш?

— А вже-ж вийду, ще й шага винесу: нате, дїду, помолїть ся за души померші...

— Та годї-ж бо! Бачиш, Олександро, твій чоловік а моя жінка пішли десь за водою... Ти не маєш чоловіка, я — жінки. От ми й паристі!...

— Ну?!

— Чом би нам й справдї не бути в парі? В мене було-б тобі добре, як в Бога за дверима...

— Чи ти, чоловіче, сон рябої кобили розказуєш, чи дороги питаєш?

— Я не сон розказую і не дороги питаю, а тебе вірно кохаю. Я сьогодні прийду в ваш садок. Виходь...

Сапальницї попрокидались і веселою юрбою обступили Олександру.

Іван не відступав від Олександри: він залицав ся до неї. Моло-

Digitized by Google

диці глузували над ним, дивлячись на те залицяння. Більш від усіх докучала Іванови Олександра.

Вже добре смеркло ся, як Іван перелазив в садок старого Максима. Олександра таки вийшла до Івана. Довго велась розмова в вишнику, довго було чути притиснений сьміх Олександри.

Другого дня пішла Олександра на буряки, тай не вернулась на ніч до дому. Не було її й на третій день. Батько та мати Олександри не знали, що й думати. Вони стали розпитувать про дочку і дізнались, що Іван підмовив її жити на віру.

Зразу щиро заходилась Олександра порядкувати в Івановій хаті. Вона звивалась, як муха на окропі; робота аж пищала в її руках. Молодиця всюди встигала, та все весело, та з піснею. Пуста Іванова хата виповнилась сьміхом та піснею, як гай на весні пташиним сьпівом. Іван радів, дивлячись на жилаві, осмалені, засукані вище ліктя руки, що жваво бігали від одної роботи до другої. Він дивив ся в її веселі чорні очи, що полискували аж пекли знід високих, веселкою, брів, і знов радів. Але незабаром робота докучила Олександрі. Їй докучила самота в пустій хаті, хатня безустанна робота тиї „помиї та ще помиї", як вона казала. Палкої, поетичної вдачи, вона не могла вдовольнитись буденним життєм, запрягтись до щоденної важкої працї. Вона чула, що опріч робучої сили єсть в ній ще щось, чому вона не знала ймення, але що поривалось до інчого, кращого життя, виливалось в пісьнї, жартах, дотепі... Олександра кинула все лоском в хаті й побігла на буряки.

Іван снершу нїчого не казав Олександрі. Але побачивши, що в хаті все стоїть жужмом, що на городї неполені грядки заростають буряном, замотав те собі на вус та скоса поглядав, очікуючи, до чого воно йдеть ся. Олександра не займала постати там, де Іван був „наставником". Вона ставала там, де наглянула молодого, гарного „наставника". Іван здалеку чув її гучний регіт, її жарти. Вона й на хвилинку не вгавала, усе плела харькі-макогоненкі, розказувала сїм мішків гречаної вовни. За її приводом сапальниці реготались, аж гомін стояв над розлогим зеленим полем. Іван аж зуби сцїплював та мовчав поки що. Аж одного дня таки не витримав: він сказав їй, що взяв її не на те, що-б вона продавала зуби та реготалась з парубками; що онде городина заростяє буряном, що в хаті нема ладу. Олександра спахнула. Знялась буча, мало-мало не дійшло до бійки. Олександра покинула Івана, не проживши з ним і двох тижнїв. Вийшовши з Іванової хати, вона не знала, що з собою чинити. До дому в Мовчани не хтїлось йти; вона боялась батька, хоч він був завсїгди добрим для неї. Вона переночувала в знакомої жінки, а на другий день пішла до жида-орендаря просити, що-б нараяв їй яку службу. Жид таки того-ж дня знайшов їй службу у двірку, в економа. Служба

Digitized by Google

була важка, плата мала. Треба було вставати рано, лягати пізно. Ще ген-ген до сьвіта, а вже будять її доїти корову та до череди гнати. Візьме Олександра дійницю, пійде вдосьвіта доїти корову, тай засне над дійницею насидячки. Стара економова мати, люта як змія, стежить очима за кожним кроком паймички, клене, лає, не дає просьвітку. А роботи по самі вуха: треба обід готувати та видавати, посуду мити, хусти прати, хліб пекти... Аж тепер згадала Олександра Гната, згадала й свою хату. Як єсть то єсть, а все таки свій куток, своя робота. Їй жаль стало своєї хати, жаль на Гната, а ще більший жаль на Настю. „Ох, коли-б не тая розлучниця, не зазнала-б я такого лиха. Але почекай! Прийде і твоя черга! Хіба-б мінї руки повсихали, що-б я не витягнула тебе за коси прилюдне з моєї хати! Тодї ти не тієї засьпіваєш, голубко!“ думала Олександра.

Олександра нудьгувала в службі. Думки її рвались по за обсяг щоденщини; вона бажала кращого, празникового життя. А в службі усе будень, усе загайно. Найнялась — продалась. В неділю чи в сьвято — вийде Олександра на музики, впірне мов у море, в юрбу веселої, безжурної челяди, задивити ся на парубочу красу, і відійде трохи від серця. А як згадає що на порозї в дома зустріне її економова мати та почне сичати як гадина, та гризти, та корити, то аж очи блискавкою блиснуть в неї від злости, а веселі брови низько насунуть ся на очи, мов густі чорні хмари перед дощем.

На музиках причепив ся до неї здоровий огрядний парубок — Василь. Він наймав Олександрі музики, купував їй горілку, хмельом вив ся коло неї та зазирав в палкі очи. Олександра й сама моргала на хлопця, зачіпала гострим словом, палким поглядом. Вона любила хлопців і була-б рада, що-б вони ходили за нею чередою. Пісьля музик, ввечері, довго стояли Василь та Олександра під вербами край ставка і вели розмову. Василь казав, що буде ходити до неї, буде любити її, бо таких чорних брів нема в Кругах, та й по за Кругами чи знайдеш.

Одного вечора Олександра сподївалась Василя. Вона видала панам вечерю і внесла до пекарнї цїлий оберемок немитої посуди. В пекарнї було неохайно. Здорова піч, роззявивши чорну пащу, дихала теплом. На позаливаній долівцї стояли цебер, повний помий, валялись під ногами мокрі мийки, ганчірки, лушпиння з бараболї. На ослонах, на столї та припічку скрізь понаставлено немитого начиня — горшків, мисок, ложок. Мухи роями пообсідали чорні стїни, роями здіймались з стїн і гули, як бджоди в пасїцї. Лямпочка без шкла чадїла на всю хату. В пекарнї було душно, повітря було якесь кисле та важке. Олександра натомилась за день і з злістю жбурнула панську посуду на стіл; тарілки забряжчали, мов жиди заґерґали на ярмарку. Олександра сїла на тапчан і згорнула

Digitized by Google

руки. Для неї так остобісїла служба в панів та безперестанна робота, так настирились пани, а найгірше стара економова мати! „Не буду мити посуди, най їм дїдко лисий миє!“ думала Олександра, згорнувши руки. Вона прилягла трохи спочити і захропла на всю хату. Пекарня виповнилась ріжнородними згуками: Олександра хропла, мухи гули під стелею, в кутку за запічком цьвірінькав цьвіркун; лямпочка усе чаділа та ніч пашіла теплом. В пекарню ввійшов Василь. Він озирнувсь по хатї і наглядів на тапчанї Олександру. Василь почав будити її, а Олександрі приснило ся, що економова мати стала відьмою, сїла на помело, вхопила її за коси і потягла в комин.

— Пусти! закричала Олександра не своїм голосом, підводячись на лаві.

— Дурна, чого кричиш, то я Василь.

Олександра сидїла і протерала заспані очи.

— То ти, Василю, а я думала, що то відьма мене тягне...

Олександра встала і нерівною ходою, ще сонна, завешталась по хатї. Поприбиравши трохи з стола, вона повиймала з печи вареника з сиром та молошну кашу і поставила перед Васильом. Василь принїс горілки. Пісьля чарки Олександра прочумалась і повеселїшала. Вона сїла коло Василя і задивилась на його міцну, здорову фіґуру, широке, румяне лице з сивими очима та широкими бровами, на його темний молодий вус. Василь кидав в рот вареники, як в безодню; на полумиску вже мало лишилось варенїків. Олександра схаменулась і заходилась коло варенїків: їй самій схотїлось їсти пісьля чарки!

— Ґвалт! рятуйте! Василь заслаб на гарячку — їсть без памяти! крикнула Олександра, кумедно закриваючи рукою полумисок.

Василь загарчав як пес і кинув ся до Олександри. Він все наближавсь до неї, гарчав та гавкак, показуючи свої білі зуби. Олександра не пускала полумиска і сьміялась. Василь наближив ся до самого лиця Олександри, кинув ся кусати її, кумедно удаючи злість та завзятість пса. Олександра крикнула і пустила полумисок. Василь схопив полумисок, обійняв його і почав їсти вареники, жартівливо клацаючи зубами.

— Ох мінї лишенько! жахнулась Олександра: ще як почують пани, що в кухнї хто є, то буде мінї на горіхи! Вона метнулась до сїний, послухала під дверима чи тихо в покоях і, вернувшись до пекарнї, позавішувала хустками вікна, та причинила двери. В пекарнї стало весело; чутно було сьміх, веселу розмову. Василь залицав ся до Олександри, а Олександра забувала і свою лиху долю і тяжку щоденну роботу, дивлячись в веселі сиві очи Василя...

На другий день економова мати насилу добудилась Олександри. В пекарнї немита посуда стояла лоском. Стара напнула Олександру

Digitized by Google

мокрим рядном. Вже сонечко ген-ген підбилось вгору, а вона спить, неначе паня яка в перинах! Ще й посуду немиту лишила на ніч, помийниця жидівська!

Олександра не витримала.

— Отсе, Господи! точать мою душу, як тая шашіль! Коли я вам не вгожу, то глядіть собі кращої наймички.

Олександра з злістю шпурляла, що було в руках, хрьопала дверима та посилала всіх до всіх чортів...

Одного разу Олександра таки не встереглась. Василь сидів в пекарні, а економова мати застукала їх саме тоді, як Василь заходився коло вечери. Василь скочив через вікно, але так незручно, що шибка дзенькнула і посипалась на землю. Олександра погасила сьвітло, вхопила полумисок з стравою та тицьнула його під лаву; потому всунула в піч пляшку з горілкою і хліб, а сама лягла на постелі, прикинувшись, що вона спить. Стара добре чула, що хтось плигнув через вікно. Вона ввійшла з сьвітлом, оглянула всі кутки, повиймала зпід лави та з печі страву і горілку і почала лаяти Олександру. Знялась буча. Паня та наймичка сварились, докоряли одна одній та мало не бились... Другого дня окопом розщитав Олександру.

Олександра перебралась до знакомої жінки. Вона ходила копати буряки і з того добувала прожиток для себе. Василь таки не кидав її.

Дні минали за днями. Настала осінь. Подихнули морози, сціпили землю, звялили гаї та діброви. Річка стялась і заблищала склом межи чорними берегами. Випав перший сьнїг, земля побіліла, неначе завилась білою габою.

Василя взято в москалї. Олександра потужила трохи, тай втихомирилась. Чи то одні в сьвітї веселі очи та густі брови?

Однак самотне життє скоро докучило Олександрі. Господи! сьогодні як вчора, завтра як сьогодні! Усе одно, тай одно! Коли-б уже хоч гірше, так інше! думала Олександра.

На щастя її овдовів не старий ще чоловік. Третя жінка лишила йому четверо дрібних дітий. Бідний Петро не знав, що йому чинити в сьвітї Божому. Дїти малі, треба їм лад дати, треба й на хліб заробляти. Взяти наймичку — тяжко: раз те, що нїчим платити, а друге — що наймичка не догляне господарства як сьлїд. Петро зупинився на одному: знайти яку покритку або удову, що-б сидїти з нею на віру. Він чув про Олександру і переказав через жінок, що-б вона йшла до його жити на віру. „Пійду, думала Олександра: він поховав трьох жінок, то буде мене жалувати, бо в четверте не оженить ся. Може мінї хоч трохи вияснить ся“... Випили могорич. Олександра вступила в Петрову хату, котра відтодї мала бути і її хатою. Хата була маленька та низька.

Digitized by Google

Висока Олександра мало не черкалась головою об стелю. Вона все ходила по хаті з вігнутою головою; для неї здавалось, що вона або набє собі ґулю на голові, або завалить стелю в старенькій хаті. Стіни в хаті аж позацьвітали від вохкости та почорніли від диму. Скрізь було видко убожество, неохайність. Малі дїти пищали по закутках. Роботи було сила. Олександра не знала, за що перш хапатись. Що-б запалити в печі, треба було перш назбирати сухого ломача, бо готового палива не було. Муки на хлїб теж довелось позичати, бо пісьля похорон жінки Петро не мав і гроша в гамані. Олександра пекла хлїб, варила обід, мила сорочки дїтям і не мала часу й спини розігнути. Малі дїти ревли, докучали їй. Вона не любила дїтий, не звикла до них. Тїсна та низька хата давила її як домовина. Олександра не мала чим дихати. „Отсе вскочила“, думала вона. „Нї, не буду я тут, не витримаю. Краще мінї бурлакувати, ніж свою силу, свій вік молодий звести, працюючи на чужих дїтий.“

Сливе́ дві неділї робила Олександра, як віл в ярмі. Перегодом охота до праці десь щезла, а де-далї почала вона ходити й до корчми. Кине в хатї все жужмом, а сама чимчикує до корчми. Дїти пищать з голоду, в хатї холод — піч не топлена, а Олександра гуляє в корчмі та моргає на парубків, та зачіпає молодих чоловіків. А ввечері, вже добре пяненька, вліэе в хату і счипить страшенну бучу: голомшить дїтий, чепляєть ся до Петра, кричить, репетує і довго не може втихомиритись... Петро стерпів раз, а вдруге не витримав. Він побив її так, що вона ледві-ледві підвелась з долівки і вигнав з хати, ще й двери засунув на засув. Побита, знївечена вибігла Олександра в садок. Була відлига. Мокрий сьнїг цїлу ніч падав на мокру землю, і все вкрилось білим покривалом. Густий сивий туман налїг на землю. Здавалось, що оловяне небо зсунулось вниз, а небосхил так наближив ся, що до краю неба небільш, як сто ступінїв. Але та маленька сива баня накривала чудовий закуток. Дерева в садку, обідрані з листя холодними осїнними вітрами, знов одяглись в роскішну білу одежу. Гілля дерев та кущів погнулись під важкою сьнїговою одежою. Куди не глянеш, всюди непролазна біла гущина. Зимова тїнь лягла під білими деревами. Чистий сьнїг, пригнїчений туманом, не блищав, не сяв. В вохкому тумані було важко дихати. Густа біла ростинність, що оточувала навкруги, переносила мрію в якесь зачароване царство, в якийсь чудовий, мов у казці куточок, овіяний таємними чарами. Туга гнїтила серце Олександрі, як туман землю. Їй було так гірко, так тяжко на сьвітї! Недоленька знущала ся над нею, як мачуха над нерідними дїтьми... І все через ворога лютого, через тую кляту Настю, що счарувала Гната... Ах, вона вбила-б, на шматочки порвала-б і розлучницю тую, і Гната, і себе! Злість поняла її серце, як весняна вода талий сьнїг! Що робити? що чинити? Пійти до своєї хати та за

Digitized by Google

коси витягти звідти Настю, наробити їй сорому? Навіщо, коли Гнат не любить її, Олександри, вона се довідне знає; коли в хаті, хоч і своїй, знов буде пекло, не згірш як і в чужій!... „Е бий їх сила Божа! Чи то тільки сьвіта, що в вікні? Знайти собі якусь службу тай звікувати вік у наймах... А поки брови не злиняли, поки личко не змарніло — кохати гарних парубків, затанцьовувати лихо на троїстих музиках, топити горе на дні пляшки!...

Олександра озирнулась навкруги і зачепила гильку дерева. Сьніг холодними клаптиками впав на її гаряче лице й трохи прохолодив його. Вечір насунув ся над землею. Вже добре заневидилось, коли Олександра прийшла проситись на ніч до знакомої жінки.

За кілька день Олександра стала за наймичку в жида-орендаря.

А час линув. Кипіли морози, завивала хуртовина, царював холод. Минуло холодне Різдво.

На службі в жида Олександра зовсім розледащіла. Вона почала пити. І перше неохайна, вона стала задріпанкою, справжньою жидівською помийницею. Люди цурались її, але Олександрі було все байдуже. В голові її вічно шуміла сивуха; вона все ще моргала на хлопців, але вже забула лїк своїм полюбовникам. Лише інколи прокидалась в нїй сьвідомість свого стану, і тоді серце обливалось — жальом до них, через кого вона загубила свій вік молодий. Тоді обхоплювало її лише одно бажанне: пійти до Гната, вигнати Настю з хати та оселившись там, знов зробитись такою хазяйкою, якою вона була колись, як ще жила з Гнатом...

IV.

Зорі тихо блимали на темному небі: Твердий як цукор сьніг сьвітився блакітним сьвітлом в темряві ночи. Гнатова хата дивилась у пітьму трьома червоними вікнами: в хаті горіло сьвітло. Настя вставши вдосьвіта, палила в печі на обід. Гнат коло каганця лагодив шлеї, сидячи на треногому стільчику. Сухе ломача весело палало в печі і тріщало. Червоне полумя вирівалось з чорних челюстий, лізло в комин здоровими язиками, осявало противну стїну. Настя стояла біля печи, осяяна рожевим сьвітлом. Її повні, трохи блїді щоки спахнули румянцем, в тихих очах сьвітились спокій та щастя. Обсипана рожевим сьвітлом, сьвіжа та гарна, Настя здавалась запашною трояндою. Гнат порався коло шлеї та часом споглядав на Настю. Він чув, що йому добре. На серці було так легко, радісно, як часом в малої дитини гарного погідного ранку. Йому хтїлось сьпівати і він почав тихим голосом:

Ой за гори буйний вітер віє,
Там удівонька та пшениченьку сїє...

Digitized by Google

— Оттакої ще! в пятницю, та ще й вдосьвіта сьпівати! докірливо обізвалась Настя.

Гнат замовк. Він і забув, що нині пятниця. Але радісний настрій не розвіявсь від Настиної уваги. Якісь солодкі любі спогади та думи колисали його серце; в серці мимохіть лунала пісьня. Гнат був щасливий. Відколи Настя вступила в його хату, в хаті стало тихо та весело, мов янгол перелетів її та навіяв спокій. Навіть в хазяйстві пощастило Гнатови; перш, було, за що не візьметь ся — у всьому невдача, мов заворожено; а тепер і на корову спроміг ся, і коненята купив, і вівці мекають на оборі. Гнат став на ноги, зробившись хазяїном. Звідкіль припала охота до праці, десь взялись нові сили, енергія. Здаєть ся — гори перевертав би і не чув би втоми: хоч крівавиця на чолі, та рай в серці. Так, Гнат був щасливий. Одно тільки — Олександра... Думка про неї наганяла хмару на чоло Гната; він жахав ся тої думки, мов мари, силкував ся одкараскатись від неї; і справді грізна постать Олександри, якою малювала йому його уява, щезала десь, мов туман під промінем сонця. Думкою про Олександру бояв ся Гнат скаламутити своє тихе щастя... Пообідавши, Гнат взяв сокиру і подав ся на двір.

Займав ся пишний січньовий ранок. Золотий промінь сонця перелинув зі схода на захід, і вершечки синіх хмар занялись червоним полумям. Сонце, мов здорова червона діжа, випливало зза краю землі та обгорталось блискучими хмарками, що спахнули від соняшного проміння, мов солома на пожарі. Випливло. Дерева, одягнені в легеньку одежу з срібного інею, обіллялись делікатним рожевим сьвітом. Проти синіх тяжких хмар, що оповили захід, здавались вони делікатними рожевими тінями. А на сході, між блакітним небом та білим сьнігом зависла рожева імгла, мов блискучий рожевий серпанок. По твердому, рипливому сьнігу стлались довгі тіни від дерев, хат, тинів. Ясний соняшний промінь срібною доріжкою лягав по сьнігу межи довгими тінями. Синій дим цівкою знимавсь від комінів і змішувавсь вгорі з рожевою імглою... Ранок дихав морозом.

Гнат оглянув хуру дров, що привіз вчора з ліса і заходивсь рубати дрова. Стук сокири по сухому дереву далеко котив ся в рожевому морозному повітрі...

Помивши посуду пісьля обіда та поприбиравши в хаті, Настя сіла на лаві під вікном вишивати сорочку й закинула на шию червону та чорну заполоч. Біле шитво вкрило її коліна. Настя взялась до роботи та ще раз глянула на хату. В хаті було чисто та гарно, як в квітничку. З білих стін дивились гарні боги, заквічені сухим зіллям, обвішані рушниками. Чепурний комин білів, аж сяв. Долівка була гладенька та жовта, як віск. Веселий ранішний промінь грав на поливяних мисках, що стояли

Digitized by Google

в миснику, ушиковані, як військо. Настя любила свою веселу, теплу хату. В сій маленькій хатині зазнала вона щастя. Гнат любив її, жалував, як малу дитину; він недавав їй робити важкої праці, аж Насті спершу трохи чудно було, що об ній так піклують ся. І мати, і перший чоловік її не конче звертали увагу, чи їй було тяжко, чи не тяжко. А Гнат — то води вкине у діжку, то дров внесе до хати, то так у чому допоможе Насті. А прийде з ярмарку, то вже неодмінно принесе гостинця: хустку, або ковтки, або й разок намиста. Про сварку забула ся Настя — яка вона й буває: ніколи не чула вона від Гната згірдного, зневажливого слова. А проте в серці Насті, мов павутиння, снував ся смуток. Вона думала про Олександру і боялась її гірш смерти. Відколи Мотря сказала, що Олександра нахваляєть ся за коси витягти її з хати, полохлива Настя тремтїла від одної думки про се. Їй часом здавалось, що Олександра неминуче має прийти і тодї... вона боялась подумати, що тодї буде і лише тремтїла, як осика на вітрі.

І тепер — вишивала Настя та думала про Олександру. От, прийде Олександра, вижене її з хати, наробить слави на цїле життя, і минеть ся щастя, мов сон хороший, і побє її недоленька, мов мороз квітку... Настя схилила голову над роскішним поликом, а серце її сповнилось жальом невимовним, мов криниця водою.

Перед вікнами мигнула якась висока постать; заскрипіли сїнешні двери, потому відхилились двери до хати і на порозї стала... Олександра. Настя так і прикипіла до лави, углядївши Олександру. Її здало ся, що то смерть її прийшла за нею; серце її перестало битись в грудях, голос наче втік глибоко-глибоко в груди, так що звідти не сила добути його й крикнути. Настя немов захолола, затерпла вся та лише дивилась на Олександру здоровими переляканими очима. А Олександра стояла висока, грізна, бліда та жовта; чорні очи сьвітились лихим — ворожим огнем.

— Чом же ти не витаєш мене, не просиш сїдати, Настусю? засичала Олександра.

Настї здалось, що то гадина засичала, обвившись коло її серця.

— Чи так запанїла, розлучнице люта, вліавши до моєї хати, що сидиш мов княгиня, закопливши губу? Ти думала, паскудниче, що я не прийду до тебе? що ти будеш господинею в моїй хатї, а я буду пропадати по жидівських наймах?!... А не діждеш сього, не діждеш! крикнула Олександра, приступаючи до Настї:

Настя сидїла непорушно на лаві біла-біла, як шитво на колїнах. Для неї здавалось, що кожне слово Олександри бігло на лотоках, шумїло під колесом і спадала на її голову тяжким, пекучим водоспадом.

Олександра сатанїла. Її дратувало мовчанне Настї:

Digitized by Google

— Ти думаєш, чарівнице, що счарувала мого чоловіка, то воно так тобі й минеть ся? Ти думаєш, що я тобі терпіти му?... Ні, годі!! По сей дуб милі!... Зараз мінї збирай своє манатте, та про мене хоч в очерет тікай з моєї хати, бо я тебе за коси тягтиму через село, як останню паскуду! Чуєш?! крикнула високим голосом Олександра і сіпнула Настю за рукав.

Настя зірвалась з лави. Кров кинулась їй в лице, залила його аж до хустки.

— Геть, сатано! бо як дам, то й перекинеш ся! крикнула Настя.

— Хто? ти мене бити меш? Ти, слинява, задріпанка?¡ Ану вдар! вдар! Олександра наближалась до Настї грізно, як чорна хмара.

Настя стояла з піднятою рукою, червона, тремтяча.

— Ну, бий! бий! Олександра присунулась до Настї, аж налізла на неї. Настя стусонула її кулаком.

— От же тобі за се!... Олександра збила хустку й очіпок з голови Настї і потягла її за коси до порога.

Настя крикнула не своїм голосом, вчепилась за груди Олександри і розірвала на їй намисто. Намисто заторохтїло мов горох, розкотившись по долівці.

— Отсе тобі чари, отсе тобі чужі чоловіки, розлучнице! верещала Олександра та тягла Настю до порога. Старенькі двери відскочили під натиском Олександриних плечий.

— Гвавт! крикнула Настя в сїнях. Гва-авт! закричала вона дико на дворі і, пручаючись впала на снїг.

Саме тодї Гнат почув крик Настї. Він, як стій, з сокирою, побіг до хати. Сцена, що побачив він перед порогом хати, мов мороз стяла кров в його жилах. Але се була лише одна хвилина. В другій — Гнат, мов ранений ведмідь, кинув ся до Олександри і схопив її за груди.

— Пусти! не своїм голосом заревів він, струсивши Олександрою, як грушою.

— Ба не пущу! й собі крикнула Олександра; очи її запалали вогнем, як у голодної вовчиці.

— Пусти, бо зарубаю, крикнув Гнат і замахнувсь на неї сокирою.

— Зарубай, то пійдеш в Сібір з своєю полюбовницею, захрипіла Олександра, сїпнувши Настю за коси.

Настя йойкнула.

Гнат не стямивсь від того стогону; він підійняв сокиру над головою Олександри.

— Ой! дико скрикнула Олександра і зняла руки, що-б закрити голову... але не встигла. Блискуча сокира мов блискавка впала їй на го-

Digitized by Google

лову і глибоко розколола череп. Олександра хрьопнулась на землю. З глибокої рани линула кров та закрашала білий сніг.

Настя підвелась і блїда, простоволоса, тремтячи як в пропасниці, дивилась на труп Олександри.

Гнат важко дихав, наче ухекавшись від довгої біганини. На білому, як папір, обличчу застигли гнів та невимовний біль. Широко розкриті очи нестямно дивились на червоні плями на снїгу.

На крик збіглись люди. Звідусюди було лише чути: „Ох, Господи! чоловік жінку зарубав!... ох, лихо, та-ж то Олександра!... Ой, Боже мій, Боже мій! Та біжіть хто до старости!...“

Деякі жінки плакали. Нїхто не сьмів наближитись до хати; юрма народу товпилась коло воріт, гомонїла та шуміла, як ливний дощ у лїтку.

А Гнат все стояв на одному місці та уважно витирав полою свити закрівавлену сокиру. Він ще не тямив, що се стало ся.

В голові Настї уперто ворушилась одна думка: в хатї відчинені двери: треба їх зачинити, бо найде холоду та настудить ся хата. Думка ся кружляла в Настеній голові, однак Настя стояла на одному місці, мов зачарована і не чула навіть холоду, не помічала, що була в одній сорочці, простоволоса.

— Староста йде, загомонїли в юрмі, староста...

Староста, високий, саме в силї чоловік, подав ся на двір. За ним йшли десятники та соцький. За десятниками потовпились на подвіря й люди.

Староста оглянув Олександру: вона була мертва.

— Ей, візьміть його, звяжіть, показав староста десятникам на Гната: треба отставити його у волость..

— Не треба вязати, він і сам пійде, обізвались в юрмі.

— Вяжіть! крикнув староста: тепер і батькови рідному не вір!...

Десятники обступили Гната. Вони відібрали від нього сокиру, звязали взаду руки поворозкою. Гнат не пручав ся: він стояв, як покірна дитина, або краще як пень, з котрим можна все зробити.

Десятники вже мали рушати з Гнатом, коли враз почуло ся страшне, розриваюче душу: „ой!... о-ой, що-ж се стало ся! Господи, що-ж се стало ся!“ То Настя опамяталась і кинулась до Гната, страшна, простоволоса, з заломаними руками.

Вона припала до Гната, обіймала його, умлїла на його грудях. Той крик, той плач гіркий зробив на Гната дивне вражінне. Він став, глянув навкруги і наче зразу все зрозумів, все уявив собі: і те що стало ся і те, що мало стати ся... Гнат порушив ся; звязані руку ще більше вияснили йому його стан. Він застонав і почав випручуватись з поворозок.

Digitized by Google

— Ой, пустіть мене!... Ой, що-ж я вробив!... ой, пропав же я на віки!... Пустіть мене, люде добрі, пустіть... благав Гнат і на його блідому виду малював ся безмір муки.

Настя припадала до його та голосила.

Громада стояла німа, глибоко порушена. Де-хто просив розвязати Гната, але староста не звелів. Надбігли Мотря з Семеном; вони якось відірвали Настю від Гната. Гната повели. Мотря взяла Настю до своєї хати. Труп Олександри поклали в Гнатовій хаті, приставили до його варту і дали знати Максимови.

Раніше почало вставати сонце, щирійше доглядати землю. Порнули весняні води, задзюрчали струмочками, заклекотали в ярках, розіллялись широкою повідю. Зпід снігу зазеленіла травиця і звеселила жайворонка. Звив ся жайворонок високо під чисте, неначе нове небо і засьпівав про те, що мертва земля ожила знов, що сонце, зрадівши щастєм землї, стало ласкавим, теплим, ясним; що повіяли вітри і принесли на своїх крилах невідомі тоді пахощі, що забреніли в веснянім повітрі мухи та набубнявили на деревах бруньки, готуючись зеленим листом замаїти гаї та діброви... Жайворонок сьпівав, аж луна йшла під блакітне небо, а в лісї слухав того сьпіву первоцьвіт і, здійнявши до гори мов руки два зелені листочки та схиливши білу головку, неначе дякував золотому сонечку, що воно йому першому дало спроможність побачити веселе сьвято весни...

Саме па пр6весні Настя злягла: знайшлось хлопчатко.

Стара Явдоха поралась коло слабої дочки, а сама ходила, мов в хреста знята. Тяжкі пригоди згризли, з-їли її, мов іржа залізо. Явдоха вірила, що Бог покарав її за дочку, що жила на віру, та все розкидала розумом, куди-б краще пійти на прощу та відмовити свої й доччині гріхи. Настя теж змарніла; вона стала мовчазна та сумно-сумна і часто плакала. Коли вродилась дитина, Настя змила її гіркими. Охрестили дитину Івасиком. Взяла Настя вивід і почекавши, поки земля прочахне, подалась в дитиною в город відвідати Гната, котрий сидів в тюрмі, очікуючи суда.

Настя вперве з роду вступила до тюрми. Важкий дух, високі та чорні хати з заґратованими вікнами, рештанти в широких сїряках — все те вразило її дуже прикро. Настя почула брязкіт кайданів, і їй стало страшно.

Гнат зрадів, побачивши Настю та сина і заплакав. Він не знав досї, що в його є син. Настя й собі плакала. Вони тихо плакали, повні невимовного смутку та жалю. Настя дивилась на Гната й не пізнавала

Digitized by Google

його; обстрижений, блїдий аж жовтий, в широкій сїрій свитї, він не був схожим до того Гната, яким вона бачила його в селї.

Гнат взяв сина на руки і довго дивив ся на його; сльоза закрутилась йому в оцї та гарячою краплею впала на лице дитини. Дитина заплакала.

— Рятуй мене, Насте!... Пійди до адвоката, заплати йому, що схоче... Перекажи тітцї Мотрі най продадуть все моє добро та визволяють мене з тюрми...

Настя ходила до адвоката. Адвокат роспитав ся, переглянув справу і похитав головою. Він сказав, що справа погана через те, що люди чули ще перед вбиством похвалки Гната забити Олександру. Проте обіцяв боронити Гната на судї, як скоро дадуть йому половину умовлених гроший тепер, а половину саме перед судом. Настя переказала тітцї Мотрі благання Гната рятувати його. Мотря попродала Гнатові коні й вівцї і віднесла грошї адвокатови. Всї почали чекати того суду, котрий мав бути либонь в осени, як казав адвокат.

За роботою в городї, за жнивами — збігло лїто, як один день. Холодна осінь оповила землю сивими туманами, зілляла дрібними дощами. Настав день, в котрий мали судити Гната.

Гната приведено з тюрми у суд. І здорова кімната з високими вікнами, і юрма панів, і суду, в мундирах з золотим коміром, все здаєть ся йому чужим, незвичайним, байдужним до його горя, до його долї. Білий як крейда стає Гнат за ґратками, неспокійно водить очима за кожним рухом суддїв, уважно ловить ухом кожне слово. Ось читають, як він вбив Олександру, яка завширшки була рана на головї, що казав Гнат на сьлїдстві... Викликають сьвідків. Сьвідки доказують, що Гнат сварив ся з жінкою, вигнав її з хати, нахвалявсь вбити. Ось встає зза стола якийсь пан з золотим коміром і починає розказувати, який Гнат злочинець, як він довго намірявсь вбити Олександру, як він бив її, нївечив, мов звір лютував над бідною жертвою... Гната раз обсипає снїгом, другий — жаром. Ах, се неправда!... він не злочинець... він не хтів її смерти... се так якось склалось... Гнат кілька разів поривають ся сказати, що той пан помиляєть ся, що він не знає, як се було, але його зацитькують... Опісьля говорить оборонець Гната. Він розповідає, як Гнат любить Настю, як він розійшов ся з жінкою, як роспалив ся серцем, побачивши що Олександра бє його кохану, як засьліплений гнївом та жальом, не тямлючи що робить, зарубав покійницю... Оборонець говорить довго та гарно, а Гнат цїлою істотою відповідає на його мову: „так, так...“ Промінь надії блиснув в Гнатовім серцї, він вірить, що ах тепер дізнались судді, де правда... Довгі, довгі хвилини-роки переживає

Digitized by Google

Гнат, очікуючи, що скаже суд. Аж ось читають рішенець, і Гнат дізнається, що його засужено на заслання в Сібір...

Сьвіт гасне в очах Гната, в ушах шумить, він заточується і мало не падає... Москалї беруть його попід руки і знов ведуть кудись... мабуть у тюрму...

Настя все чула й бачила. Їй здавалось, що серце в неї ось-ось пукне від жалю, що вона вмре... Перелякана, збентежена — вийшла вона з суду гірко плачучи та не знаючи, що з собою дїяти...

Другого дня відвідала Настя Гната. Гнат видав ся Настї спокійнїйшим. Він говорив мало.

— Чи пійдеш за мною в далеку дорогу, Насте? спитав він прощаючись.

Настя нїчого не відповіла, але подумала: „пійду! яке менї життя без його?...“

Настя сказала матери, що хоче йти за Гнатом. Явдоха в плач. Як! В неї одна дочка, та й та покине її на старости лїт, пійде десь в чужу, далеку сторону, що-б вже нїколи не вернутись звідти!... А хто-ж її догляне на старість, хто очи закриє, хто поховає? Та вже коли старої матери не жалко, то пожалувала-б хоч дитину маленьку: де-ж таки вибирать ся в таку далечінь під зиму в холод та студінь з малою дитиною!...

Настя не думала досї про дитину. Їй жаль стало маленького Івасика. Чутливе материне серце обіллялось жальом на одну думку, що дитина мерзла-б або й зовсїм замерзла в далекій холодній дорозї. Завзяттє з котрим думала Настя про мандрівку з Гнатом в заслання, трохи прохололо. Але вона все ще вагалась та не знала, що чинити.

Дивлячись на сльози матери, слухаючи, як всї відражали їй покидати свої сторони, Настя непомітно звикала до думки, що йти за Гнатом в далеку Сібір — річ неможлива. Вона любила Гната, жалувала його, плакала за ним і... все таки лишилась в Мовчанах.

Минуло два роки. До Настї заслав старостів удовець з другого села. Старости заміняли хлїб. Справили весїлля. Гукаючи та сьпіваючи, гучно проминула весїльна перезва кладовище, де лише мріла поміж могилками зелена могила Олександри...

С. Лопатинцї, 1891 р.

Digitized by Google

Літопись про земських начальників в Росії

(Конець.)

З інших ще типів земських начальників дуже цікаві ті, що головним заданнєм свого обовязку лічать наляганнє яко мога на поліпшенне попсованої нїби то моральности народу з одного боку, з другого-же піклованнє через лад і не по розуму тим, що-б в громадї сїльскій одно одному не робило нїякої шкоди чи то недокладним провадженнєм господарства, чи якими небудь іншими вчинками. Тут варто взяти на увагу те, як земські начальники дивлять ся на попсованнє моральних звичаїв та на громадську шкоду. Сьпіви парубків та дівчат на улицї, вечорницї, весїлля й сьпіви під чаркою весїльних та перезвянських пісень, відвідуванне часом, навіть в сьвята, народом шинків — от чим псуєть ся моральність народна; а намаганнє людське яко мога більше надбати собі видобутків з землї, хоть таке намаганнє нїкому не вадить і не викликує ні з чиєго боку нїякого незадоволення або скарги — се шкода цїлій суспільности й громадї. Аби тільки начальник зауважив, що денебудь в єго окрузї скоїлась, на єго думку, така незвичайність або шкода суспільности, зараз він і починає ладити ся, що-б зупинити їх або через свої адмінїстративні розпорядки або навіть карою тих осіб що вчинили ту або іншу подію.

Єсть чимало земських начальників того типу, але ми подамо тілько кількох: двох, що намагають ся поліпшувати моральність люду, а третього, який особливо піклуєть ся про оборону громад від розмаїтих шкод. Є в Борзенському повіті такий технольог, вихований в Петербурзї в інституті, де тоді був дуже радикальним чоловіком, скінчив же на тому, що осїв в селї яко земський начальник і з усієї сили почав виметати усе неморальне поміж людностю. Сей добродій, на прізвище Котляревський, чоловік ще зовсїм молодий, відразу став під прапор Анастасієва і хоть спочатку трошки чимсь не догодив єму, але потім так подобавсь, що навіть Анастасієв почав обороняти єго перед мінїстром і справдї оборонив. Треба відати, що не що давно вийшов закон, який забороняє жидам по наших краях не тільки надбовувати у власність землю в селї, але й тримати її в аренді, а Котляревський не вважаючи на той закон і віддав жидови землю. Чутка про таке зломанне закону земським начальником дійшла до мінїстра і сей зараз же й запитує ґубернатора, а чи можна-ж так, що-б ті, що приставлені „блюсти закон“ та самі

*) див. Правда, 1892, XLIII. випуск, стор. 545—551.

Digitized by Google

ламали єго? Ґубернатор ніби-то зробив сьлїдство і маючи на увазї, що й сам прошхапивсь, зробивши начальником такого чоловіка, зараз же звістив мінїстра, що жид не держить землї Котляревського, а тільки заправляє у єго господарством — і зістався Котляревський обіленим. От мабуть за таке добродїйство почав Котляревський вишукувати, чим би то догодити ґубернаторови в віддяку за оборону і нарештї й вигадав — а ну почну поліпшувати моральність, тим паче, що ґубернатор в своєму циркулярі особливо налягав на її, яко на попсовану. Гадаємо, що Котляревського така, а не інша думка напутила на простий шлях до серця Анастасієва, бо й по вихованню й по природї не великою моральностю відзначаєть ся сей земський; коли він у себе в господї запровадив цїлий гарем дївчат, то не вже-ж єго змогла дуже вразити ота перезва, на яку він відразу придбав собі славу. А дїло справдї було таке: одного разу їде Котляревський чогось до Борзни, та вже й приїхав у село недалечко від міста, що вже було за межами єго власти, яко начальника; се дїялось в зимку, а сьнїг був великий; ось на зустріч єму шостома саньми їде перезва, сьпіваючи може й неподобні пісьні, але-ж такі, яких звичайно сьпівають в часї перезви рідним жінки. Тут не хопило витерпу Котляревському, враза єго морального почуття була таки велика, що він, хоть був за границею своєї округи, але зупинив власних коний, звелїв маштальїрови своєму скермувати так у поперек дороги свої сані, що не було змоги перезві за сьнїгом проїхати і доти не пускав поїзду їхати, поки не звернувсь з волости єго маштальїр та не привів волосних. Тодї він Котляревський звелїв забрати усїх людий, що були в поїздї, з саньми; з кіньми — відпровадити їх до волости, і людий аж на три днї заперти в холодну; нехай, мовив, там люди прочумають ся та глибоко визнають, як то негарно бути неморальними. Оттаке-то! Сей земський начальник раз-у-раз теж приказує, як тільки денебудь почнуть ся сьпіви на улиці — зараз же розгонити парубків та дївчат. Не годить ся, бачте, простому людови бавити себе сьпівами, або чим іншим — їм треба працювати в день, в ночі спати, а не сьпівати; се дїло панянок та паничів. Оттакі наші радикали!

Найближший сусїда Котляревського земський начальник Товстолїс теж подає лїки на неморальність, замикаючи людий в хурдиґу за те, коли який небудь чоловік ввічливенько єму не вклонить ся, або йдучи улицею люльку курить.

А ось на зразок начальник-доглядач суспільного супокою та обороньця загального добробиту людности від шкоди, яку може справити приватна ініціятива, що вишукує способів поліпшення власного також добробиту. Він з усїєї сили „живий до Бога лїве“, се-б то пнеть ся яко мога „хоть півдульки“ одержати коли не можно вже від кого-

Digitized by Google

небудь висшого, то від Анастасієва, але замісць сего вскакує у таку халепу, що як би мав в собі хоть крихту людського сумління, то давно-б вже тікав сьвіт за очи, відцуравшись не то, що від уряду земського начальника, але-б забіг так, що-б єго й дух не пах по Борзенщині, де він і досі царствує високо задравши голову. Сей д. Чайковський креатура Анастасієва перше ніж одержав посаду земського начальника був тут же в місті Борзні ісправником (старостою) і одного разу заїхав ночувати теж до креатури Анастасієва свого помічника в повіті; на кватирі у сего останнього жила якась учителька народної школи і от Чайковському довелось як раз ночувати поруч з ним, де перебувала ота учителька, а трошки дальше спав отой комісар. Аж ось в ночі чує комісар, що щось в кімнаті, де спав Чайківський, наче ходить помацьки та торгає дверима — він туда тиць зі сьвітлом і бачить, що Чайківський намагаєть ся відчинити двері до покою учительки; от комісар нібито зараз же й каже до Чайківського: „я не попущу, що-б у моїй господі хтонебудь безчестив дівчину — се Ви знайте і втихомирте ся, а то погано буде.“ Само по собі дуже розгнівав ся за таке dictum acerbum Чайківський, зараз же на коні тай гайда до Борзни. Недовго думаючи він пише до Анастасієва, що, мовляв, такий-то комісар украв скарбові гроші, що єго треба віддати під суд і таке інше. Чи було сему правда, чи ні — невідомо, покладати-ж можно, що правда, та тільки Чайковський мовчав до часу з якої вже власної вигоди — невідомо і нарешті діло дійшло до суду в Київській судовій палаті, а сьвідки комісареві прилюдно оповіли про таку подію Чайківського, репортери ґазетні надрукували про справу, ми се читали і оповіщаємо про се: Чайківський зістаєть ся й досі земським начальником. Суд же, який вирікає сей земський дезбільша буває от який: тих приватних людий, що не послухали станового розбороняти двох на торгу пяних чоловік, (а се повинен був зробити або сам становий, або соцькі, або урядник — соцькі-ж рубали дрова чи робили якунебудь іншу роботу в господі самого комісара) присуджує заплатити пеню в сорок пять карбованців; чоловікови що зрубав власну грушу понад шляхом (та тілько не на шляху) велить заплатити 25 руб. та ще посадити на шляху 30 верб замісць одної груші; тому чоловікови, що насадив баштан у толоці, посіяв тамже квасолю та соняшники на кількох десятинах робить шкоду на сто карбованців, бо велить спльондрувати увесь посів отого добра, маючи на увазі, що в толоці кожен з села має право пасти скотину; приказує становому їхати у село Ядути та порозкидати огорожу в толоці навкруги шматків, що люди позагорожували та понасівали там усякого коштовнійшого збіжа тисяч на дві руб., а се для того, що-б забезпечити загалу пастовець, хоть загал і не жалів ся на таку шкоду; змушує сільских урядників прокладати

Digitized by Google

через посіви дорогу десять сяжнів завширшки, хоть і була дорога та тілько трошки вужша і таке інше. Дуже багато, можна-б і докладнійше ще, лишити на спомин пізнійшим людям про події земських начальників сего типу, але доволі буде й сего, що-б зрозуміти, яку користь справляє він для людности і яку память покине на довго пісьля себе, коли то ми доживемо до лїпших часів і спекаємось отої вигадки московського уряду, що нїбито має на метї виратувати людність українську від загину суспільного, морального й громадського.

На сему треба-б було й скінчити нашу лїтопись про земських начальників ріжних типів до того часу, поки не з-являть ся вони ще в інших напрямах, але вона була-б зовсїм не характерна, як би замовчено було про культурність та інтелїґентність начальників з одного боку, а з другого про те, яких заходів вживають вони, аби-б тільки тої посади досягти. Для сего виберемо два таки типи, що мають оті прикмети та по змозї й запишемо в нашій лїтописї.

Бажаючи виявити тип культурности, інтелїґентности та звичайність земського начальника, ми-б попрохали читача, що-б він витяг квінт-есенцию усего того, що виробила в загалї росийська культура, найгіршого для росийського народу, що до доброго виховання, звичайности, ввічливости і все те прилучив до земського начальника і тодї він зрозуміє, як поводить ся земський начальник в приватному життю; тут читач зуздрить саме тілько грубіянство, недостачу навіть аби якої ввічливости або якої-небудь відзнаки доброго виховання, пянство по всяк час дня й ночи, аби тілько на те була приключка. Як приклад самого земського начальника з такими норовами можна постановити д. Ядрила з Козелецького повіту. Се вихованець петербурської ґвардиї, звідкіль він став мешканцем біля Козельця і як тілько народилась на сьвіт ота земсько-начальницька інституция, зараз же і був постановлений на посаду. Найголовнійша прикмета сего чоловіка єсть та, що він нїяким чином не має сили розминутись з горілкою і як тілько зауважить, що вона денебудь не добре стоїть — зараз вже й насмоктавсь й тодї нема єму впину в прояві пайлїпших сторін єго характеру. Ото одного разу не що давно довелось сему Ядрилови бути в одній компанії з відомою нашою артисткою М. К. Заньковецькою і тут то він виложив усе багатство засобів росийського культурного чоловіка. Здалось бо на перший погляд яка така справа могла зайти між артисткою а земським начальником, тим часом справа зайшла й скінчилась для артистки так, як вона зроду-віку й не чекала й не повинна навіть була чекати. Заступникам козелецької інтелїґенції забажалось пошанувати артистку і вони запросили її на бенкет, що-б з одного боку виясувати їй свою шану, а з другого подякувати тим за те, що Заньковецька відразу так високо змогла через свій талант

Digitized by Google

піднести українську драматичну штуку, як то справді сталось; іншого певно й сама артистка не чекала. Визначеного дня, принесено чимало усякого добра й для їжи й для напою, зібрала ся „невеличка, але чесна компанія“, закликала на бенкет п. Заньковецьку, тай ну вести бесіду; само по собі чимало було з-їджено, доволі випито, чимало вихваляно царицю сьвята і нїкому і в голові не коїло ся, що сьвято мусить скінчити ся як небудь незвичайно. Вже як скінчило ся шанованнє та частованнє, а ще було не дуже пізно, не тілько молодїжи, але навіть й людям підтоптаним схотїлось потанцювати, гаразд була й музика, веселости-ж додав підпиток, без якого вже, що хоч роби, а не обійдеш ся. Однакже треба було, що-б хто небудь давав розпорядок в танцях — ну кому-ж лїпше, як не якому небудь cavalier galant, а хто лїпший cavalier galant як не той, що служив в ґвардії, а тут і був такий д. Ядрило. От і обрали таким чином єго за розпорядчика та на лихо забули що Ядрило опріч вартости, яко cavalier galant, наче й має вартість мочи-морди — чого-чого, а пляшки не може. І почав наш земський давати зараз розпорядок коли й що танцювати і на перше вигукнув cadrille lancier. Тодї дехто з людий підтоптаних, що ще мали силу рушати ногами, почали казати, що й вони-б танцювали, та той танець і не до вподоби їм і вони не вміють єго танцювати. Заньковецька дуже поняла ся догодити товариству і вмовити Ядрила, що-б він згодив ся змінити отой lancie на просту кадрилю і з тією думкою підходить до єго й каже: „Всї хочуть танцювати отой танець, а не з фіґурами“. Ядрило недовго думаючи кинув їй у відповідь: „Не Ваше дѣло!“ Така ввічлива відповідь зараз же змусила Заньковецьку покинути беседу, але як тілько зауважили, що Заньковецька вибираєть ся, та кинулись до Ядрила, особливо один з родичів артистки і вмовили єго попрохати вибаченнія у Заньковецької. Підходить Ядрило до Заньковецької і каже: (по росийськи) „Принимая во вниманье просьбу Н. Н. Вашого родственника, я пришелъ извинить ся за ту неловкость, которую я только что сдѣлалъ“. На се єму Заньковецька: „А я вважаючи на публику — вибачаю Вам вашу неввічливість!“ Так і скипів Ядрило і почав частувати Заньковецьку: „ти сяка така актриса та що-б менї треба було твоє вибаченнє etc.“ і все *ти* а *ти*; мабуть добре прищепила ся наука Анастасієва, що до *ти* та *ви*. Багато ще було іншого, але вже те не належить до Ядрила, а швидче до публики. Само по собі, що Заньковецька зараз же вибрала ся до дому, а публика танцювала, поки на сьвіт благословилось, а вкупі з нею й д. Ядрило. Здаєть ся більше додавати не маю чого — доволї й сего!

Що до заходів, які вживають для осягнення посади земських начальників, то за сим недалеко ходити, бо тільки треба перейти з Козе-

Digitized by Google

лецького до Остерського повіту — се два сусїдні повіти. Насамперед треба відати, що земством того повіту Анастасієв був дуже незадоволений, чи лїпше кажучи не цїлим земством, а як то казали лїпшою частиною тих, що вели перед в земстві, мали не тільки поступові погляди на земську задачу, але навіть і радикальні і яко мога намагали ся нїбито піклувати ся про всї потреби і розумові й економічні і моральні людности. До лїчби отсеї купки належав і отой добродій, про якого знимаю річ; він був лїкарем і мировим суддею в часї зміни суддїв на земських начальників і значить, яко суддя, мусив стратити ту посаду. І вже чого-чого не вигадував Анастасієв на той гурток лїпший нїбито людий, якою грязюкою не вцїлював в них, як не приладжував ся, що-б чим небудь дошкулити їм і тілько тодї вспіли се зробити, як нїкого спроміж сего гурту не зробив земським начальником. Лишив ся таким робом; отой лїкар, отой суддя обкаляний Анастасієвим в лїчбі інших, як на леду, стративши надію одержувати гроші з земської скриньки, хоть правду кажучи він мав в чималому місточку того-ж повіту 500 десятин (сливе 1000 морґів) власної землї, свою власну оселю і все те, що треба для господарювання. Що єго тепер робити міркує собі той лїкар Крисовський, як єго животїти на Божому сьвітї без земської запомоги — лишенько менї тай годї, пропала моя головонька. Думав, думав отак д. Крисовський та таки й надумав ся, — а що як би пійти до Анастасієва вклонитись єму низенько, промовити „mea culpa, mea maxima culpa“, „я вже не буду так робити, як колись“, і т. ін. може-б він і зглянув ся на мене, няв би віри в щире кляття та й земським начальником назначив; а я не буду так як роблять інші начальники голосити, сїкти, а все робити му так, як і робив, все на благо людности, поступово і вийде з того велика користь. Затуманивши себе таким компромісом з власним сумлїннєм, так і вчинив д. Красовський, вислухав від Анастасієва промову відповідну своїм попереднїм провинам і таким робом добув собі місце і власть земського начальника. Чи-ж се не добре, чи-ж не так годить ся обробляти справи і власної кишенї і суспільного добра? Най кожен з читачів спитає у власного сумлїння та й дасть відповідь, а лїтопись кінчаю тепер на сему, нїчого більш не додаючи.

Digitized by Google

ПАВЛО ПОЛУБОТОК,*)

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.

Траґедия в 5-ти дїях.

Написав

ОСИП БАРВІНЬСКИЙ.

ДЇЯ ТРЕТЯ.

Відслона друга.

Кімната в домі Бутурлина в Петербурзї — стіл, попідстїни шафки та комодки.

ЯВА VI.

Полуботок при столї кінчить писанне, побіч него Корецький, Биковський і Рікша всї вбрані як були перед царем, відтак: Черниш, Савич, Янушкевич, Грабянка; входить Лагович зібраний в дорогу; за ним Ганна і Маруся стривожені.

ЛАГОВИЧ.

Готов, ясновельможний пане гетьмане!

ГАННА (підступивши з Марусею до Полуботка).

Що се значить ся? Що се такого, пане гетьмане? (коли Полуботок мовчки дальше пише звертаючись до других) Що-ж стало ся? Чого-ж ви такі стревожені? (До Полуботка) Друже мій, ти-ж такий блїдий!

ПОЛУБОТОК (складаючи покінчене письмо, до Ганни і Марусї).

Хто-ж вас сюди кликав? Жінки, уступіть ся, не мішайте нам наших військових дїл! Нїяково тепер з вами толкувати; — у нас тепер війна! На милість Бога, уступіть ся!

ГАННА (тривожно уступаючись в зад).

Змилуйте ся, що-ж стало ся?

ЧАРНИШ.

Цар, підущений Меншиковим, прийняв наших послів неласкаво.

ГАННА.

Неласкаво?!

---

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XLIII. стор. 551 559

Digitized by Google

МАРУСЯ.

Підущений Меншиковим?!

САВИЧ.

Ще й погрозив ся знести козацтво і волю народа!

МАРУСЯ.

Ах Боже!

ГАННА.

Відверни-ж се лихо від нас!

ПОЛУБОТОК (беручи Лаговича за руку).

Мій друже! ти вірно служив єси і Україні і мені! Послужи-ж Україні і тепер в отсю страшну годину! Розходить ся тепер о те: бути або пропасти в крамолах князів! Їдь же на Україну з отсим моїм письмом, та прочитай єго народови мому; роскажи, що цар кайданами і смертію погрозив ся мені за те, що я важив ся перед ним всї кривди нашого народа росказати. Цар не вважає послів наших з чолобитнею послами цїлої України; на нашу згубу багне він мати сю чолобитню тілько чолобитнею старшини нашої, а не від всего козацтва і України! Єму не хочеть ся уже мати у нас гетьманів, полковників наших, але Малороссийську колеґію бриґадирів та бояр своїх полковниками! Їдь, та скажи їм те все, скажи, що тепер пора́ всьому народови, цїлій Україні заговорити за себе і свою волю, вимнути ся за права́ та привилеї наші! (За сценою чути тривожний голос Уляни: „Пане гетьмане! пане гетьмане! ратуймо ся!“)

ГАННА.

Се-ж що?

МАРУСЯ.

Се-ж Уляна!

ПОЛУБОТОК.

Що се значить ся?

Я В А VII.

Тїї-ж і Уляна вбігає бліда.

УЛЯНА (падаючи в обнятя Полуботка).

Пане гетьмане, ратуйте ся! нещастя; ви пропали!

ВСЇ (тривожно).

Пропали?!

ПОЛУБОТОК (цїлуючи Уляну в голову).

Успокій ся, дитинко, успокій ся!

УЛЯНА.

Вас вже не випустять з відси!

Digitized by Google

ПОЛУБОТОК.

Успокій ся, та радше скажи, що стало ся? (Коли Уляна оглядаєть ся по всїх) Се-ж всї одномишленники наші!

УЛЯНА.

Ох, ясневельможний пане гетьмане, вас оскаржено о зраду!

ВСЇ (тривожно).

О зраду?!

ГАННА (ломлячи руки).

Падоньку нещасливий!

УЛЯНА.

Оскаржено вас о зносини з Орликом та Ордою, о злиї замисли проти царя! В доносї подано, що ви вислали Апостола і Лизогуба з полками лучити ся з Ордою та Орликом.

ПОЛУБОТОК (до Лаговича.)

Слухай друже, добре слухай, та роскажи на Українї, якими хочеть ся Москві нас мати.

УЛЯНА.

Донос зложений єлецьким архимандритом Нилем пересланий на руки псковського архиепископа, вже тепер в царських руках. В доносї покликуєть ся Ниль на цидулку Самборича, де стоїть написано, неначе-б то ви, пане гетьмане, хвалили ся, що тепер настануть великі переміни на Українї. Вашу-ж просьбу хоче цар перевернути так, що мов би то вона від вас і старшини козацької вигадана була, а козацтво і вся Україна зовсїм чого іншого бажають. С таким наміром висилає цар на Україну майора Румянцева, та наказує єму взяти запевненнє у козаків і посполитого народа, що вони не хотять гетьманів а вдоволені Малороссийською колеґією, та хотять мати полковниками князїв Московських!

ПОЛУБОТОК.

Коли-ж виїздить майор Румянцев на Україну?

УЛЯНА.

В завтра скоро сьвіт!

ПОЛУБОТОК (до Лагопича).

А ти, мій друже, їдь зараз на Україну, не задержуй ся ні тут, ні в дорозї ані одної хвильки. Їдь з отсим письмом, та роскажи, що Москва загадує з нами вчинити. Нехай недасть народ наш уводити ся приманами Румянцева, коли дорога єму воля нехай не дасть увести ся хитрощами майора. Нехай сьміло виговорить всю правду, всї кривди та зневаги від князїв та бригадиря. Їх сьвідчення вирятують нас, охоронять і нашу волю. Їдь же зараз не гаячись, що-б поперед Румянцева стати вперше в Київі, а відтак в Глухові та Стародубі. Старий Апостол і Лизогуб

Digitized by Google

нехай самі сюди приїзджають, доочно сьвідчити, куди і чого я їх висилав, чи битись, чи мирити ся з Орликом та Ордою.

ЛАГОВИЧ.

Прощай же, ясновельможний пане гетьмане, в сій хвилі їду та справлю ся по правді і слушности.

ПОЛУБОТОК (обіймаючи Лаговича).

Бог нехай тебе щасливо провадить! Прощай! Може й живих нас вже не застанеш! (Лагович виходить).

ГАННА.

Бог з тобою, гетьмане, що се таке кажеш?

ПОЛУБОТОК (беручи Ганну за руки).

Правду, моя голубко, правду говорю! У нас тепер війна не на мечі, не на кулї, а борба правди з підступом, клеветою та ще й силою, що не хоче знати правди. Нас ждуть кайдани а може і смерть! Але не лякай ся, не упадай духом. Ми по лицарськи постоїмо за правду і волю, не злякаємось кайданів, не злякаємось і смерти!

ЯВА VIII.

Тії-ж, крім Лаговича, а Ханенко вбігає.

ХАНЕНКО.

Пане гетьмане, князь Меншиков і Артеміев-Максимович з ґарнізоном ляйбґвардії ідуть на нас.

ПОЛУБОТОК.

На нас?! А де-ж Лагович?

ХАНЕНКО.

Як раз в пору виїхав.

ЧАРНИШ (заглядаючи в вікно).

Ратуймо ся! ось вже обступають весь дім!

ГАННА і МАРУСЯ.

Ратуймо ся!

ПОЛУБОТОК.

Славити Бога, що Лагович виїхав; Бог і его Сьвятиї нехай доведуть его щасливо на Україну. А я і смерти не побою ся!

ВСЇ.

І ми з тобою, гетьмане, постоїмо за правду і волю нашу! А коли прийдеть ся гинути, так згинемо разом! (чути брязкіть зброї за сценою).

ГАННА (тривожно беручи Марусю за руку хоче виходити).

Марусечко, Уляночко! Нещастє! Тїкаймо! (старшина купить ся коло Полуботка).

Digitized by Google

ЯВА IX.

Тії-ж, входить князь Алек. Меншиков, Артеміев-Максимович і 6—7 узброїних ляйбґвардистів з голими мечами в руках.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (зупиняючи Ганну і Марусю в дверях). Назад! Ніхто не сьміє вийти!

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ (ввійшовши на серед сцени, читає з царського письма).

Наказний гетьман України Павло Полуботок; ґенеральний суддя Іван Чарниш; ґенеральний писар Семен Савич; чернігівського полку полковий писар Іван Янушкевич; чернігівського полку козак Іван Рікша; гадяцького полку суддя Григорий Грабянка; канцелярист ґенеральної канцелярії Микола Ханенко; переяславський полковник Петро Корецький; військовий товариш Василь Биковський, — зложіть вашу військову збрую!

ПОЛУБОТОК.

По чиєму приказу?

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ.

По приказу єго імператорського величества ви наші арештанти! (Ганна і Маруся почасти перешептують ся аж до кінця сеї яви).

ПОЛУБОТОК.

З якої причини ми ваші арештанти?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Така воля єго імператорського величества і моя!

ПОЛУБОТОК.

І твоя, князю? З якої причини.

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ (підступивши близше).

Ще раз взиваю вас, зложіть вашу військовую збрую!

ХАНЕНКО і ДРУГІ.

З якої-ж причини маємо зложити нашу збрую?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

По указу єго імператорського величества ви мусите зложити вашу збрую!

(ҐАННА перешептавшись з МАРУСЕЮ робить жест мов би хотїла вставляти ся у Меншикова).

ХАНЕНКО і ДРУГІ.

З якої-ж причини?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Бо ви зрадники!

Digitized by Google

ХАНЕНКО і ДРУГІ.

Зрадники?! Чи розважив єси, князю, що вимовив?

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ.

Зложіть збрую по добрій волї, а то ударимо на вас збройно..

ХАНЕНКО і ДРУГІ.

Зрадники нехай складають свою збрую до ваших ніг. Ми вірні слуги єго імператорського величества, нїчим нїколи не спроневірились, не знаємо причини складати нашу збрую. А на ваш збройний удар і ми зуміємо збройно відповісти.

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ.

Не супротивляйте ся волї єго імператорського величества!

ПОЛУБОТОК.

Браття, вчинїм волю єго імператорського величества, зложім збрую, нехай не гадають, що о́пором стаємо проти царської волї. (відсиливши свій меч, складає єго на столї). Правда наша не втоне, хоч і зрадниками нас окликують.

ХАНЕНКО і ДРУГІ (складаючи збрую до рук Полуботка).

Тілько за твоїм приказом, батьку гетьмане, і до твоїх рук наша збруя!

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ (командуючи салдатів).

Ступай въ передъ! Поковать ихъ руки въ оковы! (Салдати приступають та оковують козаків по черзї, починаючи від Полуботка).

МАРУСЯ (ламаючи руки).

Ах Боже, за що-ж їх невинних поковано в тяжкі пута!

ГАННА (падаючи на колїна перед Меншикова).

Князю, милостивий, ласкавий князю! змилуй ся над невинними! Бери всьо, бери, що в мене є, тілько пусти їх невинних!

ПОЛУБОТОК (до Ганни).

Не плач моя любо, не упадай на дусї, кріпи ся! Бог, тая відвічная правда, бачить нашу невинність! Він найсправедливійший суддя не дасть пропасти нашій правдї! Бери дочку і вертай на Украïну. Ісус Христос, що умер на хрестї за сьвятую правду, і нас визволить з сеї матнї! (цїлує Ганну і Марусю відтак виходить за Артемієвим).

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ (виходячи вперед, командує).

Повернись! Въ петропавловскую крѣпость маршъ! (всї виходять з брязкотом кайдан).

ГАННА (знов падаючи на колїна перед Меншикова).

Князю, змилуй ся, верни єму волю!

Digitized by Google

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (відвертаючись від Ганни в виході).

Було зо мною в Україні говорити, коли я ще ласкою до вас обертав ся! Тепер заберу все по неволі, що не хотіли дати по волі! (виходить позаду всіх).

Я В А X.

Маруся і Уляна обнявшись з переляку дрожать, Ганна стоячи на вколїшках серед сцени, ломить руки і взносить в гору, при вході кнз. Бутурлина встає, відтак кнч. Данило Меншиков з двома салдатами.

БУТУРЛИН (до Ганни).

Ганно Полуботок, заберайте ся тепер з відсїля!

ГАННА.

Князю, чи і ви нападаєте на нас мокрим в такім горю? Чи нема у вас серця до нещасних?

БУТУРЛИН.

Яке менї дїло до вашого нещастя; якого пива наварили, те й спивайте. Я прийшов озвістити вам своє: ви не можете довше оставати в моїм домі; заберайте ся звідсїля і то зараз.

ГАННА.

Куди-ж менї тепер дїти ся? Як на Україну дїстати ся? в непевності єго невинного покидати? Позвольте-ж хоч позберати своє добро́! (хоче зберати порозставляні знаряди).

БУТУРЛИН (збороняючи зберати знаряди).

Го, сего вже годї! Се добро́ вже не ваше!

ГАННА.

Не моє? Чиє-ж воно?

БУТУРЛИН.

Не ваше! З поручення єго милости князя Александра Меншикова, воно тепер до мене належне.

ГАННА (ламаючи руки).

Боже мій! і се в мене забрали? І з чим же-ж тепер менї дістати ся в рідну Україну; де подїти ся хоч би і тут?

БУТУРЛИН.

В нашім престольнім го́родї улиці просторі, єсть і проспекти, буде куди дївати ся. (входить кнч. Данило Меншиков з двома салдатами).

ГАННА (до Бутурлина не вважившись собі Меншикова).

Не сьмійте ся, князю, з нашого горя! (до Марусї) Дочко, ходїм попід тинню тиняти ся!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (зупиняючи Марусю).

О нї! виходьте самі! Вона тепер вже не до вас належна!

Digitized by Google

ГАННА.

Князевичу, чи-ж мало вам мого добра́, що забираєте? Чи вже-ж хочете і єдину мою дитину в мене взяти? (заступає князевичеви доро́гу до Марусї).

МАРУСЯ (держучись Уляни).

Князевичу, вже-ж я і до вас не належу!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (до Бутурлина).

Князю, пора вам сповнити поручене!

БУТУРЛИН (беручи Ганну за руку).

Виходьте звідсїля, а то силою вас викину!

ГАННА (виходячи поперед Бутурлина).

Доле моя гіркая, доле нещасная!

МАРУСЯ.

Матїнко моя, чи вже-ж ви мене оттут покидаєте?

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (беручи Марусю за руку).

Марія Павловна відлучіть ся від ґрафинї Толстой!... Пора і нам свої рахунки з собою покінчити! Розлучіть ся!

МАРУСЯ (відтягнувши руку від князевича).

Яке вам дїло до мене? Відчепіть ся!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Ґрафине Толстой розлучіть ся!

МАРУСЯ.

Чого вам треба у мене? Я-ж не ваша!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (потягнувши Марусю до себе).

Я-ж вам казав, що мусите бути моєю мимо о́пору вашого! На Українї була пора для вас говорити, а тут настала пора моя!

МАРУСЯ.

Годї! не буде сего нїколи! (омлїваючи і впадаючи на землю). Уляночко! ратуй! не возь... мете... живою!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (до Уляни, що хоче Марусю підводити).

Уляно Толстой, не важте ся, не підступайте! (до салдатів) Возьміть її! в Надиевський монастир! (Салдати виносять омлїлу Марусю за ними виходить кнч Данило Меншиков).

УЛЯНА (росначливо).

Боже! Боже ратуй її! — Чи-ж він справдї насильство загадує! — В надневський монастир! — О Боже! дай менї бистролетні крила ластівочі, нехай я швидше звіщу про те Маркевича! (виходить).

Завіса спадає.

Digitized by Google

З віршів Хейяма.

(Переклад з перського).

Хейям родив ся у епоху Сельджукидів, за часів славнозвісного султана Сенджара Мелік-Шаха (1072 – 1092) В якому році властиво він уродивсь, як проминули єго дитинячі лїта, хто були єго родичі — про все те ми мало маємо певного, бо духовеньство за нападки Хейяма проти єго вічно пересьлїдувало поета і єго вірші, а по смерти єго куповало усякі рукописи з творами Хейяма, палило їх і нищило і в загалї старалось викоренити усяку згадку про сего ненависного єретика. Перський історик Реза Кулї Хан пише, що Хейям і султан Сенджар вчили ся в одній школї, зійшли ся вдачами, побратались і умовились нїколи не зламати своєї дружби. Султан був звабленій дотепностю, новими сьміливими думками свого молодого товариша і обіцявсь в усему запомогати єму, скоро обійме царську власть. І справдї Сенджар додержав своєї обіцянки, завсїди обстоював за Хейямом, і коли Хейям менче вдіяв в своїй проповіди проти гіпокритів-мулл, нїж можна було сподївати ся, то се поясняєть ся упертим, завзятим вороговапнем мохамеданьського духовеньства. Розлютовані сьвященики не раз важили навіть на життя Хейяма, але він не переставав виявляти прилюдному судови всї їх „сьвятї“ вчинки, їх дурисьвіцтво і не гідний духовних пастирів спосіб життя. Даремно приятелї Хейяма прохали єго замовкнути на якийсь час і бути обачнїйшим, — на всї ті вговорювання поет одвічає:

Моє узброєннє і дужа оборона —
То чесність з правдою: я вибрав їх собі.
І доки мій язик не занїміє в ротї,
Вони страшенний меч ворожій всїй юрбі.

Хейям жив у городї Нешавурі, жив вольно і сумирно, але життє єго дуже подібне до того образа, який він малює у своїх поезиях. Під сим взглядом, здаєть ся менї, можна порівняти Хейяма з Горацием. Коло любимого поета завсїги ґруповалась громадка єго прихильників, єго лїберальних учеників, невдоволених гнетом мохамеданьства. Не мале співчуття Хейям знаходив і в представителях власти сьвіцької, і тим-то вороже духовеньство не могло нїяк сповнити своїх замірів і обмежалось тільки проклонами поетови, єго вченням і прихильникам.

Вмер Хейям в 517 році Геджри (тепер ми маємо 1307 рік Геджри), с. є. в 1097 р. від Р. Х. (в рік облоги хрестоносцями Нїкеї). Реза-Кулї-Хан, перський історик, називає єго безподобним, незрівнаним мислителем і лїкарем, і в своїй історії він поміщає із двацять найбільше скромних і високорозумних віршів Хейяма. Тут же він натякає, що позаяк сей поет обличав безмисльний фанатизм і неуків-мулл і придбав собі сим репутацию безвірного атеїста, то про єго розписувати ся не зовсїм безпечно, і через те, мовляв, він більше не подає відомостий про єго.

Тепер, коли безвзглядна, сьлїпа покірливість мохамеданським муллам все більше і більше слабішає, Перські лїберали з великою при-

Digitized by Google

ємностю читають Хейяма. Сьпівачки, в притомности достойників, безбоязно відсьпівують єго стихотвори, ба й дїти в школах учать їх на память. Дуже часто в суперечках наводять, яко ярґумент, той або інший підходячий вірш Хейяма. Не мало із єго четверостихів стало народними прислівями.

Тут я подаю переклад семох віршів Хейяма з поміж тих, котрі не дуже визначають ся занадто рельєфними формами в східнім смаці, як більшість поезий єго і в загалї східних. Перський первопис їх має дуже примхливий метр, який не можна було віддати в перекладі цїлком (перська прозодия заснована на довжині і короткости самозвуків). В серединї кождого рядка є цезура.

I.

З Тобою і в шинку душа моя говорить, —
Се-ж краще, нїж мурчать без Тебе в олтарі:
О Боже, джерело усякої істоти!
Спали мене, як хоч', а хочеш — похвали.

II.

Кохана на луцї, вино та виночерпий —
Три річи сї — той рай, що Ти нам обіцяв.
Чи слухати-ж брехню за всякий рай і пекло?
Хто бачив ті раї? І в пекло хто попав?

III.

О мулло[1])! Досьвіду ми маєм більш від тебе,
І з нашим пянством всїм від тебе тверезїйш:
Ми з винограду кров немо, а ти — з людини, —
Скажи ж по совісти: ну, хто із нас лютїйш?

IV.

Сей глечик був колись коханець нещасливий,
Се кільце глиняне кучерями спадало,
А бачиш вушко те[2]) на глечиковій шийцї?
Була ото рука, що милу пригортала.

V.

Зближай ся лиш з людьми отвертими, прямими,
На тисячу фарсанґ[3]) від хитрого тїкай.

---

[1]) Мулла — мусульманьський сьвященик.

[2]) По перськи як і по росийськи, се порівнанне виходить краще: „дäст“ = „ручка“, але менї не трапило ся чувати, що б вушко глечика коли-небудь звало ся в нас, як в Росиян, „ручкою“.

[3]) Звісна перська міра довжини, та сама, що у Ксенофонта в „Ἀνάβασις“ — зветь ся „παρασάγγης“.

Digitized by Google

З рук благородного пий сьміло і отруту,
Лукавого-ж і мід на землю виливай.

VI.

Безжурно тисячу Махмудів і Аязів [4])
Пожерли небеса, що скромно так мовчать.
Так отже пий вино, бо вдруге жить не будеш,
І раз покинеш сьвіт єго вже не видать!

VII.

В палатах, де колись Джемшід [5]) вино пив з чаші,
Там кози плодять ся, і льви ночують там.
А цар Беграм [6]) котрий ловив аркапом ґурів [7]).
В могильні пазурі влетїв і той Беграм!

Москва, 17. сїчня 1890 р.

Хванько Кримський.

В І С Т І.

З України.

(Холера в Росиї і на Украіні Цензура проти украіньских видань. Підмога для галицьких еміґрантів. Смерть Михайла Левченка і Вартоломея Шевченка. Справа впорядкования Тарасової могили.)

Як відаємо: торішне лихо, народне лихо тяжке, що окрило 25 ґуберній росийських, не минуло і України: голод зачепив Харьківщину, Полтавщину, Воронїжчину і інчі украіньскі краіни. Ще невгамував ся голод, як вже рано на весні, ще з початку березїля стали по голодних краях прокидати ся добутки голоду — тяжкі, заразливі недуги на людий: цинга, тиф і т. ін., і знов зачепили Україну. Найбільше потерпіли на цингу і тифи Донщина, найпаче місто Ростов, де з тифу вмерло більш 3 тисячів людности і кілько лїкарів; а з цинги Харьківщина, найпаче Старобільский повіт. — Не опамятали ся люде від сего лиха, як насунуло ся нове ще гірше: холєра і новий голод.

---

[4]) Махмуд Ґазневідський (997—1028) — цар східної Персиї. Аяз — єго мінїстр, котрий своїми порадами багато поміг Махмудови у завойованнях.

[5]) Джемшід — так по перськи імя Дария Гистаспа.

[6]) Беграм V. (420—438) — дуже кохав ся в ловах, і навіть загинув на ловах, провалившись у якусь нетеч.

[7]) Ґур — дикий осел. Вони в Персиї живуть цїлими ґуртами. По ним і цар Беграм V. дістав назвиско: Беграм-е-ґур, с. е. Беграм-любитель ловити ґурів, — „ґурівник“, коли так виразити ся.

Digitized by Google

В той час як ми компонуємо отсю хроніку холєра опанувала трохи що не цїлою Украйною: навіть по урядовим звісткам нема її тільки на Поділлю і на Волині; а по звісткам приватним, вона і там вже прокинула ся. Сю тяжку пошість легко було не пустити, спинити, коли-б адмінїстрация заздалегідь взяла ся була до розуму. А коли холєра лютує тепер скрізь по Росиї, так окрім причин социяльно економічних і політичних, що залежать від устрою імперии, головна вина лежить в недбалости адмінїстрациї в повному нехтованню бюрократнею інтересів народних. Ще торік лїтом холєра лютувала по східному Сібіру, найпаче по війську. Одначе про се лихо ні одна часопись не вольна була подати звістку. В лютому сего року холєра прокинула ся по країнах Персиї, вельми близьких до межи Росиї, а з початку мая стала прокидати ся і на східних російських берегах Каспійського озера. Коли-б зараз були орґанїзовані карантани і спинена комунїкация по озеру, так, певна річ при доброму адмінїстративно-санїтарному догляді, холєра не перейшла-б через озеро. Але адмінїстрация куняла; бороти ся з холєрою вона взяла ся лишень з початку червня, коли холєра окукобила ся вже в Баку; тай та боротьба ішла вельми мляво, аж доки з Баку не розбігла ся людність так, що з 120 тисячів утїкло не менше сотнї тисячів і доки не прокинула ся народня хижа ворохобня в Астраханї, Саратові, Царицинї і інчих місцях і селах. Тоді тілько адмінїстрация прокинула ся і як се звичайно буває, з прокідя заходила ся кидати ся на всї боки наче тороплена, уживаючи усїх заходів тієї „культури“ що без „мордобитія“, без тюрми, без різок, рушниць і шибениці не вдатня нїчого путящого зробити. Одначе, не вважаючи на всї заходи холєра робила свою роботу, найлютїйше вона буяла у липнї і серпнї і найгірше на Кавказї, на Кубанї, на Дону і по Волзї З украйнських сторін тяжче за всїх постраждало Чорноморє, Донщина і Воронїжчина. По сїх краях вона прокинула ся одночасне — по урядовим звісткам з кінця червня тай досї ще не вгамувала ся. Коли няти віри урядовим звісткам, так за два місяцї — липень і серпень

на Чорноморщинї	занедужало	27.080	вмерло	15.288	чоловіка
на Донщинї	„	32.187	„	17.420	„
по Воронїжчинї	„	12.536	„	7.213	„

З половини липня пошесть прокинула ся по Харьківщинї, Полтавщинї і Катеринославщинї; а за місяць стала лютувати по Київщинї, Таврии, Херсонщинї, Чернигівщинї і Люблинщинї. За увесь сей час до 1/13 вересня з холєри на Украйнї вмерло: 45 377. В Київі холєра почала ся з 15 серпня: за два тиждні занедужало 641, вмерло 112. — Таким чином холєра проковтнула на Украйнї велику силу людий, а по цїлій Росиї за три холєрних місяцї вмерло з холєри що найменше 250 тисячів чоловіка. Звістно урядових звісток не можна вважати певними, вони чимало менше дїйсних і часом очевидячки брехливі. Зазирнїть в звістки урядового „Вістника“ і побачите як неімовірно плигають звістки! Напр. по Чорноморщинї 17 серпня занедужало 954 вмерло 458, а через день занедужує тілько 179, умірає 93 чоловіка, 22 серпня 111 і 137, а 24-го знов 415 і 208! З Воронїжчини і з Дону ще гірші непевности. Але-ж — уважаючи, що до кінця холєри ще далеко і узявши на увагу торішні і сегорічні грошеві видатки на запомогу проти голоду

Digitized by Google

і на боротьбу з холерою; зауваживши на ту руїну сільської господарки, яку заподіяв голод, можна сказати з а п е в н е, що холера і голод зруйнували, знівечили економічний побит і коштували в ж е Росії більш ніж остання турецька війна за Болгарию.

На сему одначе не кінець! Достеменно сконстантовано вже, що і в сему році постиг великий недорід ergo голод о д и н а д ц я т ь ґуберній і між ними с ї м українських; найгірше Полтавщину, більшу половину Київщини, Херсонщину, Поділле. На запомогу отсим голодним країнам, як зрахував уряд і земство треба до сїчня року 1893 т р и н а д ц я т ь мілїонів руб., а тим часом „у в е с ь харчовий капітал імперський і земський в ж е в и д а н о; на запомогу треба позичку державну". Не диво, що без позички діло не обійдеть ся; і треба буде не 13, а може тричі по 13 мілїонів запомоги, бо сама тілько Донщина вимагає запомоги від уряду і то тілько на посїви 4,900.000 руб. — Не будемо гадати, як уряд справить ся з таким лихоліттєм: „якось воно буде". Але цїкаво звернути увагу от на що: торік запомогу, що йшла навіть від земств роздавали урядники і іменем уряду, таким чином — людність в тій запомозї бачила запомогу урядову, „царський паек"; „царську ласку"; тепер ту запомогу велено відбирати з крестян зерном збіжа і сей обовязок накинено з е м с т в у. Виходить так: „коли треба було помагати так земство сиділо руки згорнувши, а коли треба шкуру з нас дерти, так і земство явило ся". Така поголоска, кружає вже по Україні і зміцняє авторитет уряду. а принижує авторитет земства. На нашу думку — ся поголоска має велику вагу лиходїйну і сьвідчить про ту огидливу полїтику, яку помічаємо в Росії вже кілько лїт: полїтику, що простує до того, що б яко мога більш роз-єднати народ з інтелїґенциею, яко мога більше посїяти недовіря серед простого народу до інтелїґенції, скинути на останню усї причини лиха народного і запевнити темну масу, що інтелїґенция зовсїм байдужа до народа і до его нужд, а тілько самі царські урядники піклують ся про народні нужди. На таку єзуїтську полїтику повинна б українська інтелїґенция звернути пильну увагу та покинувши „радикальне" фразерство взяти ся, що сили є, до позитивної праці з народом і на користь народови, що-б р е а л ь н и м и фактами показати народови сущу правду. На лихо українська інтелїґенция, найпаче молодїж, так засьлїплена фразерством, так біжить навперейми усякій „пустїйшій з пустїйших" фраз, що ледві чи й добачає, як все ширшає та безодня, що роздїляє народ і інтелїґенцию!

Правда під час холери інтедїґентна молодїж (студенти з лїкарських видїлів і сестри милосердія) понесла свою працю на запомогу народови, але і тут мусимо показати на вельми сумні факти. Перш за все не можна знехтувати, що запомогу его земство в е л ь м и щ е д р о оплачує грішми, зібраними з народної кишенї і жадної безкористної праці тут зовсїм нема. Друге, далеко важнїйше те, що інде, хоч і вельми рідко, проявив ся серед сієї молодїжи поганий еґоїзм: так з Полтавщини лишень ми відаємо ч о т и р и факти того, що земство мусїло з журбою на серці кількох студентів-медиків відсторонити від запомоги, бо вже вони занадто не шанували земських грошей на задоволенне власних потреб еґоістичних.

Digitized by Google

Холера, хоча прикладами вельми смутними, показала ріжницю того ступня культури, на якому народня маса стоїть напр. в Полтавщині і в Саратівщині, в Київщині і в Тамбовщині або Нижегородщині. Знаємо, що напр. по Саратівщині, навіть в самому Саратові прокинула ся була народня ворохобня; народ палив холєрні шпиталї, руйнував аптеки, бив і убивав лїкарів. Тим часом коли холєра прокинула ся в Полтавщині в Константиноградському повітї, народ зараз вирядив депутацию до ґубернатора, просячи швидче прислати на села лїкарів, фельшерів і орґанїзувати карантани. З ґазет бачимо знов і по Київщині, з яким довірєм народ стрічає санїтарів і лїкарську запомогу. — Маємо ще й інчі факти культурної ріжниці двох народів. Астраханська і Саратівська ворохобня викликали паданнє царем ґубернаторам надзвичайної диктаторської власти. Жаден з ґубернаторів не користав ся досї з сієї власти з таким нелюдським, нечуваним цинїзмом, як Нижегородський ґубернатор ґенерал Баранов (радикал кінця 70 рр.). Не кажучи вже про єго похвалки „вїшать на мєстї“, згадаємо тілько два гидкі випадки: одного мужика за простанне гутірки, що нїякої холєри нема, він велїв вибити різками, давши сотню ударів; другому за те-ж саме велїв „атсчитать“ 150 різок прилюдно перед цїлим селом і вибивши закинути в острог на три місяцї. — Услякі нїсенїтниці про холєру народ плеще скрізь; знати що ся гутірка доволї кружає і по Київщині; бо київський ґубернатор оголосив кілько своїх наказів, про те що звелїв покарати арештом на 1—3 місяцї аж десять чоловіка по ріжних кутках ґубернії за простанне гутірки нїсенїтницї. Чому-ж так що по Нижегородщині ґубернатор Баранов відважив ся ужити найогидливійшої зневаги над чоловіком і різками наганяти на людність острах і „благорозумієе“, а в Київщині Тамара досяг того-ж самого й без різок? Де причини сему, як не в ріжницї культурній?

Воно правда без різок, та без крови і шибениць не обійшлось і на Українї, напр. ужили різок в Золотоношському повітї Полтавщини і в Сумському Харьківщини, а в селї Юзовцї на Катеринославщині людий і били і стріляли і вішали, але-ж там не з причини простання нїсенїтниці, а з причин чисто економічних. Про страшенну ворохобню в Юзовцї ми маємо певні, та на превеликий жаль вельми короткі звістки. На залїзній фабриці Юза і на копальнях вуголля — давно вже нанує незадоволенне робітників; про здирство і утиски фабричної адмінїстрациї кілька разів були звістки по російських часописях. Нарештї в кінцї минулого липня фабрична адмінїстрация лишила без заробітку кілько тисячів робітників. Те саме за „приводом холєри“ зроблено і на сусїдних копальнях. Голодна маса робітників вимагала тілько роботи. Коли маса зібрала ся в Юзовку адмінїстрация стеряла ся, перелякала ся; урядники кинули ся бити народ і роздратували єго так, що він почав бити вікна, руйнувати будівлї. По наказу адмінїстрациї вийшов піп усовіщувати розлютовану масу і потяг руку за Юзом. Маса кинула ся на попа, замордувала єго, облила нафтою і спалила! Так само прибила (а хто каже, що і вбила) станового і лїкаря. Прийшло військо, почала ся баталїя... більш 200 чоловіка убито; з війська полягло чоловіка 30... По „усмиреніи“ прийшов наказ з столиці судити бунтівників „полевим військовим судом“. Засудили і повісили 20 чоловіка і запевнили ся, що

Digitized by Google

коли вести справу і далї так, так прийдеть ся повісити, ще кілько сотень. Тодї спинили полевий суд і назначили звичайний. Фабрика зруйнована. Велику силу людий побили різками.

Ще одна риса до холєрного малюнку.

З Київа і з Одеси були подані до цензури брошури про холеру; з Київа та сама, що була надрукована ще р. 1875, але давно уся спродана. Думка була надруковати тих брошур, написаних компетентними авторами по українськи, кілько десятків тисячів і розповсюдити в народї без гроший. Здаєть ся під годину такого народного лиха не могло бути й речи про дозвіл. Але не так думає росийське „Главное управленіе по дѣламъ печати"; воно не дало дозволу! Се вже таке злочинство проти українського народу, що жадного коментаря тут не треба! Коли-б брошура „Про холєру" визволила з недугу хоч би одну тілько людину, то й тодї вже вона-б мала заслугу. Але для варварської цензури „культурної" держави більшу вагу має не зрушеннє закону 18 Мая, сталість заборони українського слова. Так само заборонено і одеський збірник, зложений Комаровим на запомогу голодним.

Цензура лютує над українським словом, а жандармерия над українцями. В липнї арештовано і закинено в тюрму Богдана Кистяковського (що р. 1889 відвідав і львівської „Іванової хати") Тучапського і ще кількох студентів. Не маємо певної звістки за що їх виноватять; чутка є одначе, може й непевна, що сьлїдчий силкуєть ся звязати сї арешти з арештом і справою краківського студента Невестюка, полоненого ще в кінцї мая в Волочиську з якимись революцийними і социялїстичними виданнями. Жахаючись пустити через Збруч усяку галицьку книжку, опріч „издѣлій" москалефільских, урядники росийські всякої масти сприяють і словом і реально усему, що може баламутити наш край і вносити ростич між Русинами. Ви вже згадували про рух галицьких селян на Волинї і говорили, що хоч головною причиною сего руху економічний побит, але не обійшлось тут без аґитациї москальофільскої. Тепер додамо, що товариш Побідоносцева Саблєр вислав тисячу рублїв до Волинського єпископа Модеста для роздачи тим галичанам, що прибули на Волинь і наіменував протоєреїв, під доглядом котрих повинна роздаватись ся запомога. Гроші вислані з Петербурга в самому кінцї серпня.

Лїтом померло в Радомишльскому повітї в Київщинї два відомих українця: упорядчик росийсько-українського словаря — Михайло Левченко і названий Тарасів брат Вартоломей Шевченко. Хоча Варталомей Григорович був людина старого вже віку, лїт за 80, але треба-б було пожити єму ще якийсь час, доки справа упорядковання Тарасової могили була-б доведена до кінця. Він сего вже року купив у міста Канева ту землю, мірою пів десятини (морґ), де почивають кістки ґенія України-Руси, а в кінцї червня подав до Канївської міської думи (ради) просьбу, що-б вона приняла від єго яко дар ту саму землю і 3000 руб., вложених до банку державного з 5% з такою умовою, що на процент з того капіталу утримуватиме до віку Тарасову могилу і держати ме при могилї сторожа, котрий повинен жити в тій хатї, що збудована на могилї і що б дума зробила добру дорогу проїздну від міста до могили; а опріч того що-б на тій землї нїколи не будував нїхто нїчого

Digitized by Google

і ніколи до віку тієї землї місто Канїв не займало ні під гробовище, ні під що інче. — На превеликий жаль Вартоломей Григорович помер перше, ніж сю справу затвердив в кінець уряд; але-ж ледві чи можна сподївати ся, що-б вона не була затверджена, бо дума згодила ся принятн дар на визначених умовах.

З країни Словінців.

(Нове Місто і єго околиця. Мешканці міста і долїшної Країни взагалї. Становище Словінців економічне і народне. Желїзниці).

Хоч нема мабуть ані пяди словінської землї, на котрій історик не найшов би сьлїдів подій історичних, а все-ж таки найбільш їх має долїшна Країна звана у Словінців „Dolenjsko“. Країна в дійсности край невеликий, але предки теперішніх Словінців стали і сей край дїлити на три частини. Частину краю між Любляною а Каринтиєю назвали „Gorenjsko“, частину південну, суміжну з Горицою і Істриєю, названо „Notranjsko“, а східна частина, що припирає до Хорватиї, дістала назву, як вже сказано „Dolenjsko“. Головним осередком першої частини є місто Камник, другої — Постойна (Адельсберг) а третої Рудольфів або Нове Місто,*) одначе головним містом цїлої Країни є Любляна.

Нове Місто віддалене від ріки Сави, що пливе поміж Країною і Стириєю до Хорватиї, о 7 годин пішої дороги, а від Любляни о 16. Положеннє єго на узгірю, де річка Керка (Gurk) творить бистрий скрут на північ, можна за нашого часу вважати вельми невідповідним, одначе підчас нападів хижих Турків могло воно бути вельми вигідне і захистне, позаяк ворог міг приближити ся до него лише з західної сторони, де останні три частини обмежувала глибока, хоч повільно пливуча ріка. А на тім західнім боцї поставлено ще мур від одного корита ріки через горбок до другого, так що неприятель не мав вільного приступу до міста. На вершку сего узгіря, з котрого розкриваєть ся широкий вигляд на простору рівнину, стоїть старинний костел званий „капітульним“ з вежою, що була сьвідком кривавої подїї. Коли підчас першого нападу Французів (в 1811 р.) бажав оден міщанин звістити їх прихід ударом в дзвони на трівогу, розсердили ся сим Французи так, що вислали на него кількох жовнїрів, котрі скинули єго з вежі скрізь вікно і там він на місци забив ся. Відтак Французи заняли місто без дальшого супротивлення міщан.

В Новім Містї єсть також монастир Францішканів, а монахи сего монастиря були колись першими учителями гімназиї, але в новійших часах настановлено при гімназиї сьвітських професорів. Позаяк в „ка-

---

*) Нове Місто або Рудольфів засноване цїсарем Рудольфом II. 1365 р., або, як інші кажуть, заложене на місці, де колись було старинне римське місто невідомого назвиска Між народом зберегли ся перекази, що се місто зруйнував Атила, король Гунів, 451 р. по Хр. Теперішне Нове Місто на Долєнску, положене на річці Керці, обходило 1865 р. пятьсотлїтні роковини свого істнованя і в сім роцї цїсар переіменував єго на Рудольфів (Rudolfswerth) на спомин основателя Рудольфа II.

Digitized by Google

пітулї“ єсть 4—6 сьвящеників, а в монастирі около 10, то мешканцї нашого міста не можуть жалувати ся, що нема кому проповідувати їм слова Божого. Отже можна, именно в неділї і сьвята бачити товпи вірного народу, як з міста і околиці поспішає до сьвятинь. Не чути тут, як де инде, звичайного гамору, перериваного свистом льокомотиви; годї тут здибати товпи проїзжих і туристів, що спішать за забавами, і справдї можна сказати, що тут в Новім Містї має Бог свою оселю, в котрій береже вірний свій нарід перед зіпсуттєм.

Важна й ся обставина, що наше місто може одиноке на землї словінській, що зберегло до нинї народний характер. В кожнім іншім містї здибає вандрівник чужих міщан, розмовляючих по нїмецьки або італїянськи, лише в Новім Містї говорять міщане тілько словінською мовою. І сюди заходять аґенти з Ґрацу, Відня або Триесту, але поладивши свої справи відходять знов, не лишаючи сьлїду за собою. Приходять часом і жиди, однак знаючи, що міщане і селяне їм неприхильні, відходять скоро побачивши, що там нема для них „ґешефту“. Одно слово, чоловік патриота, котрому лежить на серцї будуччина народу, може лише сего одного бажати, що би сї обставини нїколи не погіршили ся, але стали ще тревалїйшими і лїпшими, що би Нове Місто було взірцем для всїх інших міст на словінській землї.

Не можемо в нашім описї поминути і школу. Побіч просторої школи народної, в котрій учать монахи, єсть в Новім Містї ґімназия, в котрій побирає науку молодїж з усїх закутків словінських. Всїх учеників в 1890/91 було в ґімназиї 300, а в чотироклясовій школї хлопців було 200 учеників. Всїх професорів було 7. Деякі з них пробували своїх сил і на літературній ниві. Між ними визначаєть ся директор Фр. Детеля, автор знаменитих повістий, між котрими найцїкавійша „Malo življenje“ (Мале життє). В 1891 р. видала словінська матиця в Люблянї єго повість історичну „Pegam in Lambergar“. Під єго дирекциєю наука шкільна не змагає (як на жаль де инде) до винародовлення Словінцїв і насьлїдком того багато родителїв посилає своїх дїтий навіть з далеких сторін до сеї ґімназиї в Новім Містї. В тутешній школї єсть професором також відомий історик Verhovec, автор двох дїл історичних виданих 1891 р. Матицею в Люблянї, именно „Міщане люблянські в минувших столїттях“, і „Дїї Нового Міста“.

За містом стоїть простора касарня, однак військо з неї давно вже забрали до Любляни. Ще оден будинок просторий стоїть зовсїм пусто. Пісьля переказу був се монастир знесений Йосифом II., а майно єго перейшло на власність скарбу. Сей будинок купило тепер місто за 15.000 р., що-б там помістити школу і почту. В нїм єсть також простора каплиця, однак зачинена для публики з того часу, як з відтам вийшли давні властителї.

Зпоміж домів, між котрими є ще багато критих соломою, заслугує на особливу згадку именно „Народний Дім“, де находять ся „Čytelnica“ товариство зложене з 300 членів, найбільш міщаньских родин. Кошта будівлї сего дому виносять до 30.000 р. Також товариство ремісничих помічників має тут свій гарний і просторий дім, якого не можна найти навіть в більших містах, хоч ремісників в нашім містї мало. Вельми дивно, що анї в містї, анї в близькій околиці нема нїякої фабрики. Але

Digitized by Google

маємо наглядні докази, що з підмогою жидівського капіталу мають повстати фабрики, позаяк недалеко від Нового Міста закупив жид Шлезінґер одну більшу посілість „Ruperč-Wierch“ за 95.000 р, де зачав ставити всякі фабрики. Він наміряє закупити ще більше посілостий, з чого можна сподівати ся, що також безталанний нарід словінський опинить ся небавом під панованнем жидівського капіталізму. Сего останнього треба тим більше бояти ся, позаяк ще тоді, коли край наш був захищений перед жидами, мусіло тілько мешканців єго глядіти заробітку в далекій Америці, так що можна сьміло сказати, що з 13.000 американських Словінців більша половина приїхала там з Долїшної Країни. Найлїпшим доказом значного числа тутешного народу в Америці есть факт, що в нашім місті виходяча часопись „Dolenjske Novice“ має 170 передплатників за морем, хоч між ним певно є поважне число анальфабетів.

Околиця Нового Міста творить на всї сторони одну простору рівнину з низькими узгірками, що вкритї лїсами і виноградами; одначе останнїми часами грізно опустошує їх фільоксера. Насьлїдком сеї хороби виноградів впадає тут нарід в щораз більшу нужду. Лїсів таких, як є приміром в Стириї або Галичинї тут зовсїм нема і тому дрова вельми дорогі (старий сяжень (?) дров коштує в містї 7 р.). Задля того в містї і околиці мало можна побачити нових будівель. Тимчасом згадана вгорі часопись подає в кожнім числї оповіщення посілостий на продаж за доволї низьку цїну, позаяк дотеперішнї власники їх мають замір виїхати до Америки. Одно слово, темна як ніч будуччина простирає ся перед оком словінського патриоти, позаяк може бути певний, що вона принесе народови що раз більшу нужду.

Мешканці Нового Міста, як і долїшної Країни взагалї по більшій части середнього росту, слабосилої постати, але досить милої подоби. Поміж женщинами можна побачити неодну красавицю, именно в засібних сїмях. Мужчини мають звичай голити бороди. Не багато таких є, що носять вуси. За те парубки звичайно носять в лївім усї ковтки, що виглядає дивно, а навіть сьмішно. Одягом не ріжнять ся від мешканців інших країв словінських. Звичайно носять в недїлї і сьвята одежу з лїпшого сукна, але в будний день вдовольняють ся звичайною одежою хоч зробленою з крамного сукна. Сукна домашного і не роблять, мабуть тому, що не мають овець, котрих я й не бачив в околиці. Не дивно отже, що бідний селянин потребує щораз більше гроший платити за сукно склепове, именно коли мусить старати ся і для жінки та дочок, котрі бажають що року одягати ся в нову одїж. Одежа навіть менше засібних женщин придержуєть ся моди, котру розповсюджують такі журнали як „Modenwelt“, „Wiener Mode“, „Bazar“ і ін. Дівчата міські носять дивоглядні капелюхи, а сїльскі носять дорогі хустки живих і яскравих красок. Женщини ходять звичайно в черевиках але часто можна побачити женщини в чоботях именно в зимі. До Нового Міста заходять часто також селянки з так званої Білої Країни, положеної від Хорватиї, котрих одежа зовсїм біла. Женщини сего краю носять білі корсети і запаски а також голову завивають білими хустками. Мужеська одежа складаєть ся з штанів, сорочки, камізельки і капелюха, а камізелька украшена цїлим рядом срібних округлих ґузиків. Се мав

Digitized by Google

бути давний народний костюм, на перший погляд негарний і тому небавом він зовсім щезне. О скілько нам відомо, ніхто не дбає о те, що-б він задержав ся між народом.

Що до фізіономії годі сказати, що-б тутешній нарід визначав ся красотою. У мужчин можна побачити дуже часто худі лиця з неформеними рисами, коли тимчасом у женщин можна дуже часто побачити лиця буцматі з грубими губами. Се поміченне відносить ся лише до селян, а міщане, як вгорі сказано, визначають ся навіть красою. За то люд сільский есть чемний і привітливий, так що годі єго не полюбити. Дехто думає, що селяне такі чемні і привітливі з нужди, яка на него тут налягла; одначе ми патриоти добачаємо в сім мягкість характеру нашого люду, котрий задля того щораз більше підлягає впливови чужинців.

Хоч земля в долїшній Країні есть взагалї доволї плодюча, але з плодів рільних небагато може селянин продати. В добрих роках може вправдї добре їсти й випити, але гроші може роздобути хиба за продану рогату худобу. Задля того звертають селяне найбільш бачности на годівлю худоби, котроїї доволї виганяють на ярмарки. Найбільш оживлені торги тиждневі, на котрі вивозять чимало свиний. Вельми оживлена є торговля молоком, маслом, курми, яйцями, що селянки приносять звичайно до міста. Але задля недостачи добрих доріг і комунїкацій не могла ся торговля піднести ся так, що-б причиняла ся до полїпшення материального биту народу. По розпочатій вже будові желїзниць з Любляни через Кочевє до Нового Міста і дальше до Карловця сподївають ся мешканцї долїшної Країни значнїйшого полїпшення свого биту материяльного. Однак есть багато і таких, котрі не хотять в се повірити, думаючи, що желїзниця відчинить дорогу до напливу жидів; а коли вплине і на оживленнє торговлї, то сим покористують ся лише засібнїйші селяне. Менше засібні будуть могли тодї що лекше позбути ся ґрунтів, котрі купувати муть чужі зайди. Взагалї потреба би для тутешного люду в сїй справі більше орґанїзациї народної.

Позаяк Нове Місто положене недалеко границї хорватської, тому часто відвідують єго Хорвати, котрих язик і край мало ріжнять ся від країнського. І тутешний нарід часто відвідує хорватські міста, іменно Карловець і Загреб. Взагалї Словінці находять у Хорватів найміцнїйшу підпору що до збереженя своєї народности. Можна також між тутешним народом помітити велику охоту до книжок і читання. Часопись „Dol. Novice“ розходить ся в 2700 примірниках, а крім того і видання інші книгарнї і друкарнї Яна Крайца розходять ся доволї численно в нашім містї.

Окрім Нового Міста есть в долїшній Країні сїм інших і заселене Нїмцями Кочевє, але найбільш є сїл і окремо розкинених хат. Се вказує, що давні наші мешканцї оселювали ся радше селами. Єсть ще доволї останків старинних замків, з котрих не оден вславив ся в істориї воєн турецьких.

П М.

Digitized by Google

ОДИНОКА МОГИЛА:

(З сербських пóсьпівів).

Ось могила, у нїй спочиває боєць,
Що боров ся за рідну країну,
Вороги його тут положили на бік,
Поховали на вічну годину.
І нема на могилї сумній
Нї хреста, нї плити нїякóї,
Не промовить нїщо, що за край дорогий
Вiн поліг у крівавому бої;
Тілько поруч верба одинока стоїть
І, схилившись на тую могилу,
Вона шепче тому, хто на віки спочив,
Про вітчизну сумливую, милу:
„Підневолена ще й досї країна твоя
І бажанее сонце свободи
Над зруйнованим краєм нещасним твоїм
Ще не зійде довгенькиї годи...
Ворог дужий ще твій, а в вітчизнї твоїй
Дуже мало борцїв за свободу,
І не хочить тут слів оповідать про те,
Як доводить ся жити народу“...
Стихне трохи верба тай і знов зашумить
На забутій усїми могилї,
Зашумить свою пісьню про край,
Де рабами все клонить ся силї.

М. Школиченко.

ВОРОГАМ.

Хай дáвлять вороги країну,
Ми стерпим утиск їх,
Та ворогів ми їм готуєм
У дїточках своїх!

Нехай глузують над жіноцтвом
Кепкують із старих,
Та ворогів ми їм готуєм
У дїточках своїх!

Digitized by Google

Хай насьміхають ся над нами,
Ми витерпим той сьміх,
Та ворогів ми їм готуєм
У дїточках своїх.

Хай ходить плїть по наших спинах
Ми стерпим все від їх,
Та ворогів ми їм готуєм
У дїточках своїх!...

Настане час — сьвятая воля
Повіє тихо й нам
Тодї за все в той день віддячим
Своїм ми ворогам!

Нехай же тиснуть нас і дáвлять
Ми стерпим все від їх
Та ворогів ми їм готуєм
У дїточках своїх!

М. Школиченко.

Многая лїта!

(Образок з життя руських буршів).

Образок з життя руських буршів... перечитає ласкавий читатель, засьмієть ся диким голосом і виставить смиренно підписаному авторови сьвідоцтво на Кульпарків або до Деблїнґу. Де в нас бурші, хто їх видав?... Не сьмій ся, ласкавий читателю, ми Русини такий поступовий народ, що ми всьо маємо... Ти не подумав би навіть, що ми так багато всього маємо, не зміркував би ти навіть, куди то наші Русини не блукають, в яких то краях руський дух не жиє? Всюди а всюди! В Занзибарі, Бомбаю, Альжирі, між червоними, чорними і зеленошкірими людьми, на сусї і на морі... всюди а всюди найдеш наших Рутенців... Спитай Індийця, Неґра або кого небудь хочеш, чи він не бачив Русина... О есса, есса! бачив, бачив!... кликне він тобі в відповідь і підскочить з десять разів... я бачив доктора з самого Відня!... Так, так, ласкавий читателю, сам Відень достатчає багато Русинів, що по скінченню студий їдуть до Бомбаїв, Альжирів і т. д. закладати руські колонії, бо в Галичині і так

Digitized by Google

за багато рук до роботи... І жиє руський дух всюди а всюди... І буршів своїх ми також маємо! Правда, ласкавий читателю, що не носять вони подібно як нїмецькі бурші маленьких шапочок, хоть би навіть синьо-жовтих, що не фехтують ся тай не мають пороэтинаних від шабель лиць... але чиж тілько з того бурші славні?... Бурші уміють ще добре горло мастити каляфонією хоть би навіть в роді Abzug-ів або Lager-ів... а ще що найлїпше — людий помпувати. — То само уміють і наші руські бурші а ще недавно мучив мене професор математики (з котрої — слава Богу — мало що лишило ся в моїй голові), що коли в трикутнику дві части подібні то і третї вже допасують ся. Ту саму конклюзию прикладаю я тутки і вірю, що за кілька лїт будемо мати вже буршів, котрі цілком допасують ся до нїмецьких буршів і фехтувати навчать ся, і синьо-жовті шапочки надїнуть... Будеш бачити, милий читателю, що хоть я не пророк а все таки умію часами дещо проповісти. — Але поки що, я беру олівець і малюю образок з життя наших теперішних буршів без шапочок і пороэтинаних лиць.

Ото маємо перед собою комнату так десь на Alsergrund-ї, в котрій стоять два столи застелені білими скатертями і прикриті чистою посудиною. Коло стола сидять вже два руські бурші і ждуть на страву.

— Овва, чому-ж бо та Пепі не приносить нині борщу... вже би час а ту слинка тече... злобив ся оден з буршів, котрого всї звали невідмінюючим ся іменем „Панок“.

— Пожди, пожди Панок, уговкував єго другий, котрого знали всї під іменем — даруйте за слово — „Скот“.

Читатель цїкавий однак знати, що то за особа та Пепі в Alsergrund-у, звідки вона навчила ся варити борщ і чому бурші мали такі імена? — Всьо має свою причину — сказав якийсь філозоф — так само і тутки. Пепі була то старша зажила Швабка, котра з давен давна годувала руських буршів; можна-б сказати, вона була сьвідком витворення кляси наших буршів. Що й її не один з руських буршів вже напомпував, не заплативши за місяць або два за обід і давши „драла“ — се річ певна, але Пепі, хоть нераз на то нарікала і відказувала а так зжила ся з руськими буршами, що розстатись з ними не могла. Борщ варити — навчила ся вона вже давно а давно з припису, який дістала від одного руського бурша а знаючи, що се улюблена страва всїх Рутенців, варила єго буршам два рази на тиждень за що удостоювалась від них пісьні:

„O Pepi, hold und schön wie eine Rose!“...

Розуміеть ся, що стара Швабка пригадувала собі по тій пісьні свої молоді лїта і хвалилась на радість буршам, яка то в неї колись була красавиця і кільком то вона женихам поприпинала носи.

Digitized by Google

Достоуважаємий „Панок“ — був се руський медик. Вже семий рік студіював він ту медицину, хоть своєю дорогою не зробив ще з неї ні одного Vorprüfung-а. Батько, заможний міщанин з Поділля тягнув ся на него кілько міг, надіючись що вже небавом приїде єго синок домів — доктором. Але синок vulgo „Панок“ не спішив ся; в билярди грав, вправляв ся в преферансї і „короткім“ а на єго устах все можна було стрітити слова: „от панок з мене тай тілько, гроший як сьміття“. Тому то називали єго всї Рутенцї — Панок тай Панок...

Другий наш знакомий сиценарицаємий „скот“, — був се мужчина рослий, з лиця гарний. І він був медиком вже осьмий рік і о стілько лучше стояв в іспитах від „Панка“, що мав всї три Vorprüfung-и і кавальчик першого ріґорозум. Неробство дало ся єму розвинути тїлесно як не мож лїпше. Але з прибуваннєм тїла зачала ся витворювати в нїм повільність і отяжілість, котра відбивала ся в усїх єго рухах так дуже, що Рутенцї нераз говорили „а то ледачий як скот“ і слово „скот“ стало буршови другим імям. — Коли я тебе, читателю, познакомив з першими головними особами нашого образка, Пепі внесла вазу а з неї понеслась „аки благовонноє кадило“ вонь борщу.

„O Pepi hold und schön wie eine Rose!...“ засьпівав оден з буршів і погласкав Пепі попід бороду. Стара Пепі засьміялась, тай нуж дальше пригадувати подвиги з своїх молодечих лїт. А бурші тимчасом заїдали як найсмачнїйше, перериваючи від часу до часу оповіданнє Пепі піснею: „O Pepi hold und schön...“

Бурш іменем Скот набирав вже для себе другу тарілку борщу, як війшов ще оден Рутенець іменем Насїкомий.

— Ов, Скоте, ти вже другу тарілку змітаєш? спитав Насїкомий.

— Овва, відозвав ся з негодованєм Скот — страх не люблю, як менї насїкомі до борщу лїзуть...

— Но, но, не калїч ся! видихай здоров... відповів Насїкомий і сїв до стола.

Насїкомий був з фаху правником і належав до кляси досить працьовитих людий... До буршів, причислити єго нїяк не можу. Вправдї голова єго а взглядно горло уміло багато видержати, але других прикмет буршівських він не мав, так що не можу приложити до него методи подібности трикутників і з одної части конклюдувати на подібність других.

— А де дїв ся клїнїкер, що єго так довго нема? — спитав Насїкомий буршів, набираючи собі борщу.

— А хто єго там знає — відказав Скот — звичайно приходить до обід перший а нинї пропав...

— Не бій ся, не бій ся — промовив Панок — не дарує він Пепі обіду...

Digitized by Google

Клїнїкер — пята особа нашого оповідання, належав також до родини руських бурлів. Він ходив а взглядно був записаний на медицину вже пятий рік а іменем „клїнїкер“ прозвали єго Рутенцї тому, що за пятьлїтний час медицини, він не бачив клїнїки анї разу. За то вправляв ся клїнїкер в другій галузи науки се-б то в грі в білярд і був в тім напрямі одною з найзнаменитших сил.

— Ага!... знаєш Скоте — кликнув Панок — що наша „бабштик“ хора?...

— Та де? спитав з недовірієм Скот... що їй бракує?

— Запаленнє легких... вже тиждень...

— Звідки знаєш? — спитав Скот.

— Звідки?... я ходив вчера до неї віддавати довг...

На сї слова засьміяли ся на весь голос Скот і Насїкомий а дальше не видержав і сам Панок.

— Що сьміетесь — каже Панок — я панок, грошний як сьміття... не міг би віддати довгу?... Ну а коли не вірите, то скажу вам правду. Приходжу вчера до „бабштик“ пожичити пятку а ту каже менї слуга, що „бабштик“ не приймає нїкого бо хора. Я думав, що слуга дурить, тикаю їй в руки останних — які були в мене — дві шістки а вона таки при своїм, що не може пустити, бо „бабштик“ лежить без памяти.

— А ти їй багато винен? — спитав Скот.

— Дурничку, як на панка, двайцять пять рпньских. А ти багато?

— Також двайцять пять — відповів Скот.

— Ну згода, то ми собі рівні, запємо нинї!...

— Цїкава річ, чи клїнїкер не пішов нинї до неї, бо він менї згадував, що хоче „бабштик“ натягнути — сказав Скот.

— Еге, туди дорога! — відповів Панок — піде бідний з „квітком“ а на останку, він її і так не мало натягнув...

„Бабштик“, про котру бурші говорили, була се стара заможна Швабка, мала на Hernals-ї свою каменичку, в котрій від часу до часу перемешкували Рутенцї. „Бабштик“ була особою доброго серця тай пожичала нераз Рутенцям по кілька або і кільканайцять злр. Бували такі, що віддавали, але більше було таких, до котрих належали і наші три бурші, що не почувались до того обовязку. Правда, що вспоминалась вона за гроші часто, чого бурші дуже не любили але то не багато помагало.

Пепі подала вже давно печеню і Mehlspeise а бурші покінчили обідати і збирались до відходу.

„O Pepi hold und schön wie eine Rose“ засьпівав диким голосом Панок. Adieu Pepi, кликнув на прощаннє Скот як двері розтворились і влетів Клїнїкер. Лице єго звичайно блїде горіло. Новина! кликнув він.

— Що сталось? спитали бурші.

Digitized by Google

— „Бабштик“ умерла! кликнув з радостю клїнїкер.

— Умерла?... Многая лїта! кликнули весело бурші і затягнули на дяківську нуту грімке многолїтствіє...

* * *

А на постелї на Hernals-ї лежала з двома сьвічками в головах „бабштик“ і усьміхалась... Чи може тому, що сподївалась від вдячних руських буршів такої славної тризни?...

Лаврін.

Безвиглядність социяльної демократії*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

II. „Приватно-правні“ розвязки социяльного питання. Таксацийний социялїзм пісьля Родбертуса. Націоналїзованнє землї. Загальна спілка продуктивна. Робітник яко товариш підприемця (розширене промислове партнерство). Неґативний добуток.

Високоповажаний Друже!

Відповідаючи на висловлене що й но питанне (чи потрібно глибше сягати в приватноправну підвалину капіталїстичного ладу суспільного), натрапляємо на предложения, котрі стоять як консервативні антиподи проти відкиненого в попередному листї колективізму чисто публичноправної натури, а все-ж таки представляють задля своєї односторонности не менше неможливий радикалїзм. Наперед мусимо оцїнити сї предложения. Позвольте отже попробувати, в сїм напрямї перейти дорогу підготовляючу!

Так звана капіталїстична або приватно-економічна орґанїзация товариської продукциї дібр і придїлення вартости продуктів в формі зиску, платы і ренти єсть також суспільно означена постановами публичного права — що до економічної поліциї і економічної політики. Основний лад однакож дістає сю орґанїзацию від публичних властий з підмогою законодавства приватно-правного, судівництва цивільного і примусового виконання приватноправних претенсий. Для долї працї і капіталу має тому в першій лінії рішаюче значінне спосіб уладженя приватноправних інститутів посїдання і власности, службової платы, позички, заміни і продажи, даровизни, права

*) див. Правда, 1892, XLIII. випуск, стор. 581—583.

Digitized by Google

насьлїдства, дальше уладженнє спірного, добровільного і примусового судоводства цивільного. Позитивна полїтика соцїяльна не повинна позабути, спитати ся, чи на тім ґрунтї, котрий бажають социяльїсти зовсїм знївечити, не була-б навпаки потрібна реформа і чи не можливий був би дальший розвиток. Дальший розвиток єсть конечний! Передовсїм хочем з самого початку також з того боку обезпечити ся проти односторонностий, котрі відповідно скрайному колєктивізмови публично-правному дали би скрайний приватноправний социяльїзм. Мусимо також приватноправний „социяльїзм“ одолїти, поки зможемо найти і задержати з ясною сьвідомостю середню дорогу позитивної реформи социяльної. При тім треба мати на оцї загальне стоваришенне продуктивне, загальне промислове партнерство з мінїмальною платою, удержавленнє землї, а особливо на великий розмір задуману социяльну реформу Родбертуса.

Родбертус, оден з найбільших економічних мислителїв сего столїття і чоловік полїтично творчої фантазиї, бажає, як вже сказано, що-б приватна власність що до засобів продукцийних не була знесена. Так само нерівна заплата за роботу з одного боку пісьля розмірности тривалости і натуги при виконанню роботи, з другого боку пісьля міри того, що в означенім часї кожний зробив в своїм заводї. Родбертус бажає також робітників допустити до розмірної участи в зростаючім доходї национальної продукциї, а именно, що тикаєть ся робітників, кожного поодинокого розмірно до єго вкладу працї. Всї спонукання индивідуальної господарности удержали-б ся отже посеред кляс засібних і посеред стану робітничого. Однак нарушенне капіталїстичного ладу продукцийного способами „нормалїзуючого социяльїзму“ єсть так рішуче, що істнуючий лад річий значно змінило би і мабуть скоро довело би до „авторитарного“ колєктивізму. Родбертус, стоячи на ґрунтї приватної власности, робить в певнім розуминню „приватно-правне“ змаганнє до розвязки социяльного питання і то найудачнїйше з усїх. Однак він включає на чисто приватний ґрунт три могучі підійми загальносуспільного нормования, відомі вам з моїх попередних листів, а сї підійми подвигнуть і мають подвигнути як найміцнїйше приватне господарство народне що до розділу доходу национальної продукциї в означенім всїм клясам розмірно справедливім напрямі. А против того в приватне право глибоко сягаюче нормованнє і нормалїзованнє повстають всї ті важкі сумнїви, які ви вже, як бачу з останнього письма вашого, знаєте і признаєте. Плян социяльної реформи Родбертуса переміняєть ся на самім вершку в міцну реґуляцию свобідного обороту приватноправного, а не остає далеко по заду социяльного демократизму в вимірі нормуючих змін,

Digitized by Google

хоч не є так сьмілий. Він веде аж безпосередно до загального заведення авторитарного колєктивізму, котрий тут єсть, скоро перемінимо добре преміованих головних урядників підприємців і звязків підприємчих на урядників економічних громади. Родбертус ніяк не доказав, що позитивна політика соціяльна — тепер вже — має іти так далеко, як він витичив мету. Він не признає значіння публичного права, котре мусить діяти разом у всіх галузях — яко право стоваришування, право примусових (взаїмних) стоваришель, яко право корпорацийне, громадське і державне — що би свобідному і рівноправному уживанню приватного права промостити дорогу до добра, а надуживанне єго спинити. Він замало зважає на се, що судове управильненне робітничого доходу не повинно за далеко іти супротив доходу капіталу, що би загрозити в інтересї суспільности потрібну міру індивідуальної свободи, незалежности, снаги до діяльности і одвічальности підприємця. З великим апаратом таксования і ціновання виходить він за далеко поза то, чого потребує позитивна реформа соціяльна що до перемін в уладженню і здержуванню суспільности від індивідуальних змагань.

Побіч високих думок Родбертуса здають ся карловатими а навіть капарними інші заходи помочи на „приватноправнім ґрунті“. Вони порушають ся в подвійнім напрямі, з одного боку в напрямі обмеження нерухомого і рухомого посїдання рентового, з другого боку в напрямі найможлившого усуненя ріжниці між капіталом і роботою платною посеред приватноекономічного орудування. Я хочу при тім лише троха задержати ся.

Передовсїм задержу ся при обмежуванню посїдання рентового а то найперш нерухомого, ґрунтового посїдання. Се обмеженне іде найдальше в домаганню „націоналїзованя“ або удержавненя ґрунтової власности, се-б то знесення всякої приватної власности господарського і міського ґрунту і землї. Держава, взглядно громада, переймають ґрунт на спільну власність усего народу, котрому нїби то з природи сей ґрунт даний. Громада випускає сей ґрунт частинами в державу, так що в будуччинї були-б лише держовцї а не власники ґрунтові. В формі ґрунтового чиншу вертає вся ґрунтова рента остаточно до держави яко головне жерело господарства народного. Справдешним іменем назвавши, се домаганнє єсть усуненнєм права власности через право державленя а метою єго єсть стягненнє так званої ренти ґрунтової. Сей рух можна зрозуміти для Каліфорнії або Англії, де господарство лятифундий стоїть в дорозї хлопському господарству, і де націоналїзованнє не могло би практично перейти в тривале удержавненнє ґрунтової власности, але — коли вільно ужити такого вираженя — в поновне схлопінне фармерів. Одначе мусимо дві річи вважати зрозумілими і їх признати. Нинїшня земля не єсть

Digitized by Google

даром природи для нації, лише штучно уладженим численними ґенераціями власників і державців засобом продукційним і то найзначнійшою частиною національного посїдання продукційного засобу. Самоуправа власника видобуває з землї в інтересї нації більший дохід чистий; бодай не доказано супротивного для самого господарства державного. Націоналїзованнє сконфіскувало би з ґрунтовою власностю цїлу суму привязаного до сеї власности життєвого щастя для найзначнїйшого ще у нас стану продуктивної працї; позаяк питома власність одїдиченого або закупленого уділу з батьківщини робить дїйстно щасливим а до того незалежним. Визискуваннє сїльских робітників наємних державцем, котрий їм дає роботу, не було би так само виключене, як і визискуваннє державця самого через лихву позичкову або купецьку зо сторони рухомого капіталу чиншового Сей рухомий капітал чиншовий і дальше необмежено орудував би в кредитї, торговім оборотї, в промисловій продукції і дійшов би безрівноважного, а також полїтично невиносимого панованя. Заведенне дорого викупленої ренти ґрунтової замісць ґрунтового податку і інших теперішних податків не було би лїпше навіть з фінансово економічного погляду. Націоналїзованнє землї не має навіть в Німеччинї управнення яко спосіб аґітацийний. Не питоме посїданнє ґрунту і землї, лише непродуктивне передовженнє сеї власности єсть нашою недугою і то такою, що може бути вилїчена без знесення приватної власности.

Переведу вас також і через два інші змагання поєдинчої, нїби то „чисто приватноправної“ розвязки короткою дорогою. Маю на думцї змаганнє, видвигнути всїх робітників на спільників підприємства з підмогою так званого стоваришення продуктивного і змаганнє, зробити робітників тихими участниками приватного підприємства з підмогою участи в зиску і запоруки мінїмум платнї. Властиве але неосущиме змаганнє колективізму єсть, з підмогою удержавнення усунути капітал і нерівномірність природних чинників для проблєму справедливійшого ладу доходового. Тимчасом противне змаганнє можливе зроблено вже давно, що би „чисто приватноправною“ дорогою або з-єднити капітал з платною роботою або на позір поставити рівноправно платну роботу яко „робочий капітал“ побіч „річевого капіталу“ і таким побитом усунути шкоди капіталїстичної продукції без її знесення. Сї оба змагання мають одно спільне, представити реформи суспільного права приватного при знесенню або бодай різкій зміні приватного права службової плати.

Передовсїм правно загальне стоваришенне продуктивне! Стоваришення продуктивні се вельми хосенні інституції, коли вони свобідно розповсюднюють ся побіч дотеперішних способів стоваришування — явного, тихого, акцийного стоваришення заробкового. Факт

Digitized by Google

сего розповсюдження був би повним доказом, що нарід не затратив користий капіталістичної орґанізації, позаяк капіталістичні робітники стають заразом що до добутків праці інтересованими підприємцями. Одначе свобідне стоваришенне продукційне за мало досі розповсюдило ся і не може ніколи само про себе статп загальною приватноекономічною формою інтересу.

Причини не далеко глядіти! Раз, що ріжнородність приватноекономічних форм інтересу стала потребою. Відтак треба загально ще придбати капітал для робітників продукційного стоваришення і удержати в краю. Се не було би обезпечене і „державним кредитом“. Третє, трудна річ розмірно обділити більше працюючих спільників і удержати їх при інтересї. Лише менші співробітники мають вищу користь, а ліпші робітники, що мали би бути головою інтересу, були би скорше пригноблені і не заінтересували-б ся. Четверте, досьвід показує, що легко повстає суперечка про розмір, пісьля якого повинні мати участь в чистім зиску вкладп роботи і вкладп капіталу. Пяте, не зискує ся безпечности не тілько против страт заробкових, навпаки страчено би навіть для занятого часу ту вельми цінну безпечність розміру плати, що би на всякий спосіб осягнути зовсім безризиковний сталий прихід з роботи. Не говорю вже про се, що „визискуваннє“ роботи через роботу як і через капітал не було би виключене ані на зверх, ані у внутрі. В оборотї з іншими заводами — навіть коли-б се були продукційні стоваришення — може бути страта або зменшеннє, так само посеред стоваришень може бути визискуваннє ліпших робітників через гірших, участи роботи в зиску через участь капіталу в зиску і на відворот.

Насувала ся отже думка, розповсюдпити примусово а бодай „з підмогою державною“ продукційні стоваришення (Ляссаль). Держава має дати на се „капітал“. Універсальна медицина стає ся однак ще гіршою, коли сим зворотом на поле публичного права самі себе бють в лице. Чи-ж держава може придбати все тілько капіталу? Ні. Коли-б держава спромогла ся на те, мусіла би вглядати в усяке орудованнє інтересом. Приватноекономічна підвалина затратила-б ся знов в прилюдній орудованню, серцевий нерв капіталістичної продукції був би перерізаний, ще більше були би заквестионовані безпечність продукційної управи, свобода вибору роботи і служби, придбаннє і удержаннє ліпших робітників справедливим степенованнєм плати, забезпеченнє конечного прожитку. При тім зовсім не було би виключено, що дохід з роботи був би менший, як у відносинах наємних. В обиході поміж собою, з власниками рентовних жерел і з купуючими могло би все таки вдерти ся „визискуваннє“. Навіть при приватноправнім примусї до виключно продуктивнотоварискої форми інтересу не доведемо до нічого з „чисто приватно-

Digitized by Google

правною розвязкою" — „з-єднаннєм капіталу річевого і робітничого". Навіть Ляссаль важив ся одного вимагати: він за те проміняв би був радо плян соціяльної реформи Родбертуса, як показує оповіщена по єго смерти переписка з Родбертусом. Именно пізнанне неспроможности продуктивно-товариського Ляссаліївського ліку універсального розбудило і удержало досі віру пролєтарияту в соціяльно-демократичний колєктивізм.

Та сама основна думка, помагати в приватнім праві спілковім, проявила ся в іншім роді формулования. Тут не поручають неподільного спілкового з-єднання капіталісти і наємного робітника на продукційного спільника, але поставленнє обох побіч себе у відносинах товариських (католицький політик соціяльний Вайс). Він хоче при тім лишити капіталісті кермуюче становище і необмежену небезпеку втрати, але впровадити робітника у приватноправно обовязуючі і залежні відносини спілкові (Societät) до підприємця, котрі запоручали би робітникови охорону і участь в зиску. В цілости виходить річ на приватно-правно примусове розповсюдненнє відомого „промислового партнерства". Способом до того єсть самовільна ціна робочої сили на вартість капіталу („робочий капітал"), з котрим „річевий капітал" (капітал) в будуччині має ділити ся чистим доходом продукційної спілки. Розходить ся також о загальне забезпеченнє робітничого доходу мінімального („мінімальна плата") відповідного для конечного прожитку. Ся розвязка видяєть ся з деяких боків дуже радо яко головна, виключна „чисто приватно-правна" рецепта на розвязку „соціяльного питання". В сім усі згідні, що промислове партнерство єсть вельми пожадане яко свобідно вибиральне відношеннє спілкове, одначе так само мало має виглядів на свобідне розповсюдненнє, яко стоваришеннє продукційне.

Не трудно виказати, що також ся „чисто приватноправна" розвязка консеквентно обдумана і правним способом загально переведена ледви менше загрозила-б посередно продуктивну орґанізацию народного господарства і єго спроможности, як колєктивізм, хоч не єсть так само консеквентним. Коли се було би марним трудом, капітал переміннти колєктивістично на роботу, то так само не марний труд, переміннти роботу на капітал. Не тілько яко власник, але також яко робітник єсть спільник-капіталіст чим іншим, як спільник-робітник, він єсть через посіданнє виключно одвічальним продукційним проводирем роботи. Сеї основної ріжниці не можна підкопувати, коли не хочемо капіталістичної управи продукційної в її спроможности трафити в серце. Варто труду, що-б се собі зовсім докладно вияснити.

Що хотять осягнути переміною наємного робітника на власноправного спільника підприємства? Трояку мету, коли справу докладно роз-

Digitized by Google

думаємо: по перше хотять особистої обезпеки проти надужиття, перетяження, безпричинової відправи і т. д.; відтак спинити зменшенне доходу робітничого понизше конечної потреби; в третє якої небудь участи роботи в зиску підприємства. Сю першу мету хотять осягнути приватно-правно загальним часом максимальним роботи, установленнем можливих причин відправи, претенсією спільника-робітника до мінїмального речинця роботи. Другу хотять осягнути зобовязанием підприємця, що би хоч певно виплачував робітникови задаток на прожиток. Третю мету хотять осягнути участю в зиску робітничого спільника в чистім доході після якогось певно установленого квоцієнта участи. Як небудь ріжнять ся дотичні предложения, то все таки мають вони конечно сей троякий зміст, коли хотять бути докладними. З другого боку згідні вони з собою негативно в тім, що мало помогло-б ся, коли-б капіталїста задержав необмежену свободу в укладї условій спілкової умови, коли-б він міг зробити замість спілкової службову умову після власного вибору. Се позитивні права робітника, з відносин спілкових для особистого трактования, для участи в зиску, навіть для задатку на конечний прожиток, котрі мусять бути так постановлені, що-б можна їх заскаржити. В іншім случаю все лишило-б ся по давному, можливість „льовиної умови“, як її названо, була-б знов тут, а наємник діставав би о стілько меншу „плату“ (задаток) як зискав би участи в „чистім доході“! Як думають собі репрезентанти сеї заквестионованої приватноправної реформи про практичне переведенне? Вельми ріжно, або зовсім не думають, або зовсім невиразно і неясно. Попробуймо отже — після нашої методи можливо найлїпшого викладу — роздобути найможливійше практичне предложенне! Се було би може ось яке.

Конечний прожиток нормують періодично після звання і місця окремі економічні орґани таксацийні після тарифових кляс. Коли-б нормованне переводив аж при нагоді суперечки судня цивільний після осуду „знавців“, то вийшло би для капіталїстичного провокования невиносиме крамарство процесове, самоволя „знавців“ в цїнованню, загроженне капіталїстичної енерґії непевностю, необчислимостю, недискрецією і недостачею дисциплїни.

Але як мають бути установлені орґани цїнования? Не знаходимо про се нїякої ясної думки. Приймім яко можливо найлїпшу розвязку: з-єднанне посеред стоваришень між рівним числом заступників обох родів спільників, а на случай неможливого непорозуміння — лишенне судом розємним, котрий був би установлений центральними орґанами муніципальних звязків стоваришень, державними і громадськими властями спільно, о скілько спроможно безсторонним, належним і простим способом.

Після тих сими орґанами періодично нормованих мінїмальних квот

Digitized by Google

задаткових і квоцієнтів участи в зиску мав би рішати судия цивільний або окремий суд фаховий на случай суперечки, хоч тим самим не була би виключена в спілковій умові свобідна угода про висші квоти.

Як мав би відтак бути унормований конечний прожиток? Очевидно після кляс лише відповідно справді конечній потребі виключно з видатками на податки, премії примусового убезпечення і т. д., позаяк з того повставали би безконечні суперечки. Не була би виключена клясова тарифа, в котру кожна поодинока умова спілкова мусїла би втягати кожного робітника.

Вже тут справедливе нормованнє очевидно не було би ані простою, ані легкою справою. Вже висьлїдженнє квоти зиску і квоцієнта участи в зиску було би труднїйше.

Від вартости продуктів треба би передовсїм потрутити всї видатки побічні продукцийні разом з амортизациєю стоячого капіталу, відтак перероблену і пропадаючу вартість материялу, на останку скількість задатків робітникам. Відсотки третим особам мав би може капітал спілковий заплатити. Позістаючий чистий дохід був би предметом поділу.

Після якої міри мав би відбувати ся поділ? Предложения втягають яко міру справдешні і „приняті звичаєм“ стопи процентові і рентові, як і „плати“ установлені в умовах спілкових. Ми хочемо се обминути. Позаяк при тім міг би „річевий капітал“ досить самовільно дальше вести „боротьбу пригноблюючу“ проти „робітничого капіталу“ і проти іншого річевого капіталу на ґрунті „боротьби на взаводи о „чинш“, „ренту державлення“ і „плату“ (задаток); часто повертаюча рада тих і інших предложень, відносини плати, що раді би самі вилїзти з теперішнього багна, вельми нагадують Мінхгавзена. Приймім отже лїпше (*з Вайсом*): обрахована середня стопа коштів вихованнє або вартість робітничих коштів — в степенованню сил робітничих після віку, полу і зручности — має бути принята яко найлїпша підвалина до поділу. Після розміру так висьлїженої загальної вартости робітничого капіталу (вартости робітничих коштів) до „вартости річевого капіталу“, котра мусїла би бути також периодично цінована, був би чистий дохід поділений поміж капіталом і працею спілки.

А як дальше поміж самими робітниками? Чи після розміру їх „плати“? Позаяк се впливало би „несвобідно“ і самовільно, коли-б підприємець нормував задаток на плату без запитання всїх робітників, а запитаннє капіталїстичної управи зломало би хребет, то приймім лїпше: після розміру вчислення кожної сили робочої до стіп тарифи коштів вихованнє.

Ваш бистрий ум, високоповажаний друже, пізнаєте самі, що на тім предложенню в тих трех напрямах єсть правдиве, а що на тім хиблено.

Digitized by Google

Перша справа, особиста обезпека робітника яко людської істоти проти зневаги, перетяжения, безпідставного усупення се зовсім виправдане змаганнє охорони. Нехай також і приватне право зробить се, що може зробити пісьля властивої собі правничої техніки, і нехай аргументує притім усе з того погляду, що на робітника не треба глядіти як на товар або машину, що сама себе продає в умові службовій, але як особу людську повповартну, котра входить в умову до спілки продукційної з капіталістом. Лише годї не зважати на се, чому не мало би бути приложене до того наперед публичне право, що би робітники то яко товариства (коалїції), то яко примусові стоваришення, а громада і держава через полїцию (охорона робітників) до того змагали, що би дїйсно перевести сю охорону. Коли се має бути осягнене самою скаргою цивільною, що дасть ся простїйшим способом осягнути з підмогою товариств і стоваришень, полїцї громадської і державної, то буде потрібно приватноправних постанов вельми трудних до сформулования, котрі в переведенню важко могли би загрозити потрібній охотї до інтересу, повазї і безпечности підприємця (капіталу). Обмеженнє можливости відпустки викликує сумнївн; загальна можливість заскарження мінїмального (квартального) речиниця службового, була би обтяженнєм підприємця, котре годї би було виправдати там, де він кон-юнктурою може бути змушений, нараз застановити роботу. У відносинах до челяди се уходить, але у відносинах до фабрикацї і сезонової роботи се не пристало вже в теперішних часах. Я викажу, що тут можна лїпше осягнути мету в вільнім праві о стоваришеннях. Тут повинен би бути сильною осторогою досьвід, який зроблено з „чисто приватно-правною“ охороною в законах про обовязок поруки в анґлїйськім праві. Приватноправне припущенне одвічальности підприємця за нещасте — обовязок поруки — був кривдою для невинного підприємця. Підприємцеви і приватним асекурантам годї цивільноправно виправувати повне відшкодованнє для потерпівших робітників. Кінцем того було доповненнє приватноправного відшкодования публичноправним, переложеннєм ризика продукційної галузи на цїлу галузь продукційну в дорозї примусового стоваришення публичного права.

Пригляньмо ся другому позитивному домаганню, котре мусїло-б бути загально до заскарження для спільника-робітника, се-б то постійному (незменшаємому) задаткови на плату для конечного прожитку.

Я кажу: мусїло-б! Коли не зробить ся сего домагания заскаржимим, то теперішнє положенне робітника лїпшим і певнїйшим, але серед обставин о багато гіршим. Умова найму запевнює що найменше докладно означену плату. Коли хлїбодавець не може видобути свого задатку на плату з вартости продукту, то лише він має страту. В спілцї-ж капіталістично-

Digitized by Google

робітничій може задаток на плату враз з уділом зиску при останнім обрахованню упасти ще понизше „зелізної“ міри мінімум голодової плати, коли сему не заряджено приватноправно, позаяк робітник також поносить втрату. Заступленнє службової плати спілкою не було би ніякою поправою, лише погіршенням положення робітників, коли-б що найменше задаток на конечний прожиток не міг бути заскарженим.

Не хочу заперечити, наче-б не можливо було періодично установити заводово-місцеву тарифу конечної потреби. Одначе се не була би „правильно“ цивільноправна операция, навіть коли-б про все те мав дбати судовий знавець — н. пр. в значінню ірийського краєвого комісаря для державлення. Відповідно можна би перевести тарифованнє певно лише публичноправною підпомогою стоваришень заводових, властий громадських і державних. Одначе свобідне уложенне тариф плати, змінних скаль плати і т. ін. поміж видїлами обопільних репрезентацій станових починає робити злишним публичноправне нормованнє.

На останку не треба забувати про небезпеки управи капіталістичної продукції. Всяке місцеве надужитте тарифове розвиває або притягає шкідним способом капітал і працю, приносить отже неневність. Не міг би дістати місця ні один робітник, котрий менше робить, як він потребує. Часто треба би вчаснїйше здержати продукцию; де був би ще можливий частковий заробіток, устає всякий заробіток. В найлїпшім случаю може бути обезпечене лише мінїмум екзистенції для занятого часу і то лише найконечнїйше. Так обмежене викликує се предложенне питанне, чи варто воно таких небезпечностий. Не заперечуючи безуслівно сего питання, можу, здаєть ся, сказати, що приватне законодавство довго надумувати меть ся, поки загально поставить сей конечний прихід „спілки каніталу і праці“ на місце постійної плати службової, тим більше, що плата зовсїм не покриває загально конечної потреби.

Третя, позитивна і практична користь, яку має бажана реформа приватноправна подати робітникови, була би загальна участь в зиску. Вона вправдї вельми заманчива, але коли не зовсїм, то бодай не дасть ся перевести правним загальним способом.

Кляспфікация уміщеної в робітнику „вартости робітничого капіталу і установленнє всїх вартостий „річевого капіталу“, вимагало би періодичного нормования, коли-б ми не хотїли певної ходи в дїяльности підприємців полишити самоволї судових знавців, позаяк сї нормования неможливі без участи спосібних до цїнования орґанів. Не згадую вже про се, що заведенне того вимагало би супроти заграниці високого мита соціяльного, отже публичноправної підмоги.

При тім вельми обманюють ся люди, думаючи, що дохід робітничий був би економічно добре управильнений, коли-б мінїмум участи в зиску

Digitized by Google

припало спільникам-робітникам. Капіталїстична продукция вимагає безуслівно заплати за роботу після розміру індивідуальної вартости продукцийної сеї роботи. Або позволимо се підприємцеви, тоді викличе воно невдоволеннє поміж більшостю робітників, котрі не дістають ніяких або не дістають високих додатків надзвичайних, або змушує єго, приймаючи кожного робітника, випитувати робітників, то іменно добрі робітники не дістануть певно заслуженої участи в зиску. Взагалї навіть для робітничого стану, не лише для найвисшого спілкового інтересу економічного переведення соціяльного процесу продукцийного означала-б значний реґрес ся „чисто приватноправна“ розвязка, котра до того мусїла-б оперувати найбільш скомплїкованим апаратом таксацийним. Постійна винагорода з службової плати управильнена в орґанїзованій відповідно станови боротьбі о умову плати обох кляс, забезпечує одиницям і загалови певно більші користи, як приватноправно загальне забезпеченнє мінїмальної тантиєми, як довго до тої тантиєми не може бути винайдене і додане преміованнє лїпшкх сил робочих перевисшаюче капіталїстичне клясованнє сил робочих.

Відповідно тому буде мусїла остати дальше умова службової плати попри нову форму заробкового стоваришення, при свобіднім продуктивнім стоваришенню і свобіднім партнерстві. Головна задача позитивної реформи соціяльної не лежить в знесенню службової плати, лише в розвитку приватного права товариського для стоваришень кредитових, для закупна і відбиту товарів, дальше в розвитку публичного права товариського для взаїмних убезпечень на случай нещастя і неспосібности до роботи, на останку в розвитку і обезпеченню обопільно відповідно станови орґанїзованої умови що до служби і плати. А тут не лишило ся зовсїм позаду своєї задачі анї законодавство приватно- анї публичноправне про стоваришення часу. На тій дорозї находить ся — яко нагода до кермования стоваришеннями — поле найвисшого вдоволення честолюбія визначних робітників наємних. Годї пожертвувати безпечність і незалежність капіталїстичної управи продукцийної вдоволенню сему честолюбію, не наражуючи великого спілкового інтересу, звязаного з процесом капіталїстичної продукциї і доходу.

Так осягнемо мету нашої ходи для орієнтования до ніби „чисто приватноправних“ змагань розвязки. Подробиці виступлять дальше ще яснїйше і виразнїйше на нашім виднокрузї. Поки що мусїли ми лише обезпечити ся проти другої крайности трактования соціяльної політики, наперед міцно зазначити, що вправдї також приватне право і то усе приватне право може дальше розвивати ся, однак треба з великою обережностю доторкувати ся приватноправних підвалин капіталїстичного ладу суспільного та що радикальні

Digitized by Google

зміни і чисто негативні обмеження ужитку тут зовсім шкідні і непотрібні для успіху соціяльної політики.

Сим дійшов я до мети сеї вступної розправи. Ми тепер вже так безпечні на всякі чаруючі надії і чудотворні сили виключно приватноправних рецепт, як і на такіж надії на чисто публичноправний розвиток народного господарства. Любий і умний приятель говорить менї при всякій нагоді: людскість подібна до пяного мужика, що на лівий бік падає, скоро єго посадять на коня з правого боку, а на право, скоро на него сяде з лівого боку. Ми бачили, що правди сеї приказки не знехтувала і новійша радикальна політика соціяльна. З лівого боку „сїдаючи" в імя абсолютної свободи і рівности, впадає на право в скрайний публичноправний поліцийний соціялїзм, з правого боку сїдаючи на високого коня в імя приватноправної розвязки, впадає на ліво в скрайний приватноправний таксацийносудовий соціялїзм, а обидві крайности сходять ся разом. Правда находить ся по середині: потреба приватно- і публичноправних реформ разом на цілій лінії — і то не тілько реформ самого права —, що-б розвинути справдешню свободу, рівність і братерство всїх через суспільність і в суспільности. Именно підняти роботу до капіталу або знести капітал в роботї — се розумово і практично неможливі заходи, а всї на тім будовані чаруючі радикальні системи ведуть до явно або закрито „соціялїстичних" предложень, до скрайного вмішування суспільности задля скрайного — індивідуалїзму, а не до позитивізму практичної реформи.

(Дальше буде.)

Сучасний Українець

у весїльних звичаях і пісьнях.

Інтерес до побутового життя простолюду, а також і до словесних його творів викликала в нас у громаді брошура Каліновського: *„Описаніе свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ въ Малой Россіи и въ слободской украинской губерніи"* (1777 р.). Тілько з сього часу наші історики, археольоги, мітольоги, етноґрафи, почали зацїкавлюватись їм. Увага їхня між іншим зупинилась і на вкраїнському весїллї. Та й як не зупинитись на тому, де так багато драматизму і поетичних пісень! З великим інтересом віднеслись письменники до неї і дали цінні праці в сій справі. Але на жаль всї сї праці трохи не цілком подають з себе невиз-

Digitized by Google

роблений материял. Не багацько можна знайти творів, де сей материял було-б систематично згуртовано і було-б зроблено виводи, відповідні до його...

Беручись до сеї праці, я не мав на думці обробити науково сей материял. Така задача була-б мені не по силї. Я становлю собі більше легчу задачу: подати тут все те, що була с п р о м о ж н і с т ь знайти по книжках, що сам бачив і що чув від інших що до сього питання.

I.

Наша селянська молодь найближче знайомить ся проміж себе на досьвітках-улицях з усїма їхніми варияциями. Се перше поле, де починають ся інтимні взаємини і де парубоцтво вибирає собі вірне подружжя. В кожному селї буває скілько пунктів таких збірок. „В осени, як прийде пора прясти коноплї та льон дівчата-товаришки, дві або три, ідуть до яких-небудь хазяїв[1]) та й просять ся, що-б пустили їх до себе в хату на зиму ходити.[2]) Як що хазяїни згодять ся, то дівчата, забачивши вже хлопців і кажуть: „прийдіть до нас на досьвітки“. Хлопці збирають ся ввечері. Прийдуть, посидять, пошуткують, добре пограють ся та й розходять ся. Деякі з хлопців зостають ся, а інчі йдуть далї — на другі досьвітки, або — до дому. Буває часом, що хлопець запізнить ся в коршмі, але найбільше в коршмі, бо хлопці завше збирають ся там, а потім розходять ся по досьвітках, то як прийде до тієї хати, де досьвітки та забачить, що вже темно, а йому хочеть ся ночувати, стукає і як що не відчиняють, зробить якого-небудь фіґеля та й іде шукати другої хати. Отож як хлопці розійдуть ся, а де-які зостануть ся, сїдають вечеряти. По вечері дівчата вносять соломи, стелять і лягають спати. Встають раненько удосьвіта та й беруть ся до роботи: та пряде, та шиє, та вишиває; хлопці йдуть до дому. І так ходять кожний вечір аж до запусків, що на Пилипівку заговляють.

На з а п у с к и вже не те буває. Дівчата стараються придбати всього їсти: та борошна принесе, та масла, та сала, а та й курку де-небудь підхопить. Хлопці-ж повинні принести горілки, меду вареного та найняти музики. Як наварять та напечуть всього, а хлопці принесуть горілки, трохи гуляють, а потім сїдають вечеряти. По вечері починаєть ся гульня: танцюють, сьпівають, грають ся аж до білого дня. Як часом не стане горілки, то ще принесуть; випють сю та й розходять ся. Пісьля запусків ходять на досьвітки так як і ходили аж до Андрея.

---

[1]) У Воронїжщинї досьвітки бувають в хатї якої-небудь баби; теж можна бачити і в Київщинї, Чернигівщинї і Полтавщинї.

[2]) У Полтавщинї се дїло бере на себе яка-небудь замужня жінка.

Digitized by Google

Андрея вже справляють без музики, бо гріх танцювати. Під Андрея дівчата печуть білого коржа з маком; сей корж зветь ся калитою. По вечері кладуть сю калиту на стіл і рядом з нею ставлять наколочену в чому-небудь сажу. Оден з хлопців сідає за стіл за писаря, а інчі сідають на лаві. Як всі усядуть ся, то той хто від столу перший сидить на лаві, сідає на коцюбу, або на дрючок, їде до стола та й каже: „їду, їду калити кусати!“ а писар каже: „а я буду по губам мазати!“ Той тілько що хоче куснуть калити, а писар його квачем і мазне, то він і сяде. За першим — другий, третій, аж до останнього. Як всіх так писар повроблює, то тоді грають ся, шуткують, сьміють ся, аж поки не прийде пора лягати спати.[1]) Після Андрея ходять знов, як і ходили.

На Різдво хлопці й дівчата ходять славити. Як наставлять всього, то частину віддають на церкву, а частину прогулюють. Гуляють тепер з музиками; пють таки добре, аж поки не повпивають ся, а потім і бійку піднимуть; один одного натовкмачить, та тоді й судять ся; їм звичайно присужують або по десять різок, або в холодну на суток двоє. Після сього вони знов мирять ся. Як що який хлопець засватаєть ся, то йдуть до його, що-б ставив могорич; хлопець повинен їх напоїти й нагодувати, бо як не те, то буде битий.

Під новий год справляють коляди. Печуть багато млинців. Пють та їдять. У сей вечір треба добре стерегти шапки, що-б не вкрали часом, бо як украдуть, то треба принести пів ока горілки, а то не віддадуть.

У понеділок на мясниці справляють вже таки добру баль; всього вдоволь буває і їсти й пити; музики цілу ніч не перестають грати. Дівчата[2]) в сей день чіпляють хлопцям колодки; чіпляють тілько тим, з якими люблять ся. Гляди, танцюють осе, танцюють, а дівка візьме та й повісить хлопцеви на шию славний шалїк, або що інче; хлопець, хоче не хоче, а повинен принести за се кварту горілки.

Не те вже буває, як настане тепло. На досьвітки не ходять. Починають ходити на улицю — де-небудь на вигін. Сходять ся хлопці й дівчата. Сьпівають усяких пісень. Дівчата сьпівають найбільш ось яких: „Через гору та в долину“, „Вийди Грицю на вулицю“, „Ой на наші вулиці дівчата хороші“ і інч. Хлопці теж врізнуть яких-небудь: „Ой на мору, мору синьому“, „Туман яром котить ся“, „Малодка, малодка размалодинькая“, „А чи воля чи братці неволя“ і др. Насьпівають

---

[1]) На Волині церемонїя з калитою буває трохи інча: її вішають до стелї серед хати і садять коло неї хлопця з квачем: як кусають калиту, то сей хлопець маже кожного, хто засьмієть ся.

[2]) Колоду привязують не тілько дівчата, але й замужні жінки; привязують її як коли й дівчатам. Сим звичаєм нарід як би хоче сказати, що годї скакати в гречку, а пора дружитись.

Digitized by Google

ся добре та й розходять ся. Ночувати разом тепер не ночують, бо на досьвітки вже не ходять

От як настане л і т о, то вже кожна дівка ночує в своїй клуні або сама, або з менчою сестрою, або в товаришкою. І так цїле лїто ночують у двох. Як хлопець добрий, то носить дівчині всяких ласощів.[1])

На всьому просторі України досьвітки-улиці мають більш менш загальний характер. За приводом перешкоди розпусту в де-яких місцях духовенство та адміністрация вспіли сплюндрувати їх. За прикладами не далеко ходити. Візьмемо хоч Поділлю. Тут так щиро взялись піднимати чистоту народного розуміння про моральність в життю сімї та громади, що в останній час тілько де-неде можна побачити досьвітки. Звичайно в такому разї буває так, що на місце одного з-являєть ся що-небудь друге. Так і сталось: місцем збірок молоді — парубків і дівчат — зробивсь шинок — саме те місце, де простолюду так часто буває море по колїна. А раз так, то вже нїчого чого-небудь путнього ждати. Київщина, Полтавщина, Херсонщина і другі місцевости теж не можуть похвалитись, що-б вони були вільні від такого піклування про їх моральність. Молодь укупі з батьками протестувала і протестує проти такого радикалїзму, але нагайка та дотепність улещати на самоті, особливо дівчат, бере, як і завсїди, верх. А тут з якого боку не дивись на се дїло, то нїчого не можна найти незвичайного. Та й справдї, що робити селянській молоді в довгі вечері в осени й зимою, коли на селї буває так тихо та сумно як у домовинї. Не куняти-ж їм дома над роботою, та ще може одаль від свого серденька, з котрим хотїлось би провести той або другий гулящий час. „Не раз парень або дівчина, — будемо говорити словами д. Лепкого, -- горює цїлїсїнький день, томить ся, працює, як віл у ярмі, прийде вечір, куди піти, як не на веселі вечерницї, де серед молодечого гумору, серед тисяча всяких казок, обрядів, ворожби затихають на серцї всїлякі муки, де, здаєть ся, що і руки якось так тяжко не болять від роботи, а на душі колише ся радість".[2]) Усе се так, може скажуть всї щиро дбаючі про чистоту громадської моральности, але, зрозумійте, розпуста... розпуста... от головна річ. Тілько чоловік не знаючий про те, як думає про себе громада, яку вагу має колєктивна селянська честь та юрисдикция, скаже се. Громада пильно дивить ся, що-б на їх люди не тикали пальцями і не гладить по головцї всїх неповажаючих ї.[3]) Я знаю

---

[1]) С. Романівка, Сквирського пов., у Київщинї. Написав се менї селянин-парубок А. Г.

[2]) Сумцовъ. Досвѣтки и посидѣлки. Днв. Кіев. Ст. 1886 р. 3 кн. 440 стр.

[3]) У деяких селах Васильківського пов., у Київщ., ту дївчину, що приведе дитину до шлюбу, водять ще й досї по селї в соломяному халатї, а дїтвора біжить за нею сьлїдком та грає на решетах замісць бубона.

Digitized by Google

добре досьвітки, сам особисто бував на їх, знайомий таке добре з поглядами хлопців на дівчат і навпаки і нічого такого не можу сказати. Але нехай буде по їхньому. В такому разі кому краще гоїти се лихо, як не батькам, бо їх же громадський сором і тягота сьлідів весільної експертізи. На селах батьки пильно дивлять ся за своїми дітьми і надіють ся на їх. Діти теж піклують ся, що-б не підтоптати під ноги отця-неньку і досягають свого. Чубінський, розповідаючи про вкраїнські досьвітки, між іншим каже, що парубки, ніколи не дозволяють собі вступати з дівчатами в інтімні зносини, а навпаки кожний парукок піклує ся про свою дівчину та доглядає її. І горе дівчині, як що вона дозволить собі вступити з ким-небудь в інтімні зносини! Її оганьбують і не приймуть до компанії; в туж саму ніч парубки виставляють ворота коло її двора, наколотять сажі з водою та пообмазують зо всіх боків хату.[1]) Як що і бувають не добрі пригоди, то зовсім не від того, що існують досьвітки-улиці. Сила, горілка та впручанє в житє народу фабрично-корчемної та покаліченої городянської цивілізації, — от що псує народну моральність. В одній пісьні парубок на нарікання людий, що він дівчину з ума звів, так відповідає:

Не яж її та з ума зводив,
Та звела її темна нічка,
Солодкий мед, горілочка.

Для вдовольнення ласунів з парубоцтва є жидівські наймички, рекрутки і другі „хвабрики та камери“ (іроничні назвиська гультяйок), та і сї треба помітити, підгулюють не без мети. Хазяйські дочки завсїгди зостають ся хазяйськими; їх ніщо не зведе, навіть сучасне гуманно-панське кохання з волами, хатами, полем і т. ін. Що-б довго про се не балакати, сьлїд заглянути в яку-небудь церковну книжку про народжених. Таку книжку довелось менї переглянути в с. Кох. Бур., Чигиринського пов. Що бачив, те подаю: від 1874 р. по 1892 р. приведено безбатченків 33; 16 приведено дівчатами з сього села, 14 з других сїл і 3 вдовами; селян всього 1500.[2]) Добре було-б, коли-б всї дбалі про народну моральність „побачили добро пристойність там, де перш бачили одну погань“ і перестали думати, що досьвітки-улиці се „богомерзкія сборища, гдѣ молодежъ неисповѣдимыя безчинія творятъ, справуючи себѣ игри, танцы и всякія піятихи скверныя и воздухъ оскверняючія пѣсней

[1]) Сумцовъ. Досвѣтки и посидѣлки. Див. Кіев. Ст. 1886 р. кн. 3, ст. 440.

[2]) Цікаво, що родів падає найбільш на листопад і сїчень — по 6, а потім на жовтень — 5; найменч — на май — 1. Сьлїд тут додати, що в сьому селї чотири панки. Менї звісна одна бідна сїмя в сьому селї з трьома дочками, котрі всї не минули панських рук. В загалї треба сказати, що недобрі пригоди падають найбільш на дочок бідних батьків; мабуть на руку їм і такі заходи.

Digitized by Google

восклицанія и козлогласованія, откуда походятъ галаси, зачепки до сваровъ и заводовъ... а найпаче разные дѣлаются эксцесса... дѣвства растлѣнія... беззаконное дѣтей прижитіе... частия дѣтогубства".[1]) Навіть, як би що і було, то завсїгди треба памятати, що „доба і доба кращий, хоч і бавний лїкар моральних хвороб"...[2])

Але далї.

На досьвітки-улицї найбільше збираєть ся молодь[3]) від 18—21 р. Як тілько мине парубкови 16—18 років і йому захочеть ся паробкувати, то про се він повинен сказати парубоцькому березї, а сей на першій парубочій збірцї розказує про таке бажанне хлопця всьому парубоцтву. Парубки, поміркувавши про те, чи пора йому паробкувати, чи обсохло у нього молоко на губах, приймають або не приймають. Як приймають, то він ставить могорич і тілько з сього часу має право ходити на досьвітки.

Дївкою звуть дївчину маючу не менч як 16 років. Тут сьлїд замітити, що, як у сїмї є дві або три дївчини-відданицї, то тілько старша є дївка, се-б то тілько старша ходить на досьвітки, улицю, менчі не належать до дївоцтва і вважаєть ся неввічливим, як менча дочка одружить ся перше нїж старша.

Досьвітками-улицями молодь довго не користуєть ся. На се нам прямо вказує самий вік мóлодї, що дружить ся: для парубків 18—25 р., для дївчат 16—23. Трапляєть ся, що і дївчат 15—15½ років залїчують до гурту відданиць, але се буває тілько тодї, коли вони зовсїм дородні. Трудно сказати, як часто в нас бувають такі случаї, коли відданицї бракує скілько місяцїв до приписаного законом віку. Одно менї тілько звісно, що таких случаїв дуже мало; мало теж і таких, що-б вона була старша за свого суженого на скілько років. Піднесенне значіння особистости та вільний вибір дуже підтяли батьківське право видавати дочок за старих, так що тепер трудно зустрїти таке подружа, що-б воно значно відрізнялось віком, як колись було.

Відбуток військової служби трохи збільшив вік молодих. Менї скілько не приходилось передивлятись „брачные обыски", завсїди я скрізь бачив, що чоловік бере шлюб тодї вже, як справить військовий відбуток. А се як раз і буває близько 25 рік. Вік дївчат-відданиць теж збільшився. Збільшенне віку одних потягло за собою збільшенне віку других. Для бідних шлюб на руку і до відбутку військової служби, бо здобуваєть ся робоча сила.

---

[1]) Сумцовъ. Досвѣтки и наслѣдки Кіев. Ст. 1886 р. кн. 3, стор. 436.

[2]) Ibid. стор. 438.

[3]) В Ахтирському повітї досьвітки роблять собі також і дїти 10—15 років.

Digitized by Google

Збракованих дівчат мало; парубків — теж; останних звуть манахами. Бракують ся тілько ті, що надбали собі недоброї слави в громаді. Старі дівки, маючі більш ніж 23 роки, виходять звичайно за таких, як і самі: за соломяних парубків та вдівців. З вдівцями беруть ся тілько тоді, коли діло доходить до того, що „хоч за старця, аби не зостать ся". Взагалі треба сказати, що вдівці й вдови не мають доброї репутації у народа. З удовами парубки коли й беруть ся, то тілько зза одних достатків, та й то рідко, бо вже кожний знає, що хоч „у вдови хліб і готовий, але не всякому здоровий". В одній пісні мати прямо говорить синови:

Ожени ся, мій синочку, дитино моя,
Не сватай вдовоньки, — не дасть Бог життя;
Бо вдовонька — не дивонька, не дівочий крас,
Як згадає за першого мужа, — заплаче не раз:
Ох мужу мій перший, та добрий
Ти-ж в мене перший був:
Ти-ж мене не збив, не злаяв, догани не дав.[1])

Дівчата й слухати не хочуть про вдівців, хоч би й молодих і бездітних. Від їх часто можна чути хоч би таке: „буду сивіти, як вівця, а не піду за вдівця.

Бо я вдовцю . . . . . сину, не вмію годити, —
Він мене буде, моя матїнко, без причиноньки бити —
Він мене бити ме, він мене карати ме,
Він моє личенько до свого рівняти ме!
Моє личенько, моя матїнко, як калинонька в лїсї
Його борода, ... сина, як солома в стрісї;
Моє личенько, моя матїнко, челядї цїлувати,
Його борода, ... сина, припічок замітати;
Моє личенько, моя матїнко, як рожа процьвітає,
Його борода, ... сина, інеєм припадає.[2])

Тяжким для дівчини здаєть ся те, що всї весїльні звичаї будуть робити ся тілько задля її чести: на посадї прийдеть ся одній сидїти, покривати будуть її одну і т. ін. До сього їй на думку приходить ще й те, що на тому сьвітї нї з ким буде стояти: він буде впарі з першою жінкою, а вона... Сей забубон особливо лякає дівок. Друге діло, міркують вони, одружитись вдівцю з удовою: се буде гаразд — у нього перша жінка, у неї перший чоловік...

---

[1]) Чубінський т. V. N. 70.
[2]) Чубінський т. V. N. 366.

Digitized by Google

Кревне поріднення має велику вагу про шлюби. Як де, то саме в сьому разї, народна мораль далеко пішла вперед. Вільні стосунки близьких родичів як що і трапляють ся де-небудь, то не більше як останок давно минулих днїв. Для нашого часу зостались тілько приказки, прислівя і т. ін., які склались у той час. Однак треба помітити, що такі стосунки коли не коли нївечить палка любов, а вона в сьому разї не має впину для себе. „Не позволить архирей, самі собі позволим!“ — так сказав менї один селянин, котрому я втретє писав просьбу про дозвіл побратись з двоюродною сестрою. Дозволу, певна річ, не діждавсь; життє сеї парі пішло, як і сьлїд було ждати. Старі селяне, дивлючись на їх, тілько головами крутили... По народному розуму в полові стосунки не можна вступати до четвертого ступня.

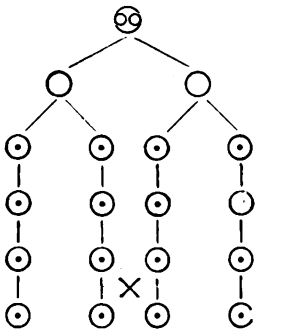

Пятий і шестий ступінь пориднення вже не мають тої ваги; все дїло тут в духовенстві: або треба до архієрея, або гроший багато запрошують. Головна причина такого погляду се побоюваннє мати кволих нащадків. Науковий погляд тут став поглядом народу. В останних ступнях пориднення брати ся зовсїм вільно, бо все таки краще, — говорить народ, — як з свого-ж кодла.

Що-ж до духового пориднення, то вага його те-ж дуже велика в народї. Кума й куму ставлять в такі суворі моральні відносини між собою, що як би часом вони почали разом пити-гуляти, мід-горілочку кружляти, то вже трудно було-б їм бути де-небудь кумами. „Кум з кумою повинні жити, як з рідною сестрою“, — так говорить народ. А раз так, то вже кумови не можна й одружити ся з кумою; дїти їх можуть брати ся.

Для весїль саме зручний час від 15 серпня до 14 листопада (від першої Пречистої до Пилипівки) і від 6 сїчня до мясниці. Бувають однак весїлля й на весні (від провід до Петрівки), але рідко, бо по народному розуму „хто в маї звінчаєть ся, буде вік маять ся“, а ще більше те, що весною та лїтом селяне цїлком захоплені роботою, їм в сей час не до весїль. Не те вже в осени та зимою. Чоловік зовсїм вільний, він все

Digitized by Google

скінчив, всього в нього вдосталь є. Є час і про весїлля подумати; є на що й справити. На поміч до сього йдуть ще й релїгійні мотиви. Наступають один за другим сьвята, що сприяють весїллям: Пречиста (15 серп.) Покрова [1]), Парасковія. Що дїйсне народ їм дає велику вагу, як сьвятам добре впливаючим на весїлля, можна бачити з прислівя: „Прийшла Пречиста — розносе старостів“, „сьв. Покрівонько, покрий менї голівоньку“, „Ох, сьв. Парасковія, дай жениха поскорія“. Пісьля водохрищ весїлля знов починають ся. В сей час їх буває найбільше через те, що кожний бажаючий одружитись, поспішає скінчити се дїло; до сього примушує весна з її роботами.

З соймів галицького і буковинського.

Краєві сойми зібрали ся 9 н. ст. вересня задля полагодження найпильнїйших справ краєвих. Скликаннє соймів наступило вельми несподївано, ледво на кілька днїв перед відкриттєм засїдань, так що н. пр. галицький виділ краєвий лише з великою натугою вспів прилагодити предложеннє буджетове на р. 1893, котрим головно мала тепер заняти ся соймова сесия. Задля такої несподїванки заподїяної центральним правлїннєм краєвому соймови не міг виділ краєвий приладити інших предложень і тому сойм мусїв зараз по відкриттю сесиї відрочити засїдання аж до 21-го вересня, що-б тим часом буджетова комісия полагодила референт буджетовий на р. 1893. Властиво отже почали ся засїдання соймові 21-го і тривали до 27-го вересня включно. Однак хоч осїнна сесия соймова тривала ледви кілька днїв, мати ме вона важне значіннє так для краєвих відносин взагалї, як і для руської справи в окремішности. На осїннїй сесиї краєвого сойму полагоджено окрім буджету на рік 1893 також справу конверсиї довгів краєвих, — а під конець сеї сесиї рішила ся остаточно викликана відомим заявленнєм п. Романчука (з 25. падолиста 1890 р.) провізория клюбу руських послів соймових, завязаного 1889 р., як тепер показало ся, без нїякої програми.

Ухвалена значною більшостю (84 против 39 голосів) конверсия, хоч мала і своїх противників, мати ме вельми важні насьлїдки для економічного положення краю; позаяк тепер можна буде уладити краєві фінанси, запобігти дальшому затяганню довгів і підвисшуванню краєвих додатків

[1]) Між весїльним завивалом і омофором Богородиці є деяка подоба; через те народ і дивить ся на сьвято Покрови, як найбільше сприяючий весїллям.

Digitized by Google*

і так вже високих. За останних шість років зросли видатки краєві в 3,679.000 р. (на р. 1887) на 6,673.000 р. (на р. 1892), а що би мати спроможність покривати сї видатки затягнув край 25 позичок в сумі 10,492.000 р., від котрих платить річно около пів мілїона відсотків. Опріч того має край до кінця 1898 р., взглядно до кінця 1904 р. враз з довгом до скарбу державного сплатити довг індемнїзацийний в сумі 26,925.000 р. Що-б сї значні видатки покрити, силкував ся сойм з одного боку ощадностю зменшити розходи, а підвисшенєм додатків краєвих збільшити доходи. Однак всї ті змагання показали ся невідповідними, позаяк видатки краєві зросли так, що в 1892 р. треба було затягнути позичку на 1,650.000 р., а на 1893 р. треба би знов позичити 1,535.000 р., та й на р. 1894 недобір вийде більше-менше на 1,200.000 р. Недобори сї викликали конечні видатки на підвисшенє плати народним учителям, видатки на розширенє комунїкацї (желїзниці льокальні), підпомогу промислу краєвого і т. ін. Сойм краєвий постановив отже за приводом інших країв коронних затягнути більшу позичку на 50 лїт низше процентовану, як дотеперішні і так перевести конверсию довгів краєвих.

Довг індемнїзацийний виносить 27 мілїонів, від котрих край платить 5% річно 5,682.000 р. Задля сплати сего довгу в р. 1893 має край затягнути позичку на 4% по курсї не меншім як 90 за 100, отже около 29,900.000 р., від котрих амортизацийна рата річна виносила би 1,388.000. В слїдуючих отже чотирох роках платив би край річних рат о 4,294.000 р. менше, з чого ужив би на покриттє недобору на 1893 рік 1,535.000 р., а решти ужив би на сплату найбільш пекучих довгів і обниженє додатків краєвих. Розуміють ся, що ухвалена позичка тодї тілько могла би принести пільгу краєви в єго фінансовім положенню, коли-б удало ся затягнути її по курсї в горі названім, і коли-б правлїнє звільнило сю позичку від усяких належитостий, о що має постарати ся видїл краєвий. Щиро бажаємо, що-б повело ся корнстно перевести сю фінансову операцию, позаяк сим способом дасть ся завести рівновага в буджетї краєвім, а тим способом може бути положена підвалина до економічного відродження краю.

Під конець осїнної сесиї соймової склала ся важна подія, як вже вгорі сказано, що дотеперішна провізория клюбу руських послів соймових уступила місце виразному становищу послів-народовцїв, котрі оснували новий клюб руський. Дня 25 і 26 вересня по довшій дискусиї на довірочнім зібранню послів приналежних до давного клюбу руського основаного 1889 р. (не були на тім зібранню лише оо. Мандичевський, Сїрко і п. Охримович), признано неможливість дальшого істнования давного клюбу руського задля кардинальної ріжницї в самих принципіяльних питаннях. Сконстатувавши отже, що

Digitized by Google

давний клюб руський тим самим розвязаний, заявили пп. Романчук, Савчак, Сїчинський, Телїшевський і Гурик, що завязують новий клюб. До сего клюбу приступив п. Охримович, а відтак Др. Окуневський, застерігаючи собі вільну руку в деяких справах социяльних і економічних. Клюб руський уконституував ся 27 вересня, вибравши головою п. Романчука, заступником голови о. Сїчинського, а секретарем п. Телїшевського. На засіданню того-ж дня відбутім приняв руський клюб соймовий отсю засаду:

„Посли руського клюбу стоять і будуть стояти на становищи самостійности руського народу. Яко посли руські будуть старати ся о повну рівноправність і автономію руського народу, — яко посли народні будуть старати ся о використуваннє і розширенне конституцийних прав і свобід, а передовсїм будуть заступати інтереси селян і маломіщан. — Ухвалено також внесенне п. Гурика: „Лишаєть ся свободу приступленнія до руського клюбу соймового всїм руським послам, котрі згодять ся на засаду, приняту для сего клюбу".

Дня 28 вересня ср. появило ся в „Дѣлѣ" ось яке заявленне:

„Подписаныи заявляютъ, що стоятъ на програмѣ бывшого клуба съ 1889 г. Евентуальное завязанье клуба рѣшене буде съ началом слѣдующой сесіи соймовой. Въ Львовѣ 16 (28) сентября 1892. Дръ Ник. Антоневичъ. — Николай Герасимовичъ. — К. Гаморакъ. — Дръ Михаилъ Король. — Сѣрко. — Кулачковскій. — Барабашъ. — Рожанковскій."

Годить ся замітити, що в 1889 р. завязаний клюб руських послів соймових справдї почав був нараджувати ся над програмою, однак спільної програми не уложено і се сконстатував також Др. Антоневич на запитанне о. Сїчинського підчас сегорічних довірочних нарад всїх послів — що нема нїякої програми!

В чч. 15—18 радикального „Народа" з 1. н. ст. жовтня с. р. появила ся ось яка „Заява. Як відомо, при кінці остатної соймової сесії, давний руский клюб з 1889 р. розбився і з прихильників нової ери утворився новий клюб під проводом п. Романчука. До того клюбу вступив і п. Окуневский, хоть з застереженнем вільної руки в „деяких справах". Отже, позаяк звичайно доси п. Окуневского уважано за представителя радикальної партії в соймі, тож заявляємо, що з тим єго поступком наша партія немає нічого спільного і за той єго крок не бере на себе ніякої відвічальности. Тим самим застерігаємося против яких небудь внесків про зближенє нашої партії до новоеристів. Від екзекутивного комітету р. укр. рад. партії".

В горі наведені три заявленнія послів-народовців, послів без програми і екзекутивного комітету радикальної партиї стають наглядним доказом прояснення відносин в руській суспільности, які завязались ся від проголошення відомого заявленнія п. Романчука в соймі 25 падолиста 1890 р. Відносини сї не змінили ся, бо й не могли змінити ся, позаяк

Digitized by Google

в поглядах поодиноких партий серед руської суспільности виступають ріжниці принципіяльні, задля яких спільна робота всіх сих партий показується просто неможливою. О сім доволі переконали ся за час провізорії руського клюбу соймового посли народовці і москвофіли, побачив, як видно, і п. Окуневський, що з тими, котрі неґують істнованнє самостійного народу руського і не вірять в можливість єго розвитку культурного, неможливо робити спільної політики. Дивно лише, що поміж неґаторів самостійности руського народу попав о. Гаморак (мабуть спонуканий екзекутивним комітетом руско-укр. радикальної партиї, для котрої, як ходять вісти, має зложити посольский мандат, що-б зробити місце чисторадикальному послови). Дивно також, що між неґаторами руського народу опинив ся Др. Король, котрий на проїздках кирило-методиєвських в Петербург і в „сдѣлкахъ Рольничо-кредитного заведенія“ міг додивити ся добре, куди веде ся кліка Маркових, Добрянских, Антоневичів et tutti quanti. Не дивуємо ся, що серед тої ґрупи неґаторів станув п. Рожанковський, котрий своїми розуміннями політичними не може сягнути так далеко, що-б добачити можливість і конечність окремішного і самостійного розвитку культурного Русинів. На всякий же спосіб цїкаво, що між ними опинив ся о. Сїрко, котрий тою-ж рукою підписував се заявленнє проти признання окремішности руського народу, якою підписав адресу довірия митрополитї в 1890 р. за те, що згодив ся на принципи, проголошені 25 падолиста п. Романчуком; цїкаво, що до неґаторів окремішности руського народу признав ся і п. Герасимович, той сам, що перед виборами до ради державної в 1891 р. яко кандидат посольский заявляв, що стоїть на основі програми Русинів з 1848 р. (котрі виразно зазначили окремішність национальну руського народу від польского і московського).

Внесенне п. Гурика, ухвалене новим руським клюбом, лишило отверті ворота всїм тим послам, котрі або задля неприсутности під ту хвилю не мали спроможности заявити свого приступлення, або не могли рішити ся, заняти раз ясне становище. Утвореннє нового руського клюбу соймового на основі национальної самостійности українсько-руського народу єсть важною подїєю в нашім політичнім життю і поставить політичне життє і змагання Русинів на певну підвалину, котра мусить бути несхитною по всякі часи. Коли бо признаємо окремішність і самостійність руського народу, тодї і мусимо іти простою дорогою до культурного розвитку нашого народу, тодї мусимо добирати способів, що вели би нас до сеї мети, а ухиляти і відпирати всякі перепони, що ставали би в дорозї сему розвиткови. Се ідея, для збереженнія котрої Русини-народовцї мусїли покинути полї-

Digitized by Google

тичну блуканину, очистити ся від елєментів, котрі утрудняють або спиняють осягненнє нашої национальної мети — ідея, котра повинна одушевляти Русинів у всїх змаганнях национально-полїтичних, культурних і економічних, — ідея, котра єсть запорукою красшої будуччини усего українсько-руського народу.

Ся ідея, котру виписав новий руський клюб послів соймових, на своїм прапорі, дає можність розвивати руську народність в рамах конституції в напрямі згіднім з ідеєю державною австрийською, а також єсть порукою для другої народности в краю, польскої, що не потребує зо сторони Русинів бояти ся якого небудь посягання на інтереси Поляків, або як висловлюєть ся Dziennik polski: nie wkracza w sferę prawowityeh obszarów idei polskiej. Здаєть ся не потреба довго толкувати, що і полїтичний інтерес Австрії, і належите розумінне інтересів народности польскої вимагають, що-б широкого розвитку українсько-руської народности не тільки не спиняти, не утрудняти, але в добре зрозумілім обопільнім інтересї як найживійше попирати.

Віддаючи щире признанне соймовим послам народовцям за їх змагання коло заснования нового клюбу руского, не можемо однак зрозуміти їх ухвали, що би „замаркувати въ якъ найкоротшихъ словахъ своє национальне и демократичне становище, а не зазначувати такихъ точокъ, котрї до ясности не причиняють ся, бо и противна сторона твердить, що до нихъ признає ся. Для того зъ пятьохъ точокъ деклярації п. Романчука зъ 25 падолиста 1890 р. двѣ, т. є. о вѣрности для австрійскои держави и греко-католицкôй вѣрѣ, не вôйшли до заявлення клюбу“. Не можемо вправдї сїй постанові а взглядно пропущенню сих двох точок приписувати таких консеквенций, як би се хотїла „Гал. Русь“ і „Czas“, позаяк що до особистих поглядів членів нового клюбу руского не можна в тім взглядї мати нїякого сумнїву і „Народна програма“, принята мужами довірия товариства „Народна Рада“ (в арт. VII) се запоручає, (п. Окуневський, котрий може будити певні сумнїви своїм виступленнєм в соймі 26 падолиста 1890 р. застеріг собі вільну руку в справах социяльних і економічних). Однак ми раді-б бачити в програмах послів народовців соймових і ради державної певну звязь; а вже-ж в програмі руского клюбу послів ради державної (див. Правда, 1891. VI. стор. 391 і 392) найшли місце всї точки соймової деклярації п. Романчука з 25 падолиста 1890 р. Думаємо отже, що й тепер не повинні були посли-народовцї вводити нїякої зміни, хоч би се вело до „замаркованя въ якъ найкоротшихъ словахъ“ їх становища, бо лїпше висловити ся ширше, але яснїйше, виразнїйше, як коротко, а дати повід до непотрібної неясности, непевности а бодай до дискусії на ту тему. На наш погляд отже повинні посли народовцї покористувати ся першою

Digitized by Google

нагодою, що-б усунути всякі сумнїви і неясности, котрими лише користують ся дуже зручно противники нашого национального і культурного розвитку, що-б лише каламутити воду і в каламутній водї для себе ловити рибку.

Підчас короткої сесиї соймової розвинула ся живійша дебата при буджетї. При сїй нагодї промовляли Др. Антоневич двічи (при справоздапню комісиї буджетової з преліміпара фонду шкільного на 1893 р. і в розправі буджетовій), Др. Король, п. Романчук, Др. Окуневський, з одного боку, а відповідали на сї промови Др. Бобжинський, ґр. Ст. Баденї, п. Хамєц, ґр. Войтїх Дїдушицький з другої. Так отже з руської сторони мали нагоду заявити свої погляди посли з усїх фракций. Головною осею, около котрої обертали ся промови руських послів, було невдоволенне Русинів з політичної ситуациї в краю і кождий з послів силкував ся се зазначити в своїй промові. Др. Антоневич (котрий в першій промові зазначив, що говорить в імени всїх руських послів, хоч не мав до сего мандату) і Др. Король трактували справу з становища опозиційного, Др. Окуневський обговорював широко соціяльні відносини. Др. Антоневич і Король наводили чимало подробиць, що-б підперти свої виводи, одначе не віднеслись до зібраного ними материялу критично і обєктивно. Окрім того Др. Антоневич втягнув в дискусию справу заведення фонетичної правописи в школах, представляючи сю справу наче атентат на 1000-лїтну азбуку славянську, котра нїби то має бути заступлена польским абецадлом, а свої арґумента проти фонетики піддержував виводами про „общое начало Руси“, спільність руської лїтератури з московською, та що „нашь галицко-русскій языкъ весьма сближенный до велико-русского или россійского“. Др. Король доказував, що „на полп політичнôмъ наше положенье ще погôршило ся“, що „певна змѣна наступила, але тôлько на полп шкôльництва“, що „акція правительства представляє ся по просту шуткою зъ руского народа“, що Русини „дали ся зловити на нову еру, бо на полп політичнôмъ не узыскали нѣчого, хиба деморалізацію народа и мы теперь маємо до дѣланя зъ здеморалізованымъ народомъ, котрий передъ тымъ бувъ удержаный въ карбахъ народной карности“.

Супроти таких некритичних виводів, в котрих містили ся також важкі інсинуації кинені на Русинів-народовців і їх товариства, повинен був п. Романчук, яко заступник того напряму, запяти виразне і рішуче становище, дати відповідні пояснення, бо говорячи словами „Дѣла“: „затемнюванье и замазуванье руской справы не може тôй справѣ выйти на користь, ясна и чиста справа повинна також станути ясно и чисто“ „проголошуваньемъ незгôдныхъ зъ правдою и добромъ народу тенденцій не повинній мы давати противникамъ оружіе противъ насъ.“

Digitized by Google

Тимчасом п. Романчук передовсїм не хотїв доторкнути ся до тої дразливої справи для Русинів-народовців, порушеної Дром Антоневичом, а просто вимнув її, виходячи з того погляду, що „соймъ не уважає за мѣсце до веденя полемїки въ такій справѣ“. Не будемо про се перечитись, чи в соймі місце на те або ні, але се річ певна, що коли Др. Антоневич підніс сю справу так тенденційно, то посол-народовець не повинен був того промовчувати, виминати, а сьміло відперти напасти противника і ясно замаркувати наші національні погляди і засади. Сим промовчуванєм дав п. Романчук „противникамъ оружіє противъ насъ“, котрі обговорюючи дебату буджетову в польскій прасї в переважній части з великою радостю поставили п. Романчука вкупі з Дром Антоневичом. Друга похибка, вийшла також з промовчування того, що повинно бути явно і виразно сконстатоване. Вгорі ми замітили, що Др. Антоневич, промовляючи перший раз при справозданню комісиї буджетової з прелїмінара фонду шкільного, заявив, що говорить в імени всїх руських послів. По всїх попередних подіях таке заявленнє зачудувало всїх Русинів, що нараз Др. Антоневич став їх речником, той сам котрий їх неґує; се могло викликати зачудованнє і всїлякі думки у правлїння і польскої більшости соймової, а Gazeta Nar. просто виправила тріюмф, що Romańczuk pojednał się z Antoniewiczem, бо се їй як раз була-б на руку ковінька! Правда, що опісьля появило ся в „Дѣлѣ“ поясненнє, що Др. Антоневич не мав мандату до такого заявлення, але се поясненнє повинен був дати п. Романчук яко голова нерозвязаного ще клюбу в своїй промові з д. 23 вересня на тім місци, з відки вийшло заявленнє Дра Антоневича.

На останку мусимо сказати, що п. Романчук повинен і обовязаний був висказувати потреби і постуляти Русинів, звернути бачність і правлїння і соймової більшости на некоректне поступованнє урядових орґанів, однак мотивованнє декларациї зложеної 25-го падолиста 1890, подане в промові з 23 вересня мусимо назвати що найменше нещасливим. „Я уважавъ за потрѣбне, говорив п. Романчук, дати ще разъ наглядный доказъ крайнои уступчивости и умѣркованя Русиновъ и тымъ збудувати золотый мостъ для правительства и Поляковъ до завернення зъ ихъ политики супротивъ Русиновъ; я уважавъ за дѣло политичне и патріотичне не давати й позору, будьто ми водъ простяганои до насъ руки водсували ся, а зробити ще одну пробу, чи удасть ся на той дорозѣ довести до мирного полагодженя водносинъ въ нашомъ краю“.— Тут не відріжнив бесїдник принципіяльного становища руських послів-народовців від евентуальної тактики парляментарної. А вже-ж декларация з 25-го падолиста містила в собі принципіяльні засади, яких не проголошуєть ся ані з „уступчивости або умірковання“, ані „на пробу“,

Digitized by Google

лише для самої ідеї. А була се вже крайна пора зірвати ту ославлену солїдарність руського клюбу, котра, як пише „Дѣло“, „не могла спинити роздору Русинôвъ въ краю, пôдсычуваного деструктивнымъ дѣланьемъ львôвскихъ москвофілôвъ“, котра „не выходила на користь анѣ народовцѣвъ, анѣ навѣть народу, а виходила передовсѣмъ на користь москвофілôвъ, котрî крыли ся за народовцями мов за догôднымъ паравапомъ“. Отже такого голосного і ясного заявлення становища национального і полїтичного від послів-народовців, а передовсїм голови клюбу п. Романчука вимагала чистість нашої справи, наша і д е я н а ц и о н а л ь н а без огляду на які небудь спонукання чи з сеї, чи з тої сторони. Такою неясною, невиразною постановою справи руської даємо іменно в руки „противникамъ оружіє противъ насъ“.

Мусимо ще й те замітити, що кривду заподіяв п. Романчук і своїм власним щирим і пильним заходам для руської справи в соймі, радї державній і поза нарляментарними репрезентациями а також і змаганням своїх товаришів-послів, не признавши припалежної ваги тим добуткам, які осягнули Русини за останнї два роки. Отже маючи усе те на тямцї, чи міг п. Романчук притакнути хоч би мовчанєм Дру Королеви, що народовцї „дали ся зловити на нову еру“, що цїла „акція правительства єсть шуткою зъ руского народу“, що „певна змѣна наступила лише на поли шкôльництва, а на поли полїтичнôмъ не узыскали мы нѣчого, хиба деморалізацію народу, що наше положенье навѣть погôршило ся“ і т. д. Ми вже у вересневім випуску мали нагоду зробити здаєть ся нам доволї обєктивний білянс полїтики Русинів-народовців за останних два роки, виказуючи і актива і пасива з того часу, і наш білянс випав трохи відмінно від білянсу Дра Короля, котрого, ми певні, і п. Романчук не підписав би, хоч не мав сьмілости єму суперечити. Ми не беремо ся впевняти, що-б н. пр. на полї полїтичнім усе було так, як би ми бажали. Одначе треба глянути глибше, чому той так званий vox populi, на котрий єго заступники так часто покликують ся, думає, що положеннє наше або не змінило ся зовсїм або навіть погіршило ся. Роздивляючись пильно за останних два роки в прасї народовців, а ще більш в москвофільскій і радикальній (вчисляючи сюди і Kurjer-a Lw), мусимо прийти до такого помічення, що люди досї зовсїм байдужні а особливо всї противники так званої нової ери стали дуже пильно сьлїдити за всякими навіть найдрібнїйшими подїями, що-б ними демонструвати проти „нової ери“, мов би то вона накликала на руську суспільність усе лихо. Коли давнїйшими часами бували часті ревізиї, арештования, процеси полїтичні, нехтованнє руської мови або письма і т. ін. тодї чимало таких фактів нераз переходило незамітно, або не надавано їм такої ваги. Від двох же років завели москвофільскі орґани quasi stała rubryka aż do skutku „въ новой эрѣ

Digitized by Google

старый ладъ", силкуючись доказати шкідливість звороту політичного з 25 падолиста 1890 р. і нотували пильно кожну подію, на котру при інших обставинах може-б і не звернули бачности, та підносили деякі дрібні справи до великого значіння, або виводили консеквенції, про які нїкому не снилось. Се й піддержувало і роздувало невдоволенне серед руської суспільности. Для опозиційного політика така тактика вельми пригідна, однак саме піддержуванне і роздуванне невдоволення не веде до позитивних результатів. Сумлїнний дїяч політичний мусить опирати свою політику на реальних обставинах і повинен звертати бачність суспільности, що само правлїнне не дасть нам повних прав конституційних, повинен осьвічувати руську суспільність, що-б раз позбула ся хибного погляду, який у нас закоріпив ся з 48-их років (слова митр. Литвиновича: wir brauchen nichts zu thun, die Regierung wird selbst für uns sorgen) і дійшла до такої сьвідомости і осьвіти, що і правлїнне буде мусїло числити ся з руською суспільностю. Др. Король вказав вельми розумно, „щобы мы получили всѣ силы нашї и сполученными силами взяли ся до працѣ надъ вôдродженьемъ національнымъ нашого народу, бо тôлько тою дорогою будемо могли добути нашї права конституційнї, котрї до тепер лишь на папери истнують". Отже всї щиромислячі Русини, (але не неґатори Руси) дбалі про розвиток і поступ нашого народу, повинні працювати над єго відродженнєм национальним, а маючи на тямцї недавно висказані до делєґата о. Мандичевського в Пештї слова монархи: „Лише терпеливости, а помало все дасть ся зробити для Русинів", не будуть знеохочуватись до такої праці, а дійдуть тою дорогою до такого становища, як і інші народи, що користують ся вже більшими правами.

З польскої сторони були інтересні промови пп. Хамца, Дра Бобжинського і ґр. Стан. Баденього. П. Хамєц пояснив Дру Антоневичови, що видїл краєвий уважав себе компетентним вислати меморнял до міністерства, що-б вістник законів державних і інші урядові друки руські виходили в чистій руській мові, зрозумілій руському народови, а не в зносовщенім „язычію". — Др. Бобжинський в довгій і основній промові відпер докори зроблені Дром Антоневичом шкільним властям. Між іншими висказав віцепрезидент ради шк. кр. при сїй нагоді і свій погляд на справу фонетичної правописи: „Ja, говорив Др. Б-ий, osobiście nie przywiązuję do niej żadnej wielkiej wagi i uważam, że obecna agitacya za nią lub przeciw niej, jest wyśrubowaną, chodzi bowiem właściwie tylko o kilka liter. Ale fonetyka ta jest tylko pewnem hasłem, bo tak się jakoś złożyło, że za fonetyką są głównie ci wszyscy Rusini, którzy na narodowość ruską kładą istotną wagę, którzy chcą mieć narodowość ruską zachowaną, którzy chcą ją mieć odrębną od narodowości innej. Nie Polacy, ale oni sami

Digitized by Google

szukają jednego więcej sposobu odłączenia się od tych teoryj, które ich mogą zaprowadzić bardzo daleko na północ". Др. Бобжинський признав отже, що Русинам (народовцям) розходить ся о збереженнє руської народности, що вони бажають охоронити ся від асиміляції з північним кольосом, що кладуть дійстну вагу на свою національність, а посередно признав, що противниками фонетики є москвофіли, що силкують ся руську мову і народність замалѣамувати з московською. Чи-ж можна не привязувати до сеї справи żadnej wielkiej wagi вже не кажемо з руського стѣновища, але хоч би з державного або краєвого? Чи се байдуже властям державним або й Полякам, чи Русини розвивати муть ся свобідно і окрімно яко руська народність, чи потонуть „въ одномъ славянскомъ морю?!" Ми думаємо, що ні і на скілько у нас є спроможности, ми захищуємо ся проти такої асиміляції, проти пропаґованого у нас москвофільскою прасою і її „изданіями" обрусѣнія і обєдиненія, а доказом сего видання літературні і наукові Русинів-народовців. Однак ми маємо право вимагати і не перестанем того чинити, що би власти шкільні (а вони до того єдино компетентні) фонетичну правопись уложену руськими фільольоґами і педаґоґами на анкетї 26 мая завели в школах і тим обезпечили шкільну молодїж перед всякими експериментами москвофільскими і увільнили її від марнованя дорогого часу на безхосенну науку правописи, котрої не можуть нїколи поправно научити ся.

Досягліть сеї справи трафно зазначив ґенеральний справоздавець буджету ґр. Баденї: „Skoro się p. Antoniewicz i jego najściślejsi przyjaciele polityczni obawiają tego (заведенія фонетики в школах), to my, nie wdając się w merytoryczne ocenienie rzeczy, które oczywiście należy do filologów, pomimowoli przyjść musimy do tego pewnika, że musi to być rzecz dobra dla Rusinów i dla tego kraju, kiedy sobie jej ci panowie (москвофіли) nie życzą". Сподіваємо ся отже, що раз вже ся справа буде остаточно полагоджена, позаяк толєрованнє теперішного хаосу се тілько вода на млин москвофільский і лежить лише в їх інтересї.

Не можемо поминути без замітки ще одної відповіди Дра Бобжинського, іменно про брак учителїв. Ми думаємо, що так як власти шкільні надаваннєм стипендий і іншими подібними способами старали ся придбати учителїв н. пр. для нїмецької мови в школах середних, так в першій лїнії се обовязком властий шкільних дбати, що-б були також учителї для руської мови, коли вона є предметом науки шкільної. Русини з свого боку про се дбають, однак давнїйше поступованнє орґанів шкільних не тілько не було таке, що-б руську молодїж могло заохотити, брати ся до заводу учительского, але знеохочували так, що многі учителї покидали або змушені були покинути свої посади, а руська молодїж академічна

Digitized by Google

стала горнути ся до адвокатури, медицини і ін. незалежних заводів. Сподіваємо ся, що за урядования теперішнього віцепрезидента ради шк. кр. таке поступованнє не буде можливе, але що-б нас не стрітив докір, що говоримо безпідставно, наведемо оден факт (яких могли-б ми більше достарчити) з давнїйших часів ради шкільної. В р. 1886 опорожнила ся директура семінарії учительскої в Терпополї через іменованнє Др. Дністрянського директором ґімназії. О директуру семінарії убігав ся між іншими проф. Ол. Барвінський, котрому сего року предкладали власти шкільні дирекцию новозаснованої семінарії учительскої в Самборі, але він не міг її приняти, що-б не дати оружія в руки противникам, котрі все правлять про особисті користи і авансн парляментарних заступників руського народу. Проф. Барвінський мав вже тоді 18 лїт служби учительскої (з того 15 лїт при семінарії), мав потрібну кваліфікацию і такі самі услівя до директури, як і тепер, коли ёму предкладано директуру самбірську. Яко найстаршому в службі мусїла рада краєва віддати заступство дирекциї семінарії, позаяк Др. Дністрянський вже з серпнем обняв дирекцию ґімназії. Проф. Барвінський переводив вписи з новим роком шкільним, іспити вступні і поправчі, розклад науки після нововиданого тоді пляну орґанїзацийного для семінарий і вів управу школи аж до половини жовтня, коли прибув новоіменований директором інспектор окр. Боберський (о рік молодший в службі). Проф. Барвінського не тілько не іменовано директором, але що-б не міг покликуватись на те, що заступав так довгий час директора, поручила рада шкільна, що-б всї письма, оповіщення і т. ін., котрі висилав проф. Барвінський від дирекциї, підписував Др. Дністрянський, що вже повнив службу директора ґімназії. Здаєть ся, що таке поступованнє не могло нїкого заохотити анї загріти! Таке поступованнє, на нашу думку, не тілько виходить на шкоду шкільництва і успішного розвитку шкіл, але й на шкоду мирного пожиття обох краєвих народностий.

Заміток наших про сесию галицького сойму не можемо скінчити, не навівши ще одного важного заявленнія ґенеряльного справоздавця буджетового ґр. Стан. Баденього: „Póki cel wzajemnego wspólnego działania t. j. cel zwalczania wszystkiego tego, co interesom kraju i obu narodowości kraj zamieszkających jest przeciwne, ani przez was (Русинів), ani przez nas ignorowanym nie będzie, póty to wspólne stanowisko trwać bedzie i trwać może". І голова руського клюбу, п. Романчук, закінчив свою бесїду словами: „На тôмъ засадничôмъ становищи мы завсѣгды и останемо и туды будемо старати ся вести нашь народъ, хоть бы намъ прийшло ся на всѣ боки найтяжшу точити борбу".

Ми вже не оден раз вказували на те, що інтерес полїтичний обох

Digitized by Google

краєвих народностий, добро краю і народів руського і польского вимагає мирного полагодження відносин межинародних, а се відібєть ся і далеко поза границями не тілько нашого краю, але й держави. Нехай Поляки позбудуть ся такого розуміння справи, що признанне Русинам сякої або такої школи, допущенне руської мови до приналежних їй прав в уряді і прилюднім життю, заміщенне приналежних Русинам посад щирими народовцями єсть уменшенем прав польскої народности, нехай поклик równi z równymi, wolni z wolnymi стане дійстностю, а тоді се вийде на користь обох народів і краю.

На останку з вдоволенем нотуємо заявленне комісаря правительственного, що „rząd przyrzeczeń swych sumiennie dotrzyma“. Нехай правліннє краєве доложить всіх сил, що-б усунути перепони полагодження і заспокоєння справедливих потреб руського народу, що-б тим витрутити оружіє з рук мальконтентів, а се певно скріпить також державу. Тілько могуча Австрия зможе дати охорону обом тут замешканим народностям і обезпечити їх проти можливих страшних евентуальностий.

(Конець буде.)

Серед ґазет і журналів.

(„Дѣло“ про сойм і дволїтну полїтику Русинів-народовців. — „Czas“ — z obozu ruskiego. — „Przegląd polski“ про соймову сесию“. — Theologisch-praktische Quartalschrift — die Parteiverhältnisse bei den galizischen Ruthenen und die ruthenische Geistlichkeit).

В прасї не тілько краєвій, але й посторонній всяких відтїнків полїтичних появили ся в останних часах голоси про полїтичні і суспільні відносини у Русинів, що не можемо не звернути на них своєї бачности. Однак можемо вдавати ся лише з такими голосами в розправу, котрі хоч троха поважно трактують справу, бо тілько там можемо припускати, що наші замітки можуть довести до якого небудь порозуміння. Де бачимо згори злу волю або засьлїпленне, там шкода було-б марно тратити дорогий час. Почнемо від своїх.

Нещодавно помістило „Дѣло“ серию статий „По соймѣ“ і „Въ два роки“ (слôвце до розваги), в котрих обговорює полїтичне становище Русинів народовців і дволїтні добутки їх полїтики та ставить гороскопи на будуче. В статтях „По соймѣ“, именно в першій, пояснені причини розвязання давного клюбу руського соймового і утвореннє нового, а істория цїла і мотива сих подій подані зовсім вірно з таким поглядом, що кождий щирий Русин се підписати може. Деякі уступи характеристичні навели ми до слова з сеї статті в наших замітках про сойм галицький. Але по тих зовсім розумних замітках робить „Дѣло“ нараз salto mortale і каже: „Багато справъ практичныхъ (яких? *Ред.*) мають однакожь народовцѣ съ москвофілами спôльній (?!), именно де ходить о оборону противъ спôльного (?!) небезпеченства. Тамъ и при роз-

Digitized by Google

дѣлѣ на бôльше клюбôвъ всѣ рускій послы станути повинній и, сподѣваємо ся, стануть згôдно і солідарно (!!). И не тôлько въ соймѣ повинна бути въ такихъ дѣлахъ солідарнôсть, але не менше и въ краю".

Се ж річ загально відома і сконстатована, що москвофіли викинули з Народного Дому народовську „Руську Бесїду" і театр, що в члени Нар. Дому а навіть Ставропігії не приймають народовців, що заснували „общество Качковского" для паралїжования „Просьвіти", а „Проломъ" описьля „Червоная (Галицкая) Русь" і „Русское Слово" проти „Дѣла" і „Батьківщини", що аґітували і аґітують против руських ґімназий, а своїх синів не виписують на науку руської мови, лише до нїмецькоґ або польских ґімназий, що аґітують проти читалень „Просьвіти" против „Народноґ Торговлї", „Днѣстра", хоч се чисто економічні інституциї, що молодїж в бурсах своїх виховують так, що-б прилюдно опльовувала портрети Шевченка і т. ін., що замісць руськоґ мови вводять в розмові московську, або нїмецьку та польску, що-б лише не руську — отже коли се все і багато іншого поганого є певні факта, котрі і само „Дѣло" признає, то ми цїкаві, де тут і в чім „Дѣло" може бачити „спôльній зъ москвофілами справи практичній", які справи думає боронити з їх підмогою, як може думати про яку небудь солїдарність не тілько в соймі але й в краю, як „Дѣло", котре в першій шпальтї тої статтї доказує, що солїдарність руського клюбу не виходила анї на користь народовців, анї навіть народу, а на користь москвофілів, допускає в 2-ій шпальтї тої статтї можливість солїдарности всїх руських послів в соймі, а навіть солїдарности в краю?! „Дѣло" замічає вправдї, що не всї Русини, котрі не стоять по сторонї народовців, суть дійсними москвофілами, але й признає, що вони „зъ розличныхъ причинъ идутъ разомъ" зъ москофілами.

Отже чи супротив того неперсчного факту, що всї москвофіли, ріжних відтінків идуть разом, що всї вони слухають команди Маркових, Добрянських, диктованоґ з гори Победоносцевим et tutti quanti, може „Дѣло" сподївати ся, що може бути хоч „часовий modus vivendi" з тими людьми, котрі всюди і против усего завзято виступають, що лише виходять від народовців?! Чи „Дѣло" думає, що вони послухають его апеляциї до патриотизму (але забуває, до якоґ то patri-ї їх тягне!) і не тілько не будуть „перешкаджати народовцямъ", але і стануть „помагати въ ихъ дѣланю"?! „Дѣло" рахує ще на оден відтінок москвофілів, котрих зве „теоретичній москвофіли, котрій признають вправдѣ єднôсть Русинôвъ зъ Москалями, не люблять фонетики і чисто украиньскихъ формъ, але при тôмъ мають певну вырозумѣлôсть (?!) и почутье до загально-рускихъ (?!) справъ. Отже зъ сими порозумѣнье и згôдне поступованье въ дуже многихъ случаяхъ єсть можливе и пожадане (sic!)"

Се той circulus vitiosus, в котрім крутить ся автор статтй „По соймѣ" и „Въ два роки" і коли до такого дійшов погляду по сконстатованню попереднім того завзятого ворогования москвофілів проти народовців, то й не дивно, що жалкує „що розъѣднанне межи народовцями а москвофілами наступило бôльше, нѣжь би то въ загальнôмъ интересѣ Русинôвъ було пожадане", не дивно, що зірванне з москвофілами насьлїдком відомоґ деклярациї п. Романчука з 25 падолиста 1890 року

Digitized by Google

вважає „одною жертвою зо стороны Русинôвъ-народовцѣвъ“, а „другою жертвою — онущенье опозиційного становища“, — що була випливом „солідарности руского клюбу соймового“, про котру то „солідарнôсть“ само „Дѣло“ каже, що вона „не змогла спинити роздору Русинôвъ въ краю, нôдсычуваного деструктивнымъ дѣланьемъ львôвскихъ москвофілôвъ“, що, та солідарнôсть не выходила анѣ на користь народовцѣвъ, анѣ навѣтъ народу“!

Те „порозумѣнье и згôдне поступованье“ Русинів-народовців з москвофілами має свою історию і то доволї сумну, а редакция „Дѣла“ повинна-б її відсьвіжити в своїй тямці з давнїйших річників свого видавництва. Се правда, що бувший редактор „Дѣла“ пок. Володимир Барвінський аранжував з виднїйшими народовцями перше всенародне віче спільними силами всїх Русинів, був мотором спільних комітетів, причинив ся головно до заснования і видавания „Дѣла“, що б під тим прапором згорнути до спільної праці над народом всїх щирих і живих **Русинів**. Однак в дуже недовгім часї пізнав, що так звана „стара партия“ пішла зовсїм під командо „паломниковъ до бѣлокаменной матушки“ і що з нею неможлива нїяка спільна робота народна. Процес Наумовича, Маркова, Площанського et comp. показав наглядно, куди прямують сї господинове, куди ведуть „стару партію“, куди хотять повести руський нарід, закидаючи єго переповненою славословіями для царства кнута „Наукою“ і иншими того рода „изданіями“. Хоч немічний тїлом, але бодрий духом став пок. Володимир Барвінський писати в „Дѣлѣ“ серию статий „По процесѣ“, в котрих ясно вказав дорогу, якою Русинам треба іти і виразно зазначив потребу ампутациї хорого орґанїзму руського. Те заявляв покійник і в приватних письмах: „Брататись з ними се вже нїяк не йде. Яка-ж тут може бути згода. Коли вони просто неґують нашу народність а нас хотїли б собі взяти лише в безусловну службу. — Признати себе Русинами і взяти ся до працї над народом ab ovo — па взір Чехів“.*)

Однак керманичі руської полїтики не тілько не услухали сего голосу, але й спинили докінченне сих статий. Пішло тепер знов копіованне спільної полїтики з москвофілами, спільні комітети і т. д., поки дійшло до тої солїдарности, що принесла для руського народу такі шкоди, які і само „Дѣло“ в статтях „По соймѣ“ сконстатувало. А при тім усїм „Дѣло“ думає, що з такими елементами „порозумѣнье и згôдне поступованье въ дуже многихъ случаяхъ єсть можливе и пожадане!“ Нї — се вже нїяк не йде, скажемо словами п. Володимира Барвінського, на таку дорогу Русини народовцї до спілки з ренеґатами, з неґаторами Руси не вступлять і вступити не сьміють, а коли бажають добра народу, то треба „признати себе Русинами і взяти ся до працї над народом ab ovo!“

Від місяця почав „Czas“ подавати серию статий „Z obozu ruskiego“, в котрих подавши характеристику ситуациї витвореної заявленнем п. Романчука а також характеристику руської праси всяких відтїнків, згадує про здобутки полїтики Русинів-народовців і оцїнює становище їх підчас осїнної сесиї соймової. В сих статтях потягнув

*) див. Листи Вол. Барвінського, Правда 1889, I. стор. 294.

Digitized by Google

автор консеквенції, оперті на наш погляд на хибних основах, а позаяк взиває: Porozumiejmy się! то-ж радо подамо свій погляд. Prowadząc politykę negacyi, сказано там, Polacy nie ustępowali na rzecz niczyją ani trochę miejsca, ani jednej szkoły, ani jednego stanowiska. Zyskiwali tem wasze niezadowolenie, ale mieli wszystko niepodzielnie, w swych rękach. Тепер Русинам дано школи руські вправ, ґімназию, катедру істориї і вони ще невдоволені, отже виходить, що ліпше, що б Поляки мали все неподїльне. Такий погляд зовсїм хибний і коли Поляки так глядїти муть на полагодженнє домагань і потреб руського народу, що признаючи Русинам приналежні їм права, вдоволяючи їх культурним і национальним потребам, уступають їм місця, дїлять ся з ними своїми правами, капітулюють з свого становища, тодї певно не дійде до порозуміння, до полагодження польско-руського питання. Вже-ж се не зменшає анї впливу анї прав Полякам, коли побіч польских шкіл будуть руські, коли побіч польскої мови і письма буде в урядї мати свої права руська мова і письмо і т. ін. Признанне cuique suum не тілько не ослабить, але зміцнить становище обох краєвих народностий і вийде на добро краю і держави. А коли Поляки будуть глядїти на справу руську з того становища, яке вказують вгорі наведені слова „Czas“ у, то се мусить викликувати, як Czas каже, „nieufność, która jest jedyną „przeszkodą“ мирного пожиття і спільної працї обох братних народів! „Szczere i stanowcze pojednanie Polaków z Rusinami dopiero wówczas nastąpić będzie mogło, gdy zostanie przeprowadzona gruntowna reforma wychowania duchowieństwa ruskiego i wychowania ruskiej młodzieży, пише Czas“. Ми признаємо, що духовенство вихованє в щиро народнім дусї, що молодїж руська перенята ідеалами щиронародними — вельми багато можуть вдїяти для щирого і рішучого помиренння Русинів з Поляками. Однак се тілько оден бік тих обопільних змагань, що можуть довести до такої мети. Але мусимо зовсїм щиро заявити, що в тім напрямі або зовсїм нїчого не робить ся або вельми нїяково. Поки по руських консисторіях не засядуть справдешні сьвященики народовцї перенятї і глибокою вірою і любовію свого народу, поки там панувати ме терорізм москвофільский замаскований по фарисейски, поки настоятелями семінарий духовних будуть явні або замасковані москвофіли, поки консисториї предкладатн муть на катехитів шкільних москвофільских кандидатів, а власти таких іменувати муть, доти заходи коло вихованнія руського клєру і молодежи в здоровім напрямі будуть марні, а москвофільство деструктивно дальше точити ме як рак нашу суспільність. А поки скажемо на сю тему дещо більше, кличемо завчасу caveant consules..

(Конець буде).

Digitized by Google

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько-руську перевіршував Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Куліша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещагина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданнє з записок сільскої учительки на Україні. Ціна 20 кр.
11. Професор Ратмірова, Роман-бувальщина Д. Мордовця, переклад М. Уманця.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

12. Памятне видіннє, оповіданнє О. Я. Кого, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XLIV-им випуском починаєть ся останнє чвертьроче нашого видавництва. Просимо отже о вирівнанне належитостий і відновленне передплати.

Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України-Руси подавали вісти про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого национально-культурного і суспільного життя.

☞ Поручаємо нашим читачам часопись педаґоґічну **„Учитель“** (річна передплата 3 р.) і часопись для дїтий **„Дзвінок“** (річна передплата 4 р.). Обидві редаґовані тепер фонетичною правописю.

Запросини до передплати
на XV і XVI том
РУСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛЇОТЕКИ.

Том XV Руської Історичної Бібліотеки почав друкувати ся і вийде перед кінцем 1892 р. Містити ме II-гу часть **Руїни** М. Костомарова: **Гетьмановання Демяна Многогрішного.** Том XVI. містити ме III. часть **Руїни: Гетьмановання Самійловича.** Передплата на оден том брошурований 1 р. 20 кр. з пересилкою 1 р. 25 кр., на оба томи разом оправні в англійське полотно з рекомендованою пересилкою 3 р. 10 кр.

Олександер Барвінський
у Львові, ул. сьв. Миколая 13.

ПРАВДА

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

ТОМ XV. — ВИПУСК XLV.

за місяць падолист 1892.

Рочник 1892.

Видає і за редакцию відповідає:

АНТІН БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

ЗМІСТ:

I. Видатнїйші реформи „ росийськї сторона 675—680.

II. Правдивий, оповіданне П. Голоти, сторона 680—693.

III. Павло Полуботок, історична траґедия Осипа Барвінського, стор. 694—704.

IV. Листи з Черниґівщини. Лист перший. Черниґівця, стор. 704—709.

V. Ярина вірш Чайченка стор. 710—711.

VI. Сучасний Українець у весїльних звичаях і пісьнях, стаття С. Ю., (далї буде) сторона 711—718.

VII. Де та правда, ескиз з натури, сторона 719—724.

VIII. „Кнайпа“, (Образок з життя руських буршів) Лаврина стор. 725—729.

IX. Серед ґазет і журналів (кон.) ст. 729—740.

X. Переписка Редакциї, і оповіщення на окладцї.

У ЛЬВОВІ, 1892.

З друкарнї товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Переписка редакції.

Вп. Сивенький. Четверту пісьню дістали, спасибі Вам, подамо в грудні, а просимо о дальші, що-б ішли без перерви.

Вп. Школиченко в К. „Хлопчик Нагадай“ передали ми ред. „Батьківщини“. Віршів „У шинку“ і „Ватуринські руїни“ і „Ідеали“ ми не дістали. „Рідний край“, „Вигнанець“ і „Південь“ дістали, спасибі Вам, і подамо в грудні і січні. Оповіданнє „Злодій“ піде на грудень.

Вп. С. Ю. в К. Другу частину Вашої статті дістали, спасибі Вам, подамо в грудні. Просимо й на будуче про нас не забувати.

Вп. Журман. Вашу посилку дістали, спасибі! Зробимо, як бажаєте.

Оповіщення.

Для вигоди П. Т. Публїки отворено Аґенцию

КРАКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

ВЗАІМНИХ УБЕЗПЕЧЕНЬ

на життя, від граду і огню

у Львові, пляц Бернадинський ч. 14., І. поверх.

Полїси так на життя як і від огню виготовляєть ся в мові руській. Всїлякі інформациї на жаданнє залагоджуєть ся оборотною почтою.

Переписка по руськи.

Digitized by Google

Випуск XLV. ПАДОЛИСТ. Том XV.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австрії
на рік злр. 5·—
1/2 року „ 2·50
1/4 „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
1/2 року „ 5·—
1/4 „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статті не падруковані зберегають ся не дальш як 3 місяці.

Видатнїйші реформи росийськї.

Львів 1 (13) листопаду 1892.

Хто, хоч з такого далека як ми, придивляв ся до всїх більш чи менш видатнїйших росийських реформ за останнїй час, почавши з 1882, найпаче з р. 1885, той, хоч би й не хотїв так мусить помітити, що усї вони перенятї одним духом, одним прямованнєм до темноти, до неволення духа і життя. По всїх їх проходить червоною ниткою одна і та-ж сама ідея: розірвати традициї з реформами попереднього царювання, знївечити усї ліпші реформи Олександра II. і вернути ся до дїдівських традицій, до духу царя Миколи: одно слово: вернути ся, як радив Іван Аксаков р. 1881 „домой“!

Такий возворот „домой“, до зміцнення самовласття, чи як там кажуть „единой крѣпкой власти“, пронизує кожну нову реформу: в кожній з них бачимо тілько трошки неоднакові заходи, а мета скрізь та сама: деморалїзувати почуттє, приголомшити дух; закрити сьвіт; знївечити геть чисто приватну і громадську ініціятиву, обмежувати до зера автономію; виборну завязь повернути, яко зброю ідеї службової, урядницької; дворянство постановити на чолї бюрократиї повернувши єго, як воно й було колись в Московщинї, на „служилыхъ людей“; духом релїгійно-ґрархічного обскурантизму повити духовенство і народ; роз-єднати інтелїґенцию з народом і вкоренити антаґонїзм, ворожу розтич і недовірє між станами людности і такими заходами зміцнити „единую“ власть.

Digitized by Google

Таким, а не інчим яким духом і прямованнєм пронизані усї реформи, починаючи з Ігнатєвської „конституції“ — „объ усиленной охранѣ“ і кінчаючи недавно оголошеним „Городовымъ положеніемъ“.

Що-б хто з поклонників російського поступу не закинув нам „задирливої тенденції москалежерства“ — згадаємо короткими словами хоч де-які з видатнїйших реформ останнього часу.

Сподіваємо ся: нашим читачам так добре відомі, що не треба їм нагадувати Ігнатєвськи нї „конституції“ — „объ усиленной охранѣ“, нї Habeas corpus про адмінїстративні заслання і про догляд поліції за „неблагонамѣренными“, нї єго-ж таки Pacta conventa про знївеченнє преси. Толстовський закон про наймитів і робітників єсть підступний захід крепака-бюрократа вернути повагом в крепацтво. Зреформовані піклованнєм єго-ж таки і міністра осьвіти ґрафа Делянова — університетські статута чисто приголомшили науку: в осьмий вже рік в університетських катедр, замість вольної науки, читають ся відчити обмежовані бюрократично-поліцийними програмами! Д. Побідоносцев реформою середнїх і висших духовних шкіл, повернув семінарії і академії гірш нїж на монастирські келії, він зробив з пих поліцейсько-клєрикальні сажі, де вигодовують ся урядники в рясах, гнобителї свободи сумлїння.

Міністерство фінансів на підмогу шляхті орґанізувало „Дворянскій Банкъ“ з такими умовами, що він чисто паралїзував вагу крестянського банка і зробив останнїй зброєю про зруйнованнє економічного побиту крестян.

З ініціятиви міністра правосудія Манасеина суди орґанізовані по статутам р. 1884, знївечені; з компетенції присяжних винято важнїйші злочинства і саму її зведено на нївець. А головна річ — скасовано суди близькі до народа (мирові) натомість заведено земських начальників і в руках їх знов з-єднано власть судову і адмінїстрацийну. Тим же самим законом (12 червня р. 1889) заведено знов в життє кару по тїлу різками, що була скасована р. 1863!

Нарештї законами 12. червня р. 1890 і 11. червня сего року так зреформовано земську і міську автономію, що земства і думи міські повернено на покірливі ґубернаторські канцелярії! Земство повернено на переважно дворянську (шляхецьку) інституцию; з міських дум викинено найбільш культурні елєменти і запроваджено туди переважно крамарів та жмикрутів.

Треба сказати, що уряд, видаючи такі реформи, досягає потайної своєї мети. Холєрна ворохобня, що прокинула ся в Астрахані, по Саратовщинї, Тамбовщинї і по ін. країнах, довела як сьлїд, що не тїлько розтич, а навіть керваве вороґованнє між народом і інтелїґенциею вже дозріло і темна маса лютим звірем кидаєть ся і вбиває тих інтелїґентних

Digitized by Google

людий, що прийшли до неї на запомогу під тяжку годину. Судовий процес тамбовських ворохобників з-ясував, що маса ворохобників була лїкарів, запевнившись думкою, що їх підкупили пани, труїти народ, через те, що „цар (уважайте!) велїв відібрати у панів землї і віддати крестянам, а пани, ревствуючи за те на царя, підкупили лїкарів, попів і інч. труїти народ!“ Добутки своїх реформ бачив уряд і в голодї і в холєрї, і в цинїзмі нижегородського ґубернатора! бачив він, яка загальна приголомшенність і теляча покірливість опановала в Нижньому-Новгородї масу і темну і інтелїґентну: проти цинїчних похвалок — вішати без суда, „на мѣстѣ“, вішати прилюдно; проти варварського катування санїтара 150 ударами різок в притомности усего села — нїхто не обізвав ся нїже єдиним словом!

А про те: кому-ж і обізвати ся!? Реакционери і їх орґани торжествують! Реакция устами „Моск. Вѣд.“, „Гражданина“ і ін. витає уряд, що „принципіяльно порвав звязок з традициями реформ Олександра II.“ Реакційна преса що сили є галасує, що „реформи 1860—1870 р. занадто вельми росхитали були єдинство власти.“ Ся преса не варуєть ся просто висловити, що „ідею автономії давно треба було знївечити, а ідею виборну повернути на службу єдиної власти“.

Коли так сьпіває праса реакційна — річ зовсїм натуральна, дивного тут нїчого нема, інакше вона й не може сьпівати і консеквентність її повинна стати за зразок орґанам преси лїберальної. На лихо „лїберальній“ пресї російській (за вельми невеличкими винятками) бракує, як і завсїгди бракувало перш за все консеквентности. (Додамо до слова, що сю хворобу на превеликий жаль можна легко спостерегти і серед української інтелїґентної молодїжи!). Беремо, напр. лїберальну щоденну часопись Нотовича „Новости“, де працюють і Василевський і Михневич і Мордовець і інчі. Що-ж говорять „Новости“ про найреакційнїйші реформи 1889—1892 р.? По їх думцї реформи Олександра II. були такі ідеальні, що на переведенне їх в життє в Росії не було ще вівповідних людий, тим то й треба було збочити на інчий шлях. Уряд, мовляв, консеквентно мусив прийти до реформи 1889—1892 р. і реформи ті „не переміняють коренних і побутових умов життя; вони переміняють тілько де що частинно з реформ, викликаних знесенням крепацтва (Ч. 178 р. 1890). А далї за рік ще лїпше! „певна річ, верзуть „Новости“, що сучасні реформи стоять на ґрунтї дальшого поступового розвитку і убезпечають, що поступовий розвиток ітп ме відповідно новим умовам і змаганням життя“. Виходить, що поступове житте викликало і земських начальників і різки і т. інче!

Тут вага не в тому, що „Новости“ без сорома брешуть, а в тому, що уряд і реакция може здавати ся на сей „лїберальний“ орґан, і ска-

Digitized by Google

зати: що реформи задовольняють і лїберальний табор. От таким чином скаже уряд, повинен я йти і далї тією самою стежкою, якою ішов досї і з тим же духом і прямованнєм видавати і далї закони. Так дїйсне уряд росийський і робить. Коли голод, холєра, фінансові операції Вишнеградського і все інче довели очевидячки, над якою безоднею стоїть Росия, почули ся були де-неде хоч і вельми несьміливі голоси про потребу загальних реформ в інчому дусї, в дусї волї і дїйсного поступу. І таким чином бажали на першу чергу постановити таку реформу податків, що-б відповідала хоч елєментарній справедливости. Податкову реформу викликає перш завсе незвичайно великий недобір в буджетї і великі злидні селян, поруйнованих в кінець торішним і сегорічним недородом.

Думка про податкову реформу розбила ся на два табори: одні хотїли запобігти лиха коренною реформою завівши єдино-справедливий податок: з доходу; а ся реформа, неминуче-б то повела і до реформи полїтичного устрою. Така думка була в головах тієї мікроскопічної меншости, що стоїть наче в опозициї сучасному режіму. Але орґани вельми близькі до „єдиной власти“, спостерігши таку думку, зараз же заходили ся паралїзувати її, а до того і знївечити початок опозициї в радї державній. З величезного гурту реакцийного зараз взяли радними до ради державної видатнїйших слуг реакциї Анастасєва, Муравєва і Татищева. І з сего вже можна добре тямити якою стежкою іти ме і на далї робота ради державної коло реформи! Знати знов, якими податковими реформами новий міністер фінансів латати ме дірки державного буджету! Є чутка і доволї певна, що спроєктовано вернути давно скасовані податок на сіль і монополь на шинки, да завести монополь на тютюн і кожну живу „душу“ — жіночу і чоловічу з 18 до 55 лїт віку оподаткувати одним рублем річно!...

Ми не маємо жадної причини бути непевними, що й такі реформи не будуть переведені! ми, навпаки, певні що реакция нїким не спинена, та ще чуючи потуранне „лїберальної“ преси, простувати ме стежкою ретресу аж не дійде до брами крепацтва. От в сю браму, не скажемо, чи пустить її народ? чи відчинить їй браму? Певнїйше, що нї, — але реакция може пролїзти крадькома, а темна і обідрана маса почує нове ярмо тодї вже, коли воно буде у неї на шиї.

Може бути, що маса стане пручати ся, стане відбивати ся, кинеть ся, але на кого?... уважаючи на ті гутірки, що ходять в народї про земських начальників; уважаючи на дїйсні причини холєрної ворохобнї; уважаючи на ту розтич і ворогованнє до інтелїґенциї що так пильно сіють урядники в народї, можна запевне сподївати ся, що коли-б народня маса й повстала, так нї проти кого більш як проти інтелїґенциї!

От до сего то ми й вели річ. Ми хотїли показати в якому небез-

Digitized by Google

печному становищі може опинити ся російська інтеліґенция, а тим паче шляхта, коли вони не схаменуть ся заздалегідь і не узброять ся проти заходів реакції. зрабувати і зневолити народ і вернути ся „домой“ в сферу крепацтва! Прямованнє реакції до крепацтва так очевидне, в кожній реформі воно відбиваєть ся так виразно, що годі більш доводити єго!

Одначе що-ж можна і треба проти сего дїяти, чим лиха запобігти? Вже-ж пак не динамітом, не кровю, а витвореннєм певної, сьвідомої і міцної опозиції реальної, такої що-б по всяк час солїдарна була, працювала позитивно для народу і з народом і готова була по всяк час виступити відкрито на активну боротьбу з темними силами, але на боротьбу, кажемо вдруге, не огнем і динамітом, але сьвітом правди, волї і прямованнєм до щастя народу.

Висловлюючи таку пораду, ми властиво, нїчого нового не кажемо; тілько нагадуємо істину стару, як сьвіт, і більш менш відому кожному, кому мулить неволя, у кого свербить за вухом від посвисту різок по народній спинї.

Гаразд, скаже хто, але яким побитом се все здїйснити? Се інча річ нам, не відаючи подробиць обставин життя російського, трудно відповісти на всї питання детальні. Перша-ж принципіяльна річ солїдарність інтеліґенциї поступової, солїдарність на ґрунтї повної сьвідомої справедливости, повної реальної рівноправности усїх культурних народів, що входять в склад імперії Російської.

Україна не може і певно — не буде, цурати ся такої солїдарности; бо з усїх народів Росиї Україна найбільш і найгірше зрабована, зневолена і пригноблена; але Україна не може забувати і повинна на кожному ступнї памятувати про свою власну самостійну національно-народну справу; памятувати, що гнобительство і неволеннє її справляв і справляє не сам тілько уряд, але й громада великоросів брала і бере в тому долю.

Тим то першою умовою солїдарности української опозиції з великоруською повинно бути те, що-б лїпші і певнїйші люди останньої запевнили таких же першої, що великоруська інтеліґенция поступова нїколи й нї в чому не втручати меть ся в национально-народні справи українські і не змагати меть ся проти того ладу, який орґанїзує у себе Україна, а тим паче не змагати меть ся проти национального розвитку України в усїх сферах життя в найширшому поступовому розумі сего слова... А вже що Україна не втручати меть ся нї до кого в домашнє життє — про се нема що й казати.

З таким запевненнєм повинна наступити орґанїзация спільної позитивної праці і роботи опозицийної інтеліґенциї проти спільного ворога.

Digitized by Google

А вже-ж праця і робота повинні переводити ся відповідно обставинам і потребам кожного краю...

З такими умовами, здаєть ся, вельми легко орґанїзувати ся опозиції, і працювати скрізь, де і як можна буде. Певна річ — праця не легка і робота не така, що-б швидко дала бажані добутки; за теж добутки — будуть певні, міцні і користні.

Хоч би і як далекими не здавали ся нам добутки роботи опозиційної а все-ж вони будуть близше ніж тепер, коли нема ніякої роботи супроти реакції і коли остання плине без упину! так без упину, що не можна не спитати ся деж подїла ся в Росиї колишня опозиция? Чи вже вона зникла зовсїм? Ні; ледві чи так: правда велика частина колишньої опозиції перейшла до табору супротилежного, а лїпша частка замовкла, або ледві відзиваєть ся... Тим то неминуче треба яко мога швидчого оновлення і згуртования сил ворожих реакції.

ПРАВДИВИЙ.*)

Оповіданнє **Петра Голоти.**

I.

Кажуть люди, що нема в сьвітї правди, а я скажу, що вона була й буде, і люди правдиві є, і хоч зрідка, та все-ж таки вони по сьвіту вештають ся. А що-б се, що я кажу, не зістало ся тільки словами, скажу краще про Йвана Сидоровича Лугового, як то єму один чоловік, чоловік правдивий, запоміг з лихої біди вибрати ся.

Іван Сидорович був тоді ще молодий чоловік. Чотири роки тільькі минуло було від того часу, як він скінчив курс в духовній семінарії, де думкою єго було, поступити в духовну академію, бо і вчив ся він в семінарії добре, та мати єго уже стара була і її треба було піддержати. Іван Сидорович не поступив в академію, а пішов в село на дяківське місце; він взяв до себе й стару свою неньку, котру він щиро поважав, і котра за него завсїди Бога молила, бо знала, що біля него і вік сьій вона звікує. З перших часів єго життя на селї, люди були єго не злюбили: вони звикли з старим дяком компанувати, мед-горілку в коршмі

*) Се оповіданнє малює нам вірну картину тої страшної деморалїзациї, яка налягла на православне духовенство і духовні власти на Українї. Наші читачі зможуть собі уявити причини морального упадку, котрий мусить з тої верстви суспільної переносити ся і на сїльский народ. *Ред.*

Digitized by Google

розпивати і жити з ним за панібрата, а Йван Сидорович був зовсім инший чоловік: з людьми своїми (з прихожанами) він близько, до панібрацтва, не заходив, горілки зовсім не пив і люди за се єго не злюбили. „На що нам сей дяк гордий? Не треба нам такого дяка!“ не раз гомоніли вони так перед своїм пан-отцем. Не раз і пан-отець казав своїм парафіянам, що-б вони перестали гомоніти, бо з сего нічого не вийде, бо се дяк не такий, як перший був: се дяк учений і письменний і єго сюди саме начальство наслало, і єго воно добре знає, та люди не слухали, гомоніли, аж поки не довело ся їм почути раз у церкві, як Іван Сидорович говорив, стоючи перед царськими вратами, якусь проповідь. На єго був надягнений гарний, новий стихар, і Господи як гарно було єму в тому стихареви! А говорив він Господи як добре! Не одна баба аж заплакала так добре! З того часу люди зрозуміли, що Йван Сидорович справді не такий дяк, як перший був і почали єго поважати, а далі й любити. Й Іван Сидорович любив своїх людий (прихожан): за треби він лишнього з них не вимагав, а брав те, що єму давали, а як коли єму за треби й нічого не давали, то й за те він ніколи не гнівав ся. Отак би він, здаєть ся, і вік свій звікував, бо за великим він ніколи не ганяв ся, та мати єго стара часто по цілим ночам не спала, та все думала про те, як би то швидче побачити свого Івася батюшкою; і часто їй снив ся Іван Сидорович уже в золотих гарних ризах, і так же гарно він службу Божу відправляв, що, здавало ся їй, ніхто так гарно не зумів би відправити. Мати думала, надіяла ся і через те щаслива була. Раз, — вже як четвертий рік минав, як Іван Сидорович скінчив курс в семінарії, -- стара мати й каже своєму синови:

— Годі вже тобі, сину, по дяківському хлібови сидіти, пора вже й до чогось кращого брати ся. Поїдь-но сину, до консисторії, та домагай ся там парафії. Може як раз тобі Бог поможе... Та як вже до чого прийдеть ся, то й даси кому треба буде. Тепер сьвіт такий, що скрізь мабуть треба давати.

Стара мати добре знала, що в консисторії не зовсім то легко і парафії випросити; вона добре знала, що там як помастиш, то так і поїдеш. Не від одного про се вона вже чула.

Іван Сидорович був покірна людина. Покірним та слухняним він був не тільки до матері, а навіть і до всякого чоловіка старшого від себе. На другий день він подавав уже по пошті до архієрея прошеніе, що-б той назначив єму парафію, а через тиждень почав збирати ся і сам в дорогу. Недовго збирав ся Іван Сидорович і в дорогу: звечора найняв собі підводу, а на другий день вранці він прощав ся уже з своєю матірю. Вона щиро благословила свого сина і дала єму на потребу ті триста карбованців, що вона з сином мало не чотири роки збирала.

Digitized by Google

— На, сину, — сказала мати, — та гляди, знай, кому дати. Вся кому не давай, а кому тільки треба буде.

Ще раз вони попрощали ся, і Іван Сидорович поїхав, а мати стара зістала ся сама одна дома. Довгими та тяжкими здавали ся їй години самотного пробування: хвилини здавали ся їй годинами, години тижнями.

А Іван Сидорович їхав до городу, до самого ґуберського городу, де жив сам архієрей і де була консистория. „Чи вже-ж таки там, в тій консисторії, парафії продають ся? — думав він. — Чи вже се настали часи симонії, русько-консисторської симонії? Чи вже-ж там всї торгаші і чи вже немає там пїжадної правдивої душі? Нї, сего не може бути! Там же і архієрей живе, котрий сьлїдить за дїлами консисторії і він не може не бачити консисторської кривди, як тільки сему правда... Нї, сего не може бути! „І пригадав Іван Сидорович, як не один уже єго товариш розказував єму, як то з них дерли хабарі, як домагали ся вони собі парафії. „Що буде, то те й буде“, сказав він сам собі.

II.

На третїй день вранцї Іван Сидорович спускав ся з гори, проти котрої на другій горі розкинув ся великий та красивий ґуберський город. Не одна церква виглядала з-за домів, і не одна голова їх блистїла проти лїтного сонця. Швидко Іван Сидорович в-їхав в самий го́род. Там саме дзвонили до церкви і згук від дзвонів з обох боків нїс ся до уший Івана Сидоровича, а торохтїннє коліс по камяній дорозї аж заглушило єго. По вулицї скрізь вертїлись люди; вони гомоніли, випереджували один другого, нїби всї вони кудись спішили, і се все чудним здавало ся Івану Сидоровичу: єму здавало ся, що земля під ним стугоніла. Перший раз Івану Сидоровичу прийшло ся бути в ґуберськім городї пісьля того як він скінчив курс в семінарії і за чотири роки, пережиті ним в селї, де скрізь так тихо, так гарно, він так одвик від городського шуму та клекіту, що єму все се тепер здавало ся якимсь чудним, не людським. Швидко Іван Сидорович знайшов постоялий двір і, передягнувшись в поганій та душній жидівській хатинцї в кращу одежину, побіг до того дому, на котрому висїла велика вивіска з надписом на нїй із золотих славянських букв: „Духовная консисторія“ і без малого через годину опинив ся він в самій консисторії і питав уже в якогось чиновника, котрого всї консисторцї величали Іваном Петровичом, про архієрейську резолюцию.

— Сю справку можно тільки у секретаря консисторії спитати, — сказав чиновник, лїнивo глянувши на Івана Сидоровича заспаними очима.

— Так попросїть, будьте ласкаві, секретаря, що-б він вийшов сюди, — сказав Іван Сидорович тому чиновникови, та чиновник той і ди-

Digitized by Google

вити ся на него не хотів, ніби то й не єго просили: він собі сидів, та щось писав на якійсь бумазї.

— Попросіть секретаря, що-б він вийшов сюди, — сказав Іван Сидорович вдруге, думаючи, що чиновник єго не розибрав.

— Ви-ж бачите, що я пишу... Ждіть поки сам до вас вийде... Не мішайте мині... — сказав чиновник, вдаючи з себе дуже занятого чоловіка.

„Треба помастити", — подумав Іван Сидорович і, одсчитавши сорок копієк, сунув їх в руку чиновника-консисторця.

Подивив ся чиновник на ті гроші, та й каже зтиха, боючись, що-б другі люди не почули:

— Що се ви мене за льокая якогось считаєте? Я не льокай... Та й льокаєви більше дають.

— А скільки-ж вам? — спитав Іван Сидорович, трохи засоромившись.

— То карбованця не жалїйте, а як більш дасте, то більш вам і дяки від мене буде.

Нїчого не зіставало ся Івану Сидоровичу робити, як тільки дати карбованця. Дав він того карбованця чиновникови, і той сказавши: „О, за се спасибі" — пішов в другу кімнату, що-б визвати секретаря.

Швидко вийшов чиновник, а за ним і секретар, гладкий та пузатий.

— Ви до мене? — спитав секретар у Івана Сидоровича.

— До вас, — сказав Іван Сидорович, вклонившись.

— А чим можу вам служити?

— Подав я на позапрошлій неділї єго преосвященству прошеніе, що-б дали міні парафію... Так я прийшов до вас спитати про єго резолюцию.

— А яка ваша фамілія? — спитав секретар.

— Луговий, — сказав Іван Сидорович.

— Почекайте-ж тут, я зараз піду, наведу справку.

Швидко вернув ся секретар до Івана Сидоровича та й каже єму:

— Ваше прошеніе три дні уже лежить у нас в консисторії. Архієрей написав на єму, що передає ваше прошеніе на „усмотрѣніе" консисторії, а консисторія постановила дати парафію, що ви просите, достойнїшому.

— А хто-ж може бути достойнїшим? — спитав Іван Сидорович.

— Хто, наприклад, скінчив курс студентом.

— І я студентом скінчив, — сказав Іван Сидорович в душі радіючи, що і він може бути достойнїшим. — То можно надіяти ся? — спитав він далї у секретаря.

— І се ще не дає вам права надіяти ся, — сказав секретар, поправляючи свою несподівану помияку, — бо достойнїшим може бути і той,

Digitized by Google

хто довше послужив в сьвященстві, бо й сьвященики подають ся на те село, що ви просите, і той хто проявив чим небудь свою дїяльність, — сказав секретар, вдаривши голосом і обірвавши голос на посльїднім слові. — Тепер прощайте, бо говорити з вами більше мині часу не має, а як хочете ще що спитати, то розпитайте в того чиновника, він вам все розкаже, що вам треба буде, — сказав він, показавши головою на Івана Петровича, і пішов в другу кімнату.

Нїчого Іван Сидорович не казав більше секретареви і нїчого не питав у него більше. Він знав, тепер, що найдостойнїшим буде той, хто проявить свою дїяльність се-б то в мастїнні. „Він, секретар, се й казав, та до кінця не доказав, що-б я сам догадав ся“, думав Іван Сидорович. „Як же-ж єго проявити ту дїяльність?“ питав він сам у себе. Чиновник, Іван Петрович, що визвав до него секретаря, нїби догадавшись про що думав тепер Іван Сидорович, підійшов до него, та й питає:

— Ну, що яка резолюция на ваше прошеніе?

— Резолюції ще не має, бо консистория ще не видала, — сказав Іван Сидорович.

— Не швидко мабуть і видасть, — нїби про себе промовив чиновник.

— Через що-ж так? спитав Іван Сидорович, нїби забувши те, про що він тільки що думав.

— Через те, що парафії консистория дає достойнїйшим... Хто найкраще проявить свою дїяльність.

— В мастїнні? спитав усьміхаючись Іван Сидорович.

— А хоч би й так!... Та що тут балакати! Ви відгадали. В мастїнні треба проявляти свою дїяльність, — сказав чиновник, злегка бючи Івана Сидоровича по плечах. — Ви ще сего не знаєте, бо ще ви молоді...

— Як же-ж єго мастити? спитав Іван Сидорович.

— А я вас навчу, як робити, тілько що-б з вас могорич був, як дїло ваше вигорить.

— Та за могоричем дїло не стане.

— Ну, то йдїть же за мною, — сказав чиновник Івану Сидоровичу, відводячи єго в куточок, де не було нї жадного чоловіка. — Тут нїхто нас не почує. Слухайте-ж. Ви ідїть тепер до дому, бо тепер ви тут нїчого путнього не зробите. А пісьля обіда, або над вечір, годин в пятьшість ви підїть до секретаря на кватиру (кватира єго ось тутечки зараз під низом) і дайте єму — ну півтораста, чи двісті карбованців, — звісно чим більш, тим краще, — і скажіть, що се ви жертвуєте в касу для підмоги вдовам та сиротам із духовних. А він уже знати ме, куди ті гроші подїти. — Так отсе зробіть, то дуже добре буде. А як побуваєте ще

Digitized by Google

в двох столоначальників, бо й вони в канцелярії силу мають, то тоді сьміло заготовлюйте собі рясу.

Пильно слухав Іван Сидорович, що казав ему чиновник і, як той замовк, подякував єго за добрий совіт і пішов до дому. В душі своїй він ненавидів тепер всіх чиновників, що служили в консисторії. Він би ніколи вже не вернув ся в консисторию, що-б не бачити людий, котрі за неправдиву наживу продають свою совість; він не хотів би і теї парафії, що-б не мати діла з продажними душами, та нагадав він свою матусю, котру він так любив, і для котрої він все на сьвітї віддав би, аби їй старенькій було добре, аби їй угодити...

III.

Була шеста година вечора. Секретар консисторії сидів один в свому кабінетї і когось нетерплючи паче піджидав до себе. Перед ним лежав лист місцевої ґазети і очи секретаря бігали по невеликим стрічкам теї ґазети, а думки єго зовсім десь інше лїтали. „Добре хтось видумав отсю касу для підмоги бідним вдовам та сиротам“, — думав він. — „Там один пожертвує стільки, а другий звідтіль пришле стільки, і сума в касї росте собі помаленьку, та й наша виростає з нею. Хто нас провіряє! Роби що хочеш! Просять тебе записати на бідних двістї карбованців, а ти сьміливо пиши двацять... І біднім поміч і нам підмога... Добре, що хоч родича такого маю, як Іван Петрович: він мінї багато помагає. Треба ему наградних дати, та й до ордена пора уже... Та що-ж се того Лугового так довго немає? Атже Іван Петрович казав, що він в шестій годинї прийде. Та воно то ще до шести пів годинн зістало ся, — сказав він далї, дивлячись на свої золоті дзигарі.

В сю саму пору в передній кімнатї, якось зтиха, наче боючись, теленькнув маленький дзвінок.

— А прийшов, таки не витерпів! — сказав секретар і швидко пішов в передню кімнату.

— Чого вам треба? — спитав він, відімкнувши двері і вобачивши перед собою Івана Сидоровича.

— Я до вас по дїлу, — сказав Іван Сидорович, вклоняючись.

— Прошу пожалуйте, — сказав секретар, пропускаючи поперед себе Івана Сидоровича в кімнату і замикаючи за ним двері.

— Ви, здаєть ся, Луговий? — спитав він далї у Івана Сидоровича.

— Луговий, — сказав той.

— Що-ж вам, п. Луговий, треба?

— Я чув, — сказав Іван Сидорович, — що у вас в консисторії є каса для підмоги бідним вдовам та сиротам і чув я, що ви сим дїлом завідуєте...

Digitized by Google

— Я, — з повагом сказав секретар.

— Хочу і я що небудь внести в ту касу.

— Се діло хороше... Не можна не похвалити... Хм... хм... прошу пожалуйте в мій кабінет, — сказав секретар, носом чуючи гарний нарост на свій капітал і в серці радіючи від сего.

— Прошу пожалувати, — сказав він ще раз і пішов вперед; за ним пішов й Іван Сидорович, не сьміливо ступаючи по мнягкому коврови.

— Сїдайте, — сказав секретар Івану Сидоровичу, показуючи на гарне нове кресло.

Іван Сидорович сїв якось неловко в те кресло і трохи не загруз в єму. Аж пружини в нему застугонїли.

— Так ви хочете щось пожертвувати в касу? — спитав секретар вдруге.

— Ёге, — сказав Іван Сидорович.

— За се вам щире спасибі — сказав секретар. — Спасибі вам, що ви не забуваєте бідних вдів та нещасливих сиріт, котрих є у нас не мало. У вас видко добре серце і сьвященик із вас, можна сьміло сказати, добрий буде. Парафіяне щасливі за вами будуть... Скількі-ж ви хочете пожертвувати? — спитав він далї.

— Сто карбованців, — сказав Іван Сидорович.

— Сто карбованців? Ну, й за се вам спасибі.

Останнї слова секретар сказав так, що кожний догадливий зрозумів би, що сто карбованців ще мало для діла підмоги бідним, що треба-б ще трошки більше. Й Іван Сидорович се зрозумів „О ненаситна душа! І се ще з тебе мало?“ подумав він.

— І за се спасибі, — сказав знов секретар. — Як би всякий, хто домагаєть ся парафії, хоч по стільки давав, то тодї добре було-б: тодї не було-б у нас бідних (розумію материяльно) вдів та сиріт. А то у нас їх так багато, що рідко кому і підмоги видаємо... Ви, здаєть ся, подавали ся на Охрімівку? Тепер вам можно більше надіятись, ніж перше можна було. Ви зробили велике діло: діло пожертвования в касу на бідних у нас приймаєть ся за велику заслугу... От як би ще ви пожертвували хоч що небудь, хоч трохи, на постройку у нас нового собору, що має отсе швидко строїти ся, то се ще краще було-б. Тодї вже певне Охрімівка ваша буде, бо за вами буде тодї дві великі заслуги.

Іван Сидорович дав ще хитрому вимагайцю трицять карбованців.

— Спасибі вам, спасибі, — сказав секретар, в душі радіючи, що єму вдало ся злупити ще трицять карбованців. „Все-ж більш думав він“.

— А гроші сї я запишу в книгу вже завтра, — сказав він далї.

Іван Сидорович побачив, що робити єму в секретаря більш нїчого,

Digitized by Google

і він став прощати ся, бо довше сидїти в секретаря єму дуже тяжко було: він ненавидїв єго тепер всею душою.

— Прощайте, прощайте. Спасибі вам. Та розповсюджуйте по селам, що-б присилали пожертвования для постройки нового собора на моє імя, — казав секретар, проводючи Івана Сидоровича до дверий.

Іван Сидорович побував ще в трех столоначальників, хабарників консисторських, і через тиждень єму сказали, що консисторія дала єму ту парафію, що він і просив, а на другий день після того Іван Сидорович ішов уже до архієрея просити єго, що-б він швидче утвердив консисторську резолюцию і сказав єму, коли являти ся до него висьвячуватись.

IV.

За три місяці до сего в го́род був назначений новий архієрей, котрий недавно сюди і приїхав. Городяне з великою охотою ждали, що-б новий архієрей швидче проявив свою дїяльність, бо чутка скрізь пролетїла, що він дуже дїяльний чоловік і до того — чоловік правдивий, і що він нїде не терпить неправди. Всї ждали архієрейської дїяльности, і тільки консисторія сего дуже не хтїла: вона звикла до порядків покійного архієрея, котрий сам нїчого не робив, а все здавав ся на консисторию, бо був дуже старий, — і другі порядки їй зовсїм не по душі були.

Іван Сидорович ішов до сего архієрея, і хоч тяжко єму на душі було від консисторської неправди, але він все таки радїв, що в городї хоч одна душа є, про котру всї добре говорять. „Слава Богу, що хоч тут за хабарями не гоняють ся, а то-б і не старчило, бо тільки двацять вісїм карбованців і сорок копієк і зістало ся“, думав він. Іван Сидорович ішов уже садочком, що ріс проти архієрейського дому.

В сю пору архієрей гуляв собі один в своєму садочку. На нему була простесенька ряса, яку тільки можно побачити на простому монахови. Архієрей любив прогулювати ся в такій рясї часом і по манастирю, що-б єго люди не пізнавали, та що-б єму не докучали. На нему не було нїчого такого, що виявляло-б єго перед людьми.

Іван Сидорович підійшов до архієрея, і привитавшись, спитав у него:

— А що, отче, чи дома архієрей?

— Дома, — сказав той.

— А не знаєте, чи можна єго тепер побачити?

— Нї, не можна, — сказав архієрей.

— Через що?

— Він тепер спить...

— Ото горе моє! Мабуть сего дня єго і не побачу, — сказав Іван Сидорович.

Digitized by Google

— Та він швидко вже встане... На що-ж се вам архієрей? Мабуть з прошенієм? — спитав архієрей.

— Та отсе я іду єго просити, що-б він швидче утвердив консисторську резолюцию на моє прошеніе, бо хочу швидче до дому навідати ся: там мати стара сама зістала ся... Мабуть бідна не знає що й робити: бо я виїхав з дому на шість днів, а тут півтора вже тиждня минуло, як я отут вештаю ся...

— Чого-ж се так? — спитав архієрей.

— Та все тая консистория, аж в печінках сидить вона мині.

— Мабуть без хабаря не обійшло ся, бо й у мене є небіж, скінчив семінарию, то як він просив собі парафії, то доти оббивав консисторські пороги, поки не вистарав ся собі на сто карбованців: я єму дав пятьдесять, та пятьдесять він ще десь позичив.

— Та де-ж ви бачили, що-б тут та без сего обійшло ся. Ваш небіж обійшов ся стома карбованцями, а я мало не триста карбованців потратив: тільки двацять вісім карбованців з копійками і зістало ся у мене гроший; а то триста карбованців у мене було.

— Ото які безувіри!... Хто-ж з вас найбільше злупив?

— Секретар найбільше здер, аж сто трицять карбованців, та так же хитро: то в касу для бідних вдів та сиріт він збирає, то на постройку нового собора він просить, і ти мусиш єму дати, хоч й добре знаєш, що та каса їх і не бачити ме.

— Так на що-ж ви так багацько єму давали? Доволі було-б з него й сто карбованців.

— Та я-б і копійки єму не дав, що-б не стара мати, — сказав Іван Сидорович. — Ради неї одної тільки я так зробив, а то дідька лисого бачили-б вони, ненаситні консисторці, що небудь від мене. Слава Богови, що хоч архієрей у нас, кажуть, добрий чоловік, правдивий.

— Що взяток не бере? — спитав архієрей.

— Еге!

— Хто-ж вам про се казав?

— Та я від багатьох чув.

— Не вірте ви тим, що так вам казали і не забувайте й того, що перш треба чоловіка самому побачити, а тоді вже єго й хвалити. Вже хто більш знає архієрея, як не я; я-ж біля него й служу... Та яке моє діло до сего! Ще, боронь Боже, кому небудь ви про се скажете, ще архієрей дізнасть ся, тоді біда мині буде.

— Ні, ні, я нікому не розкажу, — сказав Іван Сидорович, з нетерпячкою ожидаючи, що то скаже про архієрея той, хто біля него служить. Кому-ж пак про се більше знати, як не єму!

— Я вам скажу, що до архієрея з голими руками і не йдіть, бо од-

Digitized by Google

наково нїчого путнього не вийде. Тодї й триста карбованцїв ваших пропали, бо вже з рук консисторцїв не вирвете. Що з воза впало, те певне пропало.

Чого, чого, а сих слів Іван Сидорович почути нїколи не сподївався. „Що-ж се таке?“ думав він. „А всї-ж казали, що він правдивий... Нї, мабуть Ти, Господи, один правдивий, коли і архієрей хабарює... Де-ж Твоя кара, Господи, на людий, що віри в Тебе не мають? Бо як би вони мали в Тебе яку небудь віру, то так би не робили...“

— Уже час і архієрея збудити. Ви-ж ідїть на сї двері, — сказав архієрей, показуючи на ті двері, проти котрих вони тепер стояли, — а я піду на другі двері та розбужу архієрея, як він ще не проснув ся...

— Бодай уже єго й не бачити, як тільки він такий як ви казали, сказав Іван Сидорович тяжко зітхнувши.

— Ідїть на щастя, — може ви щасливійші від других... Там, як побачить вас льокай, та як може скаже вам, що тепер не час, то ви скажіть, що у вас до архієрея є неодкладне дїло, то він мусить архієрею про вас сказати... Ідїть же, ідїть, — сказав вдруге архієрей, побачивши, що Іван Сидорович з неохотою підступає до дверий.

Іван Сидорович ввійшов у кімнату, де архієрей завсїгди приймав людий-просителїв. На зустріч єму вийшов льокай і спитав у него, що єму треба.

— Я маю до архієрея неодкладне дїло, — сказав Іван Сидорович.

— Яка-ж ваша фамілія? — спитав льокай.

— Іван Луговий, — сказав той.

Пішов льокай до архієрея, а Іван Сидорович зістав ся сам один в кімнатї; тяжкі думи давили в той час єго серце.

Швидко вернув ся льокай, а за ним тихими шагами ішов архієрей.

Іван Сидорович не дивлячись на него, кинув ся до архієрейського благословення і поцїлував архієрея в руку.

— Ну, Луговий, резолюция на твоє прошеніе уже підписана, — сказав архієрей, — та тільки ти її зараз не дістанеш.

Іван Сидорович почув знаємий голос, глянув на архієрея і ледви не впав перед ним: він побачив перед собою того старця-монаха, з котрим він тілько що говорив.

— Не дістанеш ти резолюції, — сказав архієрей, взявши Івана Сидоровича за руку і ввівши в велику салю. — Не дістанеш поки не зробиш того, що ти повинен зробити. Ти знаєш, який я... Всїм давав, то давай же і мінї...

Іван Сидорович мовчав і нїчого не робив.

— Давай, давай, — сказав вдруге архієрей. — Тут нїчого не подїєш. Ти-ж сам казав, що в тебе ще двацять вісїм карбованцїв зістало

Digitized by Google

ся. Давай мінї двацять пять, а три карбованцї нехай тобі на дорогу зістають ся. Давай, бо все одно комусь другому віддаси, як не мінї... Треба-б і більше з тебе взяти, та не має й суду не буває...

Іван Сидорович виняв двацять пять карбованців і віддав їх архієрею.

— Тепер іди до дому, а завтра в одинацятій годинї приходь до консисторії та тільки не пізни ся. Там і я завтра буду, то й резолюцию там від мене ти дістанеш... А може ти ще не обідав? Зажди, пообідаєш у мене: за двацять пять карбованців можно тобі й пообідати дати.

Іван Сидорович був тепер неначе в якомусь чаду: він не знав, чи се все справдї робить ся, чи тільки воно єму снить ся.

— Іди-ж ти в ту кімнату, там ти пообідаєш, — сказав архієрей, показуючи на другі двері.

Іван Сидорович пішов в ту кімнату і льокай швидко принїс єму туди обідати, та тільки їжа не йшла чогось тепер на душу Івана Сидоровича. Він сидів за столом, а обід холонув. Вже й година минула, а Іван Сидорович до їжи і не доторкав ся. Скрізь тихо було. Коли ось рипнули двері і в салї, чути було, хтось ішов тяжкими ступнями.

— Здрастуйте, секретарю! — говорив архієрей.

— Ви мене звали? — питав секретар.

— Еге, звав.. Чи принесли ви з собою книжку, де ви записуєте прихід в касу для бідних вдів та сиріт?

— Принїс, — сказав секретар.

— Ну, добре; мінї треба дати отчот до Синоду.

В сю пору ввійшов льокай, що-б забрати посуду.

— Ви ще не обідали? — спитав у Івана Сидоровича, побачивши, що той і не починав їсти.

— Нї, ще не обідав, — сказав Іван Сидорович, нїби проснувшись і почав обідати.

Довгенько ще говорив архієрей з секретарем. Він розпитував у него, як то ведуть ся дїла в консисторії, і той єму казав, що краще вже вести ся вони і не можуть.

Іван Сидорович уже пообідав і сидїв-ждав, поки-то єму скажуть іти до дому. Коли в салї тихо стало, в кімнату де сидїв Іван Сидорович, ввійшов архієрей.

— Скільки ви пожертвували в касу для бідних та на постройку нового собора? тринацять карбованців? — спитав він у Івана Сидоровича.

— Сто трицять карбованців, — сказав той.

— Ну ідїть тепер до дому, а завтра в одинацятій годинї, приходьте в консисторию.

Іван Сидорович вийшов від архієрея і пішов собі до дому.

Digitized by Google

„І що він за чоловік отсей архієрей?“ — думав Іван Сидорович.— „На що єму було прикидати ся передо мною якимсь манахом, що служить у архієрея? На що він призивав до себе секретаря і на що пісьля того він спитав у мене скільки я пожертвував у касу — чи 13 карбованців? Нї тут щось робить ся таке, чого по віки не відгадаєш. Чи не задумав він часом показати свою дїяльність. — О, дай, Господи! Тільки на що-б він брав з мене грошї? А може для того, що-б я кому іншому їх не віддав, бо він же й казав, що як не єму, то комусь я іншому віддам. Нї, мабуть, він чоловік добрий, чоловік правдивий, бо так би про єго не говорили. Або й се, що він на мене казав ти, а далї почав говорити ви, — і се щось значить..“

V.

На другий день сонце весело заглядало через великі вікна в консисторию. Була уже девята година. Деякі чиновники уже понриходили в консисторию і возили ся біля своїх бумаг, а деякі ще й не думали приходити. Не було ще й секретаря; він тільки що встав і збирав ся чаювати. Веселі думки витали в єго голові в ту пору. „От і казали, що новий архієрей дїяльний чоловік, що єго нї в чому не проведеш, — думав він, беручи в руки стакан з чаєм, — а єго мінї провести лекше, ніж стакан сего чаю випити.. Тільки чого той Луговий у архієрея вчора обідав! А може то льокай збрехав...“ В сю саму пору в кімнату ввірвав ся Іван Петрович і не своїм голосом крикнув: „Архієрей приїхав.“ Здаєть ся, нежданий грім так не злякав би секретаря, як злякали єго сї слова. Притьмом кинув ся він зза столу і побіг до дверей, що-б бігти в консисторию.

— Куди-ж ви, Карп Власович, так біжите? Та ви-ж не одягнені, — сказав єму Іван Петрович.

— Ото горе!... Се Луговий так наробив... недаром обідав... книжку, книжку мінї, — треба справити на сто трицять... книжку...

— Яку книжку? — спитав Іван Петрович.

— О приходї в касу...

— Та ви-ж вчора занесли її до архієрея...

— Ох, горе-ж моє! — крикнув секретар і, натягнувши на себе фрак, побіг в консисторию, зачісуючи на бігу свої коси.

В консисторії архієрей провіряв уже деякі бумаги.

— А я до вас з ревізиєю, — сказав він секретареви, як той ввійшов в консисторию.

Секретар нїчого не сказав і тільки поклонив ся єму.

В сю пору в консисторию ввійшов Іван Сидорович і питав у Івана Петровича: „Чи приїхав архієрей?“

Digitized by Google

— А ви як знали, що у нас сегодня архієрей мав бути? Чи не по вашій милости? кажіть: по вашій милости?

Іван Сидорович стояв та дивив ся на Івана Петровича. „Чи не вдурів?“ думав він.

— Кажіть: по вашій милости? — репетував Іван Петрович.

— А ви мінї скажіть: чи приїхав архієрей? — спитав вдруге Іван Сидорович.

— Приїхав. А вам на що? на що вам?

— То звістїть єму, що Луговий прийшов.

— Нїчого вам до архієрея лїзти...

— Так він мінї сам казав, що-б я в одинацятій годинї прийшов сюди...

— Казав, що-б ви прийшли? — крикнув Іван Петрович, і пішов в другу кімнату.

Через хвилину війшов секретар, як рак червоний, та й каже Луговому:

— Архієрей зве вас до себе... Слухайте, Луговий, не говорили ви часом архієрею скілько ви пожертвували в касу для бідних?

— Говорив, — сьміливо сказав Іван Сидорович.

— Скільки сказали?

— Сто трицять карбованців.

— Ой, пропав же я пропав.. Пропали і ви, дїтки мої, через мене, — крикнув секретар, хватаючи себе за голову.

Іван Сидорович ввійшов в другу кімнату; там всї стояли на витяжки перед архієреєм, а той провіряв прихід в касу для бідних.

— І ви, Луговий, уже прийшли? Отець Андрей! Чи єсть таке місце в сьв. Письмі, де говорить ся, що як я взяв у кого що-небудь, то повинен віддати в четверо більш? — спитав архієрей у одного протоєрея.

— Єсть, — сказав той.

— Так знайте-ж, що я вчора взяв у сего чоловіка (архієрей показав на Лугового) двацять пять карбованців за те тільки, що утвердив вашу резолюцию. Хочу я ісправити свій гріх, а через те даю єму назад вчетверо більш.

— Візьміть своє, — сказав він Луговому, даючи єму сто карбованців.

— Тепер прошу вас, що-б і ви зробили так... Хто що взяв у Лугового?

Всї мовчали.

— Кому ще ви давали грошї? Кажіть по пр[illegible]... Я люблю правду! сказав архієрей Луговому.

Digitized by Google

„Так ось той правдивий“, подумав Іван Сидорович і показав на двох столоначальників.

— Що-б зараз же єму вернули вчетверо... Зараз при мінї. А як сего не зробите, то сего дня-ж виключаю вас із служби.

— А тобі скільки Луговий дав? — спитав архієрей у секретаря.

— Мінї сто трицять... мінї тринацять... мінї нїчого він не дав... він дав в касу для бідних.

— Скільки?

— Сто три... тринацять карбованців.

— Та ти говори по людськи... Скільки ви, Луголий, дали в касу?

— Сто трицять карбованців.

— А в книзї записано тринацять... Тепер я бачу, з яким чоловіком я мав тільки що нещастя говорити... Тяжко, тяжко мінї робить ся, як я згадаю, що на сьвітї є такі люди, як ти, секретар! Ну, ревізия моя поки що скінчена... А ви, Луговий, їдьте тепер до дому. Порадуйте свою матїр; вона за вами мабуть бідкаєть ся. Парафія, що ви проспли, за вами. Через тиждень, або через два являйте ся у мене на висьвячуваннє.

Іван Сидорович не вийшов а вибіг з консисторії.

Веселий і щасливий вернув ся Іван Сидорович до дому.

Через півтора тижня він одружив ся, а через тиждень пісьля сего він уже їхав в город до архієрея для висьвячування. В городї тодї скрізь говорили про правдивого архієрея і про секретаря, Карпа Власовича, котрий присвоїв більш сто тисяч спрітських гроший. На дорозї, в городї Іван Сидорович стрів якось двох москалїв, котрі з ружами на плечах вели якогось чоловіка, котрий від всїх відвертав ся; він не хтїв що-б єго пізнавали. Іван Сидорович глянув на того чоловіка, та й відвернув ся: він пізнав секретаря консисторії..

І нагадав Іван Сидорович правдивого.

Digitized by Google

ПАВЛО ПОЛУБОТОК,*)

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.

Траґедия в 5-ти дїях.

Написав

ОСИП БАРВІНЬСКИЙ.

ДЇЯ ЧЕТВЕРТА.

Передня тайної канцелярії царської в Петербурзї.

ЯВА І.

Кнз. Алек. Меншиков і кпч. Данило Меншиков.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

То-ж нема що довше ждати. Треба вже раз покінчити, і то чим швидше! А то вйкриють наші хитрощі і тодї все пропаде!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Що-ж маю зробити?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Їдь в надневський монастир до отця Іринея, нехай він тебе зараз звінчає з Марусею. Тодї приїдеш з нею сюди. Я вже постарав ся о те, що-б вас впустили до вязниці до Полуботка; а він хоч-пе́-хоч буде мусїв вас поблагословити. Тодї хоч би й пустили Полуботка на волю, ми вийдемо цїло з того. Ти, як єго зять, забереш всї єго маєтности по праву. Єму-ж бо однаково житя не довге.

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

А що-ж, як Маруся впреть ся і не схоче йти під вінець?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Сили ужити! Я-ж бо вже й на такий случай приготовив все. Ось тут маєш лист до отця Іринея; віддай єму, а він зробить, що буде треба!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (мов про себе з задумою).

А чи-ж буде тодї для мене щасливе пожитя з силуваною жінкою?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Хіба́ так! Плив, плив, тілько-б за берег рукою вхопити, а він тепер нагадав ся про якесь щастє говорити. Коли будуть маєтности, то й щастє

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XLIV. стор. 616 623

Digitized by Google

буде. А й дівка як верба, де посадиш, там і прийме ся! Час переміпить всьо! Чорна хмара пронесеть ся по її серцю, а згодом знов роз-яснить ся! В таких розкошах та богацтвах, в такім кружку товарискім, якого ти її достарчити зможеш; о! чого-ж би то не забуло жіноче серце! Нема що́ нагадувати ся та зволїкати! Час поспішати, бо меч Дамокля і над нашими головами завис! Ось бач, з Украіни від Румянцева наспівають недобрі для нас вісти! Дай Боже, що-б вони для нас на добре змінили ся. А поки пора для нас, їдь! Хіба-ж ти не Меншиков?

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Правда, батюшка! пора покінчити! Я-ж сам покляв ся на мій меч, змусити її!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Так, так! доконай свого щастя хоч би й силою! (за відходячим князевичем) а маєтности будуть наші!

ЯВА II.

Тойже і Ниль.

НИЛЬ.

Ваше сиятельство! Се ви, ваше сиятельство? Чи ми тут самі?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (здрігнувшись).

Чого ти тут шукаєш?

НИЛЬ.

Нас досьлїджено! Наш і ваш підступ ви́крито! Бережіть ся!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Навіджений, геть собі звідсїля!

НИЛЬ.

Вже знають, що донос на Полуботка зложений по неправдї!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Хто знає? І що-ж се мене обходити може? Хіба-ж *я* писав донос?

НИЛЬ.

Ви казали написати!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Се твоя справа, навіжений! І як ти сьмієш мене вмішувати в своє бісовське дїло? Борони сам свого бісовського дїла!

НИЛЬ.

Та хоч вислухайте мене!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Геть собі в пекло пропадай! Як сьмієш чортом на мою чисту совість вла́зити? Геть бісноватий! Не знаю тебе, не маю части з тобою-доносчиком!

Digitized by Google

НИЛЬ.

Вп-ж і вислухати не хочете? А я-ж прийшов перестерігти вас, бо ваші пу́ти висьлїджено!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Що? Як?

НИЛЬ.

Майор Румянцев сьлїдячи на Украïні за падужиттями Полуботка, тимчасом висьлїдив ваші надужиття.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Що кажеш, навіджений?

НИЛЬ.

Що ви незаконно присвоїли собі землї та людий до Почепу не належні.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Як сьмїєш, навіджений?!

НИЛЬ.

Ще надто, що ви спроневірили ся до казни і забрали собі величезні суми —

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (затискаючи кулаки, скрізь затиснені зуби). Пекельний бісе!

НИЛЬ.

Сей ви́сьлїд Румянцева вже вислано разом з сьвїдками в тайну канцелярию!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

В тайну канцелярию? Га!? Скорняков має в своїх руках? Так і цар вже знає! О, пропащий я! (ходить розпачливо там і назад).

НИЛЬ.

Користайте з часу! Ратуйте себе і мене. — Випріть ся, вигадайте уневинненя! Відверніть страшні насьлїдства! Я сам вже не в силї нїчого вигадати! Сьвідки проти нас зібрані, от-от наспіють сюди. Ратуйте ся! Я втїчу в Польщу, там буду безпечний! Але ви; — на вас тепер черга показати, що ваша повага й сила!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (стаючи близько Ниля).

Так хочу вчинити; ужию моєї поваги! (кличе) А гей! караул! караул! (два караульні входять) Возьміть сего зрадника! (вказуючи на Ниля) та в тюрму з ним! (Караульні беруть Ниля) А князеви Скорнякову перекажіть, що тут дожидаю єго в важній справі! (Караульні виводять Ниля).

Digitized by Google

Я В А III.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

І я висьлїджений! Га! І як же сьмів сей навіджений Румянцев мене сьлїдити, коли цар приказав єму досьлїдити Полуботка та єго козацьку старшину? Цар дізнаєть ся, що я без єго призволу незаконно загорнув собі Почепскі землї та людий, — що я забрав казенні гроші! Надужиттє чина! За таке дїло потащили Несторова на шафот та відрубали єму голову! Дбру!! страшно! Цар не простить менї, коли ще нагадає собі мій засуд через Шафирова за отсю Почепщину, — о нїколи менї не простить! Полетить моя голова з шафоту в відплату за голову Шафирова! Заплкують мої вороженки! (ходить через хвилю задуманий). І чи вже-ж нема нїякого виходу? — Нї! пропадающий бритви хватаєть ся! (задумуєть ся).

Я В А IV.

Тойже і Скорняков.

СКОРНЯКОВ.

Здраствуйте сьвітлий ґенерале! (подає єму руку — а коли задуманий Меншиков на се не вважає) Що з вами? Ви помішані!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Га! з сими ланцями кінця не виведеш! Ось тут тільки що схопив я утїкача!

СКОРНЯКОВ.

Тут утїкача схопили? якого?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Доносчика на Полуботка; вже брав ся утїкати в Польщу.

СКОРНЯКОВ.

Архимандрит єлецкий утїкав в Польщу? Він же-ж мав стати тут сьвідчити о доносї на Полуботка!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Се бачите підкуплений однодумцями Полуботка, що-б не сьвідчив доочно на него.

СКОРНЯКОВ.

Справа замотана, ще більше замотуєть ся!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Замотана? Віддай сьвїтлий ґенерале, сю справу мінї, я її швидко покінчу. Справа як день ясна: Полуботок зрадник; повинен смертю умерти!

Digitized by Google

СКОРНЯКОВ.

Повинен умерти? Донос на те показує, але сьлїдство сього ще не викавало.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Хиба-ж тут не ясно, як на долоні, що Полуботкові однодумці не всї ще в наших руках? — що вони готові заворушити нашим супокоєм та нашкодиги нашому царству більше, як сам Мазепа, та тілько ждуть, що-б яким будь способом Полуботка освободити, а бодай уневинити? А імператор задля вмовленої обави про славу своєї справедливости, хотів зволочи дїло, а може ще й увільнити сего зрадника! Тут нема іншої ради, як чим швидше віддати Полуботка на смерть!

СКОРНЯКОВ.

На смерть? І чи-ж можна, не докінчивши сьлїдства, без волї імператора? А вже-ж імператор сам сьлїдство веде.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Хиба-ж імператор не підписав указу на голодну смерть Полуботка? Та вже-ж ще перед двома неділями сам імператор був тої гадки, хоч би і перед покінченнем сьлїдства, Полуботка зігнати з сьвіта та поручив менї, зготовити указ на голодну смерть до єго підпису! А я зараз вислав сей указ до вас в тайну канцелярию! Хиба ви не доручили імператорови сего указу до підпису? Я-ж вже давно поручив сей указ темничникови мало помало виконувати.

СКОРНЯКОВ.

Цар, коли мав справдї таку гадку, опісьля відступив від неї, бо указу вашого не підписав. А чи-ж можна виконувати указ, коли він непідписаний царською рукою?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Так ви ще не подали єго до підпису цареви? Ви наважились мене компромітувати? Тодї коли річ як день ясна, ви ще зволїкаєте? Хиба-ж і посеред нас оборонцї зрадників?

СКОРНЯКОВ.

Сьвітлий ґенерале, ви наважились мене зобидити!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (усьміхаючись).

І думки не маю вас зобиджати, але-ж рука руку миє. Піддайте указ цареви до підпису, а справу відступіть міні докінчувати.

СКОРНЯКОВ.

Нї, князю, не можна!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

То гордиш моєю дружбою?

Digitized by Google

СКОРНЯКОВ.

Цар не підпише указу на голодну смерть Полуботка; перша хвиля єго горячки переминула; а сьлїдство ще не докінчене. Відкличте порученнє дане темничникови.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

То хоч передайте мінї докінчувати сю справу! — а самі вчиніть ся недужим.

СКОРНЯКОВ.

Вам відомо, що сам цар сю справу веде, а тілько нинї поручив мінї дещо.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Скажіть радше, що ви не хочете сеї справи менї віддати, бо в тім ваша користь!

СКОРНЯКОВ.

Виджу ваше прикре положенне, князю, то-ж не дивую ся, що ви отсе вирекли!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Чи ви, пане ґенерале, забули долю Шафирова, що також так менї супротивляв ся? О, стережіть ся, а то й вам покажемо дорогу в Тобольск! Не забувайте, що з вами говорить перший достойник єго царського величества, могущий князь Меншиков!

СКОРНЯКОВ.

Усе знаю і тямлю, милостивий князю, але ще раз кажу вам, що ся справа може відворотно покінчити ся!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Ви грозите менї? ви наважуєте ся на мене?

СКОРНЯКОВ.

Нї, не я наважую ся! Майор Румянцев прислав сюди з України важні зізнання проти вас!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Се лож; се підступ на вірного слугу єго імператорського величества та на те, що-б зрадників освободити!

СКОРНЯКОВ.

А цар поручив менї се сьлїдство проти вас перевести. Жду тілько на сьвїдки з України. І менї здаєть ся, що ся справа Полуботка може легко обернути ся проти вас! (відходить в канцелярию).

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (погрожуючись за Скорняковим).

Го! Скорняков! і ти важиш ся проти мене виступати? Меншиков ще в силї і тобі твої шлїфи поздерати, як колись Шафирову! Не радив би я тобі зо мною міряти ся!

Digitized by Google

ЯВА V.

Тойже, Цар і Артеміев-Максимович.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (низенько кланяючись).

Вашому імператорському величеству поклін і поздоров складає всепокірнїйший слуга!

Ц А Р.

Ти тут Даниличу?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Так, ваше імператорське величество! Не годить ся-ж бо бездїльному бути в пору, коли справа імперії потребує швидкого порішення небезпечного діла.

Ц А Р.

Що-ж за дїло задержує тебе тут?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Важне — преважне дїло, котре не дає вже й найменшого сумнїву, що Полуботок зрадник, та треба те припускати, що справа ся вже глибокі корінці впустила межи народом та може вибухнути страшним вибухом, наколи голова сеї зради не буде швидше утята. Ось що перед хвилею схопив я єлецкого архимандрита, що вже утїкав в Польщу, що-б тілько не сьвідчити на Полуботка. Тайні прихильники Полуботка підкупили сего підлого доносчика, що-б відкликав свій донос на Полуботка, і тим чином улекшив єму вийти з петропавловської кріпости. А може й в нашій тайній канцелярії є також такі підкуплені, що вже явно сторону Полуботка держать. Там на Україні мої тайні агенти переловили Полуботкового післяця з єго тайним письмом і порученнями до народа, де Полуботок, розвідавшись тут від когось про замисли вашого імператорського величества, перестерігає народ перед майором Румянцевим.

Ц А Р.

Дивись, Даниличу, що говориш. Бо з сего виходить, що Скорняков зрадив тайну нашої канцелярії. Ти-ж вірно менї й імперії служив!

КНЗ. АЛЕК МЕНШИКОВ (падаючи на колїна перед царем).

Вірно служив, і до смерти вірним слугою вашого імператорського величества остану, що допоміг щасливо поконати Мазепинську зраду, та в силї ще поконати і загадану зраду Полуботка. А за тую мою вірність осьміляю ся просити вашого величества одної ласки для себе на старі мої лїта: подарувати менї ласкаво почепські передмістя разом з наокольичними поселенцями та ратушними селами!

Ц А Р.

Чи відаєш, що майор Румянцев висьлїдив про сю Почепщину? Хто віддав її тобі в ужиток? І ти сьмієш тепер мене немов просити, що-б

Digitized by Google

я тобі її дарував? Встань! іди й очисти ся вперше з сего закиду, який починив на тебе майор Румянцев! (Меншиков встає і відходить).

ЯВА VI.

Цар, Артеміев-Максимович, Румянцов, Апостол, Лизогуб і Лагович за ними салдати

ЦАР.

А, Румянцев! і що-ж, мій друже, утнемо годову сій гидрі?

РУМЯНЦЕВ.

Се залежить від вашого імператорського величества. Справа вся викрила ся, але зовсім змінила ся.

ЦАР.

Що-ж такого стало ся? Кажи і не закривай нічого.

РУМЯНЦЕВ.

Я доложив всього старання, що-б довершити справу на Україні так, як менї поручено. Я скликав народ і козацтво, і від імени вашого імператорського величества візвав їх, що-б їхали за мною сюди, сьвідчити на Полуботка про єго замисли, про єго надужиття, про єго зраду єму до очий перед тобою! Весь нарід струхлів, почувши від мене таке про Полуботка, і тисячі впевняли мене присягою про невинність Полуботка, кричали, що він вірний цареви й імперії, а се все тілько клевета Меншикова разом з Веляминовим!

ЦАР.

І ти давав віру сему бунтівничому народови?

РУМЯНЦЕВ.

Я не довіряв народови, вважав се зрадничим підступом і зараз приказав тисячі народа в кайдани покувати, а прочому народови викотити по єго звичаю бочки горівки і меду! Народ пив в твоє здоровля, але не уставав домагати ся, що-б пустити їх невинного гетьмана, вірного народови й цареви, а Меншикова окувати! І мало що не дійшло до бунту! То-ж я мусів обіцяти народови, досьлїдити справи з Меншиковим. Бачу, що засуд Полуботка визвав би страшний бунт в народї Українськім — як колись справа Хмельницького визвала бунт України проти Польщі.

ЦАР.

І що-ж вчинив єси? Чи успокоїв ся народ?

РУМЯНЦЕВ.

Я взяв ся до досьлїду справи з Меншиковим. Сим перебив я сю заверюху в народї, бо неначе дав надію на інший зворот сеї справи. Козаки й народ тисячами посипав ся з жалобами на князя Меншикова

Digitized by Google

та бриґадира, що вони надуживають своєї власти, що князь Меншиков насильно позабирав собі козацькі маєтности, що бриґадир повертає козацтво в хлопство, обертає їх за пастухів до худоби, рубаня дров, а Меншиков забрав собі ночепські передмістя разом з наокольчними поселенцями та ратушними селами. А надто ще виказали, що він спроневірився до казни на суму 250.000 рублів, а тепер пошукує того на старшині козацькій.

Ц А Р.

Надужиттє чину!

РУМЯНЦЕВ.

Тепер же князь Меншиков вислав своїх на Україну і забирає всі маєтности Полуботка, уступаючи Оболонне бриґадирови. А що-б покрити свої хитрощі та підступи князь Меншиков повзяв собі, насильно звінчати свого сина з Полуботковою дочкою, а самого Полуботка погубити.

Я В А VII.

Тії-ж і Ганна.

ГАННА (розпачливо).

Милости і ратунку!

Ц А Р.

Хто се? чого хоче?

ГАННА (падаючи на коліна перед царем).

Змилуйте ся! Не дайте безвинним пропадати!

Ц А Р.

Хто се?

В С Ї.

Гетьманьша, Ганна Полуботок!!

Ц А Р.

Чого хочеш?

ГАННА.

Прогнана з дому князя Бутурлина, без хати й гроша, в голоді й холоді, милости й ратунку, отцівської опіки прошу вашого імператорського величества.

Ц А Р.

Для кого милости, проти кого опіки й ратунку?

ГАННА.

Милости для невинного Полуботка, ратунку й отцівської опіки для мене й моєї дочки Марусї.

Ц А Р.

Встань! у мене неправдою не ходить ся. По правдї й справедливости розсудить ся! До Скорнякова! (звертаючись до Апостола і Лизо-

Digitized by Google

губа) А ви як сьміли виступати з вашими полками, що-б з Ордою та Орликом проти мене злучити ся?

АПОСТОЛ і ЛИЗОГУБ.

Сохрань Боже, великий царю! Се клевета на нас вірних слуг твоїх, що-б погубити нашого тобі вірного гетьмана!

Ц А Р.

Дивіть ся, що кажете, а то красше вам голодного льва роздражнити! У нас докази, що гетьман вислав вас злучити ся з Ордою та Орликом.

АПОСТОЛ і ЛИЗОГУБ.

Рани наші нехай будуть сьвідками нашої правди. Ми вислані гетьманом до Орди і Орлика не на те, що-б з ним мирити ся, але бити ся. І ми побили Орду і Орлика, та прогнали їх з України аж за Перекоп!

Ц А Р.

До Скорнякова! (до Лаговича) А ти хто такий?

ЛАГОВИЧ.

Лагович, чура Полуботка!

Ц А Р.

Га-га! Тайний висланник Полуботка на Україну! В канцелярию! До Скорнякова! Розсуджу я вас по правді!

Я В А VIII.

Цар, Артеміев-Максимович і темничник. (Коли Ганна, Апостол, Лизогуб, Лагович і Румянцев виходять в канцелярию, темничник щепче на ухо Артеміеви-Максимовичеви).

АРТЕМІЄВ-МАКСИМОВИЧ.

Ваше імператорське величество! Темничник Полуботка з преважною просьбою.

ЦАР (звернувшись до темничника).

Що-ж такого?

ТЕМНИЧНИК.

Полуботок смертельний! просить о сповідника!

Ц А Р.

Смертельний?! Тим лучше! Швидше покінчимо діло і без ката! Нехай умирає, лекше прийдеть ся відотхнути! (по хвилї нагадування) Нї! стій! Не дати єму умерати! Тут в тюрмі нехай він не умирає! Лїкаря єму дати а не сповідника, мого ляйбарцта! Нехай не дасть єму умерти! Живого треба єго винести на шафот! Нехай єго Україна, єго

Digitized by Google

козацтво знає, що я цар, я імператор, а моя воля незломна! І не бути гетьманам але Малороссійській колеґії та бриґадарям! (виходить в канцелярию, за ним Артеміев-Максимович, темничник вертає).

(Завіса спадає).

Листи з Чернигівщини.

ЛИСТ І.

Де-що про Анастасьева.

Дуже незвичайний урядовий випадок скоїв ся у російському царстві, і дуже звеселив сей випадок наших темнолюбців: Чернигівського ґубернатора Анастасьева зроблено членом „Государственного Совѣта“,*) він з мордобийців став тенер законодавцем, коли тілько можна говорити про законодавчий корпус у нас, де єдино жерело законодавче єсть цар. На вдивовижу всім така милість царя до Анастасьева, бо ще зроду не траплялось, що-б з ґубернаторів брали кого-небудь до „Государственнаго Совѣта“ — висче „государственное учрежденіе“: не усякого й мінїстра туди сажають, а тут ґубернатора посадили; певно потребувалась підмога реакційній партиї совіта, а на се Анастасьев як раз здатен.

Багато думок і гадок роїть ся в голові про сей випадок, але скажу коротко, що Анастасьева сіягнули на таку гору в нагороду за те, що він дуже підходить до сучасного напрямку урядового, за що й уподобав ся уряду. Коли-ж він справдї такий виразник того напрямку, то певна річ — цїкаво роздивитись, як і що він робив, як був ґубернатором, бо в його дїяльности маємо вираз того, чого бажає уряд, і маємо виявити, чого можна сподївати ся від уряду, і які у його заміри.

Дуже добре виявляєть ся, який вплив мав Анастасьев на сучасне життє нашої ґубернії з того, який погляд мала підначальна йому полїция на „закон“: не можу вмовчати про те, як вона налякалась, прочувши про нового чернигівського ґубернатора, Весьолкина, що він юриста і був колись предсїдателем окружного суда, налякалась — бо від юристи чекає „законности“, а за Анастасьева зовсім занехаяли „закони“. Який буде новий ґубернатор, ще не звісно, але добре виявляють ся обставини нашого життя з такого переляку полїциї: під впливом Анастасьева вона звикла до того, що не вважаючи на „закон“, робила все те, що приказував їй Анастасьев, а звісно, як він не любив „закона“; полїция звикла

*) Рада державна. Ред.

Digitized by Google

обходити ся без него: закон каже, що поліція не має права сїкти людий різками, а у нас по всій ґуберніï сїкли при поліцiях, та ще й як сїкли; в ґуберськім містї хто попадав у „часть“, се-б то „присутственне мѣсто полицейске“, то виходив звідтілля побитий або різками, або кулаками. Нїчого тут дивного й нема, бо звісно, як сам Анастасьев катував люд у Гоголеві і Стародубі... І робивши те він, кажу, був тільки виразником замірів і напрямку уряду; що він був зовсїм не виключний ґубернатор — можна бачити по другим його товаришам, що те-ж роблять усе проти закону, а їх за те тілько похваляють: по закону — ґубернатори не мають права вішати, а нижегородський ґубернатор Баранов, в часи холєри в Нижнім Новгородї, напрямки і отверто обявив, що він вішати не за „безпорядки“; у всїх законах росийської імпериї не можна знайти, що-б ґубернатори мали право вішати, а Баранов обіцяв ся спорудити шибеницю і на неї без суда вішати Роспян, і його, беззаконника, не тількі під суд не віддали, а й ґубернатором зоставили. Різками сїкти — ґубернатори права не мають, а той же Баранов багато люду пересїк; „публична кара“ у нас тепер по закону заборонена, а Баранов відіслав одного селянина із Нижнього Новгорода у його рідне село і звелїв дати йому там 150 різок, се-б то, що-б його односеляне бачили, як його сїкти муть, і покірности урядові навчались; сїкти при народї — значить дїяти публичну кару, і по приказу Баранова її дїяли; над те-ж такий добрий та ласкавий, сей ґубернатор Баранов: приказав, що б сїкли при лїкарі, бо мабуть сам добре знав, що від 150 різок можна й занедужати, так і звелїв, що-б доктор був, що-б сїченого вилїчити, бо може й вдруге знадобить ся для „публичної казнї“; се вже виходить не кара, а пряме катованнє. — Така дїяльність Баранова дуже вподобалась і іншим ґубернаторам, так що раз у раз доводить ся читати у часописях, що то один, то другий ґубернатор звелїв покарати різками кількох чоловіків, а скількі ще сїчуть так, що про те і не друкують!

Як бачите, Анастасьев у нас не один, а таких як він багато; не дивно буде, що й Баранова позовуть у „Государственный Совѣтъ“. Анастасьев тількі сїк, а Баранов і вішати обіцяв ся. Поки держати меть ся сучасна урядова система, доти про закон шкода й гадати, а що вона на довгі часи утвердилась, можна бачити з того, що всї нові закони сю систему піддержують, відіймаючи від громади і ту малюпесеньку самостійність, котру вона перше мала.

За сим повернемось знов до Анастасьева, на котрого ми указали, як на найкращого (!!) виразника напрямку урядового. Про його дїяльність у Чернигівщинї багато можна було-б написати, але у сїй дописї я маю росказати читачам „Правди“ тількі де-що з того, що робилось у нас за Анастасьева, і що мабуть дало йому таку велику вагу в уряда;

Digitized by Google

сї події тїсно звязані з институцією земських начальників, дїяльність котрих добре звісна читачам „Правди“ з „Лїтописи земських начальників“. — Правдива оцїнка сїх начальників зроблена вже в „Лїтописи“, від себе можу додати тількі, що не було ще здаєть ся, такої институції у Росиї, котра так швидко остогидла-б і народу, і тій интелїґенциї, що не різнить своїх интересів від интересу народного. Велику деморалїзацию внесла ся институция: народ не знає, де шукати правди, панство-ж і всї близькі до земських начальників знущають ся над „правосудієм“, бо добре знають, що як тільки земський начальник до їх прихильний, то всяку кривду їх може затаїти і їх від усякого суду заборонити. Жалувати ся на земських начальників нїкуди, бо у ґубернському присутствию, котре конешне розбирає жалоби на начальників, зроблять усе так, як схоче і скаже ґубернатор; жаловати ся-ж і не можна, бо за такі жалоби земський начальник і в „холодну“ посадить, або ще й гірше що зробить, як побачимо низче. І яких же людий у нас земськими начальниками понаставляли: дворянських недоростків, що мабуть грамотї мало вивчені, відставних офіцерів, що-б з сїєї институції зроду нїякої громадської посади не мали, дворян, що без хлїба сидїли-б, бо зовсїм нїкчемні, коли-б не дали їм на „корміжку“ участків, як колись у Московськім Царстві давали на корміжку воєводства, і справдї тепер у нас „национальна полїтика“ якою так пишають ся росийські „национальні“ орґани праси, сьміливо і отверто звертаєть ся до порядків Московського Царства: вона хоче і бояр завести, котрих держава годувала-б при помочі „Государственного Дворянского Банка“ і давала-б їм на корміжку урядові посади. Отже завели земських начальників, котрих недаремно звуть „опричніками“, бо на їх дивлячись, згадувати доводить ся оприччину царя Івана Грозного, хоч він оприччину заводив задля боротьби з боярами, а у нас завели її на те, що-б пригнїтити народ і нагодувати голодних „бояр“.

Яку деморалїзацию вносять у саму институцию земських начальників ті обставини, в котрі їх поставлено, можна бачити хоч би з того, що між сими начальниками трапляють ся і деякі бувші мирові суддї, про котрих нїчого поганого не можна було сказати, поки вони були суддями; побули-ж вони земськими начальниками, і зразу змінились — не тількі почали „тикать“ людови, але зовсїм самоуправцями стали, а про закони, і про ті звичаї, що тримали тодї, коли були суддями, зовсїм забули, і усяке „правосудиє“ занехаяли. Не диво: як були суддями, вони залежали від громади, котра кожні три роки їх вибирала, а від адмінїстрациї були самостійні, — зробившись земськими начальниками, вони залежать тількі від ґубернатора, і роблять те, що він їм приказує, а Анастасьев з їми не мудрував багато: коли хто не так зробить, як йому хтїлось, того він кликав до себе і по просту лаяв, а вони, сї „дворяне“, „пред-

Digitized by Google

ставители господствующего сословія“ сю лайку покірно слухали і тільки кланялись.

Що-б описати декого з сїх кормленників, мушу указати на земського начальника чернигівського повіту — гусара Івкова: він у Анастасьева був найлюбійший, бо має здоровий кулак, який же він громадський чоловік, і як його громада поважає, можна бачити ось із чого: ще як були у нас мирові судді, Івкову дуже забажалось зробити ся участковим суддею — сюди земське зібранне його не вибрало, тоді він і дума, що коли його в участкови не зібрали, то вже певно в „почетні“ (без платнї) виберуть, — почав вибирати ся, і туди не вибрали, Анастасьев же, не вважаючи на те, якого погляду на Івкова громада, назначив його земським начальником, і отсїм лїтом були вибори гласних уже по новому „земскому положенію“, зробленому на підставинї „сословного“ дїлення, що-б дати в земстві вплив дворянству, і що-ж — на дворянськім виборчім з-їздї, коли Івков почав вибиратись у гласнії, се-б то у посли до повітового земського собранння, його знов заболотировали, так що здаєть ся з 47 голосів він мав щось тільки 10 виборчих.

Багато є таких фактів, котрі добре ілюструють інституцию земських начальників, чимало цитовано їх і в „Лїтописи“, але земські начальники додають все нового матерялу; на сей раз розкажу про одного з них, що живе і править у місточку Любечу, на Днїпрі, в городницькому повітї; треба сказати, що паном у Любечу є ґрап Милорадович, ґуберський „Предводитель Дворянства“,*) великий приятель Анастасьева; сам по собі сей ґрап був би й нїчого людина, але під впливом Анастасьева лїчить і себе те-ж за „спасителя отечества“; земським начальником теж Раєвський, відставний поручик; його дуже кохав Анастасьев, бо він був слухняний і до його, і до ґрапа, і хоч зросту маленького, але дуже добре вміє бити ся і завше приневолює волосний суд сїкти людий; над те єсть ще у його і волосний старшина Процько, котрого волосний схід нїколи не вібрав у старшини, коли-б земський начальник не позасаджував у „холодну“ усїх тих, хто подав голоси проти його на виборі. Отже Раєвський, маючи з одного боку Анастасьева і Милорадовича, з другого — Процка, і воєводствує у Любечі як йому за угодно. Став він багато декому у знаки, і трапилось якось так, що один чоловік, котрому дуже вже досадив Раєвський, у марцї сього року, під чаркою, повибивав шибки у кватирі Раєвського; зараз було покликано старшину Процька, схопили бідолаху, добре попобили, а потім кинули у холодну, нетоплену хату, в кватирі Раєвського; треба ще сказати, що вибиваючи шибки, чоловік дуже кріпко поранив собі руки, так що з його текла кров, та до того-ж

*) Маршал.

Digitized by Google

був роздягнений, а в марці, вечорами і ніччю, було ще дуже холодно; чоловік, сидячи у холодній хаті і кровю стїкав, і змерз; приходила його жінка і дуже прохала, що-б дозволили дати чоловікови хоч теплу одежу, але-ж ні — не дозволили. Тимчасом, по приказу земського начальника, у його-ж дворі, у 10 годині вечера, був зібраний сход, і на тому сході, знов по його-ж приказу, присуджено було того чоловіка заслати, яко „вредного члена громади“, на житє у Сібір. — Стали виводити його, що-б обявити приговор сходу, а він вже ледве ноги тяг, бо кровю зійшов, від порізу руки, що зоставали без усякої помочи; на се ваги не звернули, і поволокли його на другий кінець місточка, ледве живого, а там віпхнули у „холодну“ і так кинули на ніч. Вранці прийшли до його, що-б взяти уже до тюрми, але знайшли неживого, а мертвого; до тюрми, звісно, не повезли, а заходились, замість того, швидче ховати. Уже після того, як мерця поховали, батько його подав жалобу, виїздили до Любеча товариш прокурора Китицин і судовий, сьлїдчий Пржесмицький і . . . . і нїчого з того не було: і тепер Раєвський у Любечі воєводствує, і Процько йому помагає, а все лихо окошилось, як би Ви думали, на кому: на любецькому панотцю!!!

Може і панотець був винен в тім, що чоловік кровю стїк? Нї, в сїм вини його не було, за се-б його і не покарали, вина-ж його була далеко більша — він промовив проповідь, ховаючи загубленого чоловіка, і назвав його „мучеником“. — Було се так: ховаючи мертвого, отець Чистилин обернув ся до народу і вимовив, що за сього мерця треба особливо молитись, бо він вмер без покути, при тім додав, що від чого-б він не вмер, не його, панотця, дїло, але мусить сказати, що вмер він смертю мученика, і за те на тім сьвітї багато дечого йому простить ся; сказав він ще, що коли кого питати муть як сьвідків, то повинні ті казати правду, нїчого не лякаючись, бо блаженні ті, кого гонять за правду, бо їх Царство небесне.

Довідав ся про се Анастасьев і підняв бучу, але епархіяльний архирей Веніямин, від котрого потребували перемістити Чистилина, на се не згодив ся, а назначив сьлїдство, після котрого не знайшов о. Чистилина винним; багато чого можна-б розказати і про те, що виявилось на сьлїдстві: урядники і підступні сьвідки, як ще перш робили „дознаніе“, позаписували, і від малих хлопців подавали листи, де було таке написано, чого о. Чистилин з роду не казав, а коли духовний сьлїдчий спитав у тих хлопців, чи правду вони написали, то вони показали, що з роду і не писали тих листів, і не чули від панотця того, що в тих листах написано.

Сьлїдство скінчилось, але-ж Анастасьев сїм не вдовольнив ся. Уже в лїтї поприїздили до Любеча Анастасьев і Милорадович, та привезли

Digitized by Google

з собою викарного архирея, Сергия, великого церковного бесїдника (за такого він сам себе вдає), і льокая Анастасьевского; ґрап пішов до церкви і став там виговорювати Чистилину, що він бунтує народ, а панотець був тоді ще з хрестом — він і відказав ґрапу, що тепер йому виговорювати не можна, і попрохав його замовчати. Скінчилась церковна служба, покликали панотця у двір до ґрапа, і там на його напустив ся уже „сам“ Анастасьев і почав його лаяти. О. Чистилин не втерпів, та й відповідав Анастасьеву, що він не винен, але коли Анастасьев має таку силу, що може усе з їм зробити, то нехай хоч його і вішає; з тим панотець і пішов від ґрапа. Така річ була взята „за дерзость“, скомпонували зараз „протокол“, підписав його і викарний Сергий, почали знов тягати о. Чистилина, і кінчилось тим, що на щастя сього високоповажного пастиря, що після довгої тяганини тілько перевели його на другий прихід, у другий повіт.

До сього додамо ще, що викарний єпископ Сергий, як був у Любечі, то що-б догодити Анастасьеву і ґрапу, при всїм народї, у церкві, уклонив ся зем. начальникови Раєвському і дякував йому за те, що він піддержує „порядок“, а затим подякував і старшині Процькови — за те, що він Раєвському у сїм запомагає. От які у нас „висчі духовні особи“! Шкода бути душпастирем у Любечі: по перед Чистилина, на його приходї, жив більш 25 років панотець Фіялковський, котрий мав там і невелику худобу; не вподобав ся він чимсь Милорадовичам, ґрапу і ґрапинї, присїкались до його, а тут ще таке трапилось, що був у Любечі, гостював у ґрапа, віц-ґубернатор Левашов, Фіялковський його не знав і, зустрівшись, не зняв йому шапки — Левашов старого і поважного панотця добре налаяв, нажалились на його архирею, і Фіялковського перевели на другий прихід, а на його місце настановили Чистилина, котрому ще гірше не пощастило.

Як бачите, не гарне становище й нашого духовенства, хоч росийські часописи багато кричать про релїгию, про підня́ттє духовенства і т. і., і дуже бідкують ся, що в Галичинї духовенству буцїм-то погано, але у нас на Українї тепер душпастир ні більш, ні менш як „чиновник“, котрого за всяку непокірність уряду скинуть з приходу.

Оттаке то життє у нас тепер, а тут ще голод і холєра підійшли, а з другого боку уводять новий міський статут, ввели вже новий земський статут, і що ні новий статут, то зменьшаєть ся громадська самостійність, більшає адмінїстрацийна опіка, зменьшають ся виборчі права; але про се і про другі дії Анастасьева і земських начальників до іншого разу.*)

Черниговець.

*) Дуже просимо. *Ред.*

Digitized by Google

ЯРИНА.

На гетьмана Дорошенка
Наступає лядська сила
І забрала міст багато
Й місто Кальник обложила.
Хоче теж його здобути
І на його бє з усюди, —
Та міцні мійськії мури
Ще міцнїш козацькі груди:
Не попустять міста лядьству,
Не дадуть ся на поталу,
А Ляхи стоять та кажуть:
„Ми дошкулим їх помалу.“
І у містї ані крихти
Скоро хлїба вже не буде,
І вже з голоду вмирати
Починають бідні люде.
Ой міцні мійськиї мури,
Та один отаман знає,
Що тайник зпід їх підземний
З міста в поле вибігає.
І для певности отаман
Забезпечити ся хоче
Й посила Івана джуру
Вартувать тайник що ночі.
Та ще зна про те Ярина
Козакова вірна мила..
І Іван тайник вартує,
І стоїть ворожа сила.
Тиждень цїлий так минає
І почав ся тиждень другий —
Нї відкіль нема пособи
Нї відкіль нема потуги.
А Ярина молодая
Повна вірної любови,
Хоч голодна, а що-ночї
Носить їсти козакови.
„Ти од ворога лихого
Бережеш все місто милий:
Їж, козаче, покрiпляй ся,
Бо на вартї треба сили“.
І сїєї ночі тихо,
Підійшла вона до його
І шматок останнїй хлїба
Принесла йому сухого.
Промовляє: „їж коханий,
Бо на вартї треба сили...
Але-ж се шматок останнїй:
Треба нам вмирати, милий.
А Іван їй каже стиха
„Що нам з того, мила, буде,
Що з тобою помремо ми,
Так, як ті дурнїї люде?“
— „Але, що-ж робити маєм?“
— „Ратувати ся, кохана!
Тайником з тобою пройдем
Ми до лядського гетьмана.
І покажемо їм стежку,
Бо однак нам пропадати,
А за те дадуть нам злота,
Будем жити й панувати!“
„Бог з тобою, мій коханий!
Краще з голоду я згину,
Краще вмерти нам у муках,
Анї-ж зрадить Украïну!“
— „Як що так, то зоставай ся
Стежку й сам туди знайду я...“
— „Нї, не підеш — не пустю бо,
Всїм про зраду розкажу я!“
„А так ти!“ й ножем у груди
Він дївчинї наміряє,
Та Ярина одстрибнула
Руку Йванову хапає.
І борня між їх смертельна
Почала ся серед ночі:
Не пуска Ярина руку
Він ножем ударить хоче.

Digitized by Google

І пистоль вхопила в його..
Гучно постріл розітнув ся...
„Краще вмри, ніж маєш зрадить!“
Він одразу похитнув ся.
Пада він — і в неї руку
Вирива у ту хвилину
І ножем у білі груди
Вдарив дівчину Ярину.
Захитала ся безщасна
І до долу пада... Всюди
Зворушило ся козацтво
І біжать на постріл люди.
Перед їх Іван убитий
І дівчина біля його...
Підвела ся: „більш не зрадить
Зрадник сей уже нікого...
Одбивайтесь... Не давайтесь!...
Хай по вік живе Вкраїна!...“
І, вмираючи, до долу
Впала дівчина Ярина.
День минув. На поміч місту
З Дорошенком йде підмога
І Ляхи знимають табір...
І міщане славлять Бога.
Щиро молять ся і плачуть,
Поминаючи Ярину
І сьпівають память вічну
Всім, хто вмер за Україну...

Сучасний Українець*)

у весільних звичаях і пісьнях.

II.

Весілле складаєть ся з сватання і властиво весілля.[1])

Батьки, поміркувавши проміж себе, що сина пора женити, дають йому на вибір скілько намічених дівчат-відданиць. Син без змагання згожуєть ся на тій дівчині, що йому подобаєть ся; а то просить не губити його віку молодого і дати йому спроможність одружити ся з своєю кохапкою. Рідко трапляєть ся, що-б вони йому перечили. Певне, не обходить ся і без сцен, особливо, коли в сьому ділі зітнеть ся богатство з убожеством. Прислівя „чеши ся кінь з конем, віл з волом, а свиня в тин, як нема з ким“, — ще живе в народі,[2]) хоч вага його трохи і поменшала через піднесенне значіння особистости жінки й чоловіка. Проти волї не одружують. Дівчина умову батьків зміцняє своєю згодою, що між

*) див. Правда, 1892, XLIV. випуск, стор. 651—658.

[1]) Весільні пісьні і звичаї записані в трьох селах: в Яровому. чигприн. пов., у Сидірівці, канів пов і у Мирівці, київ пов. За основу роботи беру пісьні й звичаї Яроватські.

[2]) Типічними зразками таких відносин можуть бути поселяне Полтавщини і Чернигівщини.

Digitized by Google

інчим вимавляєть ся в тому, що вона ложить свою руку на руки батька й свата молодого:

Змовлена Марусенька
Положила білу руку на заруку.

сьпіваєть ся в пісьні. Що-б довго не балакати про се, скажу тілько, що батьки, одружуючи своїх дітий, мають завсїгди на умі, „що одним махом дерева не можна истяти“, а через се й мо́лоді рідко приходить ся сьпівати хоч би таке:

Не кажи, коню, що я утопив ся,
Не кажи, коню, що я оженив ся:
Ясні зірочки — то сьвітилочки,
Чорні хмарочки — то сваточки,
Круті береги — бояре мої,
Холодна вода — то мила моя,
Сирая земля — то-ж мати моя.

Трапляєть ся, що парубок ще не має на прикметї дівчини. В такому разї батьки, запросивши старостів, гуртом міркують про те, куди йти. Вибір дівчини і тут залежить цїлком від парубка. Таким чином парубкови даєть ся повна свобода в виборі собі дівчини;[1]) батьки-ж зоставляють за собою санкціонованнє самого вибору і формальний бік його.

При виборі дівчини батьки головним чином звертають увагу на те, що-б вона була „роботяща, проворна, здорова і не балувана, що-б не довелось на весїллї очами кліпати“. Фізична краса не вважаєть ся за щось неминуче потрібне; на її мало зупиняють ся, маючи на увазї те, що „краси на тарільцї не крають“; друге дїло — „хто грошї має, того треба кохати“; бо „при грошах і щастя буде“.

Для мо́лоді такі старечі міркованнія не мають ваги. У їх зовсїм друге в голові. Парубок за тим тілько й дивить ся, що-б взяти дівчину:

Хорошую ще й вродливу...

ще й до того: Що би роду тихенького,
Що би личка біленького,
Що би чорні брови,
Сама до розмови.

Дівчина не менче виглядає собі парубка, у котрого-б були:

Бровоньки як шнурочок,
Очі, як терночок,
Личко, хоч пиши,
Рученьки, хоч цїлуй...

---

[1]) У Гродненщинї (кобрин. пов.) парубок ще й досї не має нїякого права в сьому дїлї; вибір дівчини цїлком залежить від волї батьків.

Digitized by Google

Що би люльки не курив, табаки не нюхав,
Чужих жінок не любив і брехні не слухав. .[1])

Коли питанне про вибір дівчини скінчить ся, засилають до неї на допити сваху. Сваха вибираєть ся переважно з родичок.[2]) Головний обовязок сих свах дізнатись, яко мога більш, про особистість дівчини і розпитатись батьків, чи у їх є замір видавати дочку заміж. Діло се так робить ся: сваха, причепурившись, як сьлід такій значній персоні, іде з хлібом-сіллю і горілкою до батьків дівчини-відданиці і, тихо вступивши в хату та привитавшись, починає річ здалека усякими алеґоріями (напр. чи не забігла часом сюда моя теличка або що инче), батьки дівчини все се добре розуміють, просять її сісти; вона відмагаєть ся і стоїть, сподіваючись почути певне слово від їх. Як що батьки і дівчина не згожують ся, вона йде назад, а то виймає зза пазухи або зпід поли хліб-сіль і кладе на стіл; батьки дівчини приймають його; принесену горілку випивають, поздоровляючи один одного. Пісьля сього сваха йде до молодого і розказує про все. Сим допити і кінчають ся.[3])

Звичай сей в багатьох місцях Київщини і Херсонщини вивівсь; діло шлюбу починаєть ся прямо з вибора сватів. На Волині, у Мінщині (пінськ. пов.), Гродненщині, Харківщині і Полтавщині ще держить ся.

Як що дівчина згожуєть ся вийти заміж, то батьки молодого міркують проміж себе, кого вибрати в свати. Завсігди вибирають двох або трьох своїх родичів,[4]) — людий бувалих, поважних і балакаючих. Свати сї в ріжних місцях України мають ріжні назвиска: в Гродненщині їх звуть боярами, в Сїдлеччині — дівоснубами. Просить в свати сам молодий.[5]) Від сього ніхто не відмагаєть ся і охоче кожний згожуєть ся, маючи на умі, що і у їх дїти ростуть.[6]) Скоро пісьля запросин вони йдуть до молодого і гуляють до якого часу. Коли начне вечеріти,[7]) або й зовсїм стемніє, свати замовляють, що вже-б час і до молодої. Почувши се, батько знимає образ благословить сина і свати з хлібом-сіллю і горілкою йдуть до відданиці.[8]) Хліб, з котрим вони йдуть, повинен бути

---

[1]) Чубінський т. V. N. 89.

[2]) У Харьківщині і Полтавщині на допити йде мати з одною з своїх замужних дочок.

[3]) На Волині пісьля допитів обидві сторони сходить ся в шинку і гуляють.

[4]) На Волині (Новогр. Волинськ. пов.) свати вибирають ся з родичів молодої.

[5]) У Херсонщині (александр. пов.) в свати просять самі батьки молодого.

[6]) У Мінщині (пінськ. пов.) ролю сватів бере на себе або сам молодий, або батько, або мати з свахами

[7]) У Київщині і Чернигівщині до молодої йдуть свати з рянку, день вибираєть ся переважно празниковий.

[8]) У Гродненщині (кобрин. пов.) попереду йде батько молодого, а потім свати.

Digitized by Google

завсїди позичений, через те що є такий забубон, що з позиченим хлібом скоріше можна висватати, а з своїм напевне відмовлять; до сього ще треба додати прикмету, що як не прийдеть ся позичити у першого, до кого звертають ся, то буде невдача. Забубон сей все менч та менч уживаєть ся.[1])

В такому разї, коли молодий не намітив на певне собі молодої і їм приходить ся йти в друге село, свати переходять з одної хати до другої і вибирають її. По деяких селах Чигринського пов. батьки, бажаючи злекшити шукання дівчат-відданиць, обмазують задню стїну червоною глиною.[2])

Прийшовши до хати дївчини-відданиці, свати йдуть під вікно і стукають, їм відчиняють. Свати входять в хату, а молодий остаєть ся на дворі під вікном і слухає, чим дїло скінчить ся.[3]) Привитавшись з хазяїнами, свати говорять, що вони стрільці і побачили, як до їх у двір забігла лисиця, або що інче, а через те і просять дозволу пошукати.[4]) Батьки дївчини, розуміючи добре, до чого дїло йде, відповідають: „шукайте!“ Починаєть ся шукання.

Такими алєґоріями свати, мабуть, користують ся задля того, що-б заздалегідь зупинити сватання, як що їх дїло не піде на лад.

У багатьох місцях Київщини такі алєґорії вивелись. Свати звичайно беруть ся за своє дїло прямо, не заговорюючи зубів; те-ж можна бачити й у Мінщинї (пінськ. пов.).

Свати, найшовши молоду, приводять її в хату.[5]) Згоду свою дївчина виявляє або колупанєм комину,[6]) або тим, що гризе хустку і перебирає пальцями. В мозирському пов. дївчина в таких случаях пє горілку, що підносять свати. Як що дївчина не згожуєть ся, вона плаче і зараз утїкає з хати. Спостерігши згоду дївчини, свати починають допитуватись у неї слова; вона ухиляєть ся від відповіди, здаючись на батьків. Батьки просять дати їм 2—3 днї подумати. Свати оставляють хлїб і йдуть до дому. Але се рідко буває. Звичайно батько й мати пісьля відповіди дочки, просять сватів показати їм молодого; його вводять. У

---

[1]) Николайчикъ. Кіевск. Ст. 83 р. 2 кн. стор. 368.

[2]) ibid.

[3]) У полтавськ. і овручськ. повіт. свати стукають тричі кулаками у двері; дївчина, почувши се, стараєть ся прошмигнути в двері але як раз попадає в руки молодого, з котрим і зостаєть ся, поки їх не позвуть.

[4]) У Київї серед міщан питають окрім сього так: „чи наймаєть ся у Вас кватира?“

[5]) У деяких місцях Гродненщини дївчина при з-явленнї сватів виходить з хати і вже більш і не приходить; про бажанне її вийти замїж, чи нї, переказують сватам батьки самі.

[6]) У Харьківщинї таке колупанне вважаєть ся неввічливим для дївчини.

Digitized by Google

хату він повинен уходити, не піднимаючи очий і сісти неодмінно у помийниці, с. т. коло порога.[1]) Всі сідають за стіл, а мати молодої йде за платками. Поки там що, свати посилають за матірю молодого. Як прийде, тоді сват ставить молодят у парі. Мати молодої знимає образ і благословить їх; благословляє теж і хлібом, що принесли старости.

В дубенському пов. на Волині благословляють хлібом спеченим укупі (близнятами) і пучкою жита; жито се заготовляють раніше; посипають його в кожному кутку; благословляють тим, що посипано на покутї. По благословенню молодята бють по три поклони перед образом, цілують її,[2]) а також і хліб і своих батьків.[3])

Після сього молода роздає платки і рушники.[4]) Перш усього вона підносить на тарільці платок молодому,[5]) молодий бере подарок і кидає гроші відповідно його ціні. Кажу відповідно через те, що до сього добре придивляють ся і як що він змилить, то діло може дійти до поганих для його результатів. Платок сей молодий або ховає в кешеню, або йому молода перевязує руку.[6]) Далі обдаровує сватів рушниками. Даруючи, вона тричі кожному кланяєть ся, а засім перевязує їх через плечі.[7]) Роздавши подарки всім, вона йде кликати родичів і сусід на могорич, а молодий — по горілку.[8]) В холмському пов. родичів і сусід заздалегідь кличуть на сватанне (на заручини). Робить ся там так через те, що всі покликані

---

[1]) На Поділлю (ушицьк. пов) молодий, як увійде в хату, цілує у руку всіх родичів молодої а за сім стає коло порога і стоїть на ногах весь вечір — до кінця; в деяких м'сцях Сїдлеччини молодого прямо сажають за стіл; весь час він повинен сидїти в шапці.

[2]) У Харьківщині насамперед сьвітять перед образами сьвічки і всі молять ся, а після сього вже беруть ся за діло.

[3]) На Волині (овруч. пов.) звичай благословення робить ся інче: батьків садовлять серед хати на ослоні; сват спершу підводить платком молодого до їх; вони благословлять і він сідає за стіл; з молодою теж роблять. В пінськ. пов. (Мінщ), як поблагословлять молодих, то менчий брат, або хто-небудь з родичів, як його нема, обводить їх тричі кругом стола, а за сім уже вони сідають.

[4]) На Волині се робить мати молодої. В пінському повіті молода роздає подарки, сидячи за столом; тут же вони міняють ся перстнями; за їх молодий дає гроші.

[5]) У Кобринськ пов (Гродненщ) дає тілько матері й сватам. В овруч. пов. молодий в сей час повинен покликати молоду на ймення; він перший се робить, а потім вона; у дубенськ. пов — навпаки.

[6]) На Поділлю платок пришиває ся до правого боку.

[7]) У Полтавськ. пов. молода насамперед перекладує платки й рушники з тарілки хліб, який принесли свати; обдаровує спершу рушниками сватів, а потім уже затикає молодому за пояс хустку; у мозирськ. пов мати молодої затикає старостам за пояс рушники.

[8]) У деяких селах чигиринськ. пов. йдуть насамперед удвох у шинок, а потім по родичам і сусідам.

Digitized by Google

дають їдево: борошно, пшоно, сало, масло і т. ін. Погулявши у батьків молодої добре, всї розходять ся по хатах. Свати горді своєю побідою, йдуть до дому помаленьку, сьвідомі власної поваги. В більському пов. молода в кінцї всього дає молодому трохи сиру; сей сир він роздає всїм, кого зустріне, по кусочку, бажаючи сим звернути на себе увагу.

В пінському і овручському пов. спершу бувають зговорини. Свати разів три приходять до молодої за певним словом і тілько за третїм разом кличуть родичів на змовини. На змовинах частує горілкою сватів тїтка; чарку вона обмотує платком, а за пояс затикає собі хустку. Сватанє буває тілько через неділю пісьля сього.

В Харьківщинї пісьля змовин ідуть всї до хати батьків молодого і тут гуляють. Молодий з дружиною йде до молодої. Прийшовши в двір, він не має права вийти в хату до того часу, поки його не покличуть, навіть хоч би була на дворі негодь, через те що молода сумісно з дружками в сей час готує вареники. Коли все приготують і приберуть, як сьлїд, то просять його ввійти; він уходить і через який час всї сїдають вечеряти. По вечері молодий, трохи погулявши, йде до своєї хати за тещею; се його обовязок. Ночують молодята у коморі. Будить їх сестра молодої.

Се перша частина сватання.

Трапляєть ся, як я сказав у горі, що батьки молодої не можуть дати певного слова сватам. В такому разї їм рушників не дають, а тілько запобігають їм, що мають скоро прийти, або приїхати на розглядини.[1]) Робить ся се для переконання в тому, що говорили свати про добро молодого. При сватаннї свати, яко мога, розхвалюють молодого, надаючи йому часто таке, чого він нїколи і не має. На розглядини йдуть батьки й родичі молодої; йдуть і сусїди близькиї. Розглядини роблять ся, як коли, з великою увагою та суворістю, так що цїлком нагадують трус. Вони, не соромлючись, обходять і обдивляють ся все хазяйство. Готуючись до розглядин, молодий пеклуєть ся показати своє хазяйство в усїй красї. Дурисьвіцтво частенько помагає в сьому дїлї. Як чого нема, то, як би там не було, позичають у сусїд і при розглядинах виставляють як своє. Як що і найдуть що-небудь недокладним і таким чином брехня сватів випливе на верх, то все се поправляють звичайно розкішним трактованнєм. У такий час батьки молодого бувають найласкавійші і ввічливі до батьків і родичів молодої. Погожі розглядини кінчають ся тим, що батьки молодої кличуть всїх до себе і тодї тілько беруть ся до звичаю сватання, про який в горі була річ.

---

[1]) Розглядини переважно бувають тодї, як молодий живе в другому селї. В Полтавщинї вони звуть ся домовинами.

Digitized by Google

У Вілкові [1]) через день після сватання буває дівочий вечір. Се не є дівич-вечір; там він має назвисько головиці. Се ось що: збирають ся дружки до молодої, приходить і молодий з парубками; гуляють і сьпівають; молода частує вином, а молодий — горіхами, пряниками і другими ласощами.

Через скілько день після сватання роблять ся зговорини (змовини) [2]) — друга частина сватання. На їх умовляють ся, коли весілле відбувати, міркують про подарки[3]) і віно. Віно звичайно таке буває: скриня, кожух, дві подушки, скатерок з 3—4, віяльних ряден з 4, 2—3 малих, сувоїв 3 полотна, аршинів 40 мішків, рушники. В останній час можна натикатись на такі случаї, коли хочуть взяти за молодою і який клапоть землї. Вага землї при шлюбах все більш та більш росте. Поки що се запевне можна сказати про Київщину, Полтавщину і Чернигівщину. Товар дається ся не завсїгди і не скрізь. Як було в селян більше сїнокосу та й скоту, батьки молодої давали за нею його. Тепер більш дають тілько овечок. Замочують зговорини спершу у молодої, а засім — у молодого.

Після першої частини сватання ще можна розійтись, але після зговорин не можна нїяким робом, бо прийдеть ся приплачувати ся за безчестє. Відданиця звичайно платить менче, ніж парубок. За безчестя приплачують від 6 і до 30 карб.

У Херсонщинї (елїсаветград. пов.) в останній час звичай дружитись по розписцї все більш та більш ширить ся. Новаторами сього звичаю були селяне, у котрих умерло три жінки, а засім жінки й чоловіки, що розійшлись; жінок найбільше принажує такий шлюб; розписка удає в себе або вексель або духовницю, або другі умови забезпечаючі жіноцтво від ріжних випадків.[4])

Молода до вінця заставляє властиве молодої веселість. Тепер її не до пісень і не до грищ. Вона, як що і ходить на досьвітки, то хіба

---

[1]) Вілків поблизу Кілиції в гирлах Дунаю. Див Кіев. Ст. 83 р. кн. 2 ст. 396.

[2]) Зговорини в ріжних місцях Украіни мають ріжні назвиська, так у Чернигівщинї, Волинщинї і на Подїлї вони звуть ся печоглядинами в Гродненщинї (кобрин. пов) — заручинами або запоїнами

[3]) У полтавському пов. молодий купує своїй тещі чоботи юхтові тестю — пояс і шапку смушеву, сестрам молодої — красні стьожки замужнім сестрам, як що є, і тїткам — платки. Молода купує свекрусї — спідницю, свекрови — сорочки, сьвітильцї — платок, собі, молодому і боярам стьожки на вінки, платок, котрим вяжуть ся руки, як вінчають ся і дві ложки. Взагалї на долю молодого приходить ся мало давати подарків і багато відбирати, на долю молодої — навпаки.

[4]) Див Этнограф Обозр. 1891 р. N 4 стор. 241.

Digitized by Google

тілько задля того, що-б поплакати з товаришками про врату дівування. Жалко їй того часу, коли було вільно:

За юпочку та на улочку,
За намистечко та на містечко
За віночок та у таночок.

Тепер перед нею проходять картини одна другої сумнійші: їй здаєть ся, що вже

У запічку та воркун ворчить,
У колисці та дитя кричить,
Під порогом та свиня хрючить,
А у печі та горщок біжить.
Дитя каже: „Похитай мене!“
Горщок каже: „Помішай мене!“
Свиня каже: „Погодуй мене!“
Воркун каже: „Поцїлуй мене!“

У полтавському пов. вона весь час після сватання ходить у весільному вбранні.

Після зговорин — до самого весілля молодий ходить ночувати до своєї молодої. Сплять вони вкупі, але тілько тоді, як батьки дозволять. У сї ночі молоді зовсім близько стають одно до другого. Часто можна чути ще перед весіллям про молоду, хоч би таке: „брава дівчина, та й парубок казав, що все гарно, як ходив ночувати“. Вираз все гарно — тут натякає на те, що у молодої нема ніякої фізичної вади, а не що инче.

Батьки в сей перемежок цілком захопляні всякими готованнями: колють кабана, поросят, привозять борошна, кришать локшину і т. ін. У сей же час задовольняють і „весь причет церковний“.

У Херсонщині (єлисав. пов.) молода перед весіллям зве до себе товаришок шити приданне. При шитті сьпівають усяких пісень, що стосують ся до нового становища молодої. Зміст їх більш-менч такий: розлука з товаришками і переміна становища.

Весілле відкладаєть ся на тижнів два або три, поки „не вийдуть заповіди“.

С. Юрковиця.

(Далї буде.)

Digitized by Google

Де та правда?

(Ескіз з натури.)

Молодою та нерозумною брала ся я; тимто й побрала ся я з таким що!.. прости мені Божа Мати на сім слові... коли-б до моєї дівочої вроди та того розуму що тепер маю.. Ой, ой! Заким би то я була!.. Не скажу; тілько певне що за Романом Яровим не була-б! Та на те вже вона Божа: ні від кого а від єго сьвятого і те наше лишенько дівоче, що аби дійшла до того віку, що, мовляв, на язиці сьмішки та жарти, на серці жениханнє, а в голові — вітрець повіває, так тоді, кажу вам, і спиш та тілько про те й думаєш, тілько тобі і в сні верзеть ся, що-б швидче на рушничок та косу під очіпок. А як то тобі доведеть ся той очіпок зносити? — про те байдуже...

Таки й те: що нікому було мене порадити, нікому було на розум настановити; сказано: сиротою в наймах зросла. Посватав ся до мене Роман — парубок з него був чепурний; одинчик у батьків; значить — і військового відбутку за ним нема; батьки єго люди вбогі; та все-ж, гадала я тоді, — жити му в своїй хаті, не в наймах... Чужа хата — гірше ката. І він молодий і я при здоровї; спроможемось на себе заробити. Посватав ся й побрали ся; кажу-ж вам ні в кого було порадоньки прохати, хиба що сама собі і рада і порада! А яка вже там своя порада у дівки на сімнадцятій весні! та ще коли любощі прилипнуть, та кохання те обгорне... Мені здавало ся, що я Романа кохаю... Ото-ж тілько у мене й було порадників тих, що ніч — мати, місяць — батько, та зіроньки ясні — брати й сестри рідні! Не велика з ними порада коли тебе під вишнею парубок до лона пригортає, а соловейко з куща дивить ся на те, та так витинає, що ще більш тобі серце розтоплює, а розум, немов в намітку загортає...

Перший рік життє наше котило ся немов по рівному: що де треба і як єго треба, все те батько-мати розкажуть і покажуть, а ми тілько за їх прлводом робили. І гаразд було: хоч не пишно, та затишно, мовляв: ні ми нікому, ні нам ніхто; і так воно весною нам пахло, що хоч би й до віку.

За рік батьки преставили ся: батько з горячки поліг, а неня й не хорували, а так проквохтали тиждів з вісім, та сьлїдом за батеньком.

Скоро батьки померли тут й спостерегла, що мій Роман — простїть на сім слові, з півстяною головою; не вдатен він сам господарювати! хоч яке мале паше хозяйствечко, а єму воно — що млиновий камінь, сам єго не поверне... І з мене єму — ні порадниці ні помічниці в полї; звістно я зросла в наймах на панському дворі біля панської печи;

Digitized by Google

зварити — спекти — мастак з мене; і так коло двору що, чи корівчину ту подоїти, чи худобу попорати, їсти їй заложити, — потроху вмію; а як там у полі, над нивою, — про те нічого не тямлю... Взяла мене журба превелика; журу ся, та нікому не хвалю ся. На що? що з того? Вдача у мене вже така, що-б власної туги не розносити по людях!

Сьвятий єго знає, що-б воно було далі, коли-б не постигло нас друге велике лихо: саме у глупу північ проти Покрови — прокинула ся у нас в дворі пожежа, поки ми зо сну вибігли, поки позбігали ся люди рятувати, так огонь злизав язиком і клуню, і повітку, а наостатку й хату... пішло наше добро димом до Бога! — вбіжачко яке було ще не помолочене у стодолі; конячка, дві корівки і назимок — такий лепський — усе що було в повітці... і з хати винесли тілько те що було на собі...

— „Що-ж ми тепер, Романе?“ кажу до єго.

А він до мене:

— „Як ти, Уляно! так і я.“

— „Але-ж... куди ми?“

— „Треба десь впросити ся...“

— „А їстимемо що?“

— „Якось воно буде...“

Отакий мій Роман! „Якось воно буде;“ як же воно буде коли в нашому селї й на хліб нї в кого заробити зимою: звістно роботи нема.

Пустили нас в сусїди: чую я, як тяжко мулить чужа хата; як важко сховати чужий хлїб, як чужа страва у пельку не йде; в ротї наче хто тобі заткалом заткнув.

— „Слухай! кажу я до Романа: годї нам отак сидїти; заробить ми тут нічого, не заробимо; а не робивши та ївши з чужих рук — не приведи Господи! до літа знівечіємо. Ось ну, лишень, рушаймо на заробітки до Київа.“

— „Нї, каже він говорить: вже коли що, так не до Київа, а до Одеси. В Одесї — кажуть, геть лїпше, люди дорожші.“

— „Я тої Одеси не знаю, кажу я; а до Київа, Богу невинновно, ходила на прощу: коли тобі подобаєть ся, — рушай до Одеси а я собі до Київа.“

Так і зробили. Заговівши зараз і рушили...

Київські звичаї я трохи тямила: знала, що там без пашпорту того — там і перехристить ся не дадуть; аби переступила до кого через поріг, зараз замісць по людськї, та по божому: здорові були, або: — магай Біг! там: „пашпорт є у тебе?“ Так відаючи такі звичаї — я виправила собі пашпорту.

Не довго по Київу-сьвятому вештала ся; за куховарку стала у одного панка; при університетї він якимсь лаборантом, чи що: там в уні-

Digitized by Google

верситетї і кватеру має. Так ото я у єго. Гаразд; трапило ся: пани не брикливі, усе у них по божому і мене вподобали за мою тиху вдачу і страва моя до смаку їм припала. Живемо собі любенько, хоч би й до віку так я ото де з ким і спізнала ся; стали людцї до мене вчащати. Вже-ж, звістно, без людий не проживеш, не можна; до стїн та до ожогів не заговориш; а поговорити, часом страх як охота бере; на те-ж чоловіка Господь і язиком наділив... Зберуть ся до мене людьцї; — скілько там і збереть ся їх — пять, нехай сїм чоловіка — пани менї за те нїчого; тай нї за що; бо що-ж ми їм? нїчого! горілки не пємо; не кричимо, музик не наводимо, краденого не переховуємо; а звичайно собі балакаємо, більш по божественному: хто розумнїйший вичитає що з сьвятої Євангелиї, тай витовмачить як Христос учив жити і всїх людий любити! Як Він Сьвятий наставляв юношу того — дуку, кажучи-говорячи до єго: роздай усе убогим і гряди у сьлїд мене.. Отак ми собі в благочестиї і бавили ся.

Минуло щось з півроку, — усе гаразд було. Аж ось саме на зеленій недїлї прибіг до мене в пекарню субик*), питаєть ся:

— „Єсть у тебе вид?“

Зумила ся я; думаю: чи він при собі; чи не стеряв ся, що такого питає? — чи є вид?... хиба може бути людина без виду?! Підійшла до єго близше: нї, горілчаного духу не чутно.

— „Нїби є люди без виду?“ відповідаю.

— „А де-ж твій вид?“

— „Не бачите хиба?“

— „Дивіть ся“... і так підвела голову в гору, що-б єму видко усю мою постать. — „Дивіть ся кажу, та не з'урочте“...

А він на мене кислицею дивить ся і каже:

— „Я не жартувати прийшов... менї вид твій треба... начальство вимагає... давай!“

Ге! думаю собі: так і є що стеряв ся мій субик.

— „І менї не до жартів; дивіть ся швидче, коли вам треба; а у мене своє дїло є... Дивіть ся і в інчі, дивіть ся я не бороню, та швидче, не зводїть менї часу“... і повертаю ся до єго задом, що-б він і там роздивив ся... Повернула ся, а він як гуконе, наче з маточини:

— „Дурна ти, молодице! не тямиш — про який я в и д! Пашпорту я питаю, а не твою пику!.. Ректор звелїв подивити ся на твій вид. Пашпорта є у тебе...

— „Он — що!... так ви-б так і казали!.. пашпорта моя не в мене, а в мого пана — хазяїна“...

---

*) Суб-інспектор студентів.

Digitized by Google

З тим він і пішов, а я що попореготала з того „виду“, так аж согрішила з реготу... прости мене Господи!.. Подаючи обід розповіла отсе все своїм панам. Мій і каже:

— „Байдуже, Уляно! пашпорта твоя чиста наче Божа роса.“

А чужий панок, що обідав, не скажу, хто він такий, покрутив вуса, погладив бороду і мовив:

— „Глядіть лишень — чи нема тут чого непевного: зроду-віку нечувано, що-б ректор університету втручав ся до пашпортів; се діло поліції; ректорови-б гидувати такою справою.“

— „Як до ректора, промовив мій; який гидує, а який й ні, ще й сам ґедзика пустить“... Побалакали тай забули ми про „вид“. Аж так сказати днів через десять тільки що вернула ся я з базару та заходила ся біля печи, приходить знов той субик, вже з двома десятниками з поліції; вказує на мене і говорить до них:

— „Отсе вона сама і єсть, коли вам її треба“. Один з десятників до мене:

— „Бери, молодице! свій вид та йди за нами.“

— „Куди? питаю ся.“

— „Тоді побачиш як прийдемо“...

— „Одначе-ж“...

— „Не разсуждать!! гукнув він на мене і ногою ще тупнув...

— „Бога бійте ся! кажу я: на кого я піч покину“...

— „Сказано: не розсуждать!“ ще голоснійш гукнув він: „не підеш поволі — так ми тобі руки на налигач... Іди“...

Мусила йти: вже-ж де менї з ними змагати ся! раз — що вони сила, а вдруге сказано: усяка власть від Бога єсть...

Привели, ото, мене аж в поліцию, постановили перед якеєсь начальство; таке воно високе та сердите-пресердите; так на мене шулікою-живоглядом, аж іскри з очий єму сиплють ся... А я тремчу уся, та нищечком молю ся: „на враги і супостати побіду даруй ми! осьвіти мене і укрепи, а обидящих мене прости“...

Взяло те начальство мій „вид“; дивило ся на єго, придивляло ся і проти сьвіту на щось роздивляло ся, потім того до мене:

— „Ти штундова?“

— „Християнка“, кажу я.

— „А віри якої?“

— „Християнської“...

— „До церкви ходиш?“

— „Звістно... до своєї“...

— „Де-ж твоя церква?“

Digitized by Google

— „Там де і всїх християн: церква Бога живе в серцї, та в головї“...

— „А до шинку вчащаєш?“

— „З роду-віку нога моя там не була.“

— „Горілку пєш?“

— „І не нюхала зроду.“

— „А злодїйством не перебиваєш ся?“

Я аж перехрестила ся!

— „Не всїм же, кажу, красти; треба комусь і не красти“...

— „З людьми свариш ся?“

— „За що?“

— „Як хто тебе вилає, або покривдить, або обидить, так що ти тому?“...

— „Звістно що: любіте враги ваша і прощайте обидящим вас“...

— „І не вилаєш за те?“

— „Чоловік єсть храм Божий; з уст єго повинно виходити слово чисте, слово любови, а лайкою — я своїх уст во віки не опаскуджу.“

— „Ну сего і досить менї! усї ознаки того, що ти штундова... так? признавай ся?“

— „Я християнка“...

— „Консисторія до нас пише, що ти штундова, та ще й зборища у себе заводиш; штунду в університетї простаєш... се правда?“

— „Вольно консисторії писати“...

— „У тебе і „видъ“ не до ладу... у тебе чоловік є, а тут не прописано, що він згодив ся аби тобі дали пашпорту“...

— „Коли-б не згодив ся, то-б не дали.“

— „Не розсуждать!.. де твій чоловік?“

— „Пішов до Адеси“...

— „Іди-ж і ти туди; та доки не буде в тебе в пашпортї нрописано, — що чоловік згодив ся, аби ти з ним не жила, дотн сюди не вертай ся“...

Повели мене в тюрму...

Сижу день, другий, сижу й тиждень; не тямлю, за що й до чого. Приїхав мій папок, каже: заступав ся за мене, прохав, що-б ослобонили, сказали: не можна! коли-б кажуть, не штундова вона. Нї вини, нї провинности за нею й на макове зерно нема; і пашпорта як сьпїд, так же велено штундових в Київа виганяти та виганяючи не казати їм, що за штунду їх виганяють, а так, до чого-сь інчого причепити ся... От і причепили ся до мого „виду“...

Digitized by Google

Повели мене етапами*) до Одеси. Близький то сьвіт!.. і що вже я набідувала ся по тих етапах, що натерпіла ся, так тілько прости їм Господи! і не постав їм в вину на Твоєму страшному судищі!

Доплентали ся ми до Одеси. Привели мене в поліцию. Тут начальство доручидо менї ту саму мою пашпорту і каже до мене:

— „Іди собі, молодице! з Богом, та шукай свого чоловіка“...

— „Де-ж менї єго шукати?“

— „Не наше дїло... Одеса велике місто“...

Стенула я усе місто, хоч яке воно велике; а Романа свого не знайшла; довідала ся тілько, що він давно вже на якомусь кораблї поплив кудись за матроза, чи що.

Повештала ся я по Одесї — місяць, другий; і гарне місто, а не подобаєть ся менї; не привикну до єго; тягне мене до Київа, так тягне, що сама собі ради не дам. Взяла мене така нудьга та туга, що прийміла-б з мосту та в воду, также гріх!... Не перемогла я тієї нудьги і рушила до своєї домівки, на Волинь, в Олику, коли знаєте... Вдала ся до волости — прошу нової пашпорти; не дають!... „Без волї, кажуть твого чоловіка, не велено давати тобі „виду“, сиди дома, не вештай ся по сьвітах“...

Я й руками сплеснула!

Де менї того чоловіка знайти?!... Як менї без роботи, та без хлїба дома сидїти?? за що отсе з мене знущають ся? що я кому заподіяла?? Христе Сьвятий?? чи Ти-ж такому навчав людий??

Посиділа я тиждень; поволочила ся по чужих хатах, а далї не в моготу менї стало!.. Що за Київом нужу ся, — а що — ще гірш — без дїла, без роботи — аж сумно менї Зняла ся я та знов до Київа отсе простую.. Що буде те й буде! Наважила ся я на те, що коли що, — так вдарю ся до найстаршого начальства, скажу єму: так і так! милуйте і жалуйте! або не забороняйте менї працювати, на хлїб заробляти, або — як собі хочте! ваша сила, ваша й воля! а я на все готова по Божому, по християнському... А вже-ж десь таки та правда Христова та єсть“.....

П—ець.

*) Етапом = шупасом.

Digitized by Google

„КНАЙПА“.

II.

(Образок з життя руських буршів).

— Часть офіціяльна нарад замкнена, приступаємо до части неофіціяльної то єсть „кнайпи“ — кликнув голосно голова буршів.

— Славно! відозвались гурмою бурші.

— Прошу вибирати голову „кнайпи“ — кінчив голова буршів.

— Бурші почали сьпівати: „шукаємо сїдателя, сїдателя“ — оглядаючись, хто би був найвідповіднїйшим на сей уряд, як серед пісьні кликнув один з буршів: най буде головою Насїкомий!

— Славно! най буде Насїкомий! — кликнули бурші і закіньчували пісьню словами „сїдатель є“.

Насїкомий зайняв президияльне місце і так промовив:

— „Панове бурші, я формально — що так виражусь — оголомшений сею честию, яку ви менї в тій хвилї зробили і не знаю, чи мої сили вистануть на се, що би проводити як сьлїд „кнайпі“...

— Скромний, скромний! — кликали бурші...

— „Однак воля народа — продовжав усьміхаючись Насїкомий — се воля божа і я приймаю сю велику честь і буду старав ся відповісти вимогам сьвітлого збору... Але-ж мої панове, хто з нас не був в галицькім соймі і не чув, як рутенські посли враз враз промавляють, що наш хлоп не має сировиці, соли для худоби, що єму через тое дїєть ся кривда?...

— Кривда, кривда... відзивались сатирично бурші.

— „Така кривда і нам дїєть ся — говорив вдоволений Насїкомий — бо ми не маємо ‚контранункта“ або „противорічия“, котрий би помагав голові „кнайпи‘ і дбав о порядок. Чи-ж не кривда нам панове бурші?...

— Кривда, кривда! — кричали знов бурші.

— „То-ж то видите, панове бурші, я в своїм великім розумі яко голова „кнайпи“ вже давно те зміркував і розгадав, що поміж нами криєть ся один великий талант, котрий вже сьміло може причислитись до дїдів буршів, котрого заслуги на тім полї вже аж занадто звістні... а котрий буде найлучшим „противорічиєм“... А хто-ж єсть тим чоловіком, як не наш возлюблений товариш Клїнїкер.

— Славно, славно, най буде Клїнїкер! — кричали радїючи бурші.

— „Мої панове — продовжав голова „кнайпи“, на всїх ваших лицях виджу з того вибору, безмежну радість, бо і справдї вибір наш упав на чоловіка відданого буршовству всїм серцем.. Хто-ж того не знає, що наш Клїнїкер се великий талант в граню карт, і що єго здібностям бі-

Digitized by Google*

лярдовим мусить цілий сьвіт віддати признанє... А чи знаєте панове, чому наш Клїнїкер нїколи на клїнїку не ходить? він то всьо робить для нашого добра, він не хоче собі псувати гумору, бож без єго гумору і в нас би гумору не було... От в чім єго заслуга, велика заслуга для цїлого буршівського роду!

Клїнїкер задоволений з такої апострофи зверненої до него, засїв на своє місце напротив голови „кнайпи“ а Насїкомий продовжав:

— „Но, мої панове“, на тім ще не конець, для доброї забави бракує нам ще одного функционера, котрий би нам засьпівав пісьню, — бракує нам „дяка“. А хто-ж буде відповіднїйшим на нашого дяка“, як не наш маститий Куба?

— Куба добрий на дяка! — закричали бурші.

— „Панове, вже то я згадував — продовжав Насїкомий — що голова „кнайпи“ має дуже великий розум а ви тепер самі про те переконуєтесь хоть би і з того, що я піднїс кандидатуру Куби на дяка. Він, панове, єдиний до того, уха має великі, то-ж і музикальні а від книжки утїкає, як від прокаженого повітря...

— Такого нам треба! дали ся чути голоси буршів.

— „То само хотїв і я промовити, мої панове — нам такого треба, бо ми всї такі! Чи єсть хто поміж нами, що би зробив в свій час іспита? Нї, панове, таких нема, з нас нїхто ще не зробив в тім взглядї ганьби буршовському родови... Тому́ то ми радїємо, бо ми певні, що переґрунтувавши всьо як сьлїд, будемо тим лїпшими докторами, правниками і т. д. Вправдї Галичина відказує на нас, що ми нїчого не робимо, — але, мої панове, не робім собі з того — нїчого, бо наш Bärenland се дуже дурний край, такий дурний, що хоть побудь у Відни рік, їдь до Галичини пускай Pflanz-и і кандидуй на посла!...

— Славно! — ревіли бурші — і як би мстили ся на своїх батьках, що в кождім листї, при кождім переказї грошевім — дорікали їм їх неробством.

Незнаний читателям бурш Куба, був правником і сином богатого Бойка з стрийських гір, а хоть вже пару лїт минуло від часу, як він вступив на унїверзитет, все-ж таки до книжки не брав ся — за то багато їв, пив, в карти грав — словом сказати — благоденьствував..

— „Кінчу, панове — кликнув голова „кнайпи“ — і взиваю бурша Jeana-a, нашого славного ґеометра, що би розділив столи на Ober і Unterhaus, так що би не тілько я мав над ним панувати, але і нашому достойному „противорічию“ не дїялась кривда. Однак з огляду, що такий вимір мусить бути справедливий і забирає трохи часу, то-ж перериваю „кнайпу“ на пять мінут і заряджую colloquium.“

— Славно! відозвались бурші і рушились з місць.

Digitized by Google

Хто-ж єсть той бурш Jean? спитає ласкавий читатель. Бурш Jean, єсть то собі звичайненький чоловік — кравець, що, діставшись між буршів, не міг опертись напрямови, який поміж ними водворив ся і кинув ся охочо в той вир буршування. Розуму в него ніколи багато не було, о чім вже і то сьвідчить, що замісць звичайного „імярек“ Іван — дав виписати на своїй склеповій вивісці і картах візитових французське Jean, з чого пішло єго імя поміж буршами.

Пять мінут переминуло а „кнайпа“ почала продовжатись.

Бурш Jean повідомив в кількох словах, де кінчить ся Ober- а де зачинаєть ся Unterhaus а „противорічиє“ Клїнїкер заявив, що покликав собі на „фуксів“ на „одесную“ бурша Панка а на „ошую“ бурша Мікроса.

— Пісьні, хочемо пісьні! — кликали бурші.

Голова кнайпи встав і промовив: — „Народ жадає пісьні, то-ж взиваю нашого дяка, що би обдумав якусь пісню. По відсьпіванню зложить дяк справозданнє з результату пісьні а опісьля займе голос наше достойне противорічиє“ — товариш Клїнїкер.“

„Дяк“-бурш Куба — роздав голос і почала ся пісьня:

„Ой зійшли ся всї бурлаки
До чужої хати,
Тут нам мило, тут весело
Разом засьпівати...
Рідний краю, хато рідна,
Годї вас забути,
Хоть, на хвилю, радбим, рідні,
До вас полинути...

Яка-ж се чудна пісьня!... але як звенїла вона між людьми, котрі не відчували тої чужини і „чужої хати“ а опльовували, забували свій рідний край... ?...

Пісьня закінчила ся а дяк Куба почав слово:

„Панове бурші! наш голова „кнайпи“ сказав дуже мудре слово, бо сказав, що я маю довгі уха. Панове, воно в дійстности так єсть, але довгі уха се ознака дару музикального, який я посїдаю. Погляньте, панове! хоч я дириґував хором і сам сьпівав, все-ж таки дочув я моїми довгими ухами, що деякі члени нашого збору не сьпівали або зле сьпівали пісьню. І так приміром наше „противорічиє“ взяло в однім місци трохи за високо, бурш Панок сьпівав весь час через горло а бурш Jean не розтворив навіть уст в часї пісьні. Тому я прошу, що би „сьвітла коруна“ (такий був титул голови „кнайпи“) покарала всїх винних.“

— Ви, панове бурші, — обізвав ся Насїкомий — чули справо-

Digitized by Google

зданнє нашого незрівнаного дяка, тому́ я взиваю всїх винних, що би покріпили ся пивом. Клїнїкер най кріпить ся до диятоналї, Панок, доки дна „кріґля“ не побачить а Jean най випє всьо аж до дна.

— Покарані кріплять ся! — кликнув Клїнїкер — а фукси подивляють! — Бурші покріпили ся так як було приказано, а голос зайняв „контрапункт“ Клїнїкер:

„Мої панове! вже то як я забираю слово, то ви всї переконані, що воно буде розумне. І в дійстности „противорічиє“ подібно як „сьвітла коруна не може нїколи нїчого нерозумного сказати. Мої панове, я також формально оголомшений, бо виджу в Unterhaus-ї таку славну перзуну як наш Вацьо. Хто з нас не читав єго брошури „Культурна нужда въ австрійской Руси“?... книжка велика, отже тим самим мусить бути розумна. Я однак переконаний, що та брошура зовсїм не потрібна і коли-б автор замісць брошури помістив був в „Галицкой Руси“ свій портрет, то цїлий сьвіт мав би лучше зображену культурну нужду в австрийській Руси, як вона зображена в брошурі. Таке моє переконаннє і за се, що Вацьо сьмів покарати сьвіт своєю брошурою, приказую єму, що би кріпив ся аж до дна а „фукс“ „ошуюю“ подивляє як Вацьо пє.“

Вацьо покріпив ся а Клїнїкер промовив дальше:

„Мої панове, в часї павзи вийшов я на хвильку з сеї салї і побачив, що один член нашого товариства став собі коло ляди і „клярував“ з касієркою „жіноче питаннє“. Мої панове, менї стала ся тим велика кривда, бо все-ж я яко „противорічиє“ старший і менї мала припасти ся роля. Тим злобним товаришом, що вдираєть ся в чужі права, єсть товариш Скот і я прошу „сьвітлу коруну“, що би єго яко члена Oberhaus у покарала Haust-ом аж до дна...“

— Скот кріпить ся за вдираннє ся в права „противорічия“ — кликнув Насїкомий а Клїнїкер кінчив:

„Дальше мушу заявити „сьвітлій корунї“, що мій „фукс“ „ошуюю“ Мікрос став вже зовсїм неможливим. Я гадаю, що би вибрати специяльну комісию, котра-б розсьлїдила, чи Мікрос можливий а в противнім разї відвела єго домів, до постелї.“

— Річ нашого „противорічия“ — говорив Насїкомий — як бачу, зробила дуже добре вражінне і я мушу лише бесїдникови поґратулювати і рівночасно наказую „противорічию“ кріпитись аж до дна. Що до Мікроса, то мушу заявити, що тїшить мене той поступ, бо скоро тілько Мікрос приїхав з Стрия, то страх хотїлось єму реформувати нас, заводити відчити про „русалки“ та „напади татарські“, але тепер він вже уцивілїзував ся і як бачимо, запив ся радикально...

— Радикально... зачув Мікрос і крикнув: Най жиють радикали!

— Славно! — кликнули бурші.

Digitized by Google

— Як бачу - промовив Насїкомий — Мікрос навіть тодї вміє сказати мудре слово, коли єсть зовсїм неможливим. Тож перше, чим виберемо комісію для справдження, чи Мікрос можливий поміж нами, я зужиткую єго мудрі слова і кличу: „най жиє партія радикальна!“

— Многая лїта! Ще не вмерла Україна! — кликнули бурші і засьпівали гимн України-Руси.

. . . . . .

„Ще не вмерла Україна“... серед такого цинїзму... Україно! Україно! — отсе твої дїти!...

Лаврін.

Серед ґазет і журналів.

(Конець.)

(„Русская Мысль“ про катедру істориї України-Руси і „Руську Істор. Бібліотеку“ Ол. Барвінського. — Theologisch-praktische Quartalschrift — die Parteiverhältnisse bei den galizischen Ruthenen und die ruthenische Geistlichkeit — „Przegląd polski“ про соймову сесию. — „Czas“ -- z obozu ruskiego.)

В книжцї за вересень 1892 помістив поважний московський журнал „Русская Мысль“ про катедру істориї руської в львівськім унїверситетї і про „Руську Істор. Бібліотеку“ проф. Барвінського інтересну статтю, котру подаємо тут в цїлости.

„Замітною і таки доволї ярко замітною недостачею осьвіти серед галицьких Русинів, пише „Русская Мысль“ именно серед молодого поколїння, єсть ограниченість історичноїї осьвіти взагалї, а особливо ограниченість історичного знания долї свого рідного українсько-руського народу. Причину того легко зрозуміти: передовсїм недостача історичноїї лїтератури в рідній мові; а відтак ігнорованнє австрийським правлїпнем сеї просьвітноїї потреби. Звідкіля-ж галицькому Русинови пізнати справдешню, нетенденцийну історию рідного народу, коли її не викладають нї в середних, нї у висших школах! Навіть сї уривки, які виносить ученик з ґімназиї, уривки, котрі не дають систематичноїї цїлости, і вони проникнуті тенденцийностю.*) Ще дивнїйше, що в львівськім унїверситетї, де руська молодїж побирає висшу осьвіту, зовсїм нема катедри рідноїї істориї Русинів. Таким побитом легко зрозуміти історичну темноту, а яко наслїдок її, істнованнє поміж Русинами кільканайцяти партий і завзяту, именно в останних часах партийну боротьбу.. Таким побитом можуть появляти ся такі „Историї“ з повним нехтованнем історичноїї правди, яку в 1890 р. видав якийсь Дуда.

Питанне про основанне в Львівськім унїверситетї самостійноїї катедри українсько-руськоїї істориї порушено ще в 1888 р. У вістнику

*) Проф. Др. Целевич і Вахнянин приготовляють до друку Історию рідного краю для ґімназий. Ред

Digitized by Google

„Правда“: весною сего року і в наші (се-б то російські *Ред.*) часописи проникла звістка, що питанне про сю катедру вельми близьке здійснення. О скілько нам відомо, справа стоїть так: мівістерство просьвіти і скарбу згодились на заснованне катедри, про котру тут мова; аж ось найшла ся зовсім несподівана перепона: між підданими австрийськими немає ученого професора, котрий би був здібний заняти сю катедру і викладати історию мовою того народу, до якого відносить ся история. З тої трудности легко було би вийти, покликавши професора зза границі; одначе тут склало ся щось такого, чому ми не хочемо вірити. Ходять поговори, що услівем sine qua non для осягненя сеї катедри поставлена відома релїгія професора, або лїпше сказавши, вимаганне, що-б заграничні, котрі бажали би осягнути сю катедру, не визнавали православної віри. Се вимаганне, переносячи нас в XVII. столїттє, спонукує нас забути, що згадана катедра засновуєть ся не в Хинах, не в Туреччинї, а в конституційній монархії. З другого боку, згадане вимаганне, коли воно лише справедливе, можна вважати замаскованою відмовою. Годї бо подумати, що-б поважний чоловік переміняв віру, що-б осягнути катедру.

Як вгорі згадано, галицьким Русинам задля доповнення недостач історичної осьвіти треба було ждати, поки явить ся Русин-історик і дасть їм в їх рідній мові історию або взяти ся за переклад на свою мову і виученне чужосторонних творів про історию Украіни-Руси. Само про себе, що се останне лекше сповнити і тому п. Барвінський взяв ся за сей спосіб, маючи перед очима багатство історичних моноґрафій в російській мові. Таким способом і появило ся в невеликім повітовім містї — Тернополї — виданне, про котре ми говоримо.

Редакция Руської Історичної Бібліотеки поклала собі метою, „подати Русинам історичну енцикльопедию їх минувшини, починаючи з найдавнїйших часів“. На скілько успішно редакция змагає до сеї мети, доказують видані досї 12 томів (томи VII. і VIII. досї ще не вийшли) Історичної Бібліотеки. Перший том містить популярну Историю Руси, написану о. Степаном Качалою. Покійний автор був видний патриот, талановитий публїцист і безінтересовний слуга свого народу. Потрудившись цїле своє життє для просьвіти народу в національнім дусї, він і умираючи не забув сеї високої мети і все своє майно около 20.000 р. завіщав на ту цїль товариству „Просьвіта“. В галицькій літературі досї на жаль не зроблено належної оцїнки трудів Качали, яко неутомимого борця за национально-народні права Русинів.

Одначе як історичний письменник Качала не мав ні особливого таланту, ані широких фільозофічних поглядів, тому й написана ним история Руси — слабий твір: редакция „Історичної Бібліотеки“ зробила похибку, почавши своє виданне істориєю Качали; систематична енцикльопедия повинна би почати ся моноґрафіями, що вийшли в 3 і 4 том Бібліотеки се-б то моноґрафіями Д. Іловайського „Княжий период Украіни Руси до князювання Данила Галицького“. Пятий том Бібліотеки містить переклади моноґрафій, що доторкують ся виключно Галичини: Смирнова: „Доля Галичини до злученя з Польщею“, київського професора Н. Дашкевича — „Князюванне Данила“ і проф. Ша-

Digitized by Google

раневича. В VI. том увійшли відомі досьлїди з істориї в. кн. литовського — В. Б. Антоновича і Д. Іловайського. Всї останнї томи (II., IX. — XIV.) містять в собі моноґрафиї Костомарова з істориї Украïни; останнїй з вийшовших томів містить в собі гетьманованнє Бруховецького.

Все виданнє Бібліотеки обчислене на 30 томів, але воно тягнеть ся доволї повільно, що року — два томи. Причиною сеї повільности — недостача фінансових засобів. Мусимо сказати, що галицький сойм, признаючи велику вагу национально історичноï осьвіти, признає видавцеви Бібліотеки підмогу щорічну 500 р. (се доперва від трех років. *Ред.*) Більша частина моноґрафій, надрукованих в Истор. Бібліотецї, переложена гарною мовою, а се має в наших очах велике значіннє. За нами доволї недалекий той час, коли Русинофоби з одного боку кричали: „niema Rusi!“, а з другого, що українсько-руськоï мови „никогда не было, нѣтъ и быть не можетъ“, а есть лише „нарѣчіе“, котрим хоч і говорить 20 мілїонова маса, але „которое никогда не можетъ развить ся до способности передавать на немъ научныя понятія“. Ся, що найменше сьмішна суперечка рішена живими фактами і се рішенне можна лише повитати, як витаємо все живе культурно-проґресивне, що веде до щастя і свободи чоловіка. Певно, що „патріоты“ відомого роду можуть називати „жаргономъ“ язык, котрим переложена Біблія, і твори Гомера, Данта, Шекспіра і т. ін., одначе факт від того не перемінить ся... Бажаючи повного успіху і дальшого продовженя Историчноï Бібліотеки, ми звертаємо бачність редакциї на численні похибки друкарські, котрі інколи зміняють розуміннє; до того вкажемо і на високу ціну н. пр. т. XIV. в десять друкованих аркушів стоїть 1 р. 40 кр., а всї томи (12) разом 19 р. 40 кр. без пересилки. Ціна вельми висока“.*)

Сей голос поважного московського журнала при нинїшних цензурних обставинах в Росиї на всякий спосіб вельми інтересний і австрийський уряд повинен би зріло призадумати ся над справою катедри істориї, котра, як ми вже у вереснї подали в „Правдї“, основана найвисшою постановою цїсарською з роком шкільним 1893/4, а тепер дожидає лише обсади. Ми вже виявили свій погляд на сю справу в згаданому випуску, а тепер приходить черга на компетентні власти. Можемо лише бажати, що-б власти певідповідною обсадою або не знехтували зовсїм великого значіння сеї катедри не тілько для істориї Украïни-Руси, але й для самоï Австриї, або що б не спачили сего твору висшого погляду і сьмілоï думки партикулярним полїтичним міркованнєм або узкоглядною боязливостю.

Не менше інтересний суд „Русской Мысли“ про історичну осьвіту поміж Русинами, про так звану „Исторію“ С. Дудп, Історичну Бібліо-

*) Рецензент почислив тут книгарську ціну. Одначе видавець оповіщував всюди, що хто бере у него всї досї видані томи (12) „Історичноï Бібліотеки“, може дістати за 14 р. з пересилкою і може оплачувати належитість ратами. Тим способом видавець дав спроможність і менше засібним набути сю енциклопедию історичну, та на жаль почуттє потреби історичноï осьвіти у нас таке слабе, що з сьвічкою треба у нас глядїти такоï руськоï родини, де історичні твори були би настільними книгами. Ред.

Digitized by Google

теку проф. Барвінського і значінне на становище українсько-руської мови. Ми вельми цікаві що „Галицкая Русь“, котра все плете своїй легковірній публиці „о передѣлавыхъ на польскій ладъ переводахъ Костомарова“, скаже на сей погляд московського журнала? Ну вона певно, коли не промовчить сего голосу, котрий не підходить під її навязану обрусительну програму, то винайде і в московськім журналї „аґентовъ ягеллонской идеи“!

В I. і II. зошитї католицького квартальника, видаваного в Лінци, появила ся доволї широка стаття єзуіти проф Августина Арндта з Кристинополя (в Галичинї), про партийні відносини галицьких Русинів і про духовеньство руське котрої заголовок ми в горі виписали. Ми звертаємо на сю статтю свою бачність не задля її основности, бо такою вона не є, а навпаки задля невірности і похибок в ображенню наших відносин і тому хочемо сї похибки спростувати, котрі автор повторив ширшому сьвітови, черпаючи свої інформациї з статтї о. Горницького, поміщеної в краківськім Przegląd-ї Powszechnym-м.

Спершу подає автор погляд на добу пробудженя национального Русинів від 1848 р. аж до 90 их років хоч побіжний і недокладний. але доволї вірний (спростувати хиба мусимо, що Северин Шехович не був проводиром, а лише орудієм „отамана Погодинской колонии“ Дениса Зубрицького та що не Куліш, а В. Білозерський видавав Основу в Петербурзї). Дальше однак, де автор говорить про рух українофільский, виявляв повну несьвідомість справи і обставин. Так приміром говорить автор, що рух українофільский обгорнувши навіть польску молодіж, вийшовши з України, ішов в напрямі через Варшаву (!) до Львова, а згадавши відтак про „громади“ і партиї „мягких“ і „твердих“ (термінольогія зовсім не з 60-их років Ред.) висказує, що виступленнем проти духовеньства (хиба проти Головацьких, Петрушевичів et tutti quanti з причини їх русофільства *Ред.*) приєднали собі „мягкі“ прихильність львівських демократів польских. Кому відомі обставини тогочасні і напрямок політичний псевдодемократів, що ґрупували ся кого „Dziennik-a Lwowsko-go“, той хиба розсьміяти ся може на таке балаканне.

Причину роз'єднання Русинів-народовців з москвофілами добачив автор в сім, що народовці в своїх часописях „Вечерницѣ“. „Мета“ в письмі і мові „mit Ukrainien gegen das Halitscher Ruthenien hielten“, що „Мета“ почала „eine Anzahl religiöser Fragen in kirchenfeindlichem Geiste zu behandeln“ (коли тимчасом „Мета“ зовсім не займала сих питань, а лише „Слово“ всї майже стовпцї заповняло „обрядовщиною“) і тому консисторія заказала читати сю часопись. А вже ж який погляд має автор про руську мову, наведемо єго власні слова, щоб нїхто не думав, що невірно передаємо єго думки: Die russischen Bücher und Zeitschriften, welche von panslavistischen Vereinigungen unentgeltlich verbreitet wurden, fanden überall zahlreiche Leser, da der Hauptunterschied zwischen der ruthenischen und russischen Sprache nur in der Aussprache liegt“. Се очевидно інформация зачерпнена з москвофільского жерела, де дїйстно є такі переконання і тому москвофіли так аґітували і аґітують проти фонетичної правописи, бо тодї вже теория Б. Дїдицького „адін язик а два виґавора“ тратить всяку основу.

Digitized by Google

В дальших своїх виводах про полїтичні обставини після 1866 р. і відомого москвофільского манїфесту „Слова“ з одного боку, а заснованнє „Просьвіти“ з другого, автор не може видобути ся з блуканини, запустивши ся в клясифікацию руських партий. Раз каже, що „die jüngere (!) Generation der Ruthenen“ подїлила ся на „Moskalophilen oder die durch Agitatoren reformirten „Alten“ (отже не молодша ґенерация!) und die ukrainophilen liberal nationalen „Jungen“ (українофільска партия нїколи не звала ся „лїберально национальною“ сим терміном позиченим у нїмецких лїбералів і националів, лише „Русини народовцї“ *Ред.*), während die Geistlichkeit keiner von beiden beitrat“. А відтак троха дальше той сам автор говорить, що обі партиї виступили з засадами супротивними католицькій церкві (позаяк „старі“ намагали до Росиї, а „молоді“ підняли прапор псевдолїбералїзму, а навіть нїгілїзм і атеізм явно проповідували (де ?) і тому „духовеньство не могло довше до них належати (значить, що перед тим до одних, чи до других належало!) і що більшість сьвящеників відтягнула ся від полїтичного життя. Лише деякі сьвященики, як каже автор, вважали своїм обовязком виступати проти шизматицьких і атеістичних змагань, іменно тогочасний професор теольоґії Др. Сембратович в Рускім Сіонї і тогочасний редактор семінариї віденьскої Др Пелеш в Geschichte der Union. А тимчасом ураїнофили розкидали по краю социялїстичні і антирелїгійні брошури, а великий (!) социялїстичний процес у Львові в 1877 р. яскраво осьвітив сю пропасть, що тодї розкрила ся, процес же Ольґи Грабар виявив такі змагання старої партиї, що повинен би був їй положити конець.

Представленнє обставин тогочасних, як ми тут розповіли за автором, єсть зовсїм невірне і виявляє повну несьвідомість автора і брак знання тогочасної лїтератури. Передовсїм мусимо сконстатувати, що духовенство брало живу участь в акциї полїтичній і партийній Велика частина духовенства опинила ся в таборі „старих“, позаяк консисториї піддержували „стару“ партию, а декани іменовані з „старих“ мали також вплив на духовенство. А все-ж таки і „молоді“ мали в своїм таборі чимало сьвящеників При заснованню „Просьвіти“ станули явно по сторонї Русинів-народовцїв сьвященики Качала, Заячківський, Теофан Глинський, К. Селецький і ін., а народовцї уважали Качалу своїм проводирем. Професор руської лїтератури в унїверситетї о. Др. Огоновський, що вступив по усуненю Головацького, здеклярував ся явно яко народовець. Др. Пелеш був членом видїлу „Просьвіти“, а Др Сильвестер Сембратович видав перший молитовник в народній мові, хоч перед тим крил. Малиновський відкинув молитовник народний Дра Пулюя, поданий до апробати консисториї і сим фактом Др Сембратович заманїфестував ся яко прихильник Русинів народовцїв.

Суд автора про великий процес социялїстичний зовсїм невірний. Коли-б автор був переглянув пильно „Правду“, що тодї була ще одиноким орґаном Русинів-народовцїв, то переконав би ся, як Русини-народовцї глядїли на социялїстичні брошури, насилані з Відня, як їх оцїняли, дізнав би ся, що головний пропаґатор того напряму М. Драгоманів, котрий називав Русинів-народовцїв сторонництвом клєрикальним, умів приєднати для своїх теорий кількох студентів а се як раз

Digitized by Google

було тоді на руку гр. Потоцькому, що був протектором „старої“, нїби то „консервативної“ партиї і з того вийшов сей великий процес 1877 р. Таким способом автор зґенералїзував дрібний факт і роботу кількох одиниць, з котрих деякі опісля утворили окреме сторонництво радикальне, перенїс на Русинів народовців.

Опісля переходить автор до характеристики руських партий і хоче їх склясифікувати після двох головних напрямків conservativ und liberal, а для лекшого перегляду партийного розвитку почавши від 1848 р. подає ось який родовід:

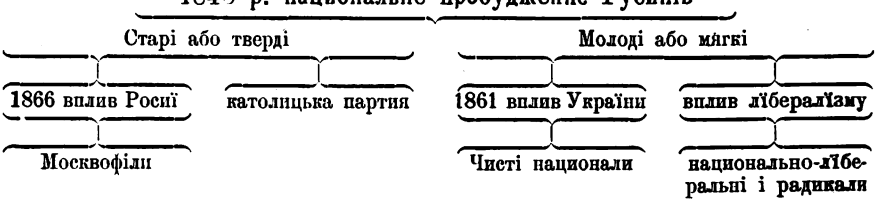

До сего родоводу додає автор замітку, що найбільша часть духовенства і все селянство не бере абсолютно участи в партийнім руху сих партий (отже найбільша часть духовенства пісьля думки автора не належить ані до национальної, ані москвофільскої, ані на вїть католицької партиї, про котру тут автор говорить?!).

Родовід, поданий вгорі за автором, показуєть ся зараз на перший погляд невірним. Автор виводить яко потомків „старих“ або „твердих“ дві нові партиї: москвофільску і католицьку. Мусимо замітити, що досі ми ще не мали нагоди нїде бачити або читати маніфестациї „окремої“ партиї католицької поміж Русинами, бо позаяк Русини в Галичинї майже виключно руско-католицької віри, отже не бачимо в тім визначної, відокремляючої прикмети партийної. Одначе допустїм, що автор уважає владик проводирями партиї католицької, а головними репрезентантами н. пр. о. крил. Туркевича (о скілько нам відомо голову товариства сьв. апостола Павла), о. К. Селецького і т. ін., то чи буде се згідно з правдою, що ся партия єсть віткою „твердих“? Вже ж ані оден з владик, ані наведені тут священники не вважали себе нїколи „твердими“.

Так само не згідний з фактичним станом і з істориєю розвитку партиї Русинів-народовців подїл поданий з другого боку. Передовсїм зазначити мусимо, що Русини народовці, а радикали — се два окремі табори, з окремою орґанїзациєю і окремими програмами, як то дуже легко міг би автор переконати ся, — переглянувши програму мінїмальну і максимальну в „Народї“, орґанї радикалів, а відтак програму товариства полїтичного Русинів-народовців „Народна Рада“. Також зовсїм незгідно, мовби радикальна партия вийшла з „мягких“, хоч не можна заперечити, щоб і дехто з того табору не прилучив ся був до партиї радикальної. Одначе перший завязок в Галичинї радикального напрямку вийшов з товариства „твердих“ „Академическій кружокъ“, а головні репрезентанти сеї партиї Франко і Павлик причисляли ся до твердих. І сегодня чимало синів „твердих“ (ми могли-б назвати їх імена) ідуть в радикали, а відозва до з'їзду радикального сегорічного вийшла від сина „твердого“ єрарха.

Digitized by Google

Автор приступає відтак до характеристики партий, починаючи від „старих“ і їх відтінків. Die „ultra conservativsten“ у него москвофіли. Такими вони себе звичайно називають і такими їх все представляв в соймі їх речник Др. Антоневич. Однак коли подумаємо, що ся партия вирікаєть ся своєї мови, а замісць тої силкуєть ся завести московську (тепер вже не тілько яко „обще литературный“, але й яко „разґаворный языкъ“), що обединительні змагання тої партиї не обмежають ся на саму мову, але відносять ся і до віри (див. Цибик, Попель, Дячан і багато ін. а тут Мончаловський, Шпундер і ін.), то побачимо, що се груба несьвідомість таку партию називати консервативною. Дальше нагадаємо ті „паломничества“ Методієвські, Волинські, ба навіть письма галицьких сьвящеників, публїковані в сегорічнім Волинськім календарі відомим добре Досинчуком з жалями на митрополїту Дра Сембратовича, що заборонював їздити на Волинське торжество, богослуженя за Наумовича і жертви деяких віденських питомців на памятник сего сьвіточа (опісьля виперли ся, що нїбито се було для Яхимовича хоч в письмі виразно стояло: Наумовича), „изданія“ всякого рода а найбільш „Историю“ С. Дуды, офіциально кольпортовану „твердими“ деканами — чи се партия „консервативна“?! Що вона консервує?! Що так справу розуміє проф. Антоневич, або який там Петрушевич, се не було-б дивно, але що за ними так сьлїпо потакує професор і єзуіт Арндт?! Автор сей констатує, що є москвофіли рублевичі і москвофіли з переконання; що дійшли до него дорогою студий (?) або аристократичних інстинктів. Однак ми впевняємо ся, що дорогою студий, науки доходили именно „тверді“ або нездекларовані до переконань Русинів-народовців. Так н. пр. Др. Омелян Огоновський, обнявши катедру руської лїтератури, на основі студий став рішучим народовцем, так само „твердый“ перед тим о. Ігн. Онишкевич і єго ученик Др. Стоцький та багато інших. А навпаки темнота і неуцтво витворюють у нас такі дивоглядні погляди і з тих именно причин в Ясїльскім, Сандецькім і взагалї на Лемківщинї та в північній Угорщинї має москвофільство стілько адептів — чого собі проф. Арндт не умів пояснити. Там мало хто чув, що єсть руська мова, руська лїтература і істория і тому опісьля такий несьвідомий як нетля летить до сьвітла, котре її не осьвітить і не огріє, а спалить.

Пісьля сміґрациї Наумовича і Площанського здавалось, каже автор, що москвофільска партия втратила симпатиї, однак „молоді“ зразили собі консервативні елемента антирелїгійними маніфестациями (але не подає нїяких фактів! *Ред.*), москвофіли уміли се використати вказуючи на те, що „молоді“ все істнуюче хотять перевернути, і так консервативні (хто се? *Ред.*) знов опинили ся в сїти москвофільскій — але зараз додає, що більша часть духовенства зовсім не мала участи в сім руху. Однак троха дальше той сам автор каже, що велика часть духовенства підпирає москвофілів in ihrer rein politischen Partheittätigheit, хоч не годить ся з антикатолицькими і панславістичними змаганнями москвофілів. Властиві москвофіли, се по думці автора лише львівскі проводирі. редактори, а велика більшість сеї партиї навіть не думає (!) про нїякий панрусизм і вважає ті тенденциї москвофільских проводирів für so untergeordnet (?!), що для них не видить потреби покидати табор „консервативний“ (!). — Отже раз впевняє автор,

Digitized by Google

що більша часть духовенства не бере участи в москвофільских змаганнях, другий раз сам признає, що воно дало ся взяти в руки москвофілам, але зовсїм не годить ся з їх тенденциями. Коли-ж се останне правда, то чому не вказав автор хоч одного протесту сего „твердого“ духовенства проти кліки москвофільскої, чому воно все іде рука в руку з сею кліков на всяких зборах і вічах, чому підпирає орґани москвофільскі, хоч владики проти них выступали, чому ширить „изданія“ Качковського, історию С. Дуди і т. ін., чому навіть прославлений автором „Посланникъ“ заохочує нарід до зборів общества Качковського?! Коли-б дїйсно так було, появив би ся протест хоч би для ока людського в „Душпастирі“ або „Посланнику“ проти змагань москвофільскої кліки проти їх видань право- і царославних, але того доси не було, коли тимчасом проти „Просьвіти“ і народовцїв вели ся завзяті філїпики і вишукувало ся темні плями навіть там, де їх не було. Се справді характеристична проява, що москвофільскі і радикальні змагання і видання тїшать ся якоюсь особлившою протекциєю обох згаданих орґанів, може тому, що сї обі партиї силкують ся повалити Русинів-народовцїв.

Дальше нагадує собі автор, що ті славні єго „консерватисти“ (він сам таки каже в сїм місци Moskalophilen) ухвалили з лїбералами 1874 р. конфесийні закони (а ми ще нагадаємо, що „Русская Рада“, котрої предсїдателем був крил. Павликов ішла тодї рука в руку в политичній акциї з жидівським „Schomer Israel“), але й з того їх виправдує автор і в своїй добродушности, мабуть для такого консерватизму, внешняє знов, що die Moskalophilen begnügen sich da mit einer platonischen Liebe (а перше назвав їх рублевичами) für Russland (див. Попель, Цибик, Наумович, Головацький і т ін. чисто платонічно любили Росию!). Се вони роблять, по думцї автора, з антаґонїзму до Поляків, позаяк боять ся реставрациї Польщі!

Автор розказує відтак про товариства та институти москвофілів, згадує про „Русскую Раду“, що в останних місяцях вона hat viel von sich reden gemacht і додає: Gott gebe dem Streben Sr. Exc. des HH. Metropoliten seinen Segen, damit diese so wichtige Vereinigung mehr und mehr katholisches Denken und Wollen annehme Очевидно мусїло до уший автора дещо долетїти про подиї соймові в падолистї 1890 р., однак він про се виразно не згадує і сей зворот политичний в уґрупованню партий для него не істнує. Дальше вчисляючи москвофільску працю і „изданія“ жалкує, що католицька дїяльність не може дорівняти рухливости москвофілів, але забуває, що головною підпорою сеї праси і сих „изданій“ есть значна часть духовенства.

На останку переходить автор до характеристики „молодих“, вичисляє товариства і часописи, але перемішує все так, що народовцї а радикали то майже ідентичне. Автор, як ми вже вгорі виказали, не знає нїчого про орґанїзацию окремої радикальної партиї, хоч згадує про її орґан „Народ“, розказує нечувані речи про те, як з одного боку віденська жидівсько-лїберальна праса уміла Русинів-народовців зловити в сїтку лїбералїзму, а з другого поступові Поляки з Варшави і зі Львова приобіцяли свою поміч (хто і кому?!), дорікає „молодим“, що обмежають ся нерозвитою мовою народною і відкидуваннєм традиций ихають велику часть духовенства в руки москвофілів. Признає вправдї

Digitized by Google

живу дїяльність „Просьвіти“, однак вневняє, що анї одна (стара) анї друга партия (молода) не має нїякої заслуги около подвигнення народу, бо вправдї видають їх товариства книжочки для народу, але духовенство лише дбає про їх розповсюдженнє, коли тимчасом члени сих товариств від часу до часу сходять ся на збори, що-б обопільно себе величати і хвалити. Також жалкує автор, що сьвященики не є проводирами, лише простими жовнїрами в руських товариствах. Хиба-ж не знає автор, що велика часть членів „Просьвіти“ (автор подає загальне число на 1500, коли вона дїйстно числить до 5000 членів) належить до духовенства, що кождий член дістає книжочки просто з головного виділу, що довголїтним головою „Просьвіти“ есть сьвященик Др. Огоноьський, а у виділї окрім того засїдає ще двох сьвящеників, що головою руського товариства педаґоґічного були довгі лїта оо. Ільницький і Чапельский, що і тепер головою інститута сьв Миколая і заступником голови педаґ. товариства о. Тороуський, що у виділї „Народної Ради“ засїдають оо. Стефанович і Навроцький, що головою совіта „Народної Торговлї“ есть о Дуткевич і т. д.

Отже на основі хибних інформацій доходить автор до невірних поглядів і глядить невідповідних способів заради. Попавши на брошуру (з табору „Галицкой Руси“) „Гдѣ Русинамъ шукати спасенія?“ авторови припадає до вподоб'я гадка орґанїзації третьої (властиво четвертої) партиї (імени їй не дає, але здаєть ся католицької), хоч сам признає, що було-б нерозумно серед нинїшних обставин творити нову партию. Ми-ж з свого боку скажемо, що гадку сю плекають люди, котрі раді б розбити табор Русинів-народовцїв і відтак все духовенство перетягнути в москвофільский табор. Коли-ж духовенство буде не тілько католицьке, але й национальне, коли щиро любити ме і плекати рідну мову і свій нарід і для него щиро і з саможертвою працювати ме, коли в сїм дусї буде виховувати ся молодий клер, то певно духовенство таке здобуде собі значінне і вплив між народом, як сего доказом доволї численні одиниці. Авторови-ж сеї статті, котрий виховує поколїннє будучих оо. Василиян, радимо докладнїйше і з певнїйших жерел поінформувати ся про відносини у Русинів.

Краківський журнал Przegląd Polski, орґан ґр. Стан. Тарновського помістив в жовтневім випуску статтю про сесию сойму галицького, з котрої не можемо поминути без замітки трех справ там порушених. Ся стаття була писана перед закінченнєм сесиї і тому автор її дійшов до такого погляду, що narodowcy nie wyszli źle na swojej polityce zgodniejszej, mimo to w sejmie różnica między dwiema frakcyami nie okazała się zbyt wielką. Думаємо, що Przegląd Polski по скінченій сесиї інакше глядить на сю справу, коли при самім кінци склала ся важна подія, що була лише довершеннєм акциї, розпочатої в соймі 25 падолиста 1890 р., се-б то заснованнє нового клюбу послів-народовцїв. Ми про сю подію висловили свій погляд в жовтневому випуску (стор. 660—663) і тому лише констатуємо, що сим фактом зазначили Русини-народовцї кардинальну рїжницю в самих принципіяльних питаннях від табору москвофільского. Думаємо, що і польска суспільність і більшість соймова повинна приналежно оцїнити вагу сеї рішучої події.

Digitized by Google

Przegląd Polski наводить також погляд одної части польскої суспільности, że pieczołowitość Rady szkolnej o szkołę i o oświatę Rusi może przekracza ścisłą miarę słuszności a staje się niemal wyprzedzaniem potrzeb, а відповідаючи на се, стає по стороні Ради шк. і каже: Ale Rada szk. musi stać na tem stanowisku, że język, nauka i oświata są prawem każdego narodu, a ona z urzędu obowiązana starać się sumiennie i gorliwie o ich rozwój i postęp, to zaś ze szczerem przekonaniem, że ten postęp musi wyjść na korzyść nie samych tylko Rusinów, ale całego kraju i społeczeństwa. Велика частина польскої суспільности справді стоїть на тім хибнім становищі, що домаганнє Русинів про рівноправність на полї шкільництва przekracza ścisłą miarę słuszności, а полагодженнє найконечнїйших потреб, яке почасти переведено сего року, staje się niemal wyprzedzaniem potrzeb. На тім хибнім становищі поставили ся посли більших посїлостий Козловський і Дембовський na sejmiku relacyjnym в Перемишлї (кн. Юрий Чарторийський не приступив до тих поглядів) та Живіцький, Вівієн і Заґурський в Тернополї і на обох сих sejmikach залунало veto проти всякого признавання прав, належних Русинам, позаяк се значило би виймати одну цеглу по другій з своєї будівлї! На тім становищі стоїть і кореспондент Czas-у (K. z obozu ruskiego), котрого погляди в сій справі ми вже подали в жовтневому випуску (ст. 672 і 673) він добачає в признаванню прав приналежних Русинам шкоду, втрату, чи убуток для Поляків, котрі досі „мали все неподїльне". З тим більшим вдоволеннєм записали ми прихильний голос Przegląd-у Pol., котрий був і в Czas-ї поміщений, з додатком, що містить ze wszech miar trafne poglądy i wytrawne uwagi.

Ми не оден раз вже высказували наш погляд, що признаннє прав Русинам, засновуваннє і підмаганнє шкіл і інституций руських з национальним характером не тілько не принесе шкоди, втрати або убутку польскій народности, не тілько не зменшить її полїтичного впливу, не тілько не буде, говорячи словами п. Дембовського, витяганнєм одної цегли за другою з польскої будівлї, а навпаки вийде на користь не тілько Русинів, але цїлого краю і суспільности, відібєть ся далеко поза границями краю і держави і доведе до того, що рівнорядно з польскою будівлею (котрої ослаблення так боїть ся п. Дембовський) здвигнеть ся помало і руська будівля для культурної праці в користь краю і обидвох в пїм поселених народів.

Czas останними часами став дуже пильно подавати цикль статий згаданого в горі львівського кореспондента (K) z obozu ruskiego, а в ч 261 з 13 н. ст. надолиста подав розвідку історично-полїтичну того-ж про национальну окремішність Русинів. Статтю сю не можемо лишити без відповіди не тілько задля великої ваги доторкнутого питання, але й тому, що автор її прямо визиває нас до відповіди, котрої ми не можемо відказати, бажаючи щиро прояснення і усунення всяких сумнївів і неясностий.

Автор констатує, що покликом народовців єсть: „нарід наш окрїмний від польского" (народовці все додають: і від московського) і заявляє, що нї оден Поляк проти того не протестувати ме. Ми приймаємо се заявленнє з тим більшим вдоволеннєм, що час ще не так далекий,

Digitized by Google

коли з польского табору виходили подібні поклики, які тепер ще виходять з табору московського: адін народ. Дальше розправляє автор про „автохонїзм“, жалкує, що Русини окружили ся китайським муром і з окликом автохтонїзму виключають з поміж себе тих, що „кров з крови і кість з кости“ їх і тою особливою методою позбули ся і втратили з своєї суспільности многих Зиблїкевичів, Савчинських, Черкавських, бо хоч вони приймали dobrowolnie obrządek łaciński, a w życiu polski obyczaj, nie stracili jednak tem ani swej „odrębnej od polskiego narodu“ narodowości ruskiej, ani praw antochtonów tej ziemi. А що-б підперти свої розумування сягає автор на поле історичне XVII. в. і виставляє нам Адама Кисїля, który powinien stać się pierwowzorem tych, co dziś mówią o „odrębności“, позаяк він визнавав що єсть synem cerkwi bożej i tak samo jak dom jego ze krwi narodu ruskiego starożytnej idzie, що prawa i urzędy w Rzeczypospolitej przyzwolone są tylko katolikom i Rusi, і тому заявив прилюдно: Wolę w ojczyźnie mojej zostać ruiną, niźli z jej ruiną szukać wyższej, strzeż Boże, fortuny! Автор вимагає отже, що-б не тілько в часописях, але і в практиці життя переводити засаду, що звязь з загалом суспільности і згоди не стоїть на перепонї окремішности национальній, а навіть її скріпляє, opierając się nie na jakichś subtelnościach językowych, nawet nie na ważniejszej daleko różnicy obrządku, ale na dziejowej podstawie, na tradycyi, którą żyły i wychowywały się całe pokolenia.

Розвідку сю про автохтонїзм і окремішність национальну присьвятив кореспондент Czas-у Дїлу і Галицкой Руси, однак ми також в сїй справі виявимо свій погляд. Передовсїм се річ загально відома, і се мусить нам признати і кореспондент Czas-у, що новочасне розуміннє национальности зовсїм інше як воно було в XVII. в. і що буквально прикладати розуміння XVII. в. до нинїшних обставин було-б чистим анахронїзмом. Ми радо признаємо кореспондентови Czas-у, що Зиблїкевичі, Савчинські, Черкавські, ба й історичні роди давної шляхти руської, що приняли латинський обряд, не втратили тим „автохтонїзму“. Але інша знов річ що до национальности. До якої народности принадежною стала давна руська шляхта, przyjmując obrządek łaciński a kształcąc się w obyczaju polskim, на те найде кореспондент Czas-у відповідь у польских істориків (навіть краківської школи) і такими вони були, відповідно тогочасним розумінням. Ще досить недавно в 1848-их роках голосив проф. Головацький ex cathedra — обряд — то народність, а пок. Яхимович, як кажуть, вимагав від шляхти, що єму прийшла заявити свою руську национальність, що б перейшла на руcько-католицький обряд. Тепер же всї признають між іншими н. пр. Володислава Федоровича Русином, хоч він латинського обряду, бо таким він заявив ся прилюдно не тілько словами, але й дїлом яко голова товариства „Просьвіта“ і яко щедрий меценат. Так само нїкому не приходить на думку, перечити руську национальність тих тисячів селян і міщан латинського обряду, що придержують ся своїх давних звичаїв народних, що зберегли давний народний костюм і предківську руську мову. Де-ж зачислити Зиблїкевичів, Савчинських, Черкавських — на те дала відповідь сама редакция Czas-у в тім самім числї 261 в переглядї політичнім, пишучи про Дра Клюцкого, вибраного тепер на

Digitized by Google

Шлезку послом ради державної, про котрого каже, що мало се її обходить, чи він став Нїмцем на основі „власної постанови“, чи з інших взглядів. chcielibyśmy tylko, ażeby ludzi tego rodzaju nie wysuwano kiedyś na reprezentantów Polaków szląskich, а дальше: wolno każdemu, kto ma do tego gust i usposobienie, zmieniać narodowość na zasadzie własnego postanowienia, nie trzeba tylko na tej zmianie robić interesów .. politycznych.

Чому Др. Клюцкий став тепер Нїмцем, коли він „кров з крови, кість з кости“ польскої, се річ легко зрозуміла. Елемент нїмецький верховодить в краю, отже бажаючи відограти полїтичну ролю, випливнути на верха, опинити ся між могучими, зробив так, як і у нас дїють ся вчасти і досї. Зибліkевичі, Савчинські, Черкавські можуть мати і мають свої заслуги для польскої суспільности, деякі з них навіть мають великі заслуги, але для руськоï суспільности вони нїчого не вдїяли і про ню не дбали, та навіть не вважали самі себе її членами. Може бути, що коли б руська суспільність дійшла до такого впливу і значіння, як польска, тодї і Зибліkевичі. Савчинські, Черкавські стали-б першими Русинами, так як з централїсти-ґерманїзатора Др. Черкавський став свого часу головним проводирем полїтичним автономічного кола польского.

Під конець своєї статтї кореспондент Czas-у обертаєть ся до Правди і вимагає пояснення. Відповідь наша на те находить ся вже почасти вгорі, де ми обговорюємо статтю посоймову Przegląd-у Polsk-ого. Нехай Поляки покинуть те хибне становище, що признаванне прав приналежних Русинам єсть убутком їх прав і значіння, нехай усувають всякі перепони, які можуть довести до порозуміння поміж Поляками а Русинами, нехай тямлять се, що оба сї народи стоять супроти могучого противника, котрий спиняє їх розвиток национальний, і радби обидва сї народи засимілювати а тодї устано сей фермент, котрий і на наш погляд не веде до позитивних результатів. Ми не раз заявляли, що вважаємо се яко факт реальний, що дві братні народности у нас в краю жиють побіч себе і поміж собою і тому modus vivendi єсть постулятом розуму полїтичного. Ми не раз вказували, що таке порозуміннє зміцнило би не тілько Русинів, але й Поляків, але Поляки не повинні вертати до тих самих похибок історичних XVI. і XVII. в., які їм вказали їх власні історики як Бобжинський, Калїнка і інші. Треба станути на основі сучасних реальних обставин, покинути геґемонїстичні забаги, через котрі „Польща впала і нас завалила“ а тодї не трудно буде порозуміти ся. Та до сеї теми, котру не легко вичерпати короткою статтею, повернемо ще не раз.

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршовав Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Куліша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданне з записок сільскої учительки на Україні. Ціна 20 кр.
11. Професор Ратмірович, Роман-бувальщина Д. Мордовця, переклад М. Уманця. Ціна 20 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

12. Памятне видінне, оповіданне О. Я. Ко го, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XLIV-им випуском почало ся останнє чвертьроче на шого видавництва. Просимо отже о вирівнанє належитости і відновленє передплати.

Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторі України-Руси подавали вісти про побут, национально-культурн і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б нам вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого на ционально-культурного і суспільного жи стя.

Поручаємо нашим читачам часопись педаґоґічну **„Учи тель“** (річна передплата 3 р.) і часопись для дїти **„Дзвінок“** (річна передплата 4 р.). Обидві редаґован тепер фонетичною правописю.

Запросини до передплати
на XV і XVI том
РУСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛЇОТЕКИ.

Том XV Руської Історичної Бібліотеки почав друкуват ся і вийде перед кінцем 1892 р. Містити ме II-гу част **Руїни** М. Костомарова: **Гетьмановане Демяна Многогрїш ного.** Том XVI. містити ме III. часть **Руїни: Гетьмановани Самійловича.** Передплата на оден том брошурований 1 р. 20 кр з пересилкою 1 р. 25 кр., на оба томи разом оправні в ан глійське полотно з рекомендованою пересилкою 3 р. 10 кр.

Олександер Барвінський
у Львові, ул. св. Миколая 13.

Digitized by Google

Випуск XLVI. ГРУДЕНЬ. Том XV.

Виходить у Львові що місяця 15/27 д. в 4—5 аркушів.

Редакция, адміністрация і експедиция ул. академічна ч. 8.

ПРАВДА

Ціна за місячник
в Австриї
на рік злр. 5·—
½ року „ 2·50
¼ „ „ 1·30
на місяць „ 50
за границею
на рік злр. 10·—
½ року „ 5·—
¼ „ „ 2·50

МІСЯЧНИК ПОЛІТИКИ, НАУКИ І ПИСЬМЕНСТВА.

З редактором в справах місячника можна бачити ся що дня від 2—4 години опріч неділї і сьвят.

1892.

На кожній рукописї автор мусить прописати свою адресу, котра остає редакц. тайною. Статтї не надруковані зберегають ся не дальш як 3 місяцї.

Львів 1 (13) грудня 1892.

I.

Еміґрация галицьких селян.

Одним з найсумнїйших і небезпечних фактів соціяльно-економічного життя галицьких Русинів не можна не признати руху селян за східні межі Галичини, що прокинув ся останнїми місяцями. Хоча численна сила еміґрантів за Збруч і не така вже велика, що-б її можна було жахати ся, але-ж в сій справі кількість не може мати великої ваги. Головна річ тут вже в самому лишень фактї: головна річ в тому, що еміґрация взагалї, тим паче еміґрация народу хлїборобського, єсть ознака того, що десь і в чомусь стало ся щось так не гаразд, що люди мусять кидати рідну землю дїдів і батьків і рушати в чужину, шукати лїпшого життя. Еміґрация — звідкіль би вона не йшла, єсть певний сьвідок того, що в краю, який вона покидає — не все гаразд, не всїм жити добре, а інчим так тяжко-важко — що далї не в моготу жити і треба вибирати ся. Одно слово: еміґрация скрізь по сьвітах єсть факт ненормальний, патольоґічний; факт такого недугу, що небезпечно лишити єго неуважно, не гоївши. Се такий соціяльно-економічний недуг, що він неминуче, коли лишити єго не гоївши, розростати меть ся, більшати ме і не вгадати до якої міри дорасте. Еміґрация з краю — на нашу думку — все одно для краю, що заразлива пошість, напр. холєра, з такими-ж самісенькими добутками економічної і навіть моральної руїни. От чому остан-

Digitized by Google

німи часами ніде в сьвіті, ніже єдина цивілізована держава не лишає без уваги руху еміґрацийного і піклуєть ся спинити єго відповідними недугу заходами, гоячи недуг з самого коріня. Ліпшим доказом сего єсть безталанна Ірляндия і відносини до неї хоч за останні 50 рр. уряду Великобританії.

Говорячи принципіяльно, Галичина не далеко відбігла від Ірляндиї і еміґрация Галичан річ не нова. Коли ми пагадаємо собі напр. хоч р. 1883, так побачимо, що тоді в західній частині краю скоїло ся було щось вельми похоже на те, що тепер стало ся в частині східній: р. 1883 з Західної Галичини виеміґрувало 1474 і між ними 1198, або 81·3% без дозволу власти.

Таким чином перед нами лихо не нове, старе, ріжниця та тілько, що на сей раз підняв ся великий галас про еміґрацию. І се вельми добре, бо сей галас примусив таки і уряд і громаду звернути пильну увагу на один з недугів нашого краю і треба сподівати ся, що сей самий галас не дасть тепер промовчати лихо! Мусимо нині усі гуртом — уряд, громада, преса — розкинути головою та добре поміркувати, як запобігти лихо, чим загоїти народно-краєву і державну болячку.

На те, що-б указали ліки відповідні недугу, треба знати причину єго. Що-ж спричинило ся і спричиняєть ся еміґрації наших селян? Перш завсе указують на аґітацию. Певна річ, що аґітатори, вороги нашого краю взагалі, і тим паче вороги розвитку нашого руського народу, яко самостійної нації, вороги розвитку нашої национальної культури, — доложили рук до еміґрації, але не вони її сплодили; вони були тілько тим вітром, що роздув іскру, а іскра давно тліла. Обіцянками 20 морґів дарованого поля на родину, оселі, плуга, волів, пари коний і т. ін., вельми легко збаламутити темний люд; але-ж треба, що-б отсі обіцянки здавали ся якимсь раєм тому, кого ними спокушають; а такими вони можуть здавати ся тілько злидарям, а до того ще й злидарям таким темним, що не спроможні власною головою обміркувати усіх інчих сторін переселення за Збруч, опріч сторони материяльної. Порівнанне побиту духового і морального по сей і по той бік Збруча — для них через їх темноту річ неможлива. Значить те зерно спокуси, що сіяла і сіє аґітация, унало на відповідний ґрунт. Одно слово: мусимо признати ся і сказати правду, що корінь еміґрації росте в темноті і нужденности нашого народу. Вже-ж ніхто не змагати меть ся, що нашому народови бракує доброї осьвіти, бо бракує єму шкіл. Шкіл у нас на омаль, тай ті, які є, не зовсім відповідають культурним потребам руського народу. Ще менш можна змагати ся проти того що нарід материяльно зубожений страшенно! зубожений і убожество єго що-року зростає, а сему сприяє не сама тілько темнота народня, а більш за все те, що податки

Digitized by Google

річно зростають і обтяжають нарід: жерело-ж заробітків, керниця, з якої народ здобуває спроміжність сплачувати податки не тілько не побільшала за останні 50 рр. а навпаки — поменшала.

Тою керницею єсть ні що більш, як земля!... З того часу як знесено панщину і наділено селян землею, тричи, а може й зверхом, побільшало ротів, що годують ся з землї; за той же час податки страшенно побільшали, тим часом землї поменшало у селян. Хто не йме віри тому, що у наших селян поменшало землї, нехай зазирне в статистику лїцитацій, нехай згадає собі скількох господарів зруйнувало добре відоме „Заведеніе“!

Брак серед народа осьвіти, недостача землї і невідповідно високі податки от головна причина того лиха — що зовемо еміґрацією. Як же запобігти сего лиха? чим вигоїти народно-економічну болячку? Не будемо сегодні балакати про першу і останню причину, вже хоч би через те єдино, що вони кожному очевидні і кожен тямить, як звести сю справу на добру відповідну реальній потребі стежку. Та небавом ми сподіваємо ся вернути до сеї справи. Інча річ — недостача землї! Тут — хоч будь ти семисаженим — з трох моргів не зробиш шестьох, і при тому становищі селянсько-хлїборобської культури, в якому вона у нас, з семи моргів землї не добудеш того, на що у нас треба двічі більше землї.

А вже-ж неможна лишити сю справу такою, якою вона є доти, доки і по наших селах культура хлїборобська розівєть ся до бажаної вишини. Не можна ждати, бо житє не жде, не стоїть, а йде і доки зійде сподіване сонце тої культури, роса нужденности може виїсти очи.

Проти показаного недугу вказують люди багацько лїків, починаючи з препрославленого „дешевого кредиту“; неподїлимости селянських ґрунтів і кінчаючи забороною лїцитувати надїлені селянам землї. Досьвід других держав, а між ними й тої Росиї, куди потягло еміґрацию з Галичини, сьвідчить, що в справі поземельної полїтики не всї паліятиви бувають хоч би тілько не шкодливі. Якого лиха накоїв і в Росиї і в Галичині так званий „дешевий кредит“, про се була у нас річ не один раз!. Балакали ми і про те, якого-б пекла зазнали і галицькі і українські Русини, коли-б була видана неподїлимість грунтів селянських. Неподїлимість ґрунтів (її потроху заведено денеде по Нїмеччині) перш завсе і не минуче витворила-б страшенну моральну ростич в родинах і повела-б за собою новий лихий паросток: селянську аристократию. Більшість господарів зробились би пролєтарнями.

З усїх паліятивів, які досї нам відомі, ми могли-б рекомендувати нинї тілько два таких, що дійсне полїпшили-б економічний побит народу, хоч і не зовсїм радикально; але ж і при тих паліятивах неминуче потрібно поширенне осьвіти і поменшанне податків.

Digitized by Google*

Перше, до чого треба взяти ся чим швидче, оборона селянських наділових земель від ліцитації за довги. Сю реформу легко перевести, не шкодячи нічиїм правам материяльним, до того-ж инде по сьвітах давно вже заведено до життя практичного постанови, що забороняють ліцитувати таке, чи инче добро селянина. Норма обороненого від ліцитації добра селянського инде в Америці доходить своєю ціною аж до пятьох тисячів долярів. Змагати ся проти такої оборони — ледви чи відважить ся хоч один осьвічений і гуманний чоловік і здаєть ся не треба доводити, якої великої ваги і користи така оборона принесе нашому краю і цілій державі!

Другим палїятивом, на нашу думку, повинен бути новий наділ селянам землї відповідно дійсним реальним потребам сучасного життя. Хиба на глум може хто спитати: де-ж взяти потрібну на те землю? На се дає певну відповідь статистика земельної власности: двадцять років назад в Галичинї припадало, як повідає д. Рапацький в своїй „Ludność'i Galicyi" (стор. 112) на сотню дрібних власників 717 морґів орного поля, се-б то на одну родину значить на 5—6 ротів — сїм морґів. Очевидна річ, що з того часу морґів стало ще менше, а ротів побільшало: а вже-ж в одного морґу землї людина не може прожити, треба инчих заробітків. А де-ж у нас в Галичинї і які инчі заробітки?? Тим часом, повідає далї д. Рапацький, на сотню великих власників землї припадає 32.620 морґів орного поля. Значить: лихо не в тому, що землї зовсїм бракує в загалї, а в тому, що розклад земельної власности, що панує в нашому краю невідповідає елєментарно-людській справедливости.

Полагодити се лихо можна хоч в невеликій частинї новим наділом і новим викупом земель. Намічуючи тілько принцип і не вдаючись в детальні зреалїзования єго, ми гадаємо, що й новий наділ і викуп землї можна-б призвести на таких умовах, яких ужито підчас скасованя панщини. Широка державна запомога тут неминуча, неминуча проте і значна грошева позичка, чи в самій державі, чи по за межами ії. В усякому разї річ зовсїм певна, що позичку на таке дїло зробити легко і перевести ії дасть ся на умовах вигідних для держави. Вже-ж пак не можна без того, що-б і великі власники землї не прийшли в сій справі з відповідними жертвами, уважаючи на те, що новий наділ селянам землї не єсть справою тілько селянською; ні; се справа загально краєва, загально державна.

Digitized by Google

II.

Фінанси Росиї.

Останніми часами західно-европейська, найпаче пімецька, преса вельми часто звертає пильну увагу на становище фінансів Росийської імперії. Приводом тому стала ся переміна міністра фінансів: замість Івана Вишнеградського керму фінансів Росиї взяв в руки Юлій Вітте.

Властиво Вишнеградський ще на весні сего року мусів покинути крісло міністра фінансів, але тілько з початку вересня цар звелів бути міністром д. Вітте. Сей останній ні яко теоретик, ні яко практик в сьвіті фінансовому чоловік досі зовсім невідомий, чистий homo novus. Усе, що відомо про него, не йде дальше того, що він кілько років правив залізницями у Київі, тоді саме, як в головах адміністрациї товариства південно-західних залізниць стояв в Петербурзі Вишнеградський. А коли останнього зроблено міністром фінансів, він зараз покликав з Київа і Вітте. За єго протекциєю Вітте був недовгий час за міністра комунікациї. Отсе і всї покажчики, з яких можна гадати про сподіванки тих, чи інчих заходів д. Вітте над поліпшенєм росийських фінансів.

Чутка, наче те живе срібло до переміни температури, европейська біржа майже байдуже глянула спершу на переміну міністра фінансів, потім показала, що у неї нема надії на поліпшення росийських фінансів новим керманичем їх. За два місяці з 1. вересня курс росийського паперового рубля упав на $5^1/_2\,\%$.

Дійсне фінанси Росиї в такому становищі, що не то що Вітте, а й самому фінансовому ґенію не поліпшити їх без поліпшення внутрішньої і межинародної політики! але, очевидна річ, що у нового міністра нема і не може бути про се й думки, як нема її у него і про те, що-б часове полагодженє державного буджету на р. 1893 уладнати не побільшанням старих податків, а запровадженням справедливого оподаткованя доходів.

Хоч як преногано стояли фінанси Росиї за міністра Бунґе, але в системі єго пробивав ся інколи той промінь що, хоч занадто вже повагом, правив фінансову систему на ту стежку, яка могла би вивести на радикальний шлях: д. Бунґо тямив, від чого залежить гаразд фінансів державних, тим то він не вельми гнав ся за висшиною біржового курсу, не вельми лякали єго і буджетові дефіцити. Він більше за все уважав на розвиток економічного добробиту народної маси та на можливо справедливий розклад податків між платниками. Першим ділом Бунґе — було скасованє подушного податку, що своїм тягарем лежав на масі народній.

Бунґе завів деякі нові, зовсім справедливі податки: він оподаткував спадщину, він оподаткував ренту з процентових, банкових і з диві-

Digitized by Google

дентних паперів; він виготовляв проєкт подоходного оподаткования взагалї. Через се фінансова система Бунґе, хоч не блищала лискавками на біржі, за те вона пускала глибоке коріннє в будущину, вона йшла під прапором запомоги тій масї робочого люду, що денно і нічно працює в потї чола.

Система д. Вишнеградського визначала ся самим тілько верхоглядством, та тим легким серцем, з яким він рік річно побільшував бокові податки, та заводив нові, на речи п е р ш о ї потреби, як напр. на нафту, сїрнички і т. ін. Вишнеградський уважав більш за все на інтереси шляхти і буржуазиї: в їх інтересах він вигадав на запомогу дворянському банку позичку з виграшами (р. 1889) і провадив повисшаннє мита на привізні в Росию товари. Інтереси народної маси він зовсїм нехтував. Яко чоловік меткий, він умів пускати тілько лискавки, уся система і керма єго нагадують нам той лискучий галун, що блищить тілько на сонцї! Незвичайно добрий двохлїтний урожай на збіже в Росиї сприяв підвисшанню бірже-вого курсу на російський рубель. Але-ж ледві зайшло сонце, ледві нависла хмара недороду, галуновий лиск стемнїв і гаразд роспйських фінансів і висшина курсу розлетїли ся наче ті баньки з мила! Нагадаємо хоч про одну з таких останнїх баньок Вишнеградського — про торішню золоту позичку 500 міл. франків у французських банкирів: скілько торік деякі орґани французької і росийської преси гукали про незвичайно великі успіхи зиск реалїзованнє сеї позички, але не далї, як на весні сего року і вони мусїли признати, що в портфелї Вишнеградського лишило ся нереалїзованих листів золотої позички на 50 мілїонів!

Одно слово: зовсїм певна річ, що Вишнеградський не полагодив, а попсував фінанси Росиї і передав їх своєму наступникови чисто попсованими, зруйнованими. Таким чином перед Вітте стоїть незвичайно трудна задача: як справити ся з руїною? Про яке будь хоч трохи радикальне полагодженнє без переміни полїтичних обставин, без переміни полїтично-соціяльного життя імпериї, без оподаткования доходів, — не може бути тут і речи. Одначе-ж не так гадав новий керманич росийських фінансів!

Вітте почав з того, що загадав надрукувати змаганнє проти нїмецької преси. Подавши звістку, на яку суму лежить золота в льохах державного банка і скарбницї, вказавши, що ся сума більш нїж така-ж в банках французькому і английському, керманич росийських фінансів каже: „фінансовий уряд Росиї має усї основи на те, що-б на будущину дивити ся спокійно, будучи певним і в своїй потужности і в своєму кредитї, котрий не перестає зростати пісьля кожної атаки проти єго“.

На нашу думку доводи Вітте коли, що й довели запевне, так тілько те, що він не тямить, або нехтує навіть азбуку фінансову, а тим паче

Digitized by Google

політико-економічну. Горазд державних фінансів і потужність державного кредиту покоять ся зовсім не на тих купах золота, що лежать в льохах державних банків і скарбниць: головною основою міці фінансів і потужности кредиту треба вважати добробут народної маси, висшину культури і силу продукції. Дивлячись на ту масу золота, на яку вказує Вітте він, мабуть забув, скілько з неї треба видати на платню % по позичкам заграницею? що лишить ся з неї, коли заплатити торішній недобір буджетовий? чи стане того золота на убезпеку усіх внутрішніх процентових і безпроцентових позичок? Зрахувавши отсе все, перед нами встає друге ще важніше питанне: чи є така керниця, з якої можна буде набрати золота знов, після того, як будуть пороблені з него у с ї неминучі видатки? Такої керниці нема! сучасних доходів Росиї не стає навіть на те, що-б урівноважити суму потрібних річно видатків. І новий міністер фінансів не знає, як запобігти лиха з торішним, сегорічним і неминучим на р. 1893 дефіцитами. Звикши їздити навпростець по залізницях, Вітте гадає, що і в справі фінансів — найліпша путь та що найпростійша. Тим то він, як повідають часописи, і загадав ся лагодити фінанси і латати буджетові дірки пічим більш як побільшанням деяких бокових податків, напр. підвисшанням платні з тютюну, пива, з нафти, сірничків і т. інч.; та воскрешенням старого, осоружного, скасованого ще р. 1879 податку з соли. А з нових податків пічого ліпшого не спроміг ся приміркувати, як оподаткованне млива.

Звістно, що з усіх податкових „систем“ найзручнійшою була в Росиї завсіди система побільшування бокових податків. Зручна вона тому, що тут ні над чим міністрови розкидати головою; зручна вона ще й тому, що непомітно, нишком залазить в народну кишеню і нищить її таким робом, що платникам не можна і встерегти ся від того злодія. Видима річ, на те що-б завести, який будь новий прямий податок, треба міркувати, а побільшити боковий податок, діло вельми легке. Тим то за него так чіпко, наче за спасенний той якір, і тримають ся керманичі фінансів не тілько в Росиї, а й по інчих державах. Але-ж в Росиї бокові податки досягли вже до такого зросту, якого вони не досягали нігде в сьвіті. За останні 23 роки (1867—1890) бокові податки в Росиї зросли з 208 мілїонів до 536 міл. р. се-б то побільшали на 160%!! Найбільшого зросту сї податки досягли за час міністерства Вишнеградського, а єго наступник бажає йти ще далі тою-ж стежкою!

Що-ж! Є такі фінансисти і економісти, що бокові податки вважають не тілько зручними, а навіть і найбільше справедливими. Вони кажуть: чим хто заміжнійший, тим більш він і заплатить. З першого погляду воно наче й так: заміжнійша людина пє, їсть, курить і взагалї уживає продуктів наче-б то і більше дорожших. Отже коли приглянути ся близше

Digitized by Google

до самої речи, так бачимо, що такий погляд непевний, хибний. Коли не брати на рахунок кількох, вельми небогацько речий розкоші, напр. коштовні вина, циґари і інчі наїдки і напої, або там коштовні матерії, то всї інчі оподатковані речи більш уживають люди убогі, або з середнїми достатками нїж багатирі. Візьмемо напр. найбільш розповсюджені і уживані напої — в Росії чай, у нас каву: хоч який багатир — він не випє більш того, скілько випє й голота і не споживе більш цукру, соли і т. ін. Значить в сему разї і богатир і злидар будуть однаково оподатковані! Яка-ж тут буде справедливість в відносинах достатків до податків? А забувши про справедливість і гадаю, чи тілько про повисшанне боків податків, уважаючи що кількість сих податків, залежачи від кількости ужитого продукту, значить від достатків, можна дійти до того, що увесь головний тягар бокових податків, перейде на людий з найменшими достатками. Та, мабуть, Вітте до того й простує, коли правда, що він гадає оподаткувати сіль і мливо. Що-б відважити ся на такий ступінь треба бути не тілько здоровою недотепою, а ще й занадто відважною і хороброю людиною.

Сіль єсть така-ж сама потреба людського орґанїзму, як потреба уживання води. Що-б ми сказали, коли-б прийшла кому з „фінансистів“ охота оподаткувати воду в керницях і в річках? Чи треба ще згадувати про те на скілько гуманно і розумно оподатковувати хлїб і сіль саме пісьля тілько що пережитого народами Росії голоду і холєри! оподатковувати сіль і хлїб значить умисне викликати недороди і заразливі недуги; значить умисне руйнувати не тілько сільску господарку але й здоровє народу!

От які сподївайки подає новий кермапич російських фінансів. А вже-ж з таких сподїванок марна надія на поліпшенне зруйнованих фінансів!

Від таких заходів Вітте нам болить переважно через те, що головна сила нових податків на сіль і на мливо упаде своїм тягарем більш за все на Україну. Згадаймо, яку силу соли постачає Українське побереже Чорного моря. Згадаймо що на сему побережу тисячі людий живуть заробітками з рибальства. Розвиток рибальства і промисел рибою вельми щільно спаяні з сілью. Раз сіль буде оподаткована, вона подорожшає, а через те рибальство поменшає і риба взагалї, найпаче солона подорожшає. Те саме треба сказати і про солонину з мяса скрізь по степовій Україні. Тимчасом солонина, найпаче солона риба, пісьля хлїба, становлять головну річ їжи українського селянина.

Таким чином оподаткованне соли буде новим лихом задля українського народу, для бідноти. Опріч усього інчого — се лихо найгірше обізветь ся по чорноморському побережу, по берегах Дону і Кубанї. Там

Digitized by Google

воно не минуче звузить цілу вітку народної праці і цілі тисячі людий лишить без праці і без заробітку.

Виступити з протестами проти оподаткування млива і соли — се перший обовязок українських земств, а найпаче земств степової України. Одначе щось не чутно їх голосу; чи може вони обізвуть ся тоді, коли вже оподаткованнє стане фактом?

Э Л О Д Ї Й.

Оповіданнє з салдацького життя **М. Школиченка.**

I.

„Тра-та-та, тра-та-та, тррр!“ Заторохтів барабан темного осїнного вечера і сьлїдком за ним почув ся дужий голос дньовального:

— На молитву! — Становись на молитву!

Москалї затупотїли, загомоніли і незабаром зібрали ся всї до того кутка, де стояв оправленний у срібні шати образ. Один москалик засьвітив повішену перед образом лампадочку і завів:

— О-о-тче н-а-а-ш!

За ним одностайне загомоніла вся громада:

— Їже єси на небесї!

Від сотнї, чи й більше, дужих голосів у казармі забряжчали вікна і загойдакали ся „тринчики“ (ременцї), що теліпались з полицї від довгого ряду ранців. Просьпівавши молитву, москалї відкашлювались, перехиляли ся з ноги на ногу і не розходились. Фітьфебель їх завів такий порядок, що завсїди пісьля молитви говорив москалям яку небудь річ, і вони тепер дожидали тої речи.

— Смирно! скомандував фітьфебель.

Москалї в один мент повиправлялись і понідіймали голови.

— Слухайте, ви, новобранцї! нахмуривши брови, почав фітьфебель: завтра рано я зроблю „смотр“ вашим чоботищам... У кого високі корки — позбивай, бо коли почну збивати я, то... Вам, чортам, говорив я про се два рази!... Глядїть же менї на завтра! Ну, марш! лягайтс спать!

Фітьфебель крутнув ся і пішов у свою хату.

II.

Москалї розійшли ся по своїх місцях і полягали спати. Наступила тиха північ. У ледві осьвіченій казармі було душно і моторошно. Півтори

Digitized by Google

сотнї сонних голов сопіли, хропли, дехто командував: „на плєчо!“ — „ружжя вольно!“ а де хто, особливо новобранцї, бурмотали безперестану салдацьку „словесність“. Пісьля плуга та цїпа добре дала ся їм у тямки тая словесність, опанувала вона їх головами навіть і сонними... „Знамя єсть священна, воєнна хоругв, під котру збіряють ся..“ бурмотав один. „Салдатом я називаюсь потому, що... що..“ бурмотав другий. — „Рота розділяєть ся на чотири зводи...“ вигукував третій і т. д.

— Тьфу! тай остобісїло-ж менї слухати отсю чортову словесність! озвав ся сердито, але півголосно дньовальний і сплюнувши ще раз пішов до дзиґарів і став придивлятись, котра година. Довго дивив ся він, а далї підійшов до лямпи, що гойдалась посеред казарми, постояв там трохи, поміркував, нахилив ся під „нари“, витяг звідти сундука, найшов якусь книжку і сївши на тому сундуцї почав читати. Читач з його був не завзятий, слова він розбирав новагом, но складах і раз-по-раз збивав ся Попочитавши так з півгодини, його почала брати досада від такого читання і він сердито став зиркати у той бік, де якийсь новобранець зітхав і що хвилини перекидав ся з одного боку на другий. Довго зиркав він і нарештї невитерпів:

— Якого ти чорта вертиш ся? скрикнув він і повернувши у той бік голову ждав відповіди.

Відповіди не було.

Дньовальний знову нахилив ся до книжки, і знову почав тягнути своє читанє:

— Су-во-ров пол-ко-во-дець...

Новобранець же внять почав перекидати ся та зітхати. Дньовальний спалахнув, хутко зскочив з свого місця і крикнув:

— Та котрий бо там ворочаєть ся, що-б його перевернуло на той сьвіт?! Се ти, Кузьменко? звернув ся він як раз до того новобранця, що все перекидав ся.

Кузьменко тихо зітхнув, але не промовив ні слова.

— Гляди-ж менї, — перекинеш ся хоть раз — єй-Богу бляхою потягну! — Побачиш!

Нахвалившись на новобранця дньовальний знову пішов до сундука, але за книжку вже не брав ся, а почав крутити циґарку.

Незабаром Кузьменко встав з своєї постелї, натянув на плечі шенелю і розігнав ся до дверий.

— Ти куди босий? Спинив його дньовальний: се тобі не дома — голому по снїгу бігати! Стунай чоботи надінь!

— Слушаю, дядінька! виправившись промовив Кузьменко і підвів свою невмілу руку до козирка.

— Хіба під козирок так беруть? запитав дньовальний.

Digitized by Google

— Так тошно, дядінька!

— Та і не „тошно“ у сьому разі, а треба сказати: „Не могу знати!“ коли не знаєш! поправляв новобранця дньовальний і підійшовши близче вирівняв йому руку: Оттак сьлїд! додав він: ну, марш тепер за чобітьми!

Кузьменко вернув ся і став узуватись.

III.

Через якийсь там час першого дньовального перемінив другий, а Кузьменко ще таки зітхав, перекидав ся і не міг заснути. Нове салдацьке житте гнало від його сон без-вісти, а непрохані думки плинули у голову одна за другою і недавали йому спокою. Не страшна була Кузьменкови „словесність“, не страшна муштра з рушницями, тай нїщо не лякало його в салдацькім життю, а ссала за серце туга про домівку, обгортав його жаль згадуючи свою стареньку, одиноку матїр. Єсть у Кузьменка і старший брат, та що з його? Ось уже чотири роки, як пішов він у Чорномор'ю і нема про його нї слуху нї духу: нї до дому не йде, пї гроший не присилає і зосталась тепер старенька мати і одинока, і безпомошна. „Начальству байдуже, міркував Кузьменко: по їх думці — менший у москалях, а старший матїр годує... Як же, годує!“ Кузьменко зітхнув знову, але думка впять за своє, впять питає його: „А як же, все таки, жити ме тепер сама собі бідна мати? У найми хіба? — Нї, у найми не піде, бо нездужає! — А дома?... нїчого дома нема!... сама одинока хата їсти не дасть!.. У старцї хіба? — І піде, і буде просити Христа-ради, а сини... один закрив ся очима й плечима, а другий у москалях, у другого відняли волю, він безсильний тепер як і мати, — вони старцї обоє: у матери немає сили заробляти, а у сина немає волї, немає свободи, що-б помогти безсилій матері“.

— Так що-ж менї робити? Чим і як запомогти своїй старенькій матери? Питав самого себе Кузьменко, але запитання його так запитаннями і зоставали ся.

IV.

Продзвонили дзиґарі пять годин ранку. Дньовальний лупнув очима, стрепенув ся, хутко поправив на собі пояс, штик, осмикнув мундір і пішов до діжурного унтера:

— Уже пять, Семен Хведорович! промовив дньовальний.

— Буди! буркнув унтер.

— Вставать людям, вставать! крикнув на всю казарму дньовальний.

Де-хто схопив ся відразу і почав узувати чоботи, але багато ще зосталось і таких, що навіть і неповорохнулись. Дньовальний знав добре,

Digitized by Google

що голос його почув кожний москаль, але-ж лінував ся тілько вставати, і він крикнув ще раз: „вставать людям, вставать!“ тай пішов тоді упідряд від одного лежачого до другого і зганяв їх своїм ремінним поясом.

Незабаром по казармі полетів стук, грук, шелестіння щіток по чоботях, викрики унтерів, ефреторів. Через якусь годину гам утихомирив ся і москалї стояли вже посеред казарми в два ряди і дожидали команди.

Діжурний унтер запалив циґарку і скомандував:

— Смирно! — Лїве плече вперьод! — Шагом... арш!

Гуп! гуп! загупотїли чоботи і всї москалї, повертаючі один за другим лїві плечі, виходили з казарми у прогулку.

— Раз! — Два! — Раз! — Два! Лєвой! — Правой! Лєвой! — Правой! долїтало знадвору у казарму, а далї стихло. У казармі тепер зоставалось усього навсього шість чоловік: фітьфебель у своїй кімнатї, дньовальний біля дверий, та чотири москалї, по одному від зводу, що була їх черга прибирати казарму, поки повернеть ся з прогулки рота. Був у сій черзї і Кузьменко.

V.

Через півгодини рота повернулась у казарму і зводні становили людий на фітьфебельський „смотр“. Коли все було зроблено, діжурний унтер пішов доложити фітьфебелю, але той розіспавсь і приказав становити людий на ґімнастику, а смотр, сказав він, зробить послї.

Ґімнастику відбули і сїли за словесність.

Вийшов з своєї кімнати фітьфебель, подививсь котра година, пробіг по казармі очима, вислухав діжурного унтера „рапорт“, що у казармі все „обстоїть благополушно“ і став ходити від однієї стїнки до другої.

Нарештї підійшов він до одного гурту новобранців, до другого; там попитав те, там друге; одного вилаяв, другого тріснув по потилицї, третього по спинї, четвертого по щоках, пятого під бороду, шестого похвалив і перейшов до того гурту, де був Кузьменко.

— Хто у нас начальник дівізії? запитав фітьфебель одного новобранця.

Новобранець мовчить.

— Хто у нас камандір полка? звернув ся фітьфебель до другого.

Другий ворушить губами, але не говорить нїчого.

— Хто у нас ротний? питає фітьфебель третього.

Мовчить і третїй.

— Хто я такий? питає він четвертого.

— Не можу знати! скрикнув четвертий.

— Не можеш знати?! витрещивши очі промовляє фільфебель.

Digitized by Google

Новобранець мовчить.

Починають ся затріщини: одному, другому, третьому і четвертому.

— Розкажи їм, дуракам, звертаєть ся фітьфебель до Кузьменка.

Кузьменко бліДіє трохи, але починає грімко і виразно:

— Начальник дівізиї — його превосходительство ґінорал летенант Н, командір полка — його високе благородіє полковник Н., ротний — його благородіє поручик Н.! Кузьменко став.

— Ну, а я? запитав фітьфебель.

— Ви, повернув ся Кузьменко до фітьфебеля: ви бути.. ви, зволите бути гасподин фітьфебель 9-ої роти Олександер Іванович Максимов!

— Маладєц Кузьменков, маладєц!

— Рад старатись господин фітьфебель, Олександер Іванович!

— Слишітє ви, дурачьіо? звертаєть ся фітьфебель до новобранців: на службу Кузьменков наступіл разом с вамі, а словєсность рєжет, как старий солдат!... Маладєц Кузьменков!

— Рад старатись господин фітьфебель, Олександер Іванович! вигукнув Кузьменко знову.

— Добре йому, коли він скінчив школу... позаписує все, тай...

— Што, што? запитав гнівно фітьфебель: а дісціплїна! — не знаєш?

Новобранець мовчав.

— Становись на корточкі! скрикнув фітьфебель.

Новобранець стоїть і не знає, що йому робити.

— На корточкі!! ще сердитїше крикнув фітьфебель.

— Присїдай скорій на пальці! шепнув новобранцеви дядько.

Новобранець присїв.

— Дайте єму вінтовку! — нусть — дєржіть на протягнутих руках.

Новобранцеви дали рушницю і звеліли йому держати її над головою.

Фітьфебель пішов до другого гурту повобранців, справив і там своє діло, а вже тоді повернув ся до дньовального і крикнув:

— Настав самовар і подай мнє умить ся!

Дньовальний кинув ся мов ошпарений до самовара а фітьфебель пішов у свою кімнату.

VI.

Пісьля словесности почало ся вчення з рушницями, а там знову словесність, тілько вже не про начальство, а про салдацьке „продовольствіє“, се-б то: скілько належить на кожного чоловіка хліба, крупів, жалованння і т. і. І на словесности і на муштрі — в усьому випадав Кузьменкови „маладєц“ і скрізь фітьфебель, а за ним і дядьки ставляли його новобранцям у примір.

Наступила дванадцята година дня; забарабанили на обід і казарма

Digitized by Google

загула знову. Зараз пісьля обід пролетїло по казармі від одного москаля до другого, що у єфретора першого зводу украдено чотири карбованцї гроший. Єфретор доложив про се зводному, зводний — фітьфебелю, а вже сей, розпитавшись і пополаявшись у смак, доложив ротпому. Прийшов у казарму ротний і не гаючи часу звелїв перш усього потрусити сундуки тих москалїв, що зоставались ранком прибирати казарму. Через хвилину чотири сундучки були відімкнуті, перетрушені і у Кузьменка найдено як раз чотири карбованцї.

— Де взяли ся у тебе отсїх чотири карбованцїв? запитав ротний Кузьменка.

— Я їх, ваше благородіє, принїс з дому. Поблїдши відповів Кузьменко.

— На Кузьменка, ваше благородіє, нельзя думать, докладував ротному фітьфебель: он і по службє, і по всєму — отлїчний новобранець! деньгї украл кто нїбудь другой.

Ротний віддав Кузьменкови гроші і звернув ся загально до всїх москалїв:

— Признайтесь, хто вкрав гроші?

Москалї мовчали.

— А може хто підгледїв злодїя, коли він крав? випитував ротний далї.

Москалї мовчали як один.

Ротний став сердити ся, кричати, лаяти ся, але нїщо не помагало, — москалї мовчали тай годї. Так ротний і пішов, не довідавшись нїчогісенько.

Тим часом стара Кузьменчиха через тиждень одержала від сина лист, у котрому було написано: „посилали нас, мамо, на роботу; я заробив чотири карбованцї і з їх три посилаю вам на вашу нужду, і щиро вас, мамо, прохаю тратьте їх яко мога бережливіше, бо хто знає, коли то ще відпустять на заробітки, і коли я мати му спромогу прислати вам ще“.

VII.

Пройшло Різдво, пройшов і новий рік. Кузьменко як раніше, так і до сього часу був першим новобранцем по всьому, — прямо таки по всьому, бо, окрім служби, він зробив ся ще веселий, жартовливий, добре сьпівав і не відставав у танцях. Але-ж незабаром пісьля нового року прийшов до його з дому лист і він засумував. Товариші, звикнувши бачити його веселим, стали допитуватись, що з ним подїялось, але Кузьменко не хотїв розказувати і на розвагу не подавав ся.

Digitized by Google

Через кілько днїв пісьля сього Кузьменко звернув ся до унтера з таким запитанням:

— Господин зводний, скажіть менї, будьте ласкаві, чи пустив би мене ротний на тиждень на роботу, як би я його попросив?

— Е, ні, хлопче, не можна. Вашого брата-рядового пускають на роботу тілько пісьля лаґерів, та тижнїв на два у жнива, відповів зводний.

Кузьменко повісив голову знову, а через чотири днї пісьля сієї розмови, новобранець Товкач піймав у ночі свого сусїда Кузьменка над самісеньким сундуком, коли той тягнув саме пять рублїв з Товкачевого сундука.

Диньовальний туж міть доложив про се діжурному, а той далї, і другого дня ротний посадив Кузьменка на обахту і подав полковникови рапорта, що такий то у такого то порив ся у ночі вкрасти пять рублїв і його ніймали біля самісенького сундука.

Полковник приказав судити Кузьменка військовим судом.

На судї виясувалось, що єфрейторових чотири карбованцї не минули Кузьменкових рук, і арештованому складалась лиха́ година. Але-ж суд, звернувши увагу на те, що Кузьменко ще новобранець і не знає добре військової дісціплїни, осудив його тілько на три недїлї па хлїб та на воду і на півроку у розряд штрахованих.

Кузьменко відсидїв три недїлї і повернув ся у казарму знову. Служба його потягла ся далї, але вона була зовсїм уже не та. Кузьменко був кращим новобранцем як і раніше, але фітьфебель його вже не хвалив, у примір другим не ставив, а в ряди-годи як фітьфебель так і інші москалї, величали Кузьменка і „злодюгою“. Коротенько кажучи, Кузьменко хоть і зостав ся найкращим москалем по службі, але між товаришами він був нїчим; нове наймення — „злодій“ нїби проковтнуло товариську шану та повагу. Кузьменко, посеред сотнї душ, почував себе чужим, одиноким.

Але з чим тілько чоловік не мирить ся і до чого не звикаєть ся? Звик ся і Кузьменко з своїм новим становищем і новим найменням! Примирив ся він з усїми незгодами і став байдужним до всього. Холодні відносини товариства, унтерів і фітьфебеля його вже не турбували і не мучили.

VIII.

Наступила весна. Москалїв почали виводити на вчення на майдан. Новобранцї, а в тому гуртї і Кузьменко, лїчили ся вже не новобранцями, а загальними рядовими, і їм, на рівнї з старшими москалями, велась уже черга і на диньовальство і на діжурство.

Одного дня, коли рота пішла з казарми на вчення, Кузьменко був у казармі диньовальним, се була його перша черга і він був радий, що вже тепер не новобранець.

Digitized by Google

Зоставшись на самотї він довго блукав по казармі, відчиняв квартирки у вікнах, вимітав долївку, чистив собі чоботи і йому одинокому здавалось сперва дуже добре, але просидївши так годину, другу — йому стало сумно, не весело і він, присївши на нари, загадавсь.

Багато де-чого майнуло у його думках. Він згадував про ті часи, коли ще був малим хлопям і мати вперше водила його до школи, згадував найми, що тягнув до салдатчини, згадав нарешті і про те, як призвали до прийому, як прийняли і як пригнали у отсю казарму. Дійшовши у думках до казарми пригадались йому і єфреторових чотири карбованці і пять — Товкачевих, — усе згадав Кузьменко і крива усьмішка пробігла на його губах.

— Тепер мене звуть злодієм, зітхнувши прошептав Кузьменко: що-ж? хай зовуть... не даром же... Але що-ж менї було робити? Де-ж би я взяв тих гроший? Та хіба вони були менї й потрібні? — на що вони менї? — Менї їх не треба!... А все-ж такі злодій". Кузьменко знову зітхнув. „І прозвища сього, — думає він далї, — нїчим уже не проженеш, так воно і зостанеть ся... Ох, брате, брате, се ти мене довів до сього!... У людий — москалям посилають грошї, а у нас — я повинен висилати... Тобі десь байдуже, не згадуєш ти нї москаля нї матері, — нї про кого не турбуєш ся! А прочитаю лист, що пише мати?... І перед Кузьменковими очима з-явилась низенька, худенька бабуся, він побачив її у пошарпаній одежинї і нїби сидить вона одинока у своїй нетопленій хатї, голова її журливо похилилась на руки і з старих очий тихо котять ся сльози.

„Та як і не плакати їй? думає Кузьменко далї: зісталась на старість одна однїсенька, а синів аж два'... Хоть би вона здоровіша була, а то.." Кузьменко зітхнув. „Пришли, каже, хоть полтинничка, цїлий тиждень, каже, варю собі куліш без соли, сьвітла нї за що купити, топливо позичаю... Що-ж, один кінець! бурмоче Кузьменко: чи злодій, той злодій! За карбованця злодій і за сто карбованців злодій — однаковісенько!" Кузьменко підвів ся з нар, зирнув по казармі і знову сїв.

Через якусь хвилину встав він знову і вже на сей раз не вагаючись, твердою ходою пішов до сундука, що стояв у третьому зводї і належав заможному поляку Цупялу.

Перше всього Кузьменко позирнув у вікна, а вже тодї витяг зпід нар сундука, подивив ся на замок, приміряв до його свого ключа, але ключ не прийшов ся. Що-ж його робити? Кузьменкові очі пробігли по всїй казармі і він побачив більше десятка незамкнутих сундиків, біля котрих носїпались замки з ключами. Кузьменко підійшов до одного сундука і пізнав його, то був сундук ротного артельщика Довбнї.

— „Подивитись хіба в сьому... пробурчав сам собі Кузьменко: Довбня-ж артельщик і грошї повинні бути. Кузьменко відчинив сундука,

Digitized by Google

шарнув по йому і знайшов двадцять три карбованці гроший, що видав артельщикови ротний на щоденну купівлю мяса та іншої городної потрави.

Що-ж менї з ними робити? питав себе Кузьменко: грошї казьонні, Довбня чоловік такий же убогий, як і я... Але вагання на сьому й скінчилось, Кузьменко віддїлив від гроший сїм рублїв і заховав у кишеню, а решту положив на місце і зачинив сундука.

Опинившись на своєму місцї біля дверей, Кузьменко почав міркувати, що шість карбованців він пошле матері, а з семого — кілько копійок піде на пересилку гроший, а вже решта піде на салдацькі справи, перед неминучим „спекторським смотром“, що мусить скоро наступити. Розрахувавши так над грішми, Кузьменкови спало на думку, що можуть їх витрусити, коли обшукають ся, і він, не гаючись ані хвилини, вийшов скоренько з казарми на двір, викопав під стїною ямку, завертів грошї у оночу, положив їх у тую ямку, загорнув землею і зарівняв.

IX.

Днїв через три повезла почта шість карбованцїв старій Гапнї Кузьменчисї, у казарміж було тихо та любо, про крадїжку ще не знав нїхто, навіть сам артельщик, він брав собі потроху грошї, а полїчити їх, чи всї вони, чи нї? йому було байдуже.

Спокійно було у казармі та тілько не всїм. Кузьменко знову не спав ночий, він усе думав, що то вийде з нової крадїжки? Єму не страшно було того, що він украв, а турбовали його думки про товариша, про артельщика Довбню. „Де йому взяти сїм карбованцїв?“ думав Кузьменко: „хіба-ж він не такий убогий як і я? А грошї-ж казьонні — начальство не помилує... завдасть під суд і його! і завдасть за мене!... Признатись хіба? Сказати йому усю щиру правду, та прохати підождати, поки зароблю... А як же він не згодить ся, розсердить ся, розкаже зараз усїм і поскаржить ся начальству?... А вже-ж розкаже... А вже-ж поскаржить ся... А може би нї?...

Такі думки опанували Кузьменковою головою з того дня, як послав він матері грошї, до того-ж часу він не думав сього і був спокійний.

Не спить ся Кузьменкови ніч, не спить ся друга, настала і третя, а він ще таки перевертаєть ся і невгамонна думка нашіптує йому все одно: „признай ся... що буде те й буде, а признай ся“. Кузьменко підвів голову і позирнув по казармі.

Артільщик Довбня сидїв саме біля сьвітла і латаючи свою шенелю потихенько висьпівував.

Кузьменко встав, посидїв трохи, почухав ся, зиркнув на Довбню раз, зиркнув у друге, ще посидїв, зітхнув і лїг знову.

Digitized by Google

Довбня шпортав голкою, мугикав свою пісьню і не звертав уваги ні на що. Не прислухав ся навіть до того, що дньовальний разів уже мабуть сім проказував йому потайно:

— Таку, брат, кралечку розшукав... чуєш?... таку, брат, кралечку розшукав... не дівчина, братику ти мій, а кажу-ж тобі... а... а... чуєш? а кажу-ж тобі настояща кралечка... позавчора я... чуєш? і т. д.

Тим часом Кузьменко встав удруге і знову став позирати на Довбню. Трохи згодом він підійшов таки до його і попросив тютюну на циґарку.

Довбня не підводячи голови і не перериваючи своєї тихої пісьні, вийняв з кишені круглу жерстяну манїрочку і поставив її перед Кузьменком. Кузьменко скрутив циґарку, запалив її, але назад до своєї постелї не йшов.

— Я хотів тобі щось сказати, промовив Кузьменко не роздумуючи.

Довбня підвів голову і запитав:

— Менї хотів щось сказати, чи кому?

— Тобі! уже ледві чутно відповів Кузьменко.

— Кажи, слухаю.

Кузьменко мовчав.

— Ти мовчиш, а ми слухаєм, озвав ся дньовальний осьміхаючись.

Довбня шпортав і не підводив голови.

— Я при тобі говорити не хочу! буркнув Кузьменко.

І пісьля сього Довбня не зацікавив ся, а шпортав і висьпівував як і раніше.

Кузьменко постояв хвилину, нахмурив брови і пішов до своєї постелї.

Незабаром Довбня теж скінчив свою роботу, розбув ся, перехристив ся і лїг спати. Але не пройшло й хвилини, як він схопив ся і босий пішов до Кузьменка:

— Ти хотів менї щось розказати? запитав Довбня.

Кузьменко не озивав ся і навіть не ворухнув ся.

Довбня схилив ся до Кузьменкової голови, прислухавсь, постояв трохи, а далї пішов, лїг і незабаром захрип.

Кузьменко не спав, коли підходив до його Довбня, але почувши голос, його оповило якимсь страхом і він прикинув ся сонним. Тепер його тягнуло признатись знову, але було вже пізно — Довбня спав як убитий.

X.

Другого дня пісьля обід Кузьменко стрінув ся з Довбнею у сїнях, і сей запитав його:

— Що ти менї вчора хотів сказати:

Кузьменко на хвилину загадавсь і промовив:

Digitized by Google

- Ходїм за казарму, там розкажу.

— За казарму?!... Ну, ходїм!

Москалї пішли.

— Трохиме! почав Кузьменко: я, брат, украв у тебе сїм рублїв... Ти пожалїй мене, не кажи нїкому, я віддам... я їх не брав би...

— Не буде сього, злюдюго, от що! скрикнув Трохим: не буде кажу, не буде! додав він у друге і кров налила його лице.

— Та ти послухай, дай сказати... я зароблю...

— Не буде сього, не буде... бурмотав Довбня хутко вертаючись у казарму.

Кузьменко постояв трохи, а далї пішов у казарму й собі. Довбня сидїв уже над своїм відчиненим сундуком і шпарко розказував зібравшим ся біля його москалям про Кузьменка, про „штрахованого злодія".

Кузьменка арештували знову і посадили на сей раз замісць обахти у ротню школу, бо обахту перестроювали саме.

Ротний, як і тодї, подав полковникови рапорта знову. Другого дня у полковому приказї, опріч усякої всячини містив ся ще і такий артикул: „Рядовий 9-ої роти Петро Кузьменко за крадїжку семи рублїв у рядового одної з ним роти Трохима Довбнї передаєть ся полковому суду".

XI.

Не довго тягнуть ся військові суди, але-ж на сей раз і військовий суд затягнув ся трохи що не на місяць. Суду потрібні були Кузьменкові листи до матері, і поки дістали їх пройшло чимало часу.

Коли-ж усе було упорядковане і Кузьменка привели на суд, арештований дїла не затягував. На запитання суддї, чи признав він себе винуватим у крадїжцї семи карбованцїв гроший, Кузьменко розказав усї подробицї і подав суддї той квїток, що видала йому почта прийнявши шість карбованцїв гроший.

Арештованого далї розпитувати було нїчого і його звелїли на якийсь там час вивести з суду, поки суддї порадять ся і присудять йому законну кару.

Через кілько хвилин із судової кімнати виткнулась чиясь голова і гукнула до часових, що вартували Кузьменка:

— Введїть арештованого!

Кузьменка повели до суддїв і там прочитали йому приговор, де було сказано, що за крадїжку семи рублїв він був засужений на півтора року у розряд штрахованих і окрім того дадуть ще йому пятьдесять рівок.

Пісьля приговора Кузьменка звелїли відвести знову на обахту, або вірнїше у ротню школу, де він сидїв і до суду.

*

Digitized by Google

Не встигли за Кузьменком зачинити та замкнути двері, як уся рота гомоніла вже про те, що Кузьменкови суд присудив пятьдесять різок.

Страшна ся вістка перелїтала з одної казарми у другу і незабаром знав увесь баталїон, що завтра буде страшна сікуция. Молоді москалї, що не бачили ще військової сікуциї, розпитувались у старших і з ляком вислухували оповідання про страшні обставини підчас сікуциї.

Не бачив ще і Кузьменко, як сїчуть москалїв різками, але його се і не цїкавило: почувши приговор, він думав тілько про те, що тепер уже скоро випустять його на волю, котру так нетерпляче дожидав він, сидячи у своєму острозї. Тепер він сидїв біля дверий і слухав як у казармі гомоніли його товариші, як сьпівали пісьля вечери, як потім читали молитву і як вигукував його товариш Буряк: „Спать лягать!... Ложитись людям спать!“ До всього прислухав ся Кузьменко і любий йому здавав ся той гам і тії пісьні. Душа його з усієї сили рвала ся у казарму і прагнула яко-мога скорій порінути і зникнути в тому гурті щасливих, вільних товаришів. Єму, пригнїченому неволею, здавало ся що товариші його були щасливі. Він забув, що назад тому місяцїв два сюю-ж саму казарму лїчив він осоружною неволею, а життя у нїй, те саме життя, що сьогодня здавало ся йому щастям і раєм, лїчив він тодї каторгою і ненавидїв його всею душею.

Коли у казармі стало тихо, Кузьменко підвів ся з свого місця, пройшов по школї, підступив до замкнутих дверий і промовив до вартового:

— Дай менї, будь ласкав, води!

Вартовий гукнув на розводящого, той прийшов, відімкнув двері і звелїв принести Кузьменкови води.

Кузьменко напив ся і двері зачинили ся знову.

Арештованому не хотїлось нї спати, нї лежати і він, наблизившись до вікна, став дивитись на двір. Під самим вікном стояв другий вартовий і опершись на рушницю щось міркував, але загледївши через шибку Кузьменка, він стрепенув ся, скинув на плечі рушницю і пильно став позирати у вікно. Кузьменко догадав ся, що у вартового заворушилась тривожна думка і він, аби заспокоїти його, відійшов від вікна і сїв на своїй постелї — на голому ослонї. Тепер Кузьменкови видно було з вікна тілько кінчик штика, він дивив ся на його не зводячи очи і думав про те, як немилосердно карають тих вартових, що не з-уміють догледїти арештованого.

XII.

Другого дня Кузьменко проснув ся аж у осьмій годинї ранку і першою його думкою було те, що нїколи, здалось йому, не спав так хороше,

Digitized by Google

як сю останню ніч. Всю ніч снили ся йому чудові сни і бігли вони міняючи один другого аж поки він і не проснув ся.

День був хороший. На дворі було тихо, тепло і соняшно. Молоде листя на деревах покрите було росою і зеленїло так любо, так хороше. Повітря напоєне було весняними пахощами та веселими пташиними сьпівами і на душі у Кузьменка зробилось так легко, так весело, неначе наступило велике сьвято.

Але серце його усьміхало ся не довго. У душевнім його ряї та сьвятї заворушилось лихо: він згадав, що сьогодня будуть його сїкти різками. Сьлїдком за сією думкою у Кузьменка пробіг за плечима мороз, а далї прихлинула до голови кров і йому стало душно.

„Пятьдесять різок, гадав Кузьменко; я то не вмру від їх, та скілько сорому, скілько неповаги до чоловіка.. Невже таки не можна знайти другої кари? — людської кари, котра-б не гнїтила так душі, не убивила в чоловічій шкурі — чоловіка Бога?! Кузьменко засумував, загадав ся.

Проходить година, друга, а Кузьменко сидить і не ворухнеть ся. Нарештї долетїли до його слова:

— „Рота на пра-ввo!“

Кузьменко хутко повернув голову до вікна і став дивитись. На широкому ротному дворі стояв батальон построєний покоєм і держав на плечах ружжя, барабанщики стояли в прогулюватинї „покоя“ і держали свої барабани „вольно“.

Зирнувши на сю картину, у Кузьменка мов блискавка майнула у голові запитання: „на що се постановили батальона „покоєм“?

— Вгадав... вгадав... пробурмотав згодом Кузьменко і перед його очима виплинули ясно як день усї подробицї того оповідання, що розказував колись унтер про військову сїкуцию.

Знав тепер Кузьменко, що через хвилину посеред страшного того „покою“, лежати муть різки, а ще через хвилину пришлють за ним, виведуть до „покою“, скамандують баталіону „на плечо“, блиснуть на сонцї штики і сотнї очий будуть дивитись на його, а сотнї уший слухати муть „приговор“, що прочитають йому у друге, тодї прикажуть положити його посеред „покою“... Один москаль сяде йому на голову, другий на ноги, барабанщики сипнуть у барабани дрібним горохом — тррр! і барабанити муть аж поки не почують голосу: „пятьдесять! — стой!“ Кузьменко похитнув ся на ногах, а далї хутко випрямив ся, кріпко сцїпив кулаки, здавив зуби і процїдив крізь їх:

— Не будуть сїкти! Не будуть!!

А тим часом припесли уже різки і почув ся дзвінкий голос баталїонного:

Digitized by Google

Привєсті арештованнаго!

Кузьменко заколотив ся і сціпив зуби ще міцніше.

Через якусь хвилину дзенькнув у дверях замок і в школу увійшли з рушницями два вартові, його товариші і земляки.

— Ходім, брате! тихо промовив один з їх і побілів неначе крейда.

Другий мовчав, але брови його були похмурені і руки дріжали.

Кузьменко ступнув не вагаючись у сьлїд за переднїм вартовим, другий же ішов за ним ззаду.

Переступивши порога з школи у казарму, Кузьменко у один мент кинув ся на бік у середину казарми, схопив у руки першу рушницю, що стояла у пірамідї і скрикнув, не переводячи духу:

— Поки у моїх руках рушниця, доти різками мене не сїк...

Кузьменко похленув ся і замовк; лице і очи його налили ся кровю, а тїло перестало тремтїти відразу.

Вартових так уразив несподіваний випадок, що обидва вони, не промовивши і єдиного слова, бігом вибігли з казарми, що-б доложити про се начальству. Кузьменко тим часом хутко надїв на себе пояс з „підсумками“, схопив з вікна дві пачки боєвих патронів і двадцять девять штук із їх положив у підсумки а тридцятим зарядив рушницю і, ставши спиною до стїни, звів замошну трубку.

Першим ускочив у казарму молодий офіцер Панов і скрикнув:

— Бунтовать ся вздумал?! Брось вінтовку!! і офіцер хутко став наближатись до Кузьменка.

— Не наближайтесь, ваше благородіє! скрикнув Кузьменко.

Офіцер знову хотїв щось крикнути, але рушниця у Кузьменкових руках почала підводитись угору, арештований наводив її офіцерови прямо в лоб. Панов спинив ся, але рушниця гаркнула і він повалив ся до долу.

Все отсе скоїлось так хутко, що коли з-явили ся на порозї інші офіцери та москалї, Панов лежав уже на помостї і блїдий був як смерть; правда, куля його не зачепила, вона тілько пробила його шапку, але Панов так страшенно перелякав ся, що не міг навіть промовити слова.

Всї, що наверпулись у казарму, зирнули на Кузьменка і відразу ринулись назад, сьлїдком за ними, очунявши від переполоху, побіг і блїдий, переляканий Панов. Кузьменко хутко зачинив за ними двері і замкнув їх на замок.

З надвору, тим часом, долїтала до Кузьменка каманда, то саме відділяли звод москалїв і приказували їм оточити навкруги казарму. Казарму оточили, і Кузьменко незабаром побачив у кожному вікнї по парі москалїв.

Digitized by Google

— Брось вінтовку! — Сдай ся! почув ся грізний голос баталіонного.

— Не здам ся! виразно промовив Кузьменко.

Пройшла якась година; офіцери зібрались до гурту і радились.

— Здай ся! почув ся той же голос знову: — здай ся, а то прикажу стріляти.

— Не здам ся! Промовляв Кузьменко одно.

Баталіонний скомандував:

— Прямо по преступніку, пальба взводом... звод!...

Звод заложив патрони і навів на Кузьменка рушниці. На губах лицаря з-явилась усьмішка.

— „Плї!!“

Загув огульний вистріл і Кузьменко тихо посунув ся плечима по стїні на поміст.

Казарма відразу наповнилась тепер офіцерами та москалями, всї вони тиснулись близче до Кузьменка.

Кузьменко лежав на помостї мертвий, але рушниці не випустив, руки його нїби вкипіли до неї, а усьмішка, що з-явилась на його губах, так на їх і захолонула.

Digitized by Google

ПАВЛО ПОЛУБОТОК,*)

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.

Траґедия в 5-ти дїях.

Написав

ОСИП БАРВІНЬСКИЙ.

ДЇЯ ПЯТА.

Килия в надневськім монастирі пуста; під стїною солома намість постелї; одно вікно більше; з боку менший отвір для подавання страви. Під вікном простий столець, біля него збанок з водою.

ЯВА I.

МАРУСЯ (вбрана як в третїй дїї, стоячи у вікнї).

О, нї! Се не наш любий край, — не наша Україна! Сї багна оттам, вкриті густими лїсами, що бовванїють білими сьнїгами, о! се не наші широкополі лани, не наші широкі степи України! А ся, оттут зледова́тїла вода, — се не наш широкобе́регий Днїпро! — І де-ж се я? Куди запроторив мене мій на́пастник? Нащо розлучив він мене з батьком-матїнкою моєю? О, таточку мої! і вас закували в кайдани та заперли в підземній тюрмі петропавловської кріпости! — А ви-ж, моя матїнко, де ви? по улицях, на морозах, в сьнїгах бродите! — Андрійку мій любий, мій соколе ясний, чи-ж ти відаєш, чи хоч причуваєш, що з нами оттут заподїяли, — що й мене — дївчину — заперли оттут в сих заплїснїлих мурах! — О, коли-б мінї крильця голубині, я-б пташкою пурхнула отсим вікном, перелетїла-б стрілою далеку країну, та тебе, мій любий Андрійку, о всїм звістила, нехай би ти поспішав на ратунок! Так нема в мене крилець; нема способу видістати ся з відсїля, нема як озвістити Андрійка про наше горе! Відай прийдеть ся оттут погибати! (задумуєть ся).

ЯВА II.

Тая-ж і кнч. Данило Меншиков при входї єго Маруся здрігаєть ся і відступаєть ся аж під вікно.

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Не лякайте ся, Марусе! я-ж прийшов ще раз озвістити вам свою любов, та попросити о поспільну любов від вас.

---

*) див. Правда, 1892, XLIV. випуск, стор. 694—704.

Digitized by Google

МАРУСЯ.

Ви можете говорити про якусь любов до мене? І чим же-ж ви обявили сю любов до мене? Тим що заперли мене оттут в сій страшній тюрмі!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Марусе, я-ж твій друг, твій приятель; хочу бути твоїм, і хочу, що-б і ти була моєю.

МАРУСЯ.

Не знущайте ся князевичу і з мене і з любви сьвятої. Хіба-ж вам не страшно збродничого чину допускати ся надомною під покривкою сьвятої любви?! Хіба-ж не ви довели до того, що мого старенького безвинного батечка в кайдани закували та як зрадника в підземну тюрму заперли; хіба-ж не ви довели до того, що мою безталанну матінку вигнали на улицю на морози в сьніги. Хіба-ж не ви напали на мене, безборонну дівчину, і насильно оттут заперли? І ви, натворивши менї стілько горя, стілько болесних ран на моїм серцю сьмієте називати себе моїм приятелем, бути моїм, і жадати від мене, стати вашою?! Не знущайте ся, князевичу, надо мною, не буде вам слави від того.

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Марусе, прости менї! Се-ж ти сама тому винна, ти своїм опором змусила мене до того, ти змусила сего хопити ся, бо не хотїла по добрій волї стати моєю княгинею. Забудь же тепер на все, що стало ся, та тепер подай менї свою ручку і будь моєю!

МАРУСЯ.

Забути? Не так то легко забути те, що серце розірвало в дрібні шматки; не легко забути на батька на матінку. Бог не допустить до тої наруги надо мною, що-б я, мимо того всего, стала твоєю, князевичу!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Забудь же, забудь на те, та стань моєю, стань княгинею Меншиков, а всї рани твого серця загою і батечко твій свобідний буде, і матінку твою відшукаю, — та ще поживемо разом в гаразді. Ось теє намисто твоє заміню в самі дукачі, в блискучі перли, приберу в шовки та парчі, окрию тебе розкішним щастям, і в небесних розкошах зажиємо щастям на маєтностях наших в твоїй буйній Україні. Тілько подай менї твою ручку, станьмо перед престолом Всевишнього та обміняймо ся обопільною присягою на вспільну любов. Там в церкві все готове; сьвященики чекають на нас!

МАРУСЯ.

Боже, не допусти до того! відверни від мене таку зневагу! — Князевичу, запри за собою отсї двері назад, лиши мене оттут в сій тюрмі пропадати голодною смертию, а не завдавай менї такої наруги!

Digitized by Google

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Марусечко! не сердь ся на мене, я-ж твій, — будь же-ж ти моєю!

МАРУСЯ.

Відсели ся князевичу! Я Маркевича посватаниця — не твоя, і твоєю ніколи і пїзащо в сьвітї не буду!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Горда дївчино! на твою гордість і я міг би гордо відповісти! Не манись пустою надїєю на Маркевича, він не буде твоїм, ти не будеш єго! Красше пошануй сама себе, і по добрій волї віддай менї свою руку, стань моєю жінкою, а виратуєш і батечка свого, що вже смерть єму за плечима!

МАРУСЯ.

Смерть за плечима! Ох, таточку мої, таточку!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (приступаючи близше).

Стань моєю жінкою, а врятуєш батька!

МАРУСЯ (в розпуці).

Кате мій, відступи ся від мене. Я не твоя і твоя ніколи не буду.

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Нерозумна дївчино! знай же тепер, що се було посьлїдне слово ласкаве до тебе! а без тебе звідсїля не вийду! Не хочеш по добрій волї, так тепер силою будеш мусїла стати моєю жінкою.

МАРУСЯ.

І сила тобі не поможе: не змусиш мене бути твоєю!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (відчинивши двері).

А прошу вас мої сватове! (входить двох бояр) Чи бачиш, що зможу тебе всилувати!

МАРУСЯ (вскочивши на стілець при вікнї).

Тим і красше. Менше буде муки. Одна хвиля, одно перехиленнє з сего вікна і не стане мене на сїм сьвітї!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (в заклопотанню).

Стій Марусе! Бога бій ся!

МАРУСЯ (ставчи одною ногою на вікно).

Відступіть ся, вийдїть з відсїля геть! А то в одній хвилї кину ся за вікно в отсю безвість!

ЯВА III.

Тії-ж і Маркевич і Уляна.

МАРКЕВИЧ.

Що се такого?

Digitized by Google

МАРУСЯ (ступаючи на землю).

Андрійку мій любий! ратуй мене. Князевич хоче мене насильно повести під вінець. Ратуй мене!

МАРКЕВИЧ.

Що ви починаєте, князевичу?

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Яке тобі, козаче, діло до сего?

МАРКЕВИЧ.

Чи тобі, князевичу, не звістно, що ся дівчина моя посватаниця? Яке-ж тобі діло до моєї дівчини?

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Се дівчина моя й моєю бути мусить.

МАРУСЯ.

Андрійку, я твоя, і во віки твоєю буду!

МАРКЕВИЧ.

Князевичу, чи ти хочеш свою силу показувати над сею безборонною моєю дівчиною? Я стаю в її обороні. Відступись, князевичу, і пусти її по добрій волі!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ.

Не забувай ся, козаче, до кого се ти говориш! Я тобі казав, що вона моя, і моєю бути мусить (до бояр вказуючи на Марусю) Возьміть її!

МАРКЕВИЧ (до бояр).

Не важте ся і кроком наблизити ся! (до князевича) А тебе, князевичу, ще раз по добрій волі визиваю, виступи звідси, лиши мою дівчину!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (до бояр).

Возьміть сего хахла! звяжіть єго!

МАРКЕВИЧ.

Хахла?! (виймає меч) Виступіть звідсіля лапотники, а то хахол мечем розправить ся з вами!

ЧЕРНЕЦЬ (явившись в дверах).

Козаче, не важ ся мечем зневажити сьвятого, чернечого дому!

МАРКЕВИЧ (до черця).

Коли се сьвятий, чернечий дім, то як ти сьмів тут насильно вязнити безневинну дівчину? як ти сьмів впускати сюди сего насильника, що-б своїм насильством проти безборонної дівчини сквернив отсе, як кажеш, сьвяте місце? Чи не боїте ся гріха перед Богом, а ганьби перед сьвітом? Чи вже-ж нічим у вас закон Божий, і закон людський? Виступайте звідсіля!

Digitized by Google

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (приступивши до Марусї хоче взяти за руки, а вона приступивши до Уляни тулить ся до неї).

Час Маріє Павловна нам своє кінчати! Ви знаєте, що моєю бути мусите!

МАРКЕВИЧ (відвертаючи князевича за плече).

Відступись князевичу, і ви панове.виступіть звідсїля!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (витягнувши меч).

Хахле! Ти так сьмієш до Меншикова!

МАРКЕВИЧ (підносячи свій меч).

Боронись напастнику! (бють ся).

МАРУСЯ (до Уляни обіймаючи її).

Уляночко! спасителько моя! Се вже була крайна пора! (бачучи, що князевич пре Маркевича до дверий). Ах він убє Андрійка! Пречиста Дїво Мати, ратуй єго і нас!

КНЧ. ДАНИЛО МЕНШИКОВ (коли Маркевич напер на него, а він вже сам починає подавати ся).

Панове, в поміч! (Маркевич пробиваючи князевича).

МАРКЕВИЧ (бачучи, що князевич падає зранений).

Тепер, панове, в поміч! Рану перевязати! (обіймаючи і цїлуючи Марусю). Моя ти голубко, яструбом сполохана!

МАРУСЯ.

О соколе мій ясний, мій спасителю! А чей же ти. єго на смерть не забив!

БОЯРИН (підводячи князевича).

Ого! вже й Богу духа віддав!

МАРУСЯ (знимаючи руки до неба).

Боже, прости єму за єго напасти на мене!

УЛЯНА.

Не гаймо ся! кожда хвиля для нас дорога! Що-б живого застати!

МАРУСЯ.

О, справдї! що-б живого застати! Князевич же-ж казав менї, що батечко конаючий! (виходять Маркевич і Маруся попід руки і Уляна; бояри остають при умерлім князевичу).

Digitized by Google

ВІДСЛОНА ДРУГА.

Вязниця в петропавловскій кріпости майже вся темна, тілько малим віконцем згори проблискує слабе денне сьвітло, по стінах видко сильну вохкість і пліснь. Під стіною на соломі лежить закований Полуботок, а кайдани прибиті ще й до стіни.

ЯВА IV.

Полуботок в убранню з грубого рядна лежить на соломі, коло него на стільці сидить о. Самборич держучи книжку і крест в руках.

ПОЛУБОТОК (слабим, уривистим голосом).

Ні, ні! мій отче духовний! Всім тим я не прогрішив ся ні одним словом, ні одною мислею, ні одною гадкою моєю. Я йшов простою дорогою. Я стеріг ся, що-б нічим не нарушити даної присяги. А серце моє страшно болїло дивити ся на те, як вольне наше козацтво без суда, без права гонять на сї багна канали копати, як там тисячами найславнїйшого нашого лицарства марно гине; ох болїло моє серце, як князї над нами глузують. Але я прогрішив ся проти мого рідного народа! І ось то чим прогрішив ся я: Я виступив з моїми полками на Мазепу, і бив ся з тими, що встали на царя за права і вольности України! — І тепер серце менї краєть ся за те, що я, хоч міг, не важив ся лучити ся з Орликом та Ордою, що-б встати за мою Україну! — Я мовчки корив ся єго указови — прийшов сюди в надії правду відзіскати — а він губить мене в сьвіта. — Оо! — Коли-б хоч моя Україна з своїми вольностями спасла ся! (закриває очи руками).

ЯВА V.

Тії-ж, темничник і лїкар.

ТЕМНИЧНИК (до Самборича).

Спить?

САМБОРИЧ.

Ні! плаче, що невинний такою смертию умирає, а своїй Українї помогчи не годен.

ТЕМНИЧНИК.

Умерає? Ні цар не хоче дати єму оттут умерти та прислав свого лїкаря для него. А своїй Українї вже він не поможе. Цар від свого заміру не відступить (лїкар оглядає Полуботка).

ПОЛУБОТОК.

Чого вам треба?

Digitized by Google

ЛЇКАР.

Ратувати твоє життя!

ПОЛУБОТОК (дуже слабим голосом.)

Ра-ту-вати?

САМБОРИЧ (до лїкаря).

Чи єсть яка надія?

ЛЇКАР.

Слаба надія! Але така царська воля, що-б він не умер тут в вязниці. Треба піддержати єго життя.

ТЕМНИЧНИК.

Що-б живий вернув на Україну!

ПОЛУБОТОК.

Живий? Чи-ж буде воля царя і в тім, що-б вернув і волю моєї України?

ЛЇКАР (оглядаючи Полуботка).

Не гадай о тім мій друже! Не в моїй силї зробити у царя те, що-б вернув волю твоїй Українї. Цар зробить в нею но своїй волї.

ПОЛУБОТОК.

Так? Не буде волї моїй Українї, то-ж на що жити і менї? Що-б дивити ся, як в крепацтві безвинна пропадає? — О-х! — Радше відшукайте мою жінку — мою дитину!

ЯВА VI.

Тії-ж, Цар і Артеміев Максимович.

ЦАР (до лїкаря.)

І що-ж?

ЛЇКАР.

Лихо! життя єго вже як погасаюча сьвічка!

Ц А Р.

Не дай єму умерти тут! Нехай живий звідси вийде!

ПОЛУБОТОК.

Живий? О, цар, ти збавив єси мене життя, тепер не твоя змога вернути менї єго! Але верни царю те, що в твоїй змозї, — верни волю моїй Українї; верни сво́боду козацтву! Нехай же буде воля народови мому.

Ц А Р.

Годї! Не воля народа, а воля моя мусить бути. Досить буде того, що хочу тобі вернути свободу.

ПОЛУБОТОК.

На що-ж менї свободи, коли життя з мого тїла улїтає!

Ц А Р.

Скорняков!

Digitized by Google

Я В А VII.

Тії-ж, Скорняков, кнз. Алек. Меншиков, Ганна і Ниль.

ГАННА (припадаючи до Полуботка).

Друже мій замучений, соколе мій єдиний! (плаче).

Ц А Р.

Скорняков читай!

СКОРНЯКОВ (читає).

Донос єлецького архимандрита Ниля, що Павло Полуботок, наказний гетьман України, загадує зраду проти царя і для того хоче злучити ся в Ордою та Орликом, і на те вислав полковників Апостола і Лизогуба, списаний по неправді, тілько з намови і приказу князя Александра Меншикова.

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Се лож; донос на Полуботка, се справа самого Ниля!

НИЛЬ.

Хіба-ж не ти, князю, дав мині отсю мошонку, а в ній 200 червоних за те, що-б я отсей донос на Полуботка так списав, як ти сам єго уложив? Подивись, князю, та спізнавай, чи на сій мошонці не твої знаки та герби?

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Бісе! проч!

СКОРНЯКОВ (подаючи Самборичеви цидулку).

Отче Самборич, чи отся цидулка написана вашою рукою?

САМБОРИЧ (розглянувши цидулку).

Ні! не моє отсе письмо, хоч намагано мов би то моє (підносячи руку в гору) На се присягаю.

НИЛЬ.

Так, се справді не отця Самборича письмо, а моє. Ви князю (до Меншикова) найлучше о тім знаєте, бо самі приказали менї сю цидулку скомпонувати і підписати отця Самборича, мов би то справді вона походила від підписаного. За се обіцяли вивести мене в епископи!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (притлумленим голосом).

Се твоя справа навіджений!

СКОРНЯКОВ (читає).

Князь Александер Меншиков, силуючись чим-небудь погубити Полуботка, приказав по причині нам досї незвістній підробити ложний донос на Полуботка та удокументувати підробленою цидулкою.

ПОЛУБОТОК (перебиваючи Скорнякова).

По тій причині, що-б мене змусити, віддати мою дочку Марусю за єго сина Данила і мої маєтности забрати разом з Почепщиною.

Digitized by Google

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ.

Се лож! Твоя дочка сама хотїла вийти за мого сина, але ти її заперечував. Тепер же, коли твоя заборона її досягнути вже не година була, вона повінчала ся з моїм сином в надневськім монастирі, по обопільній їх волї.

ТЕМНИЧНИК (приступивши до царя).

Ваше імператорське величество! Мария Полуботок і лубенський полковник Маркевич просять вступу.

Ц А Р.

Нехай ввійдуть.

Я В А VIII.

Тїї-ж, Маруся і Маркевич.

МАРКЕВИЧ.

Вашого імператорського величества покірний слуга, Андрій Маркевич, що видер Полуботкову дочку Марусю з рук насильника Данила Меншикова, котрий держачи її увязнену в надневськім монастирі, насильним способом хотїв її змусити до супружної звязи, просить о ваше імператорське благословеньство. (Маруся і Маркевич приклякають перед царем, цар підносить над ними руку, вони встають і підходять до Полуботка).

ЦАР (слабим голосом).

О, Меншиков, во грісїх родил ся єси ти, і во грісїх згинеш! (махнувши рукою на Скорпякова).

СКОРНЯКОВ (читає).

Князь Александер Меншиков забрав насильно, без дозволу Полуботкові маєтности, незаконно і без дозволу царського захопив Почепщину з її дооколичними поселенцями і ратушними селами, та ще і спроневірив ся до казни на суму 250.000 карбованців. То-ж узнаєть ся князя Александра Меншикова виним!

Ц А Р.

Винним, і засуджуєть ся єго на втрату всяких достоїньств і всїх відзнак (піднесеним голосом) і на поселенїє в Сибір, — в Тобольск!

КНЗ. АЛЕК. МЕНШИКОВ (падаючи на колїна перед царем).

Милости і отеческого разсужденія!

Ц А Р.

Проч! возьміть єго! (Артемієв-Максимович відводить Меншикова сперед царя) Взяти в него шпаду, шлїфи! В кайдани! в Сибір — в Тобольск! (коли Меншикова виводять за двері) А тебе Павле Полуботок освіщаю безвинним!

Digitized by Google

ПОЛУБОТОК.

Царю, обвісти-ж і мою Україну безвинною, верни її привилеї, — верни свободи козацькі!

Ц А Р.

Здійміть в него кайдани!

ПОЛУБОТОК.

Вперше, царю, здійми кайдани з моєї України і вольного козацтва.

Ц А Р.

З Україною та козацтвом зроблю як мені угодно! а з тебе нехай здіймуть кайдани!

ПОЛУБОТОК.

Коли царю, не хочеш зняти кайданів неволі з моєї невинної України, нехай же я, в отсих кайданах на страшний суд перед Богом стану за мою невинну Україну, благати Єго проти тебе! (цар здрігаєть ся).

СКОРНЯКОВ (піддержуючи царя).

Ратунку, пане лїкарю, ратунку для царя (лїкар тверезить царя).

Ц А Р.

Розсуджую тебе невинним!

ПОЛУБОТОК.

Бог розсудить нас з тобою за Україну, за лицарське козацтво, за наші свободи, що ти, цїлованнєм креста сьвятого нам сьвято держати зобовязав ся. Ти Петро, а я Павло, — на одній ми дошці перед Богом! Я нині, безвинно замучений, в кайданах стаю на страшний суд Божий (цар здрігаєть ся і заточуєть ся) але швидко і ти царю пійдеш стати на той же суд Божий! (цар сильно здрігнувшись заточуєть ся на Скорнякова — омлївае. Скорняков і другі єго піддержують не даючи єму упасти на землю).

ЛЇКАР (тверезячи царя).

Небезпечно! — В палату! в палату! (виносять омлїлого царя).

МАРУСЯ і МАРКЕВИЧ (приклякнувши при Полуботкови).

Таточку, благословіть же-ж нас хоч в кайдани закованими руками!

ПОЛУБОТОК (підводячись при помочи Ганни і Самборича, кладе руки на голову Марусї і Маркевича).

Дїти мої! — Квіти мої! — Бог — нехай блогосло-вить — вас! (опадае назад).

САМБОРИЧ (крестячись).

Моліте ся! на ісход душі моліте ся!

МАРУСЯ (скрізь плач).

Таточку!

Digitized by Google

ГАННА (шльохаючи).

Друже мій!

САМБОРИЧ.

Цитьте! Богу молїть ся!

ПОЛУБОТОК (важко зітхнувши).

О-ох! Бо-же! Укра-їно — про-щай — ме-не!

САМБОРИЧ (крестячи Полуботка).

Умер!

ВСЇ (падаючи на колїна).

Невинний в кайданах!

САМБОРИЧ (поважно).

Умер, що невірив своїм власним силам!

Завіса спадає.

Сервири.

В роковий день смерти брата мого
Володимира 1887 року.

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДИЯ.*)

ДАНТОВА ПОЕМА В ПЕРЕКЛАДЇ СИВЕНЬКОГО.

Пекло.

Пісьня четверта.

Зміст.

Поет прокидаєть ся від грому і йде в дорогу далї за своїм ватажком. Зіходить у Лімб, що є перший круг пекла і там знаходить душі тих, що, хоч жили розумно і чесно, але недопущені до раю, через те, що не відродились хрестом. Відтіль зіходить у другий круг.

1 Страшенний грім над головою в мене
Розбив менї тяжкий мій сон. Я скочив, —
Немов зненацька збуджена людина.
4 І, як спочили очи, в глиб поглянув
І, ставши прямо, пильно придивляв ся,
Що-б розпізнати місце, де я був.

*) див. Правда 1892. вип. XXXVIII. стор. 219—223

Digitized by Google

І вглядів, що я був над самим краєм
Безодньої нещасної долини,
А з неї крики всї у грім збирались.
Була глибока, темна і туманна
Така, що я хоч придивлявсь на дно,
Але не міг нїчого розібрати.
„Тепер зійдїмо до сьлїпого сьвіту,
Почав поет, а сам увесь поблїд,
Я буду перший, ти-ж іди за мною.“
І я сказав, побачивши ту блїдість:
„Як я піду, коли ти й сам боїш ся,
Ти, що моїм ваганням був підпора.“
А він менї: „Тяжка народів мука
В безодні сїй на вид менї поклала
Знак жалощів, що вважив ти за страх.
Ходїм, не біймось довгого шляху“.
Так мовивши ввійшов і ввів мене
У перший круг, що йде навкруг безодні.
Там не було, на скільки міг я чути,
Плачу гучного, а самі зітхання,
Що 'д їх бренїло вічне те повітря.
Зітхали там від смутку, не від муки;
То смуткували незчисленні зграї
Малих дїтий, жінок і чоловіків.
Тодї поет сказав: „Ти не питаєш,
Які то душі, що перед тобою.
Я хочу що-б ти знав, не йдучи далї.
Вони не грішники й заслуги мали,
Але вони не хрещені були,
А тільки хрест веде в сьвятую віру.
Вони були раніш ніж християнство
Й не поклонились Богови як сьлїд.
І сам я теж з сїм'ї таких нещасних.
Отсе нещастя, а не гріх який,
Згубило нас, і мука наша в тому,
Що живемо бажанням без надїї.“
Великий жаль мене вхопив за серце,
Як те почув я, бо пізнав між тими,
Що там у Лімбі люд вельмй поважний.
„Скажи менї, мій пане, мій поете,
Промовив я, нехай я буду певний

Digitized by Google

В тій вірі, що непевність проганяє.
Чи хто виходив відси для блаженства,
Чи сам, чи для заслуг кого другого"?
А він мою вгадавши скриту думку
Одрік: „Я був новим ще в сьому місці,
Коли зійшов сюди до нас могутний,
Увінчаний ознакою побіди.
Він вивів тінь найпершого прабатька
І Авеля, і Ноя, й Моісея
Законодавцю, душу Авраама
Слух'яного, і спас царя Давида,
Ізраіля з його дітьми і з батьком
І ту Рахиль, що тяжко так добув він;
І инших багатьох привів до раю;
А знай, що перед їми не було
Душі людської, що-б могла спасти ся."
Говорячи, ми ходу не спиняли,
А йшли та йшли через густий той лїс,
Що з стовпища густого душ складав ся.
Ми не далеко ще зайшли від брами,
Коли побачив я якийсь огонь,
Що темряви півсферу розганяє.
І ще були далеко ми від його,
Але вже міг я й відтіля побачить,
Що місце те займав славетний люд.
Ти, славо творчости й знаття людського
Скажи менї, хто се в такій шанобі
Що доля їх від других одрізнилась?
І він менї: „Велика їхня слава,
Що дзвонить на землї, де ти живеш,
З'єднала небо на таку відзнаку".
Аж тут почув я покрик голосний:
„Витайте найславнїшого поета,
Його душа вернула ся з дороги."
І як той голос змовк зовсїм, величні
Чотири тїнї надійшли до нас.
Їх вид не був смутний, анї веселий.
Благий учитель став тоді казати:
„Поглянь на сього, що з мечем в руцї;
Він наче цар над иншими трьома:
Се єсть Гомер найвищий з між поетів,

Digitized by Google

Другий за ним сатирик то Гораций,
Овидій третїй і Лукян остатнїй.
Усї вони такої слави годні,
Яку для мене вигукнув той голос,
І добре, що вони мене шанують."
Так ізійшлась уся чудова школа
Сего царя найвищого сьпівання,
Що над всїма як той орел ширяє.
Поговоривши трохи проміж себе,
Вони менї вклонили ся привітно,
І мій поет на теє усьміхнув ся.
Вони ще й більш мене пошанували,
Бо прийняли мене в свою громаду,
І став я шостим у премудрім колї.
Ми вкупі йшли до сьвітла й розмовляли
Про речи, що про їх мовчать тут краще,
Як там про їх годилось розмовляти
І так ми підійшли під пишний палац
Обнесений сїм раз високим муром
І річкою прозорою обмитий.
Її ми перейшли як по сухому,
І як пройшли крізь тиї сїм воріт,
То опинились на луцї зеленій.
Були там люди з поглядом спокійним,
Повага в їх сьвітилась на обличах,
Розмова ж їх рідка бренїла любо.
Ми зупинились саме на узбочі,
На гірцї соняшній і не закритій,
Так що звідтіль усїх було їх видно.
І там-от, на зеленому муріжку,
Менї з-явили ся величні душі,
Такі, що як згадаю, серце б'єть ся.
Я вздрів Електру з багатьма другими
Й пізнав між ними Гектора й Енея,
І Цезара з шулїчими очима;
Камілу вглядів і Пентезилею
З другого боку і царя Латина,
Що з дочкою Лавінею сидів.
І Брута вглядїв, що прогнав Тарквина,
Лукрецью, Марцью, Юлїю й Корнелью
І осторонь од других Саладина.

Digitized by Google

Тодї, підвівши очи трохи вгору,
Побачив я учителя предмудрих;
Сидїв він у громаді фільозофів.
Йому всї дивувались, честь складали;
І там Сократа вглядїв я й Платона,
Що ближче всїх сидїли біля його.
Був Демокріт, що вчив що сьвіт настав
Случаєм, Діоґе́н і Анаксаґор,
Емпе́докл, Геракліт, Зено́н і Та́лес.
І там збирателя прикмет рослин
Діоскоріда бачив я й Орфея.
Там Ливій був, і Туллїй, і Сенека,
І ґеометр Евклїд, і Птольомей,
Іппо́крат, Ґаллїєн і Авиценна
І Аверро́іс, славний коментатор.
Я не можу згадати всїх у-повнї,
Бо так несе мене моя оно́відь,
Що я кажу далеко менш, ніж треба.
Тут від шести нас двоє відрізнилось,
І в іншу путь повів мене поет
Від тиші до тремтячого повітря,
В той край, де вже проміння не блищить.

Пояснення до 4-ої пісьні Пекла.

1. Будова пекла по Данту має форму конїчної безодні, якої вузький кінець лежить в осередку землї, а широкий накритий зверху корою землї тієї півсфери, на якій ми живемо. Ся безодня подїлена на концентричні круги (всїх девять) так що низше положені вузші тих, що вище. Чим глибше круг, тим більші гріхи в йому карають ся і тим гірша мука. Се відповідає моральному значінню пекла. Великих грішників менш ніж звичайних, і тому для їх вистачить менший круг. Тим часом як людий пїкчемних, про яких згадуєть ся в III. пісьні, найбільш, і тому вони займають увесь широкий круг, що йде над краєм усього пекла.

Конусова форма пекла робить те, що крики всїх грішників усїх кругів збирають ся в широкому його кінцї в страшенний грім, від якого й прокидаєть ся Данте.

24. Сей круг подїлено ще на два круги, з яких вищий і ширший зовсїм темний містить у собі язичників чесних, але нїчим не відомих

Digitized by Google

а також і нехрещених дїтий. Другий же, близчий до безодні, осяяний якимсь сьвітлом і єсть місцем задля давних героїв і инших знаменитих людий.

52. Вирґілій умер за 52 роки до Р. Х.

59. Натяк на довгу службу Якова Лаванови (Дивись Библію).

68. Коли в темряві горить огонь, то тая темрява неначе розсуває ся і нависає над сьвітлом наче склепіння.

86. Меч у Гомеровій руцї є ознакою тих боїв, що він висьпівав.

106. По вузчому крузї лімба йде зелений горбок осяяний сьвітлом і віддїлений від вищого кругя мурами і річкою. Сїм мурів, як на думку Ландіна і Веллутелла, визначають сїм чеснот, що могли мати язичники, а як виясняє Даніелло — сїм видїлів штуки (ґраматика, реторика, дилектика, аритметика, музика, ґеометрия і астрономія). Річка, як поясняють, єсть емблема красномовности.

121. Електра, дочка Атланта, жінка Аталана, що, кажуть, збудував місто Фіезоле, з якого потім повстала Флоренция. Вона мати Дардана, що заснував Трою, і тому її оточають Троянцї.

124. Камілла, дочка Метьба, царя Вольсків, що вмерла за Лациюм. Пентезилея, цариця Амазонок боролась і вмерла за Трою.

125. Латин — тесть Енея. Лавинія Енеєва жінка.

127. Луций Юнїй Брут. Лукреция жінка Коллятина, яку згубив Секст Тарквиній. Юлїя Цезарева дочка, жінка Помпея Великого, Марция, жінка Катона Утицького.

129. Саладин, султан Вавилонський; згадуючи його, Данте виявляє свою безсторонність, а помістив його осторонь тому, що він не належить до гурту Римських героїв.

131. Підвівши очи вгору. Сими словами Данте виявляє велику повагу до Аристотеля також і тим, що не називає його на ім'я, бо всяк і без того повинен його пізнати.

136. Демокрит із Абдери думав, що сьвіт повстав від припадкового сполучення атомів.

139. Діоскорид, грецький лїкар, що писав про рослини, камінї і їх силу.

142. Птоломей, ґеограф і астроном зложив ту систему сьвіту, яку приймає теж Данте.

144. Аверроес із Кордови, арабський фільозоф, коментатор Аристотеля.

Digitized by Google

Безвиглядність соціяльної демократії*).

(Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann. Von Dr. Albert E. Fr. Schäffle. Vierte Auflage (7—9 Tausend). Tübingen 1891).

III. Приватно- і публично-правні змагання позитивної соціяльної політики посеред державного покликання.

1) Сприяннє загальній орґанїзації звязковій робітничої і капіталїстичної кляси. Здоровий демократизм сеї орґанїзації Сумнїви в сій справі. Капітал лишаєть ся в націоналній і інтернаціоналній орґанїзації звязковій.

Високоповажаний Друже!

За Вашим ласкавим призволом і сподіваючись вибачення задля так короткого обговорення деяких подробиць, обертаю ся тепер до практичної реформи що до цїлої повні змісту, який вона має здїйснити в сучасности і найблизшій будуччині.

Тут треба добре розріжнити три круги розглядування. До першого круга входить властива орґанїзация стану робітничого і працьодавців задля вирівнання суперечностий їх інтересів. До другого входить весь обсяг поодиноких задач, які має перевести держава соціяльно-політично посеред народного господарства з підмогою правлїння, адмінїстрації і законодавства. Третій круг виповнять розглядування того, що держава має вчинити для позитивної політики соціяльної, чи то впливом на інші позадержавні сили суспільні, чи то відповідним часови розвитком своєї власної орґанїзації.

На переду стоїть отже підмаганнє власної орґанїзації стану робітників і працьодавців задля вирівнання суперечностий їх інтересів. Про се промовляв я вже при іншій нагоді.**)

Велика була-б се помилка думати, що край, держава і громада можуть самі перевести позитивну реформу соціяльну. На всїх полях соціяльної реформи вони потребують підмоги всїх, від кого-б вона не походила, чи від одиниць, чи від товариств і партий. Передовсїм потребують вони для свого дїла самих робітників і працьодавців. Найважнїйшими підпорами позитивних реформ соціяльних, без яких політика не може нїяк обійти ся, се повні репрезентації звязків обидвох кляс.

Держава сама не багато може вдїяти для сеї справи: утвореннєм „виділів робітничих“ в своїх заводах, а більше необмеженою свободою

*) Див. „Правда“ 1892, вип. XLIV. стор. 640 651.

**) Bekämpfung der Socialdemokratie ohne Ausnahmegesetz. Tübingen, Laupp. 1890.

Digitized by Google

фахово звязкового руху обидвох кляс в сім напрямі. В головній мірі повинні обидві кляси, робітників і працьодавців, самі перевести згадану орґанізацию і то після троякого степеньования звязків купецьких, промислових, державних і національних — через репрезентації до відповідного умові полагодження боротьби о услівя робітничі і до обезпечення всяких спільних інтересів. В Анґлії вже в більшій части покінчений сей рух з joint commitee's (сполученими видїлами) після ґрафств і ревірів. З власного напору інтересів обидвох кляс мусить той сам рух проявити ся також в Німеччині.

Сї репрезентації могли би стати підвалинами соціяльного мира поміж обидвома клясами З одного боку зовсім вдоволив би ся управнений демократизм соціяльного ладу: кляса наємних робітників яко така пересправляє рівноправно з клясою працьодавців, вона вимушує як і та справедливу участь в чистім зиску, вона здобуває собі вплив на державне законодавство, вона сама підпомагає міцно соціяльну політику звернену на історично можливий поступ. В усім тім була би в дійсности практична самоуправа всего стану робітничого на соціяльнім полї, одначе ніяк соціяльний демократизм. І з другого боку зискав би соціяльний мир з сторони капіталу: в міру громадження робітничих корпорацій всїх національних галузий промислових а дальше великих ґруп простої всюди знадібної працї скопляв би ся також і капітал ґрупами до управненого опору проти пересадним вимаганням, але полишив би всяку обидливу гордовитість, врозумив би стан робітничий ясним представленнєм становища інтересу условляючого справедливу постанову плати, згодив би ся ґрупами на стягненнє і розширенне інтересу, підмагаюче постійно хід продукційної галузи і руху платничого, критикував би з підмогою робітничих репрезентацій деяких ворохобників з свого боку, „фальшивих братів“ капіталу, котрі, справдешним визискуваннєм робітників фальшують конкуренцию і безвихідно шкодять справі помирення.

А все-ж таки міг би повстати сумнів, що згадана орґанізация стоваришень задержала-б ся при загальнім скупленню обидвох кляс задля рівноправного ведення боротьби о умову, котрій з обох сторін наперед була-б забезпечена справедливість і розвага, але могла би сягнути взагалї поза капіталїстичну орґанізацию.

Не хочу на се відповідати заміткою, що се нїчого не вдїяло би, позаяк рух сей не дасть ся здержати, і сей дальший розвиток може поступати лише крок за кроком, леґально без грабования капіталїстів. Я вказую на дві інші речи. Передовсім сей дальший розвиток не мусить наступити і вельми імовірно не прийде до того навіть в промислї, а тим менше в сїльскім господарстві. Відтак не представляла би зовсім ся евентуальність соціялїстичний радикалїзм, лише економічно, державно і куль-

Digitized by Google

турно докладнїйший і тому більше бажаний авторитетний витвір, історії народного господарства, який виїшов би помало і лєґально з істнуючого.

Одначе імовірність, як кажу, не промовляє за тим, щоби повне скупленнє обидвох кляс до боротьби о умови вийшло на останку в прилюдно правну, не кажу вже в чисто державну а навіть народнодержавну орґанїзацию. Економічні і полїтичні шкоди і небезпеки, які грозять задля такого уладження, виказані вже недавно в „Zeitschr. für d. ges. Staatsw.“ именно на тій галузи продукцийній, котрої удержавленнє вже знайшло заступників, именно на продукції гірничій. Для найосновнїйшого досьлїду нема нині нїчого замітного, що навіть в найблизшій будуччині не мусїло би загнати всего промислу і теперішнїй дрібний промисл в народнодержавне господарство колєктивне або лише в державою підпомагане і наглядане продуктивно-товариське веденнє (котре само про себе мало би ще характер капіталїстичний).

Найбільш каже думати витвореннє дїйстних монополїв акцийних з урядничою управою і знесеннє национальної і інтернациональної конкуренції з підмогою змов, картелїв, Trusts; позаяк урядничим ладом управлюваний монополь акцийний має вже цїху заводового ведення інтересу а з конкуренцією відпадає для народу також головна порука для всїх вже давнїйше згаданих користий капіталїстичного проводирства в национальній продукції. Нехай сей розвиток іде скорше*) або повільнїйше, то все таки, як се станеть ся, появить ся новотвір яко насьлїдок капіталїстичного монополю, а не через скупленнє робітників і працьодавців в загальних репрезентациях. В горі згадана орґанїзация обидвох кляс до загальної боротьби о умови ослабляє навіть сама про себе напір до загального господарства колєктивного. Вона робить також становище капіталу міцнїйшим і милїйшим, робить справедливійший розмір подїлу чистого доходу між наємною працею а капіталом, робітничі корпорациї поворотливійшими, а з підмогою робітничих репрезентацій навіть здорову демократию більше викональною в економічних і державних справах. Се отже не є імовірне, що-б хоч найбільша часть промислу остаточно капіталїстичний провід продукцийного процесу скинула повільно — не кажу вже нараз, як олень роги. Та хоч би і так було, то се стало-б ся без насильства і переверту, то вже були-б установлені поворотливійші корпорациї продуктивні висшої економічної спосібности і дозріли би вже до здїйсненя під порядкуючим впливом держави, а в головній части поза державою. Тому радикальний социялїзм в нїякій формі, — именно яко комунїзм не дасть ся добачити у мети розвитку згаданого великого руху сучасности і найблизшої будуччини. Більше суспільного мира а менше на-

*) див. Tüb. Zeitschr. 1891. I. і II. Miscellen.

Digitized by Google

хилу до переверту мусїв би принести спілковий рух робітників і працьодавців. Так може держава спокійно на се призволити!

Коли-ж вже для орґанїзації робітників настав новий час, то не менше і для орґанїзації стану підприємців. Именно в сім напрямі мав би найблизший час принести найбільш рішучий дальший розвиток.

Сумна сторона теперішнього положення не проявляєть ся в тім, що також капітал буде спонуканий супротив роботи придбати собі економічно і полїтично вироблену партийну орґанїзацию. Лихо в тім именно, що капітал переходить в нову добу в стані, що лишив ся далеко позад орґанїзациєю пролєтарияту. А не тому лише, але також по части — винно се фальшиве успокоюванє, в якім дав ся заколисати виїмковими законами. Се буде отже вправдї трудний, але в будучинї остаточно спасенний перелом, до якого доведе знесенє сих законів примусом до економічно і полїтично докладної орґанїзації партийної капіталу. До сего перелому мусить дійти; довершенє национального і інтернационального скупления робітничого сьвіта зломить силу наймоцнїйшого недбальства і вимусить згаданий процес сполученя також і для працьодавців.

Вже можна всюди помічати почини економічного скупления промислового капіталу. Кожна нова доба загальних змов підномагати ме зріст і скріпленє сих починів. Імовірно доведе і сьвіт працьодавців до інтернационалних стичок їх национальної орґанїзації партийної і звязкової, як вже подібні стички відбуваютъ ся поміж інтернационалними партиями робітничими.

Але чи через те именно не збільшить ся загально социяльна небезпека, що обидві кляси национально і інтернационально в економічнім і полїтичнім взгляді здвигнуть ся до социяльних потуг партийних? Я сего не побоюю ся. Обидві кляси від себе залежні, одна не може істнувати без другої. Вони отже обопільно тим менше будуть себе гнобити і визискувати, тим уміркованїйше і справедливїйше поміж собою укладати услівя робітничих умов, тим старанніше виминати перепон продукцийних шкідливих обидвом сторонам, волїти муть спокійний розвиток дальший замісць поступового як і ретроґрадного переверту, будуть прихильнїйші для того, що дає держава їм обидвом, і приступнїйші для позитивної полїтики социяльної. Інакше годі осягнути мирно реформаторське поборенє клясових суперечностий на полї істнуючого а ще непережитого ступня розвитку суспільного.

А именно нема чого побоювати ся степенованя обопільних репрезентаций до інтернационалних звязків і стичок. Всякі национальні звязки кожної з обидвох кляс здержували би їх обопільно, але будуть спонукувати рівномірно у всїх наций до практичної і достижимої мети. Вони

Digitized by Google

зможуть практично перевести се, чого національні власти державні або зовсім не можуть або лише в трудом осягнути.

Вони можуть стати взагалі практичними орґанами інтернаціональної політики соціяльної, підпорами уложення, виконування і контролї інтернаціонально-рівномірного законодавства і управи для охорони і обезпечення робітників, взагалі для інтернаціональної рівномірної політики соціяльної, котра-б не захитувала інтернаціональної рівноваги конкуренційної. Гадка ся про охорону робітників розвита в „Zeitschrift für Staatwissenschaft“, де з нагоди Берлїньскої конференції задля охорони робітників виказано, що навіть цїсар і папа не зможуть без підмоги робітників і працьодавців довести до практично успішного закона охорони робітників рівного для всїх народностий і єго обезпечити.*) Що сказано про охорону робітників, то має свою вагу і практично ще більшу в справі інтернаціональної розмірности обезпечення робітників, котрого інтернаціональні тягари можуть ще більше захитати інтернаціональну рівновагу конкуренційну супроти необезпечених народів, як се можуть вдїяти тягари інтернаціонального законодавства про охорону робітників — не кажучи вже про максимальний день робітничий.

Інтернаціональні звязки в обсягу економічної реформи соціяльної не є ще самі про себе нездоровими і небезпечними з-явищами. Вони відповідають події, що народні господарства все щораз більше доповняють ся до господарства сьвітового і в сім є від себе залежні, так що вони поміж собою условлені що до конкуренції. На тім припущенню опираєть ся управненнє змагання Берлїнської конференції, на тім також опираєть ся управненнє впливу всїх національних звязків робітників і працьодавців на інтернаціонально рівномірну політику соціяльну і економічну взагалї. Обидва звязки були би властивими підоймами для інтернаціонально рівномірного права робітничого. Вони мали би силу, се право всюди морально вимусити і наглядати рівномірне виконуваннє, коли тимчасом не так легко роздобути в дїяльній формі інтернаціональні орґани центральної екзекутиви, хоч би вони були так скромні, як комісия або конференция Берненьска.

Зазначене уладженнє звязків не було би на наш погляд бажане для позитивної соціяльної і законодавчої політики. Законодавча політика обезпечує соціяльну проти забагнення і пересади. Хоч би обидві кляси, праця і капітал скорше або пізнїйше в тім спільно користували ся своєю витвореною орґанізациєю, щоби непрактичному законодавству соціяльної реформи і реформі соціяльної управи противставити давний принцип „про нас нїчого без нас“ (de nobis ne sine nobis!) і для за-

*) див. „Zeitschr. f. Staatswiss. 1890, II. Miszellen.

Digitized by Google

дачи бюрократії також в суспільности позитивної соціяльної політики придбати незвичайну простоту і певність проти вмішування, то сего не може більше бажати ніякий фактор життя суспільного, як — „соціяльна монархия“.

(Далї буде.)

Сучасний Українець*)

у весїльних звичаях і пісьнях.

Написав **С. Юрковиця.**

III.

Вийшли заповіди. Настав час весїлля. І от у хатї молодого і молодої починають ся лаштування. Ще за два або три днї до його матери[1]) молодят ходять по селу та просять жіноцтво хоч би так:

Да сусїдоньки мої,
Прибудьте к менї,
Да до моєї хати,
Да до мого дитяти
Коровгаю (шишок, лежнїв) бгати.[2])

Кличуть переважно родичок. Кожна жінка і дївка, йдучи до молодого або молодої, несе з собою що небудь: паляницю, яйця, борошно і т. ін.

За готування ш и ш о к беруть ся в четвер.[3]) У пятницю печуть л е ж н ї.[4]) В сей же день одна з поважних жінок, що має першого чоловіка, вчиняє коровгай.

В ушицьк. пов. в сей день над вечір молодята ходять по селу і збирають дружок і дружб. Як зовсїм повечерїє, в хатї молодої роблять т о р о ч и н и. Молода дає кожній дївцї по рушнику і по куску тороків[5])

---

*) див. Правда, 1892, XLV. випуск, стор. 711—718.

[1]) У переяславськ. пов. се робить замужна сестра молодої; у дубенськ. пов. — які небудь дві жінки, заткнувши за голови квітки з барвінку.

[2]) Чубінськ. т. IV. N. 484. А.

[3]) Київські міщане у сей день печуть в е р ч і. Печуть всього три: дружцї (обл'їплюють голубцями і шумпхою), батькам і свасї (тілько з одним голубцем) або в церкву.

[4]) У київськ. пов. се роблять у суботу.

[5]) Т о р о к и — се кінцї полотна, що привязують до качалок ткацького станку. Пришивають ся до рушників, як для краси, так і що-б здовжити рушники, котрими перевязують дружків, боярів.

Digitized by Google

і просить пришити їх. Молодий те-ж приходить з дружбами і музиками. Починають ся торочини з благословення старости. Сьпівають пісень відповідних сьому часу, а музики грають жалібно Миколая і Лазаря. Скінчивши сю роботу, сїдають вечеряти, а по вечері, трохи потанцювавши, сїдають шити вінки молодій.

У суботу печуть коровгай.[1]) Готования до сього урочистого акту, у котрому, як каже Новосельский, криєть ся велика громадсько-релїгійна таємниця славянських народів, як у молодого, так і у молодої починають ся з самого ранку: насївають „корець муки пшеничної“, приносять „цебер води криничної“, готують „фаску масла ярових коров, копу яєць молодих курий, гарнець соли ледової, гарнець рути зеленої, корч калини червоної, три мірочки перцю, четверту імберцю, а пяту шамраю“.[2]) Як всього наготовлять, тодї молодицї, „як лебедї білесенькі“, насипають у ночови борошна, вливають води або горілки (що-б веселий коровгай був) і з піснею

1

Благослови Боже, — І отець і мати
Ти чесний Госпоже, Коровгай зібхати.'

тихо і поважно розпочинають роботу. Місять тілько дві заслуживі жони; останні з дївчатами[3]) ріжуть локшину, варять варенуху і т. ін. Як добре вимісять тїсто („що-б затірочки не було“), то дають дївчатам виробляти всякі атрибути до коровгаю; самі-ж стають до готования його. Перш усього ставляють серед хати ослін,[4]) на його дїжу, перевертують віко її до гори рубцями, посипають вівсом (що-б музика спідки не вгризла)[5]) і готують спідку до коровгая[6]), вважаючи на те, що „сам Бог денце місить, а Пречистая сьвітить, а янголи воду носять, Господа Бога просять“. У середину дїжі ставлять чарку з горілкою, ложать ніж і прилїплюють до його засьвічену сьвічку. На спідку кладуть великий хлїб — коровгай,[7]) сьпіваючи:[8])

---

[1]) У де-яких селах чигринськ. пов., у переяславськ., полтавськ і у Київі серед міщан печуть його в пятницю. У київськ пов., овручськ., мозирськ. і кобринськ. коровгай місять у неділю вранці.

[2]) Чубінськ. т. IV. N. 505; Київ. Стар 1890 р т. XXX. стор. 197 N. 1.

[3]) Більш се роблять самі молодицї; дївчата збирають ся коло молодої.

[4]) У лубенськ. пов. ставлять столик проти печи; з дїжі виймають тїсто і виробляють коровгай на столї.

[5]) У багатьох місцях Украіни віко посипають ще борошном і просом. У полтавськ. і лубенськ. пов. посипають його борошном і льлють трохи браги; зміпати се повинен який-небудь хлопець 10 років.

[6]) Спідку не можна розплїскувати руками, а треба — качалкою.

[7]) У овручськ пов. коровгай роблять так: кладуть на спідку два шаги, на їх ложать сїм паляниць, обсажують пятьма шишками і підперезують поясом.

[8]) Додати до сієї НН. Чубінськ. т. IV. 487, 493, 501 і 506 (варіянти).

Digitized by Google

2

Ой лїтали голубоньки по полю,
Вибірали пшениченьку з кукілю.

У середину кладуть сушені вишні, сир, яйця і гроші.[1])

Бажаючи, що-б коровгай був, „як день білий, як Бог милий, як яснеє сонечко, що сьвітить у віконечко“, оздоблюють його шишками, товстими бубликами, бороною (тілько у молодого), голубцями і т. ін.[2]) І ся дія не без пісень:[3])

3

Коло престола — Все хрести золотиї.
Мати Христова — А чи з руточки
Плете віночки, стоя, — А чи з мяточки,
А коло неї престоли її — Чи з хрещастого барвінку?

Оздобивши його,[4]) як тілько мога, коровайниці беруть віко з коровгаєм і кличуть кого-небудь з чоловіків або парубків[5]) вимести піч. Той, що вимітає, неодмінно повинен бути кучерявий, а як що ні, то щоб хоч волося мав розкудлане. Він тричі махає помелом по печі, а жіноцтво висьпівуе.[6]) „Кучерявпй піч вимітає, а білява заглядає“. Як настане час садити коровгай у піч, заслуживі жони[7]) беруть його і повагом ідучи до печи, сажають,[8]) просьпівуючи: „Піч наша регоче“[9]) і т. д. Посадовивши в піч, вони хватають діжу і радіючи, що „піч да бика привела, а припічок да телушечку, а запічок — егнушечку, а кочерга до яець нанесла, ступа на яйцях седіла а лисиця хвостом вертїла, а помело кудкудакало“,[10])

---

[1]) У полтавськ. пов. кладуть у його 27 варенпків; у лубенськ. — пять сирих яець: одно по середині і чотпри по краям; у більськ. — батько кладе скілько копійок, а мати накриває се місце скатеркою, робить локтем ямку і ложить туди місяць і сонце зробляні з тїста.

[2]) У Гостомислї київськ. пов коровгай оздоблюють 4 бочепками з тїста, 4 голубцями, 4 варениками з сиром, 4 яйцями і навкруги шишками. У лубенськ пов. голубцями і шишками оздоблюють коровгай дві жінки і два чоловіки.

[3]) Додати: Чубін. N. 514 В. (варіянт).

[4]) У полтавськ. пов. пісьля сього втикають чотири сьвічки в його, а за сїм беруть велику сьвічку, приліплюють до ножа і ложать у діжу. У переяславськ — перше піж садити обліплюють свічечками (6); у полтавськ. і київськ. — чотпри сьвічечки; у лубенськ. спершу приліплюють до діжі, а потім знимають їх і приліплюють до вікон і дверий.

[5]) У лубенськ. пов. піч вимітають ті чоловіки, що оздоблювали коровгай; у полтавськ. — дружко.

[6]) Чубінськ. N. 546.

[7]) У лубенськ. пов. се робить у молодого дружко; у молодої — сосїд.

[8]) У Київі серед міщан кидають у піч гроші, бажаючи задовольщити домового.

[9]) Чубінськ. N. 498.

[10]) Ibid, стор. 595.

Digitized by Google

бігають по хаті, бють нею об сволок і сьпівають:[1] „Ой піч стоїть на сохах“ і т. д.[2])

Пісьля такої праці сьлїд і причепуритись. Для сього ставлять серед хати на ослонї дїжу, на дїжу — миску з водою,[3]) умивають одна другу і, втершись, цїлують ся, „хто кому рад“, примовляючи: „так би наші молодята любили ся, цїлували ся, що-б всї люди здивували ся“. Засїм сїдають за стіл закусувати.[4]) По закусцї весь жіночий персонал виходить з хати, взявшись за руки. На дворі стають в кружок і під акомпанїмент рубля починають виводити журавля,[5]) весело сьпіваючи звісну пісьню: „Унадив ся журавель, журавель до бабиних конопель...“

У київськ. пов. (Міровка) замість сього всього сажають на покутї кучерявого, вмивають його, цїлують і дають горілки. Посилають за музиками і танцюють. Засїм беруть ся вбирати лежінь стрічками, калиною, а далї ставлять гільце і чіпляють на його овес, жито, яблука і т. ін.

Спечений коровгай прямо ложать на стіл і квічають,[6]) а як де, то ще просять „комороньку дати, коровгай сховати“.[7])

Так само печеть ся коровгай і у молодого; сьпівають тих же пісень. Печуть його у молодого не скрізь; переважно — у молодої.

У сей же день молодята „без білого білїлечка біленькі, без красного красничка красненькі“, кожне нарізно, ідуть на село просити „всю свою родиноньку, близькую, далекую, великую, маленькую, на хлїб, на

---

[1]) У Харьківщинї дїжу носять по хатї чотири чоловіки; цїлують ся через дїжу, хто кого вспіє; той, що не вспіє, повинен пролїзти попід дїжею; в александр. пов. — її носять дві жінки і дві дївчини, ставши навхрест; у лубенськ. — се роблять дружко і піддружий; цїлують ся з свашками тричі; у новоград.-волинськ. — носять її чоловіки з жінками.

[2]) Чубін. N. 555.

[3]) У переяславськ. пов. воду сю дві жінки виносять на тік.

[4]) У більськ. пов не сїдають їсти за той стіл, де має бути посаг, а сїдають за другий, а над першим вбивають у стїну три кілочки довжиною вершків з 10 кожний: два вбивають перпендикулярно — один від другого на пів аршина, а третій трохи вище, — межі першими по серединї. На сї кілочки вішають кусок узенького полотна; лаву, що стоїть унизу накривають рядном. Місце се і є — посаг.

[5]) У більському пов. тянець розводить батько молодої, взявши під паху хлїб і жінку за руку. — Помічу тут, що в багатьох місцях Украіни журавель бореть ся з ріжними польками, кадрилями і т. ін

[6]) У більськ. пов у коровгай втикають торочки — вишневі гіллячки обмазані тїстом.

[7]) У дубенськ. пов його спершу ложать на віко застеляне білим рушником і, поносивши по хатї на голові, несуть до комори. — У полтавськ. — в додаток до його печуть ще лежінь, дивень, — хлїб, маючий форму великого бублика і дві шишки, в котрими ходять по селу просити на весїлля

Digitized by Google

сіль, на весілля". Молода[1]) виходить з дому[2]) тільки з старшою і підстаршою дружками;[3]) молодий — з старшим боярином.[4]) Перш усього заходять до духовенства. Входячи в хату, молода кланяєть ся тричі кожному і цілуєть ся, не минаючи і малих дітий. Гурт дівчат коло неї все більшає і більшає.

І ходять дружечки, як паняночки, тихо по сонцю (се неодмінно), „крешучи підківками, як небо зірками"; і не мало їх; „сімсот ще й чотирі, та все чорнобриві, сімсот ще й пятнадцять, та всі у сапянцях, в стрічках, та в косничках та в червоних черевичках", і не вважають на прохання молодої вернути її дівування, а несуть його в сине море, у тихий Дунай, вихваляючи фізичні і моральні якости молодять, і гудуть голубоньки все дужче та дужче, що:[5])

4

У селї, селї новина —
Зацьвіла в лузї калина;
Не так у лузї, як в селї,
У нашої Н. на столї.

5

З гори та в долину
Ламайте калину,
Квічайте княгиню,
Що-б наша княгиня
Така була, як калина.

6

Тихо йдїть дружечки,
Нашого винограду не поломіть,
Бо наш виноград сам поріс.
Куди нашу Н. Бог понїс?

7

Шелеп, шелеп по дубинї
Шелеп, шелеп по дубинї
Дівка вінки погубила
А Н. не згубила,
Та Н. полюбила.

8

Ой то не грім громить, —
То Н. біжить
Тїсними уличками
З пишними дружечками.

9

Сьвїгом, Н., сьвїгом, —
Ми за тобою сьлїдом, —
Білою сьвїжиною
За тобою княгинею.

---

[1]) У переяславськ. пов. перед тим, як має молода виходити на село, старша дружка вдягає її; у полтавськ. — се роблять усї дівчата, що зібрались до неї; у лубеньськ. перед сим плетуть вінки молоді: старша дружка бере з голови молодої дві стрічки (червону і зелену), збирає їх на голку і робить дві квітки подібні до повного маку і подає на тарільці молодій; молода просить у всіх благословення вінки поносити; за сім старша дружка пришпилює її до голови обидві квітки, котрих вона не здіймає до того часу, поки не прийде молодий.

[2]) В ушицьк. пов. як ідуть на село, то мати молодої кропить сьвяченою водою всіх.

[3]) У пінському пов. молода ходить по селу з матірю або братихою.

[4]) У більськ. пов. боярина звуть маршалком. Молода окрім двох дівчат бере ще й присваху.

[5]) Додати до сих NN. Чубінськ. 701, 614, 304 А., Київ. Ст. 1890 р. т. XXX. стор. 135 N. 19 і стор. 137 N. 34 (варіянти).

Digitized by Google

10

Ой брязнули ключі, (2)
До комори йдучи.
Сьпівали дружечки
Улицею йдучи.

11

— Ходїм, Н., із нами
Дамо тобі хустку з орлами!
— А я тую хустину зносю,
Полюбила Н., як душу.

У де-яких селах Чигринського нов. молода, йдучи поуз шинк, заходить в його з дружками і пє горілку на гроші зібрані на підкови їй. Як що на дорозї зострінеть ся з молодим, то підходить помаленьку до його, а він до неї, кланяють ся одно другому і цїлують ся. Таж церемонїя буває, як що в селї скілько пар молодих ходить.

Обходивши всїх родичів і сусїдів, молода йде до молодого. Наближаючись до його двору, дружки піснею:

12

До свекрухи йдемо,
Княгиню ведемо.
Молода, як княгиня,
Червона, як калина.

подають звістку, що-б хутче „обмітали двори, застеляли столи, клали ложечки, дрібні блюдечки, золотпї мисочки, що-б була курка жарена і горілка варена, ще к тому і огірки, що-б були говірки". Просьпівавши перед ворітьми:

13

Одчиняй, дїверко, ворота пові,
Бо йдуть дружечки невіщені,

всї йдуть у двір, стають коло порога і ждуть, поки їх покличуть.[1])

Свекруха виходить і просить молоду до хати; молода — дружок. Йдучи в хату, дружки за молоду сьпівають:[2])

14

Не гнївайсь, моя ненько, на мене,
Що я веду челядоньку до тебе.
Ой годуй їх білими калачами,
Напувай же їх солодкими медами,
Випроважай їх з скрипками, з цимбалами.

Їх садовлять і трактують. Дружки, хвативши сього-того, просять усїх „встати, підвести ся, Господу Богу поклонить ся, сватови й свасї, сватові дочцї і куховарочцї" і біжать танцювати. Потанцювавши, вони збирають ся коло молодої і, йдучи з двору, дякують у пісьнях за трактування. Як що добре їх приймали, як що справдї годували їх білими

[1]) Додати N. Чубін. 146.
[2]) Теж N. 233.

Digitized by Google

калачами, напували солодкими медами, випроважали з скрипками, з цимбалами", то така дяка:

15

Ой були ми у свекрухи,
Пили ми горілку
За Н. дївку.
Зайдемо до криниці
Напємось водиці.

Як що сього всього не було, то, не вважаючи на всї прохання молодої вибачити батькам молодого, починають глузувати, що-б усї знали, як їх приймали:

16

А у нашого свата
З сього і з того хата:
З білої берези,
Ідемо ми тверезі
З білої осики,
Не має музики.

17

Ой були ми в молодого,
Та не їли нїчого,
Не їли, не пили,
Трохи нас не били.

18

Ой були ми в свого свата,
Як не були;
Ой пили ми горілочку,
Як не пили;
Ми свого сватонька одбули.

Поглузувавши таким чином, вони звертають ся до молодої і попрікають її за те, що пізно вертають ся до дому:

19

Ой попід лїсом отава,
Ходила Н., як пава,
Поки дружечок зібрала,
Темна нїченька настала.

20

Зійди, зірко, з неба,
Тепер тебе треба,
Завтра перше воскресїння,
Прошу тебе на весїлля.

Забачивши хату молодої, „хату новую, де рідная мати, де кубки повненькі, братіки рідненькі", дружки просять „не спати, а пекти калачі і варити ягідки на меду". Мати, зачувши се, відчиняє ворота дружкам доччиним і просить до хати. Всї входять у хату і сїдають вечеряти.[1])

У кобринськ. пов. молода йде на село тодї, як молодий у неї побуває. Зранку в сей день збирають ся до неї дружки і вють вінки, поки молодий не приїде. Молодого стрічають у сїнях і частують горіл-

[1]) У лубеньськ. пов. молода, прийшовши до своєї хати, ламає паличку, що ходила з нею по селу і кидає через хату.

Digitized by Google

кою, а маршалок научає його, як треба повертатись з молодою; за сїм всї входять у хату і починаєть ся даровизна. Молоді дають: панчохи, стрічки, перстнї; батькам її — по куску полотна. По даровизнї маршалок, звязавши молодим платком руки, обводить тричі кругом стола; молода за кожним разом кланяєть ся отцю-неньцї, а вони її благословляють. Пісьля сього молодий, подяковавши їм за всї пожитки, іде на село; молоду те-ж виряжають за ним: її спершу розплїтають косу, завязують голову платком з стрічками, надївають жупан з червоними застижками і, нарештї, ведуть просити на весїлля.

В ушицькому пов. ідуть на село тодї, як зівють гільце. Перед тим, як має молода виходити на село, її розплїтають косу [1]) ставлять серед хати ослін, накритий кожухом, садовлять на його молоду і, взявши благословення у старости, батько, мати і родичі підходять і потрохи розплїтають косу; за сїм кладуть її на голову вінок і піднимають з ослона; вона бере по хлїбови в руку і дає батькам, а, як не має їх, то родичам; і ті і другі неодмінно повинні седїти плечима до столу, а очима до дверий; даючи їм, вона кланяєть ся і цїлує їх. Пісьля сього вють гільце: роблять се батько, мати і всї гостї, а молода йде на село... Як прийде з села, то не йде прямо в хату, а стоїть коло порога і жде поки зготують посаг; у хату йдуть тілько дружки. Як усе готове, тодї староста обводить весь гурт дружок з молодою кругом столу і частує горілкою. По вечері трохи танцюють. На сьому посаг і кінчаєть ся:

Ото-ж як повечеряють, молода просить дружок виламати гільце:

21

До бору, дружечки, до бору,
Рубайте сосну здорову,
Принесїть її до дому,
Поставте її на столї,
Звийте гіллячко до землї.

Звичайно гільце ранче готуєть ся; се-ж робить ся тілько задля форми. Повертївшись трохи на дворі, вони йдуть у хату [2]) і сїдають за стіл робити квітки для гільця „З червоної калини, з зелененьких вишеньок, з червоненьких ягідок, з зеленого тернаку, з хрещатого барвінку". Для гільця зрубуєть ся рясна гіллячка або сосни, або вишнї, або бузку.[3]) Перш усього старша дружка звертаєть ся до брата молодої, що-б благо-

---

[1]) У єлисаветградськ. пов. теж у сей час розплїтають косу.

[2]) У лубенськ. і полтавськ. пов. гільце вють у сїнях і тілько з благословення старости вносять його в хату; у лубенськ. пов. гільця у молодого не вють.

[3]) У переяславськ. пов. гільце — 9 пальць у аршин завдовшки; убирають квітками з паперу; затикають у житнїй хлїб.

Digitized by Google

словив гільце звитп. Брат благословить і вони обквічують його чим тілько можна: і калиною, і барвінком, і жичками, і житом, і пряніками і т. ін. Першу квітку робить молода і чіпляє її на самому версї гільця. Останнє все роблять дружки; вона тілько сидить та слухає, сумуючи, як то дружки висьпівують, що вони „всю долину сходили і всю калину зломили, і хрещастий барвінок, і запашний васильок, і кудряве деревце її на гільце“ і що „вілечко вище на столї, ніж батьківські густі кони на полї і високі стоги на гумні“.

Зробивши все, як сьлїд, дружки піснею:

22

Все дїло зробили, —
Гіллячко звели;
Помили ложки, тарілки,
Дайте нам трошки горілки;
Помили ше й ложечки,
Дайте хоть трошечки.

натякають на те, що пора-б уже чого-небудь дати і випити та закусити. Їх вдовольняють.[1])

У молодого в сей час теж вють гільце-деревце: Сьпівають тих же пісень, що і в молодої.

Як до молодого, так і до молодої над вечір сходить ся чимало родичів і сусїд. У дворі молодого грають музики; молодь танцює. Батьки його в сей час пеклують ся про те, кого-б вибрати за дружка. Для сього вони кличуть усїх у хату, але туда не кожний охоче йде, бо се потрібує деякої втрати. З тих, що ввійшли батьки і вибирають дружка і піддружого. Обовязок дружка — порядкувати на весїллї. За дружка вибираєть ся чоловік поважний, розумний, балакучий і знаючий добре всї весїльні звичаї. Його легко впізнати серед гурту людий: він ходить з палицею помаленьку і порядкує. Піддружий помагає йому. Перш усього дружко робить приказ старшому бояринови зібрати 7—12 душ боярів. Окрім бояpів вибирають ся свашки — звичайно невістки та близькі родички і сьвітилка — незамужня сестра молодого. Коли роблять ся такі вибори, молодята стоять у церкві.

З церкви молода йде прямо до дому (не скрізь так — як де, то до молодого). Як прийде, то дружки розпочинають „славний город да дївич-вечір“.

Сей акт має великий інтерес: „се той самий акт весїльної драми, що у Россбаха дієть ся в батьківській хатї молодої і на який натякає

---

[1]) У київськ. пов. (Міровка) вільце вють коровайницї; молода з дружками приходить на готове.

Digitized by Google

Катуль у вірш. 31—75 своєї 61 пісьні. І друга весільна пісьня Катуля виявляє нам багато паралельних міст, чого ми і повинні ждати при однаковости весільного звичаю у арийського народу. Дівич-вечір, як звісно, останній вечір, що проводить молода у батьківській хаті. Її товаришки-подруги (вони звуть ся у Катуля integrae virgines) віддають її з свого гурту молодому, novus maritus".[1])

На дівич-вечір збіраєть ся багато людий: приходять не тілько всї знайомі молодої — дівчата й хлопці, але і вся рідня її й молодого. В хатї накривають стіл; на столї ложать два лежні, коровгай, калач, на калачі дві ложки, на вхрест положені і перевязані червоною стрічкою (для молодої й молодого), ставлять пляшку горілки, заправляної бодяном, калганом і т. ін. і гільце. Молоду старша дружка заводить хусткою за стіл на покутя, під образи. „Родинонька яка стоїть, а як седить коло неї і дивить ся, чи не буде сирітонька плакати, до стола припадати, чи не склонить ся низенько, що-б було їм жалібненько".[2]) Тим часом дружки розпочинають сьпіви спершу тихо, потім все сильнїще та жалібнїще:[3])

23

Дївич-вечір, дїви з рожи.
Та рано, рано!
Дївич вечір, дїви з рожи.
Та ранесенько!
Ой три стїни камянїй... (2)
Не стій, вербо, розвивай ся,
І звий собі сїмсот квіток:
Всїм боярам по квіточцї,
А князеві нема квітки,
Тож йому квітка,
Що Н. дївка.

24

Дївич-вечір, дїви з рожи. (2)
Ой дві стїни камянїй, (2)
А третяя золотая. (2)
На тій стїнї маковочка,
А на маковочцї ластовочка
Звила гнїздо з чорного шовку,
Вивела дїтки-однолїтки:
Первеє дитя рожевеє,
А другеє суженеє;
Рожевеє тож Н. (молода),
Суженеє тож Н. (молодий).

25

Ой зозуле, зозуленько (2)
Не лїтай так рапенько, (3)
Не куй так жалобненько.
Ой я й так жалю маю, —
Од себе дочку даю, (2)
І з поля робітницю, (2)
З города полїтницю, (2)
Од комори клюшницю.

---

[1]) Вестфаль. О русской народной пѣснѣ. Русск. Вѣст. 79 г. N. 9. ст. 125.

[2]) У мозирськ. пов дївич-вечір зветь ся дзевоцькими запоїнами: молода зве до себе товаришок, бере у їх стьожки і роблять з барвінку вінки.

[3]) Пісьля перших строчок NN. 23 і 24 сьпівають „та рано, рано!" пісьля других — „та ранесенько!"

Digitized by Google

Поки дружки сидять за столом та сьпівають, то й молодий з дружком над-їжає.[1]) Батьки молодої стрічають їх і просять до хати. Всі входять у хату і сїдають за стіл по старшинї. Молодий сїдає на покутї, поруч з ним старшин боярин. Молода на сей час виходить з хати і вертаєть ся тілько тодї, як усї всядуть ся; вона несе з собою платки й рушники, що-б дарувати. Перш усього дає вона платок старшому боярину,[2]) а за сїм сьвітильцї і свашкам по рушнику.[3]) Як дає молода платок бояринови, то сьпівають:

26

Заручена Н. заручена,
Взяла свою білу руку на заруку.
— Ручко ж моя білесенька,
Чи будеш ти така як у батенька?
— Ой як будеш ти Н. покірненька,
Буде твоя головонька слободненька.
Ой як будеш Н. упряма,
Буде твоя головонька що дня пяна.

27

Ходила Н. по кімнатї,
Будила свого батька з кровати:
Ой уставай, мій батеньку,
Годї тобі спать,
Уже-ж менї в тебе не вік вікувать;
Та у завтра один деньок передпювать,
А ввечері по вечері уклоню ся,
Дрібненькими слїзоньками умию ся.

У переяславськ. пов., як молодий іде до молодої, то сестра його несе квітку з трьома восковими сьвічками. На зустріч їм виходить мати з сьвічкою.[4]) Ставши правими ногами на поріг, вони цїлують ся

---

[1]) У єлисаветградськ пов. молодого, як має йти до молодої, мати, поблагословивши, обсипає вівсом, пшеницею, горіхами і грішми. У хатї молодої його обводять двічі кругом молодої по ослонови; за третїм разом він сїдає коло неї.

[2]) У новоград.-волинськ. пов. молода дає молодому сорочку і платок а він їй — чоботи і гроші. Свашки зараз заставляють молоду надїти чоботи, пройтись по хатї і потанцювати. Се робить ся для того, що-б знати, чи не тїсні чоботи. Як що чоботи до ноги, то молодий частує горілкою налитою в миску. У переяславськ. — молода дає платок тілько молодому, а за сїм виходить; заводить її за стіл брат її, стукнувши навхрест тричі палицею по дверях.

[3]) У переяславськ. пов. обдаровує всїх хустками мати молодої.

[4]) У другій половинї минулого віку се робилось так: на зустріч молодому виходила мати молодої з свахою і сьвітилкою; сьвітилка держала в руках по шаблюцї

Digitized by Google

і всї входять у хату. Родичі молодого дають бочонок горілки. В сей бочонок опісьля наливають води, сиплють вівса і вертають тому, хто дав. Молода тут дає тілько платок молодому; дружко обдаровує всїх останних. У Турові мозирськ. пов. молодий несе молодій пірник, хустку і зернята гарбузові.

По даровизні староста виводить хусткою молодого зза стола і веде на прогуляння; молода з дружками йде по переду.[1]) Гуляють не довго. Староста заводить їх у комору вечеряти. Молодь гуляє до схочу.[2])

У київськ. пов. молодий пісьля сього всього веде молоду до себе. Стрічає їх батько з образом і поклоняє на порозї. За сїм дружко заводить їх за стіл, а сьвітилка махає тричі над головами їх шаблею[3]) і цїлує обох. Кінець суботї.

(Далї буде).

РІДНИЙ КРАЙ.

Там, де воля процьвітала,
Де козацька Сїч стояла,
То мій рідний край!
Але як в йому живеть ся,
Як по йменню він зоветь ся? —
Сам ти відгадай!

Де народ працює в потї
І віки сидить в темнотї,
То мій рідний край!
Але і т. д.*)

сьвічку — тройчатку; мати молодої сьвітила сю тройчатку своєю сьвічкою, цїлувалась з молодим через поріг і вводила його в хату. У деяких місцях (лубенськ. пов.) сей звичай ще й досї держить ся, а в других — має варіяції, от як у переяславському пов.

[1]) У київськ. пов. староста обводить їх ще тричі кругом музик і поклоняє на всї чотири сторони.

[2]) У переяславськ. пов. як усї розійдуть ся, то мати молодої вносить з комори рушники, вяже дружка через плече і частує горілкою тих, що звичайно повинні зостати ся.

[3]) Шабля — се пучок васильок з шкуринкою хлїба, деревяним хрестиком і сьвічками по краям.

*) тут повтаряють ся трн останнї вірші з I строфи.

Digitized by Google

Де людські права віднято,
Де відступників багато,
То мій рідний край,
Але і т. д.

Де пани стиду не мають
І чужині тілько дбають,
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де в кайдани мова скута,
Де брязчать на всьому пута,
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де осьвічена громада
Все за чин продати рада,
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де перевертнїв без лїку
Служить ворогу до віку,
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де рабами всї зробились
І гнобителям вклонились,
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де борцї лиш одинокі
Під ярмом тим роблять кроки,
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де борців одно тримає:
У темнотї сьвіт засне!
То мій рідний край!
Але і т. д.

Де проснуть ся скуті люди,
Де страшна розплата буде,
То мій рідний край!
Але і т. д.

М. Школиченко.

Digitized by Google

ВІСТІ.

Зі Станиславова.

До істнуючих товариств руських в Станиславові прибуло ще одно нове товариство, а ним єсть „Шкільна Поміч“. Потребу такого товариства, підмагаючого бідну шкільну молодіж, відчувано ту від давна дуже, а тим більше ще тепер, коли до шкільної молодежи в ґімназиї, школї реальній, семинариї учительскій, двох школах народних мужеских і школї женській видїловій прибуває ще молодїж ново-основаної взоровоїшколи руської при семинариї учительскій. Уся та молодїж є по найбільшій части убога, так що з недостатку належитого удержання нидіє а відтак хоч має велику охоту до науки залишає школу. Піддержати таку убогу а науки жаждучу молодїж і помочи їй скінчити школи, є так людським як і патриотичним обовязком нашим. А що той обовязок відчував загал Русинів станиславівських, видно добре з того, що на перші збори, скликані о. Абрисовським, катехитом школи видїловоїзадля уложення статута, зійшли ся дуже многі Русини з усїх станів — именно же, як пристало, стан учительський (кілька пань учительок) і стан духовний (всї оо. крилошане) — і нараджували ся під проводом архіпресв. о. Фациєвича. Статут уложено і відослано до намісництва для затвердження. Коли статут затвердять і товариство уконститує ся, то можна на певно сподївати ся, що кождий Русин з Станиславова і з околиці приступить до товариства і старатись буде, придбати засобів для підмоги бідної руської шкільної молодїжи. Іншої підмоги наша молодїж шкільна не має: стипендій для неї призначених єсть взагалї дуже а дуже мало, а інших інституций вспомагаючих в Станиславові так як би не було. Вправдї єсть бурса сьв. о. Миколая і товариство руських женщин; але бурса згадана приміщує тільки обмежене число учеников і то за оплатою, так, що, як кажуть, назвати-б єї можна радше платним конвіктом (заряд сеї бурси не дає справоздань анї не скликує загальних зборів). Товариство же Руських Женщин не здеклярувалось ще що до цїли свого істнования: чи се товариство літературно-наукове, чи добродїйне, чи лише для піддержування товариського життя між Русинами в Станиславівщинї. Коли судити по внїшнїй дїяльности сего-ж товариства, то розуміти можна, що має на цїли будженне і піддержуване товариського життя. Так бо дїйсно заходами того ж товариства устроєно двічи чи тричі вечерниці з танцями в комнатах „Руської Бесїди“, а остатними часами устроєно також пікнік тамже. Цїль, — впрочім дуже похвальна, — піддержування товариського життя руського може тим способом і удає ся; але коли товариство уважає ті вечерниці і пікніки за одиноке средство до придбання яких грошевих фондів на яку гуманну цїль (на пр. на підмогу убогої молодежи), то мабуть само добачає, що помиляє ся. Як не вечерниці то певно пікнік потягає за собою великі видатки і товариства і членів, а не приспорює коли не дефіцит, то певно жадного доходу. Товариство повинно, коли має на цїли також добродїйні і гуманні дїла, оглянутись за іншими способами для приспорення фондів і взятись до того енергічно. Такі способи, думаю,

Digitized by Google

подають дві речи: придбанне як найбільшого числа членів для товариства і збиранне можливими способами складок на фонди товариства. Товариство розіслало було в минувшім році до многих руських женщин відозву, котрою запрошувало до впису в члени товариства (а за ціль свого істнованя положило в відозві збиранне і збільшуваннє фондів на заложенне інститута для дівчат, що ходять в Станиславові до публичних шкіл). Але не знати, який результат осягнула згадана відозва; варто би довідати ся, скілько то пань і чи всї панї, що з-їхали ся були на своє віче до Стрия, вписали ся в се одиноке руське товариство женщин з народовським характером. Що до збирання фондів, то найлучше робили-б панї видїлові, коли-б, ідучи за приміром польских пань, удавали ся по домах в Станиславові за складками на добродійні цїли. Мабуть, як зачуваємо, ухвалив був се видїл, роздїлив ся на партиї, але до сего часу ухвали не виконав.

Товариством, котре головну задачу має, удержувати товариське житє між Русинами Станиславівщини і бути збірним місцем для Русинів у всяких нарадах руських єсть „Руська Бесїда“. Числячи около 60 членів (розуміють ся самих народовців). удержує се товариство гарний і просторий льокаль з читальнею, засобленою многими часописями. Крім сего заявило се-ж товариство свою дїяльність на внї в сім році ще двома фактами: устроїло в мясницї баль і дало в Петрівку вечер торжественний в роковини смерти Т. Шевченка. Баль приніс дефіцит, тому́, що видїл не доложив досить заходів около устроєння єго-ж, передовсїм розписав за пізно туй-туй перед самим балем запрошення. Подібно-ж відкладав устроєнне вечериць шевченкових з місяця на місяць, аж дотягнув до 29. червня. Сей урочистий вечер при участи „Львівського Бояна“ і в день окружного віча в Станиславові, удав ся, але більше морально, як материяльно. Можна вже з того вносити, що материяльно се товариство не процвитає. Тому́-ж для поправи фінансової сторони обовязались многі члени щомісячно давати понад статутові вкладки ще наддатки. Є надїя, що в-невдовзї прийде товариство до рівноваги. Але видїл (а не тільки господар) повинен більше дбати про товариство, а то знаємо, що видїл від пяти місяців не збирав ся на засїданя.

Для просьвіти простого народа, єсть ту в Станиславові філїя товариства „Просьвіта“. Дїяльність сего товариства була — як на мале число людий, котрі би були охочі трудити ся на сім полї, як давати відчити в місци, їздити з відчитами по „Читальнях“, закладати спілки і т. д. — була досить поважна. Від вибору нового видїлу с. є. від жовтня 1891 до тепер згромаджувала сеся філїя 5 рази членів „Просьвіти“ зі Станиславівщини в комнатах „Руської Бесїди“ і давали кождого разу популярні відчити з розличних галузий знання людського; в недалекім часї наміряє знов устроїти для членів-селян кілька відчитів. Видїл повинен ще тільки прискорити упорядкованнє бібліотеки філїяльної, котра єсть досить велика, і оголосивши час, в котрім можна виножичити, зачати виножичати так станиславівцям, як і членам-селянам.

Є ще в Станиславові товариство дяків епархиї станиславівської, та — на жаль — нововибраний видїл не може уконституовати ся, бо жаден з крилошан, з котрих одного єпископ має призначити після

Digitized by Google

статуту на голову товариства, не хоче того уряду чомусь приняти. Ріжні ходять про се вісти.

Що дотичить філії „Народної Торговлї“, то торг в нїй в сїм роцї підніс ся о 1864 зр. 77 кр. Видно з того, що Русини зачинають чим більше куповати в „Народній Торговлї“, хоч все таки ще досить багато Русинів (і то з інтелїґенциї) єсть в Станиславові, котрі навіть не зазирнуть до „Народної Торговлї“.

Що-ж до загального настрою між Русинами в Станиславові, то єсть він загалом патріотичний і то (з винятком кількох одиниць) национально-народний. Кождого разу, коли того народна потреба вимагає, поставлять ся, як пристоїть гідній і национально-сьвідомій та солїдарній громадї. Коли приїде руський театр, кождий підпирає по своїм силам, так що сего року держав ся руський театр два місяцї в Станвславові і не зле на тім вийшов. Коли ходило о зібранне основного капіталу для „Дністра“, зібрано над два тисячі. Коли ходило о устроєнне окружного віча, для обговорення і пояснення народної програми, заняли ся многі ним живо і віче при помочи референтів львівських, скликане 29. червня в салї монюшківського театру, удалось величаво.

З.

ПРОГУЛЬКА.

III.

(Образок з життя руських буршів).

Була се друга година по полудни. В кавярнї Корба, де бурші день в день сходили ся на карти, сидїли вже два нам знакомі бурші Скот і Клїнїкер та нетерпеливились.

— Ов, чому-ж то нинї не сходять ся партнери... ?... обіцяв ся прийти Панок і Мікрос, та жадного нема... говорив Скот.

— Не люблю, як хто не додержить слова до „партиї“ — лютив ся Клїнїкер і тужним оком споглядав на білярд, при котрім стояли два Нїмцї з киями і починали гру. ...Коби хоть який партнер найшов ся до білярду, то лекше-б стало... додав Клїнїкер.

Коли наші бурші розмовляли; війшов до кавярнї Кальнокий.

— Як ся маєте хлопцї! кликнув Кальнокий... як бачу, нудитесь, нема „партиї“...

— Дай Боже витримати! відповіли бурші... та не ма „партиї“, обіцялись люди та не прийшли, додав жалібним голосом Скот.

— То-ж то ви бідні, мало на плач не збирає ся вам... сказав Кальнокий і передражняв їх вершом Шевченка до „Основяненка“:

Digitized by Google

„Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче...“

— Но, но не кепкуй Кальнокий! відозвав ся Клінікер.

Кавярня Корба була се одна з підлійших у Відни, але бурші так в ній засмакували, що днювали а нераз і почували в ній при картах.— Звали її бурші „кошем“ — се-б то перекладали імя властителя руською мовою а йти до „коша“ значило не що інчого, як йти до кавярні. Кава тут була лиха і дорога, але бурші не покидались сеї кавярні, бо кельнер був добрий чоловік і давав нераз каву на „пуф“, се-б то на заплату в пізнійшім часі.

А звідки-ж взяв автор Кальнокого? — спитав читатель. Читателю любий ти певно пригадаєш собі, кілько то лопоту було, як посол Романчук зажадав в парляментї руського міністра а польскі часописи питались, кепкуючи: „gdzie Rusini mają ludzi do tego?“ Я-ж кажу тобі, читателю, що польскі ґазети в тім разї помиляють ся, бо не то міністра без теки, але навіть міністра справ заграничних могли-б ми сейчас ким замістити. Поглянь лише до ґазетки „Народ“ а в кождім числї найдеш заголовок „Справи заграничні“ пера нашого Кальнокого;... а які там погляди бистроумні, а яка там тактика знаменита! — словом сказати — австрийський міністер справ заграничних може на сьміло сховатись в кутї перед нашим Кальноким. А що ти, читателю, рад би знати бодай коротку біоґрафію сего славного мужа, то-ж я тобї її розкажу...

Наш Кальнокий був свого часу у Львові на фільозофії, але запустившись в радикалїзм пригадав собі на свій „жолудок“, котрий з часом міг би не мати поживи і покинув сей фах та переписав ся на права, котрі ще до тепер студиює. А ласкавий читатель знає про се, що кождий жолудок має свої потреби а радикальний навіть проґраму і то максимальну. Поглянь лише на радикального адвоката, він і найбруднїйшу справу возьме боронити, хоть опісля в „Хлїборобі“ її як найострійше осудить... а яка причина тому?... ото проґрама максимальна жолудка. Наш Кальнокий яко горячий член радикальної партиї звертає свою бачність точно на всї точки проґрами, тож і максимальну проґраму жолудка має все на бачности. Отсе коротка біоґрафія нашого Кальнокого, додам хіба ще, що життє буршівське не потягнуло єго за собою, противно він осуджував єго, але все з легенька, бо-ж майже всї бурші — се люди єго партиї — се радикали.

— Ага не заходить ту Насїкомий? — спитав Кальнокий.

Насїкомий „реґулює валюту“, відповів Клінікер.

„Реґулювати валюту“ значило у буршів — сидїти в дома, коли вже грошї розминули ся а і довги прийшли до того.

Digitized by Google

— От, добре, що ви згадали Насїкомого!... „партиї“ нема тож піду я до него — сказав Скот.

— Напумпував тебе може? — спитав Кальнокий.

— Ой напумпував... відповів скривившись Скот.

— А на багато... зачав Клїнїкер.

— Лучше не питай! сказав Скот.. та коби то ще мої гроші а то комітету ювилейного... прийде засіданнє, то хіба не показуй ся, бо народовці чіпають за гроші...

— Но кілько-ж винен тобі... двайцять, трийцять рипьских... ?... спитав Клїнїкер.

— Я би був вдоволений, як би і пятьдесятку... відповів Скот.

— Як той чоловік жиє!... дивував ся Кальнокий та поміж нами нема одного чоловіка, котрого би він не напумпував.

Скот махнув рукою, взяв капелюх і розпрощав ся з Клїнїкером і Кальноким та пішов до Насїкомого.

Ту мушу читателеви додати, що Скотови повірили бурші всякі можливі каси, а Скот не то, що зажичав ними в потребі буршів але і сам не маючи часами гроша, запожичав ся тоже і в картах дорабляв ся „фортуни“, котра єму все справді дописувала.

Добрий кусень дороги від кавярні на части Відня званій Neubau мешкав Насїкомий, тож туди пішов Скот улицями і думав про гроші, бо немислима річ, що би в тій хвилї з-умів Скот над чим більше думати. Сонце припікало, бо-ж се був початок червня, тож ще більше злобив ся бурш, що замісць сидїти при картах мусїв за дурно проливати піт, котрий струєю розливав ся по єго товстім лици. Скот став саме перед каменицею, де мешкав Насїкомий тай зрадїв, бо ще лише кількадесять сходів дїлило єго від Насїкомого. Але не сподївав ся Скот, яке нещастє ждало єго на горі. Повільним кроком виходив він по сходах та холодячи себе капелюхом вже станув коло мети і запукав до дверий. Але як здивував ся, коли замісць Насїкомого вітворила двері господиня Насїкомого, близько сорок-лїтна Швабка.

— Was wünschen Sie? спитала вона.

— Ist der Herr Nasikomyj zu Hause? — проговорив кланяючись Скот.

— Nein bitte, — відповіла Швабка — der Herr Nasikomyj ist heute nach Galizien abgereist.

Скот був як громом ражений сими словами... поблїд на твари а що не хотїв дати пізнати по собі помішання, тож чим скорше попращав ся і відійшов...

Блїдий вертав Скот від Насїкомого а замісць до кавярні звернув свої кроки до дому. Сумні були єго гадки... Що я зроблю?... питав себе

Digitized by Google

Скот по дорозі.. що скажуть народовці як я гроший не зложу до каси?... Покарала-ж мене біда тим Насїкомим... Хіба і менї тепер їхати до Галичини та не показуватись нїкому на очі... З такими думками прийшов Скот до дому, кинув капелюх на софку, але здивував ся, коли побачив на столї картку почтову писану рукою Насїкомого. На картцї стояло:

Любий Товаришу!

„Прикро менї, що я не міг віддати тобі на час гроший. За два місяцї уряджую прогульку, тож заспокою Тебе. А нинї запрошую Тебе наперед до технїчного перзоналу на білєтера вандрівки. Кошта подорожи, півтора гульдена денної дїєти а крім того „вікти“ по дорозї, для всїх участників заспокоїть дохід з прогульки.

Будь здоров

Твій *Насїкомий.*“

Скот зрадїв по прочитанню картки і в него вступила надїя... Ого Насїкомий втне добру штуку, не даром говорив він, що народовцї хотять єго взяти на директора „Народної Торговлї“... тож можу бути спокійний о грошї, думав Скот і з радостю пішов до „коша“, де партия зложилась як не монна красче а і „фортуна“ дописувала як звичайно...

. . . . . .

Прогулька почалась. Випередило її без числа реклям по часописях, де було можна вичитати, що молодїж повна посьвячення замісць відпочити по різних трудах, збираєть ся в дорогу і дасть по більших містах концерти на двигненнє памятника Шевченка у Львові. Спішіть Родимцї! — стояло в часописи — покажіть, що умієте віддати признаннє гарним і патриотичним порівам нашої молодїжи а пізнаєте молодих соколів, будучих борців за права Украіни-Руси! Надіємось також, що і друга народність прийме рівно щиро нашу молодїж в своїх сторонах а найде в неї щире-нелукаве серце, полюбуєсь нашою чудною піснею...

Кого-ж не пірве така рекляма?... тож на першім концертї явилось людий без лїку. Саля була битком повна і понеслась пісьня... та на жаль дав ся чути брак відповідних та добрих голосів. Се була перша проба знеохочення людий, а все-ж се було ще на Руси, тож оплескам не було кінця, бож то приїхали люди повні ідеї і посьвячення...

По концертї наступили танцї. Охочо звивались вандрівники, стрілами мчались одна пара за другою.

— Насїкомий! — сказав Скот... ходи я познакомлю тебе з одним „жіночим питаннєм“...

— А то з котрою? — питав ся Насїкомий...

— Що питаєш.., говорив Скот... чудесно гуляє...

— А як так, то йду — відповів Насїкомий і в одну мить опинив ся коло одної товстенької а низької панночки.

Digitized by Google

Насїкомий гуляв лихо, тож все вибирав до танцю лише такі панночки, про котрі знав, що добре гуляють.

Насїкомий проголосив своє „імярек“ і обнявши панночку, пустив ся танцювати.. зробив крок в право — не йде, в лїво — тоже годї.. Ото піддурив мене Скот — подумав Насїкомий і оглянув ся... А Скот стояв о кілька кроків дальше і насьміхав ся з клопоту Насїкомого.. З великою бідою перейшов Насїкомий раз доокола салю і посадив панночку на місце...

— Що ти мене, Скоте, так піддурив?... злобив ся Насїкомий.

— От мовчи, та піддури ще другого... відповів Скот.

Насїкомий не дав собі два рази говорити і скоро надибав другого подібного гуляку як сам, котрого звали Дзядзьом... Ходи Дзядзю — говорив, запроваджу тебе до „жіночого питання“... чудесно гуляє...

— Веди, відповів утїшений Дзядзьо.

Минуло пару мінут а Дзядзьо засапаний вертав до Насїкомого і кляв на чім сьвїт стоїть...

— Не клени... сьміяв ся Насїкомий, піддури ще кого так, як я тебе піддурив.

Дзядзьо побіг шукати за кимсь відповідним а незадовго скінчив ся танець.

Вандрівники посходились разом а Скот прошептав;.. а бодай тебе лихо взяло... нещастє вчіпилось...

— Та що такого сталось? — питали вандрівники.

— Та от що... гуляю з єдним „жіночим питанням“, дївчина гарна, тож я плету єї баляндраси а она мене питає, чи я читав твори Мирного... Та читав... відповідаю... А що сли сьмію спитати? заговорило „жіноче питанне“... Я нагадую собі, що Мирний писав... ага правда вже знаю тай кажу „Чорну Раду“... Але-ж пане — відповіла она, таж „Чорну Раду“ писав Куліш... А так... так пані... они оба писали... „жіноче питанне“ засьміялось.... а бодай тебе чорти взяли.... лютив ся Скот.

Здав Скот!... кпились вандрівники... та покажи нам... говорили деякі — котра то... щоби і нам щось подібного не сталось...

— А та в рожевій сукни... відповів Скот і незначно показав на ню пальцем.

Панночка в рожевій сукнї не мала вже щастя, лиш часть вандрівників осьмілялась з нею гуляти а на єї лици пробивав ся жаль... та здаєть ся не за танцем, а над соколами... будучими борцями за Україну-Русь....

Насїкомий думав тимчасом над фінансами, каса принесла нині

Digitized by Google

350 злр коби так дальше... гадав Насїкомий, то всьо буде добре і вовк буде ситий і коза ціла...

В два днї відбув ся другий концерт... але випав ще слабше, бо голоси похрипли а ще на жаданнє Насїкомого, котрий забажав вести всї справи на свою руку, не було нїякого місцевого комітету, що би походив поміж людьми, тож участників на концертї явилось менче.

Лихо буде... як піде так дальше... журив ся Насїкомий... а ту я набрав ще тілько непотрібного „баласту“, як той технїчний перзонал...

— Хлопцї! кликнув на другий день Насїкомий... Narodówk-а пише, чому́ не сьпіваємо в славяньских гимнах „Jeszcze Polska nie zginęła“, тож ратуймо ситуацию!... і замісць „Hej Slovane“ поніс ся польский национальний гимн...

Але мимо того гроший в касї було чим раз менче... „посьвяченнє“ вандрівників коштувало за багато... струна видатків натягнулась над міру... Товариші! — сказав по кількох днях Насїкомий, був нищї у мене один „кацап“ заточеник тутейший і зажадав, що би викинути „Ще не вмерла“, бо інакше він і єго одномишленники не прийдуть... а в вечер не чути вже було різького гимну України.

Прогулька артистична — скінчилась... Дві тисячки золотих не стало на покритте видатків.

. . . . . .

І снило ся менї, що у Львові станув памятник Шевченка. В високій мраморній підставі відбивалось сонце, на підставі стояв віщий Тарас а з єго очий можна було вичитати: „Україно! не дурно я Тебе так любив, кайдани на руках носив, душу за Тебе положив... „І радїла Україна, бо-ж се її сини, молоді соколи, будучі борцї за її права, люди ідеї... звеличали так її великого сина... і єдино їх заходом став сей памятник...

Та се був лише сон....

Лаврін.

Digitized by Google

Українська сучасна хроніка.

(Холєра. Економічний побит селянства українського і росийського. Нові податки в Росиї і недостача землї. Економічний підупад великих маєтків. Лїцитациї Потреба загального культурного поступу. Пошести. Віспа. Анастасьев. Земський начальник в Харьківщинї).

І сю хронїку мусимо розпочати звістками про холєру. Харьківські „Губ. Вѣд." зрахували, що до 1. жовтня в европейській Росиї померло з холєри більш 220 тисячів чоловіка: з тої кількости на 11 українських ґуберній припадає більш 10%; а коли сюди додати Чорноморщину і Донщину, так на саму Україну припаде не менш 50 тисячів! Се-ж тілько до жовтня, а і в жовтни смертність була не мала: напр. з „Правит Вѣстн." знати, що за тиждень з 15 до 22 жовтня на Київщинї померло 786 (занедужало 2171). На Поділлю як знати з „Кіевлянина" Ч. 317 за тиждень до 6 листопаду померло 375 чоловіка! Взагалї-ж на Поділлю занедужало на холєру 2951 чол, а з них померло 1066. Хоч урядова статистика про холєру і не зовсїм певна, та і з неї видко, що на Поділлю не вважаючи на холодний час, холєра вельми лютувала. В Каменцї і в Винницї мусїли спинити в ґімназиях науку. Не лїпше і в Київщинї: тут за два місяцї — з 15 серпня занедужало 7262 чол, з них померло 2700. В самому Київі, відповідно усїй людности єго — вмерло небогацько: з 1691 недужих — 535 чоловіка; але уважаючи на те, що Київ місто університетське, заміжне, дума на видатки коштів не скупила ся, то треба кількість померших у Київі признати вельми великою. Найбільш холєра лютувала в Бердичові, в Уманї і по селах Канївського і Черкаського повіту. На превеликий жаль і сором тут не обійшлось без різок, хоча легко було обійти ся без них. Напр. в селї Пекарях крестяне не хотїли, що-б булувати холєрний шпиталь, гадаючи, що будувати муть на їх кошт! Та таки до урядових і панських шпиталїв хрестяне в загалї не охоче йдуть. Напр. в місточку Сьмілій ґраф Бобринський спорудив дуже добрий шпиталь про холєрних недужих і видав більш до 30 тисячів руб. на санїтарні заходи проти пошести, але народ нї за що не хотїв пускати недужих до шпиталю, гадаючи, що потім примусять за той шпиталь відробляти, або платити на пана. Поліция силоміць тягла недужих до шпиталя і з того трохи-трохи не витягла ворохобнї. Українські селяне взагалї не мають жадної симпатиї до шпиталів; а тут немов наумисне по холєрних шпиталях вмирало недужих більш ніж з тих, що гоїли ся в домівках; а де тілько не тягли людий силоміць до шпиталїв, там скрізь селяне привітливо зустрічали лїкарів і санїтарів, охоче йшли до їх за порадою і з хлїбом-сіллю проводячи дякували їх. Про кілько малих фактів пишуть до нас з Київщини, а найпаче з Полтавщини. Можна доволї написати фактів — і про те як поліция і земські начальники — не давали приватним людям інтелїґентним запомагати під годину холєри. З Сосниці, Золотоноши, Зїнькова, з Прилуки — у нас кілько е таких фактів; подамо тілько один з Сосниці. „В селї Феськівцї, сосницького повіту, пишуть до нас, лїтував Полковник Ф. з своєю родиною і почав був запомагати недужим. Приїхавши в Сосницю, зайшов

Digitized by Google

він до земської управи і радив простати уживанє гомеопатиї. Один з наших лїкарів вивів з того якийсь небезпечний „подрывъ“. І що ж би ви думали? Зараз — протокол! зараз урядник, земський начальник, сьлїдство...

Рівняючи кількість померших з холєри тепер і р. 1866, бачимо, що теперішня пошість далеко лютїйша. Р. 1866 на всю Росию вмерло 71173 чоловіка, майже стілько, скілько тепер на саму тілько Україну. Уважаючи на те, що холєра єсть недуг злиднїв і бруду, що вона косить саму тілько голоту, а богатирів майже не займає, можна ще раз запевнитись, який занадто тяжкий побит економічний українського і в загалї росийського селянства, а тим часом новий мінїстер фінансів, немов наумисне, хоче ще гірше зруйнувати єго побільшеннєм податків на нафту і новими податками на мливо. До звісток про отсї нові податки уся лїпша частина преси росийської повернула ся косим оком; за що зараз же й придбала собі загальну заборону з „Главного Управленія по дѣламъ печати“ — нїчого не говорити неприхильного побільшенню бокових податків, найпаче податку на сіль

Що поміж селянами на Українї панують страшенні злиднї — се не диво: повна темнота, брак культури і недостача землї — от головні тому причини. Але і економічний побит панів теж щодня підупадає. Поміж інчими фактами такого підупаду — не можна не звернути уваги і на банкротство панів перед „Дворянскимъ банкомъ“. За невиплату на термін позичок панам з сего банку, мусив останнїй пустити на лїцитацию на грудень сего року в Херсонщинї 2 маєтки 3450 десятин землї; по Катеринославщинї 10 маєтків 12000 десят.; по Київщинї 18 маєтків з 17000 десятин; по Полтавщинї 22 маєтки з 21000 десятин і на Волинї 27 маєтків з 75000 десятин землї. Усїх 79 панських маєтностий з 127000 десятин землї. Пересїчно значить виходить на маєтність по 1600 десятин. Очевидно — що не дрібні, навіть не середні, а все великі власники. Як бачимо так очевидна річ, що самими банками не можна полагодити дірок ні в селянській, ні в панській кишенї!! На те, що-б побит економічний стояв добре, мало самих гроший та землї, треба ще чогось інчого, такого, чого ніде не позичиш: треба загального культурного поступу по всїх сферах життя, а не частинного, і не в одній якій частинї людности, а в усїй її. Такого поступу в Росиї геть чисто бракує і коли одну частину людности — шляхту уряд пильнує з усїєї сили підвести в гору, так тим самим він пригнїчує другу — народню масу. Добробит останньої все гіршає та гіршає; бо — головна річ — не дають її ні осьвіти, ні культури; а церковно-приходськими школами, та земськими начальниками що дня більше та більше закривають їй сьвіт духовий і моральний! Маса народна убожіє, темніє, через те й головна річ її материяльного добробиту — хлїборобство — падає; через те другий рік — голод; за голодом неминучі єго наступники цинга, тиф, холєра і нарештї страшенна нова пошість — віспа. Як було року 1872, так само стало ся і тепер: під кінець холєри прокинула ся віспа. Про сю пошість росийські часописи вельми мало дають звісток; але з приватних звісток ми запевне відаємо, що віспа, навіть чорна віспа лютує і в Москві, і в Харькові і в Київі.

Digitized by Google

От під отакі тяжкі години, які постигли Україну і цілу Росию, кому-б здаєть ся, як не дворянству виступити наперед і висловити і перед урядом і перед царем, висловити щиро, без переполоху, а як годить ся честним горожанам свого краю — голосні причини лихолїття і вказати — чого найшвидче і неминуче треба усїм, що б запобігти лиха; загоїти болячки. Вказати, що в темному льоху, без сьвіта, без сонця, без волї, інакше й бути не могло! треба швидче відчинити навсте-ж двері і пустити в життє Росиї сьвіт і волю! Де-ж там!

За зразок піклования про поступові інтереси рідної України і цїлої держави можна взяти двох повітових маршалків — Глухівського повіту д. Марковича і Крилевецького — д. Юркевича, з тими їх листами що понаписували вони до дворян своїх повітів за приводом переміни ґубернатора. Коли-б хто поняв віри тим листам, так мусив би думати, що в Чернигівщинї до приїзду на ґубернаторство Анастасьева, се-б то до р. 1885 жадного ладу в ґубернії не було, а царювала якась сутанія, найгірша анархія: не було ні права власности; ні шанования особи; ні закону, нїчого того, що становить у людий горожанське житте. Отже за 7 років Анастасьев усе те завів! дякуючи єму і реформам земській та земським начальникам, в Чернигівщинї по думцї Марковича і Юркевича — тепер сущий рай! Земські начальники бачте усе упорядкували.

Ледві чи треба якого коментару до листів Марковича і Юркевича, хиба додати, що д. Юркевича на дворянських виборах року 1890 — лїва становила своїм кандидатом на ґуберського маршалка! Отака то безталанна Чернигівщина! добре доложив до неї рук Анастасьев! Про останнього ми маємо звістку про те, хто спричинив ся тому, що єго цар покликав на радного до державної ради. Нїхто більш, як мінїстер Дурново. Він, маючи біля Чернигова у селї Жукотках велику маєтність, забажав продати лїс на вируб. Але лїс той не інак можна було продати, як з дозволу комітету, що оберегає лїси. Головою комітету — ґубернатор. От п. Анастасьев довідавшись про се, зараз написав той дозвіл і так повернув справу, що купцї, замість 46 тисячів руб., що давали за той лїс, дали 86 тисячів. За се мінїстер і віддячив ґубернаторови і одним махом, як кажуть, убив трох зайцїв: догодив ґубернії, визволивши її зпід ярма ґубернатора Анастасьева; догодив Анастасьеву — зробивши єго „сановникомъ“ і догодив сам собі, виготовивши кандидата на мінїстра, коли часом самому доведеть ся покинути посаду мівїстра.

Хоч як богацько було у нас говорено про ту болячку, що зоветь ся земськими начальниками, але не можна не згадати про Харьківського земського начальника Пономарева, що не що давно судила і осудила єго на тяжку кару Харьківська судова Палата. Пономарев — людина молода; ледві чи є і 5 років, як він скінчив у Харькові університет правником і ставши р 1890 земським начальником за кілька день — уявив себе таким радикальним реформатором, що селяне не стерпіли більш єго гнобительства і прибили єго. Про сей „бунтъ“ була у нас тодї-ж кореспонденция. А тілько через два роки прийшла черга поквітувати і Пономарева. Суд просудив вигнати єго з уряду і більш нїколи не приймати. На превеликий сором сего народного катюгу взяв ся

Digitized by Google

в суді обороняти професор карного права Владимиров. Воно правда й те що сему професорови не первина виступати в оборонї таких гнобителїв і навіть гірших. Колись у Ромнах офіцер Г. застрелив прилюдно в громадському саду на гуляваці одного купця і професор Владимиров обороняв душогуба тим, що, мовляв, купець „панесъ оскорбленіе мундиру“. Бачте: у професора військовий унїформ — має неномірно більшу вагу нїж ч о л о в і к! O Tempora, o mores!

Шкільна правопись.

Ми вже свого часу подали були вістку в Правдї*) про те, як заходами товариства ім. Шевченка і руського товариства педаґоґічного війшла на порядок дневний справа реформи руської правописи шкільної, як міністерство передало петицию дотичну до дальшого урядования кр. радї шкільній і як сю справу полагодила анкета руських педаґоґів і фільольоґів, покликана радою шк. д 25 н. ст. мая с. р. Ми тоді також згадували, як наша львівська кольонія поґодинська, справу научну і педаґоґічну повернула на аґітацию москвофільску, збираючи на літоґрафовані аркуші протестові тисячі підписів анальфабетів або людий не тямучих в сій справі або бажаючих явного змосковщення руської мови. Навіть „Галицко-русская Матица“ пробудилась з своєго летаргу, „Русская Рада“ і „Общество им. Качковского“, хоч самі пишуть змосковщеним „язычіемъ“ і не вживають дотеперішної етимольоґічної правописи шкільної, називаючи її какоґрафією, приняли на себе ролю оборонців руської мови і тисячилїтної азбуки, котру самі перед тим змінили заведеннєм н. пр. такої московської у нас невидальщини як э. Одначе міністерство просьвіти не могло звернути і не звернуло бачности на аґітаторські протести людий нетямучих або неґаторів руської мови і национальности, а признало компетентними голоси руських педаґоґів і фільольоґів. На основі постанов руської анкети правописної поручило міністерство просьвіти рескриптом з 25 н. ст. падолиста с. р. галицькій радї шкільній краєвій завести в школах галицьких середних, народних і семінариях учительских правопись фонетичну після постанов анкети, які ми подали свого часу в наведеному в горі випуску „Правди“. Таким способом з одного боку міністерство сею постановою улекшило в школах науку руської мови, з другого-ж положило конець москвофільским експериментам в наших школах. Небавом рада шк. кр. видасть подрібні постанови про пе-

*) див. Правда 1892. вип. XL. стор. 363—370.

Digitized by Google

реведенне міністерського рескрипту. З новим роком шкільним всї вправи письменні будуть ученики в згаданих вгорі школах писати фонетичною мовою, а вже в сім році шкільнім друкувати меть ся кілька книжок для шкіл народних і середних повою правописею. Сю зміну правописи витаємо яко поруку успішного і бистрійшого розвитку руської мови і науки і маємо повну надію, що раз вже перестане азбучна боротьба, на котру марновано тілько дорогого часу. Книжки шкільні подадуть також спроможність молодіжи, навчити ся читати церковні книги. При сій нагоді і се згадати мусимо, що в буковинських народних школах вже в сім році шкільнім учать з фонетичного букваря Ом. Поповича.

З ради державної.

Дня 5. н. ст. падолиста зібралась рада державна на осїнну сесию, щоб ще перед кінцем року ухвалити буджет на 1893 р. і задля того постановила і на сей рік приложити методу „скороченого поступованнѧ“, про яке ми вторік згадували. Спершу здавалось, що парляментарна ситуация остане такою самою, як в лїтній сесиї і буджет перейде до Різдва. Одначе небавом заблисли блискавиці на парляментарнім небосклонї, загриміли громи і протягом кільки днїв ситуация змінилась, хоч ще й досї не прояснилась. Першим приводом до зміни ситуациї парляментарної була спокійна але рішуча промова молодоческого посла Дра Масарика в ґенеральній дебатї буджетовій д. 18 н. ст. падолиста с. р., в котрій він вказав на систематичні змаганнѧ ґерманїзацийні нїмецького елєменту в Австриї і по за границею супроти Славян. Нїмецько-лїберальний посол Др. Менґер в незвичайно пристрастній відповіди назвав п. Масарика і заступників ческого права державного зрадниками стану. Насьлїдком того вивязалась дводневна завзята дебата і закінчилась тим, що більшість палати посольскої ухвалила Дрови Менґерови заявити догану задля єго нетактовного поступку. Голосованнє се розділило палату посольску на два противні табори, в такім менше більше складї, який був в давній радї державній: (правиця і лївиця). Дальшим приводом до заостренна ситуациї парляментарної була промова кн Карла Шварценберґа дня 23 н. ст. падолиста в ґенеральній дебатї буджетовій, в котрій він вправдї з становища консервативного підняв справу национальну і заявив, що угода чесько-нїмецька не може бути переведена, поки не буде полагоджена справа урядової мови. При тім зазначив, що і справа ческого права державного мусить бути полагоджена і вимагав обсади опорож-

Digitized by Google

неного міністерства для Чех. Ґр. Тафе відповів сейчас на промову кн. Шварценберґа, що сподівається ся небавом представити цісареви внесенне на обсаду опорожненого міністерства, признає трудність национальної і язикової справи і тому думає, що й орґанізація парляментарних партий не може бути переведена „указом“, а мусить кристалізувати ся повільно (се останнє було вимірене проти Дра Плєнера, проводира сполученої лівиці, котрий на попереднім засіданню домагав ся тісної орґанізації більшости парляментарної — очевидно з задушевним бажанням виключення з неї клюбу ґр. Гогенварта). Насьлідком тої відповіди німецька лівиця спонукала свого заступника в раді корони, міністра Кінбурґа, податись до димісиї (котру нещо давно принято), а дебата над фондом диспозиційним була першим боєм поміж правліннєм і єму прихильними клюбами (до котрих прилучилась і часть антисемітів і ґрупа Коронінього), а німецькою лівицею, котрій вторували німецькі национали і молодочехи. Більшостю 167 проти 146 голосів упав дисп. фонд, хоч ґр. Тафе заявив, що до призволення сего фонду, не привязує більшої ваги. А все-ж таки через те ситуация парляментарна стала труднійшою задля недостачи більшости невної і ухвала буджету перед Різдвом показалась неможливою так, що міністер скарбу мусив предложити до ухвали раді державній провізорию буджетову на два місяці. Дня 17. н. ст. відрочено раду державну до 8. н ст. сїчня, що-б відтак знов вібрала ся задля докінчення буджету.

Годить ся ще дещо сказати про руський клюб послів в раді державній, котрого становище не змінилось, а могло-б воно стати для Русинів користнійшим, коли-б зложилась більшість парляментарна в роді давної правиці, значить, коли-б в комбінацию більшости війшли молодочехи. Руські посли поставили д. 17 н. ст. падолиста інтерпеляцию до президента міністрів в справі еміґрациї галицьких селян до Росиї, вважаючи її „з-явищем в економічнім і політичнім згляді дуже поважним, а для краю і держави шкідливим, викликаним між іншими також насьлїдком аґітаций політичних“. Можна лише жалувати, що польске коло не пішло тут рука в руку з руським клюбом і відказало своїх підписів, так що руські посли мусїли обернутись до інших клюбів і всї інші клюби нарляментарні підписали руську інтерпеляцию Се тим чуднійше, що опісьля п. Рутовський в ґенеральній дебаті буджетовій промовляв про еміґрацию і вказував ті самі причини і ту саму небезпечність.

З руських послів промовляв в палаті досї лише п. Романчук (пп. Телїшевський і Барвінський були записані при міністерстві внутр. справ, однак задля замкненя дискусиї не дістали голосу). Перший раз промовляв п. Романчук д. 18 н. ст. падолиста в ґенеральній дебаті

Digitized by Google

буджетовій, другий раз 1-го н. ст. грудня в дебатї над фондом диспозиційним. Обидві промови доповняють ся обопільно і мають ту саму тему: реформу застарілої ординації виборчої і полагодженнє суперечок национальних з підмогою закона про национальности. П. Романчук, згадуючи про ситуацию політичну Русинів галицьких, поступив тою самою методою, як в соймі і те, що ми тоді сказали про єго промову, відносить ся в тім зглядї і до обидвох теперішних. Вказуючи на питаннє руське яко питаннє важне, питаннє значіння державного для Австриї, згадав п. Романчук, що Русини є числово другим народом в Славянщинї, а шестим в Европі, згадав про небезпечність винародовлення Русинів під правлїннєм московським, одначе так побіжно, що інші народи европейські не тілько з того не зможуть собі уявити важкого положення руського народу в Росиї, але таким коротким, фраґментовим висказом дав п. Романчук привід навіть до фальшивих толків. Заявивши, що Русини не хотять виступати проти оправданих інтересів інших народів, отже й Поляків, висловив бажання Русинів, щоби правлїннє Русинам прав не здержувало, щоби давало уживати того, що Русинам дали основні закони державні, декрети цїсарські і ріжні розпорядження мінїстерські, щоби правлїннє не спиняло национального, культурного, економічного і політичного розвитку Русинів, щоби Русинам дали відповідне заступництво в тїлах репрезентацийних, щоби Русинам забезпечено уживаннє народних прав, особливо язика в судї, урядї і життю публичнім, щоби утворено руські катедри в львівськім університетї і руські школи в міру дїйстної потреби, а на останку щоби адмінїстративно і законодавством охоронено руське селянство і міщанство від грозячої єму цїлковитої руїни.

Digitized by Google

Накладом редакції „Правди“ вийшли:

1. Пропащі, повість Ів. Нечуя, ціна 15 кр.
2. Казка про Правду і Кривду, П. Мирного, ціна 10 кр.
3. Княгиня, повість Т. Шевченка (переклад Перебенді) ціна 15 кр.
4. Гомерова Одиссея, Часть І., Гексаметром на мову українсько руську перевіршовав Петро Байда, ціна 1 р. 20 кр.
5. Гомерова Одиссея, Ч. ІІ., ціна 1 р.
6. Дон Жуан, поема лорда Байрона, Пересьпів Панька Олельковича Куліша, ціна 20 кр.
7. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар, написав М. Уманець, з музикою до пісьні Головатого. Ціна 15 кр.
8. Верещаґина Тарас Шевченко в домовині (картина пригідна для украшення руських хат).
9. Сластьона Могила Шевченка біля Канева в теперішньому виді (картина). Ціна обох картин 50 кр., з пересилкою 70 кр.
10. Непримирена, оповіданне з записок сільскої учительки на Україні. Ціна 20 кр.
11. Професор Ратміров, Роман-бувальщина Д. Мордовця, переклад М. Уманця. Ціна 20 кр.

В Адміністрації „Правди“ можна дістати:

12. Памятне видіннє, оповіданне О. Я. Ко-го, ціна 10 кр.

☛ *Хто купує оба томи Гомерової Одиссеї разом, дістане їх за 2 р. з пересилкою.*

Замовлення висилає Адміністрация „Правди“ у Львові, Ч. 8, ул. Академічна.

Digitized by Google

Від видавництва „Правди“.

З XLVI-им випуском скінчило ся останнє чвертьроче нашого видавництва. Починаючи новий річник нашого видавництва, просимо о вирівнаннє належитостий і відновленнє передплати.

Просимо всїх прихильників нашого вістника, що-б з усїх сторін України-Руси подавали вісти про побут, национально-культурні і суспільні відносини українсько-руського народу, що-б наш вістник був як найповнїйшою сучасною лїтописю нашого национально-культурного і суспільного житя.

З новим роком станемо подавати переклад Овідиєвих Метаморфоз, статтю Ос. Маковея про звичаї, обряди і повіря сьвяточні в Яворові, огляди з лїтератур славянських і европейських і материяли до істориї українсько-руського життя і письменства.

Запросини до передплати

на XV і XVI том

РУСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛЇОТЕКИ.

Том XV Руської Історичної Біблїотеки почав друкувати ся і вийде перед кінцем 1892 р. Містити ме II-гу часть **Руїни** М. Костомарова: **Гетьманованнє Демяна Многогрішного.** Том XVI. містити ме III. часть **Руїни: Гетьманованнє Самійловича.** Передплата на оден том брошурований 1 р. 20 кр. з пересилкою 1 р. 25 кр., на оба томи разом оправні в англійське полотно з рекомендованою пересилкою 3 р. 10 кр.

Олександер Барвінський

у Львові, ул. сьв. Миколая 13.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Acme
Bookbinding Co., Inc.
300 Summer Street
Boston, Mass. 02210

Digitized by Google

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
BOOK DUE
JUN 26 1992
754591

Digitized by Google

Widener Library
3 2044 098 432 818
HD WID